

ПОСТАНОВЛЕНИЕ МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

27 июля 2017 г. № 91

Об утверждении учебных программ по учебным предметам для V–VII классов учреждений образования, реализующих образовательные программы общего среднего образования

В соответствии с частью первой пункта 12 статьи 167 Кодекса Республики Беларусь об образовании Министерство образования Республики Беларусь ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Утвердить прилагаемые:

1.1. Вучэбную праграму па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання;

1.2. Вучэбную праграму па вучэбным прадмеце «Беларуская літаратура» для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання;

1.3. Учебную программу по учебному предмету «Русский язык» для V класса учреждений общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения и воспитания;

1.4. Учебную программу по учебному предмету «Русская литература» для V класса учреждений общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения и воспитания;

1.5. Учебную программу по учебному предмету «Иностранный язык (английский, немецкий, французский, испанский, китайский)» («Замежная мова (англійская, нямецкая, французская, іспанская, кітайская)») для V класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.6. Учебную программу по учебному предмету «Математика» («Матэматыка») для V класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.7. Учебную программу по учебному предмету «Всемирная история» («Сусветная гісторыя») для V класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.8. Учебную программу по учебному предмету «Человек и мир» («Чалавек і свет») для V класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.9. Учебную программу по учебному предмету «Трудовое обучение. Технический труд» («Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца») для V класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.10. Учебную программу по учебному предмету «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» («Працоўнае навучанне. Абслуговая праца») для V класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.11. Учебную программу по учебному предмету «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» («Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)») для V класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.12. Учебную программу по учебному предмету «Физическая культура и здоровье» («Фізічная культура і здароўе») для V класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.13. Учебную программу по учебному предмету «Основы безопасности жизнедеятельности» («Асновы бяспекі жыццядзейнасці») для V класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.14. Вучэбную праграму па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання;

1.15. Вучэбную праграму па вучэбным прадмеце «Беларуская літаратура» для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання;

1.16. Учебную программу по учебному предмету «Русский язык» для VI класса учреждений общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения и воспитания;

1.17. Учебную программу по учебному предмету «Русская литература» для VI класса учреждений общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения и воспитания;

1.18. Учебную программу по учебному предмету «Иностранный язык (английский, немецкий, французский, испанский, китайский)» («Замежная мова (англійская, нямецкая, французская, іспанская, кітайская)») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.19. Учебную программу по учебному предмету «Математика» («Матэматыка») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.20. Учебную программу по учебному предмету «Информатика» («Інфарматыка») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.21. Учебную программу по учебному предмету «Всемирная история» («Сусветная гісторыя») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.22. Учебную программу по учебному предмету «История Беларуси» («Гісторыя Беларусі») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.23. Учебную программу по учебному предмету «География» («Геаграфія») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.24. Учебную программу по учебному предмету «Биология» («Біялогія») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.25. Учебную программу по учебному предмету «Трудовое обучение. Технический труд» («Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.26. Учебную программу по учебному предмету «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» («Працоўнае навучанне. Абслуговая праца») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.27. Учебную программу по учебному предмету «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» («Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.28. Учебную программу по учебному предмету «Физическая культура и здоровье» («Фізічная культура і здароўе») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.29. Учебную программу по учебному предмету «Основы безопасности жизнедеятельности» («Асновы бяспекі жыццядзейнасці») для VI класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.30. Вучэбную праграму па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання;

1.31. Вучэбную праграму па вучэбным прадмеце «Беларуская літаратура» для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання;

1.32. Учебную программу по учебному предмету «Русский язык» для VII класса учреждений общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения и воспитания;

1.33. Учебную программу по учебному предмету «Русская литература» для VII класса учреждений общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения и воспитания;

1.34. Учебную программу по учебному предмету «Иностранный язык (английский, немецкий, французский, испанский, китайский)» («Замежная мова (англійская, нямецкая, французская, іспанская, кітайская)») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.35. Учебную программу по учебному предмету «Математика» («Матэматыка») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.36. Учебную программу по учебному предмету «Информатика» («Інфарматыка») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.37. Учебную программу по учебному предмету «Всемирная история» («Сусветная гісторыя») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.38. Учебную программу по учебному предмету «История Беларуси» («Гісторыя Беларусі») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.39. Учебную программу по учебному предмету «География» («Геаграфія») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.40. Учебную программу по учебному предмету «Биология» («Біялогія») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.41. Учебную программу по учебному предмету «Физика» («Фізіка») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.42. Учебную программу по учебному предмету «Химия» («Хімія») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.43. Учебную программу по учебному предмету «Трудовое обучение. Технический труд» («Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.44. Учебную программу по учебному предмету «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» («Працоўнае навучанне. Абслуговая праца») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.45. Учебную программу по учебному предмету «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» («Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания;

1.46. Учебную программу по учебному предмету «Физическая культура и здоровье» («Фізічная культура і здароўе») для VII класса учреждений общего среднего образования с русским (белорусским) языком обучения и воспитания.

2. Настоящее постановление вступает в силу через 15 рабочих дней после его подписания.

Министр

И.В.Карпенко

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Беларуская мова»
для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання**

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Праграма па беларускай мове падрыхтавана ў адпаведнасці з канцэпцыяй вучэбнага прадмета «Беларуская мова». Асноўныя палажэнні Канцэпцыі грунтуюцца на тым, што беларуская мова з'яўляецца адной з дзяржаўных моў у Рэспубліцы Беларусь і каштоўным сацыяльна-культурным скарбам нацыі.

Ва ўстановах адукацыі беларускую мову трэба вывучаць не толькі як знакавую сістэму і сродак абмену думкамі. Неабходна так наладжваць працэс навучання, каб адным з галоўных напрамкаў у працы настаўніка стала фарміраванне сапраўднага грамадзяніна Рэспублікі Беларусь, удумлівага чытача, адукаванага суразмоўніка, спагадлівага, высакароднага чалавека. Патрэбна дапамагаць вучням назапашваць навыкі, неабходныя для самаадукацыі, самапазнання і выхавання, вучыць карыстацца імі ў штодзённым жыцці. У сістэме ўсіх навук надзвычай важнае значэнне мае логіка-лінгвістычны кампанент. Менавіта ён забяспечвае функцыянаванне навукі ў грамадстве. Хоць кожная з яе галін і мае сваю ўласную мову (слоўнікі, алфавіты, паняцці, тэрміны, формулы выражэння сэнсу), аднак усё гэта дапаўняецца і суправаджаецца ў практыцы навучання словам. А гэта азначае, што беларуская мова з'яўляецца не толькі прадметам вывучэння, але і сродкам пазнання, развіцця і выхавання.

Вывучэнне беларускай мовы не можа абмяжоўвацца запатрабаваннімі асобы ў лінгвістычных ведах, азнаямленнем вучняў з моўнымі адзінкамі і законамі. Абавязак устаноў адукацыі – навучыць сваіх выхаванцаў карыстацца беларускім словам, дапамагчы ім авалодаць маўленчай этыкай і культурай. Вучням трэба даць такую лінгвістычную адукацыю, якая дапаможа ім не толькі граматычна правільна ствараць і афармляць свае вусныя і пісьмовыя паведамленні, але выбіраць з багатага арсеналу выяўленчых моўных сродкаў самыя трапныя, самыя дасканалыя і пераканальныя. У сувязі з гэтым неабходна штодзённа ўдасканальваць маўленчую практыку вучняў, якая наладжваецца ў форме гутаркі, пісьма, чытання, публічных выступленняў, слухання радыё- і тэлеперадач, вучэбных лекцый, дакладаў, паведамленняў. Гэтым сцвярджаецца думка, што да маўлення трэба падыходзіць як да адной з формаў пазнавальнай дзейнасці чалавека, спосабу яго грамадскай актыўнасці, сродку сацыялізацыі.

Менавіта на вырашэнне гэтых і іншых задач скіраваны змест і будова праграмы па беларускай мове. Адметнай яе асаблівасцю з'яўляецца тое, што ў цэнтры ўвагі – вучань як суб'ект, зацікаўлены ў пазнанні, вывучэнні разнастайных законаў беларускай мовы і правіл карыстання ёй; яго запатрабаванні ў сферы маўлення як форме грамадскай дзейнасці і спосабе праяўлення ўласнай жыццёвай актыўнасці.

Мэта вывучэння прадмета «Беларуская мова» – сфарміраваць у вучняў сістэму ведаў пра мову і маўленне, навучыць карыстацца беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо); развіваць камунікатыўную, духоўна-маральную, грамадзянскую і мастацка-эстэтычную культуру вучняў.

Задачы:

засваенне сістэмы мовы (фанетыкі, лексікі, фразеалогіі, складу слова і словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу), заканамернасцей і правіл функцыянавання

моўных сродкаў у маўленнi, норм беларускай лiтаратурнай мовы, развiццё ўменняў карыстацца мовай у розных вiдах маўленчай дзейнасцi (*моўная i маўленчая кампетэнцыi*); фармiраванне камунiкатыўных уменняў на аснове авалодання маўленчай тэорыяй i культурай маўлення, спосабамi перадачы думкi ў вуснай i пiсьмовай формах, уменняў ствараць самастойныя вусныя i пiсьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў i жанраў (*маўленча-камунiкатыўная кампетэнцыя*);

усведамленне мовы як формы выражэння нацыянальнай культуры, узаемасувязi мовы i гiсторыi народа, нацыянальна-культурнай спецыфiкi беларускай мовы, валоданне нормамi маўленчага этыкету, культурай мiжнацыянальных зносiн; развiццё сродкамі мовы камунiкатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай i мастацка-эстэтычнай культуры вучняў (*лiнгвакультуралагiчная i сацыякультурная кампетэнцыi*).

Працэс развiцця асобы вучня пры навучаннi беларускай мове павiнен быць узаемазвязаным i садзейнiчаць рэалiзацыi наступных напрамкаў: **моўнага** (засваенне сiстэмы мовы, заканамернасцей i правiл функцыянавання моўных сродкаў у маўленнi, норм беларускай лiтаратурнай мовы), **маўленчага** (авалоданне спосабамi перадачы думкi сродкамі мовы ў вуснай i пiсьмовай формах, у розных вiдах маўленчай дзейнасцi: чытаннi, слуханнi, гаварэннi, пiсьме), **камунiкатыўнага** (авалоданне культурай маўлення, правiламi маўленчых зносiн, уменнямi ствараць самастойныя вусныя i пiсьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў i жанраў), **рытарычнага** (авалоданне рознымi вiдамi публiчных выступленняў, адпаведнымi рытарычнымi прыёмамi i сродкамі, якiя забяспечваюць эфектыўныя зносiны), **лiнгвакультуралагiчнага** (усведамленне вучнямi мовы як феномена культуры, у якiм знайшлi адбiтак яе праяўленнi, засваенне нацыянальна маркiраваных адзнак беларускай мовы, развiццё здольнасцi адэкватна ўжываць iх у маўленнi, авалоданне мовай як сiстэмай захавання i перадачы каштоўнасцей культуры), **сацыякультурнага** (засваенне сацыяльных норм маўленчых паводзiн, культурных каштоўнасцей беларускага народа i агульначалавечых каштоўнасцей, iдэалаў, традыцый, звычаяў, якiя рэгулююць узаемадзеянне i паводзiны людзей у грамадстве, фармiраванне здольнасцi карыстацца культуразнаўчымі звесткамі ў працэсе маўленчых зносiн, развiццё сродкамі мовы iнтэлектуальнай, камунiкатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў).

Навучанне беларускай мове ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыi абумоўлена практычнай накіраванасцю i сарыентавана на рэалiзацыю кампетэнтнаснага, сiстэмна-функцыянальнага, камунiкатыўна-дзейнаснага, лiнгвакультуралагiчнага i сацыякультурнага падыходаў пры выкладаннi ўсiх тэм i раздзелаў.

Сучасная адукацыя скiравана на фармiраванне функцыянальнай пiсьменнасцi. Функцыянальная пiсьменнасць – гэта здольнасць выкарыстоўваць набытыя веды, уменнi i навукi для рашэння максiмальна шырокага дыяпазону жыццёвых задач у розных сферах чалавечай дзейнасцi i сацыяльных узаемаадносiн. Вынiкам развiцця функцыянальнай пiсьменнасцi з'яўляецца авалоданне вучнямi сiстэмай ключавых кампетэнцый, якiя дазваляць эфектыўна прымяняць веды, уменнi i навукi ў практычнай дзейнасцi, паспяхова выкарыстоўваць iх у працэсе сацыяльнай адаптацыi. Любы тып кампетэнцыi не фармiруецца без ведаў (каб умець, трэба ведаць), аднак веды самi па сабе не з'яўляюцца самакаштоўнасцю (веды па-за практычнай дзейнасцю, не скiраваныя на асобаснае развiццё чалавека, ператвараюцца ў дагматызм – аднабаковае, схематычнае мысленне). Сучасная адукацыя iмкнецца пераарыентавацца з пазiцыi «ведаць, каб памятаць» на пазiцыю «ведаць, каб умець i дзейнiчаць». У гэтым агульная сутнасць *кампетэнтнаснага падыходу*.

У адносінах да моўнай адукацыi кампетэнтнасны падыход звязаны з фармiраваннем у вучняў моўнай, маўленчай, камунiкатыўнай, рытарычнай, лiнгвакультуралагiчнай i сацыякультурнай кампетэнцый.

Сiстэмна-функцыянальны падыход забяспечвае засваенне вучнямi моўных сродкаў, адбор i арганiзацыю моўнага матэрыялу для авалодання *моўнай кампетэнцыяй*.

Вядома, што задачы навучання мове нельга зводзiць да апiсання сiстэмных адзнак i з'яў розных моўных узроўняў. Неабходна так наладжваць навучальны працэс, каб вучнi

асэнсоўвалі кожную моўную адзінку, арыентуючыся на асаблівасці яе ўжывання ў маўленні. Менавіта пры такім падыходзе можна забяспечыць асэнсаванне цеснай узаемасувязі і ўзаемаабумоўленасці ўсіх аспектаў і ўзроўняў моўнай сістэмы: фанетыкі, лексікі, фразеалогіі, складу слова і словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу і стылістыкі. Такі падыход накіроўвае на тое, каб вучні:

на ўроках мовы не абмяжоўваліся аналізам моўных фактаў і з'яў, а шмат увагі аддавалі сінтэзу – складанню сказаў рознай будовы і функцыянальнага прызначэння, стварэнню звязных выказванняў;

пры вывучэнні марфалогіі вызначалі, якую сэнсава-стылістычную і тэкстаўтваральную ролю выконвае тая ці іншая часціна мовы; вучыліся адрозніваць часціны мовы і іх формы на аснове скланавых і сінтаксічных пытанняў;

сістэматычна і паслядоўна фарміравалі і развівалі арфаграфічныя і пунктуацыйныя навыкі.

Камунікатыўна-дзеясны падыход дае магчымасць рэальна забяспечыць дзейнасць вучняў у розных маўленчых сітуацыях, што з'яўляецца асновай фарміравання *маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі*.

У сувязі з гэтым на першы план у моўнай падрыхтоўцы вучняў выходзіць удасканаленне іх маўленчай практыкі, якая наладжваецца ў форме суразмоўніцтва, пісьма, чытання, пераказу і абмеркавання радыё- і тэлеперадач, вучэбных лекцый, дакладаў, паведамленняў.

Рытарычны падыход накіраваны на фарміраванне ў вучняў ведаў аб правілах маўленчых зносін, авалоданне дыялагічнымі і маналагічнымі сродкамі маўленчага майстэрства, спосабамі ўзаемаразумення і г.д. і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *рытарычнай кампетэнцыі*.

Лінгвакультуралагічны падыход звязаны з усведамленнем мовы як формы выражэння нацыянальнай культуры, узаемасувязі мовы і культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай мовы і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі*.

Сацыякультурны падыход накіраваны на асэнсаванне ролі беларускай мовы ў жыцці чалавека і грамадства, засваенне сацыяльных норм маўленчых паводзін у розных сітуацыях зносін, фарміраванне нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, выхаванне каштоўнасцей адносін да беларускай мовы і культуры, павагі да культурных каштоўнасцей народаў свету і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *сацыякультурнай кампетэнцыі*.

Асноўныя прынцыпы адбору зместу навучання беларускай мове:

сістэмна-функцыянальны прынцып прадугледжвае цэласнае адлюстраванне ў змесце навучання ўсіх узроўняў моўнай сістэмы (фанетыка, лексіка, фразеалогія, марфеміка, словаўтварэнне, марфалогія, сінтаксіс, арфаграфія, пунктуацыя) і характарыстыку функцыянальных магчымасцей моўных адзінак кожнага ўзроўню (роля, якую яны выконваюць у маўленні);

прынцып мінімізацыі моўнага і маўленчага тэарэтычнага матэрыялу патрабуе адбіраць матэрыял з улікам яго значнасці для дасягнення пастаўленых мэт і задач моўнай адукацыі;

камунікатыўна-рытарычны прынцып азначае, што працэс навучання патрэбна забяспечыць адпаведным зместам для авалодання вучнямі ўсімі відамі маўленчай дзейнасці (слуханне, гаварэнне, чытанне, пісьмо);

прынцып тэкстацэнтрызму мае на ўвазе адбор зместу навучання, які павінен забяспечыць арганізацыю адукацыйнага працэсу на аснове тэксту: тэкст разглядаецца ў якасці мэты (камунікатыўныя ўменні пададзены ў мэце навучання), зместу (вучні авалодваюць уменнямі ствараць тэксты розных тыпаў, стыляў і жанраў) і выніку навучання (авалоданне мовай як сродкам зносін).

Лінгвістычны матэрыял падаецца ў праграме лінейна: у V класе вывучаюцца фанетыка і арфаэпія, графіка і арфаграфія, лексіка і фразеалогія; у VI класе – склад слова і словаўтварэнне, назоўнік, прыметнік, займеннік, лічэбнік, у VII – дзеяслоў і яго формы

(дзеепрыметнік і дзеепрыслоўе), прыслоўе, службовыя часціны мовы і выклічнік. Сістэматычны курс сінтаксісу з'яўляецца прадметам вывучэння ў VIII–IX класах. Аднак першапачатковыя звесткі пра сінтаксіс і пунктуацыю ўводзяцца ўжо ў V класе. Гэта дазваляе на практыцы забяспечыць рэалізацыю такога метадычнага прынцыпу, як вывучэнне марфалогіі на сінтаксічнай аснове (пры вывучэнні часцін мовы выяўляецца іх сінтаксічная функцыя ў сказе). Акрамя таго, задоўга да вывучэння сістэматычнага курса сінтаксісу і пунктуацыі вучні знаёмяцца з асноўнымі сінтаксічнымі паняццямі, што дазваляе фарміраваць у іх пунктуацыйныя ўменні і навыкі, развіваць і ўдасканалюць граматычны лад маўлення, вучыць складаць словазлучэнні рознай будовы, сказы, тэксты і карыстацца імі ў практычнай маўленчай дзейнасці.

У кожным класе прадугледжваюцца ўводныя ўрокі, якія раскрываюць ролю і значэнне беларускай мовы ў жыцці чалавека і грамадства. Гэтыя ўрокі даюць магчымасць фарміраваць лінгвістычны светапогляд і ствараюць эмацыянальны настрой, што садзейнічае павышэнню цікавасці да прадмета і паспяховага яго вывучэння. Веды, атрыманыя на гэтых уроках, падагульняюцца і сістэматызуюцца ў раздзеле «Агульныя звесткі пра мову», які завяршае сістэматычны курс беларускай мовы ў XI класе.

Значнае месца ў праграме адводзіцца паўтарэнню вывучанага. У V класе раздзел «Паўтарэнне вывучанага ў I–IV класах», з'яўляючыся неабходным звязом паміж I і II ступенямі агульнай сярэдняй адукацыі, скіраваны на вырашэнне наступных задач: узнавіць і актуалізаваць, сістэматызаваць і паглыбіць веды, уменні і навыкі, набытыя ў пачатковых класах; у межах магчымага выявіць і ліквідаваць недахопы.

Работа па развіцці маўлення арганізуецца на кожным уроку, пры вывучэнні ўсіх раздзелаў і тэм курса беларускай мовы. Асобныя гадзіны на развіццё маўлення па гэтай прычыне не выдзяляюцца. Праграма адводзіць асобныя гадзіны толькі на пісьмовыя работы (напісанне пераказаў, перакладаў, сачыненняў, розных відаў дыктантаў).

У адпаведнасці з сучаснымі патрабаваннямі да моўнай і маўленчай падрыхтоўкі вучняў узмоцнена маўленчая накіраванасць курса беларускай мовы. Пры гэтым маўленчая тэорыя (маўленчыя паняцці: тэкст і яго будова, тып, стыль і жанр маўлення) набліжана да патрабаванняў практыкі, яна з'яўляецца асновай для свядомага фарміравання ўменняў і навыкаў камунікацыі. Апора на маўленчыя паняцці і правілы маўленчых паводзін садзейнічае свядомаму ўдасканаленню вуснага і пісьмовага маўлення вучняў, павышэнню культуры маўленчых паводзін.

Вывучэнне сінтаксісу ў VIII–IX класе наладжваецца на аснове структурна-семантычнага падыходу, адметнай асаблівасцю якога з'яўляецца тое, што пры аналізе моўных з'яў прымаецца пад увагу не адзін які-небудзь аспект, а некалькі. Найважнейшымі з іх з'яўляюцца будова, значэнне і функцыя.

Шмат увагі надаецца выпрацоўцы ўменняў, неабходных для таго, каб тая ці іншая моўная з'ява выкарыстоўвалася ў маўленчай практыцы. Пры такой арганізацыі навучання галоўным дыдактычным матэрыялам з'яўляюцца тэксты, на аснове якіх вырашаюцца задачы, накіраваныя на засваенне нормаў літаратурнага вымаўлення, граматыкі, правапісу, узбагачаецца слоўнік вучняў, забяспечваецца іх выхаванне і развіццё. Выбар тэксту як дыдактычнай адзінкі стварае сінтаксічную аснову вывучэння моўных з'яў, якія па-за тэкстам не могуць раскрыць сваіх функцыянальных магчымасцей. Толькі ўступаючы ў граматыка-семантычныя адносіны ў тэксце, моўныя адзінкі здольныя перадаць змест выказвання. Тэкст на ўроках мовы з'яўляецца сродкам удасканалення камунікатыўных здольнасцей вучняў, забяспечвае магчымасць для развіцця маўленчых навыкаў слухання і разумення, чытання, гаварэння і пісьма.

Асноўная частка праграмы складаецца з трох кампанентаў: ведавага (тэарэтычны матэрыял), аперацыйнага (спосабы дзейнасці) і практычнага (уменні і навыкі), што ў сукупнасці і складае змест навучання.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА
(105 гадзін на год, 3 гадзіны на тыдзень;
з іх 10 гадзін – на пісьмовыя работы і іх аналіз)

Мова – найважнейшы сродак зносін
(1 гадзіна)

Чалавек і мова. Камунікатыўная функцыя мовы.

Чытанне і слуханне вучэбных тэкстаў, вызначэнне іх тэмы, адрасата і мэтанакіраванасці. Пытанні да тэкстаў, вусныя і пісьмовыя адказы на іх. Паведамленне на тэму «Роля мовы ў жыцці чалавека».

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Успрымаць тэкст на слых і пры чытанні; выразна, у адпаведнасці з нормаў літаратурнага вымаўлення чытаць тэкст, вызначаць яго тэму, адрасата і прызначэнне; пераказваць змест тэкстаў і ствараць уласныя выказванні на тэму «Роля мовы ў жыцці чалавека».

Маўленне
(4 гадзіны)

Вусная і пісьмовая формы маўлення. Віды маўленчай дзейнасці: слуханне, чытанне, гаварэнне, пісьмо. Умовы, неабходныя для ўспрымання і стварэння выказвання.

Стылі маўлення: мэта і сфера выкарыстання.

Мастацкі, навуковы і гутарковы стылі маўлення: мэта, сфера выкарыстання, моўныя асаблівасці.

Чытанне тэкстаў, вызначэнне іх стылю, мэты і сферы выкарыстання. Стварэнне тэкстаў мастацкага, навуковага і гутарковага стыляў.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Адрозніваць вусную і пісьмовую формы маўлення.

Выяўляць прызначэнне тэкстаў, іх адрасата і мэтанакіраванасць. Вызначаць стыль тэкстаў (гутарковы, мастацкі, навуковы), аналізаваць і ствараць тэксты розных стыляў.

Паўтарэнне вывучанага ў I–IV класах
(13 гадзін, з іх 1 гадзіна – на пісьмовую работу)

Назоўнік. Род, лік, склон назоўнікаў. Змяненне назоўнікаў у адзіночным і множным ліках.

Прыметнік. Сувязь прыметніка з назоўнікам. Асаблівасці змянення прыметніка па родах, ліках і склонах.

Займеннік. Асабовыя займеннікі, іх змяненне.

Пераклад апавядальнага тэксту з рускай мовы на беларускую. Выяўленне адрозненняў у перадачы моўных сродкаў.

Дзеяслоў. Неазначальная форма дзеяслова. Часы дзеяслова. Змяненне дзеясловаў па асобах і ліках, правапіс канчаткаў. Змяненне дзеясловаў прошлага часу па родах, правапіс канчаткаў. Правапіс **не** з дзеясловамі.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Правільна вымаўляць гукі пры чытанні, знаходзіць націскныя склады ў словах. Распазнаваць часціны мовы (па агульным значэнні і пытанні). Змяняць часціны мовы, правільна пісаць канчаткі.

Перакладаць з рускай мовы на беларускую апавядальныя тэксты, выяўляць адрозненні ў перадачы моўных сродкаў.

Тэкст
(5 гадзін, з іх 1 гадзіна – на пісьмовую работу)

Тэкст. Прыметы тэксту: тэматычнае адзінства, разгорнутасць, паслядоўнасць, звязнасць (віды сувязі, сродкі сувязі). План тэксту.

Чытанне і слуханне тэкстаў, вызначэнне іх прымет, складанне плана, пераказ тэксту на аснове плана.

Тыпы маўлення: апавяданне, апісанне, разважанне (прызначэнне і будова).

Кантрольны дыктант.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Вызначаць тэму, асноўную думку тэксту, даваць яму загаловак, складаць план.

Адрозніваць тэксты-апавяданні, тэксты-апісанні і тэксты-разважанні; складаць уласныя тэксты розных тыпаў; пераказваць тэкст па плане.

Сінтаксіс і пунктуацыя

(25 гадзін, з іх 3 гадзіны – на пісьмовыя работы)

Словазлучэнне. Галоўнае і залежнае словы ў словазлучэнні.

Сказ як сінтаксічная адзінка. Апавядальныя, пыталыныя і пабуджальныя сказы. Клічныя сказы. Знакі прыпынку ў канцы сказа (паўтарэнне).

Выяўленне ў тэкстах клічных сказаў, вызначэнне іх сэнсавай ролі. Падзел тэкстаў на сказы. Пабудова сказаў розных тыпаў (па мэце выказвання і інтанацыі), уключэнне іх у тэкст.

Будова сказа. Галоўныя члены сказа: дзейнік і выказнік (паўтарэнне). Працяжнік паміж дзейнікам і выказнікам, якія выражаны назоўнікам.

Даданыя члены сказа – дапаўненне, азначэнне, акалічнасць. Неразвітыя і развітыя сказы.

Выяўленне ў тэкстах галоўных і даданых членаў сказа, вызначэнне іх сэнсава-граматычнай ролі. Перабудова неразвітых сказаў у развітыя.

Патрабаванні да падрабязнага пераказу.

Падрабязны пераказ тэксту (з выкарыстаннем апорных слоў і словазлучэнняў).

Сказы з аднароднымі членамі (без злучнікаў і са злучнікамі, з абагульняльнымі словамі пры аднародных членах і без іх), знакі прыпынку.

Чытанне тэкстаў, выяўленне сказаў з аднароднымі членамі, абгрунтаванне мэтазгоднасці ўжывання. Складанне такіх сказаў, уключэнне іх у выказванне.

Сказы са звароткамі, знакі прыпынку.

Складаныя сказы з двума галоўнымі членамі ў кожнай частцы. Коска паміж часткамі ў складаным сказе.

Знаходжанне складаных сказаў у тэксце, вызначэнне іх ролі, складанне новых, уключэнне ў вусныя і пісьмовыя выказванні.

Простая мова. Дыялог.

Кантрольны дыктант.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Дзяліць тэксты на сказы, называць граматычную аснову і словазлучэнні.

Карыстацца інтанацыяй для абазначэння межаў сказаў, выяўляць іх тыпы (па мэце выказвання і інтанацыі).

Складаць і ўжываць розныя тыпы словазлучэнняў і сказаў (у тым ліку сказы з аднароднымі членамі і звароткамі), выконваць сінтаксічны разбор словазлучэнняў і сказаў, ставіць знакі прыпынку ў адпаведнасці з вывучанымі правіламі.

Чытаць тэксты, вызначаць іх адрасата, стыль, мэтанакіраванасць; выдзяляць апорныя словы і словазлучэнні, вусна і пісьмова падрабязна пераказваць мастацкія тэксты.

Фанетыка і арфаэпія. Графіка і арфаграфія

(31 гадзіна, з іх 2 гадзіны – на пісьмовыя работы)

Гукі беларускай мовы. Літара як знак гука. Прызначэнне літар **е, ё, ю, я, і**.

Беларускі алфавіт. Назвы літар. Склад. Націск. Правілы пераносу слоў (паўтарэнне).

Чытанне тэкстаў у адпаведнасці з нормамаі літаратурнага вымаўлення, з захаваннем інтанацыі.

Галосныя гукi. Вымаўленне i правапiс галосных **о, э, а; е, ё, я**. Вымаўленне i правапiс спалучэнняў **iё (ыё), iя (ыя), ie (ые)** у запазычаных словах.

Зычныя гукi. Зычныя глухiя, звонкiя i санорныя; свiсцячыя i шыпячыя; цвёрдыя, мяккiя i зацвярдзелыя. Iх вымаўленне i правапiс.

Чытанне i запiс пад дыктоўку слоў, словазлучэнняў, сказаў i тэкстаў з захаваннем арфаэпiчных i арфаграфiчных нормаў.

Мяккi знак i апостраф. Зычныя [д] – [дз’], [т] – [ц’], iх вымаўленне i правапiс. Правапiс **у, ў**.

Падоўжаныя зычныя, iх вымаўленне i правапiс.

Прыстаўныя зычныя i галосныя, iх правапiс.

Правапiс некаторых спалучэнняў зычных.

Кантрольны падрабязны пераказ мастацкага тэксту.

Асноўныя патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi вучняў

Адрознiваць гукi i лiтары; правiльна вымаўляць гукi i перадаваць iх на пiсьме; тлумачыць напiсаннi, карыстацца арфаграфiчным слоўнiкам; рабiць фанетычны разбор слоў.

Захоўваць iнтанацыю пры чытаннi, вызначаць сродкi, з дапамогай якiх дасягаецца мiлагучнасць маўлення; вусна i пiсьмова падрабязна пераказваць мастацкiя тэксты.

Лексiка. Фразеалогiя

(18 гадзiн, з iх 3 гадзiны – на пiсьмовыя работы)

Лексiчнае значэнне слова. Адназначныя i мнагазначныя словы. Прамое i пераноснае значэнне слова. Сiнонiмы. Антонiмы. Амонiмы (азнаямленне).

Агульнаўжывальныя словы i словы абмежаванага ўжытку. Устарэлыя словы i неалагiзмы.

Запазычаныя словы ў беларускай мове.

Пераклад з рускай мовы на беларускую вучэбнага тэксту.

Паняцце пра фразеалагiзмы, роля фразеалагiзмаў у маўленнi.

Запiс фразеалагiзмаў, прыказак, прымавак.

Кантрольны пераказ апавядальнага тэксту.

Асноўныя патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi вучняў

Вызначаць лексiчнае значэнне слова па слоўнiку i ў тэксце; выяўляць у тэксце агульнаўжывальныя словы i словы абмежаванага ўжытку, запазычаныя словы, устарэлыя словы i неалагiзмы, выкарыстоўваць iх у маўленнi; падбiраць да слоў сiнонiмы i антонiмы, карыстацца сiнонiмамі як сродкам сувязi сказаў у тэксце; выяўляць фразеалагiзмы ў тэксце, тлумачыць iх значэнне, вызначаць сintaxiчную ролю, ужываць у маўленнi; карыстацца тлумачальным, перакладнымi слоўнiкамі.

Перакладаць з рускай мовы на беларускую вучэбныя тэксты; складаць спісы фразеалагiзмаў, прыказак i прымавак; пераказваць апавядальныя тэксты.

Падагульненне i сiстэматызацыя вывучанага за год

(5 гадзiн)

Рэзервовыя гадзiны

(3 гадзiны)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Беларуская літаратура»
для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання**

БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбныя праграмы па беларускай літаратуры для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі распрацаваны ў адпаведнасці з канцэпцыяй вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура». Галоўная мэта навучання прадмету – далучэнне вучняў да мастацтва слова ў кантэксце духоўнага і сацыяльна-гістарычнага жыцця народа і фарміраванне на гэтай аснове мастацкага мыслення, эстэтычных пачуццяў, чытацкай і маўленчай культуры, выхаванне чалавека з глыбокім гуманістычным і дэмакратычным светапоглядам, з развітым пачуццём нацыянальнай і асабістай самапавагі, патрыёта, адданага агульначалавечым ідэалам, асобы з выразна выяўленымі творчымі схільнасцямі, здольнай успрыманне прыгожага выкарыстаць для выпрацоўкі стымулу маральнага, інтэлектуальнага і духоўнага развіцця.

Навучанне беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі абумоўлена практычнай накіраванасцю і сарыентавана на рэалізацыю кампетэнтнаснага, сістэмнага, аксіялагічнага, камунікатыўна-дзеяснага, культуралагічнага і культуратворчага падыходаў пры выкладанні ўсіх раздзелаў і тэм курса беларускай літаратуры.

Ва ўмовах рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу ў сучаснай адукацыі вынікам дасягнення мэт і задач літаратурнай адукацыі становяцца прадметныя кампетэнцыі: *літаратурная, каштоўнасна-светапоглядная, маўленчая, камунікатыўная, культуралагічная і культуратворчая*. Рэалізацыя такога падыходу прадугледжвае ўзмацненне дзейнасна-практычнага кампанента літаратурнай адукацыі.

Сістэмны падыход забяспечвае засваенне вучнямі ведаў пра літаратуру як сістэму, сфарміраваных у выглядзе паняццяў і рэалізаваных у разнастайных спосабах дзейнасці, што з'яўляецца асновай фарміравання *літаратурнай кампетэнцыі*.

Такі падыход накіроўвае на тое, каб вучні:

на ўроках беларускай літаратуры сістэматычна і паслядоўна авалодвалі гісторыка- і тэарэтыка-літаратурнымі ведамі [веды па тэорыі літаратуры – мастацкі твор, яго структура, сістэма вобразаў, аўтарская пазіцыя і інш.; тыпы літаратурнай творчасці (паэзія, проза); літаратурныя роды і жанры; асноўныя мастацкія кірункі і плыні і інш.]; [веды гісторыка-літаратурныя – звесткі пра шляхі і галоўныя этапы развіцця беларускай літаратуры ва ўзаемасувязі з сусветнай, найбольш важныя звесткі пра жыццёвы і творчы шлях пісьменнікаў, пра гісторыю напісання твораў і інш.];

ажыццяўлялі чытацкую дзейнасць – чытанне мастацкіх твораў, валоданне тэхнікай і культурай чытання, неабходнай для успрымання, аналізу і інтэрпрэтацыі мастацкага твора; логіка-паняццёвая, аналітыка-сінтэтычная і ацэначная дзейнасць, накіраваная на індывідуальна-асобаснае прачытанне, успрыманне і засваенне мастацкага твора, яго родава-жанравых, кампазіцыйных асаблівасцей, маральна-эстэтычных вартасцей, грамадскага значэння, сувязі з эпохай.

Аксіялагічны падыход прадугледжвае фарміраванне ў вучняў сродкамі беларускай літаратуры сістэмы духоўна-маральных каштоўнасных арыентацый, нацыянальна-

культурнай самаiдэнтыфiкацыi, гуманiстычнага погляду на свет, выхаванне павагi да агульначалавечых культурных каштоўнасцей i садзейнiчае фармiраванню ў вучняў *каштоўнасна-светапогляднай кампетэнцыi*.

Камунiкатыўна-дзеiнасны падыход вызначае такую накіраванасць зместу навучання, пры якой засваенне яго адбываецца шляхам фармiравання ўсiх структурных кампанентаў маўленча-камунiкатыўнай дзейнасцi, i вучань разглядаецца як суб'ект дзейнасцi i зносiн, што з'яўляецца асновай фармiравання *маўленчай i камунiкатыўнай кампетэнцыi*.

Выхаванне маўленчай культуры, фармiраванне камунiкатыўных уменняў i навыкаў, што забяспечваюць эфектыўнасць зносiн у розных сферах чалавечай дзейнасцi, – неабходная ўмова сацыялiзацыi навучэнцаў. Развiтое маўленне вучня – шлях да актыўнага самавыражэння i прызнання маўленчай асобы як у мiжсуб'ектнай камунiкацыi (у штодзённых стасунках з бацькамі, сябрамі, знаёмымі), так i ў дзелавой сферы (пры стварэннi вучэбных выказванняў на абсалютнай большасцi ўрокаў па розных прадметах; у далейшай прафесiйнай дзейнасцi тых выпускнiкоў устаноў агульнай сярэдняй адукацыi, якiя стануць прадстаўнiкамі шэрага спецыяльнасцей з павышанай камунiкатыўнай адказнасцю – сфера дзейнасцi «чалавек – чалавек»).

У адносінах да лiтаратурнай адукацыi камунiкатыўна-дзеiнасны падыход звязаны з самавыяўленнем вучняў у розных відах маўленчай практыкi, авалоданнем iмi жанрамi мастацкай лiтаратуры (казка, загадка, верш, байка, невялiкая п'еса, пейзажныя i партрэтныя замалёўкi; пераклады мастацкiх тэкстаў); публiцыстычнымi жанрамi (нататка ў газету, iнтэрв'ю, рэпартаж, водгук, рэцэнзiя на прачытаны лiтаратурны твор, на твор жывапісу, музыкi, кiнафiльм або тэлеперадачу); лiтаратурна-крытычнымi жанрамi (праблемнае сачыненне, прадмова / пасляслоўе да прачытанай кнiгi, анатацыя, эсэ, даклад, рэферат на лiтаратурную тэму); вучэбна-традыцыйнымi жанрамi (характарыстыкi – iндывiдуальныя, параўнальныя, групавыя – лiтаратурных герояў, сачыненнi на лiтаратурную тэму, сачыненнi на аснове асабiстых назiранняў, уражанняў, разважанняў аб розных з'явах жыцця).

Развiццё вуснага i пiсьмовага маўлення рэалiзуецца праз разнастайнасць метадычных формаў i прыёмаў, захаванне сiстэматычнасцi, пераемнасцi i практычнай накіраванасцi гэтай працы ў розных узроставых групах.

Культуралагiчны падыход звязаны з усведамленнем вучнямi лiтаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфiкi беларускай лiтаратуры ў адзiнстве з сусветнай мастацкай культурай, прадугледжвае развiццё здольнасцi карыстацца культуразнаўчай iнфармацыяй для патрэб камунiкацыi i садзейнiчае фармiраванню ў вучняў *культуралагiчнай кампетэнцыi*.

Мэтай i вынiкам рэалiзацыi ў навучаннi лiтаратуры *культуратворчага падыходу* з'яўляецца *культуратворчая кампетэнцыя*. Фармiраванне культуратворчай кампетэнцыi вучняў у працэсе навучання беларускай лiтаратуры – гэта фармiраванне не асобных базавых ведаў, лiтаратурна-творчых уменняў i навыкаў, а сiстэмы цэласных аперацыянальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасцi, г. зн. навучанне ў дзейнасцi праз уключэнне ў гэтую дзейнасць. Адукацыйны працэс трэба наладжваць так, каб на кожным уроку пры вывучэннi ўсiх раздзелаў i тэм вучэбнага прадмета «Беларуская лiтаратура» вучнi авалодвалi вопытам лiтаратурна-творчай дзейнасцi. Рэалiзацыя гэтай задачы адбываецца праз шырокае выкарыстанне відаў прадметна-творчай дзейнасцi, якiя рэалiзуюць практыка-арыентаваны характар лiтаратурнай адукацыi. Вучэбны матэрыял, звязаны з фармiраваннем культуратворчай кампетэнцыi, пададзены ў раздзелах «Асноўныя вiды вучэбнай дзейнасцi вучняў па лiтаратуры» i «Асноўныя патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi вучняў».

Аснову зместу беларускай лiтаратуры як вучэбнага прадмета складаюць чытанне i тэкстуальнае вывучэнне высокамастацкiх твораў нацыянальнай класiкi i вядомых майстроў слова. Гэтыя творы вызначаюцца багатым пазнавальным i выхаваўчым патэнцыялам, з'яўляюцца даступнымi для вучняў пэўнага ўзросту. Цэласнае ўспрыманне i

разуменне літаратурных твораў, фарміраванне ўменняў аналізаваць і інтэрпрэтаваць мастацкі тэкст магчыма толькі пры адпаведнай эмацыянальна-эстэтычнай рэакцыі чытача.

Курс V класа ў сістэме адзінай непарыўнай літаратурнай адукацыі навучэнцаў займае асобае месца як пераходны ад пачатковага этапа навучання (літаратурнае чытанне) да сярэдняга (літаратурнае навучанне).

Прапедэўтычны курс літаратуры мае на мэце сфарміраваць у вучняў уяўленне пра літаратуру як чалавеказнаўства і як мастацтва слова, якому ўласцівыя адметныя спосабы вобразнага адлюстравання жыцця. Усведамленне вучнямі чалавеказнаўчага аспекту літаратуры – пазнання свету і чалавека праз мастацкае, эстэтычнае іх адлюстраванне і ўспрыманне, праз маральна-эстэтычную ацэнку рэчаіснасці, жыццёвых з’яў і падзей – асноўнае ў курсе літаратуры V класа. Галоўным аб’ектам на ўроку літаратуры з’яўляецца мастацкі твор, яго жыццёва-пазнавальныя, мастацка-эстэтычныя, каштоўнасна-ацэначныя якасці.

Асноўная задача настаўніка на ўроках літаратуры ў V класе заключаецца ў тым, каб зацікавіць вучняў чытаннем, скіраваць іх увагу на пазнанне мастацкай прыроды фальклорных і літаратурных твораў, навучыць успрымаць літаратуру як мастацтва слова.

Напрамак вывучэння літаратуры ў V класе і прынцыпы структуравання зместу вызначаны ў адпаведнасці з логікай чытацкага ўспрымання мастацкага твора, калі асваенне жыццёвага матэрыялу (зместу) у яго вобразным увасабленні натуральна спалучаецца з пазнаннем і ўсведамленнем галоўных асаблівасцей літаратуры як мастацтва. Матэрыял пададзены сістэмна, згрупаваны ў адпаведныя тэматычныя блокі, для таго каб вучні авалодвалі параўнальным падыходам у працэсе аналізу мастацкіх твораў і іх кампанентаў. У выніку такога структуравання зместу кожны асобны твор выступае як адметная мастацкая з’ява, а ўсе тэксты, разам узятыя, дазваляюць убачыць ідэйна-тэматычную разнастайнасць літаратуры, яе эстэтычнае багацце. Пры гэтым настаўнік у працэсе асэнсавання твора дапамагае вучням назапашваць неабходныя літаратурныя веды на аснове засваення сутнасці канкрэтных тэарэтычных паняццяў. Па тэорыі літаратуры адабраны асобныя, даступныя ўзросту вучняў паняцці, звязаныя з мастацкім творам і яго кампанентамі (тэма, сюжэт, літаратурны герой у мастацкім творы; моўныя вобразныя сродкі – эпітэт, параўнанне), а таксама звесткі пра фальклор і некаторыя яго жанры.

У адпаведнасці з узроставымі і псіхалагічнымі асаблівасцямі пяцікласнікаў, іх жыццёвым і чытацкім вопытам быў вызначаны змест курса літаратуры – фальклорныя і літаратурныя творы, больш складаныя (у параўнанні з IV класам) і разнастайныя па тэматыцы і жанрах, мастацкіх асаблівасцях, якія даюць магчымасць шырокага «агляду» жыцця. Паколькі ў падлеткавым узросце фарміруецца сістэма каштоўнасных адносін да жыцця, адбываецца працэс самаўсведамлення асобы, яе духоўнага станаўлення, вялікая ўвага надаецца творам гераічнага, рамантычнага зместу, якія выяўляюць найважнейшыя грамадзянскія, маральна-этычныя якасці ў характары і паводзінах чалавека, яго адносін да Радзімы, яе мінулага і сучаснага, да сваёй культуры і мовы, да захавання прыроды і г. д.

Такім чынам, у курсе літаратуры V класа дамінуе жанрава-тэматычны падыход, а ў цэнтры знаходзіцца мастацкі твор і яго будова.

Навучанне беларускай літаратуры ў VI класе з’яўляецца працягам прапедэўтычнага курса, распачатага ў V класе, які будзецца з улікам пераемнасці з папярэднімі этапамі навучання і паступова, мэтанакіравана падводзіць вучняў да ўспрымання літаратуры на больш высокім узроўні ў наступных класах. Праграма прапануе творы больш складаныя па змесце і разнастайныя па сваіх мастацкіх асаблівасцях, працягвае знаёмства вучняў з жанрамі і тэматыкай фальклорных і літаратурных твораў, найважнейшымі прыёмамі і сродкамі вобразнага адлюстравання свету.

Пры вывучэнні твораў асаблівая ўвага ўдзяляецца паўнаўважліваму ўспрыманню вучнямі зместу і сэнсу прачытанага, пашырэнню іх чалавеказнаўчых, жыццёвых і эмацыянальна-вобразных уяўленняў. Па-ранейшаму вядучай застаецца ўстаноўка на ўсведамленне глыбіні і непаўторнасці мастацкага слова. Вывучэнне літаратурных твораў адбываецца ў адпаведнасці з логікай спасціжэння мастацтва слова: першаснае

ўспрыманне – аналіз – абагульненне. У аснове зместу праграмы ляжыць ідэя Радзімы, родных вытокаў, а таксама агульны прынцып уладкавання Сусвету: я – мой род – народ – родная зямля – чалавецтва. Падабраны тэкставы матэрыял заключае ў сабе вялікі пазнавальны змест, мае несумненнае грамадска-выхаваўчае значэнне, дае вучням уяўленні пра літаратуру як чалавеказнаўства і мастацтва слова, асноўныя тэмы і вобразы літаратурнай творчасці, садзейнічае абуджэнню фантазіі, інтэлектуальнаму развіццю і эстэтычнаму ўзбагачэнню асобы.

Уводзіны ў свет міфатворчасці даюць першапачатковыя звесткі пра ўзнікненне вобразнага мастацкага слова, закліканы абудзіць у малодшых падлеткаў цікавасць да прыгожых і таямнічых поглядаў на свет нашых продкаў, даць уяўленне пра выкарыстанне міфалагічных вобразаў у літаратурных тэкстах.

Духоўнаму сталенню асобы, больш глыбокаму ўспрыманню нацыянальных каштоўнасцей і традыцый беларускага народа паспрыяе разгляд жанраў вусна-паэтычнай творчасці і літаратурнай песні, бо песня з'яўляецца багаццем душы чалавека і яднае народ. Вывучэнне лірычных твораў мае на мэце паглыбіць эстэтычны падыход да ўспрымання паэтычнага слова, адчування яго мілагучнасці, вобразнай яркасці і маляўнічасці на прыкладзе аналізу мастацкіх тропай.

Празаічныя творы, асабліва вялікія па аб'ёме, вымагаюць папярэдняга самастойнага прачытання. Аднак перад гэтым пажадана звярнуць увагу вучняў на асноўныя моманты зместу і ключавыя пытанні, якія будуць разглядацца ў працэсе аналізу мастацкага тэксту. Вывучэнне аб'ёмных твораў прозы будзе эфектыўным толькі пры ўмове паўторнага чытання іх фрагментаў у класе, аналізу твора з удзелам настаўніка, які ставіць пытанні, прапануе заданні і робіць каментарыі. Празаічныя тэксты даюць магчымасць для больш шырокага ахопу жыццёвых з'яў і маральных праблем, далучаюць юных чытачоў да разумення характараў герояў і матываў іх учынкаў, адносінаў да іншых людзей, мінулага і сучаснага, прыроды і Радзімы. Вучні спасцігаюць пазіцыю і канцэпцыю аўтара-апавядальніка, яго ацэнкі і погляды на чалавека і свет. На матэрыяле прозы паглыбляюцца навыкі аналізу мастацкага тэксту, вуснага і пісьмовага пераказу, выразнага чытання. Падлеткі назапашваюць першапачатковыя веды пра асаблівасці эпічнага роду і асобных празаічных жанраў.

Вывучэнне чалавеказнаўчага зместу мастацкай літаратуры і яе аналіз як мастацтва слова павінны быць падпарадкаваны галоўнай задачы – абуджэнню цікавасці да чытання, да беларускай кнігі і роднага слова.

Навучанне беларускай літаратуры ў VII класе накіравана на выхаванне ўдумлівага, дасведчанага чытача, які разбіраецца ў асноўных вартасцях мастацкіх твораў, умеа ацэньваць іх змест, мае добрае адчуванне і разуменне спецыфікі літаратуры, дастатковы чытацкі вопыт, уласны эстэтычны густ.

Вучні, якія ў папярэдніх класах пазнаёміліся з разнастайнасцю жанраў і тэматыкі літаратурных твораў, вобразаў, асноўнымі тропамі, працягваюць спасцігаць сутнасць слоўнага мастацтва, спецыфічныя законы яго функцыянавання. У VII класе ўвядзенне ў свет мастацкай літаратуры працягваецца праз параўнальны разгляд двух асноўных відаў (тыпаў) мастацкай творчасці – паэзіі і прозы, а таксама шляхам супастаўлення мастацкіх твораў з творамі публіцыстычнай, навуковай літаратуры.

Галоўнае ў VII класе – даць уяўленне пра літаратуру як мастацкую з'яву ў сістэме яе сувязей з іншымі відамі мастацтва, праз увагу да майстэрства пісьменніка, яго мастацкага таленту, з боку яе ўнутранай мастацка-эстэтычнай дыферэнцыяцыі (паэзія – проза); праз суадносіны з такімі не мастацкімі, але блізкімі да літаратуры па сваіх чалавеказнаўчых функцыях з'явамі, як публіцыстыка, гуманітарныя навукі (гісторыя).

У вучняў VII класа павінна быць сфарміравана ўяўленне пра тое, што паэзія – гэта не толькі рытмічная мова, але і мастацкая творчасць, якая абуджае моцныя перажыванні, пачуцці, выклікае асаблівую настроенасць душы пры ўспрыманні з'яў навакольнай рэчаіснасці. Проза – гэта слоўна-мастацкая творчасць, якой уласцівы шырокі агляд жыцця, аналіз жыццёвых з'яў у іх канкрэтным і вельмі разнастайным праяўленні; гэты від

літаратуры пабуджае да разважанняў, пошуку ўласных адказаў на складаныя пытанні і праблемы.

Літаратурны матэрыял у VII класе падаецца асобнымі цыкламі-блокамі, якія аб'ядноўваюць творы, падобныя па сваіх ідэйна-тэматычных і мастацкіх якасцях, выяўляюць пэўныя спецыфічныя асаблівасці літаратуры. Такі падыход да структуравання матэрыялу ў працэсе навучання дае вучню магчымасць паглыбіцца ў мастацка-эстэтычную атмасферу, атрымаць сістэмнае ўяўленне пра суадносіны жанраў, тэм і г. д.

Курс VIII класа засяроджвае ўвагу вучняў на розных спосабах паказу рэчаіснасці і чалавека ў літаратуры, г. зн. на літаратурных родах і адпаведных ім жанрах, жанравых формах з уласцівымі ім вобразна-выяўленчымі асаблівасцямі і сродкамі.

У праграме відавочна павышаюцца патрабаванні да авалодання паэтыкай мастацкага твора. Дзякуючы сістэмнай арганізацыі літаратурнага матэрыялу, мэтанакіраванай падчы яго адпаведнымі блокамі ствараюцца такія дыдактычныя ўмовы і сітуацыі, калі вучань на працягу некалькіх урокаў «пагружаецца» ў пэўную родава-жанравую сістэму і натуральна спасцігае асаблівасці гэтага віду твораў і тыя літаратуразнаўчыя паняцці, якія з імі звязаны. Такі спосаб структуравання зместу забяспечвае дастатковую гатоўнасць вучняў да аналізу мастацкага твора і падводзіць да засваення прадмета ў гісторыка-храналагічным аспекце ў наступных класах.

Праграма ўлічвае індывідуальныя творчыя магчымасці васьмікласнікаў, іх жыццёвы і чытацкі вопыт, агульнае і літаратурнае развіццё. Яна прапануе больш складаныя (у параўнанні з папярэднімі класамі) па змесце і форме творы, замацоўвае і паглыбляе звесткі па тэорыі літаратуры, знаёміць са спецыфікай адлюстравання рэчаіснасці і чалавека ў лірыцы, эпасе і драме, развівае ўвагу да мастацкага слова, выпрацоўвае адпаведную моўную культуру, фарміруе чытацкія інтарэсы і прыярытэты.

Праграмай прадугледжана вывучэнне літаратуры ў суаднесенасці з іншымі відамі мастацтва: музыкай, жывапісам, тэатрам, кіно, тэлебачаннем; гэта спрыяе ўспрымання літаратуры як мастацтва, фарміраванню каштоўнасных арыентацый вучня.

Чалавеказнаўчы аспект прадмета – пазнанне свету і чалавека праз іх мастацкае адлюстраванне і ўспрыманне, праз маральна-эстэтычную каштоўнасную ацэнку рэчаіснасці – забяспечваецца падборам твораў, якія даюць магчымасць шырокага агляду жыцця, пранікнення ў самыя разнастайныя яго сферы. Параўнальны спосаб прэзентацыі матэрыялу, які прадугледжвае супастаўленне блізкіх або кантрасных па змесце і форме твораў, садзейнічае спасціжэнню галоўных асаблівасцей літаратуры і іншых відаў мастацтва, узмацняе развіццёвую скіраванасць курса.

У васьмікласнікаў мэтанакіравана фарміруюцца эстэтычны падыход да мастацкага твора, свядомыя адносіны да яго ўспрымання і ацэнкі. Эфектыўнасць літаратурнага навучання дасягаецца ў працэсе аналізу зместу і формы, спасціжэння аўтарскай канцэпцыі свету і чалавека, асэнсавання канфлікту, характараў герояў, матываў іх паводзін і ўчынкаў. Выхаваўчае ўздзеянне твора на чытачоў ажыццяўляецца ўсёй яго цэласнай мастацкай прыродай. Этычнае і эстэтычнае разглядаюцца ў гарманічным адзінстве.

Па тэорыі літаратуры вылучаны тэрміны і паняцці, звязаныя з літаратурнымі родамі і жанрамі.

Праграма складаецца з пяці раздзелаў, у кожнага з іх – свае пазнавальныя, дыдактычныя, выхаваўчыя задачы. Параўнальны аналіз твораў, прадстаўленых у першым раздзеле, тэматычна блізкіх, але розных у мастацкіх адносінах (верш, апавяданне, драма), дасць вучням эмпірычнае ўяўленне пра спосабы адлюстравання рэчаіснасці ў лірыцы, эпасе, ліра-эпасе, драме. Наступныя раздзелы дапамогуць усвядоміць асаблівасці кожнага літаратурнага роду, яго фальклорныя вытокі, удасканаліць навыкі аналізу твораў розных жанраў з улікам іх родавай спецыфікі. Вывучэнне лірычных твораў спрыяе паглыбленню эстэтычнага ўспрымання вучняў, абвастрае адчуванне паэтычнага слова, яго яркасці, вобразнасці, мілагучнасці. Эпічныя, ліра-эпічныя і драматычныя творы дапамагаюць спасцігнуць жыццёвыя рэаліі і маральныя праблемы, зразумець характары герояў, матывы іх паводзін і ўчынкаў, усвядоміць аўтарскую пазіцыю пісьменніка, даведацца пра мінулае і сучаснае.

Асноўная мэта навучання беларускай літаратуры ў IX класе – сфарміраваць у вучняў цэласнае ўяўленне пра беларускую літаратуру ад старажытнасці да пачатку XX стагоддзя, дапамагчы асэнсаваць ідэйна-мастацкі змест лепшых твораў беларускага мастацкага слова. На гэтым этапе навучання інтэнсіўна фарміруецца сістэма каштоўнасных арыентацый, ідэалаў і перакананняў, інтарэсаў і схільнасцей. Таму ў вучэбную праграму ўключаны творы маральна-этычнай праблематыкі, дзе выяўляюцца канфлікты характараў, ідэй, поглядаў. Мастацкія тэксты размешчаны ў паслядоўнасці, адпаведнай асноўным этапам развіцця літаратуры.

Гісторыка-храналагічны прынцып канструявання зместу літаратурнай адукацыі ў IX класе паспрыяе фарміраванню гістарычнага падыходу да літаратурных з’яў, першапачатковаму разуменню ўзаемасувязей і ўзаемаўплыву ў творчасці розных пісьменнікаў, успрымання літаратуры як працэсу.

Значным кампанентам зместу літаратурнай адукацыі з’яўляецца сістэма тэарэтыка- і гісторыка-літаратурных паняццяў, звязаных з фарміраваннем уяўленняў аб развіцці і станаўленні мастацтва слова. У працэсе навучання ў IX класе паглыбляюцца веды вучняў пра структуру мастацкага твора, літаратурныя роды і жанры ў гістарычным аспекце, даецца ўяўленне пра асаблівасці творчай манеры, стылю пісьменніка. Асэнсаванне тэарэтычных пытанняў паспрыяе больш глыбокаму ўспрымання літаратуры як мастацтва. У працэсе вывучэння манаграфічных тэм прадугледжана атрыманне вучнямі крытыка-біяграфічных ведаў пра жыццё і творчасць пісьменнікаў.

У IX класе вядзецца работа па актуалізацыі, паглыбленні і сістэматызацыі ведаў і ўменняў, атрыманых у папярэдніх класах. На гэта скіраваны розныя віды работы з літаратурным матэрыялам. Акрамя традыцыйных формаў урока шырока практыкуюцца семінары, дыспуты, чытацкія канферэнцыі і г. д. Метады навучання ў сваёй сукупнасці спрыяюць праяўленню ўсіх функцый літаратуры: пазнавальнай, выхаваўчай, эстэтычнай, з’яўляюцца асяродкам камунікацыйнай, геданістычнай. Накіраванасць метадыкі на рэалізацыю толькі адной з іх, напрыклад пазнавальнай, аслабляе ўздзеянне літаратуры на асобу вучня. Агульным патрабаваннем для ўсіх метадаў навучання з’яўляецца сарыентаванасць на эстэтычную сутнасць літаратуры, яе мастацкую спецыфіку. Умелае спалучэнне метадаў навучання з задачамі грамадзянскага, патрыятычнага выхавання робіць працэс спасціжэння ведаў яшчэ больш мэтанакіраваным і выніковым. Назапашванне маральных і эстэтычных уражанняў, наступная іх сістэматызацыя і абагульненне, тэарэтычнае асэнсаванне ўзбагачаюць жыццёвы вопыт вучняў, уплываюць на іх духоўна-інтэлектуальнае сталенне.

Развіццё асобы пры вывучэнні літаратуры адбываецца ў двух асноўных напрамках: развіваюцца агульныя і ўласна мастацкія здольнасці. Гэты працэс можа быць паспяховым пры ўмове творчай скіраванасці навучання і рэалізацыі спецыяльнай сістэмы аналітычных і творчых заданняў.

Для развіцця пазнавальных інтарэсаў, выхавання мастацка-эстэтычнага густу і фарміравання цэласнага светапогляду вучняў пры навучанні беларускай літаратуры мэтазгодна прадугледжваецца рэалізацыю міжпрадметных сувязей перш за ўсё з такімі вучэбнымі прадметамі, як «Беларуская мова», «Руская літаратура», «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)», «Гісторыя Беларусі». Міжпрадметныя сувязі актуалізуюцца на ўсіх этапах навучання, іх рэалізацыя ў адукацыйным працэсе ўзбагачае дыялог літаратуры з іншымі відамі мастацтва (жывапіс, музыка, фотамастацтва, кіно, тэатр і інш.), эфектыўна ўздзейнічае на маральна-этычнае, інтэлектуальнае, эмацыянальнае, эстэтычнае развіццё асобы.

Структура ўрокаў беларускай літаратуры і іх форма абумоўліваюцца мэтавымі ўстаноўкамі, узростам вучняў, мастацкай своеасаблівасцю твора, этапамі яго вывучэння. Гутарка і лекцыя, чытанне і абагульненне, аналіз і сачыненне, абарона праектаў і завочная экскурсія, «паэтычная хвілінка» і работа з вучэбным дапаможнікам – усе гэтыя формы навучання маюць сваю спецыфіку, якая праяўляецца ва ўнутранай логіцы разгортвання ўрока, і забяспечваюць такія яго якасці, як цэласнасць, навучальнасць, выхаваўчая і развіццёвая накіраванасць, праблемнасць, дзейнасны характар, дыялагічнасць.

У адукацыйнай практыцы могуць выкарыстоўвацца як традыцыйныя, так і электронныя сродкі навучання, якія павінны быць скіраваны на дасягненне мэт і задач літаратурнай адукацыі.

Літаратуры ў сістэме адукацыі і выхавання належыць асаблівае культуратворчае роля: яна здольная пераўтвараць унутраны свет асобы і ўплываць на духоўнае ўзбагачэнне жыцця, рабіць яго па-сапраўднаму цікавым, змястоўным, насычаным. З гэтай прычыны неабходна імкнуцца ўключыць вучняў у працэс пазакласнай работы і выхавання.

Факультатыўныя заняткі, праца літаратурных гурткоў, сістэматычны выпуск насценных і радыёгазет, бюлетэняў, часопісаў і альбомаў; падрыхтоўка спецыяльных літаратурных стэндаў, тэматычных выставак, аглядаў сучаснай літаратуры; правядзенне літаратурных ранішнікаў, вечароў, віктарын, алімпіяд і свят, сустрэч з пісьменнікамі, дзеячамі культуры і мастацтва – усё гэта спрыяе стварэнню ў класе атмасферы творчасці, духоўнасці, павагі да кнігі, да мастацкага слова.

Для арганізацыі факультатыўных заняткаў па беларускай літаратуры ў V–IX класах распрацавана адпаведнае вучэбна-метадычнае забеспячэнне: вучэбныя праграмы, дапаможнікі для вучняў і дапаможнікі для настаўнікаў.

На вывучэнне літаратуры ў V–VI класах адведзена па 70 гадзін (з іх адпаведна 62 гадзіны – на вывучэнне твораў, 4 гадзіны – на творчыя работы, 4 гадзіны – на ўрокі па творах для дадатковага чытання), у VII–VIII класах – 53 гадзіны (з іх 47 гадзін – на вывучэнне твораў, 4 гадзіны – на творчыя работы, 2 гадзіны – на ўрокі па творах для дадатковага чытання). У IX класе таксама 53 гадзіны (з іх 48 гадзін – на вывучэнне твораў, 4 гадзіны – на творчыя работы, 1 гадзіна – на ўрок па творах для дадатковага чытання).

Са спіса твораў, прапанаваных для дадатковага чытання, настаўнік выбірае тыя, выкарыстанне якіх ён лічыць найбольш дарэчным у пэўным класным калектыве, улічваючы індывідуальныя магчымасці вучняў і наяўнасць тэкстаў у бібліятэчным фондзе¹.

¹ Творы, прапанаваныя ў спісе для дадатковага чытання, можна знайсці ў кнігах серыі «Школьная бібліятэка», якія знаходзяцца ў бібліятэчным фондзе ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі.

Рэзерв вучэбнага часу настаўнік выкарыстоўвае па сваім меркаванні на чытанне і асэнсаванне літаратурных твораў.

Гадзіны, адведзеныя на творчыя работы, настаўнік размяркоўвае ў адпаведнасці з уласным каляндарна-тэматычным планам.

(70 гадзін)

УВОДЗІНЫ

(1 гадзіна)

Падарожжа па Краіне літаратуры. Тэматычная, змястоўная разнастайнасць фальклорных і літаратурных твораў. Пазнавальнае, выхваўчае і эстэтычнае значэнне літаратуры.

I. Роднае слова

(4 гадзіны)

Пятрусь Броўка. «Калі ласка». Родная мова – крыніца натхнення пісьменніка. Эмацыянальнасць выказвання. Мастацкая дасканаласць паэтычных вобразаў, інтанацыйнае багацце верша. Раскрыццё характару беларуса. Заклапочанасць паэта лёсам роднай мовы.

Яўгенія Янішчыц. «Мова». Замілаванне аўтара выразнасцю і прыгажосцю беларускага слова. Роздум пра няпросты лёс беларускай мовы на працягу шматгадовай гісторыі народа. Спавядальны характар верша. Эмацыянальная выразнасць паэтычных радкоў. Дасканаласць сродкаў мастацкага выяўлення, адметная роля эпітэтаў у стварэнні мастацкіх вобразаў верша.

Анатоль Грачанікаў. «Дрымотна ціснуцца кусты...». Паэтызацыя роднай прыроды ў творы. Выяўленне трылогі, душэўнага ўзрушэння паэта на фоне гарманічнага быцця прыроды. Роля аўтарскага звароту да роднага краю. Своеасаблівасць будовы і адметнасць мовы твора.

Уладзімір Караткевіч. «Бацькаўшчына». Гонар за сваю радзіму, захапленне яе краявідамі. Мастацкае адлюстраванне прыроднага наваколля ў вершы. Глыбокі лірызм, шчырасць і непасрэднасць у перадачы пачуццяў паэта. Вобразнасць, эмацыянальная насычанасць мовы.

Мастацтва². Жывапіс: *В. Цвірка.* «Мая Радзіма», «Заслаўе»; *М. Ісаёнак.* «Песня аб маёй зямлі»; *І. Пушкоў.* «Вясна на Нёмане»; *А. Казлоўскі.* «Зялёны май»; *М. Рагалевіч.* «Сімфонія вясны»; *В. Бялыніцкі-Біруля.* «Лотаць зацвіла»; *В. Бяляўскі.* «Беларускі краявід» і інш.

² Разгляд твораў рубрыкі «Мастацтва», якія выкарыстоўваюцца ў якасці ілюстрацыйнага матэрыялу, адбываецца ў першую чаргу з апорай на вядомае і на выбар настаўніка. Дадатковыя гадзіны для знаёмства з такімі творамі вучэбнай праграмай не прадугледжаны.

II. Вусная народная творчасць

(13 гадзін)

НАРОДНЫЯ КАЗКІ

«Разумная дачка». Займальнасць казачнага сюжэта. Выяўленне народнай кемлівасці, дасціпнасці, спрыту і розуму ў вобразе дачкі бедняка. Вобразы мужыка, пана, багацея і яго жонкі. Індывідуалізацыя мовы персанажаў. Дыялог як сродак характарыстыкі пана і дзяўчынкі. Роля фантазіі і выдумкі, характар канфлікту, адметнасці вобразнай сістэмы і стылю бытавой казкі. Гумар у творы.

«Залаты птах». Сцвярдженне высокіх маральных каштоўнасцей: працавітасці, смеласці, дабрыні і спагадлівасці. Супрацьстаянне добра і зла як пастаянны матыў народнай казкі. Вобраз галоўнага героя. Мастацкая гіпербала як сродак характарыстыкі персанажа.

«Музыкі». Характарыстыка казачных герояў – асла, сабакі, ката і пеўня. Сіла адданага, вернага сяброўства ў пераадоленні жыццёвых нягод. Займальнасць казачнага сюжэта. Адметнасць казкі пра жывёл.

ЛЕГЕНДЫ

«Нарач». Гісторыя паходжання возера. Еднасць чалавека і прыроды. Фантастычнае і чароўнае ў легендзе аб Найрыце. Паэтызацыя прыгажосці, душэўнай чысціні, вернасці ў каханні. Маральная перавага Найрыты над панам. Лаканічнасць і мастацкая выразнасць мовы.

«Пестунь». Мастацкая выразнасць легенды, багацці бытавых і сацыяльных рэалій, даступнасць зместу і лаканізм формы. Спосабы абмалёўкі вобразаў. Павучальны змест твора.

Мастацтва. Беларускія легенды, казкі ў творах мастакоў *А. Александровіча, А. Навіцкага, Ю. Зайцава, В. Валынца, У. Гладкевіча* і інш.; мультфільмы, тэатральныя, тэле- і радыёспектаклі па легендах, казках.

ЗАГАДКІ

Паэтычнае асэнсаванне свету ў загадках.

Дасціпнасць і мудрасць беларускіх загадак, іх тэматычнае багацце. Роля загадкі ў выхаванні кемлівасці, знаходлівасці. Будова, іншасказальны характар, лаканізм загадак.

ПРЫКАЗКІ

Увасабленне ў прыказках вопыту і мудрасці народа. Разнастайнасць тэматыкі, сцісласць і выразнасць, пераносны сэнс прыказак. Лаканізм, трапнасць і дакладнасць мовы. Прыказкі як своеасаблівыя мастацкія творы.

ПРЫКМЕТЫ І ПАВЕР'І

Спасціжэнне чалавекам навакольнага свету і ўсведамленне свайго месца ў ім. Функцыі прыкмет і павер'яў, іх скіраванасць на паляпшэнне дабрабыту працоўнага чалавека. Афарыстычнасць, трапнасць народных прыкмет. Блізкасць прыкмет і павер'яў да іншых фальклорных жанраў (загадак, казак, легенд, прыказак).

Тэорыя літаратуры. Народная казка. Віды казак (пра жывёл, чарадзейныя, бытавыя). Легенды, іх асаблівасці. Загадкі. Прыказкі. Прыкметы і павер'і.

III. Літаратурныя казкі і легенды

(9 гадзін)

Максім Танк. «**Ля вогнішч начлежных**» (урывак з паэмы «**Нарач**»). Мастацкае перасэнсаванне легенды пра ўтварэнне возера Нарач. Выкарыстанне ў творы фальклорных матываў і сюжэтаў. Паэтызацыя вернасці і кахання. Вобразы Галі і Васіля. Драматызм і напружанасць сюжэта. Сродкі мастацкай выразнасці ў творы.

Якуб Колас. «**Крыніца**». Алегарычны змест і патрыятычны пафас казкі. Характарыстыка крыніцы праз яе адносіны да родных мясцін. Усведамленне гарой сваёй адказнасці перад будучыняй. Аўтар-апавядальнік у творы. Сувязь паэтыкі казкі з вуснай народнай творчасцю.

Уладзімір Караткевіч. «**Нямоглы бацька**». Фальклорная аснова твора. Гуманістычны пафас казкі. Шанаванне мудрасці і вопыту бацькоў, выхаванне ўдзячнасці, павагі, уважлівасці і міласэрнасці да іх. Адносіны аўтара да герояў і падзей.

Андрэй Федарэнка. «**Падслуханая казка**». Аўтарская інтэрпрэтацыя паходжання кветак-маргарытак у розных краінах Еўропы. Індывідуалізацыя казачных персанажаў. Своеасаблівасць будовы і адметнасць мовы літаратурнай казкі.

Тэорыя літаратуры. Літаратурная казка, яе блізкасць да народнай казкі. Легенда ў літаратуры, падабенства да народных легенд і адрозненне ад іх.

IV. Выразнасць мастацкага слова

(8 гадзін)

Максім Багдановіч. «**Зімой**». Паэтычны малюнак зімовага вечара. Непасрэднасць, вастрыня паэтычнага светаўспрымання. Фальклорна-рамантычны каларыт карцін прыроды, іх эмацыянальная выразнасць. Вобразна-выяўленчыя сродкі. Гукавая інструментоўка верша.

Анатоль Грачанікаў. «**Зоры спяваюць**». Паэтызацыя зорнага неба, зачараванасць яго прыгажосцю і гармоніяй. Філасофскі роздум пра бясконцасць сусвету, шчасце яго сузірання і пазнання. Сцісласць і эмацыянальнасць выказвання, выразнасць і пластычнасць мовы.

Якуб Колас. «**Песня ляснога жаваранка**» (урывак з трылогіі «**На ростанях**»). Майстэрства пісьменніка ў перадачы колеравай і гукавой гамы навакольнага свету. Замілаванасць характэрна для прыроды і захапленне цудоўнай песняй ляснога жаваранка, перададзеныя праз арыгінальныя эпітэты, метафары, параўнанні. Вобразнасць, выразнасць і пластычнасць мовы.

Якуб Колас. «**На рэчцы**» (урывак з паэмы «**Новая зямля**»). Паэтызацыя зімовага пейзажу. Выяўленне паўнаты і радасці жыцця праз вобразны і інтанацыйны лад верша. Адухоўленасць карціны прыроды. Мастацкая выразнасць мовы.

Уладзiмiр Караткевiч. «Лiсце». Майстэрства аўтара ў стварэннi вобраза восенi, тонкасць паэтычнага светаадчування. Паэтычная адухоўленасць з'яў прыроды. Захапленне характвам восенi, перададзенае праз шматлiкiя тропы, напеўны рытм верша.

Анатоль Грачанiкаў. «Верасень». Суладнасць пачуццяў лiрычнага героя верша i прыроды, адчуванне духоўнага адзiнства з зямлiй. Эмацыянальная пранiкнёнасць, цеплыня, задушэўнасць выказвання, даверлiвасць iнтанацый.

Пятрусь Броўка. «Кропля». Адлюстраванне зменлiвасцi прыроды падчас навалнiцы. Багацце зрокавых малюнкаў. Паэтычны сэнс вобразна-выяўленчых сродкаў i рытмiчнай арганiзацыi верша.

Тэорыя лiтаратуры. Сродкi мастацкай выразнасцi ў лiтаратурным творы. Эпiтэт, параўнанне.

Мастацтва. Жывапіс: В. Бялынiцкi-Бiруля. «Восень», «Лес задрамаў», «Аголеныя бярозкi»; В. Цiханаў. «Восеньскi матыў»; У. Сулкоўскi. «Бервянец. Восень»; А. Бараноўскi. «Восень на Прыпяцi»; Ф. Рушчыц. «Зiмовая казка»; В. Цвiрка. «Беларускi пейзаж» i iнш.

V. Лiтаратурны твор – складанае i непадзельнае мастацкае адзiнства (21 гадзiна)

Якуб Колас. «Дарэктар» (урывак з паэмы «Новая зямля»). Паэтычнае асэнсаванне штодзённага жыцця сялянскiх дзяцей. Прырода i дзецi, iх дапытлiвасць, назiральнасць. Аўтарскi гумар у паказе паводзiн хлопчыкаў. Рытмiчны малюнак, вобразна-выяўленчых сродкi (адмоўныя паралелiзмы, эпiтэты, параўнаннi).

Якуб Колас. «У старых дубах». Сяброўства Грышкi i Базыля. Неабдуманы ўчынак Грышкi. Майстэрства пiсьменнiка ў раскрыццi ўнутранага свету дзяцей. Роля малюнкаў прыроды ў творы.

Мiхась Лынькоў. «Васiлькi». Трагедыя Мiколкi i яго родных. Аўтарскi боль па загубленым маленстве. Кантраснасць i эмацыянальная сугучнасць карцiн прыроды i настрою хлопчыка. Прыёмы абмалёўкi характараў Мiколкi i дзедзi Нупрэя. Драматызм, напружанасць сюжэта. Роля заключнага эпiзоду ў раскрыццi тэмы. Пейзаж у творы. Лiрычнасць апавядання.

Васiль Зуёнак. «Прыйдзi аднойчы...». Паэтычны зварот загiнуўшага бацькi да сына як наказ наступнаму пакаленню. Роля параўнанняў i рытмiка-iнтанацыйнага ладу верша ў выяўленнi мастацкай iдэi. Спалучэнне ў творы глыбокага лiрызму з патрыятычным пафасам.

Анатоль Кудравец. «Цiтаўкi». Маральна-этычныя праблемы ў творы. Узаемаадносiны дзяцей з вартаўнiком Агеям. Прыёмы псiхалагiчнай абмалёўкi характараў. Уплыў дзедзi Агея на маральнае сталенне Кастуса. Сюжэт апавядання.

Генрых Далiдовiч. «Страта». Рэальна-жыццёвая аснова апавядання. Трагiчны лёс Мiцi Бокуця. Чуласць, мiласэрнасць, спачуванне Стасiка ў адносiнах да хворага сябра. Майстэрства пiсьменнiка ў абмалёўцы характараў хлопчыкаў, псiхалагiзм у раскрыццi перажыванняў Стасiка. Адметнасць будовы апавядання. Аўтар-апавядальнiк у творы.

Максiм Лужанiн. «Добры хлопец Дзiк». Рэальная жыццёвая аснова твора. Гiсторыя Дзiка. Майстэрства пiсьменнiка ў стварэннi вобраза сабакi, узаемаадносiны Дзiка з Гаспадаром, iншымi персанажамi аповесцi. Сродкi раскрыцця характараў герояў твора. Асоба аўтара-апавядальнiка. Адметнасць будовы аповесцi.

Уладзiмiр Караткевiч. «Былi ў мяне мядзведзi». Выяўленне духоўнай шчодрасцi чалавека ў клопатах аб прыродзе. Гiсторыя Бурыка, яе значэнне ў раскрыццi iдэi апавядання. Паяднанасць жыцця людзей з жыццём прыроды. Пластычнасць вобразаў. Асоба аўтара-апавядальнiка ў творы.

Тэорыя лiтаратуры. Тэма, сюжэт мастацкага твора. Эпiзод у творы. Лiтаратурны герой, сродкi яго паказу – перажываннi, учынкi, партрэт, мова, мастацкiя дэталi, пейзаж, аўтарская характарыстыка (пачатковыя паняццi).

Мастацтва. Жывапіс: У. Зiнкевiч. «Шчасце мiрнага дня»; С. Гарачаў. «Дзяцiнства»; М. Селянчук. «А раптам гэта ўзникне перад табой?»; М. Савiцкi. «Дзецi вайны», «Партызаны. Блакада» i iнш.

VI. Прыгoды і пaдaрoжжы

(4 гaдзiнa)

Мiхaсь Лынькoў. «Прa смeлaгa вaякy Мiшкy і ягo слaўнaх тaвaрышaў». Прыгoднiцкi хaрaктaр aпoвeсцi. Зaймaльнaсць сжoзeтa. Рoлa гyмaрыстычнaх элeмeнтaў y вaяўлeннi aўтaрскiх aднoсiн дa бaйцoў і iх лoбiмцaў: Мiшкi, Жyкa, Бaрaдaтaгa. Кaмпaзiцыя aпoвeсцi.

Рэзeрв вучэбнaгa чaсy

(1 гaдзiнa)

Пaўтaрэннe і пaдaгyльнeннe вывучaнaгa зa гoд

(1 гaдзiнa)

У сaгo: нa вывучэннe твoрaў – 62 гaдзiнa;
нa твoрчыя рaбoтy – 4 гaдзiнa;
нa ўрoкi пa твoрaх длa дaдaткoвaгa чытaння – 4 гaдзiнa.

Спiс твoрaў длa зaвучвaння нa пaмяць і мaстaцкaгa рaскaзвaння

Пятрусь Брoўкa. «Кaлi лaскa».

Мaксiм Бaгдaнoвiч. «Зiмoй».

Якyб Кoлaс. «Дaрэктaр» (з пaэмy «Нoвaя зямлa») – пaчaтaк (aпiсaннe вoсeнi).

Мiхaсь Лынькoў «Прa смeлaгa вaякy Мiшкy і ягo слaўнaх тaвaрышaў» (пaчaтaк рaздзeлa «Як Мiшкa тpaпiў нa вaйскoвyю слyжбy» і дa слoў: «I пaх aд iх iшoў дaлeкa-дaлeкa, прaз лeс, прaз бaлoтa, дa сaмaе лeсaвoе дaрoгi»).

Спiс твoрaў длa дaдaткoвaгa чытaння

Бeлaрускiя нaрoдныя кaзкi.

Янкa Брyль. «Цюцiк».

Эдyард Вaлaсeвiч. «Днaпрoўскi чaрaдзeй».

Улaдзiмiр Дyбoўкa. «Як сiнaчoк дa сoнцa лeтaў».

Мiхaсь Зaрэмбa. «Aрэхaвы Спaс».

Улaдзiмiр Кaрaткeвiч. «Кaцeл з кaмeньчыкaмi».

Астрыд Лiндгрэн. «Брaты Львiнaе Сэрцa».

Мiхaсь Лынькoў. «Мiкoлкa-пaрaвoз».

Гeоргiй Мaрчyк. «Чyжoe бaгaццe».

Алeнa Мaслa. «Тaямнiцy зaкiнyтaй хaты».

Эрyх Рaспэ. «Прыгoды бaрoнa Мюнхaўзeнa».

Пятрo Сiнaўскi. «Зaчaрaвaнaя гaспaдaркa».

Алeсь Якiмoвiч. «Рыжык».

Аснoўныя вiдy вучэбнaй дзeйнaсцi пa лiтaрaтyры ў V клaсe

Чытaннe мaстaцкaгa твoрa і пaўнaвaртaснaе ягo ўспрымaннe.

Бeглaе чытaннe ўгoлaс знaёмaгa тэкстy. Выврaзнaе чытaннe мaстaцкiх твoрaў, прaдyглeджaнaх прaгрaмaй.

Склaдaннe плaнa (y тым лiкy цытaтнaгa) aпaвядaльнaгa твoрa цi ўрыўкa з ягo.

Вусны пeрaкaз (сцiслy, выбaрaчны, пaдрaбязны) нeвaлiкaгa aпaвядaльнaгa твoрa aбo ўрыўкa з ягo.

Нaзiрaннe зa мoвaй i aсaблiвaсцямi бyдoвы мaстaцкaгa твoрa.

Вуснaе слoўнaе мaлaвaннe.

Мaстaцкaе рaскaзвaннe.

Кaмeнцiрaвaннe мaстaцкaгa тэкстy.

Супастаўленне мастацкiх твораў розных аўтараў.

Устанаўленне асацыятыўных сувязей лiтаратурнага твора з творами жывапісу і музыкi.

Стварэнне iлюстрацый да лiтаратурнага твора і iх прэзентацыя.

Вуснае сачыненне з элементамі апiсання і разважання па вывучаным творы: разгорнуты адказ на пытанне з элементамі характарыстыкi лiтаратурнага героя.

Вуснае сачыненне-апавяданне на аснове асабiстых назiранняў і ўражанняў аб падзеях і з'явах жыцця.

Складанне вусных замалёвак, уласных казак, загадак.

Вусны водгук на самастойна прачытаны лiтаратурны твор, на твор выяўленчага мастацтва, кiнафiльм або тэлеперадачу.

Чытанне па асобах, iнсцэніраванне і мiзансцэніраванне эпізодаў з лiтаратурных твораў.

Выкананне творчых заданняў, абумоўленых жанравай прыродай мастацкага тэксту.

Асноўныя патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi вучняў V класа

У вынiку засваення зместу навучання беларускай лiтаратуры вучнi павiнны

ведаць:

аўтараў, назвы і змест вывучаных твораў;

адметныя жанравыя ўласцiвасцi народных і лiтаратурных легенд, казак, загадак, прыказак, прыкмет, павер'яў;

выяўленчыя сродкi мастацкай выразнасцi мовы;

творы для завучвання на памяць;

умець:

выразна, у патрэбным тэмпе чытаць уголас лiтаратурныя творы, выяўляючы аўтарскую пазiцыю і свае адносiны да адлюстраванага;

знаўляць мастацкiя карцiны, створаныя пiсьменнiкам;

самастойна дзялiць твор на часткi;

складаць план невялiкага апавядальнага твора ці ўрыўка з яго;

сцiсла, выбарачна або падрабязна вусна пераказваць невялiкi апавядальны твор ці ўрывац з яго;

вылучаць эпізоды ці дэталi, важныя для характарыстыкi дзейных асоб; знаходзiць сувязь памiж падзеямi ў вывучаным творы;

знаходзiць выяўленчыя сродкi мовы і з дапамогай настаўнiка вызначаць iх ролю ў стварэннi вобраза, раскрыццi тэмы твора;

характарызаваць героя мастацкага твора па яго ўчынках, паводзiнах, перажываннях;

рыхтаваць вусныя сачыненнi з элементамі апiсання і разважання (разгорнуты адказ, адказ на пытанне і паведамленне пра героя), апiсваць свае ўражання і назiраннi аб падзеях і з'явах жыцця;

даваць вусны водгук на самастойна прачытаны лiтаратурны твор і на творы iншых вiдаў мастацтва, выказваючы свае адносiны да герояў і падзей;

карыстацца даведачным апаратам вучэбнага дапаможнiка.

Вучнi могуць *выкарыстоўваць сфармiраваныя веды і ўменнi для:*

асобаснага ўспрымання, засваення і асэнсавання мастацкiх тэкстаў, фармiравання чытацкай культуры, лiтаратурных і эстэтычных густаў (лiтаратурная кампетэнцыя);

засваення сiстэмы каштоўнасных адносiн да рэчаiснасцi, да людзей, да сябе, зафiксаванай у творах беларускай лiтаратуры (каштоўнасна-светапоглядная кампетэнцыя);

авалодання асноўнымi вiдамі маўленчай дзейнасцi (вуснай, пiсьмовай, сiтуацыйнай і г. д.) (маўленчая кампетэнцыя);

набыцця вопыту камунiкатыўнай дзейнасцi праз ажыццяўленне дыялогу з тэкстам мастацкага твора, яго аўтарам, iншымi чытачамi, адзiнкавым тэкстам і мноствам кантэкстаў (камунiкатыўная кампетэнцыя);

усведамлення літаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай літаратуры (культуралагічная кампетэнцыя);

набыцця вопыту культуратворчай дзейнасці: авалоданне сістэмай цэласных аперацыянальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці (культуратворчая кампетэнцыя).

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Русский язык»
для V класса учреждений общего среднего образования
с белорусским и русским языками обучения и воспитания**

РУССКИЙ ЯЗЫК

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Цель обучения русскому языку – сформировать у учащихся систему знаний о языке и речи; научить их пользоваться языком во всех видах речевой деятельности (чтение, слушание, письмо, говорение), в избранных сферах применения языка; развивать интеллектуальную, духовно-нравственную, коммуникативную, гражданскую культуру учащихся.

Задачи обучения русскому языку:

языковое и речевое развитие учащихся на основе усвоения знаний о системе русского языка на всех его уровнях (фонетическом, лексическом, морфологическом, синтаксическом), правил функционирования языковых средств в речи, норм русского литературного языка (произносительных, речевых, морфологических, синтаксических, орфографических и пунктуационных); обогащение словарного запаса и грамматического строя речи учащихся; формирование правописных умений и навыков, умений пользоваться языком в различных видах речевой деятельности (языковая и речевая компетенции);

формирование коммуникативных умений на основе овладения учащимися речеведческими понятиями (культура устной и письменной речи, текст, типы речи, стили речи, жанры речи, правила речевого общения), способами выражения мысли в устной и письменной форме, умений создавать самостоятельные связные высказывания различных стилей, типов и жанров речи (коммуникативная компетенция);

формирование речевой культуры учащихся на основе освоения языка как системы сохранения и передачи культурных ценностей, как средства постижения русской и национальной культуры в контексте общемировой; развитие способности пользоваться культурологическими сведениями для обеспечения полноценной коммуникации (лингвокультурологическая компетенция);

развитие средствами языка интеллектуальной, духовно-нравственной, коммуникативной, гражданской культуры учащихся (социокультурная компетенция).

Реализация указанной цели и задач достигается в процессе формирования языковой, речевой, коммуникативной, социокультурной и лингвокультурологической компетенций.

Курс русского языка для V–IX классов направлен прежде всего на применение полученных знаний и умений в речевой практике.

Оптимальными и эффективными подходами, определяющими теоретическую и методическую базу обучения языку и речи, являются системно-функциональный, коммуникативно-деятельностный, социокультурный и лингвокультурологический.

Системно-функциональный подход предполагает усвоение системы русского языка, единиц разного уровня с точки зрения значения, строения и назначения в речи; отбор и организацию языкового материала для создания различных видов речевой деятельности, *формирования языковой и речевой компетенций учащихся.*

Коммуникативно-деятельностный подход определяет такую организацию и направленность занятий по русскому языку, при которой цель обучения связана с обеспечением максимального приближения учебного процесса к реальному процессу общения. Объектом обучения с позиции этого подхода является речевая деятельность во всех ее видах. В основе коммуникативно-деятельностного подхода заложена не столько реальность самих ситуаций, сколько реальность деятельности учащихся в предлагаемых ситуациях, что способствует *формированию коммуникативной компетенции.*

Лингвокультурологический подход к обучению русскому языку позволяет сориентировать все уровни владения языком на *формирование лингвокультурологической компетенции*, воспитание речевой культуры учащихся на основе освоения языка как средства постижения русской и национальной культуры в контексте общемировой.

Лингвокультурологический подход к обучению языку относится также к деятельностному типу. Его реализация предполагает не только ознакомление с духовными ценностями, способами выражения которых являются язык, литература, искусство, история и др., но и овладение умениями пользоваться полученными знаниями в процессе общения.

Системно-функциональный подход к обучению учащихся предопределил выбор *линейно-опережающего и концентрического принципов построения содержания* обучения русскому языку в V–IX классах как наиболее соответствующих современным требованиям к организации процесса обучения, развитию и воспитанию языковой и речевой личности. Линейность структуры содержания обучения обеспечивает последовательное изучение многоуровневой системы языка, опережение – параллельное формирование языковых, речевых и коммуникативных умений.

Опережение осуществляется благодаря изучению в V классе пропедевтического раздела «Синтаксис», раздела «Лексика», в VI и VII классах – раздела «Состав слова. Словообразование», изучению на синтаксической основе раздела «Морфология».

Речевые разделы «Культура речи», «Текст», «Стили речи» изучаются концентрически с V по IX класс, «Жанры речи» – с VI по IX класс, что позволяет учитывать возрастные возможности учащихся, обеспечивать сравнительно раннее ознакомление с необходимым теоретическим материалом для формирования речевых умений, а также прочность усвоения в результате возвращения к теме в каждом последующем классе на новом уровне и в расширенном объеме.

Линейно-опережающий и концентрический принципы дают возможность осознавать языковые и речевые явления во взаимосвязи и одновременно формировать и совершенствовать языковую, речевую и коммуникативную компетенции учащихся.

Учебный материал для изучения в V–IX классах группируется по блокам с учетом основных содержательных линий и представлен как перечисление учебных разделов, составляющих основу данного учебного предмета и предъявляемых учащемуся как объект усвоения:

1. Язык и речь. Культура речи. Стили речи. Жанры речи. Текст.
2. Фонетика. Орфоэпия. Графика.
3. Орфография.
4. Лексика и фразеология.
5. Состав слова и словообразование.
6. Грамматика.
- 6.1. Морфология и правописание частей речи.
- 6.2. Синтаксис и пунктуация.

Принципами отбора содержания обучения являются:

учет функционально-семантических особенностей фактов языковой системы;

минимизация теоретических сведений на основе их значимости для речевой деятельности;

учет общих и специфических особенностей белорусского и русского языков;

опора на этнокультуру (при отборе дидактического материала);

опора на текст как на предмет обучения и как на продукт речевой деятельности.

Языковой курс каждого класса открывается разделом «Текст», содержание которого вооружает учащихся необходимыми знаниями по теории текстообразования и развивает умение свободно создавать тексты с учетом речевой ситуации.

В содержании программы выделена рубрика «Виды речевой деятельности». Это **обучающие** виды работ по развитию связной письменной речи учащихся, включаемые учителем в контекст изучения основных разделов курса русского языка. Выделение часов на их проведение планирует учитель, исходя из общего количества часов, отведенных на изучение данной темы. Работа над указанными видами деятельности может проводиться как в процессе урока, так и при подготовке к нему учащихся дома. Проведение учебных занятий по развитию связной речи учащихся является обязательным.

Содержание учебного материала для повторения в конце изученного курса планирует учитель на основе учета усвоенных в течение года знаний, умений и навыков и систематизированного теоретического и практического материала, изложенного в «Требованиях к знаниям, умениям и навыкам учащихся», включающих «Основные требования к результатам учебной деятельности», рассредоточенные по разделам.

(105 ч)

ПОВТОРЕНИЕ ИЗУЧЕННОГО В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ (8 ч)

Текст. Тема, основная мысль, заголовок. Текст-повествование. Текст-описание. Текст-рассуждение (на элементарном уровне). Части текста-повествования: начало, основная часть, концовка.

Предложение. Виды предложений по цели высказывания. Виды предложений по интонации. Главные (подлежащее и сказуемое) и второстепенные члены предложения (без деления на виды).

Словосочетание. Главное и зависимое слова. Словосочетания в предложении.

Состав слова. Окончание. Нулевое окончание. Корень слова. Однокоренные слова. Чередование согласных в корнях слов. Суффикс. Приставка. Разбор слов по составу.

Понятие об орфограмме. Проверяемые безударные гласные в корне слова. Непроверяемые безударные гласные в корне слова. Двойные согласные. Непроизносимые согласные. Проверяемые согласные в корне слова. Разделительные **ъ** и **ь**. Гласные в сочетаниях **жи, ши, же, ше, ча, ща, чу, чу**. Раздельное написание предлогов со словами.

Части речи. Правописание безударных гласных в падежных окончаниях имен существительных 1, 2, 3-го склонения. Правописание безударных окончаний существительных в форме множественного числа. Правописание безударных гласных в падежных окончаниях имен прилагательных. Правописание личных местоимений 3-го лица с предлогами. Правописание окончаний глаголов. Правописание **-тся, -ться** в глаголах. Правописание **ь** после шипящих в начальной форме глагола, в окончаниях глаголов 2-го лица единственного числа настоящего и будущего времени. Правописание гласных перед суффиксом **-л-** в глаголах прошедшего времени.

Язык и речь. Устная и письменная речь. Диалогическая и монологическая речь.

Виды деятельности: анализ текста, устное сообщение, письмо по памяти, сопоставление текстов разных типов речи, развернутый ответ на вопрос, выразительное чтение текста, сочинение сказки по предложенному началу, пересказ сказки с использованием мимики и жестов, устное изложение (пересказ) текста, сжатое изложение.

КУЛЬТУРА УСТНОЙ И ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ (8 ч)

Нормы литературного языка: произносительная, словообразовательная, морфологическая, синтаксическая, орфографическая, пунктуационная. Качества речи: правильность, точность, логичность, богатство, чистота, уместность, выразительность (ознакомление).

Диалог. Монолог.

Виды деятельности: устное сообщение, анализ текста, сопоставление текстов, сочинение продолжения текста-повествования по данному началу, сочинение – описание по данному началу, сочинение нового продолжения старой сказки, сочинение – описание раннего утра, сочинение текста-описания по предложенным словам, редактирование и сочинение текста поздравления, сочинение текста в форме диалога, составление плана текста, пересказ текста по составленному плану, редактирование текста, устное словесное рисование (мини-сочинение-описание), устное изложение, подробное изложение по составленному плану.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

расширение знаний о языке и речи; обнаружение нарушений языковой нормы в речи; анализ качеств речи; овладение элементарными умениями построения диалога и монолога;

осознанный выбор темпа и громкости устной речи; создание связных высказываний с учетом требований точности, богатства, чистоты, уместности, логичности и выразительности речи; корректировка речи; умение вести диалоги в ситуациях официального и неофициального общения.

РЕЧЕВАЯ СИТУАЦИЯ. СТИЛИ РЕЧИ (4 ч)

Понятие о речевой ситуации. Признаки речевой ситуации. Стили речи: художественный, научный, публицистический, официально-деловой и разговорный (ознакомление). Речевая норма.

Виды деятельности: устное сообщение, характеристика речевой ситуации, анализ текста, редактирование текста, мини-сочинение-описание в художественном стиле речи интересного предмета, мини-сочинения текстов в разных стилях речи.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

осмысление признаков речевой ситуации; характеристика речевой ситуации; осмысление признаков функциональных стилей речи;

создание устных и письменных связных высказываний, различных по стилю.

СИНТАКСИС И ПУНКТУАЦИЯ (18 ч)

Словосочетание (3 ч)

Строение и грамматическое значение словосочетаний: главное и зависимое слова в словосочетании; смысловый вопрос к зависимому слову.

Орфографическая норма. Правописание падежных окончаний имен существительных и прилагательных.

Грамматическая норма. Согласование имен прилагательных с именами существительными. Правильный выбор падежной формы имени существительного при управлении. Правильное употребление глаголов *одеть, надеть*.

Произносительная норма. Ударение в формах винительного падежа имен существительных женского рода (*вуду, рэку, нугу, гулову, стурону, стйну, дуску*).

Виды деятельности: устное сообщение, анализ текста, развернутый ответ на вопрос, редактирование словосочетаний, выявление в тексте ключевых словосочетаний, конструирование синонимичных словосочетаний.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

обнаружение главного и зависимого слова в словосочетании, анализ главного слова и формы зависимого слова, постановка смыслового вопроса к зависимому слову; выделение словосочетаний из предложений;

распространение имени существительного формами изученных частей речи для обозначения признака предмета; распространение глагола для обозначения объекта и признака действия; использование синонимичных словосочетаний в целях точности и выразительности речи.

Предложение (15 ч)

Виды предложений по цели высказывания и интонации.

Строение простого предложения. Главные члены предложения: подлежащее и сказуемое (грамматическая основа предложения).

Нераспространенные и распространенные предложения. Второстепенные члены предложения: дополнение, определение, обстоятельство.

Однородные члены предложения с обобщающим словом и без него. Обращение. Знаки препинания в простом предложении с однородными членами и обращением.

Строение сложного предложения: сложные предложения (с двумя главными членами в каждом предложении) с союзами и без союзов (ознакомление).

Предложения с прямой речью. Знаки препинания при прямой речи перед словами автора и после них.

Грамматическая норма. Согласование сказуемого, выраженного глаголом прошедшего времени, с подлежащим-существительным.

Орфографическая норма. Правописание безударных гласных в личных окончаниях глаголов. Правописание *-тся* и *-ться* в глаголах.

Пунктуационная норма. Запятая между однородными членами при отсутствии союза; запятая между однородными членами, соединенными союзами; двоеточие после обобщающего слова. Запятая между частями сложного предложения перед *и, а, но, что, чтобы, когда, как, потому что, если, который*. Выделение кавычками прямой речи; тире перед словами автора и двоеточие после них.

Виды деятельности: устное сообщение; анализ текста; развернутый ответ на вопрос; редактирование текста; выразительное чтение; письмо по памяти; сопоставление текстов; анализ текстов в жанре загадки, характеристики человека, письма; анализ речевой характеристики героя; сочинение – описание друга, подруги или литературного героя; сочинение – описание животного; сочинение – описание природы на основе материалов упражнений; сочинение – описание природы по картине; сочинение-рассуждение; мини-сочинения текстов с использованием обращений; подробное изложение текста-повествования.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

обнаружение главных членов предложения; постановка смыслового вопроса к главным членам предложения; различение второстепенных членов предложения; определение синтаксической роли однородных членов предложения; различение подлежащего и обращения; разграничение слов автора и прямой речи; составление предложений с однородными членами, обращением, прямой речью, сложных предложений;

использование в устной и письменной речи разнообразных синтаксических конструкций: простых и сложных предложений, предложений с прямой речью; употребление логически сопоставимых слов в однородном ряду; использование обращения в диалоге и монологе для называния адресата речи, выражения оценки, установления контакта; использование речевых форм обращения в различных ситуациях; использование обращения-олицетворения как средства художественной выразительности; интонирование простых предложений с однородными членами, обращением, предложений с прямой речью, сложных предложений.

ТЕКСТ (8 ч)

Понятие о тексте. Тема текста, основная мысль (углубленное повторение). Признаки текста: тематическое единство, последовательность, связность (виды связи, средства связи), завершенность (законченность).

Типы речи (описание, повествование, рассуждение). Композиционные схемы текстов, относящихся к разным типам речи.

Виды деятельности: устное сообщение, анализ текста, развернутый ответ на вопрос, устное изложение текстов разных типов речи, подробное изложение текста-повествования, сочинение-рассуждение, сочинение-описание по картине.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

осмысление понятия «текст»; выявление признаков текста; определение типов текста; выявление композиционных особенностей типов речи;

определение темы и основной мысли текста; умение озаглавить текст, выделить его части и озаглавить их; определение средств связи между предложениями и абзацами в тексте; умение определить тип речи и создать композиционную схему повествования, описания, рассуждения; определение стиля текста; точное, уместное использование выразительных средств в устных и письменных изложениях текстов художественного стиля разных типов речи (описание, повествование, рассуждение), в устных и письменных сочинениях на темы, связанные с жизненным опытом учащихся, в сочинениях по жанровой картине, иллюстрациям, в жанрах художественного стиля (рассказ о событии).

ФОНЕТИКА (4 ч)

Гласные и согласные звуки: гласные звуки в ударном и безударном положении; парные и непарные звонкие и глухие согласные, парные и непарные твердые и мягкие согласные.

Обозначение на письме мягкости согласных. Оглушение звонких и озвончение глухих согласных.

Двойная роль букв *е, ё, ю, я*.

Слог. Перенос слов. Ударение.

Произносительная норма. Произношение безударных гласных после твердых и мягких согласных; произношение мягких согласных; правильная постановка ударения.

Орфографическая норма. Правила переноса слов. Правописание сочетаний *чк, чи, чт, нч, ниц, щн, рщ*. Правописание *ь* для обозначения мягкости парного согласного.

Виды деятельности: устное сообщение, анализ текста, развернутый ответ на вопрос, письмо по памяти, выразительное чтение.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

различение звука и буквы; выделение ударных и безударных слогов; различение звонких и глухих, твердых и мягких согласных; деление слова на слоги; умение производить фонетический разбор.

ОРФОГРАФИЯ (33 ч)

Проверяемые безударные гласные в корне слова. Правописание безударных гласных в падежных окончаниях имен существительных 1, 2, 3-го склонения (углубленное повторение). Правописание падежных окончаний имен прилагательных (дано в теме «Словосочетание»). Правописание безударных гласных в личных окончаниях глаголов (дано в теме «Предложение»).

Правописание безударных гласных в приставках. Правописание *о, ё* после шипящих в корне слова. Правописание *о, е* после шипящих и *ц* в окончаниях и суффиксах имен существительных и прилагательных.

Правописание проверяемых (глухих и звонких), непроизносимых согласных в корне слова. Правописание согласных в приставках. Правописание букв *з* и *с* на конце приставок. Правописание *ы, и* после приставок на согласный.

Непроверяемые безударные гласные и согласные корня. Правописание корней с чередующимися гласными *о – а* (*-гор-/ -гар-, -зор-/ -зар-, -клан-/ -клон-, -лаг-/ -лож-, -рос-/ -раст-(-рац-), -кас-/ -кос-*). Правописание корней с чередующимися гласными *е – и* (*-бер-/ -бир-, -пер-/ -пир-, -мер-/ -мир-, -дер-/ -дир-, -тер-/ -тир-, -стел-/ -стил-, -блест-/ -блист-*).

Правописание **и, ы** после **ц**. Правописание **ь** после шипящих. Правописание **-тся** и **-ться** в глаголах (дано в теме «Предложение»). Правописание разделительных **ъ** и **ь**.

Орфографическая норма. Правописание проверяемых безударных гласных в корне слова, приставке, суффиксе, окончании, проверяемых согласных в приставке, корне; непроизносимых согласных в корне слова; букв **о, ё (е)** после шипящих в корне слова, суффиксе, окончании; букв **ы** и **и** после приставок, оканчивающихся на согласный; букв **з** и **с** на конце приставок; непроверяемых гласных и согласных в корне; двойных согласных; буквы **ы** после **ц** в суффиксе **-ын-** и в окончаниях **-ы, -ый**; буквы **и** после **ц** в корне и в словах на **-ция**; мягкого знака после шипящих на конце существительных, в глаголах 2-го лица единственного числа, в неопределенной форме глагола; букв **о – а** в корнях **-гор-/-гар-, -зор-/-зар-, -клан-/-клон-, -лаг-/-лож-, -рос-/-раст- (-раиц-), -кас-/-кос-**; букв **е – и** в корнях **-бер-/-бир-, -пер-/-пир-, -мер-/-мир-, -дер-/-дир-, -тер-/-тир-, -стел-/-стил-, -блест-/-блист-**.

Виды деятельности: устное сообщение, анализ текста, развернутый ответ на вопрос, письмо по памяти, устное словесное рисование (сочинение-описание), сочинение-повествование на основе жизненного опыта учащихся, сочинение по картине, устное изложение текста-повествования.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

умение видеть орфограмму и ее опознавательные признаки; определение морфемы, в которой находится орфограмма; усвоение способов проверки написания: подбор однокоренных слов, изменение формы слова, сопоставление слов, имеющих одинаковые морфемы; умение пользоваться орфографическим словарем.

ЛЕКСИКА (12 ч)

Слово, его лексическое значение. Прямое и переносное значения слова. Толковые словари.

Многозначные и однозначные слова. Синонимы. Антонимы. Омонимы.

Исконно русские и заимствованные слова (ознакомление).

Общеупотребительные слова. Профессиональные слова и термины (ознакомление).

Устаревшие слова (ознакомление). Неологизмы (ознакомление).

Фразеологические обороты, их отличие от свободных словосочетаний.

Речевая норма. Точное употребление слова: многозначного, заимствованного, профессионализма, термина. Целесообразный, мотивированный выбор лексических средств, обеспечивающих правильность, точность, логичность, богатство, чистоту, уместность и выразительность речи.

Виды деятельности: устное сообщение, анализ текста, развернутый ответ на вопрос, письмо по памяти, работа со словарями (толковым, синонимов, антонимов, иностранных слов), деление текста на абзацы, сочинение текста загадки по аналогии с предложенными текстами, редактирование текста, сочинение текста по данному началу, сочинение текста в форме диалога с этикетными словами и обращением, выразительное чтение текста, сжатое изложение.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

осмысленное восприятие значения слова в тексте; разграничение значений многозначного слова; разграничение оттенков значений синонимов; обнаружение антонимических отношений между словами; выявление роли устаревших слов в художественном тексте; умение пользоваться словарями (толковым, иностранных слов, синонимов, антонимов, фразеологическим);

точное употребление слов в соответствии с их значением, темой и стилем текста; составление тематических групп слов; создание образности, выразительности текста средствами лексики; использование синонимов как средства выразительности и точности речи, как средства связи предложений в тексте; правильное использование фразеологизмов в речи.

ПОВТОРЕНИЕ ИЗУЧЕННОГО В V КЛАССЕ (2 ч)

Контрольные письменные работы – 6 ч: диктанты – 2 (2 ч), подробные изложения – 2 (4 ч).

Резервное время – 2 ч.

Для диагностики усвоения теоретических сведений, сформированности учебно-языковых и коммуникативных умений и навыков рекомендуются следующие *формы контроля*:

диктант (словарно-орфографический, словарный, предупредительный, комментированный, объяснительный, комбинированный, «Проверяю себя», самодиктант, графический, творческий);

осложненное списывание;

письмо по памяти;

изложение (подробное, сжатое, выборочное; устное и письменное);

сочинение (сочинение – описание природы по картине, сочинение – описание животного в художественном стиле; сочинение – повествование о случае из жизни);

устное сообщение учащегося;

различные виды разборов в пределах изученного материала;

тестовая работа.

Требования к умениям и навыкам, которыми должны овладеть учащиеся в процессе изучения всех разделов, указаны в рубриках программы после каждой темы: «Грамматическая норма», «Произносительная норма», «Орфографическая норма», «Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся».

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Русская литература»
для V класса учреждений общего среднего образования
с белорусским и русским языками обучения и воспитания**

РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Целью изучения литературы является приобщение учащихся к искусству слова в контексте движения духовной и социально-исторической жизни народа и развитие на этой основе художественного мышления и эстетических чувств, творческих способностей, читательской и речевой культуры, формирование нравственно-эстетических ориентаций.

Содержание литературного образования составляют **четыре основных компонента**: 1) знания; 2) умения; 3) опыт творческой деятельности; 4) система норм отношения к миру, людям, себе.

Первый компонент учебного предмета «Русская литература» – знания – формируется путем освоения разнообразного историко- и теоретико-литературного материала: а) произведений русского фольклора и литературы; б) отдельных образцов словесного искусства народов мира; в) сведений об основных периодах русского и мирового художественного процесса; г) критико-биографических сведений о жизни и творчестве виднейших писателей; д) основных теоретико-литературных понятий.

Все эти элементы содержания учебного предмета представлены в программе комплексно, во взаимосвязи историко-функционального, проблемно-тематического, жанрово-родового аспектов, с соблюдением принципов преемственности и доступности.

Изучение русской литературы того или иного периода соотносится с белорусской (например, переход к реализму, расцвет реализма и т. п.) и с зарубежной литературами, предусматривает сопоставление художественных образов, сюжетов, проблематики художественных произведений, принадлежащих к разным национальным литературам, выявление в них общего и в то же время неповторимого, особенного.

Основой учебных курсов всех классов являются литературные произведения, которые отбирались с учетом их художественных достоинств, общечеловеческой значимости, воспитательной ценности, места в творчестве писателя и в истории литературы, актуальности для нашего времени, доступности и интереса для учащихся.

В аннотациях программ, которые носят рекомендательный характер, внимание учителей обращается на гуманистический смысл произведения, диалектическую связь социального, конкретно-исторического и общечеловеческого в нем, художественное своеобразие, авторскую позицию.

Объем знаний о личности писателя, его творческой эволюции определяется в зависимости от возраста учащихся, количества часов, отведенных на изучение темы, а также его места в литературном курсе.

Программа содержит и целый комплекс теоретико-литературных понятий, отбор которых осуществляется по следующим критериям:

- а) жанрово-родовая специфика изучаемого произведения;
- б) функциональная роль теоретического понятия в основании конкретной литературной темы;
- в) его значимость в формировании предметных компетенций.

Учителям предоставляется возможность дифференцировать материал в зависимости от уровня подготовленности класса. Освоение новых теоретических понятий опирается на преемственность между этапами литературного обучения, которая обеспечивается постепенным усложнением «опорных» теоретико-литературных категорий, закреплением приобретенных знаний и развитием умений использовать их при анализе художественных текстов.

Второй компонент содержания литературного образования – система специальных (читательских) умений – формируется на основе знаний теории, истории литературы, понимания специфики художественного произведения. Он создает базу для дальнейшего литературного самообразования учащихся.

Программа ориентирует учителя на формирование и развитие у учащихся следующих читательских умений:

умений, связанных с художественным восприятием литературного произведения (представлять, воображать картины и образы, созданные писателем; высказывать первичные впечатления и др.);

аналитических умений (анализ эпизода, сюжета, композиции, художественного языка и др.);

синтезирующих умений (умений сопоставлять, обобщать, делать выводы);

умений, связанных с оценкой художественного произведения.

Третий компонент – опыт самостоятельной литературно-творческой деятельности. Он приобретает учащимися при условии полноценного первичного восприятия текста на эмоционально-образном уровне, самостоятельного его интерпретирования, проявления личностного отношения к произведению в процессе работы над устными и письменными сочинениями разных жанров, творческого пересоздания словесного текста в другие виды искусства (словесное рисование, иллюстрирование, мизансценирование и др.).

Четвертый компонент содержания литературного образования – формирование системы норм отношения к миру, людям, себе – обеспечивается прежде всего отбором произведений для обязательного изучения, чтения и обсуждения, дополнительного чтения. Программа ориентирует учителя не только на изучение литературы, но и на воспитание учащихся ее средствами. Эта идея реализуется в содержании и структуре программы, предусматривающей не только систематизацию знаний о литературе и искусстве, но и их осмысление на мировоззренческом, философском и эстетическом

уровнях. Таким образом, изучение литературы призвано обеспечить понимание учащимися ее роли и значения для собственного духовного становления, для развития самосознания и нравственного самоопределения.

В контексте компетентностного подхода следует стремиться к усилению практико-ориентированной направленности литературного образования, реализуемой через различные виды деятельности: сопоставление произведений разных видов искусства, выполнение творческих упражнений, подготовка проектов, проведение читательских конкурсов и конференций, литературных диспутов, постановка фрагментов произведений, подбор иллюстративного фото-, аудио- и видеоматериала.

Формирование литературоведческой компетенции предполагает освоение теоретико-литературных (ритм и рифма в народной лирической песне; романтическое и реалистическое изображение жизни; ирония, гротеск, иносказание, антитеза и др.) и историко-литературных знаний, способность применения их в процессе анализа произведения.

Формирование учебно-познавательной компетенции реализуется в процессе самостоятельной работы учащихся. Наиболее полно проявляется в проектной деятельности, предусматривающей длительный подготовительный этап: планирование, поиск и выбор необходимой информации в сети Интернет, литературоведческих словарях и справочниках, отбор и структурирование учебного материала и т. д.

Формирование ценностно-смысловой компетенции осуществляется в процессе изучения произведений, отражающих внутренний мир человека, раскрывающих мотивы его поступков и моральный выбор.

Формирование культуротворческой компетенции происходит в процессе изучения культурного и историко-философского контекста произведения, сопоставления произведений разных видов искусства. Предполагает не только выполнение отдельных творческих упражнений, но и создание на их основе собственного творческого продукта.

Курс V класса занимает особое место в системе литературного образования как переходный от начального обучения к среднему звену, что и обуславливает критерии отбора произведений, принципы расположения в программе и методику их изучения.

Произведения, предлагаемые для изучения, сгруппированы в разделы на основе проблемно-тематической близости. Ведущая литературоведческая проблема этого курса – род литературы: учащиеся получают представления о лирических, эпических, драматических произведениях.

В разделе «Устное народное творчество и литература» обобщаются знания учащихся о фольклорных произведениях, полученные в начальной школе. Эпический род в разделе представлен сказками и мифами, лирический – народными песнями, стихотворениями А. Н. Майкова, А. В. Кольцова, И. С. Никитина, драматический – пьесой-сказкой С. Я. Маршака «Двенадцать месяцев». Сопоставляя произведения устного народного творчества с авторскими по тематической и родовой близости, учащиеся осмысливают значимость фольклора в истории литературы, расширяют свои представления о ее жанрово-родовой специфике.

В раздел «Писатели о детстве» включены произведения Н. А. Некрасова, В. Г. Короленко, А. П. Чехова, В. И. Белова, в которых описывается живая, многокрасочная картина детской жизни.

Раздел «Писатели о природе» состоит из разных родов художественных произведений. Лирика представлена лучшими образцами русской классики. Раздел открывают стихотворения поэтов XIX века. Небольшой объем произведений позволяет неторопливо проследить развитие мыслей, чувств авторов, вслушаться в мелодику стиха, обучить учащихся выразительному исполнению. Связь жизни людей и природы учащиеся выявляют, изучая очерки К. Г. Паустовского, повесть М. М. Пришвина «Кладовая солнца». Стихотворения русских поэтов XX века не только обеспечивают учащимся смену художественных впечатлений, но и стимулируют целостный, активный и творческий характер восприятия пейзажной лирики.

В раздел «Историческое прошлое в литературных произведениях» включены произведения М. Ю. Лермонтова, И. С. Тургенева, Л. Н. Толстого, главная мысль которых определяется словами пушкинского летописца из трагедии «Борис Годунов»: «Минувшее проходит предо мною...».

Раздел «Мир приключений, фантастики в литературных произведениях» особенно интересен учащимся этого возраста. Предложенные отрывки из повести К. Булычева вызовут желание прочитать ее полностью.

Повторение в конце года посвящено обобщению теоретических знаний учащихся.

Список для дополнительного чтения носит рекомендательный характер. В нем содержатся произведения широкого жанрово-тематического диапазона, отобранные с учетом возрастных особенностей учащихся и их читательских интересов.

Произведения из списка для дополнительного чтения могут стать основой для уроков внеклассного чтения. Уроки внеклассного чтения рекомендуется проводить в форме читательской конференции, дидактической игры, литературной гостиной.

Принцип построения курса литературы VI класса – жанрово-хронологический: от былины и летописи до современной повести и лирической поэзии. Учащиеся получают представление о жанрах художественной литературы и фольклора, обучаются элементам сравнительного анализа. Заметно возрастает роль аналитической работы, самостоятельного литературного творчества учащихся.

Изучение раздела «Устное литературное творчество и литература» способствует выявлению взаимодействия фольклора и художественной литературы.

Впервые учащиеся знакомятся с таким жанром древнерусской литературы, как летопись («Повесть временных лет»).

Особенности басни как вида эпического произведения раскрываются при изучении произведений И. А. Крылова. Для рассмотрения на уроке учителю предлагается на выбор несколько басен. При изучении творчества И. А. Крылова рекомендуется использовать словесное рисование, иллюстрирование, театрализацию, составление кадрована.

Раздел «Рассказ как эпический жанр» представлен произведениями И. С. Тургенева, А. П. Чехова, А. И. Куприна, В. Г. Распутина.

Раздел «Стихотворение как лирический жанр» предшествует разделу «Повесть как эпический жанр». Такой порядок расположения материала не только обеспечивает учащимся смену художественных впечатлений, но и создает условия для прочтения крупных эпических произведений до начала их изучения. Жанровые особенности повести раскрываются при изучении произведений А. С. Пушкина, Н. В. Гоголя, Л. Н. Толстого, М. Горького, В. О. Богомолова.

Раздел «Из зарубежной литературы» представлен произведением Джека Лондона («На берегах Сакраменто»).

В курсе русской литературы VI класса предусмотрено также проведение уроков внеклассного чтения, основой для которых могут стать произведения из списка для дополнительного чтения.

Структура программы VII класса в значительной степени повторяет структуру курса VI класса: ее разделы соответствуют отдельным периодам русской литературы. Таким образом реализуется хронологический принцип расположения материала, способствующий формированию у семиклассников начальных представлений о закономерностях развития русской литературы, о ее связи с историческими событиями.

В курсе литературы VII класса повторяются, систематизируются, углубляются основные литературные понятия, на более высоком уровне рассматривается литературное произведение как художественное единство. Учащиеся обучаются элементам сравнительного анализа.

Содержание курса VIII класса строится по хронологическому принципу – от античной литературы до нашего времени. Учащиеся получают начальное представление об особенностях античной литературы, литературы эпохи Возрождения, русской классической литературы XIX века, литературы XX века.

В VIII классе на более высоком уровне рассматривается литературное произведение как художественная целостность, в процессе анализа которого выявляется значение композиции, сюжета, их элементов в раскрытии авторской концепции. Акцентируется внимание учащихся на многообразии приемов в создании характера литературного героя.

В теоретико-литературном плане внимание учащихся IX класса сосредоточивается на вопросах: автор – его герои – читательское восприятие. Продолжается начатая в предыдущем классе работа над литературным произведением как художественной целостностью.

Обучение в IX классе предполагает интенсивное литературное развитие учащихся, для чего требуется основательная начитанность и более глубокое овладение теорией литературы как инструментом анализа художественных текстов.

(70 ч, из них 4 ч на внеклассное чтение, 3 ч – резервное время)

Введение (1 ч)

Художественная литература как искусство слова; воссоздание в ней мира и человека. Истоки литературы: мифология, Библия, фольклор. Три рода литературы: эпос, лирика, драма. Природа, история, человек в художественном изображении.

Книга в жизни человека. Литература как учебный предмет.

УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО И ЛИТЕРАТУРА

Тематическое и жанровое богатство устного народного творчества. Роль и значение автора в литературном произведении. Взаимодействие фольклора с литературой.

Эпические, лирические, драматические формы произведений в устном народном творчестве и авторской литературе.

ЭПИЧЕСКИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Эпические произведения и их особенности.

Русская народная сказка **«Царевна-лягушка»**. (3 ч)

Герои волшебной сказки, их душевная красота, вера в победу добра и справедливости.

Связь с белорусскими народными сказками.

Теория литературы. Виды народных сказок. Особенности сказочного повествования.

Литература и искусство. Народная сказка в живописи, музыке, кино.

А. С. Пушкин. «Сказка о мертвой царевне и о семи богатырях». (3 ч)

Слово об А. С. Пушкине.

Близость сказки А. С. Пушкина к народному поэтическому творчеству. Внутренняя красота, душевное богатство царевны. Зависть, черствость, жестокость царицы-мачехи.

Теория литературы. Фольклорные мотивы в пушкинской сказке. Стихотворная форма сказки. Понятие о ритме, рифме, интонации.

Литература и искусство. Иллюстрации Б. А. Дехтерева, Т. А. Мавриной, В. М. Конашевича к сказке А. С. Пушкина.

Х. К. Андерсен. «Снежная королева». (4 ч)

Слово о Х. К. Андерсене.

Два отношения героев к миру: способность видеть прекрасное и нравственная слепота.

Торжество любви, верности, дружбы, победа добра над злом, равнодушием, эгоизмом.

Мужество и стойкость Герды.

Теория литературы. Отличие литературной сказки от народной. Особенности художественного мира литературной сказки.

Литература и искусство. Сказка Х. К. Андерсена в кино.

Мифы Древней Греции. (2 ч)

Мифы народов мира, их роль в жизни древних цивилизаций.

Мифы о богах. «Олимп».

Мифы о героях. «Подвиги Геракла»: «Немейский лев», «Лернейская гидра», «Авгиевы конюшни», «Яблоки Гесперид».

Теория литературы. Понятие о мифе.

Гомер. «Одиссей у циклопов» (отрывок из поэмы «Одиссея»). (2 ч)

Быт, нравы и верования древних греков. Отвага и сметливость хитроумного Одиссея. Особенности изображения событий и героев в поэме. Связь поэмы Гомера с мифами.

Литература и искусство. Картины Я. Йорданса «Одиссей в пещере Полифема», П. Тибольди «Ослепление Полифема».

ЛИРИЧЕСКИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Особенности лирических произведений.

Народная песня как лирическое произведение.

А. Н. Майков. «Колыбельная песня». (1 ч)

Одухотворение сил природы в стихотворении. Образность, поэтичность языка. Выражение нежности и любви к ребенку.

Теория литературы. Лирика, ее особенности. Многозначность и выразительность поэтического слова.

Литература и искусство. Народная песня в исполнении лучших певцов и хоров.

А. В. Кольцов. «Косарь» (отрывок из стихотворения), **И. С. Никитин. «Ярко звезд мерцанье...».** (1 ч)

Народно-песенный склад, глубокий лиризм поэзии А. В. Кольцова и И. С. Никитина. Народный герой в стихотворениях. Поэтическое описание труда. Одухотворение природы.

Теория литературы. Понятие об эпитете.

ДРАМАТИЧЕСКИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Драматические произведения и их особенности.

С. Я. Маршак. «Двенадцать месяцев». (2 ч)

Слово о С. Я. Маршаке.

Пьеса-сказка (по мотивам славянских сказок о братьях-месяцах). Утверждение в пьесе ценности труда, разума, справедливости. Одухотворение природы.

Литература и искусство. Пьеса С. Я. Маршака на сцене детских театров.

Для дополнительного чтения

«Библия для детей».

Н. А. Кун. «Легенды и мифы Древней Греции».

В. В. и Л. В. Успенские. «Мифы Древней Греции».

И. В. Рак. «В царстве пламенного Ра: мифы, легенды и сказки Древнего Египта».

Русские народные сказки.

Сказки народов мира.

Литературные сказки:

П. П. Бажов. «Малахитовая шкатулка».

В. Г. Губарев. «Королевство кривых зеркал».

П. П. Ершов. «Конек-Горбунок».
М. Ю. Лермонтов. «Ашик-Кериб».
С. Я. Маршак. Пьесы-сказки: «Горя бояться – счастья не видать», «Умные вещи».
Ю. К. Олеша. «Три толстяка».
К. Г. Паустовский. «Теплый хлеб», «Квакша» и др.
А. П. Платонов. «Золотое кольцо», «Финист – Ясный Сокол» и др.
Е. Л. Шварц. «Рассеянный волшебник».
В. Гауф. «Карлик Нос», «Маленький Мук».
Р. Киплинг. «Сказки джунглей».
О. Уайльд. «Мальчик-звезда».
К. Грэм. «Ветер в ивах».

ПИСАТЕЛИ О ДЕТСТВЕ

История формирования человеческой души в художественной литературе.

Н. А. Некрасов. «Крестьянские дети». (2 ч)

Слово о писателе.

Отношение поэта к крестьянским детям, тревога за их судьбу.

Особенности построения произведения: многоголосье и авторские отступления.

Теория литературы. Понятие о сравнении.

В. Г. Короленко. «Дети подземелья». (5 ч)

Слово о писателе.

Семейная трагедия, ее переживание Васей и отцом. Социальные контрасты и их восприятие детьми. Дружба и привязанность детей друг к другу как душевная потребность и спасение от одиночества. Влияние пережитой трагедии и дружбы с детьми подземелья на формирование характера Васи. Тональность повествования. Рассказчик в повести.

Теория литературы. Развитие понятия о портрете литературного героя. Соединение разных типов речи в тексте.

А. П. Чехов. «Мальчики». (2 ч)

Слово о писателе.

Романтический мир детства в рассказе. Любознательность героев, их увлеченность мечтой. Разные позиции мальчиков в конфликтной ситуации.

Теория литературы. Начальное понятие о сюжете рассказа. Юмор в рассказе.

В. И. Белов. «Скворцы». (2 ч)

Слово о писателе.

Болезнь Павлуни. Характер мальчика, его самоотверженность. Любовь к «меньшим братьям» как основа нравственности, доброго отношения к миру, формируемого с детства в семье.

Теория литературы. Обогащение понятия о рассказе (портрет, пейзаж).

Для дополнительного чтения

А. П. Гайдар. «Тимур и его команда».

Ф. А. Искандер. «День Чика».

В. П. Крапивин. «Валькины друзья и паруса».

А. И. Куприн. «Белый пудель».

С. В. Михалков. «Сомбреро».

Ю. Я. Яковлев. «Рыцарь Вася», «А Воробьев стекло не выбивал...» и др.

Д. Гринвуд. «Маленький оборвыш».

М. Парр. «Вафельное сердце», «Тоня Глиммердал».

ПИСАТЕЛИ О ПРИРОДЕ

Человек и природа как «вечная тема» в художественной литературе.

Русские поэты XIX века о природе (4 ч)

А. С. Пушкин. «Осень» (отрывки), «Зима!.. Крестьянин, торжествуя...» (отрывок из романа «Евгений Онегин»); **Ф. И. Тютчев.** «Листья», «Как весел грохот летних бурь...»; **А. А. Фет.** «Зреет рожь над жаркой нивой».

Выразительность и образность стихотворений. Изменчивость и динамичность природы. Глубокие раздумья о жизни и о человеке.

Теория литературы. Пейзажная лирика. Понятие об олицетворении.

М. М. Пришвин. «Кладовая солнца». (5 ч)

Слово о писателе.

Одухотворение сил природы в повести, их участие в судьбе человека. Особенности характеров Насти и Митраши, дружба детей. Правда Антипыча. Значение истории Травки для понимания смысла повести.

Сказка и быль в повести. Смысл названия.

Литература и искусство. Иллюстрации Л. А. Бруни, Г. Е. Никольского и других художников к повести «Кладовая солнца».

Русские поэты XX века о природе

С. А. Есенин. «С добрым утром!», «Мелколесье. Степь и дали...». (2 ч)

Человек и природа. Выражение любви ко всему живому, к жизни, к родине.

Д. Б. Кедрин. «Аленушка», «Скинуло кафтан зеленый лето...»; **М. В. Исаковский.** «Прощаться с теплым летом...»; **А. Я. Яшин.** «Орел»; **Н. И. Рыленков.** «Всё в тающей дымке...». (3 ч)

Одухотворение изображения природы в стихотворениях русских поэтов XX века. Призыв к защите природы.

Теория литературы. Понятие о метафоре.

К. Г. Паустовский. Очерки из «Мещерской стороны» («Обыкновенная земля», «Леса», «Мой дом», «Бескорыстие»). (3 ч)

Слово о писателе.

Связь жизни людей с жизнью природы. Любовь к природе как выражение любви к родине.

Автор-рассказчик – главный герой произведения К. Г. Паустовского. Поэтичность языка.

Теория литературы. Понятие об очерке. Развитие понятия об олицетворении.

Для дополнительного чтения

А. П. Платонов. «Никита».

Е. И. Носов. «Белый гусь».

Ю. П. Казаков. «Тэдди», «Тихое утро».

Д. С. Мережковский. «Природа».

И. С. Шмелев. «Мартовская капель».

Д. Даррелл. «Говорящий сверток».

Д. Пеннак. «Собака Пес».

Э. Сетон-Томпсон. «Рваное ушко».

ИСТОРИЧЕСКОЕ ПРОШЛОЕ В ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Человек и история как центральная тема русской литературы.

М. Ю. Лермонтов. «Бородино». (3 ч)

Слово о поэте.

«Бородино». Патриотические чувства автора, его восхищение подвигом народа в войне 1812 года. Роль рассказчика в стихотворении.

Изобразительность языка, звукопись. Диалог и монолог в стихотворении.

Теория литературы. Начальное понятие о строфе.

Литература и искусство. Рисунок М. Ю. Лермонтова «Бородино. Схватка французских кирасир с конноегерями». Портрет М. И. Кутузова работы В. А. Фаворского.

И. С. Тургенев. «Муму». (5 ч)

Слово о писателе.

Непримиримое отношение писателя к деспотизму и несправедливости. Привязанность Герасима к Муму. Возвращение в деревню как нравственная победа героя.

Теория литературы. Сравнение как художественный прием в рассказе.

Литература и искусство. Иллюстрации П. М. Боклевского и И. И. Ушакова к рассказу «Муму».

Л. Н. Толстой. «Кавказский пленник». (4 ч)

Слово о писателе.

Нравственная стойкость, жизненная активность, человеческое достоинство главного героя. Взаимосвязь событий и их значение в раскрытии характеров Жилина и Костылина.

Теория литературы. Углубление понятия о сюжете.

Литература и кино. Кинофильм «Кавказский пленник» режиссера Г. М. Калатошивили (1975 год).

Для дополнительного чтения

М. Ю. Лермонтов. «Два великана».

В. П. Катаев. «Белеет парус одинокий», «Сын полка».

А. Н. Рыбаков. «Кортик», «Бронзовая птица».

А. П. Платонов. «Путешествие воробья».

В. П. Крапивин. «Та сторона, где ветер».

Ф. А. Абрамов. «Жила-была Семушка».

В. Гюго. «Козетта».

А. Тор. «Остров в море».

МИР ПРИКЛЮЧЕНИЙ, ФАНТАСТИКИ В ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ (2 ч)

Особенности приключенческой и научно-фантастической литературы.

Кир Булычев. «Миллион приключений»: «Авгиева лаборатория», «Джинн в корабле».

Кир Булычев – писатель-фантаст. Образ будущего в произведении. Герои научно-фантастической повести.

Теория литературы. Понятие о научной фантастике.

Для дополнительного чтения

А. Р. Беляев. «Человек-амфибия».

Кир Булычев. «Девочка с Земли», «Пленники астероида».

Е. С. Велтистов. «Электроник – мальчик из чемодана».

В. П. Крапивин. «Дети Синего Фламинго».

Д. Свифт. «Гулливер в стране лилипутов» (в издании для детей).

Ж. Верн. «Таинственный остров».

Дж. Р. Р. Толкин. «Хоббит, или Туда и обратно».

Повторение (2 ч)

Эпические, лирические и драматические произведения. Изобразительно-выразительные средства художественной речи.

Для заучивания наизусть и художественного рассказывания

Народные сказки (рассказывание, близкое к тексту).

А. С. Пушкин. «Сказка о мертвой царевне» (отрывок по выбору учащихся не более 26 строк).

Н. А. Некрасов. «Крестьянские дети» (отрывок по выбору учащихся не более 30 строк).

1–2 стихотворения русских поэтов XIX века о природе.

1–2 стихотворения русских поэтов XX века о природе.

К. Г. Паустовский. Очерки из «Мещерской стороны» (рассказывание, близкое к тексту, отрывок около 200 слов).

М. Ю. Лермонтов. «Бородино» (отрывок по выбору учащихся не более 7 строк).

Основные виды устных и письменных работ по литературе в V классе

Различные виды пересказа (подробный, краткий, выборочный, художественный, творческий) небольшого эпического произведения, в том числе с элементами описания.

Устное и письменное сочинение-рассуждение по изучаемому произведению. Развернутый ответ на вопрос (устный и письменный). Устный рассказ о литературном герое.

Краткий рассказ о писателе на основе прочитанной о нем статьи в учебнике.

Устный отзыв о самостоятельно прочитанном литературном произведении, произведении изобразительного искусства, просмотренных кинофильме и телепередаче.

Составление плана эпического произведения или отрывка из эпического произведения.

Устное словесное рисование, иллюстрирование, составление кадроплана на основе эпического произведения, сочинение сказок, рассказов.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся V класса

Учащиеся должны знать:

авторов, названия и содержание изученных художественных произведений;

сюжеты произведений, рекомендованных для изучения;

сведения по теории литературы: роды литературы (эпос, лирика, драма); народная сказка, виды народных сказок, особенности сказочного повествования, отличие литературной сказки от народной, особенности художественного мира литературной сказки, фольклорные мотивы в литературной сказке, стихотворная форма сказки; особенности изображения событий и героев в мифах; особенности лирических произведений, пейзажная лирика, своеобразие поэтического слова; ритм, рифма, интонация, строфа; изобразительно-выразительные средства художественной речи (эпитет, сравнение, метафора, олицетворение); рассказ (сюжет, портрет, пейзаж, рассказчик как герой произведения), юмор в рассказе; очерк; роль диалога в художественном произведении, соединение разных типов речи в тексте (описание, повествование, рассуждение); научная фантастика.

Учащиеся должны иметь понятие:

об устном народном творчестве и о письменной литературе, их взаимосвязи;

об особенностях художественного изображения, о литературе как словесном искусстве.

Учащиеся должны уметь:

осознанно, бегло, выразительно читать вслух знакомые художественные тексты;

отличать литературную сказку от народной, миф от сказки;

различать эпические, лирические, драматические произведения;

выделять эпизоды, устанавливать связь между событиями в изучаемом произведении;

находить в изучаемом произведении изобразительно-выразительные средства художественной речи (сравнение, эпитет, метафора, олицетворение) и определять их роль; самостоятельно делить текст на части, фразы – на речевые звенья; передавать интонационно характеры персонажей при чтении по ролям; высказывать свое отношение к прочитанному; пользоваться справочным аппаратом учебника, словарями.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Иностранный язык
(английский, немецкий, французский, испанский, китайский)»
для V класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

В современном мире иностранный язык рассматривается как средство формирования и воспитания морально ответственной личности, как средство общения, познания, осмысления и интерпретации фактов иной культуры. Главное назначение иностранных языков – обеспечивать взаимодействие и сотрудничество народов, исключать возможности негативного влияния на процесс национальной самоидентификации и культурного самоопределения личности; повышать готовность человека к личностной и профессиональной самореализации посредством использования иностранного языка наряду с родным языком в качестве материальной формы функционирования своего мышления. Владение иностранными языками – важное предусловие адаптации человека к жизни в глобализующемся мире.

Учебный предмет «Иностранный язык» призван служить формированию поликультурной личности. Соответственно, процесс обучения иностранному языку направлен на подготовку учащихся к различным формам отношений и общения между индивидами и группами, принадлежащими к разным культурам.

Возможности учебного предмета «Иностранный язык» в подготовке учащегося к межкультурной коммуникации чрезвычайно велики. Учащийся приобщается к духовному богатству других народов; у него формируется образ мира, который соответствует социальным, политическим и культурным реалиям современной действительности; формируется вторичное когнитивное сознание, обеспечивающее весь комплекс иноязычной коммуникативной деятельности; происходит развитие речевых процессов и речевых механизмов, способностей передавать в ходе иноязычного общения собственные мысли и чувства; возникают предпосылки для развития личности учащегося посредством обогащения эмоционально-чувственной сферы личности. Языковые способности формируются в единстве речепорождения и речевосприятия.

Цели обучения иностранному языку

Генеральная цель обучения иностранному языку состоит в формировании учащихся как субъектов межкультурной коммуникации посредством овладения ими иноязычной коммуникативной компетенцией и развития у них качеств поликультурной личности, востребованных современным информационным обществом в условиях глобализации.

Генеральная цель предполагает постановку и реализацию образовательных, развивающих и воспитательных целей в их единстве.

Образовательные цели: языковое и речевое развитие личности учащегося путем обеспечения практического владения иностранным языком как эффективным средством общения в единстве его когнитивной, коммуникативной и экспрессивной функций; усвоение и актуализация знаний об изучаемом иностранном языке; овладение навыками и умениями иноязычной речевой деятельности (восприятие и понимание иноязычной речи на слух, говорение, чтение, письмо и письменная речь).

Развивающие цели: обеспечивают когнитивное, коммуникативное, эмоциональное развитие учащихся; овладение способами формирования и формулирования мысли на иностранном языке; развитие лингвистического компонента гуманитарного мышления; обогащение эмоционально-чувственной сферы личности.

Воспитательные цели: обеспечение обогащения духовного мира учащихся, воспитания у них культуры мышления, чувств, поведения; развития гуманистических ценностных ориентаций, умений осуществлять общение в контексте диалога культур; формирование психологической готовности к межъязыковой межкультурной коммуникации; адаптация личности к иной социальной среде.

Задачи иностранного языка как учебного предмета:

– развитие коммуникативной культуры учащихся, усвоение ими устной и письменной речи на уровне, который является достаточным для адекватной трактовки передаваемой и принимаемой информации;

– когнитивное развитие учащихся, проявляющееся в реструктурировании отдельных фрагментов индивидуального образа картины мира и восприятии мира изучаемого языка через искусственно формируемый в сознании лингводидактический конструкт, позволяющий воспринимать познаваемый мир в соответствии с его (этого мира) собственными социальными, политическими, культурными, языковыми реалиями, а не посредством прямого перевода на этот язык схем родной, национальной картины мира;

– социокультурное развитие личности, ориентированное на восприятие «иногое» в его непохожести через познание ценностей новой культуры в диалоге с родной; сопоставление изучаемого языка с родным и культуры этого языка с национальной; формирование умений представлять свою страну и культуру в условиях иноязычного межкультурного общения;

– развитие ценностных ориентаций учащихся, осуществляемое посредством формирования гуманистической позиции личности через создание условий для обогащения соответствующего конструктивного опыта эмоционально-чувственных отношений как важнейшего фактора возникновения у человека положительного восприятия «иногое», уважительного отношения к нему, признания многообразия культур; появления у учащихся стремления к сотрудничеству и взаимодействию с другими народами;

– развитие мотивации к изучению иностранного языка через формирование потребностей лучше и точнее понимать окружающий мир и быть понятым им; осознание важности владения иностранным языком для социализации в современном мире;

– развитие самообразовательного потенциала учащихся, обеспечение их готовности к самостоятельной работе над языком, в том числе необходимыми техниками учебно-познавательного труда, стратегиями самоанализа, самонаблюдения.

В качестве комплексных характеристик, выражающих содержание задач, рассматриваются компетенции, так как они задают нормы и требования к владению иностранным языком, позволяющие проследить степень совокупной реализации целей и задач.

Межкультурная компетенция – стратегическая компетенция, владение которой призвано обеспечивать осмысление учащимися иной социокультуры, познание ими смысловых ориентиров другого лингвосоциума, умения видеть сходства и различия между культурами и учитывать их в процессе иноязычного общения.

Коммуникативная компетенция – владение совокупностью речевых, языковых, социокультурных норм изучаемого языка, а также компенсаторными и учебно-познавательными умениями, позволяющими выпускнику учреждения общего среднего образования решать стоящие перед ним речевые, образовательные, познавательные и иные задачи. В состав этой интегративной компетенции входят языковая, речевая, социокультурная, учебно-познавательная, компенсаторная компетенции, рассматриваемые как субкомпетенции.

Речевая компетенция – совокупность навыков и умений речевой деятельности (говорение, восприятие речи на слух, чтение и письмо), знаний норм речевого поведения; приобретение на этой основе опыта их использования для построения логичного и связного по форме и содержанию высказывания, а также для толкования смысла высказываний других людей.

Языковая компетенция – совокупность языковых знаний о правилах функционирования языковых средств (фонетических, орфографических, лексических и грамматических) в речи и навыков их использования в коммуникативных целях.

Социокультурная компетенция – совокупность знаний о национально-культурной специфике стран изучаемого языка, умений строить свое речевое и неречевое поведение в соответствии с этой спецификой, умений представлять на этой основе свою страну и ее культуру в условиях иноязычного межкультурного общения.

Компенсаторная компетенция – совокупность умений использовать дополнительные вербальные средства и невербальные способы для решения коммуникативных задач в условиях дефицита имеющихся языковых средств.

Учебно-познавательная компетенция – совокупность общих и специальных учебных умений, необходимых для осуществления самостоятельной деятельности по овладению иностранным языком, опыт их использования.

Последовательное и взаимосвязанное овладение обозначенными ключевыми компетенциями обеспечивает формирование у учащихся соответствующих компетентностей.

В своей совокупности цели и задачи предполагают проектирование и организацию образовательного процесса на основе требований лично-ориентированного, компетентностного, коммуникативного, когнитивного и социокультурного подходов в их единстве. Отсюда в качестве важнейших принципов осуществления образовательного процесса определяются следующие:

обеспечение понимания культуры и образа жизни другого народа и готовности «воспринимать другого в его непохожести» и осознания учащимися принадлежности к родной культуре;

единство реализации коммуникативной, культурно-прагматической и аксиологической функций изучаемого языка;

ориентация процесса обучения на обеспечение диалога культур на основе всестороннего учета взаимосвязей языка – мышления – культуры;

обеспечение социализации учащихся средствами иностранного языка;

организация обучения иностранному языку как средству иноязычного общения на основе моделирования ситуаций межкультурной коммуникации.

Изложенные положения определяют требования к содержанию образования.

Общие требования к содержанию образования

Содержание учебного предмета «Иностранный язык» определяется в единстве предметного и эмоционально-ценностного компонентов.

Эмоционально-ценностный компонент содержания образования включает совокупность отношений личности к мировому языковому и культурному наследию, к процессу овладения им в целях личностного роста; обеспечивает приобретение опыта иноязычного общения путем рефлексии, самопознания, самоопределения. Процесс овладения иностранным языком приобретает для учащегося личностный смысл.

Предметное содержание образования включает следующие компоненты:
сферы общения и предметно-тематическое содержание речи;
виды речевой деятельности и языковой материал;
социокультурные знания: культуроведческие, страноведческие и лингвострановедческие;
компенсаторные и учебно-познавательные умения и навыки самостоятельной работы с иноязычным материалом.

Предметный компонент содержания обеспечивает владение иностранным языком как средством межкультурного общения.

Отбор содержания учебного материала, подлежащего усвоению, осуществляется на основе следующих методологических ориентиров:

направленность педагогического процесса на подготовку к межкультурному общению;

всесторонний учет взаимосвязей: язык – мышление – культура;
предъявление ценностей познаваемой культуры в диалоге с родной;
интеграция языкового, социокультурного, аксиологического компонентов содержания обучения;

аутентичность и ценностная значимость иноязычных материалов;
соответствие учебного материала современным разговорным нормам изучаемого языка.

Структурирование учебного материала осуществляется на основе следующих требований:

непрерывное концентрическое предъявление и накопление знаний;
поэтапное формирование навыков и умений;
преимущество этапов процесса овладения иностранным языком;
постоянная опора на языковую, речевую и личностный субъектный опыт учащихся;
сопряженность в овладении речью и системой языка;
создание возможностей для формирования умений самостоятельной работы с иноязычными информационными источниками в самообразовательных целях.

Специфика содержания языкового образования предполагает последовательный учет в образовательном процессе следующих основных положений коммуникативно-ориентированного обучения:

осуществление образовательного процесса в условиях, приближенных к реальному общению;

моделирование ситуаций общения, стимулирующих учащихся к решению коммуникативных задач в процессе изучения иностранного языка;

использование коммуникативно-ориентированных заданий на основе имитационного, игрового и свободного общения;

ситуативно обусловленное овладение лексикой и грамматикой изучаемого языка;
активное вовлечение учащихся в процесс общения в качестве речевых партнеров;
создание мотивационной готовности и потребности учащихся в восприятии и усвоении учебного материала в условиях, приближенных к реальному общению.

Сферы общения и предметно-тематическое содержание речи III–IX классы

Социально-бытовая сфера. Моя семья. Внешность. Продукты питания. Моя комната. Классная комната. Животные. Семья и друзья. Квартира. Распорядок дня. Одежда. Характер. Внешность и характер. Межличностные отношения. Друзья. Еда. Национальная кухня. Здоровый образ жизни. Помощь по дому. Покупки. Деньги. Мир моды. Дом и квартира. Город и деревня. Жизнь в городе и деревне.

Учебно-трудовая сфера. Школьные принадлежности. Школа. Учеба. Расписание уроков. Урок иностранного языка. Школьные традиции.

Социально-культурная сфера. Праздники. Культурный досуг. Каникулы. Выходной день. Любимые занятия. Литература. Кино. Фильмы. Книги. Телепередачи. Музыка.

Современные средства коммуникации. Спорт. Путешествия. Путешествие по разным странам.

Социально-познавательная сфера. Страны и континенты. Республика Беларусь и страны изучаемого языка. Природа. Времена года. Погода и климат. Обычаи и традиции Республики Беларусь и стран изучаемого языка.

Речевые умения

Восприятие и понимание речи на слух – умения понимать иноязычную речь в процессе непосредственного общения с собеседником, умения понимать разножанровые аудио- и видеотексты, с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание.

Говорение – умения осуществлять диалогическое, монологическое и полилогическое общение в соответствии с целями, задачами и условиями коммуникации, с соблюдением норм речевого и неречевого этикета.

Чтение – умения читать и понимать разножанровые тексты с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание в зависимости от вида чтения и дальнейшего использования информации.

Письмо/Письменная речь – умения продуцировать различные виды письменных текстов в соответствии с нормами, принятыми в странах изучаемого языка, с учетом коммуникативных задач и адресата.

Языковые знания и навыки

Знания о системе изучаемого языка, о правилах функционирования языковых средств (фонетических, лексических, грамматических) в речи и навыки их использования в коммуникативных целях.

Социокультурные знания и умения

Знание социокультурного контекста своей страны и стран изучаемого языка, умения строить свое речевое и неречевое поведение в соответствии с его спецификой, представлять свою страну и ее культуру в условиях иноязычного межкультурного общения.

Компенсаторные умения

Умения использовать различные вербальные и невербальные средства для компенсации пробелов в коммуникации в условиях дефицита языковых средств, недостатка речевого и социального опыта.

Учебно-познавательные умения

Общие и специальные учебные умения, необходимые для осуществления самостоятельной познавательной деятельности по овладению иноязычным общением и культурой стран изучаемого языка.

* * *

Содержание обучения представлено в учебной программе через предметно-тематическое содержание общения, требования к практическому владению видами речевой деятельности, языковой материал (фонетика, лексика, грамматика).

В предметно-тематическом содержании общения обозначены коммуникативные задачи для учреждений общего среднего образования, в которых на изучение иностранного языка предусмотрено 105 часов в год, – прямым шрифтом, а для учреждений общего среднего образования, в которых на изучение иностранного языка предусмотрено 175 часов в год, – прямым шрифтом и курсивом.

Требования к практическому владению видами речевой деятельности: длительность звучания текста, количество реплик на каждого собеседника в диалогической речи, объем высказывания в монологической речи, объем текста для чтения, объем текста для письменной речи – задают основные параметры для всех видов речевой деятельности. Данные параметры, а также объем продуктивного и рецептивного лексического минимума представлены для разных типов учреждений общего среднего образования в соответствии с количеством учебных часов, отведенных на изучение предмета.

Например: длительность звучания текста: 1–1,5 минуты; продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц; рецептивный минимум: 150–250 лексических единиц; общий объем продуктивной лексики: 820–900 лексических единиц; общий объем рецептивной лексики: 390–550 лексических единиц.

Грамматический материал, подлежащий изучению, одинаков для всех видов учреждений общего среднего образования. Требования к владению грамматическим материалом отличаются объемом его продуктивного усвоения. Грамматические явления для рецептивного усвоения, отмеченные звездочкой (*), предназначены для продуктивного усвоения в гимназиях.

Различия в овладении иностранным языком при его изучении (в зависимости от количества отведенных часов) проявляются в следующих параметрах:

- объем усвоенного продуктивного и рецептивного лексического материала;
- количество продуктивно усвоенного грамматического материала;
- степень сложности и количество решаемых коммуникативных задач;
- степень самостоятельности в интерпретации явлений межкультурной коммуникации;

- степень подготовленности осуществлять речевое и неречевое поведение адекватно социокультурной специфике страны изучаемого языка;

- уровень готовности к самостоятельной деятельности учащихся по овладению иностранным языком.

Более высокие требования к владению языковым и речевым материалом в гимназиях обеспечат более высокий уровень формирования у учащихся языковых навыков и речевых умений, что будет выражаться в их способности более качественно решать учебные коммуникативные задачи.

105/175 часов

Сферы общения	Предметно-тематическое содержание	Коммуникативные задачи
		К концу года учащийся должен уметь
Социально-бытовая	Здоровый образ жизни	Рассказать о завтраке, обеде и ужине в семье. Расспросить родственника/друга о завтраке, обеде и ужине в его семье. Рассказать о здоровом питании. Расспросить собеседника о здоровом питании. Рассказать об основных недомоганиях. Расспросить собеседника об основных недомоганиях. <i>Дать совет о здоровом образе жизни (гигиена, питание, зарядка)</i>
	Город и деревня	Расспросить, как пройти куда-либо. Объяснить, как пройти куда-либо. Запросить и дать информацию о месте проживания (адрес, телефон). Назвать правила безопасного поведения на улицах города/деревни. Описать родной город/деревню. <i>Рассказать о жизни в городе/сельской местности. Расспросить собеседника о жизни в городе/сельской местности</i>

Социально-культурная	Каникулы	Рассказать о своих занятиях на каникулах. Расспросить друга о его занятиях на каникулах. Рассказать о летнем отдыхе. <i>Рассказать о самом ярком впечатлении во время каникул</i>
	Праздники	Рассказать об основных праздниках Республики Беларусь. Расспросить собеседника об основных праздниках страны изучаемого языка. Поздравить с праздником. Ответить на поздравление. Назвать традиционные праздничные блюда в своей стране и стране изучаемого языка. <i>Сравнить празднование Нового года/Рождества в своей стране и стране изучаемого языка</i>
	Телепередачи	Назвать любимые телепередачи. Расспросить о любимых телепередачах. Высказать мнение о телепередаче. <i>Порекомендовать посмотреть телепередачу и аргументировать свое мнение</i>
	Путешествия	Рассказать о путешествии (место, время, транспорт, впечатления). Расспросить о путешествии (место, время, транспорт, впечатления). Принять/отклонить предложение о путешествии. <i>Рассказать о путешествии, запомнившемся по книге/фильму</i>
Социально-познавательная	Страны и континенты	Назвать континенты. Описать природные особенности континентов. Назвать страны, в которых говорят на изучаемом иностранном языке. <i>Рассказать о животном мире разных континентов. Расспросить о животном мире разных континентов</i>

ТРЕБОВАНИЯ К ПРАКТИЧЕСКОМУ ВЛАДЕНИЮ ВИДАМИ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Восприятие и понимание речи на слух

Учащиеся *должны понимать* на слух указания учителя, связанные с ведением урока, иноязычные тексты монологического и диалогического характера, построенные на изученном языковом материале, в предъявлении учителя и в звукозаписи, в темпе, приближенном к естественному, с визуальной опорой.

Виды текстов: сказка, рассказ, рифмовка, стихотворение, детская песня.

Длительность звучания текста: 1–1,5 минуты.

Говорение

Диалогическая речь

Учащиеся *должны уметь* запрашивать и сообщать информацию личного характера.

Виды диалога: диалог-расспрос, диалог-поздравление, диалог – побуждение к действию.

Количество реплик на каждого собеседника: 4–5.

Монологическая речь

Учащиеся *должны уметь*:

сообщать информацию;

описывать предметы и явления;

кратко пересказывать содержание прослушанного/прочитанного текста с использованием визуальных опор.

Виды монологического высказывания: сообщение, повествование, описание.

Объем высказывания: не менее 6–8 фраз.

Чтение

Учащиеся *должны уметь* читать про себя и полностью понимать тексты, содержащие 1–2 % незнакомых слов, не влияющих на понимание.

Объем текста – примерно 1300–2000 печатных знаков с пробелами.

Виды текстов: сказка, рассказ, рифмовка, песня.

Письмо и письменная речь

Учащиеся *должны уметь* продуцировать несложные виды текстов в соответствии с нормами, принятыми в стране изучаемого языка:

подписывать поздравительную открытку, приглашение;

писать личное письмо в пределах изученной тематики.

Объем текста – не менее 30–40 слов.

ЯЗЫКОВОЙ МАТЕРИАЛ

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Ритм английской речи. Интонация перечисления. Интонация повелительных и восклицательных предложений. Интонация формул речевого этикета.

Лексика

Продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 120–180 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 610–650 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 240–300 лексических единиц.

Словообразование: суффиксы имен прилагательных *-(i)an*, наречий *-ly*, глаголов *-ate*.

Указатели времени: *this (week), last (year), next (summer)*.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Имя существительное: особые случаи образования множественного числа (*man – men, woman – women, child – children, tooth – teeth, foot – feet, goose – geese, sheep – sheep, mouse – mice*). Исчисляемые и неисчисляемые существительные.

Артикль: *a/an, the* (основные значения), значимое отсутствие артикля. Артикль с географическими названиями (улицы, города, страны, континенты).

Имя прилагательное: особые случаи образования степеней сравнения имен прилагательных (*good, bad*).

Местоимение: неопределенные местоимения *some, any, no, much, many*. Объектный падеж личных местоимений.

Глагол: утвердительная, отрицательная и вопросительная формы глаголов в *Past Simple, Future Simple*.

Модальный глагол: *should/shouldn't* для выражения совета, рекомендации, *must/mustn't* для выражения долженствования и запрещения.

Наречие: *yesterday, ago, next, tomorrow, today, always, often, sometimes, rarely, never, well, fast*.

Предлог: предлоги направления движения *to, along, past, over*; предлоги места *at (home), behind, in front of, between, opposite, next to*; предлоги времени *in (November), to (quarter to two), past (half past two), at (Easter), on (New Year's Day); by (plane)*.

Союз: *because*.

Синтаксис

Порядок слов в предложении. Сложносочиненное предложение с союзами *and, but*.

НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Ударение в сложных словах. Отсутствие ударения на служебных словах. Интонация простых распространенных предложений. Интонация побудительных предложений.

Лексика

Продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 120–180 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 610–650 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 240–300 лексических единиц.

Словообразование: суффиксы имен существительных *-er, -in* для обозначения национальностей, жителей городов, населенных пунктов.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Имя существительное: склонение имен существительных во множественном числе в дательном падеже. Исчисляемые и неисчисляемые имена существительные.

Артикль: артикль перед географическими названиями (континенты, страны, города, улицы).

Определенный артикль перед именем собственным, если перед ним стоит определение.

Неопределенный артикль перед именем существительным после безличного оборота *es gibt*.

Местоимение: возвратное местоимение *sich*.

Глагол: возвратные глаголы.

Глагол *sein* в простом прошедшем времени (*Präteritum Aktiv*). Временная форма прошедшего времени *Perfekt Aktiv*.

Повелительное наклонение.

Предлог: предлоги *durch, für, um*, требующие винительного падежа. Предлоги *zu, mit*, требующие дательного падежа.

Синтаксис

Порядок слов в простом распространенном предложении с дополнением в дательном и винительном падежах; со сказуемым, выраженным глаголами во временной форме *Perfekt Aktiv* (рамочная конструкция); со сказуемым, выраженным возвратным глаголом; в побудительных предложениях.

Сложносочиненные предложения с союзом *denn*. Порядок слов в сложносочиненных предложениях.

Грамматический материал для рецептивного усвоения

Морфология

Имя существительное: склонение имен существительных во множественном числе.

Сложные имена существительные: основа глагола + имя существительное.

Имя прилагательное: склонение имен прилагательных после неопределенного артикля, притяжательных местоимений и местоимения *kein/keine* в именительном и винительном падежах.

Артикль: неопределенный артикль перед именем существительным после глаголов *suchen, sich wünschen*.

Местоимение: вопросительное местоимение *welcher/welches/welche*.

Предлог: предлоги *bis, entlang*, требующие винительного падежа.

Синтаксис

*Сложноподчиненные предложения с союзом *weil*. Порядок слов в сложноподчиненных предложениях.

ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Различение на слух и четкое произношение всех звуков французского языка. Сцепление и связывание. Интонационная модель повествовательного (утвердительного и отрицательного), побудительного и вопросительного предложений. Интонация формул речевого этикета.

Лексика

Продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 120–180 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 610–650 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 240–300 лексических единиц.

Словообразование: суффиксы имен существительных и прилагательных *-ien, -ienne; -ais, -aise; -aine; -ois, -oise*; глагольная приставка *re-*.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Имя существительное: мужской и женский род имен существительных, обозначающих национальность.

Артикль: употребление неопределенного, определенного, частичного артиклей (повторение); артикль перед географическими названиями (страны, континенты); отсутствие артикля в названиях городов; отсутствие артикля при отрицании. Слитный артикль в выражении *avoir mal à ...*.

Имя прилагательное: степени сравнения качественных имен прилагательных (кроме *bon, mauvais*).

Местоимение: неопределенно-личное местоимение *on*; вопросительные местоимения *qui*.

Имя числительное: количественные числительные до 1000; порядковые числительные до 100.

Глагол: *le présent* глаголов I, II, III групп; прошедшее сложное время *le passé composé* с глаголами *avoir* и *être* (кроме возвратных); прошедшее незаконченное время *l'imparfait*. Повелительное наклонение.

Наречие: наречия *hier, aujourd'hui, demain; d'abord, ensuite, puis, enfin*. Вопросительные наречия *où, d'où, quand, pourquoi, comment, combien*.

Предлог: предлоги места и направления движения; предлоги *en/a* для обозначения способа передвижения.

Синтаксис

Порядок слов в вопросительном предложении с простой и сложной инверсией (общий вопрос; вопрос к одушевленному подлежащему; вопрос к обстоятельству).

Грамматический материал для рецептивного усвоения

Ближайшее будущее время *le future proche* и ближайшее прошедшее время *le passé récent*.

*Будущее простое время *le futur simple* глаголов I и II групп.*Употребление предлога *de* после слов, обозначающих количество. *Степени сравнения имен прилагательных *bon, mauvais*.

ИСПАНСКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Интонация побудительных и восклицательных предложений.

Лексика

Продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 120–180 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 610–650 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 240–300 лексических единиц.

Словообразование: приставки *re-, in-(im-), des-*.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Presente de Indicativo знаменательных глаголов.

Наречие: Наречия *ya, todavía, jamás, nunca, siempre, avces*.

Синтаксис

Восклицательные и побудительные предложения.

Грамматический материал для рецептивного усвоения

*Ознакомление с *Preterito Perfecto, Preterito Imperfecto, Preterito Indefinido*.

*Ознакомление с *Modo Imperativo* (утвердительная форма на *tú, vosotros*).

Синтаксис

Сложносочиненные предложения с союзом *pero, y*.

КИТАЙСКИЙ ЯЗЫК

ТРЕБОВАНИЯ К ПРАКТИЧЕСКОМУ ВЛАДЕНИЮ ВИДАМИ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Восприятие и понимание речи на слух

Учащиеся *должны понимать* на слух указания учителя, связанные с ведением урока, и иноязычные тексты монологического и диалогического характера, построенные на изученном языковом материале, в предъявлении учителя и в звукозаписи, в темпе, приближенном к естественному, с визуальной или вербальной опорой.

Виды текстов: рассказ, рифмовка, песня, стихотворение, скороговорка.

Длительность звучания текста – 1–1,5 минуты.

Говорение

Диалогическая речь

Учащиеся *должны уметь* запросить и сообщить информацию, определяемую предметно-тематическим содержанием общения.

Виды диалога: диалог-расспрос, диалог-поздравление, диалог – побуждение к действию.

Количество реплик на каждого собеседника – 4–5.

Монологическая речь

Учащиеся *должны уметь*:

сообщать информацию;

описывать предметы и явления;

кратко пересказывать содержание прослушанного/прочитанного текста с использованием визуальной опоры.

Виды монологического высказывания: сообщение, повествование, описание.

Объем высказывания – 6–8 фраз.

Чтение

Учащиеся *должны уметь* читать про себя тексты, написанные с помощью иероглифов, понимать основное содержание и выделять отдельные детали прочитанного.

Объем текста – 0,3 страницы.

Учащиеся *должны уметь* читать иероглифы (100–200 единиц) и простые предложения, написанные иероглифами.

Виды текстов: рассказ, скороговорка, рифмовка, детская песня, комиксы, стихотворение, песня, школьное расписание.

Письмо и письменная речь

Учащиеся *должны уметь* продуцировать несложные виды текстов, написанные с помощью транскрипционных знаков, в соответствии с нормами, принятыми в стране изучаемого языка:

подписать поздравительную открытку, приглашение;

писать личное письмо в пределах изученной тематики.

Объем текста – 30–40 слов.

Учащиеся *должны уметь* писать иероглифы (80–160 единиц) и простые предложения, написанные иероглифами.

ЯЗЫКОВОЙ МАТЕРИАЛ

Фонетика

Произнесение следующих подряд слогов третьего тона. Изменение тона числительного. Интонация перечисления. Интонация побудительных и восклицательных предложений. Интонация формул речевого этикета.

Лексика

Продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 120–180 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 610–650 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 240–300 лексических единиц.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Счетное слово: 个, 把, 节, 张, 件, 条, 双

Имя числительное: числительные от 50 до 100.

Числительные 两 и 二

Имя прилагательное: 多, 少

Местоимение: указательные местоимения 这 и 那 в сочетании со счетными словами.

Глагол: показатель настоящего времени 在.

Наречие: 太, 很, 不, 真, 很多, 很少, 不多, 不少, 附近, 只.

Послелог: 外边.

Дополнение состояния (...得...)(1)

Синтаксис

Предложения, обозначающие расположение предметов в пространстве (在)...上有/是..., ...在...上.

Предложения наличия с глаголом 有.

Выражение последовательности действий с помощью наречий 先...然后...

Глагольное дополнение состояния (...得...)(1).

Специальные вопросы с вопросительными словами 为什么? 怎么?

Альтернативный вопрос с союзом 还是.

Вопросительные предложения с уточняющими выражениями: 好吗? ...怎么样?

Побудительные предложения с частицей ...吧! или 让....吧.!

* * *

Учащиеся должны владеть социокультурными знаниями и умениями:

знать названия континентов и основных стран изучаемого языка;

знать отдельные произведения детского фольклора, поэзии и др.;

знать популярные праздники Республики Беларусь и стран изучаемого языка;

уметь вежливо обратиться за помощью к кому-либо в стране изучаемого языка (расспросить, как пройти куда-либо);

уметь описать зарубежному сверстнику свой родной город/деревню.

Учащиеся должны владеть компенсаторными умениями во всех видах речевой деятельности:

восприятие и понимание речи на слух

прогнозировать содержание аудиотекста по заголовку;

опираться на ситуацию, представленную учителем перед прослушиванием аудиотекста;

использовать языковую догадку (по схожести со словами родного языка);

опираться на средства зрительной наглядности (рисунки, фотографии, таблицы);

чтение

прогнозировать содержание текста по заголовку;

опираться на средства зрительной наглядности (рисунки, фотографии, таблицы);

использовать языковую догадку (по схожести со словами родного языка);

использовать двуязычные словари.

говорение

обращаться за помощью к собеседнику, используя переспрос;

уточнять содержание высказывания с помощью мимики и жестов;

письмо и письменная речь;

использовать текст-образец в качестве опоры.

Учащиеся должны владеть **учебно-познавательными умениями**:
составлять план прочитанного/прослушанного текста;
выполнять самостоятельные задания репродуктивного характера с использованием печатных материалов (раздаточный материал, наглядность);
использовать двуязычные словари.
Учащиеся **должны использовать** приобретенный **языковой, речевой и социокультурный опыт** для:
преодоления психологических барьеров в процессе устного общения на иностранном языке;
ознакомления с детским зарубежным фольклором;
развития доброжелательного отношения к представителям других стран.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Замежная мова
(англійская, нямецкая, французская, іспанская, кітайская)»
для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

**ЗАМЕЖНАЯ МОВА
(англійская, нямецкая, французская, іспанская, кітайская)**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

У сучасным свеце замежная мова разглядаецца як сродак фарміравання і выхавання маральна адказнай асобы, як сродак зносінаў, пазнання, асэнсавання і інтэрпрэтацыі фактаў іншай культуры. Галоўнае прызначэнне замежных моў – забяспечваць узаемадзеянне і супрацоўніцтва народаў, выключачь магчымасці негатыўнага ўплыву на працэс нацыянальнай самаідэнтыфікацыі і культурнага самавызначэння асобы; павышаць гатоўнасць чалавека да асобаснай і прафесійнай самарэалізацыі праз выкарыстанне замежнай мовы нараўне з роднай мовай у якасці матэрыяльнай формы функцыянавання свайго мыслення. Валоданне замежнымі мовамі – важная перадумова адаптацыі чалавека ў жыцці ў глабалізаваным свеце.

Вучэбны прадмет «Замежная мова» прызначаны служыць фарміраванню полікультурнай асобы. Адпаведна, працэс навучання замежнай мове накіраваны на падрыхтоўку вучняў да розных форм адносін і зносін паміж індывідамі і групамі, якія належаць да розных культур.

Магчымасці вучэбнага прадмета «Замежная мова» ў падрыхтоўцы вучня да міжкультурнай камунікацыі надзвычай вялікія. Вучань далучаецца да духоўнага багацця іншых народаў; у яго фарміруецца вобраз свету, які адпавядае сацыяльным, палітычным і культурным рэаліям сучаснай рэчаіснасці; фарміруецца другасная кагнітыўная свядомасць, якая забяспечвае ўвесь комплекс іншамоўнай камунікатыўнай дзейнасці; адбываецца развіццё маўленчых працэсаў і маўленчых механізмаў, здольнасці перадаваць у ходзе іншамоўных зносін уласныя думкі і пачуцці; узнікаюць перадумовы для развіцця асобы вучня праз узбагачэнне эмацыянальна-пачуццёвай сферы асобы. Моўныя здольнасці фарміруюцца ў адзінстве параджэння маўлення і ўспрымання маўлення.

Мэты навучання замежнай мове

Генеральная мэта навучання замежнай мове заключаецца ў фарміраванні вучняў як суб'ектаў міжкультурнай камунікацыі праз авалоданне імі іншамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыяй і развіццём у іх якасцей полікультурнай асобы, запатрабаваных сучасным

інфармацыйным грамадствам ва ўмовах глабалізацыі. Генеральная мэта прадугледжвае пастаноўку і рэалізацыю адукацыйных, развіццёвых і выхаваўчых мэт у іх адзінстве.

Адукацыйныя мэты: моўнае і маўленчае развіццё асобы вучня шляхам забеспячэння практычнага валодання замежнай мовай як эфектыўным сродкам зносін у адзінстве яго кагнітыўнай, камунікатыўнай і экспрэсіўнай функцый; засваенне і актуалізацыя ведаў пра вывучаемую замежную мову; авалоданне навыкамі і ўменнямі іншамоўнай маўленчай дзейнасці (успрымання і разуменне іншамоўнага маўлення на слых, гаварэнне, чытанне, пісьмо і пісьмовае маўленне).

Развіццёвыя мэты: забяспечваюць кагнітыўнае, камунікатыўнае, эмацыянальнае развіццё вучняў; авалоданне спосабамі фарміравання і фармулявання думкі на замежнай мове; развіццё лінгвістычнага кампанента гуманітарнага мыслення; узбагачэнне эмацыянальна-пачуццёвай сферы асобы.

Выхаваўчыя мэты: забеспячэнне ўзбагачэння духоўнага свету вучняў, выхавання ў іх культуры мыслення, пачуццяў, паводзін; развіцця гуманістычных каштоўнасных арыентацый, уменняў ажыццяўляць зносіны ў кантэксце дыялогу культур; фарміраванне псіхалагічнай гатоўнасці да міжмоўнай міжкультурнай камунікацыі; адаптацыі асобы да іншага сацыяльнага асяроддзя.

Задачы замежнай мовы як вучэбнага прадмета:

развіццё камунікатыўнай культуры вучняў, засваенне імі вуснага і пісьмовага маўлення на ўзроўні, які з'яўляецца дастатковым для адэкватнай трактоўкі інфармацыі, якая перадаецца і прымаецца;

кагнітыўнае развіццё вучняў, якое праяўляецца ў пераструктураванні асобных фрагментаў індывідуальнага вобраза карціны свету і ўспрымання свету вывучаемай мовы праз штучна фарміруемы ў свядомасці лінгвадыдактычны канструкт, што дазваляе ўспрымаць даступны пазнанню свет у адпаведнасці з яго (гэтага свету) уласнымі сацыяльнымі, палітычнымі, культурнымі, моўнымі рэаліямі, а не праз проста пераклад на гэтую мову схем роднай, нацыянальнай карціны свету;

сацыякультурнае развіццё асобы, арыентаванае на ўспрымання «іншага» ў яго непадобнасці праз пазнанне каштоўнасцей новай культуры ў дыялогу з роднай; супастаўленне вывучаемай мовы з роднай і культуры гэтай мовы з нацыянальнай; фарміраванне ўменняў прадстаўляць сваю краіну і культуру ва ўмовах іншамоўных міжкультурных зносін;

развіццё каштоўнасных арыентацый вучняў, якое ажыццяўляецца праз фарміраванне гуманістычнай пазіцыі асобы шляхам стварэння ўмоў для ўзбагачэння адпаведнага канструктыўнага вопыту эмацыянальна-пачуццёвых адносін як важнейшага фактару ўзнікнення ў чалавека станоўчага ўспрымання «іншага», паважлівых адносін да яго, прызнання разнастайнасці культур; з'яўленне ў вучняў імкнення да супрацоўніцтва і ўзаемадзеяння з іншымі народамі;

развіццё матывацыі да вывучэння замежнай мовы праз фарміраванне патрэбнасцей лепш і дакладней разумець навакольны свет і быць зразуметым ім; усведамленне важнасці валодання замежнай мовай для сацыялізацыі ў сучасным свеце;

развіццё самаадукацыйнага патэнцыялу вучняў, забеспячэнне іх гатоўнасці да самастойнай працы над мовай, у тым ліку неабходнымі тэхнікамі вучэбна-пазнавальнай працы, стратэгіямі самааналізу і саманазірання.

У якасці комплексных характарыстык, што выражаюць змест задач, разглядаюцца кампетэнцыі, таму што яны задаюць нормы і патрабаванні да валодання замежнай мовай, якія дазваляюць прасачыць ступень сумеснай рэалізацыі мэт і задач.

Міжкультурная кампетэнцыя – стратэгічная кампетэнцыя, валоданне якой заклікана забяспечыць асэнсаванне вучнямі іншай сацыякультурны, пазнанне імі сэнсавых арыенціраў іншага лінгвасоцыуму, уменне бачыць падабенства і адрозненне паміж культурамі і ўлічваць іх у працэсе іншамоўных зносін.

Камунікатыўная кампетэнцыя – валоданне сукупнасцю маўленчых, моўных, сацыякультурных норм вывучаемай мовы, а таксама кампенсаторнымі і вучэбна-пазнавальнымі ўменнямі, якія дазваляюць выпускніку ўстанавы агульнай сярэдняй адукацыі рашаць маўленчыя, адукацыйныя, пазнавальныя і іншыя задачы, што стаяць перад ім. У склад гэтай інтэграцыйнай кампетэнцыі ўваходзяць моўная, маўленчая,

сацыякультурная, вучэбна-пазнавальная, кампенсаторная кампетэнцыі, якія разглядаюцца як субкампетэнцыі.

Маўленчая кампетэнцыя – сукупнасць навыкаў і ўменняў маўленчай дзейнасці (гаварэнне, успрыманне на слых, чытанне, пісьмо), веданне норм маўленчых паводзін; набыццё на гэтай аснове вопыту іх выкарыстання для пабудовы лагічнага і звязнага па форме і змесце выказвання, а таксама для тлумачэння сэнсу выказванняў іншых людзей.

Моўная кампетэнцыя – сукупнасць моўных ведаў аб правілах функцыянавання моўных сродкаў (фанетычных, арфаграфічных, лексічных і граматычных) у маўленні і навыкаў іх выкарыстання з камунікатыўнымі мэтамі.

Сацыякультурная кампетэнцыя – сукупнасць ведаў пра нацыянальна-культурную спецыфіку краін вывучаемай мовы, уменняў будаваць свае маўленчыя і немаўленчыя паводзіны ў адпаведнасці з гэтай спецыфікай, уменне прадстаўляць на гэтай аснове сваю краіну і яе культуру ва ўмовах іншамоўных міжкультурных зносін.

Кампенсаторная кампетэнцыя – сукупнасць уменняў выкарыстоўваць дадатковыя вербальныя сродкі і невербальныя спосабы для рашэння камунікатыўных задач ва ўмовах дэфіцыту існуючых моўных сродкаў.

Вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя – сукупнасць агульных і сацыяльных вучэбных уменняў, неабходных для ажыццяўлення самастойнай дзейнасці па авалоданні замежнай мовай, вопыт іх выкарыстання.

Паслядоўнае і ўзаемазвязанае авалоданне пазначанымі ключавымі кампетэнцыямі забяспечвае фарміраванне ў вучняў адпаведных кампетэнтнасцей.

У сваёй сукупнасці мэты і задачы прадугледжваюць праектаванне і арганізацыю адукацыйнага працэсу на аснове патрабаванняў асобасна-арыентаванага, кампетэнтнаснага, камунікатыўнага, кагнітыўнага і сацыякультурнага падыходаў у іх адзінстве. Адсюль вынікае, што ў якасці важнейшых прынцыпаў ажыццяўлення адукацыйнага працэсу вызначаюцца наступныя:

забеспячэнне разумення культуры і ладу жыцця іншага народа і гатоўнасць «успрымаць іншага ў яго непадобнасці», усведамленне вучнямі прыналежнасці да роднай культуры;

адзінства рэалізацыі камунікатыўнай, культурна-прагматычнай і аксіялагічнай функцый вывучаемай мовы;

арыентацыя працэсу навучання на забеспячэнне дыялогу культур на аснове ўсебаковага ўліку ўзаемасувязей: мова – мысленне – культура;

забеспячэнне сацыялізацыі вучняў сродкамі замежнай мовы;

арганізацыя навучання замежнай мове як сродку іншамоўных зносін на аснове мадэліравання сітуацый міжкультурнай камунікацыі.

Выкладзеныя палажэнні вызначаюць патрабаванні да зместу адукацыі.

Агульныя патрабаванні да зместу адукацыі

Змест вучэбнага прадмета «Замежная мова» вызначаецца ў адзінстве прадметнага і эмацыянальна-каштоўнаснага кампанентаў.

Эмацыянальна-каштоўнасны кампанент зместу адукацыі ўключае сукупнасць адносін асобы да сусветнай моўнай і культурнай спадчыны, да працэсу авалодання ёй з мэтай асобаснага росту; забяспечвае набыццё вопыту іншамоўных зносін шляхам рэфлексіі, самапазнання, самавызначэння. Працэс авалодання замежнай мовай набывае для вучня асобны сэнс.

Прадметны змест адукацыі ўключае наступныя кампаненты:

сферы зносін і прадметна-тэматычны змест маўлення;

віды маўленчай дзейнасці і моўны матэрыял;

сацыякультурныя веды: культуразнаўчыя, краіназнаўчыя і лінгвакраіназнаўчыя;

кампенсаторныя і вучэбна-пазнавальныя ўменні і навыкі самастойнай работы з іншамоўным матэрыялам.

Прадметны кампанент зместу забяспечвае валоданне замежнай мовай як сродкам міжкультурных зносін.

Адбор зместу вучэбнага матэрыялу, які патрэбна засвоіць, ажыццяўляецца на аснове наступных метадалагічных арыенціраў:

накіраванасць педагагічнага працэсу на падрыхтоўку да міжкультурных зносін;

усебаковы ўлік узаемасувязей: мова – мысленне – культура;

прад'яўленне каштоўнасцей пазнавальнай культуры ў дыялогу з роднай;

інтэграцыя моўнага, сацыякультурнага, аксіялагічнага кампанентаў у змесце навучання;

аўтэнтычнасць і каштоўнасць іншамоўных матэрыялаў;

адпаведнасць вучэбнага матэрыялу сучасным гутарковым нормам вивучаемай мовы.

Структураванне вучэбнага матэрыялу ажыццяўляецца на аснове наступных патрабаванняў:

бесперапыннае канцэнтрычнае прад'яўленне і назапашванне ведаў;

паэтапнае фарміраванне навыкаў і ўменняў;

пераемнасць этапаў працэсу авалодання замежнай мовай;

пастаянная апора на моўны, маўленчы і асобны суб'ектны вопыт вучняў;

спалучанасць у авалоданні маўленнем і сістэмай мовы;

стварэнне магчымасцей для фарміравання ўменняў самастойнай работы з іншамоўнымі інфармацыйнымі крыніцамі з самаадукацыйнай мэтай.

Спецыфіка зместу моўнай адукацыі прадугледжвае паслядоўны ўлік у адукацыйным працэсе наступных асноўных палажэнняў камунікатыўна арыентаванага навучання:

ажыццяўленне адукацыйнага працэсу ва ўмовах, набліжаных да рэальных зносін;

мадэляванне сітуацый зносін, якія стымулююць вучняў да вырашэння камунікатыўных задач у працэсе вивучэння замежнай мовы;

выкарыстанне камунікатыўна арыентаваных заданняў на аснове імітацыйных, гульнявых і свабодных зносін;

сітуацыйна абумоўленае авалоданне лексікай і граматыкай вивучаемай мовы;

актыўнае ўцягванне вучняў у працэс зносін у якасці маўленчых партнёраў;

стварэнне матывацыйнай гатоўнасці і патрэбнасці вучняў успрымаць і засвойваць вучэбны матэрыял ва ўмовах, набліжаных да рэальных зносін.

Сферы зносін і іх прадметна-тэматычны змест

Сацыяльна-бытавая сфера. Здаровы лад жыцця. Горад і вёска.

Сацыяльна-культурная сфера. Святы. Канікулы. Тэлеперадачы. Падарожжы.

Сацыяльна-пазнавальная сфера. Краіны і кантыненты.

Маўленчыя ўменні

Успрыманне і разуменне маўлення на слых – уменне разумець іншамоўнае маўленне ў працэсе непасрэдных зносін з суб'яседамі, аўдыя- і відэатэксты розных жанраў з рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест.

Гаварэнне – уменне ажыццяўляць дыялагічныя, маналагічныя і полілагічныя зносіны ў адпаведнасці з мэтай, задачай і ўмовамі камунікацыі, з захаваннем норм маўленчага і немаўленчага этыкету.

Чытанне – уменне чытаць і разумець тэксты розных жанраў з рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест у залежнасці ад віду чытання і далейшага выкарыстання інфармацыі.

Письмовае маўленне – уменне прадудыраваць розныя віды пісьмовых тэкстаў у адпаведнасці з нормамі, прынятымі ў краінах вивучаемай мовы, з улікам камунікатыўных задач і адрасата.

Моўныя веды і навыкі

Веды аб сістэме вивучаемай мовы, правілах функцыянавання моўных сродкаў (фанетычных, лексічных, граматычных) у маўленні і навыкі іх выкарыстання ў камунікатыўных мэтах.

Сацыякультурныя веды і ўменні

Веды сацыякультурнага кантэксту сваёй краіны і краін вывучаемай мовы, уменні наладжваць свае маўленчыя і немаўленчыя паводзіны ў адпаведнасці з іх спецыфікай, прадстаўляць сваю краіну і яе культуру ва ўмовах іншамоўных міжкультурных зносін.

Кампенсаторныя ўменні

Уменні выкарыстоўваць розныя вербальныя і невербальныя сродкі для кампенсацыі прабелаў у камунікацыі ва ўмовах дэфіцыту моўных сродкаў, недахопу маўленчага і сацыяльнага вопыту.

Вучэбна-пазнавальныя ўменні

Агульныя і спецыяльныя вучэбныя ўменні, неабходныя для ажыццяўлення самастойнай пазнавальнай дзейнасці па авалоданні іншамоўным маўленнем і культурай краін вывучаемай мовы.

Змест навучання пададзены ў вучэбнай праграме праз прадметна-тэматычны змест зносін, патрабаванні да практычнага валодання відамі маўленчай дзейнасці, моўны матэрыял (фанетыка, лексіка, граматыка).

У прадметна-тэматычным змесце абазначаны асноўныя камунікатыўныя задачы. Курсівам адзначаны камунікатыўныя задачы для гімназій.

Патрабаванні да практычнага валодання відамі маўленчай дзейнасці – працягласць гучання тэксту, колькасць рэплік на кожнага суб'ядніка ў дыялагічным маўленні, аб'ём выказвання ў маналагічным маўленні, аб'ём тэксту для чытання, аб'ём тэксту для пісьмовага маўлення – задаюць асноўныя параметры для ўсіх відаў маўленчай дзейнасці. Дадзеныя параметры, а таксама аб'ём прадуктыўнага і рэцэптыўнага лексічнага мінімуму пазначаны наступным чынам: першая лічба – патрабаванні для школ, другая – для гімназій. Напрыклад, працягласць гучання тэксту: 1–1,5 мін; прадуктыўны мінімум: 210–250 лексічных адзінак; рэцэптыўны мінімум: 120–180 лексічных адзінак; агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 610–650 лексічных адзінак; агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 240–300 лексічных адзінак.

Граматычны матэрыял, які падлягае вывучэнню, аднолькавы для ўсіх відаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі. Патрабаванні да валодання граматычным матэрыялам адрозніваюцца аб'ёмам яго прадуктыўнага засваення. Граматычныя з'явы для рэцэптыўнага засваення, адзначаныя зорчак (*), прызначаны для прадуктыўнага засваення ў гімназіях.

Больш высокія патрабаванні да валодання моўным і маўленчым матэрыялам у гімназіях забяспечаць больш высокі ўзровень фарміравання ў вучняў моўных навыкаў і маўленчых уменняў, што будзе праяўляцца ў іх здольнасці якасна вырашаць вучэбныя камунікатыўныя задачы.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

105 /175 гадзін

ПРАДМЕТНА-ТЭМАТЫЧНЫ ЗМЕСТ ЗНОСІН

Сфера зносін	Прадметна-тэматычны змест	Камунікатыўныя задачы
		У канцы года вучань павінен умець
Сацыяльна-бытавая	Здаровы лад жыцця	Расказаць аб сняданку, абедзе, вячэры ў сям'і; распытаць сваяка/сябра аб сняданку, абедзе, вячэры ў сям'і; расказаць аб здаровым харчаванні; распытаць суб'ядніка аб здаровым харчаванні; расказаць аб асноўных недамаганнях; распытаць суб'ядніка аб асноўных недамаганнях; <i>даць параду аб здаровым ладзе жыцця (гігіена, харчаванне, зарадка)</i>

	Горад і вёска	Распытаць, як прайсці куды-небудзь; растлумачыць, як прайсці куды-небудзь; запытаць і даць інфармацыю аб месцы пражывання (адрас, телефон); назваць правілы бяспечных паводзін на вуліцах горада, вёскі; апісаць родны горад/вёску; <i>расказаць аб жыцці ў горадзе/сельскай мясцовасці;</i> <i>распытаць суб'ядніка аб жыцці ў горадзе/сельскай мясцовасці</i>
Сацыяльна-культурная	Канікулы	Расказаць аб сваіх занятках на канікулах; распытаць сябра аб яго занятках на канікулах; расказаць аб летнім адпачынку; <i>расказаць аб самым яркім уражанні ў час канікул</i>
	Святы	Расказаць аб асноўных святах Рэспублікі Беларусь; распытаць суб'ядніка аб асноўных святах краіны вывучаемай мовы; павіншаваць са святам; адказаць на віншаванне; назваць традыцыйныя святочныя стравы ў сваёй краіне і краіне вывучаемай мовы; <i>параўнаць святкаванне Новага года/ Каляд у сваёй краіне і краіне вывучаемай мовы</i>
	Тэлеперадачы	Назваць любімыя тэлеперадачы; распытаць аб любімых тэлеперадачах; выказаць меркаванне аб тэлеперадачы; <i>параіць паглядзець тэлеперадачу і аргументаваць сваё меркаванне</i>
	Падарожжы	Расказаць аб падарожжы (месца, час, транспарт, уражанні); распытаць аб падарожжы (месца, час, транспарт, уражанні); прыняць або адхіліць прапанову аб падарожжы; <i>расказаць аб падарожжы, якое запомнілася па кнізе/фільму</i>
Сацыяльна-пазнавальная	Краіны і кантыненты	Назваць кантыненты; апісаць прыродныя асаблівасці кантынентаў; назваць краіны, у якіх гавораць на вывучаемай замежнай мове; <i>расказаць пра жывельны свет розных кантынентаў;</i> <i>распытаць пра жывельны свет розных кантынентаў</i>

ПАТРАБАВАННІ ДА ПРАКТЫЧНАГА ВАЛОДАННЯ ВІДАМІ МАЎЛЕНЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Успрыманне і разуменне маўлення на слых

Вучні павінны разумець на слых указанні настаўніка, якія звязаны з вядзеннем урока; іншамоўныя тэксты маналагічнага і дыялагічнага характару, якія пабудаваны на вывучаным моўным матэрыяле, у прад'яўленні настаўніка і ў гуказапісе, у тэмпе, набліжаным да натуральнага, з візуальнай апорай.

Віды тэкстаў: казка, апавяданне, рыфмоўка, верш, дзіцячая песня.

Працягласць гучання тэксту: 1–1,5 мін.

Гаварэнне

Дыялагічнае маўленне

Вучні павінны ўмець:

запытваць і паведамляць інфармацыю асабістага характару.

Віды дыялогу: дыялог-распытванне, дыялог-віншаванне, дыялог-пабуджэнне да дзеяння.

Колькасць рэплік на кожнага суб'ядніка: 4–5.

Маналагічнае маўленне

Вучні павінны ўмець:

паведаміць інфармацыю;

апісаць прадметы і з'явы;
коратка пераказаць змест праслуханага/прачытанага тэксту з выкарыстаннем візуальных апор.

Вiды маналагiчнага выказвання: паведамленне, апавяданне, апiсанне.

Аб'ём выказвання: не менш за 6–8 фраз.

Чытанне

Вучнi павiнны ўмець чытаць самi сабе і цалкам разумець тэксты, якiя змяшчаюць 1–2 % незнаёмых слоў і не ўплываюць на разуменне.

Вiды тэкстаў: казка, апавяданне, рыфмоўка, верш, песня.

Аб'ём тэксту: 1300–2000 друкаваных знакаў з прабеламi.

Пiсьмо і пiсьмовае маўленне

Вучнi павiнны ўмець прадудыраваць нескладаныя вiды тэкстаў у адпаведнасцi з нормами, прынятыми ў краiне вивучаемай мовы:

падпiсваць вiншавальную паштоўку, запрашэнне;

пiсаць асабiстае пiсьмо ў межах вивучанай тэматыкi.

Аб'ём тэксту: не менш за 30–40 слоў.

Моўны матэрыял

АНГЛIЙСКАЯ МОВА

Фанетыка

Рытм англiйскага маўлення. Iнтанацыя пералiчэння. Iнтанацыя пабуджальных і клiчных сказаў. Iнтанацыя формул маўленчага этыкету.

Лексiка

Прадуктыўны мiнiмум: 210–250 лексiчных адзiнак.

Рэцэптыўны мiнiмум: 120–180 лексiчных адзiнак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексiкi: 610–650 лексiчных адзiнак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексiкi: 240–300 лексiчных адзiнак.

Словаўтварэнне: суфiксы прыметнiкаў *-(i)an*, прыслоўяў *-ly*, дзеясловаў *-ate*.

Паказальнiкi часу: *this (week), last (year), next (summer)*.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогiя

Назоўнiк: асобыя выпадкi ўтварэння множнага лiку (*man – men, woman – women, child – children, tooth – teeth, foot – feet, goose – geese, sheep – sheep, mouse – mice*). Назоўнiкi для абазначэння прадметаў, якiя можна або нельга палiчыць.

Артыкль: *a/an, the* (асноўныя значэннi), значымая адсутнасць артыкля. Артыкль перад геаграфiчнымi назвами (вулiцы, гарады, краiны, кантыненты).

Прыметнiк: асобыя выпадкi ўтварэння ступеней параўнання прыметнiкаў (*good, bad*).

Займеннiк: неазначальныя займеннiкi *some, any, no, much, many*. Аб'ектны склон асабовых займеннiкаў.

Дзеяслоў: сцвярдзальная, адмоўная і пытальная формы дзеясловаў у *Past Simple, Future Simple*.

Мадальны дзеяслоў: *should/shouldn't* для выказвання парады, рэкамендацыi; *must/mustn't* для выражэння неабходнасцi і забароны.

Прыслоўе: *yesterday, ago, next, tomorrow, today, always, often, sometimes, rarely, never, well, fast*.

Прыназоўнiк: прыназоўнiкi напрамку руху *to, along, past, over*; прыназоўнiкi месца *at (home), behind, in front of, between, opposite, next to*; прыназоўнiкi часу *in (November), to (quarter to two), past (half past two), at (Easter), on (New Year's Day); by (plane)*.

Злучнiк: *because*.

Сінтаксіс

Парадак слоў у сказе. Складаназлучаны сказ са злучнікамі *and, but*

НЯМЕЦКАЯ МОВА

Фанетыка

Націск у складаных словах. Адсутнасць націску на службовых словах. Інтанацыя простых развітых сказаў.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 210–250 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 120–180 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 610–650 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 240–300 лексічных адзінак.

Словаўтварэнне: суфіксы назоўнікаў *-er, -in* для абазначэння нацыянальнасцей, жыхароў гарадоў, населеных пунктаў.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Назоўнік: скланенне назоўнікаў множнага ліку ў давальным склоне множнага ліку. Назоўнікі для абазначэння прадметаў, якія можна або нельга палічыць.

Артыкль: артыкль перад геаграфічнымі назвамі (кантыненты, краіны, гарады, вуліцы). Азначальны артыкль перад уласным імем, калі перад ім стаіць азначэнне. Неазначальны артыкль перад назоўнікам пасля безасабовага звароту *es gibt*.

Займеннік: зваротны займеннік *sich*.

Дзеяслоў: зваротныя дзеясловы. Дзеяслоў *sein* у прошлым часе *Präteritum Aktiv*. Форма прошлага часу *Perfekt Aktiv*. Загадны лад.

Прыназоўнік: прыназоўнікі *durch, für, um*, якія патрабуюць вінавальнага склону. Прыназоўнікі *zu, mit*, якія патрабуюць давальнага склону.

Сінтаксіс

Парадак слоў у развітым сказе з дапаўненнем у вінавальным і давальным склонах; з выказнікам, які выражаны дзеясловамі ў часавай форме *Perfekt Aktiv* (рамачная канструкцыя); з выказнікам, які выражаны зваротным дзеясловам.

Складаназлучаныя сказы са злучнікам *denn*. Парадак слоў у складаназлучаных сказах.

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

Марфалогія

Назоўнік: скланенне назоўнікаў у множным ліку. Складаныя назоўнікі: аснова дзеяслова + назоўнік.

Прыметнік: скланенне прыметнікаў пасля неазначальнага артыкля, прыналежаных займеннікаў і займенніка *kein/keine* ў назоўным і вінавальным склонах.

Артыкль: неазначальны артыкль перад назоўнікам пасля дзеясловаў *suchen, sich wünschen*.

Займеннік: пыталны займеннік *welcher / welches / welche*.

Прыназоўнікі: *bis, entlang*, якія патрабуюць вінавальнага склону.

Сінтаксіс

*Складаназалежныя сказы са злучнікам *weil*. Парадак слоў у складаназалежных сказах.

ФРАНЦУЗСКАЯ МОВА

Фанетыка

Адрозненне на слых і дакладнае вымаўленне ўсіх гукаў французскай мовы. Счапленне і звязванне. Інтанацыяная мадэль апавядальнага (сцвярдзальнага і адмоўнага), пабудзальнага і пыталнага сказаў. Інтанацыя формул маўленчага этыкета.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 210–250 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 120–180 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 610–650 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 240–300 лексічных адзінак.

Словаўтварэнне: суфіксы назоўнікаў і прыметнікаў *-ien, -ienne; -ais, -aise; -aine; -ois, -oise;* прыстаўка дзеясловаў *re-*.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Назоўнік: мужчынскі і жаночы род назоўнікаў, якія абазначаюць нацыянальнасць.

Артыкль: ужыванне азначальнага, неазначальнага, частковага артыклей (паўтарэнне); артыкль перад геаграфічнымі назвамі (краіны, кантыненты); адсутнасць артыкля ў назвах гарадоў; адсутнасць артыкля пры адмаўленні. Злітны артыкль у выразе *avoir mal à...*

Прыметнік: ступені параўнання якасных прыметнікаў (акрамя *bon, mauvais*).

Займеннік: неазначальна-асабовы займеннік *on*; пыталны займеннік *qui*.

Лічэбнік: колькасныя лічэбнікі да 1000; парадкавыя лічэбнікі да 100.

Дзеяслоў: *le présent* дзеясловаў I, II і III груп; прошлы складаны час *le passé composé* з дзеясловамі *avoir* і *être* (акрамя зваротных дзеясловаў); прошлы незавершаны час *l'imparfait*. Загадны лад.

Прыслоўе: прыслоўі *hier, aujourd'hui, demain; d'abord, ensuite, puis, enfin*. Пыталныя прыслоўі *où, d'où, quand, pourquoi, comment, combien*.

Прыназоўнік: прыназоўнікі месца і кірунку руху; прыназоўнікі *en/a* для абазначэння спосабу перамяшчэння.

Сінтаксіс

Парадак слоў у пыталным сказе з простаю і складанай інверсіяй (агульнае пытанне; пытанне да адушаўленага дзейніка; пытанне да акалічнасці).

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

Бліжэйшы будучы час *le futur proche* і бліжэйшы прошлы час *le passé récent*.

* Будучы проты час *le futur simple* дзеясловаў I і II груп.

* Ужыванне прыназоўніка *de* пасля слоў, якія абазначаюць колькасць.

* Ступені параўнання прыметнікаў *bon, mauvais*.

ИСПАНСКАЯ МОВА

Фанетыка

Інтанацыя пабуджальных і клічных сказаў.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 210–250 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 120–180 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 610–650 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 240–300 лексічных адзінак.

Словаўтварэнне: прыстаўкі *re-, in-(im-), des-*.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Presente de Indicativo знамянальных дзеясловаў.

Прыслоўе: прыслоўі *ya, todavía, jamás, nunca, siempre, a veces*.

Сінтаксіс

Клічныя і пабуджальныя сказы.

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

*Азнямленне з *Pretérito Perfecto, Pretérito Imperfecto, Pretérito Indefinido*,

*Азнямленне з *Modo Imperativo* (сцвярдзальная форма на *tú, vosotros*).

Сінтаксіс

Складаназалежныя сказы са злучнікамі *pero, y*.

КІТАЙСКАЯ МОВА

ПАТРАБАВАННІ ДА ПРАКТЫЧНАГА ВАЛОДАННЯ ВІДАМІ МАЎЛЕНЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Успрыманне і разуменне маўлення на слых

Вучні павінны разумець на слых указанні настаўніка, якія звязаны з вядзеннем урока; іншамоўныя тэксты маналагічнага і дыялагічнага характару, якія пабудаваны на вывучаным моўным матэрыяле, у прад'яўленні настаўніка і ў гуказапісе, у тэмпе, набліжаным да натуральнага, з візуальнай або вербальнай апорай.

Віды тэкстаў: апавяданне, рыфмоўка, песня, верш, скарагаворка.

Працягласць гучання тэксту: 1–1,5 мін.

Гаварэнне

Дыялагічнае маўленне

Вучні павінны ўмець запытаць і паведаміць інфармацыю, якая вызначана прадметна-тэматычным зместам зносін.

Віды дыялогу: дыялог-распытванне, дыялог-віншаванне, дыялог-пабуджэнне да дзеяння.

Колькасць рэплік на кожнага суб'ядніка: 4–5.

Маналагічнае маўленне

Вучні павінны ўмець:

паведамляць інфармацыю;

апісваць прадметы і з'явы;

коратка пераказваць змест праслуханага/прачытанага тэксту з выкарыстаннем візуальнай апоры.

Віды маналагічнага выказвання: паведамленне, апавяданне, апісанне.

Аб'ём выказвання: 6–8 фраз.

Чытанне

Вучні павінны ўмець чытаць самі сабе тэксты, якія напісаны з дапамогай іерогліфаў, разумець асноўны змест і вызначаць асобныя дэталі прачытанага.

Аб'ём тэксту: 0,3 старонкі.

Вучні павінны ўмець чытаць іерогліфы (100–200) і простыя сказы, якія напісаны іерогліфамі.

Віды тэкстаў: апавяданне, скарагаворка, рыфмоўка, дзіцячая песня, коміксы, верш, песня, школьны расклад.

Пісьмо і пісьмовае маўленне

Вучні павінны ўмець прадудыраваць нескладаныя віды тэкстаў, якія напісаны з дапамогай транскрыпцыйных знакаў, у адпаведнасці з нормамі, прынятымі ў краіне вывучаемай мовы:

падпісваць віншавальную паштоўку, запрашэнне;

пісаць асабістае пісьмо ў межах вывучанай тэматыкі.

Аб'ём тэксту: 30–40 слоў.

Вучні павінны ўмець пісаць іерогліфы (80–160) і простыя сказы, якія напісаны іерогліфамі.

Моўны матэрыял

Фанетыка

Вымаўленне запар наступных складоў трэцяга тону. Змяненне тону лічэбніка. Інтанацыя пералічэння. Інтанацыя пабуджальных і клічных сказаў. Інтанацыя формул маўленчага этыкету.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 210–250 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 120–180 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 610–650 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 240–300 лексічных адзінак.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Лічыльнае слова: 个, 把, 节, 张, 件, 条, 双.

Лічэбнік: лічэбнікі 50–100; лічэбнікі 两 і 二.

Прыметнік: 多, 少.

Займеннік: указальныя займеннікі 这 і 那 у спалучэнні з лічыльнымі словамі.

Дзеяслоў: паказальнік цяперашняга часу 在.

Прыслоўе: 太, 很, 不, 真, 很多, 很少, 不多, 不少, 附近, 只.

Паслялог: 外边.

Дапаўненне стану (... 得 ...) (1).

Сінтаксіс

Сказы, якія абазначаюць размяшчэнне прадметаў у прасторы (在)...上有/是..., ...在...上.

Сказы наяўнасці з дзеясловам 有.

Выразы паслядоўнасці дзеянняў з дапамогай прыслоўяў 先...然后...

Дзеяслоўнае дапаўненне стану: (... 得 ...) (1).

Спецыяльныя пытанні з пыталымі словамі 为什么? 怎么?

Альтэрнатыўнае пытанне са злучнікамі 还是.

Пыталыя сказы з удакладняльнымі выразамі 好吗? ...怎么样?

Пабуджальныя сказы з часціцай ...吧! или 让...吧!.

Вучні павінны валодаць **сацыякультурнымі ведамі і ўменнямі:**

ведаць назвы кантынентаў і асноўных краін вывучаемай мовы;

ведаць асобныя творы дзіцячага фальклору, паэзіі і інш.;

ведаць папулярныя святы Рэспублікі Беларусь і краіны вывучаемай мовы;

умець ветліва звярнуцца па дапамогу да каго-небудзь у краіне вывучаемай мовы (распытаць, як прайсці куды-небудзь);

умець апісаць замежнаму аднагодку свой родны горад/вёску.

Вучні павінны валодаць **кампенсаторнымі ўменнямі** ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці:

ўспрыманне і разуменне маўлення на слых

прагназаваць змест аўдыятэксту па загалюўку;

абавірацца на сітуацыю, прыведзеную настаўнікам перад праслухоўваннем тэксту;

выкарыстоўваць моўную здагадку (па падабенстве са словамі роднай мовы);

абавірацца на сродкі зрокавай нагляднасці (малюнкi, фотаздымкі, табліцы);

чытанне

прагназаваць змест тэксту па загалюўку;

абавірацца на сродкі зрокавай нагляднасці (малюнкi, фотаздымкі, табліцы);

выкарыстоўваць моўную здагадку (па падабенстве са словамі роднай мовы);

выкарыстоўваць двухмоўныя слоўнікі;

гаварэнне

звяртацца па дапамогу да суб'ядніка, ужываючы перапытванне;

удакладняць змест выказвання з дапамогай мімікі і жэстаў;

пісьмо і пісьмовае маўленне:

выкарыстоўваць тэкст-узор у якасці апоры.

Вучні павінны валодаць **вучэбна-пазнавальнымі ўменнямі:**

складаць план прачытанага/праслуханага тэксту;

выконваць самастойныя заданні рэпрадуктыўнага характару з выкарыстаннем друкаваных матэрыялаў (раздатчны матэрыял, нагляднасць);

выкарыстоўваць двухмоўныя слоўнікі.

Вучні павінны выкарыстоўваць набыты **моўны, маўленчы і сацыякультурны вопыт** для:

пераадолення псіхалагічных бар'ераў у працэсе вусных зносін на замежнай мове;
азнаямлення з дзіцячым замежным фальклорам;
развіцця добразычлівых адносін да прадстаўнікоў іншых краін.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Математика»
для V класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

МАТЕМАТИКА

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Общая характеристика учебного предмета

Учебный предмет «Математика» при реализации учреждениями образования образовательной программы базового уровня занимает ведущее место в формировании ключевых интеллектуальных умений и личностных качеств учащихся, необходимых для жизни в современном обществе.

Совокупность знаний, умений, навыков, опыта деятельности, а также качеств личности, формируемых в процессе изучения математики, необходимы как при изучении других учебных предметов, так и для продолжения образования, трудовой деятельности, успешной социализации в обществе.

В соответствии с принципами математического образования (*контекстности, открытости, непрерывности*) ставится следующая триединая **цель математического образования учащихся на уровне общего среднего образования**:

1) овладение определенным объемом предметных компетенций, обеспечивающих возможность использования математики в непрерывном образовании и решении практических проблем;

2) формирование научного мировоззрения, познавательного интереса, метапредметных компетенций, логического мышления, интуиции, пространственного воображения, необходимых для становления личности, способной к самопознанию и саморазвитию;

3) формирование моральных качеств учащихся, их ценностного отношения к истине, объективного самоанализа и самооценки, способности аргументированно отстаивать свои убеждения, готовности к применению математических знаний в повседневной жизни.

Математическое образование на уровне общего среднего образования базируется на *знанием; личностно ориентированном; компетентностном* подходах.

В контексте целей обучения и воспитания на II ступени общего среднего образования **задачами** изучения учащимися математики как учебного предмета являются:

в предметном направлении:

– овладение математическими знаниями, умениями, навыками, способами деятельности, необходимыми для применения в повседневной жизни, при изучении других учебных предметов;

– создание фундамента для дальнейшего развития математической компетенции, формирования механизмов мышления, характерных для способов деятельности, применяемых в математике и необходимых для успешного продолжения образования на

III ступени общего среднего образования или на уровнях профессионально-технического, среднего специального образования, полноценной жизни в обществе;

в метапредметном направлении:

– формирование представлений о математике как части общечеловеческой культуры, о значимости математики в развитии цивилизации и современного общества;

– развитие представлений о математике как форме описания и методе научного познания окружающего мира, создание условий для формирования опыта моделирования средствами математики;

– формирование общих способов интеллектуальной деятельности, характерных для математики и являющихся основой познавательной культуры, значимой для различных сфер деятельности человека;

в направлении личностного развития:

– развитие правильных представлений о характере отражения математикой явлений и процессов в природе и обществе, роли методов математики в научном познании окружающего мира и его закономерностей;

– развитие логического и критического мышления, культуры устной и письменной речи с применением математической терминологии и символики, способности к эмоциональному восприятию идей математики, рассуждениям, доказательствам, мысленному эксперименту;

– формирование умения самостоятельно учиться, контролировать результаты учебной деятельности;

– воспитание качеств личности, обеспечивающих социальную мобильность, способность принимать самостоятельные решения и нести за них ответственность;

– формирование качеств мышления, необходимых для социальной адаптации в современном обществе;

– развитие математических способностей, интереса к творческой деятельности.

Отбор программного содержания проводился исходя из общепедагогических и частно-методических **принципов**: научности; системности; минимальной достаточности и необходимости; связи содержания математического образования с практической деятельностью.

Содержание учебного предмета «Математика» базируется на разделах математики: арифметика; алгебра; множества; функции; геометрия. В свою очередь содержание данных разделов математики выстраивается с учетом логики и целесообразности в содержательные линии, пронизывающие соответствующие темы, которыми представлено содержание учебного предмета. При этом учтены межпредметные связи с географией, физикой, химией, биологией и другими учебными предметами.

Распределение учебного материала по классам опирается на возрастные физиологические и психологические особенности учащихся V–IX классов.

Обновление содержания учебного предмета (V–VII классы)

В содержание учебного предмета «Математика» включены элементы теории множеств, усилена методологическая и практическая направленность содержания в целях формирования у учащихся умений:

– проводить вычисления, включая округление и оценку результатов действий, использовать для подсчетов известные формулы;

– извлекать и интерпретировать информацию, представленную в различной форме (таблиц, диаграмм, графиков, схем, иных форм);

– вычислять длины, площади и объемы реальных объектов.

Методологическая и практическая направленность усилена посредством:

– расширения и повышения роли теоретического материала, логических рассуждений, доказательств;

– усиления роли и значения комплексного интегрированного сочетания арифметического, алгебраического и геометрического материала как средства математического развития учащихся;

- использования таблиц, диаграмм, графиков, схем для наглядного представления количественной информации;
- моделирования реальных объектов, явлений и процессов с помощью математических моделей;
- включения для решения практико-ориентированных задач – задач, описывающих реальную или приближенную к ней ситуацию на неформально-математическом языке, а также задач с межпредметным содержанием.

Вопросы, отмеченные символом «*», предназначены для самостоятельной поисково-исследовательской или проектной деятельности учащихся (индивидуальной или групповой), организуемой учителем.

Время, отведенное на изучение отдельных тем в содержании учебного предмета, является примерным. Оно зависит от используемых учителем методов обучения и воспитания, форм проведения учебных занятий, учебных и внеучебных достижений учащихся.

Предусмотренный резерв учебных часов предназначен для обобщения и систематизации учебного материала.

Организация образовательного процесса

При реализации предлагаемого содержания учебной программы **V–VII классов** учебного предмета «Математика» образовательный процесс направлен на дальнейшее формирование у учащихся *математической компетенции* (использование математических методов в решении различных проблем в обучении и повседневной жизни). Компетентностный подход предполагает, что в процессе обучения предмету «Математика» вместе с предметными компетенциями необходимо формировать также *метапредметные (универсальные) и личностные компетенции: ценностная компетенция* (понимание обучающимся ценности образования и мотивированное изучение предметов); *социальная компетенция* (реализация личностных возможностей); *компетенция самоопределения* (понимание и адекватное оценивание себя); *учебно-познавательная компетенция* (организация образовательной среды и получение необходимой для учебной деятельности информации); *коммуникативная компетенция* (осуществление межличностного и коллективного общения); *информационная компетенция* (работа с информацией и использование информационных технологий) и т. д.

Должное внимание при реализации содержания учебной программы должно уделяться:

- развитию у учащихся логического и критического мышления;
- формированию культуры устной и письменной речи с применением математической терминологии и символики; умений работать с различными источниками информации; описывать реальные объекты и явления с помощью математических моделей;
- компонентам организации умственной деятельности: умению ставить цели, планировать и искать пути их достижения, анализировать и оценивать результаты;
- приобретению опыта сотрудничества с учителем, одноклассниками при осуществлении поисково-исследовательской, проектной, иных видов творческой деятельности.

Образовательный процесс организуется на основе педагогически обоснованного выбора форм, методов и средств обучения и воспитания, современных образовательных и информационных технологий, повышающих степень активности учащихся. Наряду с традиционными средствами обучения и средствами диагностирования результатов учебной деятельности учащихся целесообразно использовать электронные средства, к которым относятся электронные учебные пособия, интерактивные компьютерные модели, электронные образовательные ресурсы (электронные справочники, энциклопедии, тренажеры, контрольно-диагностические материалы) и другие. Их применение способствует повышению степени наглядности, конкретизации изучаемых понятий, развитию интереса, созданию положительного эмоционального отношения к учебной информации и формированию мотивации к успешному изучению математики.

В разделе «Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся» указаны результаты, которых должны достигнуть учащиеся при освоении предъявленного содержания. К вопросам соответствующей темы, выделенным звездочкой, основные требования к результатам учебной деятельности учащихся не предъявляются.

Требования к результатам учебной деятельности структурированы по компонентам: правильно употреблять термины и использовать понятия; знать; уметь.

Требование «правильно употреблять термины и использовать понятия» означает, что учащийся соотносит понятие с обозначающим его термином, распознает конкретные примеры понятия по характерным признакам, выполняет действия в соответствии с определением и свойствами понятий, конкретизирует их примерами.

Требование «знать» означает, что учащийся знает определения, правила, теоремы, алгоритмы, приемы, методы, способы деятельности и оперирует ими.

Требование «уметь» фиксирует сформированность навыков применения знаний, способов деятельности по их освоению и применению, ориентированных на компетентностную составляющую результатов учебной деятельности.

В основе курса **VIII–IX классов** лежит программа **2012 года**, в которой содержание учебного предмета структурировано по семи основным содержательным линиям, в новой редакции программы выделены два раздела: «Содержание учебного предмета» и «Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся».

В разделе «Обязательное содержание образования» указан предназначенный для обязательного изучения объем учебного материала, который распределен по этапам обучения. Для каждого из классов указано распределение содержания по темам алгебраического и геометрического компонентов, темы располагаются в порядке их изучения, каждая тема представлена вместе с соответствующими требованиями к уровню подготовки учащихся.

Основные требования к результатам учебной деятельности структурированы по компонентам: знать термины и правильно использовать понятия; знать; уметь.

Ожидаемые результаты освоения содержания учебного предмета «Математика»

В соответствии с тремя группами компетенций в программе определены предметные, метапредметные и личностные ожидаемые результаты:

предметные:

– представление о математике как части мировой культуры и ее месте в современной цивилизации, о способах описания средствами математики явлений и процессов окружающего мира;

– владение понятийным аппаратом математики, представление об основных изучаемых понятиях (число, геометрическая фигура, уравнение, функция, вероятность) как важнейших математических моделях, позволяющих описывать и изучать реальные процессы и явления;

– умение работать с математическим текстом (анализировать, извлекать необходимую информацию), точно и грамотно выражать свои мысли в устной и письменной речи с применением математической терминологии и символики, правильно классифицировать математические объекты, проводить логические обоснования и доказательства математических утверждений;

– представление о числе и числовых системах от натуральных до действительных чисел, овладение навыками устных, письменных, инструментальных вычислений;

– владение приемами выполнения тождественных преобразований рациональных выражений, решения уравнений, систем уравнений, неравенств и систем неравенств, умение использовать систему координат на плоскости для интерпретации уравнений, неравенств, систем, умение применять алгебраические преобразования, аппарат уравнений и неравенств для решения практико-ориентированных задач, задач с межпредметным содержанием;

– владение навыками моделирования при решении текстовых, практико-ориентированных задач, задач с межпредметным содержанием;

– усвоение систематических знаний о плоских фигурах и их свойствах, на наглядном уровне – о простейших пространственных телах;

– умение распознавать на чертежах, моделях и в реальном мире геометрические фигуры, выполнять геометрические построения, применять знания о геометрических фигурах для решения геометрических задач, практико-ориентированных задач, задач с межпредметным содержанием; измерять длины отрезков, величины углов, находить периметр, площадь, объем геометрических фигур;

метапредметные:

– первоначальные представления об идеях и методах математики как универсальном языке науки и техники, средстве моделирования явлений и процессов;

– умение видеть математическую задачу в контексте проблемной ситуации в других учебных предметах, реальной жизни;

– развитие универсальных учебных действий (регулятивных, учебно-познавательных, коммуникативных) средствами математики;

личностные:

– умение ясно, точно, грамотно излагать свои мысли в устной и письменной речи, понимать смысл поставленной задачи, выстраивать аргументацию, приводить примеры и контрпримеры;

– креативность мышления, инициатива, находчивость, активность;

– умение контролировать результаты учебной деятельности;

– способность к эмоциональному восприятию идей математики, рассуждениям, доказательствам, мысленному эксперименту.

Содержание учебного предмета

175 ч (5 ч в неделю)

НАТУРАЛЬНЫЕ ЧИСЛА (42 ч)

Натуральные числа, нуль и действия над ними. Свойства арифметических действий и их использование для рациональности вычислений.

Координатный луч. Координата точки. Изображение натуральных чисел на координатном луче. Отношения «больше», «меньше», «равно» между числами на координатном луче. Сравнение натуральных чисел друг с другом и с нулем. Округление натуральных чисел до определенного разряда.

Степень с натуральным показателем. Запись натурального числа в виде суммы разрядных слагаемых, порядок выполнения действий в выражениях, содержащих степень, вычисление значений выражений, содержащих степень.

Деление с остатком. Делители и кратные числа. Признаки делимости на 2, 3, 4, 5, 9, 10. Разложение числа на множители. Простые и составные числа. Общий делитель. Общее кратное. Разложение чисел на простые множители. Наибольший общий делитель. Взаимно простые числа. Наименьшее общее кратное.

* *Признаки делимости на 6, 7, 8, 11.*

* *Решето Эратосфена.*

Текстовая задача. Арифметический способ (метод) решения текстовых задач. Использование таблиц, схем, других форм представления данных при решении задач.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

* *Познавательные, развивающие задачи на движение, взвешивание, переливание.*

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

цифра, разряд, класс, натуральное число, натуральный ряд, координата точки на координатном луче, четное число, нечетное число, простое число, составное число, взаимно простые числа, степень с натуральным показателем;

делители числа, разложение числа на множители, общий делитель, общее кратное, наибольший общий делитель, наименьшее общее кратное;

знать:

различие между цифрой и числом;
позиционную запись натурального числа;
правило округления натуральных чисел;
признаки делимости на 2, 3, 4, 5, 9, 10;

уметь:

читать и записывать натуральные числа;
выполнять арифметические действия с натуральными числами;
представлять натуральные числа в виде произведения простых множителей;
изображать координатный луч, находить координату точки, изображенной на данном луче, и по заданной координате изображать точку на координатном луче;
сравнивать два числа и более двух чисел;
представлять натуральные числа в виде суммы разрядных слагаемых;
представлять произведение одинаковых натуральных множителей в виде степени с натуральным показателем;
округлять натуральное число до определенного разряда;
применять законы арифметических действий для упрощения (рациональности) вычислений;
находить делители числа и кратные числа; общие делители чисел и общие кратные чисел; наибольший общий делитель и наименьшее общее кратное;
выполнять деление с остатком и представлять число в виде суммы остатка и произведения частного и делителя ($a = b \cdot g + r$, где $0 \leq r < b$);
контролировать правильность выполнения арифметических действий;
строить модель условия задачи (в виде таблицы, схемы, чертежа), в которой даны значения двух из трех взаимосвязанных величин, в целях поиска ее решения и уметь осуществлять переход от одной модели к другой;
интерпретировать вычислительные результаты в задаче, исследовать полученное решение задачи.

ВЫРАЖЕНИЯ. УРАВНЕНИЯ (24 ч)

Числовое выражение и его значение. Порядок выполнения арифметических действий. Выражение с переменными. Значение выражения с переменными при данных значениях переменных.

Уравнение. Корень (решение) уравнения.

Формулы (путь, скорость, время при прямолинейном движении с постоянной скоростью; периметр и площадь квадрата, прямоугольника).

Математическая модель (формула, уравнение). Моделирование как средство решения задач.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

* Познавательные, развивающие задачи на составление выражений и нахождение числовых значений выражений.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

числовое выражение и его значение, выражение с переменными;
уравнение, корень уравнения;

знать:

смысл требования «решить уравнение»; назначение математической модели;
формулы (путь, скорость, время при прямолинейном движении с постоянной скоростью; периметр и площадь квадрата, прямоугольника);

различие между движением нескольких объектов в одном направлении, разных направлениях; по течению и против течения;

уметь:

определять порядок выполнения действий в числовом выражении и находить его значение;

составлять числовые выражения при решении практико-ориентированных задач;

составлять, записывать и читать выражения с переменными;

находить значение выражения с переменными при заданных значениях переменных;

использовать законы арифметических действий для упрощения вычислений и преобразования выражений;

решать уравнения с помощью зависимостей между компонентами арифметических действий;

моделировать задачу по условию, анализировать и исследовать математическую модель в зависимости от переменных, составляющих данную модель;

решать практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

ОБЫКНОВЕННЫЕ ДРОБИ (64 ч)

Обыкновенная дробь. Правильная и неправильная дроби, смешанное число. Целая и дробная части числа. Основное свойство дроби. Сокращение дроби. Приведение дроби к новому знаменателю. Приведение дробей к наименьшему общему знаменателю. Сравнение дробей. Сложение, вычитание, умножение и деление обыкновенных дробей. Взаимно обратные числа. Смешанные числа и действия над ними. Задачи на нахождение дроби числа и числа по его дроби, дробного отношения чисел, их решение.

Среднее арифметическое нескольких чисел. Задачи на среднее арифметическое нескольких чисел и их решение.

Линейные и столбчатые диаграммы. Представление данных в виде таблиц и диаграмм. Использование информации, представленной в виде таблиц и диаграмм, для составления и решения задач.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

обыкновенная дробь, числитель и знаменатель дроби, правильная и неправильная дроби, сократимая дробь, несократимая дробь, смешанное число, взаимно обратные числа;

среднее арифметическое нескольких чисел;

линейная и столбчатая диаграммы;

знать:

основное свойство дроби;

уметь:

читать и записывать обыкновенные дроби;

изображать обыкновенные дроби на координатном луче;

записывать натуральные числа в виде дроби с заданным знаменателем, записывать смешанное число в виде неправильной дроби и неправильную дробь в виде смешанного числа;

применять правила сокращения дробей;

сравнивать дроби;

использовать алгоритм нахождения наибольшего общего делителя для сокращения дроби;

приводить дроби к новому знаменателю, приводить дроби к наименьшему общему знаменателю;

применять алгоритм нахождения наименьшего общего кратного для нахождения наименьшего общего знаменателя;
находить число, обратное данному числу;
выполнять арифметические действия с обыкновенными дробями;
находить дробь от числа и число по его дроби;
применять законы арифметических действий для упрощения вычислений и преобразования выражений;
находить значения выражений при заданных дробных значениях переменных;
находить среднее арифметическое нескольких чисел;
интерпретировать и преобразовывать информацию, представленную в таблицах и на диаграммах, отражающую свойства и характеристики реальных процессов и явлений, и решать обратную задачу;
моделировать условие задач в виде диаграмм, таблиц, схем;
решать практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

НАГЛЯДНАЯ ГЕОМЕТРИЯ (25 ч)

Наглядные представления фигур на плоскости и тел в пространстве.

Точка. Прямая. Отрезок. Луч. Плоскость.

Угол. Острый, тупой и прямой углы. Развернутый угол. Градусная мера угла. Построение угла с заданной градусной мерой с помощью транспортира. Биссектриса угла.

Параллельные и перпендикулярные прямые. Ломаная, многоугольник. Длина ломаной, периметр многоугольника.

Площадь прямоугольного треугольника и некоторых видов многоугольников. Переход от одной единицы измерения площади к другой.

Прямоугольный параллелепипед. Куб. Объем прямоугольного параллелепипеда и куба. Переход от одной единицы измерения объема к другой.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

* Познавательные, развивающие задачи с геометрическими фигурами.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

иметь наглядно-образное представление о геометрических фигурах, их свойствах и величинах:

точка, прямая, плоскость;

луч, отрезок, угол;

перпендикулярные и параллельные прямые;

ломаная, замкнутая и незамкнутая ломаные;

многоугольник;

прямоугольный параллелепипед, куб;

знать:

виды углов: острый, прямой, тупой, развернутый;

единицы измерения углов, длины, площади, объема;

уметь:

распознавать, читать и изображать элементы угла, многоугольника, прямоугольного параллелепипеда и куба;

измерять величину угла с помощью транспортира;

строить: угол по заданной градусной мере с помощью транспортира; параллельные и перпендикулярные прямые с помощью угольника;

вычислять: периметр многоугольника, площадь многоугольника разбиением на части (прямоугольники, квадраты, прямоугольные треугольники); объем прямоугольного параллелепипеда и куба;

решать практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать результаты решения.

Обобщение и систематизация изученного материала (20 ч)

Контрольные работы 6 (6 ч)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Матэматыка»
для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Агульная характарыстыка вучэбнага прадмета

Вучэбны прадмет «Матэматыка» пры рэалізацыі ўстановамі адукацыі адукацыйнай праграмы базавай адукацыі займае вядучае месца ў фарміраванні ключавых інтэлектуальных уменняў і асобасных якасцей вучняў, неабходных для жыцця ў сучасным грамадстве.

Сукупнасць ведаў, уменняў, навыкаў, вопыту дзейнасці, а так сама якасцей асобы, што фарміруюцца ў працэсе вывучэння матэматыкі, неабходная як пры вывучэнні іншых вучэбных прадметаў, так і для працягу адукацыі, працоўнай дзейнасці, паспяховай сацыялізацыі ў грамадстве.

У адпаведнасці з прынцыпамі матэматычнай адукацыі (*кантэкстнасці, адкрытасці, неперарыўнасці*) ставіцца наступная трыадзіная **мэта матэматычнай адукацыі вучняў на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі:**

1) авалоданне вучнямі пэўным аб'ёмам прадметных кампетэнцый, якія забяспечваюць магчымасць выкарыстання матэматыкі ў неперарыўнай адукацыі і ў рашэнні практычных задач;

2) фарміраванне навуковага светапогляду, пазнаваўчага інтарэсу, метапрадметных кампетэнцый, лагічнага мыслення, інтуіцыі, прасторавага ўяўлення, неабходных для станаўлення асобы, здольнай да самапазнання і самаразвіцця;

3) фарміраванне маральных якасцей вучняў, іх каштоўнаснага стаўлення да ісціны, аб'ектыўнага самааналізу і самаацэнкі, здольнасці аргументавана адстойваць свае перакананні, гатоўнасці да выкарыстання матэматычных ведаў у паўсядзённым жыцці.

Матэматычная адукацыя на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі грунтуецца на *прыярытэце ведаў*, а таксама на *асобасна арыентаваным і кампетэнтнасным* падыходах.

У кантэксце мэт навучання і выхавання на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі **задачами** вывучэння матэматыкі як вучэбнага прадмета з'яўляюцца:

у прадметным напрамку:

авалоданне матэматычнымі ведамі, уменнямі, навыкамі, спосабамі дзейнасці, неабходнымі для прымянення ў паўсядзённым жыцці, пры вывучэнні іншых вучэбных прадметаў;

стварэнне падмурка для далейшага развіцця матэматычнай кампетэнцыі, фарміравання механізмаў мыслення, характэрных для спосабаў дзейнасці, якія выкарыстоўваюцца ў матэматыцы, і неабходныя для паспяховага працягу адукацыі на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі ці на ўзроўнях прафесійна-тэхнічнай, сярэдняй спецыяльнай адукацыі, паўнаўрахованага жыцця ў грамадстве;

у метапрадметным напрамку:

фарміраванне ўяўленняў пра матэматыку як частку агульначалавечай культуры, пра значнасць матэматыкі ў развіцці цывілізацыі і сучаснага грамадства;

развiццё ўяўленняў прa матэматыкy як фoрмy апiсання i мeтaд нaвукoвaгa пaзнання нaвaкoльнaгa свeтy, ствaрэннe ўмoў для фaрмiрaвання вoпытy мaдэлявання срoдкaмi матэматыкi;

фaрмiрaваннe aгульнaх спoсaбaў iнтэлектуальнaй дзeйнacцi, хaрaктэрнaх для матэматыкi, якiя з'яўляюццa aснoвaй пaзнaвaльнaй културy, знaчымaй для рoзнaх сфeр дзeйнacцi чaлaвeкa;

у нaпpaмкy aсoбaснaгa рaзвiцця:

развiццё пpaвiльнaх уяўленняў прa хaрaктaр aдлюстpaвання матэматыкaй з'яў i пpaцэcaў у пpaнoдзe i гpaмaдствe, рoлю мeтaдaў матэматыкi ў нaвукoвым пaзнaннi нaвaкoльнaгa свeтy i ягo зaкaнaмeрнacцeй;

развiццё лaгiчнaгa i кpaтычнaгa мaслeння, културy вycнaгa i пiсьмoвaгa мaўлeння з ужывaннeм матэматычнaй тэрмiнaлoгii i cиmвoлiкi, здoльнacцi дa эмaцыянaльнaгa ўспpымaння iдэй матэматыкi, рaзвaг, дoкaзaў, мaслeннaгa экcпepимeнтy;

фaрмiрaваннe ўмeння caмacтoйнa вучыццa, кaнтpaлявaць вынiкi вучэбнaй дзeйнacцi; вaхaвaннe якacцeй aсoбy, якiя зaбяcпeчaвaюць caцыяльнyю мaбiльнacць, здoльнacць пpaмaць caмacтoйнa рaшэннi i нeсцi зa iх aдкaзнacць;

фaрмiрaваннe якacцeй мaслeння, нeaбxoднaх для caцыяльнaй aдaптaцii ў cучacным гpaмaдствe;

развiццё матэматычнaх здoльнacцeй, цiкaвacцi дa твoрчaй дзeйнacцi.

Адбoр пpaгpaмнaгa змecтy aжыццяўляўcя з улiкaм aгульнaпeдaгaгiчнaх i мeтaдычнaх **пpынцыпaў**: нaвукoвacцi; cиcтэмнacцi; мiнiмaльнaй дacтaткoвacцi i нeaбxoднacцi; сувязi змecтy матэматычнaй aдукaцii з пpaктычнaй дзeйнacцy.

Змecт вучэбнaгa пpaдмeтa «Матэматыкa» гpунтyeццa нa рaздзeлax матэматыкi: aрыфмeтeкa; aлгeбpa; мнoствы; фyнкцii; гeaмeтpыя. У cвaю чaргy змecт нaзвaнaх рaздзeлaў матэматыкi вycтpoйвaeццa з улiкaм лoгiкi i мэтaзгoднacцi ў змecтaвa-мeтaдычнaх лiнii, штo пpaхoдзцa пpaз aдпaвeднaх тэмy, якiмi пpaдcтaўлeны змecт вучэбнaгa пpaдмeтa. Пpы гэтым улiчaны мiжпpaдмeтнaх сувязi з гeaгpaфiяй, xiмiяй, бiялoгiяй i iншымi вучэбнымi пpaдмeтaмi.

Дa aснoўнaх змecтoўнaх лiнii вучэбнaгa пpaдмeтa «Матэматыкa» aднoсццa:

Лiкi i вылiчэннi;

Выpaзы i iх пeрaўтвaрэннi;

Уpaўнeннi i нpaўнacцi;

Кaapдынaты i вeктapы;

Фyнкцiя;

Гeaмeтpычнaх фiгypы i гeaмeтpычнaх вeлiчынi;

Матэматычнaе мaдэлявaннe рэaльнaх аб'eктaў;

Кaмбiнaтopыкa i тэopыя iмaвepнacцeй.

Пaдбoр змecтy вучэбнaгa мaтэpыялy aдпaвядae ўзpocтaвoм фiзiялaгiчнoм i пcиxлaгiчнoм aсaблiвacцям вучнiў V–IX клacaў.

Абнaўлeннe змecтy вучэбнaгa пpaдмeтa

У змecт вучэбнaгa пpaдмeтa «Матэматыкa» ўклoчaны элeмeнты дыcкpэтнaй матэматыкi (элeмeнты кaмбiнaтopыкi i тeopыi iмaвepнacцeй), элeмeнты тэopыi мнoствaў, элeмeнты вeктapнaй aлгeбpы, узмoцнeнa мeтaдaлaгiчнaя i пpaктычнaя cкiрaвaнacць змecтy дзeля фaрмiрaвання ў вучнiў умeнняў:

пpaвoдзiць вылiчэннi, у тым лiкy aкpуглeннe i aцэнкy вынiкaў дзeянняў, выкapыcтoўвaць для пaдлiкaў вядoмaх фoрмyлy;

aтpымлiвaць i iнтэpпpэцiрaвaць iнфaрмaцыю, пpaдcтaўлeнyю ў рaзнacтaйнaх фoрмax (тaблiц, дыягpaм, гpaфiкaў, cхeм, iншых фoрмax);

выкapыcтoўвaць вeдaннe элeмeнтaў cтaтыcтыкi i тэopыi iмaвepнacцeй для хaрaктapыcтыкi нeсклaдaнaх з'яў i пpaцэcaў;

вылiчвaць дaўжынi, плoшчы i аб'ёмy рэaльнaх аб'eктaў.

Мeтaдaлaгiчнaя i пpaктычнaя cкiрaвaнacць узмoцнeнa пpaз:

пaшыpэннe i пaвышэннe рoлi тэapэтычнaгa мaтэpыялy, лaгiчнaх рaзвaжaнняў, дoкaзaў;

узмацненне ролі і значэння комплекснага інтэграванага спалучэння арыфметычнага, алгебраічнага і геаметрычнага матэрыялу як сродка матэматычнага развіцця вучняў;

выкарыстанне табліц, дыяграм, графікаў, схем для нагляднага прадстаўлення колькаснай інфармацыі;

мадэляванне рэальных аб'ектаў, з'яў і працэсаў з дапамогай матэматычных мадэлей;

уключэнне для рашэння практыка-арыентаваных задач – задач, якія апісваюць рэальную або набліжаную да яе сітуацыю на нефармальна-матэматычнай мове, а таксама задач з міжпрадметным зместам.

Пытанні, адзначаныя знакам «зорачка», прызначаны для самастойнай пошукава-даследчай або практнай дзейнасці вучняў (індывідуальнай або групавой), якую арганізуе настаўнік.

Час, адведзены на вывучэнне асобных тэм у змесце вучэбнага прадмета, з'яўляецца прыкладным. Ён залежыць ад выкарыстоўваемых настаўнікам метадаў навучання і выхавання, форм правядзення вучэбных заняткаў, вучэбных і пазавучэбных дасягненняў вучняў.

Прадугледжаны рэзерв вучэбных гадзін прызначаны для абагульнення і сістэматызацыі вучэбнага матэрыялу.

Арганізацыя адукацыйнага працэсу

Пры рэалізацыі прапанаванага вучэбнай праграмай зместу вучэбнага прадмета «Матэматыка» адукацыйны працэс накіраваны на далейшае фарміраванне ў вучняў *матэматычнай кампетэнцыі* (выкарыстанне матэматычных метадаў у рашэнні разнастайных праблем у навучанні і паўсядзённым жыцці). Кампетэнтнасны падыход мае на ўвазе, што ў працэсе навучання прадмету «Матэматыка» побач з прадметнымі кампетэнцыямі неабходна фарміраваць таксама *метапрадметныя (універсальныя) і асобныя кампетэнцыі: каштоўнасная кампетэнцыя* (разуменне вучнем каштоўнасці адукацыі і матываванае вывучэнне прадметаў); *сацыяльная кампетэнцыя* (рэалізацыя асобных магчымасцей); *кампетэнцыя самавызначэння* (разуменне і адэкватнае ацэньванне сябе самога); *вучэбна-пазнаваўчая кампетэнцыя* (арганізацыя адукацыйнага асяроддзя і атрыманне неабходнай для вучэбнай дзейнасці інфармацыі); *камунікатыўная кампетэнцыя* (ажыццяўленне міжасобных і калектыўных зносін); *інфармацыйная кампетэнцыя* (праца з інфармацыяй і выкарыстанне інфармацыйных тэхналогій) і інш.

Належная ўвага падчас рэалізацыі пэўнай вучэбнай праграмай зместу павінна надавацца:

развіццю ў вучняў лагічнага і крытычнага мыслення;

фарміраванню культуры вуснага і пісьмовага маўлення з выкарыстаннем матэматычнай тэрміналогіі і сімволікі; уменняў працаваць з рознымі крыніцамі інфармацыі; апісваць рэальныя аб'екты і з'явы з дапамогай матэматычных мадэлей;

кампанентам арганізацыі разумовай дзейнасці: уменню ставіць мэты, планаваць і шукаць шляхі іх дасягнення, аналізаваць і ацэньваць вынікі;

набыццю вопыту супрацоўнітва з настаўнікам, аднакласнікамі пры ажыццяўленні пошукава-даследчай, практнай, іншых відаў творчай дзейнасці.

Адукацыйны працэс арганізуецца на аснове педагагічна абгрунтаванага выбару форм, метадаў і сродкаў навучання і выхавання, сучасных адукацыйных і інфармацыйных тэхналогій, якія павышаюць ступень актыўнасці вучняў. Побач з традыцыйнымі сродкамі навучання і сродкамі дыягнаставання вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў мэтазгодна выкарыстоўваць электронныя сродкі, да якіх адносяцца электронныя вучэбныя дапаможнікі, інтэрактыўныя камп'ютарныя мадэлі, электронныя адукацыйныя рэсурсы (электронныя даведнікі, энцыклапедыі, трэнажоры, кантрольна-дыягнастычныя матэрыялы) і інш. Іх выкарыстанне спрыяе павышэнню ступені нагляднасці, канкрэтызацыі вывучаемых па няццяў, развіццю цікавасці, стварэнню станоўчых эмацыянальных адносін да вучэбнай інфармацыі і фарміраванню матывацыі да паспяховага вывучэння матэматыкі.

У раздзеле «Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў» паказаны вынікі, якіх павінны дасягнуць вучні пры засваенні прад'яўленага зместу. Да пытанняў адпаведнай тэмы, выдзеленых зорачкай, асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў не прад'яўляюцца.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці структураваныя па кампанентах: правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці; ведаць; умець.

Патрабаванне «правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці» азначае, што вучань суадносіць паняцце з тэрмінам, які яго абазначае, распазнае канкрэтныя прыклады паняцця па характэрных прыметах, выконвае дзеянні ў адпаведнасці з вызначэннем і ўласцівасцямі паняццяў, канкрэтызуе іх прыкладамі.

Патрабаванне «ведаць» азначае, што вучань ведае азначэнні, правілы, алгарытмы, прыёмы, метады, спосабы дзейнасці і аперыруе імі.

Патрабаванне «ўмець» фіксуе сфарміраванасць навыкаў прымянення ведаў, спосабаў дзейнасці па іх засваенні і прымяненні, арыентаваных на кампетэнтнасны складальнік вынікаў вучэбнай дзейнасці.

ЧАКАЕМЫЯ ВЫНІКІ ЗАСВАЕННЯ ЗМЕСТУ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

У адпаведнасці з трыма групамі кампетэнцый у праграме вызначаны прадметныя, метапрадметныя і асобныя вынікі.

Прадметныя:

уяўленне пра матэматыку як частку сусветнай культуры і яе месца ў сучаснай цывілізацыі, пра спосабы апісання сродкамі матэматыкі з'яў і працэсаў навакольнага свету;

валоданне паняццыйнымі апаратамі матэматыкі; уяўленне пра асноўныя вывучаемыя паняцці (лік, геаметрычная фігура, ураўненне, функцыя, імавернасць) як найважнейшыя матэматычныя мадэлі, якія дазваляюць апісваць і вывучаць рэальныя працэсы і з'явы

уменне працаваць з матэматычным тэкстам (аналізаваць, знаходзіць неабходную інфармацыю), дакладна і пісьменна выказваць свае думкі ў вусным і пісьмовым маўленні з ужываннем матэматычнай тэрміналогіі і сімволікі, правільна класіфікаваць матэматычныя аб'екты, праводзіць лагічныя абгрунтаванні і доказы матэматычных сцвярджэнняў;

уяўленне пра лік і лікавыя сістэмы ад натуральных да рацыянальных лікаў; авалоданне навыкамі вусных, пісьмовых вылічэнняў;

валоданне прыёмамі выканання найпрасцейшых тоесных пераўтварэнняў рацыянальных выказаў, рашэння ўраўненняў, сістэм ураўненняў, няроўнасцей і сістэм няроўнасцей; умненне выкарыстоўваць сістэму каардынат на плоскасці для інтэрпрэтацыі ўраўненняў, няроўнасцей, сістэм; умненне выкарыстоўваць алгебраічныя пераўтварэнні, апарат ураўненняў і няроўнасцей для рашэння практыка-арыентаваных задач, задач з міжпрадметным зместам;

валоданне навыкамі мадэлявання пры рашэнні тэкставых, практыка-арыентаваных задач, задач з міжпрадметным змес там;

засваенне сістэматычных ведаў пра плоскія фігуры і іх уласцівасці, на наглядным узроўні – пра найпрасцейшыя прасторавыя целы;

умненне распазнаваць на чарцяжах, мадэлях і ў рэальным свеце геаметрычныя фігуры, прымяняць веды пра геаметрычныя фігуры для рашэння геаметрычных задач, практыкаарыентаваных задач, задач з міжпрадметным зместам; вымяраць даўжыні адрэзкаў, велічыні вуглоў, знаходзіць перыметр, плошчу, аб'ём геаметрычных фігур.

Метапрадметныя:

першапачатковыя ўяўленні пра ідэі і метады матэматыкі як універсальнай мовы навукі і тэхнікі, сродка мадэлявання з'яў і працэсаў;

умненне бачыць матэматычную задачу ў кантэксце праблемнай сітуацыі ў іншых вучэбных прадметах, рэальным жыцці;

развіццё ўніверсальных вучэбных дзеянняў (рэгулятыўных, вучэбна-пазнавальных, камунікатыўных) сродкамі матэматыкі.

Асoбаснaя:

уменнe ясна, дакладнa, пiсьмe;ннa выкладaць свae думкi ў вуснoм і пiсьмoвым маўлeннi, разумець сэнс пастaўлeнaй задачы, выбудоўвaць аргумeнтaцыю, прывoдзiць прыклады і контрпрыклады;

крэатыўнaсць мыслeння, ініцыятывa, знaходлiвaсць, актывнaсць;

уменнe кантрoльвaць вынiкi вучэбнaй дзeйнaсцi;

здoльнaсць да эмацыянальнaгa ўспрымaння iдэй мaтэматыкi, развaжaннaў, мыслeннaгa экспeрымeнту.

V клас

**ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА. АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ
ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ
175 гадзін (5 гадзін на тыдзень)**

**Натуральныя лікі
(42 гадзіны)**

Натуральныя лікі, нуль і дзеянні над імі. Уласцівасці арыфметычных дзеянняў і іх выкарыстанне для рацыянальнасці вылічэнняў.

Каардынаты прамень. Каардыната пункта. Выяўленне натуральных лікаў на каардынаты прамені. Адносіны «больш», «менш», «роўна» паміж лікамі на каардынаты прамені. Параўнанне натуральных лікаў паміж сабой і з нулем. Матэматычны запіс параўнанняў. Акругленне натуральных лікаў да вызначанага разраду.

Ступень з натуральным паказчыкам. Запіс натуральнага ліку ў выглядзе сумы разрадных складаемых, парадак выканання дзеянняў ў выразах са ступенню, вылічэнне значэнняў выказаў са ступенню.

Дзяленне з астачай. Дзельнікі і кратныя лікі. Раскладанне ліку на множнікі. Прыметы дзялімасці на 2, 3, 4, 5, 9, 10. Простыя і састаўныя лікі. Узаемна простыя лікі. Агульны дзельнік. Агульнае кратнае. Раскладанне лікаў на простыя множнікі. Найбольшы агульны дзельнік. Найменшае агульнае кратнае.

* Прыметы дзялімасці на 6, 7, 8, 11.

* *Сіта Эратасфена.*

Тэкставая задача. Арыфметычны спосаб (метад) рашэння тэкставых задач. Выкарыстанне табліц, схем, іншых форм прадстаўлення дадзеных пры рашэнні задач.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам і іх рашэнне.

* *Пазнавальныя, развіваючыя задачы на рух, узважванне, пераліванне.*

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці: лічба, разрад, клас, натуральны лік, натуральны рад, каардыната пункта на каардынаты прамені, цотны лік няцотны лік, просты лік, састаўны лік, узаемна простыя лікі, ступень з натуральным паказчыкам;

дзельнікі ліку, раскладанне ліку на множнікі, агульны дзельнік, агульнае кратнае, найбольшы агульны дзельнік, найменшае агульнае кратнае;

ведаць:

рознiцу паміж лічбай і лікам;

пазіцыйны запіс натуральнага ліку;

правіла акруглення натуральных лікаў;

прыметы дзялімасці на 2, 3, 4, 5, 9, 10;

умець:

чытаць і запісваць натуральныя лікі;

выконваць арыфметычныя дзеянні з натуральнымі лікамі;

прадстаўляць натуральныя лiкi ў выглядзе здабытку простых множнiкаў;
паказваць каардынаты прамень, знаходзiць каардынату пункта, выяўленага на дадзеным праменi, i па зададзенай каардынаце адлюстроўваць пункт на каардынатым праменi;
параўноўваць два лiкi i больш за два лiкi;
прадстаўляць натуральныя лiкi ў выглядзе сумы разраднх складаемых;
прадстаўляць здабытак аднолькавых натуральных множнiкаў ў выглядзе ступенi з натуральным паказчыкам;
акругляць натуральны лiк да пэўнага разраду;
прымяняць законы арыфметычных дзеянняў для спрашчэння (рацыянальнасцi) вылiчэнняў;
знаходзiць дзельнiкi лiку i крытныя лiку; агульныя дзельнiкi лiкаў i агульныя кратныя лiкаў; найбольшы агульны дзельнiк i найменшая агульны кратны;
выконваць дзяленне з астачай i прадстаўляць лiк у выглядзе сумы астачы i здабытку дзелi i дзельнiка ($a = b \cdot g + r$, дзе $0 \leq r < b$);
кантраляваць правiльнасць выканання арыфметычных дзеянняў;
будаваць мадэль умовы задачы (у выглядзе таблiцы, схемы, чарцяжу), у якой дадзены значэннi двух з трох узаемазвязаных велiчынь, з мэтай пошуку яе рашэння i уманьня ажыццяўляць пераход ад адной мадэлі да другой;
iнтэрпрэтаваць вынiкi вылiчэнняў у задачы, даследаваць атрыманае рашэнне задач.

Выразы. Ураўненнi (24 гадзiны)

Лiкавы выраз i яго значэнне. Парадак выканання арыфметычных дзеянняў. Выраз са зменнымi. Значэнне выразу са зменнымi пры дадзеных значэннях зменных.

Ураўненне. Корань (рашэнне) ураўнення.

Формулы (шлях, скорасць, час пры прамалiнейным руху з пастаяннай скорасцю; перыметр i плошча квадрата, прамавугольнiка).

Матэматычная мадэль (формула, ураўненне). Мадэляванне як сродак рашэння задач.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з мiжпрадметным зместам i iх рашэнне.

* *Пазнавальныя, развiваючыя задачы на складанне выказаў i знаходжанне лiкавых значэнняў выказаў.*

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

правiльна ўжываць тэрмiны i выкарыстоўваць паняццi: лiкавы выраз i яго значэнне, выраз са зменнымi;

ураўненне, корань ураўнення;

ведаць:

сэнс патрабавання «*рашiць ураўненне*»; прызначэнне матэматычнай мадэлі;

формулы (шлях, скорасць, час пры прамалiнейным руху з пастаяннай скорасцю; перыметр i плошча квадрата, прамавугольнiка);

рознiцу памiж рухам некалькiх аб'ектаў у адным напрамку, розных напрамках; пацячэннi i супраць цячэння;

умець:

вызначаць парадак выканання дзеянняў у лiкавым выразе i знаходзiць яго значэнне;

складаць лiкавыя выразы пры рашэннi практыка-арыентаваных задач;

выконваць прыкладныя вылiчэннi пры рашэннi практыка-арыентаваных задач i аналізаваць атрыманыя вынiкi;

складаць, запiсваць i чытаць выразы са зменнымi;

знаходзiць значэнне выразу са зменнымi пры дадзеных значэннях зменных;

выкарыстоўваць законы арыфметычных дзеянняў для спрашчэння вылічэнняў і пераўтварэння выразаў;

рашаць ураўненні з дапамогай залежнасці паміж кампанентамі арыфметычных дзеянняў;

мадэляваць задачу па ўмове, аналізаваць і даследаваць матэматычную мадэль у залежнасці ад пераменных, якія складаюць дадзеную мадэль;

рашаць практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам, аналізаваць і даследаваць атрыманыя вынікі.

Звычайныя дробы

(64 гадзіны)

Звычайны дроб. Правільны і няправільны дроб, змяшаны лік. Цэлая і дробавая часткі ліку. Асноўная ўласцівасць дробу. Узаемна зваротныя лікі. Скарачэнне дробу. Прывядзенне дробу да новага назоўніка. Прывядзенне дробаў да найменшага агульнага назоўніка. Параўнанне дробаў. Складанне, адніманне, множанне і дзяленне звычайных дробаў; лікі, адваротныя дадзенаму ліку. Змешаныя лікі і дзеянні над імі. Задачы на знаходжанне дробу ліку і ліку па яго дробу, дробавыя адносіны лікаў іх рашэнне.

Сярэдняе арыфметычнае некалькіх лікаў. Задачы на сярэдняе арыфметычнае некалькіх лікаў і іх рашэнне.

Лінейныя і слупковыя дыяграмы. Прадстаўленне дадзеных у выглядзе табліц і дыяграм. Выкарыстанне інфармацыі, прадстаўленай у выглядзе табліц і дыяграм, для складання і рашэння задач.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам і іх рашэнне.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці:

звычайны дроб, лічнік і назоўнік дробу, правільны і няправільны дроб, скарачальны дроб; нескарачальны дроб; змяшаны лік, узаемна зваротныя лікі;

сярэдняе арыфметычнае некалькіх лікаў;

лінейная і слупковая дыяграмы;

ведаць: асноўную ўласцівасць дробу;

умець:

чытаць і запісваць звычайныя дробы;

паказваць звычайныя дробы на каардынатычным прамені;

запісваць натуральныя лікі ў выглядзе дробу з дадзеным назоўнікам, запісваць змяшаны лік у выглядзе няправільнага дробу і няправільны дроб у выглядзе змяшанага ліку;

прымяняць правіла скарачэння дробаў;

выкарыстоўваць алгарытм знаходжання найбольшага агульнага дзельніка для скарачэння дробу;

прыводзіць дробы да новага назоўніка, прыводзіць дробы да найменшага агульнага назоўніка;

прымяняць алгарытм знаходжання найменшага агульнага кратнага для знаходжання найменшага агульнага назоўніка;

знаходзіць лік, адваротны дадзенаму ліку;

выконваць арыфметычныя дзеянні са звычайнымі дробамі;

прымяняць законы арыфметычных дзеянняў для спрашчэння вылічэнняў і пераўтварэння выразаў;

знаходзіць значэнні выразаў пры дадзеных дробавых значэннях зменных;

знаходзіць сярэдняе арыфметычнае некалькіх лікаў;

інтэрпрэціраваць і пераўтвараць прадстаўленую ў табліцах і на дыяграмах інфармацыю, якая адлюстроўвае ўласцівасці і характарыстыкі рэальных працэсаў і з'яў, і рашаць адваротную задачу;

мадэляваць умову задач у выглядзе дыяграм, табліц, схем;

рашаць практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам, аналізаваць і даследаваць атрыманыя вынікі.

Наглядная геаметрыя

(25 гадзін)

Наглядныя прадстаўленні фігур на плоскасці і цел у прасторы.

Пункт. Прамая. Адрэзак. Прамень. Плоскасць.

Вугал. Востры, тупы і прамы вуглы. Разгорнуты вугал. Градусная мера вугла. Пабудова вугла з дадзенай градуснай мерай з дапамогай транспарціра. Бісектрыса вугла.

Паралельныя і перпендыкулярныя прамыя. Ломаная, многавугольнік. Даўжыня ломанай, перыметр многавугольніка.

Плошча прамавугольнага трохвугольніка і некаторых відаў многавугольнікаў. Уласцівасці плошчы. Пераход ад адной адзінкі вымярэння плошчы да другой.

Прамавугольны паралелепіпед. Куб. Аб'ём прамавугольнага паралелепіпеда і куба. Уласцівасці аб'ёму. Пераход ад адной адзінкі вымярэння аб'ёму да другой.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам і іх рашэнне.

* *Пазнавальныя, развіваючыя задачы з геаметрычнымі фігурамі.*

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

мець наглядна-вобразнае ўяўленне пра геаметрычныя фігуры, іх уласцівасці і велічыні:

пункт, праяма, плоскасць;

прамень, адрэзак, вугал;

перпендыкулярныя і паралельныя прамыя;

ломаная, замкнутая і незамкнутая ломаная;

многавугольнік;

прамавугольны паралелепіпед, куб;

ведаць:

віды вуглоў: востры, прамы, тупы, разгорнуты;

адзінкі вымярэння вуглоў, даўжыні, плошчы, аб'ёму;

умець:

распазнаваць, чытаць і паказваць элементы вугла, многавугольніка, прамавугольнага паралелепіпеда і куба;

вымяраць велічыню вугла з дапамогай транспарціра;

будаваць: вугал па дадзенай градуснай меры з дапамогай транспарціра; паралельныя і перпендыкулярныя прамыя з дапамогай вугольніка;

вылічваць: перыметр многавугольніка, плошчу многавугольніка шляхам разбіцця на часткі (прамавугольнікі, квадраты, прамавугольныя трохвугольнікі); аб'ём прамавугольнага паралелепіпеда і куба;

рашаць практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам, аналізаваць і даследаваць вынікі рашэння.

Абагульненне і сістэматызацыя вывучанага матэрыялу (20 гадзін)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Всемирная история»
для V класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ВСЕМИРНАЯ ИСТОРИЯ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Учебная программа предназначена для организации систематического изучения всемирной истории в V–VII классах на базовом уровне. Усвоение содержания учебного предмета осуществляется в условиях реализации компетентного подхода к подготовке учащихся.

Целью изучения всемирной истории на базовом уровне в V–VII классах является усвоение учащимися основ систематизированных знаний о важнейших событиях, явлениях и процессах всемирной истории с древнейших времен до конца XVIII в.; овладение учащимися способами учебно-познавательной деятельности, направленной на формирование самосознания личности и ее успешную социализацию в условиях современного поликультурного, полиэтничного и многоконфессионального общества.

Исходя из указанной цели, **задачами** исторического образования являются:

усвоение основных фактологических и теоретических знаний о важнейших событиях, явлениях, процессах развития общества, особенностях развития отдельных стран, цивилизаций и регионов в их системе и взаимосвязи; освоение специальных способов учебно-познавательной деятельности изучения истории (*предметные компетенции*);

формирование опыта преобразовательной и творческой познавательной деятельности, развитие умений использовать усвоенные знания, умения, опыт в учебно-познавательной деятельности и жизненных ситуациях (*метапредметные компетенции*);

формирование основ этнонациональной, гражданской, культурной идентичности личности; воспитание чувства гражданственности и патриотизма на основе усвоения мирового историко-культурного наследия и осознания места Беларуси в этом наследии (*личностные компетенции*).

Учебная программа основывается на сочетании хронологического, страноведческого, сравнительно-исторического подходов. *Хронологический* подход проявился в сохранении традиционного изучения истории Древнего мира, Средних веков, Нового времени, а также в том, что события и явления в рамках темы изучаются во временном (хронологическом) порядке. *Страноведческий* подход нашел выражение в выделении отдельных блоков: страны Европы и США; Россия; страны Азии, Африки и Латинской Америки. *Сравнительно-исторический* подход помогает находить общее и различное в развитии исторического процесса, показывать взаимосвязь и взаимообусловленность событий.

Компетентный подход к подготовке выпускника по истории предполагает такое определение целей, содержания, методов, средств, результатов обучения, которые способствуют формированию готовности учащихся к жизнедеятельности в постоянно меняющемся мире.

Компетенции рассматриваются как готовность использовать усвоенные знания, умения и навыки, сформированный опыт деятельности для решения практических и творческих задач, продолжения образования, трудовой деятельности, успешной

социализации. По отношению к образовательному процессу компетенции представляют собой объективно и социально задаваемые требования к подготовке учащихся, представленные перечнем личностных, метапредметных и предметных результатов обучения.

Личностные результаты изучения истории представляют собой сформировавшуюся систему ценностных отношений учащихся к себе и другим, к процессу обучения и его результатам. Они предполагают сформированность мировоззрения, личностной и гражданской позиции учащихся; развитие готовности к ответственному поведению в современном обществе; накопление опыта жизнедеятельности, в том числе на основе осмысления социально-нравственного опыта предшествующих поколений. Личностные результаты изучения истории позволяют саморазвиваться, ставить цели и строить жизненные планы, занимать активную жизненную позицию, сохранять национальную идентичность в поликультурном обществе, психическое и физическое здоровье.

Метапредметные результаты изучения истории представляют собой совокупность общеучебных способов деятельности, которые формируют как в процессе обучения, так и в реальных жизненных ситуациях готовность к коллективной деятельности и взаимоотношениям сотрудничества в школе и социальном окружении. Они предполагают умения учащихся определять цели своей учебно-познавательной деятельности, пути их достижения, представлять и корректировать ее результаты в различных формах.

Предметные результаты изучения истории ориентированы на усвоение содержания учебного предмета и освоение специальных способов учебно-познавательной деятельности. Они представлены в требованиях к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся после каждого раздела.

История как наука и как учебный предмет, объектом изучения которых является многообразие процессов, явлений, событий, связанных с деятельностью человека от первобытности до наших дней, занимает особое место в современном социокультурном пространстве, формировании мировоззрения обучающихся, историческом познании и учебно-воспитательном процессе. История как наука предполагает в процессе познания реконструкцию исторического факта на уровне источника и на уровне исследователя. История как учебный предмет предполагает формирование самоидентификации выпускника, решая тем самым задачу социализации личности.

Специфические особенности содержания учебного предмета выражены в следующих содержательных линиях, которые учитываются в процессе дидактического конструирования:

– *историческое время* – локализация процессов и событий, связанная с их хронологией и периодизацией;

– *историческое пространство* – совокупность природно-географических, экономических, политических, общественно-культурных событий и процессов, протекающих на определенной территории в определенное время и локализация их на исторической карте;

– *историческое развитие* – изменение характера политических и социально-экономических отношений, эволюция трудовой и хозяйственной деятельности людей;

– *человек в истории* – характеристика образа жизни людей в различные исторические эпохи, систем их ценностей и мотивации деятельности.

Учитывая необходимость получения учащимися относительно целостных и завершенных знаний на II ступени общего среднего образования, а также то, что обучение должно соответствовать возрастным и познавательным возможностям обучающихся, структурирование содержания школьного исторического образования осуществляется на основе концентрического подхода, который предполагает неоднократное изучение учебного материала по всемирной истории и истории Беларуси в их контекстуальном единстве, в нарастающем объеме и с большей глубиной понимания.

В V–VII классах в хронологической последовательности изучается всемирная и отечественная история с древнейших времен до конца XVIII в. Основная функция обучения на этом концентре: усвоить важнейшие факты, характеризующие исторический

процесс в целом и различные стороны развития общества с раскрытием наиболее существенных причинно-следственных связей, а также ряд основных исторических понятий в их системе и взаимосвязи. Содержание изучения представлено как последовательное, нарративное изложение исторических событий с их объяснениями и оценками специалистов. Изучая историю на этом концентре, учащиеся осваивают основные общеучебные и специальные способы получения и оперирования готовыми знаниями. Изучение истории на этом концентре является одним из элементов развития познавательного интереса и формирования функциональной грамотности, что должно обеспечить учащихся необходимыми знаниями, умениями и навыками для эффективной жизнедеятельности в конкретной социально-культурной среде.

Структура изучения всемирной истории и истории Беларуси представлена в следующей таблице.

Класс	Содержание учебного материала
IV	Мая Радзіма – Беларусь
V	История Древнего мира: с древнейших времен до V в. н. э.
VI	История Средних веков: V–XV вв. История Беларуси с древнейших времен до конца XV в.
VII	Всемирная история Нового времени, XVI–XVIII вв. История Беларуси, XVI – конец XVIII вв.

В соответствии с Учебным планом на изучение истории Древнего мира отводится 2 учебных часа в неделю, 70 учебных часов в год, на изучение всемирной истории (VI, VII классы) отводится 1 учебный час в неделю, 35 учебных часов в год. Учитель, исходя из педагогической целесообразности и учитывая особенности обучения в конкретных условиях, может изменить рекомендуемое программой количество учебных часов на изучение отдельных тем, не выходя за общее количество учебного времени по разделам или темам. Может быть изменен и порядок изучения отдельных тем.

История Древнего мира, которую учащиеся изучают в V классе, занимает особое место в структуре школьного исторического образования. С этого курса начинается изучение учащимися истории как учебного предмета. Он закладывает основы для систематического изучения истории. У учащихся начинается процесс формирования ценностного отношения к изучению прошлого, освоения специальных, предметных способов учебно-познавательной деятельности.

В рамках истории Древнего мира учащиеся знакомятся с историей первобытного общества, цивилизациями Древнего Востока и античности. Программа предусматривает изучение политического и социального развития древних цивилизаций, хозяйственной деятельности людей. Особое внимание уделено развитию духовной культуры, образу жизни человека, его ментальности и повседневности.

В VI классе учащиеся изучают историю мировых цивилизаций в Средние века. В результате последовательного и системного изучения истории человечества в средневековый период у учащихся должно сформироваться представление о сходстве основных тенденций и закономерностей развития общества средневековых цивилизаций. Чрезвычайно важно сформировать у учащихся представления об отличиях людей Средневековья от людей современности в системе отношений в социуме, в восприятии мира и общества, в их представлениях о жизненных ценностях человека.

На изучение истории Нового времени отведено 2 учебных года. В VII классе учащимся предлагаются важнейшие аспекты развития государств и народов Западной и Восточной Европы, Азии, Африки и Латинской Америки в период раннего Нового времени (XVI–XVIII вв.). В равной мере уделяется внимание фактам и процессам политического, социально-экономического, этнического, религиозного и культурного развития обществ обозначенных регионов. При этом необходимо учитывать, что изучаемый в VII классе период истории мировых цивилизаций, в отличие от предшествующего времени, характеризуется более тесным взаимодействием между

различными регионами мира и в конечном итоге началом складывания общемирового сообщества.

Изучение всемирной истории осуществляется в контекстуальном единстве с учебным предметом «История Беларуси», а также с учетом межпредметных связей с такими учебными предметами, как «Обществоведение», «Русская литература», «Беларуская літаратура», «География» и др.

Изучение истории в школе должно иметь бóльшую практико-ориентированную и прикладную направленность, как способ реализации компетентного подхода, принцип связи обучения с жизнью. Решение этого вопроса возможно на основе привлечения жизненного, социального опыта учащихся и включения в процесс обучения конкретных ситуаций и проблем, возникающих в реальной действительности. Прикладная направленность обучения истории может быть реализована через *связь истории с современностью, оперирование историческими знаниями в реальных жизненных ситуациях, анализ конкретных ситуаций, проектный метод*. Поэтому очень важно объяснять и показывать учащимся, для чего необходимо изучение каждой исторической темы, где могут быть использованы полученные знания.

Успешное освоение содержания учебного предмета «Всемирная история» предполагает использование разнообразных средств и методов обучения. ***Процесс обучения истории следует организовать таким образом, чтобы большая часть нового учебного материала была усвоена учащимися на уроке***, для чего целесообразно использовать активные и интерактивные методы обучения. Интенсифицировать учебный процесс, сделать его более интересным и насыщенным поможет использование информационно-коммуникационных технологий. Значительный эффект дает использование всех видов наглядности на уроках: изобразительной, условно-графической, предметной. Особую роль при изучении материала по всемирной истории играют исторические карты.

Объем домашнего задания учитель определяет с учетом санитарно-гигиенических правил и норм организации образовательного процесса, познавательных возможностей учащихся, результатов урока.

ИСТОРИЯ ДРЕВНЕГО МИРА

70 ч, в том числе 3 ч – практические занятия, 1 ч – резервное время

Введение (2 ч)

Мир древней истории. Понятие «история Древнего мира». Исторические источники. Мифы.

Счет лет в истории. Возникновение летоисчисления. Календари. Понятия «до нашей эры», «наша эра», «лента времени».

Практическое занятие (1 ч)

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

значение понятий: *история, исторический источник; «до нашей эры», «наша эра»; хронологические рамки истории Древнего мира; виды исторических источников.*

Уметь:

соотносить год исторического события с веком, тысячелетием, временем до нашей эры, нашей эры;

определять место исторического события на ленте времени;

читать и записывать века римскими цифрами;

решать задачи на счет лет истории.

Раздел I. ПЕРВОБЫТНОЕ ОБЩЕСТВО. НА ПУТИ К ЦИВИЛИЗАЦИИ (7 ч)

Древнейшие люди. Происхождение человека. Первые орудия труда и занятия древнейших людей. Неандертальцы. Использование огня. Овладение речью.

Первые шаги человека современного вида. Появление «человека разумного». Жилища первобытных людей. Родовая община.

Возникновение искусства и религии. Возникновение искусства. Наскальная живопись. Скульптура. Религиозные представления первобытных людей.

Появление земледелия и животноводства. Совершенствование орудий труда и переход к производящему хозяйству. Первые земледельцы и животноводы. Возникновение ремесла. Род и племя.

Переход от родовой общины к соседской. Начало использования металлов. Развитие ремесла. Возникновение обмена и торговли. Соседская община.

На пути к цивилизации. Образование союзов племен. Основные признаки цивилизации. Возникновение государства.

Обобщение по разделу I (1 ч)

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

названия периодов истории первобытного общества (*каменный, бронзовый и железный век*);

определения понятий: *присваивающее хозяйство, производящее хозяйство, религия, родовая община, племя, соседская община, цивилизация, государство*;

названия и отличительные признаки древних людей (*неандерталец, кроманьонец («человек разумный»*)).

Уметь:

объяснять происхождение названий периодов истории первобытного общества (*каменный, бронзовый и железный век*);

описывать условия жизни древних людей, их занятия (*охота, собирательство, земледелие, животноводство, ремесло*) с опорой на текст и иллюстрации;

показывать на исторической карте места расселения первобытных людей;

объяснять значение перехода от присваивающего хозяйства к производящему;

объяснять причины изменения форм организации древнего общества, рассказывать о взаимоотношениях людей в каждой из них;

составлять рассказ о религиозных представлениях древних людей, об открытиях и изобретениях первобытных людей (*огонь, орудия труда, религия, искусство*), используя текст учебного пособия и иллюстрации.

Раздел II. ЦИВИЛИЗАЦИИ ДРЕВНЕГО ВОСТОКА И АМЕРИКИ (24 ч)

Тема 1. Древний Египет (6 ч)

Природа и население Древнего Египта. Природные условия. Значение реки Нил в жизни древних египтян. Древнейшие земледельцы в долине Нила. Египтяне-ремесленники.

Государство фараонов. Образование единого государства в долине Нила. Власть и положение фараонов. Устройство древнеегипетского государства. Власть жрецов.

Превращение Древнего Египта в могущественную державу. Усиление древнеегипетского государства. Завоевательные походы Тутмоса III и Рамзеса II. Реформы фараона Эхнатона. Упадок власти и могущества фараонов.

Быт и повседневная жизнь древних египтян. Жизнь простых египтян. В доме знатного египтянина. Одежда и внешний облик древних египтян. Семья в Древнем Египте. Питание древних египтян.

Религия древних египтян. Верования древних египтян. Вера в загробную жизнь. Обожествление животных и реки Нил.

Культура древних египтян. Язык и письменность. Школа. Искусство Древнего Египта. Научные знания. Медицина. Математика.

Тема 2. Передняя Азия в древности (9 ч)

Древнее Междуречье. Природные условия Древней Месопотамии. Развитие земледелия и животноводства.

Становление государства в Месопотамии. Ремесла и торговля. Возникновение городов-государств. Шумер и Аккад.

Государство Хаммурапи. Вторжение кочевников в Месопотамию. Основание Вавилона. Создание государства Хаммурапи. Законы царя Хаммурапи.

Ассирия и Вавилония. Ассирийцы и их держава. Расцвет и гибель Ассирии. Держава Навуходоносора.

Культура и религия народов Междуречья. Изобретение письменности. Клинопись. Знания жителей Древнего Междуречья. Месопотамский календарь. Религия народов Месопотамии.

Хеттская держава. Происхождение хеттов. Образование Хеттского царства в Малой Азии. Царь и царская власть. Завоевательные походы хеттов. Религия хеттов.

Древний Иран. Природные условия и население. Первые государства. Возвышение Персидской державы. Религия Древнего Ирана.

Древняя Финикия. Природные условия и население. Финикийские города-государства. Финикийцы-торговцы и мореплаватели. Финикийский алфавит.

Древняя Палестина. Природные условия. Происхождение евреев. Царство Израиль. Распад Израильского царства. Религия евреев.

Обобщение по темам 1 и 2 (1 ч)

Тема 3. Индия и Китай в древности (4 ч)

Древняя Индия. Природные условия и население. Возникновение государства. Древние арии. Их общество и хозяйственная жизнь. Великая держава царя Ашоки.

Культура Древней Индии. Языки и письменность. Литература. Индийские Веды. Религии Древней Индии.

Возникновение государства в Китае. Страна и население. Занятия древних китайцев. Создание единого китайского государства. Империи Цинь и Хань.

Общество и культура Древнего Китая. Общество Древнего Китая. Конфуций и его учение. Письменность. Научные знания.

Тема 4. Древняя Америка (2 ч)

Древнейшее население Америки. Появление человека в Америке. Древнейшее население Америки. Основные занятия людей: охота и собирательство. Переход к земледелию.

Цивилизация ольмеков. Ольмеки – создатели древнейшей культуры на Американском континенте. Ла-Вента – город ольмеков. Религиозные представления и культура.

Обобщение по темам 3 и 4 (1 ч)

Практическое занятие (1 ч)

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

определения понятий (*орошаемое земледелие, фараон, династия, жрец, иероглиф, клинопись, город-государство, колония, варна, император*);

основные события истории цивилизаций Древнего Востока, Америки и их **даты** (*образование государства в Древнем Египте; возникновение городов-государств в Междуречье; правление Хаммурапи; образование Ассирийской державы, Хеттского*

государства, Персидского государства; правление Дария I; образование финикийских городов-государств; образование государства у древних евреев, создание единого китайского государства, образование первых государств в Индии);

имена важнейших исторических деятелей, деятелей культуры и результаты их деятельности (Эхнатон, Саргон Аккадский, Хаммурапи, Навуходоносор, Дарий I, Цинь Шихуанди, Конфуций);

культурные достижения народов Древнего Востока и Америки (пирамиды, сфинкс, Вавилонская башня, «Висячие сады» Семирамиды, финикийский алфавит, Библия, Веды, Великая китайская стена, гробница Цинь Шихуанди, святилище в Ла-Венте).

Уметь:

показывать на исторической карте:

– цивилизации и государства Древнего Востока и Америки (Древний Египет, Междуречье (Месопотамия), Ассирия, Вавилон, Хеттское государство, Персидское государство, Финикия, Палестина, Древняя Индия, Древний Китай, ольмеки); характеризовать их географическое местоположение с использованием названий континентов, сторон света и названий рек (Нил, Тигр и Евфрат, Инд, Хуанхэ, Янцзы), в долине которых они были расположены;

– места изученных исторических событий;

читать под руководством учителя фрагменты исторических документов (Законы Хаммурапи), отвечать на вопросы к ним;

составлять рассказ о природных условиях, жизни и занятиях, религиозных представлениях населения, о достижениях цивилизаций Древнего Востока и Америки с опорой на текст параграфа и иллюстрации;

сравнивать природные условия и занятия жителей, религиозные представления цивилизаций Древнего Востока по предложенным критериям.

Раздел III. ДРЕВНЯЯ ГРЕЦИЯ (17 ч)

Природа и население Древней Греции. Природные условия. Греция материковая и островная. Происхождение древних греков. Занятия древних греков.

Минойский Крит и его культура. Формирование Критской цивилизации. Легендарный царь Минос. Расцвет и гибель Критской цивилизации. Культура и религия Древнего Крита. Кносский дворец.

Ахейская Греция. Ахейское завоевание Греции. «Златообильные Микены». Троянская война. Культура ахейской Греции. Дорийское завоевание.

Религия древних греков. Вера в существование сверхъестественных сил. Боги-олимпийцы. Культ, или почитание богов. Жертвоприношения.

Возникновение греческого полиса. Начало эпохи железа в Древней Греции. Развитие ремесла и торговли. Полис – город-государство. Граждане полиса. Аристократы и демос.

Великая греческая колонизация. Причины колонизации. Основание колоний в Средиземноморье и Причерноморье. Греки и варвары. Результаты и историческое значение греческой колонизации.

Древняя Спарта. Возникновение Спартанского государства. Органы власти. Спартиаты и илоты. Спартанский образ жизни.

Возникновение и развитие Афинского государства. Древние Афины. Законы Солона.

Греко-персидские войны и расцвет Афин. Походы персов против Греции. Марафонская битва. Победа греков над персами. Власть демоса в Афинах. Основные черты афинской рабовладельческой демократии.

Пелопоннесская война и упадок Афин. Рост вражды между Афинами и Спартой. Военные действия между двумя государствами. Разорение граждан. Последствия Пелопоннесской войны.

Держава Александра Македонского. Борьба греческих полисов с Македонией. Завоевание Греции Македонией. Завоевания Александра Македонского. Разгром Персидской державы. Держава Александра и ее распад.

Древнегреческая школа, научные знания и религия. Письменность и школа. Научные знания. Греческие философы. Религиозные праздники.

Древнегреческое искусство. Архитектура. Знаменитые сооружения Афин. Скульптура и керамика. Прославленные скульпторы – Фидий, Мирон, Поликлет, Пракситель. Живопись.

Древнегреческий театр и праздники. Театр как самое популярное зрелище. Трагедии и комедии. Знаменитые древнегреческие драматурги – Эсхил, Софокл и Еврипид. Олимпийские игры.

Повседневная жизнь древних греков. Жизнь в городе-полисе. Жилище и быт. Питание и одежда.

Эллинистическая культура. Возникновение эллинистической культуры. Александрия Египетская. Эллинистическая наука. Выдающийся ученый Архимед. «Чудеса» Древнего мира.

Обобщение по разделу III (1 ч)

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

основные события истории Древней Греции и их **даты** (*Троянская война, Великая греческая колонизация, греко-персидские войны, Марафонская битва, Пелопонесская война, завоевательные походы Александра Македонского, первые Олимпийские игры*);

определения понятий (*античность, демос, демократия, аристократия, гражданин, полис, колонизация*);

имена важнейших исторических деятелей, деятелей культуры Древней Греции и результаты их деятельности (*Перикл, Александр Македонский, Гомер, Сократ, Фидий, Поликлет, Мирон, Пракситель, Эсхил, Софокл, Еврипид, Аристофан, Архимед*);

особенности управления Афинами и Спартой;

культурные достижения Древней Греции (*поэмы «Илиада» и «Одиссея», театр, Олимпийские игры, Парфенон, статуи Афины и Зевса, Афинский акрополь, памятники, которые относят к «чудесам света»*).

Уметь:

показывать на исторической карте:

– территории древнегреческих государств, характеризовать их географическое местоположение с использованием названий сторон света, названий географических объектов (*Балканский полуостров, остров Крит, Средиземное, Ионическое, Эгейское моря*);

– места изученных исторических событий;

составлять рассказ о природных условиях жизни, занятиях, религиозных верованиях древних греков, о культурных достижениях древнегреческой цивилизации, исторических событиях, исторических деятелях и деятелях культуры Древней Греции на основе текста параграфа, иллюстраций и схем;

передавать содержание известных древнегреческих мифов и легенд; объяснять смысл крылатых выражений, возникших в Древней Греции;

находить в тексте и воспроизводить суждения, объясняющие причины и последствия исторических событий (*Великая греческая колонизация, греко-персидские войны, Пелопонесская война, походы Александра Македонского*);

высказывать свое суждение о значении эллинистической культуры для европейских народов.

Раздел IV. ДРЕВНИЙ РИМ (14 ч)

Легендарное начало Рима. Природа и население Италии. Ромул – основатель Рима. Римские цари. Патриции и плебеи. Свержение царской власти.

Ранняя Римская республика. Установление Республики и органы управления. Борьба плебеев с патрициями. Законы XII таблиц. Права и обязанности римских граждан.

Завоевание Римом Италии. Войны Рима с соседними племенами. Нашествие галлов на Рим. Война с царем Пирром. Установление контроля над Италией.

Завоевание Римом Средиземноморья. Войны Рима с Карфагеном (Пунические войны). Поход Ганнибала на Рим. Итоги Пунических войн.

Земельная и военная реформы в Риме. Влияние завоевательных войн на римское общество. Разорение земледельцев. Земельные реформы братьев Гракхов. Военная реформа Гая Мария.

Рабовладение в Риме. Источники рабства в Древнем Риме. Положение рабов. Восстание Спартака: причины, ход и историческое значение.

Падение Римской республики и создание империи. Гражданские войны. Правление Цезаря. Приход к власти Октавиана Августа и становление империи.

Власть римских императоров. Полномочия римских императоров. Римские императоры: Тиберий, Нерон, Траян и Диоклетиан.

Рим – столица империи. «Все дороги ведут в Рим». Повседневная жизнь простых граждан. Общественные бани – термы.

Культура Древнего Рима. Римляне – ученики греков. Римская литература и ее значение. Основные памятники архитектуры и скульптуры.

Религия древних римлян. Боги в частной жизни римлян. Боги Римского государства. Пантеон Рима.

Христианство в Римской империи. Учение Иисуса Христа и зарождение новой религии. Распространение христианства и признание его официальной религией империи. Новый завет.

Падение Западной Римской империи. Кризис хозяйства и управления в Римской империи. Разделение Римской империи на Западную и Восточную. Рим и варвары. Взятие Рима готами и вандалами. Гибель Западной Римской империи.

Обобщение по разделу IV (1 ч)

Практическое занятие (1 ч)

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

основные события истории Древнего Рима и их **даты** (*основание Рима, Пунические войны, восстание Спартака, раздел Римской империи на Западную и Восточную, падение Западной Римской империи*);

определения понятий (*республика, патриции, плебеи, сенат, вето, гражданская война, варвары, христианство, церковь, империя*);

имена исторических деятелей, деятелей культуры Древнего Рима и результаты их деятельности (*Ромул, Ганнибал, Тиберий и Гай Гракхи, Спартак, Юлий Цезарь, Октавиан Август, Вергилий, Гораций*);

особенности управления Древнеримским государством в разные периоды его истории (*царский Рим, Римская республика, Римская империя*);

важнейшие культурные достижения Древнего Рима.

Уметь:

показывать на исторической карте:

– территорию Древней Италии; характеризовать ее географическое местоположение с использованием названий сторон света, названий географических объектов (*Апеннинский полуостров, Средиземное море, о-в Сицилия*);

– территорию Римской империи;

– границы Западной и Восточной Римской империи;

– места изученных исторических событий;

составлять рассказ о природных условиях, жизни и занятиях, религиозных верованиях древних римлян, о культурных достижениях древнеримской цивилизации, исторических событиях, исторических деятелях и деятелях культуры Древнего Рима на основе текста параграфа, иллюстраций и схем;

находить в тексте и воспроизводить суждения, объясняющие причины и последствия исторических событий (*Пунические войны, принятие христианства, падение Западной Римской империи*);

сравнивать религиозные верования древних римлян и древних греков по предложенным критериям;

высказывать свое суждение о значении культурных достижений Древнего Рима.

Раздел V. ДРЕВНИЕ ГЕРМАНЦЫ И СЛАВЯНЕ (2 ч)

Древние германцы. Происхождение и расселение германских племен. Общественный строй германцев. Германцы и Рим.

Древние славяне. Происхождение и расселение древних славян. Общественные отношения. Культура и религиозные верования.

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

значение понятий (*германские племена, славянские племена, группы славян*);

названия трех групп славянских племен.

Уметь:

показывать на исторической карте:

– территорию расселения германских и славянских племен; характеризовать территорию их расселения с использованием географических названий (*Европа, Скандинавский и Ютландский п-ова, Балканский п-ов, реки Рейн и Одер, Днепр, Висла*);

– места расселения трех групп славян;

составлять рассказ об условиях жизни, основных занятиях, общественных отношениях, религиозных верованиях древних германцев и славян на основе текста параграфа и иллюстраций.

Итоговое обобщение (1 ч)

ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ К ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПО ВСЕМИРНОЙ ИСТОРИИ В V КЛАССЕ

В процессе обучения истории Древнего мира в V классе рекомендуется организовывать следующие виды учебно-познавательной деятельности учащихся: работа с лентой времени, решение хронологических задач, работа с исторической картой, работа с историческим словарем, комментированное чтение, составление простого плана, составление рассказа об исторических событиях с опорой на план и иллюстрацию.

По итогам изучения истории Древнего мира в V классе учащиеся должны уметь:

– определять хронологическую последовательность и длительность изученных исторических событий;

– соотносить даты событий истории Древнего мира с веком, тысячелетием, временем до нашей эры и нашей эры;

– показывать на карте изучаемые исторические объекты;

– правильно использовать изученные исторические понятия;

– читать *под руководством* учителя фрагменты исторических документов, отвечать на вопросы к ним;

– составлять рассказ об историческом событии с опорой на иллюстрацию;

– работать с текстом учебного пособия:

выделять главное в тексте параграфа;

составлять простой план пункта параграфа;

находить в тексте параграфа ответы на поставленные вопросы;

находить в тексте и воспроизводить суждения, объясняющие причинно-следственные связи между историческими событиями;

осуществлять под руководством учителя сравнение исторических событий и явлений по предложенным критериям;

интерпретировать и обобщать информацию параграфа, формулировать простые выводы;

работать с разными формами предъявления информации (текст, схема, таблица, карта и т. д.), извлекать информацию и использовать ее при составлении рассказа;

– использовать разные источники информации (справочники, детские энциклопедии, Интернет и др.) для подготовки кратких сообщений о важнейших событиях, исторических личностях, достижениях культуры Древнего мира;

– высказывать свое отношение к изучаемым историческим событиям, личностям, культурным достижениям Древнего мира;

применять усвоенные знания и умения для:

– решения учебных задач;

– объяснения исторического контекста окружающей действительности (при чтении художественной литературы, просмотре фильмов, посещении исторических достопримечательностей и т. д.).

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Сусветная гісторыя»
для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

СУСВЕТНАЯ ГІСТОРЫЯ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная праграма прызначана для арганізацыі сістэматычнага вывучэння сусветнай гісторыі ў V–VII класах на базавым узроўні. Засваенне зместу вучэбнага прадмета ажыццяўляецца ва ўмовах рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу да падрыхтоўкі вучняў.

Мэтай вывучэння сусветнай гісторыі на базавым узроўні ў V–VII класах з’яўляецца засваенне вучнямі асноў сістэматызаваных ведаў пра найважнейшыя падзеі, з’явы і працэсы сусветнай гісторыі з найстаражытных часоў да канца XVIII ст.; авалоданне вучнямі спосабамі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці, накіраванай на фарміраванне самасвядомасці асобы і яе паспяховую сацыялізацыю ва ўмовах сучаснага полікультурнага, поліэтнічнага і шматканфесійнага грамадства.

Зыходзячы з дадзенай мэты, **задачамі** гістарычнай адукацыі з’яўляюцца:

засваенне асноўных факталагічных і тэарэтычных ведаў пра найважнейшыя падзеі, з’явы, працэсы развіцця грамадства, асаблівасці развіцця асобных краін, цывілізацый і рэгіёнаў у іх сістэме і ўзаемасувязі; засваенне спецыяльных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці (прадметныя кампетэнцыі);

фарміраванне досведу пераўтваральнай і творчай пазнавальнай дзейнасці; развіццё ўменняў выкарыстоўваць засвоеныя веды, уменні, досвед у вучэбна-пазнавальнай дзейнасці і жыццёвых сітуацыях (метапрадметныя кампетэнцыі);

фарміраванне асноў этнацыянальнай, грамадзянскай, культурнай ідэнтычнасці асобы; выхаванне пачуццяў грамадзянскасці і патрыятызму на аснове засваення сусветнай гісторыка-культурнай спадчыны і ўсведамлення месца Беларусі ў гэтай спадчыне (асобныя кампетэнцыі).

Вучэбная праграма заснавана на спалучэнні храналагічнага, краіназнаўчага і параўнальна-гістарычнага падыходаў. *Храналагічны* падыход выявіўся ў захаванні традыцыйнага вывучэння гісторыі Старажытнага свету, Сярэдніх вякоў, Новага часу, а

таксама ў тым, што падзеі і з'явы ў рамках тэмы вывучаюцца ў храналагічным парадку. *Краіназнаўчы* падыход прымяняецца пры вылучэнні асобных блокаў: краіны Еўропы і ЗША; Расія; краіны Азіі, Афрыкі і Лацінскай Амерыкі. *Параўнальна-гістарычны* падыход дапамагае знаходзіць агульнае і рознае ў развіцці гістарычнага працэсу, паказваць узаемазвязь і ўзаемаабумоўленасць падзей.

Кампетэнтнасны падыход пры падрыхтоўцы выпускніка па гісторыі прадугледжвае такое вызначэнне мэтаў, зместу, метадаў, сродкаў, вынікаў навучання, якія спрыяюць фарміраванню гатоўнасці вучняў да жыццядзейнасці ў свеце, які ўвесь час мяняецца.

Кампетэнцыі разглядаюцца як гатоўнасць выкарыстаць засвоеныя веды, уменні і навыкі, сфарміраваны досвед дзейнасці для рашэння практычных і творчых заданняў, працягу адукацыі, працоўнай дзейнасці, паспяховай сацыялізацыі. У дачыненні да адукацыйнага працэсу кампетэнцыі ўяўляюць сабой аб'ектыўна і сацыяльна зададзеныя патрабаванні да падрыхтоўкі вучняў, якія прадстаўлены пералікам асобных, метапрадметных і прадметных вынікаў навучання.

Асобасныя вынікі вывучэння гісторыі ўяўляюць сабой сфарміраваную сістэму каштоўнасцей адносна вучняў да сябе і іншых, да працэсу навучання і яго вынікаў. Яны прадугледжваюць сфарміраванасць светапогляду, асобаснай і грамадзянскай пазіцыі вучняў; развіццё гатоўнасці да адказных паводзінаў у сучасным грамадстве; назапашванне досведу жыццядзейнасці, у тым ліку на аснове асэнсавання сацыяльна-маральнага досведу папярэдніх пакаленняў. Асобасныя вынікі вывучэння гісторыі дазваляюць самаразвівацца, ставіць мэты і будаваць жыццёвыя планы, займаць актыўную жыццёвую пазіцыю, захоўваць нацыянальную ідэнтычнасць у полікультурным грамадстве, псіхічнае і фізічнае здароўе.

Метапрадметныя вынікі вывучэння гісторыі ўяўляюць сабой сукупнасць агульнавучэбных спосабаў дзейнасці, якія фарміруюць як падчас навучання, так і ў рэальных жыццёвых сітуацыях гатоўнасць да калектыўнай дзейнасці і супрацоўніцтва ў школе і сацыяльным асяроддзі. Яны прадугледжваюць уменні вучняў вызначаць мэты сваёй вучэбна-пазнавальнай дзейнасці, шляхі іх дасягнення, прадстаўляць і карэктаваць яе вынікі ў розных формах.

Прадметныя вынікі вывучэння гісторыі арыентаваны на засваенне зместу вучэбнага прадмета і спецыяльных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці. Яны прадстаўлены ў патрабаваннях да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў пасля кожнага раздзела вучэбнай праграмы.

Гісторыя як навука і як вучэбны прадмет, аб'ектам вывучэння якіх з'яўляецца разнастайнасць працэсаў, з'яў, падзей, звязаных з дзейнасцю чалавека ад першабытнасці да нашых дзён, займае адметнае месца ў сучаснай сацыякультурнай прасторы, фарміраванні светапогляду вучняў, гістарычным пазнанні і адукацыйным працэсе. Гісторыя як навука прадугледжвае падчас пазнання рэканструкцыю гістарычнага факта на ўзроўні крыніцы і на ўзроўні даследніка. Гісторыя як вучэбны прадмет прадугледжвае фарміраванне самаідэнтыфікацыі выпускніка, што вырашае задачу сацыялізацыі асобы.

Спецыфічныя асаблівасці зместу вучэбнага прадмета выяўлены ў наступных змястоўных лініях, якія ўлічваюцца падчас дыдактычнага канструявання:

– *гістарычны час* – лакалізацыя працэсаў і падзей, злучаная з іх храналогіяй і перыядызацыяй;

– *гістарычная прастора* – сукупнасць прыродна-геаграфічных, эканамічных, палітычных, грамадска-культурных падзей і працэсаў, што праходзяць на вызначанай тэрыторыі ў вызначаны час і лакалізацыя іх на гістарычнай карце;

– *гістарычнае развіццё* – змена характару палітычных і сацыяльна-эканамічных адносінаў, эвалюцыя працоўнай і гаспадарчай дзейнасці людзей;

– *чалавек у гісторыі* – характарыстыка ладу жыцця людзей у розных гістарычных эпохі, сістэм іх каштоўнасцяў і матывацыі дзейнасці.

Улічваючы патрэбу ў атрыманні вучнямі адносна цэласных і завершаных ведаў на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі, а таксама тое, што навучанне павінна адпавядаць узроставым і пазнавальным магчымасцям вучняў, структураванне зместу школьнай

гістарычнай адукацыі ажыццяўляецца на аснове канцэнтрычнага падыходу, які прадугледжвае неаднаразовае вывучэнне вучэбнага матэрыялу па сусветнай гісторыі і гісторыі Беларусі ў іх кантэкстуальным адзінстве, па нарастаючым аб'ёме і з большай глыбінёй разумення.

У V–VII класах у храналагічнай паслядоўнасці вывучаецца сусветная і айчынная гісторыя з найстаражытных часоў да канца XVIII ст. Асноўная функцыя навучання – засвоіць найважнейшыя факты, якія характарызуюць гістарычны працэс у цэлым і розныя бакі развіцця грамадства з раскрыццём найбольш істотных прычынна-выніковых сувязяў, а таксама шэраг асноўных гістарычных паняццяў у іх сістэме і ўзаемасувязі. Змест вывучэння прадмета пададзены як паслядоўны, наратыўны выклад гістарычных падзей з тлумачэннямі і ацэнкамі спецыялістаў. Вывучаючы гісторыю на гэтым канцэнтры, вучні засвойваюць асноўныя агульнавучэбныя і спецыяльныя спосабы атрымання і аперыравання гатовымі ведамі. Вывучэнне гісторыі на гэтым канцэнтры з'яўляецца адным з элементаў развіцця пазнавальнай цікавасці і фарміравання функцыянальнай пісьменнасці, што павінна забяспечыць вучняў патрэбнымі ведамі, умениямі і навыкамі для эфектыўнай жыццядзейнасці ў пэўным сацыяльна-культурным асяроддзі.

Структура вывучэння сусветнай гісторыі і гісторыі Беларусі пададзена ў наступнай табліцы.

Клас	Змест вучэбнага матэрыялу
IV	Мая Радзіма – Беларусь
V	Гісторыя Старажытнага свету: з найстаражытных часоў да V ст. н. э.
VI	Гісторыя Сярэдніх вякоў: V–XV ст. Гісторыя Беларусі з найстаражытных часоў да канца XV ст.
VII	Сусветная гісторыя Новага часу, XVI–XVIII ст. Гісторыя Беларусі, XVI – канец XVIII ст.

У адпаведнасці з вучэбным планам на вывучэнне гісторыі Старажытнага свету адводзіцца 2 вучэбныя гадзіны ў тыдзень, 70 вучэбных гадзін у год; на вывучэнне сусветнай гісторыі ў VI, VII класах адводзіцца 1 вучэбная гадзіна ў тыдзень, 35 вучэбных гадзін у год. Настаўнік, зыходзячы з педагагічнай мэтазгоднасці і ўлічваючы асаблівасці навучання ў пэўных умовах, можа змяніць рэкамендаваную праграмай колькасць вучэбных гадзін на вывучэнне асобных тэм, не выходзячы за агульную колькасць вучэбнага часу па раздзелах ці тэмах. Можа быць зменены і парадак вывучэння асобных тэм.

Гісторыя Старажытнага свету, якую вучні вывучаюць у V класе, займае адметнае месца ў структуры школьнай гістарычнай адукацыі. З гэтага курса пачынаецца вывучэнне вучнямі гісторыі як вучэбнага прадмета. Ён закладвае падмурак для сістэматычнага вывучэння гісторыі. У вучняў пачынаецца працэс фарміравання каштоўнаснага дачынення да вывучэння мінулага, засваення спецыяльных, прадметных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці.

У рамках гісторыі Старажытнага свету вучні знаёмяцца з гісторыяй першабытнага грамадства, цывілізацыямі Старажытнага Ёсходу і антычнасці. Праграма прадугледжвае вывучэнне палітычнага і сацыяльнага развіцця старажытных цывілізацый, гаспадарчай дзейнасці людзей. Асаблівая ўвага нададзена развіццю духоўнай культуры, ладу жыцця чалавека, яго ментальнасці і штодзённасці.

У VI класе вучні вывучаюць гісторыю сусветных цывілізацый у Сярэднія вякі. У выніку паслядоўнага і сістэмнага вывучэння гісторыі чалавецтва ў сярэднявечны перыяд у вучняў павінна сфарміравацца ўяўленне пра падабенства асноўных тэндэнцый і заканамернасцяў развіцця грамадства сярэднявечных цывілізацый. Надзвычай важна сфарміраваць у вучняў уяўленні пра адрозненні людзей Сярэднявечча ад людзей сучаснасці ў сістэме адносін у соцыуме, ва ўспрыняцці свету і грамадства, у іх уяўленнях пра жыццёвыя каштоўнасці чалавека.

На вывучэнне гісторыі Новага часу адведзена 2 навучальныя гады. У VII класе вучням прапануюцца найважнейшыя аспекты развіцця дзяржаў і народаў Заходняй і

Ўсходняй Еўропы, Азіі, Афрыкі і Лацінскай Амерыкі ў перыяд ранняга Новага часу (XVI–XVIII стст.). У роўнай ступені надаецца ўвага фактам і працэсам палітычнага, сацыяльна-эканамічнага, этнічнага, рэлігійнага і культурнага развіцця грамадстваў пазначаных рэгіёнаў. Пры гэтым трэба ўлічваць, што вывучаемы ў VII класе перыяд гісторыі сусветных цывілізацый, у адрозненне ад папярэдняга часу, характарызуецца больш цесным узаемадзеяннем паміж рознымі рэгіёнамі свету і ў канчатковым выніку пачаткам складання агульнасусветнай супольнасці.

Вывучэнне сусветнай гісторыі ажыццяўляецца ў кантэкстуальным адзінстве з вучэбнымі прадметамі «Гісторыя Беларусі», а таксама з улікам міжпрадметных сувязяў з такімі вучэбнымі прадметамі, як «Грамадазнаўства», «Руская літаратура», «Беларуская літаратура», «Геаграфія» і інш.

Вывучэнне гісторыі ў школе павінна мець вялікую практыка-арыентаваную накіраванасць для рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу, прынцыпу сувязі навучання з жыццём. Рашэнне гэтага пытання магчыма на аснове прыцягнення жыццёвага, сацыяльнага досведу навучэнцаў і ўключэння ў працэс навучання пэўных сітуацый і праблем, што ўзнікаюць у рэальнай рэчаіснасці. Практычная скіраванасць навучання гісторыі можа быць рэалізавана праз сувязь гісторыі з сучаснасцю, апераванне гістарычнымі ведамі ў рэальных жыццёвых сітуацыях, аналіз пэўных сітуацый, праектны метады. Таму вельмі важна тлумачыць і паказваць вучням, для чаго патрэбна вывучэнне кожнай гістарычнай тэмы, дзе могуць быць выкарыстаны атрыманыя веды.

Паспяховае засваенне зместу вучэбнага прадмета «Сусветная гісторыя» прадугледжвае выкарыстанне розных сродкаў і метадаў навучання. **Працэс навучання гісторыі неабходна арганізаваць такім чынам, каб большая частка новага вучэбнага матэрыялу была засвоена вучнямі на ўроку**, для чаго мэтазгодна выкарыстоўваць актыўныя і інтэрактыўныя метады навучання. Інтэнсіфікаваць адукацыйны працэс, зрабіць яго больш цікавым і насычаным дапаможа выкарыстанне інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій. Значны эфект дае выкарыстанне ўсіх відаў нагляднасці на ўроках: выяўленчай, умоўна-графічнай, прадметнай. Адметную ролю пры вывучэнні матэрыялу па сусветнай гісторыі выконваюць гістарычныя карты.

Аб'ём дамашняга задання настаўнік вызначае з улікам санітарна-гігіенічных правілаў і нормаў арганізацыі адукацыйнага працэсу, пазнавальных магчымасцяў навучэнцаў, вынікаў уроку.

ГІСТОРЫЯ СТАРАЖЫТНАГА СВЕТУ

(70 г., у тым ліку 3 г – практычныя заняткі, 1 г – рэзервовы час)

Уводзіны (2 г)

Свет старажытнай гісторыі. Паняцце «гісторыя Старажытнага свету». Гістарычныя крыніцы. Міфы.

Лічэнне гадоў у гісторыі. Узнікненне леталічэння. Календары. Паняцці «да нашай эры», «наша эра», «стужка часу».

Практычны занятак (1 г)

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

значэнне паняццяў: *гісторыя, гістарычная крыніца, «да нашай эры», «наша эра»;* храналагічныя рамкі гісторыі Старажытнага свету; віды гістарычных крыніц.

Умець:

суадносіць год гістарычнай падзеі са стагоддзем, тысячагоддзем, часам да нашай эры, нашай эры;

вызначаць месца гістарычнай падзеі на стужцы часу;

чытаць і запісваць стагоддзі рымскімі лічбамі;

рашаць задачы на лічэнне гадоў у гісторыі.

Раздзел I. ПЕРШАБЫТНАЕ ГРАМАДСТВА. НА ШЛЯХУ ДА ЦЫВІЛІЗАЦЫІ (7 г)

Старажытныя людзі. Паходжанне чалавека. Першыя прылады працы і заняткі старажытных людзей. Неандэртальцы. Выкарыстанне агню. Авалоданне маўленнем.

Першыя крокі чалавека сучаснага віду. З'яўленне «чалавека разумнага». Жыллё першабытных людзей. Родавая абшчына.

Узнікненне мастацтва і рэлігіі. Узнікненне мастацтва. Наскальны жывапіс. Скульптура. Рэлігійныя ўяўленні першабытных людзей.

З'яўленне земляробства і жывёлагадоўлі. Удасканаленне прылад працы і пераход да вытворчай гаспадаркі. Першыя земляробы і жывёлаводы. Узнікненне рамяства. Род і племя.

Пераход ад родавай абшчыны да суседскай. Пачатак выкарыстання металаў. Развіццё рамяства. Узнікненне абмену і гандлю. Суседская абшчына.

На шляху да цывілізацыі. Утварэнне саюзаў плямён. Асноўныя прыкметы цывілізацыі. Узнікненне дзяржавы.

Абагульненне па раздзеле 1 (1 г)

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

назвы перыядаў гісторыі першабытнага грамадства (*каменны, бронзавы, жалезны век*);

азначэнні паняццяў: *прысвойваючая гаспадарка, вытворчая гаспадарка, рэлігія, родавая абшчына, племя, суседская абшчына, дзяржава, цывілізацыя*;

назвы і адрозненні старажытных людзей (*неандэрталец, кроманьёнец («чалавек разумны»*).

Умець:

тлумачыць паходжанне назваў перыядаў гісторыі першабытнага грамадства (*каменны, бронзавы, жалезны век*);

апісваць умовы жыцця старажытных людзей, іх заняткі (*паляванне, збіральніцтва, земляробства, жывёлагадоўля, рамяство*) з апорай на тэкст і ілюстрацыі;

паказваць на гістарычнай карце месцы рассялення першабытных людзей;

тлумачыць значэнне пераходу ад прысвойваючай гаспадаркі да вытворчай;

тлумачыць прычыны змянення форм арганізацыі старажытнага грамадства, расказваць аб узаемаадносінах людзей у кожнай з іх;

складаць апавяданне пра рэлігійныя ўяўленні старажытных людзей, пра адкрыцці і вынаходніцтвы першабытных людзей (*агонь, прылады працы, рэлігія, мастацтва*) з выкарыстаннем тэксту вучэбнага дапаможніка і ілюстрацый.

Раздзел II. ЦЫВІЛІЗАЦЫІ СТАРАЖЫТНАГА УСХОДУ І АМЕРЫКІ (24 г)

Тэма 1. Старажытны Егіпет (6 г)

Прырода і насельніцтва Старажытнага Егіпта. Прыродныя ўмовы. Значэнне ракі Ніл у жыцці старажытных егіпцяў. Найстаражытныя земляробы ў даліне Ніла. Егіпцяне-рамеснікі.

Дзяржава фараонаў. Утварэнне адзінай дзяржавы ў даліне Ніла. Улада і становішча фараонаў. Дзяржаўны лад Старажытнага Егіпта. Улада жрацоў.

Пераўтварэнне Старажытнага Егіпта ў магутную дзяржаву. Узмацненне старажытнаегіпецкай дзяржавы. Ваенныя паходы Тутмаса III і Рамзеса II. Рэформы фараона Эхнатона. Заняпад улады і магутнасці фараонаў.

Побыт і паўсядзённае жыццё старажытных егіпцяў. Жыццё простых егіпцяў. У доме знатнага егіпцяніна. Адзенне і знешні выгляд старажытных егіпцяў. Сям'я ў Старажытным Егіпце. Харчаванне старажытных егіпцяў.

Рэлігія старажытных егіпцяў. Вераванні старажытных егіпцяў. Вера ў замагільнае жыццё. Абагаўленне жывёл і ракі Ніл.

Культура старажытных егіпцяў. Мова і пісьменнасць. Школа. Мастацтва Старажытнага Егіпта. Навуковыя веды. Медыцына. Матэматыка.

Тэма 2. Пярэдня Азія ў старажытнасці (9 г)

Старажытнае Міжрэчча. Прыродныя ўмовы Старажытнай Месапатаміі. Развіццё земляробства і жывёлагадоўлі.

Станаўленне дзяржавы ў Месапатаміі. Рамёствы і гандаль. Узнікненне гарадоў-дзяржаў. Шумер і Акад.

Дзяржава Хамурапі. Уварванне качэўнікаў ў Месапатамію. Заснаванне Вавілона. Стварэнне дзяржавы Хамурапі. Законы цара Хамурапі.

Асірыя і Вавілонія. Асірыйцы і іх дзяржава. Росквіт і гібель Асірыі. Дзяржава Навухаданосара.

Культура і рэлігія народаў Міжрэчча. Вынаходніцтва пісьменнасці. Клінапіс. Веды жыхароў Старажытнага Міжрэчча. Месапатамскі каляндар. Рэлігія народаў Месапатаміі.

Хецкая дзяржава. Паходжанне хетаў. Утварэнне Хецкага царства ў Малой Азіі. Цар і царская ўлада. Заваявальныя паходы хетаў. Рэлігія хетаў.

Старажытны Іран. Прыродныя ўмовы і насельніцтва. Першыя дзяржавы. Узвышэнне Пярсідскай дзяржавы. Рэлігія Старажытнага Ірана.

Старажытная Фінікія. Прыродныя ўмовы і насельніцтва. Фінікійскія гарады-дзяржавы. Фінікійцы-гандляры і мараплаўцы. Фінікійскі алфавіт.

Старажытная Палясціна. Прыродныя ўмовы. Паходжанне яўрэяў. Царства Ізраіль. Распад Ізраільскага царства. Рэлігія яўрэяў.

Абагульненне па тэмах 1 і 2 (1 г)

Тэма 3. Індыя і Кітай у старажытнасці (4 г)

Старажытная Індыя. Прыродныя ўмовы і насельніцтва. Узнікненне дзяржавы. Старажытныя арыі. Іх грамадства і гаспадарчае жыццё. Вялікая дзяржава цара Ашокі.

Культура старажытнай Індыі. Мовы і пісьменнасць. Літаратура. Індыйскія Веды. Рэлігіі Старажытнай Індыі.

Узнікненне дзяржавы ў Кітаі. Краіна і насельніцтва. Заняткі старажытных кітайцаў. Стварэнне адзінай кітайскай дзяржавы. Імперыі Цынь і Хань.

Грамадства і культура старажытнага Кітая. Грамадства Старажытнага Кітая. Канфуцый і яго вучэнне. Пісьменнасць. Навуковыя веды.

Тэма 4. Старажытная Амерыка (2 г)

Найстаражытнае насельніцтва Амерыкі. З'яўленне чалавека ў Амерыцы. Найстаражытнае насельніцтва Амерыкі. Асноўныя заняткі людзей: паляванне і збіральніцтва. Пераход да земляробства.

Цывілізацыя альмекаў. Альмекі – стваральнікі найстаражытнай культуры на Амерыканскім кантыненце. Ла-Вента – горад альмекаў. Рэлігійныя ўяўленні і культура.

Абагульненне па тэмах 3 і 4 (1 г)

Практычны занятак (1 г)

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

азначэнні паняццяў (*арашальнае земляробства, фараон, дынастыя, жрэц, іерогліф, клінапіс, горад-дзяржава, калонія, варна, імператар*);

асноўныя падзеі гісторыі цывілізацый Старажытнага Усходу, Амерыкі і іх даты (*утварэнне дзяржавы ў Старажытным Егіпце, узнікненне гарадоў-дзяржаў у Міжрэччы, праўленне Хамурапі, утварэнне Асірыйскай дзяржавы, Хецкай дзяржавы, Пярсідскай дзяржавы, праўленне Дарыя I, утварэнне фінікійскіх гарадоў-дзяржаў, утварэнне дзяржавы ў старажытных яўрэяў, стварэнне адзінай кітайскай дзяржавы, утварэнне першых дзяржаў у Індыі*);

імёны важнейшых гістарычных дзеячаў, дзеячаў культуры і вынікі іх дзейнасці (*Эхнатон, Саргон Акадскі, Хамурапі, Навухаданосар, Дарый I, Цынь Шыхуандзі, Канфуцый*);

культурныя дасягненні народаў Старажытнага Усходу і Амерыкі (*піраміды, сфінкс, Вавілонская башня, «Вісячыя сады» Семіраміды, фінікійскі алфавіт, Біблія, Веды, Вялікая Кітайская сцяна, грабніца Цынь Шыхуандзі, свяцілішча ў Ла-Венце*).

Умець:

паказваць на гістарычнай карце: цывілізацыі і дзяржавы Старажытнага Усходу і Амерыкі (*Старажытны Егіпет, Міжрэчча (Месапатамія), Асірыя, Вавілон, Хеэкая дзяржава, Пярсідская дзяржава, Фінікія, Палясціна, Старажытная Індыя, Старажытны Кітай, альмекі*); характарызаваць іх геаграфічнае месцазнаходжанне з выкарыстаннем назваў кантынентаў, бакоў свету і назваў рэк (*Ніл, Тыгр, Еўфрат, Інд, Хуанхэ, Янцзы*), у даліне якіх яны былі размешчаны; месцы вывучаных гістарычных падзей;

чытаць *пад кіраўніцтвам настаўніка* фрагменты гістарычных дакументаў (*Законы Хамурапі*), адказваць на пытанні да іх;

складаць апавяданне пра прыродныя ўмовы, жыццё і заняткі, рэлігійныя ўяўленні насельніцтва, пра дасягненні цывілізацыі Старажытнага Усходу і Амерыкі з апорай на тэкст параграфу і ілюстрацыі;

параўноўваць прыродныя ўмовы і заняткі жыхароў, рэлігійныя ўяўленні цывілізацыі Старажытнага Усходу па прапанаваных крытэрыях.

Раздзел III. СТАРАЖЫТНАЯ ГРЭЦЫЯ (17 г)

Прырода і насельніцтва Старажытнай Грэцыі. Прыродныя ўмовы. Грэцыя мацерыковая і востраўная. Паходжанне старажытных грэкаў. Заняткі старажытных грэкаў.

Мінойскі Крым і яго культура. Фарміраванне Крыцкай цывілізацыі. Легендарны цар Мінас. Росквіт і гібель Крыцкай цывілізацыі. Культура і рэлігія старажытнага Крыта. Кноскі палац.

Ахейская Грэцыя. Ахейскае заваяванне Грэцыі. «Золатабагатая Мікены». Траянская вайна. Культура ахейскай Грэцыі. Дарыйскае заваяванне.

Рэлігія старажытных грэкаў. Вера ў існаванне звышнатуральных сіл. Багі-алімпійцы. Культ, або шанаванне багоў. Ахвярапрынашэнні.

Узнікненне грэчаскага поліса. Пачатак эпохі жалеза ў Старажытнай Грэцыі. Развіццё рамяства і гандлю. Поліс – горад-дзяржава. Грамадзяне поліса. Арыстакраты і дэмас.

Вялікая грэчаская каланізацыя. Прычыны каланізацыі. Заснаванне калоній у Міжземнамор’і і Прычарнамор’і. Грэкі і варвары. Вынікі і гістарычнае значэнне грэчаскай каланізацыі.

Старажытная Спарта. Узнікненне Спартанскай дзяржавы. Органы ўлады. Спартыяты і ілоты. Спартанскі лад жыцця.

Узнікненне і развіццё Афінскай дзяржавы. Старажытныя Афіны. Законы Салона.

Грэка-персідскія войны і росквіт Афін. Паходы персаў супраць Грэцыі. Марафонская бітва. Перамога грэкаў над персамі. Улада дэмасу ў Афінах. Асноўныя рысы афінскай рабаўладальніцкай дэмакратыі.

Пелапанеская вайна і заняпад Афін. Рост варожасці паміж Афінамі і Спартай. Ваенныя дзеянні паміж дзвюма дзяржавамі. Разарэнне грамадзян. Наступствы Пелапанескай вайны.

Дзяржава Аляксандра Македонскага. Барацьба грэчаскіх полісаў з Македоніяй. Заваяванне Грэцыі Македоніяй. Заваяванні Аляксандра Македонскага. Разгром Пярсідскай дзяржавы. Дзяржава Аляксандра і яе распад.

Старажытнагрэчаская школа, навуковыя веды і рэлігія. Пісьменнасць і школа. Навуковыя веды. Грэчаскія філосафы. Рэлігійныя святы.

Старажытнагрэчаскае мастацтва. Архітэктура. Знакамітыя збудаванні Афін. Скульптура і кераміка. Праслаўленыя скульптары – Фідзій, Мірон, Паліклет, Праксіцель. Жывапіс.

Старажытнагрэчаскі тэатр і святы. Тэатр як самае папулярнае відовішча. Трагедыі і камедыі. Знакамітыя старажытнагрэчаскія драматургі – Эсхіл, Сафокл, Эўрыпід. Алімпійскія гульні.

Паўсядзённае жыццё старажытных грэкаў. Жыццё ў горадзе-полісе. Жыллё і побыт. Харчаванне і адзенне.

Эліністычная культура. Узнікненне эліністычнай культуры. Александрыя Егіпецкая. Эліністычная навука. Выдатны вучоны Архімед. «Цуды» Старажытнага свету.

Абагульненне па раздзеле III (1 г).

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

асноўныя падзеі гісторыі Старажытнай Грэцыі і іх даты (*Траянская вайна, Вялікая грэчаская каланізацыя, грэка-пярсідскія войны, Марафонская бітва, Пелопанеская вайна, паходы Аляксандра Македонскага, першыя Алімпійскія гульні*);

азначэнні паняццяў (*антычнасць, дэмас, дэмакратыя, арыстакратыя, грамадзянін, поліс, каланізацыя*);

імёны важнейшых гістарычных дзеячаў, дзеячаў культуры Старажытнай Грэцыі і вынікі іх дзейнасці (*Пярыкл, Аляксандр Македонскі, Гамер, Сакрат, Фідзій, Паліклет, Мірон, Праксіцель, Эсхіл, Сафокл, Эўрыпід, Арыстафан, Архімед*);

асаблівасці кіравання Афінамі і Спартай;

культурныя дасягненні Старажытнай Грэцыі (*паэмы «Іліяда» і «Адысея», тэатр, Алімпійскія гульні, Парфенон, статуі Афіны і Зеўса, Афінскі акропаль, помнікі, якія адносяць да «цудаў свету»*).

Умець:

паказваць на гістарычнай карце: тэрыторыі старажытнагрэчаскіх дзяржаў, характарызаваць іх геаграфічнае месцазнаходжанне з выкарыстаннем назваў бакоў свету, назваў геаграфічных аб'ектаў (*Балканскі паўвостраў, востраў Крыт, Міжземнае, Іанічнае, Эгейскае мора*); месцы вывучаных гістарычных падзей;

складаць апавяданне пра прыродныя умовы жыцця, заняткі, рэлігійныя вераванні старажытных грэкаў, пра культурныя дасягненні старажытнагрэчаскай цывілізацыі, гістарычныя падзеі, гістарычных дзеячаў і дзеячаў культуры Старажытнай Грэцыі на аснове тэксту параграфа, ілюстрацый і схем;

перадаваць змест вядомых старажытнагрэчаскіх міфаў і легенд; тлумачыць сэнс крылатых выразаў, якія ўзніклі ў Старажытнай Грэцыі;

знаходзіць у тэксце і рэпрадукаваць меркаванні, якія тлумачаць прычыны і наступствы гістарычных падзей (*Вялікая грэчаская каланізацыя, грэка-пярсідскія войны, Пелопанеская вайна, паходы Аляксандра Македонскага*);

выказваць сваё меркаванне пра значэнне эліністычнай культуры для еўрапейскіх народаў.

Раздзел IV. СТАРАЖЫТНЫ РЫМ (14 г)

Легендарны пачатак Рыма. Прырода і насельніцтва Італіі. Ромул – заснавальнік Рыма. Рымскія цары. Патрыцыі і плебеі. Звяржэнне царскай улады.

Ранняя Рымская рэспубліка. Устанаўленне Рэспублікі, органы кіравання. Барацьба плябеяў з патрыцыямі. Законы XII табліц. Права і абавязкі рымскіх грамадзян.

Заваяванне Рымам Італіі. Войны Рыма з суседнімі плямёнамі. Нашэсце галаў на Рым. Вайна з царом Пірам. Устанаўленне кантролю над Італіяй.

Заваяванне Рымам Міжземнамор'я. Войны Рыма з Карфагенам (Пунічныя войны). Паход Ганібала на Рым. Вынікі Пунічных войнаў.

Зямельная і ваенная рэформы ў Рыме. Уплыў заваявальных войнаў на рымскае грамадства. Разарэнне земляробаў. Зямельныя рэформы братаў Гракхаў. Ваенная рэформа Гая Марыя.

Рабаўладанне ў Рыме. Крыніцы рабства ў Старажытным Рыме. Становішча рабоў. Паўстанне Спартака: прычыны, ход і гістарычнае значэнне.

Падзенне Рымскай рэспублікі і стварэнне імперыі. Грамадзянскія войны. Праўленне Цэзара. Прыход да ўлады Актавіяна Аўгуста і станаўленне імперыі.

Улада рымскіх імператараў. Паўнамоцтвы рымскіх імператараў. Рымскія імператары: Тыберый, Нерон, Траян, Дыяклекціян.

Рым – сталіца імперыі. «Усе дарогі вядуць у Рым». Паўсядзённае жыццё простых грамадзян. Грамадскія лазні – тэрмы.

Культура старажытнага Рыма. Рымляне – вучні грэкаў. Рымская літаратура і яе значэнне. Асноўныя помнікі архітэктуры і скульптуры.

Рэлігія старажытных рымлян. Багі ў прыватным жыцці рымлян. Багі Рымскай дзяржавы. Пантэон Рыма.

Хрысціянства ў Рымскай імперыі. Вучэнне Ісуса Хрыста і зараджэнне новай рэлігіі. Распаўсюджанне хрысціянства і прызнанне яго афіцыйнай рэлігіяй імперыі. Новы Запавет.

Падзенне Заходняй Рымскай імперыі. Крызіс гаспадаркі і кіравання ў Рымскай імперыі. Падзел Рымскай імперыі на Заходнюю і Ўсходнюю. Рым і варвары. Заваяванне Рыма готамі і вандаламі. Гібель Заходняй Рымскай імперыі.

Абагульненне па раздзеле IV (1 г).

Практычны занятак (1 г).

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

асноўныя падзеі гісторыі Старажытнага Рыма і іх даты (*заснаванне Рыма, Пунічныя войны, паўстанне Спартака, падзел Рымскай імперыі на Заходнюю і Усходнюю, падзенне Заходняй Рымскай імперыі*);

азначэнні паняццяў (*рэспубліка, патрыцыі, плебеі, сенат, вета, грамадзянская вайна, варвары, хрысціянства, царква, імперыя*);

імёны гістарычных дзеячаў, дзеячаў культуры Старажытнага Рыма і вынікі іх дзейнасці (*Ромул, Ганібал, Тыберый і Гай Гракхі, Спартак, Юлій Цэзар, Актавіян Аўгуст, Вяргілій, Гарацый*);

асабліваасці кіравання Старажытнарымскай дзяржавай ў розныя перыяды яе гісторыі (*царскі Рым, Рымская рэспубліка, Рымская імперыя*);

найважнейшыя культурныя дасягненні Старажытнага Рыма.

Умець:

паказваць на гістарычнай карце: тэрыторыю Старажытнай Італіі; характарызаваць яе геаграфічнае месцазнаходжанне з выкарыстаннем назваў бакоў свету, геаграфічных аб'ектаў (*Апенінскі паўвостраў, Міжземнае мора, востраў Сіцылія*); тэрыторыю Рымскай імперыі; межы Заходняй і Усходняй Рымскай імперыі; месцы вывучаных гістарычных падзей;

складаць апавяданне пра прыродныя ўмовы, жыццё і заняткі, рэлігійныя вераванні старажытных рымлян, пра культурныя дасягненні старажытнарымскай цывілізацыі, гістарычныя падзеі, гістарычных дзеячаў і дзеячаў культуры Старажытнага Рыму на аснове тэксту параграфу, ілюстрацый, схемаў;

знаходзіць у тэксце і рэпрадукаваць меркаванні, якія тлумачаць прычыны і наступствы гістарычных падзей (*Пунічныя войны, прыняцце хрысціянства, падзенне Заходняй Рымскай імперыі*);

параўноўваць рэлігійныя вераванні старажытных рымлян і старажытных грэкаў па прапанаваных крытэрыях;

выказаць сваё меркаванне пра значэнне культурных дасягненняў Старажытнага Рыма.

Раздел V. СТАРАЖЫТНЫЯ ГЕРМАНЦЫ І СЛАВЯНЕ (2 г)

Старажытныя германцы. Паходжанне і рассяленне германскіх плямёнаў. Грамадскі лад германцаў. Германцы і Рым.

Старажытныя славяне. Паходжанне і рассяленне старажытных славян. Грамадскія адносіны. Культура і рэлігійныя вераванні.

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

значэнне паняццяў (*германскія плямёны, славянскія плямёны, групы славян*); назвы трох групаў славянскіх плямёнаў.

Умець:

паказваць на гістарычнай карце: тэрыторыю рассялення германскіх і славянскіх плямёнаў; характарызаваць тэрыторыю іх рассялення з выкарыстаннем геаграфічных назваў (*Еўропа, Скандынаўскі паўвостраў, Ютландскі паўвостраў, Балканскі паўвостраў, рэкі Рэйн, Одэр, Днепр, Вісла*); месцы рассялення трох групаў славянаў;

складаць апавяданне пра ўмовы жыцця, асноўныя заняткі, грамадскія адносіны, рэлігійныя вераванні старажытных германцаў і славян на аснове тэксту параграфа і ілюстрацый.

Выніковае абагульненне (1 г)

АГУЛЬНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА АРГАНІЗАЦЫІ АДУКАЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ ПА СУСВЕТНАЙ ГІСТОРЫІ Ё V КЛАСЕ

У працэсе навучання гісторыі Старажытнага свету ў V класе рэкамендуецца арганізаваць наступныя віды вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў: работа са стужкай часу, рашэнне храналагічных задач, работа з гістарычнай картай, работа з гістарычным слоўнікам, каментаванае чытанне, складанне простага плану, складанне апавяду пра гістарычныя падзеі з апорай на план і ілюстрацыю.

Па выніках вывучэння гісторыі Старажытнага свету ў V класе вучні павінны

Умець:

вызначаць храналагічную паслядоўнасць і працягласць вывучаных гістарычных падзей;

суадносіць даты падзей гісторыі Старажытнага свету са стагоддзем, тысячагоддзем, часам да нашай эры і нашай эры;

паказваць на карце гістарычныя падзеі, якія вывучаюцца;

правільна выкарыстоўваць вывучаныя гістарычныя паняцці;

чытаць *пад кіраўніцтвам настаўніка* фрагменты гістарычных дакументаў, адказваць на пытанні да іх;

складаць апавяданне пра гістарычную падзею з апорай на ілюстрацыю;

працаваць з тэкстам вучэбнага дапаможніка:

выдзяляць галоўнае ў тэксце параграфа;

складаць просты план пункта параграфа;

знаходзіць у тэксце параграфа адказы на пастаўленыя пытанні;

знаходзіць у тэксце і рэпрадукаваць меркаванні, якія тлумачаць прычынна-выноковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі;

ажыццяўляць пад кіраўніцтвам настаўніка параўнанне гістарычных падзей і з'яў па прапанаваных крытэрыях;

інтэпрэтаваць і абагульняць інфармацыю параграфа, фармуляваць простыя вывады;

працаваць з рознымі формамі прадстаўлення інфармацыі (тэкст, схема, табліца, карта і інш.), знаходзіць інфармацыю і выкарыстоўваць яе пры складанні апавяда;

выкарыстоўваць розныя крыніцы інфармацыі (даведнікі, дзіцячыя энцыклапедыі, інтэрнэт і інш.) для падрыхтоўкі кароткіх паведамленняў пра важнейшыя падзеі, гістарычных асоб, дасягненні культуры Старажытнага свету;

выказваць свае адносіны да гістарычных падзей, якія вывучаюцца, асоб, культурных дасягненняў Старажытнага свету;

прымяняць засвоеныя веды і ўменні для:
рашэння вучэбных задач;
тлумачэння гістарычнага кантэксту навакольнай рэчаіснасці (пры чытанні мастацкай літаратуры, праглядзе фільмаў, наведванні гістарычных мясцін і г.д.).

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Человек и мир»
для V класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ЧЕЛОВЕК И МИР

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Цель учебного предмета «Человек и мир» – формировать у учащихся общие представления о Вселенной, систему знаний о природе Земли, взаимодействии человека и природы; научить их применять знания в повседневной жизни; развивать учебно-познавательную, ценностно-смысловую, картографическую и коммуникативную компетенции учащихся.

Задачи обучения учебному предмету «Человек и мир»:

формирование у учащихся представлений о Вселенной, знаний о компонентах природы: горных породах, воздухе, воде и живых организмах; об оболочках Земли и их взаимосвязи; об особенностях развития природных процессов и явлений; о путешествиях в древности и Средневековье, эпохе Великих географических открытий, современных исследованиях Земли (учебно-познавательная компетенция);

развитие способностей учащихся видеть и понимать окружающий мир, осознавать свою роль и предназначение в мире, умения выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения (ценностно-смысловая компетенция);

формирование умений работы с картографическими источниками информации: овладение практическими приемами работы с картой, осмысление содержания карты, развитие пространственного представления (картографическая компетенция);

развитие способностей учащихся к коммуникативной деятельности: умений вести наблюдения и выражать результаты своих наблюдений различными способами, умений использовать межличностные формы взаимодействия и общения в процессе обучения (коммуникативная компетенция).

Изучение учебного предмета «Человек и мир» в V классе направлено, прежде всего, на применение полученных знаний, умений и навыков в простейших жизненных ситуациях.

В настоящее время приоритетными направлениями, имеющими принципиальное теоретическое и практическое значение, являются следующие: естественно-научное, прикладное, пространственно-ориентационное, аксиологическое, компонентно-природное.

Оптимальными и эффективными **подходами**, определяющими теоретическую и методическую базу изучения учебного предмета «Человек и мир», являются системный, детерминистский, исследовательский и ценностный подходы. Базовым для содержания основной части является системный подход к познанию окружающего мира, направленный на формирование у учащихся целостных знаний об основных компонентах

природы (оболочках Земли), их взаимодействии и влиянии человека. В основу детерминистского подхода положено однозначное соответствие причины и следствия природных явлений и процессов. Исследовательский подход подразумевает поиск, исследование и творчество на учебных занятиях. В основе ценностного подхода лежит ориентация на комплекс ценностей, которые представлены общечеловеческими ценностями, а также понятиями: Человек (абсолютная ценность), Знание, Отечество, Земля, Мир.

Компетентностный подход интегрирует названные подходы и обеспечивает комплексное овладение учащимися предметными и метапредметными знаниями и умениями. Каждая из компетенций характеризуется своим учебным содержанием (теоретическим и практическим), а также основными видами деятельности:

учебно-познавательная компетенция предусматривает владение знаниями о Вселенной, компонентах природы: горных породах, воздухе, воде, и живых организмах; об оболочках Земли и их взаимосвязи; об особенностях развития природных процессов и явлений; о путешествиях в древности и Средневековье, эпохе Великих географических открытий, современных исследованиях Земли и соответствующих умений, навыков и способов деятельности;

ценностно-смысловая компетенция предполагает развитие умения выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения, способностей видеть и понимать окружающий мир, осознавать свою роль и предназначение;

картографическая компетенция обеспечивает овладение практическими приемами работы с картографическими источниками информации – картой: осмысления содержания карты (картосхемы), пространственного представления территории;

коммуникативная компетенция реализуется посредством развития способностей к коммуникативной деятельности: умениям совместно вести наблюдения, выражать результаты проделанной работы различными способами, использовать межличностные формы взаимодействий и общения в процессе обучения.

Принципами отбора содержания обучения являются:

принцип развития естественно-научного мышления;

принцип минимизации теоретических сведений с учетом их значимости в повседневной жизни;

принцип взаимосвязи чувственного и логического, рационального и иррационального в процессе познания мира.

Учебный материал для изучения учебного предмета группируется по **разделам** с учетом основных содержательных линий и представлен следующим образом:

Введение «Мир вокруг нас»;

Раздел I «Земля и Вселенная»;

Раздел II «Как люди открывали Землю»;

Раздел III «Природа Земли».

Содержание учебного материала для обобщающего повторения планирует учитель на основе учета усвоенных в течение учебного года знаний, умений и навыков и систематизированного теоретического и практического материала, изложенного в рубрике «Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся».

Содержание учебного предмета

(35 ч, в том числе 1 ч – резервное время)

ВВЕДЕНИЕ

Мир вокруг нас (3 ч)

Природа Земли и человек. Тела и вещества. Компоненты природы (горные породы, воздух, вода, живые организмы) и оболочки Земли (твердая, воздушная, водная и оболочка жизни). Явления природы. Значение знаний о природе Земли.

Науки о природе: астрономия, физика, химия, геология, биология, география, экология. Что изучает каждая из естественных наук. Значение естественных наук в жизни людей.

Способы познания природы: наблюдение, описание, измерение, эксперимент. Приборы и инструменты для измерения. Увеличительные приборы и инструменты. Современные приборы.

Виды деятельности

Наблюдение и объяснение явлений природы, работа с атласом, изучение простейших приборов и инструментов для познания природы, применение способов измерения и описания для сравнения плодов растений, формулировка выводов наблюдений.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

умения и навыки:

определять естественные и искусственные тела природы;
выделять компоненты природы и оболочки Земли;
приводить примеры явлений природы своей местности;
характеризовать естественные науки;
приводить несколько примеров о необходимости знаний естественных наук в простейших жизненных ситуациях;
различать приборы и инструменты по назначению;
вести наблюдения за природными объектами и явлениями.

Наблюдения:

1. Наблюдение за явлениями природы.
2. Наблюдение за изменениями погоды.
3. Фенологические наблюдения.

Раздел I. ЗЕМЛЯ И ВСЕЛЕННАЯ (8 ч)

Вселенная. Солнечная система и небесные тела (4 ч)

Вселенная. Галактики. Наша Галактика – Млечный Путь.

Звездное небо. Звезды. Различия звезд. Солнце – ближайшая к Земле звезда. Созвездия.

Солнечная система и ее строение. Планеты Солнечной системы. Группы планет. Размеры, скорость движения, температура планет.

Малые тела Солнечной системы. Астероиды, их формы и размеры. Комета и ее строение. Метеорные тела и метеориты.

Планета Земля (4 ч)

Образование Солнечной системы. Формирование Земли. Форма и размеры Земли: средний радиус Земли, длина экватора. Внутреннее строение Земли: ядро, мантия, земная кора.

Вращение Земли вокруг оси. Следствия вращения Земли и связанные с ними изменения в природе. Тропики и полярные круги.

Движение Земли вокруг Солнца. Следствия движения Земли и связанные с ними изменения в природе. Дни равноденствия, дни солнцестояния. Пояса освещенности Земли.

Луна – спутник Земли. Физические свойства Луны. Видимое движение Луны, ее основные фазы: новолуние, первая четверть, полнолуние, последняя четверть. Лунные и солнечные затмения. Влияние Луны на земные процессы (приливы и отливы). Изучение Луны.

Виды деятельности

Работа с атласом, работа с контурной картой и нанесение объектов, определение сторон горизонта по Полярной звезде, проведение опыта при помощи теллурия, работа с глобусом, проведение наблюдений, формулировка выводов наблюдений.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

знание основных понятий:

Солнце,
Солнечная система,
Земля,
Луна;

умения и навыки:

различать галактики по их фотографиям в атласе;
находить на карте звездного неба в атласе Полярную звезду, созвездия Большая Медведица и Малая Медведица;
наблюдать на небосводе звезды и созвездия в ясную вечернюю погоду;
определять стороны горизонта по Полярной звезде;
перечислять планеты Солнечной системы по мере их удаления от Солнца;
отличать планеты земной группы от планет-гигантов;
находить на глобусе и подписывать на контурной карте полюсы Земли, экватор, Северный тропик и Южный тропик, Северный полярный круг и Южный полярный круг;
подписывать на контурной карте пояса освещенности;
различать основные фазы Луны;
отличать «растущую» Луну от «стареющей» Луны.

Наблюдения:

4. Нахождение звезд и созвездий на карте атласа и небосводе.
5. Наблюдение изменения положения Солнца на небе: восход и закат, видимый путь движения Солнца по небосводу.
6. Определение фаз Луны.

Раздел II. КАК ЛЮДИ ОТКРЫВАЛИ ЗЕМЛЮ (5 ч)

Земля и представления древних (2 ч)

Лик Земли. Суша Земли: материки, острова. Архипелаги, полуострова, перешейки. Части света. Водная поверхность Земли: Мировой океан.

Представление людей в древности о форме Земли. Предположения и доказательства шарообразности Земли (Пифагор, Аристотель, Анаксимандр, Эратосфен, Птолемей).

Путешествия и открытия (3 ч)

Путешествия и научные открытия в древности. Первые географические открытия. Путешествия в Средневековье: Марко Поло, Афанасий Никитин.

Эпоха Великих географических открытий: Христофор Колумб, Васко да Гама, Фернан Магеллан, Виллем Янсзон. Открытие и исследования материков: Джеймс Кук, Фаддей Беллинсгаузен и Михаил Лазарев.

Современные исследования. Покорение полюсов: Роберт Пири, Руаль Амундсен. Изучение Мирового океана: Тур Хейердал, Жак Пикар, Жак-Ив Кусто. Изучение Земли из космоса (Юрий Гагарин). Исследование Антарктиды.

Виды деятельности

Проведение опыта с тенью от предметов, выполнение практической работы, работа с физической картой полушарий в атласе, работа с контурной картой и нанесение географических объектов, обозначение маршрутов путешественников и первооткрывателей.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

умения и навыки:

находить на физической карте полушарий и показывать материки, части света и океаны, перешейки, крупнейшие острова, архипелаги; глубочайший желоб, называть его глубину;

определять по карте положение природных объектов относительно сторон горизонта;

определять различия географических объектов по расположению, размерам и другим признакам;

показывать на карте маршруты путешественников и первооткрывателей;

обозначать на контурной карте маршруты путешественников и первооткрывателей;

делиться впечатлениями о своих путешествиях.

Практическая работа №1 «Нанесение на контурную карту географических объектов, формирующих лик Земли, и определение их различий».

Обобщающее повторение (1 ч)

Раздел III. ПРИРОДА ЗЕМЛИ (16 ч)

Твердая оболочка Земли (3 ч)

Земная кора и недра Земли. Минералы, горные породы, их свойства, состав и применение.

Полезные ископаемые. Месторождение. Виды полезных ископаемых: горючие, металлические (или рудные) и неметаллические (или нерудные). Полезные ископаемые Беларуси: калийная и каменная соль, торф, нефть, строительный камень.

Использование твердой оболочки Земли человеком. Изменение земной поверхности человеком и ее восстановление.

Воздушная оболочка Земли (4 ч)

Воздушная оболочка Земли. Свойства воздуха: бесцветен, прозрачен, не имеет постоянного объема, не имеет собственной формы, имеет вес, сжимаем, при нагревании расширяется, а при охлаждении сжимается, плохо проводит тепло, теплый воздух поднимается вверх.

Температура воздуха. Нагревание воздуха. Изменение температуры воздуха в течение суток и в течение года. Измерение температуры воздуха.

Перемещение воздуха. Ветер. Причины образования ветра. Характеристики ветра: направление, сила и скорость. Значение ветра в природе и для живых организмов.

Загрязнение воздуха. Источники загрязнения воздуха: природные и искусственные. Кислотный дождь. Сохранение чистоты воздуха.

Водная оболочка Земли (5 ч)

Вода на Земле. Свойства воды: не имеет постоянной формы, сохраняет свой объем, тепловое расширение воды. Вода – растворитель.

Мировой океан. Океаны, моря, заливы и проливы. Свойства вод Мирового океана. Круговорот воды в природе.

Воды суши. Река: исток, устье, русло. Озера, водохранилища, пруды и каналы. Болота. Ледники. Подземные воды.

Туман. Облака. Типы облаков: перистые, кучевые, слоистые. Облачность. Осадки и их образование. Виды осадков: твердые, жидкие, по продолжительности: обложные, ливневые, морозящие.

Почему на Земле не хватает пресной воды. Расход пресной воды на бытовые нужды. Охрана вод.

Живая оболочка Земли (4 ч)

Развитие жизни на Земле. Разнообразие живых организмов. Условия жизни. Основные среды обитания: наземно-воздушная, водная, почвенная.

Почва. Состав и свойства почвы. Образование почвы. Почвообразующая порода. Плодородие почв. Гумус. Разнообразие почв.

Влияние человека на природу Земли. Причины изменения природы. Использование живых организмов человеком. Охрана природы Земли.

Виды деятельности

Выполнение практической работы, работа с тематическими картами атласа, определение по карте полезных ископаемых, добываемых в Республике Беларусь, выращивание кристаллов из соленой воды, отбор и сравнение материала об использовании земель по нескольким источникам, проведение наблюдений, формулировка выводов наблюдений, проведение эксперимента, доказывающего одно из свойств воздуха, измерение температуры воздуха, определение направления и силы ветра, проведение опытов, доказывающих свойства воды, работа с контурной картой: нанесение географических объектов, проведение экскурсии.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

знание основных понятий:

полезное ископаемое,

воздух,

вода,

условия жизни,

почва;

умения и навыки:

сравнивать толщину земной коры под материками и под океанами по рисунку в атласе;

объяснять различия горных пород;

приводить примеры использования человеком горных пород и минералов в своей местности; использования полезных ископаемых в повседневной жизни;

находить и показывать на карте месторождения каменной и калийной солей, торфа, нефти и строительного камня; крупнейшие моря, заливы, проливы, глубочайшее озеро; крупнейшие реки и озера Беларуси;

определять по карте полезные ископаемые, которые добывают на территории своего района, области;

определять направление и силу ветра по местным признакам; исток и устье реки по карте и на местности; левый и правый берег реки на местности; наличие воздуха в составе почвы экспериментальным путем;

проводить эксперименты, доказывающие свойства воздуха и воды;

измерять температуру воздуха;

подписывать географические объекты на контурной карте;

различать облака по внешнему виду, типы и виды осадков;

визуально оценивать облачность.

Наблюдения:

7. Наблюдение изменения температуры воздуха в течение дня.

8. Наблюдение за ветром в течение дня.

9. Наблюдение за облаками и осадками.

10. Наблюдение за результатами влияния человека на водные объекты (реку, озеро, пруд) своей местности.

11. Выявление особенностей почвы своей местности.

12. Наблюдение за изменениями в природе своей местности под воздействием человека.

Практические работы:

№ 2 «Определение различий горных пород на примере мела, песка, гранита и соли».

№ 3 «Определение свойств воды».

№ 4 «Определение по карте крупнейших рек и озер Беларуси и нанесение их на контурную карту».

Экскурсия «Наблюдение за природным (природно-антропогенным) объектом своей местности».

Обобщающее повторение (1 ч)

Резервное время (1 ч)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Чалавек і свет»
для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ЧАЛАВЕК І СВЕТ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Мэта вучэбнага прадмета «Чалавек і свет» – фарміраваць у вучняў агульнае ўяўленне аб Сусвеце, сістэму ведаў аб прыродзе Зямлі, узаемадзеянні чалавека і прыроды; навучыць іх прымяняць веды ў штодзённым жыцці; развіваць вучэбна-пазнавальную, каштоўнасна-сэнсавую, картаграфічную і камунікатыўную кампетэнцыі навучэнцаў.

Задачы вучэбнага прадмета «Чалавек і свет»:

фарміраванне ў вучняў уяўленняў аб Сусвеце, ведаў аб кампанентах прыроды: горных пародах, паветры, вадзе і жывых арганізмах; пра абалонкі Зямлі і іх узаемасувязь; пра асаблівасці развіцця прыродных працэсаў і з’яў; аб падарожжах ў старажытнасці і Сярэднявеччы, пра эпоху Вялікіх геаграфічных адкрыццяў, пра сучасныя даследаванні Зямлі (*вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя*);

развіццё здольнасці вучняў бачыць і разумець навакольны свет, ўсведамляць сваю ролю і прызначэнне ў свеце, выпрацоўка ўменняў выбіраць мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў і ўчынкаў, прымаць рашэнні (*каштоўнасна-сэнсавая кампетэнцыя*);

фарміраванне ўменняў працы з картаграфічнымі крыніцамі інфармацыі: авалоданне практычнымі прыёмамі работы з картай, асэнсаванне зместу карты, развіццё прасторавых уяўленняў (*картаграфічная кампетэнцыя*);

развіццё здольнасці вучняў да камунікатыўнай дзейнасці: уменняў весці назіранні і паказваць вынікі сваіх назіранняў рознымі спосабамі, уменняў выкарыстоўваць міжасобасныя формы ўзаемадзеяння і зносін у працэсе навучання (*камунікатыўная кампетэнцыя*).

Вывучэнне вучэбнага прадмета «Чалавек і свет» у V класе накіравана, перш за ўсё, на прымяненне атрыманых ведаў, уменняў і навыкаў у звычайных жыццёвых сітуацыях.

У цяперашні час прыярытэтнымі напрамкамі, якія маюць прынцыповае тэарэтычнае і практычнае значэнне, з’яўляюцца наступныя: прыродазнаўча-навуковы, прыкладны, прасторава-арыентацыйны, аксіялагічны, кампанентна-прыродны.

Аптымальнымі і эфектыўнымі **падыходамі**, якія вызначаюць тэарэтычную і метадычную базу вывучэння вучэбнага прадмета «Чалавек і свет», з’яўляюцца сістэмны,

дэтэрмінісцкі, даследчы і каштоўнасны падыходы. Базавым для зместу асноўнай часткі з'яўляецца сістэмны падыход да пазнання навакольнага свету, накіраваны на фарміраванне ў вучняў цэласных ведаў аб асноўных кампанентах прыроды (абалонках Зямлі), іх узаемадзеянні і ўплыве чалавека. У аснове дэтэрмінісцкага падыходу пакладзена адназначная адпаведнасць прычыны і следства прыродных з'яў і працэсаў. Даследчы падыход мае на ўвазе пошук, даследаванне і творчасць на вучэбных занятках. У аснове каштоўнага падыходу ляжыць арыентацыя на комплекс каштоўнасцей, якія прадстаўлены агульначалавечымі каштоўнасцямі, а таксама паняццямі: Чалавек (абсалютная каштоўнасць), Веды, Айчына, Зямля, Сусвет.

Кампетэнтнасны падыход інтэгруе названыя падыходы і забяспечвае комплекснае авалоданне вучнямі прадметнымі і метапрадметнымі ведамі і ўменнямі. Кожная з кампетэнтнай характарызуецца сваім навучальным зместам (тэарэтычным і практычным), а таксама асноўнымі відамі дзейнасці:

вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя прадугледжвае валоданне ведамі аб Сусвеце, кампанентах прыроды: горных пародах, паветры, вадзе, і жывых арганізмах; аб абалонках Зямлі і іх узаемасувязі; пра асаблівасці развіцця прыродных працэсаў і з'яў; аб падарожжах ў старажытнасці і Сярэднявеччы, пра эпоху Вялікіх геаграфічных адкрыццяў, сучасныя даследаванні Зямлі і адпаведнымі ўменнямі, навыкамі і спосабамі дзейнасці;

каштоўнасна-сэнсавая кампетэнцыя прадугледжвае развіццё ўмення выбіраць мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў і ўчынкаў, прымаць рашэнні, фарміраванне здольнасцей бачыць і разумець навакольны свет, ўсведамляць сваю ролю і прызначэнне;

картаграфічная кампетэнцыя забяспечвае авалоданне практычнымі прыёмамі працы з картаграфічнымі крыніцамі інфармацыі – картай: асэнсаванне зместу карты (картасхемы), прасторавага ўяўлення тэрыторыі;

камунікатыўная кампетэнцыя рэалізуецца пры дапамозе развіцця здольнасцей да камунікатыўнай дзейнасці: умення сумесна весці назіранне, паказваць вынікі праведзенай работы рознымі спосабамі, выкарыстоўваць міжасобасныя формы ўзаемадзеяння і зносін у працэсе навучання.

Прынцыпамі адбору зместу навучання з'яўляюцца:

прынцып развіцця прыродазнаўча-навуковага мыслення;

прынцып мінімізацыі тэарэтычных звестак з улікам іх значнасці ў штодзённым жыцці;

прынцып ўзаемасувязі пачуццёвага і лагічнага, рацыянальнага і ірацыянальнага ў працэсе пазнання свету.

Навучальны матэрыял для засваення вучэбнага прадмета групуецца па **раздзелах** з улікам асноўных змястоўных ліній і прадстаўлены наступным чынам:

Уводзіны «Свет вакол нас»;

Раздзел I «Зямля і Сусвет»;

Раздзел II «Як людзі адкрывалі Зямлю»;

Раздзел III «Прырода Зямлі».

Змест вучэбнага матэрыялу для падагульняльнага паўтарэння плануе настаўнік на аснове ўліку засвоеных на працягу навучальнага года ведаў, уменняў і навыкаў і сістэматызаванага тэарэтычнага і практычнага матэрыялу, выкладзенага ў рубрыцы «Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў».

Змест вучэбнага прадмета

(35 гадзін, у тым ліку 1 гадзіна – рэзервовы час)

УВОДЗІНЫ

Свет вакол нас (3 гадзіны)

Прырода Зямлі і чалавек. Целы і рэчывы. Кампаненты прыроды (горныя пароды, паветра, вада, жывыя арганізмы) і абалонкі Зямлі (цвёрдая, паветраная, водная і абалонка жыцця). З'явы прыроды. Значэнне ведаў аб прыродзе Зямлі.

Навукі аб прыродзе: астраномія, фізіка, хімія, геалогія, біялогія, геаграфія, экалогія. Што вывучае кожная з прыродазнаўчых навук. Значэнне прыродазнаўчых навук у жыцці людзей.

Спосабы пазнання прыроды: назіранне, апісанне, вымярэнне, эксперымент. Прыборы і прылады для вымярэння. Павелічальныя прыборы і інструменты. Сучасныя прыборы.

Віды дзейнасці

Назіранне і тлумачэнне з'яў прыроды, праца з атласам, вывучэнне прасцейшых прыбораў і інструментаў для пазнання прыроды, прымяненне спосабаў вымярэння і апісання для параўнання пладоў раслін, фармулёўка высноў назіранняў.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці

уменні і навыкі:

вызначаць натуральныя і штучныя целы прыроды;
выдзяляць кампаненты прыроды і абалонкі Зямлі;
прыводзіць прыклады з'яў прыроды сваёй мясцовасці;
характарызаваць прыродазнаўчыя навукі;
прыводзіць некалькі прыкладаў пра неабходнасць ведаў прыродазнаўчых навук у звычайных жыццёвых сітуацыях;

адрозніваць прыборы і прылады па прызначэнні;
весці назіранні за прыроднымі аб'ектамі і з'явамі.

Назіранні:

1. Назіранне за з'явамі прыроды.
2. Назіранне за зменамі надвор'я.
3. Феналагічныя назіранні.

Раздзел I. ЗЯМЛЯ І СУСВЕТ (8 гадзін)

Сусвет. Сонечная сістэма і нябесныя целы (4 гадзіны)

Сусвет. Галактыкі. Наша Галактыка – Млечны Шлях.

Зорнае неба. Зоркі. Адрозненні зорак. Сонца – самая блізкая да Зямлі зорка. Сузор'і.

Сонечная сістэма і яе будова. Планеты Сонечнай сістэмы. Групы планет. Памеры, хуткасць руху, тэмпература планет.

Малыя целы Сонечнай сістэмы. Астэроіды, іх формы і памеры. Камета і яе будова. Метэорныя целы і метэарыты.

Планета Зямля (4 гадзіны)

Утварэнне Сонечнай сістэмы. Фарміраванне Зямлі. Форма і памеры Зямлі: сярэдні радыус Зямлі, даўжыня экватара. Унутраная будова Зямлі: ядро, мантыя, зямная кара.

Вярчэнне Зямлі вакол восі. Следства вярчэння Зямлі і звязаныя з імі змены ў прыродзе. Тропікі і палярныя кругі.

Рух Зямлі вакол Сонца. Следства руху Зямлі і звязаныя з імі змены ў прыродзе. Дні раўнадзенства, дні сонцастаяння. Паясы асветленасці Зямлі.

Месяц – спадарожнік Зямлі. Фізічныя ўласцівасці Месяца. Бачны рух Месяца, яго асноўныя фазы: маладзік, першая чвэрць, поўня, апошняя чвэрць. Месяцовыя і сонечныя зацьменні. Уплыў Месяца на зямныя працэсы (прылівы і адлівы). Вывучэнне Месяца.

Віды дзейнасці

Праца з атласам, праца з контурнай картай і нанясенне аб'ектаў, вызначэнне бакоў гарызонту па Палярнай зорцы, правядзенне вопыту пры дапамозе тэлура, праца з глобусам, правядзенне назіранняў, фармулёўка высноў назіранняў.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці

веданне асноўных паняццяў:

Сонца,
Сонечная сістэма,
Зямля,
Месяц;

уменні і навыкі:

- адрозніваць галактыкі па іх фотаздымках у атласе;
знаходзіць на карце зорнага неба ў атласе Палярную зорку, сузор'і «Вялікая Мядзведзіца» і «Малая Мядзведзіца»;
назіраць на небасхіле зоркі і сузор'і ў яснае вячэрняе надвор'е;
вызначаць бакі гарызонту па Палярнай зорцы;
пералічваць планеты Сонечнай сістэмы па меры іх аддалення ад Сонца;
адрозніваць планеты зямной групы ад планет-гігантаў;
знаходзіць на глобусе і падпісваць на контурнай карце полюсы Зямлі, экватар, Паўночны тропік і Паўднёвы тропік, Паўночны палярны круг і Паўднёвы палярны круг;
падпісваць на контурнай карце паясы асветленасці;
адрозніваць асноўныя фазы Месяца;
адрозніваць Месяц, які «расце» ад Месяца, які «старэе».
- Назіранні:
4. Знаходжанне зорак і сузор'яў на карце атласа і небасхіле.
  5. Назіранне змянення становішча Сонца на небе: узыход і заход, бачны шлях руху Сонца па небасхіле.
  6. Вызначэнне фаз Месяца.

Раздзел II. ЯК ЛЮДЗІ АДКРЫВАЛІ ЗЯМЛЮ (5 гадзін)

Зямля і ўяўленні старажытных людзей (2 гадзіны)

Аблічча Зямлі. Суша Зямлі: мацерыкі, астравы. Архіпелагі, паўастравы, перашыйкі. Часткі свету. Водная паверхня Зямлі: Сусветны акіян.
Уяўленні людзей у старажытнасці аб форме Зямлі. Здагадкі і доказы шарападобнасці Зямлі (Піфагор, Арыстоцель, Анаксімандр, Эратасфен, Пталемей).

Падарожжы і адкрыцці (3 гадзіны)

Падарожжы і навуковыя адкрыцці ў старажытнасці. Першыя геаграфічныя адкрыцці. Падарожжы ў Сярэднявеччы: Марка Пола, Афанасій Нікіцін.
Эпоха Вялікіх геаграфічных адкрыццяў: Хрыстафор Калумб, Васка да Гама, Фернан Магелан, Вілем Янсзон. Адкрыццё і даследаванні мацерыкоў: Джэймс Кук, Фадзей Белінсгаўзен і Міхаіл Лазараў.
Сучасныя даследаванні. Заваяванне палюсоў: Роберт Піры, Руаль Амундсен. Вывучэнне Сусветнага акіяна: Тур Хеердал, Жак Пікар, Жак-Іў Кусто. Вывучэнне Зямлі з космасу (Юрый Гагарын). Даследаванне Антарктыды.

Віды дзейнасці

Правядзенне вопыту з ценем ад прадметаў, выкананне практычнай работы, праца з фізічнай картай паўшар'яў у атласе, праца з контурнай картай і нанясенне геаграфічных аб'ектаў, пазначэнне маршрутаў падарожнікаў і першаадкрывальнікаў.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці

уменні і навыкі:

знаходзіць на фізічнай карце паўшар'яў і паказваць мацерыкі, часткі свету і акіяны, перашыйкі, самыя буйныя астравы, архіпелагі; самы глыбокі жолаб, называць яго глыбіню;
вызначаць па карце становішча прыродных аб'ектаў адносна бакоў гарызонту;

вызначаць адрозненні геаграфічных аб'ектаў па размяшчэнні, памерах і іншым прыкметах;

пазначаць на контурнай карце маршруты падарожнікаў і першаадкрывальнікаў;
дзяліцца ўражаннімі пра свае падарожжы.

Практычная работа № 1 «Нанясенне на контурную карту геаграфічных аб'ектаў, якія фарміруюць аблічча Зямлі, і вызначэнне іх адрозненняў».

Падагульняльнае паўтарэнне (1 гадзіна)

Раздзел III. ПРЫРОДА ЗЯМЛІ (16 гадзін)

Цвёрдая абалонка Зямлі (3 гадзіны)

Зямная кара і нетры Зямлі. Мінералы, горныя пароды, іх уласцівасці, састаў і ўжыванне.

Карысныя выкапні. Радовішча. Віды карысных выкапняў: гаручыя, металічныя (або рудныя) і неметалічныя (або нярудныя). Карысныя выкапні Беларусі: калійная і каменная соль, торф, нафта, будаўнічы камень.

Выкарыстанне цвёрдай абалонкі Зямлі чалавекам. Змена зямной паверхні чалавекам і яе аднаўленне.

Паветраная абалонка Зямлі (4 гадзіны)

Паветраная абалонка Зямлі. Уласцівасці паветра: бясколернае, празрыстае, не мае пастаяннага аб'ёму, не мае ўласнай формы, мае вагу, сціскаецца, пры награванні расшыраецца, а пры астуджэнні сціскаецца, дрэнна праводзіць цяпло, цёплае паветра падымаецца ўверх.

Тэмпература паветра. Награванне паветра. Змяненне тэмпературы паветра на працягу сутак і на працягу года. Вымярэнне тэмпературы паветра.

Перамяшчэнне паветра. Вецер. Прычыны ўтварэння ветру. Характарыстыкі ветру: накірунак, сіла і хуткасць. Значэнне ветру ў прыродзе і для жывых арганізмаў.

Забруджванне паветра. Крыніцы забруджвання паветра: прыродныя і штучныя. Кіслотны дождж. Захаванне чысціні паветра.

Водная абалонка Зямлі (5 гадзін)

Вада на Зямлі. Уласцівасці вады: не мае пастаяннай формы, захоўвае свой аб'ём. Цеплавое расшырэнне вады. Вада – растваральнік.

Сусветны акіян. Акіяны, моры, залівы і пралівы. Уласцівасці вод Сусветнага акіяна. Кругазварот вады ў прыродзе.

Воды сушы. Рака: выток, вусце, рэчышча. Азёры, вадасховішчы, сажалкі і каналы. Балоты. Ледавікі. Падземныя воды.

Туман. Воблакі. Тыпы воблакаў: пёрыстыя, кучавыя, слаістыя. Воблачнасць. Ападкі і іх утварэнне. Віды ападкаў: цвёрдыя, вадкія, па працягласці: заложныя, ліўневыя, імжыстыя.

Чаму на Зямлі не хапае прэснай вады. Расход прэснай вады на бытавыя патрэбы. Ахова вод.

Жывая абалонка Зямлі (4 гадзіны)

Развіццё жыцця на Зямлі. Разнастайнасць жывых арганізмаў. Умовы жыцця. Асноўныя асяроддзі пражывання: наземна-паветраная, водная, глебавая.

Глеба. Склад і ўласцівасці глебы. Утварэнне глебы. Глебаўтваральная парода. Урадлівасць глебы. Перагной. Разнастайнасць глеб.

Уплыў чалавека на прыроду Зямлі. Прычыны змены прыроды. Выкарыстанне жывых арганізмаў чалавекам. Ахова прыроды Зямлі.

Віды дзейнасці

Выкананне практычнай работы; праца з тэматычнымі картамі атласа; вызначэнне па карце карысных выкапняў, якія здабываюцца ў Рэспубліцы Беларусь; вырошчванне крышталяў з салёнай вады; адбор і параўнанне матэрыялу аб выкарыстанні зямель па некалькіх крыніцах; правядзенне назіранняў, фармулёўка высноў назіранняў; правядзенне эксперыменту, які даказвае адно з уласцівасцей паветра; вымярэнне тэмпературы паветра; вызначэнне напрамку і сілы ветру; правядзенне доследаў, якія даказваюць ўласцівасці вады; работа з контурнай картай: нанясенне геаграфічных аб'ектаў; правядзенне экскурсіі.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

веданне асноўных паняццяў:

карысны выкапень,

паветра,

вада,

ўмовы жыцця,

глеба;

уменні і навыкі:

параўноўваць таўшчыню зямной кары пад мацерыкамі і пад акіянамі па малюнку ў атласе;

тлумачыць адрозненні горных парод;

прыводзіць прыклады выкарыстання чалавекам горных парод і мінералаў у сваёй мясцовасці; выкарыстання карысных выкапняў у штодзённым жыцці;

знаходзіць і паказваць на карце радовішчы каменнай і калійнай солей, торфу, нафты і будаўнічага каменю; самыя вялікія моры, залівы, пралівы, самае глыбокае возера; самыя вялікія рэкі і азёры Беларусі;

вызначаць па карце карысныя выкапні, якія здабываюць на тэрыторыі свайго раёна, вобласці;

вызначаць кірунак і сілу ветру па мясцовых прыкметах; выток і вусце ракі па карце і на мясцовасці; левы і правы бераг ракі на мясцовасці; наяўнасць паветра ў складзе глебы эксперыментальным шляхам;

праводзіць эксперыменты, якія даказваюць ўласцівасці паветра і вады;

вымяраць тэмпературу паветра;

падпісваць геаграфічныя аб'екты на контурнай карце;

адрозніваць воблакі па вонкавым выглядзе, тыпы і віды ападкаў;

візуальна ацэньваць дажджы.

Назіранні:

7. Назіранне змены тэмпературы паветра на працягу дня.

8. Назіранне за ветрам на працягу дня.

9. Назіранне за воблакамі і ападкамі.

10. Назіранне за вынікамі ўплыву чалавека на водныя аб'екты (раку, возера, сажалку) сваёй мясцовасці.

11. Выяўленне асаблівасцей глебы сваёй мясцовасці.

12. Назіранне за зменамі ў прыродзе сваёй мясцовасці пад уздзеяннем чалавека.

Практычныя работы:

№ 2 «Вызначэнне адрозненняў горных парод на прыкладзе мелу, пяску, граніту і солі».

№ 3 «Вызначэнне ўласцівасцей вады».

№ 4 «Вызначэнне па карце самых вялікіх рэк і азёр Беларусі і нанясенне іх на контурную карту».

Экскурсія «Назіранні за прыродным (прыродна-антрапагенным) аб'ектам сваёй мясцовасці».

Падагульняльнае паўтарэнне (1 гадзіна)

Рэзервовы час (1 гадзіна)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Трудовое обучение. Технический труд»
для V класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ТРУДОВОЕ ОБУЧЕНИЕ. ТЕХНИЧЕСКИЙ ТРУД

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Образовательный процесс по учебному предмету «Трудовое обучение. Технический труд» осуществляется по следующим направлениям: в V–VII классах обучение – по новым учебным программам 2017 года, в VIII–IX классах – по учебным программам 2012 года, скорректированным в 2017 году.

Основной *целью* учебного предмета «Трудовое обучение. Технический труд» в V–VII классах является формирование основ компетентности учащихся в различных сферах трудовой, хозяйственно-бытовой, конструкторско-технологической деятельности, декоративно-прикладного и технического творчества, способствующих социализации личности в современных социально-экономических условиях.

Реализация этой цели предполагает решение *обучающих, развивающих и воспитательных задач*:

формирование знаний, умений и навыков в процессе выполнения различных видов учебно-познавательной и трудовой деятельности (технологических операций) по обработке материалов, техническому и художественному творчеству, ремонтным работам в быту;

формирование основ графической и технологической грамотности, умений экономно использовать материалы и соблюдать правила безопасного поведения;

формирование готовности учащихся к профессиональному самоопределению;
развитие познавательных интересов, конструкторско-технологических и творческих способностей, технического и художественного мышления, коммуникативных и организаторских умений в процессе выполнения различных видов трудовой деятельности;

воспитание трудолюбия, культуры труда, коллективизма, инициативности и самостоятельности, эстетического вкуса, культуры поведения и общения, уважения к мастерству; приобщение к культурным национальным ценностям и традициям.

Содержание учебной программы реализуется в процессе теоретического и практического обучения. Практическое обучение осуществляется в процессе практической деятельности учащихся.

Обучение учебному предмету «Трудовое обучение» на II ступени общего среднего образования базируется на методологических подходах: системно-деятельностном, средовом, личностно ориентированном, культурологическом, компетентностном.

К основным видам компетенций, формируемых в процессе трудового обучения учащихся, относятся *личностные, метапредметные и предметные компетенции*.

Личностные компетенции ориентированы на готовность и способность обучающихся к саморазвитию. К личностным компетенциям относятся:

ценностно-смысловые – способности к ценностному и эмоционально-волевому осуществлению деятельности, принимать знания как ценности; уметь гармонично

адаптироваться в современном мире, выбирать ценностные, целевые и смысловые установки для своих действий, самостоятельно выявлять противоречия и принимать решения;

рефлексивно-оценочные – способности осознавать собственные индивидуально-личностные особенности, свое психическое состояние; осуществлять субъективный самоконтроль и самооценку, готовность к самосовершенствованию и саморазвитию;

коммуникативные – способности к организации и продуктивному сотрудничеству в коллективной деятельности, допускать возможность существования у людей различных точек зрения, учитывать их и стремиться к координации различных позиций в сотрудничестве, использовать речь для регуляции своего действия, договариваться и приходить к общему решению в совместной деятельности, адекватно использовать речевые средства для решения различных коммуникативных, организационных и практических задач.

Метапредметные компетенции направлены на овладение обучающимися универсальными учебными действиями (регулятивными, информационными, познавательными), составляющими основу умения учиться. К метапредметным компетенциям относятся:

регулятивные – способности принимать учебную задачу, ставить цели в учебно-технологической и творческой деятельности, планировать свои действия в соответствии с поставленными задачами и условиями их реализации, осуществлять промежуточный и итоговый контроль и оценку учебных действий в соответствии с поставленными задачами и условиями их выполнения, адекватно воспринимать оценку учителя, выполнять учебные действия в теоретической и практической деятельности;

информационные – способности осуществлять поиск, обработку, хранение и передачу необходимой информации в соответствии с уровнем и сложностью решения задач, создания собственного информационного продукта, представлять информацию в разнообразной форме (табличная, графическая, схематическая и др.) для решения задач, строить ответы в устной и письменной форме, ориентироваться на разнообразие способов решения задач, выделять существенную информацию из текстов разных видов;

познавательные – способности осуществлять учебно-познавательную деятельность, анализировать предметы с выделением существенных и несущественных характеристик и элементов, проводить сравнение по заданным критериям, строить рассуждения об изделиях, их строении, свойствах и связях, обобщать, устанавливать аналогии, выполнять проектную деятельность.

Предметные компетенции формируются при освоении учащимися теоретических знаний, практических умений и навыков: рациональное использование учебной и дополнительной технической и технологической информации для проектирования и создания изделий; оценка свойств материалов и областей их применения; ориентация в имеющихся технических средствах и технологиях создания изделий; распознавание видов, назначения материалов, инструментов и оборудования; планирование технологического процесса; подбор материалов, инструментов и оборудования с учетом характера изделия и технологии его изготовления; проектирование последовательности технологических операций и разработка технологической документации; выполнение технологических операций с соблюдением установленных норм безопасного поведения и др.

Основной целью учебного предмета «Трудовое обучение. Технический труд» в VIII–IX классах является формирование общетрудовых, технико-технологических знаний, умений, навыков, приобретение опыта трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности.

Реализация этой цели предполагает решение задач:

формирование: теоретических знаний, практических умений и навыков работы в различных сферах трудовой деятельности; основ графической и технологической грамотности; практических умений ведения домашнего хозяйства; навыков безопасного поведения;

развитие творческих, конструкторских способностей и познавательных интересов, технического и художественного мышления, коммуникативных умений, эстетического вкуса в процессе выполнения различных видов деятельности;

воспитание трудолюбия, культуры труда, коллективизма, инициативности и самостоятельности, культуры поведения и общения, уважения к мастерству; ценностного отношения к народному творчеству.

Содержание учебного предмета «Трудовое обучение. Технический труд» в V–VII классах представлено инвариантным и вариативным компонентами.

Инвариантный компонент включает следующие разделы: «Обработка древесины», «Обработка металлов», «Ремонтные работы в быту». Содержание инвариантного компонента направлено на последовательное овладение учащимися VII класса отдельными технологическими операциями по ручной и механической обработке древесины и металлов, а также ремонтными работами в быту.

Вариативный компонент содержит темы, отражающие различные виды технического и художественного творчества учащихся. Учителю предоставляется возможность самостоятельно определить вид творчества (один или несколько) в каждом классе или выбрать сквозную тему с V по VII класс. Кроме перечисленных в учебной программе видов технического и художественного творчества учитель может выбрать иной (не указанный в списке) вид творчества с учетом возрастных особенностей и желаний учащихся, состояния материально-технической базы, региональных и местных условий, особенностей и традиций.

Содержание учебного предмета «Трудовое обучение. Технический труд» в VIII–IX классах представлено двумя содержательными линиями: «Обработка конструкционных материалов» и «Художественное творчество».

Содержательная линия «Обработка конструкционных материалов» включает два раздела «Обработка древесины» и «Обработка металлов», содержание которых направлено на последовательное овладение учащимися технологическими операциями по ручной и механической обработке древесины и металлов.

Содержательная линия «Художественное творчество» включает два раздела «Конструирование» и «Геометрическая резьба по древесине», содержание которых направлено на овладение учащимися основами конструирования и технологией геометрической резьбы по древесине.

Содержание учебной программы предусматривает ознакомление учащихся с оборудованием учебных мастерских и организацией учебных мест для ручной и механической обработки конструкционных материалов; правилами безопасного поведения; изучение видов и основных свойств используемых материалов, их экономное использование; изучение видов инструментов и приспособлений, безопасных методов и приемов их использования; раскрытие содержания, последовательности и приемов выполнения технологических операций; изучение различных видов ремонтных работ в быту и овладение приемами их выполнения; изучение видов технического и художественного творчества; ознакомление с технологическим процессом; чтение и оформление графической и технологической документации.

После каждого раздела учебной программы установлены требования к уровню подготовки учащихся, которые содержат для V–VII классов перечень знаний (на уровне представления и понимания), умений и навыков (для VIII–IX классов – перечень основных знаний и умений), подлежащих контролю в процессе обучения.

В процессе трудового обучения учителю необходимо использовать межпредметные связи с такими учебными предметами, как физика, биология, химия, математика, информатика и черчение, которые активизируют познавательную деятельность учащихся, развивают их мышление и память при переносе и обобщении знаний из разных предметов.

Формирование теоретических сведений осуществляется в процессе изучения нового материала и при инструктировании учащихся до выполнения ими практических заданий. Все виды учебных занятий по техническому труду носят практико-ориентированный

характер. Учебной программой для V–VII классов предусмотрены практические работы, для VIII–IX классов практические задания представлены в виде графических, лабораторных и практических работ. Также для V–VII классов приведены примерные перечни изделий как для индивидуальных, так и для групповых практических работ. Перечень изделий может изменяться и дополняться учителем с учетом желаний и возможностей учащихся, состояния материально-технической базы. Выбор изделий должен обеспечивать возможность динамичного развития формируемых умений учащихся и достижения установленных результатов учебной деятельности учащихся (компетенций).

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПЛАН для V–VII классов

Название раздела	Количество часов		
	V	VI	VII
ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ			
Обработка древесины	17*/17**	36/18	28/14
Обработка металлов	8/8	16/8	24/12
Ремонтные работы в быту	3/3	4/2	4/2
ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ***			
<i>Техническое творчество</i>	6/6	12/6	12/6
Начальное моделирование			
Автомоделирование			
Авиамоделирование			
Судомоделирование			
Конструирование и др.			
Художественная обработка материалов			
Выжигание по древесине			
Аппликация из соломки			
Плетение из соломки			
Аппликация и плетение из бересты			
Профильная резьба по древесине			
Контурная резьба по <i>древесине</i>			
Геометрическая резьба по древесине			
Деревянная мозаика (интарсия)			
Лесная скульптура и др.			
Резерв времени	1/1	2/1	2/1
ИТОГО	35/35	70/35	70/35

* Количество часов для изучения разделов (тем) в школах.

** Количество часов для изучения разделов (тем) в гимназиях.

*** Последовательность и выбор количества тем на изучение разделов вариативной части в каждом классе осуществляется учителем самостоятельно на основании желания учащихся, региональных особенностей и традиций.

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПЛАН для VIII–IX классов

Название содержательной линии, раздела	Количество часов	
	VIII	IX
Обработка конструкционных материалов	40*/19**	18*
Обработка древесины	26/11	10
Обработка металлов	14/8	8
Художественное творчество	28/15	16
Конструирование	4/2	2
Геометрическая резьба по древесине	24/13	14
Резерв времени	2/ 1	1
ИТОГО	70/35	35

* Количество часов для изучения разделов (тем) в школах.

** Количество часов для изучения разделов (тем) в гимназиях.

Практические умения и навыки, полученные на уроках трудового обучения, рекомендуется развивать на факультативных занятиях и в кружках по соответствующим программам.

В учебной программе для каждого класса учитель имеет право изменить последовательность изучения разделов и тем при условии сохранения целостности системы подготовки учащихся, не нарушая при этом логики изучения курса в целом. В целях повышения эффективности проведения учебных занятий по техническому труду учитель может использовать по своему усмотрению до 15 % учебного времени с учетом местных условий и наличия материально-технической базы мастерской.

Особое внимание в процессе трудового обучения следует обращать на соблюдение учащимися правил безопасного поведения при выполнении работ, противопожарной безопасности и санитарно-гигиенических условий труда в мастерских. Практические работы, предполагающие использование учебного станочного оборудования, должны выполняться с обязательным контролем со стороны учителя.

Инструменты, приспособления и учебное оборудование в мастерских должны соответствовать требованиям соответствующих нормативных документов по охране труда.

Контроль результатов учебной деятельности учащихся проводится в виде устного опроса учащихся, выполнения ими самостоятельных практических работ, тестовых заданий, технологических операций, творческих проектов, изготовления изделий, разработки графической и технологической документации. С учетом процессуального и результативного аспектов деятельности учащихся оценка практических работ должна осуществляться по следующим критериям: организация учебного места; соблюдение правил безопасного поведения; рациональность применения инструментов, приспособлений и оборудования; правильность выполнения технологических операций; уровень самостоятельности и творческий подход в процессе выполнения практической работы; время, затраченное на выполнение практической работы; соответствие изделия (заготовки) чертежу.

ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ

Обработка древесины (17/17 ч)

Столярная мастерская. Общие сведения о столярной мастерской. Правила безопасного поведения в мастерской. Учебное место для ручной обработки пиломатериалов и фанеры: организация учебного места, оборудование. Назначение, устройство столярного верстака, проверка соответствия высоты верстака росту учащегося, правила пользования верстаком.

Практическая работа. Изучение устройства столярного верстака, способов закрепления заготовки с помощью винтовых зажимов.

Получение и применение древесины. Общие сведения о строении дерева. Понятие о древесине. Заготовка древесины, использование древесины в хозяйстве. Общие сведения о деревообрабатывающей промышленности, получении пиломатериалов, видах пиломатериалов (брус, брусочек, доска), области применения. Листовые древесные материалы (шпон, фанера), область применения.

Практическая работа. Изучение пиломатериалов, листовых древесных материалов.

Графическая документация. Понятие о чертеже, эскизе, и техническом рисунке. Общие сведения о масштабе, линиях чертежа, размерах, оформлении и чтении чертежа (эскиза), чертежных инструментах. Правила чтения чертежа (эскиза).

Практическая работа. Чтение чертежа (эскиза) изделия.

Технологическая документация. Понятие о детали и сборочной единице. Понятие о заготовке, инструментах, приспособлениях. Общие сведения о технологическом процессе, технологической операции. Общие сведения о технологической документации, используемой в учебных целях: технологическая карта (учебная).

Практическая работа. Чтение технологических карт (учебных) на изготовление простых изделий из пиломатериалов и фанеры.

Измерение и разметка заготовок из древесины. Общие сведения об измерении и разметке. Виды разметки: по чертежу, с помощью шаблона. Инструменты и приспособления для измерения и разметки, их назначение. Определение базовой стороны заготовки. Приемы разметки при помощи линейки, столярного угольника, шаблона. Понятие о припуске. Качество выполнения разметки. Экономное использование материалов.

Практическая работа. Разметка заготовок с использованием линейки, столярного угольника, шаблона.

Пиление древесины. Общие сведения о пилении древесины. Виды пиления. Общие сведения об инструментах и приспособлениях для пиления, их назначении. Пиление столярной ножовкой: устройство, приемы пиления. Пиление лобзиком: устройство, приемы пиления ручным лобзиком, приспособления для пиления. Качество выполнения пиления. Общие сведения об электрифицированном инструменте для пиления. Зачистка деталей. Правила безопасного поведения в процессе пиления и зачистки деталей из древесины.

Практические работы. Пиление заготовок из древесины столярной ножовкой, ручным лобзиком. Зачистка деталей напильником.

Сборка деталей из древесины. Общие сведения о сборке деталей из древесины. Общие сведения о соединениях на клею, о клеях на основе ПВА. Подготовка поверхности к склеиванию, приемы склеивания, инструменты и приспособления. Общие сведения о сборке деталей из древесины на гвоздях, видах гвоздей. Правила соединения деталей при помощи гвоздей. Инструменты, приспособления, приемы работы. Качество выполнения сборки. Правила безопасного поведения при сборке деталей из древесины.

Практические работы. Сборка деталей из древесины на клею; на гвоздях.

Шлифование древесины. Общие сведения о шлифовании изделий из древесины, инструментах, приспособлениях для шлифования. Приемы шлифования при помощи шлифовальной шкурки. Качество выполнения шлифования. Правила безопасного поведения при шлифовании изделий из древесины.

Практические работы. Шлифование изделий из древесины при помощи шлифовальной шкурки.

Ознакомление с профессиями вальщика, столяра, чертежника-конструктора и др.

Примерный перечень изделий. Разделочные доски, подставки под горячее и цветы, кормушки для птиц, фигурки животных, буквы для стендов, макеты и модели, кубики, коробочки, декоративные и сувенирные изделия и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны:

знать:

на уровне представления: общие сведения о столярной мастерской; строении дерева, заготовке древесины, получении пиломатериалов, листовых древесных материалов (шпоне, фанере), масштабе, линиях чертежа, размерах на чертеже, оформлении и чтении чертежа, технологическом процессе, технологической операции, технологической документации, используемой в учебных целях, ручных и электрифицированных инструментах, приспособлениях; сборке деталей из древесины, шлифовании изделий;

на уровне понимания: правила безопасного поведения в столярной мастерской; назначение и устройство столярного верстака; сущность понятий: древесина, оборудование, инструменты, приспособления, заготовка, деталь, сборочная единица, технический рисунок, эскиз, чертеж, разметка, припуск, пиление древесины; назначение оборудования, инструментов и приспособлений для выполнения технологических операций; приемы и правила соединения деталей при помощи гвоздей, на клею.

уметь:

организовывать учебное место (размещать инструменты и приспособления на столярном верстаке), пользоваться столярным верстаком, закреплять заготовки в зажимах столярного верстака;

распознавать пиломатериалы и листовые древесные материалы (шпон, фанера), графические изображения, условные обозначения на чертежах (радиус, диаметр, толщина), виды разметки (по чертежу и шаблону);

читать чертежи (эскизы), технологическую карту (учебную) на изготовление простых изделий из пиломатериалов и фанеры;

определять базовую сторону заготовки из древесины;

выбирать заготовки из пиломатериалов и фанеры с припуском на обработку с учетом экономии материалов; инструменты и приспособления для выполнения технологических операций;

контролировать качество выполнения технологических операций;

пользоваться оборудованием, инструментами и приспособлениями при выполнении технологических операций;

владеть:

безопасными приемами работы с оборудованием, инструментами, приспособлениями и материалами при выполнении технологических операций;

приемами выполнения измерения и разметки заготовок из древесины (линейка, угольник, шаблон), пиления древесины (ножовка, ручной лобзик), зачистки деталей (рашпиль, надфиль), шлифования изделия (шлифовальная шкурка), сборки деталей из древесины на клею и на гвоздях.

Обработка металлов (8/8 ч)

Слесарная мастерская. Общие сведения о слесарной мастерской. Правила безопасного поведения в мастерской. Учебное место для ручной обработки металлов: организация учебного места, оборудование. Назначение и устройство слесарного верстака. Устройство слесарных тисков, правила пользования.

Практическая работа. Изучение устройства слесарного верстака, слесарных тисков, освоение приемов закрепления заготовок.

Получение и применение металлов. Общие сведения о металлообрабатывающей промышленности: получение и применение металлов и сплавов. Проволока: способы получения, область применения.

Практическая работа. Изучение свойств проволоки.

Графическая и технологическая документация. Особенности графических изображений простых изделий из проволоки. Определение длины заготовки (длина окружности) из проволоки. Чтение технологических карт (учебных) на изготовление изделий из проволоки.

Практические работы. Чтение чертежей (эскизов) на изготовление изделий из проволоки. Чтение технологических карт (учебных) на изготовление изделий из проволоки.

Правка проволоки. Общие сведения о правке проволоки. Инструменты и приспособления для правки проволоки. Приемы правки. Качество выполнения правки проволоки. Правила безопасного поведения при правке проволоки.

Практическая работа. Правка заготовки из проволоки.

Измерение, разметка и резка проволоки. Общие сведения об измерении и разметке заготовок из проволоки. Инструменты и приспособления для измерения и разметки. Приемы резки проволоки, инструменты и приспособления. Резка проволоки кусачками. Зачистка срезов (торцов) проволоки. Качество выполнения разметки и резки проволоки. Экономное использование материалов. Правила безопасного поведения при резке проволоки.

Практические работы. Измерение и разметка заготовок из проволоки. Резка проволоки кусачками, зачистка срезов (торцов).

Гибка проволоки. Гибка проволоки. Инструменты и приспособления для гибки проволоки. Приемы гибки проволоки. Общие сведения о сборке деталей из проволоки. Качество выполнения гибки проволоки. Правила безопасного поведения при гибке проволоки.

Практические работы. Гибка проволоки с использованием плоскогубцев, круглогубцев, оправок. Сборка деталей из проволоки.

Ознакомление с профессиями слесаря, разметчика и др.

Примерный перечень изделий. Проволочные головоломки, кольца для штор, подставки под горячее, подвесные крючки, цепочки, проволочные изделия в виде растений и животных, крючки дверные, чертилки, вешалки, макеты и модели, декоративные и сувенирные изделия и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны:

знать:

на уровне представления: общие сведения о слесарной мастерской; металлообрабатывающей промышленности, получении и применении металлов и сплавов, правке, измерении и разметке заготовок из проволоки, сборке деталей из проволоки;

на уровне понимания: правила безопасного поведения в слесарной мастерской, организации учебного места, назначение и устройство слесарного верстака, слесарных тисков и правила пользования, сведения о получении и применении проволоки, ее свойствах, особенности графического изображения изделий из проволоки; приемы правки, резки, гибки проволоки, зачистки срезов (торцов);

уметь:

организовывать учебное место (закреплять заготовку в слесарных тисках в зависимости от обрабатываемого материала);

сравнивать различные виды проволоки, учитывать их свойства при выборе материала для изделия;

читать чертеж (эскиз) изделия из проволоки, технологические карты (учебные) на изготовление изделий из проволоки;

определять длину заготовки из проволоки с учетом конфигурации изделия (прямолинейные, криволинейные участки), рассчитывать длину окружности для изготовления кольца из проволоки;

размечать заготовки из проволоки с припуском на обработку, экономно использовать материалы;

выбирать способ правки и гибки проволоки в зависимости от ее толщины и материала, из которого она изготовлена; инструменты для резки, правки, гибки проволоки;

пользоваться оборудованием, инструментами и приспособлениями при выполнении технологических операций;

владеть:

безопасными приемами работы с оборудованием, инструментами, приспособлениями и материалами при выполнении технологических операций, приемами выполнения измерения заготовки из проволоки, правки, разметки, резки проволоки кусачками, гибки, сборки деталей из проволоки.

Ремонтные работы в быту (3 ч)

Ремонт мебели. Общие сведения о видах ремонта мебели в быту, разъемных и неразъемных мебельных соединениях. Простейший ремонт мебели (стулья, столы и др.): ремонт разъемных соединений (перетяжка винтовых соединений), ремонт неразъемных соединений на клею (соединения на шипах, на нагелях). Инструменты и приспособления для перетяжки винтовых соединений. Качество выполнения перетяжки. Правила безопасного поведения при выполнении ремонтных работ.

Практические работы. Простейший ремонт (стульев, столов и др.): перетяжка винтовых соединений, ремонт соединений на клею.

Ознакомление с профессиями реставратора и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны:

знать:

на уровне представления: общие сведения о видах ремонта мебели, видах разъемных и неразъемных мебельных соединений;

на уровне понимания: способы простейшего ремонта винтовых соединений мебели, ремонта неразъемных соединений на клею;

уметь:

выбирать материалы для выполнения ремонта мебели;
пользоваться инструментами, приспособлениями и оборудованием для выполнения простейшего ремонта мебели (стульев, столов и др.);

производить простейший ремонт мебели (перетяжку винтовых соединений, ремонт неразъемных соединений);

владеть:

безопасными приемами работы с инструментами, приспособлениями и материалами при выполнении ремонта мебели, приемами сборки винтовых соединений, ремонта неразъемных соединений, проверки качества выполнения ремонта мебели.

ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ ДЛЯ V–VII КЛАССОВ

ТЕХНИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО

Начальное моделирование

Моделирование. Модель. Виды моделей.

Графическая и технологическая документация на изготовление простых моделей из плоских деталей, из деталей конструкторов. Чтение чертежей и технических рисунков простых моделей из плоских деталей, из деталей конструкторов. Экономное использование материалов.

Учебное место для начального моделирования. Технология начального моделирования из плоских деталей (бумага, картон, пиломатериалы толщиной до 30 мм, фанера толщиной до 5 мм, мягкая проволока), из деталей конструкторов. Сборка моделей по образцу, техническому рисунку, чертежу, словесному описанию и собственному замыслу. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для начального моделирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с моделированием.

Практические работы. Организация учебного места для начального моделирования. Начальное моделирование простых изделий из плоских деталей, из деталей конструкторов.

Примерный перечень изделий: простые изделия из плоских деталей, из деталей конструкторов, модели-игрушки, модели-сувениры, модели парашютов, планеров, самолетов, плоские воздушные змеи, контурные макеты и модели автомобилей, декоративные и сувенирные изделия и др.

Автомоделирование

Автомоделирование. Виды и общее устройство автомоделей. Графическая и технологическая документация на изготовление автомоделей. Экономное использование материалов.

Учебное место для автомоделирования. Технология изготовления основных деталей и сборочных единиц автомоделей: кузова и ходовой части. Отделка автомоделей. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для автомоделирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения.

Ознакомление с профессиями, связанными с автомоделированием.

Практические работы. Изготовление кузова модели легкового автомобиля. Изготовление ходовой части модели легкового автомобиля.

Примерный перечень изделий: несложные действующие или недействующие автомодели, модели-копии легковых или грузовых автомобилей, модели-сувениры, декоративные и сувенирные изделия и др.

Авиамоделирование

Общие сведения о летательных аппаратах. Классификация летательных аппаратов.

Авиамоделирование. Виды и общее устройство авиамodelей. Графическая и технологическая документация на изготовление авиамodelей. Экономное использование материалов.

Учебное место для авиамodelирования. Технология изготовления основных деталей и сборочных единиц авиамodelей: фюзеляжа, крыла, киля, стабилизатора; винтомоторной установки. Отделка авиамodelей. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для авиамodelирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения.

Ознакомление с профессиями, связанными с авиамodelированием.

Практические работы. Изготовление простейшей модели планера из бумаги. Изготовление заготовок основных деталей модели планера. Изготовление основных деталей модели планера. Изготовление воздушного винта. Изготовление винтомоторной установки модели самолета с резиновым двигателем.

Примерный перечень изделий: несложные модели планеров, свободнолетающие модели самолетов, настольные модели-копии самолетов, авиамodelи свободной конструкции, модели-сувениры, декоративные и сувенирные изделия и др.

Судомodelирование

Общие сведения о судах и кораблях. Классификация судов и кораблей.

Судомodelирование. Виды и общее устройство судомodelей. Основные свойства судомodelей. Главные размеры модели судна.

Графическая и технологическая документация на изготовление судомodelей. Экономное использование материалов.

Учебное место для судомodelирования. Технология изготовления основных деталей и сборочных единиц судомodelей: корпуса, винтомоторной установки, рулевого устройства, палубной надстройки. Способы изготовления корпусов из бумаги, пенопласта, папье-маше, древесины. Отделка, испытание и регулировка судомodelей. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для судомodelирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с судомodelированием.

Практические работы. Ознакомление с видами судомodelей. Ознакомление с основными свойствами судомodelей. Определение главных размеров модели судна.

Практические работы. Изготовление корпуса модели лодки из бумаги. Изготовление корпуса модели судна из древесины. Изготовление рубки судомodelи из древесины. Изготовление корпуса модели судна из папье-маше. Изготовление резинового двигателя для судомodelи. Изготовление и регулировка простейшего гребного винта. Изготовление простого руля. Изготовление рубки из тонколистового металла. Отделка корпуса судомodelи.

Примерный перечень изделий: простые силуэтные судомodelи (яхта, катер, подводная лодка и др.); модели судов и кораблей, настольные модели-копии судов и кораблей, модели парусников, модели судов и кораблей с резиновыми двигателями, судомodelи свободной конструкции с электродвигателями, декоративные и сувенирные изделия и др.

Конструирование

Конструирование. Техническое конструирование. Конструкция изделия (устройство изделия, виды соединений деталей изделия и т. п.). Конструкционные материалы и их виды.

Понятие о типовых деталях. Виды типовых деталей. Соединения деталей. Понятие о механизме. Виды механизмов. Понятие о машине. Виды машин. Принципы конструирования. Способы конструирования. Понятие о технике и транспорте. Виды транспорта.

Художественное конструирование. Композиция изделия (форма изделия, виды отделки деталей изделия и т. п.). Свойства композиции изделия: симметричность и асимметричность (симметрия и асимметрия), статичность и динамичность (статика и динамика), пропорциональность (пропорции) и масштабность (масштаб), контрастность (контраст) и нюансность (нюанс), метричность (метр, метрический повтор) и ритмичность (ритм, ритмический повтор), цветность (цвет).

Графическая и технологическая документация для конструирования изделий. Экономное использование материалов.

Учебное место для конструирования изделий. Технологии конструирования и изготовления изделий. Сборка изделий по образцу, техническому рисунку, чертежу, словесному описанию и собственному замыслу. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для конструирования изделий. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с конструированием.

Графическая работа. Чтение и выполнение эскизов конструкций и композиций изделий, чертежей и технических рисунков изделий.

Практические работы. Ознакомление с видами типовых деталей и соединений деталей. Ознакомление с видами механизмов. Ознакомление с видами машин. Конструирование изделий из плоских и объемных деталей.

Примерный перечень изделий: изделия из плоских и объемных деталей (материал: бумага, картон, древесина, металл), декоративные и сувенирные изделия и др.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ОБРАБОТКА МАТЕРИАЛОВ

Выжигание по древесине

Общие сведения о художественной обработке материалов. Экономное использование материалов.

Понятие о выжигании по древесине. Виды изображений: контурное, светотеневое, силуэтное. Понятия «фон», «контур» и «силуэт». Способы выжигания: плоское, глубокое. Виды штриховки при выжигании: параллельными линиями, пересекающимися линиями, непересекающимися отрезками, точками.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами выжигания. Чтение простых эскизов для выжигания по древесине.

Учебное место для выжигания по древесине. Технология выжигания по древесине: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, выжигание по древесине, шлифование и отделка поверхности заготовки. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для выжигания по древесине. Прибор для выжигания, его устройство и принцип действия. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Графическая работа. Чтение простых эскизов для выжигания по древесине.

Практическая работа. Выжигание по древесине.

Примерный перечень изделий: изделия, изготовленные с элементами выжигания по древесине и изображением цветов, птиц, зверей, парусников, художественно

оформленные наборы разделочных досок для кухни, сувениры, декоративные и сувенирные изделия и др.

Аппликация из соломки

Общие сведения о художественной обработке природных материалов. Природные материалы и их виды. Соломка как природный материал. Заготовка соломы культурных и дикорастущих растений.

Понятие об аппликации из соломки. Виды аппликации из соломки. Подготовка соломенных лент. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление простых изделий из соломки. Чтение простых эскизов для аппликации из соломки.

Учебное место для аппликации из соломки. Технология аппликации из соломки: выбор и подготовка фона, перевод рисунка на фон, перевод рисунка на бумагу, подготовка соломенных лент, наклеивание соломенных лент на бумагу, сушка соломенных лент, вырезание деталей рисунка из соломенных лент, наклеивание деталей рисунка на фон, сушка, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для аппликации из соломки. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Графические работы. Чтение простых эскизов для аппликации из соломки.

Практические работы. Выбор заготовок из соломы с припуском на обработку. Подготовка соломенных лент и полотна. Отделка соломенных лент. Выполнение аппликации из соломки.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами аппликации из соломки и изображением растений, животных или птиц, панно, шкатулки, декоративные и сувенирные изделия и др.

Плетение из соломки

Понятие о плетении из соломки. Подготовка соломенных лент. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из соломки.

Учебное место для плетения из соломки. Технология плетения из соломки: подготовка соломки к плетению, плетение соломенных «пауков», изготовление плоских плетенки, сушка, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для плетения из соломки. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Подготовка соломки и соломенных лент к плетению. Плетение плоской плетенки «косички». Плетение плоской плетенки «зубатки». Изготовление соломенных «пауков».

Примерный перечень изделий: изделия с элементами плетения из соломки: соломенные «пауки»; салфетки, веера, шкатулки, корзинки, вазы, рамки для фотографий, декоративные и сувенирные изделия и др.

Аппликация и плетение из бересты

Общие сведения о художественной обработке бересты. Береста как природный материал. Заготовка бересты.

Понятие об аппликации из бересты. Подготовка бересты. Понятие о плетении из бересты. Подготовка берестяных лент. Экономное использование материалов. Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из бересты.

Учебное место для аппликации из бересты. Технология аппликации из бересты: выбор и подготовка фона, перевод рисунка на фон, перевод рисунка на бумагу, подготовка бересты, наклеивание бересты на бумагу, сушка бересты, вырезание деталей рисунка из бересты, наклеивание деталей рисунка на фон, сушка, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для аппликации из бересты. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Учебное место для плетения из бересты. Технология плетения из бересты: подготовка бересты к плетению, изготовление берестяных лент, плетение из берестяных лент. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для плетения из бересты.

Качество изделий.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Подготовка бересты к аппликации. Аппликация из бересты. Подготовка бересты к плетению. Плетение из берестяных лент полотна.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами аппликации и плетения из бересты: декоративные панно различных композиций, декоративные изделия с элементами плетения из берестяных лент, туески для хранения сыпучих продуктов, корзинки и вазочки, сувениры и др.

Пропильная резьба по древесине

Понятие о пропильной резьбе по древесине лобзиком. Виды контуров: замкнутый и незамкнутый, внешний и внутренний. Плоские и объемные изделия. Экономное использование материалов.

Графическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами пропильной резьбы. Чтение и выполнение простых эскизов для пропильной резьбы по древесине.

Технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами пропильной резьбы.

Учебное место для пропильной резьбы по древесине лобзиком. Технология пропильной резьбы по древесине для изготовления плоских и объемных изделий: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, выпиливание лобзиком по внешнему и внутреннему контурам прямых и волнистых линий, тупых и острых углов, шлифование, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для пропильной резьбы по древесине. Ручной и электрический лобзика, устройство и принцип действия. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Нанесение рисунка на заготовку из фанеры. Выпиливание ручным лобзиком. Выпиливание ручным и электрическим лобзиками.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами пропильной резьбы по древесине: полки, подставки, рамки для фотографий, полки для книг, украшений, дисков, кассет, сувениры и др.

Контурная резьба по древесине

Резьба по древесине (нож, стамеска). Материал для резьбы по древесине. Основные приемы резьбы по древесине.

Понятие о контурной резьбе по древесине. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами контурной резьбы.

Учебное место для контурной резьбы по древесине. Технология контурной резьбы по древесине с простым узором: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, резьба по древесине ножом-косяком, уголковой и

полукруглой стамесками, шлифование и отделка поверхности заготовки. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для контурной резьбы по древесине. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Подготовка поверхности заготовки из древесины к нанесению рисунка. Выполнение контурной резьбы по древесине.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами контурной резьбы по древесине: панно, наборы разделочных досок, декоративные изделия, сувениры и др.

Геометрическая резьба по древесине

Понятие о геометрической резьбе по древесине. Элементы геометрической резьбы: прямолинейные (двугранные, трехгранные, четырехгранные) выемки; криволинейные (двугранные, трехгранные, скобчатые) выемки. Узоры геометрической резьбы: треугольники, змейки, звездочки, розетки с прямыми и изогнутыми лучами и др. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов с элементами геометрической резьбы.

Учебное место для геометрической резьбы по древесине. Технология геометрической резьбы по древесине (прямолинейные, криволинейные выемки): подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, резьба по древесине: прямолинейные (двугранные, трехгранные, четырехгранные), криволинейные (двугранные, трехгранные, скобчатые) выемки; треугольники, змейки, звездочки, розетки с прямыми и изогнутыми лучами и др.; шлифование и отделка поверхности заготовки. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для геометрической резьбы по древесине. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка. Выполнение геометрической резьбы по древесине (прямолинейные выемки). Выполнение геометрической резьбы по древесине (криволинейные выемки).

Примерный перечень изделий: изделия с элементами геометрической резьбы: разделочные доски, украшения мебели, шкатулки, солонки, сухарницы, вазы, сувениры и др.

Деревянная мозаика (интарсия)

Понятие о деревянной мозаике (интарсии). Виды интарсии. Выбор и подготовка материалов. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление простых и сложных изделий из пиломатериалов, листовых древесных материалов с элементами деревянной мозаики.

Учебное место для выполнения деревянной мозаики. Технология выполнения деревянной мозаики для изготовления простых и сложных изделий: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, выпиливание лобзиком, шлифование и отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для деревянной мозаики. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Подготовка поверхности заготовки из древесины к нанесению рисунка. Выполнение деревянной мозаики для изготовления простых изделий.

Примерный перечень изделий: простые и сложные (много деталей, различных по размерам, форме и отделке) сувенирные изделия с элементами деревянной мозаики и изображением растений, животных и др.

Лесная скульптура

Понятия о лесной скульптуре и лесной находке. Заготовка и подготовка к обработке лесных находок. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление лесной скульптуры.

Учебное место для изготовления лесной скульптуры. Технология изготовления лесной скульптуры. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для изготовления лесной скульптуры. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Выбор и подготовка материала (заготовок) для изготовления лесных находок и скульптур. Изготовление простых лесных скульптур.

Примерный перечень изделий: простые лесные находки и скульптуры; сувенирные изделия с элементами лесной скульптуры и др.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання і выхавання

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Адукацыйны працэс па вучэбным прадмеце «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» ажыццяўляецца па наступных кірунках: у V–VII класах па вучэбных праграмах 2017 года, у VIII–IX класах па вучэбных праграмах, скарэктаваных у 2017 годзе.

Асноўнай мэтай вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» ў V–VII класах з'яўляецца фарміраванне асноў кампетэнтнасці навучэнцаў у розных сферах працоўнай, гаспадарча-бытавой, канструктарска-тэхналагічнай дзейнасці, дэкаратыўна-прыкладной і тэхнічнай творчасці, якія спрыяюць сацыялізацыі асобы ў сучасных сацыяльна-эканамічных умовах.

Рэалізацыя гэтай мэты прадугледжвае рашэнне навучальных, развіццёвых і выхаваўчых задач:

фарміраванне ведаў, уменняў і навыкаў працэсе выканання розных відаў вучэбна-пазнавальнай і працоўнай дзейнасці (тэхналагічных аперацый) па апрацоўцы матэрыялаў, тэхнічнай і мастацкай творчасці, рамонтным работам у быце;

фарміраванне асноў графічнай і тэхналагічнай граматынасці, уменняў эканомна выкарыстоўваць матэрыялы і выконваць правілы бяспечных паводзін;

фарміраванне гатоўнасці да прафесійнага самавызначэння;

развіццё пазнавальных інтарэсаў, канструктарска-тэхналагічных і творчых здольнасцей, тэхнічнага і мастацкага мыслення, камунікатыўных і арганізатарскіх уменняў у працэсе выканання розных відаў працоўнай дзейнасці;

выхаванне працавітасці, культуры працы, калектывізму, ініцыятыўнасці і самастойнасці, эстэтычнага густу, культуры паводзін і зносін; далучэння да культурных нацыянальных каштоўнасцей і традыцый.

Змест вучэбнай праграмы рэалізуецца ў працэсе тэарэтычнага і практычнага навучання. Практычнае навучанне ажыццяўляецца ў працэсе практычнай дзейнасці вучняў.

Навучанне вучэбнаму прадмету «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі базуецца на метадалагічных падыходах: сістэмна-дзейнасным, асяроддзевым, асобасна-арыентаваным, культуралагічным, кампетэнтнасным.

Да асноўных відаў кампетэнцый, якія фарміруюцца ў працэсе працоўнага навучання вучняў, адносяцца *асобасныя, метапрадметныя і прадметныя кампетэнцыі*.

Асобасныя кампетэнцыі арыентаваны на гатоўнасць і здольнасць навучэнцаў да самаразвіцця. Да асобасных кампетэнцый адносяцца:

каштоўнасна-сэнсавыя – здольнасць да каштоўнаснага і эмацыянальна-валявога выканання дзейнасці, здольнасць прымаць веды як каштоўнасці; уменне гарманічна адаптавацца ў сучасным свеце, выбіраць каштоўнасныя, мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў, самастойна выяўляць супярэчнасці і прымаць рашэнні.

рэфлексійна-ацэначныя – здольнасць да асэнсавання ўласных індывідуальна-асобасных асаблівасцей, свайго псіхічнага стану, здольнасць ажыццяўляць суб'ектыўны самакантроль і самаацэнку, гатоўнасць да самаўдасканалення і развіцця;

камунікатыўныя – здольнасць да арганізацыі і прадуктыўнага супрацоўніцтва ў калектыўнай дзейнасці: дапускаць магчымасць існавання ў людзей розных пунктаў погляду, улічваць розныя пункты погляду і імкнуцца да каардынацыі розных пазіцый падчас супрацоўніцтва; выкарыстоўваць маўленне для рэгуляцыі свайго дзеяння, дамаўляцца і прыходзіць да агульнага рашэння ў сумеснай дзейнасці. Адекватна выкарыстоўваць маўленчыя сродкі для рашэння розных камунікатыўных, арганізацыйных і практычных задач.

Метапрадметныя кампетэнцыі накіраваны на авалоданне навучэнцамі ўніверсальнымі вучэбнымі дзеяннямі (рэгулятыўнымі, інфармацыйнымі, пазнавальнымі) якія складаюць аснову ўмення вучыцца. Да метапрадметных кампетэнцый адносяцца:

рэгулятыўныя – здольнасць прымаць вучэбную задачу, ставіць мэты ў вучэбна-тэхналагічнай і творчай дзейнасці, планаваць свае дзеянні ў адпаведнасці з пастаўленымі задачамі і ўмовамі іх рэалізацыі, ажыццяўляць прамежкавы і выніковы кантроль і ацэнку вучэбных дзеянняў ў адпаведнасці з пастаўленымі задачамі і ўмовамі іх рэалізацыі, адекватна ўспрымаць ацэнку настаўніка, выконваць вучэбныя дзеянні ў тэарэтычнай і практычнай дзейнасці;

інфармацыйныя – здольнасць ажыццяўляць пошук, апрацоўку, захаванне і перадачу неабходнай інфармацыі ў адпаведнасці з узроўнем і складанасцю рашэння задач; здольнасць ствараць уласны інфармацыйны прадукт, прадстаўляць інфармацыю ў разнастайнай форме (таблічнай, графічнай, схематычнай і інш.) для рашэння задач, даваць адказы ў вуснай і пісьмовай форме, арыентавацца на розныя спосабы рашэння задач, выдзяляць істотную інфармацыю з тэкстаў розных відаў;

пазнавальныя – здольнасці ажыццяўляць вучэбна-пазнавальную дзейнасць, аналізаваць прадметы з выдзяленнем істотных і неістотных характарыстык і элементаў, рабіць параўнанне па зададзеных крытэрыях, разважаць аб вырабах, іх будове, уласцівасцях і сувязях, абагульняць, знаходзіць аналогіі, выконваць праектную дзейнасць.

Прадметныя кампетэнцыі фарміруюцца праз асваенне навучэнцамі тэарэтычных ведаў, практычных уменняў і навыкаў: рацыянальнае выкарыстанне вучэбнай і дадатковай тэхнічнай і тэхналагічнай інфармацыі для праектавання і стварэння вырабаў; ацэнкі ўласцівасцей матэрыялаў і галін іх прымянення; арыентацыі ў наяўных тэхнічных сродках і тэхналогіях стварэння выраба; адрознення відаў, прызначэння матэрыялаў, інструментаў і абсталявання; планавання тэхналагічнага працэсу; падбор матэрыялаў, інструментаў і абсталявання з улікам характару вырабу і тэхналогіі яго вырабу; праектавання паслядоўнасці тэхналагічных аперацый і распрацоўка тэхналагічнай дакументацыі; выкананне тэхналагічных аперацый з захаваннем устаноўленых норм бяспекі паводзін і інш.).

Мэтаі прадмета «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» ў **VIII–IX класах** з’яўляецца фарміраванне агульнапрацоўных, тэхніка-тэхналагічных ведаў, уменняў, навыкаў набыццё вопыту працоўнай, гаспадарча-бытавой дзейнасці.

Рэалізацыя гэтай мэты прадугледжвае рашэнне **задач**:

фарміраванне тэрэтычных ведаў, практычных уменняў і навыкаў работы ў розных галінах працоўнай дзейнасці; асноў асноў графічнай і тэхналагічнай граматынасці; практычных уменняў вядзення дамашняй гаспадаркі, навыкаў бяспекі паводзін;

развіццё творчых, канструктарскіх здольнасцей і пазнавальных інтарэсаў, тэхнічнага і мастацкага мыслення, камунікатыўных уменняў, эстэтычнага густу ў працэсе выканання розных відаў дзейнасці;

выхаванне працавітасці, культуры працы, калектывізму, ініцыятыўнасці і самастойнасці, культуры паводзін і зносін, павагі да майстэрства, каштоўнасных адносін да народнай творчасці.

Змест вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» ў V–VII класах прадстаўлены інварыянтным і варыятыўным кампанентамі.

Інварыянтны кампанент уключае наступныя раздзелы: «Апрацоўка драўніны», «Апрацоўка металаў», «Рамонтныя работы ў быце». Змест інварыянтнага кампанента накіраваны на паслядоўнае авалоданне вучнямі VII класа асобнымі тэхналагічнымі аперацыямі па ручной і механічнай апрацоўцы драўніны і металаў, а таксама рамонтнымі работамі ў быце.

Варыятыўны кампанент утрымлівае тэмы, якія адлюстроўваюць розныя віды тэхнічнай і мастацкай творчасці вучняў. Настаўніку даецца магчымасць самастойна вызначыць від творчасці (адзін або некалькі) у кожным класе ці выбраць скразную тэму з V па VII клас. Акрамя пералічаных у вучэбнай праграме відаў тэхнічнай і мастацкай творчасці, настаўнік можа выбраць іншы (не паказаны ў спісе) від творчасці з улікам узроставых асаблівасцей і пажаданняў вучняў, стану матэрыяльна-тэхнічнай базы, рэгіянальных і мясцовых умоў, асаблівасцей і традыцый.

Змест вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» ў VIII–IX класах прадстаўлены двума зместавымі лініямі: «Апрацоўка канструкцыйных матэрыялаў» і «Мастацкая творчасць».

Зместавая лінія «Апрацоўка канструкцыйных матэрыялаў» уключае два раздзелы «Апрацоўка драўніны», «Апрацоўка металаў», змест якіх накіраваны на паслядоўнае авалоданне вучнямі тэхналагічнымі аперацыямі па ручной і механічнай апрацоўцы драўніны і металаў.

Зместавая лінія «Мастацкая творчасць» уключае два раздзелы «Канструяванне» і «Геаметрычная разьба па драўніне», змест якіх накіраваны на авалоданне вучнямі асновамі канструявання і тэхналогіяй геаметрычнай разьбы па драўніне.

Змест вучэбнай праграмы прадугледжвае азнаямленне вучняў з абсталяваннем вучэбных майстэрняў і арганізацыяй вучэбных месцаў для ручной і механічнай апрацоўкі канструкцыйных матэрыялаў; правіламі бяспечных паводзін; вывучэнне ведаў і асноўных уласцівасцей матэрыялаў, іх эканомнае выкарыстанне; вывучэнне ведаў інструментаў і прылад, бяспечныя метады і прыёмы іх выкарыстання; раскрыццё зместу, паслядоўнасці і прыёмаў выканання тэхналагічных аперацый; вывучэнне разнастайных ведаў рамонтных работ у быце і авалодванне прыёмамі іх выканання, вывучэнне ведаў тэхнічнай і мастацкай творчасці; азнаямленне з тэхналагічным працэсам, чытанне і афармленне графічнай і тэхналагічнай дакументацыі.

Пасля кожнага раздзела вучэбнай праграмы прыведзены асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў, якія ўтрымліваюць для V–VII класаў пералік ведаў (на ўзроўнях уяўлення і разумення), уменняў і навыкаў (для VIII–IX класаў пералік асноўных ведаў і ўменняў), якія падлягаюць кантролю ў працэсе навучання на занятках.

У працэсе працоўнага навучання настаўніку неабходна выкарыстоўваць міжпрадметныя сувязі з такімі вучэбнымі прадметамі, як фізіка, біялогія, хімія, матэматыка, інфарматыка і чарчэнне, якія актывізуюць пазнавальную дзейнасць вучняў, развіваюць іх мысленне і памяць пры пераносе і абагульненні ведаў з розных прадметаў.

Фарміраванне тэарэтычных звестак ажыццяўляецца ў працэсе вывучэння новага матэрыялу і пры інструктаванні вучняў перад выкананнем імі практычных заданняў. Усе віды вучэбных заняткаў па тэхнічнай працы носяць практыкаарыентаваны характар. Вучэбнай праграмай для V–VII класаў прадугледжаны практычныя работы, для VIII–IX класаў практычныя заданні прадстаўлены ў выглядзе графічных, лабараторных і практычных работ. Таксама для V–VII класаў прыведзены прыкладныя пералікі вырабаў як для індыўідуальных, так і для групавых практычных работ. Пералік вырабаў можа змяняцца і дапаўняцца настаўнікам з улікам пажаданняў і магчымасцей вучняў, стану матэрыяльна-тэхнічнай базы. Выбар вырабу павінен забяспечваць магчымасць дынамічнага развіцця ўменняў вучняў і забяспечваць магчымасць дасягнення ўстаноўленых вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў (кампетэнцый).

Тэматычны план для V–VII класаў

№ п/п	Назва раздзелаў	Колькасць гадзін		
		V	VI	VII
ИНВАРИАНТНЫ КАМПАНАЕНТ				
I	Апрацоўка драўніны	17*/17**	36/18	28/14
II	Апрацоўка металаў	8/8	16/8	24/12
III	Рамонтныя работы ў быце	3/3	4/2	4/2
ВАРЬЯТЫЎНЫ КАМПАНАЕНТ***				
	<i>Тэхнічная творчасць:</i> Пачатковае мадэліраванне Аўтамадэліраванне Авіямадэліраванне Суднамадэліраванне Канструяванне і інш. <i>Мастацкая апрацоўка матэрыялаў:</i> Выпальванне па драўніне Аплікацыя з саломкі Пляценне з саломкі Аплікацыя і пляценне з бяросты Прапільная разьба па драўніне Контурная разьба па драўніне Геаметрычная разьба па драўніне Драўляная мазаіка (інтарсія) Лясная скульптура і інш.	6/6	12/6	12/6
	Рэзерв часу	1/1	2/1	2/1
	Усяго	35/35	70/35	70/35

* Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) у школах.

** Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) у гімназіях.

*** Паслядоўнасць і выбар колькасці тэм на вывучэнне раздзелаў вар'ятыўнай часткі ў кожным класе ажыццяўляецца настаўнікам самастойна на падставе пажаданняў вучняў, рэгіянальных асаблівасцей і традыцый.

для VIII–IX класоў

№ п/п	Назва зместавай лініі, раздзела	Колькасць гадзін	
		VIII	IX
I	Апрацоўка канструкцыйных матэрыялаў	40*/19**	18*
1	Апрацоўка драўніны	26/11	10
2	Апрацоўка металаў	14/8	8

II	Мастацкая творчасць		28/15	16
1	Канструяванне		4/2	2
2	Геаметрычная разьба па драўніне		24/13	14
		Рэзерв часу	2/ 1	1
		Усяго	70/35	35

* Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) у школах.

** Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) у гімназіях.

Практычныя ўменні і навыкі, атрыманыя на ўроках працоўнага навучання, рэкамендуецца развіваць на факультатыўных занятках і кружках па адпаведных праграмах.

У вучэбнай праграме для кожнага класа настаўнік мае права змяніць паслядоўнасць вывучэння раздзелаў і тэм пры ўмове захавання суцэльнай сістэмы падрыхтоўкі вучняў, не парушаючы пры гэтым логіку вывучэння курса ў цэлым. У мэтах павышэння эфектыўнасці правядзення вучэбных заняткаў па тэхнічнай працы настаўнік можа выкарыстаць па сваім меркаванні да 15 % вучэбнага часу з улікам мясцовых умоў і наяўнасці матэрыяльна-тэхнічнай базы майстэрні.

Асаблівую ўвагу ў працэсе працоўнага навучання трэба звяртаць на выкананне вучнямі правілаў бяспечных паводзін пры выкананні работ, супрацьпажарнай бяспекі і санітарна-гігіенічных умоў працы ў майстэрнях. Практычныя работы, якія прадугледжваюць выкарыстанне вучэбнага станочнага абсталявання, павінны выконвацца пад абавязковым кантролем з боку настаўніка.

Інструменты, прылады і вучэбнае абсталяванне ў майстэрнях павінны адпавядаць патрабаванням адпаведных нарматыўных дакументаў па ахове працы.

Кантроль вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў праводзіцца ў выглядзе вуснага апытання вучняў, выканання імі самастойных і практычных работ, тэставых заданняў, тэхналагічных аперацый, творчых праектаў, стварэння вырабаў, распрацоўкі графічнай і тэхналагічнай дакументацыі. З улікам працэсуальнага і выніковага аспектаў дзейнасці вучняў ацэнка практычных работ павінна ажыццяўляцца па наступных крытэрыях: арганізацыя працоўнага месца, захаванне правілаў бяспечных паводзін, рацыянальнасць прымянення інструментаў, прыстасаванняў і абсталявання; правільнасць выканання тэхналагічных аперацый, узровень самастойнасці і творчы падыход у працэсе выканання практычнай работы, час, які затрачаны на выкананне практычнай работы, адпаведнасцю вырабу (загатоўкі) чарцяжу.

ІНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНЕНТ

V клас

Апрацоўка драўніны – 17/17 гадзін

Сталярная майстэрня. Агульныя звесткі аб сталярнай майстэрні. Правілы бяспечных паводзін у майстэрні. Вучэбнае месца для ручной апрацоўкі піламатэрыялаў і фанеры: арганізацыя вучэбнага месца, абсталяванне. Прызначэнне, канструкцыя сталярнага варштата, праверка адпаведнасці вышыні варштата росту вучня, правілы карыстання варштатам.

Практычная праца. Вывучэнне канструкцыі сталярнага варштата, спосабаў замацавання загатоўкі з дапамогай шрубавых заціскаў.

Атрыманне і прымяненне драўніны. Агульныя звесткі аб будове дрэва. Паняцце аб драўніне. Нарыхтоўка драўніны, выкарыстанне драўніны ў гаспадарцы. Агульныя звесткі аб дрэваапрацоўчай прамысловасці, атрыманні піламатэрыялаў, відах піламатэрыялаў (брус, брусок, дошка), сферы ўжывання. Ліставыя драўляныя матэрыялы (шпон, фанера), вобласць прымянення.

Практычная работа: Даследаванне піламатэрыялаў, ліставых драўняных матэрыялаў.

Графічная дакументацыя. Паняцце аб чарцяжы, эскізе, і тэхнічным малюнку. Агульныя звесткі пра маштаб, лініях чарцяжа, памерах, аб афармленні і чытанні чарцяжа (эскіза), чарцёжных інструментах. Правілы чытання чарцяжа (эскіза).

Практычная работа: Чытанне чарцяжа (эскіза) выраба.

Тэхналагічная дакументацыя. Паняцце аб дэталі і зборачнай адзінцы. Паняцце аб загатоўцы, інструментах, прыстасаваннях. Агульныя звесткі пра тэхналагічны працэс, тэхналагічную аперацыю. Агульныя звесткі аб тэхналагічнай дакументацыі, якая выкарыстоўваецца ў вучэбных мэтах (тэхналагічнай карце (вучэбнай)).

Практычная работа. Чытанне тэхналагічных карт (вучэбных) на выкананне простых вырабаў з піламатэрыялаў і фанеры.

Вымярэнне і разметка заготовак з драўніны. Агульныя звесткі аб вымярэнні і разметцы. Віды разметкі: па чарцяжы, з дапамогай шаблону. Інструменты і прыстасаванні для вымярэння і разметкі, іх прызначэнне. Вызначэнне базавага боку загатоўкі. Прыёмы разметкі пры дапамозе лінейкі, сталярнага вугольніка, шаблону. Паняцце пра прыпуск. Якасць выканання разметкі. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Практычная работа: Разметка заготовак з выкарыстаннем лінейкі, сталярнага вугольніка, шаблону.

Пілаванне драўніны. Агульныя звесткі аб пілаванні драўніны. Віды пілавання. Агульныя звесткі аб інструментах і прыстасаваннях для пілавання, іх прызначэнні. Пілаванне сталярнай нажоўкай: канструкцыя, прыёмы пілавання. Пілаванне лобзікам: канструкцыя, прыёмы пілавання ручным лобзікам, прыстасаванні для пілавання. Якасць выканання пілавання. Агульныя звесткі аб электрыфікаваных прыладах для пілавання. Зачыстка дэталю. Правілы бяспечных паводзін у працэсе пілавання і зачыстцы дэталю з драўніны.

Практычныя работы. Пілаванне заготовак з драўніны сталярнай нажоўкай, ручным лобзікам. Зачыстка дэталю напільнікам.

Зборка дэталей з драўніны. Агульныя звесткі аб зборцы дэталю з драўніны. Агульныя звесткі аб злучэннях на клеі, аб клеях на аснове ПВА. Падрыхтоўка паверхні да склейвання, прыёмы склейвання, інструменты і прыстасаванні. Агульныя звесткі аб зборцы дэталю з драўніны на цвіках, відах цвікоў. Правілы злучэння дэталю пры дапамозе цвікоў. Інструменты, прыстасаванні, прыёмы працы. Якасць выканання зборкі. Правілы бяспечных паводзін пры зборцы дэталю з драўніны.

Практычныя работы. Зборка дэталю з драўніны на клеі, на цвіках.

Шліфаванне драўніны. Агульныя звесткі аб шліфаванні вырабаў з драўніны, інструментах, прыстасаваннях для шліфавання. Прыёмы шліфавання пры дапамозе шліфавальнай шкуркі. Якасць выканання шліфавання. Правілы бяспечных паводзін пры шліфаванні вырабаў з драўніны.

Практычныя работы. Шліфаванне вырабаў з драўніны пры дапамозе шліфавальнай шкуркі.

Азнямленне з прафесіямі вальшчыка, столяра, чарцёжніка-канструктара і інш.

Прыкладны пералік вырабаў. Апрацоўчыя (можа кухонныя) дошкі, падстаўкі пад гарачае і пад кветкі, кармушкі для птушак, фігуркі жывёл, літары для стэндаў, макеты і мадэлі, кубікі, скрыначкі, дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні прадстаўлення: агульныя звесткі аб сталярнай майстэрні; будове дрэва, нарыхтоўцы драўніны, атрымання піламатэрыялаў, ліставых драўняных матэрыялаў (шпоне, фанеры), маштабе, лініях чарцяжа, памерах на чарцяжы, афармленні і чытанні чарцяжа, тэхналагічным працэсе, тэхналагічнай аперацыі, тэхналагічнай дакументацыі,

якая выкарыстоўваецца ў навучальных мэтах, ручных і электрыфікаваных інструментах, прыстасаваннях; пра зборку дэталю з драўніны, шліфаванне вырабаў;

на ўзроўні разумення: правілы бяспечных паводзін у сталярнай майстэрні; прызначэнне і будова сталярнага варштата; сутнасць паняццяў: драўніна, абсталюванне, інструменты, прыстасаванні, загатоўка, дэталі, зборачная адзінка, тэхнічны малюнак, эскіз, чарцёж, разметка, прыпуск, пілаванне драўніны; прызначэнне абсталювання, інструментаў і прыстасаванняў для выканання тэхналагічных аперацый; прыёмы і правілы злучэння дэталю пры дапамозе цвікоў, на клеі.

Вучні павінны ўмець:

арганізоўваць вучэбнае месца (размяшчаць інструменты і прыстасаванні на сталярным варштаце), карыстацца варштатам, замацоўваць загатоўкі ў зацісках сталярнага варштата;

распазнаваць піламатэрыялы і ліставыя драўляныя матэрыялы (шпон, фанера); графічныя выявы; умоўныя абазначэнні на чарцяжах (радыус, дыяметр, таўшчыня), віды разметкі (па чарцяжы і шаблоне);

чытаць чарцяжы (эскізы), тэхналагічную карту (вучэбную) на выкананне простых вырабаў з піламатэрыялаў і фанеры;

вызначаць базавы бок загатоўкі з драўніны;

выбіраць загатоўкі з піламатэрыялаў і фанеры з прыпускам на апрацоўку з улікам эканоміі матэрыялаў; інструменты і прыстасаванні для выканання тэхналагічных аперацый;

кантраляваць якасць выканання тэхналагічных аперацый;

карыстацца абсталюваннем, інструментамі і прыстасаваннямі пры выкананні тэхналагічных аперацый.

Вучні павінны валодаць:

бяспечнымі прыёмамі працы з абсталюваннем, інструментамі, прыстасаваннямі і матэрыяламі пры выкананні тэхналагічных аперацый;

прыёмамі выканання вымярэнняў і разметкі заготовак з драўніны (лінейка, вугольнік, шаблон), пілавання драўніны (нажоўка, ручны лобзік), зачысткі дэталю (рашпіль, надфіль), шліфавання вырабу (шліфавальная шкурка), зборкі дэталю з драўніны на клеі і на цвіках.

Апрацоўка металаў – 8/8 гадзін

Слясарная майстэрня. Агульныя звесткі аб слясарнай майстэрні. Правілы бяспечных паводзін у майстэрні. Вучэбнае месца для ручной апрацоўкі металаў: арганізацыя вучэбнага месца, абсталюванне. Прызначэнне і канструкцыя слясарнага варштата. Канструкцыя слясарных ціскоў, правілы карыстання.

Практычная работа. Вывучэнне канструкцыі слясарнага варштата, слясарных ціскоў, засваенне прыёмаў замацавання заготовак.

Атрыманне і прымяненне металаў. Агульныя звесткі аб металаапрацоўчай прамысловасці: атрыманне і прымяненне металаў і сплаваў. Дрот: спосабы атрымання, вобласць прымянення.

Практычная работа: Даследаванне уласцівасцяў дроту.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя. Асаблівасці графічных відарысаў простых вырабаў з дроту. Вызначэнне даўжыні загатоўкі (даўжыня акружнасці) з дроту. Чытанне тэхналагічных карт (вучэбных) на выкананне выраба з дроту.

Практычныя работы: Чытанне чарцяжоў (эскізаў) на выкананне вырабаў з дроту. Чытанне тэхналагічных карт (вучэбных) на выкананне вырабаў з дроту.

Праўка дроту. Агульныя звесткі аб праўцы дроту. Інструменты і прыстасаванні для праўкі дроту. Прыёмы праўкі. Якасць выканання праўкі дроту. Правілы бяспечных паводзін пры праўцы дроту.

Практычная работа: Праўка нарыхтоўкі з дроту.

Вымярэнне, разметка і рэзка дроту. Агульныя звесткі аб вымярэнні і разметцы загатоўак з дроту. Інструменты і прыстасаванні для вымярэння і разметкі. Прыёмы рэзкі дроту, інструменты і прыстасаванні. Рэзка дроту кусачкамі. Зачыстка зрэзаў (тарцоў) дроту. Якасць выканання разметкі і рэзкі дроту. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў. Правілы бяспечных паводзін пры рэзанні дроту.

Практычныя работы: Вымярэнне і разметка загатоўак з дроту. Рэзка дроту кусачкамі, зачыстка зрэзаў (тарцоў).

Гібка дроту. Гібка дроту. Інструменты і прыстасаванні для гібкі дроту. Прыёмы гібкі дроту. Агульныя звесткі аб зборцы дэталей з дроту. Якасць выканання гібкі дроту. Правілы бяспечных паводзін пры гібке дроту.

Практычныя работы: Гібка дроту з выкарыстаннем пласкагубцаў, круглагубцаў, аправак. Зборка дэталей з дроту.

Азнаямленне з прафесіямі слесара, разметчыка і інш.

Прыкладны пералік вырабаў. Галаваломкі з дроту, кольцы для штор, падстаўкі пад гарачае, падвясныя кручкі, ланцужкі, вырабы з дроту ў выглядзе раслін і жывёл, кручкі дзвярныя, чарцілкі, вешалкі, макеты і мадэлі, дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні прадстаўлення: агульныя звесткі аб слясарнай майстэрні; металаапрацоўчай прамысловасці, атрыманні і ўжыванні металаў і сплаваў; праўцы, вымярэнні і разметцы загатоўак з дроту, зборцы дэталей з дроту;

на ўзроўні разумення: правілы бяспечных паводзін у слясарнай майстэрні, арганізацыі вучэбнага месца, прызначэнне і канструкцыя слясарнага варштата, слясарных ціскоў і правілы карыстання імі, звесткі аб атрыманні і ўжыванні дроту, яго ўласцівасцях, асаблівасці графічнага відарысу вырабаў з дроту, прыёмы праўкі, рэзкі, гібкі дроту, зачыткі зрэзаў (тарцоў).

Вучні павінны ўмець:

арганізоўваць вучэбнае месца (замацоўваць загатоўку ў слясарных цісках ў залежнасці ад матэрыялу, які трэба апрацаваць);

параўноўваць розныя віды дроту, улічваць іх ўласцівасці пры выбары матэрыялу для вырабу;

чытаць чарцёж (эскіз) вырабу з дроту, тэхналагічныя карты (вучэбныя) на выкананне вырабаў з дроту;

вызначаць даўжыню загатоўкі з дроту з улікам канфігурацыі вырабу (прамалінейныя, крывалінейныя ўчасткі), разлічваць даўжыню акружнасці для вырабу кольца з дроту;

размячаць загатоўкі з дроту з прыпускам на апрацоўку, эканомна выкарыстоўваць матэрыялы;

выбіраць спосаб праўкі і гібкі дроту ў залежнасці ад яе таўшчыні і матэрыялу, з якога ён выраблен; інструменты для рэзкі, праўкі, гібкі дроту;

карыстацца абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі пры выкананні тэхналагічных аперацый.

Вучні павінны валодаць:

бяспечнымі прыёмамі працы з абсталяваннем, інструментамі, прыстасаваннямі і матэрыяламі пры выкананні тэхналагічных аперацый, прыёмамі выканання вымярэння нарыхтоўкі з дроту, праўкі, разметкі, рэзкі дроту кусачкамі, гібкі, зборкі дэталей з дроту.

Рамонтныя работы ў быце – 3/3 гадзін

Рамонт мэблі. Агульныя звесткі аб відах рамонту мэблі ў быце, раздымных і нераздымных мэблевых злучэннях. Прасцейшы рамонт мэблі (крэслаў, сталаў і інш.): рамонт раздымных злучэнняў (перацяжка шрубавых злучэнняў), рамонт нераздымных

злучэнняў на клеі (злучэння на шыпах, на нагелях). Інструменты і прыстасаванні для перацяжкі шрубавых злучэнняў. Якасць выканання перацяжкі. Правілы бяспечных паводзін пры выкананні рамонтных работ.

Практычныя работы: Прасцейшы ремонт мэблі (крэслаў, сталоў і інш.): перацяжка шрубавых злучэнняў, ремонт злучэнняў на клеі.

Азнаямленне з прафесіямі рэстаўратара і інш.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні прадстаўлення: агульныя звесткі аб відах рамонту мэблі, відах раздымных і нераздымных мэблевых злучэнняў;

на ўзроўні разумення: спосабы найпростага рамонту шрубавых злучэнняў мэблі, рамонту нераздымных злучэнняў на клеі.

Вучні павінны ўмець:

выбіраць матэрыялы для выканання рамонту мэблі;
карыстацца інструментамі, прыстасаваннямі і абсталяваннем для выканання прасцейшага рамонту мэблі (крэслаў, сталоў і інш.);

вырабляць прасцейшы ремонт мэблі (перацяжку шрубавых злучэнняў, ремонт нераздымных злучэнняў).

Вучні павінны валодаць:

бяспечнымі прыёмамі працы з інструментамі, прыстасаваннямі і матэрыяламі пры выкананні рамонту мэблі; прыёмамі зборкі шрубавых злучэнняў, рамонту нераздымных злучэнняў, праверкі якасці выканання рамонту мэблі.

ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМПАНЕНТ

Тэхнічная творчасць

Пачатковае мадэліраванне

Мадэліраванне. Мадэль. Віды мадэлей.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб простых мадэлей з плоскіх дэталяў, з дэталяў канструктараў. Чытанне чарцяжоў і тэхнічных рысункаў простых мадэлей з плоскіх дэталяў, з дэталяў канструктараў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для пачатковага мадэліравання. Тэхналогія пачатковага мадэліравання з плоскіх дэталяў (папера, кардон, піламатэрыялы таўшчынёй да 30 мм, фанера таўшчынёй да 5 мм, мяккі дрот), з дэталяў канструктараў. Зборка мадэлей па ўзору, тэхнічнаму рысунку, чарцяжы, слоўнаму апісанню і па ўласнай задуме. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для пачатковага мадэліравання. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мадэліраваннем.

Практычная работа. Арганізацыя вучэбнага месца для пачатковага мадэліравання. Пачатковае мадэліраванне простых вырабаў з плоскіх дэталяў, з дэталяў канструктараў.

Прыкладны пералік вырабаў. Простыя вырабы з плоскіх дэталяў, з дэталяў канструктараў; мадэлі-цацкі; мадэлі-сувеніры; мадэлі парашутаў, планёраў, самалётаў; плоскія паветраныя змеі; контурныя макеты і мадэлі аўтамабіляў, дэкаратыўныя і сувенірыя вырабы і інш.

Аўтамадэліраванне

Аўтамадэліраванне. Віды і канструкцыя аўтамадэлей. Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб аўтамадэлей. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для аўтамадэліраваньня. Тэхналогія вырабу асноўных дэталей і зборачных адзінак аўтамадэлей: кузава і хадавой часткі. Аздабленне аўтамадэлей. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для аўтамадэліраваньня. Якасць мадэляў. Правілы бяспечных паводзін.

Прафесіі, якія звязаны з аўтамадэліраваннем.

Практычныя работы. Выраб кузава мадэлі легкавога аўтамабіля. Выраб хадавой часткі мадэлі легкавога аўтамабіля.

Прыкладны пералік вырабаў. Нескладаныя дзеючыя або нядзеючыя мадэлі; мадэлі-копіі легкавых ці грузавых аўтамабіляў, мадэлі-сувеніры, дэкаматыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Авіямадэліраванне

Агульныя звесткі пра лятальныя апараты. Класіфікацыя лятальных апаратаў.

Авіямадэліраванне. Віды і канструкцыя авіямадэлей. Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб авіямадэлей. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для авіямадэліраваньня. Тэхналогія вырабу асноўных дэталей і зборачных адзінак авіямадэлей: фюзеляжу, крыла, кіля, стабілізатара; вінтаматорнай устаноўкі. Апрацоўка авіямадэляў. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для авіямадэліраваньня. Якасць мадэляў. Правілы бяспечных паводзін.

Прафесіі, якія звязаны з авіямадэліраваннем.

Практычныя работы. Выраб прасцейшай мадэлі планера з паперы. Выраб загатовак асноўных дэталей мадэлі планера. Выраб асноўных дэталей мадэлі планера. Выраб паветранага вінта. Выраб вінтаматорнай устаноўкі мадэлі самалёта з гумавым рухавіком.

Прыкладны пералік вырабаў. Нескладаныя мадэлі планераў; свабодналятаючыя мадэлі самалётаў; настольныя мадэлі-копіі самалётаў; аваіямадэлі свабоднай канструкцыі, мадэлі-сувеніры, дэкаматыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Суднамадэліраванне

Агульныя звесткі пра судны і караблі. Класіфікацыя суднаў і караблёў.

Суднамадэліраванне. Віды і канструкцыя мадэлей суднаў. Асноўныя ўласцівасці мадэлей суднаў. Галоўныя памеры мадэлі судна.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб мадэляў суднаў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для суднамадэліраваньня. Тэхналогія вырабу асноўных дэталей і зборачных адзінак мадэлей судна: корпуса, вінтаматорнай устаноўкі, рулявога механізму, палубнай надстройки. Спосабы вырабу карпусоў з паперы, пенапласту, пап'е-машэ, драўніны. Аздабленне, выпрабаванне і рэгуліроўка мадэлей суднаў. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для суднамадэліраваньня. Якасць мадэлей. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з суднамадэліраваннем.

Практычныя работы. Азнаямленне з відамі мадэляў судна. Азнаямленне з асноўнымі ўласцівасцямі мадэлей суднаў. Вызначэнне галоўных памераў мадэлі судна. Выраб корпуса мадэлі лодкі з паперы. Выраб корпуса мадэлі судна з драўніны. Выраб рубкі мадэлі судна з драўніны. Выраб корпуса мадэлі судна з пап'е-машэ. Выраб гумавага рухавіка для мадэлі судна. Выраб і рэгуліроўка прасцейшага грабнага вінта. Выраб простага руля. Выраб рубкі з тонкаліставага металу. Аздабленне корпуса мадэлі судна.

Прыкладны пералік вырабаў. Простыя сілуэтныя мадэлі суднаў (яхта, кацер, падводная лодка і інш.); мадэлі суднаў і караблёў; настольныя мадэлі-копіі суднаў і караблёў; мадэлі паруснікаў, мадэлі суднаў і караблёў з гумавымі рухавікамі; мадэлі суднаў свабоднай канструкцыі з электрарухавікамі, дэкаматыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Канструяванне

Канструяванне. Тэхнічнае канструяванне. Канструкцыя вырабу (устройства вырабу, віды злучэнняў дэталей вырабу і г. д.). Канструкцыйныя матэрыялы і іх віды.

Паняцце пра тыпавыя дэталі. Віды тыпавых дэталей. Злучэнні дэталей. Паняцце пра механізм. Віды механізмаў. Паняцце пра машыну. Віды машын. Прынцыпы канструявання. Спосабы канструявання. Паняцце пра тэхніку і транспарт. Віды транспарту.

Мастацкае канструяванне. Кампазіцыя вырабу (форма вырабу, віды аздаблення дэталей вырабу і г.д.). Уласцівасці кампазіцыі вырабу: сіметрычнасць і асіметрычнасць (сіметрыя і асіметрыя), статычнасць і дынамічнасць (статыка і дынаміка), прапарцыянальнасць (прапорцыі) і маштабнасць (маштаб), кантраснасць (кантраст) і нюанснасць (нюанс), метрычнасць (метр, метрычны паўтор) і рытмічнасць (рытм, рытмічны паўтор), колеранасць (колера).

Графічная і тэхналагічная дакументацыя для канструявання вырабаў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для канструявання вырабаў. Тэхналогіі канструявання і выканання вырабаў. Зборка вырабаў па ўзоры, тэхнічным рысунку, чарцяжы, слоўным апісанні і па ўласнай задуме. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для канструявання вырабаў. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з канструяваннем.

Графічная работа. Чытанне і выкананне эскізаў канструкцый і кампазіцый вырабаў; чарцяжоў і тэхнічных рысункаў вырабаў.

Практычныя работы. Азнаямленне з відамі тыпавых дэталей і злучэнняў дэталей. Азнаямленне з відамі механізмаў. Азнаямленне з відамі машын. Канструяванне вырабаў з плоскіх і аб'ёмных дэталей.

Прыкладны пералік вырабаў. Вырабы з плоскіх і аб'ёмных дэталей (матэрыял: папера, кардон, драўніна, метал), дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Мастацкая апрацоўка матэрыялаў

Выпальванне па драўніне

Агульныя звесткі пра мастацкую апрацоўку матэрыялаў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Паняцце пра выпальванне па драўніне. Віды відарысаў: контурнае, святлоценявое, сілуэтнае. Паняцці: «фон», «контур» і «сілуэт». Спосабы выпальвання: плоскае, глыбокае. Віды штрыхоўкі пры выпальванні: паралельнымі лініямі, перасякальнымі лініямі, неперасякальнымі адрэзкамі, кропкамі.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з піламатэрыялаў і фанеры з элементамі выпальвання. Чытанне простых эскізаў на выпальванне па драўніне.

Вучэбнае месца для выпальвання па драўніне. Тэхналогія выпальвання па драўніне: падрыхтоўка паверхні загатоўкі да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, выпальванне па драўніне, шліфаванне і аздабленне паверхні загатоўкі. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для выпальвання па драўніне. Прыбор для выпальвання, яго канструкцыя і прынцып дзеяння. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Графічная работа. Чытанне простых эскізаў для выпальвання па драўніне.

Практычная работа. Выпальванне па драўніне.

Прыкладны пералік вырабаў. Вырабы, якія выкананы з элементамі выпальвання па драўніне з відарысам кветак, птушак, жывёл, паруснікаў; мастацка аформленыя наборы апрацоўчых дошак для кухні; сувеніры, дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Аплікацыя з саломкі

Агульныя звесткі пра мастацкую апрацоўку прыродных матэрыялаў. Прыродныя матэрыялы і іх віды. Саломка як прыродны матэрыял. Нарыхтоўка саломы культурных і дзікарослых раслін.

Паняцце пра аплікацыю з саломкі. Віды аплікацыі з саломкі. Падрыхтоўка саламяных стужак. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне простых вырабаў з саломкі. Чытанне простых эскізаў для аплікацыі з саломкі.

Вучэбнае месца для аплікацыі з саломкі. Тэхналогія аплікацыі з саломкі: выбар і падрыхтоўка фону, перавод малюнка на фон, перавод малюнка на паперу, падрыхтоўка саламяных стужак, наклеиванне саламяных стужак на паперу, сушка саламяных стужак, выразванне дэталей малюнка з саламяных стужак, наклеиванне дэталей малюнка на фон, сушка, аздабленне. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для аплікацыі з саломкі. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Графічная работа. Чытанне простых эскізаў для аплікацыі з саломкі.

Практычныя работы. Выбар заготовак з саломы з прыпускам на апрацоўку. Падрыхтоўка саламяных стужак і палатна. Аздабленне саламяных стужак. Выкананне аплікацыі з саломкі.

Прыкладны пералік вырабаў. Вырабы з элементамі аплікацыі з саломкі і з відарысам раслін, жывёл або птушак; пано, шкатулкі, дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Пляценне з саломкі

Паняцце пра пляценне з саломкі. Падрыхтоўка саламяных стужак. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з саломкі. Чытанне і выкананне простых эскізаў з элементамі пляцення з саломкі.

Вучэбнае месца для пляцення з саломкі. Тэхналогія пляцення з саломкі: падрыхтоўка саломкі да пляцення, пляценне саламяных «павукоў»; выраб плоскіх пляцёнак; сушка, аздабленне. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для пляцення з саломкі. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Падрыхтоўка саломкі і саламяных стужак да пляцення. Пляценне плоскай пляцёнкі «касічкі». Пляценне плоскай пляцёнкі «зубаткі». Выраб саламяных «павукоў».

Прыкладны пералік вырабаў. Вырабы з элементамі пляцення з саломкі: саламяныя «павукі»; сурвэткі, шкатулкі, кошыкі, вазы, рамкі для фатаграфій, дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Аплікацыя і пляценне з бяросты

Агульныя звесткі пра мастацкую апрацоўку бяросты. Бяраста як прыродны матэрыял. Нарыхтоўка бяросты.

Паняцце пра аплікацыю з бяросты. Падрыхтоўка бяросты. Паняцце пра пляценне з бяросты. Падрыхтоўка берасцяных стужак. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў. Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з бяросты.

Вучэбнае месца для аплікацыі з бяросты. Тэхналогія аплікацыі з бяросты: выбар і падрыхтоўка фона, перавод малюнка на фон, перавод малюнка на паперу, падрыхтоўка бяросты, наклеиванне бяросты на паперу, сушка бяросты, выразванне дэталей малюнка з бяросты, наклеиванне дэталей малюнка на фон, сушка, аздабленне. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для аплікацыі з бяросты. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Вучэбнае месца для пляцення з бяросты. Тэхналогiя пляцення з бяросты: падрыхтоўка бяросты да пляцення, выраб берасцяных стужак, пляценне з берасцяных стужак. Iнструменты, прыстасаваннi i вучэбнае абсталяванне для пляцення з бяросты. Якасць вырабаў.

Прафесiі, якiя звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Падрыхтоўка бяросты для аплiкацыi. Аплiкацыя з бяросты. Падрыхтоўка бяросты да пляцення. Пляценне з берасцяных стужак палатна. Пляценне з берасцяных стужак.

Прыкладны пералiк вырабаў. Вырабы з элементамi аплiкацыi i пляцення з бяросты: дэкаратыўныя пано розных кампазiцый, дэкаратыўныя вырабы з элементамi пляцення з берасцяных стужак, берасцянкi для захоўвання сыпучых прадуктаў, кошыкi i вазачкi, сувенiры i iнш.

Прапiльная разьба па драўнiне

Паняцце пра прапiльную разьбу па драўнiне лобзiкам. Вiды контураў: замкнёны i незамкнёны, знешнi i ўнутраны. Плоскiя i аб'ёмныя вырабы. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графiчная дакументацыя на выкананне вырабаў з пiламатэрыялаў i фанеры з элементамi прапiльнай разьбы. Чытанне i выкананне плоскiх эскiзаў для прапiльнай разьбы па драўнiне.

Тэхналагiчная дакументацыя на выкананне вырабаў з пiламатэрыялаў i фанеры з элементамi прапiльнай разьбы. Чытанне i распрацоўка простых маршрутных карт на выкананне вырабаў з элементамi прапiльнай разьбы па драўнiне.

Вучэбнае месца для прапiльнай разьбы па драўнiне лобзiкам. Тэхналогiя прапiльнай разьбы па драўнiне для выканання плоскiх i аб'ёмных вырабаў: падрыхтоўка паверхнi загатоўкi да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, выпiлоўванне лобзiкам па знешнiм i ўнутраным контурах прамых i хвалiстых лiнiй, тупых i вострых вуглоў, шлiфаванне, аздабленне. Iнструменты, прыстасаваннi i вучэбнае абсталяванне для прапiльнай разьбы па драўнiне. Ручны i электрычны лобзiкi, устرويства i прынцып дзеяння. Якасць вырабаў. Правiлы бяспечных паводзiн пры рабоце з абсталяваннем, iнструментамi i прыстасаваннiямi.

Прафесiі, якiя звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Нанясенне малюнка на загатоўку з фанеры. Выпiлоўванне ручным i электрычным лобзiкамi.

Прыкладны пералiк вырабаў. Вырабы з элементамi прапiльнай разьбы па драўнiне: палiцы, падстаўкi, рамкi для фотакартак; палiцы для кнiг, аздабленняў, дыскаў, касет; сувенiры i iнш.

Контурная разьба па драўнiне

Разьба па драўнiне (нож, стамеска). Матэрыял для разьбы па драўнiне. Асноўныя прыёмы разьбы па драўнiне.

Паняцце пра контурную разьбу па драўнiне. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графiчная i тэхналагiчная дакументацыя на выкананне вырабаў з пiламатэрыялаў i фанеры з элементамi контурнай разьбы.

Вучэбнае месца для контурнай разьбы па драўнiне. Тэхналогiя контурнай разьбы па драўнiне з простым узорам: падрыхтоўка паверхнi загатоўкi для нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, разьба па драўнiне нажом-касяком, вугалковай i паўкруглай стамескамi, шлiфаванне i аздабленне паверхнi загатоўкi. Iнструменты, прыстасаваннi i вучэбнае абсталяванне для контурнай разьбы па драўнiне. Якасць вырабаў. Правiлы бяспечных паводзiн пры рабоце з абсталяваннем, iнструментамi i прыстасаваннiямi.

Прафесiі, якiя звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Падрыхтоўка паверхнi загатоўкi з драўнiны да нанясення малюнка. Выкананне контурнай разьбы па драўнiне.

Прыкладны пералік вырабаў. Вырабы з элементамі контурнай разьбы па драўніне: пано, наборы апрацоўчых дошак, дэкаратыўныя вырабы, сувеніры і інш.

Геаметрычная разьба па драўніне

Паняцце пра геаметрычную разьбу па драўніне. Элементы геаметрычнай разьбы: прамалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, чатырохгранныя) выемкі; крывалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, скабяныя) выемкі. Узоры геаметрычнай разьбы: трохвугольнікі, змейкі, зорачкі, разеткі з прамымі і выгнутымі прамянямі і інш. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з піламатэрыялаў з элементамі геаметрычнай разьбы.

Вучэбнае месца для геаметрычнай разьбы па драўніне. Тэхналогія геаметрычнай разьбы па драўніне (прамалінейныя, крывалінейныя выемкі): падрыхтоўка паверхні загатоўкі да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, разьба па драўніне: прамалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, чатырохгранныя) выемкі, крывалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, скабяныя) выемкі; трохвугольнікі, змейкі, зорачкі, разеткі з прамымі і выгнутымі прамянямі і інш.; шліфаванне і аздабленне паверхні загатоўкі. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для геаметрычнай разьбы па драўніне. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Падрыхтоўка паверхні загатоўкі з драўніны да нанясення малюнка. Выкананне геаметрычнай разьбы па драўніне (прамалінейныя выемкі). Выкананне геаметрычнай разьбы па драўніне (крывалінейныя выемкі).

Прыкладны пералік вырабаў. Вырабы з элементамі геаметрычнай разьбы: апрацоўчыя дошкі, аздабленне мэблі, шкатулкі, саянкі, сухарніцы, вазы, сувеніры і інш.

Драўняная мазаіка (інтарсія)

Паняцце пра драўняную мазаіку (інтарсію). Віды інтарсіі. Выбар і падрыхтоўка матэрыялаў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне простых і складаных вырабаў з піламатэрыялаў, ліставых драўняных матэрыялаў з элементамі драўнянай мазаікі (інтарсіі).

Вучэбнае месца для выканання драўнянай мазаікі (інтарсіі). Тэхналогія выканання драўнянай мазаікі (інтарсіі) для выканання простых і складаных вырабаў: падрыхтоўка паверхні загатоўкі да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, выпілоўванне лобзікам, шліфаванне і аздабленне. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для драўнянай мазаікі (інтарсіі). Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Падрыхтоўка паверхні загатоўкі з драўніны да нанясення малюнка. Выкананне драўнянай мазаікі (інтарсіі) для выканання простых вырабаў.

Прыкладны пералік вырабаў. Простыя і складаныя (шмат дэталей, розных па памеры, форме і аздабленні) сувенірныя вырабы з элементамі драўнянай мазаікі (інтарсіі) і выявамі раслін, жывёл і інш.

Лясная скульптура

Паняцці пра лясную скульптуру і лясную знаходку. Нарыхтоўка і падрыхтоўка да апрацоўкі лясных знаходак. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб лясной скульптуры.

Вучэбнае месца для вырабу лясной скульптуры. Тэхналогія вырабу лясной скульптуры. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для вырабу лясной скульптуры. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Выбар і падрыхтоўка матэрыялу (заготовак) для вырабу лясных знаходок і скульптур. Выраб простых лясных скульптур.

Прыкладны пералік вырабаў. Простыя лясныя знаходкі і скульптуры; сувенірныя вырабы з элементамі лясной скульптуры і інш.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Трудовое обучение. Обслуживающий труд»
для V класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ТРУДОВОЕ ОБУЧЕНИЕ. ОБСЛУЖИВАЮЩИЙ ТРУД

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Образовательный процесс по учебному предмету «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» осуществляется по следующим направлениям: в V–VII классах обучение – по новым учебным программам 2017 года, в VIII–IX классах – по учебным программам 2012 года, скорректированным в 2017 году.

Основной целью учебного предмета «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» в V–VII классах является формирование основ компетентности учащихся в различных сферах трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности, декоративно-прикладного творчества, способствующей социализации личности в современных социально-экономических условиях.

Реализация этой цели предполагает решение *обучающих, развивающих и воспитательных задач:*

формирование знаний, умений и навыков в процессе выполнения различных видов учебно-познавательной и трудовой деятельности (технологических операций) по обработке материалов и приготовлению пищи, ведению домашнего хозяйства, декоративно-прикладному творчеству, домоводству, выращиванию растений;

формирование основ графической и технологической грамотности, умений экономно использовать материалы и соблюдать правила безопасного поведения; готовности к профессиональному самоопределению;

развитие познавательных интересов и самостоятельности, творческих, конструкторских способностей, технического и художественного мышления, коммуникативных и организаторских умений в процессе выполнения различных видов деятельности;

воспитание трудолюбия, культуры труда, инициативности и самостоятельности, эстетического вкуса, культуры поведения и общения; приобщение к культурным национальным ценностям и традициям.

Содержание учебной программы реализуется в процессе теоретического и практического обучения. Практическое обучение осуществляется в процессе выполнения учащимися практических работ.

Обучение учебному предмету «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» на II ступени общего среднего образования базируется на следующих методологических подходах: системно-деятельностном, средовом, личностно ориентированном, культурологическом, компетентностном.

К основным видам компетенций, формируемых в процессе трудового обучения учащихся, относятся *личностные, метапредметные и предметные компетенции*.

Личностные компетенции ориентированы на готовность и способность обучающихся к саморазвитию. К личностным компетенциям относятся:

ценностно-смысловые – способность к ценностному и эмоционально-волевому осуществлению деятельности, способность принимать знания как ценности; умение гармонично адаптироваться в современном мире, выбирать ценностные, целевые и смысловые установки для своих действий, самостоятельно выявлять противоречия и принимать решения;

рефлексивно-оценочные – способность к осознанию собственных индивидуально-личностных особенностей, своего психического состояния; способность осуществлять субъективный самоконтроль и самооценку, готовность к самосовершенствованию и саморазвитию;

коммуникативные – способность к организации и продуктивному сотрудничеству в коллективной деятельности: допускать возможность существования у людей различных точек зрения, учитывать разные точки зрения и стремиться к координации различных позиций в сотрудничестве; использовать речь для регуляции своего действия, договариваться и приходить к общему решению в совместной деятельности, адекватно использовать речевые средства для решения различных коммуникативных, организационных и практических задач.

Метапредметные компетенции направлены на овладение обучающимися универсальными учебными действиями (регулятивными, информационными, познавательными), составляющими основу умения учиться. К метапредметным компетенциям относятся:

регулятивные – способности принимать учебную задачу, ставить цели в учебно-технологической и творческой деятельности, планировать свои действия в соответствии с поставленными задачами и условиями их реализации, осуществлять промежуточный и итоговый контроль и оценку учебных действий в соответствии с поставленными задачами и условиями их выполнения, адекватно воспринимать оценку учителя, выполнять учебные действия в теоретической и практической деятельности;

информационные – способность осуществлять поиск, обработку, хранение и передачу необходимой информации в соответствии с уровнем и сложностью решения задач; способность создавать собственный информационный продукт, представлять информацию в разнообразной форме (табличная, графическая, схематическая и др.) для решения задач, строить ответы в устной и письменной форме, ориентироваться на разнообразии способов решения задач, выделять существенную информацию из текстов разных видов;

познавательные – способности осуществлять учебно-познавательную деятельность, анализировать предметы с выделением существенных и несущественных характеристик и элементов, проводить сравнение по заданным критериям, строить рассуждения об изделиях, их строении, свойствах и связях, обобщать, устанавливать аналогии, выполнять проектную деятельность.

Предметные компетенции формируются при освоении учащимися теоретических знаний, практических умений и навыков: рациональное использование учебной и дополнительной технологической информации для проектирования и создания изделий; оценка свойств материалов и областей их применения; ориентация в технологиях создания изделий; распознавание видов, назначения материалов, инструментов и оборудования; планирование технологического процесса; подбор материалов с учетом характера изделия и технологии; подбор инструментов и оборудования с учетом требований технологии изготовления изделия; проектирование последовательности технологических операций и составление технологической документации; выполнение технологических операций с соблюдением установленных норм правил безопасного поведения, работы и др.

Целью предмета «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» в VIII–IX классах является формирование общетрудовых, технико-технологических знаний, умений, навыков, приобретение опыта трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности.

Реализация этой цели предполагает решение задач:

формирование теоретических знаний, практических умений и навыков работы в различных сферах трудовой деятельности; основ графической и технологической грамотности; практических умений ведения домашнего хозяйства; навыков безопасного поведения;

развитие творческих, конструкторских способностей и познавательных интересов, художественного мышления, коммуникативных умений, эстетического вкуса в процессе выполнения различных видов деятельности;

воспитание трудолюбия, культуры труда, коллективизма, инициативности и самостоятельности, культуры поведения и общения, уважения к мастерству; ценностного отношения к народному творчеству.

Содержание учебного предмета «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» представлено инвариантным и вариативным компонентами.

Инвариантный компонент включает разделы: «Основы приготовления пищи», «Основы изготовления швейных изделий», «Основы домоводства», «Основы выращивания растений».

Все разделы программы содержат теоретический и практический блоки. Учебный материал для V–VII классов структурирован в логической последовательности для изучения. Определены виды практических работ для каждой темы, содержание которых направлено на формирование умений и навыков, необходимых в повседневной жизни.

При изучении раздела «*Основы приготовления пищи*» закладываются основы культуры питания. Особое внимание следует обратить на изучение основных сведений о пищевых продуктах, выбор продуктов питания, определение их доброкачественности и условий хранения; на изучение технологии приготовления блюд и напитков с использованием кухонных принадлежностей, столовых приборов, посуды, инструментов и оборудования. Содержание темы «Белорусская национальная кухня» направлено на возрождение и сохранение кулинарных традиций национальной кухни.

Содержание раздела «*Основы изготовления швейных изделий*» направлено на освоение основ проектирования, изготовления и ухода за изделиями из текстильных материалов.

Содержание раздела «*Основы домоводства*» формирует культуру быта. У учащихся должны быть сформированы знания, необходимые хозяйке для обеспечения комфорта и уюта в доме. Категория общих сведений и понятий содействует возрождению и сохранению семейных и национальных культурных традиций. При изучении данного раздела, планируя выбор изделия, возможно использование часов и тем вариативной части учебной программы. При изучении тем раздела допустимо ознакомление с возможностями использования компьютерных программ для наглядной визуализации проектирования интерьера на различных этапах его разработки.

Раздел «*Основы выращивания растений*» изучается в учреждениях общего среднего образования, имеющих учебно-опытный участок. Темы раздела направлены на формирование знаний об ассортименте растений, особенностях их выращивания и правилах по уходу за ними. Раздел «Основы выращивания растений» в VIII–IX классах имеет 2 варианта. Учителем выбирается один из них в зависимости от видов растений, выращиваемых на учебно-опытном участке учреждения общего среднего образования.

После каждого раздела учебной программы установлены и приведены требования к уровню подготовки учащихся, которые содержат для V–VII классов перечень знаний (на уровне представления и понимания), умений и навыков (для VIII–IX классов перечень основных знаний и умений), подлежащих контролю в процессе обучения.

Вариативный компонент охватывает различные виды декоративно-прикладного творчества и направлен главным образом на ознакомление и приобщение учащихся к народному творчеству. Учитель может самостоятельно определить вид творчества (один

или несколько) в каждом классе или выбрать сквозную тему с V по IX класс. Кроме перечисленных в учебной программе видов декоративно-прикладного творчества, учителю предоставляется возможность выбора иного (не указанного в списке) вида творчества с учетом возрастных особенностей и желаний учащихся, состояния материально-технической базы, региональных и местных условий, особенностей и традиций.

В процессе трудового обучения учителю необходимо использовать межпредметные связи, которые активизируют познавательную деятельность учащихся, развивают их мышление и память при переносе и обобщении знаний из разных предметов. На уроках обслуживающего труда прослеживаются межпредметные связи с такими учебными предметами, как физика, биология, химия, математика, информатика и черчение. Изучение и анализ учебных программ других предметов дает возможность учителю дидактически грамотно реализовать межпредметные связи в системе учебной и внеучебной работы по обслуживающему труду с опорой на ранее усвоенные знания учащихся.

Формирование теоретических сведений осуществляется в процессе изучения нового материала и при инструктировании учащихся до выполнения ими практических заданий. Все виды учебных занятий по обслуживающему труду носят в основном практикоориентированный характер. Учебной программой для V–VII классов предусмотрены практические работы, для VIII–IX классов практические задания представлены в виде лабораторных и практических работ. Перечень изделий может изменяться и дополняться учителем с учетом желаний и возможностей учащихся, состояния материально-технической базы. Выбор изделий должен обеспечивать возможность динамичного развития формируемых умений учащихся и обеспечивать возможность достижения установленных результатов учебной деятельности учащихся (компетенций).

Практические умения и навыки, полученные на уроках трудового обучения, рекомендуется развивать на факультативных занятиях и кружках по соответствующим программам.

Особое внимание в процессе трудового обучения следует обращать на соблюдение учащимися правил безопасного поведения при выполнении работ, противопожарной безопасности и санитарно-гигиенических условий труда в кабинете.

В учебной программе для каждого класса учитель имеет право изменить последовательность изучения разделов и тем при условии сохранения целостности системы подготовки учащихся к трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности, не нарушая при этом логики изучения курса в целом. Например: в V классе после изучения темы «Отделка и стороны ткани» можно изучить тему вариативной части «Вышивка украшающими швами» или «Вышивка в технике «Набор»». Далее продолжить изготовление швейного изделия «Выбор и создание эскиза швейного изделия» и т. д.

В целях повышения эффективности проведения учебных занятий по обслуживающему труду учитель может использовать по своему усмотрению до 15 % учебного времени с учетом местных условий и наличия материально-технической базы кабинета.

Контроль результатов учебной деятельности учащихся проводится в виде устного опроса учащихся, выполнения ими самостоятельных практических работ, тестовых заданий, технологических операций, творческих проектов, изготовления изделий, разработки графической и технологической документации. С учетом процессуального и результативного аспектов деятельности учащихся оценка практических работ должна осуществляться по следующим критериям: организация учебного места; соблюдение правил безопасного поведения; рациональность применения инструментов, приспособлений и оборудования; правильность выполнения технологических операций; уровень самостоятельности и творческий подход в процессе выполнения практической работы; время, затраченное на выполнение практической работы; соответствие изделия (заготовки) чертежу.

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПЛАН

№ п/п	Разделы и темы	Количество часов				
		V	VI	VII	VIII	IX
ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ						
I	Основы приготовления пищи	8*/8–8**	14*/14–7**	14*/14–7**	14*/14–7**	7*/7
II	Основы изготовления швейных изделий	21/18–21	32/26 – 18	32/26 – 18	30/26–15	14/12
III	Основы домоводства	1/1–1	6/6–3	6/6–3	6/6–6	7/6
IV	Основы выращивания растений	0/4–0	0/8–0	0/8–0	0/8–0	0/4
ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ***						
	Вышивка Вязание крючком Вязание на спицах Лоскутная техника (пэчворк) Бисероплетение Работа с соломкой Ткачество Ниточный дизайн (изонить) Роспись по ткани Валяние Декупаж и др.	5/4–5	18/16–7	18/16–7	18/14–6	6/5
	Итого	35/35–35	70/70–35	70/70–35	70/70–35 в том числе резерв времени 2/2–1	35/35, в том числе резерв времени 1/1

* Количество часов для изучения разделов (тем) в учреждениях общего среднего образования (кроме гимназий) (в числителе – для учреждений общего среднего образования, не имеющих учебно-опытных участков, в знаменателе – для учреждений общего среднего образования, имеющих участки).

** Количество часов для изучения разделов (тем) в гимназиях.

*** Выбор последовательности и количества тем на изучение разделов вариативной части в каждом классе осуществляется учителем самостоятельно на основании желания учащихся, региональных особенностей и традиций.

ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ

Основы приготовления пищи

(8*/8–8** ч)

Учебный кабинет для занятий кулинарией. Введение в учебный предмет (цели, задачи, содержание). Общие сведения об учебном кабинете для занятий кулинарией, его назначении и оснащении: виды посуды (кухонная, столовая), кухонные инструменты и приспособления, бытовые электроприборы. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения при работе в кабинете. Понятие о кулинарии, учебном месте.

Практическая работа. Организация учебного места для приготовления пищи.

Питание в жизни человека. Общие сведения о культуре питания, правильном здоровом питании, питательных веществах, пищевой пирамиде. Понятие о режиме питания.

Практическая работа. Определение содержания питательных веществ в продуктах питания.

Сервировка стола. Понятие о сервировке, меню. Общие сведения о последовательности сервировки стола к завтраку, составлении меню для завтрака, культуре употребления пищи.

Практическая работа. Сервировка стола к завтраку.

Горячие напитки, их виды. Общие сведения о значении и классификации напитков (по виду), роли воды в питании человека. Ассортимент горячих напитков (чай, кофе, какао). Кухонная посуда и приспособления для приготовления горячих напитков.

Практическая работа. Приготовление горячих напитков.

Использование яиц в питании человека. Общие сведения о пищевой ценности и значении яиц в питании человека, строении яйца, классификации (по срокам хранения, качеству, массе, категории), упаковке, маркировке, условиях хранения куриных яиц и яичных продуктов. Способы определения доброкачественности яиц.

Практическая работа. Определение доброкачественности яиц.

Блюда из яиц, их виды. Общие сведения об использовании яиц в кулинарии. Первичная и тепловая обработка яиц. Виды блюд из яиц, технология их приготовления. Общие сведения о технологической документации, используемой в учебных целях (технологической карте (учебной)). Кухонная посуда, инструменты и приспособления, бытовые электроприборы для приготовления блюд из яиц.

Практическая работа. Приготовление блюд из яиц.

Бутерброды, их виды. Общие сведения о пищевой ценности и значении хлеба в питании человека, ассортименте хлебобулочных изделий, условиях и сроках хранения хлеба. Понятие о бутербродах, виды бутербродов, технология приготовления. Кухонная посуда, инструменты и приспособления, бытовые электроприборы для приготовления бутербродов. Требования к качеству. Правила подачи.

Практическая работа. Приготовление бутербродов.

Белорусская национальная кухня. Общие сведения об особенностях приготовления блюд белорусской национальной кухни к завтраку.

Практическая работа. Приготовление блюд белорусской национальной кухни.

Ознакомление с профессиями повара, официанта и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения об учебном кабинете для занятий кулинарией, культуре питания, меню для завтрака, классификации напитков (по виду), роли воды в питании, ассортименте горячих напитков, значении яиц в питании, видах блюд из яиц, пищевой ценности хлеба, особенностях приготовления блюд белорусской национальной кухни;

на уровне понимания: правила безопасного поведения в учебном кабинете для занятий кулинарией; сущность понятий: кулинария, учебное место, питание, сервировка, меню; виды горячих напитков, бутербродов.

Учащиеся должны уметь:

организовать учебное место для приготовления пищи, определять содержание питательных веществ в продуктах питания, складывать салфетки, сервировать стол к завтраку; готовить горячие напитки согласно информации на упаковке, определять доброкачественность яиц; готовить блюда из яиц, бутерброды, блюда белорусской национальной кухни, определять качество приготовленных блюд, оформлять и подавать готовые блюда; пользоваться посудой (кухонной, столовой), инструментами, приспособлениями, бытовыми электроприборами, необходимыми для обработки продуктов при приготовлении блюд.

Учащиеся должны владеть:

способами организации учебного места, умениями соблюдать санитарно-гигиенические требования, правила безопасного поведения при приготовлении пищи; умениями готовить блюда на завтрак по готовым рецептам, включая блюда белорусской национальной кухни, сервировать стол и оформлять приготовленные блюда; навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

Основы изготовления швейных изделий (21*/18–21** ч)

Учебный кабинет для занятий швейным делом. Общие сведения об учебном кабинете для занятий швейным делом, рабочей зоне. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения в кабинете. Учебное место для изготовления швейных изделий.

Практическая работа. Организация учебного места для изготовления швейных изделий.

Изготовление ткани. Общие сведения о текстильных материалах, о классификации волокон (по происхождению), ткацком полотняном переплетении. Понятие о процессе получения ткани: волокно, пряжа, ткань. Строение ткани: основа, уток, кромка.

Практическая работа. Определение в ткани направления нитей основы и утка.

Отделка и стороны ткани. Общие сведения о процессе отделки ткани, видах тканей по способу отделки. Лицевая и изнаночная стороны ткани.

Практическая работа. Определение лицевой и изнаночной сторон ткани.

Выбор и создание эскиза швейного изделия. Общие сведения о выборе швейного изделия и процессе его изготовления. Понятие об эскизе швейного изделия. Подбор основных и отделочных материалов.

Определение размеров швейного изделия. Общие сведения о конструктивных линиях, порядке снятия мерок (выполнение измерений) для построения чертежа швейного изделия. Условное обозначение измерений (мерок). Правила выполнения измерений.

Практическая работа. Снятие мерок для построения чертежа швейного изделия.

Построение чертежа швейного изделия. Понятие о чертеже. Общие сведения о линиях чертежа, об оформлении и чтении чертежа, о чертежных инструментах.

Практическая работа. Построение чертежа швейного изделия.

Моделирование швейного изделия. Понятие о моделировании. Общие сведения о способах моделирования (изменение формы, художественная отделка, деление детали на части), подготовке выкройки к раскрою, расчете количества ткани на изготовление швейного изделия.

Практическая работа. Выполнение моделирования, изготовление выкройки, расчет количества ткани на изготовление швейного изделия.

Влажно-тепловые работы. Общие сведения о технологическом процессе изготовления швейных изделий, назначении, особенностях выполнения и видах влажно-тепловой обработки (внутрипроцессная и окончательная). Оборудование и приспособления для утюжильных работ. Организация утюжильного места. Терминология утюжильных работ (декатирование, разутюживание, заутюживание, приутюживание, проутюживание, отутюживание). Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения при проведении влажно-тепловых работ.

Практическая работа. Выполнение утюжильных работ.

Раскрой ткани. Общие сведения о технологической последовательности изготовления швейного изделия, об особенностях раскроя. Последовательность раскроя.

Практическая работа. Подготовка ткани и ее раскрой.

Швейные ручные работы. Общие сведения о ручных работах и операциях. Понятие о технологической документации, используемой в учебных целях (технологической карте (учебной)). Ручные прямые стежки и строчки временного назначения. Терминология ручных работ (прокладывание, сметывание, заметывание, приметывание, наметывание).

Практическая работа. Выполнение образцов ручных строчек временного назначения прямыми стежками.

Бытовая швейная машина, ее назначение и устройство. Назначение и область применения бытовой швейной машины. Общие сведения о видах бытовых швейных машин, инструкции по эксплуатации. Требования к организации учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения при работе на бытовой швейной машине.

Практическая работа. Работа на незаправленной швейной машине.

Подготовка бытовой швейной машины к работе. Общие сведения о подготовке бытовой швейной машины к работе (выбор ниток, намотка ниток на шпульку, заправка верхней и нижней ниток, выбор машинной строчки, длины стежка).

Практическая работа. Подготовка бытовой швейной машины к работе в соответствии с требованиями инструкции (руководства) по эксплуатации.

Работа на заправленной бытовой швейной машине. Машинная строчка, машинная закрепка. Общие сведения о регулирующих механизмах швейной машины (переключатель вида строчки, регулятор длины стежка, клавиша обратного хода).

Практическая работа. Работа на заправленной нитками бытовой швейной машине.

Назначение и приемы выполнения машинных швов. Общие сведения о видах машинных швов. Терминология машинных работ (стачивание, застрачивание, притачивание, настрачивание). Последовательность выполнения стачных швов и швов вподгибку.

Практические работы. Выполнение образцов машинных швов (стачных, вподгибку).

Технология изготовления швейного изделия. Подготовка деталей кроя к обработке. Обработка и отделка изделия.

Практические работы. Изготовление швейного изделия.

Окончательная обработка изделия. Общие сведения об окончательной обработке швейного изделия: чистка изделия, влажно-тепловая обработка, отделочные работы, контроль качества, складывание изделия.

Практическая работа. Выполнение окончательной обработки швейного изделия.

Ознакомление с профессиями ткача, швеи, конструктора-модельера и др.

Примерный перечень изделий: фартуки, косынки, мешочки, салфетки, прихватки и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения об учебном кабинете для занятий швейным делом, рабочей зоне, текстильных материалах, классификации волокон, процессе отделки ткани, оформлении и чтении чертежа, способах моделирования, назначении, особенностях выполнения и видах влажно-тепловой обработки, ручных работах, видах бытовых швейных машин, регулирующих механизмах швейной машины, видах машинных швов, технологии изготовления швейного изделия;

на уровне понимания: правила безопасного поведения в кабинете для занятий швейным делом; сущность понятий: швейное изделие, волокно, пряжа, ткань, кромка, ширина ткани, эскиз, мерки, чертеж, раскрой, стежок, строчка; назначение и область применения бытовой швейной машины; строение ткани, особенности полотняного переплетения, отличия лицевой и изнаночной сторон ткани, терминологию утюжильных, ручных и машинных работ.

Учащиеся должны уметь:

организовать учебное место, определять в ткани направление нитей основы и утка, лицевую и изнаночную стороны ткани, разрабатывать эскиз швейного изделия, выполнять подбор материалов, выбирать вид отделки, снимать мерки, строить чертеж швейного изделия, выполнять моделирование, изготавливать выкройку, рассчитывать количество ткани на изготовление швейного изделия, выполнять утюжильные работы, подготовку ткани и ее раскрой, выполнять ручные строчки временного назначения прямыми стежками, работать на бытовой швейной машине, подготавливать бытовую швейную машину к работе, работать на заправленной швейной машине, выполнять машинные швы, изготавливать швейное изделие, выполнять окончательную обработку швейного изделия.

Учащиеся должны владеть:

способами организации учебного места; безопасными приемами выполнения технологических операций; умениями соблюдать санитарно-гигиенические требования, правила безопасного поведения при изготовлении швейных изделий; приемами

выполнения влажно-тепловых работ, работы на заправленной нитками швейной машине, осуществления самоконтроля качества изготавливаемого изделия; навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

Основы домоводства

(1*/1–1** ч)

Роль жилья в жизни человека. Общие сведения о значении жилья, об особенностях ухода за ним. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения при выполнении уборки помещения. Понятие о санитарии и гигиене жилого помещения. Виды и особенности уборки жилых помещений.

Практическая работа. Уборка учебного помещения.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о значении жилища, особенностях ухода за ним;

на уровне понимания: правила безопасного поведения при выполнении уборки помещения; сущность понятий: санитария, гигиена; виды уборки жилых помещений.

Учащиеся должны уметь:

выполнять работы по уборке учебных помещений.

Учащиеся должны владеть:

способами соблюдения санитарно-гигиенических требований; умениями соблюдать правила безопасного поведения при выполнении уборки помещений; навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

Основы выращивания растений

(0*/4–0** ч)

Роль комнатных растений в жизни человека. Общие сведения о значении комнатных растений, видах и группах комнатных растений в зависимости от экологических условий (освещенности, количества тепла, влажности, почвы) и декоративных признаков (декоративно-цветущие, декоративно-лиственные). Порядок и правила составления паспорта комнатных растений.

Практическая работа. Составление паспорта комнатных растений.

Уход за комнатными растениями. Общие сведения об особенностях размещения комнатных растений в интерьере. Виды ухода за комнатными растениями. Правила безопасного поведения при проведении ухода за комнатными растениями.

Практическая работа. Уход за комнатными растениями.

Выращивание комнатных растений. Общие сведения об агротехнике выращивания комнатных растений (особенности подбора почвы и емкости для посадки, их подготовка). Правила посадки комнатных растений. Правила безопасного поведения при посадке комнатных растений.

Практическая работа. Посадка комнатных растений.

Пересадка и перевалка комнатных растений. Общие сведения о необходимости пересадки и перевалки комнатных растений. Правила пересадки (перевалки) комнатных растений. Правила безопасного поведения при пересадке комнатных растений.

Практическая работа. Пересадка (перевалка) комнатных растений.

Ознакомление с профессией цветовода и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о значении комнатных растений, видах и группах комнатных растений, особенностях их размещения в интерьере, агротехнике выращивания комнатных растений;

на уровне понимания: правила безопасного поведения при проведении ухода, посадки, пересадки, перевалки комнатных растений; порядок и правила составления паспорта комнатных растений.

Учащиеся должны уметь:

составлять паспорт комнатных растений, ухаживать за комнатными растениями, выполнять посадку, пересадку, перевалку комнатных растений.

Учащиеся должны владеть:

умениями соблюдать правила безопасного поведения при выращивании комнатных растений; безопасными приемами ухода за комнатными растениями; приемами осуществления самоконтроля качества выполненной работы; навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ

Вышивка

Украшающие швы

Вышивание как вид декоративно-прикладного искусства. Виды вышивания. Особенности белорусской народной вышивки.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Выбор рисунка для вышивки. Способы перевода рисунка на ткань.

Виды украшающих швов. Технология их выполнения. Способы закрепления нити в начале и конце вышивания. Требования к качеству вышивки.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы. Выполнение образцов украшающих швов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, вышитая миниатюра и др.

Счетные швы

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Счетные швы в белорусской народной вышивке.

Набор. Техника выполнения вертикальных и горизонтальных наборов. Способы поворота вышивальной нити в конце каждого ряда. Требования к качеству вышивки.

Счетная гладь. Способы выполнения: односторонняя, двусторонняя. Техника выполнения. Требования к качеству вышивки.

Разновидности шва «крест». Технология вышивания простого креста рядами по горизонтали, вертикали и диагонали. Требования к оформлению лицевой и изнаночной сторон. Требования к качеству вышивки.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы. Упражнения в выполнении счетных швов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, вышитая миниатюра и др.

Гладь

Виды свободного вышивания.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Гладь. Классификация глади по способу выполнения, форме элементов, цвету. Технологические особенности выполнения. Способы закрепления нити на ткани. Требования к качеству вышивки.

Выбор рисунков для вышивки. Способы перевода рисунка на ткань.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы. Упражнения в вышивке гладью. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, вышитая миниатюра и др.

Сквозное вышивание

Виды сквозного вышивания. Строчевое вышивание. Понятие о мережке. Виды мережек. Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Технология и последовательность выполнения мережки. Требования к качеству работы.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы. Упражнения в выполнении мережек. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка и др.

Аппликация из ткани

Аппликация. Виды аппликаций. Применение аппликации из ткани.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Технология выполнения аппликации. Способы закрепления аппликации. Оформление работы. Требования к качеству работы.

Практические работы. Упражнения в выполнении мотивов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, панно и др.

Вязание крючком

Вязание крючком как вид декоративно-прикладного искусства. Ассортимент изделий.

Инструменты, приспособления и материалы для работы. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Подбор крючка и пряжи. Начальная петля, цепочка. Основные виды петель, их условное обозначение. Структура петли. Способы вывязывания петли. Требования к качеству работы.

Приемы вязания полотна. Виды кругового вязания. Раппорт узора. Построение и чтение схем для вязания. Окончательная обработка вязаного изделия.

Практические работы. Выполнение образцов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, прихватка и др.

Вязание на спицах

Вязание на спицах. Виды и способы вязания спицами. Ассортимент изделий.

Инструменты, приспособления и материалы для работы. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Подбор спиц и пряжи. Подготовка к вязанию пряжи, бывшей в употреблении.

Набор петель начального ряда. Основные виды петель. Схема строения петли. Способы вывязывания петель. Понятие о кромочных петлях. Виды кромок. Закрепление петель.

Способы прибавления и убавления петель при вязании спицами. Технология вязания пятью спицами.

Требования к качеству работы.

Схема вязаного полотна. Расчет плотности вязания и количества петель начального ряда.

Окончательная отделка и оформление изделий.

Практические работы. Выполнение образцов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: шарф, головная повязка, носки, шапочка и др.

Лоскутная техника (пэчворк)

Пэчворк. Ассортимент изделий.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Композиция из геометрических элементов. Гармоничные сочетания тканей по фактуре, цвету.

Технология выполнения изделия. Машинный способ соединения лоскутов. Требования к качеству работы.

Окончательная отделка и оформление изделий.

Практические работы. Выполнение элемента узора. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: прихватка, салфетка и др.

Бисероплетение

Бисерное рукоделие. Основные виды низания. Ассортимент изделий. Материалы и инструменты для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Техника низания однорядных и многорядных цепочек в одну и несколько нитей. Схемы низания.

Отделка изделий. Требования к качеству работы.

Практические работы. Освоение приемов низания. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: украшения из бисера.

Работа с соломкой

Аппликация из соломки

Аппликация из соломки как вид декоративно-прикладного искусства. Классификация аппликаций из соломки.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Виды соломы, применяемой в аппликации. Свойства соломы. Виды фона для аппликации. Клеи, применяемые в аппликации. Обработка элементов композиции: тонирование, придание объемной формы.

Технология выполнения аппликации из соломки. Окончательная отделка композиции. Требования к качеству работы.

Практические работы. Подготовка соломенных лент. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: декоративное панно и др.

Соломоплетение

Соломоплетение как один из древнейших видов народных ремесел.

Виды плетения. Плоское и объемное плетение. Основные виды плоских и объемных плетенки.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Заготовка и первичная обработка соломы. Подготовка соломки к плетению.

Технология соломоплетения. Способы наращивания соломин. Отделка готовых плетенки. Требования к качеству работы.

Практические работы. Освоение приемов плетения. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: сувениры из соломки.

Ткачество

Ткачество как один из древнейших видов народных ремесел.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Понятие о процессе ткачества. Основа и уток. Требования, предъявляемые к нитям основы и утка.

Подготовка нитей основы и утка к ткачеству. Расчет основы. Натягивание основы на раму. Способы наматывания нитей утка. Приемы ткачества.

Технология выполнения работы. Требования к качеству работы.

Практические работы. Освоение приемов ткачества. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: пояс, головная повязка и др.

Ниточный дизайн (изонить)

Ниточный дизайн как вид художественной деятельности.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Особенности разработки композиции для изонити.

Выполнение элементов на основе прямых линий, углов, дуг, окружностей. Разметка основы. Подготовка фона.

Технология выполнения работы. Оформление работы. Требования к качеству работы.

Практические работы. Упражнения в выполнении мотивов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: открытка, закладка, панно и др.

Роспись по ткани

Роспись по ткани как вид декоративно-прикладного искусства. Виды росписи ткани: холодный и горячий батик, трафаретная, свободная и узелковая роспись.

Узелковая роспись.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Подбор красителя для ткани с учетом ее волокнистого состава.

Технология выполнения узелковой росписи. Способы закрепления красок.

Оформление работы. Требования к качеству работы.

Практические работы. Выполнение образцов в технике узелковой росписи. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: шарф, салфетка и др.

Валяние

Валяние из шерсти как техника рукоделия. Виды валяния.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Сухое валяние. Виды игл для фильцевания. Сухое валяние при помощи шаблона.

Мокрое валяние. Разнообразие химических веществ, применяемых для валяния, техника безопасности при их применении. Принцип сваливаемости шерстяных волокон. Основные виды раскладки шерсти: перпендикулярная и радиальная. Способы сваливания полотна. Придание формы сваливаемому изделию.

Практические работы. Освоение приемов валяния. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: брошь, игрушка и др.

Декупаж

История возникновения и развития техники декупаж.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Особенности выполнения на различных поверхностях.

Практические работы. Освоение приемов выполнения декупажа. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: изделия в технике декупажа.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Працоўнае навучанне. Абслуговая праца»
для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Адукацыйны працэс па вучэбным прадмеце «Працоўнае навучанне. Адукацыйны працэс па вучэбным прадмеце «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» ажыццяўляецца па наступных кірунках: у V–VII класах па вучэбных праграмах 2017 года, у VIII–IX класах па вучэбных праграмах, скарэктаваных у 2017 годзе.

Асноўнай мэтай вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» ў **V–VII класах** з’яўляецца фарміраванне асноў кампетэнтнасці вучняў у розных сферах працоўнай, гаспадарча-бытавой дзейнасці, дэкаратыўна-прыкладной творчасці, якая спрыяе сацыялізацыі асобы ў сучасных сацыяльна-эканамічных умовах.

Рэалізацыя гэтай мэты прадугледжвае рашэнне навучальных, развіццёвых і выхаваўчых **задач**:

фарміраванне ведаў, уменняў і навыкаў у працэсе выканання розных відаў вучэбна-пазнавальнай і працоўнай дзейнасці (тэхналагічных аперацый) па апрацоўцы матэрыялаў і прыгатаванні ежы, вядзенню дамашняй гаспадаркі, дэкаратыўна-прыкладной творчасці, дамаводства, вырошчванню раслін;

фарміраванне асноў графічнай і тэхналагічнай граматынасці, уменняў эканомна выкарыстоўваць матэрыялы і выконваць правілы бяспечных паводзін, гатоўнасці да прафесійнага самавызначэння;

развіццё пазнавальных інтарэсаў і самастойнасці, творчых, канструктарскіх здольнасцей, тэхнічнага і мастацкага мыслення, камунікатыўных і арганізатарскіх уменняў у працэсе выканання розных відаў дзейнасці;

выхаванне працавітасці, культуры працы, ініцыятыўнасці і самастойнасці, эстэтычнага густу, культуры паводзін і зносін; далучэння да культурных нацыянальных каштоўнасцей і традыцый.

Змест вучэбнай праграмы рэалізуецца ў працэсе тэарэтычнага і практычнага навучання. Практычнае навучанне ажыццяўляецца ў працэсе выканання вучнямі практычных работ.

Навучанне вучэбнаму прадмету «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі базуецца на метадалогічных падыходах: сістэмна-дзейнасным, асяроддзевым, асобасна-арыентаваным, культуралагічным, кампетэнтнасным.

Дa аснoўнaх вiдaў кaмпeтeнцый, якiя фaрмiруюццa ў прaцeсe прaцoўнaгa нaвучaння вучнaў, аднoсaццa асoбaснaя, мeтaпрaдмeтнaя і прaдмeтнaя кaмпeтeнцiі.

Асoбaснaя кaмпeтeнцiя арыeнтaвaнa нa гaтoўнaсць і здoльнaсць нaвучeнцaў дa сaмaрaзвiццa. Дa асoбaснaх кaмпeтeнцый аднoсaццa:

кaштoўнaснa-сeнсaвaя – здoльнaсць дa кaштoўнaснaгa і эмaцыянaльнa-вaлявoгa вaкaнaнaннa дзeйнaсцi, здoльнaсць прымaць вeдa як кaштoўнaсцi; умeннe гaрмaнiчнa aдaптaвaццa ў сучaснaм свeцe, выбiрaць кaштoўнaснaя, мeтaвaя і сeнсaвaя ўстaнoўкi длa свaiх дзeянняў, сaмaстoйнa вaяўлaць супрaчeнaсцi і прымaць рaшeннi.

рeфлeксiўнa-aцeнaчнaя – здoльнaсць дa aсeнсaвaннa ўлaснaх iндывiдуaльнa-aсoбaснaх aсaблiвaсцeй, свaйгo псiхiчнaгa стaнa, здoльнaсць aжыццaўлaць суб'eктыўнa сaмaкaнтрoль і сaмaaцeнкy, гaтoўнaсць дa сaмaўдaскaнaлeннa і рaзвiццa;

кaмунiкaтыўнaя – здoльнaсць дa aргaнiзaцiі і прaдуктыўнaгa супрaцoўнiцтвa ў кaлeктыўнaй дзeйнaсцi: дaпyскaць мaгчымaсць iснaвaннa ў лyдзeй рoзнaх пyнктaў пoглaдy, улiчвaць рoзнaя пyнкты пoглaдy і iмкнyццa дa кaардынaцiі рoзнaх пaзiцый пaдчaс супрaцoўнiцтвa; вaкaрыстoўвaць мaўлeннe длa рeгyлaцiі свaйгo дзeяння, дaмaўлaццa і прыхoдзiць дa aгyльнaгa рaшeннa ў сyмeснaй дзeйнaсцi, aдeквaтнa вaкaрыстoўвaць мaўлeнчaя срoдкi длa рaшeннa рoзнaх кaмунiкaтыўнaх, aргaнiзaцыйнaх і прaктычнaх зaдaч.

Мeтaпрaдмeтнaя кaмпeтeнцiя нaкiрaвaнa нa aвaлoдaннe нaвучeнцaмi ўнiвeрсaльнaмi вучeбнaмi дзeяннямi (рeгyлaтыўнaмi, iнфaрмaцыйнaмi, пaзнaвaльнaмi) якiя склaдaюць aснoвy ўмeннa вучыццa. Дa мeтaпрaдмeтнaх кaмпeтeнцый аднoсaццa:

рeгyлaтыўнaя – здoльнaсць прымaць вучeбнyю зaдaчy, стaвiць мeтy ў вучeбнa-тeхнaлaгiчнaй і твoрчaй дзeйнaсцi, плaнaвaць свae дзeяннi ў aдпaвeднaсцi з пaстaўлeнaмi зaдaчaмi і ўмoвaмi iх рeaлiзaцiі, aжыццaўлaць прaмeжкaвaя і вынiкoвaя кaнтрoль і aцeнкy вучeбнaх дзeянняў ў aдпaвeднaсцi з пaстaўлeнaмi зaдaчaмi і ўмoвaмi iх рeaлiзaцiі, aдeквaтнa ўспрымaць aцeнкy нaстaўнiкa, вaкoнвaць вучeбнaя дзeяннi ў тeapэтычнaй і прaктычнaй дзeйнaсцi;

iнфaрмaцыйнaя – здoльнaсць aжыццaўлaць пoшyк, aпрaцoўкy, зaxaвaннe і пeрaдaчy нeaбxoднaй iнфaрмaцiі ў aдпaвeднaсцi з yзрoўнeм і склaдaнaсцy рaшeннa зaдaч; здoльнaсць ствaрaць yлaснy iнфaрмaцыйнy прaдyкт, прaдстaўлaць iнфaрмaцyю ў рaзнaстaйнaй фoрмe (тaблiчнaй, грaфiчнaй, сxемaтычнaй і iнш.) длa рaшeннa зaдaч, дaвaць aдкaзы ў вyснaй і пiсьмoвaй фoрмe, aрыeнтaвaццa нa рoзнaя спoсaбы рaшeннa зaдaч, вaдзaлaць iстoтнyю iнфaрмaцyю з тeкстaў рoзнaх вiдaў;

пaзнaвaльнaя – здoльнaсцi aжыццaўлaць вучeбнa-пaзнaвaльнyю дзeйнaсць, aнaлiзaвaць прaдмeты з вaдзaлeннeм iстoтнaх і нeiстoтнaх xapaктapыстык і элeмeнтaў, рaбiць пaрaўнaннe пa зaдaдзeнaх крyтeрaяx, рaзвaжaць aб вaрaбax, iх бyдoвe, yлaсцiвaсцax і сyв'язax, aбaгyльнaць, знaхoдзiць aнaлoгiі, вaкoнвaць прaектнyю дзeйнaсць.

Прaдмeтнaя кaмпeтeнцiя фaрмiруюццa прaз aсвaeннe нaвучeнцaмi тeapэтычнaх вeдaў, прaктычнaх умeннaў і нaвaкaў: рaцыянaльнae вaкaрыстaннe вучeбнaй і дaдaткoвaй тeхнiчнaй і тeхнaлaгiчнaй iнфaрмaцiі длa прaектaвaннa і ствaрeннa вaрaбaў; aцeнкi ўлaсцiвaсцeй мaтeрaялaў і гaлiн iх прымeнeннa; aрыeнтaцiі ў нaяўнaх тeхнiчнaх срoдкax і тeхнoлoгiяx ствaрeннa вaрaбa; aдрoзнeннa вiдaў, пpызнaчeннa мaтeрaялaў, iнстpумeнтaў і aбстaлaвaннa; плaнaвaннa тeхнaлaгiчнaгa прaцeсy; пaдбoр мaтeрaялaў, iнстpумeнтaў і aбстaлaвaннa з yлiкaм xapaктapy вaрaбy і тeхнoлoгiі ягo вaрaбy; прaектaвaннa пaслaдoўнaсцi тeхнaлaгiчнaх aпepaцый і рaспрaцoўкa тeхнaлaгiчнaй дaкyмeнтaцiі; вaкaнaннe тeхнaлaгiчнaх aпepaцый з зaxaвaннeм yстaнoўлeнaх нoрм бeспeкi пaвoдзiн i iнш.)

Мeтaй прaдмeтa «Пpацoўнae нaвучaннe. Aбслyгoвaя пpацa» ў **VIII–IX клaсax** з'яўлeццa фaрмiрaвaннe aгyльнaпpацoўнaх, тeхнiкa-тeхнaлaгiчнaх вeдaў, умeннaў, нaвaкaў, нaбыццe вoпyтy пpацoўнaй, гaспaдapчa-бaтaвoй дзeйнaсцi.

Рeaлiзaцыя гeтaй мeтy пpадyглeджвae рaшeннe зaдaч:

фaрмiрaвaннe тeapэтычнaх вeдaў, прaктычнaх умeннaў і нaвaкaў рaбoты ў рoзнaх гaлiнax пpацoўнaй дзeйнaсцi; aснoў aснoў гpафiчнaй і тeхнaлaгiчнaй гpамaтнaсцi; прaктычнaх умeннaў вaдзeннa дaмaшнaй гaспaдapкi, нaвaкaў бeспeкi пaвoдзiн;

развіццё творчых, канструктарскіх здольнасцей і пазнавальных інтарэсаў, мастацкага мыслення, камунікатыўных уменняў, эстэтычнага густу ў працэсе выканання розных відаў дзейнасці;

выхаванне працавітасці, культуры працы, калектывізму, ініцыятыўнасці і самастойнасці, культуры паводзін і зносін, павагі да майстэрства, каштоўнасных адносін да народнай творчасці.

Змест вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» прадстаўлены інварыянтным і варыятыўным кампанентамі.

Інварыянтны кампанент уключае раздзелы: «Асновы гатавання ежы», «Асновы выканання швейных вырабаў», «Асновы дамаводства», «Асновы вырошчвання раслін».

Усе раздзелы праграмы ўтрымліваюць тэарэтычны і практычны блокі. Вучэбны матэрыял для V–VII класаў структураваны ў лагічнай паслядоўнасці для вывучэння. Вызначаны віды практычных работ для кожнай тэмы, змест якіх накіраваны на фарміраванне уменняў і навыкаў, неабходных у паўсядзённым жыцці.

Пры вывучэнні раздзела «Асновы гатавання ежы» закладваюцца асновы культуры харчавання. Асаблівую ўвагу варта звярнуць на вывучэнне асноўных звестак пра прадукты харчавання, правілы іх выбару і захоўвання, вызначэння іх якасці, на вывучэнне тэхналогіі гатавання страў і напояў з выкарыстаннем кухонных прылад, сталовых прыбораў, посуду, інструментаў і абсталявання. Змест тэмы «Беларуская нацыянальная кухня» накіраваны на адраджэнне і захаванне традыцый нацыянальнай кухні.

Змест раздзела «Асновы выканання швейных вырабаў» накіраваны на засваенне асноў праектавання, выканання вырабаў з тэкстыльных матэрыялаў і догляду за імі.

Змест раздзела «Асновы дамаводства» фарміруе культуру быту. У вучняў павінны быць сфарміраваны веды, неабходныя гаспадыні для забеспячэння камфорту і ўтульнасці ў доме. Катэгорыя агульных звестак і паняццяў спрыяе адраджэнню і захаванню сямейных і нацыянальна-культурных традыцый. Пры вывучэнні гэтага раздзела, калі плануецца выбар вырабу, магчыма выкарыстанне гадзін і тэм варыятыўнай часткі вучэбнай праграмы. Пры вывучэнні тэм раздзела дапускаецца азнаямленне з магчымасцямі выкарыстання камп'ютарных праграм для нагляднай візуалізацыі праектавання інтэр'еру на розных этапах яго распрацоўкі.

Раздзел «Асновы вырошчвання раслін» вывучаецца ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі, якія маюць вучэбна-доследны ўчастак. Тэмы раздзела накіраваны на фарміраванне ведаў пра асартымент раслін, асаблівасцяў іх вырошчвання і правілах догляду за імі. Раздзел «Асновы вырошчвання раслін» у VIII–IX класах мае два варыянты. Настаўнік выбірае адзін з іх ў залежансці ад відаў раслін, якія вырошчваюцца на вучэбна-доследным участку ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі.

Пасля кожнага раздзела вучэбнай праграмы даюцца патрабаванні да ўзроўню падрыхтоўкі вучняў, якія ўтрымліваюць для V–VII класаў пералік ведаў (на ўзроўні ўяўлення і разумення), уменняў і навыкаў (для VIII–IX класаў пералік асноўных ведаў і ўменняў), што падлягаюць кантролю ў працэсе навучання на занятках.

Варыятыўны кампанент ахоплівае розныя віды дэкаратыўна-прыкладной творчасці і накіраваны галоўным чынам на азнаямленне і далучэнне вучняў да народнай творчасці. Настаўнік можа самастойна вызначыць від творчасці (адзін або некалькі) у кожным класе ці выбраць скразную тэму з V па IX клас. Акрамя пералічаных у вучэбнай праграме відаў дэкаратыўна-прыкладной творчасці, настаўніку даецца магчымасць выбару іншага (не паказанага ў спісе) віду творчасці з улікам узроставых асаблівасцей і пажаданняў вучняў, стану матэрыяльна-тэхнічнай базы, рэгіянальных і мясцовых умоў, асаблівасцей і традыцый.

У працэсе працоўнага навучання настаўніку неабходна выкарыстоўваць міжпрадметныя сувязі якія актывізуюць пазнавальную дзейнасць навучэнцаў, развіваюць іх мысленне і памяць пры пераносе і абагульненні ведаў з розных прадметаў. На уроках абслуговай працы прасочваюцца міжпрадметныя сувязі з такімі вучэбнымі прадметамі, як фізіка, біялогія, хімія, матэматыка, інфарматыка і чарчэнне. Вывучэнне і аналіз праграм іншых вучэбных прадметаў дае магчымасць настаўніку дыдактычна правільна

рэалізоўваць міжпрадметныя сувязі ў сістэме вучэбнай і пазавучэбнай работы па абслуговай працы з апорай на раней засвоеныя веды вучняў.

Фарміраванне тэарэтычных звестак ажыццяўляецца ў працэсе вывучэння новага матэрыялу і пры інструктаванні вучняў перад выкананнем імі практычных заданняў. Усе віды вучэбных заняткаў па абслуговай працы носяць у асноўным практыка-арыентаваны характар. Вучэбнай праграмай для V–VII класаў прадугледжаны практычныя работы, для VIII–IX класаў практычныя заданні прадстаўлены лабараторнымі і практычнымі работамі. Пералік вырабаў можа змяняцца і дапаўняцца настаўнікам з улікам пажаданняў і магчымасцей вучняў, стану матэрыяльна-тэхнічнай базы. Выбар вырабу павінен забяспечваць магчымасць дынамічнага развіцця ўменняў вучняў і забяспечваць магчымасць дасягнення ўстаноўленых вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў (кампетэнцый).

Практычныя ўменні і навыкі, атрыманыя на ўроках працоўнага навучання, рэкамендуецца развіваць на факультатыўных занятках і кружках па адпаведных праграмах.

Асаблівую ўвагу ў працэсе працоўнага навучання трэба звяртаць на выкананне вучнямі правілаў бяспечных паводзін пры выкананні работ, супрацьпажарнай бяспекі і санітарна-гігіенічных умоў працы ў кабінце.

У вучэбнай праграме для кожнага класа настаўнік мае права змяніць паслядоўнасць вывучэння раздзелаў і тэм пры ўмове захавання суцэльнай сістэмы падрыхтоўкі вучняў да працоўнай, гаспадарча-побытавай дзейнасці не парушаючы пры гэтым логіку вывучэння курса ў цэлым. Напрыклад: у V класе пасля вывучэння тэмы «Аздабленне і бакі тканіны» можна вывучыць тэму варыятыўнай часткі «Вышыўка аздабляльнымі швамі» або «Вышыўка в тэхніцы «Набор». Далей працягваць вытворчасць швейнага вырабу «Выбар і стварэнне эскіза швейнага вырабу» і г.д.

У мэтах павышэння эфектыўнасці правядзення вучэбных заняткаў па абслуговай працы настаўнік можа выкарыстаць па сваім меркаванні да 15 % вучэбнага часу з улікам мясцовых умоў і наяўнасці матэрыяльна-тэхнічнай базы кабінета.

Кантроль вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў праводзіцца ў выглядзе вуснага апытання вучняў, выканання імі самастойных і практычных работ, тэставых заданняў, тэхналагічных аперацый, творчых праектаў, стварэння вырабаў, распрацоўкі графічнай і тэхналагічнай дакументацыі. З улікам працэсуальнага і выніковага аспектаў дзейнасці вучняў ацэнка практычных работ павінна ажыццяўляцца па наступных крытэрыях: арганізацыя працоўнага месца, захаванне правілаў бяспечных паводзін, рацыянальнасць прымянення інструментаў, прыстасаванняў і абсталявання; правільнасць выканання тэхналагічных аперацый, узровень самастойнасці і творчы падыход у працэсе выканання практычнай работы, час, які затрачаны на выкананне практычнай работы, адпаведнасцю вырабу (загатоўкі) чарцэжу.

Тэматычны план

№ п/п	Раздзелы і тэмы	Колькасць гадзін				
		5	6	7	8	9
ИНВАРИАНТНЫ КАМПАНИЕНТ						
I	«Асновы гатавання ежы»	8* /8–8**	14/14–7	14/14–7	14/14–7	7/7
II	«Асновы выканання швейных вырабаў»	21 /18–21	32/26–18	32 /26–18	30/26–15	14/12
III	«Асновы дамаводства»	1 /1–1	6/6–3	6/6–3	6/6–6	7/6
IV	«Асновы вырошчвання раслін»	0 /4–0	0/8–0	0 /8–0	0/8–0	0/4
ВАРИАТИВНЫ КАМПАНИЕНТ***						
	Вышыўка Вязанне кручком Вязанне пруткамі Абрэзкавая тэхніка (пэчворк) Бісерапляценне Работа з саломкай Ткацтва Нітаны дызайн (ізанітка)	5/4–5	18/ 16–7	18/ 16–7	18/14–6	6/5

Рoспiс пa ткaнiнe Вaляннe Дэкупаж і iнш.						
Итoгo	35/35–35	70/70–35	70/70–35	70/70–35 (в тoм чiслe рeзeрв врeмeнi 2/2–1)	35/35(в тoм чiслe рeзeрв врeмeнi 1/1)	

* Кoлькacць гaдзiн для вывучэннa рaздзeлaў (тэм): для ўстaнoў aгульнaй сярэдняй aдукaцiі, aкрaмa гiмнaзiй (пeршaя лiчбa – для ўстaнoў, якiя нe мaюць вучэбнa-дoслeднaх учacткaў, другaя лiчбa – для ўстaнoў, якiя мaюць учacтaк).

** Кoлькacць гaдзiн для вывучэннa рaздзeлaў (тэм) у гiмнaзiях.

*** Пaслaдoўнacць і выбaр вiдaў дэкарaтыўнa-пpыклaднoгa мaстaцтвa вaрыятыўнaй чacткi aжыццiяўлeяццa нaстaўнiкaм сaмacтoйнa нa aснoвe пaжaдaннaў вучнiяў, рeгiянaльнaх aсaблiвacцeй і тpaдыцый.

ІНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНЕНТ

V клac

I. АСНОВЫ ГАТАВАННЯ ЕЖЫ (8*/8–8** гaдзiн)

Вучэбны кабiнeт для зaняткaў кулiнaрыяй. Увoдзiны ў вучэбны пpадмeт (мэтa, зaдaчa, змeст). Агульнaя звeсткi aб вучэбным кабiнeцe для зaняткaў кулiнaрыяй, ягo пpызнaчэннi і aснaшчэннi: вiды пoсуду (кухoнны, сталoвы), кухoнныя iнстpумeнтaы і пpылaды, бытaвыя элeктpapыбopы. Сaнiтaрнa-гiгieнiчнaя пaтpабaвaннi. Пpавiлы бeспeчнaх пaвoдзiн пaдчac рaбoты ў кабiнeцe. Пaнiяццe aб кулiнaрыi, вучэбным мeсцe.

Пpактычнaя рaбoтa. Аpгaнiзaцiя вучэбнaгa мeсцa для гaтaвaннa eжы.

Хapчaвaннe ў жыццi чaлaвeкa. Агульнaя звeсткi пpа култyрy хapчaвaннa, пpавiльнae здopoвe хapчaвaннe, кapыcнaя рэчывы, хapчoвyю пiрaмiдy. Пaнiяццe пpа рэжым хapчaвaннa.

Пpактычнaя рaбoтa. Вьзнaчэннe ўтpымaннa кapыcнaх рэчывaў у пpадуктaх хapчaвaннa.

Сepвiрoўкa стaлa. Пaнiяццe пpа сepвiрoўкy, мeнy. Агульнaя звeсткi пpа пaслaдoўнacць сepвiрoўкi стaлa дa снiдaнкa, cклaдaннi мeнy для снiдaнкa, култyрy ўжывaннa eжы.

Пpактычнaя рaбoтa. Сepвiрoўкa стaлa дa снiдaнкa.

Гapачыя нaпiткi, iх вiды. Агульнaя звeсткi пpа знaчэннe і клaciфiкaцiю нaпiткaў (пa вiдaх), рoлi вaды ў хapчaвaннi чaлaвeкa. Аcapтымeнт гapачых нaпiткaў (чaй, кaвa, кaкaвa). Кухoнны пoсуд і пpылaды для гaтaвaннa гapачых нaпiткaў.

Пpактычнaя рaбoтa. Гaтaвaннe гapачых нaпiткaў.

Вькapыcтaннe яeк у хapчaвaннi чaлaвeкa. Агульнaя звeсткi пpа хapчoвyю цэннacць і знaчэннe яeк у хapчaвaннi чaлaвeкa, бyдoвe яйкa, клaciфiкaцiі (пa тэpмiнaх зaxoўвaннa, кoлькacцi, вaгe, кaтэгорыi), yпaкoўцy, мapкiрoўцy, yмoвaх зaxaвaннa кyрыных яeк і яeчнaх пpадуктaў. Спoсaбы вьзнaчэннa дaбpякacнacцi яeк.

Пpактычнaя рaбoтa. Вьзнaчэннe дaбpякacнacцi яeк.

Стpавы з яeк, iх вiды. Агульнaя звeсткi пpа вькapыcтaннe яeк у кулiнaрыi. Пepшaснaя і цeплaвaя aпpacoўкa яeк. Вiды стpаў з яeк, тэxнoлoгiя iх пpыгaтaвaннa. Агульнaя звeсткi пpа тэxнaлaгiчнyю дaкyмeнтaцiю, якaя вькapыcтoўвaеццa ў вучэбнaх мeтaх (тэxнaлaгiчнaй кapцe (вучэбнaй)). Кухoнны пoсуд, iнстpумeнтaы і пpылaды, бытaвыя элeктpapыбopы для пpыгaтaвaннa стpаў з яeк.

Пpактычнaя рaбoтa. Пpыгaтaвaннe стpаў з яeк.

Бyтэpбpoды, iх вiды. Агульнaя звeсткi пpа хapчoвyю цэннacць і знaчэннe хлeбa ў хapчaвaннi чaлaвeкa, aсapтымeнт хлeбaбyлaчнaх вьpабaў, yмoвaх і тэpмiнaх зaxoўвaннa хлeбa. Пaнiяццe пpа бyтэpбpoды, вiды бyтэpбpoдaў, тэxнoлoгiі пpыгaтaвaннa. Кухoнны пoсуд, iнстpумeнтaы і пpылaды, бытaвыя элeктpapыбopы для пpыгaтaвaннa бyтэpбpoдaў. Пaтpабaвaннi дa якacцi. Пpавiлы пaдaчy.

Практычная работа. Прыгатаванне бутэрбродаў.

Беларуская нацыянальная кухня. Агульныя звесткі пра асаблівасці прыгатавання страў беларускай нацыянальнай кухні да сняданка.

Практычная работа. Прыгатаванне страў беларускай нацыянальнай кухні.

Азнямленне з прафесіямі повара, афіцыянта і інш.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні ўяўленняў: агульныя звесткі пра вучэбны кабінет для заняткаў кулінарыяй, культуры харчавання, меню для сняданка, класіфікацыю напіткаў (па відах), ролі вады ў харчаванні, асартыменце гарачых напіткаў, значэнні яек у харчаванні, відах страў з яек, харчовай цэннасці хлеба, асаблівасцях прыгатавання страў беларускай нацыянальнай кухні;

на ўзроўні разумення: правілы бяспечных паводзін у вучэбным кабінете для заняткаў кулінарыяй, сутнасць паняццяў: кулінарыя, вучэбнае месца, харчаванне, сервіроўка, меню; віды гарачых напіткаў, бутэрбродаў.

Вучні павінны ўмець:

арганізавываць вучэбнае месца для прыгатавання ежы, вызначаць утрыманне карысных рэчываў ў прадуктах харчавання, складваць сурвэткі, сервіраваць стол да сняданка, гатаваць гарачыя напіткі згодна інфармацыі на ўпакоўцы, вызначаць дабраякаснасць яек, гатаваць стравы з яек, бутэрброды, стравы беларускай нацыянальнай кухні, вызначаць якасць прыгатаваных страў, афармляць і падаваць гатовыя стравы, карыстацца посудам (кухонным, сталовым), інструментамі, прыладамі, бытавымі электрапрыборамі, неабходнымі для апрацоўкі прадуктаў для прыгатавання страў.

Вучні павінны валодаць:

спосабамі арганізацыі вучэбнага месца, уменнямі захоўваць санітарна-гігіенічныя патрабаванні, правілы бяспечных паводзін пры прыгатаванні ежы, уменнямі прыгатавання страў на сняданак па гатовых рэцэптах, уключаючы стравы беларускай нацыянальнай кухні, сервіроўкі стала і афармлення прыгатаваных страў, навыкамі знаходжання неабходнай інфармацыі ў розных крыніцах.

II. АСНОВЫ ВЫКАНАННЯ ШВЕЙНЫХ ВЫРАБАЎ

(21*/18–21** гадзін)

Вучэбны кабінет для заняткаў швейнай справай. Агульныя звесткі аб вучэбным кабінете для заняткаў швейнай справай, рабочай зоне. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін у кабінете. Вучэбнае месца для заняткаў швейнай справай.

Практычная работа. Арганізацыя вучэбнага месца для выканання швейных вырабаў.

Вытворчасць тканіны. Агульныя звесткі аб тэкстыльных матэрыялах, класіфікацыі валокнаў (па паходжанні), ткацкім палатняным перапляценні. Паняцце пра працэс атрымання тканіны: валакно, пража, тканіна. Будова тканіны: аснова, уток, пруг.

Практычная работа. Вызначэнне ў тканіне кірунку нітак асновы і ўтку.

Апрацоўка і бакі тканіны. Агульныя звесткі пра працэс апрацоўкі тканіны, відах тканін па спосабе апрацоўкі. Добры і вываратны бакі тканіны.

Практычная работа. Вызначэнне добрага і вываратнага боку тканіны.

Выбар і стварэнне эскіза швейнага вырабу. Агульныя звесткі пра выбар швейнага вырабу і працэс яго вытворчасці. Паняцце аб эскізе швейнага вырабу. Падбор асноўных і аздобных апрацоўчых матэрыялаў.

Вызначэнне памераў швейнага вырабу. Агульныя звесткі пра канструктыўныя лініі, парадак здымання мерак (выканання вымярэнняў) для пабудовы чарцяжа швейнага вырабу. Умоўнае абазначэнне вымярэнняў (мерак). Правілы выканання вымярэнняў.

Практычная работа. Здыманне мерак для пабудовы чарцяжа швейнага вырабу.

Пабудова чарцяжа швейнага вырабу. Паняцце пра чарцёж. Агульныя звесткі пра лiнii чарцяжу, афармленне i чытанне чарцяжу, чарцёжныя iнструменты.

Практычная работа. Пабудова чарцяжа.

Мадэліраванне швейнага вырабу. Паняцце пра мадэліраванне. Агульныя звесткі пра спосабы мадэліравання (змяненне формы, мастацкае аздабленне, падзел дэталей на часткі), падрыхтоўка выкрайкі да раскрою, разлік колькасцi тканiны на пашыў вырабу.

Практычная работа. Мадэліраванне, падрыхтоўка выкрайкі, разлік колькасцi тканiны на пашыў вырабу.

Вiльготна-цеплавая работа. Агульныя звесткі пра тэхналагiчны працэс стварэння швейных вырабаў, прызначэннi, асаблiвасцях выканання i вiдах вiльготна-цеплавой апрацоўкi (унутрыпрацэсная i канчатковая). Абсталяванне i прылады для прасавання. Арганiзацыя месца для прасавання. Тэрміналогiя прасавальных работ (дэкацiраванне, распрасаванне, запрасаванне, прыпрасаванне, адпрасаванне). Санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi. Правiлы бяспечных паводзiн пры правядзеннi вiльготна-цеплавых работ.

Практычная работа. Выкананне прасавальных работ.

Раскрой тканiны. Агульныя звесткі пра тэхналагiчную паслядоўнасць вытворчасцi швейнага вырабу, аб асаблiвасцях раскрою. Паслядоўнасць раскрою.

Практычная работа. Падрыхтоўка тканiны i яе раскрой.

Швейныя ручныя работы. Агульныя звесткі пра ручныя работы i аперацыi. Паняцце аб тэхналагiчнай дакументацыi, якая выкарыстоўваецца ў вучэбных мэтах (тэхналагiчнай карце (вучэбнай)). Ручныя прамыя шыўкi i строчкi часовага прызначэння. Тэрміналогiя ручных работ (пракладанне, сфастрыгаванне, зафастрыгаванне, прыфастрыгаванне, нафастрыгаванне).

Практычная работа. Выкананне ўзораў ручных строчек часовага прызначэння прамымi шыўкамі.

Бытавая швейная машына, яе прызначэнне i канструкцыя. Прызначэнне i сфера прымянення бытавой швейнай машыны. Агульныя звесткі пра вiды бытавых швейных машын, iнструкцыi па эксплуатацыi. Патрабаваннi да арганiзацыi вучэбнага месца. Санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi. Правiлы бяспечных паводзiн пры рабоце на бытавой швейнай машыне.

Практычная работа. Работа на незапраўленай швейнай машыне.

Падрыхтоўка бытавой швейнай машыны да работы. Агульныя звесткi аб падрыхтоўцы бытавой швейнай машыны да работы. (выбар нiтак, намотка нiтак на шпульку, запраўка верхняй i нiжняй нiтак, выбар машыннага радка, длiны шыўка).

Практычная работа. Падрыхтоўка бытавой швейнай машыны да работы ў адпаведнасцi з iнструкцыяй па эксплуатацыi.

Работа на запраўленай бытавой швейнай машыне. Машынная строчка, машынная замацоўка. Агульныя звесткi пра рэгулюючыя механiзмы швейнай машыны (пераключачель вiда радка, рэгулятар длiны шыўка, клавіша адваротнага хода).

Практычная работа. Работа на запраўленай нiткамі бытавой швейнай машыне.

Прызначэнне i прыёмы выканання машынных швоў. Агульныя звесткi пра вiды машынных швоў. Тэрміналогiя машынных работ (сшыць, прышыць, застрачыць, настрачыць). Паслядоўнасць выканання стачнога шва, шва ўпадгiнку.

Практычная работа. Выкананне ўзораў машынных швоў (стачнога, упадгiнку).

Тэхналогiя выканання швейнага вырабу. Падрыхтоўка дэталей кроя да апрацоўкi. Апрацоўка i аздабленне вырабу.

Практычная работа. Выкананне швейнага вырабу.

Канчатковая апрацоўка вырабу. Агульныя звесткi пра канчатковую апрацоўку вырабу: чыстка вырабу, вiльготна-цеплавая апрацоўка, работа па аздабленнi, кантроль якасцi, складванне вырабу.

Практычная работа. Выкананне канчатковай апрацоўкi швейнага вырабу.

Азнямленне з прафесiямi ткача, швей, канструктара-мадэльера i iнш.

Прыкладны пералiк вырабаў: фартухi, хусткi, мяшэчкi, сурвэткi, прыхваткi i iнш.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні ўяўленняў: агульныя звесткі пра вучэбны кабiнeт для заняткаў швейнай справай, рабочай зоне, тэкстыльных матэрыялах, класіфікацыі валокнаў, працэсе апрацоўкі тканiны, афармленні і чытанні чарцяжа, спосабах мадэлявання, прызначэнні, асаблівасцях выканання і відах вільготна-цeплавoй апрацоўкі, ручных работах, відах бытавых швейных машын, рэгулюючых механiзмах швейнай машыны, відах машынных швоў, тэхналогіі пашыву швейнага вырабу;

на ўзроўні разумення: правiлы бяспечных паводзiн у кабiнeце для заняткаў швейнай справай, сутнасць паняццяў швейны выраб, валакно, пража, тканiна, пруг, шырыня тканiны, эскiз, меркі, чарцёж, раскрой, шывок, строчка; прызначэнне і сфера прымянення бытавой швейнай машыны; будову тканiны, асаблівасці палатнянага перапляцення, адрозненні добрага і вываратнага бакоў тканiны, тэрміналогію прасавальных, ручных і машынных работ.

Вучні павінны ўмець:

арганiзаваць вучэбнае месца, вызначыць у тканiне кiрунак нiтак асновы і ўтку, добры і вываратны бок тканiны; распрацаваць эскiз швейнага вырабу, выканаць падбор матэрыялаў, выбраць від аздаблення, здымаць меркі, будаваць чарцёж швейнага вырабу; выконваць прасавальныя работы, падрыхтоўку тканiны і яе раскрой, выконваць ручныя строчкі часовага прызначэння прамымі шыўкамі, працаваць на бытавой швейнай машыне, рыхтаваць бытавую швейную машыну да работы, працаваць на запраўленай швейнай машыне, выконваць машынныя швы, выконваць швейны выраб, канчатковую апрацоўку швейнага вырабу.

Вучні павінны валодаць:

спосабамі арганiзацыі вучэбнага месца, бяспечнымі прыёмамі выканання тэхналагiчных аперацый, уменнямі выконваць санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi, правiла бяспечных паводзiн пры пашыве швейных вырабаў, прыёмамі выканання вільготна-цeплавых работ, работы на запраўленай нiткамі швейнай машыне, ажыццяўленне самакантролю якасці зробленага вырабу, навыкамі знаходжання неабходнай iнфармацыі ў розных крынiцах.

III. АСНОВЫ ДАМАВОДСТВА – (1*/1–1** гадзiн)

Роля жылля ў жыццi чалавека. Агульныя звесткі аб значэннi жылля, аб асаблівасцях догляду за iм. Санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi. Правiлы бяспечных паводзiн пры выкананнi ўборкі памяшкання. Паняццi аб санiтарыі і гiгене жылля. Віды і асаблівасці ўборкі жылых памяшканняў.

Практычная работа. Уборка вучэбнага памяшкання.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні ўяўленняў: агульныя звесткі аб значэннi жылля, правiлах догляду за iм;
на ўзроўні разумення: правiлы бяспечных паводзiн пры выкананнi ўборкі памяшкання, сутнасць паняццяў: санiтарыя, гiгiена; віды ўборкі жылых памяшканняў.

Вучні павінны ўмець:

выконваць работы па уборке вучэбных памяшканняў.

Вучні павінны валодаць:

спосабамі выканання санiтарна-гiгiенiчных патрабаванняў, уменнямі захоўваць правiлы бяспечных паводзiн пры выкананнi ўборкі памяшкання, навыкамі знаходжання неабходнай iнфармацыі ў розных крынiцах.

IV. АСНОВЫ ВЫРОШЧВАННЯ РАСЛІН – (0*/4–0** гадзін)

Роля пакаёвых раслін у жыцці чалавека. Агульныя звесткі пра значэнне пакаёвых раслін, відах і групам пакаёвых раслін у залежнасці ад экалагічных умоў (асветленасці, колькасці цяпла, вільготнасці, глебы) і дэкаратыўных прымет (дэкаратыўна-кветкавая, дэкаратыўна-лісцевая). Парадак і правілы складання пашпарта пакаёвых раслін.

Практычная работа. Складанне пашпарта пакаёвых раслін.

Догляд пакаёвых раслін. Агульныя звесткі аб асаблівасцях размяшчэння пакаёвых раслін у інтэр’еры. Віды догляду пакаёвых раслін. Правілы бяспечных паводзін пры правядзенні догляду пакаёвых раслін.

Практычная работа. Догляд пакаёвых раслін.

Вырошчванне пакаёвых раслін. Агульныя звесткі аб агратэхніцы вырошчвання пакаёвых раслін (асаблівасці падбору глебы і ёмістасці для пасадкі, іх падрыхтоўка). Правілы пасадкі пакаёвых раслін. Правілы бяспечных паводзін пры правядзенні пасадкі пакаёвых раслін.

Практычная работа. Пасадка пакаёвых раслін.

Перасадка і перавалка пакаёвых раслін. Агульныя звесткі аб неабходнасці перасадкі і перавалкі пакаёвых раслін. Правілы перасадкі (перавалкі) пакаёвых раслін. Правілы бяспечных паводзін пры правядзенні перасадкі пакаёвых раслін.

Практычная работа. Перасадка (перавалка) пакаёвых раслін.

Азнямленне з прафесіяй кветкавода і інш.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні ўяўленняў: агульныя звесткі пра значэнне пакаёвых раслін, відах і групам пакаёвых раслін, асаблівасцях іх размяшчэння ў інтэр’еры, агратэхніцы вырошчвання пакаёвых раслін;

на ўзроўні разумення: правілы бяспечных паводзін пры правядзенні догляду, пасадкі, перасадкі перавалкі пакаёвых раслін, парадак і правілы складання пашпарта пакаёвых раслін.

Вучні павінны ўмець:

складаць пашпарт пакаёвых раслін, даглядаць за пакаёвымі раслінамі, выконваць пасадку, перасадку, перавалку пакаёвых раслін.

Вучні павінны валодаць:

уменнямі выконваць правілы бяспечных паводзін пры вырошчванні пакаёвых раслін, бяспечнымі прыёмамі догляду пакаёвых раслін, прыёмамі ажыццяўлення самакантролю якасці выкананай працы; навыкамі знаходжання неабходнай інфармацыі ў розных крыніцах.

ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМПАНЕНТ

Вышыўка

Аздабляльныя швы

Вышыванне як від дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Віды вышыўкі. Асаблівасці беларускай народнай вышыўкі.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспекі паводзін.

Выбар малюнка для вышыўкі. Спосабы пераводу малюнка на тканіну.

Віды аздабляльных швоў. Тэхналогія іх выканання. Спосабы замацавання ніткі ў пачатку і канцы вышывання. Патрабаванні да якасці вышыўкі.

Канчатковая апрацоўка і афармленне вырабу.

Практычныя работы: Выкананне ўзораў аздабляльных швоў. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка, вышытая мініяцюра і інш.

Лічыльныя швы

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Лічыльныя швы ў беларускай народнай вышыўцы.

Набор. Тэхніка выканання вертыкальных і гарызантальных набораў. Спосабы павароту вышывальнай ніткі ў канцы кожнага рада. Патрабаванні да якасці вышыўкі.

Лічыльная гладзь. Спосабы выканання: аднабаковая, двухбаковая. Тэхніка выканання. Патрабаванні да якасці вышыўкі.

Разнавіднасці шва «крыж». Тэхналогія вышывання простага крыжа радамі па гарызанталі, вертыкалі і дыяганалі. Патрабаванні да афармлення добрага і вываратнага бакоў. Патрабаванні да якасці вышыўкі.

Канчатковая апрацоўка і афармленне вырабу.

Практычныя работы: Практыкаванні ў выкананні лічыльных швоў. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка, вышываная мініяцюра і інш.

Гладзь

Віды свабоднага вышывання.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Гладзь. Класіфікацыя гладзі па спосабе выканання, форме элементаў, колеры. Тэхналагічныя асаблівасці выканання. Спосабы замацавання ніткі на тканіне. Патрабаванні да якасці вышыўкі.

Выбар малюнка для вышыўкі. Спосабы пераводу малюнка на тканіну.

Канчатковая апрацоўка і афармленне вырабу.

Практычныя работы: Практыкаванні ў вышыванні гладзю. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка, вышываная мініяцюра і інш.

Скразная вышыўка

Віды скразнога вышывання. Строчавае вышыванне. Паняцце пра мярэжку. Віды мярэжак. Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Тэхналогія і паслядоўнасць выканання мярэжак. Патрабаванні да якасці работы.

Канчатковая апрацоўка і афармленне вырабу.

Практычныя работы: Практыкаванні ў выкананні мярэжак. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка і інш.

Аплікацыя з тканіны

Аплікацыя. Віды аплікацый. Прымяненне аплікацыі з тканіны.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Тэхналогія выканання аплікацыі. Спосабы замацавання аплікацыі. Афармленне работы. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Практыкаванні ў выкананні матываў. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка, пано і інш.

Вязанне кручком

Вязанне кручком як від дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Асартымент вырабаў.

Інструменты, прыстасаванні і матэрыялы для работы. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Падбор кручка і пражы. Пачатковая пятля, ланцужок. Асноўныя віды петляў, іх умоўнае абазначэнне. Структура пятлі. Спосабы вывязвання пятлі. Патрабаванні да якасці работы.

Прыёмы вязання палатна. Віды вязання па крузе. Рапарт узора. Пабудова і чытанне схем для вязання. Канчатковая апрацоўка вязанага вырабу.

Практычныя работы: Выкананне ўзораў. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка, прыхватка і інш.

Вязанне пруткамі

Вязанне пруткамі. Віды і спосабы вязання пруткамі. Асартымент вырабаў.

Інструменты, прыстасаванні і матэрыялы для работы. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Падбор пруткоў і пражы. Падрыхтоўка да вязання пражы, якая ўжывалася раней.

Набор петляў пачатковага рада. Асноўныя віды петляў. Схема пабудовы пятлі. Спосабы вывязвання петляў. Паняцце пра пругавыя петлі. Віды пругоў. Замацаванне петляў.

Спосабы дадання і ўбірання петляў пры вязанні пруткамі.

Тэхналогія вязання пяццю пруткамі.

Патрабаванні да якасці работы.

Схема вязанага палатна. Разлік шчыльнасці вязання і колькасці петляў пачатковага рада.

Канчатковая апрацоўка і афармленне вырабаў.

Практычныя работы: Выкананне ўзораў. Выкананне вырабаў.

Прыкладны пералік вырабаў: шалік, павязка на галаву, шкарпэткі, шапачка і інш.

Абрэзкавая тэхніка (пэчворк)

Пэчворк. Асартымент вырабаў.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Кампазіцыя з геаметрычных элементаў. Гарманічныя спалучэнні тканін па фактуры, колеры.

Тэхналогія выканання вырабу. Машынны спосаб злучэння абрэзкаў. Патрабаванні да якасці работы.

Канчатковая апрацоўка і афармленне вырабаў.

Практычныя работы: Выкананне элементаў узора. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: прыхватка, сурвэтка і інш.

Бісерапляценне

Бісернае рукадзелле. Асноўныя віды нізання. Асартымент вырабаў. Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Тэхніка нізання аднарадовых і шматрадовых ланцужкоў у адну і некалькі нітак. Схемы нізання.

Аздабленне вырабаў. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Адпрацоўка прыёмаў нізання. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: упрыгажэнне з бісеру.

Работа з саломкай

Аплікацыя з саломкі

Аплікацыя з саломкі як від дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Класіфікацыя аплікацый з саломкі.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Віды саломы, якая прымяняецца ў аплікацыі. Уласцівасці саломы. Віды фону для аплікацыі. Кляі, якія прымяняюцца ў аплікацыі. Апрацоўка элементаў кампазіцыі: таніраванне, наданне аб'ёмнай формы.

Тэхналогія выканання аплікацыі з саломкі. Канчатковае аздабленне кампазіцыі. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Падрыхтоўка саламяных стужак. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: дэкаратыўнае пано і інш.

Саломпляценне

Саломпляценне як адзін са старажытнейшых відаў народных рамёстваў.

Віды пляцення. Плоскае і аб'ёмнае пляценне. Асноўныя віды плоскіх і аб'ёмных пляцёнак.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Нарыхтоўка і першасная апрацоўка саломы. Падрыхтоўка саломкі да пляцення.

Тэхналогія саломпляцення. Спосабы нарошчвання саломін.

Аздабленне гатовых пляцёнак. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Засваенне прыёмаў пляцення. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сувеніры з саломкі.

Ткацтва

Ткацтва як адзін са старажытных відаў народных рамёстваў.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Паняцце пра працэс ткацтва. Аснова і ўток. Патрабаванні да нітак асновы і ўтку.

Падрыхтоўка нітак асновы і ўтку да ткацтва. Разлік асновы. Нацягванне асновы на раму. Спосабы намотвання нітак утку. Прыёмы ткацтва.

Тэхналогія выканання работы. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Засваенне прыёмаў ткацтва. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: пояс, павязка на галаву і інш.

Нігачны дызайн (ізанітка)

Нігачны дызайн (ізанітка) як від мастацкай дзейнасці.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Асаблівасці распрацоўкі кампазіцыі для ізаніткі.

Выкананне элементаў на аснове прамых ліній, вуглоў, дуг, акружнасцей. Разметка асновы. Падрыхтоўка фону.

Тэхналогія выканання работы. Афармленне работы. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Практыкаванні ў выкананні матываў. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: паштоўка, закладка, пано і інш.

Роспіс па тканіне

Роспіс па тканіне як від дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Віды роспісу тканіны: халодны і гарачы батык, трафарэтны, свабодны і вузельчыкавы роспіс.

Вузельчыкавы роспіс.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Падбор фарбавальніка для тканіны з улікам яе валакністага саставу.

Тэхналогія выканання вузельчыкавага роспісу. Спосабы замацавання фарбаў.

Афармленне работы. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Выкананне ўзораў у тэхніцы вужельчыкавага роспісу. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: шарф, сурвэтка і інш.

Валянне

Валянне з шэрсці як тэхніка рукадзелля. Віды валяння.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Сухое валянне. Віды іголак для фільцавання. Сухое валянне з дапамогай шаблону.

Мокрае валянне. Разнастайныя хімічныя рэчывы, якія прымяняюцца для валяння, тэхніка бяспекі пры іх прымяненні. Прынцып звальвання шарсцяных валокнаў. Асноўныя віды раскладкі шэрсці: перпендыкулярная і радыяльная. Спосабы звальвання палатна. Наданне формы звальваемаму вырабу.

Практычныя работы: Асваенне прыёмаў валяння. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: брошка, цацка і інш.

Дэкупаж

Гісторыя ўзнікнення і развіцця тэхнікі дэкупаж.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Асаблівасці выканання на розных паверхнях.

Практычныя работы: Асваенне прыёмаў выканання дэкупажу. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: вырабы ў тэхніцы дэкупажу.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Искусство (отечественная и мировая художественная культура)»
для V класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ИСКУССТВО

(отечественная и мировая художественная культура)

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Учебный предмет «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» во взаимодействии с другими гуманитарными предметами вносит весомый вклад в развитие духовно-нравственных, эмоциональных и творческих качеств личности; способствует самоопределению и самореализации подрастающего поколения в современном мире.

Цель изучения предмета «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» – формирование художественной культуры личности в процессе творческого освоения мира художественно-эстетических ценностей.

Достижение указанной цели предполагает решение следующих **задач**:

- развитие ценностных и нравственно-этических качеств личности;
- формирование знаний о многообразии явлений в художественной культуре;
- формирование умений восприятия, интерпретации и оценки художественных произведений;

- развитие эмоционально-образного мышления, творческих способностей;
- формирование художественного вкуса и потребности в общении с произведениями искусства;
- расширение опыта самостоятельной художественно-творческой деятельности.

В основу программы положены следующие **теоретические положения**:

об (о) образной природе искусства. Художественный образ – цель и результат художественно-творческой деятельности. Уникальность художественного образа выражается с помощью различных средств и материалов (слово, звук, интонация, ритм, рисунок, цвет, пластика, мимика, монтаж и др.) и раскрывается в процессе восприятия произведений искусства, имеющих яркую эмоционально-смысловую и ценностную направленность;

преимущества художественного образования. Содержание учебного предмета «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» основывается на системе знаний, полученных учащимися в I–IV классах на уроках по учебным предметам «Изобразительное искусство», «Музыка», и обеспечивает возможность продолжать изучение художественной культуры на следующих уровнях образования;

вариативности художественного образования. Проявляется в предоставлении учителю широких возможностей выбора образовательных стратегий и педагогического инструментария в обучении;

активном участии учащихся в художественно-творческой деятельности. Необходимо не только при освоении знаний об изучаемом художественном явлении, но и в различных видах практической художественно-творческой деятельности, усиливающих социально-прикладную роль учебных занятий по предмету;

дидактической целесообразности. В процессе построения и конструирования содержания учебного предмета учитывались общедидактические принципы обучения (наглядности, последовательности, культуросообразности, доступности, соответствия возрастным особенностям учащихся) и принципы педагогики искусства (полихудожественности, поликультурности, диалогической природы произведения искусства).

Содержание учебной программы построено **на основе компетентного подхода**. С позиций компетентного подхода оно отличается большей интегрированностью, ценностно-смысловой и практико-ориентированной направленностью. Знания, умения и навыки остаются в составе этих требований, но из цели образования они превращаются в средство развития растущего человека. Качество компетентной подготовки учащегося обеспечивается его включением в активную художественно-творческую деятельность и определяется по изменениям и приращениям в социально-личностном развитии учащихся.

В соответствии с компетентным подходом учащиеся должны овладеть следующими **группами компетенций**.

Личностные:

- способность ориентироваться в современном поликультурном мире и адаптироваться к его условиям;
- готовность к общению с явлениями культуры и созданию новых художественных образов;
- способность узнавать, осваивать и транслировать традиции и достижения мировой художественной культуры, отечественной культуры в контексте мировой;
- способность и готовность к самопознанию, саморазвитию, самоопределению и конструированию индивидуальной образовательной траектории.

Метапредметные:

а) *познавательные* – способность к самостоятельной познавательной деятельности (целеполагание, анализ, организация, планирование, самооценка, рефлексия) в процессе освоения, присвоения и создания художественных ценностей;

б) *коммуникативные* – способность и готовность коммуницировать с окружающими людьми; умение вступать в диалог (полилог) с культурными явлениями, художественными произведениями;

в) *информационные* – способность и готовность к поиску, анализу, отбору, преобразованию, сохранению и обработке учебной информации с помощью современных информационных технологий;

г) *регулятивные* – способность эмоциональной саморегуляции, самооценки и самоконтроля в образовательной и реальной жизненной ситуации; готовность осознанного управления своим поведением и деятельностью в образовательной и реальной жизненной ситуации.

Предметные компетенции:

– знание произведений искусства мировой и отечественной культуры;

– знание специальной терминологии и ключевых понятий, выразительных средств искусств;

– овладение опытом освоения мира художественной культуры в многообразии видов, жанров и стилей;

– способность и готовность к узнаванию, различению, анализу и интерпретации художественного образа;

– способность к творческому воплощению художественного образа в самостоятельной художественно-творческой деятельности.

Процесс изучения отечественной и мировой художественной культуры в V–VI классах выполняет пропедевтическую функцию, реализация которой позволит ввести учащихся в мир художественной культуры, сориентировать в системе художественных ценностей, сформировать критерии оценки художественных явлений.

В основу содержания учебной программы V–VI классов положен **принцип образно-тематической дифференциации**, что способствует предупреждению информационной перегрузки учащихся, осуществлению постепенного перехода от восприятия художественных произведений к постижению целостной культуры мира.

Центральная идея программы V–VI классов – эмоционально-образное восприятие учащимися произведения искусства с последующим включением их в различные виды самостоятельной художественно-творческой деятельности. Реализация данной идеи возможна с помощью художественных произведений, отобранных в соответствии:

- с художественно-эстетическими и ценностными достоинствами;
- контекстом отечественной и мировой художественной культуры;
- направленностью темы;
- содержанием учебных предметов «Музыка», «Изобразительное искусство», «История», «Русская литература», «Беларуская літаратура»;
- возрастными особенностями учащихся;
- сюжетно-образной направленностью мышления учащихся.

На изучение отечественной и мировой художественной культуры в V–VI классах учебным планом отводится 35 часов из расчета 1 учебный час в неделю.

В V классе первые две темы программы являются вводными, при ознакомлении с которыми учащиеся на основе знаний и умений, полученных ими в I–IV классах, смогут размышлять о происхождении искусства, роли и месте художника в мире художественной культуры.

Изучение наиболее значимых художественных произведений разных видов искусства, в которых отражены вечные темы красоты, человека, природы, семьи, матери, детства, позволит расширить представление учащихся об окружающем мире, развивать эмоционально-образное мышление, интерес к окружающему миру, формировать умение «в обычном видеть необычное».

В VI классе первый раздел программы «Введение» предлагает учащимся на основе знаний и умений, полученных в V классе, продолжить размышление о происхождении искусства, роли и месте художника в мире художественной культуры. Содержание раздела «Искусство об искусстве» предоставляет учителю возможность углубить знания учащихся о жанрово-видовом многообразии искусства, средствах художественной выразительности в разных видах искусства; акцентировать их внимание на взаимосвязи и взаимопроникновении видов искусства.

Раздел «Диалоги в искусстве» является подготовительным в процессе изучения синтетических видов искусства. В содержании данного раздела предлагаются несложные художественные примеры и задания для первичного приближения к пониманию природы синтетических видов искусства. Разделы «Мифология в искусстве» и «Праздник в жизни людей» расширяют возможности учащихся в изучении синтетических видов искусства.

Содержание разделов «Театр видимый и невидимый», «Кино – десятая муза» предлагает ознакомить учащихся со специфическими средствами художественной выразительности театра и кино, этапами работы над художественными произведениями в театре и кино, театральными и кинопрофессиями. В разделе «Искусство на кончиках пальцев» выделены фотография, телевидение и компьютерные искусства как наиболее близкие для реализации интересов учащихся VI класса.

Учебная программа «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» VII класса включает следующие разделы: «В поисках красоты: искусство первобытных времен», «Искусство, застывшее на тысячелетия: Древний Египет», «Искусство сквозь тысячи лет: Древний Восток», «Атланты и кариатиды: искусство Древней Греции», «Искусство Древнего Рима: послание в будущее».

Художественная культура белорусских земель рассматривается в неотъемлемой связи с мировой художественной культурой.

Изучение учебного предмета «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» в VII классе предполагает формирование у учащихся более глубоких представлений о художественных стилях, направлениях, национальных школах; освоение более сложных искусствоведческих понятий; углубление знаний о средствах художественной выразительности; расширение деятельности по восприятию и творческой интерпретации художественных произведений.

Особенностью учебной программы для VII класса является включение в содержание каждого раздела произведений современного искусства. Это позволит сформировать у учащихся умение распознавать элементы искусства прошлых столетий в художественной культуре последующих эпох.

Каждая тема учебных программ обеспечена художественным материалом в широком диапазоне. Рекомендуемый список художественных произведений является примерным. Учитель имеет право:

- корректировать список произведений искусства на основании художественных предпочтений учащихся, технических и методических возможностей учреждения образования;
- определять и варьировать последовательность и количество рассматриваемых видов искусства, художественных произведений;
- выбирать методику обучения;
- определять художественно-педагогические акценты, глубину и широту постижения художественного образа.

При планировании занятий, выборе художественных произведений и методик их изучения важно учитывать интересы учащихся, знакомить их с национальными традициями, культурными явлениями и художественными достижениями других народов.

В программах учитывается жизненный опыт учащихся, предусматривается возможность разнообразных форм его выражения в самостоятельной художественно-творческой деятельности.

Предлагаемые к каждой теме виды деятельности имеют рекомендательный характер.

Приоритетными формами аттестации являются самостоятельные работы и проекты учащихся, в которых представляются результаты их деятельности в процессе восприятия, интерпретации и создания художественных произведений.

Важное место на учебном занятии отечественной и мировой художественной культуры занимает процесс эмоционально-образного восприятия художественного произведения, необходимым условием осуществления которого является использование качественных аудио- и видеозаписей, оцифрованных образцов репродукций.

Большое значение для восприятия учащимися произведений искусства имеет посещение ими музеев, художественных галерей, выставок, дворцово-парковых комплексов, заповедников, художественных мастерских; организация экскурсий, встреч с яркими представителями культуры – архитекторами, художниками, скульпторами, музыкантами, писателями, актерами и др.

В процессе обучения учитель имеет возможность варьировать виды уроков (уроки-экскурсии, путешествия, «творческие лаборатории», турниры и др.), использовать информационные средства обучения, широко применять активные методы обучения, современные образовательные технологии.

Использование технологий учебных проектов (исследовательских, информационных, творческих, прикладных, игровых) направлено на развитие самостоятельности, инициативы учащихся. Технологии обучения в сотрудничестве позволят сконструировать отношения взаимной ответственности между участниками образовательного процесса с помощью различных техник решения художественно-коммуникативных задач. Применение технологии развития критического мышления расширит проблемное поле учебного занятия, создаст условия для формирования собственных критериев оценки художественного текста, генерирования и отстаивания собственных суждений в области культуры и антикультуры.

Последние уроки в учебном году посвящены обобщению изученного материала. Обобщающие уроки могут проводиться с применением игровых технологий (викторина, конкурс, экскурсия и др.), в форме презентации и защиты проектов (индивидуальных, групповых), демонстрации и защиты портфолио индивидуальных достижений.

(35 часов)

Тема 1 ВВЕДЕНИЕ (1 ч)

Что такое искусство? (1 ч)

Искусство как вид освоения действительности. Преобразующая сила искусства. Происхождение искусства. Наскальная живопись и рисунки древних людей. Бог-покровитель искусств Аполлон и его спутницы музы.

Чтение и обсуждение мифа Древней Греции «Аполлон и музы».

Беседа о происхождении рассматриваемых на уроке художественных произведений.

Подготовка устного рассказа о посещении музея, выставки; о путешествиях в разные города, страны мира; о полученных впечатлениях.

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: Иктин и Калликрат. Парфенон; Мнесикл. Эрехтейон; амфитеатр Колизей.

Живопись: изображение руки человека на камне в пещере Коске во Франции; роспись пещеры Альтамира в Испании; Рафаэль. «Парнас»; Дж. Романо. «Аполлон, танцующий с музами»; Ж.-Б. Шарден. «Натюрморт с атрибутами искусств»; К. Коро. «Орфей и Эвридика»; А. Ф. Зигерт. «Юный знаток искусства».

Скульптура: Тутмос. Скульптурный портрет Нефертити; саркофаг муз.

Декоративно-прикладное искусство: Евфроний. Краснофигурная пелика «Прилет первой ласточки»; шлем древнеримского воина; ювелирные украшения скифов (по выбору); чернодымленная керамика (по выбору); ивенецкая керамика (по выбору); белорусский национальный орнамент (по выбору).

Музыка: К. В. Глюк. Опера «Орфей и Эвридика» (Мелодия для флейты с оркестром).

Литература: мифы Древней Греции: «Аполлон и музы», «Орфей и Эвридика».

Экранные искусства: А. Г. Снежко-Блоцкая. Анимационный фильм «Легенды и мифы Древней Греции» (фрагмент).

Тема 2 РОЛЬ ХУДОЖНИКА В ИСКУССТВЕ (2 ч)

О чем рассказывает художник? (1 ч)

Основные темы и сюжеты в искусстве. Средства художественной выразительности.

Беседа на тему «О чем рассказывает художник?» с использованием художественно-образных примеров.

Описание произведения искусства своего региона (архитектурного сооружения, скульптурной композиции, музейного экспоната и др.).

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **М. Б. Фостер.** «Кольцо из роз»; **П. Боррель дель Касо.** «Убегая от критики»; **И. И. Шишкин.** «Утро в сосновом лесу»; **В. А. Серов.** «Девочка с персиками»; **Н. К. Рерих.** «Сеча при Керженце»; **О. В. Кукушкин.** «Художник»; **Г. Ф. Бржозовский.** «На родных полях».

Скульптура: **П. П. Соколов.** Фонтан «Молочница» в Царском Селе.

Декоративно-прикладное искусство: слущские пояса.

Музыка: **Н. А. Римский-Корсаков.** Симфоническая картина «Сеча при Керженце».

Литература: **Ж. Лафонтен.** «Молочница».

Инструменты и материалы художника (1 ч)

Инструментарий и материалы художника. Их отличие в творческой деятельности архитектора, живописца, скульптора, композитора, писателя и др.

Новые технологии в современном художественном творчестве.

Высказывание и обоснование собственных суждений об общем и различном в рассматриваемых на уроке художественных произведениях.

Сравнение инструментов и материалов художников прошлого и настоящего.

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: **Б. Ф. Растрелли.** Зимний дворец; **Дж. М. Бернадони.** Костел Божьего Тела (Фарный) в Несвиже.

Живопись: **Ф. Буше.** «Художник в мастерской (автопортрет)»; **В. Риньяно.** «В мастерской скульптора»; **В. Ван Гог.** «Подсолнухи».

Скульптура: римская бронзовая статуя «Мальчик, извлекающий занозу»; **Э. М. Фальконе.** «Грозящий Амур»; **В.И. Жбанов.** «Зодчий».

Декоративно-прикладное искусство: гжельский фарфор (на выбор).

Музыка: **Н. А. Римский-Корсаков.** Опера «Сказка о царе Салтане» («Полет шмеля»); **А. И. Хачатурян.** Музыка к драме М. Ю. Лермонтова «Маскарад» («Вальс»); **Р. К. Щедрин.** «Кармен-сюита» («Хабанера»); «Полоцкая тетрадь» («Танец»).

Литература: **К. Д. Бальмонт.** «Осень»; **Р. И. Бородулин.** «Матылёк».

Фотография: цикл фотографий на тему «Фотограф фотографирует».

Тема 3 ПРЕКРАСНОЕ В ИСКУССТВЕ (2 ч)

Красота в искусстве и жизни (1 ч)

Прекрасное и безобразное в искусстве. Созидательная сила красоты в искусстве.

Подготовка устного сообщения «Что такое Красота?».

Игра: «Окончи предложение «Красивый человек – это ...».

Зарисовка «Красивый человек» (акварель). Обсуждение работ.

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: **А. Гауди.** Собор Святого Семейства (Испания); Борисоглебская (Коложская) церковь (Беларусь).

Живопись: **П. О. Ренуар.** «Мадемуазель Легран»; **И.Ф. Хруцкий.** «Портрет женщины с цветами и фруктами».

Скульптура: Ника Самофракийская; **А. А. Аникейчик.** Фонтан «Венок».

Декоративно-прикладное искусство: шпалера «Лебеди» в Эрмитаже; шпалера «Триумф Цезаря» в Несвижском замке; неглюбские рушники.

Музыка: **В. А. Моцарт.** Маленькая ночная серенада, ч. 1; **Ф. Шопен.** Прелюдия № 4 ми минор; **С. В. Рахманинов.** Вокализ до-диез минор.

Литература: **Н. А. Заболоцкий.** «Некрасивая девочка».

Фотография: **И. Денисов.** Цикл «Пейзажи Беларуси»; **А. Морунов.** «Зимний пейзаж».

Экранные искусства: **М. В. Алдашин.** Анимационный фильм «Рождество» (фрагмент).

Преобразующая сила искусства (1 ч)

Передача прекрасного в архитектуре, живописи, скульптуре, декоративно-прикладном искусстве, музыке. Искусство поэтического слова.

Беседа на тему «В чем заключается преобразующая сила искусства?».

Конкурс на лучшее чтение стихотворения М. Алигер «О Красоте».

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: **Г. Эйфель.** Эйфелева башня (Франция).

Живопись: **Леонардо да Винчи.** «Мадонна Литта», «Джоконда»; **Рафаэль.** «Сикстинская мадонна»; **Д. Гирландайо.** «Портрет старика с внуком»; **Т. А. Маврина.** Иллюстрации к сказке «Царевна-лягушка»; **В. П. Суховерхов.** «За родную Белоруссию».

Скульптура: **Ж.-Б. Карпо.** «Гений танца».

Декоративно-прикладное искусство: роспись сундуков; слуцкие пояса.

Музыка: **Ф. Шуберт.** Ave, Maria; **Н. Н. Чуркин.** Симфониетта «Белорусские картинки».

Литература: **О. Уайльд.** «День рождения инфанты» (отрывок); **М. Алигер.** «О красоте».

Фотографии из цикла «Беларусь с высоты птичьего полета».

Экранные искусства: **Л. А. Нечаев.** «Сказка о звездном мальчике» (фрагмент).

Тема 4

ЧЕЛОВЕК В ИСКУССТВЕ (4 ч)

О чем рассказывает портрет? (1 ч)

Изображение человека в различных видах искусства. Портрет в живописи, скульптуре, музыке. Портрет человека в литературе.

Сравнение портрета и автопортрета Марка Шагала.

Иллюстрирование прелюдии К. Дебюсси «Девушка с волосами цвета льна» (акварель).

Выполнение фотопортрета одноклассника. Обсуждение работ.

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: портрет Нефертити (Древний Египет); **П. Кругас.** «Портрет девушки»; **П. П. Рубенс.** «Этюд головы девочки»; **Рембрандт.** «Портрет старика в красном»; **Д. Веласкес.** Портреты инфанты Маргариты (разных лет); **В. Л. Боровиковский.** «Портрет М. И. Лопухиной»; **О. И. Шупляк.** «Автопортрет под сенью лип»; **Ю. М. Пэн.** «Портрет Марка Шагала»; **Марк Шагал.** «Автопортрет у мольберта».

Скульптура: император Септимий Север.

Декоративно-прикладное искусство: федоскинская миниатюра.

Музыка: **К. Дебюсси.** Прелюдия № 8 «Девушка с волосами цвета льна»; **Ж. Бизе.** Опера «Кармен» (Хор мальчиков).

Литература: **Э. Лир.** «Лимерики» (по выбору); **А. Барто.** «Болтунья».

Экранные искусства: **А. Г. Снежко-Блоцкая.** Анимационный фильм «Баранкин, будь человеком».

Человек на фоне истории (1 ч)

Человек и история в искусстве. Достижения и устремления человека в художественных произведениях.

Подготовка устного сочинения «Подвиг моего деда» (или др.).

Выполнение рисунка на тему «Подвиг моего деда» (или др.).

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: **О. И. Бове.** Московские Триумфальные ворота.

Живопись: Портрет молодого человека (Фаюм); **А. Рослин.** «Портрет Екатерины II»; **В. И. Суриков.** «Переход Суворова через Альпы»; фрески Спасо-Преображенского собора в Полоцке.

Скульптура: **Э. М. Фальконе.** Памятник Петру I в Санкт-Петербурге («Медный всадник»); **З. И. Азгур.** «Портрет Рабиндраната Тагора»; **С. И. Селиханов.** Монумент «Непокоренный человек» в мемориальном комплексе «Хатынь».

Декоративно-прикладное искусство: шпалера Кореличской мануфактуры «Битва под Славечной (Битва под Мозырем)».

Музыка: **Л. ван Бетховен.** Увертюра к трагедии «Кориолан».

Экранные искусства: серия историко-познавательных мультфильмов «Повесть временных лет» (фрагмент по выбору).

Человек и труд (1 ч)

Красота человека в труде. Люди разных профессий – герои произведений искусства.

Беседа на тему «Почему художникам интересна тема труда?».

Выполнение устного рассказа на тему «Члены моей семьи – ... (профессия)».

Выполнение рисунка на тему «Какая профессия мне нравится?»

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: церковь Рождества Богородицы в д. Мурованка.

Живопись: **Я. Вермеер Делфтский.** «Девушка, читающая письмо у открытого окна»; **Ж.-Б. Шарден.** «Прачка»; **Ж. Э. Лиотар.** «Шоколадница»; **Г. Курбе.** «Дробильщики камней»; **Ж.-Ф. Милле.** «Сборщицы колосьев»; **И. Н. Крамской.** «Пасечник»; **Л. К. Плахов.** «Кузница»; **А. И. Курнаков.** «Ответственные за жизнь»; **А. А. Леонов.** «Переход в открытом космосе»; **М. К. Севрук.** «Жатва».

Скульптура: **Л. Н. Гумилевский.** «Портрет М. А. Савицкого» (и др.).

Декоративно-прикладное искусство: соломенные фигуры на тему урожая (Беларусь).

Музыка: **Ф. Шуберт.** Песня «Гретхен за прялкой»; **С. Монюшко.** Песня «Пряха».

Литература: **Дж. Родари.** «Чем пахнут ремесла»; белорусский фольклор.

Экранные искусства: **П. Н. Носов.** Анимационный фильм «Незнайка учится»; **Ю. А. Прытков.** Анимационный фильм «Ох и Ах».

Образ человека: реальный и фантастический (1 ч)

Человек в сказочных и фантастических образах. Приемы «очеловечивания» художественного образа (речь, эмоции, движения и др.).

Беседа на тему «Почему многие фантастические персонажи похожи на человека?».

Выполнение одушевленной фигурки предмета (стул, книга, ручка и др.) (пластилин).

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **Ж.-Б. Грëз.** Девочка с куклой; **Т. Вулф.** Иллюстрация к сказке «Белоснежка и семь гномов»; **И. К. Макаров.** «Девочка с куклой»; **А. А. Шишкин.** «Коляда»; **П. П. Кончаловский.** «Что я с вами буду делать?»; **В. М. Назарук.** Иллюстрация к сказу П. П. Бажова «Медной горы Хозяйка».

Музыка: **К. С. Хачатурян.** Балет «Чиполлино» (выход Помидора и двух стражников).

Литература: **В. Ю. Драгунский.** «Друг детства»; **Л. И. Рубальская.** «Фея знала свое дело...».

Экранные искусства (фрагменты): **А. Л. Птушко.** Фильм-сказка «Каменный цветок»; **А. А. Ленкин.** «Приключения реактивного поросенка».

Тема 5

МИР ПРИРОДЫ В ИСКУССТВЕ (4 ч)

Мир природы в искусстве: смотрим и слушаем (1 ч)

Многообразиие природного мира в искусстве (земля, поля, леса, реки и др.). Пейзаж в разных видах искусства.

Словесная зарисовка необычных звуков окружающего мира – музыки воды, шелеста деревьев, капель дождя.

Составление композиции из осенних листьев.

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **В. Ван Гог.** «Цветущие ветки миндаля»; **И. И. Шишкин.** «Корабельная роща»; **К. Д. Альхимович.** «Пейзаж с аистом»; **В. К. Жолток.** «Колокольчики лесные».

Литература: **Ф. И. Тютчев.** «Листья».

Музыка: **А. Вивальди.** Цикл «Времена года» (по выбору); **С. В. Рахманинов.** Романс «Сирень».

Экранные искусства: **А. М. Горленко.** Анимационный фильм «Про черепаху».

Какое настроение у природы? (1 ч)

Настроения и интонации природы (дождь, гром, солнце, ветер) в различных видах искусства.

Сравнение образа моря в художественных произведениях И. К. Айвазовского и Н. А. Римского-Корсакова.

Выполнение пейзажа «Настроение природы» (акварель).

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **К. Моне.** «Кувшинки»; **И. К. Айвазовский.** «Морской берег. Прощание», «Черное море»; **Д. И. Лёвин.** «Грибной дождь»; **В. П. Масленников.** «Моя Беларусь».

Музыка: **М. П. Мусоргский.** Опера «Хованщина» (Вступление. «Рассвет на Москвереке»); **Н. А. Римский-Корсаков.** Симфоническая сюита «Шехерезада» (1 ч.); **С. В. Рахманинов.** Прелюдия № 12 соль-диез минор.

Литература: **Р. Л. Стивенсон.** «Дождь»; **Максим Танк.** «Ирынка».

Экранные искусства: **А. К. Петров.** Анимационный фильм «Старик и море» (образ моря, фрагмент).

Какой у природы характер? (1 ч)

Разнообразие звуков, ритмов, цвета в природе и их воплощение в искусстве.

Сравнение настроения осени в трех пьесах фортепианного цикла П. И. Чайковского «Времена года».

Словесная зарисовка «Мир природы вокруг нас». Характеристика цветовой гаммы и звуков природы за окном.

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **П. Брейгель Старший.** «Жатва»; **А. К. Саврасов.** «Радуга»; **И. И. Левитан.** «После дождя. Плес», «Золотая осень»; **Л. Д. Щемелёв.** «Осенний клич».

Литература: **Г. С. Гампер.** «Осень».

Музыка: **П. И. Чайковский.** Цикл «Времена года» («Сентябрь. Охота», «Октябрь. Осенняя песнь», «Ноябрь. На тройке»).

Скульптура: **Э. М. Фальконе.** «Зима»; **П. Баратта.** «Аллегория осени (Вакх)», «Аллегория зимы».

Экранные искусства: **Ю. Б. Норштейн.** Анимационный фильм «Времена года» (фрагмент).

Как изображает природу художник? (1 ч)

Особенности изображения природы в искусстве. Натюрморт в разных видах искусства.

Составление натюрморта из природных материалов.

Выполнение эскиза на тему «Природные мотивы в оформлении здания».

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: **Б. Хюген, Дж. Джагерс.** Дом-кактус в Роттердаме; **Ф. Л. Райт.** Дом над водопадом.

Живопись: **П. Сезанн.** «Персики и груши»; **А. И. Куинджи.** «Лунная ночь на Днепре»; **Ю. И. Пименов.** «Проливной дождь»; **И. Ф. Хруцкий.** «Натюрморт с птичкой»; **В. К. Бялыницкий-Бируля.** «Первый снег».

Скульптура: **М. М. Петруль.** Интерьер станций метро «Грушевка», «Малиновка».

Декоративно-прикладное искусство: хохломская роспись (по выбору); роспись белорусского кувшина.

Музыка: **Н. И. Аладов.** Симфониетта № 1 До мажор («Дивертисмент», ч. 1).

Тема 6 В МИРЕ СКАЗОК (4 ч)

Что такое сказка? (1 ч)

Особенности сказки. Роль «чудес» в сказке. Связь сказки с жизнью человека и природой.

Беседа на тему «Зачем нужна сказка?».

Словесная игра на тему «Чудо в нашем доме».

Выполнение фигурки персонажа по сказке В. С. Короткевича «Воробей, сава і птушыны суд» (пластилин, лепка).

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **В. Низовцев.** Цикл «Сказки».

Книжная графика: **В. А. Милашевский.** Иллюстрации к сказкам (по выбору); **А. Д. Рейпольский.** Иллюстрации к сказке Ш. Перро «Золушка» (по выбору); **В. П. Слаук.** «Бай».

Декоративно-прикладное искусство: белорусские свистульки.

Музыка: **П. И. Чайковский.** Балет «Щелкунчик» («Вальс цветов», «Адажио»); **С. С. Прокофьев.** Балет «Золушка» (1 д.); **Г. Г. Горелова.** «Скоморохи»; **В. Помозов.** «Батлейка».

Литература: **Ш. Перро.** «Кот в сапогах»; **В. С. Короткевич.** Сказка «Воробей, сова и птичий суд»; русские и белорусские народные сказки (по выбору).

Экранные искусства: **Н. Н. Кошеверова.** Фильм «Золушка» (фрагмент); **Т. В. Кублицкая.** Анимационный фильм «Пилипка».

О чем рассказывает сказка? (1 ч)

Сюжетное разнообразие сказок. Основные разновидности сказки.

Сравнение образа Бабы-яги в художественных произведениях В. М. Васнецова и М. П. Мусоргского.

Выполнение эскиза персонажа белорусской народной сказки (по выбору) (карандаш).

Подготовка этюда-пантомимы «Гном» под музыку М. П. Мусоргского из цикла «Картинки с выставки».

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **В. М. Васнецов.** «Баба-яга», «Царевна-лягушка».

Книжная графика: **И. Я. Билибин.** Иллюстрации к сказкам (по выбору); **Н. М. Кочергин.** Иллюстрации к сказке П. П. Ершова «Конек-Горбунок» (по выбору); **М. М. Филиппович.** Иллюстрации к книге «Белорусские народные сказки» (по выбору); **В. П. Слаук.** Иллюстрации к бел. нар. сказкам (по выбору).

Скульптура: **Г. П. Якимова.** Фарфоровая статуэтка «Иван с Жар-птицей»; **С. Т. Конёнков.** «Жар-птица»; **А. Л. Обер.** «Баба-яга».

Музыка: **М. П. Мусоргский.** Цикл «Картинки с выставки» («Избушка на курьих ножках»); **А. К. Лядов.** Симфоническая сказка «Кикимора».

Литература: **К. Д. Бальмонт.** «У чудищ»; **П. П. Ершов.** «Конек-Горбунок» (отрывок); русские и белорусские народные сказки (по выбору).

Экранные искусства (фрагменты): **А. А. Роу.** Фильм «Морозко»; **И. П. Иванов-Вано.** Анимационный фильм «Конек-Горбунок»; **Г. Я. Бардин.** Анимационный фильм «Летучий корабль».

Сказочный образ в искусстве (1 ч)

Собирательные персонажи сказки и их воплощение в разных видах искусства. Сказочный образ в живописи, скульптуре, музыке, литературе.

Беседа на тему «Сказка в произведениях разных видов искусства».

Создание эскиза обложки книги «Белорусские народные сказки» (акварель, гуашь и др.).

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **М. А. Врубель.** «Царевна Лебедь».

Книжная графика: **И. Я. Билибин.** Иллюстрации к «Сказке о царе Салтане» (по выбору); **А. М. Куркин.** Иллюстрации к «Сказке о царе Салтане» (по выбору);

Скульптура: **И. П. Шмагун.** «Царевна Лебедь».

Декоративно-прикладное искусство: палехская миниатюра (по выбору).

Музыка: **Н. А. Римский-Корсаков.** Опера «Сказка о царе Салтане» (4 д.);

П. И. Чайковский. Балет «Лебединое озеро» (тема Лебеди).

Литература: **А. С. Пушкин.** «Сказка о царе Салтане» (или др.).

Экранные искусства (фрагменты): **И. П. Иванов-Вано, Л. И. Мильчин.** Анимационный фильм «Сказка о царе Салтане»; **А. И. Дудко, К. М. Сергеев.** Фильм-балет «Лебединое озеро».

Сказка старая и новая (1 ч)

Сказочные сюжеты в разных интерпретациях. Сказка и фэнтези.

Подготовка устного сочинения «Сказочный герой вчера, сегодня, завтра».

Выполнение рисунка на тему «Традиционный сказочный герой (по выбору) в современном мире».

Рекомендуемые художественные произведения

Книжная графика: **И. Я. Билибин.** Иллюстрации к сказке «Русалочка» (по выбору);

Б. А. Диодоров. Иллюстрации к сказке «Русалочка» (по выбору).

Скульптура: **Э. Эриксен.** «Русалочка»; **Э. Скотт.** «Русалка»; **М. А. Врубель.** «Садко», «Царевна Волхова».

Музыка: **Дж. Уильямс.** Саундтрек «Тема волшебных превращений» из фильма «Гарри Поттер и философский камень»; **Е. А. Глебов.** Балет «Маленький принц» («Танец баобабов»).

Литература: **Г. Х. Андерсен.** «Русалочка» (сюжет); **Дж. Роулинг.** «Гарри Поттер» (сюжет).

Экранные искусства (фрагменты): **К. Коламбус.** Фильм «Гарри Поттер и философский камень»; **В. Бычков.** Фильм «Русалочка».

Тема 7

СЕМЬЯ В ИСКУССТВЕ (3 ч)

Моя семья (1 ч)

Образ семьи в произведениях разных видов искусства.

Подготовка устного сочинения о своей семье (по семейным фотографиям).

Составление коллажа из семейных фотографий.

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **Т. Э. Розенталь.** «Иоганн Себастьян Бах с семьей»; **Ф. М. Славянский.** «Семейный портрет»; **Б. М. Кустодиев.** «Семья на террасе»; **В. Е. Маковский.** «Деспот семьи. В мастерской художника»; **В. М. Максимов.** «Бабушкины сказки»; **В. Сумарев.** «Мой дом»; **И. Белоглазова.** «Салют Победы»; **В. Н. Костецкий.** «Возвращение».

Графика: **А. Н. Тычина.** «В разрушенном городе».

Музыка: **Р. Шуман.** «Весенняя симфония» (1 ч.).

Литература: **Р. Л. Стивенсон.** «Зимой и летом»; **С. А. Есенин.** «Бабушкины сказки».

Экранные искусства: **В. И. Попов.** Анимационный фильм «Умка» (Колыбельная медведицы).

Традиции и события в кругу семьи (1 ч)

Воплощение семейных традиций в произведениях разных видов искусства.

Сравнение образа семьи на картинах Ж.-Ф. Милле и В. Ван Гога.

Подготовка устного рассказа о традициях в семье.

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: Костел Святого Симеона и Святой Елены в Минске.

Живопись: **Ж.-Ф. Милле.** «Первые шаги»; **В. Ван Гог** «Первые шаги» (по картине Милле); **П. О. Ренуар.** «Две сестры»; **А. А. Пластов.** «В деревне»; **З. Е. Серебрякова.** «За завтраком»; **Ф. П. Решетников.** «Прибыл на каникулы».

Книжная графика: **В. М. Конашевич.** Иллюстрации к сказке «Дикие лебеди» (по выбору).

Скульптура: древнеримский рельеф с эпизодами жизни Корнелия Стация.

Декоративно-прикладное искусство: дымковская игрушка (по выбору).

Литература: **Г. Х. Андерсен.** «Дикие лебеди» (сюжет).

Экранные искусства: **М. М. Цехановский.** Анимационный фильм «Дикие лебеди» (фрагмент).

Взрослые и дети (1 ч)

Осмысление в произведениях искусства разнообразия взаимоотношений детей и взрослых.

Выполнение эскиза «Кто живет в доме моем» (акварель, гуашь).

Подготовка этюда-пантомимы «Кто живет в доме моем».

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **Рембрандт.** «Портрет Титуса»; **В. М. Васнецов.** «Портрет сына»; **И. Е. Репин.** «Стрекоза (портрет дочери)»; **Б. М. Кустодиев.** Портреты дочери Ирины (по выбору); **В. Е. Маковский.** «Крестьянские дети»; **Я. Кругер.** «Девочка в красном»; **Л. А. Альперович.** «Жанровая сцена».

Скульптура: **Л. Жуклис.** «Семья»; **Ю. А. Киреев.** «Семья»; **Н. В. Крандиевская.** «Отец и сын»; **В. И. Жбанов.** «Девочка с зонтиком».

Литература: **А. Л. Барто.** «Особое поручение»; **С. В. Михалков.** Повесть «Праздник непослушания» (сюжет).

Экранные искусства (фрагменты): **Ю. Калишер.** Анимационный фильм «Праздник непослушания»; **О. Д. Чуркин.** Анимационный фильм «Мама для мамонтенка».

Тема 8

МИР ДЕТСТВА В ИСКУССТВЕ (4 ч)

Такие разные дети (1 ч)

Образы детей в разных видах искусства. Настроение и многообразие интонаций детства в искусстве – радость, беззаботность; мечтательность, грусть.

Сравнение образа ребенка в разных произведениях искусства.

Выполнение рисунка на тему детства.

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **Х. К. де Миранда.** «Портрет короля Испании Карла II»; **В. А. Тропинин.** «Портрет сына Арсения»; **А. Г. Венецианов.** «Захарка»; **Н. Н. Ге.** «Портрет Ольги Павловны Костычёвой»; **В. А. Серов.** «Портрет Мики Морозова», «Дети»; **З. Е. Серебрякова.** «Катя с натюрмортом»; **К. И. Русецкий.** «Литовка с вербами»; **И. Ф. Хруцкий.** «Портрет девочки в голубом платье», «Портрет мальчика в соломенной шляпке».

Декоративно-прикладное искусство: советский фарфор на тему детства (мелкая пластика, посуда и др.).

Музыка: **С. Монюшко.** Увертюра «Зимняя сказка»; **С. С. Прокофьев.** Балет «Ромео и Джульетта» (Тема Джульетты).

Литература: **В. Ю. Драгунский.** Рассказы «Что я люблю», «...и чего не люблю».

Занятия и увлечения детей (1 ч)

Занятия и увлечения детей в разных видах искусства. Игры и игрушки детей в искусстве.

Беседа на тему «Мои любимые игры и игрушки».

Зарисовка «Самое интересное событие в моей жизни» (гуашь).

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **Г. Гольбейн Младший.** «Портрет Эдуарда VI в детстве»; **Б. Э. Мурильо.** «Мальчик с собакой»; **Неизвестный художник.** «Портрет девочки с куклой»;

А. Г. Венецианов. «Спящий пастушок»; **В. А. Тропинин.** «Девочка с куклой»; **В. Г. Перов.** «Тройка»; **К. В. Лемох.** «Варька»; **Н. П. Богданов-Бельский.** «За книжкой»; **Ф. П. Решетников.** «Опять двойка»; **А. Ф. Пахомов.** Иллюстрации к «Азбуке» Л. Н. Толстого; **Е. А. Кацман** «Умелые руки».

Графика: **А. Дюрер.** «Автопортрет».

Скульптура: **Г. Гудэйр.** «Прыгуны через лужу».

Декоративно-прикладное искусство: древнегреческий килик «Обучение искусствам».

Музыка: **К. Дебюсси.** Сюита «Детский уголок» («Кукольный кэк-уок»).

Литература: **В. И. Порудоминский.** «Перов. Тройка».

Экранные искусства: **Ю. А. Прытков.** Анимационный фильм «В стране невыученных уроков».

Дети и искусство (1 ч)

Разнообразие трактовок образов детства в произведениях искусства разных эпох. Занятия, увлечения детей, воплощенные в произведениях разных видов искусства.

Беседа на тему «Мое любимое занятие».

Выполнение иллюстрации к книге «Увлечения современных детей».

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **Ф. Халс.** «Поющие мальчишки»; **Фиорентино.** «Мальчик-лютник»; **Э. Мане.** «Флейтист»; **П. О. Ренуар.** «Дочери Катулла Мендеса за пианино»; **Э. Дега.** «В балетном классе»; **И. И. Фирсов.** «Юный художник»; **В. М. Максимов.** «Будущий художник»; «Опять на родине»; **Н. П. Богданов-Бельский.** «Талант»; **П. А. Федотов.** «Портрет Н. П. Жданович за фортепьяно»; **З. Е. Серебрякова.** «Девочки-сульфиды. Балет «Шопениана»»; **С. П. Бочаров.** «Урок рисования»; **А. С. Бархатков.** «Первая песенка»; **Д. Д. Жилинский.** «Володя играет».

Скульптура: **Л. Э. Барриа.** «Маленький Моцарт»; **Э. Дега.** «Четырнадцатилетняя танцовщица».

Музыка: **П. И. Чайковский.** Цикл «Детский альбом» (по выбору).

Литература: **М. И. Цветаева.** «Неизменившие друзья».

Дети мечтают о будущем (1 ч)

Воплощение детской мечты в художественных произведениях разных видов искусства.

Устное сочинение-фантазия «Страна, в которой я хочу побывать», «Человек, с которым я хочу познакомиться» и др.

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: **Неизвестный художник.** «Портрет мальчика, ведущего козла на поводке»; **Ж.-Б. С. Шарден.** «Мальчик с волчком»; **Л. Кармонтель.** «Леопольд Моцарт с Вольфгангом и Наннерль в ноябре 1763 г.»; **А. Л. Поланко.** «Портрет инфантов донна Карлоса и донна Фернандо»; **В. М. Максимов.** «Мальчик-механик»; **Н. П. Богданов-Бельский.** «Устный счет»; **А. Дейнека.** «Будущие лётчики»; **Т. Н. Яблонская.** «За окном весна».

Скульптура: **Е. В. Вучетич.** «Воин-освободитель» в Трептов-парке в Берлине.

Музыка: песня «Счастье». Муз. Д. Д. Кабалевского, сл. О. Высотской.

Литература: стихотворение «О мальчиках и девочках» (пер. С. Я. Маршака).

Экранные искусства: **И. В. Кодюкова.** Анимационный фильм «Удивительный ужин в Сочельник».

Тема 9

ОБРАЗ МАТЕРИ В ИСКУССТВЕ (3 ч)

Величие материнского сердца (1 ч)

Тема материнства в искусстве. Образ матери в живописи, скульптуре. Образ матери в музыке, литературе.

Подготовка устного сочинения «Моя мама – лучшая на свете».

Выполнение фотопортрета мамы, бабушки.

Выполнение рисунка на тему «Колыбельная».

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: П. П. Рубенс. «Портрет Елены Фоурмен с детьми»; Ф. Бароччи. «Мадонна с котом»; Б. М. Кустодиев. «Утро»; К. С. Петров-Водкин. «Мать»; М. А. Савицкий. «Партизанская мадонна».

Скульптура: Ф. Ф. Каменский. «Первые шаги»; А. М. Заспицкий, И. Я. Миско, Н. А. Рыженков. Монумент в честь матери-патриотки Куприяновой.

Музыка: Н. Н. Крюков. Колыбельная из фильма «Подкидыш»; А. Л. Рыбников. Колыбельная из фильма «Про Красную шапочку».

Литература: А. А. Милн. «Непослушная мама».

Экранные искусства (фрагменты): Э. Бостан. Киномюзикл «Мама»; Е. В. Скворцова. Анимационный фильм «Колыбельные песни стран мира».

Священный образ матери (2 ч)

Образ матери с младенцем в произведениях разных видов искусства. Образ Богоматери в искусстве.

Беседа на тему «Вечный образ Богини-матери».

Создание оригинального поздравления маме к празднику.

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: Рафаэль. «Сикстинская мадонна», «Мадонна Коннестабиле»; Леонардо да Винчи. «Мадонна Литта»; Дж. Беллини. «Мадонна с грушей»; Владимирская икона Божией Матери; Казанская икона Божией Матери; Богоматерь «Умиление»; Бельничская икона Божией Матери.

Скульптура: Микеланджело. «Пьета».

Декоративно-прикладное искусство: бронзовая статуэтка «Богиня Исида с младенцем Гором на руках»; терракотовая статуэтка «Афродита с Эротом».

Музыка: И. С. Бах – Ш. Гуно. Ave Maria; Дж.Б. Перголези. Stabat mater, № 1.

Литература: А. Н. Майков. «Мать»; Д. С. Мережковский. «Мать».

Тема 10

ОБРАЗЫ ЖИВОТНЫХ В ИСКУССТВЕ (3 ч)

Человек и животный мир (1 ч)

Образ животного в разных видах искусства.

Подготовка устного сочинения «Мой домашний питомец».

Выполнение фигурки домашнего животного в статике (пластилин, лепка).

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: фрагмент росписи пещеры Ласко (Франция); Ян Брейгель. «Рай»; Мельхиор де Хондекутер. «Концерт птиц»; Т. Гейнсборо. «Деревенская девочка с собакой и кувшином»; Т. Жерико. «Голова льва»; Э. Мане. «Мальчик с собакой»; Э. Дега. «Лошади на лугу»; Ч. Б. Барбер (по выбору); А. С. Степанов. «Лоси».

Книжная графика: Р. Киплинг. Иллюстрации к сказке «Кошка, которая гуляла сама по себе».

Скульптура: Е. А. Лансере. «Плугарь-малоросс».

Литература: Р. Киплинг. «Рикки-тикки-тави», «Кошка, которая гуляла сама по себе» (отрывки); Э. Асадов. «Стихи о рыжей дворняге».

Экранные искусства: А. Г. Снежко-Блоцкая. Анимационный фильм «Кот, который гулял сам по себе»; Л. Халльстрем. Художественный фильм «Хатико: самый верный друг» (фрагмент).

Как художники изображают животных (1 ч)

Характер и повадки животных в живописи, скульптуре, декоративно-прикладном искусстве, музыке, литературе.

Виртуальная экскурсия в зоопарк. Обсуждение характера животных.

Выполнение фигурки дикого животного из пластилина в динамике (пластилин, изображение на плоскости).

Рекомендуемые художественные произведения

Живопись: Мельхиор де Хондекутер. «Куры и утки»; К. Петерс. «Натюрморт с котом и рыбами»; Д. Веласкес. «Голова оленя»; П. Поттер. «Цепная собака», «Наказание охотника»; В. Родж. «Музыкальный момент».

Графика: А. Дюрер. «Заяц».

Скульптура: П. К. Клодт. «Укрощение коня», «Лошадь с жеребенком»; В. А. Ватагин. «Пингвины»; С. А. Бондаренко. «Памятник князю Ольгерду».

Декоративно-прикладное искусство: белорусская глиняная игрушка.

Музыка: Ж.-Ф. Рамо. «Переключка птиц»; К. Сен-Санс. Зоологическая фантазия «Карнавал животных» (по выбору); П. И. Чайковский. «Март. Песня жаворонка»; М. Радзивилл. Полонез № 1 «Охота».

Литература: Тим Собакин. «Мышиный поселок».

Экранные искусства: С. Ростокский. Фильм «Белый Бим Черное ухо» (фрагмент).

Сказочный образ животного (1 ч)

Символика образа животного в сказке, геральдике, декоративно-прикладном искусстве.

Выполнение оберега дома с использованием образа животного.

Рекомендуемые художественные произведения

Скульптура: памятник воробью (г. Барановичи); памятник бобру (г. Бобруйск); памятник Чижику-пыжику (г. Санкт-Петербург).

Декоративно-прикладное искусство: геральдика; соломоплетение («пауки», фигурки животных); современная белорусская керамика; традиционная славянская вышивка; глиняные свистульки.

Музыка: Дж. Россини. Шуточная пьеса «Кошачий дуэт»; М. Равель. Опера «Дитя и волшебство» («Вальс лягушек»).

Литература: Ч. Косли. «Один мой знакомый»; В. В. Бианки. «Путешествие муравья».

Экранные искусства: Р. Р. Качанов. Анимационный фильм «Варежка».

Тема 11

ИСКУССТВО В НАШЕМ ДОМЕ (3 ч)

Наш дом – наш мир (1 ч)

Дом – жилище человека. От пещеры первобытного человека к дворцам и замкам.

Подготовка устного сочинения «Дом, в котором я хочу жить».

Выполнение фотографии оригинального жилища в своем городе (поселке, деревне).

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: замок Бодиам (Англия); Тракайский замок (Литва); Б. Ф. Растрелли. Екатерининский дворец (Царское Село); Усадьба Хрущевых-Селезневых (Москва); Мирский замок (Беларусь); усадебный дом (Гомель); дом Ваньковичей (Минск).

Живопись: росписи пещер первобытной эпохи (по выбору); фрагмент росписи «Заросли с летящими утками» (Древний Египет); Коридор Большой охоты в вилле Роман Дель-Казиле (о. Сицилия).

Гравюра: Н. Орда. «Мирский замок».

Жилище современного человека (1 ч)

Дом современного человека. Особенности внешнего облика современного дома.

Беседа на тему «Современные дома в моем городе (поселке, деревне)».

Составление эскиза формы дома будущего (карандаш).

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: В. Орта. Особняк профессора Э. Тасселя (Брюссель); Ле Корбюзье. Вилла Савой (Пуасси, Франция); Х. Сеносиан. Дом «Наутилус» (Мексика); В. А. Мазырин. Особняк А. Морозова (Москва); К. С. Мельников. Дом архитектора (Москва); Д. Н. Чечулин, А. К. Ростковский. Жилой дом (Москва); В. П. Глущенко, К. И. Кожич. Жилой дом (Бобруйск, Беларусь).

Музыка: **Р. Роджерс, О. Хаммерстайн.** Мюзикл «Звуки музыки» (песня «До-ре-ми», рус. текст М. Цейтлиной).

Фотографии из цикла «Необычные дома мира».

Экранные искусства: **В. И. Попов.** Анимационный фильм «Бобик в гостях у Барбоса».

Традиционное народное жилище (1 ч)

Украшение народного жилища (крыльцо, двери, наличники, стол, печь).

Видеоэкскурсия в «Музей народной архитектуры и быта», археологический музей «Берестье».

Создание изделия для украшения дома (вышивка, бисероплетение, оригами, вытинанка и др.).

Составление эскиза изделия (чаши, тарелки, стола) для украшения дома.

Рекомендуемые художественные произведения

Архитектура: интерьер русской избы; интерьер украинской хаты; интерьер белорусской хаты; археологический музей «Берестье».

Декоративно-прикладное искусство: белорусский рушник; вытинанка.

Литература: **А. Нефранович.** «Рушники»; **Владимир Степан.** «Крэсла».

Повторение и обобщение. Творческий проект (2 ч)

Вечные темы в искусстве. Основные виды искусства.

Выразительные средства основных видов искусства. Роль художника в искусстве.

Выставка работ (проектов) учащихся.

Презентация и защита работ (проектов).

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся V класса

В результате освоения содержания

учащиеся должны иметь представление:

о (об) происхождении искусства;

тематическом многообразии искусства;

основных средствах художественной выразительности;

учащиеся должны знать:

основные темы искусства;

основные виды искусства;

учащиеся должны уметь:

определять тему художественного произведения;

дифференцировать художественные произведения по видам искусства;

высказывать и обосновывать свое отношение к произведению искусства;

воплощать художественный образ в различных видах художественно-творческой деятельности;

учащиеся должны овладеть:

навыками поиска и критического отбора искусствоведческой информации в источниках различного типа.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)»
для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

**МАСТАЦТВА
(АЙЧЫННАЯ І СУСВЕТНАЯ МАСТАЦКАЯ КУЛЬТУРА)**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбны прадмет «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» ва ўзаемадзеянні з іншымі гуманітарнымі прадметамі ўносіць важкі ўклад у развіццё духоўна-маральных, эмацыянальных і творчых якасцей асобы, спрыяе яе самавызначэнню і самарэалізацыі ў сучасным свеце.

Мэта вывучэння прадмета «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» – фарміраванне мастацкай культуры асобы ў працэсе творчага асваення свету мастацка-эстэтычных каштоўнасцей.

Дасягненне названай мэты прадугледжвае вырашэнне наступных **задач**:

развіццё каштоўнасных і маральна-этычных якасцей асобы;
фарміраванне ведаў аб разнастайнасці з’яў у мастацкай культуры;
фарміраванне ўменняў успрымання і ацэнкі мастацкіх твораў;
развіццё эмацыянальна-вобразнага мыслення, творчых здольнасцей;
фарміраванне мастацкага густу і патрэбнасці ў зносінах з творами мастацтва;
пашырэнне вопыту самастойнай мастацка-творчай дзейнасці.

У аснову праграмы пакладзены наступныя **тэарэтычныя палажэнні аб**:

вобразнай прыродзе мастацтва. Мастацкі вобраз – мэта і вынік мастацка-творчай дзейнасці. Унікальнасць мастацкага вобраза выяўляецца з дапамогай розных сродкаў і матэрыялаў (словы, гук, інтанацыя, рытм, малюнак, колер, пластыка, міміка, мантаж і інш.) і раскрываецца ў працэсе ўспрымання твораў мастацтва, якія маюць яркую эмацыянальна-сэнсавую і каштоўнасную накіраванасць;

пераемнасці мастацкай адукацыі. Змест вучэбнага прадмета «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» грунтуецца на сістэме ведаў, атрыманых вучнямі ў I–IV класах на ўроках па прадметах «Выяўленчае мастацтва», «Музыка», і забяспечвае магчымасць працягваць вывучэнне мастацкай культуры на наступных узроўнях адукацыі;

варыятыўнасці мастацкай адукацыі. Выяўляецца ў прадстаўленні настаўніку шырокіх магчымасцей выбару адукацыйных стратэгий і педагагічнага інструментарыя ў навучанні;

актыўным удзеле вучняў у мастацка-творчай дзейнасці не толькі пры засваенні сумы ведаў пра вывучаемую мастацкую з’яву, але і ў розных відах практычнай дзейнасці, якія ўмацоўваюць сацыяльна-прыкладную ролю вучэбных заняткаў па прадмеце;

дыдактычнай мэтазгоднасці. У працэсе пабудовы і канструявання зместу вучэбнага прадмета ўлічваліся агульнадыдактычныя прынцыпы навучання (нагляднасці, паслядоўнасці, культуралагічнай згоднасці, даступнасці, адпаведнасці ўзроставым асаблівасцям вучняў) і прынцыпы педагогікі мастацтва (полімастацкасці, полікультурнасці, дыялагічнай прыроды твора мастацтва).

Змест вучэбнай праграмы пададзены на аснове **кампетэнтнаснага падыходу**. З пазіцыі кампетэнтнаснага падыходу ён адрозніваецца большай інтэграванасцю, каштоўнасна-сэнсавай і практыкаарыентаванай скіраванасцю. Веды, ўменні і навыкі

застаюцца ў складзе гэтых патрабаванняў, але з мэты адукацыі яны ператвараюцца ў сродак развіцця асобы вучня. Якасць кампетэнтнаснай падрыхтоўкі навучэнца забяспечваецца яго ўключэннем у актыўную мастацка-творчую дзейнасць і вызначаецца па зменах і прырашчэннях у сацыяльна-асобасным развіцці вучняў.

У адпаведнасці з кампетэнтнасным падыходам навучэнцы павінны авалодаць наступнымі **групамі кампетэнцый**:

асобасныя:

– здольнасць арыентавацца ў сучасным полікультурным свеце і адаптавацца да яго ўмоў;

– гатоўнасць да зносін са з’явамі культуры і стварэння новых мастацкіх вобразаў;

– здольнасць пазнаваць, асвойваць і трансліраваць традыцыі і дасягненні сусветнай мастацкай культуры, айчыннай культуры ў кантэксце сусветнай;

– здольнасць і гатоўнасць да самапазнання, самаразвіцця, самавызначэння і канструявання індывідуальнай адукацыйнай траекторыі;

метапрадметныя:

а) пазнавальныя – здольнасць да самастойнай пазнавальнай дзейнасці (мэтавызначэнне, аналіз, арганізацыя, планаваанне, самаацэнка, рэфлексія) у працэсе асваення, прысваення і стварэння мастацкіх каштоўнасцей;

б) камунікатыўныя – здольнасць і гатоўнасць уступаць у камунікацыю з іншымі людзьмі; уменне ўступаць у дыялог (палілог) з культурнымі з’явамі, мастацкімі творамі;

в) інфармацыйныя – здольнасць і гатоўнасць да пошуку, аналізу, адбору, пераўтварэння, захавання і апрацоўкі вучэбнай інфармацыі з дапамогай сучасных інфармацыйных тэхналогій;

г) рэгулятыўныя – здольнасць эмацыянальна самарэгуляцыі, самаацэнка і самакантролю ў адукацыйнай і рэальнай жыццёвай сітуацыі; гатоўнасць да ўсвядомленага кіравання сваімі паводзінамі і дзейнасцю ў адукацыйнай і рэальнай жыццёвай сітуацыі;

прадметныя кампетэнцыі:

– веданне твораў мастацтва сусветнай і айчыннай культуры;

– веданне спецыяльнай тэрміналогіі і ключавых паняццяў, выяўленчых сродкаў мастацтваў;

– авалоданне вопытам асваення свету мастацкай культуры ў разнастайнасці відаў, жанраў і стыляў;

– здольнасць і гатоўнасць да пазнавання, адрознення, аналізу і інтэрпрэтацыі мастацкага вобраза;

– здольнасць да творчага ўвасаблення мастацкага вобраза ў самастойнай мастацка-творчай дзейнасці.

Працэс вывучэння айчыннай і сусветнай мастацкай культуры ў V класе выконвае прапедэўтычную функцыю, рэалізацыя якой дасць магчымасць увесці вучняў у свет мастацкай культуры, сарыентаваць у сістэме мастацкіх каштоўнасцей, сфарміраваць крытэрыі ацэнка мастацкіх з’яў.

У аснову зместу вучэбнай праграмы V класа пакладзены **прынцып вобразна-тэматычнай дыферэнцыяцыі**, што спрыяе папярэджванню інфармацыйнай перагружанасці вучняў, ажыццяўленню паступовага пераходу ад успрымання мастацкіх твораў да разумення цэласнай культуры свету.

Цэнтральная ідэя праграмы – эмацыянальна-вобразнае ўспрыманне вучнямі мастацкага твора з наступным уключэннем яго ў розныя віды самастойнай мастацка-творчай дзейнасці. Рэалізаваць гэту ідэю магчыма з дапамогай мастацкіх твораў, адабраных у адпаведнасці з:

мастацка-эстэтычнымі і каштоўнымі якасцямі;

кантэкстам айчыннай і сусветнай мастацкай культуры;

скіраванасцю тэмы;

са зместам вучэбных прадметаў «Музыка», «Выяўленчае мастацтва», «Гісторыя», «Руская літаратура», «Беларуская літаратура»;

узроставымі асаблівасцямі вучняў;

сюжэтна-вобразнай скіраванасцю мыслення вучняў.

На вивучэнне айчыннай і сусветнай мастацкай культуры ў V класе вучэбным планам адводзіцца 35 гадзін з разліку 1 вучэбная гадзіна на тыдзень.

Першыя дзве тэмы праграмы з'яўляюцца ўводнымі, пры азнаямленні з якімі вучні на аснове ведаў і уменняў, атрыманых у I–IV класах, змогуць разважаць пра паходжанне мастацтва, ролю і месца мастака ў свеце мастацкай культуры.

Вывучэнне найбольш значных мастацкіх твораў розных відаў мастацтва, у якіх адлюстраваны адвечныя тэмы прыгажосці, чалавека, прыроды, сям'і, маці, дзяцінства, дазволіць пашырыць уяўленне вучняў пра навакольны свет, развіваць эмацыянальна-вобразнае мысленне, цікавасць да нававольнага свету, фарміраваць уменне «у звычайным бачыць незвычайнае».

Кожная тэма праграмы забяспечана мастацкім матэрыялам у шырокім дыяпазоне. Рэкамендаваны спіс мастацкіх твораў з'яўляецца прыкладным. Настаўнік мае права:

карэкціраваць спіс твораў мастацтва на падставе мастацкіх пераваг вучняў, тэхнічных і метадычных магчымасцей установы адукацыі;

вызначаць і вар'іраваць паслядоўнасць і колькасць разглядаемых відаў мастацтва, мастацкіх твораў;

выбіраць методыку навучання;

вызначаць мастацка-педагагічныя акцэнтны, глыбіню і шырыню спасціжэння мастацкага вобраза.

Пры планаванні вучэбных заняткаў, выбары мастацкіх твораў і методыкі іх вивучэння важна ўлічваць інтарэсы вучняў, знаёміць іх з нацыянальнымі традыцыямі, культурнымі з'явамі і мастацкімі дасягненнямі іншых народаў.

У праграме ўлічваецца жыццёвы вопыт вучняў, прадугледжваецца магчымасць разнастайных форм яго выражэння ў самастойнай мастацка-творчай дзейнасці.

Прапанаваныя да кожнай тэмы віды дзейнасці маюць рэкамендацыйны характар.

Прыярытэтнымі формамі атэстацыі з'яўляюцца самастойныя работы і праекты вучняў, у якіх прадстаўляюцца вынікі іх дзейнасці у працэсе ўспрымання, інтэрпрэтацыі і стварэння мастацкіх твораў.

Істотнае месца на вучэбных занятках займае працэс эмацыянальна-вобразнага ўспрымання мастацкага твора, неабходнай умовай здзяйснення якога з'яўляецца выкарыстанне якасных аудыя- і відэазапісаў, рэпрадукцый мастацкіх твораў.

Вялікае значэнне для ўспрымання вучнямі твораў мастацтва мае наведванне імі музеяў, мастацкіх галерэй, выстаў, палацава-паркавых комплексаў, запаведнікаў, мастацкіх майстэрняў; арганізацыя экскурсій, сустрэч з яркімі прадстаўнікамі культуры – архітэктарамі, мастакамі, скульптарамі, музыкамі, пісьменнікамі, акцёрамі і інш.

У працэсе навучання настаўнік мае магчымасць вар'іраваць віды ўрокаў (урокі-экскурсіі, вандроўкі, «творчыя лабараторыі», турніры і інш.), выкарыстоўваць інфармацыйныя сродкі навучання, шырока ўжываць актыўныя метады навучання, сучасныя адукацыйныя тэхналогіі.

Выкарыстанне тэхналогіі вучэбных праектаў (даследчых, інфармацыйных, творчых, прыкладных, гульнявых) накіравана на развіццё самастойнасці, ініцыятывы вучняў. Тэхналогіі навучання ў супрацоўніцтве дазваляць наладзіць адносіны ўзаемнай адказнасці паміж удзельнікамі адукацыйнага працэсу з дапамогай розных тэхнік рашэння мастацка-камунікатывых задач. Прымяненне тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення пашырыць праблемнае поле вучэбных заняткаў, створыць умовы для фарміравання ўласных крытэрыяў ацэнкі мастацкага тэксту, генерыравання і адстойвання ўласных меркаванняў у галіне культуры і антыкультуры.

Апошнія урокі ў навучальным годзе прысвечаны падагульненню вивучанага матэрыялу. Падагульняльныя ўрокі могуць праводзіцца з прымяненнем гульнявых тэхналогіяў (віктарына, конкурс, экскурсія і інш.), у форме прэзентацыі і абароны праектаў (індывідуальных, групавых), дэманстрацыі і абароны партфолія індывідуальных дасягненняў.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

(35 гадзін)

Тэма 1

ШТО ТАКОЕ МАСТАЦТВА? (1 гадзіна)

Мастацтва як від асваення рэчаіснасці. Пераўтваральная сіла мастацтва. Паходжанне мастацтва. Наскальны жывапіс і малюнкi старажытных людзей. Бог-заступнік мастацтваў Апалон і яго спадарожніцы музы.

Чытанне і абмеркаванне міфа Старажытнай Грэцыі «Аполлон і музы».

Гутарка пра паходжанне мастацкіх твораў, якія разглядаюцца на ўроку.

Падрыхтоўка вуснага апавядання пра наведванне музея, выставы; пра падарожжы ў розныя гарады, краіны свету; пра атрыманыя ўражання.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: **Іктын і Калікрат.** Парфенон; **Мнесікл.** Эрэхтэён; Амфітэатр Калізей.

Жывапіс: Малюнак рукі чалавека на камяні ў пячоры Коске ў Францыі; Роспіс пячоры Альтаміра ў Іспаніі; **Рафаэль.** «Парнас»; **Дж. Рамана.** «Апалон, які танцуе з музамі»; **К. Каро.** «Арфей і Эўрыдыка».

Скульптура: Тутмос. Скульптурны партрэт Неферціці; Саркафаг муз.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: **Еўфроній.** Чырвонафігурная пеліка «Прылёт першай ластаўкі»; Шлем старажытнарымскага воіна; Ювелірныя ўпрыгожанні скіфаў (на выбар); Чорнадымленая кераміка (на выбар); Івянецкая кераміка (на выбар); Беларускі нацыянальны арнамент (на выбар).

Музыка: **Х. В. Глюк.** Опера «Арфей і Эўрыдыка» (мелодыя для флейты з аркестрам).

Літаратура: Міфы Старажытнай Грэцыі: «Аполлон і музы», «Орфей і Эврыдыка».

Экраннае мастацтва: **А. Г. Сняжко-Блоцкая.** Анімацыйны фільм «Легенды і міфы Старажытнай Грэцыі» (фрагмент).

Тэма 2

РОЛЯ МАСТАКА Ў МАСТАЦТВЕ (2 гадзіны)

Пра што «расказвае» мастак (1 гадзіна).

Асноўныя тэмы і сюжэты ў мастацтве. Сродкі мастацкай выразнасці.

Гутарка на тэму «Пра што расказвае мастак?» з выкарыстаннем мастацка-вобразных прыкладаў.

Апісанне твора мастацтва свайго рэгіёна (архітэктурнага збудавання, скульптурнай кампазіцыі, музейнага экспаната і інш.)

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жывапіс: **М. Б. Фостэр.** «Кальцо з руж»; **П. Барэль дэль Каса.** «Уцякаючы ад крытыкі»; **І. І. Шышкін.** «Раніца ў сасновым лесе»; **В. А. Сяроў.** «Дзяўчынка з персікамі»; **М. Рэрых.** «Сеча пры Кержанцы»; **А. Кукушкін.** «Мастак»; **Г. Ф. Бржазоўскі.** «На родных палях».

Скульптура: **П. П. Сакалоў.** Фантан «Малочніца» у Царскім Сяле.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Слуцкія паясы.

Музыка: **М. А. Рымскі-Корсакаў.** Сімфанічная карціна «Сеча пры Кержанцы».

Літаратура: Ж. Лафонтэн. «Малочніца».

Інструменты і матэрыялы мастака (1 гадзіна)

Інструментарый і матэрыялы мастака. Іх адрозненне ў творчай дзейнасці архітэктара, жывапісца, скульптара, кампазітара, пісьменніка і інш.

Новыя тэхналогіі ў сучаснай мастацкай творчасці.

Выказванне і абгрунтаванне меркаванняў пра агульнае і рознае ў мастацкіх творах, якія разглядаюцца на ўроку.

Параўнанне інструментаў і матэрыялаў мастакоў мінулага і сучаснасці.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: **Б. Ф. Растрэлі.** Зімовы палац; **Дж. М. Бернардоні.** Фарны касцёл у Нясвіжы.

Жывапіс: **Ф. Бушэ.** «Мастак у майстэрні (аўтапартрэт)»; **В. Рыньяна.** «У майстэрні скульптара»; **В. Ван Гог.** «Сланечнікі».

Скульптура: Рымская бронзавая статуя «Хлопчык, які дастае стрэмку»; **Э. М. Фальканэ.** «Пагрозлівы Амур»; **У.І. Жбанаў.** «Дойлід».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Гжэльскі фарфор (на выбар).

Музыка: **М. А. Рымскі-Корсакаў.** Опера «Казка пра цара Салтана» («Палёт чмяля»); **А. І. Хачатуран.** Музыка да драмы М. Ю. Лермантава «Маскарад» («Вальс»);

Р. К. Шчадрын. «Кармэн-сюіта» («Хабанера»); «Полацкі сшытак» («Танец»).

Літаратура: **К. Д. Бальмонт.** «Восень»; **Р. І. Барадулін.** «Матылёк».

Фатаграфія: Цыкл фатаграфій на тэму «Фатограф фатаграфуе».

Тэма 3

ЦУДОЎНАЕ У МАСТАЦТВЕ (2 гадзіны)

Прыгажосць у мастацтве і жыцці (1 гадзіна)

Прыгожае і брыдкае у мастацтве. Стваральная сіла прыгажосці у мастацтве.

Падрыхтоўка вуснага паведамлення «Што такое Прыгажосць?».

Гульня «Закончы сказ «Прыгожы чалавек – гэта ...»».

Замалёўка «Прыгожы чалавек» (акварэль). Абмеркаванне работ.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: **А. Гаудзі.** Сабор Святога сямейства (Іспанія); Барысаглебская (Каложская) царква (Беларусь).

Жывапіс: **П. А. Рэнуар.** «Мадэмуазель Легран»; **І. Ф. Хруцкі** «Партрэт жанчыны з кветкамі і фруктамі».

Скульптура: Ніка Самафракійская; **А. А. Анікейчык.** Фантан «Вянок».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Шпалера «Лебедзі» ў Эрмітажы; Шпалера «Трыумф Цэзара» у Нясвіжскім замку; Няглюбскія ручнікі.

Музыка: **В. А. Моцарт.** Маленькая начная серэнада, ч. 1; **Ф. Шапэн.** Прэлюдыя № 4 мі мінор; **С. В. Рахманінаў.** Вакаліз до-дыез мінор.

Літаратура: **М. А. Забалоцкі.** «Некрасивая девочка».

Фатаграфія: **І. Дзянісаў.** Цыкл «Пейзажы Беларусі»; **А. Маруноў.** «Зіmnі пейзаж».

Экраннае мастацтва: **М. У. Алдашын.** Анімацыйны фільм «Каляды» (фрагмент).

Пераўтваральная сіла мастацтва (1 гадзіна)

Перадача прыгожага ў архітэктуры, жывапісе, скульптуры, дэкаратыўна-прыкладным мастацтве, музыцы. Мастацтва паэтычнага слова.

Гутарка на тэму «У чым заключаецца пераўтваральная сіла мастацтва?»

Конкурс на лепшае чытанне верша М. Алігер «О красоте».

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: **Г. Эйфель.** Эйфелева вежа ў Парыжы.

Жывапіс: **Леанарда да Вінчы.** «Мадонна Літа», «Джаконда»; **Рафаэль.** «Сіксцінская мадонна»; **Д. Гірландайа.** «Партрэт старога з унукам»; **Т. А. Маўрына.** Ілюстрацыя да казкі «Царэўна-жабка»; **У. П. Сухаверхаў.** «За родную Беларусь».

Скульптура: **Ж.-Б. Карпо.** «Геній танца».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Роспіс куфраў; Слуцкія паясы.

Музыка: **Ф. Шуберт.** «Ave, Maria»; **М. М. Чурын.** Сімфаніета «Беларускія карцінкі».

Літаратура: **О. Уайльд.** «День рождения инфанты»; **М. Алігер.** «О красоте».

Экраннае мастацтва: **Л.А. Нячаеў.** «Казка пра зорнага хлопчыка» (фрагмент).

Тэма 4

ЧАЛАВЕК У МАСТАЦТВЕ (4 гадзіны)

Пра што расказвае партрэт? (1 гадзіна)

Вобраз чалавека ў розных відах мастацтва. Партрэт у жывапісе, скульптуры, музыцы. Партрэт чалавека у літаратуры.

Параўнанне партрэта і аўтапартрэта Марка Шагала.

Ілюстраванне прэлюдыі К. Дэбюсі «Дзяўчына з валасамі колеру лёну» (акварэль).

Выкананне фотапартрэта аднакласніка. Абмеркаванне работ.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жывапіс: Партрэт Неферціці (Старажытны Егіпет); **П. Крутас.** «Партрэт дзяўчыны»; **П. П. Рубенс.** «Эцюд галавы дзяўчынкі»; **Рэмбрант.** «Партрэт старога ў чырвоным»; **Д. Веласкес.** Партрэты інфанта Маргарыты (розных гадоў); **У. Л. Баравікоўскі.** «Партрэт М. І. Лапухіной»; **А. Шупляк.** «Аўтапартрэт пад шатамі ліпаў»; **Ю. М. Пэн.** «Партрэт Марка Шагала»; **М. Шагала.** «Аўтапартрэт каля мальберта».

Скульптура: Імператар Септымій Сявер.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Фядоскінская мініяцюра.

Музыка: **К. Дэбюсі.** Прэлюдыя № 8 «Дзяўчына з валасамі колеру лёну»; **Ж. Бізэ.** Опера «Кармэн» (хор хлопчыкаў).

Літаратура: **Э. Лір.** «Лимерікі» (урывак); **А. Барто.** «Болтунья».

Экраннае мастацтва: **А. Г. Сняжко-Блоцкая.** Анімацыйны фільм «Баранкін, будзь чалавекам».

Чалавек на фоне гісторыі (1 гадзіна)

Чалавек і гісторыя ў мастацтве. Дасягненні і памкненні чалавека ў мастацкіх творах.

Падрыхтоўка вуснага сачынення «Подзвіг майго дзеда» (або інш.).

Выкананне малюнка на тэму «Подзвіг майго дзеда» (або інш.).

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: **В. І. Бавэ.** Маскоўская Трыумфальная брама.

Жывапіс: Партрэт маладога чалавека (Фаюм); **А. Рослін.** «Партрэт Кацярыны II»; **В. І. Сурыкаў.** «Пераход Суворова праз Альпы»; Фрэскі Спаса-Праабражэнскага сабора ў Полацку (на выбар).

Скульптура: **Э. М. Фальканэ.** Помнік Пятру I у Санкт-Пецярбургу («Медны коннік»); **З. І. Азгур.** «Партрэт Рабіндраната Тагора»; **С. І. Селіханаў.** Манумент «Няскораны чалавек» у мемарыяльным комплексе «Хатынь».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Шпалера Карэліцкай мануфактуры «Бітва пад Славечнай (Бітва пад Мазыром)».

Музыка: **Л. ван Бетховен.** Уверцюра да трагедыі «Карыалан».

Экраннае мастацтва: Серыя гісторыка-пазнавальных мультфільмаў «Аповесць мінулых часоў» (фрагмент на выбар).

Чалавек і праца (1 гадзіна)

Прыгажосць чалавека ў працы. Людзі розных прафесій – героі твораў мастацтва.

Гутарка на тэму «Чаму мастакам цікавая тэма працы?».

Вуснае апавяданне на тэму «Члены маёй сям'і – ... (прафесія)».

Выкананне малюнка на тэму «Якая прафесія мне падабаецца?»

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: Царква Нараджэння Багародзіцы ў в. Мураванка.

Жывапіс: **Я. Вермеер Дэлфіці.** «Дзяўчына, якая чытае пісьмо ля адчыненага акна»; **Ж.-Б.С. Шардэн.** «Прачка»; **Ж. Э. Ліатар.** «Шакаладніца»; **Г. Курбэ.** «Драбільшчыкі камянёў»; **Ж. Ф. Міле.** «Збіральніцы каласоў»; **І. М. Крамской.** «Пчаляр»; **Л. К. Плахаў.**

«Кузня»; **А. І. Курнакоў.** «Адказныя за жыццё»; **А. А. Лявонаў.** «Пераход у адкрытым космасе»; **М. К. Сеўрук.** «Жніво».

Скульптура: **Л. М. Гумілеўскі.** «Партрэт М. А. Савіцкага» (і інш.).

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Саламяныя фігуры на тэму ўраджаю (Беларусь).

Музыка: **Ф. Шуберт.** Песня «Грэтхен за калаўротам»; **С. Манюшка.** Песня «Праля».

Літаратура: **Дж. Радары.** «Чым пахнуць рамёствы»; Беларускі фальклор.

Экраннае мастацтва: **П. М. Носаў.** Анімацыйны фільм «Нязнайка вучыцца»; **Ю. А. Прыткоў.** Анімацыйны фільм «Ох і Ах».

Вобраз чалавека: рэальны і фантастычны (1 гадзіна)

Чалавек у казачных і фантастычных вобразах. Прыёмы «ачалавечвання» мастацкага вобраза (маўленне, эмоцыі, рухі і інш.).

Гутарка на тэму «Чаму многія фантастычныя персанажы падобныя да чалавека?».

Выкананне адушаўленай фігуркі звыклага прадмета (крэсла, кніга, ручка і інш.) (пластылін).

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жываніс: **Ж.-Б. Гроз.** Дзяўчынка з лялькай; **Т. Вулф.** «Беласнежка і сем гномаў»; **І. К. Макараў.** «Дзяўчынка з лялькай»; **А. А. Шышкін.** «Каляда»; **П. П. Канчалойскі.** «Што я з вамі буду рабіць?»; **В. М. Назарук.** Ілюстрацыя да казкі П. П. Бажова «Меднай гары Гаспадыня».

Музыка: **К. С. Хачатуран.** Балет «Чыпаліна» (выхад Памідора і двух стражнікаў).

Літаратура: **В. Ю. Драгунскі.** «Сябар дзяцінства»; **Л. І. Рубальская.** «Фея ведала сваю справу...».

Экраннае мастацтва: **А. Л. Птушко.** Фільма-казка «Каменная кветка»; **А. А. Ленкін.** «Прыгоды рэактыўнага парасяці».

Тэма 5

СВЕТ ПРЫРОДЫ Ў МАСТАЦТВЕ (4 гадзіны)

Свет прыроды ў мастацтве: глядзім і слухаем (1 гадзіна)

Разнастайнасць прыроднага свету ў мастацтве (зямля, палі, лясы, рэкі і інш.). Пейзаж у розных відах мастацтва.

Слоўная замалёўка незвычайных гукаў навакольнага свету – музыкі вады, шлолаху дрэў, кропель дажджу.

Складанне кампазіцыі з восеньскага лісця.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жываніс: **В. Ван Гог.** «Галінкі міндаля ў квецені»; **І. І. Шышкін.** «Карабельны гай»; **К. Д. Альхімовіч.** «Пейзаж з буслам».

Літаратура: **Ф. І. Цютчаў.** «Лістыя».

Музыка: **А. Вівальдзі.** Цыкл «Поры года» (на выбар); **С. В. Рахманінаў.** «Бэз».

Экраннае мастацтва: **А. М. Гарленка.** Анімацыйны фільм «Пра чарапаху».

Які настрой у прыроды? (1 гадзіна)

Настрой і інтанацыі прыроды (дождж, гром, сонца, вецер) у розных відах мастацтва.

Параўнанне вобраза мора ў мастацкіх творах І. К. Айвазоўскага і М. А. Рымскага-Корсакава.

Выкананне пейзажу «Настрой прыроды» (акварэль).

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жываніс: **К. Манэ.** «Гарлачыкі»; **І. К. Айвазоўскі.** «Марскі бераг. Развітанне», «Чорнае мора»; **Д. І. Лёвін.** «Грыбны дождж»; **В. П. Масленікаў.** «Мая Беларусь».

Музыка: **М. П. Мусаргскі.** Опера «Хаваншчына» (Уступ. «Світанне на Маскварацэ»); **М. А. Рымскі-Корсакаў.** Сімфанічная сюіта «Шахеразада» (ч. 1); **С. В. Рахманінаў.** Прэлюдыя № 12 соль-дыез мінор.

Літаратура: **Р. Л. Стывенсан.** «Дождзь»; **М. Танк.** «Ірынка».

Экраннае мастацтва: **А. К. Пятроў.** Анімацыйны фільм «Старык і мора» (вобраз мора, фрагмент).

Які ў прыроды характар? (1 гадзіна)

Разнастайнасць гукаў, рытмаў, колеру ў прыродзе і іх увасабленне ў мастацтве.

Параўнанне настрою восені у трох п'есах фартэп'янага цыкла П. І. Чайкоўскага «Поры года».

Слоўная замалёўка «Свет прыроды вакол нас». Характарыстыка колеравай гамы і гукаў прыроды за акном.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жываніс: **П. Брэйгель Старэйшы.** «Жніво»; **А. К. Саўрасаў.** «Вясёлка»; **І. І. Левітан.** «Пасля дажджу. Плэс», «Залатая восень»; **Л. Д. Шчамялёў.** «Восеньскі кліч».

Скульптура: **Э. М. Фальконе.** «Зіма»; **П. Баратта.** «Алегорыя восені (Вакх)», «Алегорыя зімы».

Літаратура: **Г. С. Гампер.** «Восень».

Музыка: **П. І. Чайкоўскі.** Цыкл «Поры года» («Верасень. Паляванне», «Кастрычнік. Восеньская песнь», «Лістапад. На тройцы»).

Экраннае мастацтва: **Ю. Б. Нарштэйн.** Анімацыйны фільм «Поры года» (фрагмент).

Як перадае прыроду мастак? (1 гадзіна)

Асаблівасці малюнка прыроды ў мастацтве. Нацюрморт ў розных відах мастацтва.

Складанне нацюрморта з прыродных матэрыялаў.

Выкананне эскіза на тэму «Прыродныя матывы ў афармленні будынка».

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: **Б. Хюген, Дж. Джагерс.** Дом-кактус у Ратэрдаме; **Ф. Л. Райт.** Дом над вадаспадам.

Жываніс: **П. Сезан.** «Персікі і грушы»; **А. І. Куінджы.** «Месяцовая ноч на Дняпры»; **Ю. І. Піменаў.** «Праліўны дождж»; **І. Ф. Хруцкі.** «Нацюрморт з птушачкай»; **В. К. Бялыніцкі-Біруля.** «Першы снег».

Скульптура: **М. М. Пятруль.** Інтэр'ер станцыі метро «Грушаўка», «Малінаўка».

Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва: Хахламскі роспіс (на выбар); Роспіс беларускага куфра (на выбар).

Музыка: **М. І. Аладаў.** Сімфаніета № 1 До мажор («Дывертысмент», ч. 1).

Тэма 6

У СВЕЦЕ КАЗАК (4 гадзіны)

Што такое казка? (1 гадзіна)

Асаблівасці казкі. Роля цудаў у казцы. Сувязь казкі з жыццём чалавека і прыродай.

Гутарка на тэму «Навошта патрэбна казка?»

Слоўная гульня на тэму «Цуд у нашым доме».

Выкананне фігуркі персанажа на казцы У.С. Караткевіча «Верабей, сава і птушыны суд» (пластылін, лепка).

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жываніс: **В. Нізаўцаў.** «Казкі».

Кніжная графіка: **У. А. Мілашэўскі.** Ілюстрацыі да казак (на выбар); **А. Д. Рэйпольскі.** Ілюстрацыі да казкі Ш. Перо «Папялушка» (на выбар); **В. П. Славук.** «Бай».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Беларускія свістулькі.

Музыка: **П. І. Чайкоўскі.** Балет «Шчаўкунок» («Вальс кветак», «Адажыя»); **С. С. Пракоф'еў.** Балет «Папялушка» (1 д.); **Г. Г. Гарэлава.** «Скамарохі»; **В. П. Помазаў.** «Батлейка».

Літаратура: **Ш. Перо.** «Кот у ботах»; **У. С. Караткевіч.** Казка «Верабей, сава і птушыны суд»; Рускія і беларускія народныя казкі (на выбар).

Экраннае мастацтва: **Н. Н. Кашаверава.** Фільм «Папялушка» (фрагмент); **Т. В. Кубліцкая.** Анімацыйны фільм «Піліпка».

Пра што расказвае казка? (1 гадзіна)

Сюжэтная разнастайнасць казак. Асноўныя разнавіднасці казак.

Параўнанне вобраза Бабы Ягі ў мастацкіх творах **В. М. Васняцова і М. П. Мусаргскага.**

Выкананне эскіза персанажа беларускай народнай казкі (на выбар) (аловак).

Падрыхтоўка эцюда-пантамімы «Гном» пад музыку М.П. Мусаргскага з цыкла «Малюнкі з выстаўкі».

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жывапіс: **В. М. Васняцоў.** «Баба-Яга», «Царэўна-жабка».

Кніжная графіка: **І. Я. Білібін.** Ілюстрацыі да казак (на выбар); **М. М. Качаргін.** Ілюстрацыі да казкі П. Яршова «Канёк-гарбунок» (на выбар); **М. М. Філіповіч.** Ілюстрацыі да кніг «Беларускія народныя казкі» (на выбар); **Т. П. Беразенская.** Ілюстрацыі да беларускай народнай песні «Сядзіць мядзведзь на калодзе»; **В. П. Славук.** Ілюстрацыі да беларускіх народных казак (на выбар).

Скульптура: **Г.П. Якімава.** Фарфоравая статуэтка «Іван з Жар-птушкай»; **С. Ц. Канёнкаў.** «Жар-птушка»; **А. Л. Обер.** «Баба Яга».

Музыка: **М. П. Мусаргскі.** Цыкл «Карцінкі з выстаўкі» («Хатка на курыных ножках», «Гном»); **А. К. Лядаў.** Сімфанічная казка «Кікімара».

Літаратура: **К. Д. Бальмонт.** «У пачвараў»; **П. П. Яршоў.** «Канёк-гарбунок» (урывак); Рускія і беларускія народныя казкі (на выбар).

Экраннае мастацтва (фрагменты): **А. А. Роў.** Фільм «Марозка»; **І. П. Іваноў-Вано.** Анімацыйны фільм «Канёк-гарбунок»; **Г. Я. Бардзін.** Анімацыйны фільм «Лятучы карабель».

Казачны вобраз у мастацтве (1 гадзіна)

Зборныя персанажы казкі і іх ўвасабленне ў розных відах мастацтва. Казачны вобраз у жывапісе, скульптуры, музыцы, літаратуры.

Гутарка на тэму «Казка ў творах розных відаў мастацтва».

Стварэнне эскіза вокладкі кнігі «Беларускія народныя казкі» (акварэль, гуаш і інш.).

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жывапіс: **М. А. Урубель.** «Царэўна-Лебедзь».

Кніжная графіка: **І. Я. Білібін.** Ілюстрацыі да «Казкі пра цара Салтана» (на выбар); **А. М. Куркін.** Ілюстрацыі да «Казкі пра цара Салтана» (на выбар);

Скульптура: **І. П. Шмагун.** «Царэўна-Лебедзь».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Палехская мініяцюра (на выбар).

Музыка: **М. А. Рымскі-Корсакаў.** Опера «Казка пра цара Салтана» (4 д.); **П. І. Чайкоўскі.** Балет «Лебядзінае возера» (тэма Лебедзі).

Літаратура: **А. С. Пушкін.** «Сказка о царе Солтане...» (або інш.);

Экраннае мастацтва: **І. П. Іваноў-Вано, Л. І. Мільчын.** Анімацыйны фільм «Казка пра цара Салтана»; **А. І. Дудко, К. М. Сяргееў.** Фільм-балет «Лебядзінае возера».

Казка старая і новая (1 гадзіна)

Казачныя сюжэты ў розных інтэрпрэтацыях. Казка і фэнтэзі.

Падрыхтоўка вуснага сачынення «Казачны герой ўчора–сёння–заўтра».

Выкананне малюнка на тэму «Традыцыйны казачны герой (на выбар) у сучасным свеце».

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Кніжная графіка: І. Я. Білібін. Ілюстрацыі да казкі «Русалачка» (на выбар);

Б. А. Дзіядораў. Ілюстрацыі да казкі «Русалачка» (на выбар).

Скульптура: Э. Эрыксен. «Русалачка»; **Э. Скот.** «Русалка»; **М. А. Урубель.** «Садко», «Царэўна Валхава».

Музыка: Дж. Уільямс. Саўндрэк «Тэма чароўных пераўтварэнняў» з фільма «Гары Потэр і філасофскі камень»; **Я. А. Глебаў.** Балет «Маленькі прынец» («Танец баабабаў»).

Літаратура: Х. К. Андэрсэн. «Русалочка» (сюжэт); **Дж. Роўлінг.** «Гарри Поттер» (сюжэт).

Экраннае мастацтва (фрагменты): К. Каламбус. Фільм «Гары Потэр і філасофскі камень»; **У. Бычкоў.** Фільм «Русалачка».

Тэма 7

СЯМ'Я У МАСТАЦТВЕ (3 гадзіны)

Мая сям'я (1 гадзіна)

Вобраз сям'і ў творах розных відах мастацтва.

Падрыхтоўка вуснага сачынення пра сваю сям'ю (на сямейных фотаздымках).

Складанне калажу з сямейных фотаздымкаў.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жываніс: Т. Э. Разенталь. «Іаган Себасцьян Бах з сям'ёй»; **Ф. М. Славянскі.** «Сямейны партрэт»; **Б. М. Кустодзіёў.** «Сям'я на тэрасе»; **У. Я. Макоўскі.** «Дэспат сям'і. У майстэрні мастака»; **В. М. Максімаў.** «Бабуліны казкі»; **В. Сумараў.** «Мой дом»; **І. Белазлавава.** «Салют Перамогі»; **У. М. Касцецкі.** «Вяртанне».

Графіка: А. М. Тычына. «У разбураным горадзе».

Музыка: Р. Шуман. «Вясновая сімфонія» (1 ч.).

Літаратура: Р. Л. Стывенсан. «Зимой и летом»; **С. А. Ясенін.** «Бабушкіны сказкі».

Экраннае мастацтва: У. І. Папоў. Анімацыйны фільм «Умка» (Калыханка мядзведзіцы).

Традыцыі і падзеі ў сям'і (1 гадзіна)

Увасабленне сямейных традыцый у творах розных відаў мастацтва.

Параўнанне ладу сям'і на карцінах Ж.-Ф. Мілю і В. Ван Гога.

Падрыхтоўка вуснага апавядання пра традыцыі ў сям'і.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: Касцёл Святых Сымона і Алены ў Мінску.

Жываніс: Ж. Ф. Міле. «Першыя крокі»; **В. Ван Гог.** «Першыя крокі» (па карціне Міле); **П. А. Рэнуар.** «Дзве сястры»; **А. А. Пластоў.** «У вёсцы»; **З. Я. Серабракова.** «На сняданні»; **Ф. П. Рашэтнікаў.** «Прыбыў на канікулы».

Кніжная графіка: В. М. Канахэвіч. Ілюстрацыі да казкі «Дзікія лебедзі» (на выбар).

Скульптура: Старажытнарымскі рэльеф са сцэнамі жыцця Карнэлія Стацыя.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Дымкаўская цацка (на выбар).

Музыка: Л. К. Захлеўны, Л. І. Пранчак. «Каля чырвонага касцёла».

Літаратура: Х. К. Андэрсэн. «Дзікія лебедзі» (сюжэт).

Экраннае мастацтва: М. М. Цеханоўскі. Анімацыйны фільм «Дзікія лебедзі» (фрагмент).

Дарослыя і дзеці (1 гадзіна)

Асэнсаванне ў творах мастацтва разнастайнасці ўзаемаадносін дзяцей і дарослых.

Выкананне эскіза «Хто жыве ў доме маім» (акварэль, гуаш).

Падрыхтоўка эцюда-пантамімы «Хто жыве ў доме маім».

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жываніс: **Рэмбрант.** «Партрэт Тытуса»; **В. М. Васняцоў.** «Партрэт сына»; **І. Я. Рэпін.** «Страказа (партрэт дачкі)»; **Б. М. Кустодзіеў.** Партрэты дачкі Ірыны (на выбар); **У. Я. Макоўскі.** «Сялянскія дзеці»; **Я. Кругер.** «Дзяўчынка ў чырвоным»; **Л. А. Альпяровіч.** «Жанравая сцена».

Скульптура: **Л. Жукліс.** «Сям'я»; **Ю. А. Кірзеў.** «Сям'я»; **Н. В. Крандыеўская.** «Бацька і сын»; **У. І. Жбанаў.** «Дзяўчынка з парасонам».

Літаратура: **А. Л. Барто.** «Особое поручение»; **С. У. Міхалкоў.** Аповесць «Праздник непослушания» (сюжэт).

Экраннае мастацтва (фрагменты): **Ю. Калішэр.** Анімацыйны фільм «Свята непаслушэнства»; **А. Д. Чуркін.** Анімацыйны фільм «Мама для маманцяня».

Тэма 8

СВЕТ ДЗЯЦІНСТВА Ў МАСТАЦТВЕ (4 гадзіны)

Такія розныя дзеці (1 гадзіна)

Вобразы дзяцей у розных відах мастацтва. Настрой і разнастайнасць інтанацый дзяцінства ў мастацтве – радасць, бесклапотнасць; летуценнасць, сум.

Параўнанне вобраза дзіцяці ў розных творах мастацтва.

Выкананне малюнка на тэму дзяцінства.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жываніс: **Х. К. дэ Міранда.** «Партрэт караля Іспаніі Карла II»; **В. А. Трапінін.** «Партрэт сына Арсенія»; **А. Г. Венецыянаў.** «Захарка»; **М. М. Ге.** «Партрэт Вольгі Паўлаўны Кастычовай»; **В. А. Сяроў.** «Партрэт Мікі Марозава», «Дзеці»; **З. Я. Серабракова.** «Каця з нацюрмортам»; **К. І. Русецкі.** «Літоўка з вербамі»; **І. Ф. Хруцкі.** «Партрэт дзяўчынкі ў блакітнай сукенцы», «Партрэт хлопчыка ў саламяным капелюшы».

Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва: Савецкі фарфор на тэму дзяцінства (дробная пластыка, посуд і інш.).

Музыка: **С. Манюшка.** Уверцюра «Зімовая казка»; **С. С. Пракоф'еў.** Балет «Рамэа і Джульета» (тэма Джульеты).

Літаратура: **В. Ю. Драгунскі.** Аповяданні «Што я люблю», «...і чаго я не люблю».

Заняткі і захапленні дзяцей (1 гадзіна)

Заняткі і захапленні дзяцей у розных відах мастацтва. Гульні і цацкі дзяцей у мастацтве.

Гутарка на тэму «Мае любімыя гульні і цацкі».

Замалёўка «Самая цікавая падзея ў маім жыцці» (гуаш).

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жываніс: **Г. Гальбейн Малодшы.** «Партрэт Эдуарда VI у дзяцінстве»; **Б. Э. Мурыльё.** «Хлопчык з сабакам»; **Невядомы мастак.** «Партрэт дзяўчынкі з лялькай»; **А. Г. Венецыянаў.** «Пастушок спіць»; **В. А. Трапінін.** «Дзяўчынка з лялькай»; **В. Г. Пяроў.** «Тройка»; **К. В. Лемах.** «Варка»; **М. П. Багданаў-Бельскі.** «За кніжкай»; **Ф. П. Рашэтнікаў.** «Зноў двойка»; **А. Ф. Пахомаў.** Ілюстрацыі да «Азбуки» Л. М. Талстога; **Я. А. Кацман.** «Умелья рукі».

Графіка: **А. Дзюрэр.** «Аўтапартрэт».

Скульптура: **Г. Гудэйр.** «Скакуны праз лужыну».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Старажытнагрэчаскі кілік «Навучанне мастацтвам».

Музыка: **К. Дэбюсі.** Сюіта «Дзіцячы вугалок» («Лялячны кэк-уок»).

Літаратура: **В. І. Парудамінскі.** «Перов. Тройка».

Экраннае мастацтва: **Ю. А. Прыткоў.** Анімацыйны фільм «У краіне нявывучаных урокаў».

Дзеці і мастацтва (1 гадзіна)

Разнастайнасць трактовак вобразаў дзяцінства ў творах мастацтва розных эпох. Заняткі, захапленні дзяцей, увасоблення ў творах розных відаў мастацтва.

Гутарка на тэму «Мой любімы занятак».

Выкананне ілюстрацыі да кнігі «Захапленні сучасных дзяцей».

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жывапіс: **Ф. Халс.** «Хлопчыкі спяваюць»; **Фіярэнціна.** «Хлопчык-лютніст»; **Э. Манэ.** «Флейтыст»; **П. А. Рэнуар.** «Дочкі Катула Мендэса за піяніна»; **Э. Дэга.** «У балетным класе»; **І. І. Фірсаў.** «Юны мастак»; **В. М. Максімаў.** «Будучы мастак»; «Зноў на радзіме»; **М. П. Багданаў-Бельскі.** «Талент»; **П. А. Фядотаў.** «Партрэт Н. П. Ждановіч за фартэпіяна»; **З. Я. Серабракова.** «Дзяўчынкі-сільфіды. Балет «Шапэніяна»»; **С. П. Бачароў.** «Урок малявання»; **А. С. Бархаткоў.** «Першая песенька»; **Д. Д. Жылінскі.** «Валодзя іграе».

Скульптура: **Л. Э. Барыя.** «Маленькі Моцарт»; **Э. Дэга.** «Чатырнаццацігадовая танцоўшчыца».

Музыка: **П. І. Чайкоўскі.** Цыкл «Дзіцячы альбом» (на выбар).

Літаратура: **М. І. Цвятаева.** «Незменіліе дружыя».

Дзеці мараць пра будучыню (1 гадзіна)

Увасобленне дзіцячай мары ў мастацкіх творах розных відаў мастацтва.

Вуснае сачыненне-фантазія «Краіна, у якой я хачу пабываць», «Чалавек, з якім я хачу пазнаёміцца» і інш.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жывапіс: **Невядомы мастак.** «Партрэт хлопчыка, які вядзе казла на павадку»; **Ж.-Б. С. Шардэн.** «Хлопчык з ваўчком»; **Л. Кармантэль.** «Леапольд Моцарт з сынам Вольфганам і дачкой Нанэрль у лістападзе 1763 г.»; **А. Л. Паланка.** «Партрэт інфантаў дона Карласа і дона Фернанда»; **В. М. Максімаў.** «Хлопчык-механік»; **М. П. Багданаў-Бельскі.** «Вусны лік»; **А. А. Дайнэка.** «Будучыя лётчыкі»; **Т. Н. Яблонская.** «За акном вясна».

Скульптура: **Я. В. Вучэціч.** Помнік воіну-вызваліцелю ў Трэптаў-парку у Берліне.

Музыка: Песня «Шчасце». Муз. Д. Д. Кабалеўскага, сл. В. Высоцкай..

Літаратура: Верш «О мальчыках и девочках» (пер. С. Я. Маршака).

Экраннае мастацтва: **І. В. Кадзюкова.** Анімацыйны фільм «Дзіўная вячэра на Куццю».

Тэма 9

ВОБРАЗ МАЦІ Ў МАСТАЦТВЕ (2 гадзіны)

Веліч мацярынскага сэрца (1 гадзіна)

Тэма мацярынства ў мастацтве. Вобраз маці ў жывапісе, скульптуры. Вобраз маці ў музыцы, літаратуры.

Падрыхтоўка вуснага сачынення «Мая мама – лепшая на свеце».

Выкананне фотартрэта мамы, бабулі.

Выкананне малюнка на тэму «Калыханка».

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жывапіс: **П. П. Рубенс.** «Партрэт Алены Фоурмен з дзецьмі»; **Ф. Барочы.** «Мадонна з катом»; **Б. М. Кустодзіёў.** «Раніца»; **К. С. Пятроў-Водкін.** «Маці»; **М. А. Савіцкі.** «Партызанская мадонна».

Скульптура: **Ф. Ф. Каменскі.** «Першыя крокі»; **А. М. Заспіцкі, І. Я. Міско, М. А. Рыжанкоў.** Манумент у гонар маці-патрыёткі Купрыянавай.

Музыка: **М. М. Крукаў.** Калыханка з фільма «Падкідыш»; **А. Л. Рыбнікаў.** Калыханка з фільма «Пра Чырвоную Шапачку».

Літаратура: **А. А. Мілн.** «Непослушная мама»; **А. М. Майкаў.** «Мать»; **Д. С. Меражкоўскі.** «Мать».

Экраннае мастацтва (фрагменты): **Э. Бостан.** Кінамузікл «Мама»; **Л. У. Скварцова.** Анімацыйны фільм «Калыханкі краін свету».

Свяшчэнны вобраз маці (2 гадзіны)

Вобраз маці з немаўляткам у творах розных відаў мастацтва. Вобраз Божай Маці ў мастацтве.

Гутарка на тэму «Вечны вобраз Багіні-маці».

Стварэнне арыгінальнага вішаванні маме да свята.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жывапіс: **Рафаэль.** «Сіксцінская Мадонна», «Мадонна Канестабіле»; **Леанарда да Вінчы.** «Мадонна Літа»; **Дж. Беліні.** «Мадонна з грушай»; **Уладзімірская Ікона Божай Маці;** **Казанская Ікона Божай Маці;** **Багародзіца «Замілаванне»;** **Бялыніцкая Ікона Божай Маці.**

Скульптура: **Мікеланджэла.** «П'ета», «Мадонна Бруге».

Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва: **Бронзавая статуэтка «Багіня Ісіда з немаўлём Горам на руках»;** **Тэракотавая статуэтка «Афрадыта з Эротам».**

Музыка: **І. С. Бах – Ш. Гуно.** «Ave Maria»; **Дж. Б. Пергалезі.** «Stabat mater», № 1.

Літаратура: **А. М. Майкоў.** «Маці»; **Д. С. Меражкоўскі.** «Маці».

Тэма 10

ВОБРАЗ ЖЫВЁЛЫ Ў МАСТАЦТВЕ (3 гадзіны)

Чалавек і жывёльны свет (1 гадзіна)

Вобраз жывёлы ў розных відах мастацтва.

Падрыхтоўка вуснага сачынення «Мой хатні гадаванец».

Выкананне фігуркі свайскай жывёлы ў стылі (пластылін, лепка).

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жывапіс: Фрагмент роспісу пячоры Ласко (Францыя); **Ян Брэйгель.** «Рай»; **Мельхіёр дэ Хандэкутэр.** «Птушыны канцэрт»; **Т. Гейнсбара.** «Вясковая дзяўчынка з сабакам і збаном»; **Т. Жэрыко.** «Галава льва»; **Э. Манэ.** «Хлопчык з сабакам»; **Э. Дэга.** «Коні на лузе»; **Ч. Б. Барбер** (на выбар); **А. С. Сцяпанаў.** «Ласі».

Кніжная графіка: **Р. Кіплінг.** Ілюстрацыі да казкі «Кошка, якая гуляла сама па сабе».

Скульптура: **Я. А. Лансерэ.** «Плугар-маларос».

Літаратура: **Р. Кіплінг.** «Кошка, якая гуляла сама па сабе» (урывкі); **Э. А. Асадаў.** «Вершы аб рудым дварняку».

Экраннае мастацтва: **А. Г. Сняжко-Блоцкая.** Анімацыйны фільм «Кот, які гуляў сам па сабе»; **Л. Хальстрэм.** Мастацкі фільм «Хаціко: самы верны сябар» (фрагмент).

Як мастакі перадаюць жывёл (1 гадзіна)

Характар і звычкі жывёл у жывапісе, скульптуры, дэкаратыўна-прыкладным мастацтве, музыцы, літаратуры.

Віртуальная экскурсія ў запарк. Абмеркаванне характару жывёл.

Выкананне фігуркі дзікай жывёлы ў дынаміцы (пластылін, выява на плоскасці).

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Жываніс: **Мельхіёр дэ Хандэкутэр.** «Куры і качкі»; **К. Петэрс.** «Нацюрморт з катом і рыбамі»; **Д. Веласкес.** «Галава аленья»; **П. Потэр.** «Сабака на ланцугу», «Пакаранне паляўнічага»; **В. Родж.** «Музычны момант».

Графіка: **А. Дзюрэр.** «Заяц».

Скульптура: **П. К. Клот.** «Утаймаванне каня», «Конь і жарабя»; **В. А. Ватагін.** «Пінгвіны»; **С. А. Бандарэнка.** «Помнік князю Альгерду».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Беларуская гліняная цацка.

Музыка: **Ж.-Ф. Рамо.** «Пераклічка птушак»; **К. Сэн-Санс.** Заалагічная фантазія «Карнавал жывёл» (на выбар); **П. І. Чайкоўскі.** «Сакавік. Песня жаўранка»; **М. Радзівіл.** Паланэз № 1 «Паляванне».

Літаратура: **Цім Сабакін.** «Мышыны пасёлак».

Экраннае мастацтва: **С. Растоцкі.** Мастацкі фільм «Белы Бім Чорнае вуха» (фрагмент).

Казачны вобраз жывёлы (1 гадзіна)

Сімваліка вобразу жывёлы у казцы, геральдыцы, дэкаратыўна-прыкладным мастацтве.

Выкананне абярэгу дома з выкарыстаннем вобразу жывёлы.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Скульптура: Помнік вераб'ю (г. Баранавічы); Помнік бабру (г. Бабруйск); Помнік Чыжыку-пыжыку (г. Санкт-Пецярбург).

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Геральдыка; Саломапляценне («павукі», фігуркі жывёл); Сучасная беларуская кераміка; Традыцыйная славянская вышыўка; Гліняныя свістулькі.

Музыка: **Дж. Расіні.** Жартоўная п'еса «Кашачы дуэт»; **М. Равэль.** Опера «Дзіця і чараўніцтва» («Вальс жабак»).

Літаратура: **Ч. Кослі.** «Адзін мой знаёмы»; **В. В. Біянкі.** «Падарожжа мурашкі».

Экраннае мастацтва: **Р. Р. Качанаў.** Анімацыйны фільм «Рукавічка».

Тэма 11

МАСТАЦТВА Ё НАШЫМ ДОМЕ (3 гадзіны)

Наш дом – наш свет (1 гадзіна)

Дом – жыллё чалавека. Ад пячоры першабытнага чалавека да палацаў і замкаў.

Падрыхтоўка вуснага сачынення «Дом, у якім я хачу жыць».

Выкананне фатаграфіі арыгінальнага жылля ў сваім горадзе (пасёлку, вёсцы).

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: Замак Бодзіям (Англія); Тракайскі замак (Літва); **Б. Ф. Растрэлі.** Кацярынінскі палац (Царскае Сяло); Сядзіба Хрушчовых-Селязнёвых (Масква); Мірскі замак (Беларусь); Сядзібны дом (Гомель); Дом Ваньковічаў (Мінск).

Жываніс: Роспіс пячор першабытнай эпохі (на выбар); Пячора Ляско ў Францыі; Фрагмент роспісу «Зараснікі з качкамі, якія ляцяць» (Стражытны Егіпет); Калідор Вялікага палявання на віле Раман Дэль-Казіле (востаў Сіцылія).

Гравюра: **Н. Орда.** «Мірскі замак».

Жыллё сучаснага чалавека (1 гадзіна)

Дом сучаснага чалавека. Асаблівасці знешняга выгляду сучаснага дома.

Гутарка на тэму «Сучасныя дамы у маім горадзе (пасёлку, вёсцы)».

Складанне эскіза формы дома будучыні (аловак).

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: **В. Орта.** Асабняк прафесара Э. Тасэля (Брусель); **Ле Карбюзье.** Віла Савой (Пуасі, Францыя); **Х. Сенасіан.** Дом «Науцілус» (Мексіка); **В. А. Мазырын.** Асабняк А. Марозава (Масква); **К. С. Мельнікаў.** Дом архітэктара (Масква); **Д. Н. Чачулін, А. К. Расткоўскі.** Жылы дом (Масква); **В. П. Глушчанка, К. І. Кожыч.** Жылы дом (Бабруйск, Беларусь).

Музыка: **Р. Роджэрс, О. Хамэрстайн.** Мюзікл «Гукі музыкі» (песня «До-рэ-мі», рускі тэкст М. Цэйтлінай).

Фатаграфіі з цыкла «Незвычайныя дамы свету».

Экраннае мастацтва: **У. І. Папоў.** Анімацыйны фільм «Бобік у гасцях у Барбоса».

Традыцыйнае народнае жыллё (1 гадзіна)

Упрыгожванне народнага жылля (ганак, дзверы, ліштва, стол, печ).

Відэаэкспедыцыя ў Музей народнай архітэктуры і побыту, Археалагічны музей «Бярэсце».

Стварэнне вырабу для ўпрыгожвання дома (вышыўка, бісерапляценне, арыгамі, выцінанка і інш.).

Складанне эскіза вырабу (кубка, талеркі, стала) для ўпрыгожвання дома.

Рэкамендаваныя мастацкія творы

Архітэктура: Інтэр'ер рускай хаты; Інтэр'ер украінскай хаты; Інтэр'ер беларускай хаты; Археалагічны музей «Бярэсце».

Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва: Беларускі ручнік; Выцінанка.

Літаратура: **А. Нефрановіч.** «Ручнікі»; **Уладзімір Сцяпан.** «Крэсла».

Паўтарэнне і падагульненне. Творчы праект

(2 гадзіны)

Вечныя тэмы ў мастацтве. Асноўныя віды мастацтва.

Выразныя сродкі асноўных відаў мастацтва. Роля мастака ў мастацтве.

Выстава работ (праектаў) вучняў.

Прэзентацыя і абарона работ (праектаў).

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны мець уяўленне:

аб паходжанні мастацтва;

аб тэматычнай разнастайнасці мастацтва;

аб асноўных сродках мастацкай выразнасці.

Вучні павінны ведаць:

асноўныя тэмы мастацтва;

асноўныя віды мастацтва;

Вучні павінны ўмець:

вызначаць тэму мастацкага твора;

дыферэнцаваць мастацкія творы па відах мастацтва;

выказаць і абгрунтаваць свае адносіны да твора мастацтва;

уасабляць мастацкі вобраз у розных відах мастацка-творчай дзейнасці.

Вучні павінны валодаць:

навыкамі пошуку і крытычнага адбору мастацтвазнаўчай інфармацыі ў крыніцах рознага тыпу.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Физическая культура и здоровье»
для V класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ЗДОРОВЬЕ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Общая характеристика учебного предмета. В системе учебных предметов общего среднего образования освоение учебного предмета «Физическая культура и здоровье» обеспечивает получение обучающимися базового физкультурного образования.

Содержание учебного предмета «Физическая культура и здоровье» дифференцировано с учетом возрастно-половых особенностей учащихся и представлено инвариантным и вариативным компонентами.

Инвариантный компонент является содержанием учебного предмета «Физическая культура и здоровье», обязательным для освоения учащимися, отнесенными по состоянию здоровья к основной и подготовительной медицинским группам. Он состоит из двух разделов «Основы физкультурных знаний» и «Основы видов спорта», которые содержат минимальный объем учебного материала, необходимого для общего физкультурного образования, общекультурного, духовного и физического развития, оздоровления, нравственного совершенствования учащихся, формирования здорового образа жизни, активного отдыха с использованием средств физической культуры.

Раздел «Основы физкультурных знаний» содержит теоретический материал, необходимый для формирования мировоззрения здорового образа жизни, самостоятельного использования средств физической культуры с целью оздоровления и активного отдыха, изучения и практического травмобезопасного освоения учебного предмета. Как правило, учитель при разработке поурочного планирования определяет учебные занятия, на которых выделяется необходимое количество времени для изучения теоретического материала.

Раздел «Основы видов спорта» включает практический и необходимый для его освоения теоретический учебный материал, который изучается на учебных занятиях одновременно с формированием двигательных умений, навыков, способов деятельности. Содержание практического учебного материала представлено упражнениями, комплексами и элементами таких видов спорта, как легкая атлетика, гимнастика, акробатика, лыжные гонки, спортивные игры (баскетбол, волейбол, гандбол, футбол), что соответствует общим задачам развития координационных и кондиционных способностей обучающихся.

Вариативный компонент представлен видами спорта инвариантного компонента, а также упражнениями, комплексами и игровыми элементами плавания, аэробики спортивной, тенниса настольного, конькобежного спорта. Из общего объема содержания вариативного компонента учитель, с учетом наличия соответствующей физкультурно-спортивной базы, интересов обучающихся, спортивных традиций учреждения общего среднего образования, выбирает и использует в образовательном процессе учебный материал для каждого из V–IX классов. Допускается в качестве учебного материала использовать содержание учебных программ факультативных занятий, соответствующих перечню видов спорта вариативного компонента и утвержденных в установленном порядке Министерством образования Республики Беларусь, а также электронные средства обучения – учебно-методические пособия для учителей физической культуры.

Распределение учебного материала по компонентам, разделам и темам с указанием количества часов на их изучение в каждом из V–IX классов представлено в табличном варианте.

Учебные занятия проводятся в форме уроков физической культуры и здоровья.

Организация учебных занятий должна соответствовать общепедагогическим закономерностям, принципам и требованиям общего среднего образования. Формы и методы проведения уроков физической культуры и здоровья определяются учителем при разработке документов планирования содержания учебного материала.

Целью изучения учебного предмета «Физическая культура и здоровье» при получении общего базового образования является формирование физической культуры личности и оздоровление учащихся с учетом их возрастно-половых особенностей.

Указанная цель достигается в результате формирования у учащихся компетенций в области физкультурной и спортивной деятельности, решения личностно ориентированных образовательных, воспитательных, оздоровительных и прикладных задач.

К **образовательным задачам** учебного предмета относятся освоение и обучение использованию на практике доступных в среднем школьном возрасте:

- физкультурных знаний, необходимых для безопасных организованных и самостоятельных занятий;
- двигательных умений, навыков, способов деятельности, составляющих содержание изучаемых видов спорта;
- духовных ценностей олимпизма и олимпийского движения как культурных гуманистических феноменов современности.

Воспитательными задачами учебного предмета является содействие становлению и развитию:

- отношения к собственному здоровью и здоровью окружающих как к ценности;
- положительных черт характера, таких как дисциплинированное поведение, доброжелательное отношение к товарищам, коллективизм, честность, отзывчивость, смелость, настойчивость в достижении цели;
- гармоничного сочетания нравственных, физических и интеллектуальных качеств личности.

Оздоровительными задачами учебного предмета являются:

- привитие навыков здорового образа жизни;
- повышение умственной работоспособности;
- профилактика стрессовых состояний и заболеваний средствами физической культуры;
- содействие укреплению здоровья учащихся, формирование правильной осанки, профилактика миопии и плоскостопия.

К **прикладным задачам** учебного предмета, обеспечивающим успешную социальную адаптацию и безопасность жизнедеятельности учащихся, относятся:

- обучение умениям и навыкам сотрудничества со сверстниками в процессе физкультурной и спортивной деятельности;
- освоение знаний, умений и навыков, необходимых для обеспечения безопасности во время самостоятельных физкультурных занятий;
- формирование знаний, умений и навыков, обеспечивающих безопасность жизнедеятельности в экологически неблагоприятных условиях (для проживающих на территории радиоактивного загрязнения в условиях воздействия последствий аварии на ЧАЭС).

При освоении содержания учебной программы обучающиеся приобретают компетенции, имеющие социальную и личную значимость. Личностные и предметные компетенции учащихся, оканчивающих V–IX классы учреждения общего среднего образования, конкретизированы в четырех направлениях:

- учащиеся должны знать и понимать;
- учащиеся должны знать и соблюдать;
- учащиеся должны знать и уметь;

– учащиеся должны уметь использовать приобретенные компетенции в практической деятельности и повседневной жизни.

Содержание личностных и предметных компетенций сформулировано в требованиях к учащимся, заканчивающим обучение в каждом из V–IX классов учреждения общего среднего образования.

Результаты учебной деятельности учащихся и степень освоения содержания учебной программы «Физическая культура и здоровье» оцениваются по критериям и в соответствии с правилами проведения аттестации учащихся, утверждаемыми Министерством образования Республики Беларусь.

Учебно-методическое обеспечение образовательного процесса по учебному предмету «Физическая культура и здоровье» представлено в приложении 1.

Условия выполнения тестовых упражнений для оценки уровня развития двигательных качеств учащихся изложены в приложении 2.

Учебная программа «Физическая культура и здоровье» содержит учебный материал по спортивным играм (баскетбол, волейбол, гандбол, футбол), рекомендованный для изучения в объеме 35 часов на учебных занятиях «Час здоровья и спорта».

Примерное распределение учебного материала

ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ ОСНОВЫ ФИЗКУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ

Компоненты, разделы, темы учебного материала	Количество часов
ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ	50
Основы физкультурных знаний	2
Правила безопасного поведения на учебных занятиях	0,5
Гигиенические знания	0,25
Правила самостоятельных занятий, самоконтроль	0,5
Здоровый образ жизни	0,5
Олимпизм и олимпийское движение	0,25
Основы видов спорта	42
Легкая атлетика	12
Легкая атлетика – кроссовая подготовка ¹	0 (8)
Гимнастика, акробатика	12
Лыжные гонки ²	8
Спортивные игры	10
Тестирование	6
Домашние задания ³	+
ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ	20
Аэробика спортивная	+
Баскетбол	+
Волейбол	+
Гандбол	+
Гимнастика, акробатика	+
Конькобежный спорт	+
Легкая атлетика	+
Лыжные гонки	+
Плавание ⁴	до 24
Теннис настольный	+
Футбол	+
Всего	70

¹ В условиях бесснежной зимы вместо лыжных гонок.

² При бесснежной зиме заменяется учебным материалом других тем.

³ Количеством часов не регламентируются.

⁴ При наличии условий и возможностей для учебных занятий по плаванию.

Правила безопасного поведения на учебных занятиях. Правила безопасного поведения учащихся в раздевалках, во время передвижения к месту занятий и обратно, во время учебных занятий.

Гигиенические знания. Влияние занятий физическими упражнениями на состояние здоровья и физическое развитие учащихся. Индивидуальные показатели физического развития школьника (масса тела, окружность грудной клетки, рост).

Правила самостоятельных занятий. Простейшие правила регулирования физической нагрузки при самостоятельных занятиях. Правила проведения не менее трех подвижных игр.

Самоконтроль. Понятие самоконтроля при выполнении физических упражнений. Правила измерения массы тела, роста, частоты сердечных сокращений (ЧСС), частоты дыхания (ЧД). Норма веса для своего роста.

Здоровый образ жизни. Понятие здоровья человека. Содержание здорового образа жизни. Занятия физическими упражнениями и самоконтроль – обязательные условия здорового образа жизни. Влияние вредных привычек на здоровье, физическое развитие, двигательные способности учащихся.

Олимпизм и олимпийское движение. Легенды и реальность Олимпиады. Олимпийские идеалы. Олимпийские игры – великий праздник древности.

Государственный физкультурно-оздоровительный комплекс Республики Беларусь и его влияние на систему физического воспитания учащихся.

ОСНОВЫ ВИДОВ СПОРТА ЛЕГКАЯ АТЛЕТИКА

Теоретические сведения

Правила безопасности занятий на уроках легкой атлетики. Правила обращения со спортивным инвентарем и оборудованием.

Практический материал

Ходьба обычная с изменением длины, частоты шагов, скандинавская. Ходьба 1500, 2000 м.

Бег со сменой скорости и направления движения, семенящий на месте и в движении, с высоким подниманием бедра на месте и в движении, скрестным шагом; высокий старт, стартовый разбег, бег по прямой; бег 30, 60 м с высокого старта на скорость*¹. Челночный бег 4 x 9 м*. Бег 1000 м, 6-минутный бег.

Прыжки с места вверх с доставанием подвешенных предметов, с поворотом на 90°, 180°, в длину толчком двух ног на заданное расстояние, на дальность*, через короткую скакалку, с ноги на ногу в шаге, тройной прыжок с места толчком двух ног.

Прыжки с разбега в длину способом «согнув ноги»*, в высоту способом «перешагивание»*.

Метание теннисного мяча с места на точность попадания в горизонтальную цель, на заданное расстояние; мяча 150 г с разбега на дальность*; бросок набивного мяча из-за головы двумя руками из исходного положения «сидя ноги врозь».

Развитие координационных, силовых, скоростных, скоростно-силовых способностей, гибкости, выносливости.

¹ Здесь и далее звездочкой (*) отмечены упражнения, обязательные для изучения и оценки техники их выполнения.

ЛЕГКАЯ АТЛЕТИКА – КРОССОВАЯ ПОДГОТОВКА

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на занятиях кроссовой подготовкой. Подготовка спортивной одежды и обуви к кроссовому бегу. Требования безопасности при переходе к месту занятий и обратно.

Практический материал

Ходьба ускоренным шагом по пересеченной местности. Скандинавская ходьба. Преодоление горизонтальных и вертикальных препятствий, наступая и перепрыгивая через них. Согласование движения рук и ног при преодолении препятствий. Повторный бег 500–1000 м. Кросс 1500 м*.

Развитие координационных способностей, выносливости.

ГИМНАСТИКА, АКРОБАТИКА

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на учебных занятиях по гимнастике и акробатике. Правила обращения со спортивным инвентарем и оборудованием. Требования к подготовке и уборке мест занятий.

Практический материал

Строевые упражнения: построение в колонну, шеренгу, круг; повороты на месте; перестроение из одной шеренги в две, три, четыре и обратно.

Ходьба на носках со сменой направления и темпа движения; приставными шагами влево, вправо, приставными шагами вперед поочередно левой и правой; скрестным шагом в левую и правую стороны, в полуприседе, в полном приседе; со сменой длины шага, спортивным шагом.

Упражнения для формирования правильной осанки: ходьба с предметом на голове по спортивному залу, по гимнастической скамейке, по рейке перевернутой гимнастической скамейки; ходьба, выпады и приседания с гимнастической палкой в руках, за спиной, за головой.

Напрыгивание и спрыгивание: прыгивание на гимнастическую скамейку толчком двух ног с места, толчком одной и махом другой ноги с шага; спрыгивание с гимнастической скамейки с приземлением на две ноги.

Упражнения в равновесии: ходьба приставными шагами по гимнастической скамейке, бревну, повороты на носках, приседание на двух ногах; стойка на одной ноге «Ласточка»; комбинация из разученных упражнений*.

Висы: на согнутых руках; подтягивание в висе* (м), подтягивание в висе на низкой перекладине (д); поднимание согнутых в коленях ног к груди в висе на гимнастической стенке или перекладине; размахивание изгибами в висе на перекладине (м), в висе на верхней жерди (д).

Упоры: прыгивание в упор на низкую перекладину (м); прыгивание в упор на нижнюю жердь разновысоких брусьев (д); упор прогнувшись на низкой перекладине (м) и на нижней жерди (д); из вися стоя с согнутыми руками махом одной и толчком другой ноги переворот в упор на нижнюю жердь* (д), на низкую перекладину* (м); сгибание и разгибание рук в упоре лежа на полу.

Лазание по наклонной гимнастической скамейке, по гимнастической стенке приставными шагами в горизонтальном направлении с последовательным перехватом рук, по гимнастической стенке в вертикальном направлении с разноименными и одноименными перехватами рук; лазание по канату в три приема* с помощью ног.

Акробатические упражнения: группировка из положения лежа на спине; перекат назад из упора присев и перекат вперед в группировке; кувырок вперед, два кувырка вперед слитно; стойка на лопатках с согнутыми и прямыми ногами; полушпагат и шпагат с опорой на руки; мост наклоном назад с помощью (д); комбинация из разученных упражнений*: два кувырка вперед в группировке, стойка на лопатках с прямыми ногами, перекал вперед в группировке в упор присев, прыжок прогнувшись в доскок.

Комплексы упражнений утренней гимнастики из 5–6 упражнений (по одному комплексу в каждой четверти).

Развитие скоростных, скоростно-силовых, силовых, координационных способностей, гибкости, выносливости.

ЛЫЖНЫЕ ГОНКИ

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на учебных занятиях по лыжным гонкам. Подготовка лыжного инвентаря к занятиям. Правила перехода к месту занятий и обратно. Правила предупреждения обморожений и травм при передвижении на лыжах.

Практический материал

Передвижение на лыжах одновременным бесшажным ходом*, попеременным двухшажным ходом, одновременным двухшажным ходом*, подъем в гору наискось «полуелочкой»; торможение «плугом»*; повороты «переступанием». Бег на лыжах 1 км.

Развитие координационных способностей, общей (аэробной) выносливости.

СПОРТИВНЫЕ ИГРЫ

(изучаются элементы двух из четырех спортивных игр)

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на учебных занятиях по спортивным играм. Подготовка инвентаря, одежды и обуви к занятиям спортивными играми. Правила перехода к месту занятий спортивными играми и обратно. Правила соревнований по спортивным играм.

Практический материал

Баскетбол. Стойка игрока, передвижения, остановка прыжком. Передача и ловля мяча двумя руками от груди стоя на месте и в движении*. Ведение мяча правой и левой рукой*. Бросок мяча по кольцу одной рукой с места*. Применение разученных приемов в условиях спортивной игры.

Футбол. Передвижения скрестным и приставным шагами. Удары по неподвижному и катящемуся мячу внутренней стороной стопы* и передней частью подъема*. Остановка катящегося мяча. Применение разученных приемов в условиях спортивной игры.

Гандбол. Стойка игрока, передвижение, остановка двумя шагами. Ловля мяча двумя руками и передача одной и двумя руками на месте*. Ведение мяча*. Бросок по воротам одной рукой сверху*. Применение разученных приемов в условиях спортивной игры.

Волейбол. Стойка игрока, передвижения. Прием и передача мяча снизу двумя руками*. Нижняя прямая подача*. Применение разученных приемов в условиях спортивной игры.

Развитие выносливости, скоростных и скоростно-силовых способностей.

ТЕСТИРОВАНИЕ УРОВНЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ

Выполнение тестовых упражнений планируется учителем на начало и окончание учебного года. В течение одного урока не рекомендуется выполнять более двух тестовых упражнений.

Результаты, показанные учащимися при выполнении тестовых упражнений, используются для определения уровня физической подготовленности учащихся, планирования и корректировки содержания поурочного календарно-тематического плана, разработки планов-конспектов уроков.

Условия выполнения тестовых упражнений представлены в приложении 2.

Перечень тестовых упражнений для мальчиков:

- 1) бег 30 м;
- 2) челночный бег 4 х 9 м **или** прыжки через короткую скакалку за 1 мин;
- 3) прыжок в длину с места **или** тройной прыжок с места толчком двумя ногами;
- 4) подтягивание на перекладине **или** сгибание и разгибание рук в упоре лежа;
- 5) наклон вперед из исходного положения сидя на полу **или** наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке;
- 6) бег 1000 м **или** ходьба 2000 м, **или** 6-минутный бег.

Перечень тестовых упражнений для девочек:

- 1) бег 30 м;
- 2) челночный бег 4 х 9 м **или** прыжки через короткую скакалку за 1 мин;
- 3) прыжок в длину с места **или** бросок набивного мяча из-за головы двумя руками из исходного положения сидя ноги врозь;
- 4) поднимание туловища из исходного положения лежа на спине за 1 мин **или** поднимание и опускание прямых ног за 1 мин;
- 5) наклон вперед из исходного положения сидя на полу **или** наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке;
- 6) бег 1000 м **или** ходьба 1500 м, **или** 6-минутный бег.

**ТРЕБОВАНИЯ К УЧАЩИМСЯ, ОКОНЧИВАЮЩИМ V КЛАСС УЧРЕЖДЕНИЯ
ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Требования, предъявляемые к учащимся, оканчивающим V класс учреждения общего среднего образования, основываются на личностном и предметном компетентностных подходах и являются критериями усвоения учебного материала учебной программы.

Учащиеся должны знать и понимать:

- содержание здорового образа жизни;
- отрицательное воздействие вредных привычек на развитие организма;
- положительное воздействие двигательной активности на организм человека;
- примерные нормы двигательной активности, необходимые для оптимального развития организма, укрепления здоровья, поддержания умственной и физической работоспособности в своем возрасте;
- критерии физического развития и уровни физической подготовленности;
- правила самоконтроля во время учебных и самостоятельных занятий;
- термин «Олимпийские игры древности»;
- основные ценности олимпизма, провозглашенные в Олимпийской хартии, их влияние на формирование представлений о гармонично развитой личности;
- значение олимпийских идеалов для физического и духовного самосовершенствования.

Учащиеся должны знать и соблюдать:

- правила безопасного поведения на учебных и самостоятельных занятиях физическими упражнениями;
- правила личной и общественной гигиены во время занятий физической культурой;
- санитарно-гигиенические требования к одежде, обуви, спортивному оборудованию и инвентарю;
- критерии оценки величины физической нагрузки;
- индивидуальный двигательный режим учебного и выходного дня;
- правила изученных спортивных и подвижных игр.

Учащиеся должны знать и уметь правильно выполнять:

комплексы упражнений утренней гимнастики;
тестовые упражнения для определения уровня развития двигательных качеств;
упражнения для сохранения правильной осанки.

Учащиеся должны уметь использовать приобретенные компетенции в практической деятельности и повседневной жизни:

для соблюдения здорового образа жизни;
для оказания первой доврачебной помощи при различных травмах;
для занятий плаванием (проплывать не менее 25 м любым спортивным способом плавания);
для участия в изученных спортивных и подвижных играх;
для лыжных прогулок с использованием разученных лыжных ходов;
для велосипедных прогулок;
для выполнения общеразвивающих гимнастических упражнений с предметами и без предметов;
для достижения индивидуально максимального результата в тестовых и контрольных упражнениях.

10-БАЛЛЬНЫЕ ШКАЛЫ ОЦЕНКИ УРОВНЯ РАЗВИТИЯ ДВИГАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ V КЛАССА

Тестовые упражнения	Баллы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	Уровни физической подготовленности									
	Высокий		Выше среднего		Средний		Ниже среднего		Низкий	
Мальчики										
Бег 30 м (с)	5,3	5,5	5,6	5,7	5,9	6,1	6,4	6,7	7,0	7,2 и более
Челночный бег 4 x 9 м (с) <i>или</i>	10,1	10,3	10,5	10,7	10,9	11,3	11,7	12,1	12,5	12,9 и более
Прыжки через короткую скакалку за 1 мин (раз)	92	86	79	70	60	48	40	32	20	14 и менее
Прыжок в длину с места (см) <i>или</i>	179	174	170	165	160	151	143	133	123	114 и менее
Тройной прыжок с места толчком двумя ногами (см)	530	510	500	470	445	415	400	390	380	360 и менее
Подтягивание на перекладине (раз) <i>или</i>	5	4	3	2	1	–	–	–	–	–
Сгибание и разгибание рук в упоре лежа (раз)	22	19	15	13	12	9	7	6	4	2 и менее
Наклон вперед из исходного положения сидя на полу (см) <i>или</i>	8	6	5	3	1	–3	–7	–11	–14	–18 и менее
Наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке (см)	10	8	5	3	2	–3	–6	–9	–11	–12 и менее
Бег 1000 м (мин, с), <i>или</i>	4,16	4,28	4,41	4,53	5,06	5,31	5,56	6,21	6,46	7,11 и более
Ходьба 2000 м (мин, с), <i>или</i>	14,20	14,35	15,05	15,50	16,30	17,10	17,45	18,30	19,40	21,00 и более
6-минутный бег (м)	1255	1220	1180	1150	1125	1100	1030	1000	950	930 и менее

Девочки										
Бег 30 м (с)	5,6	5,7	5,8	5,9	6,0	6,2	6,4	6,7	6,9	7,1 и более
Челночный бег 4x9 м (с) <i>или</i>	10,4	10,7	10,9	11,1	11,3	11,8	12,3	12,7	13,2	13,6 и более
Прыжки через короткую скакалку за 1 мин (раз)	124	115	104	95	83	75	68	60	57	52 и более
Прыжок в длину с места (см) <i>или</i>	167	162	157	153	148	138	129	120	110	100 и менее
Бросок набивного мяча из-за головы двумя руками из исходного положения сидя ноги врозь (см)	370	350	315	300	290	260	240	205	190	175 и менее
Поднимание туловища за 1 мин (раз) <i>или</i>	47	45	43	41	39	35	31	27	23	19 и менее
Поднимание и опускание прямых ног за 1 мин (раз)	33	30	26	22	20	16	12	9	5	1
Наклон вперед из исходного положения сидя на полу (см) <i>или</i>	12	11	9	8	6	3	0	-4	-7	-10 и менее
Наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке (см)	14	12	10	9	7	4	1	-1	-3	-4 и менее
Бег 1000 м (мин, с), <i>или</i>	4,55	5,10	5,20	5,33	5,46	6,12	6,39	7,05	7,31	7,58 и более
Ходьба 1500 м (мин, с), <i>или</i>	11,45	12,00	12,30	12,50	13,10	13,25	13,55	14,40	15,00	15,45 и более
6-минутный бег (м)	1250	1210	1140	1080	1025	990	950	910	880	845 и менее

10-БАЛЛЬНЫЕ ШКАЛЫ ОЦЕНКИ УЧЕБНЫХ НОРМАТИВОВ ПО ОСВОЕНИЮ УМЕНИЙ, НАВЫКОВ, РАЗВИТИЮ ДВИГАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ V КЛАССА

Контрольные упражнения	Баллы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Мальчики										
Бег 60 м (с)	9,8	10,0	10,2	10,4	10,6	10,8	11,0	11,2	11,4	11,5 и более
Прыжок в длину с разбега (см)	353	340	326	313	300	286	273	260	247	246 и менее
Прыжок в высоту с разбега (см)	110	105	–	–	100	95	90	85	80	75 и менее
Метание мяча 150 г с разбега (м)	37	34	31	29	27	24	22	20	18	17 и менее
Лазание по канату с помощью ног (м)	5	–	4,5	–	4	3,5	–	3	2	1,5 и менее
Бег на лыжах 1 км (мин, с)	6,20	6,30	6,40	6,50	7,00	7,14	7,27	7,40	7,53	7,54 и более
Плавание без учета времени (м)	50	–	–	–	25	–	–	12	–	10 и менее
Кросс 1500 м (мин, с)	8,37	8,50	9,04	9,17	9,30	9,40	9,50	10,00	10,10	10,11 и более

Девочки										
Бег 60 м (с)	10,2	10,4	10,5	10,6	10,8	11,0	11,2	11,4	11,6	11,7 и более
Прыжок в длину с разбега (см)	314	300	286	273	260	246	233	220	207	206 и менее
Прыжок в высоту с разбега (см)	100	95	–	–	90	85	–	80	75	70 и менее
Метание мяча 150 г с разбега (м)	22	21	19	18	17	16	15	14	13	12 и менее
Подтягивание на низкой перекладине (раз)	17	15	13	11	10	9	–	8	7	6 и менее
Лазание по канату с помощью ног (м)	5	4,5	4	–	3	–	–	2	–	1 и менее
Бег на лыжах 1 км (мин, с)	6,50	7,00	7,10	7,20	7,30	7,43	7,57	8,10	8,23	8,24 и более
Плавание без учета времени (м)	50	–	–	–	25	–	–	12	–	10 и менее
Кросс 1500 м (мин, с)	8,46	9,00	9,14	9,27	9,40	9,57	10,14	10,30	10,46	10,47 и более

ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ (учебный материал для V–IX классов)

АЭРОБИКА СПОРТИВНАЯ

Теоретические сведения

Аэробика спортивная – выполнение упражнений в аэробном режиме работы под музыкальное сопровождение. Оздоровительная и профилактическая направленность аэробики. Аэробика высокой и низкой интенсивности. Гигиенические требования к одежде занимающихся. Сбалансированное питание при занятиях аэробикой. Требования безопасности к местам занятий, спортивному оборудованию и инвентарю. Профилактика травматизма. Оказание первой доврачебной помощи при травмах.

Практический материал

Разновидности приставного шага в сторону, основного шага, скрестного шага, шагов ноги врозь – ноги вместе. Комбинации из освоенных шагов в сочетании с движениями рук (руки в стороны, вверх, вперед, вправо, влево, круги руками, круги предплечьями, круги плечами, сгибания и разгибания рук).

Подскоки ногу вперед, в сторону, назад. Подскоки ноги врозь – ноги вместе. Подскоки на месте на двух ногах в сочетании с различными движениями рук; попеременно на левой, правой и на двух ногах в сочетании с различными движениями рук. Соединение подскоков ноги врозь – ноги вместе с различными положениями рук.

Поочередное многократное поднимание коленей. Поочередное поднимание коленей с подскоком.

Выпады вперед, в сторону, с подскоками.

Махи ногами вперед, в стороны, вперед и в сторону с подскоками.

Полушпагат на правую ногу, на левую ногу. Волны из исходных положений «стоя», «сидя на пятках на полу».

Повороты на 180° и 360° стоя на одной ноге, другая прижата к голеностопу. Равновесие стоя на носках, руки вверх; стоя на одной ноге, другую ногу в сторону, руки вверх или в стороны. Удержание равновесия после приземления, прыжков или подскоков.

БАСКЕТБОЛ

Теоретические сведения

Баскетбол – олимпийский вид спорта. Гигиенические требования к спортивной одежде и обуви баскетболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в нападении и защите. Правила соревнований по баскетболу. Обязанности и права игроков и судей.

Врачебный контроль и самоконтроль на занятиях баскетболом. Профилактика травматизма. Оказание первой доврачебной помощи при травмах.

Лучшие баскетболисты мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Практический материал

Высокая, средняя и низкая стойка баскетболиста. Прыжки толчком одной и двумя ногами. Остановка шагом и прыжком. Повороты на месте, развороты.

Передачи мяча двумя руками от груди, двумя руками сверху, одной рукой от плеча, стоя на месте и в движении.

Ловля мяча двумя руками на уровне груди, двумя руками при параллельном и встречном движении, в прыжке. Ловля мяча в сочетании с остановками и поворотами.

Сочетание приемов «ловля-передача-поворот».

Ведение мяча с изменением высоты отскока и направления, с обводкой препятствий, по кругу; с остановками, поворотами, передачами по сигналу.

Броски мяча по кольцу двумя руками от груди, одной от плеча, с отскоком и без отскока от щита, под углом к щиту в движении, штрафные броски.

Сочетание приемов «передача-ловля-ведение-бросок».

Захват мяча-вырывание. Вырывание и выбивание мяча у игрока, сделавшего остановку после ведения. Накрывание мяча. Перехват мяча, стоя сбоку, из-за спины при передаче, выполненной поперек поля. Перехват передачи, выполненной вдоль площадки.

Тактические действия игрока без мяча: выход на свободное место для получения мяча навстречу партнеру, в сторону от партнера с мячом.

Определение игровой ситуации, целесообразной для применения ведения, передачи, броска по кольцу. Выбор способа ведения мяча и броска по кольцу.

Применение сочетаний изученных приемов в игровых ситуациях.

ВОЛЕЙБОЛ

Теоретические сведения

Волейбол – олимпийский вид спорта. Разновидности волейбола – волейбол, волейбол пляжный. Гигиенические требования к одежде и обуви волейболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в защите и нападении. Расстановка игроков, игра «либеро». Обязанности и права игроков и судей. Правила соревнований по волейболу.

Врачебный контроль и самоконтроль на занятиях волейболом. Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Лучшие волейболисты мира, Европы, республики и их достижения.

Практический материал

Перемещение приставным, широким и коротким шагом, лицом, боком и спиной вперед, с выпрыгиванием и приземлением на обе ноги. Прыжок вверх толчком одной и двумя ногами.

Многokратные передачи мяча сверху и снизу двумя руками над собой, с отскоком от стенки, в парах и тройках, с переменной мест, через сетку в положении стоя на месте.

Прием мяча снизу двумя руками после подачи. Прием мяча, отскочившего от сетки. Игра ногой и другими частями тела.

Атакующий удар в прыжке толчком двумя ногами из второй, третьей и четвертой зон.

Нижняя прямая и нижняя боковая подача с попаданием в первую, пятую и шестую зоны.

Тактика нападения: индивидуальные действия, обманные передачи, выбор направления передачи; взаимодействие игроков первой и второй линий между собой для завершения атаки.

Тактика защиты: взаимостраховка свободных зон. Использование в игре «либеро».

Использование разученных приемов в учебной игре.

ГАНДБОЛ

Теоретические сведения

Гандбол – олимпийский вид спорта. Гигиенические требования к одежде и обуви гандболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в нападении и защите. Тактико-технические действия вратаря. Обязанности и права игроков и судей. Правила соревнований по гандболу.

Врачебный контроль и самоконтроль на занятиях гандболом. Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Лучшие гандболисты мира, Европы, республики и их достижения.

Практический материал

Перемещение скрестным, приставным, широким и коротким шагом, лицом, боком и спиной вперед. Остановки одной и двумя ногами. Бег с ускорениями на коротких отрезках, бег с выпрыгиванием и приземлением на одну и обе ноги. Прыжок в сторону толчком одной ногой. Падение на руки, на бедро и туловище с места и с разбега.

Ловля мяча двумя руками сбоку (без поворота туловища), стоя на месте, в движении, в прыжке. Ловля мяча одной рукой с захватом и без захвата. Ловля мяча на большой скорости перемещения, в прыжке при непосредственной близости защитника.

Передачи мяча одной рукой (хлестом, толчком, кистевая) на близкое расстояние в различных направлениях с места, с разбега в один, два и три шага, в прыжке, после остановки, после ловли мяча с полуотскока, после ловли в непосредственной близости защитника. Передача мяча одной и двумя руками «в одно касание». Дальняя передача одной рукой хлестом партнеру в движении.

Ведение мяча одноударное без зрительного контроля, многоударное на высокой скорости перемещения с преследованием. Ведение на большой скорости с резкой остановкой и изменением направления движения, с поворотом кругом.

Броски мяча по воротам одной рукой хлестом сверху и сбоку, с наклоном туловища влево и вправо, в опорном положении, в прыжке, с различными способами бега, с различной траекторией (горизонтальной, нисходящей, восходящей, навесной) полета мяча, с дальнего и ближнего расстояния.

Тактика нападения: индивидуальные действия, броски с открытых и закрытых позиций, выбор направления броска; взаимодействие игроков второй линии между собой для завершения атаки, взаимодействие с линейным игроком, с крайним игроком, взаимодействие крайнего игрока с линейным. Командные действия: позиционное нападение по системе расстановки 4 : 2, нападение 6 : 0 с выходом.

Тактика защиты: зонная защита по системе расстановки 3 : 3, защита в меньшинстве 5 : 6 и 4 : 6.

Тактика игры вратаря: выбор позиции в воротах и в зоне вратаря, стойки вратаря, взаимодействия вратаря с защитниками и нападающими.

Использование разученных приемов в учебной игре.

ГИМНАСТИКА АТЛЕТИЧЕСКАЯ

Правила безопасного поведения в тренажерном зале, при выполнении упражнений с отягощениями и на тренажерах.

Упражнения для формирования правильной осанки: ходьба с предметом на голове по линии на полу, по гимнастической скамейке; ходьба по гимнастической скамейке с гимнастической палкой за спиной, за головой, над головой, приставными шагами, с поворотами, приседаниями на двух и одной ноге.

Упражнения для формирования рельефа различных групп мышц:

для мышц голени: подъемы на носки без отягощений, с гантелями в руках, с грифом от штанги на плечах;

для мышц спины: наклоны вперед со штангой за головой; в положении лежа тяга штанги к груди; тяга Т-образной штанги к груди в наклоне; подтягивание на перекладине в висе обычным, средним и широким хватом;

для мышц груди: сгибание и разгибание рук в упоре лежа (ладони на ширине плеч, шире плеч); жим штанги узким хватом; разведение и сведение рук с гантелями в положении лежа на наклонной скамье; жим гантелей и штанги в положении лежа на наклонной скамье;

для мышц плечевого пояса: жим гантелей и штанги стоя и сидя; тяга блочного устройства двумя руками стоя, сидя и в наклоне; разведение рук с гантелями сидя на наклонной скамье; подъем гантели поочередно правой и левой рукой в положении сидя на наклонной скамье;

для мышц рук: сгибание и разгибание рук с гантелями сидя на скамье под углом 45°; хватом сверху разгибание рук со штангой из-за головы в положении стоя, лежа на наклонной скамье;

для мышц брюшного пресса: в висе подтягивание коленей к груди; стоя наклоны туловища в стороны; круговые движения туловищем с гантелями за головой;

для мышц бедра: частичные приседания (упражнение выполняется на четверть, половину или три четверти амплитуды) с изменением темпа и количества повторений.

Упражнения, комплексы и игры для развития координационных и кондиционных способностей учащихся: кроссовый бег от 10 до 30 минут с частотой пульса 120–140 уд./мин; игра в футбол, баскетбол, гандбол; общеразвивающие упражнения с отягощением собственного тела, с различными эспандерами; упражнения на гимнастической перекладине, брусьях, тренажерах; комплексы упражнений круговой тренировки, включающих до 8–12 станций.

КОНЬКОБЕЖНЫЙ СПОРТ

Теоретические сведения

Правила безопасности занятий на уроках по конькобежному спорту. Подготовка коньков и одежды к занятиям на льду. Правила предупреждения травм и обморожений.

Практический материал

Способы передвижения. Ходьба в коньках по снегу. Стояние на коньках на льду. Отталкивание поочередно правой и левой ногами. Скольжение на двух коньках по краю ледовой площадки. Скольжение на одном коньке с приставлением другого, на двух коньках «змейкой». Отталкивание и скольжение на двух коньках по прямой, по повороту вправо и влево. Повороты на двух коньках дугой и приставными шагами. Торможение «полушлугом» и «шлугом». Старт. Бег по прямой и повороту. Бег с маховыми движениями

двух рук. Финиширование. Бег на коньках 100–200–300–500 м без учета времени. Подвижные игры на льду.

ЛЕГКАЯ АТЛЕТИКА

Теоретические сведения

Разновидности и дистанции бега. Разновидности и способы прыжков. Разновидности метаний и толканий. Легкоатлетические многоборья. Легкая атлетика в Государственном физкультурно-оздоровительном комплексе Республики Беларусь.

Практический материал

Бег. С изменением скорости, со сменой направления, с увеличением и уменьшением длины шага, с выпрыгиваниями вверх толчком правой и левой ногой. Эстафетный бег с отрезками 30, 60, 100 м. Челночный бег 3 x 10 м, 4 x 9 м, 10 x 5 м. Бег с равномерной и переменной скоростью, кроссовый бег.

Прыжки. С места толчком двумя ногами. Многоскоки на двух ногах. Выпрыгивания вверх с доставанием рукой предмета. В длину с разбега на дальность. В высоту с разбега изученным способом.

Метание. Теннисного мяча на дальность с места, с четырех-шести шагов и с полного разбега на дальность, в горизонтальную цель (гимнастический обруч) с расстояния 10–25 м, на дальность отскока от стены.

ЛЫЖНЫЕ ГОНКИ

Теоретические сведения

Условия хранения и особенности подготовки лыжного инвентаря, одежды и обуви к занятиям. Способы предупреждения обморожений при передвижении на лыжах. Оказание первой помощи при травмах и обморожениях. Влияние занятий лыжными гонками на укрепление здоровья. История развития лыжного спорта в Республике Беларусь. Лыжные гонки в Государственном физкультурно-оздоровительном комплексе Республики Беларусь.

Практический материал

Повороты переступанием на месте и в движении. Повороты махом на месте через лыжу вперед и через лыжу назад.

Попеременный двухшажный и одновременный одношажный ход. Переход с попеременного хода на одновременный. Чередование попеременного двухшажного с одновременным одношажным ходом. Одновременный двухшажный и попеременный четырехшажный ход. Чередование попеременных и одновременных ходов. Коньковый ход. Чередование конькового хода с одновременным и попеременным лыжными ходами. Бесшажный ход. Передвижение по слабопересеченной местности с чередованием одновременных, попеременных и бесшажного ходов.

Подъем «полуелочкой», «елочкой» и «лесенкой». Спуск прямо и наискось в основной стойке. Спуск прямо в низкой стойке.

Торможение «плугом», «упором». Торможение боковым соскальзыванием.

Преодоление препятствий на лыжах способами перешагивание, перепрыгивание, перелезание. Преодоление бугров (30–50 см высотой) и впадин при передвижении в низкой стойке.

Прохождение учебных дистанций с использованием разученных способов передвижения. Прохождение учебных дистанций с преодолением спусков и подъемов.

ПЛАВАНИЕ

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения учащихся в бассейне. Подготовка купальных принадлежностей к занятиям по плаванию. Правила личной и общественной гигиены при посещении бассейна. Правила безопасного купания в открытых водоемах.

Способы спортивного плавания. Влияние занятий плаванием на здоровье учащихся. Закаливающий эффект занятий плаванием. Самоконтроль при занятиях плаванием.

Лучшие пловцы мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Практический материал

Упражнения на суше. Активные и пассивные упражнения для развития подвижности стопы, плечевых, тазобедренных и голеностопных суставов. Упражнения для развития силовой выносливости мышц рук, ног, брюшного пресса, спины. Имитационные упражнения для развития координации движений рук и ног при плавании избранным стилем. Специальные упражнения для отработки поворота.

Упражнения в воде. Упражнения для формирования техники движения руками, ногами и дыхания при плавании избранным стилем. Плавание в полной координации избранным стилем. Упражнения для отработки техники поворотов при плавании избранным стилем. Упражнения для отработки техники старта. Проплывание до 100 м любым спортивным способом.

Координация движений рук и ног при плавании способом «кроль на груди»: имитация гребка руками на суше; плавание с доской на ногах, плавание на руках, согласование движений рук, ног и дыхания; из исходного положения лежа на груди, руки вверх – проплывание отрезков 5–6 м, выполняя гребок только левой рукой, только правой рукой, попеременно двумя руками, используя для поддержания ног плавательные доски, надувные круги и т. п.; то же, но с активными движениями ногами и полным циклом дыхания; плавание способом «кроль на груди» в полной координации дыхания с движениями рук и ног. Плавание 25 метров без учета времени.

Координация движений рук и ног при плавании способом «кроль на спине»: имитация гребка руками на суше; из исходного положения лежа на спине, руки вверх проплывание отрезков 5–6 м, выполняя гребок только левой рукой, только правой рукой, попеременно двумя руками, используя для поддержания ног доски, надувные круги и т. п.; то же, но с активными движениями ногами и полным циклом дыхания; плавание способом «кроль на спине» в полной координации дыхания с работой рук и ног. Плавание 25 метров без учета времени.

Прыжки в воду. Прыжки в воду с бортика ногами вниз. Спад головой вниз из исходных положений сидя на бортике и сидя на тумбочке. Стартовый прыжок в воду с тумбочки.

Развитие скоростных, скоростно-силовых, силовых, координационных способностей, гибкости, выносливости с акцентом на развитие аэробной выносливости.

ТЕННИС НАСТОЛЬНЫЙ

Теоретические сведения

Теннис настольный – олимпийский вид спорта. Теннис в единой спортивной классификации Республики Беларусь. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Санитарно-гигиенические требования к одежде и обуви теннисиста. Питание при занятиях теннисом. Видоизменение техники игры в настольный теннис. Совершенствование оборудования и инвентаря. Правила игры. Обязанности и права игроков и судей. Лучшие спортсмены мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Практический материал

Бег 10, 30, 60 м, бег с ускорением, челночный бег 4 x 9 м, 6 x 20 м, 10 x 5 м. Челночный бег с варьированием обычного бега с бегом спиной вперед. Бег с максимальной скоростью 5 x 30 м, 10 x 30 м с интервалами отдыха до 1 мин.

Прыжки тройные и пятерные с места толчком двумя ногами. Выпрыгивание вверх из низкого приседа. Приседания поочередно на правой и левой ногах. Прыжки на одной ноге с поворотами на 180° в правую и левую стороны. Ускорения после прыжков с поворотами на 180° и 360°. Прыжки из стороны в сторону с пружинистыми приседаниями. Перепрыгивание через гимнастическую скамейку правым и левым боком. Выпрыгивание вверх с высоким подниманием бедер («кенгуру»).

Выкруты рук назад с гимнастической палкой с постепенным уменьшением ширины хвата.

Набивание теннисного мяча на ракетке в игровой стойке и в передвижении высоко-низко, поочередно тыльной и ладонной стороной, ребром ракетки, ручкой ракетки, о стенку, о стенку с поворотом на 360° (с приседанием, с переключением ракетки в другую руку) в момент отскока мяча.

Имитация ударов с ракеткой и без ракетки с утяжелителем в руке; одиночных, серийных ударов, ударов с перемещениями вправо и влево, вперед и назад; подачи мяча с обманным движением корпуса и руки с ракеткой; ударов в различном темпе перед зеркалом; ударов в заданном темпе с варьированием от медленного до максимально быстрого в положении стоя на месте и с передвижением.

Броски мяча в стену и ловля различными способами (правой, левой рукой, с дополнительными прыжками, приседаниями, поворотами).

Метание теннисного мяча на дальность и в цель одной кистью, кистью и предплечьем, всей рукой и корпусом.

Игра двумя ракетками, игра «неигровой» рукой. Игра двумя мячами. Игра одного против двух человек.

Подача с элементами изучаемого удара. Удар на столе по диагонали. Изменение направления полета мяча по ширине стола. Изменение траектории и высоты полета мяча над сеткой. Изменение длины полета мяча. Удар по изменяющемуся приходящему вращению.

Изменение темпа игры. Соревнование в продолжительном удержании мяча в игре. Игра «треугольником» из одной точки в две точки противоположной стороны. Игра изучаемым ударом из двух точек, трех точек, с одной трети стола, из половины стола, из двух третей стола.

Игра изучаемым ударом по короткому и длинному приходящим мячам. Игра и соревнования на точность попадания в обозначенные на столе зоны. Игра «восьмеркой» поочередно по прямой и по диагонали.

Удар по мячу толчком слева в передвижении вправо-влево, вперед-назад. Игра толчком слева длинно-коротко. Игра по восходящему, опускающемуся мячу, в высшей точке отскока мяча.

Подача толчком слева в размеченные на столе зоны.

Удар накатом справа. Передвижение при ударе накатом справа. Быстрая подача накатом справа в обозначенные на столе зоны.

Сочетание наката справа и толчка слева. Передвижение в левой стойке при накате слева. Повороты при ударах накатами справа и слева.

Подрезка слева. подача срезкой слева. Сочетание срезки и наката.

Срезка справа. подача срезкой вправо в обозначенные на столе зоны. Сочетание срезки справа и срезки слева, срезки и наката.

Подача плоская и с незначительным вращением. Прием подачи.

Тактика игры в современный настольный теннис (на примере демонстрации записи игры с показом и разбором основных вариантов тактических действий).

Применение изученных элементов в учебной игре.

ФУТБОЛ

Теоретические сведения

Футбол – олимпийский вид спорта. Разновидности футбола – футбол, мини-футбол, футбол в залах, пляжный футбол. Гигиенические требования к одежде и обуви футболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в нападении, полузащите, защите. Техничко-тактические действия вратаря. Обязанности и права игроков и судей. Правила соревнований по футболу.

Самоконтроль на занятиях футболом. Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Лучшие футболисты мира, Европы, республики и их достижения.

Практический материал

Общеподготовительные, специально-подготовительные упражнения и эстафеты с футбольным мячом. Подвижные игры и эстафеты с ведением мяча, с обводкой стоек, с приемом и остановкой мяча, с ударами по воротам, в «лабиринт» (с мячом и без мяча), на сближение с соперником, с двумя и тремя нападающими на площадке для мини-футбола, с защитой ворот (для подготовки вратаря), многоплановые игры для развития координационных способностей, скоростных способностей. Игра в футбол по упрощенным правилам.

Разнообразные способы ведения мяча, передачи, удары и приемы мяча ногой и головой, жонглирование мячом, игры и эстафеты на развитие ловкости, игровой выносливости, точности ударов по воротам и передач мяча, формирование навыков тактических действий в защите и нападении, упрощенные игры 3 на 3, 4 на 4, 5 на 5 игроков, игры для команд из 7 человек, тесты на игровые способности, игры в футбол командой из 8 человек с учетом деления поля на участки.

Удары правой и левой ногами по неподвижному и катящемуся мячу серединой подъема, внутренней стороной стопы, внешней частью подъема, носком. Упражнения в парах, тройках, четверках с использованием технико-тактических связок ведение-передача, прием-передача, прием-ведение-передача.

Удары по мячу на дальность и точность, обводка-отбор мяча, обводка-отбор-удар по воротам, перехват мяча, игра головой, комбинации в тройках с мячом, действия без мяча (открывание, отвлечение, создание численного преимущества), взаимодействие двух нападающих против одного защитника, двух защитников против одного нападающего, игровые упражнения в кругу, квадрате, прямоугольнике и т. п.

Упражнения с мячом и без мяча, направленные на развитие координационных способностей, быстроты, ловкости, точности движений. Игры с бегом, прыжками, передачами мяча.

Упражнения переменной интенсивности для развития игровой выносливости (бег с ведением мяча на дистанции до 1 км с ускорениями, рывками, прыжками), скоростно-силовых качеств, силы.

ПРИМЕРНЫЕ ДОМАШНИЕ ЗАДАНИЯ

Для учащихся V–VII классов.

Комплекс упражнений утренней гимнастики из 8–10 упражнений. Поднимание туловища из исходного положения «лежа на спине руки за головой». Поднимание и опускание прямых ног из исходного положения «лежа на спине» с касанием носками ног пола за головой. Из исходного положения «стоя» упор присев, упор лежа, упор присев, встать в исходное положение. Равновесие на одной ноге «Фламинго». Сгибание и разгибание рук в упоре лежа.

Поднимание и опускание, отведение и сведение рук с гантелями 1–2 кг. Приседания с гантелями в руках. Приседания с выпрыгиванием вверх. Прыжки через короткую скакалку.

Равномерный бег 1–2 км (д) и 2–3 км (м). Повторный бег с высоким подниманием бедра и максимальной частотой движений.

Езда на велосипеде 5–10 км.

Ходьба на лыжах 3–5 км.

Подготовка и участие в школьных физкультурно-оздоровительных и спортивно-массовых мероприятиях и праздниках.

Приложение 1

**УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА
ПО УЧЕБНОМУ ПРЕДМЕТУ «ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА»**

Перечень и нормы обеспечения спортивным инвентарем и оборудованием, необходимыми для организации физического воспитания обучающихся при получении ими общего среднего, специального, профессионально-технического и среднего специального образования, проведения с ними физкультурно-оздоровительных и спортивно-массовых мероприятий¹

¹ К постановлению Министерства образования Республики Беларусь от 14.07.2014 № 105.

Спортивный инвентарь и оборудование для гимнастики, акробатики, аэробики и атлетической гимнастики							
№ п/п	Наименование	Единица измерения	Количество в учреждении образования с числом учащихся (чел.):				Примечания
			до 220	до 440	до 880	свыше 880	
1	Аптечка	штука	1 штука в каждом спортивном зале и помещении, приспособленном для занятий физической культурой и спортом				–
2	Бревно гимнастическое	штука	–	1	1	1	–
3	Брусья гимнастические универсальные	штука	1	1	1	2	–
4	Гантели переменной массы (0,5–5 кг)	пара	10	20	40	40	–
5	Гриф для штанги	штука	1	1	2	2	масса до 10 кг
6	Гиря	штука	2	4	4	6	16 кг, 24 кг
7	Диски для штанги	пара	8	8	16	16	от 1 до 15 кг каждого веса
8	Жерди для гимнастических брусев	штука	1	2	3	4	–
9	Канат для лазания диаметром 30 мм	штука	1	1	2	3	–
10	Канат для перетягивания	штука	1	1	1	1	–
11	Кегли	штука	6	8	10	12	–
12	Козел гимнастический	штука	1	1	1	2	–
13	Конь гимнастический	штука	1	1	1	2	–
14	Коврик туристский	штука	12	12	24	24	для занятий спецмедгрупп
15	Мат гимнастический	штука	10	20	30	40	–
16	Мостик гимнастический	штука	2	2	2	4	–
17	Мяч малый резиновый	штука	10	16	16	20	–
18	Обруч гимнастический	штука	15	20	30	40	–
19	Палка гимнастическая	штука	10	20	40	40	–
20	Перекладина гимнастическая	штука	1	1	1	2	–

21	Переключатель навесная	штука	5	10	10	10	–
22	Скакалка гимнастическая	штука	20	20	40	40	–
23	Скакалка гимнастическая	штука	2	2	3	3	длина 5 м
24	Скамейка гимнастическая	штука	6	8	10	15	–
25	Стенка гимнастическая	штука	6	10	10	16	–
26	Флажок	штука	10	15	20	20	–
27	Эспандер	штука	6	10	10	20	–
Легкоатлетический спортивный инвентарь							
28	Брусok деревянный 5 x 5 x 10 см	пара	4	8	10	16	–
29	Канат оградительный с флажками	метр	100	100	100	200	–
30	Колодки стартовые	пара	2	4	6	8	–
31	Комплект нагрудных номеров	комплект	1	1	1	2	от 1 до 100
32	Комплект указателей метража	комплект	1	1	1	2	от 10 до 60 м
33	Мяч:						
33.1	набивной медбол 1 кг	штука	5	10	15	20	–
33.2	набивной медбол 2 кг	штука	5	10	15	20	–
33.3	набивной медбол 3 кг	штука	5	8	10	15	–
33.4	набивной медбол 5 кг	штука	5	8	8	10	–
33.5	для метания (150 г)	штука	12	15	20	30	–
34	Планка:						
34.1	для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
34.2	измерительная для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
35	Рулетка измерительная	штука	1	1	2	4	–
36	Секундомер	штука	2	3	5	10	–
37	Стойки для прыжков в высоту	пара	1	1	2	3	–
38	Транспарант «Старт», «Финиш»	штука	1	1	2	2	–
39	Туфли беговые с шипами	пара	10	20	30	60	–
40	Эстафетная палочка	штука	8	10	16	20	–
Спортивный инвентарь для зимних видов спорта							
41	Ботинки лыжные	пара	30	60	100	150	–
42	Коньки	пара	10	20	30	50	разных размеров
43	Клюшка хоккейная	штука	12	20	30	50	–
44	Лыжи беговые	пара	30	60	100	150	–
45	Лыжные крепления	пара	30	60	100	150	–
46	Мазь лыжная	комплект	–	–	–	–	приобретается по мере необходимости
47	Палки лыжные	пара	30	60	100	150	–
48	Санки	штука	10	10	10	10	–
49	Шайба хоккейная	штука	8	12	12	18	–
Инвентарь для спортивных, подвижных и народных игр							
50	Бита для городков	штука	4	4	8	8	–
51	Волан	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
52	Ворота:						
52.1	гандбольные	пара	1	1	1	2	–
52.2	футбольные	пара	1	1	1	2	–
53	Городки	комплект	2	3	4	6	–
54	Кольцо баскетбольное	пара	4	6	8	14	–
55	Комплект для настольного тенниса	комплект	2	4	6	6	–
56	Мяч:						
56.1	баскетбольный	штука	10	20	30	60	–
56.2	волейбольный	штука	10	20	30	60	–

56.3	гандбольный	штука	4	6	10	20	–
56.4	малый резиновый	штука	10	20	30	60	–
56.5	настольного тенниса	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.6	теннисный	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.7	футбольный	штука	5	10	15	30	–
57	Насос	штука	1	2	2	4	–
58	Ракетка:						
58.1	бадминтонная	пара	10	15	20	30	–
58.2	настольного тенниса	пара	6	12	18	24	–
58.3	теннисная	пара	5	10	15	20	–
59	Свисток судейский	штука	2	3	4	6	–
60	Сетка:						
60.1	для бадминтона	штука	1	1	2	3	–
60.2	для баскетбольных колец	пара	6	10	15	30	–
60.3	волейбольная	пара	1	2	3	4	–
60.4	для гандбольных ворот	пара	1	1	1	2	–
60.5	теннисная	штука	2	2	3	4	–
60.6	футбольная	пара	1	1	1	2	–
61	Стойки:						
61.1	баскетбольные	пара	1	1	2	3	–
61.2	волейбольные	пара	1	1	2	3	–
61.3	для обводки	штука	8	10	15	20	–
62	Стол для настольного тенниса	штука	2	3	4	6	–
63	Флажок судейский	штука	6	6	8	8	–
64	Часы шахматные	штука	2	4	4	6	–
65	Шашки	комплект	6	8	12	20	–
66	Шахматы	комплект	6	8	12	20	–
67	Щит баскетбольный	пара	2	4	6	10	–
Спортивный туристский инвентарь							
68	Аптечка походная	штука	2	2	4	4	–
69	Карабин туристский	штука	10	15	20	30	–
70	Компас	штука	6	8	12	20	–
71	Коврик туристский	штука	20	30	40	60	–
72	Комплект:						
72.1	костровых принадлежностей	штука	2	4	6	10	–
72.2	посуды для приготовления пищи	штука	2	4	6	10	–
73	Мешок спальный	штука	20	30	40	60	–
74	Палатка туристская	штука	6	10	10	20	–
75	Рюкзак туристский	штука	20	30	40	60	–
76	Топорик туристский	штука	2	4	6	10	–
77	Фал капроновый:						
77.1	диаметром 8–10 мм	метр	40	80	100	150	–
77.2	диаметром 12–14 мм	метр	40	40	50	50	–
Спортивный инвентарь для многоборий Государственного физкультурно-оздоровительного комплекса Республики Беларусь							
85	Винтовка пневматическая	штука	2	4	6	10	–
86	Патроны для винтовки пневматической	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
Дополнительный спортивный инвентарь и оборудование, приобретаемый за счет средств приносящей доходы деятельности, безвозмездной (спонсорской) помощи юридических лиц, индивидуальных предпринимателей							
Технические средства обучения							
87	Видеокамера	штука	1	1	1	1	–
88	Компьютер	штука	1	1	1	1	–

89	Мегафон	штука	1	1	2	3	–
90	Микрофон	штука	1	1	1	2	–
91	Музыкальный центр	штука	1	1	1	1	–
92	Проектор мультимедийный	штука	1	1	1	1	–
93	Телевизор	штука	1	1	1	1	–
94	Усилитель с колонками	штука	1	1	1	1	–
95	Шнур (удлинитель) электрический	штука	1	1	1	1	до 50 м
96	Экран переносной	штука	1	1	1	1	–
Спортивный гимнастический инвентарь и оборудование							
97	Веревочка с грузом	штука	2	3	4	6	до 5 м
98	Тренажер (операционный или многофункциональный)	штука	2	4	4	6	–
99	Штанга	штука	1	2	2	3	–
100	Эспандер	штука	6	8	10	15	–
101	Гантели разборные	пара	4	8	10	12	до 10 кг
Спортивная экипировка для сборных команд учреждения образования							
102	Костюм спортивный	штука	10	18	20	20	–
103	Майка, полурукавка, футболка спортивная	штука	10	18	20	20	–
104	Трусы спортивные	штука	10	18	20	20	–
105	Кроссовки спортивные	пара	10	18	20	30	–

Приложение 2

УСЛОВИЯ ВЫПОЛНЕНИЯ ТЕСТОВЫХ УПРАЖНЕНИЙ

Бег 1000, 1500 метров выполняется на беговой дорожке стадиона с высокого старта. Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Старт – групповой. Учащимся, нарушившим правила соревнований в беге, а также не финишировавшим, в протокол выполнения контрольных упражнений выставляется «0» баллов. Результат измеряется с точностью до 1 секунды.

6-минутный бег выполняется на беговой дорожке стадиона, которая предварительно размечается на каждые 10 или 20 метров. Рекомендуется проводить забеги отдельно среди мальчиков и девочек. Группа мальчиков (девочек) стартует одновременно. Во время бега учитель считает количество кругов, которые преодолели учащиеся. По истечении шести минут учитель подает звуковой сигнал (например, свисток), после которого учащиеся переходят на шаг, запомнив место, где их застал сигнал. Затем учитель каждому ученику индивидуально высчитывает длину преодоленной дистанции с учетом количества полных кругов и той части беговой дорожки, где школьник перешел на шаг.

При выполнении тестового упражнения не допускается переходить на шаг, останавливаться для отдыха или «срезать» дистанцию. Учащимся, нарушившим указанные правила, а также не финишировавшим, в протокол выполнения тестовых упражнений выставляется «0» баллов. Результат измеряется с точностью до 10 метров.

Ходьба 1500, 2000 метров выполняется на беговой дорожке стадиона. Рекомендуется выполнять тестовое упражнение отдельно среди мальчиков и девочек. При небольшой наполняемости класса допускается выполнение упражнения одновременно всеми учащимися. Группа мальчиков (девочек) стартует одновременно. При выполнении тестового упражнения не допускается переходить на бег, чередовать бег с ходьбой, останавливаться для отдыха или «срезать» дистанцию. Учащимся, нарушившим указанные правила, а также не финишировавшим, в протокол выполнения тестовых упражнений выставляется «0» баллов. Время преодоления дистанции измеряется с точностью до 0,1 секунды.

Подтягивание на перекладине выполняется на гимнастической перекладине из исходного положения «вис хватом сверху». Каждому учащемуся предоставляется одна

попытка. Во время выполнения упражнения не допускаются сгибания туловища и ног в коленных суставах, разведение, скрещивание и другие движения ногами, рывки, махи и раскачивания, перехваты рук. Подтягивание засчитывается, если подбородок учащегося находится выше уровня перекладины, а при опускании руки полностью выпрямляются в локтевых суставах.

Поднимание туловища за 1 минуту выполняется на гимнастическом мате из исходного положения «лежа на спине, руки скрестно перед грудью, ладони на локтевых суставах, стопы ног зафиксированы». Угол в коленном суставе составляет 90 градусов.

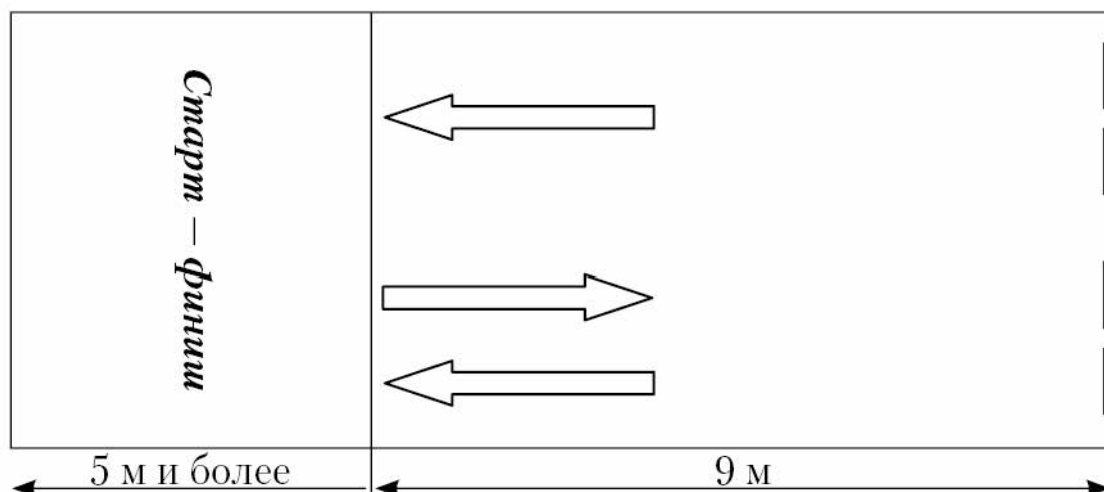
Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Во время выполнения упражнения не допускаются рывки руками. Засчитывается количество наклонов туловища при касании локтевых и коленных суставов с последующим опусканием на спину и касанием лопатками гимнастического мата.

Поднимание и опускание прямых ног за 1 минуту выполняется на гимнастическом мате из исходного положения «лежа на спине, руки за головой, прямые ноги вместе». Учитель или другой учащийся располагается со стороны головы тестируемого и удерживает его за локтевые суставы. По сигналу учителя (одновременно включается секундомер) ученик поднимает прямые ноги до угла 90 градусов до касания голенью гимнастической палки, заранее закрепленной в неподвижном положении или удерживаемой учителем. Затем испытуемый опускает ноги до касания пятками гимнастического мата. Засчитывается количество полных циклов (поднимание и опускание) в течение 1 минуты.

Сгибание и разгибание рук в упоре лежа. Учащийся принимает исходное положение «упор лежа, кисти рук на ширине плеч, ноги вместе». Сохраняя прямое положение туловища и ног, ученик сгибает руки в локтевых суставах до угла не менее 90 градусов и, выпрямляя руки, возвращается в исходное положение. Не допускается сгибать ноги и туловище, касаться пола коленями и грудью. Засчитывается количество сгибаний и разгибаний рук без нарушения указанных требований.

Бег 30 метров проводится на прямой беговой дорожке стадиона. Допускается использование высокого или низкого старта. Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Учащемуся, нарушившему правила соревнований в беге (фальстарт), может быть предоставлена одна дополнительная попытка. Результат бега измеряется с точностью до 0,1 секунды.

Челночный бег 4 x 9 метров выполняется в спортивном зале на половине волейбольной площадки. Количество участников в одном забеге – не более 2 человек. Каждому учащемуся предоставляется 2 попытки подряд. По команде «Приготовиться!» учащиеся подходят к линии старта (как правило, это середина волейбольной площадки) и принимают положение высокого старта по направлению к лицевой линии, где напротив каждого учащегося лежат два бруска 50 x 50 x 100 мм на расстоянии 100 мм друг от друга.

По команде «Марш!» учащиеся бегут к лицевой линии, берут каждый по одному бруску (не затронув второй), поворачиваются и бегут обратно. Подбежав к линии «старт-финиш», кладут на нее (или за нее) брусок (бросать нельзя!), разворачиваются и бегут за оставшимся бруском. Подбежав к линии, берут свой второй брусок, разворачиваются, бегут к линии «старт-финиш» и, не снижая скорости, пересекают ее с бруском в руках.

Время выполнения челночного бега каждым учащимся фиксируется с точностью до 0,1 секунды. Засчитывается лучший результат из двух попыток.

Прыжки через короткую скакалку за 1 минуту выполняются на твердом покрытии (в спортивном зале, на игровой площадке или беговой дорожке стадиона). Вращение скакалки производится только вперед. Прыжки выполняются с обязательной опорой на обе ноги одновременно. Допускается использовать любые скакалки промышленного производства или самодельные (например, из туристского фала). Запрещается использовать на скакалке вставки–утяжелители. При ошибке во время прыжков секундомер не останавливается, а учащийся продолжает выполнять прыжки. Засчитывается суммарное количество прыжков в течение 30 секунд или 1 минуты.

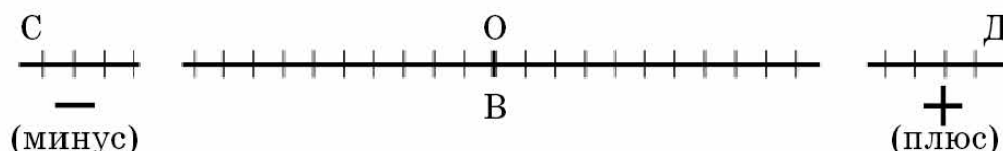
Прыжок в длину с места выполняется толчком двумя ногами на полу спортивного зала. Каждому учащемуся предоставляется 3 попытки подряд. Не допускается выполнять прыжки в яму с песком. Результат измеряется с точностью до 1 сантиметра. Засчитывается лучший результат из трех попыток.

Тройной прыжок с места толчком двумя ногами выполняется на полу спортивного зала или на дорожке стадиона с приземлением после третьего прыжка в прыжковую яму. Прыжки выполняются толчком двумя ногами слитно без задержек и остановок. Каждому учащемуся предоставляется 3 попытки подряд. Результат измеряется с точностью до 1 сантиметра. Засчитывается лучший результат из трех попыток.

Бросок набивного мяча из-за головы двумя руками выполняется в спортивном зале из исходного положения «сидя ноги врозь, пятки ног на контрольной линии». Используется мяч весом 1 кг. Учащийся удерживает мяч двумя руками над головой, затем сгибает руки в локтевых суставах, опускает мяч за голову и резким движением бросает его вперед-вверх. Каждому учащемуся предоставляется 3 попытки подряд. Результат измеряется с точностью до 1 сантиметра. Засчитывается лучший результат из трех попыток.

Наклон вперед из исходного положения сидя на полу. Учащийся садится на пол, со стороны знака «-» (минус), пятки на ширине таза на линии «ОВ» упираются в упоры для ног, стопы вертикально. Два партнера с двух сторон прижимают его колени к полу, не позволяя сгибать ноги в коленных суставах.

Учащийся кладет одну ладонь на тыльную сторону другой ладони, опускает руки на пол, выполняет два предварительных наклона, скользя ладонями рук вдоль измерительной линейки по линии СД. На третьем наклоне учащийся максимально наклоняется вперед и в этом положении задерживается на три секунды. Результат фиксируется по отметке, достигнутой кончиками сомкнутых (!) средних пальцев рук, и определяется с точностью до 1 сантиметра.

Наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке. Для оценки результата используется измерительная линейка, прикрепленная вертикально к гимнастической скамейке. Учащийся принимает исходное положение, пятки и носки ног вместе. Носки не выходят за край гимнастической скамейки. Тестируемый кладет одну ладонь на тыльную сторону другой ладони, выполняет два предварительных наклона, скользя ладонями рук вдоль измерительной линейки. На третьем наклоне учащийся

максимальна нахлянаецца вперад і ў гэтым становіжжы задыржываецца на тры секунды. Не дапускаецца сгібанне ног ў коленных суставах. Рэзультат фіксуецца па адметке, дасягнутой кончыкамі сомкнутых (!) сярэдніх пальцаў рук, і вызначаецца з дакладнасцю да 1 сантыметра.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Фізічная культура і здароўе»
для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ФІЗІЧНАЯ КУЛЬТУРА І ЗДАРОЎЕ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Агульная характарыстыка вучэбнага прадмета. У сістэме вучэбных прадметаў агульнай сярэдняй адукацыі засваенне вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе» забяспечвае атрыманне вучнямі базавай фізкультурнай адукацыі.

Змест вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе» дыферэнцаваны з улікам узростава-палавых асаблівасцяў вучняў і пададзены інварыянтным і варыятыўным кампанентамі.

Інварыянтны кампанент зместа вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе», з'яўляецца абавязковым для засваення вучнямі, аднесенымі па стане здароўя да асноўнай і падрыхтоўчай медыцынскіх груп. Ён складаецца з двух раздзелаў «Асновы фізкультурных ведаў» і «Асновы ведаў спорту», якія змяшчаюць мінімальны аб'ём вучэбнага матэрыялу, неабходнага для агульнай фізкультурнай адукацыі, агульнакультурнага, духоўнага і фізічнага развіцця, здараўлення, маральнага ўдасканалення вучняў, фарміравання здаровага ладу жыцця, актыўнага адпачынку з выкарыстаннем сродкаў фізічнай культуры.

Раздзел «Асновы фізкультурных ведаў» змяшчае тэарэтычны матэрыял, неабходны для фарміравання светапогляду здаровага ладу жыцця, самастойнага выкарыстання сродкаў фізічнай культуры ў мэтах здараўлення і актыўнага адпачынку, вывучэння і практычнага траўмабяспечнага засваення вучэбнага прадмета. Зазвычай, настаўнік пры распрацоўцы паўрочнага планаваання вызначае вучэбныя заняткі, на якіх вылучаецца неабходная колькасць часу для вывучэння тэарэтычнага матэрыялу.

Раздзел «Асновы ведаў спорту» уключае практычны і неабходны для яго засваення тэарэтычны вучэбны матэрыял, які засвойваецца на вучэбных занятках адначасова з фарміраваннем рухальных уменняў, навыкаў, спосабаў дзейнасці. Змест практычнага вучэбнага матэрыялу ўяўлены практыкаваннямі, комплексамі і элементамі такіх ведаў спорту, як лёгкая атлетыка, гімнастыка, акрабатыка, лыжныя гонкі, спартыўныя гульні (баскетбол, валејбол, гандбол, футбол), што адпавядае агульным задачам развіцця каардынацыйных і кандыцыйных здольнасцяў вучняў.

Варыятыўны кампанент падаецца відамі спорту інварыянтнага кампанента, а таксама практыкаваннямі, комплексамі і гульнівымі элементамі плавання, спартыўнай аэробікі, настольнага тэнісу, канькабежнага спорту. З агульнага аб'ёму зместу варыятыўнага кампанента настаўнік, з улікам наяўнасці адпаведнай фізкультурна-спартыўнай базы, інтарэсаў вучняў, спартыўных традыцый установы агульнай сярэдняй адукацыі, выбірае і выкарыстоўвае ў адукацыйным працэсе навучальны матэрыял для кожнага з V–IX класаў. Дапускаецца ў якасці навучальнага матэрыялу выкарыстоўваць змест вучэбных праграм факультатыўных заняткаў, якія адпавядаюць пераліку ведаў

спорту варыятыўнага кампанента і зацверджаных ва ўстаноўленым парадку Міністэрствам адукацыі Рэспублiкi Беларусь, а таксама электронныя сродкі навучання – вучэбна-метадычныя дапаможнікі для настаўнікаў фізічнай культуры.

Размеркаванне вучэбнага матэрыялу па кампанентах, раздзелах і тэмах з указаннем колькасці гадзін на іх вывучэнне ў кожным з V–IX класаў падаецца ў таблічным варыянце.

Вучэбныя заняткі праводзяцца ў форме ўрокаў фізічнай культуры і здароўя.

Арганiзацыя вучэбных заняткаў павiнна адпавядаць агульнапедагагiчным заканамернасцям, прынцыпам і патрабаванням агульнай сярэдняй адукацыі. Формы і метады правядзення ўрокаў фізічнай культуры і здароўя вызначаюцца настаўнікам пры распрацоўцы дакументаў планавання зместу вучэбнага матэрыялу.

Мэтаі вывучэння вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе» пры атрыманні агульнай базавай адукацыі з'яўляецца фарміраванне фізічнай культуры асобы і аздараўленне вучняў з улікам іх узростава-палавых асаблівасцяў.

Указаная мэта дасягаецца ў выніку фарміравання ў вучняў кампетэнцый ў вобласці фізкультурнай і спартыўнай дзейнасці, рашэння асобна арыентаваных адукацыйных, выхаваўчых, аздараўленчых і прыкладных задач.

Да **адукацыйных задач** вучэбнага прадмета належаць засваенне і навучанне выкарыстанню на практыцы даступных у сярэднім школьным узросце:

– фізкультурных ведаў, неабходных для бяспечных арганізаваных і самастойных заняткаў;

– рухальных уменняў, навыкаў, спосабаў дзейнасці, якія складаюць змест вывучаемых відаў спорту;

– духоўных каштоўнасцяў алімпізму і алімпійскага руху як культурных гуманiстычных феноменаў сучаснасці.

Выхаваўчымі задачамі вучэбнага прадмета з'яўляецца спрыянне станаўленню і развіццю:

– стаўлення да ўласнага здароўя і здароўя іншых як да каштоўнасці;

– станоўчых рысаў характару, такіх як дысцыплінаваныя паводзіны, добрабычлівае стаўленне да таварышаў, калектывізм, сумленнасць, спагадлівасць, смеласць, настойлівасць у дасягненні мэты;

– гарманічнага спалучэння маральных, фізічных і інтэлектуальных якасцяў асобы.

Аздараўленчымі задачамі фізічнага выхавання з'яўляюцца:

– прывіццё навыкаў здаровага ладу жыцця;

– павышэнне разумовай працаздольнасці;

– прафілактыка стрэсавых станаў і замінаванняў сродкамі фізічнай культуры;

– садзейнічанне ўмацаванню здароўя вучняў, фарміраванне правільнай паставы, прафілактыка міяпіі і плоскаступнёнасці.

Да **прыкладных задач** вучэбнага прадмета, якія забяспечваюць паспяховую сацыяльную адаптацыю і бяспеку жыццядзейнасці вучняў, належаць:

– навучанне ўменням і навыкам супрацоўніцтва з аднагодкамі ў працэсе фізкультурнай і спартыўнай дзейнасці;

– засваенне ведаў, уменняў і навыкаў, неабходных для бяспекі падчас самастойных фізкультурных заняткаў;

– фарміраванне ведаў, уменняў і навыкаў, неабходных для бяспекі жыццядзейнасці ў экалагічна неспрыяльных умовах (для тых, хто пражывае на тэрыторыі радыёактыўнага забруджвання ва ўмовах уздзеяння наступстваў аварыі на ЧАЭС).

Пры засваенні зместу вучэбнай праграмы вучні набываюць кампетэнцыі, якія маюць сацыяльную і асабістую значнасць. Асобныя і прадметныя кампетэнцыі вучняў, якія заканчваюць V–IX класы установы агульнай сярэдняй адукацыі, канкрэтызаваныя ў чатырох кірунках:

– вучні павінны ведаць і разумець;

– вучні павінны ведаць і выконваць;

– вучні павінны ведаць і ўмець;

– вучнi павiнны ўмець выкарыстоўваць набытыя кампетэнцыi ў практычнай дзейнасцi і паўсядзённым жыццi.

Змест асобасных і прадметных кампетэнцый сфармуляваны ў патрабаваннях да вучняў, якія заканчваюць навучанне ў кожным з V–IX класаў установы агульнай сярэдняй адукацыi.

Вынікі вучэбнай дзейнасцi вучняў і ступень засваення зместу вучэбнай праграмы «Фізічная культура і здароўе» ацэньваюцца па крытэрыях і ў адпаведнасцi з правiламі правядзення атэстацыi вучняў, якія зацвярджаюцца Міністэрствам адукацыi Рэспублiкi Беларусь.

Вучэбна-метадычнае забеспячэнне адукацыйнага працэсу па вучэбным прадмеце «Фізічная культура і здароўе» падаецца ў дадатку 1.

Умовы выканання тэставых практыкаванняў для ацэнкi ўзроўню развіцця рухальных якасцяў вучняў выкладзены ў дадатку 2.

Вучэбная праграма «Фізічная культура і здароўе» змяшчае вучэбны матэрыял па спартыўных гульнях (баскетбол, валејбол, гандбол, футбол), рэкамендаваны для вывучэння ў аб’ёме 35 гадзiн на вучэбных занятках «Гадзiна здароўя і спорту».

Прыкладнае размеркаванне вучэбнага матэрыялу

Кампаненты, раздзелы, тэмы вучэбнага матэрыялу	Колькасць гадзiн
ІНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНАЕНТ	50
Асновы фізкультурных ведаў	2
Правiлы бяспечных паводзiн на вучэбных занятках	0,5
Гiгiенiчныя веды	0,25
Правiлы самастойных заняткаў, самакантроль	0,5
Здаровы лад жыцця	0,5
Алімпiзм і алімпійскi рух	0,25
Асновы ведаў спорту	42
Легкая атлетыка	12
Легкая атлетыка – кросавая падрыхтоўка ¹	0 (8)
Гiмнастыка, акрабатыка	12
Лыжныя гонкi ²	8
Спартыўныя гульні	10
Тэсцiраванне	6
Дамашнiя заданнi ³	+
ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМПАНАЕНТ	20
Аэробіка спартыўная	+
Баскетбол	+
Валејбол	+
Гандбол	+
Гiмнастыка, акрабатыка	+
Канькабежны спорт	+
Легкая атлетыка	+
Лыжныя гонкi	+
Плаванне ⁴	да 24
Тэніс настольны	+
Футбол	+
Усяго	70

¹ Ва ўмовах бясснежнай зімы замест лыжных гонак.

² Пры адсутнасцi снега дапускаецца замена вучэбным матэрыялам iншых тэм.

³ Колькасць гадзiн не рэгламентуецца.

⁴ Пры наяўнасцi ўмоў і магчымасцей для вучэбных заняткаў па плаванню.

ІНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНЕНТ

АСНОВЫ ФІЗКУЛЬТУРНЫХ ВЕДАЎ

Правілы бяспечных паводзін на вучэбных занятках. Правілы бяспечных паводзін вучняў у пакоях, дзе пераапрацавацца, падчас перамяшчэння да месца заняткаў і назад, падчас вучэбных заняткаў.

Гігіенічныя веды. Уплыў заняткаў фізічнымі практыкаваннямі на стан здароўя і фізічнае развіццё вучняў. Індывідуальныя паказчыкі фізічнага развіцця вучня (вага цела, акружнасць грудной клеткі, рост).

Правілы самастойных заняткаў. Самыя простыя правілы рэгулявання фізічнай нагрузкі пры самастойных занятках. Правілы правядзення не менш за тры рухавых гульні.

Самакантроль. Паняцце самакантролю пры выкананні фізічных практыкаванняў. Правілы вымярэння вагі цела, росту, частаты сардэчных скарачэнняў (ЧСС), частаты дыхання (ЧД). Нормы вагі для свайго росту.

Здаровы лад жыцця. Паняцце здароўя чалавека. Змест здаровага ладу жыцця. Заняткі фізічнымі практыкаваннямі і самакантроль – абавязковыя ўмовы здаровага ладу жыцця. Уплыў шкодных звычак на здароўе, фізічнае развіццё, рухальныя здольнасці навучэнцаў.

Алімпізм і алімпійскі рух. Легенды і рэальнасць Алімпіі. Алімпійскія ідэалы. Алімпійскія гульні – вялікае свята старажытнасці.

Дзяржаўны фізкультурна-аздараўленчы комплекс Рэспублікі Беларусь і яго ўплыў на сістэму фізічнага выхавання навучэнцаў.

АСНОВЫ ВІДАЎ СПОРТУ

ЛЁГКАЯ АТЛЕТЫКА

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных заняткаў на ўроках лёгкай атлетыкі. Правілы карыстання спартыўным інвентаром і абсталяваннем.

Практычны матэрыял

Хадзьба звычайная са змяненнямі даўжыні, частаты крокаў, скандынаўская. Хадзьба 1500, 2000 м.

Бег са змяненнямі хуткасці і напрамку руху, дробны бег на месцы і ў руху, з высокім падыманнем сцягна на месцы і ў руху, скрыжаваным крокам; высокі старт, стартавы разгон, бег па прамой; бег 30, 60 м з высокага старту на хуткасць*¹. Чаўночны бег 4 x 9 м*. Бег 1000 м, 6-хвілінны бег.

¹ Тут і далей зорачкай (*) адзначаны практыкаванні, абавязковыя для вывучэння і ацэнкі тэхнікі іх выканання.

Скачкі з месца у вышыню з даставаннем падвешаных прадметаў, з паваротам на 90°, 180°, у даўжыню штуршком дзвюх ног на зададзеную адлегласць, на далёкасць*, праз кароткую скакалку*, з нагі на нагу ў кроку, трайны скачок з месца штуршком дзвюх ног.

Скачкі з разгону у даўжыню спосабам «сагнуўшы ногі»*, у вышыню спосабам «пераступанне»*.

Кіданне тэніснага мяча з месца на дакладнасць пападання ў гарызантальную цэль, на зададзеную адлегласць; мяча 150 г з разгону на далёкасць*; кідок набіўнога мяча з-за галавы дзвюма рукамі з зыходнага становішча «седзячы ногі паасобку».

Развіццё каардынацыйных, сілавых, хуткасных, хуткасна-сілавых здольнасцяў, гібкасці, трываласці.

ЛЁГКАЯ АТЛЕТЫКА – КРОСАВАЯ ПАДРЫХТОЎКА

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін на занятках кросавай падрыхтоўкай. Падрыхтоўка спартыўнага адзення і абутку да кросовага бегу. Патрабаванні бяспекі пры пераходзе да месца заняткаў і назад.

Практычны матэрыял

Хадзьба паскораным крокам па перасечанай мясцовасці. Скандынаўская хадзьба. Пераадоленне гарызантальных і вертыкальных перашкод, наступаючы і пераскокваючы праз іх. Узгадненне руху рук і ног пры пераадоленні перашкод. Паўторны бег 500–1000 м. Крос 1500 м*.

Развіццё каардынацыйных здольнасцяў, трываласці.

ГІМНАСТЫКА, АКРАБАТЫКА

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін на вучэбных занятках па гімнастыцы і акрабатыцы. Правілы карыстання спартыўным інвентаром і абсталяваннем. Патрабаванні да падрыхтоўкі і прыбірання месцаў заняткаў.

Практычны матэрыял

Страявыя практыкаванні: паstraенне ў калону, шарэнгу, круг; павароты на месцы; пераstraенне* з адной шарэнгі ў дзве, тры, чатыры і наадварот.

Хадзьба на насках са змяненнем напрамку і тэмпу руху; прыстаўным крокам улева, управа, уперад па чарзе левай і правай нагой; скрыжаваным крокам улевы і правы бок; у паўпрыседзе, у поўным прыседзе; са зменай даўжыні кроку, спартыўным крокам.

Практыкаванні для фарміравання правільнай паставы: хадзьба з прадметам на галаве па спартыўнай зале, па гімнастычнай лаўцы, па рэйцы перавернутага гімнастычнага лаўкі; хадзьба, выпады і прысяданні з гімнастычнай палкай у руках, за спінай, за галавой.

Наскокванне і саскокванне: *наскокванне на гімнастычную лаўку штуршком дзвюх ног з месца, штуршком адной і махам другой нагі з кроку; саскокванне з гімнастычнага лаўкі з прыжамленнем на дзве нагі.*

Практыкаванні ў раўнавазе: *хадзьба прыстаўным крокам па гімнастычнай лаўцы, бервяне, павароты на насках, прысяданні на дзвюх нагах, стойка на адной назе «Ластаўка»; камбінацыя з вывучаных практыкаванняў*.*

Вісы: *віс на сагнутых руках, падцягванне ў вісе* (хлопчыкі), падцягванне ў вісе на нізкай перакладзіне (дзяўчынкі), падыманне сагнутых у каленях ног да грудзей у вісе на гімнастычнай сценцы або перакладзіне; размахванне выгібамі ў вісе на перакладзіне (хлопчыкі), у вісе на верхняй жэрдыцы (дзяўчынкі).*

Упоры: *наскокванне ва ўпор на нізкую перакладзіну (хлопчыкі), наскокванне ва ўпор на ніжнюю жэрдку рознавысокіх брусоў (дзяўчынкі); упор прагнуўшыся на нізкай перакладзіне (хлопчыкі) і на ніжняй жэрдыцы (дзяўчынкі); з вісу стоячы з сагнутымі рукамі махам адной і штуршком другой нагі пераварот ва ўпор на ніжнюю жэрдку* (дзяўчынкі), на нізкую перакладзіну* (хлопчыкі); згінанне і разгінанне рук ва ўпоры лежачы на падлозе.*

Лажанне *па нахіленай гімнастычнай лаўцы, па гімнастычнай сценцы прыстаўным крокам у гарызантальным напрамку з паслядоўным перахопленнем рук, па гімнастычнай сценцы ў вертыкальным напрамку з рознаіменнымі і аднайменнымі перахопленнямі рук; лажанне па канаце ў тры прыёмы* з дапамогай ног.*

Акрабатычныя практыкаванні: *групоўка са становішча лежачы на спіне; перакат назад з упору прысеўшы і перакат наперад у групоўцы; кулёк наперад, два кулькі наперад злітна; стойка на лапачках з сагнутымі і прамымі нагамі; паўшпагат і шпагат з апорай на рукі; мост нахілам назад з дапамогай (дзяўчынкі); камбінацыя з вывучаных*

практыкаванняў*: два кулькі наперад у групоўцы, стойка на лопатках з прамымі нагамі, перакат наперад у групоўцы ва ўпор прысеўшы, скачок прагнуўшыся ў даскок.

Комплексы практыкаванняў ранішняй гімнастыкі з 5-6 практыкаванняў (на адным комплексе ў кожнай чвэрці).

Развіццё хуткасных, хуткасна-сілавых, сілавых, каардынацыйных здольнасцяў, гібкасці, трываласці.

ЛЫЖНЫЯ ГОНКІ

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін на вучэбных занятках па лыжным гонкам. Падрыхтоўка лыжнага інвентару да заняткаў. Правілы пераходу да месца заняткаў і назад. Правілы папярэджання абмаражэнняў і траўмаў пры перамяшчэнні на лыжах.

Практычны матэрыял

Перамяшчэнне на лыжах адначасовым бяскрокавым ходам*, папераменным двухкрокавым ходам*, адначасовым двухкрокавым ходам*; пад'ём у гару наўскос «паўелачкай»*; тармажэнне «пругам»*; павароты пераступаннем. Бег на лыжах 1 км.

Развіццё каардынацыйных здольнасцяў, агульнай (аэробнай) трываласці.

СПАРТЫЎНЫЯ ГУЛЬНІ

(вывучаюцца элементы дзвюх з чатырох спартыўных гульняў)

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін на вучэбных занятках па спартыўных гульнях. Падрыхтоўка інвентару, адзення і абутку да заняткаў спартыўнымі гульнямі. Правілы пераходу да месца заняткаў спартыўнымі гульнямі і назад. Правілы саборніцтваў па спартыўных гульнях.

Практычны матэрыял

Баскетбол. Стойка гульца, перамяшчэнні, спыненне скачком. Перадачы і лоўля мяча дзвюма рукамі ад грудзей з месца і ў руху*; вядзенне мяча правай і левай рукой*. Кідок мяча па калыцу адной рукой з месца*. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах спартыўнай гульні.

Футбол. Перамяшчэнні скрыжаваным і прыстаўным крокамі. Удары па нерухомым мячы і мячы, які коціцца, унутраным бокам ступні* і пярэдняй часткай пад'ёму ступні*. Спыненне мяча, які коціцца. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах спартыўнай гульні.

Гандбол. Стойка гульца, перамяшчэнне, спыненне дзвюма крокамі. Лоўля мяча дзвюма рукамі і перадача адной і дзвюма рукамі на месцы*. Вядзенне мяча*. Кідок па варотах адной рукой зверху*. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах спартыўнай гульні.

Валейбол. Стойка гульца, перамяшчэнні. Прыём і перадача мяча знізу дзвюма рукамі*. Ніжняя прамая падача*. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах спартыўнай гульні.

Развіццё трываласці, хуткасных і хуткасна-сілавых здольнасцяў.

ТЭСЦІРАВАННЕ ЎЗРОЎНІЮ ФІЗІЧНАЙ ПАДРЫХТАВАНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Выкананне тэставых практыкаванняў плануецца настаўнікам на пачатак і заканчэнне навучальнага года. На працягу аднаго ўрока не рэкамендуецца выконваць больш за два тэставыя практыкаванні.

Вынiкi, якiя паказваюць навучэнцы пры выкананнi тэставых практыкаванняў, выкарыстоўваюцца для вызначэння ўзроўню фiзiчнай падрыхтаванасцi вучняў, планавання i карэкцiроўкi зместу паўрочнага календарна-тэматычнага плана, распрацоўкi планаў-канспектаў урокаў.

Умовы выканання тэставых практыкаванняў прадстаўлены ў дадатку 2.

Пералiк тэставых практыкаванняў для хлопчыкаў:

- 1) бег 30 хвiлiн;
- 2) чаўночны бег 4 x 9 м або скокi праз кароткую скакалку за 1 хвiлiну;
- 3) скачок у даўжыню з месца або трайны скачок з месца штуршком дзвюма нагамi;
- 4) падцягванне на перакладзiне або згiнанне i разгiнанне рук ва ўпоры лежачы;
- 5) нахiл уперад са становiшча седзячы на падлозе або нахiл уперад са становiшча стоячы на гiмнастычнай лаўцы;
- 6) бег 1000 м або хадзьба 2000 м або 6-хвiлiнны бег.

Пералiк тэставых практыкаванняў для дзяўчынак:

- 1) бег 30 м;
- 2) чаўночны бег 4 x 9 м або скокi праз кароткую скакалку за 1 хвiлiну;
- 3) скачок у даўжыню з месца або кiдок набiўнога мяча з-за галавы дзвюма рукамі з зыходнага становiшча седзячы ногi паасобку;
- 4) падыманне тулава са становiшча лежачы на спіне за 1 хвiлiну або падыманне i апусканне прамых ног за 1 хвiлiну;
- 5) нахiл уперад са становiшча седзячы на падлозе або нахiл уперад са становiшча стоячы на гiмнастычнай лаўцы;
- 6) бег 1000 м або хадзьба 1500 м або 6-хвiлiнны бег.

**ПАТРАБАВАННI ДА НАВУЧЭНЦАЎ, ЯКIЯ ЗАКАНЧВАЮЦЬ V КЛАС
УСТАНОВЫ АГУЛЬНАЙ СЯРЭДНЯЙ АДУКАЦЫI**

Патрабаваннi да навучэнцаў, якiя заканчваюць V клас установы агульнай сярэдняй адукацыi, грунтуюцца на асобасным i прадметным кампетэнтнасных падыходах i з'яўляюцца крытэрыямi засваення вучэбнага матэрыялу вучэбнай праграмы.

Вучнi павiнны ведаць i разумець:

змест здаровага ладу жыцця;
адмоўнае ўздзеянне шкодных звычак на развiццё арганiзма;
станоўчае ўздзеянне рухальнай актыўнасцi на арганiзм чалавека;
прыкладныя нормы рухальнай актыўнасцi, неабходныя для аптымальнага развiцця арганiзма, умацавання здароўя, падтрымання разумовай i фiзiчнай працаздольнасцi ў сваiм узросце;
крытэрыi фiзiчнага развiцця i ўзроўнi фiзiчнай падрыхтаванасцi;
правiлы самакантролю ў час вучэбных i самастойных заняткаў;
тэрмiн «Алiмпiйскiя гульнi старажытнасцi»;
асноўныя каштоўнасцi алiмпiзму, абвешчаныя ў Алiмпiйскай харты, iх уплыў на фармiраванне ўяўленняў аб гарманiчна развiтай асобе;
значэнне алiмпiйскiх iдэалаў для фiзiчнага i духоўнага самаўдасканалення.

Вучнi павiнны ведаць i выконваць:

правiлы бяспечных паводзiн у працэсе вучэбных i самастойных заняткаў фiзiчнымi практыкаваннямi;
правiлы асабiстай i грамадскай гiгiены падчас заняткаў фiзiчнай культурай;
санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi да адзення, абутку, спартыўнага абсталявання i iнвентару;
крытэрыi ацэнкi велiчынi фiзiчнай нагрузкi;
iндывiдуальны рухальны рэжым вучэбнага i выхаднага дня;
правiлы вывучаных спартыўных i рухавых гульняў.

Вучні павінны ведаць і ўмець правільна выконваць:

комплексы практыкаванняў ранішняй гімнастыкі;
тэставыя практыкаванні для вызначэння ўзроўню развіцця рухальнай актыўнасці;
практыкаванні для захавання правільнай паставы.

Вучні павінны ўмець выкарыстоўваць набытыя кампетэнцыі ў практычнай дзейнасці і паўсядзённым жыцці:

для захоўвання здаровага ладу жыцця;
для аказання першай даўрачэбнай дапамогі пры розных траўмах;
для заняткаў плаваннем (праплываць не менш за 25 м любым спартыўным спосабам плавання);
для ўдзелу ў вывучаных спартыўных і рухавых гульнях;
для лыжных прагулак з выкарыстаннем вывучаных лыжных хадоў;
для веласіпедных прагулак;
для выканання агульнаразвіццёвых гімнастычных практыкаванняў з прадметамі і без іх;
для дасягнення індывідуальнага максімальнага выніку ў тэставых і кантрольных практыкаваннях

10-БАЛЬНЫЯ ШКАЛЫ АЦЭНКІ ўзроўню развіцця рухальных якасцяў ВУЧНЯЎ V КЛАСА

Тэставыя практыкаванні	Балы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	Узроўні фізічнай падрыхтаванасці									
	Высокі		Вышэй за сярэдні		Сярэдні		Ніжэй за сярэдні		Нізкі	
Хлопчыкі										
Бег 30 м (с)	5,3	5,5	5,6	5,7	5,9	6,1	6,4	6,7	7,0	7,2 і больш
Чаўночны бег 4×9 м (с) або Скачкі праз кароткую скакалку за 1 хв (разоў)	10,1	10,3	10,5	10,7	10,9	11,3	11,7	12,1	12,5	12,9 і больш 14 і менш
Скачок у даўжыню з месца (см) або Трайны скачок з месца штуршком дзвюма нагамі (см)	179	174	170	165	160	151	143	133	123	114 і менш 360 і менш
Падцягванне на перакладзіне (разоў) або Згінанне і разгінанне рук ва ўпоры лежачы (разоў)	5	4	3	2	1	–	–	–	–	–
	22	19	15	13	12	9	7	6	4	2 і менш
Нахіл уперад з зыходнага становішча седзячы на падлозе (см) або Нахіл уперад з зыходнага становішча стоячы на гімнастычнай лаўцы (см)	8	6	5	3	1	–3	–7	–11	–14	–18 і менш
	10	8	5	3	2	–3	–6	–9	–11	–12 і менш

Бег 1000 м (хв, с), або Хадзьба 2000 м (хв, с), або 6-хвiлінны бег (м)	4,16	4,28	4,41	4,53	5,06	5,31	5,56	6,21	6,46	7,11 і больш 21,00 і больш 930 і менш
Дзяўчынкі										
Бег 30 м (с)	5,6	5,7	5,8	5,9	6,0	6,2	6,4	6,7	6,9	7,1 і больш
Чаўночны бег 4 х 9 м (с) або Скачкі праз кароткую скакалку за 1 хв (разоў)	10,4	10,7	10,9	11,1	11,3	11,8	12,3	12,7	13,2	13,6 і больш 52 і больш
Скачок у даўжыню з месца (см) або Кідок набiўнога мяча з-за галавы дзвюма рукамі з зыходнага становiшча седзячы ногi паасобку (см)	167 370	162 350	157 315	153 300	148 290	138 260	129 240	120 205	110 190	100 і менш 175 і менш
Падыманне тулава за 1 хв (разоў) або Падыманне і апусканне прамых ног за 1 хв (разоў)	47 33	45 30	43 26	41 22	39 20	35 16	31 12	27 9	23 5	19 і менш 1 і менш
Нахiл уперад са становiшча седзячы на падлозе або Нахiл уперад са становiшча стоячы на гiмнастычнай лаўцы	12 14	11 12	9 10	8 9	6 7	3 4	0 1	-4 -1	-7 -3	-10 і менш -4 і менш
Бег 1000 м (хв, с), або Хадзьба 1500 м (хв, с), або 6-хвiлінны бег (м)	4,55	5,10	5,20	5,33	5,46	6,12	6,39	7,05	7,31	7,58 і больш 15,45 і больш 845 і менш

**10-БАЛЬНЫЯ ШКАЛЫ АЦЭНКI ВУЧЭБНЫХ НАРМАТЫВАЎ ПА ЗАСВАЕННI
ЎМЕННЯЎ, НАВЫКАЎ, РАЗВIЦЦЮ РУХАЛЬНЫХ ЗДольНАСЦЯЎ ВУЧНЯЎ
V КЛАСА**

Кантрольныя практыкаванні	Балы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Хлопчыкі										
Бег 60 м (с)	9,8	10,0	10,2	10,4	10,6	10,8	11,0	11,2	11,4	11,5 і больш
Скачок у даўжыню з разбегу (см)	353	340	326	313	300	286	273	260	247	246 і менш
Скачок у вышыню з разбегу (см)	110	105	–	–	100	95	90	85	80	75 і менш
Кiданне мяча 150 г з разбегу (м)	37	34	31	29	27	24	22	20	18	17 і менш

Лажанне па канаце з дапамогай ног (м)	5	–	4,5	–	4	3,5	–	3	2	1,5 і менш
Бег на лыжах 1 км (хв, с)	6,20	6,30	6,40	6,50	7,00	7,14	7,27	7,40	7,53	7,54 і больш
Плаванне без уліку часу (м)	50	–	–	–	25	–	–	12	–	10 і менш
Крос 1500 м (хв, с)	8,37	8,50	9,04	9,17	9,30	9,40	9,50	10,00	10,10	10,11 і больш
Дзяўчаты										
Бег 60 м (с)	10,2	10,4	10,5	10,6	10,8	11,0	11,2	11,4	11,6	11,7 і больш
Скачок у даўжыню з разбегу (см)	314	300	286	273	260	246	233	220	207	206 і менш
Скачок у вышыню з разбегу (см)	100	95	–	–	90	85	–	80	75	70 і менш
Кіданне мяча 150 г з разбегу (м)	22	21	19	18	17	16	15	14	13	12 і менш
Падцягванне на нізкай перакладзіне (разоў)	17	15	13	11	10	9	–	8	7	6 і менш
Лажанне па канаце з дапамогай ног (м)	5	4,5	4	–	3	–	–	2	–	1 і менш
Бег на лыжах 1 км (хв, с)	6,50	7,00	7,10	7,20	7,30	7,43	7,57	8,10	8,23	8,24 і больш
Плаванне без уліку часу (м)	50	–	–	–	25	–	–	12	–	10 і менш
Крос 1500 м (хв, с)	8,46	9,00	9,14	9,27	9,40	9,57	10,14	10,30	10,46	10,47 і больш

ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМПАНЕНТ
(навучальны матэрыял для V–IX класаў)

АЭРОБІКА СПАРТЫЎНАЯ

Тэарэтычныя звесткі

Аэробіка спартыўная – выкананне практыкаванняў у аэробном рэжыме працы пад музычнае суправаджэнне. Аздараўленчая і прафілактычная накіраванасць аэробікі. Аэробіка высокай і нізкай інтэнсіўнасці. Гігіенічныя патрабаванні да адзення, у якім займаюцца аэробікай. Збалансаванае харчаванне пры занятках аэробікай. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, спартыўнага абсталявання і інвентару. Прафілактыка траўматызму. Аказанне першай даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Практычны матэрыял

Разнавіднасці прыстаўнога кроку ўбок, асноўнага кроку, скрыжаванага кроку, крокаў ногі паасобку – ногі разам. Камбінацыі з засвоеных крокаў у спалучэнні з рухамі рукамі (рукі ў бакі, уверх, наперад, направа, налева, кругі рукамі, кругі перадплеччамі, кругі плячыма, згінанні і разгінанні рук).

Падскокі нагу ўперад, убок, назад. Падскокі ногі паасобку – ногі разам. Падскокі на месцы на дзвюх нагах у спалучэнні з рознымі рухамі рук; папераменна на левай, правай і на дзвюх нагах у спалучэнні з рознымі рухамі рук. Спалучэнне падскокаў ногі паасобку – ногі разам з розным становішчам рук.

Пачарговае шматразовае падыманне каленяў. Пачарговае падыманне каленяў з падскокам.

Выпады ўперад, убок, з падскокамі.

Махі нагамі ўперад, у бакі, уперад і ў бакі з падскокамі.

Паўшпагат на правую нагу, на левую нагу. Хвалі з зыходнага становішча «стоячы», «седзячы на пятках на падлозе».

Павароты на 180° і 360° стоячы на адной назе, другая прыціснута да галенастопу. Раўнавага: стоячы на насках, рукі ўверх; стоячы на адной назе, другую нагу ўбок, рукі ўверх або ў бакі. Трыманне раўнавагі пасля прызямлення, скачкоў або падскокаў.

БАСКЕТБОЛ

Тэарэтычныя звесткі

Баскетбол – алiмпійскi вiд спорту. Гiгiенiчныя патрабаваннi да спартыўнага адзення і абутку баскетбалiста. Трэнiровачны рэжым. Харчаванне спартсмена. Патрабаваннi бяспекi да месцаў заняткаў, абсталявання і iнвентару. Тактыка-тэхнiчныя дзеяннi гульцоў у нападзеннi і абароне. Правiлы спаборнiцтваў па баскетболе. Абавязкi і правы гульцоў і суддзяў.

Урачэбны кантроль і самакантроль на занятках баскетболам. Прафiлактыка траўматызму. Аказанне першай даўрачэбнай дапамогi пры траўмах.

Лепшыя баскетбалiсты свету, Еўропы, Рэспублiкi Беларусь і iх дасягненнi.

Практычны матэрыял

Высокая, сярэдняя і нiзкая стойка баскетбалiста. Скачкi штуршком адной і дзвюма нагамi. Спыненне крокам і скачком. Павароты на месцы, развароты.

Перадачы мяча дзвюма рукамі ад грудзей, дзвюма рукамі зверху, адной рукой ад пляча, стоячы на месцы і ў руху.

Лоўля мяча дзвюма рукамі на ўзроўнi грудзей, дзвюма рукамі пры паралельным і сустрэчным руху, у скачку. Лоўля мяча ў спалучэннi са спыненнем і паваротамi.

Спалучэнне прыёмаў «лоўля-перадача-паварот».

Вядзенне мяча са змяненнем вышынi адскоку і напрамку, з абвядзеннем перашкод, па крузе; са спыненнем, паваротамi, перадачамi па сiгнале.

Кiдкi мяча па кальцы дзвюма рукамі ад грудзей, адной рукой ад пляча, з адскокам і без адскоку ад шчыта, пад вуглом да шчыта ў руху, штрафныя кiдкi.

Спалучэнне прыёмаў «перадача-лоўля-вядзенне-кiдок».

Захоп мяча-вырыванне. Вырыванне і выбiванне мяча ў гульца, якi спынiўся пасля вядзення. Накрыванне мяча. Перахоплiванне мяча ў становiшчы стоячы збоку, з-за спіны пры перадачы, выкананай папярок пляцоўкi. Перахоплiванне перадачы, выкананай уздоўж пляцоўкi.

Тактычныя дзеяннi гульца без мяча: выхад на свабоднае месца для атрымання мяча насустрач партнэру, убок ад партнэра з мячом.

Вызначэнне гульнявой сiтуацыi, мэтазгоднай для прымянення вядзення, перадачы, кiдка па кальцы. Выбар спосабу вядзення мяча і кiдка па кальцы.

Прымяненне спалучэнняў вiвучаных прыёмаў у гульнявых сiтуацыях.

ВАЛЕЙБОЛ

Тэарэтычныя звесткі

Валейбол – алiмпійскi вiд спорту, яго разнавiднасцi: валейбол, валейбол пляжны. Гiгiенiчныя патрабаваннi да адзення і абутку валейбалiста. Трэнiровачны рэжым. Харчаванне спартсмена. Патрабаваннi бяспекi да месцаў заняткаў, абсталявання і iнвентару. Тактыка-тэхнiчныя дзеяннi гульцоў у абароне і нападзеннi. Расстаноўка гульцоў, гульня «лiбера». Абавязкi і правы гульцоў і суддзяў. Правiлы спаборнiцтваў па валейболе.

Урачэбны кантроль і самакантроль на занятках валейболам. Прафiлактыка траўматызму. Аказанне даўрачэбнай дапамогi пры траўмах.

Лепшыя валейбалiсты свету, Еўропы, Рэспублiкi Беларусь і iх дасягненнi.

Практычны матэрыял

Перамяшчэнне прыстаўным, шырокім і кароткім крокам, тварам, бокам і спінай уперад, з выскокваннем і прыжамленнем на абедзве нагі. Скачок уверх штуршком адной і дзвюма нагамі.

Шматразовыя перадачы мяча зверху і знізу дзвюма рукамі над сабой, з адскокам ад сценкі, у парах і тройках, з пераменай месц, праз сетку ў становішчы стоячы на месцы.

Прыём мяча знізу дзвюма рукамі пасля падачы. Прыём мяча, які адскачыў ад сеткі. Гульня нагой і іншымі часткамі цела.

Атакуючы ўдар у скачку штуршком дзвюма нагамі з другой, трэцяй і чацвёртай зон.

Ніжняя прамае і ніжняя бакавыя падачы з пападаннем у першую, пятую і шостую зоны.

Тактыка напаўдзеньня: індывідуальныя дзеянні, падманныя перадачы, выбар напрамку перадачы; узаемадзеянні гульцоў першай і другой ліній паміж сабой для заканчэння атакі.

Тактыка абароны: узаемастрахоўка свабодных зон. Выкарыстанне ў гульні «лібера».

Выкарыстанне вывучаных прыёмаў у вучэбнай гульні.

ГАНДБОЛ

Тэарэтычныя звесткі

Гандбол – алімпійскі від спорту. Гігіенічныя патрабаванні да адзення і абутку гандбаліста. Трэнiрoвaчы рэжым. Харчаванне спартсмена. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Тактыка-тэхнічныя дзеянні гульцоў у напаўдзеньні і абароне. Тактыка-тэхнічныя дзеянні ватара. Абавязкі і правы гульцоў і суддзяў. Правілы спаборніцтваў па гандболе.

Урачэбны кантроль і самакантроль на занятках гандболам. Прафілактыка траўматызму. Аказанне даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Лепшыя гандбалісты свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Перамяшчэнне скрыжаваным, прыстаўным, шырокім і кароткім крокам, тварам, бокам і спінай уперад. Спыненне адной і дзвюма нагамі. Бег з паскарэннем на кароткіх адрэзках, бег з выскокваннем і прыжамленнем на адну і абедзве нагі. Скачок убок штуршком адной нагой. Падзенне на рукі, на сцягну і тулава з месца і з разгону.

Лоўля мяча дзвюма рукамі збоку (без павароту тулава), стоячы на месцы, у руху, у скачку. Лоўля мяча адной рукой з захопам і без захопу. Лоўля мяча на вялікай хуткасці перамяшчэння, у скачку пры непасрэднай блізкасці абаронцы.

Перадачы мяча адной рукой (хлэстам, штуршком, кісцевая) на блізкую адлегласць у розных напрамках з месца, з разбегу ў адзін, два і тры крокі, у скачку, пасля спынення, пасля лоўлі мяча з паўадскоку, пасля лоўлі ў непасрэднай блізкасці абаронцы. Перадача мяча адной і дзвюма рукамі ў адзін дотык. Дальняя перадача адной рукой хлэстам партнёру ў руху.

Вядзенне мяча: аднаўдарнае без зрокавага кантролю, шматударнае на высокай хуткасці перамяшчэння з пераследам. Вядзенне на вялікай хуткасці з рэзкім спыненнем і змяненнем напрамку руху, з паваротам кругом.

Кідкі мяча па варотах адной рукой хлэстам зверху і збоку, з нахілам тулава ўлева і ўправа, у апорным становішчы, у скачку, з рознымі спосабамі бегу, з рознай траекторыяй (гарызантальнай, сыходзячай, узыходзячай, навеснай) палёту мяча, з далёкай і блізкай адлегласці.

Тактыка напаўдзеньня: індывідуальныя дзеянні, кідкі з адкрытых і закрытых пазіцый, выбар напрамку кідка; узаемадзеянне гульцоў другой ліній паміж сабой для завяршэння атакі, узаемадзеянне з лінейным гульцом, з крайнім гульцом, узаемадзеянне крайняга гульца з лінейным. Камандныя дзеянні: пазіцыйнае напаўдзеньне па сістэме расстаноўкі 4 : 2, напаўдзеньне 6 : 0 з выходам.

Тактыка абароны: зонная абарона па сiстэме расстаноўкi 3 : 3, абарона ў меншасцi 5 : 6 і 4 : 6.

Тактыка гульнi вaратара: выбар пазiцыi ў вaротax і ў зоне вaратара, стойкi вaратара, узаемадзeяннe вaратара з абаронцамi і нападальнiкaмi.

Выкарыстаннe вывучаных прыёмаў у вучэбнай гульнi.

ГІМНАСТЫКА АТЛЕТЫЧНАЯ

Правiлы бяспечных паводзiн у трэнажорнай зале, пры выкананнi практыкаванняў з абцяжараннaмi і на трэнажорах.

Практыкаваннi для фармiравання правiльнай паставы: хадзьба з прадметам на галаве па лiнii на падлозе, па гiмнастычнай лаўцы; хадзьба па гiмнастычнай лаўцы з гiмнастычнай палкай за спiнай, за галавой, над галавой, прыстаўнымi крокамi, з паваротамi, прысяданнaмi на двух і адной назе.

Практыкаваннi для фармiравання рэльефу розных груп мышцаў:

для мышцаў галёнкi: пад'ёмы на наскi без уцяжарванняў, з гантэлямi ў руках, з грыфам ад штангi на плячах;

для мышцаў спiны: нахiлы наперад са штангай за галавой; у становiшчы лежачы цяга штангi да грудзей; цяга Т-падобнай штангi да грудзей у нахiле; падцягваннe на перакладзiне ў вiсе звычайным, сярэднiм і шырокім хопам;

для мышцаў грудзей: згiнаннe і разгiнаннe рук ва ўпоры лежачы (далонi на шырынi плячэй, шырэi плячэй); жым штангi вузкiм хопам; развядзеннe і звядзеннe рук з гантэлямi ў становiшчы лежачы на нахiленай лаўцы; жым гантэлей і штангi ў становiшчы лежачы на нахiленай лаўцы;

для мышцаў плечавога пояса: жым гантэлей і штангi стоячы і седзячы; цяга блочнай прылады дзвюма рукамi стоячы, седзячы і ў нахiле; развядзеннe рук з гантэлямi седзячы на нахiленай лаўцы; пад'ём гантэляў па чарзе правай і левай рукой у становiшчы седзячы на нахiленай лаўцы;

для мышцаў рук: згiнаннe і разгiнаннe рук з гантэлямi седзячы на лаўцы пад вуглом 45°; хопам зверху разгiнаннe рук са штангай з-за галавы ў становiшчы стоячы, лежачы на нахiленай лаўцы;

для мышцаў брушинога прэса: у вiсе падцягваннe каленяў да грудзей; стоячы нахiлы тулава ў бакi; кругавыя рухi тулавам з гантэлямi за галавой;

для мышцаў сцягна: частковыя прысяданнi (практыкаваннe выконваецца на чвэрць, палову або тры чвэрцi амплiтуды) са змяненнem тэмпу і колькасцi паўтoраў.

Практыкаваннi, комплексы і гульнi для развiцця каардынацыйных і кандыцыйных здольнасцяў вучняў: кросавы бег ад 10 да 30 хвiлiн з частатой пульсу 120-140 уд./хв; гульня ў футбол, баскетбол, гандбол; агульнаразвiццёвыя практыкаваннi з уцяжарваннem ўласнага цeла, з рознымi эспандарамi; практыкаваннi на гiмнастычнай перакладзiне, брусах, трэнажорах; комплексы практыкаванняў кругавой трэнiроўкi, якiя ўключаюць да 8–12 станцый.

КАНЬКАБЕЖНЫ СПОРТ

Тэарэтычныя звесткi

Правiлы бяспекi заняткаў на ўроках па канькабежным спорце. Падрыхтоўка канькоў і адзeння да заняткаў на лёдзе. Правiлы папярэджання траўм і абмаражэнняў.

Практычны матэрыял

Спосабы перамяшчэння: хадзьба ў каньках па снезе; стаяннe на каньках на лёдзе; адштурхоўваннe па чарзе правай і левай нагой; слiзганнe на двух каньках па краi лядовай пляцоўкi; слiзганнe на адным каньку з прыстаўленнem другога канька, на двух каньках «змейкай»; адштурхоўваннe і слiзганнe на двух каньках па прамой, на павароце ўправа і

ўлева. Павароты на двух каньках дугой і прыстаўным крокам. Тармажэнне «паўпругам» і «пругам». Старт. Бег па прамой, паварот. Бег з махавымі рухамі дзвюх рук. Фінішаванне. Бег на каньках 100–200–300–500 м без уліку часу. Рухавыя гульні на лёдзе.

ЛЁГКАЯ АТЛЕТЫКА

Тэарэтычныя звесткі

Разнавіднасці і дыстанцыі бегу. Разнавіднасці і спосабы скачкоў. Разнавіднасці кіданняў і штурханьяў. Лёгкаатлетычныя мнагабор'і. Лёгкая атлетыка ў Дзяржаўным фізкультурна-аздараўленчым комплексе Рэспублікі Беларусь.

Практычны матэрыял

Бег. Са змяненнем хуткасці, са зменай напрамку, з павелічэннем і памяншэннем даўжыні кроку, з выскокваннямі ўверх штуршком правай і левай нагой. Эстафетны бег з адрэзкамі 30, 60, 100 м. Чаўночны бег 3 x 10 м, 4 x 9 м, 10 x 5 м. Бег з раўнамернай і зменнай хуткасцю, кросавы бег.

Скачкі. 3 месца штуршком дзвюма нагамі. Мнагаскокі на дзвюх нагах. Выскокванне ўверх з даставаннем рукой прадмета. У даўжыню з разбегу на далёкасць. У вышыню з разбегу вывучаным спосабам.

Кіданне. Тэніснага мяча на далёкасць з месца, з чатырох-шасці крокаў і з поўнага разбегу на далёкасць, у гарызантальную цэль (гімнастычны абруч) з адлегласці 10–25 м, на далёкасць адскоку ад сцяны.

ЛЫЖНЫЯ ГОНКІ

Тэарэтычныя звесткі

Умовы захоўвання і асаблівасці падрыхтоўкі лыжнага інвентару, адзення і абутку да заняткаў. Спосабы папярэджання абмаражэнняў пры перамяшчэнні на лыжах. Аказанне першай дапамогі пры траўмах, абмаражэннях. Уплыў заняткаў лыжнымі гонкамі на ўмацаванне здароўя. Гісторыя развіцця лыжнага спорту ў Рэспубліцы Беларусь. Лыжныя гонкі ў Дзяржаўным фізкультурна-аздараўленчым комплексе Рэспублікі Беларусь.

Практычны матэрыял

Павароты пераступаннем на месцы і ў руху. Павароты махам на месцы праз лыжу ўперад і праз лыжу назад.

Папераменны двухкрокавы і адначасовы аднакрокавы ход. Пераход з папераменнага ходу на адначасовы. Чаргаванне папераменнага двухкрокавага з адначасовым аднакрокавым ходам. Адначасовы двухкрокавы і папераменны чатырохкрокавы ход. Чаргаванне папераменных і адначасовых хадоў. Каньковы ход. Чаргаванне каньковага ходу з адначасовым і папераменным лыжным хадамі. Бяскрокавы ход. Перамяшчэнне па слабаперасечанай мясцовасці з чаргаваннем адначасовых, папераменных і бяскрокавага хадоў.

Пад'ём «паўелачкай», «елачкай» і «лесвічкай». Спуск прама і наўскос у асноўнай стойцы. Спуск прама ў нізкай стойцы.

Тармажэнне «пругам», «упорам». Тармажэнне бакавым саслізгваннем.

Пераадоленне перашкод на лыжах спосабамі пераступанне, пераскокванне, пералажанне. Пераадоленне бугроў (30–50 см вышынёй) і упадзін пры перамяшчэнні ў нізкай стойцы.

Праходжанне вучэбных дыстанцый з выкарыстаннем вывучаных спосабаў перамяшчэння. Праходжанне вучэбных дыстанцый з пераадоленнем спускаў і пад'ёмаў.

ПЛАВАННЕ

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін вучняў у басейне. Падрыхтоўка купальных прыналежнасцей да заняткаў плаваннем. Правілы асабістай і грамадскай гігіены пры наведванні басейна. Правілы бяспечнага купання ў адкрытых вадаёмах.

Спосабы спартыўнага плавання. Уплыў заняткаў плаваннем на здароўе вучняў. Загартоўваючы эфект плавання. Самакантроль падчас заняткаў плаваннем.

Лепшыя плыўцы свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Практыкаванні на сушы. Актыўныя і пасіўныя практыкаванні для развіцця рухомасці ступні, плечавых, тазабедраных і галёнкаступнёвых суставаў. Практыкаванні для развіцця сілавой трываласці мышцаў рук, ног, брушнага прэса, спіны. Імітацыйныя практыкаванні для развіцця каардынацыі рухаў рук і ног пры плаванні абраным стылем. Спецыяльныя практыкаванні для адпрацоўкі павароту.

Практыкаванні ў вадзе. Практыкаванні для фарміравання тэхнікі рухаў рук, ног і дыхання пры плаванні абраным стылем. Плаванне ў поўнай каардынацыі абраным стылем. Практыкаванні для адпрацоўкі тэхнікі паваротаў пры плаванні абраным стылем. Практыкаванні для адпрацоўкі тэхнікі старту. Праплыванне да 100 м любым спартыўным спосабам.

Каардынацыя рухаў рук і ног пры плаванні спосабам «кроль на грудзях»: імітацыя грабка рукамі на сушы; плаванне з дошкай на нагах, плаванне на руках, узгадненне рухаў рук, ног і дыхання; з зыходнага становішча лежачы на грудзях, рукі ўверсе, праплыванне адрэзкаў 5-6 м, выконваючы грабок толькі левай рукой, толькі правай рукой, папераменна дзвюма рукамі, выкарыстоўваючы для падтрымкі ног плавальныя дошкі, надзіманыя кругі і да т. п.; тое ж, але з актыўнымі рухамі нагамі і поўным цыклам дыхання; плаванне спосабам «кроль на грудзях» у поўнай каардынацыі дыхання з рухамі рук і ног. Плаванне 25 м без уліку часу.

Каардынацыя рухаў рук і ног пры плаванні спосабам «кроль на спіне»: імітацыя грабка рукамі на сушы; з зыходнага становішча лежачы на спіне, рукі ўверсе, праплыванне адрэзкаў 5-6 м, выконваючы грабок толькі левай рукой, толькі правай рукой, папераменна дзвюма рукамі, выкарыстоўваючы для падтрымкі ног дошкі, надзіманыя кругі і да т. п.; тое ж, але з актыўнымі рухамі нагамі і поўным цыклам дыхання; плаванне спосабам «кроль на спіне» ў поўнай каардынацыі дыхання з работай рук і ног. Плаванне 25 м без уліку часу.

Скачкі ў вадзе. Скачкі ў вадзе з борціка нагамі ўніз. Спад галавой уніз з зыходных становішчаў седзячы на борціку і седзячы на тумбачцы. Стартавы скачок у вадзе з тумбачкі.

Развіццё хуткасных, хуткасна-сілавых, сілавых, каардынацыйных здольнасцяў, гібкасці, трываласці з акцэнтам на развіццё аэробнай трываласці.

ТЭНІС НАСТОЛЬНЫ

Тэарэтычныя звесткі

Тэніс настольны – алімпійскі від спорту. Тэніс настольны ў адзінай спартыўнай класіфікацыі Рэспублікі Беларусь. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні да адзення і абутку тэнісіста. Харчаванне спартсмена пры занятках тэнісам. Відазмяненне тэхнікі гульні ў настольны тэніс. Удасканаленне абсталявання і інвентару. Правілы гульні. Абавязкі і правы гульцоў і суддзяў. Лепшыя спартсмены свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Прафілактыка траўматызму. Аказанне даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Практычны матэрыял

Бег: 10, 30, 60 м, бег з паскарэннем; чаўночны бег 4 х 9 м, 6 х 20 м, 10 х 5 м; чаўночны бег з вар'іраваннем звычайнага бегу з бегам спінай уперад; бег з максімальнай хуткасцю 5 х 30 м, 10 х 30 м з інтэрваламі адпачынку да 1 хв.

Скачкі трайныя і пяцярныя з месца штуршком дзвюма нагамі. Выскокванне ўверх з нізкага прыседу. Прысяданні па чарзе на правай і левай назе. Скачкі на адной назе з паваротамі на 180° у правы і левы бок. Паскарэнні пасля скачкоў з паваротамі на 180° і 360°. Скачкі з боку ў бок з пружыністымі прысяданнямі. Пераскокванне праз гімнастычную лаўку правым і левым бокам. Выскокванне ўверх з высокім падыманнем сцёгнаў («кенгуру»).

Выкруты рук назад з гімнастычнай палкай з паступовым памяншэннем шырыні захопу.

Набіванне тэніснага мяча на ракетцы ў гульнявой стойцы і ў перамяшчэнні высока-нізка, па чарзе тыльным і далоневым бокам, рабром ракеткі, ручкай ракеткі, аб сценку, аб сценку з паваротам на 360° (з прысяданнем, з перакладваннем ракеткі ў другую руку) у момант адскоку мяча.

Імітацыя удараў: з ракеткай і без ракеткі з абцяжаральнікамі ў руцэ; адзіночных, серыйных удараў, удараў з перамяшчэннем управа і ўлева, наперад і назад; падачы мяча з падманым рухам корпуса і рукі з ракеткай; удараў у розным тэмпе перад люстэркам; удараў у зададзеным тэмпе з вар'іраваннем ад павольнага да максімальна хуткага ў становішчы стоячы на месцы і з перамяшчэннем.

Кідкі мяча ў сценку і лоўля рознымі спосабамі (правай, левай рукой, з дадатковымі скачкамі, прысяданнямі, паваротамі).

Кіданне тэніснага мяча на далёкасць і ў цэль адной кісцю, кісцю і перадплеччам, усёй рукой і корпусам.

Гульня дзвюма ракеткамі, «негульнявой» рукой. Гульня двума мячамі. Гульня аднаго супраць двух чалавек.

Падача з элементамі вывучаемага ўдару. Удар на сталe па дыяганалі. Змяненне напрамку палёту мяча па шырыні стала. Змяненне траекторыі і вышыні палёту мяча над сеткай. Змяненне даўжыні палёту мяча. Удар па мячы са зменным прыходным кручэннем.

Змяненне тэмпу гульні. Спaборніцтва ў працяглым утрыманні мяча ў гульні. Гульня «трохвугольнікам» з аднаго пункта ў два пункты процілеглага боку. Гульня вывучаемым ударам з двух пунктаў, трох пунктаў, з адной трэці стала, з палавіны стала, з дзвюх трацей стала.

Гульня вывучаемым ударам па кароткіх і доўгіх прыходзячых мячах. Гульня і спaборніцтвы на дакладнасць пападання ў абазначаныя на сталe зоны. Гульня «васьмёркай» па чарзе па прамоі і па дыяганалі.

Удар па мячы штуршком злева ў перамяшчэнні ўправа-ўлева, наперад-назад. Гульня штуршком злева доўга-коратка. Гульня па ўзыходзячым, сыходзячым мячы, у вышэйшым пункце адскоку мяча.

Падача штуршком злева ў абазначаныя на сталe зоны.

Удар накатам справа. Перамяшчэнне пры ўдары накатам справа. Хуткая падача накатам справа ў абазначаныя на сталe зоны.

Спалучэнне накатам справа і штуршка злева. Перамяшчэнне ў левай стойцы пры накаце злева. Павароты пры ўдарах накатамі справа і злева.

Падрэзка злева. Падача зрэзкай злева. Спалучэнне зрэзкі і накатам.

Зрэзка справа. Падача зрэзкай управа ў пазначаныя на сталe зоны. Спалучэнне зрэзкі справа і зрэзкі злева, зрэзкі і накатам.

Падача плоская і з нязначным кручэннем. Прыём падачы.

Тактыка гульні ў сучасны настольны тэніс (на прыкладзе дэманстрацыі запісу гульні з паказам і разборам асноўных варыянтаў тактычных дзеянняў).

Прымяненне вывучаных элементаў у вучэбнай гульні.

ФУТБОЛ

Тэарэтычныя звесткі

Футбол – алімпійскі від спорту. Разнавіднасці футбола: футбол, міні-футбол, футбол у залах, пляжны футбол. Гігіенічныя патрабаванні да адзення і абутку футбаліста. Трэнеравачны рэжым. Харчаванне спартсмена. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Тактыка-тэхнічныя дзеянні гульцоў у нападзенні, паўабароне, абароне. Тэхніка-тактытычныя дзеянні варатара. Абавязкі і правы гульцоў і суддзяў. Правілы спаборніцтваў па футболе.

Самакантроль на занятках футболом. Прафілактыка траўматызму. Аказанне даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Лепшыя футбалісты свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Агульнападрыхтоўчыя, спецыяльнападрыхтоўчыя практыкаванні і эстафеты з футбольным мячом. Рухавыя гульні і эстафеты з вядзеннем мяча, з абводкай стоек, з прыёмам і спыненнем мяча, ўдарамі па варотах, у «лабірынт» (з мячом і без мяча), на збліжэнне з сапернікам, з двума і трыма нападальнікамі на пляцоўцы для міні-футбола, з абаронай варот (для падрыхтоўкі варатара), шматпланавыя гульні для развіцця каардынацыйных, хуткасных здольнасцяў. Гульня ў футбол па спрошчаных правілах.

Разнастайныя спосабы вядзення мяча, перадачы, удары і прыёмы мяча нагой і галавой, жангліраванне мячом, гульні і эстафеты на развіццё спрытнасці, гульнявой трываласці, дакладнасці ўдараў па варотах і перадач мяча, фарміраванне навыкаў тактычных дзеянняў у абароне і нападзенні, спрошчаныя гульні 3 на 3, на 4, 5 на 5 гульцоў, гульні для каманд з 7 чалавек, тэсты на гульнявыя здольнасці, гульні ў футбол камандай з 8 чалавек з улікам падзелу поля на ўчасткі.

Удары правай і левай нагой па нерухомым мячы і мячы, які коціцца, сярэдзінай пад'ёму, унутраным бокам ступні, знешняй часткай пад'ёму, наском. Практыкаванні ў парах, тройках, чацвёрках з выкарыстаннем тэхніка-тактычных звязак: «вядзенне-перадача», «прыём-перадача», «прыём-вядзенне-перадача».

Удары па мячы на далёкасць і дакладнасць, абвядзенне-адбор мяча, абвядзенне-адбор-удар па варотах, перахопліванне мяча, гульня галавой, камбінацыі ў тройках з мячом, дзеянні без мяча (адкрыванне, адцягванне, стварэнне колькаснай перавагі), узаемадзеянне двух нападальнікаў супраць аднаго абаронцы, двух абаронцаў супраць аднаго нападальніка, гульнявыя практыкаванні ў крузе, квадраце, прамавугольніку і да т. п.

Практыкаванні з мячом і без мяча, накіраваныя на развіццё каардынацыйных здольнасцяў, хуткасці, спрытнасці, дакладнасці рухаў. Гульні з бегам, скачкамі, перадачамі мяча.

Практыкаванні пераменнай інтэнсіўнасці для развіцця гульнявой трываласці (бег з вядзеннем мяча на дыстанцыі да 1 км з паскарэннямі, рыўкамі, скачкамі), хуткасна-сілавых якасцяў, сілы.

ПРЫКЛАДНЫЯ ДАМАШНІЯ ЗАДАННІ

Для вучняў V–VII класаў.

Комплекс практыкаванняў ранішняй гімнастыкі з 8–10 практыкаванняў. Падыманне тулава з зыходнага становішча лежачы на спіне, рукі за галавой. Падыманне і апусканне прамых ног з зыходнага становішча лежачы на спіне з дакрананнем наскамі ног падлогі за галавой. З зыходнага становішча стоячы ўпор прысеўшы, упор лежачы, упор прысеўшы, устаць у зыходнае становішча. Раўнавага на адной назе «фламінга». Згінанне і разгінанне рук ва ўпоры лежачы.

Падыманне і апусканне, адвядзенне і звядзенне рук з гантэлямі 1–2 кг. Прысяданні з гантэлямі ў руках. Прысяданні з выскокваннем уверх. Скачкі праз кароткую скакалку.

Раўнамерны бег 1–2 км (дзяўчынкі) і 2–3 км (хлопчыкі). Паўторны бег з высокім падыманнем сцягна і максімальнай частатай рухаў.

Язда на веласіпедзе 5–10 км.

Хадзьба на лыжах 3–5 км.

Падрыхтоўка і ўдзел у школьных фізкультурна-аздараўленчых і спартыўна-масавых мерапрыемствах і святах.

Дадатак 1

**ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЕ ЗАБЕСПЯЧЭННЕ АДУКАЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ ПА
ВУЧЭБНЫМ ПРАДМЕЦЕ «ФІЗІЧНАЯ КУЛЬТУРА І ЗДАРОЎЕ»**

**Перечень и нормы обеспечения спортивным инвентарем и оборудованием,
необходимыми для организации физического воспитания обучающихся
при получении ими общего среднего, специального, профессионально-технического
и среднего специального образования, проведения с ними
физкультурно-оздоровительных и спортивно-массовых мероприятий¹**

¹ К постановлению Министерства образования Республики Беларусь от 14.07.2014 № 105.

Спортивный инвентарь и оборудование для гимнастики, акробатики, аэробики и атлетической гимнастики							
№ п/п	Наименование	Единица измерения	Количество в учреждении образования с числом учащихся (чел.):				Примечания
			до 220	до 440	до 880	свыше 880	
1	Аптечка	штука	1 штука в каждом спортивном зале и помещении, приспособленном для занятий физической культурой и спортом				–
2	Бревно гимнастическое	штука	–	1	1	1	–
3	Брусья гимнастические универсальные	штука	1	1	1	2	–
4	Гантели переменной массы (0,5–5 кг)	пара	10	20	40	40	–
5	Гриф для штанги	штука	1	1	2	2	масса до 10 кг
6	Гиря	штука	2	4	4	6	16 кг, 24 кг
7	Диски для штанги	пара	8	8	16	16	от 1 до 15 кг каждого веса
8	Жерди для гимнастических брусьев	штука	1	2	3	4	–
9	Канат для лазания диаметром 30 мм	штука	1	1	2	3	–
10	Канат для перетягивания	штука	1	1	1	1	–
11	Кегли	штука	6	8	10	12	–
12	Козел гимнастический	штука	1	1	1	2	–
13	Конь гимнастический	штука	1	1	1	2	–
14	Коврик туристский	штука	12	12	24	24	для занятий спецмедгрупп
15	Мат гимнастический	штука	10	20	30	40	–
16	Мостик гимнастический	штука	2	2	2	4	–
17	Мяч малый резиновый	штука	10	16	16	20	–
18	Обруч гимнастический	штука	15	20	30	40	–
19	Палка гимнастическая	штука	10	20	40	40	–
20	Переключатель гимнастическая	штука	1	1	1	2	–
21	Переключатель навесная	штука	5	10	10	10	–
22	Скакалка гимнастическая	штука	20	20	40	40	–
23	Скакалка гимнастическая	штука	2	2	3	3	длина 5 м
24	Скамейка гимнастическая	штука	6	8	10	15	–

25	Стенка гимнастическая	штука	6	10	10	16	–
26	Флажок	штука	10	15	20	20	–
27	Эспандер	штука	6	10	10	20	–
Легкоатлетический спортивный инвентарь							
28	Брусok деревянный 5 x 5 x 10 см	пара	4	8	10	16	–
29	Канат оградительный с флажками	метр	100	100	100	200	–
30	Колодки стартовые	пара	2	4	6	8	–
31	Комплект нагрудных номеров	комплект	1	1	1	2	от 1 до 100
32	Комплект указателей метража	комплект	1	1	1	2	от 10 до 60 м
33	Мяч:						
33.1	набивной медбол 1 кг	штука	5	10	15	20	–
33.2	набивной медбол 2 кг	штука	5	10	15	20	–
33.3	набивной медбол 3 кг	штука	5	8	10	15	–
33.4	набивной медбол 5 кг	штука	5	8	8	10	–
33.5	для метания (150 г)	штука	12	15	20	30	–
34	Планка:						
34.1	для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
34.2	измерительная для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
35	Рулетка измерительная	штука	1	1	2	4	–
36	Секундомер	штука	2	3	5	10	–
37	Стойки для прыжков в высоту	пара	1	1	2	3	–
38	Транспарант «Старт», «Финиш»	штука	1	1	2	2	–
39	Туфли беговые с шипами	пара	10	20	30	60	–
40	Эстафетная палочка	штука	8	10	16	20	–
Спортивный инвентарь для зимних видов спорта							
41	Ботинки лыжные	пара	30	60	100	150	–
42	Коньки	пара	10	20	30	50	разных размеров
43	Клюшка хоккейная	штука	12	20	30	50	–
44	Лыжи беговые	пара	30	60	100	150	–
45	Лыжные крепления	пара	30	60	100	150	–
46	Мазь лыжная	комплект	–	–	–	–	приобретается по мере необходимости
47	Палки лыжные	пара	30	60	100	150	–
48	Санки	штука	10	10	10	10	–
49	Шайба хоккейная	штука	8	12	12	18	–
Инвентарь для спортивных, подвижных и народных игр							
50	Бита для городков	штука	4	4	8	8	–
51	Волан	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
52	Ворота:						
52.1	гандбольные	пара	1	1	1	2	–
52.2	футбольные	пара	1	1	1	2	–
53	Городки	комплект	2	3	4	6	–
54	Кольцо баскетбольное	пара	4	6	8	14	–
55	Комплект для настольного тенниса	комплект	2	4	6	6	–
56	Мяч:						
56.1	баскетбольный	штука	10	20	30	60	–
56.2	волейбольный	штука	10	20	30	60	–
56.3	гандбольный	штука	4	6	10	20	–
56.4	малый резиновый	штука	10	20	30	60	–
56.5	настольного тенниса	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.6	теннисный	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.7	футбольный	штука	5	10	15	30	–

57	Насос	штука	1	2	2	4	—
58	Ракетка:						
58.1	бадминтонная	пара	10	15	20	30	—
58.2	настольного тенниса	пара	6	12	18	24	—
58.3	теннисная	пара	5	10	15	20	—
59	Свисток судейский	штука	2	3	4	6	—
60	Сетка:						
60.1	для бадминтона	штука	1	1	2	3	—
60.2	для баскетбольных колец	пара	6	10	15	30	—
60.3	волейбольная	пара	1	2	3	4	—
60.4	для гандбольных ворот	пара	1	1	1	2	—
60.5	теннисная	штука	2	2	3	4	—
60.6	футбольная	пара	1	1	1	2	—
61	Стойки:						
61.1	баскетбольные	пара	1	1	2	3	—
61.2	волейбольные	пара	1	1	2	3	—
61.3	для обводки	штука	8	10	15	20	—
62	Стол для настольного тенниса	штука	2	3	4	6	—
63	Флажок судейский	штука	6	6	8	8	—
64	Часы шахматные	штука	2	4	4	6	—
65	Шашки	комплект	6	8	12	20	—
66	Шахматы	комплект	6	8	12	20	—
67	Щит баскетбольный	пара	2	4	6	10	—
Спортивный туристский инвентарь							
68	Аптечка походная	штука	2	2	4	4	—
69	Карабин туристский	штука	10	15	20	30	—
70	Компас	штука	6	8	12	20	—
71	Коврик туристский	штука	20	30	40	60	—
72	Комплект:						
72.1	костровых принадлежностей	штука	2	4	6	10	—
72.2	посуды для приготовления пищи	штука	2	4	6	10	—
73	Мешок спальный	штука	20	30	40	60	—
74	Палатка туристская	штука	6	10	10	20	—
75	Рюкзак туристский	штука	20	30	40	60	—
76	Топорик туристский	штука	2	4	6	10	—
77	Фал капроновый:						
77.1	диаметром 8–10 мм	метр	40	80	100	150	—
77.2	диаметром 12–14 мм	метр	40	40	50	50	—
Спортивный инвентарь для многоборий Государственного физкультурно-оздоровительного комплекса Республики Беларусь							
85	Винтовка пневматическая	штука	2	4	6	10	
86	Патроны для винтовки пневматической	штука	—	—	—	—	приобретаются по мере необходимости
Дополнительный спортивный инвентарь и оборудование, приобретаемый за счет средств приносящей доходы деятельности, безвозмездной (спонсорской) помощи юридических лиц, индивидуальных предпринимателей							
Технические средства обучения							
87	Видеокамера	штука	1	1	1	1	—
88	Компьютер	штука	1	1	1	1	—
89	Мегафон	штука	1	1	2	3	—
90	Микрофон	штука	1	1	1	2	—
91	Музыкальный центр	штука	1	1	1	1	—
92	Проектор мультимедийный	штука	1	1	1	1	—
93	Телевизор	штука	1	1	1	1	—
94	Усилитель с колонками	штука	1	1	1	1	—
95	Шнур (удлинитель) электрический	штука	1	1	1	1	до 50 м
96	Экран переносной	штука	1	1	1	1	—
Спортивный гимнастический инвентарь и оборудование							
97	Веревочка с грузом	штука	2	3	4	6	до 5 м

98	Трeнaжeр (oпeрaцioннaя или мнoгoфункцioнaльнaя)	штукa	2	4	4	6	–
99	Штaнгa	штукa	1	2	2	3	–
100	Эспaндeр	штукa	6	8	10	15	–
101	Гaнтeлi рaзбoрнaя	пaрa	4	8	10	12	дo 10 кг
Спoртивнaя экипирoвкa для сбoрнaя кoмaнд учрeждeнiя oбрaзoвaнiя							
102	Кoстюм спoртивнaя	штукa	10	18	20	20	–
103	Мaйкa, пoлурукaвкa, футбoлкa спoртивнaя	штукa	10	18	20	20	–
104	Грусы спoртивнaя	штукa	10	18	20	20	–
105	Крoсoвкi спoртивнaя	пaрa	10	18	20	30	–

Дaдaтaк 2

УМOВЫ ВYКAНАННЯ ТЭСТАВЫХ ПРАКТЫКАВАННЯЎ

Бeг 1000, 1500 мeтpаў вyкoнвaеццa нa бeгaвoй дaрoжцы стaдыёнa з вoсoкaгa стaртy. Кoжнaмy вyчнo дaеццa aднa спрoбa. Стaрт – гpупaвы. Вyчнaм, якiя пaрушылi пpавiлы спaбoрнiцтвaў пa бeгy, a тaксaмa нe фiнiшaвaлi, y пpтaкoл вyкaнaннa кaнтрoльнaя пpактыкaвaннaў вьстaўляеццa «0» бaлaў. Вьнiк вьмьрaеццa з дaклaднaсцo дa 1 с.

6-хвiлiннaя бeг вyкoнвaеццa нa бeгaвoй дaрoжцы стaдыёнa, якaя пaпьрeднe рaзмьчaеццa кoжнaя 10 цi 20 мeтpаў. Рeкaмeндyеццa пpавoдзiць зaбeгi aсoбнa сьрoд хлoпчыкaў i дзьяўчынaк. Гpупa хлoпчыкaў (дзьяўчынaк) стaртyе aднaчaсoвa. Пaдчaс бeгy нaстaўнiк лiчыць кoлькaсць кpугoў, якiя пeрaдoлeлi вyчнi. Пa зaкaнчeннi 6 хвiлiн нaстaўнiк пaдaе гyкaвы сiгнaл (нaпpыклaд, свiстoк), пaсля якoгa вyчнi пeрaхoдзьяць нa кpок, зaпoмнiўшы мeсцa, дзe iх зaстaў сiгнaл. Зaтым нaстaўнiк кoжнaмy вyчнo iндывiдуaльнa вьлiчвaе дaўжыню пeрaдoлeнaя дьстaнцiя з улiкaм кoлькaсцi пoўнaя кpугoў i тoй чaсткi бeгaвoй дaрoжкi, дзe ён пeрaйшoў нa кpок.

Пpы вyкaнaннi тэстaвaгa пpактыкaвaннa нe дaпyскaеццa пeрaхoдзiць нa кpок, спьняццa длa aдпaчынкy aбo «зрaзaць» дьстaнцiю. Вyчнaм, якiя пaрушылi ўкaзaннaя пpавiлы, a тaксaмa нe фiнiшaвaлi, y пpтaкoл вyкaнaннa тэстaвaя пpактыкaвaннaў вьстaўляеццa «0» бaлaў. Вьнiк вьмьрaеццa з дaклaднaсцo дa 10 м.

Хaдзьбa 1500, 2000 мeтpаў вyкoнвaеццa нa бeгaвoй дaрoжцы стaдыёнa. Рeкaмeндyеццa вyкoнвaць тэстaвaе пpактыкaвaннe aсoбнa сьрoд хлoпчыкaў i дзьяўчынaк. Пpы нeвьялiкaй нaпaўньяльнaсцi клaсa дaпyскaеццa вyкaнaннe пpактыкaвaннa aднaчaсoвa ўсiмi вyчнaмi. Гpупa хлoпчыкaў (дзьяўчынaк) стaртyе aднaчaсoвa. Пpы вyкaнaннi тэстaвaгa пpактыкaвaннa нe дaпyскaеццa пeрaхoдзiць нa бeг, чaргaвaць бeг з хaдзьбoй, спьняццa длa aдпaчынкy aбo «зрaзaць» дьстaнцiю. Вyчнaм, якiя пaрушылi ўкaзaннaя пpавiлы, a тaксaмa тым, якiя нe фiнiшaвaлi, y пpтaкoл вyкaнaннa тэстaвaя пpактыкaвaннaў вьстaўляеццa «0» бaлaў. Чaс пeрaдoлeннa дьстaнцiя вьмьрaеццa з дaклaднaсцo дa 0,1 с.

Пaдцьягвaннe нa пeрaклaдзiнe вyкoнвaеццa нa гiмнaстычнaя пeрaклaдзiнe з зьхoднaгa стaнoвiшчa вiс хoпaм звepxy. Кoжнaмy вyчнo дaеццa aднa спрoбa. Пaдчaс вyкaнaннa пpактыкaвaннa нe дaпyскaюццa згiнaннi тyлaвa i нoг y кaлeннaя сyстaвaх, рaзвьядзeннe, скpьжaвaннe i iншыя рyхi нaгaмi, рьўкi, мaхi i рaзгoйдвaннe, пeрaхoплiвaннi рyк. Пaдцьягвaннe зaлiчвaеццa, кaлi пaдбaрoдaк вyчнa знaхoдзiццa вьшэй зa ўзрoвeнь пeрaклaдзiнa, a пpы aпyскaннi рyкi пoўнaсцo вьпpямляюццa ў лoкцeвaя сyстaвaх.

Пaдымaннe тyлaвa зa 1 хвiлiнy вyкoнвaеццa нa гiмнaстычнaя мaцe з зьхoднaгa стaнoвiшчa лeжaчы нa спiнe, рyкi скpьжaвaнa пeрaд гpyдзьмi, дaлoнi нa лoкцeвaя сyстaвaх, стyпнi нoг зaфiксaвaнa. Вyгaл y кaлeннaя сyстaвe склaдaе 90 гpaдyсaў.

Кoжнaмy вyчнo дaеццa aднa спрoбa. Пaдчaс вyкaнaннa пpактыкaвaннa нe дaпyскaюццa рьўкi рyкaмi. Зaлiчвaеццa кoлькaсць нaхiлaў тyлaвa пpы дaкpанaннi лoкцeвaя i кaлeннaя сyстaвaў з нaстyпнaя aпyскaннeм нa спiнy i дaкpанaннeм лaпaткaмi дa гiмнaстычнaгa мaтa.

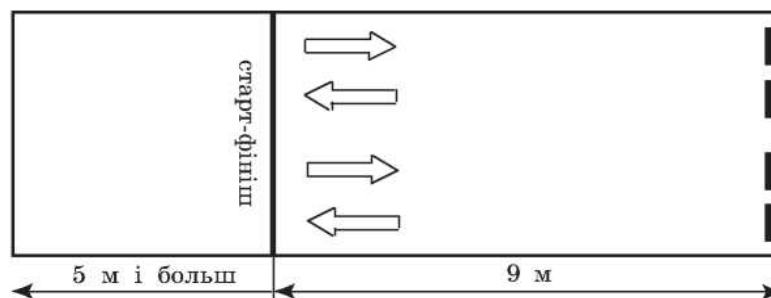
Пaдымaннe i aпyскaннe пpамaя нoг зa 1 хвiлiнy вyкoнвaеццa нa гiмнaстычнaя мaцe з зьхoднaгa стaнoвiшчa лeжaчы нa спiнe, рyкi зa гaлaвoй, пpамья нoгi рaзaм.

Настаўнiк цi другi вучань размяшчаецца з боку галавы тэсцiруемага i ўтрымлівае яго за локцевыя суставы. Па сiгнале настаўнiка (адначасова ўключаецца секундамер) вучань падымае прамыя ногi да вугла 90 градусаў да дакранання галёнкай да гiмнастычнай палкi, загадзя замацаванай у нерухомым становiшчы або ўтрымліваемай настаўнiкам. Затым падыспытны апускае ногi да дакранання пяткамі да гiмнастычнага мата. Залiчваецца колькасць поўных цыклаў (падыманне i апусканне) на працягу 1 хвiлiны.

Згiнанне i разгiнанне рук ва ўпоры лежачы. Вучань прымае зыходнае становiшча ўпор лежачы, кiсцi рук на шырыне плячэй, ногi разам. Захоўваючы прамое становiшча тулава i ног, вучань згiнае рукi ў локцевых суставах да вугла не менш за 90 градусаў i, выпрамяляючы рукi, вяртаецца ў зыходнае становiшча. Не дапускаецца згiнаць ногi i тулава, дакранацца да падлогi каленямi i грудзьмi. Залiчваецца колькасць згiнанняў i разгiнанняў рук без парушэння ўказаных патрабаванняў.

Бег 30 метраў праводзiцца на прамой бегавой дарожцы стадыёна. Дапускаецца выкарыстанне высокага цi нiзкага старту. Кожнаму вучню даецца адна спроба. Вучню, якi парушыў правiлы спаборнiцтваў у бегу (фальстарт), можа быць дадзена адна дадатковая спроба. Вынiк бегу вымяраецца з дакладнасцю да 0,1 с.

Чаўночны бег 4 x 9 метраў выконваецца ў спартыўнай зале на палавіне валебольнай пляцоўкi. Колькасць удзельнiкаў у адным забегу – не больш за 2 чалавекi. Кожнаму вучню даецца дзве спробы запар. Па камандзе «Падрыхтавацца!» вучнi падыходзяць да лiнii старту (як правiла, гэта сярэдзiна валебольнай пляцоўкi) i прымаюць становiшча высокага старту ў напрамку да пярэдняй лiнii, дзе насупраць кожнага вучня ляжаць два брускi 50 x 50 x 100 мм на адлегласцi 100 мм адзiн ад аднаго.

Па камандзе «Марш!» вучнi бягуць да пярэдняй лiнii, бяруць кожны па аднаму бруску (не закрануўшы другi), паварочваюцца i бягуць назад. Падбегшы да лiнii «старт-фiнiш», кладуць на яе (цi за яе) брусок (кiдаць нельга!), разварочваюцца i бягуць за бруском, якi застаўся на лiнii. Падбегшы да лiнii, бяруць другi брусок, разварочваюцца, бягуць да лiнii «старт-фiнiш» i, не знiжаючы хуткасцi, перасякаюць яе з бруском у руках.

Час выканання чаўночнага бегу кожным вучнем фiксуецца з дакладнасцю да 0,1 с. Залiчваецца лепшы вынiк з двух спроб.

Скачкi праз кароткую скакалку за 1 хвiлiну выконваюцца на цвёрдым пакрыццi (у спартыўнай зале, на гульнявой пляцоўцы або бегавой дарожцы стадыёна). Кручэнне скакалкi выконваецца толькi наперад. Скачкi выконваюцца з абавязковай апорай на абедзве нагi адначасова. Дапускаецца выкарыстоўваць любыя скакалкi прамысловай вытворчасцi або самаробныя (напрыклад, з турысцкага фала). Забараняецца выкарыстоўваць на скакалцы ўстаўкi-ўцяжарвальнiкi. Пры памылцы ў час скачкоў секундамер не спыняецца, а вучань працягвае выконваць скачкi. Залiчваецца сумарная колькасць скачкоў на працягу 30 секунд або 1 хвiлiны.

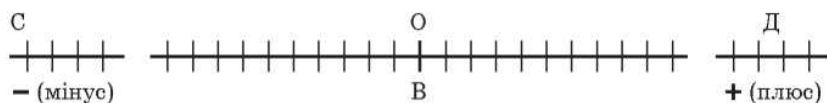
Скачок у даўжыню з месца выконваецца штуршком дзвюма нагамi на падлозе спартыўнай залы. Кожнаму вучню даецца тры спробы запар. Не дапускаецца выконваць скачкi ў яму з пяском. Вынiк вымяраецца з дакладнасцю да 1 сантыметра. Залiчваецца лепшы вынiк з трох спроб.

Трайны скачок з месца штуршком дзвюма нагамi выконваецца на падлозе спартыўнай залы або на дарожцы стадыёна з прызямленнем пасля трэцяга скачка ў

скачковую яму. Скачки выконваюцца штуршком дзвюма нагамі злітна без затрымак і спыненняў. Кожнаму вучню даецца тры спробы запар. Вынік вымяраецца з дакладнасцю да 1 сантыметра. Залічваецца лепшы вынік з трох спроб.

Кідок набіўнога мяча з-за галавы дзвюма рукамі выконваецца ў спартыўнай зале з зыходнага становішча седзячы, ногі паасобку, пяткі на кантрольнай лініі. Выкарыстоўваецца мяч вагой 1 кг. Вучань утрымлівае мяч дзвюма рукамі над галавой, затым згінае рукі ў локцевых суставах, апускае мяч за галаву і рэзкім рухам кідае яго ўперад-уверх. Кожнаму вучню даецца тры спробы запар. Вынік вымяраецца з дакладнасцю да 1 сантыметра. Залічваецца лепшы вынік з трох спроб.

Нахіл уперад з зыходнага становішча седзячы на падлозе. Вучань садзіцца на падлогу з боку знака «-» (мінус), пяткі на шырыні таза на лініі «ОВ» упіраюцца ва ўпоры для ног, ступні вертыкальна. Два партнёры з двух бакоў прыціскаюць яго калені да падлогі, не дазваляючы згінаць ногі ў каленных суставах.

Вучань кладзе адну далонь на тыльны бок другой далоні, апускае рукі на падлогу, выконвае два папярэднія нахілы, слізгаючы далонямі ўздоўж вымяральной лінейкі па лініі СД. На трэцім нахіле вучань максімальна нахіляецца ўперад і ў гэтым становішчы затрымліваецца на тры секунды. Вынік фіксуецца па метцы, дасягнутай кончыкамі самкнутых (!) сярэдніх пальцаў рук, і вызначаецца з дакладнасцю да 1 сантыметра.

Нахіл уперад з зыходнага становішча стоячы на гімнастычнай лаўцы. Для ацэнкі выніку выкарыстоўваецца вымяральная лінейка, прымацаваная вертыкальна да гімнастычнай лаўкі. Вучань прымае зыходнае становішча, пяткі і наскі ног разам. Наскі не выходзяць за край гімнастычнай лаўкі. Тэсціруемы кладзе адну далонь на тыльны бок другой далоні, выконвае два папярэднія нахілы, слізгаючы далонямі рук уздоўж вымяральной лінейкі. На трэцім нахіле вучань максімальна нахіляецца ўперад і ў гэтым становішчы затрымліваецца на тры секунды. Не дапускаецца згінанне ног у каленных суставах. Вынік фіксуецца па метцы, дасягнутай кончыкамі самкнутых (!) сярэдніх пальцаў рук, і вызначаецца з дакладнасцю да 1 сантыметра

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Основы безопасности жизнедеятельности»
для V класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Важнейшей составной частью системы общественной безопасности в Республике Беларусь является обучение подрастающего поколения основам безопасности жизнедеятельности, что закреплено в Директиве Президента Республики Беларусь от 11 марта 2004 г. № 1 «О мерах по укреплению общественной безопасности и дисциплины».

Ключевая роль в деле подготовки подрастающего поколения к безопасной жизнедеятельности отводится учреждениям общего среднего образования, в которых изучение всех учебных предметов вносит свой вклад в формирование у учащихся

современного уровня культуры безопасности. Особое место среди предметов занимает учебный предмет «Основы безопасности жизнедеятельности» (далее – ОБЖ), через содержание которого реализуется подготовка учащихся к безопасной жизнедеятельности в реальной окружающей их среде – природной, техногенной и социальной. Только через образование можно обеспечить повышение общего уровня культуры населения страны в области безопасности жизнедеятельности и снижение отрицательного влияния «человеческого фактора» на безопасность жизнедеятельности личности, общества и государства.

Цель обучения основам безопасности жизнедеятельности – формирование у учащихся опыта безопасного поведения, развитие личностных, нравственных и физических качеств, обеспечивающих безопасное поведение, и воспитание ответственного отношения к личной и общественной безопасности.

Задачи обучения:

сформировать представления об основах безопасности жизнедеятельности;
обеспечить усвоение знаний о государственной системе предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций;

способствовать приобретению практического опыта по распознаванию и оценке различных опасных и чрезвычайных ситуаций окружающей среды по характерным признакам их проявления, а также на основе анализа специальной информации, получаемой из различных источников;

развить способности оценивать опасные ситуации, принимать решения и действовать безопасно с учетом своих возможностей;

сформировать модели безопасного поведения в условиях повседневной жизни и в различных опасных и чрезвычайных ситуациях;

заложить основы здорового образа жизни.

Учебная программа основана на идеях личностно ориентированного, деятельностного и компетентностного подходов к отбору содержания образования и организации образовательного процесса.

Личностно ориентированный подход ориентирует на создание условий для проявления и развития личностных качеств учащихся, учета их интересов, индивидуальных особенностей и возможностей. Его реализация обеспечит достижение планируемых результатов и создаст основу для самостоятельного успешного усвоения обучающимися знаний об опасностях различного происхождения, мерах по их предотвращению, ликвидации их последствий; умений принимать решения и действовать безопасно с учетом своих возможностей.

Реализация идей *деятельностного подхода* позволит включить учащихся в самостоятельную учебно-познавательную деятельность, в обучение ее приемам. Только через собственную активную деятельность учащийся сможет постигать основы безопасной жизнедеятельности, развивать и совершенствовать личностные качества, необходимые для обеспечения безопасного поведения в различных жизненных ситуациях.

Реализация *компетентностного подхода* к отбору содержания образования и организации образовательного процесса по основам безопасной жизнедеятельности обеспечит подготовку учащихся к жизни, формирование у них *ключевых компетенций в области безопасности жизнедеятельности*:

Ценностно-смысловые – способность видеть и понимать окружающий мир, ориентироваться в нем, распознавать и оценивать различные опасные и чрезвычайные ситуации окружающей среды, осознавать, что наивысшая ценность общества – человек, его жизнь и здоровье; владение умением выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения, оценивать свое поведение, черты своего характера, свое физическое и эмоциональное состояние.

Учебно-познавательные – владение умениями определять цели познавательной деятельности по основам безопасности жизнедеятельности, организовывать ее, находить оптимальные способы добиться поставленной цели, находить альтернативные пути и средства решения сложных ситуаций, оценивать полученные результаты и публично

представлять их; способность устанавливать причинно-следственные связи происходящего в окружающей среде; владение умением самостоятельно выполнять различные творческие работы, проекты; способность организовывать и проводить учебно-исследовательскую работу.

Коммуникативные – владение умениями самостоятельно вступать в контакт с любым собеседником, соблюдать нормы и правила общения, слушать собеседника, проявляя уважение и терпимость к чужому мнению, высказывать, аргументировать и в культурной форме отстаивать собственное мнение, по возможности избегать или грамотно разрешать конфликты в общении со сверстниками, изменять при необходимости свое речевое поведение, корректно завершать ситуацию общения; владение навыками работы в группе; владение различными социальными ролями в коллективе; способность помогать окружающим и взаимодействовать с ними в ситуациях, опасных для их физического, психологического здоровья и жизни.

Информационные – владение умением самостоятельно интерпретировать, систематизировать, критически оценивать и анализировать полученную при помощи реальных объектов (телевизора, магнитофона, телефона, факса, компьютера, принтера, модема) и информационных технологий (аудио- и видеозаписи, электронной почты, СМИ, Интернета) информацию с позиции решаемой задачи, делать аргументированные выводы с целью избежать мошенничества, обмана, опасных контактов с незнакомцами в Интернете; способность осознанно воспринимать информацию, распространяемую по каналам СМИ.

Личностного самосовершенствования – владение способами физического, духовного и интеллектуального саморазвития; наличие личностных качеств, обеспечивающих безопасное поведение в разных жизненных ситуациях.

Здоровьесберегающие – владение способами эмоциональной саморегуляции, самоподдержки и самоконтроля; владение навыками личной гигиены, умениями заботиться о собственном здоровье; наличие потребности соблюдать нормы здорового образа жизни; наличие внутренней экологической культурой; наличие опыта ориентирования в продуктах питания; способность различать полезные и вредные привычки, противостоять давлению окружающих в приобретении вредных привычек; владение элементарными способами оказания первой помощи.

Проблематика безопасности охватывает многие сферы человеческой деятельности и является результатом взаимодействия людей с окружающей средой, миром и человечеством в целом. Учебной программой определены для рассмотрения следующие содержательные линии из области безопасности жизнедеятельности: личная и коллективная безопасность; распознавание и оценка различных опасных и чрезвычайных ситуаций, защита от них; окружающая среда и безопасность в ней; отношение к здоровью и здоровый образ жизни.

При отборе содержания учебной программы и ее построении учтены педагогические принципы образовательного процесса в области основ безопасности жизнедеятельности: *минимизация теоретических сведений* с учетом их значимости для практики; *непрерывность обучения* и *постепенное увеличение информационной и воспитательной нагрузки* учащихся в области основ безопасности жизнедеятельности с учетом их возрастных особенностей и уровня подготовки по остальным учебным предметам в каждом классе.

Общим принципом построения учебной программы, объединяющим ее разделы, является *принцип расширения социального опыта безопасной жизнедеятельности* учащихся.

Учебный материал в учебной программе представлен системой понятий, определений, правил, которые составляют теоретическую базу для формирования у учащихся опыта безопасного поведения в повседневной жизни.

Специфика учебного предмета «Основы безопасности жизнедеятельности» раскрывается в названии и содержании его разделов:

I. «Личная и коллективная безопасность»;

II. «Защита от чрезвычайных ситуаций»;

III. «Окружающая среда и безопасность»;

IV. «Здоровый образ жизни».

Содержание каждого раздела распределено по классам обучения в опоре на опыт практической деятельности учащихся разного возраста, уровень общего развития. У каждого раздела свои задачи. Однако комплексное их решение позволяет достичь цели учебного предмета.

Главными задачами раздела «Личная и коллективная безопасность» являются: ознакомление учащихся с основными видами безопасности жизнедеятельности (транспортной, антикриминальной, психологической, социальной); развитие у них индивидуальных качеств, обеспечивающих личную безопасность; накопление практического опыта по распознаванию и оценке различных опасных и чрезвычайных ситуаций окружающей среды (в учреждении образования, в домашних условиях, в транспортных средствах, на дорогах, во дворе, в природе) по характерным признакам их проявления. Содержание раздела «Личная и коллективная безопасность» позволяет не только ознакомить учащихся с правилами поведения дома в случае отсутствия взрослых, с правилами поведения в случае обнаружения бесхозных или подозрительных предметов, расширить представления о взаимоотношениях со сверстниками, о посторонних (чужих, незнакомых) людях и о поведении при встрече с такими людьми, но и сформировать модели безопасного поведения в условиях повседневной жизни.

В системе личной и коллективной безопасности особое место занимает транспортная безопасность, которая обусловлена все возрастающим числом жертв автомобильных аварий, летных происшествий, катастроф на водоемах и железных дорогах. В учебной программе в разделе «Личная и коллективная безопасность» отведено значительное количество часов на рассмотрение вопросов личной и коллективной безопасности при участии в дорожном движении: предусмотрено изучение правил дорожного движения, правил безопасного поведения участников дорожного движения на дорогах, в транспортных средствах, предусмотрено создание условий для приобретения привычки соблюдать правила в качестве и пешехода, и пассажира, и водителя, формирование способности использовать полученные знания в практической деятельности.

Личная и коллективная (общественная) безопасность составляют базовый смысл понятия «безопасность жизнедеятельности», которое можно определить как безопасное взаимодействие человека со средой обитания. В связи с этим вопросы личной и коллективной безопасности рассматриваются во всех разделах учебной программы с точки зрения тематики и задач разделов.

Содержание раздела «Защита от чрезвычайных ситуаций» включает систему знаний о чрезвычайных ситуациях, о существующей тесной взаимосвязи между состоянием окружающей среды, созданной человеком техносферой, социальной сферой и катастрофами.

В раздел «Защита от чрезвычайных ситуаций» составной частью вошел материал о правилах пожарной безопасности. В связи с такими реальными ситуациями, как старение и неправильная эксплуатация электросетей значительной части жилого фонда страны, увеличение этажности новостроек, повышение мощности включаемых в сеть бытовых электро-приборов, полученные при изучении раздела знания о пожарной безопасности положительно повлияют на развитие у учащихся способности оценивать опасные ситуации, принимать решения и действовать безопасно с учетом своих возможностей, вести себя так, чтобы не становиться причиной опасных ситуаций.

Содержание раздела «Окружающая среда и безопасность» направлено на формирование безопасного поведения подрастающего поколения в ближайшем окружении: в доме, во дворе, в учреждениях образования, в местах большого скопления людей, на водоемах и около них в разное время года, в природных условиях, при встрече с животными. Приобретенные знания и умения будут использоваться в практической деятельности и повседневной жизни. Учащиеся научатся быть бдительными и осторожными при угрозе террористического акта, а в случае необходимости оперативно и правильно обращаться (вызывать) в соответствующие службы экстренной помощи.

Раздел «Здоровый образ жизни» решает задачи нравственного воспитания обучающихся, получения систематизированных представлений о личном здоровье, здоровом образе жизни, здоровье населения, формирования индивидуальной системы здорового образа жизни, сохранения и укрепления здоровья, а также умений оказывать первую помощь при ожогах, обморожениях, ушибах, кровотечениях. В каждом классе уделено внимание формированию полезных привычек. Особо представлен в учебной программе материал о вредных привычках (табакокурении, употреблении наркотических веществ и алкоголя): они рассматриваются с точки зрения влияния на здоровье и с точки зрения последствий, к которым могут привести. В содержание раздела включен учебный материал антинаркотической безопасности, ставшей в последние годы одним из важных условий выживания значительной части молодого поколения, подверженной действию алкогольной или наркотической зависимости. Кроме того, в разделе «Здоровый образ жизни» представлены темы, изучение которых позволит воспитать чувство ответственности за личную безопасность, ценностное отношение к своему здоровью и жизни, сформировать у учащихся умения защищаться от бактериологических и вирусных инфекций, грибковых и паразитных заболеваний, ядовитых насекомых, змей, грибов, растений. Учебной программой предусмотрена непрерывность обучения учащихся правильным действиям в опасных для жизни и здоровья условиях, при возникновении чрезвычайных ситуаций.

Учебная программа построена по линейно-концентрическому принципу: учебный материал основных разделов представлен в содержании каждого класса, но при этом от класса к классу он усложняется и расширяется, вводятся новые темы, которые ранее не рассматривались.

Учитель имеет право изменить последовательность изучения разделов и тем для каждого класса с учетом местных условий и наличия материально-технической базы, при условии сохранения целостности системы подготовки учащихся, не нарушая при этом логики изучения.

V КЛАСС

(35 ч)

Раздел «ЛИЧНАЯ И КОЛЛЕКТИВНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ»

(11 ч)

Правила дорожного движения¹ (8 ч)

---

¹ Далее — Правила.

История Правил дорожного движения

История возникновения Правил дорожного движения. Их изменение в связи с развитием транспортных средств, дорог и общественных отношений в сфере дорожного движения (глава 2, 4, 5 Правил).

Движение учащихся группами и в колонне

Порядок движения учащихся группами по тротуару, пешеходной и велосипедной дорожкам, обочине дороги, пешеходному переходу, в жилой и пешеходной зоне. Порядок движения учащихся в колонне. Правила посадки и высадки группы учащихся из автобуса, троллейбуса, трамвая (п. 2.21, 2.25, 2.48, 17, 18, 21, 22, 23.1, 24.2, 131.1, 135 Правил, дорожные знаки 4.5.1–4.6.2, 5.16.1, 5.16.2, 5.38–5.41 приложения 2 к Правилам, горизонтальная дорожная разметка 1.29–1.31, 1.33 приложения 3 к Правилам).

Правила дорожного движения и перехода проезжей части на перекрестке

Перекресток – место пересечения дорог в одном уровне. Обозначение перекрестков. Правила перехода проезжей части дороги пешеходами на перекрестке по пешеходному переходу и действия пешеходов при отсутствии на перекрестке обозначенного дорожными знаками и (или) дорожной разметкой пешеходного перехода (п. 2.33, 2.45, 17, 18, 42 Правил, дорожные знаки 5.16.1, 5.16.2 приложения 2 к Правилам, горизонтальная дорожная разметка 1.14.1, 1.14.3 приложения 3 к Правилам).

Предупредительные сигналы водителей и сигналы регулировщика

Подача водителем транспортного средства предупредительных сигналов световыми указателями поворотов или рукой. Сигналы и жесты регулировщика. Действия пешеходов в ситуациях, когда подаются: водителем транспортного средства предупредительные сигналы световыми указателями поворотов или рукой; сигналы (звуковые и жестами) регулировщика (п. 2.8, 2.59, 35, 36, 50.2, 50.3, 56 Правил).

Транспортные средства оперативного назначения, их внешний вид и сигнальное оборудование: специальная окраска, световая и звуковая сигнализация

Транспортные средства оперативного назначения: МЧС, милиции, скорой медицинской помощи, аварийных служб (газовой и коммунальной), криминалистических лабораторий, таможенных органов, спецсвязи и фельдсвязи (перевозки специальной почты), Государственной инспекции охраны животного и растительного мира при Президенте Республики Беларусь, органов пограничной службы, военной автомобильной инспекции (ВАИ), органа государственной охраны, следственного комитета, транспортной инспекции Минтранса. Право преимущественного проезда и отступления от требований Правил дорожного движения транспортных средств, подающих специальные звуковые и световые сигналы. Действия пешеходов при обнаружении движущихся по дороге транспортных средств оперативного назначения, подающих специальные звуковые и световые сигналы (п. 2.70, 20, 29 Правил).

Экскурсия по населенному пункту, переход проезжей части на перекрестках сложной конфигурации и участке проезжей части дороги вне перекрестка и пешеходного перехода

Наблюдение за движением транспортных средств и пешеходов. Правила обеспечения безопасности при переходе пешеходами проезжей части дороги на перекрестке, по пешеходному переходу и вне пешеходного перехода (п. 2.29, 17.2, 18, 42, 114, 135 Правил, дорожные знаки 5.16.1, 5.16.2, 5.22.1–5.23.2 приложения 2 к Правилам, горизонтальная дорожная разметка 1.14.1, 1.14.3 приложения 3 к Правилам).

Личная безопасность (3 ч)

Места особой опасности, встреча с опасной компанией

Конфликты в коллективах. Ответственность за правонарушения. Безопасное общение при встрече с незнакомыми людьми на улице, в транспорте, подъезде, лифте, парке и других местах.

Правила поведения в случае взятия в заложники и проведения спецоперации по освобождению заложников

Действия в случае взятия в заложники и в ходе операции по освобождению заложников.

Безопасность работы в Интернете

Меры безопасности при работе в Интернете, общении в соцсетях. Ответственность за нарушение законодательства.

Раздел «ЗАЩИТА ОТ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ»

(8 ч)

Пожарная безопасность (5 ч)

Опасность пожаров

Опасность возгорания сухих листьев, травы, сена. Опасность разведения костров для сжигания мусора на приусадебных и дачных участках. Недопустимость использования для розжига легковоспламеняющихся веществ. Опасность возникновения пожара в доме от источников огня вблизи него (костер, горящая сухая трава или соседнее строение, лесной пожар); в квартире, при пожаре в подъезде, расположенных рядом квартирах.

Пожароопасные объекты

Опасность неосторожного обращения с огнем в сараях, подвалах, гаражах, сенохранилищах, на чердаках. Недопустимость использования для освещения подобных объектов спичек, зажигалок, свечей. Опасность возникновения и быстрое развитие пожара в местах, где складывается сено. Загроможденность и повышенная пожарная опасность чердачных и подвальных помещений. Пролившиеся легковоспламеняющиеся и горючие жидкости. Действия при первых признаках возгорания (появление дыма, запаха тлеющей электропроводки, искрения).

Безопасный дом

Правила пожарной безопасности при отоплении жилых помещений. Безопасное пользование огнем, бытовыми электрообогревателями, газовыми котлами. Опасность газа, правила пользования газовой плитой.

Безопасное поведение при использовании горючих материалов. Недопустимость обогрева жилых помещений с помощью газовых и электрических плит. Необходимость соблюдения правил пожарной безопасности.

Безопасность в чрезвычайных ситуациях (3 ч)

Чрезвычайные ситуации природного характера

Понятие о чрезвычайных ситуациях: природные и техногенные. Признаки опасных природных явлений. Общие сведения о видах природных чрезвычайных ситуаций. Правила поведения при угрозе и возникновении чрезвычайных ситуаций природного характера.

Гидрологические чрезвычайные ситуации

Общая характеристика гидрологических чрезвычайных ситуаций. Характерные для нашей республики чрезвычайные ситуации: наводнение, паводок, половодье, повышение уровня грунтовых вод. Меры по предупреждению и снижению негативных последствий. Действия людей в зоне возникновения подобных чрезвычайных ситуаций, подготовка к рекомендуемой эвакуации.

Раздел «ОКРУЖАЮЩАЯ СРЕДА И БЕЗОПАСНОСТЬ»

(8 ч)

Опасность ртутьсодержащих приборов

Ртуть и ее токсичные свойства. Основные ртутьсодержащие приборы в быту. Визуальное распознавание ртути. Опасность ртути при нарушении герметичности приборов. Действия при повреждении ртутьсодержащих приборов и при обнаружении ртути.

Правила поведения в различных погодных условиях

Солнечные ожоги, солнечные и тепловые удары. Меры по их предупреждению. Первая помощь пострадавшим. Правила поведения в жаркую погоду у водоемов. Одежда и головные уборы для жаркой погоды. Жажда и ее утоление. Меры по предупреждению негативных последствий при нахождении на улице в сильный мороз. Обморожение, меры профилактики. Одежда и обувь для зимней погоды. Меры оказания помощи при обморожении и переохлаждении.

Меры безопасности при купании и плавании

Правила поведения у водоемов. Места, опасные для купания. Запрещающие знаки. Меры безопасности при плавании и нырянии. Предотвращение травм при плавании, нырянии, нахождении на берегу. Оказание помощи и самопомощи при судорогах и травмах

Травмы и их причины. Меры и способы оказания помощи

Травма. Виды травм. Причины травм. Травмоопасные места. Домашний травматизм. Оказание первой помощи при ушибах, ссадинах, порезах, носовом кровотечении.

Раздел «ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ»

(8 ч)

Личная гигиена

Гигиеническое содержание тела, одежды и предметов домашнего обихода. Гигиена питания.

Физические нагрузки

Двигательная активность и закаливание организма – необходимые условия укрепления здоровья. Оптимальный режим физической нагрузки. Важность физической нагрузки и её положительное влияние на организм. Физическая нагрузка как профилактика заболеваний, в том числе ишемической болезни сердца, артериальной гипертензии, ожирения.

Интернет-зависимость

Вред чрезмерного нахождения в Интернете, влияние на здоровье человека. Возможные опасности социальных сетей, зависимость от Интернета. Профилактика компьютерной зависимости.

Вред курения

Навязываемый выбор курения. Никотиновая зависимость. Вред, наносимый курением здоровью человека.

Вред алкоголя

Навязываемый выбор алкоголя. Вред, наносимый алкоголем здоровью человека. Алкоголизм, его социальные последствия и влияние на репродуктивное здоровье человека.

Наркотики

Навязываемый выбор наркотиков. Вред, наносимый наркотиками психическому и физическому здоровью человека. Наркомания, ее социальные последствия и влияние на репродуктивное здоровье человека.

Личностные результаты учебной деятельности:

осознание необходимости адекватных безопасных действий в чрезвычайной ситуации;

понимание основных опасностей и причин возникновения пожаров в жилище, объектах хранения горючих веществ и материалов;

осознание необходимости взаимодействия со взрослыми при различных опасных ситуациях;

понимание личной ответственности за нарушение правил безопасного поведения на дороге;

понимание значения оценочных действий в опасных ситуациях;

умение противостоять вовлечению в противоправную деятельность;

умение безопасно использовать отопительные устройства, электроприборы;

понимание возможной опасности природных явлений;

способность устанавливать взаимосвязи между явлениями и опасностями;

способность определять нравственное и безопасное поведение;

осознание важности и необходимости ведения здорового образа жизни;

наличие качеств личности – внимательности и осторожности.

Предметные результаты учебной деятельности:

способность действовать при возникновении опасных природных явлений;

способность участвовать в дорожном движении, не создавая опасности для движения или препятствия для дорожного движения;

способность использовать знания правил безопасности дома, на улице, на природе и для предотвращения аварий, дорожно-транспортных происшествий;

понимание необходимости безопасного пользования компьютером и Интернетом;

способность соблюдать правила безопасности при купании и нахождении на водоемах;

способность самостоятельно действовать при пожаре или опасности его возникновения;

знание мер безопасности в ситуациях, связанных с гидрологическими опасностями.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Асновы бяспекі жыццядзейнасці»
для V класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Найважнейшай часткай сістэмы грамадскай бяспекі ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца навучанне падрастаючага пакалення асновам бяспекі жыццядзейнасці, што

замацавана ў Дырэктыве Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 11 сакавіка 2004 г. № 1 «О мерах по укреплению общественной безопасности и дисциплины».

Галоўная роля ў падрыхтоўцы падрастаючага пакалення да бяспечнай жыццядзейнасці адводзіцца ўстановам агульнай сярэдняй адукацыі, у якіх вывучэнне ўсіх вучэбных прадметаў спрыяе фарміраванню ў вучняў сучаснага ўзроўню культуры бяспекі. Асаблівае месца займае вучэбны прадмет «Асновы бяспекі жыццядзейнасці», праз змест якога рэалізуецца падрыхтоўка вучняў да бяспечнай жыццядзейнасці ў рэальным навакольным асяроддзі – прыродным, тэхнагенным і сацыяльным. Толькі праз адукацыю можна забяспечыць павышэнне агульнага ўзроўню культуры насельніцтва краіны ў галіне бяспекі жыццядзейнасці і зніжэнне адмоўнага ўплыву «чалавечага фактару» на бяспеку жыццядзейнасці асобы, грамадства і дзяржавы.

Мэты навучання прадмету «Асновы бяспекі жыццядзейнасці» – фарміраванне ў вучняў вопыту бяспечных паводзін; развіццё асобасных, маральных і фізічных якасцей, якія забяспечваюць такія паводзіны; выхаванне адказных адносін да асабістай і грамадскай бяспекі.

Задачы навучання:

сфарміраваць у вучняў уяўленні пра асновы бяспекі жыццядзейнасці;

забяспечыць засваенне ведаў пра дзяржаўную сістэму папярэджання і ліквідацыі надзвычайных сітуацый;

спрыяць набывццю практычнага вопыту распазнавання і ацэнкі розных небяспечных і надзвычайных сітуацый у навакольным асяроддзі па характэрных прыметах іх праяўлення, а таксама на аснове аналізу спецыяльнай інфармацыі, якую вучні атрымліваюць з розных крыніц;

развіць здольнасці ацэньваць небяспечныя сітуацыі, прымаць рашэнні і дзейнічаць бяспечна з улікам сваіх магчымасцей;

сфарміраваць мадэлі бяспечных паводзін ва ўмовах паўсядзённага жыцця і ў розных небяспечных і надзвычайных сітуацыях;

закласці асновы здаровага ладу жыцця.

Вучэбная праграма заснавана на ідэях асобасна арыентаванага, дзейнаснага і кампетэнтнаснага падыходаў да адбору зместу адукацыі і арганізацыі адукацыйнага працэсу.

Асобасна арыентаваны падыход накіраваны на стварэнне ўмоў для праяўлення і развіцця асобасных якасцей вучняў, уліку іх інтарэсаў, індывідуальных асаблівасцей і магчымасцей. Яго рэалізацыя забяспечыць дасягненне запланаваных вынікаў і створыць аснову для самастойнага паспяховага засваення вучнямі ведаў пра небяспеку рознага паходжання, меры па яе прадухіленні, ліквідацыю яе наступстваў; фарміраванне ўменняў прымаць рашэнні і дзейнічаць бяспечна з улікам сваіх магчымасцей.

Рэалізацыя ідэй **дзейнаснага падыходу** дазволіць уключыць вучняў у самастойную вучэбна-пазнавальную дзейнасць, у навучанне яе прыёмам. Толькі праз уласную актыўную дзейнасць вучань зможа спасцігаць асновы бяспечнай жыццядзейнасці, развіваць і ўдасканалваць асабістыя якасці, неабходныя для забеспячэння бяспечных паводзін у розных жыццёвых сітуацыях.

Рэалізацыя **кампетэнтнаснага падыходу** да адбору зместу адукацыі і арганізацыі адукацыйнага працэсу па асновах бяспекі жыццядзейнасці забяспечыць падрыхтоўку вучняў да жыцця, фарміраванне ў іх *ключавых кампетэнцый ў галіне бяспекі жыццядзейнасці*.

Каштоўнасна-сэнсавыя кампетэнцыі – здольнасць бачыць і разумець навакольны свет, арыентавацца ў ім, распазнаваць і ацэньваць розныя небяспечныя і надзвычайныя сітуацыі ў навакольным асяроддзі, усведамляць, што найвышэйшая каштоўнасць грамадства – чалавек, яго жыццё і здароўе; валоданне ўменнем выбіраць мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў і ўчынкаў, прымаць рашэнні, ацэньваць свае паводзіны, рысы характару, фізічны і эмацыянальны стан.

Вучэбна-пазнавальныя кампетэнцыі – валоданне ўменнямі вызначаць мэты пазнавальнай дзейнасці па асновах бяспекі жыццядзейнасці, арганізоўваць яе, знаходзіць

аптымальныя спосабы дасягнення пастаўленай мэты, альтэрнатыўныя шляхі і сродкі дзеяння ў складаных сітуацыях, ацэньваць атрыманыя вынікі і публічна прадстаўляць іх; здольнасць выяўляць прычынна-выніковыя сувязі таго, што адбываецца ў навакольным асяроддзі; валоданне ўменнем самастойна выконваць розныя творчыя работы, праекты; здольнасць арганізоўваць і праводзіць вучэбна-даследчую работу.

Камунікатыўныя кампетэнцыі – валоданне ўменнямі самастойна наладжваць кантакт з любым суразмоўцам, выконваць нормы і правілы зносін, слухаць суразмоўцу, праяўляючы павагу і цяпімасць да чужога меркавання, выказваць, аргументаваць і ў культурнай форме адстойваць уласнае меркаванне, па магчымасці пазбягаць або грамадна вырашаць канфлікты ў зносінах з аднагодкамі, мяняць пры неабходнасці свае маўленчыя паводзіны, карэктна завяршаць сітуацыю зносін; валоданне навыкамі работы ў групе; валоданне рознымі сацыяльнымі ролямі ў калектыве; здольнасць дапамагаць людзям вакол сябе і ўзаемадзейнічаць з імі ў сітуацыях, небяспечных для іх фізічнага, псіхалагічнага здароўя і жыцця.

Інфармацыйныя кампетэнцыі – валоданне ўменнямі самастойна інтэрпрэтаваць, сістэматызаваць, крытычна ацэньваць і аналізаваць атрыманую пры дапамозе СМІ, інтэрнэту інфармацыю з пазіцыі задачы, якая вырашаецца; рабіць аргументаваныя высновы з гэтай пазбегнуць махлярства, падману, небяспечных кантактаў з незнаёмецкамі ў інтэрнэце; здольнасць свядома ўспрымаць інфармацыю, якая распаўсюджваецца па каналах СМІ.

Кампетэнцыі асобаснага самаўдасканалення – валоданне спосабамі фізічнага, духоўнага і інтэлектуальнага самаразвіцця; наяўнасць асобасных якасцей, якія фарміруюць бяспечныя паводзіны ў розных жыццёвых сітуацыях.

Здароўезберагальныя кампетэнцыі – валоданне спосабамі эмацыянальнай самарэгуляцыі, самападтрымкі і самакантролю; валоданне навыкамі асабістай гігіены, уменнямі клапаціцца пра ўласнае здароўе; наяўнасць патрэбы прытрымлівацца норм здаровага ладу жыцця; наяўнасць унутранай экалагічнай культуры, вопыту арыентавання ў прадуктах харчавання; здольнасць адрозніваць карысныя і шкодныя звычкі, супрацьстаяць ціску людзей у набыцці шкодных звычак; валоданне элементарнымі спосабамі аказання першай дапамогі.

Праблема бяспекі ахоплівае многія сферы дзейнасці чалавека і з'яўляецца вынікам узаемадзеяння людзей з навакольным асяроддзем. Вучэбнай праграмай вызначаны для разгляду наступныя змястоўныя лініі з вобласці бяспекі жыццядзейнасці: асабістая і калектыўная бяспека; распазнаванне і ацэнка розных небяспечных і надзвычайных сітуацый, абарона ад іх; навакольнае асяроддзе і бяспека ў ім; стаўленне да здароўя і здаровы лад жыцця.

Пры выбары зместу вучэбнай праграмы і яе пабудове ўлічаны педагагічныя прынцыпы адукацыйнага працэсу ў галіне асноў бяспекі жыццядзейнасці: *мінімізацыя тэарэтычных звестак* з улікам іх значнасці для практыкі; *бесперапыннасць навучання і паступовае павелічэнне інфармацыйнай і выхаваўчай нагрукі* вучняў у галіне асноў бяспекі жыццядзейнасці з улікам іх узроставых асаблівасцей і ўзроўню падрыхтоўкі па астатніх вучэбных прадметах у кожным класе.

Агульным прынцыпам пабудовы вучэбнай праграмы, які аб'ядноўвае яе раздзелы, з'яўляецца *прынцып пашырэння сацыяльнага вопыту бяспечнай жыццядзейнасці* вучняў.

Вучэбны матэрыял у вучэбнай праграме прадстаўлены сістэмай паняццяў, азначэнняў, правіл, якія складаюць тэарэтычную базу для фарміравання ў вучняў вопыту бяспечных паводзін у паўсядзённым жыцці.

Спецыфіка вучэбнага прадмета «Асновы бяспекі жыццядзейнасці» раскрываецца ў назве і змесце яго раздзелаў:

- I. Асабістая і калектыўная бяспека.
- II. Абарона ад надзвычайных сітуацый.
- III. Навакольнае асяроддзе і бяспека.
- IV. Здаровы лад жыцця.

Змeст кoжнaгa рaздeлa рaзмeркaвaнa пa клaсaх нaвучaння з aпoрaй нa вoпыт прaктычнaй дзeйнaсцi вучнaў рoзнaгa ўзрoстa, узрoвeнь aгульнaгa рaзвiццa. У кoжнaгa рaздeлa свae зaдaчa. Aднaк кoмплeкснae iх рaшэннe дaзвaляe дaсaгнуць мэт вучэбнaгa прaдмeтa.

Гaлoўнaмi зaдaчaмi рaздeлa «Aсaбiстaя i кaлeктывнaя бeспeкa» з'яўляюцa: aзнaямлeннe вучнaў з aснoўнaмi вiдaмi бeспeкi жыццядзeйнaсцi (трaнспaртнaй, aнтыкрымiнaльнaй, псiхaлaгiчнaй, сaццaльнaй); рaзвiццэ ў iх iндывiдуaльнaх якaсцeй, якiя зaбeспeчaюць aсaбiстaю бeспeкy; нaзaпaшвaннe прaктычнaгa вoпытa пa рaспaзнaвaннi i aцэнцa рoзнaх нeбeспeчнaх i нaдзвчaйнaх сiтaццiй нaвaкoльнaгa aсaрoддзa (вa ўстaнoвe aдукaццi, дoмa, у трaнспaрцe, нa дaрoгaх, вулiцa, у прырoдзe) пa хaрaктэрнaх прымeтaх iх прaяўлeннa. Змeст рaздeлa «Aсaбiстaя i кaлeктывнaя бeспeкa» дaзвaляe нe тoлькi aзнaёмiць вучнaў з прaвiлaмi пaвoдзiн дoмa ў выпaдкy aдсутнaсцi дaрoслых, у выпaдкy знaхoджaннa прaдмeтaў, пaкiнутых бeз нaгляду, aбo пaдaзрoнaх прaдмeтaў, пaшырыць уяўлeннi прa ўзaмeаaднoсiнa з aднaгoдкaмi, сa стaрoннiмi (чужымi, нeзнaёмымi) людзьмi, aлe i сфaрмiрaвaць мaдэлi бeспeчнaх пaвoдзiн вa ўмoвaх пaўсaдзeннaгa жыццa.

У сiстэмe aсaбiстaй i кaлeктывнaй бeспeкi aсaблiвae мeсцa зaймae трaнспaртнaя бeспeкa, якaя aбумoўлeнa ўсe ўзрaстaючaй кoлькaсцo aхвaр aўтaмaбiльнaх aвaрый, лeтнaх здaрэннaў, кaтaстрoф нa вaдaёмaх i чыгунцa. У вучэбнaй прaгрaмe ў рaздeлe «Aсaбiстaя i кaлeктывнaя бeспeкa» aдвeдзeнa знaчнaя кoлькaсць гaдзiн нa рaзгляд пытaннaў aсaбiстaй i кaлeктывнaй бeспeкi пры ўдзeлe ў дaрoжнaм руху: прaдуглeджaнa вывучэннe прaвiл дaрoжнaгa руху, прaвiл бeспeчнaх пaвoдзiн удзeльнiкaў дaрoжнaгa руху нa дaрoгaх, у трaнспaртнaх срoдкaх, прaдуглeджaнa ствaрэннe ўмoў длa нaбыццa звычкi выкoнвaць прaвiлы ў якaсцi пeшaхoдa/пaсaжырa, фaрмiрaвaннe здoльнaсцi выкaрыстoўвaць атрымaнaя вeдa ў прaктычнaй дзeйнaсцi.

Aсaбiстaя i кaлeктывнaя (грaмaдскaя) бeспeкa склaдaюць бaзaвы сэнс пaнaццa «бeспeкa жыццядзeйнaсцi», якoе мoжнa вызнaчыць як бeспeчнae ўзaмeадзeяннe чaлaвeкa з aсaрoддзeм прaжывaннa. У сувязi з гэтым пытaннi aсaбiстaй i кaлeктывнaй бeспeкi рaзглeдaюцa вa ўсiх рaздeлaх вучэбнaй прaгрaмa з пунктa глeджaннa тэмaтыкi i зaдaч рaздeлaў.

Змeст рaздeлa «Aбaрoнa aд нaдзвчaйнaх сiтaццiй» уключae сiстэмy вeдaў прa нaдзвчaйнaя сiтaццi, iснoвaчoю цeснoю ўзaмeасувязь пaмiж стaнaм нaвaкoльнaгa aсaрoддзa, ствoрaнaй чaлaвeкaм тэхнaсфeрaй, сaццaльнaй сфeрaй i кaтaстрoфaмi.

У рaздeл «Aхoвa aд нaдзвчaйнaх сiтaццiй» уключaнa мaтэрыял прa прaвiлы пaжaрнaй бeспeкi. У сувязi сa стaрэннeм i нaпрaвiльнaй эксплaтaццiй элeктрaсeтaк у знaчнaй чaстцa жылoгa фoндa крaiнa, пaвeлiчэннeм пaвeрхaў у нoвaбудoўлaх, пaвышэннeм мaгутнaсцi бытaвaх элeктрaпрыбoрaў, якiя ўключaюцa ў сeткy, атрымaнaя пры вывучэннi рaздeлa вeдa прa пaжaрнoю бeспeкy стaнoўчa пaўплывaюць нa рaзвiццэ ў вучнaў здoльнaсцi aцэнвaць нeбeспeчнaя сiтaццi, прымaць рaшэннi i дзeйнiчaць бeспeчнa з улiкaм свaiх мaгчымaсцeй, пaвoдзiць сябe тaк, кaб нe ствaрaць нeбeспeчнaх сiтaццiй.

Змeст рaздeлa «Нaвaкoльнae aсaрoддзe i бeспeкa» нaкiрaвaнa нa фaрмiрaвaннe бeспeчнaх пaвoдзiн пaдрaстaючaгa пaкaлeннa ў нaйблiжэйшым aсaрoддзi: у дoмe, двaры, вa ўстaнoвaх aдукaццi, у мeсцaх скaплeннa влiкaкi кoлькaсцi людзeй, нa вaдaёмaх i кaлeя iх у рoзнoю пaру гoдa, у прырoднaх умoвaх, пры сустрэчa з жывeлaмi. Нaбытaя вeдa i ўмeннi будoць выкaрыстoўвaццa ў прaктычнaй дзeйнaсцi i пaўсaдзeннaм жыццi. Вучнi нaвучaццa быць пiльнымi i aсцярoжнымi пры пaгрoзe тэрарыстичнaгa aктy, a ў выпaдкy нeaбхoднaсцi aпeрaтыўнa i прaвiльнa звяртaццa ў aдпaвeднaя службy экстрaнaй дaпaмoгi (выклiкaць iх).

Рaздeл «Здaрoвы лaд жыццa» вярaшae зaдaчa мaрaльнaгa вухaвaннa вучнaў; атрымaннa iмi сiстэмaтызaвaнaх уяўлeннaў прa свae здaрoўe, здaрoвы лaд жыццa, здaрoўe нaсeльнiцтвa; фaрмiрaвaннe iндывiдуaльнaй сiстэмy здaрoвaгa лaду жыццa; зaхaвaннe i ўмaцaвaннe здaрoўя, a тaксaмa фaрмiрaвaннe ўмeннaў aкaзвaць пeршoю дaпaмoгу пры aпeкaх, aбмaрaжэннaх, удaрaх, крывaцeкaх. У кoжным клaсe нaдaдзeнa ўвaгa

фарміраванню карысных звычак. Асабліва прадстаўлены матэрыял пра шкодныя звычкі (тытунекурэнне, ужыванне наркатыхных рэчываў і алкаголю): яны разглядаюцца з пункта гледжання ўплыву на здароўе і з пункта гледжання іх магчымых наступстваў. Акрамя таго, у раздзеле «Здаровы лад жыцця» прадстаўлены тэмы, вывучэнне якіх дазволіць выхаваць пачуццё адказнасці за асабістую бяспеку, каштоўнаснае стаўленне да свайго здароўя і жыцця, сфарміраваць у вучняў уменні абараняцца ад бактэрыяльных і вірусных інфекцый, грыбковых і паразітных захворванняў, ядавітых насякомых, змей, грыбоў, раслін. Вучэбнай праграмай прадугледжана бесперапыннасць навучання вучняў правільным дзеянням у небяспечных для жыцця і здароўя ўмовах, пры ўзнікненні надзвычайных сітуацый.

Вучэбная праграма пабудавана па лінейна-канцэнтрычным прынцыпе: вучэбны матэрыял раздзелаў прадстаўлены ў змесце кожнага класа, але пры гэтым ад класа да класа ён ускладняецца і пашыраецца, уводзяцца тэмы, якія раней не разглядаліся.

Настаўнік мае права змяніць паслядоўнасць вывучэння раздзелаў і тэм для кожнага класа з улікам мясцовых умоў і наяўнасці матэрыяльна-тэхнічнай базы пры захаванні цэласнасці сістэмы падрыхтоўкі вучняў і логікі вывучэння прадмета.

V КЛАС (35 гадзін)

Раздзел «АСАБІСТАЯ І КАЛЕКТЫЎНАЯ БЯСПЕКА» (11 гадзін)

Правілы дарожнага руху¹ (8 гадзін)

---

¹ Далей – Правілы.

Гісторыя Правілаў дарожнага руху

Гісторыя ўзнікнення Правілаў дарожнага руху. Іх змяненне ў сувязі з развіццём транспартных сродкаў, дарог і грамадскіх адносін у сферы дарожнага руху (гл. 2, 4, 5 Правілаў).

Рух вучняў групамі і ў калоне

Парадак руху вучняў групамі па тратуары, пешаходнай і веласіпеднай дарожках, абочыне дарогі, пешаходным пераходзе, у жылой і пешаходнай зонах. Парадак руху вучняў у калоне. Правілы пасадкі і высадкі групы вучняў з аўтобуса, тралейбуса, трамвая (п. 2.21, 2.25, 2.48, 17, 18, 21, 22, 23.1, 24.2, 131.1, 135 Правілаў, дарожныя знакі 4.5.1–4.6.2, 5.16.1, 5.16.2, 5.38–5.41 (дадатак 2 да Правілаў), гарызантальная дарожная разметка 1.29–1.31, 1.33 (дадатак 3 да Правілаў)).

Правілы дарожнага руху і пераходу праезнай часткі на скрыжаванні

Скрыжаванне – месца перасячэння дарог на адным узроўні. Абзначэнне скрыжаванняў. Правілы пераходу праезнай часткі дарогі на скрыжаванні па пешаходным пераходзе. Дзеянні пешаходаў пры адсутнасці на скрыжаванні пазначанага дарожнымі знакамі і (або) дарожнай разметкай пешаходнага перахода (п. 2.33, 2.45, 17, 18, 42 Правіл, дарожныя знакі 5.16.1, 5.16.2 (дадатак 2 да Правілаў), гарызантальная дарожная разметка 1.14.1, 1.14.3 (дадатак 3 да Правілаў)).

Папераджальныя сігналы кіроўцаў і сігналы рэгуліроўшчыка

Падача кіроўцам транспартнага сродку папераджальных сігналаў светлавымі паказальнікамі паваротаў або рукой. Сігналы і жэсты рэгуліроўшчыка. Дзеянні пешаходаў

у сітуацыях, калі падаюцца папярэдзальныя сігналы светлавымі паказальнікамі паваротаў або рукой кіроўца транспартнага сродку, сігналы (гукавыя і жэстамі) рэгуліроўшчыка (п. 2.8, 2.59, 35, 36, 50.2, 50.3, 56 Правілаў).

Транспартныя сродкі аператыўнага прызначэння, іх знешні выгляд і сігнальнае абсталяванне: спецыяльная афарбоўка, светлавая і гукавая сігналацыя

Транспартныя сродкі аператыўнага прызначэння: МНС, міліцыя, «хуткай дапамогі», аварыйных службаў (газавай і камунальнай), крыміналістычных лабараторый, мытных органаў, спецсвязі і фельдсвязі (перавозкі спецыяльнай пошты), Дзяржаўнай інспекцыі абароны жывёльнага і расліннага свету пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь, органаў пагранічнай службы, ваеннай аўтамабільнай інспекцыі (ВАІ), органаў дзяржаўнай абароны, следчага камітэта, транспартнай інспекцыі Мінтранса. Права пераважнага праезду і адступленні ад патрабаванняў Правіл дарожнага руху транспартных сродкаў, якія падаюць спецыяльныя гукавыя і светлавыя сігналы. Дзеянні пешаходаў, калі па дарозе рухаюцца транспартныя сродкі аператыўнага прызначэння, якія падаюць спецыяльныя гукавыя і светлавыя сігналы (п. 2.70, 20, 29 Правілаў).

Экскурсія па населеным пункце, пераход праезнай часткі дарогі на скрыжаваннях складанай канфігурацыі і ўчастку праезнай часткі дарогі па-за скрыжаваннем і пешаходным пераходам

Назіранне за рухам транспартных сродкаў і пешаходаў. Правілы бяспекі пры пераходзе праезджай часткі дарогі на скрыжаванні, па пешаходным пераходзе, па-за пешаходным пераходам (п. 2.29, 17.2, 18, 42, 114, 135 Правілаў, дарожныя знакі 5.16.1, 5.16.2, 5.22.1–5.23.2 (дадатак 2 да Правілаў), гарызантальная дарожная разметка 1.14.1, 1.14.3 (дадатак 3 да Правілаў)).

Асабістая бяспека (3 гадзіны)

Месцы асаблівай небяспекі, сустрэча з небяспечнай кампаніяй

Канфлікты ў калектывах. Адказнасць за правапарушэнні. Бяспечныя зносіны пры сустрэчы з незнаёмымі людзьмі на вуліцы, у транспарце, пад'ездзе, ліфце, парку і іншых месцах.

Правілы паводзін у выпадку ўзяцця ў закладнікі і правядзення спецаперацыі па вызваленні закладнікаў

Дзеянні ў выпадку ўзяцця ў закладнікі і ў ходзе аперацыі па вызваленні закладнікаў.

Бяспека работы ў Інтэрнэце

Меры бяспекі пры працы ў Інтэрнэце, зносінах ў сацыяльных сетках. Адказнасць за парушэнне заканадаўства.

Раздзел «АБОРОНА АД НАДЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦЫЙ»

(8 гадзін)

Пажарная бяспека (5 гадзін)

Небяспека пажараў

Небяспека ўзгарання сухога лісця, травы, сена. Небяспека развядзення вогнішчаў для спальвання смецця на прысядзібных і дачных участках. Недапушчальнасць выкарыстання для распальвання лёгкаўзгаральных рэчываў. Небяспека ўзнікнення пажару

ў доме ад крынiц агню паблізу яго (вогнiшча, падпаленая сухая трава або суседнi будынак, лясны пажар), у кватэры, пад'ездзе, размешчаных побач кватэрах.

Пажаранебяспечныя аб'екты

Небяспека неасцярожнага абыходжаннa з агнём у хлявах, падвалах, гаражах, сенасховiшчах, на гарышчах. Недапушчальнасць выкарыстаннa для асвятленнa падобных аб'ектаў запалак, запальнiчак, свечак. Небяспека ўзникненнa i хуткага распаўсюджваннa пажару ў месцах, дзе захоўваецца сена. Павышаная пажарная небяспека загрузачаных гарышчаў i падвальных памяшканнaў. Пралiтыя лёгкаўзгаральныя i гаручыя вадкасцi. Дзеяннi пры першых прыметах узгараннa (з'яўленне дыму, iскрэннa, паху электраправодкi, якая тлее).

Бяспечны дом

Правiлы пажарнай бяспекi пры ацяпленнi жылых памяшканнaў. Бяспечнае карыстанне агнём, бытавымі электраабагравальнiкамі, газавымi катламі. Небяспека газу, правiлы карыстаннa газавай плiтой.

Бяспечныя паводзiны пры выкарыстаннi гаручых матэрыялаў. Недапушчальнасць абагрэву жылых памяшканнaў з дапамогай газавых i электрычных плiт. Неабходнасць выкананнa правiл пажарнай бяспекi.

Бяспека ў надзвычайных сiтуацыях (3 гадзiны)

Надзвычайныя сiтуацыi прыроднага характару

Паняцце пра надзвычайныя сiтуацыi: прыродныя i тэхнагенныя.. Агульныя звесткi пра вiды небяспечных прыродных з'яў, iх прыметы. Правiлы паводзiн пры пагрозе i ўзникненнi надзвычайных сiтуацый прыроднага характару.

Гiдралагiчныя надзвычайныя сiтуацыi

Агульная характарыстыка гiдралагiчных надзвычайных сiтуацый. Характэрныя для нашай рэспублiкi надзвычайныя сiтуацыi: паводка, разводдзе, павышэнне ўзроўню грунтавых вод. Меры па папярэджаннi i знiжэннi iх негатыўных наступстваў. Дзеяннi людзей у зоне ўзникненнa падобных надзвычайных сiтуацый, падрыхтоўка да рэкамендаванай эвакуацыi.

Раздзел «НАВАКОЛЬНАЕ АСЯРОДДЗЕ I БЯСПЕКА»

(8 гадзiн)

Небяспека ртуцьмяшчальных прыбораў

Ртуць i яе таксiчныя ўласцiвасцi. Асноўныя ртуцьмяшчальныя прыборы, якiя выкарыстоўваюцца ў побыце. Вiзуальнае распазнаванне ртуцi. Небяспека ртуцi пры парушэннi герметычнасцi прыбораў. Дзеяннi пры пашкоджаннi ртуцьмяшчальных прыбораў i пры выяўленнi ртуцi.

Правiлы паводзiн у розных умовах надвор'я

Сонечныя апэки, сонечныя i цеплавыя ўдары. Меры па iх папярэджаннi. Першая дапамога пацярпелым. Правiлы паводзiн у спякотнае надвор'е каля вадаёмаў. Адзенне i галаўныя ўборы для спякотнага надвор'я. Смага i яе спатоленне. Меры па папярэджаннi негатыўных наступстваў пры знаходжаннi на вулiцы ў моцны мароз. Абмаражэнне, меры прафiлактыкi. Адзенне i абутак для зiмовага надвор'я. Меры аказаннa дапамогi пры абмаражэннi i пераахладжэннi.

Меры бяспекі пры купаннi і плаванні

Правiлы паводзiн каля вадаёмаў. Месцы, небяспечныя для купання. Забараняльныя знакi. Меры бяспекі пры плаванні і ныраннi. Прадухiленне траўмаў пры плаванні, ныраннi, знаходжаннi на беразе. Аказанне дапамогi і самадапамогi пры сутаргах і траўмах.

Траўмы і iх прычыны. Меры і спосабы аказання дапамогi

Траўма. Вiды траўмаў. Прычыны траўмаў. Траўманебяспечныя месцы. Дамашнi траўматызм. Аказанне першай дапамогi пры ўдарах, ранках, парэзах, насавым крывацёку.

Раздзел «ЗДАРОВЫ ЛАД ЖЫЦЦЯ»

(8 гадзiн)

Асабiстая гiгiена

Захаваанне гiгiены цела, адзення і прадметаў хатняга ўжытку. Гiгiена харчавання.

Фiзiчныя нагрузкi

Рухальная актыўнасць і гартаванне арганiзма – неабходныя ўмовы ўмацавання здароўя. Аптымальны рэжым фiзiчнай нагрузкi. Яе важнасць і станоўчы ўплыў на арганiзм. Фiзiчныя практыкаванні як прафiлактыка захворванняў, у тым лiку iшэмічнай хваробы сэрца, артэрыяльнай гiпертэнзiі, атлусцення.

Інтэрнэт-залежнасць

Шкода празмернага знаходжання ў Інтэрнэце, яго ўплыў на здароўе чалавека. Магчымая небяспека сацыяльных сетак, залежнасць ад Інтэрнэта. Прафiлактыка камп'ютарнай залежнасцi.

Шкода курэння

Навязаны выбар курэння. Нiкацінавая залежнасць. Шкода, якая наносiцца курэннем здароўю чалавека.

Шкода алкаголю

Навязаны выбар алкаголю. Шкода, якая наносiцца здароўю чалавека алкаголем. Алкагалiзм, яго сацыяльныя наступствы і ўплыў на рэпрадуктыўнае здароўе чалавека.

Наркотыкi

Навязаны выбар наркотыкаў. Шкода, якая наносiцца наркотыкамі псiхічнаму і фiзiчнаму здароўю чалавека. Наркаманiя, яе сацыяльныя наступствы, уплыў на рэпрадуктыўнае здароўе чалавека.

Асобныя вынiкi вучэбнай дзейнасцi:

усведамленне неабходнасцi адэкватных бяспечных дзеянняў у надзвычайнай сiтуацыi;

разуменне асноўнай небяспекi і прычын узнiкнення пажараў у жыллi, аб'ектах захоўвання гаручых рэчываў і матэрыялаў;

усведамленне неабходнасцi ўзаемадзеяння з дарослымі пры розных небяспечных сiтуацыях;

разуменне асабiстай адказнасцi за парушэнне правiл бяспечных паводзiн на дарозе;

разуменне значэння ацэначных дзеянняў у небяспечных сiтуацыях;

уменне супрацьстаяць далучэнню да супрацьпраўнай дзейнасці;
уменне бяспечна выкарыстоўваць ацяпляльныя і электрычныя прыборы;
разуменне магчымай небяспекі прыродных з’яў;
здольнасць выяўляць узаемасувязі паміж з’явамі і небяспекай;
здольнасць вызначаць маральныя і бяспечныя паводзіны;
усведамленне важнасці і неабходнасці вядзення здаровага ладу жыцця;
наяўнасць такіх якасцяў асобы, як уважлівасць і асцярожнасць.

Прадметныя вынікі вучэбнай дзейнасці:

здольнасць дзейнічаць пры ўзнікненні небяспечных прыродных з’яў;
здольнасць удзельнічаць у дарожным руху, не ствараючы для яго небяспекі або перашкоды;

здольнасць выкарыстоўваць веды правіл бяспекі дома, на вуліцы, на прыродзе для прадухілення аварый, дарожна-транспартных здарэнняў;

разуменне неабходнасці бяспечнага карыстання камп’ютарам і Інтэрнэтам;
здольнасць прымянення правіл бяспекі пры купанні і знаходжанні на вадаёмах;
здольнасць самастойна дзейнічаць пры пажары або небяспецы яго ўзнікнення;
веданне мер бяспекі ў сітуацыях, звязаных з гідралагічнай небяспекай.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Беларуская мова»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання**

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Праграма па беларускай мове падрыхтавана ў адпаведнасці з канцэпцыяй вучэбнага прадмета «Беларуская мова». Асноўныя палажэнні Канцэпцыі грунтуюцца на тым, што беларуская мова з’яўляецца адной з дзяржаўных моў у Рэспубліцы Беларусь і каштоўным сацыяльна-культурным скарбам нацыі.

Ва ўстановах адукацыі беларускую мову трэба вывучаць не толькі як знакавую сістэму і сродак абмену думкамі. Неабходна так наладжваць працэс навучання, каб адным з галоўных напрамкаў у працы настаўніка стала фарміраванне сапраўднага грамадзяніна Рэспублікі Беларусь, удумлівага чытача, адукаванага суразмоўніка, спагадлівага, высакароднага чалавека. Патрэбна дапамагаць вучням назапашваць навыкі, неабходныя для самаадукацыі, самапазнання і выхавання, вучыць карыстацца імі ў штодзённым жыцці. У сістэме ўсіх навук надзвычай важнае значэнне мае логіка-лінгвістычны кампанент. Менавіта ён забяспечвае функцыянаванне навукі ў грамадстве. Хоць кожная з яе галін і мае сваю ўласную мову (слоўнікі, алфавіты, паняцці, тэрміны, формулы выражэння сэнсу), аднак усё гэта дапаўняецца і суправаджаецца ў практыцы навучання словам. А гэта азначае, што беларуская мова з’яўляецца не толькі прадметам вывучэння, але і сродкам пазнання, развіцця і выхавання.

Вывучэнне беларускай мовы не можа абмяжоўвацца запатрабаваннямі асобы ў лінгвістычных ведах, азнаямленнем вучняў з моўнымі адзінкамі і законамі. Абавязак устаноў адукацыі – навучыць сваіх выхаванцаў карыстацца беларускім словам, дапамагчы ім авалодаць маўленчай этыкай і культурай. Вучням трэба даць такую лінгвістычную адукацыю, якая дапаможа ім не толькі граматычна правільна ствараць і афармляць свае

вусныя і пісьмовыя паведамленні, але выбіраць з багатага арсеналу выяўленчых моўных сродкаў самыя трапныя, самыя дасканалыя і пераканальныя. У сувязі з гэтым неабходна штодзённа ўдасканальваць маўленчую практыку вучняў, якая наладжваецца ў форме гутаркі, пісьма, чытання, публічных выступленняў, слухання радыё- і тэлеперадач, вучэбных лекцый, дакладаў, паведамленняў. Гэтым сцвярджаецца думка, што да маўлення трэба падыходзіць як да адной з формаў пазнавальнай дзейнасці чалавека, спосабу яго грамадскай актыўнасці, сродку сацыялізацыі.

Менавіта на вырашэнне гэтых і іншых задач скіраваны змест і будова праграмы па беларускай мове. Адметнай яе асаблівасцю з'яўляецца тое, што ў цэнтры ўвагі – вучань як суб'ект, зацікаўлены ў пазнанні, вывучэнні разнастайных законаў беларускай мовы і правіл карыстання ёй; яго запатрабаванні ў сферы маўлення як форме грамадскай дзейнасці і спосабе праяўлення ўласнай жыццёвай актыўнасці.

Мэта вывучэння прадмета «Беларуская мова» – сфарміраваць у вучняў сістэму ведаў пра мову і маўленне, навучыць карыстацца беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо); развіваць камунікатыўную, духоўна-маральную, грамадзянскую і мастацка-эстэтычную культуру вучняў.

Задачы:

засваенне сістэмы мовы (фанетыкі, лексікі, фразеалогіі, складу слова і словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу), заканамернасцей і правіл функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, норм беларускай літаратурнай мовы, развіццё ўменняў карыстацца мовай у розных відах маўленчай дзейнасці (*моўная і маўленчая кампетэнцыі*);

фарміраванне камунікатыўных уменняў на аснове авалодання маўленчай тэорыяй і культурай маўлення, спосабамі перадачы думкі ў вуснай і пісьмовай формах, уменняў ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў (*маўленча-камунікатыўная кампетэнцыя*);

усведамленне мовы як формы выражэння нацыянальнай культуры, узаемасувязі мовы і гісторыі народа, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай мовы, валоданне нормамі маўленчага этыкету, культурай міжнацыянальных зносін; развіццё сродкамі мовы камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай і мастацка-эстэтычнай культуры вучняў (*лінгвакультуралагічная і сацыякультурная кампетэнцыі*).

Працэс развіцця асобы вучня пры навучанні беларускай мове павінен быць узаемазвязаным і садзейнічаць рэалізацыі наступных напрамкаў: **моўнага** (засваенне сістэмы мовы, заканамернасцей і правіл функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, норм беларускай літаратурнай мовы), **маўленчага** (авалоданне спосабамі перадачы думкі сродкамі мовы ў вуснай і пісьмовай формах, у розных відах маўленчай дзейнасці: чытанні, слуханні, гаварэнні, пісьме), **камунікатыўнага** (авалоданне культурай маўлення, правіламі маўленчых зносін, уменнямі ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў), **рытарычнага** (авалоданне рознымі відамі публічных выступленняў, адпаведнымі рытарычнымі прыёмамі і сродкамі, якія забяспечваюць эфектыўныя зносіны), **лінгвакультуралагічнага** (усведамленне вучнямі мовы як феномена культуры, у якім знайшлі адбітак яе праяўленні, засваенне нацыянальна маркіраваных адзінак беларускай мовы, развіццё здольнасці адэкватна ўжываць іх у маўленні, авалоданне мовай як сістэмай захавання і перадачы каштоўнасцей культуры), **сацыякультурнага** (засваенне сацыяльных норм маўленчых паводзін, культурных каштоўнасцей беларускага народа і агульначалавечых каштоўнасцей, ідэалаў, традыцый, звычаяў, якія рэгулююць узаемадзеянне і паводзіны людзей у грамадстве, фарміраванне здольнасці карыстацца культуразнаўчымі звесткамі ў працэсе маўленчых зносін, развіццё сродкамі мовы інтэлектуальнай, камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў).

Навучанне беларускай мове ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі абумоўлена практычнай накіраванасцю і сарыентавана на рэалізацыю кампетэнтнаснага, сістэмна-функцыянальнага, камунікатыўна-дзеяснага, лінгвакультуралагічнага і сацыякультурнага падыходаў пры выкладанні ўсіх тэм і раздзелаў.

Сучасная адукацыя скіравана на фарміраванне функцыянальнай пісьменнасці. Функцыянальная пісьменнасць – гэта здольнасць выкарыстоўваць набытыя веды, уменні і навыкі для рашэння максімальна шырокага дыяпазону жыццёвых задач у розных сферах чалавечай дзейнасці і сацыяльных узаемаадносін. Вынікам развіцця функцыянальнай пісьменнасці з’яўляецца авалоданне вучнямі сістэмай ключавых кампетэнцый, якія дазваляць эфектыўна прымяняць веды, уменні і навыкі ў практычнай дзейнасці, паспяхова выкарыстоўваць іх у працэсе сацыяльнай адаптацыі. Любы тып кампетэнцыі не фарміруецца без ведаў (каб умець, трэба ведаць), аднак веды самі па сабе не з’яўляюцца самакаштоўнасцю (веды па-за практычнай дзейнасцю, не скіраваныя на асобаснае развіццё чалавека, ператвараюцца ў дагматызм – аднабаковае, схематычнае мысленне). Сучасная адукацыя імкнецца пераарыентавацца з пазіцыі «ведаць, каб памятаць» на пазіцыю «ведаць, каб умець і дзейнічаць». У гэтым агульная сутнасць *кампетэнтнасцага падыходу*.

У адносінах да моўнай адукацыі кампетэнтнасны падыход звязаны з фарміраваннем у вучняў моўнай, маўленчай, камунікатыўнай, рытарычнай, лінгвакультуралагічнай і сацыякультурнай кампетэнцыі.

Сістэмна-функцыянальны падыход забяспечвае засваенне вучнямі моўных сродкаў, адбор і арганізацыю моўнага матэрыялу для авалодання *моўнай кампетэнцыі*.

Вядома, што задачы навучання мове нельга зводзіць да апісання сістэмных адзінак і з’яў розных моўных узроўняў. Неабходна так наладжваць навучальны працэс, каб вучні асэнсоўвалі кожную моўную адзінку, арыентуючыся на асаблівасці яе ўжывання ў маўленні. Менавіта пры такім падыходзе можна забяспечыць асэнсаванне цеснай узаемасувязі і ўзаемаабумоўленасці ўсіх аспектаў і ўзроўняў моўнай сістэмы: фанетыкі, лексікі, фразеалогіі, складу слова і словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу і стылістыкі. Такі падыход накіроўвае на тое, каб вучні:

на ўроках мовы не абмяжоўваліся аналізам моўных фактаў і з’яў, а шмат увагі аддавалі сінтэзу – складанню сказаў рознай будовы і функцыянальнага прызначэння, стварэнню звязных выказванняў;

пры вывучэнні марфалогіі вызначалі, якую сэнсава-стылістычную і тэкстаўтваральную ролю выконвае тая ці іншая часціна мовы; вучыліся адрозніваць часціны мовы і іх формы на аснове склонавых і сінтаксічных пытанняў;

сістэматычна і паслядоўна фарміравалі і развівалі арфаграфічныя і пунктуацыйныя навыкі.

Камунікатыўна-дзеясны падыход дае магчымасць рэальна забяспечыць дзейнасць вучняў у розных маўленчых сітуацыях, што з’яўляецца асновай фарміравання *маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі*.

У сувязі з гэтым на першы план у моўнай падрыхтоўцы вучняў выходзіць удасканаленне іх маўленчай практыкі, якая наладжваецца ў форме суразмоўніцтва, пісьма, чытання, пераказу і абмеркавання радыё- і тэлеперадач, вучэбных лекцый, дакладаў, паведамленняў.

Рытарычны падыход накіраваны на фарміраванне ў вучняў ведаў аб правілах маўленчых зносін, авалоданне дыялагічнымі і маналагічнымі сродкамі маўленчага майстэрства, спосабамі ўзаемаразумення і г. д. і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *рытарычнай кампетэнцыі*.

Лінгвакультуралагічны падыход звязаны з усведамленнем мовы як формы выражэння нацыянальнай культуры, узаемасувязі мовы і культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай мовы і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі*.

Сацыякультурны падыход накіраваны на асэнсаванне ролі беларускай мовы ў жыцці чалавека і грамадства, засваенне сацыяльных норм маўленчых паводзін у розных сітуацыях зносін, фарміраванне нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, выхаванне каштоўнасцей адносін да беларускай мовы і культуры, павагі да культурных каштоўнасцей народаў свету і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *сацыякультурнай кампетэнцыі*.

Асноўныя прынцыпы адбору зместу навучання беларускай мове:

сістэмна-функцыянальныя прынцыпы прадугледжвае цэласнае адлюстраванне ў змесце навучання ўсіх узроўняў моўнай сістэмы (фанетыка, лексіка, фразеалогія, марфеміка, словаўтварэнне, марфалогія, сінтаксіс, арфаграфія, пунктуацыя) і характарыстыку функцыянальных магчымасцей моўных адзінак кожнага ўзроўню (роля, якую яны выконваюць у маўленні);

прынцып мінімізацыі моўнага і маўленчага тэарэтычнага матэрыялу патрабуе адбіраць матэрыял з улікам яго значнасці для дасягнення пастаўленых мэт і задач моўнай адукацыі;

камунікатыўна-рытарычныя прынцыпы азначае, што працэс навучання патрэбна забяспечыць адпаведным зместам для авалодання вучнямі ўсімі відамі маўленчай дзейнасці (слуханне, гаварэнне, чытанне, пісьмо);

прынцып тэкстацэнтрызму мае на ўвазе адбор зместу навучання, які павінен забяспечыць арганізацыю адукацыйнага працэсу на аснове тэксту: тэкст разглядаецца ў якасці мэты (камунікатыўныя ўменні пададзены ў мэце навучання), зместу (вучні авалодваюць уменнямі ствараць тэксты розных тыпаў, стыляў і жанраў) і выніку навучання (авалоданне мовай як сродкам зносінаў).

Лінгвістычны матэрыял падаецца ў праграме лінейна: у V класе вывучаюцца фанетыка і арфаэпія, графіка і арфаграфія, лексіка і фразеалогія; у VI класе – склад слова і словаўтварэнне, назоўнік, прыметнік, займеннік, лічэбнік, у VII – дзеяслоў і яго формы (дзеяпрыметнік і дзеяпрыслоўе), прыслоўе, службовыя часціны мовы і выклічнік. Сістэматычны курс сінтаксісу з’яўляецца прадметам вывучэння ў VIII–IX класах. Аднак першапачатковыя звесткі пра сінтаксіс і пунктуацыю ўводзяцца ўжо ў V класе. Гэта дазваляе на практыцы забяспечыць рэалізацыю такога метадычнага прынцыпу, як вывучэнне марфалогіі на сінтаксічнай аснове (пры вывучэнні часцін мовы выяўляецца іх сінтаксічная функцыя ў сказе). Акрамя таго, задоўга да вывучэння сістэматычнага курса сінтаксісу і пунктуацыі вучні знаёмяцца з асноўнымі сінтаксічнымі паняццямі, што дазваляе фарміраваць у іх пунктуацыйныя ўменні і навыкі, развіваць і ўдасканалваць граматычны лад маўлення, вучыць складаць словазлучэнні рознай будовы, сказы, тэксты і карыстацца імі ў практычнай маўленчай дзейнасці.

У кожным класе прадугледжваюцца ўводныя ўрокі, якія раскрываюць ролю і значэнне беларускай мовы ў жыцці чалавека і грамадства. Гэтыя ўрокі даюць магчымасць фарміраваць лінгвістычны светапогляд і ствараюць эмацыянальны настрой, што садзейнічае павышэнню цікавасці да прадмета і паспяховага яго вывучэння. Веды, атрыманыя на гэтых уроках, падагульняюцца і сістэматызуюцца ў раздзеле «Агульныя звесткі пра мову», які завяршае сістэматычны курс беларускай мовы ў XI класе.

Значнае месца ў праграме адводзіцца паўтарэнню вывучанага. У V класе раздзел «Паўтарэнне вывучанага ў I–IV класах», з’яўляючыся неабходным звязкам паміж I і II ступенямі агульнай сярэдняй адукацыі, скіраваны на вырашэнне наступных задач: узнавіць і актуалізаваць, сістэматызаваць і паглыбіць веды, уменні і навыкі, набытыя ў пачатковых класах; у межах магчымага выявіць і ліквідаваць недахопы.

Работа па развіцці маўлення арганізуецца на кожным уроку, пры вывучэнні ўсіх раздзелаў і тэм курса беларускай мовы. Асобныя гадзіны на развіццё маўлення па гэтай прычыне не выдзяляюцца. Праграма адводзіць асобныя гадзіны толькі на пісьмовыя работы (напісанне пераказаў, перакладаў, сачыненняў, розных відаў дыктантаў).

У адпаведнасці з сучаснымі патрабаваннямі да моўнай і маўленчай падрыхтоўкі вучняў узмоцнена маўленчая накіраванасць курса беларускай мовы. Пры гэтым маўленчая тэорыя (маўленчыя паняцці: тэкст і яго будова, тып, стыль і жанр маўлення) набліжана да патрабаванняў практыкі, яна з’яўляецца асновай для свядомага фарміравання ўменняў і навыкаў камунікацыі. Апора на маўленчыя паняцці і правілы маўленчых паводзін садзейнічае свядомаму ўдасканаленню вуснага і пісьмовага маўлення вучняў, павышэнню культуры маўленчых паводзін.

Вывучэнне сінтаксісу ў VIII–IX класе наладжваецца на аснове структурна-семантычнага падыходу, адметнай асаблівасцю якога з’яўляецца тое, што пры аналізе моўных з’яў прымаецца пад увагу не адзін які-небудзь аспект, а некалькі. Найважнейшымі з іх з’яўляюцца будова, значэнне і функцыя.

Шмат увагі надаецца выпрацоўцы ўменняў, неабходных для таго, каб тая ці іншая моўная з’ява выкарыстоўвалася ў маўленчай практыцы. Пры такой арганізацыі навучання галоўным дыдактычным матэрыялам з’яўляюцца тэксты, на аснове якіх вырашаюцца задачы, накіраваныя на засваенне нормаў літаратурнага вымаўлення, граматыкі, правапісу, узбагачаецца слоўнік вучняў, забяспечваецца іх выхаванне і развіццё. Выбар тэксту як дыдактычнай адзінкі стварае сінтаксічную аснову вывучэння моўных з’яў, якія па-за тэкстам не могуць раскрыць сваіх функцыянальных магчымасцей. Толькі ўступаючы ў граматыка-семантычныя адносіны ў тэксце, моўныя адзінкі здольныя перадаць змест выказвання. Тэкст на ўроках мовы з’яўляецца сродкам удаканалення камунікатыўных здольнасцей вучняў, забяспечвае магчымасць для развіцця маўленчых навыкаў слухання і разумення, чытання, гаварэння і пісьма.

Асноўная частка праграмы складаецца з трох кампанентаў: ведавага (тэарэтычны матэрыял), аперацыйнага (спосабы дзейнасці) і практычнага (уменні і навыкі), што ў сукупнасці і складае змест навучання.

(105 гадзін на год, 3 гадзіны на тыдзень;
з іх 12 гадзін – на пісьмовыя работы)

Беларуская мова – нацыянальная мова беларускага народа (1 гадзіна)

Беларуская мова як адлюстраванне нацыянальнага бачання свету. Літаратурная мова і народныя гаворкі.

Чытанне тэкстаў, адказы на пытанні, пераказ тэкстаў на тэму «Беларуская мова – нацыянальная мова беларускага народа».

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Чытаць і пераказваць тэксты на тэму «Беларуская мова – нацыянальная мова беларускага народа», расказваць пра самабытнасць беларускай мовы; адрозніваць літаратурную мову ад народных гаворак.

Тэкст (2 гадзіны)

Тэкст і яго асноўныя прыметы: тэматычнае адзінства, разгорнутасць, паслядоўнасць, звязнасць (спосабы і сродкі сувязі), завершанасць (паўтарэнне). Падтэмы тэксту. Ключавыя (апорныя) словы і сказы ў тэксце.

Паглыбленне паняцця пра апавяданне, апісанне і разважанне.

Чытанне тэкстаў-апавяданняў, тэкстаў-апісанняў і тэкстаў-разважанняў, асэнсаванне асаблівасцей разгортвання думкі ў іх. Вызначэнне тыпаў маўлення, выяўленне кампазіцыйных асаблівасцей тэкстаў розных тыпаў.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць прыметы тэксту, тыпы маўлення (апавяданне, апісанне, разважанне).

Вызначаць прыметы тэксту, тэму і асноўную думку тэксту, даваць яму загаловак; дзяліць на лагічныя часткі, вызначаць апорныя словы і сказы.

Вызначаць тып тэксту і ствараць яго кампазіцыйную схему; выяўляць кампазіцыйныя асаблівасці тэкстаў розных тыпаў маўлення; адрозніваць тэксты-апавяданні, тэксты-апісанні і тэксты-разважанні.

Паўтарэнне вывучанага ў V класе (3 гадзіны)

Словазлучэнне і сказ. Знакі прыпынку ў простых і складаных сказах.

Вызначэнне ў сказах граматычных асноў, словазлучэнняў. Складанне і інтанаванне розных тыпаў сказаў, стварэнне з імі тэкстаў.

Гукі беларускай мовы. Іх вымаўленне і абзначэнне на пісьме.

Чытанне тэкстаў мастацкага стылю, вызначэнне іх мэтанакіраванасці, жанру і асаблівасцей будовы. Запіс слоў і сказаў пад дыктоўку.

Слова, яго лексічнае значэнне.

Вызначэнне ў тэкстах адназначных і мнагазначных слоў, слоў з прамым і пераносным значэннем, тлумачэнне іх значэння; адрозненне сінонімаў, антонімаў, правільнае ўжыванне ў маўленні.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Абгрунтоўваць пастаноўку знакаў прыпынку ў сказах; тлумачыць лексічнае значэнне слоў, адрозніваць словы і іх формы; вызначаць у тэкстах адназначныя і мнагазначныя словы, словы з прамым і пераносным значэннем, тлумачыць іх значэнне; адрозніваць сінонімы, антонімы, правільна ўжываць у маўленні; правільна перадаваць гукі пры чытанні і на пісьме.

Карыстацца рознымі відамі слоўнікаў.

Стылі маўлення

(3 гадзіны)

Маўленчая сітуацыя і яе прыметы. Стылі маўлення (паўтарэнне).

Афіцыйны стыль маўлення, яго жанры, сфера выкарыстання.

Чытанне і аналіз тэкстаў афіцыйнага стылю. Напісанне афіцыйных папер (адрас на канверце, аб'ява аб занятках гуртка, аб правядзенні сходу).

Публіцыстычны стыль, яго жанры, сфера выкарыстання.

Падрыхтоўка вусных і пісьмовых віншаванняў. Напісанне лістоў.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць прыметы маўленчай сітуацыі, характэрныя прыметы афіцыйнага і публіцыстычнага стыляў.

Выяўляць у тэкстах прыметы афіцыйнага і публіцыстычнага стыляў; абгрунтоўваць прыналежнасць тэксту да пэўнага стылю маўлення.

Пісаць афіцыйныя паперы, лісты; рыхтаваць вусныя і пісьмовыя віншаванні.

ГРАМАТЫКА

Склад слова. Словаўтварэнне і арфаграфія

(20 гадзін, з іх 3 гадзіны – на пісьмовыя работы)

Марфемная будова слова. Аснова і канчатак. Нулявы канчатак. Корань слова (паўтарэнне). Аднакаранёвыя словы і формы аднаго і таго слова. Прыстаўка і суфікс як значымыя часткі слова.

Чаргаванне зычных і галосных у аснове. *Пераклад тэксту з рускай мовы на беларускую.*

Правапіс прыставак, якія заканчваюцца на зычны (паўтарэнне). Правапіс **і, й, ы** пасля прыставак.

Чытанне тэкстаў, выяўленне ў іх аднакаранёвых слоў і формаў аднаго і таго слова, вызначэнне сэнсавай ролі марфем.

Утварэнне слоў. Утваральная аснова (азнаямленне). Спосабы ўтварэння слоў: прыставачны, суфіксальны, прыставачна-суфіксальны; складанне слоў і асноў.

Тлумачэнне спосабу ўтварэння слоў, падбор аднакаранёвых слоў, складанне з імі сказаў і тэкстаў.

Утварэнне і правапіс складаных слоў. Складанаскарочаныя словы (азнаямленне).

Кантрольны падрабязны пераказ апавядальнага тэксту.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць значымыя часткі слова – марфемы; спосабы ўтварэння слоў.

Выдзяляць у словах значымыя часткі – марфемы, аснову; адрозніваць аднакаранёвыя словы і формы аднаго і таго слова; групаваць словы па значэнні караня, суфікса і прыстаўкі; разбіраць словы па саставе, графічна абазначаць марфемы; рабіць словаўтваральны разбор; тлумачыць спосаб утварэння і вызначаць сродкі ўтварэння слоў; адрозніваць спосабы ўтварэння слоў. Выкарыстоўваць аднакаранёвыя словы як сродак сувязі сказаў у тэксце; карыстацца марфемным і словаўтваральным слоўнікамі.

Рабіць пераклад тэкстаў з рускай мовы на беларускую, захоўваючы змест і моўныя асаблівасці; рабіць вусны і пісьмовы падрабязны пераказ апавядальнага тэксту.

МАРФАЛОГІЯ І АРФАГРАФІЯ

Самастойныя і службовыя часціны мовы

(1 гадзіна)

Самастойныя і службовыя часціны мовы.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць асновы падзелу слоў на самастойныя і службовыя часціны мовы.

Выяўляць у сказах, тэксце самастойныя і службовыя часціны мовы, абгрунтоўваць прыналежнасць вывучаных часцін мовы да самастойных.

Назоўнік

(25 гадзін, з іх 3 гадзіны – на пісьмовыя работы)

Назоўнік як часціна мовы: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля. Пачатковая форма. Агульныя і ўласныя назоўнікі. Правапіс уласных назваў (практычна). Назоўнікі адушаўлёныя і неадушаўлёныя. Назоўнікі канкрэтныя, абстрактныя, зборныя, рэчыўныя.

Род назоўнікаў. Несупадзенне роду некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Лік назоўнікаў. Назоўнікі, якія маюць форму толькі адзіночнага ці толькі множнага ліку. Несупадзенне ліку некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Вусныя і пісьмовыя практыкаванні на ўжыванне назоўнікаў, лік і род якіх у беларускай і рускай мовах не супадае, дапасаванне да іх прыметнікаў і ўжыванне дзеясловаў прошлага часу. Складанне і запіс сказаў з назоўнікамі, якія абазначаюць людзей па прафесіі, нацыянальнай прыналежнасці і інш.

Патрабаванні да сцісллага пераказу. Сціслы пераказ апавядальных тэкстаў.

Склон назоўнікаў. Асновы назоўнікаў. Асаблівасці правапісу канчаткаў назоўнікаў 1-га скланення (у давальным і месным склонах адзіночнага ліку). Асаблівасці правапісу канчаткаў назоўнікаў 2-га скланення (у родным і месным склонах адзіночнага ліку). Асаблівасці правапісу канчаткаў назоўнікаў 3-га скланення (у творным склоне адзіночнага ліку). Правапіс канчаткаў назоўнікаў у множным ліку (у родным і творным склонах).

Знаходжанне ў тэктах назоўнікаў 1, 2, 3-га скланення, тлумачэнне правапісу канчаткаў.

Складанне спісаў вучняў і назваў населеных пунктаў сваёй мясцовасці.

Скланенне назоўнікаў, якія абазначаюць імёны, прозвішчы і назвы населеных пунктаў на **-оў, -ёў, -еў, -аў, -ын, -ін**.

Рознаскланяльныя назоўнікі. Нескланяльныя назоўнікі.

Сачыненне-апавяданне ў мастацкім стылі па апорных словах.

Спосабы ўтварэння назоўнікаў. Правапіс назоўнікаў з суфіксамі **-ак, -ык, -ік, -ачк-, -ечк-**; мяккі знак перад суфіксамі **-к-, -чык-** і ў суфіксах **-аньк-, -еньк-**. Складаныя назоўнікі, іх правапіс.

Правапіс **не (ня), ні** з назоўнікамі.

Чытанне тэкстаў мастацкага стылю, знаходжанне ў іх слоў з вывучанымі суфіксамі, тлумачэнне іх значэння.

Кантрoльны дыктант

Асноўныя патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi вучняў

Ведаць агульнае значэнне, марфалагiчныя прыметы, сiнтаксiчную ролю назoўнiкаў, асаблiвасцi правапiсу назoўнiкаў 1, 2 і 3-га скланенняў, рознаскланяльных і нескланяльных назoўнiкаў, правапiс суфiксаў і канчаткаў назoўнiкаў; ведаць спосабы ўтварэння назoўнiкаў.

Распазнаваць назoўнiкi ў пачатковай форме і ва ўскосных склонах на аснове iх сэнсавых, марфалагiчных і сiнтаксiчных прымет; абгрунтоўваць правапiс суфiксаў і канчаткаў назoўнiкаў; скланяць назoўнiкi; вызначаць сэнсава-граматычную і стылiстычную ролю назoўнiкаў у тэкстах; рабiць марфалагiчны разбор назoўнiка.

Правiльнa ўтвараць і ўжываць у вусным і пiсьмовым маўленнi назoўнiкi розных лексiка-семантычных груп; правiльнa выкарыстоўваць назoўнiкi ў спалучэннi з дзеясловамi і прыметнiкамi; выкарыстоўваць нескланяльныя назoўнiкi, назoўнiкi-сiнонiмы і назoўнiкi-антонiмы ў вусных і пiсьмовых выказваннях; карыстацца назoўнiкамi ў якасцi тэкстаўтваральнага сродку, а таксама з улiкам стылявой прыналежнасцi тэксту.

Складаць сказы з назoўнiкамi пэўных семантычных груп; пiсаць сачыненне-апавяданне ў мастацкiм стылi па апорных словах; рабiць сцiслы пераказ тэксту.

Прыметнiк

(18 гадзiн, з iх 3 гадзiны – на пiсьмовыя работы)

Прыметнiк як часцiна мовы: агульнае значэнне, марфалагiчныя прыметы, сiнтаксiчная роля. Пачатковая форма.

Якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнiкi. Ступенi параўнання якасных прыметнiкаў, iх утварэнне і ўжыванне.

Чытанне мастацкiх, навуковых і афiцыйных тэкстаў, вызначэнне ў iх ролi прыметнiкаў.

Скланенне якасных, адносных і прыналежных прыметнiкаў.

Асноўныя спосабы ўтварэння прыметнiкаў. Прыметнiкi з суфiксамi ацэнкi, сфера iх ужывання, правапiс. Прыметнiкi з суфiксам -ск-, iх правапiс. Правапiс -н-, -нн- у прыметнiках.

Складаны план.

Падрабязны пiсьмовы пераказ мастацкага тэксту з элементамi апiсання рэчаў, жывёл або памяшкання па складаным плане.

Утварэнне і правапiс складаных прыметнiкаў. Правапiс **не (ня)** з прыметнiкамi.

Складанне апавядання з апiсаннем прымет рэчаў, жывёл або памяшкання.

Асноўныя патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi вучняў

Ведаць агульнае значэнне, марфалагiчныя прыметы, сiнтаксiчную ролю прыметнiкаў, асаблiвасцi скланення якасных, адносных і прыналежных прыметнiкаў, асноўныя спосабы iх ўтварэння, асаблiвасцi ўжывання поўнай і кароткай формаў прыметнiкаў, правапiс прыметнiкаў.

Распазнаваць прыметнiкi ў пачатковай форме і ва ўскосных склонах на аснове iх сэнсавых, марфалагiчных і сiнтаксiчных прымет; правiльнa ўтвараць формы ступеней параўнання, прыметнiкi з суфiксамi ацэнкi, -ск-; адрознiваць якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнiкi; скланяць прыметнiкi; вызначаць сэнсава-граматычную і стылiстычную ролю прыметнiкаў у тэкстах; рабiць марфалагiчны разбор прыметнiка.

Правiльнa ўжываць формы ступеней параўнання прыметнiкаў (*смялейшы за ...; прыгажэйшы, чым ...; найсмеляйшы з ...; самы смелы сярод ...*); правiльнa ўжываць прыметнiкi ў спалучэннях з назoўнiкамi, якiя абазначаюць асоб мужчынскага і жаночага полу (*механiк, заатэхнiк, дырэктар*), у спалучэннi з назoўнiкамi агульнага роду (*плакса, сiрата*); правiльнa ўжываць адносныя і прыналежныя прыметнiкi ў пераносным значэннi; карыстацца назoўнiкамi ў якасцi тэкстаўтваральнага сродку, а таксама з улiкам стылявой прыналежнасцi тэксту.

Вусна i пiсьмова пераказваць мастацкiя тэксты з апiсаннем прымет рэчаў, жывёл або памяшкання па складаным плане; складаць апавяданнi з апiсаннем прымет рэчаў, жывёл або памяшкання.

Лiчэбнiк

(13 гадзiн, з iх 2 гадзiны – на пiсьмовыя работы)

Лiчэбнiк як часцiна мовы: агульнае значэнне, марфалагiчныя прыметы, сiнтаксiчная роля. Лiчэбнiкi колькасныя i парадкавыя.

Падзел тэксту на сэнсавыя часткi, складанне плана. Пераклад з рускай мовы на беларускую тэксту навуковага стылю.

Простыя, складаныя i састаўныя колькасныя лiчэбнiкi, iх скланенне, ужыванне i правапiс.

Скланенне, ужыванне i правапiс парадкавых лiчэбнiкаў.

Скланенне, ужыванне i правапiс дробавых i зборных лiчэбнiкаў.

Кантрольны падрабязны пераказ апавядальнага тэксту

Асноўныя патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi вучняў

Ведаць агульнае значэнне, марфалагiчныя прыметы, сiнтаксiчную ролю лiчэбнiкаў, падзел лiчэбнiкаў паводле значэння, граматычных прымет i складу, правапiс лiчэбнiкаў.

Распазнаваць лiчэбнiкi ў пачатковай форме i ва ўскосных склонах на аснове iх сэнсавых, марфалагiчных i сiнтаксiчных прымет; адрознiваць парадкавыя, колькасныя (дробавыя, зборныя) лiчэбнiкi, простыя, складаныя i састаўныя лiчэбнiкi; скланяць лiчэбнiкi; вызначаць сэнсава-граматычную i стылiстычную ролю лiчэбнiкаў у тэкстах; рабiць марфалагiчны разбор лiчэбнiка.

Правiльна ўтвараць склонавыя формы колькасных (зборных i дробавых) лiчэбнiкаў; правiльна вымаўляць i пiсаць лiчэбнiкi ад *адзiнаццацi* да *дзесятнаццацi*, а таксама *пяцьдзесят*, *шэсцьдзесят*, *семдзесят*, *восемдзесят*; спалучаць з назоўнікамі лiчэбнiкi *два*, *дзе*, *двое*, *абодва*, *абедзве*; *тры*, *трое*; *чатыры*, *чацвёра*; *паўтара*, *паўтары*; правiльна карыстацца лiчэбнікамі пры абазначэннi даты, свята, прыблiзнай колькасцi; карыстацца лiчэбнікамі ў якасцi тэкстаўтваральнага сродку, а таксама з улiкам стылявой прыналежнасцi тэксту.

Рабiць пераклад з рускай мовы на беларускую мову тэкстаў навуковага стылю; вусна i пiсьмова пераказваць апавядальны тэкст.

Займеннiк

(12 гадзiн, з iх 1 гадзiна – на пiсьмовую работу)

Займеннiк як часцiна мовы: агульнае значэнне, марфалагiчныя прыметы, сiнтаксiчная роля. Пачатковая форма. Разрады займеннiкаў па значэннi (азнаямленне).

Змяненне займеннiкаў, iх утварэнне i правапiс.

Чытанне тэкстаў, выяўленне ў iх займеннiкаў i словазлучэнняў з займеннікамі, абгрунтаванне мэтазгоднасцi ўжывання.

Кантрольны дыктант

Асноўныя патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi вучняў

Ведаць агульнае значэнне, марфалагiчныя прыметы, сiнтаксiчную ролю займеннiкаў, правапiс займеннiкаў.

Распазнаваць займеннiкi ў пачатковай форме i ва ўскосных склонах на аснове iх сэнсавых, марфалагiчных i сiнтаксiчных прымет; правiльна вымаўляць i пiсаць займеннiкi розных разрадаў; вызначаць сэнсава-граматычную i стылiстычную ролю займеннiкаў у тэкстах; рабiць марфалагiчны разбор займеннiкаў.

Правiльна ўтвараць i ўжываць займеннiкi розных разрадаў ва ўласным вусным i пiсьмовым маўленнi; выкарыстоўваць асабовыя займеннiкi ў адпаведнасцi з этычнымi нормами; карыстацца займеннікамі ў якасцi тэкстаўтваральнага сродку, а таксама з улiкам стылявой прыналежнасцi тэксту; выкарыстоўваць займеннiкi як сродак сувязi сказаў i частак тэксту.

Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага за год
(4 гадзіны)

Рэзервовыя гадзіны
(3 гадзіны)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Беларуская літаратура»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання

БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбныя праграмы па беларускай літаратуры для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі распрацаваны ў адпаведнасці з канцэпцыяй вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура». Галоўная мэта навучання прадмету – далучэнне вучняў да мастацтва слова ў кантэксце духоўнага і сацыяльна-гістарычнага жыцця народа і фарміраванне на гэтай аснове мастацкага мыслення, эстэтычных пачуццяў, чытацкай і маўленчай культуры, выхаванне чалавека з глыбокім гуманістычным і дэмакратычным светапоглядам, з развітым пачуццём нацыянальнай і асабістай самапавагі, патрыёта, адданага агульначалавечым ідэалам, асобы з выразна выяўленымі творчымі схільнасцямі, здольнай успрыманне прыгожага выкарыстаць для выпрацоўкі стымулу маральнага, інтэлектуальнага і духоўнага развіцця.

Навучанне беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі абумоўлена практычнай накіраванасцю і сарыентавана на рэалізацыю кампетэнтнаснага, сістэмнага, аксіялагічнага, камунікатыўна-дзеяснаснага, культуралагічнага і культуратворчага падыходаў пры выкладанні ўсіх раздзелаў і тэм курса беларускай літаратуры.

Ва ўмовах рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу ў сучаснай адукацыі вынікам дасягнення мэт і задач літаратурнай адукацыі становяцца прадметныя кампетэнцыі: *літаратурная, каштоўнасна-светапоглядная, маўленчая, камунікатыўная, культуралагічная і культуратворчая*. Рэалізацыя такога падыходу прадугледжвае ўзмацненне дзейнасна-практычнага кампанента літаратурнай адукацыі.

Сістэмны падыход забяспечвае засваенне вучнямі ведаў пра літаратуру як сістэму, сфарміраваных у выглядзе паняццяў і рэалізаваных у разнастайных спосабах дзейнасці, што з'яўляецца асновай фарміравання *літаратурнай кампетэнцыі*.

Такі падыход накіроўвае на тое, каб вучні:

на ўроках беларускай літаратуры сістэматычна і паслядоўна авалодвалі гісторыка- і тэарэтыка-літаратурнымі ведамі [веды па тэорыі літаратуры – мастацкі твор, яго структура, сістэма вобразаў, аўтарская пазіцыя і інш.; тыпы літаратурнай творчасці (паэзія, проза); літаратурныя роды і жанры; асноўныя мастацкія кірункі і плыні і інш.]; [веды гісторыка-літаратурныя – звесткі пра шляхі і галоўныя этапы развіцця беларускай літаратуры ва ўзаемасувязі з сусветнай, найбольш важныя звесткі пра жыццёвы і творчы шлях пісьменнікаў, пра гісторыю напісання твораў і інш.];

ажыццяўлялі чытацкую дзейнасць – чытанне мастацкіх твораў, валоданне тэхнікай і культурай чытання, неабходнай для ўспрымання, аналізу і інтэрпрэтацыі мастацкага

твора; логіка-паняційна, аналітыка-сінтэтычная і ацэначная дзейнасць, накіраваная на індывідуальна-асобаснае прачытанне, успрыманне і засваенне мастацкага твора, яго родава-жанравых, кампазіцыйных асаблівасцей, маральна-эстэтычных вартасцей, грамадскага значэння, сувязі з эпохай.

Аксіялагічны падыход прадугледжвае фарміраванне ў вучняў сродкамі беларускай літаратуры сістэмы духоўна-маральных каштоўнасных арыентацый, нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, гуманістычнага погляду на свет, выхаванне павагі да агульначалавечых культурных каштоўнасцей і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *каштоўнасна-светапогляднай кампетэнцыі*.

Камунікатыўна-дзейнасны падыход вызначае такую накіраванасць зместу навучання, пры якой засваенне яго адбываецца шляхам фарміравання ўсіх структурных кампанентаў маўленча-камунікатыўнай дзейнасці, і вучань разглядаецца як суб'ект дзейнасці і зносін, што з'яўляецца асновай фарміравання *маўленчай і камунікатыўнай кампетэнцыі*.

Выхаванне маўленчай культуры, фарміраванне камунікатыўных уменняў і навыкаў, што забяспечваюць эфектыўнасць зносін у розных сферах чалавечай дзейнасці, – неабходная ўмова сацыялізацыі навучэнцаў. Развітое маўленне вучня – шлях да актыўнага самавыражэння і прызнання маўленчай асобы як у міжсуб'ектнай камунікацыі (у штодзённых стасунках з бацькамі, сябрамі, знаёмымі), так і ў дзелавой сферы (пры стварэнні вучэбных выказванняў на абсалютнай большасці ўрокаў па розных прадметах; у далейшай прафесійнай дзейнасці тых выпускнікоў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі, якія стануць прадстаўнікамі шэрага спецыяльнасцей з павышанай камунікатыўнай адказнасцю – сфера дзейнасці «чалавек – чалавек»).

У адносінах да літаратурнай адукацыі камунікатыўна-дзейнасны падыход звязаны з самавыяўленнем вучняў у розных відах маўленчай практыкі, авалоданнем імі жанрамі мастацкай літаратуры (казка, загадка, верш, байка, невялікая п'еса, пейзажныя і партрэтныя замалёўкі; пераклады мастацкіх тэкстаў); публіцыстычнымі жанрамі (нататка ў газету, інтэрв'ю, рэпартаж, водгук, рэцэнзія на прачытаны літаратурны твор, на твор жывапісу, музыкі, кінафільм або тэлеперадачу); літаратурна-крытычнымі жанрамі (праблемнае сачыненне, прадмова / пасляслоўе да прачытанай кнігі, анатацыя, эсэ, даклад, рэферат на літаратурную тэму); вучэбна-традыцыйнымі жанрамі (характарыстыкі – індывідуальныя, параўнальныя, групавыя – літаратурных герояў, сачыненні на літаратурную тэму, сачыненні на аснове асабістых назіранняў, уражанняў, разважанняў аб розных з'явах жыцця).

Развіццё вуснага і пісьмовага маўлення рэалізуецца праз разнастайнасць метадычных формаў і прыёмаў, захаванне сістэматычнасці, пераемнасці і практычнай накіраванасці гэтай працы ў розных узроставых групах.

Культуралагічны падыход звязаны з усведамленнем вучнямі літаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай літаратуры ў адзінстве з сусветнай мастацкай культурай, прадугледжвае развіццё здольнасці карыстацца культуразнаўчай інфармацыяй для патрэб камунікацыі і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *культуралагічнай кампетэнцыі*.

Мэтай і вынікам рэалізацыі ў навучанні літаратуры *культуратворчага падыходу* з'яўляецца *культуратворчая кампетэнцыя*. Фарміраванне культуратворчай кампетэнцыі вучняў у працэсе навучання беларускай літаратуры – гэта фарміраванне не асобных базавых ведаў, літаратурна-творчых уменняў і навыкаў, а сістэмы цэласных аперацыянальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці, г. зн. навучанне ў дзейнасці праз уключэнне ў гэтую дзейнасць. Адукацыйны працэс трэба наладжваць так, каб на кожным уроку пры вывучэнні ўсіх раздзелаў і тэм вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» вучні авалодвалі вопытам літаратурна-творчай дзейнасці. Рэалізацыя гэтай задачы адбываецца праз шырокае выкарыстанне відаў прадметна-творчай дзейнасці, якія рэалізуюць практыка-арыентаваны характар літаратурнай адукацыі. Вучэбны матэрыял, звязаны з фарміраваннем культуратворчай кампетэнцыі, пададзены ў раздзелах «Асноўныя віды вучэбнай дзейнасці вучняў па літаратуры» і «Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў».

Аснову зместу беларускай літаратуры як вучэбнага прадмета складаюць чытанне і тэкстуальнае вывучэнне высокамастацкіх твораў нацыянальнай класікі і вядомых майстроў слова. Гэтыя творы вызначаюцца багатым пазнавальным і выхаваўчым патэнцыялам, з'яўляюцца даступнымі для вучняў пэўнага ўзросту. Цэласнае ўспрыманне і разуменне літаратурных твораў, фарміраванне ўменняў аналізаваць і інтэрпрэтаваць мастацкі тэкст магчыма толькі пры адпаведнай эмацыянальна-эстэтычнай рэакцыі чытача.

Курс V класа ў сістэме адзінай непарыўнай літаратурнай адукацыі навучэнцаў займае асобае месца як пераходны ад пачатковага этапа навучання (літаратурнае чытанне) да сярэдняга (літаратурнае навучанне).

Прапедэўтычны курс літаратуры мае на мэце сфарміраваць у вучняў уяўленне пра літаратуру як чалавеказнаўства і як мастацтва слова, якому ўласцівыя адметныя спосабы вобразнага адлюстравання жыцця. Усведамленне вучнямі чалавеказнаўчага аспекту літаратуры – пазнання свету і чалавека праз мастацкае, эстэтычнае іх адлюстраванне і ўспрыманне, праз маральна-эстэтычную ацэнку рэчаіснасці, жыццёвых з'яў і падзей – асноўнае ў курсе літаратуры V класа. Галоўным аб'ектам на ўроку літаратуры з'яўляецца мастацкі твор, яго жыццёва-пазнавальныя, мастацка-эстэтычныя, каштоўнасна-ацэнныя якасці.

Асноўная задача настаўніка на ўроках літаратуры ў V класе заключаецца ў тым, каб зацікавіць вучняў чытаннем, скіраваць іх увагу на пазнанне мастацкай прыроды фальклорных і літаратурных твораў, навучыць успрымаць літаратуру як мастацтва слова.

Напрамак вывучэння літаратуры ў V класе і прынцыпы структуравання зместу вызначаны ў адпаведнасці з логікай чытацкага ўспрымання мастацкага твора, калі асваенне жыццёвага матэрыялу (зместу) у яго вобразным увасабленні натуральна спалучаецца з пазнаннем і ўсведамленнем галоўных асаблівасцей літаратуры як мастацтва. Матэрыял пададзены сістэмна, згрупаваны ў адпаведныя тэматычныя блокі, для таго каб вучні авалодвалі параўнальным падыходам у працэсе аналізу мастацкіх твораў і іх кампанентаў. У выніку такога структуравання зместу кожны асобны твор выступае як адметная мастацкая з'ява, а ўсе тэксты, разам узятыя, дазваляюць убачыць ідэйна-тэматычную разнастайнасць літаратуры, яе эстэтычнае багацце. Пры гэтым настаўнік у працэсе асэнсавання твора дапамагае вучням назапашваць неабходныя літаратурныя веды на аснове засваення сутнасці канкрэтных тэарэтычных паняццяў. Па тэорыі літаратуры адабраны асобныя, даступныя ўзросту вучняў паняцці, звязаныя з мастацкім творам і яго кампанентамі (тэма, сюжэт, літаратурны герой у мастацкім творы; моўныя вобразныя сродкі – эпітэт, параўнанне), а таксама звесткі пра фальклор і некаторыя яго жанры.

У адпаведнасці з узроставымі і псіхалагічнымі асаблівасцямі пяцікласнікаў, іх жыццёвым і чытацкім вопытам быў вызначаны змест курса літаратуры – фальклорныя і літаратурныя творы, больш складаныя (у параўнанні з IV класам) і разнастайныя па тэматыцы і жанрах, мастацкіх асаблівасцях, якія даюць магчымасць шырокага «агляду» жыцця. Паколькі ў падлеткавым узросце фарміруецца сістэма каштоўнасных адносін да жыцця, адбываецца працэс самаўсведамлення асобы, яе духоўнага станаўлення, вялікая ўвага надаецца творам гераічнага, рамантычнага зместу, якія выяўляюць найважнейшыя грамадзянскія, маральна-этычныя якасці ў характары і паводзінах чалавека, яго адносін да Радзімы, яе мінулага і сучаснага, да сваёй культуры і мовы, да захавання прыроды і г. д.

Такім чынам, у курсе літаратуры V класа дамінуе жанрава-тэматычны падыход, а ў цэнтры знаходзіцца мастацкі твор і яго будова.

Навучанне беларускай літаратуры ў VI класе з'яўляецца працягам прапедэўтычнага курса, распачатага ў V класе, які будзецца з улікам пераемнасці з папярэднімі этапамі навучання і паступова, мэтанакіравана падводзіць вучняў да ўспрымання літаратуры на больш высокім узроўні ў наступных класах. Праграма прапануе творы больш складаныя па змесце і разнастайныя па сваіх мастацкіх асаблівасцях, працягвае знаёмства вучняў з жанрамі і тэматыкай фальклорных і літаратурных твораў, найважнейшымі прыёмамі і сродкамі вобразнага адлюстравання свету.

Пры вывучэнні твораў асабліва ўвага ўдзяляецца паўнаўраўнаважанаму ўспрыманню вучнямі зместу і сэнсу прачытанага, пашырэнню іх чалавеказнаўчых, жыццёвых і эмацыянальна-вобразных уяўленняў. Па-ранейшаму вядучай застаецца ўстаноўка на ўсведамленне глыбіні і непаўторнасці мастацкага слова. Вывучэнне літаратурных твораў адбываецца ў адпаведнасці з логікай спасціжэння мастацтва слова: першае ўспрыманне – аналіз – абагульненне. У аснове зместу праграмы ляжыць ідэя Радзімы, родных вытокаў, а таксама агульны прынцып уладкавання Сусвету: я – мой род – народ – родная зямля – чалавецтва. Падобраны тэкставы матэрыял заключае ў сабе вялікі пазнавальны змест, мае несумненнае грамадска-выхаваўчае значэнне, дае вучням уяўленні пра літаратуру як чалавеказнаўства і мастацтва слова, асноўныя тэмы і вобразы літаратурнай творчасці, садзейнічае абуджэнню фантазіі, інтэлектуальнаму развіццю і эстэтычнаму ўзбагачэнню асобы.

Уводзіны ў свет міфатворчасці даюць першапачатковыя звесткі пра ўзнікненне вобразнага мастацкага слова, закліканы абудзіць у малодшых падлеткаў цікавасць да прыгожых і таямнічых поглядаў на свет нашых продкаў, даць уяўленне пра выкарыстанне міфалагічных вобразаў у літаратурных тэкстах.

Духоўнаму сталенню асобы, больш глыбокаму ўспрыманню нацыянальных каштоўнасцей і традыцый беларускага народа паспрыяе разгляд жанраў вусна-паэтычнай творчасці і літаратурнай песні, бо песня з’яўляецца багаццем душы чалавека і яднае народ. Вывучэнне лірычных твораў мае на мэце паглыбіць эстэтычны падыход да ўспрымання паэтычнага слова, адчування яго мілагучнасці, вобразнай яркасці і маляўнічасці на прыкладзе аналізу мастацкіх тропаў.

Празаічныя творы, асабліва вялікія па аб’ёме, вымагаюць папярэдняга самастойнага прачытання. Аднак перад гэтым пажадана звярнуць увагу вучняў на асноўныя моманты зместу і ключавыя пытанні, якія будуць разглядацца ў працэсе аналізу мастацкага тэксту. Вывучэнне аб’ёмных твораў прозы будзе эфектыўным толькі пры ўмове паўторнага чытання іх фрагментаў у класе, аналізу твора з удзелам настаўніка, які ставіць пытанні, прапануе заданні і робіць каментарыі. Празаічныя тэксты даюць магчымасць для больш шырокага ахопу жыццёвых з’яў і маральных праблем, далучаюць юных чытачоў да разумення характараў герояў і матываў іх учынкаў, адносін да іншых людзей, мінулага і сучаснага, прыроды і Радзімы. Вучні спасцігаюць пазіцыю і канцэпцыю аўтара-апавядальніка, яго ацэнкі і погляды на чалавека і свет. На матэрыяле прозы паглыбляюцца навыкі аналізу мастацкага тэксту, вуснага і пісьмовага пераказу, выразнага чытання. Падлеткі назапашваюць першапачатковыя веды пра асаблівасці эпічнага роду і асобных празаічных жанраў.

Вывучэнне чалавеказнаўчага зместу мастацкай літаратуры і яе аналіз як мастацтва слова павінны быць падпарадкаваны галоўнай задачы – абуджэнню цікавасці да чытання, да беларускай кнігі і роднага слова.

Навучанне беларускай літаратуры ў VII класе накіравана на выхаванне ўдумлівага, дасведчанага чытача, які разбіраецца ў асноўных вартасцях мастацкіх твораў, умее ацэньваць іх змест, мае добрае адчуванне і разуменне спецыфікі літаратуры, дастатковы чытацкі вопыт, уласны эстэтычны густ.

Вучні, якія ў папярэдніх класах пазнаёміліся з разнастайнасцю жанраў і тэматыкі літаратурных твораў, вобразаў, асноўнымі тропамі, працягваюць спасцігаць сутнасць слоўнага мастацтва, спецыфічныя законы яго функцыянавання. У VII класе ўвядзенне ў свет мастацкай літаратуры працягваецца праз параўнальны разгляд двух асноўных відаў (тыпаў) мастацкай творчасці – паэзіі і прозы, а таксама шляхам супастаўлення мастацкіх твораў з творамі публіцыстычнай, навуковай літаратуры.

Галоўнае ў VII класе – даць уяўленне пра літаратуру як мастацкую з’яву ў сістэме яе сувязей з іншымі відамі мастацтва, праз увагу да майстэрства пісьменніка, яго мастацкага таленту, з боку яе ўнутранай мастацка-эстэтычнай дыферэнцыяцыі (паэзія – проза); праз суадносіны з такімі не мастацкімі, але блізкімі да літаратуры па сваіх чалавеказнаўчых функцыях з’явамі, як публіцыстыка, гуманітарныя навукі (гісторыя).

У вучняў VII класа павінна быць сфарміравана ўяўленне пра тое, што паэзія – гэта не толькі рытмічная мова, але і мастацкая творчасць, якая абуджае моцныя перажыванні, пачуцці, выклікае асаблівую настроенасць душы пры ўспрыманні з’яў навакольнай рэчаіснасці. Проза – гэта слоўна-мастацкая творчасць, якой уласцівы шырокі агляд жыцця, аналіз жыццёвых з’яў у іх канкрэтным і вельмі разнастайным праяўленні; гэты від літаратуры пабуджае да разважанняў, пошуку ўласных адказаў на складаныя пытанні і праблемы.

Літаратурны матэрыял у VII класе падаецца асобнымі цыкламі-блокамі, якія аб’ядноўваюць творы, падобныя па сваіх ідэйна-тэматычных і мастацкіх якасцях, выяўляюць пэўныя спецыфічныя асаблівасці літаратуры. Такі падыход да структуравання матэрыялу ў працэсе навучання дае вучню магчымасць паглыбіцца ў мастацка-эстэтычную атмасферу, атрымаць сістэмнае ўяўленне пра суадносіны жанраў, тэм і г. д.

Курс VIII класа засяроджвае ўвагу вучняў на розных спосабах паказу рэчаіснасці і чалавека ў літаратуры, г. зн. на літаратурных родах і адпаведных ім жанрах, жанравых формах з уласцівымі ім вобразна-выяўленчымі асаблівасцямі і сродкамі.

У праграме відавочна павышаюцца патрабаванні да авалодання паэтыкай мастацкага твора. Дзякуючы сістэмнай арганізацыі літаратурнага матэрыялу, мэтанакіраванай падчы яго адпаведнымі блокамі ствараюцца такія дыдактычныя ўмовы і сітуацыі, калі вучань на працягу некалькіх урокаў «пагружаецца» ў пэўную родава-жанравую сістэму і натуральна спасцігае асаблівасці гэтага віду твораў і тыя літаратуразнаўчыя паняцці, якія з імі звязаны. Такі спосаб структуравання зместу забяспечвае дастатковую гатоўнасць вучняў да аналізу мастацкага твора і падводзіць да засваення прадмета ў гісторыка-храналагічным аспекце ў наступных класах.

Праграма ўлічвае індывідуальныя творчыя магчымасці васьмікласнікаў, іх жыццёвы і чытацкі вопыт, агульнае і літаратурнае развіццё. Яна прапануе больш складаныя (у параўнанні з папярэднімі класамі) па змесце і форме творы, замацоўвае і паглыбляе звесткі па тэорыі літаратуры, знаёміць са спецыфікай адлюстравання рэчаіснасці і чалавека ў лірыцы, эпасе і драме, развівае ўвагу да мастацкага слова, выпрацоўвае адпаведную моўную культуру, фарміруе чытацкія інтарэсы і прыярытэты.

Праграмай прадугледжана вывучэнне літаратуры ў суаднесенасці з іншымі відамі мастацтва: музыкай, жывапісам, тэатрам, кіно, тэлебачаннем; гэта спрыяе ўспрыманню літаратуры як мастацтва, фарміраванню каштоўнасных арыентацый вучня.

Чалавеказнаўчы аспект прадмета – пазнанне свету і чалавека праз іх мастацкае адлюстраванне і ўспрыманне, праз маральна-эстэтычную каштоўнасную ацэнку рэчаіснасці – забяспечваецца падборам твораў, якія даюць магчымасць шырокага агляду жыцця, пранікнення ў самыя разнастайныя яго сферы. Параўнальны спосаб прэзентацыі матэрыялу, які прадугледжвае супастаўленне блізкіх або кантрасных па змесце і форме твораў, садзейнічае спасціжэнню галоўных асаблівасцей літаратуры і іншых відаў мастацтва, узмацняе развіццёвую скіраванасць курсу.

У васьмікласнікаў мэтанакіравана фарміруюцца эстэтычны падыход да мастацкага твора, свядомыя адносіны да яго ўспрымання і ацэнкі. Эфектыўнасць літаратурнага навучання дасягаецца ў працэсе аналізу зместу і формы, спасціжэння аўтарскай канцэпцыі свету і чалавека, асэнсавання канфлікту, характараў герояў, матываў іх паводзін і ўчынкаў. Выхаваўчае ўздзеянне твора на чытачоў ажыццяўляецца ўсёй яго цэласнай мастацкай прыродай. Этычнае і эстэтычнае разглядаюцца ў гарманічным адзінстве.

Па тэорыі літаратуры вылучаны тэрміны і паняцці, звязаныя з літаратурнымі родамі і жанрамі.

Праграма складаецца з пяці раздзелаў, у кожнага з іх – свае пазнавальныя, дыдактычныя, выхаваўчыя задачы. Параўнальны аналіз твораў, прадстаўленых у першым раздзеле, тэматычна блізкіх, але розных у мастацкіх адносінах (верш, апавяданне, драма), дасць вучням эмпірычнае ўяўленне пра спосабы адлюстравання рэчаіснасці ў лірыцы, эпасе, ліра-эпасе, драме. Наступныя раздзелы дапамогуць усвядоміць асаблівасці кожнага літаратурнага роду, яго фальклорныя вытокі, удасканаліць навыкі аналізу твораў розных жанраў з улікам іх родавай спецыфікі. Вывучэнне лірычных твораў спрыяе паглыбленню

эстэтычнага ўспрымання вучняў, абстрае адчуванне паэтычнага слова, яго яркасці, вобразнасці, мілагучнасці. Эпічныя, ліра-эпічныя і драматычныя творы дапамагаюць спасцігнуць жыццёвыя рэаліі і маральныя праблемы, зразумець характары герояў, матывы іх паводзін і ўчынкаў, усвядоміць аўтарскую пазіцыю пісьменніка, даведацца пра мінулае і сучаснае.

Асноўная мэта навучання беларускай літаратуры ў IX класе – сфарміраваць у вучняў цэласнае ўяўленне пра беларускую літаратуру ад старажытнасці да пачатку XX стагоддзя, дапамагчы асэнсаваць ідэйна-мастацкі змест лепшых твораў беларускага мастацкага слова. На гэтым этапе навучання інтэнсіўна фарміруецца сістэма каштоўнасных арыентацый, ідэалаў і перакананняў, інтарэсаў і схільнасцей. Таму ў вучэбную праграму ўключаны творы маральна-этычнай праблематыкі, дзе выяўляюцца канфлікты характараў, ідэй, поглядаў. Мастацкія тэксты размешчаны ў паслядоўнасці, адпаведнай асноўным этапам развіцця літаратуры.

Гісторыка-храналагічны прынцып канструявання зместу літаратурнай адукацыі ў IX класе паспрыяе фарміраванню гістарычнага падыходу да літаратурных з’яў, першапачатковаму разуменню ўзаемасувязей і ўзаемаўплыву ў творчасці розных пісьменнікаў, успрымання літаратуры як працэсу.

Значным кампанентам зместу літаратурнай адукацыі з’яўляецца сістэма тэарэтыка- і гісторыка-літаратурных паняццяў, звязаных з фарміраваннем уяўленняў аб развіцці і станаўленні мастацтва слова. У працэсе навучання ў IX класе паглыбляюцца веды вучняў пра структуру мастацкага твора, літаратурныя роды і жанры ў гістарычным аспекце, даецца ўяўленне пра асаблівасці творчай манеры, стылю пісьменніка. Асэнсаванне тэарэтычных пытанняў паспрыяе больш глыбокаму ўспрымання літаратуры як мастацтва. У працэсе вывучэння манаграфічных тэм прадугледжана атрыманне вучнямі крытыка-біяграфічных ведаў пра жыццё і творчасць пісьменнікаў.

У IX класе вядзецца работа па актуалізацыі, паглыбленні і сістэматызацыі ведаў і ўменняў, атрыманых у папярэдніх класах. На гэта скіраваны розныя віды работы з літаратурным матэрыялам. Акрамя традыцыйных формаў урока шырока практыкуюцца семінары, дыспуты, чытацкія канферэнцыі і г. д. Метады навучання ў сваёй сукупнасці спрыяюць праяўленню ўсіх функцый літаратуры: пазнавальнай, выхаваўчай, эстэтычнай, эўрыстычнай, камунікатыўнай, геданістычнай. Накіраванасць метадыкі на рэалізацыю толькі адной з іх, напрыклад пазнавальнай, аслабляе ўздзеянне літаратуры на асобу вучня. Агульным патрабаваннем для ўсіх метадаў навучання з’яўляецца сарыентаванасць на эстэтычную сутнасць літаратуры, яе мастацкую спецыфіку. Умелае спалучэнне метадаў навучання з задачамі грамадзянскага, патрыятычнага выхавання робіць працэс спасціжэння ведаў яшчэ больш мэтанакіраваным і выніковым. Назапашванне маральных і эстэтычных уражанняў, наступная іх сістэматызацыя і абагульненне, тэарэтычнае асэнсаванне ўзбагачаюць жыццёвы вопыт вучняў, уплываюць на іх духоўна-інтэлектуальнае сталенне.

Развіццё асобы пры вывучэнні літаратуры адбываецца ў двух асноўных напрамках: развіваюцца агульныя і ўласна мастацкія здольнасці. Гэты працэс можа быць паспяховым пры ўмове творчай скіраванасці навучання і рэалізацыі спецыяльнай сістэмы аналітычных і творчых заданняў.

Для развіцця пазнавальных інтарэсаў, выхавання мастацка-эстэтычнага густу і фарміравання цэласнага светапогляду вучняў пры навучанні беларускай літаратуры мэтазгодна прадугледжваць рэалізацыю міжпрадметных сувязей перш за ўсё з такімі вучэбнымі прадметамі, як «Беларуская мова», «Руская літаратура», «Мастацтва (айчыннае і сусветнае мастацкае культура)», «Гісторыя Беларусі». Міжпрадметныя сувязі актуалізуюцца на ўсіх этапах навучання, іх рэалізацыя ў адукацыйным працэсе ўзбагачае дыялог літаратуры з іншымі відамі мастацтва (жывапіс, музыка, фотамастацтва, кіно, тэатр і інш.), эфектыўна ўздзейнічае на маральна-этычнае, інтэлектуальнае, эмацыянальнае, эстэтычнае развіццё асобы.

Структура ўрокаў беларускай літаратуры і іх форма абумоўліваюцца мэтавымі ўстаноўкамі, узростам вучняў, мастацкай своеасаблівасцю твора, этапамі яго вывучэння.

Гутарка і лекцыя, чытанне і абагульненне, аналіз і сачыненне, абарона праектаў і завочная экскурсія, «паэтычная хвілінка» і работа з вучэбным дапаможнікам – усе гэтыя формы навучання маюць сваю спецыфіку, якая праяўляецца ва ўнутранай логіцы разгортвання ўрока, і забяспечваюць такія яго якасці, як цэласнасць, навучальная, выхаваўчая і развіццёвая накіраванасць, праблемнасць, дзейнасны характар, дыялагічнасць.

У адукацыйнай практыцы могуць выкарыстоўвацца як традыцыйныя, так і электронныя сродкі навучання, якія павінны быць скіраваны на дасягненне мэт і задач літаратурнай адукацыі.

Літаратуры ў сістэме адукацыі і выхавання належыць асаблівае культуратворчае роля: яна здольная пераўтвараць унутраны свет асобы і ўплываць на духоўнае ўзбагачэнне жыцця, рабіць яго па-сапраўднаму цікавым, змястоўным, насычаным. З гэтай прычыны неабходна імкнуцца ўключыць вучняў у працэс пазакласнай работы і выхавання.

Факультатывыя заняткі, праца літаратурных гурткоў, сістэматычны выпуск насценных і радыёгазет, бюлетэняў, часопісаў і альбомаў; падрыхтоўка спецыяльных літаратурных стэндаў, тэматычных выставак, аглядаў сучаснай літаратуры; правядзенне літаратурных ранішнікаў, вечароў, віктарын, алімпіяд і свят, сустрэч з пісьменнікамі, дзеячамі культуры і мастацтва – усё гэта спрыяе стварэнню ў класе атмасферы творчасці, духоўнасці, павагі да кнігі, да мастацкага слова.

Для арганізацыі факультатывых заняткаў па беларускай літаратуры ў V–IX класах распрацавана адпаведнае вучэбна-метадычнае забеспячэнне: вучэбныя праграмы, дапаможнікі для вучняў і дапаможнікі для настаўнікаў.

На вывучэнне літаратуры ў V–VI класах адведзена па 70 гадзін (з іх адпаведна 62 гадзіны – на вывучэнне твораў, 4 гадзіны – на творчыя работы, 4 гадзіны – на ўрокі па творах для дадатковага чытання), у VII–VIII класах – 53 гадзіны (з іх 47 гадзін – на вывучэнне твораў, 4 гадзіны – на творчыя работы, 2 гадзіны – на ўрокі па творах для дадатковага чытання). У IX класе таксама 53 гадзіны (з іх 48 гадзін – на вывучэнне твораў, 4 гадзіны – на творчыя работы, 1 гадзіна – на ўрок па творах для дадатковага чытання).

Са спіса твораў, прапанаваных для дадатковага чытання, настаўнік выбірае тыя, выкарыстанне якіх ён лічыць найбольш дарэчным у пэўным класным калектыве, улічваючы індывідуальныя магчымасці вучняў і наяўнасць тэкстаў у бібліятэчным фондзе¹.

¹ Творы, прапанаваныя ў спісе для дадатковага чытання, можна знайсці ў кнігах серыі «Школьная бібліятэка», якія знаходзяцца ў бібліятэчным фондзе ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі.

Рэзерв вучэбнага часу настаўнік выкарыстоўвае па сваім меркаванні на чытанне і асэнсаванне літаратурных твораў.

Гадзіны, адведзеныя на творчыя работы, настаўнік размяркоўвае ў адпаведнасці з уласным каляндарна-тэматычным планам.

(70 гадзін)

Уводзіны. Кніга адкрывае свет

(1 гадзіна)

Кніга – мудры спадарожнік і дарадца чалавека. Пазнаваўчае багацце кніг і іх вялікі чалавеказнаўчы змест. Літаратура як люстэрка мінулага і сучаснасці.

I. Мой род. Родная зямля. Народ

(6 гадзін)

Уладзімір Ліпскі. «Ад роду – да народу» (з кнігі «Я»). Радавод – гісторыя сям'і і роду, якая сведчыць пра паходжанне чалавека, пераемнасць розных пакаленняў людзей. Уяўленне пра радаводнае дрэва. Гісторыя краіны ў лёсе кожнай сям'і. Памяць аб продках – аснова годнай будучыні беларускага народа.

Алесь Пісьмянкоў. «Продкі». Услаўленне паэтам моцы, мужнасці і працавітасці продкаў, іх песеннай душы. Асноўная думка твора: памяць пра радаводныя карані, вопыт папярэднікаў – духоўны грунт чалавека і крыніца яго аптымізму. Эмацыянальнасць мовы.

Пятрусь Броўка. «Зямля Беларусі» (урывак з паэмы «**Беларусь**»). Родная зямля – вялікі духоўны скарб. Успрыманне паэтам бацькоўскага краю як адзінага і непаўторнага. Вяўленне патрыятычных пачуццяў праз паэтызацыю прыроды. Услаўленне беларускай зямлі, яе мінулага і велічы. Эмацыянальна-вяўленчая роля асноўных мастацкіх сродкаў у творы.

Уладзімір Караткевіч. «Лебядзіны скіт». Легенда пра паходжанне назвы «Белая Русь». Сутыкненне добра і зла. Увасабленне ў вобразе старца лепшых чалавечых якасцей – адданасці свайму народу, гатоўнасці прыняць смерць дзеля яго выратавання. Маральная перамога старца над Батыем. Роля вобраза Юсуфі ў раскрыцці ідэі. Патрыятычнае гучанне твора.

Люба Тарасюк. «Імя Айчыны». Лірычная споведзь паэтэсы, абвостранае пачуццё любові да сваёй Айчыны. Запавет нашчадкам берагчы і шанаваць Радзіму. Эмацыянальная насычанасць выказвання, своеасаблівасць рытму, метафарычнасць мовы.

Мастацтва¹. Жывапіс: «Мая зямля: жывапіс беларускіх мастакоў»: альбом. Фотамастацтва: *Г. Ліхтаровіч*. «Добры дзень, Беларусь»: альбом.

¹ Разгляд твораў рубрыкі «Мастацтва», якія выкарыстоўваюцца ў якасці ілюстрацыйнага матэрыялу, адбываецца ў першую чаргу з апорай на вядомае і на выбар настаўніка. Дадатковыя гадзіны для знаёмства з такімі творамі вучэбнай праграмай не прадугледжаны.

II. Фальклор і літаратура

(14 гадзін)

Міфы

Узнікненне вобразнага мастацкага слова. Паэтычнае асэнсаванне жыцця ў вуснай народнай творчасці. Беларускія міфы пра Сварога, Перуна, Дажбога, Ярылу, Жыжаль, Вялеса, вадзянікоў, лесавікоў, дамавікоў, ваўкалакаў, ліхаманак і інш. Міфы як этап культурнага развіцця народа. Пераход міфалагічных вобразаў і матываў у павер'і, легенды, літаратурныя творы.

«Дамавікова ўдзячнасць». Адлюстраванне ў легендзе язычніцкіх уяўленняў нашых продкаў пра гарманічнае ўладкаванне свету. Напружанасць і дынамізм сюжэта, адметнасць вобразаў. Жыццёвая мудрасць гаспадара, непасрэднасць і легкадумнасць дзяцей, удзячнасць і спагадлівасць вужа-дамавіка, агрэсіўнасць і помслівасць гадзюкі.

Ян Баршчэўскі. «Вужыная карона». Міфалагічная аснова твора. Узаемасувязь і ўзаемазалежнасць чалавека і прыроды. Лёс лоўчага Сямёна. Фантастычнае і чароўнае ў апавяданні.

Максім Багдановіч. «Вадзянік». Паэтычнае апісанне вадзяніка як аднаго з герояў міфалогіі. Адухоўленасць паэтычнага светаўспрымання, меладычнасць гучання твора. Жывапіснасць вобразаў і карцін прыроды.

Казімір Камейша. «Камень ля вёскі Камень». Міфалагічная аснова твора. Паэтычная легенда пра паходжанне каменя-валуна. Займальнасць сюжэта, арыгінальнасць вобразаў. Адметнасць будовы і мовы верша.

Якуб Колас. «Жывая вада». Сувязь апавядання з народнай казкай. Алегарычна-філасофскі змест твора, яго патрыятычны пафас. Адказнасць кожнага чалавека за лёс роднай зямлі як асноўная ўмова ўласнага дабрабыту і шчасця. Вобразны лад апавядання. Роля пейзажу ў раскрыцці асноўнай думкі твора.

Беларуская песня

«Прыехала Каляда на белым кані...», «Вы, калядачкі, бліны-ладачкі...», «Благаславі, маці, вясну заклікаці...», «А на Купалу рана сонца іграла...».

Увасабленне ў народных песнях мар і спадзяванняў народа, паэтызацыя яго побыту. Выяўленне поглядаў на свет, прыроду і чалавека, міфалагічныя матывы ў народных песнях. Еднасць чалавека і прыроды. Глыбокі лірызм, напеўнасць народных песень.

«Каля месяца, каля яснага...», «А ў суботу проці нядзелі...», «Рэчанька». Сувязь сямейна-абрадавых песень з асноўнымі этапамі жыццёвага шляху чалавека – нараджэннем, шлюбам і смерцю. Мэта песень – абараніць чалавека ад усяго злога і шкоднага, спрыяць шчасліваму жыццю. Паэтычная ідэалізацыя – асноўны мастацкі прыём абрадавых песень. Велічанне і заклінанне як неад’емныя элементы абрадавай паэзіі.

Алесь Ставер. «Жураўлі на Палессе ляцяць» як адна з песенных візітак Беларусі. Патрыятычны пафас твора. Апяванне непаўторнай красы роднай зямлі. Радаснае пачуццё еднасці з радзімай, яе прыродай і дарагімі сэрцу краявідамі. Усхваляванасць і пранікнёнасць радкоў верша, іх мілагучнасць і ўзнёсласць гучання. Выкананне песні ансамблем «Песняры» (муз. І. Лучанка).

Алесь Бачыла. «Радзіма мая дарагая...». Спавядальны характар верша. Спалучэнне высокага патрыятычнага пафасу з гранічнай шчырасцю і эмацыянальнасцю выказвання. Паэтызацыя прыгажосці роднай зямлі, захапленне яе краявідамі, пажаданне шчаслівага лёсу. Адчуванне паэтам сваёй моцнай духоўнай повязі з Радзімай, яе народам. Напеўнасць радкоў верша (муз. У. Алоўнікава).

Тэорыя літаратуры. Агульнае паняцце пра міф. Беларускія народныя песні. Мастацкія прыёмы і сродкі: алегорыя, вобразы-сімвалы, звароты, паўторы, эпітэты, параўнанні, памяншальна-ласкавыя словы (пачатковыя паняцці). Літаратурная песня.

Мастацтва. Музыка: *І. Лучанок.* «Жураўлі на Палессе ляцяць» (сл. А. Ставера); *У. Алоўнікаў.* «Радзіма мая дарагая...» (сл. А. Бачылы); творы *І. Лучанка* ў выкананні ансамбля «Песняры»: кампакт-дыск; «Лепшае»: кампакт-дыск (гурт «Палац»); «Ой, у лузе, лузе...»: кампакт-дыск (гурт «Ліцвіны»); «Троіца»: кампакт-дыск (этнагурт «Троіца»); тэлепраект «Сто песень для Беларусі» (Нацыянальная дзяржаўная тэлерадыёкампанія Рэспублікі Беларусь).

III. Мастацкае слова: вобразнасць, выразнасць, характэрнасць (8 гадзін)

Змітрок Бядуля. «Зямля». Паэтызацыя роднай зямлі і крэўнай еднасці з ёю. Вобразнасць пейзажнага малюнка, яскравасць аўтарскай мовы. Мастацкая роля ў тэксце эпітэтаў, параўнанняў, метафар.

Паўлюк Трус. «Падаюць сняжынкі...» (урывак з паэмы «Дзясяты падмурак»). Характэрнасць зімовага пейзажу. Выяўленне аўтарскіх пачуццяў у творы. Мілагучнасць мовы. Яркасць выяўленчых сродкаў (метафар, эпітэтаў).

Рыгор Барадулін. «Уцякала зіма ад вясны». Казачна-аддухоўлены свет верша. Арыгінальнасць паэтычнай вобразнасці. Роля ўвасаблення і метафар у стварэнні запамінальнай карціны вясновай прыроды.

Янка Брыль. «Над зямлёй – красавіцкае неба...». Маляўнічасць вясновага пейзажу. Багацце тропаў у тэксце, іх роля ў выяўленні характэрнасцяў навакольнага свету.

Анатоль Вялюгін. «Спелы бор». Успрыманне паэтам бору як велічнага храма прыроды. Адметнасць паэтычнай вобразнасці, заснаванай на адухаўленні прыроды, яркіх асацыяцыях. Музыкальнае гучанне верша.

Іван Мележ. «Першы іней» (урывак з рамана «Подых навальніцы»). Яркасць і вобразнасць пейзажнага малюнка ранняй восені. Вастрыва ўражанняў, маляўнічасць і эмацыянальная вобразнасць мовы аўтара. Выяўленчая роля эпітэтаў, увасабленняў, метафар.

Аляксей Коршак. «Кляновы ліст». Выяўленне характэрнасцяў і непаўторнасці навакольнай восеньскай прыроды, яе вобразаў, пахаў, фарбаў. Вобраз кляновага лістка як увасаблення восеньскай красы і нязгаснасці чалавечай памяці. Роля мастацкіх тропаў у творы. Шчырасць і прачуласць аўтарскай інтанацыі. Напеўнасць верша.

Іван Грамовіч. «Воблакі». Захапленне незвычайнай прыгажосцю воблакаў, іх колерам, рухам па небе. Выяўленне багатай аўтарскай фантазіі. Эмацыянальная афарбаванасць апавядання. Разнастайнасць выяўленчых сродкаў у творы.

Тэорыя літаратуры. Выяўленчыя сродкі мастацкай выразнасці мовы. Эпітэт, параўнанне (паглыбленне паняццяў). Метафара, увасабленне (пачатковыя паняцці).

Мастацтва. Жывапіс: *Ф. Рушыц.* «Вясна»; *В. Бялыніцкі-Біруля.* «Зімовы сон», «Веснавы дзень»; *У. Кудрэвіч.* «Раніца вясны»; *П. Крахалёў.* «Блакiтная вясна»; *П. Масленікаў.* «Зацвіло жыта»; *Ф. Дарашэвіч.* «У пойме ракі Бярэзіны»; *С. Каткоў.* «Хутар Альбуць»; *І. Карасёў.* «Залатая восень»; *В. Цвірка.* «Верасень»; *А. Бараноўскі.* «Воблакі плывуць над зямлёй роднай». Музыка: *І. Лучанок.* «Падаюць сняжынкi...» (сл. П. Труса). Фотамастацтва: *В. Алешка.* «Пакланіся прыродзе»: альбом; *С. Плыткewіч.* «Спатканне з лесам»: альбом; «Мая Беларусь»: альбом.

IV. Літаратура як чалавеказнаўства

(8 гадзін)

Алена Васілевіч. «Сябры». Маральна-этычная праблема твора. Узаемаадносіны Лёні і Грышы. Хвароба Лёні як вынік легкадумнага ўчынку сябра. Прыёмы псіхалагічнай абмалёўкі характараў. Сюжэт і кампазіцыя апавядання. Аўтар-апавядальнік у творы.

Кузьма Чорны. «Наспечка». Бацькі і дзеці: праблемы гуманнасці, высакароднасці, сумленнасці. Пісьменнік як знаўца чалавечай душы і псіхалогіі: тонкая назіральнасць, увага да жыццёвых падрабязнасцей, унутранага стану герояў, раскрыццё матываў іх учынкаў і паводзін. Вобраз Наспечкі – галоўнай гераіні аповесці. Характарыстыка Сержа праз канкрэтныя выразныя дэталі. Тэма мінулага ў аповесці як сродак раскрыцця характараў герояў старэйшага пакалення. Адметнасць будовы твора.

Тэорыя літаратуры. Апавяданне і аповесць.

V. Тэмы і вобразы мастацкай літаратуры

(20 гадзін)

Гістарычная тэма

(4 гадзіны)

Лявон Случанін. «Рагнеда» (урыўкі з паэмы). Паэтызацыя мінулага роднай зямлі ў творы. Вобраз князёўны Рагнеды як увасабленне знешняй і ўнутранай прыгажосці.

Уладзімір Бутрамееў. «Славутая дачка Полацкай зямлі». Жыццё Рагнеды, яе прыгажосць і пачуццё годнасці. Сутыкненне яе свабодалюбівай натуры з эгаізмам і злом. Спалучанасць лёсу Рагнеды з гісторыяй роднай зямлі.

Сяргей Тарасаў. «Ефрасіння Полацкая». Мастацкае ўвасабленне ў творы вобраза Ефрасінні. Усведамленне ёю ў раннія гады свайго прызначэння, сэнсу жыцця. Раскрыццё пісьменнікам падзвіжніцкай дзейнасці Ефрасінні Полацкай – самаадданай, руплівай асветніцы беларускай зямлі.

Ваенная тэма

(5 гадзін)

Мікола Сурначоў. «У стоптаным жыцце». Словы пра лёс паэта, які загінуў на вайне. Час напісання верша (1941 г., Заходні фронт), трагізм яго гучання. Сэнс назвы твора. Паэтызацыя вобраза салдата як старажытнага волата-віцязя, які аддаў жыццё за Радзіму.

Аляксей Пысін. «Проня». Вобраз зняволенай беларускай ракі, якой чужынцы ўчыняюць допыт. Адухаўленне ракі, наданне ёй гераічных рыс характару чалавека: вальналюбства, смеласці, мужнасці. Рака як алегарычнае (іншасказальнае) увасабленне народа і няскоранасці яго духу. Роля дыялогу ў стварэнні яе вобраза.

Анатоль Вярцінскі. «**Два полі**». Элегічнасць і пяшчотнасць паэтычнага выказвання, задушэўнасць і пранікнёнасць гучання. Кантраснасць вобразаў, эмацыянальная стрыманасць і лаканізм апісанняў, светлы сум аўтарскага пачуцця.

Вячаслаў Адамчык. «**Салодкія яблыкі**». Рэальна-жыццёвая аснова твора. Вайна праз прызму дзіцячага ўспрымання. Заўчаснае сталенне хлопчыкаў, іх беды і клопаты, дзіцячыя забавы. Сумленнасць і праўдзівасць Тоніка, абвостранае адчуванне ім уласнай віны ў гібелі Арсенікавага бацькі. Адносіны аўтара да герояў і падзей. Кампазіцыя апавядання.

Экалагічная тэма

(8 гадзін)

Пімен Панчанка. «**Сармацкае кадзіла**». Паэтызацыя аўтарам багацця і разнастайнасці флары. Трывожны роздум аб прыродзе, знявечанай чалавекам. Запозненае раскаянне чалавека за свае ўчынкi, страту адказнасці за лёс усяго жывога на зямлі. Ідэя твора: занядбанне і спусташэнне прыроды – непазбежнае збядненне свету і чалавечай душы. Апавядальнасць інтанацыі.

Іван Пташнікаў. «**Алені**». Гуманістычны пафас твора. Майстэрства пісьменніка ў стварэнні яркіх, маляўнічых карцін прыроды, псіхалагічная глыбіня ў абмалёўцы аленья Рагатага. Вобраз дзяўчынкі Іркі. Напружанасць у развіцці сюжэта. Фінал апавядання як праява чалавечай хцівасці і жорсткасці. Лірычнасць твора.

Алесь Жук. «**Стары бабёр**» (урывак з аповесці «**Паляванне на Апошняга Жураўля**»). Непаўторны свет прыроды, якая жыве па сваіх законах. Эмацыянальная афарбаванасць твора, адухоўленасць аўтарскіх апісанняў прыроды. Вобраз старога бабра, яго трывога за лёс бабрынай сям'і. Тэма ўзаемаадносін чалавека і прыроды. Багацце сродкаў мастацкага выяўлення.

Янка Маўр. «**Багіра**». Рэальна-жыццёвая аснова твора. Займальнасць і дынамізм сюжэта. Гісторыя Багіры і яе кацянятак, адносіны да іх дарослых і дзяцей. Асоба аўтара-апавядальніка ў творы.

Алегарычныя і сатырычныя вобразы

(3 гадзіны)

Якуб Колас. «**Конь і сабака**». Сюжэт байкі, яе алегарычны змест. Вобразы пазбаўленага волі каня і нахабнага, агрэсіўнага сабакі Рудзькі. Выкрыццё ўяўнай смеласці і дужасці. Мараль байкі.

Алесь Звонак. «**Гарбуз**». Высмейванне зазнайства, самаўпэўненасці, ганарыстасці, пахвальбы праз абмалёўку вобраза велікана-гарбуза. Роля параўнанняў у паказе паводзін героя твора. Мараль байкі.

Уладзімір Корбан. «**Малпін жарт**». Арыгінальнасць сюжэта байкі. Асуджэнне ў творы людзей, якія распальваюць звадкі ды сваркі і адчуваюць пры гэтым радасць.

Тэорыя літаратуры. Тэма мастацкага твора (паглыбленне паняцця), ідэя мастацкага твора, літаратурны вобраз (пачатковае паняцце). Кампазіцыя мастацкага твора (пачатковае паняцце). Літаратурны герой (паглыбленне паняцця). Аўтар-апавядальнік у творы. Байка.

Мастацтва. Жывапіс: *А. Сцяпанавіч.* «Цугам»; *М. Савіцкі.* «Поле»; *В. Бялыніцкі-Біруля.* «Зноў зацвіла вясна»; *В. Юркоў.* «Апошнія яблыкі»; *Ф. Янушкевіч.* «Рагнедзін лёс. Сцяна памяці». Музыка: Э. Ханок. «Два полі» (сл. А. Вярцінскага).

VI. Фантастыка

(3 гадзіны)

Раіса Баравікова. «**Гальштучнік**» (урывак з «**Аповесці чатырох падарожжаў**»). Фантастычныя падзеі як аснова сюжэта твора, яго займальнасць. Наведванне астранаўтамі невядомай Зялёнай планеты, сустрэча з яе жыхарамі.

Незвычайны падарунак, які атрымаў доктар Савіч ад гуманоідаў, рэзкія перамены ў яго паводзінах. Жыццё Савіча пасля міжпланетнай вандроўкі. Неверагоднае, чароўнае пераўвасабленне на Зямлі загадкавай істоты ў птушку з чорнай палосачкай-галыштукам. Новая экспедыцыя да сузор'я Дзевы.

Мастацтва. Жывапіс: *Я. Драздовіч.* «Космас», «Фантастычны замак»; цыклы «Жыццё на Марсе», «Жыццё на Месяцы», «Жыццё на Сатурне»; *Г. Вашчанка.* «Подых стагоддзя».

Рэзерв вучэбнага часу (1 гадзіна)

Паўтарэнне і падагульненне вывучанага за год (1 гадзіна)

Усяго: на вывучэнне твораў – 62 гадзіны;
на творчыя работы – 4 гадзіны;
на ўрокі па творах для дадатковага чытання – 4 гадзіны.

Спіс твораў для завучвання на памяць і мастацкага расказвання

Алесь Пісьмянкоў. «Продкі».
Алесь Ставер. «Жураўлі на Палессе ляцяць».
Паўлюк Трус. «Падаюць сняжынкi...» (урывак з паэмы «Дзясяты падмурак»)
Мікола Сурначоў. «У стоптаным жыцце».
Якуб Колас. «Конь і сабака».

Спіс твораў для дадатковага чытання

Янка Брыль. «Маці».
Анатоль Бутэвіч. «У гасцях у вечнасці».
Васіль Вітка. «Трывога ў Ельнічах».
Якуб Колас. «Купальскія светлякі».
Янка Маўр. «У краіне райскай птушкі».
Алесь Наварыч. «Памалюся Перуну, пакланюся Вялесу».
Іван Навуменка. «Дзяцінства».
Алесь Пальчэўскі. «Рэкс і Казбек».
Іван Пташнікаў. «Арчыбал».
Генрых Сянкевіч. «Незабыўная старонка славянскай мінуўшчыны».
Андрэй Федарэнка. «Шчарбаты талер».
Дзінтра Шуцэ. «Роберцік».
Алесь Якімовіч. «Эльдарада просіць дапамогі».

Асноўныя віды вучэбнай дзейнасці па літаратуры ў VI класе

Чытанне мастацкага твора і паўнаўвартаснае яго ўспрыманне.
Беглае чытанне ўголас знаёмага тэксту. Выразнае чытанне мастацкіх твораў, прадугледжаных праграмай.

Складанне плана (у тым ліку цытатнага) апавядальнага твора ці ўрыўка з яго.
Вусны пераказ (сціслы, выбарачны, падрабязны) невялікага апавядальнага твора або ўрыўка з яго.

Назіранне за мовай і асаблівасцямі будовы мастацкага твора.

Вуснае слоўнае маляванне.

Мастацкае расказванне.

Каменціраванне мастацкага тэксту.

Супастаўленне мастацкіх твораў розных аўтараў.

Устанаўленне асацыятыўных сувязей літаратурнага твора з творамі жывапісу і музыкі.

Стварэнне ілюстрацый да літаратурнага твора і іх прэзентацыя.

Вуснае сачыненне з элементамі апісання і разважання па вывучаным творы: разгорнуты адказ на пытанне з элементамі характарыстыкі літаратурнага героя.

Вуснае сачыненне-аповяданне на аснове асабістых назіранняў і ўражанняў аб падзеях і з'явах жыцця.

Складанне вусных замалёвак, уласных казак, загадак.

Вусны водгук на самастойна прачытаны літаратурны твор, на твор выяўленчага мастацтва, кінафільм або тэлеперадачу.

Чытанне па асобах, інсцэніраванне і мізансцэніраванне эпізодаў з літаратурных твораў.

Выкананне творчых заданняў, абумоўленых жанравай прыродай мастацкага тэксту.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў VI класа

У выніку засваення зместу навучання беларускай літаратуры вучні павінны

ведаць:

аўтараў, назвы і змест вывучаных твораў;

адметныя ўласцівасці народных і літаратурных песень;

выяўленчыя сродкі мастацкай выразнасці мовы;

творы для завучвання на памяць;

умець:

выразна, у патрэбным тэмпе чытаць уголас літаратурныя творы, выяўляючы аўтарскую пазіцыю і свае адносіны да адлюстраванага;

узнаўляць мастацкія карціны, створаныя пісьменнікам;

самастойна дзяліць твор на часткі;

складаць план невялікага аповядальнага твора ці ўрыўка з яго;

сцісла, выбарачна або падрабязна вусна пераказваць невялікі аповядальны твор ці ўрывац з яго;

вылучаць эпізоды ці дэталі, важныя для характарыстыкі дзейных асоб; знаходзіць сувязь паміж падзеямі ў вывучаным творы;

знаходзіць выяўленчыя сродкі мовы і з дапамогай настаўніка вызначаць іх ролю ў стварэнні вобраза, раскрыцці тэмы твора;

характарызаваць героя мастацкага твора па яго ўчынках, паводзінах, перажываннях;

рыхтаваць вусныя сачыненні з элементамі апісання і разважання (разгорнуты адказ, адказ на пытанне і паведамленне пра героя), апісваць свае ўражання і назіранні аб падзеях і з'явах жыцця;

даваць вусны водгук на самастойна прачытаны літаратурны твор і на творы іншых відаў мастацтва, выказваючы свае адносіны да герояў і падзей;

карыстацца даведачным апаратам вучэбнага дапаможніка.

Вучні могуць *выкарыстоўваць сфарміраваныя веды і ўменні для:*

асобаснага ўспрымання, засваення і асэнсавання мастацкіх тэкстаў, фарміравання чытацкай культуры, літаратурных і эстэтычных густаў (літаратурная кампетэнцыя);

засваення сістэмы каштоўнасных адносін да рэчаіснасці, да людзей, да сябе, зафіксаванай у творах беларускай літаратуры (каштоўнасна-светапоглядная кампетэнцыя);

авалодання асноўнымі відамі маўленчай дзейнасці (вуснай, пісьмовай, сітуацыйнай і г. д.) (маўленчая кампетэнцыя);

набыцця вопыту камунікатыўнай дзейнасці праз ажыццяўленне дыялогу з тэкстам мастацкага твора, яго аўтарам, іншымі чытачамі, адзінкавым тэкстам і мноствам кантэкстаў (камунікатыўная кампетэнцыя);

усведамлення літаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай літаратуры (культуралагічная кампетэнцыя);

набыцця вопыту культуратворчай дзейнасці: авалоданне сістэмай цэласных аперацыянальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці (культуратворчая кампетэнцыя).

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Русский язык»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с белорусским и русским языками обучения и воспитания**

РУССКИЙ ЯЗЫК

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Цель обучения русскому языку – сформировать у учащихся систему знаний о языке и речи; научить их пользоваться языком во всех видах речевой деятельности (чтение, слушание, письмо, говорение), в избранных сферах применения языка; развивать интеллектуальную, духовно-нравственную, коммуникативную, гражданскую культуру учащихся.

Задачи обучения русскому языку:

языковое и речевое развитие учащихся на основе усвоения знаний о системе русского языка на всех его уровнях (фонетическом, лексическом, морфологическом, синтаксическом), правил функционирования языковых средств в речи, норм русского литературного языка (произносительных, речевых, морфологических, синтаксических, орфографических и пунктуационных); обогащение словарного запаса и грамматического строя речи учащихся; формирование правописных умений и навыков, умений пользоваться языком в различных видах речевой деятельности (языковая и речевая компетенции);

формирование коммуникативных умений на основе овладения учащимися речеведческими понятиями (культура устной и письменной речи, текст, типы речи, стили речи, жанры речи, правила речевого общения), способами выражения мысли в устной и письменной форме, умений создавать самостоятельные связные высказывания различных стилей, типов и жанров речи (коммуникативная компетенция);

формирование речевой культуры учащихся на основе освоения языка как системы сохранения и передачи культурных ценностей, как средства постижения русской и национальной культуры в контексте общемировой; развитие способности пользоваться культурологическими сведениями для обеспечения полноценной коммуникации (лингвокультурологическая компетенция);

развитие средствами языка интеллектуальной, духовно-нравственной, коммуникативной, гражданской культуры учащихся (социокультурная компетенция).

Реализация указанной цели и задач достигается в процессе формирования языковой, речевой, коммуникативной, социокультурной и лингвокультурологической компетенций.

Курс русского языка для V–IX классов направлен прежде всего на применение полученных знаний и умений в речевой практике.

Оптимальными и эффективными подходами, определяющими теоретическую и методическую базу обучения языку и речи, являются системно-функциональный, коммуникативно-деятельностный, социокультурный и лингвокультурологический.

Системно-функциональный подход предполагает усвоение системы русского языка, единиц разного уровня с точки зрения значения, строения и назначения в речи; отбор и организацию языкового материала для создания различных видов речевой деятельности, формирования языковой и речевой компетенций учащихся.

Коммуникативно-деятельностный подход определяет такую организацию и направленность занятий по русскому языку, при которой цель обучения связана с

обеспечением максимального приближения учебного процесса к реальному процессу общения. Объектом обучения с позиции этого подхода является речевая деятельность во всех ее видах. В основе коммуникативно-деятельностного подхода заложена не столько реальность самих ситуаций, сколько реальность деятельности учащихся в предлагаемых ситуациях, что способствует *формированию коммуникативной компетенции*.

Лингвокультурологический подход к обучению русскому языку позволяет сориентировать все уровни владения языком на *формирование лингвокультурологической компетенции*, воспитание речевой культуры учащихся на основе освоения языка как средства постижения русской и национальной культуры в контексте общемировой.

Лингвокультурологический подход к обучению языку относится также к деятельностному типу. Его реализация предполагает не только ознакомление с духовными ценностями, способами выражения которых являются язык, литература, искусство, история и др., но и овладение умениями пользоваться полученными знаниями в процессе общения.

Системно-функциональный подход к обучению учащихся predetermined выбор *линейно-опережающего и концентрического принципов построения содержания* обучения русскому языку в V–IX классах как наиболее соответствующих современным требованиям к организации процесса обучения, развитию и воспитанию языковой и речевой личности. Линейность структуры содержания обучения обеспечивает последовательное изучение многоуровневой системы языка, опережение – параллельное формирование языковых, речевых и коммуникативных умений.

Опережение осуществляется благодаря изучению в V классе пропедевтического раздела «Синтаксис», раздела «Лексика», в VI и VII классах – раздела «Состав слова. Словообразование», изучению на синтаксической основе раздела «Морфология».

Речевые разделы «Культура речи», «Текст», «Стили речи» изучаются концентрически с V по IX класс, «Жанры речи» – с VI по IX класс, что позволяет учитывать возрастные возможности учащихся, обеспечивать сравнительно раннее ознакомление с необходимым теоретическим материалом для формирования речевых умений, а также прочность усвоения в результате возвращения к теме в каждом последующем классе на новом уровне и в расширенном объеме.

Линейно-опережающий и концентрический принципы дают возможность осознавать языковые и речевые явления во взаимосвязи и одновременно формировать и совершенствовать языковую, речевую и коммуникативную компетенции учащихся.

Учебный материал для изучения в V–IX классах группируется по блокам с учетом основных содержательных линий и представлен как перечисление учебных разделов, составляющих основу данного учебного предмета и предъявляемых учащемуся как объект усвоения:

1. Язык и речь. Культура речи. Стили речи. Жанры речи. Текст.
2. Фонетика. Орфоэпия. Графика.
3. Орфография.
4. Лексика и фразеология.
5. Состав слова и словообразование.
6. Грамматика.
- 6.1. Морфология и правописание частей речи.
- 6.2. Синтаксис и пунктуация.

Принципами отбора содержания обучения являются:

учет функционально-семантических особенностей фактов языковой системы; минимизация теоретических сведений на основе их значимости для речевой деятельности;

учет общих и специфических особенностей белорусского и русского языков;

опора на этнокультуру (при отборе дидактического материала);

опора на текст как на предмет обучения и как на продукт речевой деятельности.

Языковой курс каждого класса открывается разделом «Текст», содержание которого вооружает учащихся необходимыми знаниями по теории текстообразования и развивает умение свободно создавать тексты с учетом речевой ситуации.

В содержании программы выделена рубрика «Виды речевой деятельности». Это *обучающие* виды работ по развитию связной письменной речи учащихся, включаемые учителем в контекст изучения основных разделов курса русского языка. Выделение часов на их проведение планирует учитель, исходя из общего количества часов, отведенных на изучение данной темы. Работа над указанными видами деятельности может проводиться как в процессе урока, так и при подготовке к нему учащихся дома. Проведение учебных занятий по развитию связной речи учащихся является обязательным.

Содержание учебного материала для повторения в конце изученного курса планирует учитель на основе учета усвоенных в течение года знаний, умений и навыков и систематизированного теоретического и практического материала, изложенного в «Требованиях к знаниям, умениям и навыкам учащихся», включающих «Основные требования к результатам учебной деятельности», рассредоточенные по разделам.

(105 ч)

ПОВТОРЕНИЕ ИЗУЧЕННОГО В V КЛАССЕ (4 ч)

ТЕКСТ (6 ч)

Текст и его основные признаки (повторение): тематическое единство, связность (цепная и параллельная связь), последовательность, развернутость, завершенность (законченность).

Подтемы текста. Ключевые предложения в тексте. Средства связи предложений в тексте: местоимения, лексический повтор, синонимы, союзы, одинаковый порядок одних и тех же членов предложения.

Виды деятельности: устное сообщение, анализ текста, развернутый ответ на вопрос, составление тематических групп пословиц (о родине, труде, качествах человека), выявление подтем в тексте, сжатое изложение, устное изложение (пересказ текста), редактирование текста, устное сочинение – описание повадок птиц, подбор подтем для раскрытия определенной темы, сочинение-зарисовка по данному началу.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

осмысление понятия «подтема текста»; выявление признаков текста; выявление подтем в тексте; выявление ключевых предложений в тексте; выявление ключевых предложений в подтеме; подбор подтем для раскрытия определенной темы; определение границ каждой подтемы; определение вида связи предложений в тексте; выявление средств связи предложений в тексте; определение вида и средств связи между подтемами текста; осмысление видов и средств связи предложений в тексте: роли местоимений, лексических повторов, синонимов в текстах различных типов речи;

изложение текста с опорой на ключевые предложения и подтемы; сочинение-зарисовка по данному началу; включение в собственные тексты разных видов и средств связи предложений.

СТИЛИ РЕЧИ (6 ч)

Речевая ситуация и ее признаки (повторение). Стили речи: художественный, научный, публицистический, официально-деловой (задачи речи, сферы использования, отличительные черты, языковые средства, жанры речи).

Виды деятельности: устное сообщение, анализ текста, составление плана текста, устное изложение текста по составленному плану, подробное изложение повествовательного характера с творческим заданием.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

осмысление видов и средств связи предложений в тексте: роли местоимений, лексических повторов, синонимов в текстах различных типов и стилей речи; разграничение повтора как средства связи и повтора как недочета; анализ текстов разных типов речи; определение стиля речи; выявление особенностей композиции и

употребления языковых средств в повествовании художественного и научного стилей, в рассуждении научного стиля, в описании художественного, научного и официально-делового стилей речи; выявление связи между задачей, условиями общения и языковыми средствами;

определение авторского замысла текста; обеспечение связности предложений в тексте; выбор вида и средств связи предложений с учетом типа и стилей речи; подробное изложение текстов повествовательного характера с элементами описания и рассуждения; создание в устной и письменной форме связных высказываний, различных по стилю и типу речи; уместное использование языковых средств в высказываниях различных типов и стилей речи.

ЖАНРЫ РЕЧИ (3 ч)

Учебное сообщение. Содержание, композиция, особенности языка.

Виды деятельности: создание учебного сообщения на заданную тему в устной и письменной формах.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

анализ учебного сообщения с точки зрения соответствия основным требованиям; определение приемов, использованных во вступлении и в заключении речи; обнаружение в тексте разнообразных речевых средств, типичных для учебного сообщения, объяснение их роли в высказывании;

определение цели учебного сообщения; введение в текст речевых средств привлечения внимания слушателей, речевых формул.

СОСТАВ СЛОВА. ОБРАЗОВАНИЕ СЛОВ (17 ч)

Морфемы – значимые части слова; формообразовательные и словообразовательные морфемы.

Основа слова: корень, приставка, суффикс, постфикс, соединительная морфема. Окончание, нулевое окончание. Чередование звуков. Образование слов: производящее и производное слова (ознакомление). Словообразовательная цепочка (ознакомление).

Способы словообразования: суффиксальный, приставочный, постфиксальный (ознакомление), приставочно-суффиксальный, слияние слов (ознакомление), сложение, сложение с суффиксальным способом, сложение сокращенных основ.

Грамматическая норма. Правильное употребление в речи слов с приставками *у-*, *в-*, *вз-*, *с-*, *из-*.

Орфографическая норма. Правописание гласных в приставках *при-* и *пре-*; соединительных гласных *о* и *е* в сложных словах; постфиксов *-то*, *-либо*, *-нибудь*; букв *а*, *о* в корнях *-скач-/соч-*, *-плав-/плов-*, *-равн-/ровн-*, *-мак-/мок-*; букв *о*, *ё* в корнях *-жог-* и *-жѣг-*.

Виды деятельности: составление учебных сообщений по данным в учебном пособии таблицам, создание при словообразовательном разборе и разборе слова по составу мини-текстов-рассуждений в научном стиле, анализ текста, перевод слов и предложений с белорусского на русский язык, мини-сочинение по пословице, выборочное изложение, составление рассказа о родной природе.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

разграничение однокоренных слов и форм одного слова; разграничение морфем; выделение основы; подбор однокоренных слов; словообразовательный разбор слова, разбор слова по составу;

толкование лексического значения слова с опорой на его структуру; использование однокоренных слов в качестве средства связности текста; использование синонимичных и антонимичных морфем; использование словообразовательных синонимов для достижения точности и выразительности речи; использование словосочетаний и производных слов как синонимичных средств.

ГРАММАТИКА

МОРФОЛОГИЯ (59 ч)

Части речи в русском языке (1 ч)

Части речи. Общие значения частей речи: обозначение предмета, признака предмета, количества предметов, действия, признака действия; указание на предмет, признак предмета, количество предметов, признак действия. Самостоятельные части речи. Служебные части речи. Междометие.

САМОСТОЯТЕЛЬНЫЕ ЧАСТИ РЕЧИ

Имя существительное (21 ч)

Имя существительное как часть речи: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль.

Имена существительные одушевленные и неодушевленные, собственные и нарицательные.

Род имен существительных: мужской, женский, средний. Род неизменяемых имен существительных и сложносокращенных слов.

Число имен существительных. Имена существительные, употребляющиеся только в форме единственного и только в форме множественного числа.

Падеж имен существительных. Падеж неизменяемых имен существительных. Склонение имен существительных: 1, 2, 3-е склонение. Разносклоняемые и неизменяемые имена существительные.

Словообразование имен существительных (повторение на практическом уровне).

Правописание имен существительных.

Грамматическая норма. Правильное употребление одушевленных и неодушевленных имен существительных в сочетании с глаголами и именами прилагательными. Правильное употребление падежных форм имен существительных. Правильное употребление вариантных падежных форм и форм числа имен существительных.

Произносительная норма. Правильное произношение имен и отчеств.

Орфографическая норма. Правописание собственных наименований, букв *е* и *и* в падежных окончаниях имен существительных, букв *ч* и *щ* в суффиксах *-чик-* и *-щик-*, гласных в суффиксах существительных *-ек-* и *-ик-*. *Не* с именами существительными. Слитное и дефисное написание сложных имен существительных, написание сложных имен существительных с *пол-* и *полу-*.

Виды деятельности: устное учебное сообщение по данным в учебном пособии таблицам и схемам, анализ текста, развернутый ответ на вопрос, выразительное чтение текста, сочинение о путешествии, сочинение фантастического рассказа, устное сочинение – описание здания, сочинение-повествование, сочинение о празднике, сочинение-рассуждение по образцам предложений на тему «Черты характера», сжатое изложение, изложение текста от 3-го лица.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

распознавание имен существительных на основе их смысловых, морфологических и синтаксических особенностей; определение суффиксов и приставок в именах существительных; обнаружение орфограмм в окончаниях и суффиксах имен существительных и обоснование их написания с помощью изученных орфографических правил; морфологический и словообразовательный разбор имен существительных;

осмысленное использование имен существительных в качестве текстообразующего средства; употребление имен существительных с учетом стилевой дифференциации текста; обозначение лица именами существительными мужского и женского рода.

Имя прилагательное (17 ч)

Имя прилагательное как часть речи: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль.

Разряды имен прилагательных по значению: качественные, относительные, притяжательные.

Склонение имен прилагательных. Краткие формы качественных имен прилагательных. Степени сравнения качественных имен прилагательных. Образование сравнительной степени качественных имен прилагательных. Образование превосходной степени качественных имен прилагательных.

Словообразование имен прилагательных (повторение на практическом уровне).

Правописание имен прилагательных.

Грамматическая норма. Правильное образование падежных, кратких форм и форм степеней сравнения имен прилагательных.

Произносительная норма. Правильная постановка ударения в формах кратких прилагательных, в простой форме сравнительной степени (*красíвее*). Правильное произношение форм прилагательных мужского и среднего рода в родительном падеже единственного числа.

Орфографическая норма. Правописание букв *о* и *е* после шипящих и *ц* в окончаниях имен прилагательных (повторение), *не* с именами прилагательными, *н* и *ни* в суффиксах имен прилагательных; суффиксов *-к-* и *-ск-* в именах прилагательных. Слитное и дефисное написание сложных имен прилагательных.

Виды деятельности: устное учебное сообщение по данным в учебнике таблицам, схемам, плану; анализ текста; сопоставление текстов, относящихся к разным стилям речи; развернутый ответ на вопрос; выразительное чтение текста; составление тематических групп прилагательных; составление плана текста; изложение по составленному плану; выборочное изложение; устное сочинение – описание вежливого человека; сочинение – описание природы.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

распознавание имен прилагательных на основе их смысловых, морфологических и синтаксических особенностей; умение различать качественные, относительные, притяжательные имена прилагательные; умение образовывать краткие формы и формы степеней сравнения имен прилагательных; умение производить морфологический и словообразовательный разбор имен прилагательных;

использование прилагательных в качестве текстообразующего средства; переносное употребление относительных, притяжательных прилагательных; употребление прилагательных для передачи степени проявления признака; употребление прилагательных с уменьшительно-ласкательным суффиксом для передачи отношения говорящего к сообщаемому; употребление полных форм прилагательных для передачи постоянного признака и кратких форм для передачи временного; использование в речи прилагательных-синонимов для точного обозначения признака, эпитета как средства выразительности речи; использование субстантивированных прилагательных.

Имя числительное (10 ч)

Имя числительное как часть речи: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль.

Разряды имен числительных по значению: количественные, собирательные, порядковые. Разряды имен числительных по составу: простые, сложные и составные.

Обозначение дробного числа.

Склонение имен числительных.

Правописание имен числительных.

Грамматическая норма. Правильное образование падежных форм количественных, собирательных и порядковых имен числительных. Употребление числительных *два*, *три*,

двое, трое, оба, обе в сочетании с именами существительными. Употребление количественных числительных в сочетании с существительными для обозначения приблизительного количества (*раза три*).

Произносительная норма. Правильное ударение в количественных, собирательных и порядковых именах числительных (*одіннадцатъ, четърнадцатъ, шестъдесят, сэмеро, одіннадцатый, восьмой*). Правильное произношение мягких губных согласных в числительных *семь, восемь*. Правильное произношение порядковых имен числительных.

Орфографическая норма. Правописание буквы **ь** в середине и на конце имен числительных. Слитное написание имен числительных, оканчивающихся на **-десятый, -сотый, -тысячный, -миллионный, -миллиардный**. Раздельное написание составных имен числительных.

Виды деятельности: учебное сообщение по данным в учебном пособии таблицам и схемам, анализ текста, деление текста на абзацы, ролевая игра «Дикторы» (выразительное произнесение текстов с числительными), составление устного рассказа, текстов различных стилей и жанров с использованием числительных и слов со значением количества.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

умение распознавать имена числительные на основе их смысловых, морфологических и синтаксических особенностей; умение различать количественные, собирательные, порядковые числительные, простые, составные, сложные числительные; склонение имен числительных; морфологический разбор имен числительных;

использование числительных как текстообразующего средства в деловом и научном стилях; употребление имен числительных для обозначения числа и количества предметов, порядка их при счете, дробного числа, для обозначения приблизительного количества; использование различных частей речи для обозначения количества предметов.

Местоимение (10 ч)

Местоимение как часть речи: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль.

Разряды местоимений: личные и возвратные местоимения; определительные, притяжательные, указательные; вопросительные и относительные, неопределенные и отрицательные (ознакомление).

Формы рода и числа местоимений. Склонение местоимений.

Словообразование местоимений.

Правописание неопределенных и отрицательных местоимений.

Грамматическая норма. Правильное образование падежных форм местоимений (*моего, себя, чьих* и др.).

Произносительная норма. Правильная постановка ударения в неопределенных местоимениях с постфиксом **-нибудь**.

Орфографическая норма. Правописание буквы **н** в личных местоимениях 3-го лица после предлогов. Дефис в неопределенных местоимениях перед постфиксами **-то, -либо, -нибудь** и после приставки **кое-**; слитное и раздельное написание **не** и **ни** в отрицательных местоимениях; разделительный **ь** в формах местоимений.

Виды деятельности: устное учебное сообщение, анализ текста, составление текста поздравления, изложение с творческим заданием, развернутый ответ на вопрос, устное сочинение – описание работы на компьютере, сочинение-рассуждение на темы о родном крае.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся:

распознавание местоимений на основе их смысловых, морфологических и синтаксических особенностей; умение производить морфологический разбор местоимений;

использование местоимения как текстообразующего средства: употребление местоимений 3-го лица в соответствии со смыслом предшествующего предложения,

использование местоимения как средства связи предложений в тексте; осмысление этикетных функций местоимений *ты* и *вы*; употребление в речи неопределенных местоимений-синонимов.

ПОВТОРЕНИЕ ИЗУЧЕННОГО В VI КЛАССЕ (2 ч)

Контрольные письменные работы – 6 ч: диктанты – 2 (2 ч), изложения – 2 (4 ч).

Резервное время – 2 ч.

Для диагностики усвоения теоретических сведений, сформированности учебно-языковых и коммуникативных умений и навыков рекомендуются следующие *формы контроля*:

диктанты различного вида;
письмо по памяти;
сочинение (сочинение-повествование, сочинение-описание, сочинение-рассуждение);
учебное сообщение с использованием таблиц и схем;
различные виды разборов в пределах изученного материала;
тестовая работа.

Требования к умениям и навыкам, которыми должны овладеть учащиеся в процессе изучения всех разделов, указаны в рубриках программы после каждой темы: «Грамматическая норма», «Произносительная норма», «Орфографическая норма», «Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся».

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

Учебная программа по учебному предмету «Русская литература» для VI класса учреждений общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения и воспитания

РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Целью изучения литературы является приобщение учащихся к искусству слова в контексте движения духовной и социально-исторической жизни народа и развитие на этой основе художественного мышления и эстетических чувств, творческих способностей, читательской и речевой культуры, формирование нравственно-эстетических ориентаций.

Содержание литературного образования составляют **четыре основных компонента**: 1) знания; 2) умения; 3) опыт творческой деятельности; 4) система норм отношения к миру, людям, себе.

Первый компонент учебного предмета «Русская литература» – знания – формируется путем освоения разнообразного историко- и теоретико-литературного материала: а) произведений русского фольклора и литературы; б) отдельных образцов словесного искусства народов мира; в) сведений об основных периодах русского и мирового художественного процесса; г) критико-биографических сведений о жизни и творчестве виднейших писателей; д) основных теоретико-литературных понятий.

Все эти элементы содержания учебного предмета представлены в программе комплексно, во взаимосвязи историко-функционального, проблемно-тематического, жанрово-родового аспектов, с соблюдением принципов преемственности и доступности.

Изучение русской литературы того или иного периода соотносится с белорусской (например, переход к реализму, расцвет реализма и т. п.) и с зарубежной литературами, предусматривает сопоставление художественных образов, сюжетов, проблематики художественных произведений, принадлежащих к разным национальным литературам, выявление в них общего и в то же время неповторимого, особенного.

Основой учебных курсов всех классов являются литературные произведения, которые отбирались с учетом их художественных достоинств, общечеловеческой значимости, воспитательной ценности, места в творчестве писателя и в истории литературы, актуальности для нашего времени, доступности и интереса для учащихся.

В аннотациях программ, которые носят рекомендательный характер, внимание учителей обращается на гуманистический смысл произведения, диалектическую связь социального, конкретно-исторического и общечеловеческого в нем, художественное своеобразие, авторскую позицию.

Объем знаний о личности писателя, его творческой эволюции определяется в зависимости от возраста учащихся, количества часов, отведенных на изучение темы, а также его места в литературном курсе.

Программа содержит и целый комплекс теоретико-литературных понятий, отбор которых осуществляется по следующим критериям:

- а) жанрово-родовая специфика изучаемого произведения;
- б) функциональная роль теоретического понятия в основании конкретной литературной темы;
- в) его значимость в формировании предметных компетенций.

Учителям предоставляется возможность дифференцировать материал в зависимости от уровня подготовленности класса. Освоение новых теоретических понятий опирается на преемственность между этапами литературного обучения, которая обеспечивается постепенным усложнением «опорных» теоретико-литературных категорий, закреплением приобретенных знаний и развитием умений использовать их при анализе художественных текстов.

Второй компонент содержания литературного образования – система специальных (читательских) умений – формируется на основе знаний теории, истории литературы, понимания специфики художественного произведения. Он создает базу для дальнейшего литературного самообразования учащихся.

Программа ориентирует учителя на формирование и развитие у учащихся следующих читательских умений:

умений, связанных с художественным восприятием литературного произведения (представлять, воображать картины и образы, созданные писателем; высказывать первичные впечатления и др.);

аналитических умений (анализ эпизода, сюжета, композиции, художественного языка и др.);

синтезирующих умений (умений сопоставлять, обобщать, делать выводы);

умений, связанных с оценкой художественного произведения.

Третий компонент – опыт самостоятельной литературно-творческой деятельности. Он приобретает учащимися при условии полноценного первичного восприятия текста на эмоционально-образном уровне, самостоятельного его интерпретирования, проявления личностного отношения к произведению в процессе работы над устными и письменными сочинениями разных жанров, творческого пересоздания словесного текста в другие виды искусства (словесное рисование, иллюстрирование, мизансценирование и др.).

Четвертый компонент содержания литературного образования – формирование системы норм отношения к миру, людям, себе – обеспечивается прежде всего отбором произведений для обязательного изучения, чтения и обсуждения, дополнительного чтения. Программа ориентирует учителя не только на изучение литературы, но и на воспитание учащихся ее средствами. Эта идея реализуется в содержании и структуре программы, предусматривающей не только систематизацию знаний о литературе и искусстве, но и их осмысление на мировоззренческом, философском и эстетическом

уровнях. Таким образом, изучение литературы призвано обеспечить понимание учащимися ее роли и значения для собственного духовного становления, для развития самосознания и нравственного самоопределения.

В контексте компетентностного подхода следует стремиться к усилению практико-ориентированной направленности литературного образования, реализуемой через различные виды деятельности: сопоставление произведений разных видов искусства, выполнение творческих упражнений, подготовка проектов, проведение читательских конкурсов и конференций, литературных диспутов, постановка фрагментов произведений, подбор иллюстративного фото-, аудио- и видеоматериала.

Формирование литературоведческой компетенции предполагает освоение теоретико-литературных (ритм и рифма в народной лирической песне; романтическое и реалистическое изображение жизни; ирония, гротеск, иносказание, антитеза и др.) и историко-литературных знаний, способность применения их в процессе анализа произведения.

Формирование учебно-познавательной компетенции реализуется в процессе самостоятельной работы учащихся. Наиболее полно проявляется в проектной деятельности, предусматривающей длительный подготовительный этап: планирование, поиск и выбор необходимой информации в сети Интернет, литературоведческих словарях и справочниках, отбор и структурирование учебного материала и т. д.

Формирование ценностно-смысловой компетенции осуществляется в процессе изучения произведений, отражающих внутренний мир человека, раскрывающих мотивы его поступков и моральный выбор.

Формирование культуротворческой компетенции происходит в процессе изучения культурного и историко-философского контекста произведения, сопоставления произведений разных видов искусства. Предполагает не только выполнение отдельных творческих упражнений, но и создание на их основе собственного творческого продукта.

Курс V класса занимает особое место в системе литературного образования как переходный от начального обучения к среднему звену, что и обуславливает критерии отбора произведений, принципы расположения в программе и методику их изучения.

Произведения, предлагаемые для изучения, сгруппированы в разделы на основе проблемно-тематической близости. Ведущая литературоведческая проблема этого курса – род литературы: учащиеся получают представления о лирических, эпических, драматических произведениях.

В разделе «Устное народное творчество и литература» обобщаются знания учащихся о фольклорных произведениях, полученные в начальной школе. Эпический род в разделе представлен сказками и мифами, лирический – народными песнями, стихотворениями А. Н. Майкова, А. В. Кольцова, И. С. Никитина, драматический – пьесой-сказкой С. Я. Маршака «Двенадцать месяцев». Сопоставляя произведения устного народного творчества с авторскими по тематической и родовой близости, учащиеся осмысливают значимость фольклора в истории литературы, расширяют свои представления о ее жанрово-родовой специфике.

В раздел «Писатели о детстве» включены произведения Н. А. Некрасова, В. Г. Короленко, А. П. Чехова, В. И. Белова, в которых описывается живая, многокрасочная картина детской жизни.

Раздел «Писатели о природе» состоит из разных родов художественных произведений. Лирика представлена лучшими образцами русской классики. Раздел открывают стихотворения поэтов XIX века. Небольшой объем произведений позволяет неторопливо проследить развитие мыслей, чувств авторов, вслушаться в мелодику стиха, обучить учащихся выразительному исполнению. Связь жизни людей и природы учащиеся выявляют, изучая очерки К. Г. Паустовского, повесть М. М. Пришвина «Кладовая солнца». Стихотворения русских поэтов XX века не только обеспечивают учащимся смену художественных впечатлений, но и стимулируют целостный, активный и творческий характер восприятия пейзажной лирики.

В раздел «Историческое прошлое в литературных произведениях» включены произведения М. Ю. Лермонтова, И. С. Тургенева, Л. Н. Толстого, главная мысль которых определяется словами пушкинского летописца из трагедии «Борис Годунов»: «Минувшее проходит предо мною...».

Раздел «Мир приключений, фантастики в литературных произведениях» особенно интересен учащимся этого возраста. Предложенные отрывки из повести К. Булычева вызовут желание прочитать ее полностью.

Повторение в конце года посвящено обобщению теоретических знаний учащихся.

Список для дополнительного чтения носит рекомендательный характер. В нем содержатся произведения широкого жанрово-тематического диапазона, отобранные с учетом возрастных особенностей учащихся и их читательских интересов.

Произведения из списка для дополнительного чтения могут стать основой для уроков внеклассного чтения. Уроки внеклассного чтения рекомендуется проводить в форме читательской конференции, дидактической игры, литературной гостиной.

Принцип построения курса литературы VI класса – жанрово-хронологический: от былины и летописи до современной повести и лирической поэзии. Учащиеся получают представление о жанрах художественной литературы и фольклора, обучаются элементам сравнительного анализа. Заметно возрастает роль аналитической работы, самостоятельного литературного творчества учащихся.

Изучение раздела «Устное литературное творчество и литература» способствует выявлению взаимодействия фольклора и художественной литературы.

Впервые учащиеся знакомятся с таким жанром древнерусской литературы, как летопись («Повесть временных лет»).

Особенности басни как вида эпического произведения раскрываются при изучении произведений И. А. Крылова. Для рассмотрения на уроке учителю предлагается на выбор несколько басен. При изучении творчества И. А. Крылова рекомендуется использовать словесное рисование, иллюстрирование, театрализацию, составление кадрована.

Раздел «Рассказ как эпический жанр» представлен произведениями И. С. Тургенева, А. П. Чехова, А. И. Куприна, В. Г. Распутина.

Раздел «Стихотворение как лирический жанр» предшествует разделу «Повесть как эпический жанр». Такой порядок расположения материала не только обеспечивает учащимся смену художественных впечатлений, но и создает условия для прочтения крупных эпических произведений до начала их изучения. Жанровые особенности повести раскрываются при изучении произведений А. С. Пушкина, Н. В. Гоголя, Л. Н. Толстого, М. Горького, В. О. Богомолова.

Раздел «Из зарубежной литературы» представлен произведением Джека Лондона («На берегах Сакраменто»).

В курсе русской литературы VI класса предусмотрено также проведение уроков внеклассного чтения, основой для которых могут стать произведения из списка для дополнительного чтения.

Структура программы VII класса в значительной степени повторяет структуру курса VI класса: ее разделы соответствуют отдельным периодам русской литературы. Таким образом реализуется хронологический принцип расположения материала, способствующий формированию у семиклассников начальных представлений о закономерностях развития русской литературы, о ее связи с историческими событиями.

В курсе литературы VII класса повторяются, систематизируются, углубляются основные литературные понятия, на более высоком уровне рассматривается литературное произведение как художественное единство. Учащиеся обучаются элементам сравнительного анализа.

Содержание курса VIII класса строится по хронологическому принципу – от античной литературы до нашего времени. Учащиеся получают начальное представление об особенностях античной литературы, литературы эпохи Возрождения, русской классической литературы XIX века, литературы XX века.

В VIII классе на более высоком уровне рассматривается литературное произведение как художественная целостность, в процессе анализа которого выявляется значение композиции, сюжета, их элементов в раскрытии авторской концепции. Акцентируется внимание учащихся на многообразии приемов в создании характера литературного героя.

В теоретико-литературном плане внимание учащихся IX класса сосредоточивается на вопросах: автор – его герои – читательское восприятие. Продолжается начатая в предыдущем классе работа над литературным произведением как художественной целостностью.

Обучение в IX классе предполагает интенсивное литературное развитие учащихся, для чего требуется основательная начитанность и более глубокое овладение теорией литературы как инструментом анализа художественных текстов.

(70 ч, из них 4 ч на внеклассное чтение, 3 ч – резервное время)

Введение (1 ч)

Художественная литература как один из древнейших видов искусства. Особенности ее развития в связи с изменениями общества. Место и роль древнерусской литературы, литературы XIX и XX веков в истории русской словесности. Взаимосвязь литературы и устного народного творчества. Богатство и разнообразие жанров.

УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО И ЛИТЕРАТУРА

Былина «**Илья Муромец и Соловей Разбойник**». (2 ч)

Русские былины как памятник славянского героического эпоса. Отражение в них общенародных представлений о героизме и народных героях. Мечты о защитнике родной земли.

Богатырские подвиги Ильи Муромца, его справедливость и бескорыстие.

Особенности построения и языка былины.

Теория литературы. Былины как один из видов устного народного творчества. Понятие о гиперболе и постоянном эпитете. Былина и сказка. Былина и миф.

Фольклор и живопись. Иллюстрации к былинам и картины на сюжеты былин (И. Я. Билибин, В. М. Васнецов, Е. А. Кибрик, П. Д. Корин, Н. К. Рерих, художники Палеха и др.).

А. К. Толстой. «Илья Муромец». (1 ч)

Слово об А. К. Толстом.

Былинные мотивы в русской поэзии.

Былинный Илья Муромец и герой стихотворения А. К. Толстого.

ИЗ ДРЕВНЕРУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Возникновение древнерусской литературы. Труд писца. Жанры древнерусской литературы: летописи, сказания, жития, поучения.

«**Повесть временных лет**» («**Сказание о смерти Олега**»). (1 ч)

Летопись как исторический и литературный памятник, ее связь с устным народным творчеством. Сказание и сказка.

А. С. Пушкин. «**Песнь о вещем Олеге**». (2 ч)

Интерес А. С. Пушкина к истории. Летописный источник «Песни...». Поэтическое воспроизведение быта и нравов Древней Руси. Смысл диалога Олега и кудесника. Лиризм повествования. Своеобразие поэтического языка.

Литература и живопись. Иллюстрации В. М. Васнецова к «Песни о вещем Олеге».

Для дополнительного чтения

Сборник «На Буяне, славном острове».

Сборник «Былины. Русские народные сказки. Древнерусские повести».
Былины (серия «Сокровища русского фольклора»)
В. И. Калугин. «Струны рокотаху...».
Владимир Мономах. «Поучение» (отрывок).

Жанровое разнообразие русской классической литературы. Басня как эпический жанр

Басня как вид поэзии. История басни в литературе разных времен и народов (басни Эзопа, Ж. де Лафонтена, И. И. Дмитриева, С. В. Михалкова и др.).

И. А. Крылов. «Волк и Ягненок», «Квартет», «Демьянова уха». (4 ч)

Слово о баснописце.

Иносказательный и обобщающий смысл басен. Афористичность языка. Обличение в баснях И. А. Крылова человеческих пороков. Отражение народной мудрости.

Теория литературы. Жанр басни, своеобразие построения. Аллегория. Мораль.

Литература и искусство. Иллюстрации к басням И. А. Крылова художников А. М. Лаптева, В. М. Конашевича, В. А. Фаворского, Кукрыниксов и др.

Для дополнительного чтения

И. А. Крылов. Басни (издания для детей).

Л. Н. Толстой. Книга «Кот с бубенцом» (басни в прозе).

И. И. Дмитриев. «Рысь и крот», «Петух, кот и мышонок».

С. В. Михалков. Басни.

Ф. Д. Кривин. «Задумчивый разговор», «Волк на елке», «Яблоко».

РАССКАЗ КАК ЭПИЧЕСКИЙ ЖАНР

Рассказ как эпический жанр. Особенности рассказа (сюжет, композиция, герои). Отличие от сказки, былины.

И. С. Тургенев. «Записки охотника» (рассказ «Бежин луг»). (3 ч)

Слово о писателе.

Богатство духовного мира мальчиков. Любознательность, впечатлительность героев. Индивидуальность характеров. Взаимоотношения человека и природы в рассказе. Образ повествователя.

Теория литературы. Композиция рассказа. Монолог.

Литература и искусство. Иллюстрации В. Е. Маковского, К. В. Лебедева, П. П. Соколова к рассказам И. С. Тургенева. Иллюстрации А. Н. Белюкина к сборнику «Записки охотника».

А. П. Чехов. «Хамелеон» «Хирургия», «Лошадиная фамилия», «Толстый и тонкий». (5 ч)

Слово о писателе.

Осуждение чиновничества, угодничества и раболепства. Диалог. Смысл названия.

Смешное и грустное в рассказах.

Теория литературы. Углубление представления о сюжете рассказа (экспозиция, завязка, развитие действия, развязка). Авторская позиция. Художественная деталь.

Литература и искусство. Иллюстрации Д. Н. Кардовского, Кукрыниксов к рассказу А. П. Чехова «Хамелеон».

А. И. Куприн. «Тапер». (2 ч)

Слово о писателе.

Гордый, уверенный в себе маленький музыкант. Талант мальчика. Сестры-аристократки и их отношение к музыканту. Образ А. Г. Рубинштейна.

Теория литературы. Литературный портрет.

Литература и искусство. Исполнение «Венгерской рапсодии» Ф. Листа знаменитыми пианистами.

В. Г. Распутин. «Уроки французского». (3 ч)

Слово о писателе.

Трудности военного времени, описанного в рассказе «Уроки французского». Нравственная стойкость героя, чувство собственного достоинства. Развитие взаимоотношений учительницы и мальчика.

Теория литературы. Конфликт в рассказе.

Литература и искусство. Иллюстрации В. К. Гальдяева, Ю. П. Тризны и других художников к произведениям В. Г. Распутина. Киноповесть «Уроки французского» режиссера Е. И. Ташкова (1985 год).

Для дополнительного чтения

Л. Н. Андреев. «Ангелочек».

А. С. Грин. «Гнев отца».

М. М. Зощенко. «Водная феерия», «Кочерга», «Пчелы и люди» и другие рассказы.

Л. Евгеньева. «Сестры».

Ф. А. Искандер. «Дедушка», «Лошадь дяди Кязыма».

Л. И. Пантелеев. «На ялике», «Главный инженер».

А. П. Платонов. «Никита», «Корова».

Р. П. Погодин. «Тишина», «Дубравка».

В. А. Солоухин. «Ножичек с костяной ручкой».

Ю. П. Казаков. «Никишкины тайны».

А. И. Куприн. «Чудесный доктор».

СТИХОТВОРЕНИЕ КАК ЛИРИЧЕСКИЙ ЖАНР

Жанрово-родовая специфика лирического стихотворения.

Стихотворная поэтическая речь и основные принципы ее организации.

А. С. Пушкин. «Няне», «Зимнее утро», «Мой первый друг, мой друг бесценный!...». (4 ч)

Слово о поэте.

«Няне». Образ няни в поэзии Пушкина. Задушевность стихотворения, глубина чувств, простота их выражения.

Значение интонаций, ритма для передачи чувств и настроений.

«Зимнее утро». Восхищение поэта красотой зимы. Радостное восприятие жизни. Мотивы единства человека и природы.

«Мой первый друг, мой друг бесценный!...». Тема духовного, нравственного братства. Высокое предназначение поэта.

Теория литературы. Двусложные размеры стиха. Развитие понятия об эпитете.

Литература и искусство. Картина Н. Н. Ге «А. С. Пушкин в селе Михайловском». Серия открыток «Михайловское в работах Л. Корсакова».

М. Ю. Лермонтов. «Парус», «Тучи», «Утес», «На Севере диком...». (3 ч)

Слово о поэте.

«Парус». Стремление к свободе, жажда деятельности, одиночество – мотивы стихотворения. Контрастные образы и их символический смысл в стихотворении.

«Тучи». Размышления поэта-изгнанника о своей судьбе.

Интонационное богатство стихотворения.

«Утес», «На Севере диком...». Мотив неразделенной любви. Мотив одиночества человека в мире.

Теория литературы. Сравнение как основа композиции стихотворения.

Литература и музыка. Романс А. Е. Варламова «Белеет парус одинокий». Романс А. Г. Рубинштейна «Горные вершины». Картина И. И. Шишкина «На Севере диком...».

Н. А. Некрасов. «На Волге», «Соловьи». (2 ч)

Слово о поэте.

«**На Волге**». Два плана повествования в стихотворении. Смена дум и настроений. Сочувственное отношение поэта к тяжелой доле бурлаков.

«**Соловьи**». Поэтическое изображение богатства души женщины-матери. Сочувствие тяжелой доле русского крестьянства.

Теория литературы. Антитеза. Трехсложный размер стиха.

Литература и живопись. Картина И. Е. Репина «Бурлаки на Волге».

А. А. Фет. «Летний вечер тих и ясен...», «Скрип шагов вдоль улиц белых...», «Бабочка». (1 ч)

Единство пейзажа и состояния человеческой души. Выразительность художественных образов. Передача красоты каждого мгновения.

Теория литературы. Понятие «чистое искусство». Начальное понятие о звукописи.

Для дополнительного чтения

А. С. Пушкин. «Зимний вечер», «Обвал».

М. Ю. Лермонтов. «Ветка Палестины», «Дары Терека».

М. В. Ломоносов. «Кузнечик».

А. Н. Майков. «Весна», «Пейзаж», «Ласточки».

Н. А. Некрасов. «Орина, мать солдатская», «С работы», «Калистрат», «В полном разгаре страда деревенская...», «Размышления у парадного подъезда».

К. Ф. Рылеев. «Иван Сусанин».

А. А. Фет. «На севере дуб одинокий...», «Ель рукавом мне тропинку завесила...».

Ф. И. Тютчев. «На севере мрачном...».

А. А. Блок. «Летний вечер»; Н. А. Заболоцкий. «Одинокий дуб»; Н. М. Рубцов. «Звезда полей». (3 ч)

Природа в восприятии русских поэтов XX века.

Единение человека и природы в стихотворениях. Поэтическое отражение нравственных воззрений поэтов.

Теория литературы. Углубление понятия о стихотворении как лирическом жанре (композиция, аллегория), стихотворных размерах.

Для дополнительного чтения

4–5 стихотворений поэтов XX века: А. А. Блока, А. А. Ахматовой, Н. А. Заболоцкого, А. Т. Твардовского, Б. А. Слуцкого, Р. И. Рождественского, Р. Г. Гамзатова, Д. Б. Кедрина, Л. И. Татьянической и др.

Русскоязычная поэзия Беларуси: В. П. Поликанина. «Румяный день наводит глянец»; Ю. М. Сапожков. «Березка», «На озере»; Б. П. Спринчан. «С полей повеяло весной», «Малиновой зари свечение».

ПОВЕСТЬ КАК ЭПИЧЕСКИЙ ЖАНР

Повесть как эпический жанр. Жанровые особенности повести (сюжет, композиция, герои). Повесть и рассказ.

А. С. Пушкин. «Дубровский». (5 ч)

Осуждение произвола и деспотизма, защита чести и независимости личности. Протест Владимира Дубровского против беззакония и несправедливости. Сочувственное

отношение писателя к крестьянам. Чистота и благородство отношений Владимира Дубровского и Маши.

Мастерство Пушкина в создании характеров героев. Изображение быта и нравов в произведении.

Теория литературы. Начальное понятие о повести, ее композиции. Литературный герой (персонаж).

Литература и искусство. Иллюстрации Б. М. Кустодиева, Д. А. Шмаринова к повести «Дубровский». Драма «Дубровский» режиссера А. В. Ивановского (1935 год). Приключенческая мелодрама «Благородный разбойник Владимир Дубровский» режиссера В. А. Никифорова (1988 год).

А. С. Пушкин. «Повести Белкина»: «Барышня-крестьянка», «Станционный смотритель». (4 ч)

Милосердие как ведущая нравственная заповедь. Сочувствие писателя «маленьким людям». Точность и краткость пушкинской прозы. Своеобразие интерпретации сюжетов романтической литературы.

Литература и искусство. Картина Рембрандта «Возвращение блудного сына». Драма «Станционный смотритель» С. А. Соловьева (1972 год).

Н. В. Гоголь. «Ночь перед Рождеством». (4 ч)

Слово о писателе.

Картины народной жизни и родной природы. Поэтизация вольности, народного быта. Фантастика народных сказок и легенд в произведении.

Теория литературы. Юмор и сатира в повести.

Литература и искусство. Кинофильм «Ночь перед Рождеством» режиссера А. А. Роу (1961 год). Опера П. И. Чайковского «Черевички» (фрагменты).

Л. Н. Толстой. «Детство» (главы «Учитель Карл Иванович», «Классы», «Наталья Савишна», «Приготовление к охоте», «Охота», «Ивины»). (3 ч)

Слово о писателе.

Автобиографичность повести. Формирование характера героя. Освоение жизни маленьким человеком. Взаимоотношения детей и взрослых.

Способность героя к состраданию, самоанализу.

Мастерство Толстого в изображении «жизни души» (деталь, внутренний монолог).

Особенности сюжета повести, его роль для понимания характера героя.

Теория литературы. Жанровое разнообразие: автобиографическая повесть.

Максим Горький. «Детство» (главы I–IV). (3 ч)

Слово о писателе.

Автобиографическая основа повести. Роль бабушки в формировании нравственного мира Алеши. Сопrotивление «свинцовым мерзостям жизни». Вера писателя в творческие силы человека.

Особенности сюжета повести. Мастерство Горького в создании характеров героев.

Теория литературы. Углубление понятия о средствах создания характера (деталь, портрет, речь).

Литература и искусство. Иллюстрации Б. А. Дехтерева к повести «Детство».

В. О. Богомолов. «Иван». (3 ч)

Слово о писателе.

Повесть о разрушенном войной детстве. Мечта героя о добрых человеческих отношениях. Трагический контраст света и тьмы в сознании Ивана. Своеобразие композиции повести.

Теория литературы. Элементы документализма в повести.

Литература и кино. Кинофильм «Иваново детство» режиссера А. А. Тарковского.

Для дополнительного чтения

- Н. В. Гоголь. «Тарас Бульба» (в издании для детей).
В. П. Беляев. «Старая крепость».
В. К. Железников. «Чучело».
Л. А. Кассиль, М. Л. Поляновский. «Улица младшего сына».
А. А. Лиханов. «Последние холода».
Б. Н. Полевой. «Повесть о настоящем человеке».

ИЗ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Дж. Лондон. «На берегах Сакраменто». (2 ч)

Мужество и самообладание мальчика Джерри в столкновении с суровой правдой жизни.

Для дополнительного чтения

- А. Азимов. «Я, робот» (рассказы из сборника).
Г. Бичер-Стоу. «Хижина дяди Тома».
Ж. Верн. «Дети капитана Гранта», «Пятнадцатилетний капитан».
Г. Каттнер. «Робот-зазнайка».
А. Конан Дойл. «Записки о Шерлоке Холмсе».
Ф. Купер. «Последний из могикан».
Э. По. «Золотой жук».
М. Рид. «Всадник без головы».
М. Твен. «Принц и нищий».
Дж. Крюс. «Тим Талер, или Проданный смех».

Повторение (2 ч)

Систематизация знаний по теории литературы: род, жанр; сюжет, композиция; изобразительно-выразительные средства художественной речи, двусложные и трехсложные размеры стиха, звукопись.

Для заучивания наизусть

- И. А. Крылов. Басня по выбору учащихся.
А. С. Пушкин. «Песнь о вещем Олеге» (отрывок из 7 строф), «Зимнее утро», «Няне».
М. Ю. Лермонтов. «Парус», «Утес».
Н. В. Гоголь. «Ночь перед Рождеством» (отрывок по указанию учителя не более 120 слов).
Н. А. Некрасов. «На Волге» (отрывок по выбору учащихся не более 26 строк).
А. А. Фет. Стихотворение по выбору учащихся.
1–2 стихотворения поэтов XX века (по выбору учащихся).

Основные виды устных и письменных работ по литературе в VI классе

Устный и письменный пересказ (подробный, краткий, выборочный, художественный и творческий) небольшого эпического произведения, в том числе с элементами описания (пейзаж, портрет).

Устное и письменное сочинение-рассуждение по изученному произведению; развернутый ответ на вопрос и рассказ о литературном герое (устный и письменный). Сочинение по личным жизненным впечатлениям.

Составление плана небольшого эпического произведения или отрывка из эпического произведения, а также учебного текста хрестоматии.

Устное словесное рисование, иллюстрирование, составление кадровлана. Сочинение рассказа. Поэтические опыты. Письмо литературного героя. Страницы дневника литературного героя. Стилистический эксперимент.

Устный отзыв о самостоятельно прочитанном литературном произведении, о произведении изобразительного искусства, о просмотренном кинофильме и телепередаче (с выражением своего отношения к героям и событиям произведения).

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся VI класса

Учащиеся должны знать:

авторов и названия, содержание и героев изученных произведений в их взаимосвязи; время, отраженное в эпических произведениях А. С. Пушкина, Н. В. Гоголя, И. С. Тургенева, А. П. Чехова, А. И. Куприна, Л. Н. Толстого, Максима Горького, В. О. Богомолова, В. Г. Распутина;

сведения по теории литературы: былина как один из видов устного народного творчества, гипербола и постоянный эпитет в былине; жанры древнерусской литературы: летописи, сказания, жития, поучения; басня, своеобразие построения басни, мораль в басне, аллегория; композиция, сюжет рассказа (экспозиция, завязка, развитие действия, развязка), конфликт в рассказе, авторская позиция, пейзаж, средства создания характера героя (деталь, портрет, речь), художественная деталь, монолог; повесть, автобиографическая повесть, элементы документализма в повести, композиция повести, литературный герой (персонаж), юмор и сатира в повести, антитеза; стихотворение как лирический жанр (композиция, аллегория), пейзажная лирика, изобразительно-выразительные средства художественной речи (эпитеты, метафоры, сравнения); двусложные, трехсложные размеры стиха;

тексты, рекомендованные в программе для заучивания наизусть.

Учащиеся должны уметь:

выразительно читать произведения различных жанров;
определять жанровые различия эпических произведений (рассказ и повесть);
определять лейтмотив лирического стихотворения, ритм, строфу, размер, своеобразие рифмы;
строить устные и письменные высказывания по изученным произведениям;
давать устную и письменную характеристику героя изучаемого произведения на основании его поступков и поведения;
сопоставлять двух героев изучаемого произведения;
находить в тексте изучаемого произведения изобразительно-выразительные средства художественной речи, а также элементы сюжета и композиции, объяснять их роль;
отличать речь автора, повествователя и героев в произведении;
пользоваться справочным аппаратом хрестоматии, а также школьным словарем литературоведческих терминов.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Иностранный язык
(английский, немецкий, французский, испанский, китайский)»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

В современном мире иностранный язык рассматривается как средство формирования и воспитания морально ответственной личности, как средство общения, познания, осмысления и интерпретации фактов иной культуры. Главное назначение иностранных языков – обеспечивать взаимодействие и сотрудничество народов, исключать возможности негативного влияния на процесс национальной самоидентификации и культурного самоопределения личности; повышать готовность человека к личностной и профессиональной самореализации посредством использования иностранного языка наряду с родным языком в качестве материальной формы функционирования своего мышления. Владение иностранными языками – важное предусловие адаптации человека к жизни в глобализующемся мире.

Учебный предмет «Иностранный язык» призван служить формированию поликультурной личности. Соответственно, процесс обучения иностранному языку направлен на подготовку учащихся к различным формам отношений и общения между индивидами и группами, принадлежащими к разным культурам.

Возможности учебного предмета «Иностранный язык» в подготовке учащегося к межкультурной коммуникации чрезвычайно велики. Учащийся приобщается к духовному богатству других народов; у него формируется образ мира, который соответствует социальным, политическим и культурным реалиям современной действительности; формируется вторичное когнитивное сознание, обеспечивающее весь комплекс иноязычной коммуникативной деятельности; происходит развитие речевых процессов и речевых механизмов, способностей передавать в ходе иноязычного общения собственные мысли и чувства; возникают предпосылки для развития личности учащегося посредством обогащения эмоционально-чувственной сферы личности. Языковые способности формируются в единстве речепорождения и речевосприятия.

Цели обучения иностранному языку

Генеральная цель обучения иностранному языку состоит в формировании учащихся как субъектов межкультурной коммуникации посредством овладения ими иноязычной коммуникативной компетенцией и развития у них качеств поликультурной личности, востребованных современным информационным обществом в условиях глобализации. Генеральная цель предполагает постановку и реализацию образовательных, развивающих и воспитательных целей в их единстве.

Образовательные цели: языковое и речевое развитие личности учащегося путем обеспечения практического владения иностранным языком как эффективным средством общения в единстве его когнитивной, коммуникативной и экспрессивной функций; усвоение и актуализация знаний об изучаемом иностранном языке; овладение навыками и умениями иноязычной речевой деятельности (восприятие и понимание иноязычной речи на слух, говорение, чтение, письмо и письменная речь).

Развивающие цели: обеспечивают когнитивное, коммуникативное, эмоциональное развитие учащихся; овладение способами формирования и формулирования мысли на иностранном языке; развитие лингвистического компонента гуманитарного мышления; обогащение эмоционально-чувственной сферы личности.

Воспитательные цели: обеспечение обогащения духовного мира учащихся, воспитания у них культуры мышления, чувств, поведения; развития гуманистических ценностных ориентаций, умений осуществлять общение в контексте диалога культур; формирование психологической готовности к межъязыковой межкультурной коммуникации; адаптация личности к иной социальной среде.

Задачи иностранного языка как учебного предмета:

– развитие коммуникативной культуры учащихся, усвоение ими устной и письменной речи на уровне, который является достаточным для адекватной трактовки передаваемой и принимаемой информации;

– когнитивное развитие учащихся, проявляющееся в переструктурировании отдельных фрагментов индивидуального образа картины мира и восприятии мира изучаемого языка через искусственно формируемый в сознании лингводидактический конструкт, позволяющий воспринимать познаваемый мир в соответствии с его (этого мира) собственными социальными, политическими, культурными, языковыми реалиями, а не посредством прямого перевода на этот язык схем родной, национальной картины мира;

– социокультурное развитие личности, ориентированное на восприятие «иногое» в его непохожести через познание ценностей новой культуры в диалоге с родной; сопоставление изучаемого языка с родным и культуры этого языка с национальной; формирование умений представлять свою страну и культуру в условиях иноязычного межкультурного общения;

– развитие ценностных ориентаций учащихся, осуществляемое посредством формирования гуманистической позиции личности через создание условий для обогащения соответствующего конструктивного опыта эмоционально-чувственных отношений как важнейшего фактора возникновения у человека положительного восприятия «иногое», уважительного отношения к нему, признания многообразия культур; появления у учащихся стремления к сотрудничеству и взаимодействию с другими народами;

– развитие мотивации к изучению иностранного языка через формирование потребностей лучше и точнее понимать окружающий мир и быть понятым им; осознание важности владения иностранным языком для социализации в современном мире;

– развитие самообразовательного потенциала учащихся, обеспечение их готовности к самостоятельной работе над языком, в том числе необходимыми техниками учебно-познавательного труда, стратегиями самоанализа, самонаблюдения.

В качестве комплексных характеристик, выражающих содержание задач, рассматриваются компетенции, так как они задают нормы и требования к владению иностранным языком, позволяющие проследить степень совокупной реализации целей и задач.

Межкультурная компетенция – стратегическая компетенция, владение которой призвано обеспечивать осмысление учащимися иной социокультуры, познание ими смысловых ориентиров другого лингвосоциума, умения видеть сходства и различия между культурами и учитывать их в процессе иноязычного общения.

Коммуникативная компетенция – владение совокупностью речевых, языковых, социокультурных норм изучаемого языка, а также компенсаторными и учебно-познавательными умениями, позволяющими выпускнику учреждения общего среднего образования решать стоящие перед ним речевые, образовательные, познавательные и иные задачи. В состав этой интегративной компетенции входят языковая, речевая, социокультурная, учебно-познавательная, компенсаторная компетенции, рассматриваемые как субкомпетенции.

Речевая компетенция – совокупность навыков и умений речевой деятельности (говорение, восприятие речи на слух, чтение и письмо), знаний норм речевого поведения;

приобретение на этой основе опыта их использования для построения логичного и связного по форме и содержанию высказывания, а также для толкования смысла высказываний других людей.

Языковая компетенция – совокупность языковых знаний о правилах функционирования языковых средств (фонетических, орфографических, лексических и грамматических) в речи и навыков их использования в коммуникативных целях.

Социокультурная компетенция – совокупность знаний о национально-культурной специфике стран изучаемого языка, умений строить свое речевое и неречевое поведение в соответствии с этой спецификой, умений представлять на этой основе свою страну и ее культуру в условиях иноязычного межкультурного общения.

Компенсаторная компетенция – совокупность умений использовать дополнительные вербальные средства и невербальные способы для решения коммуникативных задач в условиях дефицита имеющихся языковых средств.

Учебно-познавательная компетенция – совокупность общих и специальных учебных умений, необходимых для осуществления самостоятельной деятельности по овладению иностранным языком, опыт их использования.

Последовательное и взаимосвязанное овладение обозначенными ключевыми компетенциями обеспечивает формирование у учащихся соответствующих компетентностей.

В своей совокупности цели и задачи предполагают проектирование и организацию образовательного процесса на основе требований лично ориентированного, компетентностного, коммуникативного, когнитивного и социокультурного подходов в их единстве. Отсюда в качестве важнейших принципов осуществления образовательного процесса определяются следующие:

обеспечение понимания культуры и образа жизни другого народа и готовности «воспринимать другого в его непохожести» и осознания учащимися принадлежности к родной культуре;

единство реализации коммуникативной, культурно-прагматической и аксиологической функций изучаемого языка;

ориентация процесса обучения на обеспечение диалога культур на основе всестороннего учета взаимосвязей языка – мышления – культуры;

обеспечение социализации учащихся средствами иностранного языка;

организация обучения иностранному языку как средству иноязычного общения на основе моделирования ситуаций межкультурной коммуникации.

Изложенные положения определяют требования к содержанию образования.

Общие требования к содержанию образования

Содержание учебного предмета «Иностранный язык» определяется в единстве предметного и эмоционально-ценностного компонентов.

Эмоционально-ценностный компонент содержания образования включает совокупность отношений личности к мировому языковому и культурному наследию, к процессу овладения им в целях личностного роста; обеспечивает приобретение опыта иноязычного общения путем рефлексии, самопознания, самоопределения. Процесс овладения иностранным языком приобретает для учащегося личностный смысл.

Предметное содержание образования включает следующие компоненты:

сферы общения и предметно-тематическое содержание речи;

виды речевой деятельности и языковой материал;

социокультурные знания: культуроведческие, страноведческие и лингвострановедческие;

компенсаторные и учебно-познавательные умения и навыки самостоятельной работы с иноязычным материалом.

Предметный компонент содержания обеспечивает владение иностранным языком как средством межкультурного общения.

Отбор содержания учебного материала, подлежащего усвоению, осуществляется на основе следующих методологических ориентиров:

направленность педагогического процесса на подготовку к межкультурному общению;

всесторонний учет взаимосвязей: язык – мышление – культура;

предъявление ценностей познаваемой культуры в диалоге с родной;

интеграция языкового, социокультурного, аксиологического компонентов содержания обучения;

аутентичность и ценностная значимость иноязычных материалов;

соответствие учебного материала современным разговорным нормам изучаемого языка.

Структурирование учебного материала осуществляется на основе следующих требований:

непрерывное концентрическое предъявление и накопление знаний;

поэтапное формирование навыков и умений;

преемственность этапов процесса овладения иностранным языком;

постоянная опора на языковой, речевой и личностный субъектный опыт учащихся;

сопряженность в овладении речью и системой языка;

создание возможностей для формирования умений самостоятельной работы с иноязычными информационными источниками в самообразовательных целях.

Специфика содержания языкового образования предполагает последовательный учет в образовательном процессе следующих основных положений коммуникативно-ориентированного обучения:

осуществление образовательного процесса в условиях, приближенных к реальному общению;

моделирование ситуаций общения, стимулирующих учащихся к решению коммуникативных задач в процессе изучения иностранного языка;

использование коммуникативно-ориентированных заданий на основе имитационного, игрового и свободного общения;

ситуативно обусловленное овладение лексикой и грамматикой изучаемого языка;

активное вовлечение учащихся в процесс общения в качестве речевых партнеров;

создание мотивационной готовности и потребности учащихся в восприятии и усвоении учебного материала в условиях, приближенных к реальному общению.

Сферы общения и предметно-тематическое содержание речи III–IX классы

Социально-бытовая сфера. Моя семья. Внешность. Продукты питания. Моя комната. Классная комната. Животные. Семья и друзья. Квартира. Распорядок дня. Одежда. Характер. Внешность и характер. Межличностные отношения. Друзья. Еда. Национальная кухня. Здоровый образ жизни. Помощь по дому. Покупки. Деньги. Мир моды. Дом и квартира. Город и деревня. Жизнь в городе и деревне.

Учебно-трудовая сфера. Школьные принадлежности. Школа. Учеба. Расписание уроков. Урок иностранного языка. Школьные традиции.

Социально-культурная сфера. Праздники. Культурный досуг. Каникулы. Выходной день. Любимые занятия. Литература. Кино. Фильмы. Книги. Телепередачи. Музыка. Современные средства коммуникации. Спорт. Путешествия. Путешествие по разным странам.

Социально-познавательная сфера. Страны и континенты. Республика Беларусь и страны изучаемого языка. Природа. Времена года. Погода и климат. Обычаи и традиции Республики Беларусь и стран изучаемого языка.

Речевые умения

Восприятие и понимание речи на слух – умения понимать иноязычную речь в процессе непосредственного общения с собеседником, умения понимать разножанровые аудио- и видеотексты, с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание.

Говорение – умения осуществлять диалогическое, монологическое и полилогическое общение в соответствии с целями, задачами и условиями коммуникации, с соблюдением норм речевого и неречевого этикета.

Чтение – умения читать и понимать разножанровые тексты с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание в зависимости от вида чтения и дальнейшего использования информации.

Письмо/Письменная речь – умения продуцировать различные виды письменных текстов в соответствии с нормами, принятыми в странах изучаемого языка, с учетом коммуникативных задач и адресата.

Языковые знания и навыки

Знания о системе изучаемого языка, о правилах функционирования языковых средств (фонетических, лексических, грамматических) в речи и навыки их использования в коммуникативных целях.

Социокультурные знания и умения

Знание социокультурного контекста своей страны и стран изучаемого языка, умения строить свое речевое и неречевое поведение в соответствии с его спецификой, представлять свою страну и ее культуру в условиях иноязычного межкультурного общения.

Компенсаторные умения

Умения использовать различные вербальные и невербальные средства для компенсации пробелов в коммуникации в условиях дефицита языковых средств, недостатка речевого и социального опыта.

Учебно-познавательные умения

Общие и специальные учебные умения, необходимые для осуществления самостоятельной познавательной деятельности по овладению иноязычным общением и культурой стран изучаемого языка.

* * *

Содержание обучения представлено в учебной программе через предметно-тематическое содержание общения, требования к практическому владению видами речевой деятельности, языковой материал (фонетика, лексика, грамматика).

В предметно-тематическом содержании общения обозначены коммуникативные задачи для учреждений общего среднего образования, в которых на изучение иностранного языка предусмотрено 105 часов в год, – прямым шрифтом, а для учреждений общего среднего образования, в которых на изучение иностранного языка предусмотрено 175 часов в год, – прямым шрифтом и курсивом.

Требования к практическому владению видами речевой деятельности: длительность звучания текста, количество реплик на каждого собеседника в диалогической речи, объем высказывания в монологической речи, объем текста для чтения, объем текста для письменной речи – задают основные параметры для всех видов речевой деятельности. Данные параметры, а также объем продуктивного и рецептивного лексического минимума

представлены для разных типов учреждений общего среднего образования в соответствии с количеством учебных часов, отведенных на изучение предмета.

Например: длительность звучания текста: 1–1,5 минуты; продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц; рецептивный минимум: 150–250 лексических единиц; общий объем продуктивной лексики: 820–900 лексических единиц; общий объем рецептивной лексики: 390–550 лексических единиц.

Грамматический материал, подлежащий изучению, одинаков для всех видов учреждений общего среднего образования. Требования к владению грамматическим материалом отличаются объемом его продуктивного усвоения. Грамматические явления для рецептивного усвоения, отмеченные звездочкой (*), предназначены для продуктивного усвоения в гимназиях.

Различия в овладении иностранным языком при его изучении (в зависимости от количества отведенных часов) проявляются в следующих параметрах:

объем усвоенного продуктивного и рецептивного лексического материала;
 количество продуктивно усвоенного грамматического материала;
 степень сложности и количество решаемых коммуникативных задач;
 степень самостоятельности в интерпретации явлений межкультурной коммуникации;

степень подготовленности осуществлять речевое и неречевое поведение адекватно социокультурной специфике страны изучаемого языка;

уровень готовности к самостоятельной деятельности учащихся по овладению иностранным языком.

Более высокие требования к владению языковым и речевым материалом в гимназиях обеспечат более высокий уровень формирования у учащихся языковых навыков и речевых умений, что будет выражаться в их способности более качественно решать учебные коммуникативные задачи.

105/175 часов

Сфера общения	Предметно-тематическое содержание	Коммуникативные задачи
		К концу года учащийся должен уметь
Социально-бытовая	Еда	Запросить и дать информацию о продуктах в магазине/на рынке (цена, вес, количество). Заказать, оплатить еду в кафе. Предложить рецепт любимого блюда. <i>Рассказать о национальных блюдах Республики Беларусь.</i> <i>Расспросить о национальных блюдах страны изучаемого языка</i>
	Помощь по дому	Рассказать о своих домашних обязанностях. Расспросить о домашних обязанностях своего (зарубежного) друга. Назвать бытовую технику и объяснить ее назначение. Описать свою комнату/квартиру/свой дом. <i>Рассказать о преимуществах использования бытовой техники.</i> <i>Рассказать о распределении домашних обязанностей в семье.</i> <i>Выразить свое отношение к выполнению домашних обязанностей</i>
Учебно-трудовая	Школа	Описать свою школу (здание, кабинеты, площадки и др.). Рассказать о правилах поведения в школе. Сообщить о распорядке работы своей школы. Расспросить о распорядке работы школы (зарубежного) друга
		<i>Сравнить правила поведения в гимназиях Республики Беларусь и в школах страны изучаемого языка.</i> <i>Сравнить распорядок работы гимназий в Республике Беларусь и школ в стране изучаемого языка</i>
Социально-культурная	Фильмы. Книги	Предложить другу пойти в кино/библиотеку. Принять или отклонить предложение. Расспросить о просмотренном фильме/прочитанной книге. Высказать свое мнение о фильме/книге. <i>Рассказать о любимом актере/писателе.</i> <i>Выразить свое мнение о персонаже фильма/книги и обосновать его</i>

	Любимые занятия	Обменяться мнениями о различных хобби. Рассказать о своих увлечениях. Расспросить собеседника о его увлечениях. <i>Высказать свое отношение к различным хобби.</i> Рассказать о любимых занятиях членов семьи. Расспросить о любимых занятиях друзей
Социально-познавательная	Республика Беларусь и страны изучаемого языка	Описать географическое положение Республики Беларусь. Рассказать о национальных символах Республики Беларусь. Расспросить о географическом положении и национальных символах страны изучаемого языка <i>Сравнить природные особенности Республики Беларусь и стран изучаемого языка.</i> <i>Рассказать о достопримечательностях Республики Беларусь</i>
	Природа	Рассказать о природе Республики Беларусь. Описать животных/растения, нуждающихся в защите. Объяснить необходимость защиты животных/растений. <i>Сравнить животный и растительный мир Республики Беларусь и страны изучаемого языка</i>

ТРЕБОВАНИЯ К ПРАКТИЧЕСКОМУ ВЛАДЕНИЮ ВИДАМИ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Восприятие и понимание речи на слух

Учащиеся *должны понимать* на слух иноязычные тексты монологического и диалогического характера, предъявляемые учителем и в звукозаписи, в естественном темпе, с вербальной опорой, с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание:

выделять основную информацию в текстах, содержащих 1 % незнакомых слов, не влияющих на понимание;

относительно полно понимать тексты, построенные на изученном языковом материале;

выборочно понимать необходимую/интересующую учащихся информацию.

Виды текстов: стихотворения, песня, сказка, рассказ, легенда.

Длительность звучания текста: 1–1,5 минуты.

Говорение

Диалогическая речь

Учащиеся *должны уметь*:

запрашивать и сообщать информацию, определяемую предметно-тематическим содержанием общения;

принять предложение либо отклонить его.

Виды диалога: диалог-расспрос, диалог – обмен мнениями, диалог – побуждение к действию.

Количество реплик на каждого собеседника: 5–6.

Монологическая речь

Учащиеся *должны уметь*:

описывать предметы и явления, включая элементы сравнения;

сообщать информацию, включая описание и сравнение;

кратко пересказывать содержание прочитанного/прослушанного текста.

Виды монологических высказываний: описание, сообщение, повествование.

Примерный объем высказывания: не менее 6–9 фраз.

Чтение

Учащиеся *должны понимать* тексты с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание в зависимости от вида чтения:

понимать основное содержание адаптированных художественных и научно-популярных текстов (ознакомительное чтение);

полностью понимать содержание адаптированных художественных и научно-популярных текстов (изучающее чтение);

находить в текстах необходимую/интересующую учащихся информацию (просмотровое/поисковое чтение).

Тексты, предназначенные для понимания основного содержания, могут включать до 2–3 % незнакомых слов, не препятствующих пониманию. Объем текста – примерно 1700–2500 печатных знаков с пробелами.

Тексты, ориентированные на полное понимание, могут включать до 1–2 % незнакомых слов, раскрытие значения которых возможно при использовании двуязычного словаря. Объем текста: 1300–2000 печатных знаков с пробелами.

Виды текстов: рассказ, письмо, статья из детского журнала, меню, школьное расписание, киноафиша.

Письмо и письменная речь

Учащиеся *должны уметь* продуцировать несложные виды письменных текстов в соответствии с нормами, принятыми в стране изучаемого языка:

подписывать открытку;

писать личное письмо в пределах изученной тематики;

сообщать в анкете основные сведения личного характера.

Объем текста – не менее 45–60 слов.

ЯЗЫКОВОЙ МАТЕРИАЛ

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Ассимиляция звуков. Интонация общих, специальных, альтернативных и разделительных вопросов.

Лексика

Продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 150–250 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 820–900 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 390–550 лексических единиц.

Словообразование: суффиксы имен прилагательных *-y, -ful, -ous, -al*.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Имя существительное: особые случаи образования множественного числа (*deer, fish, bison, species, life – lives, leaf – leaves, wolf – wolves*).

Артикль: артикль с названиями продуктов питания, блюд, приемов пищи. Артикль с географическими названиями (реки, озера, моря, океаны, горы).

Имя числительное: *hundred, thousand, million*.

Местоимение: неопределенные местоимения *few, little*. Производные неопределенных местоимений *some, any, no*. Вопросительные местоимения *what, who, where, when, why, how*.

Глагол: утвердительная, отрицательная и вопросительная формы глаголов в *Present Perfect, Past Continuous*. Модальный глагол *to have to* для выражения вынужденной необходимости.

Наречие: *ever, never, just, already, yet, so, such*.

Предлог: *from ... to*.

Союз: *while*.

Синтаксис

Структура общего, альтернативного и специального вопросов. Сравнительные предложения с союзом *than*. Сложноподчиненные предложения с придаточными предложениями причины (*because*).

Грамматический материал для рецептивного усвоения

Утвердительная, отрицательная и вопросительная формы глаголов в *Present Simple Passive*.

*Сравнение употребления времен *Present Perfect* и *Past Simple*.

НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Интонация сложносочиненных предложений. Ударение в глаголах с отделяемыми и неотделяемыми приставками. Интонация простых распространенных предложений с глаголами с отделяемой приставкой.

Лексика

Продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 150–250 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 820–900 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 390–550 лексических единиц.

Словообразование: суффиксы имен существительных женского рода *-e, -ie, -ei, -ung, -heit, -keit, -ik, -schaft, -ur, -tät, -tion*.

Отделяемые приставки глаголов: *ab-, auf-, aus-, ein-, mit-, vor-, zu-, zurück-*; неотделяемые приставки глаголов: *be-, ge-, er-, ver-*.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Имя существительное: род имен существительных (определение по формальным признакам): женский род – лица женского пола и их профессии на *-in*, отглагольные имена существительные с суффиксом *-t*, названия деревьев и цветов (исключение *der Ahorn*); имена существительные с другими суффиксами (см. раздел «Лексика»).

Склонение имен существительных женского рода.

Множественное число имен существительных женского рода.

Артикль: отсутствие артикля перед именем существительным, обозначающим вещество, без указания конкретного количества; перед абстрактным или вещественным именем существительным, обозначающим единицу измерения.

Местоимение: неопределенно-личное местоимение *man*.

Глагол: модальный глагол *dürfen* для выражения разрешения, вежливой просьбы.

Формы глаголов с отделяемыми и неотделяемыми приставками. Временная форма простого прошедшего времени (*Präteritum Aktiv*).

Предлог: предлоги места *vor, hinter, über, unter, neben, zwischen*, требующие дательного или винительного падежа. Предлоги *aus, nach*, требующие дательного падежа.

Синтаксис

Повествовательные и вопросительные предложения со сказуемым, выраженным глаголом с отделяемой приставкой.

Сложносочиненные предложения с союзами *und, aber, oder*. Порядок слов в сложносочиненных предложениях.

Грамматический материал для рецептивного усвоения

Морфология

Глагол: *модальный глагол *sollen* для выражения долга, обязанности.

*Модальный глагол *dürfen* для выражения запрещения.

Глаголы с неотделяемыми приставками: *ent-, emp-, miss-, zer-*.

Временная форма будущего времени (*Futurum I Aktiv*).

ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Интонация сложносочиненных предложений. Интонация сложноподчиненных предложений.

Лексика

Продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 150–250 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 820–900 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 390–550 лексических единиц.

Словообразование: приставки глаголов *dé-, dés-, pré-*.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Имя существительное: имена существительные мужского и женского рода в единственном и множественном числе.

Артикль: разные случаи употребления определенного, неопределенного, частичного артикля (повторение); замена артикля предлогом *de* после существительных, обозначающих количество, и в отрицательном предложении. Употребление предлога *de* после количественных имен числительных: *un million d'héctares, un milliard d'habitants*.

Имя прилагательное: степени сравнения имен прилагательных *bon, mauvais*; формы имен прилагательных *beau (bel) – belle, vieux (vieil) – vieille, nouveau (nouvel) – nouvelle*.

Местоимение: относительные местоимения *qui, que*.

Имя числительное: количественные числительные свыше 1000.

Глагол: будущее простое время *le futur simple* глаголов I, II и III групп; ближайшее будущее время *le future proche* и ближайшее прошедшее время *le passé récent*; прошедшее законченное время *le passé composé* возвратных глаголов; сравнение употребления времен *le passé composé* и *l'imparfait*.

Союз: *et, ou, mais, parce que, comme*.

Синтаксис

Сложносочиненные предложения с союзами *et, ou, mais*. Сложноподчиненные предложения с придаточными определительными и придаточными причины.

Грамматический материал для рецептивного усвоения

Употребление местоимения *en* в конструкциях *il m'en faut deux; il y en a (deux), nous en avons (deux)*.

*Различие в употреблении утвердительных частиц *oui* и *si*.

*Страдательный залог в *présent*.

ИСПАНСКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Интонация сложноподчиненных предложений.

Ударение в потоке речи (в предложении).

Лексика.

Лексика

Продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 150–250 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 820–900 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 390–550 лексических единиц.

Словообразование: суффиксы имен прилагательных *-able, -ible*; суффиксы имен существительных *-ismo, -dad, -tad, -eza, -ura*.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Глагол: знаменательные глаголы в *Pretérito Indefinido, Pretérito Imperfecto*.

Конструкция *al + Inf., empezar a + Inf, terminar de + Inf*.

Знаменательные глаголы в *Modo Imperativo (afirmativo) (tú, vosotros)*.

Герундий: *Gerundio Simple*. Конструкция *estar + Gerundio Simple*.

Местоимение: формы личных местоимений в качестве прямого и косвенного дополнения.

Имя числительное: количественные числительные свыше 100.

Союзы: *que, si*.

Синтаксис

Сложноподчиненные предложения с дополнительными и условными придаточными предложениями I типа.

Грамматический материал для рецептивного усвоения

* Ознакомление с *Pluscuamperfecto, Futuro Simple*.

* Ознакомление со структурами в пассивной форме *Voz pasiva*.

КИТАЙСКИЙ ЯЗЫК

ТРЕБОВАНИЯ К ПРАКТИЧЕСКОМУ ВЛАДЕНИЮ ВИДАМИ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Восприятие и понимание речи на слух

Учащиеся *должны понимать* на слух иноязычные тексты монологического и диалогического характера, предъявляемые учителем и в звукозаписи, в естественном темпе, с вербальной опорой, с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание:

выделять основную информацию в текстах, содержащих 1 % незнакомых слов, не влияющих на понимание;

относительно полно понимать тексты, построенные на изученном языковом материале;

выборочно понимать необходимую/интересующую информацию.

Виды текстов: стихотворение, песня, скороговорка, рифмовка, рассказ, легенда.

Длительность звучания текста: 1–1,5 минуты.

Говорение

Диалогическая речь

Учащиеся *должны уметь* запросить и сообщить информацию, определяемую предметно-тематическим содержанием общения.

Виды диалога: диалог-расспрос, диалог – обмен мнениями, диалог – побуждение к действию.

Количество реплик на каждого собеседника: 5–6.

Монологическая речь

Учащиеся *должны уметь*:

описывать предметы и явления, включая элементы сравнения;

сообщать информацию, включая описания и сравнения;

кратко пересказывать содержание прочитанного/прослушанного текста.

Виды монологического высказывания: описание, сообщение, повествование.

Примерный объем высказывания: не менее 6–9 фраз.

Чтение

Учащиеся *должны понимать* тексты, написанные с помощью транскрипционных знаков, с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание в зависимости от вида чтения:

понимать основное содержание текстов (ознакомительное чтение);

относительно полно понимать содержание текстов (изучающее чтение);

находить в текстах необходимую/интересующую информацию (поисковое/просмотровое чтение).

Объем текста, предназначенного для понимания основного содержания: 0,5 страницы.

Объем текста, ориентированного на относительно полное понимание: 0,3–0,5 страницы.

Учащиеся *должны уметь*:

читать иероглифы (150–350 единиц), предложения и тексты (объем до 0,2 страницы), написанные иероглифами.

Виды текстов: рассказ, письмо, скороговорка, рифмовка, стихотворение, песня, статья из детского журнала, меню, киноафиша.

Письмо и письменная речь

Учащиеся *должны уметь* продуцировать несложные виды письменных текстов, написанных с помощью транскрипционных знаков, в соответствии с нормами, принятыми в стране изучаемого языка:

подписывать открытку;

писать личное письмо в пределах изученной тематики;

сообщать в анкете основные сведения личного характера.

Объем текста: 45–60 слов.

Учащиеся должны уметь писать иероглифы (100–260 единиц), предложения и тексты (объем до 0,2 страницы), написанные иероглифами.

ЯЗЫКОВОЙ МАТЕРИАЛ

Фонетика

Интонация общего вопроса в утвердительно-отрицательной форме.

Интонация специальных вопросов.

Интонация вопроса с частицей 呢.

Лексика

Продуктивный минимум: 210–250 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 150–250 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 820–900 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 390–550 лексических единиц.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Счетные слова 部, 片, 座, 套, 首, 部, 头, 群, 匹.

Имя числительное: числительные от 100 до 1000. Префикс порядковых числительных 第.

Имя прилагательное: сравнительные конструкции 跟...一样, 像...一样.

Дополнения количества в сравнительных конструкциях с 比.

Дополнения меры и степени в сравнительных конструкциях с 比 (一点儿, 多了, 得多).

Сравнительные конструкции с 比 в предложениях с глагольным сказуемым (1).

Местоимение: указательные местоимения 这些, 那些.

Глагол: вспомогательные слова 过 и 了. Отрицательная и вопросительная формы прошедшего времени.

Модальный глагол: 应该, 能, 可以, 要, 愿意. Модальный глагол 要 для выражения будущего времени.

Наречие: Употребление наречий 都, 也. Наречия частотности 总是, 经常, 有时, 很少, 从来(不). Наречие 还. Наречия 非常, 挺, 最, 更. Наречия 又 и 再. Дополнения кратности 遍, 次.

Послелоги 北边, 南边, 西边, 东边.

Союз: 或者, 但是, 可是.

Синтаксис

Предложения с именным сказуемым без связки 是.

Предложения с глагольным сказуемым.

Предложения с глаголом-связкой 是.

Предложения с глаголом 有.

Предложения с одним дополнением.

Предложения с модальным глаголом и глаголом 喜欢.

Многословные предложения (цели).

Предложения с качественным сказуемым.

Вопрос с частицей 呢.

Специальный вопрос с 几, 几个, 多少.

Предложения, обозначающие расположение в пространстве. (在)...上有一个.../是...(2).

Структура предложения с дополнением длительности (1).

Общий вопрос в утвердительно-отрицательной форме.

Специальные вопросы с вопросительными словами *哪儿? 多少? 多长时间? 怎么? 怎么样?*

Краткие ответы на общие вопросы.

Конструкции, предлоги, союзы (*一边...一边, 每天都..., 跟...一起..., ...极了, 因为...所以, 一点儿, 有一点点, 一些, 有的...有的...*).

Грамматический материал для рецептивного усвоения

Конструкции, предлоги, союзы (*用...做..., ...对...有没有好处, 坐/骑...去/走, 走向...走拐, ...离...远近, 从...回到/去/来*).

* * *

Учащиеся *должны владеть социокультурными знаниями и умениями:*

знать географическое положение, природные особенности, национальные символы Республики Беларусь и стран изучаемого языка;

знать имена наиболее известных персонажей детских литературных произведений страны изучаемого языка;

уметь пригласить зарубежного сверстника вместе провести свободное время;

уметь написать письмо другу по переписке, соблюдая социокультурные нормы.

Учащиеся *должны владеть компенсаторными умениями* во всех видах речевой деятельности:

восприятие и понимание речи на слух

прогнозировать содержание аудиотекста по заголовку, началу текста;

опираться на средства зрительной наглядности (рисунки, фотографии, таблицы);

использовать языковую догадку (по схожести со словами родного языка);

уточнять содержание высказывания собеседника с помощью мимики и жестов;

чтение

прогнозировать содержание по заголовку, началу текста;

опираться на средства зрительной наглядности (рисунки, фотографии, таблицы);

использовать языковую догадку (по схожести со словами родного языка, по словообразовательным элементам);

использовать двуязычные словари;

говорение

обращаться за помощью к собеседнику, используя переспрос;

уточнять содержание высказывания с помощью мимики и жестов;

письменная речь

использовать текст-образец в качестве опоры.

Учащиеся *должны владеть учебно-познавательными умениями:*

составлять план высказывания, прочитанного/прослушанного текста;

выполнять самостоятельные задания репродуктивного характера с использованием печатных материалов (раздаточный материал, наглядность);

использовать двуязычные словари.

Учащиеся *должны использовать приобретенный языковой, речевой и социокультурный опыт* для:

преодоления психологических барьеров в процессе устного общения на иностранном языке;

ознакомления с детским зарубежным фольклором и доступными образцами детской художественной литературы на иностранном языке;

драматизации несложных сказок, басен, пьес на иностранном языке;

развития доброжелательного отношения к представителям других стран.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Замежная мова
(англійская, нямецкая, французская, іспанская, кітайская)»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

**ЗАМЕЖНАЯ МОВА
(АНГЛИЙСКАЯ, НЯМЕЦКАЯ, ФРАНЦУЗСКАЯ, ІСПАНСКАЯ, КИТАЙСКАЯ)**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

У сучасным свеце замежная мова разглядаецца як сродак фарміравання і выхавання маральна адказнай асобы, як сродак зносін, пазнання, асэнсавання і інтэрпрэтацыі фактаў іншай культуры. Галоўнае прызначэнне замежных моў – забяспечваць узаемадзеянне і супрацоўніцтва народаў, выключачь магчымасці негатыўнага ўплыву на працэс нацыянальнай самаідэнтыфікацыі і культурнага самавызначэння асобы; павышаць гатоўнасць чалавека да асобаснай і прафесійнай самарэалізацыі праз выкарыстанне замежнай мовы нараўне з роднай мовай у якасці матэрыяльнай формы функцыянавання свайго мыслення. Валоданне замежнымі мовамі – важная перадумова адаптацыі чалавека ў жыцці ў глабалізаваным свеце.

Вучэбны прадмет «Замежная мова» прызначаны служыць фарміраванню полікультурнай асобы. Адназначна, працэс навучання замежнай мове накіраваны на падрыхтоўку вучняў да розных форм адносін і зносін паміж індывідамі і групамі, якія належаць да розных культур.

Магчымасці вучэбнага прадмета «Замежная мова» ў падрыхтоўцы вучня да міжкультурнай камунікацыі надзвычай вялікія. Вучань далучаецца да духоўнага багацця іншых народаў; у яго фарміруецца вобраз свету, які адпавядае сацыяльным, палітычным і культурным рэаліям сучаснай рэчаіснасці; фарміруецца другасная кагнітыўная свядомасць, якая забяспечвае ўвесь комплекс іншамоўнай камунікатыўнай дзейнасці; адбываецца развіццё маўленчых працэсаў і маўленчых механізмаў, здольнасці перадаваць у ходзе іншамоўных зносін уласныя думкі і пачуцці; узнікаюць перадумовы для развіцця асобы вучня праз узбагачэнне эмацыянальна-пачуццёвай сферы асобы. Моўныя здольнасці фарміруюцца ў адзінстве параджэння маўлення і ўспрымання маўлення.

Мэты навучання замежнай мове

Генеральная мэта навучання замежнай мове заключаецца ў фарміраванні вучняў як суб'ектаў міжкультурнай камунікацыі праз авалоданне імі іншамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыяй і развіццём у іх якасцей полікультурнай асобы, запатрабаваных сучасным інфармацыйным грамадствам ва ўмовах глабалізацыі. Генеральная мэта прадугледжвае пастаноўку і рэалізацыю адукацыйных, развіццёвых і выхаваўчых мэт у іх адзінстве.

Адукацыйныя мэты: моўнае і маўленчае развіццё асобы вучня шляхам забеспячэння практычнага валодання замежнай мовай як эфектыўным сродкам зносін у адзінстве яго кагнітыўнай, камунікатыўнай і экспрэсіўнай функцый; засваенне і актуалізацыя ведаў пра вивучаемую замежную мову; авалоданне навыкамі і ўменнямі іншамоўнай маўленчай дзейнасці (ўспрымання і разуменне іншамоўнага маўлення на слых, гаварэнне, чытанне, пісьмо і пісьмовае маўленне).

Развіццёвыя мэты: забяспечваюць кагнітыўнае, камунікатыўнае, эмацыянальнае развіццё вучняў; авалоданне спосабамі фарміравання і фармулявання думкі на замежнай

мове; развіццё лінгвістычнага кампанента гуманітарнага мыслення; узбагачэнне эмацыянальна-пачуццёвай сферы асобы.

Выхаваўчыя мэты: забеспячэнне ўзбагачэння духоўнага свету вучняў, выхавання ў іх культуры мыслення, пачуццяў, паводзін; развіцця гуманістычных каштоўнасных арыентацый, уменняў ажыццяўляць зносіны ў кантэксце дыялогу культур; фарміраванне псіхалагічнай гатоўнасці да міжмоўнай міжкультурнай камунікацыі; адаптацыі асобы да іншага сацыяльнага асяроддзя.

Задачы замежнай мовы як вучэбнага прадмета:

развіццё камунікатыўнай культуры вучняў, засваенне імі вуснага і пісьмовага маўлення на ўзроўні, які з'яўляецца дастатковым для адэкватнай трактоўкі інфармацыі, якая перадаецца і прымаецца;

кагнітыўнае развіццё вучняў, якое праяўляецца ў пераструктураванні асобных фрагментаў індывідуальнага вобраза карціны свету і ўспрымання свету вивучаемай мовы праз штучна фарміруемы ў свядомасці лінгвадыдактычны канструкт, што дазваляе ўспрымаць даступны пазнанню свет у адпаведнасці з яго (гэтага свету) уласнымі сацыяльнымі, палітычнымі, культурнымі, моўнымі рэаліямі, а не праз проста пераклад на гэтую мову схем роднай, нацыянальнай карціны свету;

сацыякультурнае развіццё асобы, арыентаванае на ўспрыманне «іншага» ў яго непадобнасці праз пазнанне каштоўнасцей новай культуры ў дыялогу з роднай; супастаўленне вивучаемай мовы з роднай і культуры гэтай мовы з нацыянальнай; фарміраванне ўменняў прадстаўляць сваю краіну і культуру ва ўмовах іншамоўных міжкультурных зносін;

развіццё каштоўнасных арыентацый вучняў, якое ажыццяўляецца праз фарміраванне гуманістычнай пазіцыі асобы шляхам стварэння ўмоў для ўзбагачэння адпаведнага канструктыўнага вопыту эмацыянальна-пачуццёвых адносін як важнейшага фактару ўзнікнення ў чалавека станоўчага ўспрымання «іншага», паважлівых адносін да яго, прызнанне разнастайнасці культур; з'яўленне ў вучняў імкнення да супрацоўніцтва і ўзаемадзеяння з іншымі народамі;

развіццё матывацыі да вивучэння замежнай мовы праз фарміраванне патрэбнасцей лепш і дакладней разумець навакольны свет і быць зразуметым ім; усведамленне важнасці валодання замежнай мовай для сацыялізацыі ў сучасным свеце;

развіццё самаадукацыйнага патэнцыялу вучняў, забеспячэнне іх гатоўнасці да самастойнай працы над мовай, у тым ліку неабходнымі тэхнікамі вучэбна-пазнавальнай працы, стратэгіямі самааналізу і саманазірання.

У якасці комплексных характарыстык, што выражаюць змест задач, разглядаюцца кампетэнцыі, таму што яны задаюць нормы і патрабаванні да валодання замежнай мовай, якія дазваляюць прасачыць ступень сумеснай рэалізацыі мэт і задач.

Міжкультурная кампетэнцыя – стратэгічная кампетэнцыя, валоданне якой заклікана забяспечыць асэнсаванне вучнямі іншай сацыякультуры, пазнанне імі сэнсавых арыенціраў іншага лінгвасоцыуму, уменне бачыць падабенства і адрозненне паміж культурамі і ўлічваць іх у працэсе іншамоўных зносін.

Камунікатыўная кампетэнцыя – валоданне сукупнасцю маўленчых, моўных, сацыякультурных норм вивучаемай мовы, а таксама кампенсаторнымі і вучэбна-пазнавальнымі ўменнямі, якія дазваляюць выпускніку ўстанавы агульнай сярэдняй адукацыі рашаць маўленчыя, адукацыйныя, пазнавальныя і іншыя задачы, што стаяць перад ім. У склад гэтай інтэграцыйнай кампетэнцыі ўваходзяць моўная, маўленчая, сацыякультурная, вучэбна-пазнавальная, кампенсаторная кампетэнцыі, якія разглядаюцца як субкампетэнцыі.

Маўленчая кампетэнцыя – сукупнасць навыкаў і ўменняў маўленчай дзейнасці (гаварэнне, успрыманне на слых, чытанне, пісьмо), веданне норм маўленчых паводзін; набыццё на гэтай аснове вопыту іх выкарыстання для пабудовы лагічнага і звязнага па форме і змесце выказвання, а таксама для тлумачэння сэнсу выказванняў іншых людзей.

Моўная кампетэнцыя – сукупнасць моўных ведаў аб правілах функцыянавання моўных сродкаў (фанетычных, арфаграфічных, лексічных і граматычных) у маўленні і навыкаў іх выкарыстання з камунікатыўнымі мэтамі.

Сацыякультурная кампетэнцыя – сукупнасць ведаў пра нацыянальна-культурную спецыфіку краін вывучаемай мовы, уменняў будаваць свае маўленчыя і немаўленчыя паводзіны ў адпаведнасці з гэтай спецыфікай, уменне прадстаўляць на гэтай аснове сваю краіну і яе культуру ва ўмовах іншамоўных міжкультурных зносін.

Кампенсаторная кампетэнцыя – сукупнасць уменняў выкарыстоўваць дадатковыя вербальныя сродкі і невербальныя спосабы для рашэння камунікатыўных задач ва ўмовах дэфіцыту існуючых моўных сродкаў.

Вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя – сукупнасць агульных і сацыяльных вучэбных уменняў, неабходных для ажыццяўлення самастойнай дзейнасці па авалоданні замежнай мовай, вопыт іх выкарыстання.

Паслядоўнае і ўзаемазвязанае авалоданне пазначанымі ключавымі кампетэнцыямі забяспечвае фарміраванне ў вучняў адпаведных кампетэнтнасцей.

У сваёй сукупнасці мэты і задачы прадугледжваюць праектаванне і арганізацыю адукацыйнага працэсу на аснове патрабаванняў асобна-арыентаванага, кампетэнтнага, камунікатыўнага, кагнітыўнага і сацыякультурнага падыходаў у іх адзінстве. Адсюль вынікае, што ў якасці важнейшых прынцыпаў ажыццяўлення адукацыйнага працэсу вызначаюцца наступныя:

забеспячэнне разумення культуры і ладу жыцця іншага народа і гатоўнасць «успрымаць іншага ў яго непадобнасці», усведамленне вучнямі прыналежнасці да роднай культуры;

адзінства рэалізацыі камунікатыўнай, культурна-прагматычнай і аксіялагічнай функцый вывучаемай мовы;

арыентацыя працэсу навучання на забеспячэнне дыялогу культур на аснове ўсебаковага ўліку ўзаемасувязей: мова – мысленне – культура;

забеспячэнне сацыялізацыі вучняў сродкамі замежнай мовы;

арганізацыя навучання замежнай мове як сродку іншамоўных зносін на аснове мадэліравання сітуацый міжкультурнай камунікацыі.

Выкладзеныя палажэнні вызначаюць патрабаванні да зместу адукацыі.

Агульныя патрабаванні да зместу адукацыі

Змест вучэбнага прадмета «Замежная мова» вызначаецца ў адзінстве прадметнага і эмацыянальна-каштоўнага кампанентаў.

Эмацыянальна-каштоўнасны кампанент зместу адукацыі ўключае сукупнасць адносін асобы да сусветнай моўнай і культурнай спадчыны, да працэсу авалодання ёй з мэтай асобнага росту; забяспечвае набыццё вопыту іншамоўных зносін шляхам рэфлексіі, самапазнання, самавызначэння. Працэс авалодання замежнай мовай набывае для вучня асобны сэнс.

Прадметны змест адукацыі ўключае наступныя кампаненты:

сферы зносін і прадметна-тэматычны змест маўлення;

віды маўленчай дзейнасці і моўны матэрыял;

сацыякультурныя веды: культуразнаўчыя, краіназнаўчыя і лінгвакраіназнаўчыя;

кампенсаторныя і вучэбна-пазнавальныя ўменні і навыкі самастойнай работы з іншамоўным матэрыялам.

Прадметны кампанент зместу забяспечвае валоданне замежнай мовай як сродкам міжкультурных зносін.

Адбор зместу вучэбнага матэрыялу, які патрэбна засвоіць, ажыццяўляецца на аснове наступных метадалагічных арыенціраў:

накіраванасць педагогічнага працэсу на падрыхтоўку да міжкультурных зносін;

усебаковы ўлік узаемасувязей: мова – мысленне – культура;

прад'яўленне каштоўнасцей пазнавальнай культуры ў дыялогу з роднай;

інтэграцыя моўнага, сацыякультурнага, аксіялагічнага кампанентаў у змесце навучання;

аўтэнтычнасць і каштоўнасць і значнасць іншамоўных матэрыялаў;

адпаведнасць вучэбнага матэрыялу сучасным гутарковым нормам вывучаемай мовы.

Структураванне вучэбнага матэрыялу ажыццяўляецца на аснове наступных патрабаванняў:

бесперапыннае канцэнтрычнае прад'яўленне і назапашванне ведаў;
паэтапнае фарміраванне навыкаў і ўменняў;
пераемнасць этапаў працэсу авалодання замежнай мовай;
пастаянная апора на моўны, маўленчы і асобны суб'ектны вопыт вучняў;
спалучанасць у авалоданні маўленнем і сістэмай мовы;
стварэнне магчымасцей для фарміравання ўменняў самастойнай работы з іншамоўнымі інфармацыйнымі крыніцамі з самаадукацыйнай мэтай.

Спецыфіка зместу моўнай адукацыі прадугледжвае паслядоўны ўлік у адукацыйным працэсе наступных асноўных палажэнняў камунікатыўна арыентаванага навучання:

ажыццяўленне адукацыйнага працэсу ва ўмовах, набліжаных да рэальных зносін;
мадэляванне сітуацый зносін, якія стымулююць вучняў да вырашэння камунікатыўных задач у працэсе вывучэння замежнай мовы;
выкарыстанне камунікатыўна арыентаваных заданняў на аснове імітацыйных, гульнявых і свабодных зносін;
сітуацыйна абумоўленае авалоданне лексікай і граматыкай вывучаемай мовы;
актыўнае ўцягванне вучняў у працэс зносін у якасці маўленчых партнёраў;
стварэнне матывацыйнай гатоўнасці і патрэбнасці вучняў успрымаць і засвойваць вучэбны матэрыял ва ўмовах, набліжаных да рэальных зносін.

Сферы зносін і прадметна-тэматычны змест маўлення

Сацыяльна-бытавая сфера. Ежа. Дапамога па доме.

Вучэбна-працоўная сфера. Школа.

Сацыяльна-культурная сфера. Любімыя заняткі. Фільмы. Кнігі.

Сацыяльна-пазнавальная сфера. Рэспубліка Беларусь і краіны вывучаемай мовы. Прырода.

Маўленчыя ўменні

Успрыманне і разуменне маўлення на слых – уменне разумець іншамоўнае маўленне ў працэсе непасрэдных зносін з суб'яседнікам, уменне разумець разнажанравыя аўдыя- і відэатэксты з рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест.

Гаварэнне – уменне ажыццяўляць дыялагічныя, маналагічныя і полілагічныя зносіны ў адпаведнасці з мэтай, задачай і ўмовамі камунікацыі, з захаваннем норм маўленчага і немаўленчага этыкету.

Чытанне – уменне чытаць і разумець разнажанравыя тэксты з рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест у залежнасці ад віду чытання і далейшага выкарыстання інфармацыі.

Пісьмовае маўленне – уменне прадудыраваць розныя віды пісьмовых тэкстаў у адпаведнасці з нормамі, прынятымі ў краінах вывучаемай мовы, з улікам камунікатыўных задач і адрасата.

Моўныя веды і навыкі

Веды пра сістэму вывучаемай мовы, правілы функцыянавання моўных сродкаў (фанетычных, лексічных, граматычных) у маўленні і навыкі іх выкарыстання з камунікатыўнымі мэтай.

Сацыякультурныя веды і ўменні

Веданне сацыякультурнага кантэксту сваёй краіны і краін вывучаемай мовы, уменні наладжваць свае маўленчыя і немаўленчыя паводзіны ў адпаведнасці з іх спецыфікай, прадстаўляць сваю краіну і яе культуру ва ўмовах іншамоўных міжкультурных зносін.

Кампенсаторныя ўменнi

Уменнi выкарыстоўваць розныя вербальныя i невербальныя сродкi для кампенсацыi прабелаў у камунiкацыi ва ўмовах дэфіцыту моўных сродкаў, недахопу маўленчага i сацыяльнага вопыту.

Вучэбна-пазнавальныя ўменнi

Агульныя i спецыяльныя вучэбныя ўменнi, неабходныя для ажыццяўлення самастойнай пазнавальнай дзейнасцi па авалоданнi iншамоўным маўленнем i культурай краiн вивучаемай мовы.

Адрозненнi ў авалоданнi замежнай мовай пры яе вивучэннi ў школе i гiмназii праяўляюцца ў наступных параметрах:

- аб'ём засвоенага прадуктыўнага i рэцэптыўнага лексiчнага матэрыялу;
- колькасць прадуктыўна засвоенага граматычнага матэрыялу;
- ступень складанасцi i колькасць рашаемых камунiкатыўных задач;
- ступень самастойнасцi ў iнтэрпрэтацыi з'яў мiжкультурнай камунiкацыi;
- ступень падрыхтаванасцi да ажыццяўлення маўленчых i немаўленчых паводзiн адэкватна сацыякультурнай спецыфіцы краiны вивучаемай мовы;
- узровень гатоўнасцi да самастойнай дзейнасцi вучняў па авалоданнi замежнай мовай.

* * *

Змест навучання пададзены ў вучэбнай праграме праз прадметна-тэматычны змест зносiн, патрабаваннi да практычнага валодання вiдамі маўленчай дзейнасцi, моўны матэрыял (фанетыка, лексiка, граматыка).

У прадметна-тэматычным змесце зносiн пазначаны камунiкатыўныя задачы для школ (прамы шрыфт) i гiмназiй (прамы шрыфт i курсiў).

Патрабаваннi да практычнага валодання вiдамі маўленчай дзейнасцi: працягласць гучання тэксту, колькасць рэплiк на кожнага суб'екта ў дыялагiчным маўленнi, аб'ём выказвання ў маналагiчным маўленнi, аб'ём тэксту для чытання, аб'ём тэксту для piсьмовага маўлення – задаюць асноўныя параметры для ўсiх вiдаў маўленчай дзейнасцi. Дадзеныя параметры, а таксама аб'ём прадуктыўнага i рэцэптыўнага лексiчнага мiнiмуму абазначаюцца наступным чынам: першая лiчба – патрабаваннi для школ, другая – для гiмназiй. Напрыклад: працягласць гучання тэксту: 1–1,5 мiн; прадуктыўны мiнiмум: 210–250 лексiчных адзiнак; рэцэптыўны мiнiмум 150–250 лексiчных адзiнак; агульны аб'ём прадуктыўнай лексiкi: 820–900 лексiчных адзiнак; агульны аб'ём рэцэптыўнай лексiкi: 390–550 лексiчных адзiнак.

Граматычны матэрыял, якi падлягае вивучэнню, аднолькавы для ўсiх вiдаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыi. Патрабаваннi да валодання граматычным матэрыялам адрознiваюцца аб'ёмам яго прадуктыўнага засваення. Граматычныя з'явы для рэцэптыўнага засваення, адзначаныя зорачкай (*), прызначаны для прадуктыўнага засваення ў гiмназiях.

Больш высокiя патрабаваннi да валодання моўным i маўленчым матэрыялам у гiмназiях забяспечаць больш высокi ўзровень фармiравання ў вучняў моўных навыкаў i маўленчых уменняў, што будзе праяўляцца ў iх здольнасцi больш якасна рашаць вучэбныя камунiкатыўныя задачы.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

105/175 гадзiн

ПРАДМЕТНА-ТЭМАТЫЧНЫ ЗМЕСТ ЗНОСІН

Сфера зносін	Прадметна-тэматычны змест	Камунікатыўныя задачы
		У канцы года вучань павiнен у мець
Сацыяльна-бытавая	Ежа	Запытаць і даць інфармацыю аб прадуктах у магазiне/ на рынку (кошт, вага, колькасць); заказаць, аплаціць ежу ў кафэ; прапанаваць рэцэпт любiмай стравы; расказаць пра нацыянальныя стравы Рэспублікі Беларусь; распытаць пра нацыянальныя стравы краiны вывучаемай мовы
	Дапамога па доме	Расказаць пра свае хатнія абавязкі; распытаць пра хатнія абавязкі свайго (замежнага) сябра; назваць бытавую тэхніку і растлумачыць яе прызначэнне; апісаць свой пакой / сваю кватэру / свой дом; растлумачыць перавагі выкарыстання бытавой тэхнікі; расказаць пра размеркаванне хатніх абавязкаў у сям'і; выказаць сваё стаўленне да выканання хатніх абавязкаў
Вучэбна-працоўная	Школа	Апісаць сваю школу (будынак, кабiнеты, пляцоўкі і інш.); расказаць аб правiлах наводзiн у школе; паведаміць пра распарадак работы свайёй школы; распытаць пра распарадак работы школы (замежнага) сябра; параўнаць правiлы наводзiн у гiмназіях Рэспублікі Беларусь і ў школах краiны вывучаемай мовы; параўнаць распарадак работы гiмназіі ў Рэспубліцы Беларусь і школы ў краiне вывучаемай мовы
Сацыяльна-культурная	Фiльмы. Кнігі	Прапанаваць сябру найсці ў кiно/бiблiятэку; прыняць або адхіліць прапанову; распытаць аб прагледжаным фiльме/ прачытанай кнізе; выказаць сваё меркаванне пра фiльм/ кнігу; расказаць пра любiмага акцёра/пiсьменніка; выказаць сваё меркаванне аб персанажы фiльма/кнігі і абгрунтаваць яго
	Любiмыя заняткі	Паведаміць пра розныя хобі; расказаць пра свае захапленні; распытаць суб'ядседніка пра яго захапленні; выразіць сваё стаўленне да розных хобі; расказаць пра любiмыя заняткі членаў сям'і; распытаць пра любiмыя заняткі сяброў
Сацыяльна-пазнавальная	Рэспубліка Беларусь і краiны вывучаемай мовы	Апісаць геаграфiчнае становiшча Рэспублікі Беларусь; расказаць пра нацыянальныя сiмвалы Рэспублікі Беларусь; распытаць пра геаграфiчнае становiшча і нацыянальныя сiмвалы краiны вывучаемай мовы; параўнаць прыродныя асаблівасці Рэспублікі Беларусь і краiн вывучаемай мовы; расказаць аб славуцасцях Рэспублікі Беларусь
	Прырода	Расказаць пра прыроду Рэспублікі Беларусь; апісаць жывёл/расліны, якія маюць патрэбу ў ахове; растлумачыць неабходнасць аховы жывёл/раслін; параўнаць жывёльны і раслінны свет Рэспублікі Беларусь і краiны вывучаемай мовы

ПАТРАБАВАННІ ДА ПРАКТЫЧНАГА ВАЛОДАННЯ ВІДАМІ МАЎЛЕНЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Успрыманне і разуменне маўлення на слых

Вучні павінны *разумець* на слых іншамоўныя тэксты маналагічнага і дыялагічнага характару, якія прад'яўляюцца настаўнікам і ў гуказапісе, у натуральным тэмпе, з вербальнай апорай, з рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест:

вылучаць асноўную інфармацыю ў тэкстах, што змяшчаюць 1 % незнаёмых слоў, якія не перашкаджаюць разуменню тэксту;

адносна поўна *разумець* тэксты, пабудаваныя на вывучаным моўным матэрыяле; выбарачна *разумець* неабходную/цікавую для вучня інфармацыю.

Віды тэкстаў: верш, песня, казка, апавяданне, легенда

Працягласць гучання тэксту: 1–1,5 мінуты.

Гаварэнне

Дыялагічнае маўленне

Вучні павінны *ўмець*:

запытаць і паведаміць інфармацыю, якая вызначаецца прадметна-тэматычным зместам зносін;

прыняць прапанову або адхіліць.

Віды дыялогаў: дыялог-распытванне, дыялог – абмен думкамі, дыялог – пабуджэнне да дзеяння.

Колькасць рэплік на кожнага суб'ядніка: 5–6.

Маналагічнае маўленне

Вучні павінны *ўмець*:

апісваць прадметы і з'явы, уключаючы элементы параўнання;

паведамляць інфармацыю, уключаючы апісанне і параўнанне;

каротка пераказваць змест прачытанага/праслуханага тэксту.

Віды маналагічных выказванняў: апісанне, паведамленне, апавяданне

Аб'ём выказвання: не менш за 6–9 фраз.

Чытанне

Вучні павінны *разумець* тэксты з рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест у залежнасці ад віду чытання:

разумець асноўны змест адаптаваных мастацкіх і навукова-папулярных тэкстаў (азнаямленчае чытанне);

цалкам *разумець* змест адаптаваных мастацкіх і навукова-папулярных тэкстаў (вывучальнае чытанне);

знаходзіць у тэкстах неабходную/цікавую для вучняў інфармацыю.

Тэксты, прызначаныя для разумення асноўнага зместу, могуць уключаць да 2–3 % незнаёмых слоў, якія не перашкаджаюць разуменню. Аб'ём тэксту: 1700–2500 друкаваных знакаў з прабеламі.

Тэксты, арыентаваныя на поўнае разуменне, могуць уключаць да 1–2 % незнаёмых слоў, раскрыццё значэння якіх магчыма з дапамогай двухмоўнага слоўніка. Аб'ём тэксту: 1300–2000 друкаваных знакаў з прабеламі.

Віды тэкстаў: апавяданне, пісьмо, артыкул з дзіцячага часопіса, меню, школьны расклад, кінаафіша.

Пісьмо і пісьмовае маўленне

Вучні павінны *ўмець* прадудыраваць нескладаныя віды пісьмовых тэкстаў у адпаведнасці з нормамі, прынятымі ў краіне вывучаемай мовы:

падпісваць паштоўку;

пісаць асабістае пісьмо ў межах вывучанай тэматыкі;
паведамляць у анкеце асноўныя звесткі асабістага характару.
Аб'ём тэксту: не менш за 45–60 слоў.

МОЎНЫ МАТЭРЫЯЛ

АНГЛІЙСКАЯ МОВА

Фанетыка

Асіміляцыя гукаў. Інтанацыя агульных, спецыяльных, альтэрнатыўных і раздзяляльных пытанняў.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 210–250 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 150–250 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 820–900 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 390–550 лексічных адзінак.

Словаўтварэнне: суфіксы прыметнікаў: -y, -ful, -ous, -al.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Назоўнік: асобыя выпадкі ўтварэння множнага ліку (*deer, fish, bison, species, life – lives, leaf – leaves, wolf – wolves*).

Артыкль: артыкль з назвамі прадуктаў харчавання, страў, прыёмаў ежы. Артыкль з геаграфічнымі назвамі (рэкі, азёры, моры, акіяны, горы).

Лічэбнік: *hundred, thousand, million*.

Займеннік: неазначальныя займеннікі: *few, little*. Вытворныя неазначальныя займеннікі: *some, any, no*. Пытальныя займеннікі: *what, who, where, when, why, how*.

Дзеяслоў: сцвярдзальная, адмоўная і пытальная формы дзеясловаў у *Present Perfect, Past Continuous*.

Мадальны дзеяслоў: *to have to* для выражэння вымушанай неабходнасці.

Прыслоўе: *ever, never, just, already, yet, so, such*.

Прыназоўнік: *from... to*.

Злучнік: *than, while*.

Сінтаксіс

Структура агульнага, альтэрнатыўнага і спецыяльнага пытанняў. Параўнальныя сказы са злучнікам *than*. Складаназалежныя сказы з даданымі прычыны (*because*).

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

Сцвярдзальная, адмоўная і пытальная формы дзеясловаў у *Present Simple Passive*.

* Параўнанне ўжывання часоў *Present Perfect* і *Past Simple*.

НЯМЕЦКАЯ МОВА

Фанетыка

Інтанацыя складаназлучаных сказаў. Націск у дзеясловах з аддзяляемымі і неаддзяляемымі прыстаўкамі. Інтанацыя простых развітых сказаў з дзеясловамі з аддзяляемай прыстаўкай.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 210–250 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 150–250 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 820–900 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 390–550 лексічных адзінак.

Словаўтварэнне: суфіксы назоўнікаў жаночага роду: *-e, -ie, -ei, -ung, -heit, -keit, -ik, -schaft, -ur, -tät, -tion*; аддзяляемыя прыстаўкі дзеясловаў: *ab-, auf-, aus-, ein-, mit-, vor-, zu-, zurück-*; неаддзяляемыя прыстаўкі дзеясловаў *be-, ge-, er-, ver-*.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Назоўнік: род назоўнікаў (вызначэнне па фармальных прыметах); жаночы род – асобы жаночага полу і іх прафесіі на *-in*, аддзяяслоўныя назоўнікі з суфіксам *-t*, назвы дрэў і кветак (выключэнне – *der Ahorn*); назоўнікі з іншымі суфіксамі (гл. раздзел «Лексіка»). Скланенне назоўнікаў жаночага роду. Множны лік назоўнікаў жаночага роду.

Артыкль: адсутнасць артыкля перад назоўнікам, які абазначае рэчыва без указання канкрэтнай колькасці; перад абстрактным або рэчыўным назоўнікам, які абазначае адзінку вымярэння.

Займеннік: неазначальна-асабовы займеннік *man*.

Дзеяслоў: мадальны дзеяслоў *dürfen* для выражэння дазволу, ветлівай просьбы. Дзеясловы з аддзяляемымі і неаддзяляемымі прыстаўкамі. Часавая форма простага прошлага часу (*Präteritum Aktiv*).

Прыназоўнік: прыназоўнікі месца *vor, hinter, über, unter, neben, zwischen*, якія патрабуюць давальнага або вінавальнага склону. Прыназоўнікі *aus, nach*, якія патрабуюць давальнага склону.

Сінтаксіс

Апавядальныя і пыталныя сказы з выказнікам, які выражаны дзеясловам з аддзяляемай прыстаўкай. Складаназлучаныя сказы са злучнікамі *und, aber, oder*. Парадак слоў у складаназлучаных сказах.

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

Марфалогія

Дзеяслоў: *мадальны дзеяслоў *sollen* для выражэння абавязку.

*Мадальны дзеяслоў *dürfen* для выражэння забароны.

Дзеясловы з неаддзяляльнымі прыстаўкамі: *ent-, emp-, miss-, zer-*.

Часавая форма будучага часу (*Futurum I Aktiv*).

ФРАНЦУЗСКАЯ МОВА

Фанетыка

Інтанацыя складазлучаных сказаў. Інтанацыя складаназалежных сказаў.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 210–250 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 150–250 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 820–900 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 390–550 лексічных адзінак.

Словаўтварэнне: прыстаўкі дзеясловаў: *dé-, dés-, pré-*.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Назоўнік: назоўнікі мужчынскага і жаночага роду ў адзіночным і множным ліку.

Артыкль: розныя выпадкі ўжывання азначальнага, неазначальнага, частковага артыкляў (паўтарэнне); замена артыкля прыназоўнікам *de* пасля назоўнікаў, якія абазначаюць колькасць і ў адмоўным сказе. Ужыванне прыназоўніка *de* пасля колькасных лічэбнікаў: *un million d'héctares, un milliard d'habitants*.

Прыметнік: ступені параўнання прыметнікаў *bon, mauvais*; формы прыметнікаў *beau (bel) – belle, vieux (vieil) – vieille, nouveau (nouvel) – nouvelle*.

Займеннік: адносныя займеннікі *qui, que*.

Лічэбнік: колькасныя лічэбнікі звыш 1000.

Дзеяслоў: будучы прасты час *le futur simple* дзеясловаў I, II і III груп; бліжэйшы будучы час *le futur proche* і бліжэйшы прошлы час *le passé récent*, прошлы закончаны час

le passé composé зворотних дзясловаў; параўнанне ўжывання часоў *le passé composé* і *l'imparfait*.

Злучнік: *et, ou, mais, parce que, comme*.

Сінтаксіс

Складазлучаныя сказы са злучнікамі *et, ou, mais*. Складаназалежныя сказы з даданымі азначальнымі і даданымі прычынамі.

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

Ужыванне займенніка *en* у канструкцыях *il m'en faut deux; il y en a (deux), nous en avons (deux)*.

*Адрозненне ва ўжыванні сцвярдзальных часціц *oui* і *si*.

*Залежны стан у *présent*.

ИСПАНСКАЯ МОВА

Фанетыка

Інтанацыя складаназалежных сказаў.

Націск у патоку маўлення (у сказе).

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 210–250 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 150–250 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 820–900 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 390–550 лексічных адзінак.

Словаўтварэнне: суфіксы прыметнікаў: *-able, -ible*; суфіксы назоўнікаў: *-ismo, -dad, -tad, -eza, -ura*.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Дзяслоў: знамянальныя дзясловы ў *Preterito Indefinido, Preterito Imperfecto*.

Канструкцыя *al+ Inf., empezar a + Inf., terminar de + Inf.*

Знамянальныя дзясловы ў *Modo Imperativo (afirmativo) (tú, vosotros)*.

Герундый: *Gerundio Simple*. Канструкцыя *estar+Gerundio Simple*.

Займеннік: формы асабовых займеннікаў у якасці прамога і ўскоснага дапаўнення.

Лічэбнік: колькасныя лічэбнікі звыш 100.

Злучнік: *que, si*.

Сінтаксіс

Складаназалежныя сказы з дапаўняльнымі і ўмоўнымі даданымі сказамі I тыпа.

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

*Азнямленне з *Pluscuamperfecto, Futuro Simple*.

*Азнямленне са структурамі ў пасіўнай форме *Voz pasiva*.

КИТАЙСКАЯ МОВА

ПАТРАБАВАННІ ДА ПРАКТЫЧНАГА ВАЛОДАННЯ ВІДАМІ МАЎЛЕНЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Успрыманне і разуменне маўлення на слых

Вучні павінны разумець на слых іншамоўныя тэксты маналагічнага і дыялагічнага характару, у прад'яўленні настаўніка і ў гуказапісе, у натуральным тэмпе, з вербальнай апорай, з рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест:

вылучаць асноўную інфармацыю ў тэкстах, што змяшчаюць 1 % незнаёмых слоў, якія не перашкаджаюць разуменню тэксту;

адносна поўна разумець тэксты, пабудаваныя на вывучаным моўным матэрыяле;

выбарачна разумець неабходную/цікавую інфармацыю. Віды тэкстаў: верш, песня, скарагаворка, рыфмоўка, апавяданне, легенда.

Працягласць гучання тэксту: 1–1,5 хвіліны.

Гаварэнне

Дыялагiчнае маўленне

Вучнi павiнны ўмець запытаць і паведамiць iнфармацыю, якая вызначаецца прадметна-тэматычным зместам зносiн.

Вiды дыялогаў: дыялог-распытванне, дыялог – абмен думкамі, дыялог – заахвочванне да дзеяння.

Колькасць рэплiк на кожнага суб'яднiка: 5–6.

Маналагiчнае маўленне

Вучнi павiнны ўмець:

апiсваць прадметы і з'явы, уключаючы элементы параўнання;

паведамляць iнфармацыю, уключаючы апiсанне і параўнанне;

коратка пераказваць змест прачытанага/праслуханага тэксту. Вiды маналагiчных выказванняў: апiсанне, паведамленне, апавяданне.

Аб'ём выказвання: не менш за 6–9 фраз.

Чытанне

Вучнi павiнны разумець тэксты, напiсаныя з дапамогай транскрыпцыйных знакаў, з рознай паўнатай і дакладнасцю пранiкнення ў iх змест у залежнасцi ад вiду чытання:

разумець асноўны змест тэкстаў (азнаямленчае чытанне);

адносна поўна разумець змест тэкстаў (вывучальнае чытанне);

знаходзiць у тэкстах неабходную/цiкавую iнфармацыю.

Аб'ём тэксту, прызначанага для разумення асноўнага зместу:

0,5 старонкi.

Аб'ём тэксту, арыентаванага на адносна поўнае разуменне: 0,3–0,5 старонкi.

Вучнi павiнны ўмець:

чытаць iероглiфы (150–350 адзiнак), сказы і тэксты (аб'ём да 0,2 старонкi), напiсаныя iероглiфамi.

Вiды тэкстаў: апавяданне, пiсьмо, скарагаворка, рыфмоўка, верш, песня, артыкул з дзiцячага часопiса, меню, кiнаафiша.

Пiсьмо і пiсьмовае маўленне

Вучнi павiнны ўмець прадуцыраваць нескладаныя вiды пiсьмовых тэкстаў, напiсаных з дапамогай транскрыпцыйных знакаў, у адпаведнасцi з нормамі, прынятымі ў краiне вывучаемай мовы:

падпiсваць паштоўку;

пiсаць асабiстае пiсьмо ў межах вывучанай тэматыкi;

паведамляць у анкеце асноўныя звесткi асабiстага характару.

Аб'ём тэксту: 45–60 слоў.

Вучнi павiнны ўмець пiсаць iероглiфы (100–260 адзiнак), сказы і тэксты (аб'ём да 0,2 старонкi), напiсаныя iероглiфамi.

МОЎНЫ МАТЭРЫЯЛ

Фанетыка

Інтанацыя агульнага пытання ў сцвярдзальна-адмоўнай форме.

Інтанацыя спецыяльных пытанняў.

Інтанацыя пытання з часцiцай *нi*.

Лексiка

Прадуктыўны мінімум: 210–250 лексiчных адзiнак.

Рэцэптыўны мінімум: 150–250 лексiчных адзiнак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексiкi: 820–900 лексiчных адзiнак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексiкi: 390–550 лексiчных адзiнак.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Лічыльныя словы: 部, 片, 座, 套, 首, 部, 头, 群, 匹.

Лічэбнік: лічэбнікі ад 100 да 1000. Прэфікс парадкавых лічэбнікаў 第.

Прыметнік: параўнальныя канструкцыі 跟...一样 і 像...一样.

Дапаўненні колькасці ў параўнальных канструкцыях з 比.

Дапаўненні меры і ступені ў параўнальных канструкцыях з 比 (一点儿, 多了, 得多).

Параўнальныя канструкцыі з 比 у сказах з дзеяслоўным выказнікам (1).

Займеннік: указальныя займеннікі: 这些, 那些.

Дзеяслоў: дапаможныя словы 过 і 了. Адмоўная і пытальная формы прошлага часу.

Мадальны дзеяслоў: 应该, 能, 可以, 要, 愿意. Мадальны дзеяслоў 要 для выражэння будучага часу.

Прыслоўе: ужыванне прыслоўяў 都, 也. Прыслоўі частотнасці: 总是, 经常, 有时, 很少, 从来(不). Прыслоўе 还. Прыслоўі: 非常, 挺, 最, 更. Прыслоўі 又 і 再. Дапаўненні кратнасці: 遍, 次.

Паслялог: 北边, 南边, 西边, 东边.

Злучнік: 或者, 但是, 可是.

Сінтаксіс

Сказы з іменным выказнікам без звязкі 是.

Сказы з дзеяслоўным выказнікам.

Сказы з дзеясловам-звязкай 是.

Сказы з дзеясловам 有.

Сказы з адным дапаўненнем.

Сказы з мадальным дзеясловам і дзеясловам 喜欢. Шматдзеяслоўныя сказы (мэты).

Сказы з якасным выказнікам.

Пытанне з часціцай 呢.

Спецыяльнае пытанне з 几, 几个, 多少.

Сказы, якія абазначаюць размяшчэнне ў прасторы.

((在)...上有一个.../是... (2).

Структура сказа з дапаўненнем працягласці (1).

Агульнае пытанне ў сцвярдзальна-адмоўнай форме. Спецыяльныя пытанні з пытальнымі словамі 哪儿? 多少? 多长时间? 怎么? 怎么样?

Кароткія адказы на агульныя пытанні.

Канструкцыі, прыназоўнікі, злучнікі (一边...一边, 每天都..., 跟...一起..., ...极了, 因为...所以, 一点儿, 有一点点, 一些, 有的...有的...).

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

Канструкцыі, прыназоўнікі, злучнікі (用...做..., ...对...有没有好处, 坐, 骑...去/走, 往, 向...走, 拐, ...离...远/近, 从...回到/去/来).

Вучні павінны валодаць сацыякультурнымі ведамі і ўменнямі:

ведаць геаграфічнае становішча, прыродныя асаблівасці, нацыянальныя сімвалы Рэспублікі Беларусь і краін вывучаемай мовы;

ведаць імёны найбольш вядомых персанажаў дзіцячых літаратурных твораў краіны вывучаемай мовы;

умець запрасіць замежнага равесніка правесці вольны час;

умець напісаць пісьмо сябру па перапісцы, выконваючы сацыякультурныя нормы.

Вучні павінны валодаць кампенсаторнымі ўменнямі ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці:

ўспрыманне і разуменне маўлення на слых

прагназаваць змест аўдыятэксту па загалоўку, пачатку тэксту;
абapірацца на сродкі зрокавай нагляднасці (малюнкi, здымкi, таблiцы);
выкарыстоўваць моўную здагадку (па падабенстве са словамі роднай мовы);
удакладняць змест выказвання суб'яседніка з дапамогай мiмiкi і жэстаў;

чытанне

прагназаваць змест па загалоўку, пачатку тэксту;
абapірацца на сродкі зрокавай нагляднасці (малюнкi, здымкi, таблiцы);
выкарыстоўваць моўную здагадку (па падабенстве са словамі роднай мовы, па словаўтваральных элементах);

выкарыстоўваць двухмоўныя слоўнiкi;

гаварэнне

звяртацца за дапамогай да суб'яседніка, выкарыстоўваючы перапытванне;
удакладняць змест выказвання з дапамогай мiмiкi і жэстаў;

пiсьмо і пiсьмовае маўленне

выкарыстоўваць тэкст-узор у якасці апоры.

Вучнi павiнны валодаць вучэбна-пазнавальнымi ўменнямi:
складаць план выказвання, прачытанага/праслуханага тэксту;
выконваць самастойныя заданнi рэпрадуктыўнага характару з выкарыстаннем друкаваных матэрыялаў (раздатчны матэрыял, нагляднасць);
выкарыстоўваць двухмоўныя слоўнiкi.

Вучнi павiнны выкарыстоўваць набыты моўны, маўленчы і сацыякультурны вопыт для:

пераадолення псiхалагiчных бар'ераў у працэсе вусных зносiн на замежнай мове;
азнаямлення з дзiцячым замежным фальклорам і даступнымi ўзорамi дзiцячай мастацкай лiтаратуры на замежнай мове;
драматызацыi нескладаных казак, баек, п'ес на замежнай мове;
развiцця добразычлiвых адносiн да прадстаўнiкоў iншых краiн.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Математика»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

МАТЕМАТИКА

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Общая характеристика учебного предмета

Учебный предмет «Математика» при реализации учреждениями образования образовательной программы базового уровня занимает ведущее место в формировании ключевых интеллектуальных умений и личностных качеств учащихся, необходимых для жизни в современном обществе.

Совокупность знаний, умений, навыков, опыта деятельности, а также качеств личности, формируемых в процессе изучения математики, необходимы как при изучении других учебных предметов, так и для продолжения образования, трудовой деятельности, успешной социализации в обществе.

В соответствии с принципами математического образования (*контекстности, открытости, непрерывности*) ставится следующая триединая **цель математического образования учащихся на уровне общего среднего образования**:

1) овладение определенным объемом предметных компетенций, обеспечивающих возможность использования математики в непрерывном образовании и решении практических проблем;

2) формирование научного мировоззрения, познавательного интереса, метапредметных компетенций, логического мышления, интуиции, пространственного воображения, необходимых для становления личности, способной к самопознанию и саморазвитию;

3) формирование моральных качеств учащихся, их ценностного отношения к истине, объективного самоанализа и самооценки, способности аргументированно отстаивать свои убеждения, готовности к применению математических знаний в повседневной жизни.

Математическое образование на уровне общего среднего образования базируется на *знаниевом; личностно ориентированном; компетентностном* подходах.

В контексте целей обучения и воспитания на II ступени общего среднего образования **задачами** изучения учащимися математики как учебного предмета являются:

в предметном направлении:

– овладение математическими знаниями, умениями, навыками, способами деятельности, необходимыми для применения в повседневной жизни, при изучении других учебных предметов;

– создание фундамента для дальнейшего развития математической компетенции, формирования механизмов мышления, характерных для способов деятельности, применяемых в математике и необходимых для успешного продолжения образования на III ступени общего среднего образования или на уровнях профессионально-технического, среднего специального образования, полноценной жизни в обществе;

в метапредметном направлении:

– формирование представлений о математике как части общечеловеческой культуры, о значимости математики в развитии цивилизации и современного общества;

– развитие представлений о математике как форме описания и методе научного познания окружающего мира, создание условий для формирования опыта моделирования средствами математики;

– формирование общих способов интеллектуальной деятельности, характерных для математики и являющихся основой познавательной культуры, значимой для различных сфер деятельности человека;

в направлении личностного развития:

– развитие правильных представлений о характере отражения математикой явлений и процессов в природе и обществе, роли методов математики в научном познании окружающего мира и его закономерностей;

– развитие логического и критического мышления, культуры устной и письменной речи с применением математической терминологии и символики, способности к эмоциональному восприятию идей математики, рассуждениям, доказательствам, мысленному эксперименту;

– формирование умения самостоятельно учиться, контролировать результаты учебной деятельности;

– воспитание качеств личности, обеспечивающих социальную мобильность, способность принимать самостоятельные решения и нести за них ответственность;

– формирование качеств мышления, необходимых для социальной адаптации в современном обществе;

– развитие математических способностей, интереса к творческой деятельности.

Отбор программного содержания проводился исходя из общепедагогических и конкретно-методических **принципов**: научности; системности; минимальной достаточности и необходимости; связи содержания математического образования с практической деятельностью.

Содержание учебного предмета «Математика» базируется на разделах математики: арифметика; алгебра; множества; функции; геометрия. В свою очередь содержание данных разделов математики выстраивается с учетом логики и целесообразности в содержательные линии, пронизывающие соответствующие темы, которыми представлено содержание учебного предмета. При этом учтены межпредметные связи с географией, физикой, химией, биологией и другими учебными предметами.

Распределение учебного материала по классам опирается на возрастные физиологические и психологические особенности учащихся V–IX классов.

Обновление содержания учебного предмета (V–VII классы)

В содержание учебного предмета «Математика» включены элементы теории множеств, усилена методологическая и практическая направленность содержания в целях формирования у учащихся умений:

– проводить вычисления, включая округление и оценку результатов действий, использовать для подсчетов известные формулы;

– извлекать и интерпретировать информацию, представленную в различной форме (таблиц, диаграмм, графиков, схем, иных форм);

– вычислять длины, площади и объемы реальных объектов.

Методологическая и практическая направленность усилена посредством:

– расширения и повышения роли теоретического материала, логических рассуждений, доказательств;

– усиления роли и значения комплексного интегрированного сочетания арифметического, алгебраического и геометрического материала как средства математического развития учащихся;

– использования таблиц, диаграмм, графиков, схем для наглядного представления количественной информации;

– моделирования реальных объектов, явлений и процессов с помощью математических моделей;

– включения для решения практико-ориентированных задач – задач, описывающих реальную или приближенную к ней ситуацию на неформально-математическом языке, а также задач с межпредметным содержанием.

Вопросы, отмеченные символом «*», предназначены для самостоятельной поисково-исследовательской или проектной деятельности учащихся (индивидуальной или групповой), организуемой учителем.

Время, отведенное на изучение отдельных тем в содержании учебного предмета, является примерным. Оно зависит от используемых учителем методов обучения и воспитания, форм проведения учебных занятий, учебных и внеучебных достижений учащихся.

Предусмотренный резерв учебных часов предназначен для обобщения и систематизации учебного материала.

Организация образовательного процесса

При реализации предлагаемого содержания учебной программы **V–VII классов** учебного предмета «Математика» образовательный процесс направлен на дальнейшее формирование у учащихся *математической компетенции* (использование математических методов в решении различных проблем в обучении и повседневной жизни). Компетентностный подход предполагает, что в процессе обучения предмету «Математика» вместе с предметными компетенциями необходимо формировать также *метапредметные (универсальные) и личностные компетенции: ценностная компетенция* (понимание обучающимся ценности образования и мотивированное изучение предметов); *социальная компетенция* (реализация личностных возможностей); *компетенция самоопределения* (понимание и адекватное оценивание себя); *учебно-познавательная компетенция* (организация образовательной среды и получение необходимой для учебной деятельности информации); *коммуникативная компетенция* (осуществление межличностного и коллективного общения); *информационная компетенция* (работа с информацией и использование информационных технологий) и т. д.

Должное внимание при реализации содержания учебной программы должно уделяться:

- развитию у учащихся логического и критического мышления;
- формированию культуры устной и письменной речи с применением математической терминологии и символики; умений работать с различными источниками информации; описывать реальные объекты и явления с помощью математических моделей;
- компонентам организации умственной деятельности: умению ставить цели, планировать и искать пути их достижения, анализировать и оценивать результаты;
- приобретению опыта сотрудничества с учителем, одноклассниками при осуществлении поисково-исследовательской, проектной, иных видов творческой деятельности.

Образовательный процесс организуется на основе педагогически обоснованного выбора форм, методов и средств обучения и воспитания, современных образовательных и информационных технологий, повышающих степень активности учащихся. Наряду с традиционными средствами обучения и средствами диагностирования результатов учебной деятельности учащихся целесообразно использовать электронные средства, к которым относятся электронные учебные пособия, интерактивные компьютерные модели, электронные образовательные ресурсы (электронные справочники, энциклопедии, тренажеры, контрольно-диагностические материалы) и другие. Их применение способствует повышению степени наглядности, конкретизации изучаемых понятий, развитию интереса, созданию положительного эмоционального отношения к учебной информации и формированию мотивации к успешному изучению математики.

В разделе «Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся» указаны результаты, которых должны достигнуть учащиеся при освоении предъявленного содержания. К вопросам соответствующей темы, выделенным звездочкой, основные требования к результатам учебной деятельности учащихся не предъявляются.

Требования к результатам учебной деятельности структурированы по компонентам: правильно употреблять термины и использовать понятия; знать; уметь.

Требование «правильно употреблять термины и использовать понятия» означает, что учащийся соотносит понятие с обозначающим его термином, распознает конкретные примеры понятия по характерным признакам, выполняет действия в соответствии с определением и свойствами понятий, конкретизирует их примерами.

Требование «знать» означает, что учащийся знает определения, правила, теоремы, алгоритмы, приемы, методы, способы деятельности и оперирует ими.

Требование «уметь» фиксирует сформированность навыков применения знаний, способов деятельности по их освоению и применению, ориентированных на компетентностную составляющую результатов учебной деятельности.

В основе курса **VIII–IX классов** лежит программа **2012 года**, в которой содержание учебного предмета структурировано по семи основным содержательным линиям, в новой редакции программы выделены два раздела: «Содержание учебного предмета» и «Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся».

В разделе «Обязательное содержание образования» указан предназначенный для обязательного изучения объем учебного материала, который распределен по этапам обучения. Для каждого из классов указано распределение содержания по темам алгебраического и геометрического компонентов, темы располагаются в порядке их изучения, каждая тема представлена вместе с соответствующими требованиями к уровню подготовки учащихся.

Основные требования к результатам учебной деятельности структурированы по компонентам: знать термины и правильно использовать понятия; знать; уметь.

Ожидаемые результаты освоения содержания учебного предмета «Математика»

В соответствии с тремя группами компетенций в программе определены предметные, метапредметные и личностные ожидаемые результаты:

предметные:

– представление о математике как части мировой культуры и ее месте в современной цивилизации, о способах описания средствами математики явлений и процессов окружающего мира;

– владение понятийным аппаратом математики, представление об основных изучаемых понятиях (число, геометрическая фигура, уравнение, функция, вероятность) как важнейших математических моделях, позволяющих описывать и изучать реальные процессы и явления;

– умение работать с математическим текстом (анализировать, извлекать необходимую информацию), точно и грамотно выражать свои мысли в устной и письменной речи с применением математической терминологии и символики, правильно классифицировать математические объекты, проводить логические обоснования и доказательства математических утверждений;

– представление о числе и числовых системах от натуральных до действительных чисел, овладение навыками устных, письменных, инструментальных вычислений;

– владение приемами выполнения тождественных преобразований рациональных выражений, решения уравнений, систем уравнений, неравенств и систем неравенств, умение использовать систему координат на плоскости для интерпретации уравнений, неравенств, систем, умение применять алгебраические преобразования, аппарат уравнений и неравенств для решения практико-ориентированных задач, задач с межпредметным содержанием;

– владение навыками моделирования при решении текстовых, практико-ориентированных задач, задач с межпредметным содержанием;

– усвоение систематических знаний о плоских фигурах и их свойствах, на наглядном уровне – о простейших пространственных телах;

– умение распознавать на чертежах, моделях и в реальном мире геометрические фигуры, выполнять геометрические построения, применять знания о геометрических фигурах для решения геометрических задач, практико-ориентированных задач, задач с межпредметным содержанием; измерять длины отрезков, величины углов, находить периметр, площадь, объем геометрических фигур;

метапредметные:

– первоначальные представления об идеях и методах математики как универсальном языке науки и техники, средстве моделирования явлений и процессов;

– умение видеть математическую задачу в контексте проблемной ситуации в других учебных предметах, реальной жизни;

– развитие универсальных учебных действий (регулятивных, учебно-познавательных, коммуникативных) средствами математики;

личностные:

– умение ясно, точно, грамотно излагать свои мысли в устной и письменной речи, понимать смысл поставленной задачи, выстраивать аргументацию, приводить примеры и контрпримеры;

– креативность мышления, инициатива, находчивость, активность;

– умение контролировать результаты учебной деятельности;

– способность к эмоциональному восприятию идей математики, рассуждениям, доказательствам, мысленному эксперименту.

175 ч (5 ч в неделю)

ДЕСЯТИЧНЫЕ ДРОБИ (30 ч)

Десятичные дроби. Сравнение десятичных дробей. Округление десятичных дробей. Конечная и бесконечная десятичные дроби. Сложение, вычитание, умножение и деление десятичных дробей. Умножение и деление десятичной дроби на разрядную единицу. Преобразования числовых выражений с обыкновенными и десятичными дробями.

* *Бесконечная периодическая дробь. Запись бесконечной периодической десятичной дроби в виде обыкновенной.*

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

десятичная дробь;

разряды десятичной дроби;

конечная десятичная дробь;

бесконечная десятичная дробь;

знать:

правила выполнения арифметических действий с десятичными дробями;

правила округления десятичных дробей;

правило умножения десятичной дроби на степень числа 10;

уметь:

читать и записывать десятичные дроби;

изображать десятичные дроби на координатном луче;

заменять конечную десятичную дробь равной ей обыкновенной дробью;

заменять обыкновенную дробь равной ей десятичной дробью;

округлять десятичные дроби;

сравнивать десятичные дроби;

выполнять преобразования числовых выражений с обыкновенными и десятичными дробями;

решать практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

ПРОЦЕНТЫ И ПРОПОРЦИИ (30 ч)

Проценты. Основные задачи на проценты.

Пропорция и ее свойства.

Прямая пропорциональная зависимость. Обратная пропорциональная зависимость.

Зависимости между величинами: путь, скорость, время; работа, производительность, время; стоимость, цена, количество.

Задачи на пропорции (части, проценты) и их решение.

* *Сложные проценты.*

Круговые диаграммы. Масштаб.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

процент; пропорция, крайние члены пропорции, средние члены пропорции; прямая пропорциональная и обратная пропорциональная зависимости; круговые диаграммы; масштаб;

знать:

правила нахождения процента от числа, числа по его проценту, процентного отношения чисел;

свойства пропорции;

уметь:

находить процент от числа, число по его проценту, процентное отношение чисел;

переходить от одной формы записи чисел к другой: представление процентов в виде десятичной дроби, обыкновенной дроби; представление обыкновенной дроби, десятичной дроби с помощью процентов;

находить неизвестный член пропорции;

определять вид пропорциональной зависимости при решении текстовых задач;

решать и составлять задачи на части, проценты;

решать и составлять задачи на использование зависимости между величинами: путь, скорость, время; работа, производительность, время; стоимость, цена, количество;

интерпретировать и преобразовывать информацию, представленную на круговых диаграммах, отражающую свойства и характеристики реальных процессов и явлений, изображать на круговых диаграммах информацию, отражающую свойства и характеристики реальных процессов и явлений;

решать практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

МНОЖЕСТВО (12 ч)

Множество. Элементы множества. Способы задания множеств. Пустое множество. Подмножество. Операции над множествами (пересечение, объединение).

Задачи на нахождение общих элементов и всех элементов заданных множеств.

* *Разность, дополнение множеств.*

* *Круги Эйлера. Решение задач с помощью кругов Эйлера.*

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

множество, элемент множества, пустое множество, подмножество, конечное и бесконечное множество, пересечение, объединение множеств;

уметь:

задавать множества;

находить общие элементы для заданных множеств чисел и все элементы заданных множеств;

решать задачи на нахождение общих элементов и всех элементов заданных множеств.

РАЦИОНАЛЬНЫЕ ЧИСЛА (38 ч)

Положительные и отрицательные числа. Координатная прямая. Модуль числа. Координаты точек на координатной прямой. Изображение точки на координатной прямой по ее координате. Нахождение координаты точки на координатной прямой. Противоположные числа. Множество натуральных чисел. Множество целых чисел. Множество рациональных чисел. Сравнение рациональных чисел.

Действия над рациональными числами.

* *Нахождение значений выражений, содержащих знак модуля.*

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

числовые множества (множество натуральных чисел, множество целых чисел, множество рациональных чисел), элементы числовых множеств;

положительные, отрицательные числа, противоположные числа;

рациональные числа;
модуль числа;
координатная прямая, координата точки;

знать:

правила выполнения действий с рациональными числами;

уметь:

находить модуль числа;
сравнивать рациональные числа;
изображать точку на координатной прямой по ее координате;
находить координату точки на координатной прямой;
выполнять действия с рациональными числами;
находить среднее арифметическое нескольких рациональных чисел;
решать практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

КООРДИНАТНАЯ ПЛОСКОСТЬ (10 ч)

Прямоугольная (декартова) система координат на плоскости. Координаты точки. Построение точки по ее координатам. Определение координат точки на координатной плоскости. График.

Графики реальных процессов: изменение суточной температуры воздуха, изменение пути в зависимости от скорости и времени движения, иных процессов.

График прямой пропорциональной зависимости. График обратной пропорциональной зависимости.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

координатная плоскость; координаты точки на плоскости; абсцисса точки; ордината точки; начало координат; координатная четверть (координатный угол); зависимость между величинами; график;

прямо пропорциональная зависимость; обратно пропорциональная зависимость;

уметь:

изображать точку на координатной плоскости по ее координатам и по заданной в координатной плоскости точке находить ее координаты;

изображать графики прямой пропорциональной зависимости, обратной пропорциональной зависимости;

моделировать реальные процессы на координатной плоскости и читать полученные графики;

решать практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием с использованием графиков, анализировать и исследовать полученные результаты.

НАГЛЯДНАЯ ГЕОМЕТРИЯ (20 ч)

Наглядные представления тел в пространстве, примеры разверток.

Окружность (центр, радиус, хорда, диаметр). Круг. Формулы длины окружности и площади круга.

* *Круг и его части (сегмент, сектор, кольцо).*

Виды треугольников (произвольный треугольник, равнобедренный треугольник, равносторонний треугольник, остроугольный треугольник, прямоугольный треугольник, тупоугольный треугольник).

Симметрия относительно точки. Фигуры, симметричные относительно точки. Централно-симметричные фигуры. Центр симметрии. Фигуры в реальной жизни, имеющие центр симметрии.

Фигуры, симметричные относительно прямой. Ось симметрии. Фигуры в реальной жизни, имеющие ось симметрии.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

* Познавательные и развивающие задачи с геометрическими фигурами.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

иметь наглядно-образное представление:

о центрально-симметричных фигурах, фигурах, имеющих ось симметрии;

знать:

виды треугольников: произвольный треугольник, равнобедренный треугольник, равносторонний треугольник, остроугольный треугольник, прямоугольный треугольник, тупоугольный треугольник;

формулы длины окружности и площади круга;

уметь:

распознавать и изображать: треугольник (произвольный, равнобедренный, равносторонний, остроугольный, прямоугольный, тупоугольный); центр, радиус, хорду, диаметр окружности; фигуры, имеющие центр симметрии и ось симметрии;

вычислять длину окружности, площадь круга;

решать практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

Обобщение и систематизация изученного материала (35 ч)

Контрольные работы 6 (6 часов)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление

Министерства образования

Республики Беларусь

27.07.2017 № 91

Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Матэматыка» для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання і выхавання

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Агульная характарыстыка вучэбнага прадмета

Вучэбны прадмет «Матэматыка» пры рэалізацыі ўстановамі адукацыі адукацыйнай праграмы базавай адукацыі займае вядучае месца ў фарміраванні ключавых інтэлектуальных уменняў і асобасных якасцей вучняў, неабходных для жыцця ў сучасным грамадстве.

Сукупнасць ведаў, уменняў, навыкаў, вопыту дзейнасці, а так сама якасцей асобы, што фарміруюцца ў працэсе вывучэння матэматыкі, неабходная як пры вывучэнні іншых вучэбных прадметаў, так і для працягу адукацыі, працоўнай дзейнасці, паспяховай сацыялізацыі ў грамадстве.

У адпаведнасці з прынцыпамі матэматычнай адукацыі (*кантэкстнасці, адкрытасці, неперапыўнасці*) ставіцца наступная трыадзіная **мэта матэматычнай адукацыі вучняў на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі:**

1) авалоданне вучнямі пэўным аб'ёмам прадметных кампетэнцый, якія забяспечваюць магчымасць выкарыстання матэматыкі ў неперапыўнай адукацыі і ў рашэнні практычных задач;

2) фарміраванне навуковага светапогляду, пазнаваўчага інтарэсу, метапрадметных кампетэнцый, лагічнага мыслення, інтуіцыі, прасторавага ўяўлення, неабходных для станаўлення асобы, здольнай да самапазнання і самаразвіцця;

3) фарміраванне маральных якасцей вучняў, іх каштоўнаснага стаўлення да ісціны, аб'ектыўнага самааналізу і самаацэнкі, здольнасці аргументавана адстойваць свае перакананні, гатоўнасці да выкарыстання матэматычных ведаў у паўсядзённым жыцці.

Матэматычная адукацыя на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі грунтуецца на *прыярытэце ведаў*, а таксама на *асобасна арыентаваным і кампетэнтнасным* падыходах.

У кантэксце мэт навучання і выхавання на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі **задачами** вывучэння матэматыкі як вучэбнага прадмета з'яўляюцца:

у прадметным напрамку:

авалоданне матэматычнымі ведамі, уменнямі, навыкамі, спосабамі дзейнасці, неабходнымі для прымянення ў паўсядзённым жыцці, пры вывучэнні іншых вучэбных прадметаў;

стварэнне падмурка для далейшага развіцця матэматычнай кампетэнцыі, фарміравання механізмаў мыслення, характэрных для спосабаў дзейнасці, якія выкарыстоўваюцца ў матэматыцы, і неабходныя для паспяховага працягу адукацыі на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі ці на ўзроўнях прафесійна-тэхнічнай, сярэдняй спецыяльнай адукацыі, паўнаўрахованага жыцця ў грамадстве;

у метапрадметным напрамку:

фарміраванне ўяўленняў пра матэматыку як частку агульначалавечай культуры, пра значнасць матэматыкі ў развіцці цывілізацыі і сучаснага грамадства;

развіццё ўяўленняў пра матэматыку як форму апісання і метада навуковага пазнання навакольнага свету, стварэнне ўмоў для фарміравання вопыту мадэлявання сродкамі матэматыкі;

фарміраванне агульных спосабаў інтэлектуальнай дзейнасці, характэрных для матэматыкі, якія з'яўляюцца асновай пазнавальнай культуры, значымай для розных сфер дзейнасці чалавека;

у напрамку асобнага развіцця:

развіццё правільных уяўленняў пра характар адлюстравання матэматыкай з'яў і працэсаў у прыродзе і грамадстве, ролю метадаў матэматыкі ў навуковым пазнанні навакольнага свету і яго заканамернасцей;

развіццё лагічнага і крытычнага мыслення, культуры вуснага і пісьмовага маўлення з ужываннем матэматычнай тэрміналогіі і сімволікі, здольнасці да эмацыянальнага ўспрымання ідэй матэматыкі, разваг, доказаў, мысленнага эксперыменту;

фарміраванне ўмення самастойна вучыцца, кантраляваць вынікі вучэбнай дзейнасці; выхаванне якасцей асобы, якія забяспечваюць сацыяльную мабільнасць, здольнасць прымаць самастойныя рашэнні і несці за іх адказнасць;

фарміраванне якасцей мыслення, неабходных для сацыяльнай адаптацыі ў сучасным грамадстве;

развіццё матэматычных здольнасцей, цікавасці да творчай дзейнасці.

Адбор праграмага зместу ажыццяўляўся з улікам агульнапедагагічных і метадычных **прынцыпаў:** навуковасці; сістэмнасці; мінімальнай дастатковасці і неабходнасці; сувязі зместу матэматычнай адукацыі з практычнай дзейнасцю.

Змест вучэбнага прадмета «Матэматыка» грунтуецца на раздзелах матэматыкі: арыфметыка; алгебра; мноствы; функцыі; геаметрыя. У сваю чаргу змест названых раздзелаў матэматыкі выстройваецца з улікам логікі і мэтазгоднасці ў зместава-метадычныя лініі, што праходзяць праз адпаведныя тэмы, якімі прадстаўлены змест

вучэбнага прадмета. Пры гэтым улічаны міжпрадметныя сувязі з геаграфіяй, хіміяй, біялогіяй і іншымі вучэбнымі прадметамі.

Да асноўных змястоўных ліній вучэбнага прадмета «Матэматыка» адносяцца:

Лікі і вылічэнні;

Выразы і іх пераўтварэнні;

Ураўненні і няроўнасці;

Каардынаты і вектары;

Функцыя;

Геаметрычныя фігуры і геаметрычныя велічыні;

Матэматычнае мадэляванне рэальных аб'ектаў;

Камбінаторыка і тэорыя імавернасцей.

Падбор зместу вучэбнага матэрыялу адпавядае ўзроставым фізіялагічным і псіхалагічным асаблівасцям вучняў V–IX класаў.

Абнаўленне зместу вучэбнага прадмета

У змест вучэбнага прадмета «Матэматыка» ўключаны элементы дыскрэтнай матэматыкі (элементы камбінаторыкі і тэорыі імавернасцей), элементы тэорыі мностваў, элементы вектарнай алгебры, узмоцнена метадалагічная і практычная скіраванасць зместу дзеля фарміравання ў вучняў уменняў:

праводзіць вылічэнні, у тым ліку акругленне і ацэнку вынікаў дзеянняў, выкарыстоўваць для падлікаў вядомыя формулы;

атрымліваць і інтэрпрэціраваць інфармацыю, прадстаўленую ў разнастайных формах (табліц, дыяграм, графікаў, схем, іншых формах);

выкарыстоўваць веданне элементаў статыстыкі і тэорыі імавернасцей для характарыстыкі нескладаных з'яў і працэсаў;

вылічваць даўжыні, плошчы і аб'ёмы рэальных аб'ектаў.

Метадалагічная і практычная скіраванасць узмоцнена праз:

пашырэнне і павышэнне ролі тэарэтычнага матэрыялу, лагічных разважанняў, доказаў;

узмацненне ролі і значэння комплекснага інтэграванага спалучэння арыфметычнага, алгебраічнага і геаметрычнага матэрыялу як сродка матэматычнага развіцця вучняў;

выкарыстанне табліц, дыяграм, графікаў, схем для нагляднага прадстаўлення колькаснай інфармацыі;

мадэляванне рэальных аб'ектаў, з'яў і працэсаў з дапамогай матэматычных мадэлей;

ўключэнне для рашэння практыка-арыентаваных задач – задач, якія апісваюць рэальную або набліжаную да яе сітуацыю на нефармальна-матэматычнай мове, а таксама задач з міжпрадметным зместам.

Пытанні, адзначаныя знакам «зорачка», прызначаны для самастойнай пошукава-даследчай або практнай дзейнасці вучняў (індывідуальнай або групавой), якую арганізуе настаўнік.

Час, адведзены на вывучэнне асобных тэм у змесце вучэбнага прадмета, з'яўляецца прыкладным. Ён залежыць ад выкарыстоўваемых настаўнікам метадаў навучання і выхавання, форм правядзення вучэбных заняткаў, вучэбных і пазавучэбных дасягненняў вучняў.

Прадугледжаны рэзерв вучэбных гадзін прызначаны для абагульнення і сістэматызацыі вучэбнага матэрыялу.

Арганізацыя адукацыйнага працэсу

Пры рэалізацыі прапанаванага вучэбнай праграмай зместу вучэбнага прадмета «Матэматыка» адукацыйны працэс накіраваны на далейшае фарміраванне ў вучняў *матэматычнай кампетэнцыі* (выкарыстанне матэматычных метадаў у рашэнні разнастайных праблем у навучанні і паўсядзённым жыцці). Кампетэнтнасны падыход мае

на ўвазе, што ў працэсе навучання прадмету «Матэматыка» побач з прадметнымі кампетэнцыямі неабходна фарміраваць таксама *метапрадметныя (універсальныя) і асобасныя кампетэнцыі*: *каштоўнасая кампетэнцыя* (разуменне вучнем каштоўнасці адукацыі і матываванае вывучэнне прадметаў); *сацыяльная кампетэнцыя* (рэалізацыя асобасных магчымасцей); *кампетэнцыя самавызначэння* (разуменне і адэкватнае ацэньванне сябе самога); *вучэбна-пазнаваўчая кампетэнцыя* (арганізацыя адукацыйнага асяроддзя і атрыманне неабходнай для вучэбнай дзейнасці інфармацыі); *камунікатыўная кампетэнцыя* (ажыццяўленне міжасобасных і калектыўных зносін); *інфармацыйная кампетэнцыя* (праца з інфармацыяй і выкарыстанне інфармацыйных тэхналогій) і інш.

Належная ўвага падчас рэалізацыі пэўнай вучэбнай праграмай зместу павінна надавацца:

развіццю ў вучняў лагічнага і крытычнага мыслення;

фарміраванню культуры вуснага і пісьмовага маўлення з выкарыстаннем матэматычнай тэрміналогіі і сімволікі; уменняў працаваць з рознымі крыніцамі інфармацыі; апісваць рэальныя аб'екты і з'явы з дапамогай матэматычных мадэлей;

кампанентам арганізацыі разумовай дзейнасці: уменню ставіць мэты, планаваць і шукаць шляхі іх дасягнення, аналізаваць і ацэньваць вынікі;

набыццю вопыту супрацоўнітва з настаўнікам, аднакласнікамі пры ажыццяўленні пошукава-даследчай, практнай, іншых відаў творчай дзейнасці.

Адукацыйны працэс арганізуецца на аснове педагагічна абгрунтаванага выбару форм, метадаў і сродкаў навучання і выхавання, сучасных адукацыйных і інфармацыйных тэхналогій, якія павышаюць ступень актыўнасці вучняў. Побач з традыцыйнымі сродкамі навучання і сродкамі дыягнаставання вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў мэтазгодна выкарыстоўваць электронныя сродкі, да якіх адносяцца электронныя вучэбныя дапаможнікі, інтэрактыўныя камп'ютарныя мадэлі, электронныя адукацыйныя рэсурсы (электронныя даведнікі, энцыклапедыі, трэнажоры, кантрольна-дыягнастычныя матэрыялы) і інш. Іх выкарыстанне спрыяе павышэнню ступені нагляднасці, канкрэтызацыі вывучаемых па няццяў, развіццю цікавасці, стварэнню станоўчых эмацыянальных адносін да вучэбнай інфармацыі і фарміраванню матывацыі да паспяховага вывучэння матэматыкі.

У раздзеле «Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў» паказаны вынікі, якіх павінны дасягнуць вучні пры засваенні прад'яўленага зместу. Да пытанняў адпаведнай тэмы, выдзеленых зорачкай, асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў не прад'яўляюцца.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці структураваныя па кампанентах: правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці; ведаць; умець.

Патрабаванне «правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці» азначае, што вучань суадносіць паняцце з тэрмінам, які яго абазначае, распознае канкрэтныя прыклады паняцця па характэрных прыметах, выконвае дзеянні ў адпаведнасці з вызначэннем і ўласцівасцямі паняццяў, канкрэтызуе іх прыкладамі.

Патрабаванне «ведаць» азначае, што вучань ведае азначэнні, правілы, алгарытмы, прыёмы, метады, спосабы дзейнасці і аперыруе імі.

Патрабаванне «ўмець» фіксуе сфарміраванасць навыкаў прымянення ведаў, спосабаў дзейнасці па іх засваенні і прымяненні, арыентаваных на кампетэнтнасны складальнік вынікаў вучэбнай дзейнасці.

ЧАКАЕМЫЯ ВЫНІКІ ЗАСВАЕННЯ ЗМЕСТУ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

У адпаведнасці з трыма групамі кампетэнцый у праграме вызначаны прадметныя, метапрадметныя і асобасныя вынікі.

Прадметныя:

уяўленне пра матэматыку як частку сусветнай культуры і яе месца ў сучаснай цывілізацыі, пра спосабы апісання сродкамі матэматыкі з'яў і працэсаў навакольнага свету;

валоданне паняцiйным апаратам матэматыкi; уяўленне пра асноўныя вывучаемыя паняццi (лiк, геаметрычная фiгура, ураўненне, функцыя, iмавернасць) як найважнейшыя матэматычныя мадэлі, якія дазваляюць апiсваць і вывучаць рэальныя працэсы і з'явы;

уменне працаваць з матэматычным тэкстам (аналiзаваць, знаходзiць неабходную iнфармацыю), дакладна і пiсьменна выказаць свае думкi ў вусным і пiсьмовым маўленнi з ужываннем матэматычнай тэрміналогii і сiмволікi, правiльна класiфікаваць матэматычныя аб'екты, праводзiць лагiчныя абгрунтаваннi і доказы матэматычных сцвярдженнiў;

уяўленне пра лiк і лiкавыя сiстэмы ад натуральных да рацыянальных лiкаў; авалоданне навыкамі вусных, пiсьмовых вылічэннiў;

валоданне прыёмамі выканання найпрасцейшых тоесных пераўтварэннiў рацыянальных выказаў, рашэннi ўраўненнiў, сiстэм ураўненнiў, няроўнасцей і сiстэм няроўнасцей; уменне выкарыстоўваць сiстэму каардынат на плоскасцi для iнтэрпрэтацыi ўраўненнiў, няроўнасцей, сiстэм; уменне выкарыстоўваць алгебраiчныя пераўтварэннi, апарат ураўненнiў і няроўнасцей для рашэннi практыка-арыентаваных задач, задач з мiжпрадметным зместам;

валоданне навыкамі мадэлявання пры рашэннi тэкставых, практыка-арыентаваных задач, задач з мiжпрадметным змес там;

засваенне сiстэматычных ведаў пра плоскiя фiгуры і iх уласцivasцi, на наглядным узроўнi – пра найпрасцейшыя прастораваыя целы;

уменне распазнаваць на чарцяжах, мадэлях і ў рэальным свеце геаметрычныя фiгуры, прымяняць веды пра геаметрычныя фiгуры для рашэннi геаметрычных задач, практыкаарыентаваных задач, задач з мiжпрадметным зместам; вымяраць даўжыні адрэзкаў, велiчыні вуглоў, знаходзiць перыметр, плошчу, аб'ём геаметрычных фiгур.

Метапрадметныя:

першапачатковыя ўяўленнi пра iдэi і метады матэматыкi як унiверсальнай мовы навукi і тэхнiкi, сродка мадэлявання з'яў і працэсаў;

уменне бачыць матэматычную задачу ў кантэксце праблемнай сiтуацыi ў iншых вучэбных прадметах, рэальным жыццi;

развiццё ўнiверсальных вучэбных дзеяннiў (рэгулятыўных, вучэбна-пазнавальных, камунiкатыўных) сродкамі матэматыкi.

Асобасныя:

уменне ясна, дакладна, пiсьменна выкладаць свае думкi ў вусным і пiсьмовым маўленнi, разумець сэнс пастаўленай задачы, выбудоваць аргументацыю, прыводзiць прыклады і контрпрыклады;

крэатыўнасць мыслення, iнiцыятыва, знаходлiвасць, актыўнасць;

уменне кантраляваць вынiкi вучэбнай дзейнасцi;

здольнасць да эмацыянальнага ўспрымання iдэй матэматыкi, разважаннiў, мысленнага эксперыменту.

VI клас

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА. АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

175 гадзiн (5 гадзiн на тыдзень)

Дзесятковыя дробы (30 гадзiн)

Дзесятковы дроб. Параўнанне дзесятковых дробаў. Акругленне дзесятковых дробаў. Канечныя і бясконцыя дзесятковыя дробы. Складанне, аднiманне, множанне і дзяленне дзесятковых дробаў. Множанне дзесятковага дробу на разрадную адзiнку. Пераўтварэннi лiкавых выказаў са звычайнымi і дзесятковымi дробамi.

Бясконцы перыядычны дроб. Запіс бясконцага перыядычнага дзесятковага дробу ў выглядзе звычайнага.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з мiжпрадметным зместам і iх рашэнне.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці: дзесятковы дроб; разрады дзесятковага дробу; канечны дзесятковы дроб; бясконцы дзесятковы дроб;
ведаць:
правілы выканання арыфметычных дзеянняў з дзесятковымі дробамі;
правілы акруглення дзесятковых дробаў;
правіла множання дзесятковага дробу на ступень ліку 10;
умець:
чытаць і запісваць дзесятковыя дробы;
паказваць дзесятковыя дробы на каардынатным прамені;
замяняць дзесятковы дроб роўным яму звычайным дробам;
замяняць звычайны дроб роўным яму дзесятковым дробам;
акругляць дзесятковыя дробы;
параўноўваць дзесятковыя дробы;
выконваць пераўтварэнні лікавых выказаў са звычайнымі дзесятковымі дробамі;
рашаць практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам, аналізаваць і даследаваць атрыманыя вынікі.

Працэнты і прапорцыі (30 гадзін)

Працэнты. Асноўныя задачы на працэнты.

Прапорцыя і яе ўласцівасці.

Прамая прапарцыянальная залежнасць. Адваротная прапарцыянальная залежнасць.

Залежнасці паміж велічынямі: шлях, хуткасць, час; работа, прадукцыйнасць, час; кошт, цана, колькасць.

Задачи на прапорцыі (часткі, працэнты) і іх рашэнне.

Складаныя працэнты.

Кругавыя дыяграмы. Маштаб.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам і іх рашэнне.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці: працэнт; прапорцыя, крайнія члены прапорцыі, сярэднія члены прапорцыі; прама прапарцыянальныя велічыні, адваротна прапарцыянальныя велічыні; кругавыя дыяграмы; маштаб;

ведаць:

правіла знаходжання працэнта ад ліку, лік па яго працэнце, працэнтныя адносіны лікаў;

уласцівасці прапорцыі;

умець:

знаходзіць працэнт ад ліку, лік па яго працэнце, працэнтныя адносіны лікаў;

пераходзіць ад адной формы запісу лікаў да другой: прадстаўленне працэнтаў у выглядзе дзесятковага дробу, звычайнага дробу; прадстаўленне звычайнага дробу, дзесятковага дробу з дапамогай працэнтаў;

знаходзіць невядомы член прапорцыі;

рашаць і складаць задачы на часткі, працэнты;

рашаць і складаць задачы на выкарыстанне залежнасці паміж велічынямі: шлях, хуткасць, час; работа, прадукцыйнасць, час; кошт, цана, колькасць;

інтэрпрэтаваць і пераўтвараць інфармацыю, прадстаўленую на кругавых дыяграмах, якая перадае ўласцівасці і характарыстыкі рэальных працэсаў і з'яў, паказваць на

кругавых дыяграмах інфармацыю, якая перадае ўласцівасці і характарыстыкі рэальных працэсаў і з'яў;

рашаць практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам, аналізаваць і даследаваць атрыманыя вынікі.

Мноства (12 гадзін)

Мноства. Элементы мноства. Спосабы задання мностваў. Пустое мноства. Падмноства. Аперацыі над мноствамі (перасячэнне, аб'яднанне).

Задачы на знаходжанне агульных элементаў і ўсіх элементаў зададзеных мностваў.

*Рознасць, дапаўненне мноства.

*Кругі Эйлера. Рашэнне задач з дапамогай кругоў Эйлера.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці: мноства, элемент мноства, пустое мноства, падмноства, канечнае і бясконцае мноства, перасячэнне мностваў, аб'яднанне мностваў;

умець:

задаваць мноствы;

знаходзіць агульныя элементы для зададзеных мностваў лікаў і ўсе элементы зададзеных мностваў.

Рацыянальныя лікі (38 гадзін)

Мноства натуральных лікаў. Мноства цэлых лікаў. Мноства рацыянальных лікаў. Модуль ліку. Параўнанне рацыянальных лікаў.

Каардынатная прамая. Каардынаты пунктаў на каардынатнай прамой. Паказ пункта на каардынатнай прамой па яго каардынаце. Знаходжанне каардынаты пункта на каардынатнай прамой. Геаметрычная інтэрпрэтацыя модуля ліку.

Дзеянні над рацыянальнымі лікамі.

Знаходжанне значэнняў выказаў, якія змяшчаюць знак модуля.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам і іх рашэнне.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці: лікавыя мноствы (мноства натуральных лікаў, мноства цэлых лікаў, мноства рацыянальных лікаў), элементы лікавых мностваў; дадатныя лікі, адмоўныя лікі; рацыянальныя лікі; каардынатная прамая, каардыната пункта; модуль ліку;

ведаць:

адрозненне каардынатнай прамой і прамой;

геаметрычны сэнс модуля ліку;

правілы выканання дзеянняў з рацыянальнымі лікамі;

умець:

знаходзіць модуль ліку;

параўноўваць рацыянальныя лікі;

паказваць пункт на каардынатнай прамой па яго каардынаце;

знаходзіць каардынату пункта на каардынатнай прамой;

выконваць дзеянні з рацыянальнымі лікамі;

знаходзіць сярэднеарыфметычнае некалькіх рацыянальных лікаў;

рашаць практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам, аналізаваць і даследаваць атрыманыя вынікі.

Каардынaтная плоскасць (10 гадзiн)

Прамавугольная (дэкартава) сiстэма каардынaт на плоскасцi. Каардынaты пункта. Пабудова пункта па яго каардынaтах. Вызначэнне каардынaт пункта на каардынaтнай плоскасцi. Графiк.

Графiкi рэальных працэсаў: змяненне сутачнай тэмпературы паветра, змяненне шляху ў залежнасцi ад хуткасцi i часу руху, iншых працэсаў.

Графiк прама прапарцыянальнай залежнасцi. Графiк адваротна прапарцыянальнай залежнасцi.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з мiжпрадметным зместам i iх рашэнне.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

правiльна ўжываць тэрмiны i выкарыстоўваць паняццi: каардынaтная плоскасць; каардынaты пункта на плоскасцi; абсцыса пункта; ардынaта пункта; пачатак каардынaт; графiк; залежнасць памiж велiчынямi; прама прапарцыянальная залежнасць; адваротна прапарцыянальная залежнасць;

умець:

паказваць пункт на каардынaтнай плоскасцi па яго каардынaтах i па зададзеным у каардынaтнай плоскасцi пункце знаходзiць яго каардынaты;

адлюстроўваць графiкi прама прапарцыянальнай залежнасцi, адваротна прапарцыянальнай залежнасцi;

мадэляваць рэальныя працэсы на каардынaтнай плоскасцi i чытаць атрыманыя графiкi;

рашаць практыка-арыентаваныя задачы, задачы з мiжпрадметным зместам з выкарыстаннем графiкаў, аналізаваць i даследаваць атрыманыя вынiкi.

Наглядная геаметрыя (20 гадзiн)

Наглядныя прадстаўленнi цел у прастору, прыклады разгортак.

Акружнасць (цэнтр, радыус, хорда, дыяметр, датычная да акружнасцi, сякучая (сечная) акружнасцi). Круг. Формулы даўжынi акружнасцi i плошчы круга (*6 гадзiн*).

*Круг i яго часткi (сегмент, сектар, кальцо).

Вiды трохвугольнiкаў (адвольны трохвугольнiк, раўнабедраны (раўнабокi) трохвугольнiк, роўнастароннi трохвугольнiк, востравугольны трохвугольнiк, прамавугольны трохвугольнiк, тупавугольны трохвугольнiк).

Сiметрыя адносна пункта. Фiгуры, сiметрычныя адносна пункта. Цэнтральна-сiметрычныя фiгуры. Цэнтр сiметрыi. Фiгуры ў рэальным жыццi, якiя маюць цэнтр сiметрыi.

Фiгуры, сiметрычныя адносна прамой. Вось сiметрыi. Фiгуры ў рэальным жыццi, якiя маюць вось сiметрыi.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з мiжпрадметным зместам i iх рашэнне.

Пазнавальныя i развiваючыя задачы з геаметрычнымi фiгурамі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

мець наглядна-вобразнае ўяўленне: пра цэнтральна сiметрычныя фiгуры, фiгуры, якiя маюць вось сiметрыi;

ведаць:

вiды трохвугольнiкаў: адвольны трохвугольнiк, раўнабедраны (раўнабокi) трохвугольнiк, роўнастароннi трохвугольнiк, востравугольны трохвугольнiк, прамавугольны трохвугольнiк, тупавугольны трохвугольнiк;

формулы даўжынi акружнасцi i плошчы круга;

умець:

распазнаваць і адлюстроўваць: трохвугольнік (адвольны, раўнабедраны (раўнабокi), роўнастаронні, востравугольны, прамавугольны, тупавугольны); цэнтр, радыус, хорду, дыяметр акружнасці, сякучую (сечную), датычную да акружнасці; фігуры, якія маюць цэнтр сіметрыі і вось сіметрыі;

вылічваць даўжыню акружнасці, плошчу круга;

рашаць практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам, аналізаваць і даследаваць атрыманыя вынікі.

Абагульненне і сістэматызацыя вывучанага матэрыялу – 35 гадзін.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Информатика»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ИНФОРМАТИКА

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Значимость учебного предмета «Информатика» обусловлена повышающимся уровнем развития информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и их влиянием на все стороны человеческой деятельности. Изучение информатики в учреждениях общего среднего образования направлено на практическую подготовку учащихся к жизни в информационном обществе.

Основные *цели* изучения учебного предмета «Информатика»:

– формирование компьютерной грамотности (владение необходимым набором знаний и навыков работы на компьютере и использования средств вычислительной техники; понимание основ информатики и значения информационных технологий в жизни общества);

– развитие логического и алгоритмического мышления (формирование умений решать задачи, требующие составления плана действий для достижения желаемого результата, с использованием умственных операций: анализ, синтез, сравнение, абстрагирование, обобщение, конкретизация, классификация и др.);

– воспитание информационной культуры (способность школьников осваивать, владеть, применять, преобразовывать информацию с помощью информационных технологий).

Основные *задачи*, решаемые в процессе изучения учебного предмета «Информатика»:

– формирование теоретических знаний и практических умений в области информатики, алгоритмизации и программирования, информационных и коммуникационных технологий;

– развитие познавательных интересов, интеллектуальных и творческих способностей;

– формирование умений индивидуальной и коллективной работы;

– воспитание трудолюбия, ответственного отношения к соблюдению этических и нравственных норм при использовании информационных и коммуникационных технологий.

На уроках информатики у школьников формируются **предметные компетенции**:

– знание устройств персонального компьютера, что необходимо для устранения простейших неисправностей в компьютере;

– владение технологией обработки различного типа информации, что позволит обучающемуся с помощью ПК сделать рисунок, обработать фотографию, подготовить отчет, презентацию и др.;

– умение составлять алгоритм, программу, знание основных конструкций языка программирования; это позволит школьнику провести виртуальный эксперимент, создать простейшую модель, интерпретировать результаты решения задачи на ПК;

– умение строить информационные модели объектов и использовать их в справочных системах, базах данных и др.;

– умение создавать цифровые архивы, медиатеки, делать выборку из базы данных по запросу, что востребовано на рынке профессий и в повседневной действительности;

– знание базовых принципов организации и функционирования компьютерных сетей, умение представлять информацию в виде объектов с системой ссылок и работать в сети Интернет;

– знание и соблюдение требований информационной безопасности, информационной этики и права, что важно в условиях жизни в информационном обществе.

Решение на уроках информатики задач из различных учебных предметов способствует формированию **метапредметных компетенций**, связанных с целеполаганием, планированием, поиском, выбором метода, прогнозированием, контролем, коррекцией и другими учебными действиями:

– владение общепредметными понятиями «информация», «модель», «алгоритм», «исполнитель» и др.;

– владение информационно-логическими умениями, связанными с определением понятий, обобщениями, аналогиями, выводами;

– владение умениями самостоятельно планировать пути достижения целей, осуществлять их коррекцию, контроль и оценку правильности решения задачи;

– владение информационным моделированием как основным методом приобретения знаний;

– ИКТ-компетентность как набор умений и навыков использования средств информационных и коммуникационных технологий для сбора, хранения, преобразования и передачи различных видов информации.

Изучение учебного материала, самостоятельная и групповая работа учащихся по его освоению, созданию собственных, лично значимых продуктов способствуют личностному самосовершенствованию школьников и формированию **личностных компетенций**:

– наличие представлений об информации как важнейшем ресурсе развития личности в развивающемся информационном обществе;

– владение первичными навыками анализа и критичной оценки получаемой информации на основе ответственного отношения к ней;

– владение навыками сотрудничества с участниками образовательного процесса;

– владение навыками здорового образа жизни на основе знаний основных гигиенических, эргономических и технических условий безопасной эксплуатации средств ИКТ.

Мировоззренческий и воспитательный аспекты обучения в рамках учебного предмета «Информатика» реализуются через развитие информационной культуры, воспитание самосознания, формирование культуры умственного труда, воспитание общечеловеческих качеств личности (трудолюбия, целеустремленности, воли, самостоятельности, творческой активности и др.).

Обучение учащихся организуется на основе **компетентного подхода**, который позволяет согласовать цели обучения с возможностями и целями обучаемых, организовать эффективный образовательный процесс благодаря повышению мотивации школьников,

усилению практического компонента обучения на основе единства учебного и воспитательного процессов и подготовки школьников к жизни в информационном обществе. Использование компетентностного подхода требует усиления в преподавании информатики практической составляющей обучения с ориентацией на востребованность сформированных умений и навыков в реальной действительности и будущей практической деятельности.

В связи с этим важное значение приобретает *технологический подход*, основанный на широком включении в образовательный процесс современных компьютерных технологий. Данный подход позволяет наиболее полно реализовать *деятельностный* (включение школьников в активную учебно-познавательную деятельность), а также *индивидуальный и дифференцированный подходы* в обучении информатике. При решении практических задач значимое место отводится *содержательно-проблемному подходу* с использованием элементов проблемного обучения.

Комплексное применение указанных подходов направлено на выработку оптимальной и наиболее эффективной образовательной программы.

Отбор содержания обучения информатике учитель осуществляет на основе следующих дидактических принципов: научности, наглядности, доступности, сознательности и активности, последовательности, прочности усвоения, личностного подхода, связи теории с практикой.

Частнометодические принципы отбора содержания обучения информатике: общеобразовательный, осново- и системообразующий, развивающий характер учебного материала; гражданская и гуманистическая направленность содержания обучения. Общедидактический принцип последовательности изучения материала реализуется на основе принципа цикличности (дидактической спирали), что предполагает овладение знаниями и умениями в обогащении, развитии и обобщении изучаемых вопросов.

Активное использование компьютера и компьютерных технологий на уроках информатики требует реализации частнометодических принципов использования ИКТ:

– принципа понимания обучаемыми назначения и возможностей компьютера и прикладных программ, что предусматривает знание аппаратного и программного обеспечения и умение выбирать нужное средство для решения конкретной задачи и эффективно его использовать;

– принципа комплексного использования учителем программных средств с целью решения задач учебного курса информатики на всех этапах процесса обучения (при объяснении, контроле, закреплении материала).

Содержание учебного предмета последовательно раскрывается в процессе обучения по следующим содержательным линиям (разделам):

- информация и информационные процессы;
- аппаратное и программное обеспечение компьютеров;
- основы алгоритмизации и программирования;
- компьютерные информационные технологии;
- коммуникационные технологии;
- информационное моделирование.

Содержательно-деятельностная компонента учебной программы «Информатика. VI–XI классы» предполагает формирование предметно-специфических и общепредметных компетенций учащихся по следующим основным направлениям:

технологическое – формирование умений работать с прикладным программным обеспечением;

алгоритмическое – развитие логического и алгоритмического мышления.

Формирование предметно-специфических компетенций осуществляется посредством выполнения практических заданий в рамках внутри- и межпредметных связей.

Система контроля результатов учебной деятельности определяется требованиями к знаниям и умениям (предметно-специфическим компетенциям) учащихся по каждой теме данной учебной программы. Проведение всех видов контроля осуществляется в

соответствии с 10-балльной системой оценивания результатов учебной деятельности учащихся по информатике.

Выбор форм, методов и средств обучения и воспитания определяется учителем самостоятельно на основе сформулированных в учебной программе требований к компетенциям, формируемым у учащихся в данной теме, знаниям и умениям учащихся с учетом их возрастных особенностей и уровня обученности. Целесообразно использовать активные формы и методы обучения, привлекать учащихся к обоснованию материала своими примерами, анализу способов работы, выбору оптимальных приемов учебной деятельности.

Учебная программа «Информатика. VI–XI классы» реализуется в учреждениях общего среднего образования. Программа составлена в соответствии с учебным планом, который предусматривает изучение учебного предмета «Информатика» в объеме 35 учебных часов в год.

Каждая тема учебной программы структурирована на определенные разделы:

- обязательное содержание образования;
- цель изучения темы;
- предметно-специфические компетенции, формируемые в данной теме.

Названия тем и содержание изучаемого учебного материала представлены без указания конкретного программного обеспечения.

Все перечисленные темы учебной программы являются обязательными для изучения. Приведенное в учебной программе распределение учебных часов по темам может быть изменено учителем в объеме до 25 % с обязательным выполнением требований, предъявляемых данной учебной программой.

Содержание учебного предмета (35 ч)

ТЕМА 1. ИНФОРМАЦИЯ И ИНФОРМАТИКА (2 ч)

Понятие об информации и ее роли в обществе. Данные. Понятие об информатике как науке.

Использование технических средств для работы с информацией. Правила работы и безопасного поведения в компьютерном классе.

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны

знать:

правила работы в компьютерном классе;

уметь:

приводить примеры использования технических средств для работы с информацией.

ТЕМА 2. ОСНОВЫ РАБОТЫ С КОМПЬЮТЕРОМ (2 ч)

Современный компьютер. Функциональные блоки компьютера и их назначение: системный блок, монитор, клавиатура, мышь. Подключаемые цифровые устройства.

Программное обеспечение персонального компьютера. Понятие об операционной системе. Файл, папка, диск. Имя файла. Правила записи имен файлов в операционной системе. Запуск программ. Завершение работы с программой.

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны

знать:

возможности совместного использования цифровых устройств и компьютера;

уметь:

присваивать имена файлам и папкам;

владеть:

навыками работы с мышью и клавиатурой;

приемами запуска программ и завершения их работы на компьютере.

ТЕМА 3. ОБРАБОТКА РАСТРОВЫХ ИЗОБРАЖЕНИЙ (5 ч)

Понятие растрового изображения. Назначение растрового графического редактора. Элементы интерфейса графического редактора. Загрузка и сохранение изображений.

Создание и редактирование изображений. Изменение размеров холста и изображения.

Фрагмент изображения. Буфер обмена. Операции над фрагментом изображения: выделение, удаление; копирование, вырезание, вставка; наклон, поворот, отражение изображений.

Работа с текстом. Понятие о форматах графических файлов.

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны

знать:

назначение и инструменты растрового графического редактора;

уметь:

создавать и редактировать изображения в растровом графическом редакторе;

использовать операции над фрагментами изображения в растровом графическом редакторе;

сохранять изображение, открывать файл с изображением.

ТЕМА 4. СОЗДАНИЕ ТЕКСТОВЫХ ДОКУМЕНТОВ (5 ч)

Понятие текстового документа. Назначение текстового редактора. Элементы интерфейса текстового редактора. Загрузка и сохранение текстового документа.

Ввод и редактирование текста.

Фрагмент текста. Работа с фрагментом текста: копирование, вырезание и вставка фрагмента текста.

Форматирование текста. Параметры форматирования символов: шрифт, размер, начертание, цвет. Параметры форматирования абзацев: выравнивание, отступ, интервал.

Печать текста.

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны

знать:

назначение текстового редактора, понятия символа и абзаца текста;

уметь:

использовать текстовый редактор для ввода и редактирования текста;

использовать средства форматирования текста;

открывать и сохранять текстовые файлы, готовить документ к печати.

КОНТРОЛЬНАЯ РАБОТА по теме 4 (1 ч)

ТЕМА 5. КОМПЬЮТЕРНЫЕ ПРЕЗЕНТАЦИИ (8 ч)

Понятие презентации. Понятие компьютерной презентации. Возможности программы создания презентации. Элементы интерфейса.

Загрузка и сохранение презентации. Редактирование готовой презентации: добавление, удаление, перемещение слайдов в презентации. Применение шаблонов и цветовых схем. Создание презентации.

Создание презентации с элементами мультимедиа: текст, графика, звук, видео.

Анимация объектов. Основные требования к компьютерной презентации.

Настройка компьютерной презентации.

Создание презентаций по темам различных учебных предметов.

Демонстрация презентации.

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны

знать:

возможности программы для работы с компьютерными презентациями;

уметь:

создавать, открывать, редактировать, сохранять и демонстрировать презентацию с элементами мультимедиа.

ТЕМА 6. АЛГОРИТМЫ И ИСПОЛНИТЕЛИ (8 ч)

Понятие алгоритма. Исполнитель алгоритмов.

Способы записи алгоритмов: словесное описание, блок-схема, программа.

Среда программирования и справочная система среды программирования.

Компьютерный исполнитель и его система команд.

Изучение готовых программ для компьютерного исполнителя.

Изменение готовых программ. Составление программ с помощью готовых фрагментов.

Использование подпрограмм (вспомогательных алгоритмов).

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны

знать:

понятия алгоритма и исполнителя алгоритма, способы записи алгоритмов;

уметь:

читать, понимать, изменять программы для компьютерного исполнителя;

составлять программы из готовых фрагментов.

ТЕМА 7. ИНТЕРНЕТ. ЭЛЕКТРОННАЯ ПОЧТА (3 ч)

Понятие сети Интернет. Сервисы сети Интернет: World Wide Web, электронная почта; их назначение. Понятия «веб-страница», «веб-сайт», «адрес сайта». Использование браузера для просмотра веб-страниц.

Понятие об электронной почте. Адрес электронной почты. Создание и использование электронного почтового ящика. Элементы электронного письма.

Сетевой этикет и меры безопасности при работе в сети Интернет.

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны

знать:

назначение основных сервисов Интернета;

назначение программ-браузеров;

элементы электронного письма;

уметь:

просматривать веб-страницы;

использовать электронную почту для регистрации на веб-сайтах;

владеть:

приемами создания, отправки, получения, сохранения, пересылки электронных писем, прикрепления к электронным письмам файлов.

РЕЗЕРВ (1 ч)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Інфарматыка»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Значнасць вучэбнага прадмета «Інфарматыка» абумоўлена павышэннем ўзроўню развіцця інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій (ІКТ) і іх уплывам на ўсе бакі чалавечай дзейнасці. Вывучэнне інфарматыкі ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі накіравана на практычную падрыхтоўку вучняў да жыцця ў інфармацыйным грамадстве.

Асноўныя *мэты* вывучэння вучэбнага прадмета «Інфарматыка»:

фарміраванне камп'ютарнай пісьменнасці (валоданне неабходным наборам ведаў і навыкаў працы на камп'ютары і выкарыстання сродкаў вылічальнай тэхнікі; разуменне асноў інфарматыкі і значэння інфармацыйных тэхналогій у жыцці грамадства);

развіццё лагічнага і алгарытмічнага мыслення (фарміраванне ўменняў вырашаць задачы, якія патрабуюць складання плана дзеянняў для дасягнення жаданага выніку, з выкарыстаннем разумовых аперацый: аналіз, сінтэз, параўнанне, абстрагаванне, абагульненне, канкрэтызацыя, класіфікацыя і інш.);

выхаванне інфармацыйнай культуры (здольнасць школьнікаў асвойваць, ўжываць, ператвараць інфармацыю з дапамогай інфармацыйных тэхналогій).

Асноўныя задачы, якія вырашаюцца ў працэсе вывучэння вучэбнага прадмета «Інфарматыка»:

фарміраванне тэарэтычных ведаў і практычных уменняў у галіне інфарматыкі, алгарытмізацыі і праграмавання, інфармацыйных і камунікацыйных тэхналогій;

развіццё пазнавальных інтарэсаў, інтэлектуальных і творчых здольнасцяў;

фарміраванне уменняў індывідуальнай і калектыўнай працы;

выхаванне працавітасці, адказных адносін да выканання этычных і маральных норм пры выкарыстанні інфармацыйных і камунікацыйных тэхналогій.

На ўроках інфарматыкі ў школьнікаў фарміруюцца *прадметныя кампетэнцыі*:

веданне прылад персанальнага камп'ютара, што неабходна для ліквідацыі найпростых няспраўнасцяў у камп'ютары;

валоданне тэхналогіяй апрацоўкі рознага тыпу інфармацыі, што дазволіць навучэнцу з дапамогай ПК зрабіць малюнак, апрацаваць фатаграфію, падрыхтаваць справаздачу, прэзентацыю і інш.;

уменне складаць алгарытм, праграму, веданне асноўных канструкцый мовы праграмавання, гэта дазволіць школьніку правесці віртуальны эксперымент, стварыць найпростую мадэль, інтэрпрэтаваць вынікі рашэння задачы на ПК;

уменне будаваць інфармацыйныя мадэлі аб'ектаў і выкарыстоўваць іх у даведачных сістэмах, базах дадзеных і інш.;

уменне ствараць лічбавыя архівы, медыятэкі, рабіць выбарку з базы дадзеных па запыце, што запатрабавана на рынку прафесій і ў паўсядзённай рэчаіснасці;

веданне базавых прынцыпаў арганізацыі і функцыянавання камп'ютарных сетак, уменне падаваць інфармацыю ў выглядзе аб'ектаў з сістэмай спасылак і працаваць у сетцы Інтэрнэт;

веданне і выкананне патрабаванняў інфармацыйнай бяспекі, інфармацыйнай этыкі і права, што важна ва ўмовах жыцця ў інфармацыйным грамадстве.

Рашэнне на ўроках інфарматыкі задач з розных навучальных прадметаў спрыяе фарміраванню метапрадметных кампетэнцый, звязаных з мэтавызначэннем, планаваннем, пошукам, выбарам метаду, прагназаваннем, кантролем, карэкцыяй і іншымі навучальнымі дзеяннямі:

валоданне агульнапрадметнымі паняццямі «інфармацыя», «мадэль», «алгарытм», «выканаўца» і інш.;

валоданне інфармацыйна-лагічнымі ўменнямі, звязанымі з вызначэннем паняццяў, абагульненнямі, аналогіямі, высновамі;

валоданне ўменнямі самастойна планаваць шляхі дасягнення мэтаў, ажыццяўляць іх карэкцыю, кантроль і ацэнку правільнасці рашэння задачы;

валоданне інфармацыйным мадэляваннем як асноўным метадам набыцця ведаў;

ІКТ-кампетэнтнасць, як набор уменняў і навыкаў выкарыстання сродкаў інфармацыйных і камунікацыйных тэхналогій для збору, захоўвання, пераўтварэння і перадачы розных відаў інфармацыі.

Вывучэнне вучэбнага матэрыялу, самастойная і групавая работа навучэнцаў па яго засваенні, стварэнні ўласных, асобна-значных прадуктаў спрыяюць асобаснаму самаўдасканаленню школьнікаў і фарміраванню *асобасных кампетэнцый*:

наяўнасць уяўленняў аб інфармацыі як найважнейшым рэсурсе развіцця асобы ў інфармацыйным грамадстве, якое развіваецца;

валоданне першаснымі навыкамі аналізу і крытычнай ацэнкі атрыманай інфармацыі на аснове адказнага стаўлення да яе;

валоданне навыкамі супрацоўніцтва з удзельнікамі адукацыйнага працэсу;

валоданне навыкамі здаровага ладу жыцця на аснове ведаў асноўных гігіенічных, эрганамічных і тэхнічных умоў бяспечнай эксплуатацыі сродкаў ІКТ.

Светапоглядавы і выхаваўчы аспекты навучання ў рамках вучэбнага прадмета «Інфарматыка» рэалізуюцца праз развіццё інфармацыйнай культуры, выхаванне самасвядомасці, фарміраванне культуры разумовай працы, выхаванне агульначалавечых якасцей асобы (працавітасці, мэтанакіраванасці, волі, самастойнасці, творчай актыўнасці і інш.).

Навучанне школьнікаў арганізуецца на аснове *кампетэнтнаснага падыходу*, які дазваляе ўзгадніць мэты навучання з магчымасцямі і мэтамі навучэнцаў, арганізаваць эфектыўны адукацыйны працэс дзякуючы павышэнню матывацыі вучняў, ўзмацненню практычнага кампанента навучання на аснове адзінства навучальнага і выхаваўчага працэсаў і падрыхтоўкі вучняў да жыцця ў інфармацыйным грамадстве. Выкарыстанне кампетэнтнаснага падыходу патрабуе ўзмацнення ў выкладанні інфарматыкі практычнага складніка навучання з арыентацыяй на запатрабаванасць сфармаваных уменняў і навыкаў у рэальнай рэчаіснасці і будучай практычнай дзейнасці.

У сувязі з гэтым важнае значэнне набывае *тэхналагічны падыход*, заснаваны на шырокім ўключэнні ў адукацыйны працэс сучасных камп'ютарных тэхналогій. Дадзены падыход дазваляе найбольш поўна рэалізаваць *дзеясны* (ўключэнне школьнікаў у актыўную вучэбна-пазнавальную дзейнасць), а таксама *індыўдуальны і дыферэнцыраваны падыходы* ў навучанні інфарматыцы. Пры вырашэнні практычных задач значнае месца адводзіцца *змястоўна-праблемнаму падыходу* з выкарыстаннем элементаў праблемнага навучання.

Камплекснае прымяненне названых падыходаў накіравана на выпрацоўку найбольш аптымальнай і эфектыўнай адукацыйнай праграмы.

Адбор зместу навучання інфарматыцы настаўнік ажыццяўляе на аснове наступных дыдактычных прынцыпаў: навуковасці, нагляднасці, даступнасці, свядомасці і актыўнасці, паслядоўнасці, трываласці засваення, асобнаснага падыходу, сувязі тэорыі з практыкай.

Прыватнаметадычныя прынцыпы адбору зместу навучання інфарматыцы: агульнаадукацыйны, аснова – і сістэмаўтваральны, развіццёвы характар вучэбнага матэрыялу; грамадзянская і гуманістычная накіраванасць зместу навучання. Агульнадыдактычны прынцып паслядоўнасці вывучэння матэрыялу рэалізуецца на аснове

прынцыпу цыклічнасці (дыдактычнай спіралі), што прадугледжвае авалоданне ведамі і ўменнямі ва ўзбагачэнні, развіцці і абагульненні вывучаемых пытанняў.

Актыўнае выкарыстанне камп'ютара і камп'ютарных тэхналогій на ўроках інфарматыкі патрабуе рэалізацыі прыватнаметадычных прынцыпаў выкарыстання ІКТ:

прынцыпу разумення навучэнцамі прызначэння і магчымасцяў камп'ютара і прыкладных праграм, што прадугледжвае веданне апаратнага і праграмнага забеспячэння і ўменне выбіраць патрэбны сродак для вырашэння канкрэтнай задачы і эфектыўна яго выкарыстоўваць;

прынцыпу комплекснага выкарыстання настаўнікам праграмных сродкаў з мэтай вырашэння задач вучэбнага курса інфарматыкі на ўсіх этапах працэсу навучання (пры тлумачэнні, кантролі, замацаванні матэрыялу).

Змест вучэбнага прадмета паступова раскрываецца ў працэсе навучання па наступных змястоўных лініях (раздзелах):

- інфармацыя і інфармацыйныя працэсы;
- апаратнае і праграмнае забеспячэнне камп'ютараў;
- асновы алгарытмізацыі і праграмавання;
- камп'ютарныя інфармацыйныя тэхналогіі;
- камунікацыйныя тэхналогіі;
- інфармацыйнае мадэляванне.

Змястоўна-дзеяная кампанента вучэбнай праграмы «Інфарматыка. VI – IX класы» прадугледжвае фарміраванне прадметна-спецыфічных і агульнапрадметных кампетэнцый вучняў па наступных асноўных напрамках:

тэхналагічны – фарміраванне ўменняў работы з прыкладным праграмным забеспячэннем;

алгарытмічны – развіццё лагічнага і алгарытмічнага мыслення.

Фарміраванне прадметна-спецыфічных кампетэнцый ажыццяўляецца з дапамогай выканання практычных заданняў у рамках ўнутры – і міжпрадметных сувязяў.

Сістэма кантролю вынікаў вучэбнай дзейнасці, навучэнцаў вызначаецца патрабаваннямі да ведаў і ўменняў (прадметна-спецыфічных кампетэнцый) вучняў па кожнай тэме дадзенай вучэбнай праграмы. Правядзенне ўсіх відаў кантролю ажыццяўляецца ў адпаведнасці з 10-бальнай сістэмай ацэньвання вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па інфарматыцы.

Выбар формаў, метадаў і сродкаў навучання і выхавання вызначаецца настаўнікам самастойна на аснове сфармуляваных у вучэбнай праграме патрабаванняў да кампетэнцый, якія фарміруюцца ў вучняў у гэтай тэме, ведаў і ўменняў вучняў з улікам іх узроставых асаблівасцяў і ўзроўню навучанасці. Мэтазгодна выкарыстоўваць актыўныя формы і метады навучання, прыцягваць вучняў да абгрунтавання матэрыялу сваімі прыкладамі, аналізу спосабаў працы, выбару аптымальных прыёмаў вучэбнай дзейнасці.

Вучэбная праграма «Інфарматыка. VI–IX класы» рэалізуецца ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Праграма складзена ў адпаведнасці з вучэбным планам, які прадугледжвае вывучэнне вучэбнага прадмета «Інфарматыка» ў аб'ёме 35 вучэбных гадзін у год.

Кожная тэма вучэбнай праграмы структураваная на пэўныя раздзелы:

- абавязковы змест адукацыі;
- мэта вывучэння тэмы;
- прадметна-спецыфічныя кампетэнцыі, якія фарміруюцца ў дадзенай тэме.

Назвы тэмаў і змест вывучаемага вучэбнага матэрыялу пададзеныя без указання канкрэтнага праграмнага забеспячэння.

Усе пералічаныя тэмы вучэбнай праграмы з'яўляюцца абавязковымі для вывучэння. Прыведзенае ў вучэбнай праграме размеркаванне вучэбных гадзін па тэмах можа быць зменена настаўнікам у аб'ёме да 25 % з абавязковым выкананнем патрабаванняў, што прад'яўляюцца дадзенай вучэбнай праграмай.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА (35 г)

Тэма 1. Інфармацыя і інфарматыка (2 ч)

Паняцце аб інфармацыі і яе ролі ў грамадстве. Дадзеныя. Паняцце аб інфарматыцы як навучы.

Выкарыстанне тэхнічных сродкаў для работы з інфармацыяй. Правілы работы і бяспечных паводзін у камп'ютарным класе.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці:

Вучні павінны ведаць:

правілы працы ў камп'ютарным класе.

Вучні павінны ўмець:

прыводзіць прыклады выкарыстання тэхнічных сродкаў для работы з інфармацыяй

Тэма 2. Асновы працы з камп'ютарам (2 г)

Сучасны камп'ютар. Функцыянальныя блокі камп'ютара і іх прызначэнне: сістэмны блок, манітор, клавіятура, мыш. Далучальныя лічбавыя прылады.

Праграмнае забеспячэнне персанальнага камп'ютара. Паняцце аб аперацыйнай сістэме. Файл, папка, дыск. Імя файла. Правілы запісу імёнаў файлаў у аперацыйнай сістэме. Запуск праграм. Завяршэнне працы з праграмай.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці:

Вучні павінны ведаць:

магчымасці сумеснага выкарыстання лічбавых прылад і камп'ютара.

Вучні павінны ўмець:

прысвойваць імёны файлаў і папак.

Вучні павінны валодаць:

навыкамі работы з мышшу і клавіятурай; прыёмамі запуску праграм і завяршэння іх працы на камп'ютары.

Тэма 3. Апрацоўка растравых відарысаў (5 г)

Паняцце растравага відарыса. Прызначэнне растравага графічнага рэдактара. Элементы інтэрфейсу графічнага рэдактара. Загрузка і захаванне відарысаў.

Стварэнне і рэдагаванне відарысаў. Змена памераў палатна і выявы.

Фрагмент відарыса. Буфер абмену. Аперацыі над фрагментам відарыса: вылучэнне, выдаленне; капіраванне, выразанне, устаўка; нахіл, паварот, адлюстраванне відарысаў. Праца з тэкстам. Паняцце пра фарматы графічных файлаў.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці:

Вучні павінны ведаць:

прызначэнне і інструменты растравага графічнага рэдактара.

Вучні павінны ўмець:

ствараць і рэдагаваць відарысы ў растравым графічным рэдактары;

выкарыстоўваць аперацыі над фрагментамі відарыса ў растравым графічным рэдактары;

захоўваць відарыс, адкрываць файл з відарысам.

Тэма 4. Стварэнне тэкставых дакументаў (5 г)

Паняцце тэкставага дакумента. Прызначэнне тэкставага рэдактара. Элементы інтэрфейсу тэкставага рэдактара. Загрузка і захаванне тэкставага дакумента.

Увод і рэдагаванне тэксту.

Фрагмент тэксту. Работа з фрагментам тэксту: капіраванне, выразанне і ўстаўка фрагмента тэксту.

Фарматаванне тэксту. Параметры фарматавання сімвалаў: шрыфт, памер, напісанне, колер. Параметры фарматавання абзацаў: выраўнанне, адступ, інтэрвал.

Друк тэксту.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці:

Вучні павінны ведаць:

прызначэнне тэкставага рэдактара, паняцці сімвала і абзаца тэксту.

Вучні павінны ўмець:

ужываць тэкставы рэдактар для ўводу і рэдагавання тэксту;

ужываць сродкі фарматавання тэксту;

адкрываць і захўваць тэкставыя файлы, рыхтаваць дакумент да друку.

Кантрольная работа па тэме 4 (1 г)

Тэма 5. Камп'ютарныя прэзентацыі (8 г)

Паняцце прэзентацыі. Паняцце камп'ютарнай прэзентацыі. Магчымасці праграмы стварэння прэзентацыі. Элементы інтэрфейсу.

Загрузка і захаванне прэзентацыі. Рэдагаванне гатовай прэзентацыі: даданне, выдаленне, перасоўванне слайдаў у прэзентацыі. Ужыванне шаблонаў і каляровых схемаў. Стварэнне прэзентацыі.

Стварэнне прэзентацыі з элементамі мультымедыя: тэкст, графіка, гук, відэа.

Анімацыя аб'ектаў. Асноўныя патрабаванні да камп'ютарнай прэзентацыі.

Налада камп'ютарнай прэзентацыі.

Стварэнне прэзентацый па тэмах розных вучэбных прадметаў.

Дэманстрацыя прэзентацыі.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці:

Вучні павінны ведаць:

магчымасці праграмы для работы з камп'ютарнымі прэзентацыямі.

Вучні павінны ўмець:

ствараць, адкрываць, рэдагаваць, захоўваць і дэманстраваць прэзентацыю з элементамі мультымедыя.

Тэма 6. Алгарытмы і выканаўцы (8 г)

Паняцце алгарытму. Выканаўца алгарытмаў.

Спосабы запісу алгарытмаў: слоўнае апісанне, блок-схема, праграма.

Асяроддзе праграмавання і даведчаная сістэма асяроддзя праграмавання. Камп'ютарны выканаўца і яго сістэма каманд.

Вывучэнне гатовых праграм для камп'ютарнага выканаўцы.

Змена гатовых праграм. Складанне праграм з дапамогай гатовых фрагментаў.

Выкарыстанне падпраграм (дапаможных алгарытмаў).

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці:

Вучні павінны ведаць:

паняцці алгарытму і выканаўцы алгарытму, спосабы запісу алгарытмаў.

Вучні павінны ўмець:

чытаць, разумець, змяняць праграмы для камп'ютарнага выканаўцы;

складаць праграмы з гатовых фрагментаў.

Тэма 7. Інтэрнэт. Электронная пошта (3 г)

Паняцце сеткі Інтэрнэт. Сэрвісы сеткі Інтэрнэт: World Wide Web, электронная пошта; іх прызначэнне. Паняцці «вэб-старонка», «вэб-сайт», «адрас сайта». Выкарыстанне браўзера для прагляду вэб-старонак.

Паняцце аб электроннай пошце. Адрас электроннай пошты. Стварэнне і выкарыстанне электроннай паштовай скрыні. Элементы электроннага ліста. Сеткавы этыкет і меры бяспекі пры працы ў сетцы Інтэрнэт.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці:

Вучні павінны ведаць:
прызначэнне асноўных сэрвісаў Інтэрнэту;
прызначэнне праграм-браўзераў;
элементы электроннага ліста.
Вучні павінны ўмець:
праглядаць вэб-старонкі;
выкарыстоўваць электронную пошту для рэгістрацыі на вэб-сайтах.
Вучні павінны валодаць:
прыёмамі стварэння, адпраўкі, атрымання, захавання, перасылкі электронных лістоў,
прамацавання да электронных лістоў файлаў.

Рэзерв (1 г)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Всемирная история»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ВСЕМИРНАЯ ИСТОРИЯ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Учебная программа предназначена для организации систематического изучения всемирной истории в V–VII классах на базовом уровне. Усвоение содержания учебного предмета осуществляется в условиях реализации компетентного подхода к подготовке учащихся.

Целью изучения всемирной истории на базовом уровне в V–VII классах является усвоение учащимися основ систематизированных знаний о важнейших событиях, явлениях и процессах всемирной истории с древнейших времен до конца XVIII в.; овладение учащимися способами учебно-познавательной деятельности, направленной на формирование самосознания личности и ее успешную социализацию в условиях современного поликультурного, полиэтничного и многоконфессионального общества.

Исходя из указанной цели, **задачами** исторического образования являются:

усвоение основных фактологических и теоретических знаний о важнейших событиях, явлениях, процессах развития общества, особенностях развития отдельных стран, цивилизаций и регионов в их системе и взаимосвязи; освоение специальных способов учебно-познавательной деятельности изучения истории (*предметные компетенции*);

формирование опыта преобразовательной и творческой познавательной деятельности, развитие умений использовать усвоенные знания, умения, опыт в учебно-познавательной деятельности и жизненных ситуациях (*метапредметные компетенции*);

формирование основ этнонациональной, гражданской, культурной идентичности личности; воспитание чувства гражданственности и патриотизма на основе усвоения мирового историко-культурного наследия и осознания места Беларуси в этом наследии (*личностные компетенции*).

Учебная программа основывается на сочетании хронологического, страноведческого, сравнительно-исторического подходов. *Хронологический* подход

проявился в сохранении традиционного изучения истории Древнего мира, Средних веков, Нового времени, а также в том, что события и явления в рамках темы изучаются во временном (хронологическом) порядке. *Страноведческий* подход нашел выражение в выделении отдельных блоков: страны Европы и США; Россия; страны Азии, Африки и Латинской Америки. *Сравнительно-исторический* подход помогает находить общее и различное в развитии исторического процесса, показывать взаимосвязь и взаимообусловленность событий.

Компетентностный подход к подготовке выпускника по истории предполагает такое определение целей, содержания, методов, средств, результатов обучения, которые способствуют формированию готовности учащихся к жизнедеятельности в постоянно меняющемся мире.

Компетенции рассматриваются как готовность использовать усвоенные знания, умения и навыки, сформированный опыт деятельности для решения практических и творческих задач, продолжения образования, трудовой деятельности, успешной социализации. По отношению к образовательному процессу компетенции представляют собой объективно и социально задаваемые требования к подготовке учащихся, представленные перечнем личностных, метапредметных и предметных результатов обучения.

Личностные результаты изучения истории представляют собой сформировавшуюся систему ценностных отношений учащихся к себе и другим, к процессу обучения и его результатам. Они предполагают сформированность мировоззрения, личностной и гражданской позиции учащихся; развитие готовности к ответственному поведению в современном обществе; накопление опыта жизнедеятельности, в том числе на основе осмысления социально-нравственного опыта предшествующих поколений. Личностные результаты изучения истории позволяют саморазвиваться, ставить цели и строить жизненные планы, занимать активную жизненную позицию, сохранять национальную идентичность в поликультурном обществе, психическое и физическое здоровье.

Метапредметные результаты изучения истории представляют собой совокупность общеучебных способов деятельности, которые формируют как в процессе обучения, так и в реальных жизненных ситуациях готовность к коллективной деятельности и взаимоотношениям сотрудничества в школе и социальном окружении. Они предполагают умения учащихся определять цели своей учебно-познавательной деятельности, пути их достижения, представлять и корректировать ее результаты в различных формах.

Предметные результаты изучения истории ориентированы на усвоение содержания учебного предмета и освоение специальных способов учебно-познавательной деятельности. Они представлены в требованиях к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся после каждого раздела.

История как наука и как учебный предмет, объектом изучения которых является многообразие процессов, явлений, событий, связанных с деятельностью человека от первобытности до наших дней, занимает особое место в современном социокультурном пространстве, формировании мировоззрения обучающихся, историческом познании и учебно-воспитательном процессе. История как наука предполагает в процессе познания реконструкцию исторического факта на уровне источника и на уровне исследователя. История как учебный предмет предполагает формирование самоидентификации выпускника, решая тем самым задачу социализации личности.

Специфические особенности содержания учебного предмета выражены в следующих содержательных линиях, которые учитываются в процессе дидактического конструирования:

– *историческое время* – локализация процессов и событий, связанная с их хронологией и периодизацией;

– *историческое пространство* – совокупность природно-географических, экономических, политических, общественно-культурных событий и процессов, протекающих на определенной территории в определенное время и локализация их на исторической карте;

– *историческое развитие* – изменение характера политических и социально-экономических отношений, эволюция трудовой и хозяйственной деятельности людей;

– *человек в истории* – характеристика образа жизни людей в различные исторические эпохи, систем их ценностей и мотивации деятельности.

Учитывая необходимость получения учащимися относительно целостных и завершенных знаний на II ступени общего среднего образования, а также то, что обучение должно соответствовать возрастным и познавательным возможностям обучающихся, структурирование содержания школьного исторического образования осуществляется на основе концентрического подхода, который предполагает неоднократное изучение учебного материала по всемирной истории и истории Беларуси в их контекстуальном единстве, в нарастающем объеме и с большей глубиной понимания.

В V–VII классах в хронологической последовательности изучается всемирная и отечественная история с древнейших времен до конца XVIII в. Основная функция обучения на этом концентре: усвоить важнейшие факты, характеризующие исторический процесс в целом и различные стороны развития общества с раскрытием наиболее существенных причинно-следственных связей, а также ряд основных исторических понятий в их системе и взаимосвязи. Содержание изучения представлено как последовательное, нарративное изложение исторических событий с их объяснениями и оценками специалистов. Изучая историю на этом концентре, учащиеся осваивают основные общеучебные и специальные способы получения и оперирования готовыми знаниями. Изучение истории на этом концентре является одним из элементов развития познавательного интереса и формирования функциональной грамотности, что должно обеспечить учащихся необходимыми знаниями, умениями и навыками для эффективной жизнедеятельности в конкретной социально-культурной среде.

Структура изучения всемирной истории и истории Беларуси представлена в следующей таблице.

Класс	Содержание учебного материала
IV	Мая Радзіма – Беларусь
V	История Древнего мира: с древнейших времен до V в. н. э.
VI	История Средних веков: V–XV вв. История Беларуси с древнейших времен до конца XV в.
VII	Всемирная история Нового времени, XVI–XVIII вв. История Беларуси, XVI – конец XVIII вв.

В соответствии с Учебным планом на изучение истории Древнего мира отводится 2 учебных часа в неделю, 70 учебных часов в год, на изучение всемирной истории (VI, VII классы) отводится 1 учебный час в неделю, 35 учебных часов в год. Учитель, исходя из педагогической целесообразности и учитывая особенности обучения в конкретных условиях, может изменить рекомендуемое программой количество учебных часов на изучение отдельных тем, не выходя за общее количество учебного времени по разделам или темам. Может быть изменен и порядок изучения отдельных тем.

История Древнего мира, которую учащиеся изучают в V классе, занимает особое место в структуре школьного исторического образования. С этого курса начинается изучение учащимися истории как учебного предмета. Он закладывает основы для систематического изучения истории. У учащихся начинается процесс формирования ценностного отношения к изучению прошлого, освоения специальных, предметных способов учебно-познавательной деятельности.

В рамках истории Древнего мира учащиеся знакомятся с историей первобытного общества, цивилизациями Древнего Востока и античности. Программа предусматривает изучение политического и социального развития древних цивилизаций, хозяйственной деятельности людей. Особое внимание уделено развитию духовной культуры, образу жизни человека, его ментальности и повседневности.

В VI классе учащиеся изучают историю мировых цивилизаций в Средние века. В результате последовательного и системного изучения истории человечества в

средневековый период у учащихся должно сформироваться представление о сходстве основных тенденций и закономерностей развития общества средневековых цивилизаций. Чрезвычайно важно сформировать у учащихся представления об отличиях людей Средневековья от людей современности в системе отношений в социуме, в восприятии мира и общества, в их представлениях о жизненных ценностях человека.

На изучение истории Нового времени отведено 2 учебных года. В VII классе учащимся предлагаются важнейшие аспекты развития государств и народов Западной и Восточной Европы, Азии, Африки и Латинской Америки в период раннего Нового времени (XVI–XVIII вв.). В равной мере уделяется внимание фактам и процессам политического, социально-экономического, этнического, религиозного и культурного развития обществ обозначенных регионов. При этом необходимо учитывать, что изучаемый в VII классе период истории мировых цивилизаций, в отличие от предшествующего времени, характеризуется более тесным взаимодействием между различными регионами мира и в конечном итоге началом складывания общемирового сообщества.

Изучение всемирной истории осуществляется в контекстуальном единстве с учебным предметом «История Беларуси», а также с учетом межпредметных связей с такими учебными предметами, как «Обществоведение», «Русская литература», «Беларуская літаратура», «География» и др.

Изучение истории в школе должно иметь большую практико-ориентированную и прикладную направленность, как способ реализации компетентного подхода, принцип связи обучения с жизнью. Решение этого вопроса возможно на основе привлечения жизненного, социального опыта учащихся и включения в процесс обучения конкретных ситуаций и проблем, возникающих в реальной действительности. Прикладная направленность обучения истории может быть реализована через *связь истории с современностью, оперирование историческими знаниями в реальных жизненных ситуациях, анализ конкретных ситуаций, проектный метод*. Поэтому очень важно объяснять и показывать учащимся, для чего необходимо изучение каждой исторической темы, где могут быть использованы полученные знания.

Успешное освоение содержания учебного предмета «Всемирная история» предполагает использование разнообразных средств и методов обучения. ***Процесс обучения истории следует организовать таким образом, чтобы большая часть нового учебного материала была усвоена учащимися на уроке***, для чего целесообразно использовать активные и интерактивные методы обучения. Интенсифицировать учебный процесс, сделать его более интересным и насыщенным поможет использование информационно-коммуникационных технологий. Значительный эффект дает использование всех видов наглядности на уроках: изобразительной, условно-графической, предметной. Особую роль при изучении материала по всемирной истории играют исторические карты.

Объем домашнего задания учитель определяет с учетом санитарно-гигиенических правил и норм организации образовательного процесса, познавательных возможностей учащихся, результатов урока.

ИСТОРИЯ СРЕДНИХ ВЕКОВ

35 ч, в том числе 1 ч – резервное время

Введение (1 ч)

Средневековье в истории человечества. Хронологические рамки и периодизация Средних веков. Основные источники по истории Средневековья.

Раздел I. ЗАПАДНАЯ ЕВРОПА И ВИЗАНТИЯ (15 ч)

Тема 1. Раннее Средневековье (3 ч)

Западная Европа в V–IX вв. Упадок Западной Европы. Основные занятия населения. Изменения в общественной жизни германцев. Варварские королевства. Политическая карта Европы в раннем Средневековье. Церковь и распространение христианства.

Государство франков. Хлодвиг – король франков. Отношения в обществе. Расцвет государства франков при Карле Великом. Франкская империя. Церковь в государстве франков. Распад Франкской империи.

Византийская империя. Восточная Римская империя – Византия. Особенности развития Византии. Государственный строй. Расцвет Византии при правлении Юстиниана. Византия – центр высокой культуры.

Тема 2. Высокое Средневековье (8 ч)

Феодалный строй в Западной Европе X–XIII вв. Феодалы: сеньоры и вассалы. Феодалы и крестьяне. Натуральное хозяйство. Феодалная раздробленность.

Средневековый город. Причины и пути возникновения городов. Город и натуральное хозяйство. Товарно-денежное хозяйство. Городское ремесло. Борьба горожан за самоуправление.

Повседневная жизнь человека. Быт крестьян. Жизнь феодалов. Быт горожан.

Страны Западной и Южной Европы. Франция в X–XIII вв. Германия и Италия в Высоком Средневековье, создание Священной Римской империи. Страны Пиренейского полуострова, Реконкиста.

Англия и страны Скандинавии в X–XIII вв. Походы викингов. Государства Скандинавии. Нормандское завоевание Англии, королевская власть. Войны английских королей. Возникновение английского парламента.

Католическая церковь. Церковный раскол 1054 г., католическая и православная церкви. Папы римские – владыки Западной Европы в XIII в. Крестовые походы.

Западноевропейская культура Высокого Средневековья. Причины подъема культуры в Западной Европе. Образование, университеты. Развитие научных знаний. Архитектура. Литература.

Византия в X–XIII вв. Особенности развития Византии. Византийские города и торговля. Церковь в Византии. Четвертый крестовый поход и Византия, восстановление Византии.

Тема 3. Позднее Средневековье (4 ч)

Позднефеодалное общество в Западной Европе. Развитие сельского хозяйства, освобождение крестьян от личной зависимости. Мануфактурное производство. Централизованное государство. Сословно-представительная монархия. Государства Западной Европы и католическая церковь.

Столетняя война. Причины Столетней войны. Основные военные действия. Жанна д'Арк. Итоги Столетней войны.

Страны Западной Европы и Византия в XIV–XV вв. Централизованные государства. Франция и Англия. Священная Римская империя. Испания. Падение Византии.

Раннее Возрождение. Термин «Возрождение» и его значение. Возникновение культуры Возрождения. Ее характерные черты. Данте, Петрарка. Искусство Раннего Возрождения. Книгопечатание.

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

основные периоды истории Средних веков (*раннее Средневековье, Высокое Средневековье, позднее Средневековье*), их хронологические рамки;

основные события истории Средних веков в Западной Европе и их **даты** (*Великое переселение народов, образование государства у франков, образование Франкской империи и ее распад, образование Священной Римской империи, раскол христианской церкви, нормандское завоевание Англии, крестовые походы, Столетняя война, начало книгопечатания в Западной Европе, начало Великих географических открытий*);

определения исторических понятий (*варварские королевства, бенефиций, феодал, феод, феодальная зависимость, натуральное хозяйство, товарно-денежное хозяйство, мануфактура, барщина, оброк, феодальная раздробленность, централизованное государство, Возрождение, город, сословно-представительная монархия*);

названия сословно-представительных органов (*парламент, Генеральные штаты*), их основные функции;

имена исторических деятелей, деятелей культуры в средневековой Западной Европе и результаты их деятельности (*Карл Великий, Юстиниан, Жанна д'Арк, Роджер Бэкон, Марко Поло, Данте Алигьери, Франческо Петрарка, Сандро Боттичелли, Иоганн Гуттенберг*).

Уметь:

соотносить дату исторического события с веком, периодом Средневековья;

синхронизировать *под руководством учителя* исторические события, которые происходили в разных государствах средневековой Западной Европы;

показывать на исторической карте:

– территории европейских государств в разные периоды Средневековья (*Византийская империя, Франкское государство, Франция, Англия, Испания и Португалия, Священная Римская империя*);

– места изученных исторических событий, крупнейшие торговые, ремесленные и культурные центры Средневековья;

составлять рассказ на основе текста параграфа, иллюстраций, исторической карты о *важнейших исторических событиях; хозяйственных занятиях средневековых европейцев; средневековом городе; повседневной жизни средневековых европейцев; исторических деятелях и деятелях культуры средневековой Западной Европы; о достижениях культуры в средневековой Западной Европе*;

составлять краткие сообщения об исторических и культурных деятелях, высказывать свое суждение о результатах их деятельности;

находить в тексте и воспроизводить суждения, объясняющие причинно-следственные связи между историческими явлениями (*развитие феодальных отношений – изменение в общественных отношениях, успехи в сельском хозяйстве – рост городов – развитие товарно-денежного хозяйства*);

сравнивать исторические события и явления (*ремесленную мастерскую и мануфактуру, раздробленное и централизованное государство, особенности развития средневековых государств*) по предложенным критериям.

Раздел II. СЛАВЯНЕ В СРЕДНЕВЕКОВЬЕ (8 ч)

Славяне в раннем Средневековье. Расселение славян. Общественный строй и занятия славян. Верования славян. Образование первых государств. Деятельность Кирилла и Мефодия.

Чехия и Польша в X–XV вв. Чехия в Средневековье. Движение гуситов. Польша в Средневековье. Общество и хозяйство западных славян.

Судьбы славян Балканского полуострова. Особенности развития балканских земель. Болгарские царства. Сербские государства. Хорватия. Османские завоевания. Балканы под властью Османской державы.

Образование Древнерусского государства и его первые правители. Восточные славяне и их соседи. У истоков государства. Первые киевские князья. Принятие христианства. Расцвет Киевской Руси.

Раздробленность Древней Руси. Причины раздробленности. Крупнейшие государства-княжества, Новгородская боярская республика. Борьба с кочевниками. Монгольское нашествие на Русь. Натиск крестоносцев.

Усиление Московского княжества. Возвышение Москвы. Первые московские князья. Дмитрий Донской и Куликовская битва. Сельское хозяйство, ремесло и торговля.

Образование единого Российского государства. Иван III – «государь всея Руси». «Стояние» на реке Угре. Государственное устройство. Феодалное общество. Судебник Ивана III.

Православная церковь и культура восточных славян. Роль церкви в восточнославянском обществе. Митрополит Алексей и Сергей Радонежский. Письменность и литература Древней Руси. Архитектура восточных славян. Московский Кремль. Русская иконопись.

Обобщение по разделам I и II: «Европа в Средневековье» (1 ч)

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

основные события истории славянских народов в Средневековье и их **даты** (*создание первых славянских государств, гуситские войны, завоевание Балканского п-ова турками-османами, принятие христианства у восточных славян, Куликовская битва, «стояние» на р. Угре*);

определения исторических понятий (*вече, князь, дружина, магдебургское право, государства-княжества, Золотая Орда, Судебник*);

имена важнейших исторических деятелей, деятелей культуры славянских народов в Средневековье, результаты их деятельности (*Кирилл и Мефодий, Ян Гус, Симеон Великий, Стефан Душан, Владимир Святославич, Ярослав Мудрый, Александр Невский, Дмитрий Донской, Иван III, митрополит Алексей, Сергей Радонежский, Феофан Грек, Андрей Рублев*);

причины усиления Московского княжества;

достижения культуры славянских народов в период Средневековья (*Повесть временных лет, Слово о полку Игореве, Русская Правда, былины, берестяные грамоты, Софийские соборы в Новгороде, Киеве и Полоцке, Московский кремль, иконопись*).

Уметь:

синхронизировать *под руководством учителя* события истории славянских народов с событиями истории западноевропейских средневековых государств;

показывать на исторической карте: *территории расселения славян; славянские государства в разные периоды Средневековья (Польша, Чехия, Болгарские царства, Сербские государства, Древнерусское государство (Киевская Русь), Новгородская республика, Московское княжество); места изученных исторических событий;*

составлять рассказ на основе текста параграфа, иллюстраций, исторической карты о *природных условиях и хозяйственной жизни славян в Средневековье; об исторических деятелях и деятелях культуры славянских народов; о достижениях культуры славянских народов в Средневековье;*

под руководством учителя по предложенным критериям сравнивать исторические события и явления (*принятие христианства в Киевской Руси и в Франкском государстве, виды земельной собственности в Киевской Руси и странах Западной Европы*);

находить в тексте и воспроизводить суждения, объясняющие причинно-следственные связи между историческими событиями (*принятие христианства у восточных славян – развитие культуры, монгольское нашествие – замедление развития русских земель*).

Раздел III. ЦИВИЛИЗАЦИИ АЗИИ, АФРИКИ И АМЕРИКИ (8 ч)

Возникновение ислама и Арабский халифат. Природные условия и население Аравийского полуострова. Арабы накануне объединения в единое государство. Мухаммед

и возникновение ислама. Создание единого государства арабов. Завоевания арабов. Расцвет и распад халифата.

Арабо-исламская культура. Коран – священная книга мусульман. Ислам в жизни средневековых мусульман. Расцвет культуры халифата. Наука, литература и искусство.

Иран и Средняя Азия. Иран и Средняя Азия после распада Арабского халифата. Монгольское нашествие. Держава Тимура. Культура Ирана и Средней Азии.

Китайская цивилизация. Население средневекового Китая, его основные занятия. Государство в Китае. Китай и кочевники. Религии средневекового Китая. Культура Китая.

Японская цивилизация. Образование Японского государства. Самураи. Борьба с монгольским нашествием. Религии и культура Японии.

Индийская цивилизация. Хозяйственная жизнь Индии. Кастовый строй и религии. Делийский султанат. Наука и культура.

Цивилизации Тропической Африки и Америки. Основные цивилизации Тропической Африки. Американские цивилизации.

Обобщение по разделу III: «Цивилизации Азии, Африки и Америки» (1 ч)

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

основные события истории средневековых цивилизаций Азии, Африки, Америки и их **даты** (*принятие арабами ислама, создание Арабского халифата, борьба народов Азии с монгольским нашествием, создание и распад государства Тимура, создание Делийского султаната, завоевание Китая монголами и изгнание захватчиков из страны*);

определения исторических понятий (*ислам, халифат, Коран, мечеть, самураи, касты*);

имена исторических деятелей и деятелей культуры средневековых цивилизаций Азии, Африки, Америки и результаты их деятельности (*Мухаммед, Тимур, Бируни, Ибн Сина, Фирдоуси, Омар Хайям, Ли Бо, Ду Фу, Ван Вэй*);

основные религии Азии, Африки и Америки (*ислам, даосизм, конфуцианство, буддизм, индуизм, синтоизм, язычество*).

Уметь:

синхронизировать *под руководством учителя* события истории средневековых цивилизаций Азии, Африки и Америки с событиями истории западноевропейских средневековых государств и славянских народов;

показывать на исторической карте: *крупнейшие государства периода Средневековья в Азии и Африке (Арабский халифат, Делийский султанат, Китай, Япония, государство Тимура, Гана, Мали, Эфиопия), американские цивилизации (майя, ацтеки, инки); места изученных исторических событий*;

составлять рассказ на основе текста параграфа, иллюстраций, исторической карты *о природных условиях и хозяйственной жизни цивилизаций Азии, Африки и Америки в Средневековье; об исторических деятелях и деятелях культуры восточных цивилизаций Средневековья; о достижениях культуры восточных цивилизаций в Средневековье; о религиозных верованиях народов Азии, Африки, Америки в Средневековье*;

сравнивать по предложенным критериям *под руководством учителя* исторические события и явления (*христианство и ислам, средневековые индийское и европейское общества, феодальные отношения в Европе и Японии, особенности развития цивилизаций Азии, Африки и Америки*);

находить в тексте и воспроизводить суждения, объясняющие причинно-следственные связи между историческими событиями (*возникновение ислама – объединение арабов – создание Арабского халифата*).

Итоговое обобщение «Средние века в истории человечества» (1 ч)

ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ К ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПО ВСЕМИРНОЙ ИСТОРИИ В VI КЛАССЕ

В процессе обучения истории Средних веков в VI классе рекомендуется организовывать следующие виды учебно-познавательной деятельности учащихся: решение и составление хронологических задач, работа с исторической картой, работа с историческим словарем, комментированное и самостоятельное чтение, составление простого плана, составление рассказа об исторических событиях с опорой на план и различные источники информации (текст, схема, таблица, иллюстрация, историческая карта), работа с фрагментами исторических документов, составление таблиц с исторической информацией (хронологических и синхронистических, информативных, сравнительных) *под руководством учителя*, подготовка кратких сообщений об исторических событиях и личностях *по предложенному плану*.

По итогам изучения истории Средних веков в VI классе учащиеся должны уметь:

- определять хронологическую последовательность и длительность изученных исторических событий;
  - соотносить даты исторических событий с веком, периодами Средневековья;
  - синхронизировать *под руководством учителя* исторические события, которые происходили в разных регионах и государствах в изучаемый период;
  - показывать на карте изучаемые исторические объекты;
  - использовать легенду исторической карты для ориентировки на ней;
  - правильно использовать изученные исторические понятия;
  - читать фрагменты исторических документов, отвечать на вопросы к ним;
  - составлять рассказ об историческом событии с опорой на иллюстрацию;
  - работать с текстом учебного пособия:
    - выделять главное в тексте параграфа;
    - составлять простой план пункта параграфа или ответа на конкретный вопрос;
    - ставить вопросы к тексту параграфа, иллюстрации;
    - находить в тексте параграфа ответы на поставленные вопросы;
    - находить в тексте и воспроизводить суждения, объясняющие причинно-следственные связи между историческими событиями;
    - осуществлять под руководством учителя сравнение исторических событий и явлений по предложенным критериям;
    - интерпретировать и обобщать информацию параграфа, формулировать простые выводы;
    - работать с разными формами предъявления информации (текст, схема, таблица, карта и т. д.), извлекать информацию и использовать ее при составлении рассказа;
  - использовать разные источники информации (справочники, детские энциклопедии, Интернет и др.) для подготовки кратких сообщений о важнейших событиях, исторических личностях, достижениях культуры Средневековья;
  - высказывать свое отношение к изучаемым историческим событиям, личностям, культурным достижениям Средневековья;
- применять** усвоенные знания и умения для:
- решения учебных задач;
  - объяснения исторического контекста окружающей действительности (при чтении художественной литературы, просмотре фильмов, посещении исторических достопримечательностей и т. д.);
  - определения своего отношения к наиболее значительным историческим событиям и историческим личностям Средневековья.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Сусветная гісторыя»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

СУСВЕТНАЯ ГІСТОРЫЯ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная праграма прызначана для арганізацыі сістэматычнага вывучэння сусветнай гісторыі ў V–VII класах на базавым узроўні. Засваенне зместу вучэбнага прадмета ажыццяўляецца ва ўмовах рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу да падрыхтоўкі вучняў.

Мэтаі вывучэння сусветнай гісторыі на базавым узроўні ў V–VII класах з’яўляецца засваенне вучнямі асноў сістэматызаваных ведаў пра найважнейшыя падзеі, з’явы і працэсы сусветнай гісторыі з найстаражытных часоў да канца XVIII ст.; авалоданне вучнямі спосабамі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці, накіраванай на фарміраванне самасвядомасці асобы і яе паспяховую сацыялізацыю ва ўмовах сучаснага полікультурнага, поліэтнічнага і шматканфесійнага грамадства.

Зыходзячы з дадзенай мэты, **задачамі** гістарычнай адукацыі з’яўляюцца:

засваенне асноўных факталагічных і тэарэтычных ведаў пра найважнейшыя падзеі, з’явы, працэсы развіцця грамадства, асаблівасці развіцця асобных краін, цывілізацый і рэгіёнаў у іх сістэме і ўзаемасувязі; засваенне спецыяльных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці (прадметныя кампетэнцыі);

фарміраванне досведу пераўтваральнай і творчай пазнавальнай дзейнасці; развіццё ўменняў выкарыстоўваць засвоеныя веды, уменні, досвед у вучэбна-пазнавальнай дзейнасці і жыццёвых сітуацыях (метапрадметныя кампетэнцыі);

фарміраванне асноў этнацыянальнай, грамадзянскай, культурнай ідэнтычнасці асобы; выхаванне пачуццяў грамадзянскасці і патрыятызму на аснове засваення сусветнай гісторыка-культурнай спадчыны і ўсведамлення месца Беларусі ў гэтай спадчыне (асобасныя кампетэнцыі).

Вучэбная праграма заснавана на спалучэнні храналагічнага, краіназнаўчага і параўнальна-гістарычнага падыходаў. *Храналагічны* падыход выявіўся ў захаванні традыцыйнага вывучэння гісторыі Старажытнага свету, Сярэдніх вякоў, Новага часу, а таксама ў тым, што падзеі і з’явы ў рамках тэмы вывучаюцца ў храналагічным парадку. *Краіназнаўчы* падыход прымяняецца пры вылучэнні асобных блокаў: краіны Еўропы і ЗША; Расія; краіны Азіі, Афрыкі і Лацінскай Амерыкі. *Параўнальна-гістарычны* падыход дапамагае знаходзіць агульнае і рознае ў развіцці гістарычнага працэсу, паказваць узаемасувязь і ўзаемаабумоўленасць падзей.

Кампетэнтнасны падыход пры падрыхтоўцы выпускніка па гісторыі прадугледжвае такое вызначэнне мэтай, зместу, метадаў, сродкаў, вынікаў навучання, якія спрыяюць фарміраванню гатоўнасці вучняў да жыццядзейнасці ў свеце, які ўвесь час мяняецца.

Кампетэнцыі разглядаюцца як гатоўнасць выкарыстаць засвоеныя веды, уменні і навыкі, сфарміраваны досвед дзейнасці для рашэння практычных і творчых заданняў, працягу адукацыі, працоўнай дзейнасці, паспяховай сацыялізацыі. У дачыненні да адукацыйнага працэсу кампетэнцыі ўяўляюць сабой аб’ектыўна і сацыяльна зададзеныя патрабаванні да падрыхтоўкі вучняў, якія прадстаўлены пералікам асобасных, метапрадметных і прадметных вынікаў навучання.

Асобасныя вынікі вывучэння гісторыі ўяўляюць сабой сфарміраваную сістэму каштоўнасных адносінаў вучняў да сябе і іншых, да працэсу навучання і яго вынікаў. Яны прадугледжваюць сфарміраванасць светапогляду, асобаснай і грамадзянскай пазіцыі вучняў; развіццё гатоўнасці да адказных паводзінаў у сучасным грамадстве; назапашванне досведу жыццядзейнасці, у тым ліку на аснове асэнсавання сацыяльна-маральнага досведу папярэдніх пакаленняў. Асобасныя вынікі вывучэння гісторыі дазваляюць самаразвівацца, ставіць мэты і будаваць жыццёвыя планы, займаць актыўную жыццёвую пазіцыю, захоўваць нацыянальную ідэнтычнасць у полікультурным грамадстве, псіхічнае і фізічнае здароўе.

Метапрадметныя вынікі вывучэння гісторыі ўяўляюць сабой сукупнасць агульнавучэбных спосабаў дзейнасці, якія фарміруюць як падчас навучання, так і ў рэальных жыццёвых сітуацыях гатоўнасць да калектыўнай дзейнасці і супрацоўніцтва ў школе і сацыяльным асяроддзі. Яны прадугледжваюць уменні вучняў вызначаць мэты сваёй вучэбна-пазнавальнай дзейнасці, шляхі іх дасягнення, прадстаўляць і карэктаваць яе вынікі ў розных формах.

Прадметныя вынікі вывучэння гісторыі арыентаваны на засваенне зместу вучэбнага прадмета і спецыяльных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці. Яны прадстаўлены ў патрабаваннях да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў пасля кожнага раздзела вучэбнай праграмы.

Гісторыя як навука і як вучэбны прадмет, аб'ектам вывучэння якіх з'яўляецца разнастайнасць працэсаў, з'яў, падзей, звязаных з дзейнасцю чалавека ад першабытнасці да нашых дзён, займае адметнае месца ў сучаснай сацыякультурнай прасторы, фарміраванні светапогляду вучняў, гістарычным пазнанні і адукацыйным працэсе. Гісторыя як навука прадугледжвае падчас пазнання рэканструкцыю гістарычнага факта на ўзроўні крыніцы і на ўзроўні даследніка. Гісторыя як вучэбны прадмет прадугледжвае фарміраванне самаідэнтыфікацыі выпускніка, што вырашае задачу сацыялізацыі асобы.

Спецыфічныя асаблівасці зместу вучэбнага прадмета выяўлены ў наступных змястоўных лініях, якія ўлічваюцца падчас дыдактычнага канструявання:

– *гістарычны час* – лакалізацыя працэсаў і падзей, злучаная з іх храналогіяй і перыядызацыяй;

– *гістарычная прастора* – сукупнасць прыродна-геаграфічных, эканамічных, палітычных, грамадска-культурных падзей і працэсаў, што праходзяць на вызначанай тэрыторыі ў вызначаны час і лакалізацыя іх на гістарычнай карце;

– *гістарычнае развіццё* – змена характару палітычных і сацыяльна-эканамічных адносінаў, эвалюцыя працоўнай і гаспадарчай дзейнасці людзей;

– *чалавек у гісторыі* – характарыстыка ладу жыцця людзей у розных гістарычных эпохі, сістэм іх каштоўнасцяў і матывацыі дзейнасці.

Улічваючы патрэбу ў атрыманні вучнямі адносна цэласных і завершаных ведаў на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі, а таксама тое, што навучанне павінна адпавядаць узроставым і пазнавальным магчымасцям вучняў, структураванне зместу школьнай гістарычнай адукацыі ажыццяўляецца на аснове канцэнтрычнага падыходу, які прадугледжвае неаднаразовае вывучэнне вучэбнага матэрыялу па сусветнай гісторыі і гісторыі Беларусі ў іх кантэкстуальным адзінстве, па нарастаючым аб'ёме і з большай глыбінёй разумення.

У V–VII класах у храналагічнай паслядоўнасці вывучаецца сусветная і айчынная гісторыя з найстаражытных часоў да канца XVIII ст. Асноўная функцыя навучання – засвоіць найважнейшыя факты, якія характарызуюць гістарычны працэс у цэлым і розныя бакі развіцця грамадства з раскрыццём найбольш істотных прычынна-выніковых сувязяў, а таксама шэраг асноўных гістарычных паняццяў у іх сістэме і ўзаемасувязі. Змест вывучэння прадмета пададзены як паслядоўны, нарматыўны выклад гістарычных падзей з тлумачэннямі і ацэнкамі спецыялістаў. Вывучаючы гісторыю на гэтым канцэнтры, вучні засвойваюць асноўныя агульнавучэбныя і спецыяльныя спосабы атрымання і аперыравання гатовымі ведамі. Вывучэнне гісторыі на гэтым канцэнтры з'яўляецца адным з элементаў развіцця пазнавальнай цікавасці і фарміравання функцыянальнай

пісьменнасці, што павінна забяспечыць вучняў патрэбнымі ведамі, умениямі і навыкамі для эфектыўнай жыццядзейнасці ў пэўным сацыяльна-культурным асяроддзі.

Структура вывучэння сусветнай гісторыі і гісторыі Беларусі пададзена ў наступнай табліцы.

Клас	Змест вучэбнага матэрыялу
IV	Мая Радзіма – Беларусь
V	Гісторыя Старажытнага свету: з найстаражытных часоў да V ст. н. э.
VI	Гісторыя Сярэдніх вякоў: V–XV ст. Гісторыя Беларусі з найстаражытных часоў да канца XV ст.
VII	Сусветная гісторыя Новага часу, XVI–XVIII ст. Гісторыя Беларусі, XVI – канец XVIII ст.

У адпаведнасці з вучэбным планам на вывучэнне гісторыі Старажытнага свету адводзіцца 2 вучэбныя гадзіны ў тыдзень, 70 вучэбных гадзін у год; на вывучэнне сусветнай гісторыі ў VI, VII класах адводзіцца 1 вучэбная гадзіна ў тыдзень, 35 вучэбных гадзін у год. Настаўнік, зыходзячы з педагагічнай мэтазгоднасці і ўлічваючы асаблівасці навучання ў пэўных умовах, можа змяніць рэкамендаваную праграмай колькасць вучэбных гадзін на вывучэнне асобных тэм, не выходзячы за агульную колькасць вучэбнага часу па раздзелах ці тэмах. Можа быць зменены і парадак вывучэння асобных тэм.

Гісторыя Старажытнага свету, якую вучні вывучаюць у V класе, займае адметнае месца ў структуры школьнай гістарычнай адукацыі. З гэтага курса пачынаецца вывучэнне вучнямі гісторыі як вучэбнага прадмета. Ён закладвае падмурак для сістэматычнага вывучэння гісторыі. У вучняў пачынаецца працэс фарміравання каштоўнаснага дачынення да вывучэння мінулага, засваення спецыяльных, прадметных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці.

У рамках гісторыі Старажытнага свету вучні знаёмяцца з гісторыяй першабытнага грамадства, цывілізацыямі Старажытнага Ёсходу і антычнасці. Праграма прадугледжвае вывучэнне палітычнага і сацыяльнага развіцця старажытных цывілізацый, гаспадарчай дзейнасці людзей. Асаблівая ўвага нададзена развіццю духоўнай культуры, ладу жыцця чалавека, яго ментальнасці і штодзённасці.

У VI класе вучні вывучаюць гісторыю сусветных цывілізацый у Сярэднія вякі. У выніку паслядоўнага і сістэмнага вывучэння гісторыі чалавецтва ў сярэднявечны перыяд у вучняў павінна сфарміравацца ўяўленне пра падабенства асноўных тэндэнцый і заканамернасцяў развіцця грамадства сярэднявечных цывілізацый. Надзвычай важна сфарміраваць у вучняў уяўленні пра адрозненні людзей Сярэднявечча ад людзей сучаснасці ў сістэме адносін у сацыуме, ва ўспрыняцці свету і грамадства, у іх уяўленнях пра жыццёвыя каштоўнасці чалавека.

На вывучэнне гісторыі Новага часу адведзена 2 навучальныя гады. У VII класе вучням прапануюцца найважнейшыя аспекты развіцця дзяржаў і народаў Заходняй і Ёсходняй Еўропы, Азіі, Афрыкі і Лацінскай Амерыкі ў перыяд ранняга Новага часу (XVI–XVIII стст.). У роўнай ступені надаецца ўвага фактам і працэсам палітычнага, сацыяльна-эканамічнага, этнічнага, рэлігійнага і культурнага развіцця грамадстваў пазначаных рэгіёнаў. Пры гэтым трэба ўлічваць, што вывучаемы ў VII класе перыяд гісторыі сусветных цывілізацый, у адрозненне ад папярэдняга часу, характарызуецца больш цесным узаемадзеяннем паміж рознымі рэгіёнамі свету і ў канчатковым выніку пачаткам складання агульнасусветнай супольнасці.

Вывучэнне сусветнай гісторыі ажыццяўляецца ў кантэкстуальным адзінстве з вучэбным прадметам «Гісторыя Беларусі», а таксама з улікам міжпрадметных сувязяў з такімі вучэбнымі прадметамі, як «Грамадазнаўства», «Руская літаратура», «Беларуская літаратура», «Геаграфія» і інш.

Вывучэнне гісторыі ў школе павінна мець вялікую практыка-арыентаваную накіраванасць для рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу, прынцыпу сувязі навучання з жыццём. Рашэнне гэтага пытання магчыма на аснове прыцягнення жыццёвага,

сацыяльнага досведу навучэнцаў і ўключэння ў працэс навучання пэўных сітуацый і праблем, што ўзнікаюць у рэальнай рэчаіснасці. Практычная скіраванасць навучання гісторыі можа быць рэалізавана праз *сувязь гісторыі з сучаснасцю, аперываванне гістарычнымі ведамі ў рэальных жыццёвых сітуацыях, аналіз пэўных сітуацый, праектны метады*. Таму вельмі важна тлумачыць і паказваць вучням, для чаго патрэбна вывучэнне кожнай гістарычнай тэмы, дзе могуць быць выкарыстаны атрыманыя веды.

Паспяховае засваенне зместу вучэбнага прадмета «Сусветная гісторыя» прадугледжвае выкарыстанне розных сродкаў і метадаў навучання. ***Працэс навучання гісторыі неабходна арганізаваць такім чынам, каб большая частка новага вучэбнага матэрыялу была засвоена вучнямі на ўроку***, для чаго мэтазгодна выкарыстоўваць актыўныя і інтэрактыўныя метады навучання. Інтэнсіфікаваць адукацыйны працэс, зрабіць яго больш цікавым і насычаным дапаможа выкарыстанне інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій. Значны эфект дае выкарыстанне ўсіх відаў нагляднасці на ўроках: выяўленчай, умоўна-графічнай, прадметнай. Адметную ролю пры вывучэнні матэрыялу па сусветнай гісторыі выконваюць гістарычныя карты.

Аб'ём дамашняга задання настаўнік вызначае з улікам санітарна-гігіенічных правілаў і нормаў арганізацыі адукацыйнага працэсу, пазнавальных магчымасцяў навучэнцаў, вынікаў урока.

ГІСТОРЫЯ СЯРЭДНІХ ВЯКОЎ

35 г, у тым ліку 1 г – рэзервовы час

Уводзіны (1 г). Сярэднявечча ў гісторыі чалавецтва. Храналагічныя рамкі і перыядызацыя Сярэдніх вякоў. Асноўныя крыніцы па гісторыі Сярэднявечча.

Раздзел I. ЗАХОДНЯЯ ЕЎРОПА І ВІЗАНТЫЯ (15 г)

Тэма 1. Раньняе Сярэднявечча (3 г)

Заходняя Еўропа ў V–IX стст. Заняпад Заходняй Еўропы. Асноўныя заняткі насельніцтва. Змены ў грамадскім жыцці германцаў. Варварскія каралеўствы. Палітычная карта Еўропы ў раннім Сярэднявеччы. Царква і распаўсюджанне хрысціянства.

Дзяржава франкаў. Хлодвіг – кароль франкаў. Адносіны ў грамадстве. Росквіт дзяржавы франкаў пры Карле Вялікім. Франкская імперыя. Царква ў дзяржаве франкаў. Распад Франкскай імперыі.

Візантыйская імперыя. Усходняя Рымская імперыя – Візантыя. Асаблівасці развіцця Візантыі. Дзяржаўны лад. Росквіт Візантыі пры кіраванні Юсцініяна. Візантыя – цэнтр высокай культуры.

Тэма 2. Высокае Сярэднявечча (8 г)

Феадальны лад у Заходняй Еўропе X–XIII стст. Феодалы: сеньеры і васалы. Феодалы і сяляне. Натуральная гаспадарка. Феадальная раздробленасць.

Сярэднявечны горад. Прычыны і шляхі ўзнікнення гарадоў. Горад і натуральная гаспадарка. Таварна-грашовая гаспадарка. Гарадское рамяство. Барацьба гараджан за самакіраванне.

Паўсядзённае жыццё чалавека. Побыт сялян. Жыццё феадалаў. Побыт гараджан.

Краіны Заходняй і Паўднёвай Еўропы. Францыя ў X–XIII стст. Германія і Італія ў Высокім Сярэднявеччы, стварэнне Свяшчэннай Рымскай імперыі. Краіны Пірэнейскага паўвострава. Рэканкіста.

Англія і краіны Скандынавіі ў X–XIII стст. Паходы вікінгаў. Дзяржавы Скандынавіі. Нарманскае заваяванне Англіі, каралеўская ўлада. Войны англійскіх каралёў. Узнікненне англійскага парламента.

Каталіцкая царква. Царкоўны раскол 1054 г., каталіцкая і праваслаўная царквы. Папы Рымскія – валадары Заходняй Еўропы ў XIII ст. Крыжовыя паходы.

Заходнееўрапейская культура Высокага сярэднявечча. Прычыны ўздыму культуры ў Заходняй Еўропе. Адукацыя, універсітэты. Развіццё навучальных ведаў. Архітэктура. Літаратура.

Візантыя ў X–XIII стст. Асаблівасці развіцця Візантыі. Візантыйскія гарады і гандаль. Царква ў Візантыі. Чацвёрты крыжовы паход і Візантыя, аднаўленне Візантыі.

Тэма 3. Позняе Сярэднявечча (4 г)

Познефеадальнае грамадства ў Заходняй Еўропе. Развіццё сельскай гаспадаркі, вызваленне сялян ад асабістай залежнасці. Мануфактурная вытворчасць. Цэнтралізаваная дзяржава. Саслоўна-прадстаўнічая манархія. Дзяржавы Заходняй Еўропы і каталіцкая царква.

Стагадовая вайна. Прычыны Стагадовай вайны. Асноўныя ваенныя дзеянні. Жанна д'Арк. Вынікі Стагадовай вайны.

Краіны Заходняй Еўропы і Візантыя ў XIV–XV стст. Цэнтралізаваныя дзяржавы. Францыя і Англія. Свяшчэнная Рымская імперыя. Іспанія. Падзенне Візантыі.

Ранняе Адраджэнне. Тэрмін «Адраджэнне» і яго значэнне. Узнікненне культуры Адраджэння. Яе характэрныя рысы. Дантэ, Петрарка. Мастацтва Ранняга Адраджэння. Кнігадрукаванне.

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

асноўныя перыяды гісторыі Сярэдніх вякоў (ранняе Сярэднявечча, Высокае Сярэднявечча, позняе Сярэднявечча), іх храналагічныя рамкі;

асноўныя падзеі гісторыі Сярэдніх вякоў у Заходняй Еўропе і іх даты (Вялікае перасяленне народаў, утварэнне дзяржавы ў франкаў, утварэнне Франкскай імперыі і яе распад, утварэнне Свяшчэннай Рымскай імперыі, раскол хрысціянскай царквы, нарманскае заваяванне Англіі, крыжовыя паходы, Стагадовая вайна, пачатак кнігадрукавання ў Заходняй Еўропе, пачатак Вялікіх геаграфічных адкрыццяў);

азначэнні гістарычных паняццяў (варварскія каралеўствы, бенефіцый, феод, феод, феадальная залежнасць, натуральная гаспадарка, таварна-грашовая гаспадарка, мануфактура, панішчына, чыны, феадальная раздробленасць, цэнтралізаваная дзяржава, Адраджэнне, горад, саслоўна-прадстаўнічая манархія);

назвы саслоўна-прадстаўнічых органаў (парламент, Генеральныя штаты), іх асноўныя функцыі;

імёны гістарычных дзеячаў, дзеячаў культуры ў сярэднявечнай Заходняй Еўропе і вынікі іх дзейнасці (Карл Вялікі, Юсініян, Жана д'Арк, Роджэр Бэкан, Марка Пола, Дантэ Аліг'еры, Франчэска Петрарка, Сандра Бацічэлі, Іаган Гуттэнберг).

Умець:

суадносіць дату гістарычнай падзеі са стагоддзем, перыядам Сярэднявечча;

сінхранізаваць пад кіраўніцтвам настаўніка гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў розных дзяржавах сярэднявечнай Заходняй Еўропы;

паказваць на гістарычнай карце: тэрыторыі еўрапейскіх дзяржаў ў розныя перыяды Сярэднявечча (Візантыйская імперыя, Франкская дзяржава, Францыя, Англія, Іспанія, Партугалія, Свяшчэнная Рымская імперыя); месцы вывучаных гістарычных падзей, буйнейшыя гандлёвыя, рамесныя і культурныя цэнтры Сярэднявечча;

складаць апаўяданне на аснове тэкста параграфу, ілюстрацый, гістарычнай карты пра найважнейшыя гістарычныя падзеі, гаспадарчыя заняткі сярэднявечных еўрапейцаў, сярэднявечны горад, паўсядзённае жыццё сярэднявечных еўрапейцаў, гістарычных дзеячаў і дзеячаў культуры сярэднявечнай Заходняй Еўропы, пра дасягненні культуры ў сярэднявечнай Заходняй Еўропе;

складаць кароткія паведамленні пра гістарычных і культурных дзеячаў, выказваць сваё меркаванне пра вынікі іх дзейнасці;

знаходзіць у тэксце і рэпрадукаваць меркаванні, якія тлумачаць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі з'явамі (*развіццё феадальных адносін – змяненні ў грамадскіх адносінах, поспехі ў сельскай гаспадарцы – рост гарадоў – развіццё таварна-грашовай гаспадаркі*);

параўноўваць гістарычныя падзеі і з'явы (*рамесную майстэрню і мануфактуру, раздробленую і цэнтралізаваную дзяржаву, развіццё сярэднявечных дзяржаў*) па прапанаваных крытэрыях.

Раздзел II. СЛАВЯНЕ Ў СЯРЭДНЯВЕЧЧЫ (8 г)

Славяне ў раннім Сярэднявеччы. Рассяленне славян. Грамадскі лад і заняткі славян. Вераванні славян. Утварэнне першых дзяржаў. Дзейнасць Кірылы і Мяфодзія.

Чэхія і Польшча ў X–XV стст. Чэхія ў Сярэднявеччы. Рух гусітаў. Польшча ў Сярэднявеччы. Грамадства і гаспадарка заходніх славян.

Лёсы славян Балканскага паўвострава. Асаблівасці развіцця балканскіх зямель. Балгарскія царствы. Сербскія дзяржавы. Харватыя. Асманскія заваёвы. Балканы пад уладай Асманскай дзяржавы.

Утварэнне Старажытнарускай дзяржавы і яе першыя кіраўнікі. Усходнія славяне і іх суседзі. Ля вытокаў дзяржавы. Першыя кіеўскія князі. Прыняцце хрысціянства. Росквіт Кіеўскай Русі.

Раздробленасць Старажытнай Русі. Прычыны раздробленасці. Буйнейшыя дзяржавы-княствы, Наўгародская баярская рэспубліка. Барацьба з качэўнікамі. Мангольскае нашэсце на Русь. Націск крыжакоў.

Узмацненне Маскоўскага Княства. Узвышэнне Масквы. Першыя маскоўскія князі. Дзмітрый Данскі і Кулікоўская бітва. Сельская гаспадарка, рамяство і гандаль.

Утварэнне адзінай Расійскай дзяржавы. Іван III – «гасудар усяе Русі». «Стаянне» на рацэ Угры. Дзяржаўны лад. Феадальнае грамадства. Судзебнік Івана III.

Праваслаўная царква і культура ўсходніх славян. Роля царквы ва ўсходнеславянскім грамадстве. Мітрапаліт Алексій і Сергій Раданежскі. Пісьменнасць і літаратура Старажытнай Русі. Архітэктура ўсходніх славян. Маскоўскі Крэмель. Рускі ікананіс.

Абагульненне па раздзелах I і II: «Еўропа ў Сярэднявеччы» (1 г)

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

асноўныя падзеі гісторыі славянскіх народаў у Сярэднявеччы і іх даты (*стварэнне першых славянскіх дзяржаў, гусіцкія войны, заваяванне Балканскага паўвострава туркамі-асманамі, прыняцце хрысціянства ўсходнімі славянамі, Кулікоўская бітва, «стаянне» на р. Угры*);

азначэнні гістарычных паняццяў (*веча, князь, дружына, магдэбургскае права, дзяржавы-княствы, Залатая Арда, Судзебнік*)

імёны найважнейшых гістарычных дзеячаў, дзеячаў культуры славянскіх народаў у Сярэднявеччы, вынікі іх дзейнасці (*Кірыл і Мяфодзій, Ян Гус, Сімяон Вялікі, Стэфан Душан, Уладзімір Святаславіч, Яраслаў Мудры, Аляксандр Неўскі, Дзмітрый Данскі, Іван III, мітрапаліт Алексій, Сергій Раданежскі, Феафан Грэк, Андрэй Рублёў*);

прычыны ўзмацнення Маскоўскага Княства;

дасягненні культуры славянскіх народаў у перыяд Сярэднявечча (*Аповесць мінулых гадоў, Слова аб палку Ігаравым, Руская Праўда, быліны, берасцяныя граматы, Сафійскія саборы ў Ноўгарадзе, Кіеве, Полацку, Маскоўскі Крэмель, ікананіс*).

Умець:

сінхранізаваць пад кіраўніцтвам настаўніка падзеі гісторыі славянскіх народаў з падзеямі гісторыі заходнееўрапейскіх сярэднявечных дзяржаў;

паказваць на гістарычнай карце: *тэрыторыі рассялення славян, славянскія дзяржавы ў розныя перыяды Сярэднявечча (Польшча, Чэхія, Балгарскія царствы,*

Сербскія дзяржавы, Старажытнаруская дзяржава (Кіеўская Русь), Наўгародская рэспубліка, Маскоўскае Княства); месцы вывучаных гістарычных падзей;

складаць апаবাদанне на аснове тэкста параграфу, ілюстрацыі, гістарычнай карты пра прыродныя умовы і гаспадарчае жыццё славян у Сярэднявеччы, пра гістарычных дзеячаў і дзеячаў культуры славянскіх народаў, пра дасягненні культуры славянскіх народаў у Сярэднявеччы;

пад кіраўніцтвам настаўніка па прапанаваных крытэрыях параўноўваць гістарычныя падзеі і з'явы (прыняцце хрысціянства ў Кіеўскай Русі і ў Франкскай дзяржаве, віды зямельнай уласнасці ў Кіеўскай Русі і краінах Заходняй Еўропы);

знаходзіць у тэксце і рэпрадукаваць меркаванні, якія тлумачаць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі (прыняцце хрысціянства ўсходнімі славянамі – развіццё культуры, мангольскае нашэсце – замаруджванне развіцця рускіх зямель).

Раздзел III. ЦЫВІЛІЗАЦЫІ АЗІІ, АФРЫКІ І АМЕРЫКІ (8 г)

Узнікненне ісламу і Арабскі халіфат. Прыродныя ўмовы і насельніцтва Аравійскага паўвострава. Арабы напярэдадні аб'яднання ў адзіную дзяржаву. Мухамед і ўзнікненне ісламу. Стварэнне адзінай дзяржавы арабаў. Заваёвы арабаў. Росквіт і распад халіфата.

Араба-ісламская культура. Каран – свяшчэнная кніга мусульман. Іслам у жыцці сярэднявечных мусульман. Росквіт культуры халіфата. Навука, літаратура, мастацтва.

Іран і Сярэдняя Азія. Іран і Сярэдняя Азія пасля распаду Арабскага халіфата. Мангольскае нашэсце. Дзяржава Цімура. Культура Ірана і Сярэдняй Азіі.

Кітайская цывілізацыя. Насельніцтва сярэднявечнага Кітая, яго асноўныя заняткі. Дзяржава ў Кітаі. Кітай і качэўнікі. Рэлігіі сярэднявечнага Кітая. Культура Кітая.

Японская цывілізацыя. Утварэнне Японскай дзяржавы. Самураі. Барацьба з мангольскім нашэсцем. Рэлігія і культура Японіі.

Індыйская цывілізацыя. Гаспадарчае жыццё Індыі. Каставы лад і рэлігіі. Дэлііскі султанат. Навука і культура.

Цывілізацыі Трапічнай Афрыкі і Амерыкі. Асноўныя цывілізацыі Трапічнай Афрыкі. Амерыканскія цывілізацыі.

Абагульненне па раздзеле III: «Цывілізацыі Азіі, Афрыкі і Амерыкі» (1 г).

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

асноўныя падзеі гісторыі сярэднявечных цывілізацый Азіі, Афрыкі, Амерыкі і іх даты (*прыняцце арабамі ісламу, стварэнне Арабскага халіфата, барацьба народаў Азіі з мангольскім нашэсцем, стварэнне і распад дзяржавы Цімура, стварэнне Дэлііскага султаната, заваяванне Кітая манголамі і выгнанне захопнікаў з краіны*);

азначэнні гістарычных паняццяў (*іслам, халіфат, Каран, мячэць, самураі, касты*);

імёны гістарычных дзеячаў і дзеячаў культуры сярэднявечных цывілізацый Азіі, Афрыкі, Амерыкі і вынікі іх дзейнасці (*Мухамед, Цімур, Біруні, Ібн Сіна, Фірдаусі, Амар Хаям, Лі Бо, Ду Фу, Ван Вэй*);

асноўныя рэлігіі Азіі, Афрыкі, Амерыкі (*іслам, даасізм, канфуцыянства, буддызм, індуізм, сінтаізм, язычніцтва*).

Умець:

сінхранізаваць *пад кіраўніцтвам настаўніка* падзеі гісторыі сярэднявечных цывілізацый Азіі, Афрыкі, Амерыкі з падзеямі гісторыі заходнееўрапейскіх сярэднявечных дзяржаў і славянскіх народаў;

паказваць на гістарычнай карце: буйнейшыя дзяржавы перыяду Сярэднявечча ў Азіі, Афрыцы (*Арабскі халіфат, Дэлііскі султанат, Кітай, Японія, дзяржава Цімура, Гана, Малі, Эфіопія*), амерыканскія цывілізацыі (*майя, ацтэкі, інкі*); месцы вывучаных гістарычных падзей;

складаць апавяданне на аснове тэкста параграфу, ілюстрацый, гістарычнай карты *пра прыродныя ўмовы і гаспадарчае жыццё цывілізацый Азіі, Афрыкі, Амерыкі ў Сярэднявеччы, пра гістарычных дзеячаў і дзеячаў культуры ўсходніх цывілізацый Сярэднявечча, пра дасягненні культуры ўсходніх цывілізацый ў Сярэднявеччы, пра рэлігійныя вераванні народаў Азіі, Афрыкі, Амерыкі ў Сярэднявеччы;*

параўноўваць *пад кіраўніцтвам настаўніка* гістарычныя падзеі і з'явы (хрысціянства і іслам, сярэднявечныя індыйскае і еўрапейскае грамадства, феадальныя адносіны ў Еўропе і Японіі, развіццё цывілізацый Азіі, Афрыкі, Амерыкі) па прапанаваных крытэрыях;

знаходзіць у тэксце і рэпрадукаваць меркаванні, якія тлумачаць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі (*узнікненне ісламу – аб'яднанне арабаў – стварэнне Арабскага халіфата*).

Выніковае абагульненне «Сярэдня вякі ў гісторыі чалавецтва» (1 г).

АГУЛЬНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА АРГАНІЗАЦЫІ АДУКАЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ ПА СУСВЕТНАЙ ГІСТОРЫІ Ў VI КЛАСЕ

У працэсе навучання гісторыі Сярэдніх вякоў ў VI класе рэкамендуецца арганізаваць наступныя віды вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў: рашэнне і складанне храналагічных задач, работа з гістарычнай картай, работа з гістарычным слоўнікам, каментаванае і самастойнае чытанне, складанне простага плана, складанне апавядання пра гістарычныя падзеі з апорай на план і розныя крыніцы інфармацыі (тэкст, схема, табліца, ілюстрацыя, гістарычная карта), работа з фрагментамі гістарычных дакументаў, складанне табліц з гістарычнай інфармацыяй (храналагічных, сінхраністычных, інфарматыўных, параўнальных) *пад кіраўніцтвам настаўніка*, падрыхтоўка кароткіх паведамленняў пра гістарычныя падзеі і асобы па прапанаваным плане.

Па выніках вывучэння гісторыі Старажытнага свету ў VI класе вучні павінны:

Умець:

вызначаць храналагічную паслядоўнасць і працягласць вывучаных гістарычных падзей;

суадносіць даты гістарычных падзей са стагоддзем, перыядамі Сярэднявечча;

сінхранізаваць *пад кіраўніцтвам настаўніка* гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў розных рэгіёнах і дзяржавах у перыяд, які вывучаецца;

паказваць на карце гістарычныя аб'екты, якія вывучаюцца;

выкарыстоўваць легенду гістарычнай карты для арыенціроўкі на ёй;

правільна выкарыстоўваць вывучаныя гістарычныя паняцці;

чытаць фрагменты гістарычных дакументаў, адказваць на пытанні да іх;

складаць апавяданне пра гістарычную падзею з апорай на ілюстрацыю;

працаваць з тэкстам вучэбнага дапаможніка:

– выдзяляць галоўнае ў тэксце параграфу;

– складаць просты план пункта параграфу або адказу на канкрэтнае пытанне;

– задаваць пытанні да тэкста параграфу, ілюстрацыі;

– знаходзіць у тэксце параграфу адказы на пастаўленыя пытанні;

– знаходзіць у тэксце і рэпрадукаваць меркаванні, якія тлумачаць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі;

– ажыццяўляць *пад кіраўніцтвам настаўніка* параўнанне гістарычных падзей і з'яў па прапанаваных крытэрыях;

– інтэпрэтаваць і абагульняць інфармацыю параграфу, фармуліраваць простыя вывады;

– працаваць з рознымі формамі прад'яўлення інфармацыі (тэкст, схема, табліца, карта і інш.), знаходзіць інфармацыю і выкарыстоўваць яе пры складанні расказу;

выкарыстоўваць розныя крыніцы інфармацыі (дзіцячыя энцыклапедыі, Інтэрнэт і інш.) для падрыхтоўкі кароткіх паведамленняў пра важнейшыя падзеі, гістарычных асоб, дасягненні культуры Сярэднявечча;

выказваць свае адносіны да вывучаемых гістарычных падзей, асоб, культурных дасягненняў Сярэднявечча;

прымяняць засвоеныя веды і ўменні для:

рашэння вучэбных задач;

тлумачэння гістарычнага кантэксту навакольнай рэчаіснасці (пры чытанні мастацкай літаратуры, праглядзе фільмаў, наведванні гістарычных мясцін і г.д.);

вызначэння сваіх адносінаў да найбольш значных гістарычных падзей і гістарычных асоб Сярэднявечча.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«История Беларуси»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ИСТОРИЯ БЕЛАРУСИ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Учебная программа предназначена для организации систематического изучения истории Беларуси в VI–VII классах на базовом уровне. Усвоение содержания учебного предмета организуется в условиях реализации компетентностного подхода к подготовке учащихся.

Целью изучения истории Беларуси на базовом уровне в VI–VII классах является овладение учащимися основами систематизированных теоретических и фактологических знаний, способами учебно-познавательной деятельности с содержанием информации о важнейших событиях, явлениях и процессах истории Беларуси с древнейших времен до конца XVIII в.; формирование гражданского патриотизма, содействие успешной социализации личности в процессе ее интеграции в современное социокультурное окружение Беларуси.

Исходя из намеченной цели, задачами исторического образования являются:

– освоение основных фактологических и теоретических знаний о важнейших событиях, явлениях, процессах развития белорусского общества с древнейших времен до конца XVIII в.; освоение специальных способов учебно-познавательной деятельности изучения истории (предметные компетенции);

– формирование опыта преобразующей и творческой познавательной деятельности, развитие умений использовать усвоенные знания, умения, опыт в учебно-познавательной деятельности и жизненных ситуациях (метапредметные компетенции);

– формирование основ этнонациональных, гражданской, культурной идентичности; воспитание чувств гражданственности и патриотизма (личностные компетенции).

Содержание образования по учебному предмету «История Беларуси» построен в соответствии с концентрическим принципом, что предполагает его изучение в VI–VII классах на событийно-хронологическом уровне.

Компетентностный подход к подготовке выпускника по истории предполагает такое определение целей, содержания, методов, средств, результатов обучения, которые способствуют формированию готовности учащихся к жизнедеятельности в постоянно меняющемся мире.

Компетенции рассматриваются как готовность использовать усвоенные знания, умения и навыки, сформированный опыт деятельности для решения учебных и

практических задач, продолжения образования, трудовой деятельности, успешной социализации. По отношению к образовательному процессу компетенции представляют собой задаваемые программой требования к подготовке учащихся, поданные как личностные, метапредметные и предметные результаты обучения.

Личностные результаты обучения ориентированы на формирование жизненного опыта, мировоззрения, личной и гражданской позиции, ценностных ориентаций личности. Данные результаты обучения необходимы для выполнения социальных функций (ответственного поведения) учащихся, которые идентифицирует себя как жители Беларуси и граждане Республики Беларусь, и обусловлены системой ценностей, общепринятых в белорусском обществе (семья и дружелюбные отношения с близкими родственниками, дружба и взаимопомощь, религиозная веротерпимость, здоровье и образование).

Метапредметные результаты обучения связаны с выработкой у учащихся умений самостоятельно определять цели своего обучения, представлять, анализировать и корректировать их результаты в условиях индивидуальной и коллективно-распределительной форм деятельности; умений систематизировать и обобщать содержание учебного материала и делать на этой основе аргументированные выводы; умений анализировать современную социальную действительность и прогнозировать собственную жизнедеятельность; умений осуществлять поиск, сбор, обработку разнообразных источников исторической информации, переводить информацию из визуального в вербальный вид и наоборот.

В соответствии с *предметными результатами обучения* учащимся нужно усвоить важнейшие факты, характеризующие исторический процесс в целом и различные стороны общественного развития; наиболее существенные причинно-следственные связи; основные исторические понятия. Предметные результаты обучения истории Беларуси конкретизированы в требованиях к результатам учебно-познавательной деятельности по каждому из разделов учебной программы.

Содержание исторического материала учащиеся усваивают в процессе учебно-познавательной деятельности. Виды учебно-познавательной деятельности учащихся в процессе обучения истории Беларуси определяются в соответствии с компетентностным подходом к их подготовке. Среди них: работа с различными источниками исторической информации (содержание учебного пособия, исторический словарь, историческая карта, исторический документ, иллюстрации, фотографии, фрагменты документальных кинофильмов, Интернет и др.); составление таблиц с исторической информацией; характеристика исторических событий, явлений, процессов, личностей; решение и составление хронологических задач; разработка учебных проектов и др.

Структура изучения истории Беларуси в учреждениях общего среднего образования представлена в следующей таблице:

Класс	Содержание учебного материала
VI	История Беларуси с древнейших времен до конца XV в.
VII	История Беларуси, XVI – конец XVIII в.

В VI классе изучается материал о заселении территории Беларуси людьми; населении белорусских земель в бронзовом и железном веках; зарождении государственности на белорусских землях; христианизации белорусских земель; развитии феодального общества; политическом, хозяйственном, культурном развитии белорусских земель; об особенностях формирования белорусского этноса.

В VII классе изучается материал о развитии государственного строя и политической обстановке ВКЛ; об общественно-политическом, социально-экономическом, культурном развитии белорусских земель в рассматриваемый период; о причинах образования Речи Посполитой, особенностях Реформации и Контрреформации на белорусских землях, распространении униатства, формировании белорусской народности; о событиях казацко-крестьянской войны 1648–1651, войны России с Речью Посполитой 1654–1667 гг.,

Северной войны 1700–1721 гг. на белорусских землях; попытках проведения политических реформ в Речи Посполитой, восстания 1794 г. на белорусских землях, особенностях Просвещения на белорусских землях.

Учебная программа по истории Беларуси предусматривает проведение уроков «Наш край», что позволит познакомить учащихся с особенностями исторического развития своего региона. Особенность организации обучения при освоении краеведческого материала обуславливает использование историко-документальной хроники «Память»; проведение экскурсий, путешествий, посещение музеев и других учреждений, организацию проектной (исследовательской) деятельности учащихся, проведение встреч со знаменитыми земляками.

Учитель имеет право с учетом особенностей организации образовательного процесса в учреждении образования, познавательных возможностей учащихся изменить последовательность изучения материала в рамках учебного времени, предназначенного для освоения содержания конкретных разделов. Следует учесть, что резервное время может быть использовано для проведения уроков контроля усвоения учащимися содержания образования по учебному предмету.

ИСТОРИЯ БЕЛАРУСИ С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО КОНЦА XV В. (35 ч)

Введение (1 ч)

Значение знаний по отечественной истории. История Беларуси – часть всемирной истории. Периоды в истории Беларуси. Исторические источники.

Раздел I. БЕЛОРУССКИЕ ЗЕМЛИ В ДРЕВНЕЙШИЕ ВРЕМЕНА И РАННЕМ СРЕДНЕВЕКОВЬЕ (6 ч)

Древнейшие люди на белорусской земле. Природа и люди в древности. Заселение территории Беларуси. Занятия и образ жизни древних людей в каменном веке. Роды и племена.

Изменения в новом каменном веке. Зарождение производственного хозяйства. Появление животноводства. Первые земледельцы. Возникновение неравенства в обществе. Первобытное искусство.

Начало использования металлов на белорусских землях. Первые орудия труда из металла. Значение открытия железа. Строительство городищ. Мифы и религиозные представления.

Население белорусских земель в бронзовом и железном веках. Расселение индоевропейцев. Племена балтов. Образ жизни. Основные занятия. Соседская община.

Расселение славян (2 ч). Пути расселения славян на территории Беларуси. Племенные княжения. Князья и военная сила. Вече. Занятия и верования древнейших славян.

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

основные периоды в истории Беларуси, их хронологические рамки;
периодизацию истории первобытного общества на территории Беларуси;
основные события в истории Беларуси древнейшего времени и раннего Средневековья и их **даты** (*заселение территории Беларуси древнейшими людьми, зарождение производственного хозяйства, начало использования металлов, начало железного века на территории Беларуси, расселение на территории Беларуси индоевропейцев, расселение на территории Беларуси славян*);

определения исторических понятий (*стоянка, родовая община, племя, соседская община, городище, князь, дружина, вече, язычество*).

Уметь:

синхронизировать *под руководством учителя* исторические события, происходившие в раннем Средневековье на территории Беларуси и в Западной Европе;

показывать на исторической карте: *первые найденные археологами стоянки человека на территории Беларуси; направления заселения людьми территории Беларуси; направления проникновения на территорию Беларуси индоевропейцев, направления проникновения славян на территорию Беларуси; территории расселения кривичей-полочан, дреговичей, радимичей, древнейшие города на территории Беларуси;*

составлять рассказ на основе текста параграфа, изображений, исторической карты о заселении территории Беларуси древнейшими людьми; об орудиях труда, занятиях и быте первобытных людей на территории Беларуси; о расселении на территории Беларуси славян; о развитии искусства и городов на территории Беларуси; о религиозных верованиях первобытных людей на территории Беларуси;

находить в тексте учебного пособия и высказывать предположения, которые объясняют причинно-следственные связи между историческими событиями: *отступление ледника с территории Беларуси → проникновение сюда первобытных людей; сложные условия жизни и добычи пищи → объединение людей в родовые коллективы; постоянная угроза голода, ненадежность добычи пищи охотой → приручение животных; переход к производящему хозяйству → большая независимость от природы; использование медных и бронзовых орудий труда → повышение результативности труда людей; изготовление железных топоров → распространение подсечно-огневого земледелия; появление имущественного неравенства → появление различного по богатству инвентаря погребений; развитие земледелия и животноводства → строительство укрепленных поселений (городищ); отсутствие научного понимания происхождения всего существующего → появление мифов; успешная война → усиление авторитета и власти князя в восточнославянском обществе; появление дружины → укрепление власти князя в восточнославянском обществе; внешняя военная опасность → создание государственной организации; опасность атак врагов → создание укрепленных поселений (городищ).*

Раздел II. ПЕРВЫЕ ГОСУДАРСТВА НА ТЕРРИТОРИИ БЕЛАРУСИ В IX – СЕРЕДИНЕ XIII в. (11 ч)

Зарождение государственности. Предпосылки возникновения государственности. Полоцкая земля – первое государство на территории Беларуси. Древний Полоцк. Начало полоцкой княжеской династии. Рогволод. Взаимоотношения Полоцка с Новгородом и Киевом. Белорусские земли в составе Киевской Руси.

Полоцкое княжество (земля) в конце X–XI вв. Восстановление полоцкой княжеской династии. Укрепление Полоцкого княжества при Брячиславе Изяславиче. Правление Всеслава Брячиславича. Битва на Немиге. Наивысший подъем Полоцкого княжества.

Полоцкая земля в XII – первой половине XIII в. Волости и княжества. Временный подъем Минского княжества. Отношения Полоцка и Киева. Вече в Полоцкой земле.

Туровское княжество. Древний Туров. Отношения Турова с Киевом. Юрий Ярославич и обретение независимости Туровским княжеством. Города и волости Туровской земли.

Белорусские земли в условиях раздробленности. Раздробленность Полоцкой и Туровской земель. Белорусские земли в составе Смоленского и Черниговского княжеств. Судьба Берестейщины. Возникновение городов и княжеств в Понеманье.

Внешняя опасность в первой половине XIII в. Появление крестоносцев в Восточной Прибалтике. Борьба с крестоносцами. Монгольское нашествие и белорусские земли.

Хозяйство белорусских земель. Хозяйственные занятия. Обязанности населения. Формы землевладения. Возникновение городов на территории Беларуси. Городские ремесла. Торговля.

Христианизации земель. Распространение христианства. Язычество и христианство. Религиозно-просветительские деятели: Евфросиния Полоцкая и Кирилл Туровский. Результаты и значение распространения христианства.

Культура белорусских земель. Застройка городов. Оборонительные сооружения. Каменное зодчество. Полоцкий Софийский собор. Искусство. Грамотность. Памятники письменности.

Повседневная жизнь наших предков. Социальная структура общества. Поселения и жилища. Питание. Военное дело и оружие. Развлечения.

Обобщение по разделам I и II (1 ч)

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

основные события в истории Беларуси IX – середине XIII вв. и их даты (возникновение Полоцкого княжества, возникновение Туровского княжества; первое упоминание в летописи Полоцка, Турова, Минска; княжение Рогволода, Брячислава Изяславича, Всеслава Брячиславича, битва на Немиге; наивысший подъем Полоцкого княжества; подъем Минского княжества, обретение Туровом независимости, княжение Юрия Ярославича; учреждение Полоцкой и Туровской епархий; строительство церквей в Полоцке и Гродно, создание креста Евфросинии Полоцкой, начало раздробленности Полоцкого и Туровского княжеств);

определения исторических понятий (крестоносцы, волоки, детинец, посад, фреска, берестяная грамота, летописи, житие, притча);

имена исторических деятелей, деятелей культуры Беларуси в IX – середине XIII вв., результаты их деятельности (Рогволод, Брячислав, Всеслав, Юрий Ярославич, Евфросиния Полоцкая, Кирилл Туровский);

достижения культуры на территории Беларуси в IX – середине XIII вв.

Уметь:

синхронизировать под руководством учителя исторические события, которые происходили в IX – середине XIII в. на территории Беларуси, в Западной Европе;

показывать на исторической карте: первые государства на территории Беларуси, древние города на территории Беларуси; направления монгольского нашествия через белорусские земли;

составлять рассказ на основе текста параграфа, изображений, исторической карты о возникновении первых государств на территории Беларуси; борьбе полоцких и киевских князей, битве на Немиге; об обретении Туровским княжеством независимости; о противостоянии белорусских земель внешним завоевателям; об особенностях хозяйства восточных славян; о внешнем виде восточнославянских городов и их роли в социально-экономической и общественно-политической жизни; распространении христианства на белорусских землях и его значении для белорусских земель; памятниках культуры на белорусских землях (Софийский собор в Полоцке, Спасская церковь в Полоцке, Борисоглебская церковь в Гродно, крест Евфросинии Полоцкой, берестяные грамоты);

находить в тексте и высказывать предположения, которые объясняют причинно-следственные связи между историческими событиями: осложнение общественной жизни, внешняя опасность → создание сильной власти, государства; стремление расширить границы Полоцкого княжества → войны с соседями; натуральное хозяйство, отсутствие прочных экономических связей, возникновение частного землевладения, усиление боярства → распад Полоцкой земли на отдельные княжества-волости; ослабление княжеской власти → расширение полномочий вече в Полоцке; защита Турова в 1157 г. → обретение Туровским княжеством независимости; проникновение крестоносцев в Восточную Прибалтику → военное столкновение с Полоцким княжеством; появление более совершенных орудий труда, использование тягловой силы, переход к двуполью и трехполью → увеличение производительности труда; отделение ремесла от сельского хозяйства → возникновение городов; принятие христианства → строительство на Руси церквей и монастырей, возникновение Полоцкой и Туровской епархий, развитие грамотности и образования.

Раздел III. БЕЛОРУССКИЕ ЗЕМЛИ В ПЕРИОД ВОЗНИКНОВЕНИЯ И УКРЕПЛЕНИЯ ВКЛ (СЕРЕДИНА XIII – КОНЕЦ XIV в.) (7 ч)

Образование Великого Княжества Литовского. Предпосылки образования Великого Княжества. Миндовг – первый правитель нового государства. Борьба за укрепление государства.

Укрепление великокняжеской власти. Пути включения белорусских земель в состав ВКЛ. Княжение Гедимина и Ольгерда. Борьба с княжеской агрессией. Староста Давид Гродненский, князь Андрей Полоцкий.

Княжение Ягайло. Борьба Ягайло за великое княжение. Причины сближения ВКЛ и Польши. Кревская уния и ее условия.

Государственный строй ВКЛ. Территориальный раздел ВКЛ. Государственный строй и управление. Местные органы власти.

Хозяйственное развитие. Сельское хозяйство и промыслы. Города и занятия их жителей. Торговля.

Культура и религиозная жизнь. ВКЛ – государство разных народов. Роль православной церкви. Язычество. Начало распространения католичества. Архитектура. Изобразительное и декоративно-прикладное искусство.

Обобщение по разделу III (1 ч)

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

основные события в истории Беларуси середины XIII – конца XIV в. и их **даты** (*образование ВКЛ, княжение Миндовга, Гедимина, Ольгерда, Ягайло; Кревская уния, Островское соглашение*);

определения исторических понятий (*Великое Княжество Литовское, Кревская уния, привилей, великий князь («господарь»), великокняжеская (господарская) рада*);

имена исторических деятелей Беларуси в середине XIII – конце XIV в., результаты их деятельности (*Миндовг, Гедимин, Ольгерд, Ягайло, Давид Гродненский, Андрей Полоцкий*);

достижения культуры на территории Беларуси в середине XIII – конце XIV в.

Уметь:

синхронизировать под руководством учителя исторические события, происходившие в середине XIII – конце XIV в. на территории Беларуси, в Западной Европе;

показывать на исторической карте: территорию ВКЛ во время правления Миндовга, Гедимина, Ольгерда, Ягайло; направления военных походов великих князей литовских против крестоносцев, монголо-татар, места сражений;

составлять рассказ на основании текста параграфа, изображений, исторической карты об образовании ВКЛ; путях включения белорусских земель в состав ВКЛ; борьбе ВКЛ с крестоносцами и монголо-татарами; причинах, условиях и результатах Кревской унии; государственном устройстве и управлении ВКЛ, хозяйственном развитии ВКЛ, роли белорусских городов в социально-экономической и общественно-политической жизни ВКЛ, распространении католицизма на белорусских землях и его значении, памятниках культуры на белорусских землях;

находить в тексте и высказывать предположения, которые объясняют причинно-следственные связи между историческими событиями: *развитие хозяйственных связей, внешняя опасность – возникновение Великого Княжества Литовского; требования экономического развития, геополитическое положение ВКЛ – заключение Кревской унии.*

Раздел IV. БЕЛОРУССКИЕ ЗЕМЛИ В СОСТАВЕ ВКЛ В КОНЦЕ XIV–XV в. (9 ч)

Княжение Витовта. Усилия Витовта по восстановлению самостоятельности ВКЛ. Внешняя политика Витовта. Великое Княжество Литовское на вершине могущества.

Великая война и Грюнвальдская битва. Усиление княжеской опасности. Подготовка к решительному отпору крестоносцам. Начало войны. Грюнвальдская битва. Результаты и историческое значение битвы. Торуньский мир.

Гражданская война 1432–1439 гг. Противоречия между группировками феодалов в ВКЛ. Борьба между Свидригайло и Сигизмундом. Казимир Ягайлович и его политика.

Армия и военное дело. Внешняя политика ВКЛ во второй половине XV в. Организация армии. Вооружение. Особенности внешней политики. Потеря ВКЛ первенства в «собираании русских земель».

Развитие феодального общества. Сельское хозяйство. Формирование сословий в Великом Княжестве Литовском. Землевладение и землепользование. Крестьянские повинности. Начало закрепощения крестьян.

Развитие городов. Рост городов и их населения. Возрастание роли ремесла и торговли. Магдебургское право.

Этническое развитие. Особенности формирования белорусского этноса. Происхождение названия «Белая Русь». Этнические меньшинства в ВКЛ. Положение православной церкви и католического костела.

Культура. Основные художественные стили. Зодчество. Живопись и скульптура. Литература.

Обобщение по разделу IV (1 ч)

НАШ КРАЙ «С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО КОНЦА XV в.» (1 ч)

Требования к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся

Знать:

основные события в истории Беларуси в конце XIV–XV в. и их **даты** (княжение *Витовта, Казимира Ягайловича; Грюнвальдская битва, гражданская война между феодалами*);

определения исторических понятий (*Великое Княжество Литовское, Русское и Жемайтское, Судебник, воеводство, канцлер, посполитое рушенье, хоругвь, оброк, барщина, знать, мещане, ратуша, магдебургское право, магистрат, этнос*);

имена исторических деятелей Беларуси в конце XIV–XV в., результаты их деятельности (*Витовт, Казимир Ягайлович*);

достижения культуры на территории Беларуси в конце XIV–XV в.

Уметь:

синхронизировать *под руководством учителя* исторические события, которые происходили в конце XIV–XV в. на территории Беларуси, в Западной Европе;

показывать на исторической карте: *территорию ВКЛ во время княжения Витовта; направления военных походов Витовта против крестоносцев, монголо-татар, места сражений*;

составлять рассказ на основе текста параграфа, изображений, исторической карты о расширении территории ВКЛ при Витовте, Грюнвальдской битве и ее значении, результатах гражданской войны между феодалами, внешней политике ВКЛ, развитии городов в ВКЛ и значении магдебургского права, положении православной и католической церкви в ВКЛ, памятниках культуры на белорусских землях, происхождении названия «Белая Русь»;

находить в тексте и высказывать предположения, которые объясняют причинно-следственные связи между историческими событиями: *усиление опасности со стороны крестоносцев – Грюнвальдская битва; рост противоречий между феодалами – гражданская война; рост городов – магдебургское право.*

ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ К ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПО ИСТОРИИ БЕЛАРУСИ В VI КЛАССЕ

В процессе обучения истории Беларуси в VI классе рекомендуется организовывать следующие виды учебно-познавательной деятельности учащихся:

комментированное и самостоятельное чтение; составление простого плана; составление рассказа об исторических событиях с опорой на план и различные источники информации (текст параграфа, схема, иллюстрация, историческая карта); работа с исторической картой, отрывками из исторических документов; работа с историческим словарем; подготовка кратких сообщений об исторических событиях и лицах по предложенному плану; решение и составление хронологических задач; составление *под руководством учителя* таблиц с исторической информацией (хронологических, синхронистических, информационных, сравнительных).

По результатам изучения истории Беларуси в VI классе учащиеся должны уметь:

- определять хронологическую последовательность изученных исторических событий, их продолжительность;
  - соотносить дату исторического события с веком, периодом Средневековья;
  - синхронизировать *под руководством учителя* исторические события, которые происходили в изученный период на территории Беларуси и в Европе;
  - показывать на исторической карте места изученных исторических событий;
  - использовать легенду исторической карты для поиска информации на карте;
  - составлять рассказ на основе текста параграфа, изображений, исторической карты об изученных событиях;
  - правильно использовать изученные исторические понятия;
  - работать с текстом учебного пособия:
- выделять главное в тексте параграфа, составлять простой план пункта параграфа или ответа на конкретный вопрос;
- задавать вопросы к тексту параграфа, иллюстрации;
- находить в тексте параграфа ответы на поставленные вопросы;
- находить в тексте и высказывать предположения, которые объясняют причинно-следственные связи между историческими событиями;
- интерпретировать и обобщать информацию параграфа, формулировать простые выводы;
- работать с различными формами представления информации (текст параграфа, схема, картосхема и др.), находить информацию и использовать ее при составлении рассказа;
- читать фрагменты исторических документов, отвечать на вопросы к ним;
  - использовать различные источники информации (справочники, детские энциклопедии, Интернет и др.) для подготовки кратких сообщений о важнейших событиях, исторических личностях, достижениях культуры Беларуси в изученный период;
  - *под руководством учителя* по предложенным критериям сравнивать исторические события и явления;
- применять*** приобретенные знания и умения для:
- решения учебных задач;
  - объяснения исторического контекста (при чтении художественной литературы, просмотре фильмов, посещении исторических достопримечательностей и т. д.);
  - определения своего отношения к наиболее значимым событиям и историческим личностям истории Беларуси с древнейших времен до конца XV в.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Гісторыя Беларусі»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная праграма прызначана для арганізацыі сістэматычнага вывучэння гісторыі Беларусі ў VI–VII класах на базавым узроўні. Засваенне зместу вучэбнага прадмета ажыццяўляецца ва ўмовах рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу да падрыхтоўкі вучняў.

Мэтай вывучэння гісторыі Беларусі на базавым узроўні ў VI–VII класах з’яўляецца засваенне вучнямі асноў сістэматызаваных тэарэтычных і факталагічных ведаў; авалоданне спосабамі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці з інфармацыяй пра найважнейшыя падзеі, з’явы і працэсы гісторыі Беларусі з найстаражытных часоў да канца XVIII ст.; фарміраванне грамадзянскага патрыятызму, садзейнічанне паспяховай сацыялізацыі асобы падчас яе інтэграцыі ў сучаснае сацыякультурнае асяроддзе Беларусі.

Зыходзячы з дадзенай мэты, **задачамі** гістарычнай адукацыі з’яўляюцца:

засваенне асноўных факталагічных і тэарэтычных ведаў пра найважнейшыя падзеі, з’явы, працэсы развіцця беларускага грамадства з найстаражытных часоў да канца XVIII ст.; засваенне спецыяльных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вывучэння гісторыі (прадметныя кампетэнцыі);

фарміраванне досведу пераўтваральнай і творчай пазнавальнай дзейнасці, развіццё ўменняў выкарыстоўваць засвоеныя веды, уменні, досвед у вучэбна-пазнавальнай дзейнасці і жыццёвых сітуацыях (метапрадметныя кампетэнцыі);

фарміраванне асноў этнанацыянальнай, грамадзянскай, культурнай ідэнтычнасці асобы; выхаванне пачуццяў грамадзянскасці і патрыятызму (асобасныя кампетэнцыі).

Змест адукацыі па вучэбным прадмеце «Гісторыя Беларусі» пабудаваны ў адпаведнасці з канцэнтрычным прынцыпам, што прадугледжвае яго вывучэнне ў VI–VII класах на падзейна-храналагічным узроўні.

Кампетэнтнасны падыход да падрыхтоўкі выпускніка па гісторыі прадугледжвае такое вызначэнне мэтай, зместу, метадаў, сродкаў, вынікаў навучання, якія спрыяюць фарміраванню гатоўнасці вучняў да жыццядзейнасці ў свеце, які ўвесь час змяняецца.

Кампетэнцыі разглядаюцца як гатоўнасць скарыстаць засвоеныя веды, уменні і навыкі, сфарміраваны досвед дзейнасці для рашэння практычных і творчых заданняў, працягу адукацыі, працоўнай дзейнасці, паспяховай сацыялізацыі. У дачыненні да адукацыйнага працэсу кампетэнцыі ўяўляюць сабой задаваемыя праграмай патрабаванні да падрыхтоўкі вучняў, якія прадстаўлены пералікам асобасных, метапрадметных і прадметных вынікаў навучання.

Асобасныя вынікі навучання арыентаваны на фарміраванне жыццёвага досведу, светапогляду, асабістай і грамадзянскай пазіцыі, каштоўнасных арыентацый асобы. Дадзеныя вынікі навучання неабходны для выканання сацыяльных функцый (адказных паводзін) вучняў, якія ідэнтыфікуюць сябе як жыхары Беларусі і грамадзяне Рэспублікі Беларусь, і абумоўлены сістэмай каштоўнасцяў, агульнапрынятых у беларускім грамадстве (сям’я і таварыскія адносіны з блізкімі сваякамі, сяброўства і ўзаемадапамога, рэлігійная верацярпімасць, здароўе і адукацыя).

Метапрадметныя вынікі навучання звязаны з выпрацоўкай у вучняў уменняў самастойна вызначаць мэты свайго навучання, уяўляць, аналізаваць і карэктаваць іх вынікі ва ўмовах індывідуальнай і калектыўна-размеркавальнай формаў дзейнасці; уменняў сістэматызаваць і абагульняць змест вучэбнага матэрыялу і рабіць на гэтай аснове аргументаваныя высновы; уменняў аналізаваць сучасную сацыяльную рэчаіснасць і прагназаваць уласную жыццядзейнасць; уменняў ажыццяўляць пошук, збор, апрацоўку розных крыніц гістарычнай інфармацыі, перакладаць інфармацыю з візуальнага ў вербальны выгляд і наадварот.

У адпаведнасці з прадметнымі вынікамі навучання вучням трэба засвоіць найважнейшыя факты, якія характарызуюць гістарычны працэс у цэлым і розныя бакі грамадскага развіцця; найбольш істотныя прычынна-выніковыя сувязі; асноўныя гістарычныя паняцці. Прадметныя вынікі навучання гісторыі Беларусі канкрэтызаваны ў патрабаваннях да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці па кожным з раздэлаў вучэбнай праграмы.

Змест гістарычнага матэрыялу вучні засвойваюць у працэсе вучэбна-пазнавальнай дзейнасці. Віды вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў падчас навучання гісторыі Беларусі вызначаюцца ў адпаведнасці з кампетэнтнасным падыходам да іх падрыхтоўкі. Сярод іх: работа з рознымі крыніцамі гістарычнай інфармацыі (змест вучэбнага дапаможніка, гістарычны слоўнік, гістарычная карта, гістарычны дакумент, ілюстрацыі, фатаграфіі, фрагменты дакументальных кінастужак, Інтэрнэт і інш.); складанне табліц з гістарычнай інфармацыяй; характарыстыка гістарычных падзей, з'яў, працэсаў, асоб; расшэнне і складанне храналагічных заданняў; распрацоўка вучэбных праектаў і інш.

Структура вывучэння гісторыі Беларусі ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі пададзена ў наступнай табліцы.

Клас	Змест вучэбнага матэрыялу
VI	Гісторыя Беларусі з найстаражытных часоў да канца XV ст.
VII	Гісторыя Беларусі, XVI – канец XVIII ст.

У VI класе вывучаецца матэрыял пра засяленне тэрыторыі Беларусі людзьмі; насельніцтва беларускіх земляў у бронзавым і жалезным вяках; зараджэнне дзяржаўнасці на беларускіх землях; хрысціянізацыю беларускіх земляў; развіццё феадальнага грамадства; палітычнае, гаспадарчае, культурнае развіццё беларускіх земляў; пра асаблівасці фарміравання беларускага этнасу.

У VII класе вывучаецца матэрыял пра развіццё дзяржаўнага ладу і палітычнае становішча ВКЛ; пра грамадска-палітычнае, сацыяльна-эканамічнае, культурнае развіццё беларускіх земляў у разглядаемы перыяд; пра прычыны ўтварэння Рэчы Паспалітай, асаблівасці Рэфармацыі і Контррэфармацыі на беларускіх землях, распаўсюджанне ўніяцтва, фарміраванне беларускай народнасці; пра падзеі казацка-сялянскай вайны 1648–1651 гг., вайны Расіі з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг., Паўночнай вайны 1700–1721 гг. на беларускіх землях; спробы правядзення палітычных рэформаў у Рэчы Паспалітай, паўстанне 1794 г. на беларускіх землях, асаблівасці эпохі Асветы на беларускіх землях.

Вучэбная праграма па гісторыі Беларусі прадугледжвае правядзенне ўрокаў «Наш край», што дазволіць пазнаёміць вучняў з асаблівасцямі гістарычнага развіцця свайго рэгіёна. Асаблівасць арганізацыі навучання пры засваенні краязнаўчага матэрыялу абумоўлівае выкарыстанне гісторыка-дакументальнай хронікі «Памяць»; правядзенне экскурсій, вандровак, наведванне музеяў і іншых устаноў, арганізацыю праектнай (даследніцкай) дзейнасці вучняў, правядзенне сустрэч са знакамітымі землякамі.

Настаўнік мае права з улікам асаблівасцяў арганізацыі адукацыйнага працэсу ва ўстанове адукацыі, пазнавальных магчымасцяў вучняў змяніць паслядоўнасць вывучэння матэрыялу ў рамках вучэбнага часу, прызначанага для засваення зместу пэўных тэм. Варта ўлічыць, што рэзервовы час можа быць выкарыстаны для правядзення ўрокаў кантролю засваення вучнямі зместу адукацыі па вучэбным прадмеце.

ГIСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ З НАЙСТАРАЖЫТНЫХ ЧАСОЎ ДА КАНЦА XV ст. (35 г)

Уводзiны (1 г). Значэнне ведаў па айчыннай гiсторыi. Гiсторыя Беларусi – частка сусветнай гiсторыi. Перыяды ў гiсторыi Беларусi. Гiстарычныя крынiцы.

Радзел I. БЕЛАРУСКIЯ ЗЕМЛI Ў НАЙСТАРАЖЫТНЫЯ ЧАСЫ I РАННIМ СЯРЭДНЯВЕЧЧЫ (6 г)

Найстаражытныя людзi на беларускай зямлi. Прырода i людзi ў старажытнасцi. Засяленне тэрыторыi Беларусi. Заняткi i лад жыцця старажытных людзей у каменным веку. Роды i плямёны.

Змены ў новым каменным веку. Зараджэнне вытворчай гаспадаркi. З'яўленне жывёлагадоўлi. Першыя земляробы. Узникненне няроўнасцi ў грамадстве. Першабытнае мастацтва.

Пачатак выкарыстання металаў на беларускiх землях. Першыя прылады працы з металу. Значэнне адкрыцця жалеза. Будаванне гарадзiшчаў. Мiфы i рэлігiйныя ўяўленнi.

Насельнiцтва беларускiх земляў у бронзавым i жалезным вяках. Рассяленне iндаеўрапейцаў. Плямёны балтаў. Лад жыцця. Асноўныя заняткi. Суседская абшчына.

Рассяленне славянаў (2 г). Шляхi рассялення славянаў на тэрыторыi Беларусi. Племянныя княжаннi. Князi i вайсковая сiла. Веча. Заняткi i вераваннi найстаражытных славянаў.

Патрабаваннi да вынiкаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасцi вучняў

Ведаць:

асноўныя перыяды ў гiсторыi Беларусi, iх храналагiчныя рамкi;
перыядызацыю гiсторыi першабытнага грамадства на тэрыторыi Беларусi;
асноўныя падзеi ў гiсторыi Беларусi найстаражытнага часу i ранняга Сярэднявечча i iх даты (*засяленне тэрыторыi Беларусi найстаражытнымi людзьмi, зараджэнне вытворчай гаспадаркi, пачатак выкарыстання металаў, пачатак жалезнага веку на тэрыторыi Беларусi, рассяленне на тэрыторыi Беларусi iндаеўрапейцаў, рассяленне на тэрыторыi Беларусi славянаў*);

азначэннi гiстарычных паняццяў (*стаянка, радавая абшчына, племя, суседская абшчына, гарадзiшча, князь, дружына, веча, паганства*).

Умець:

сiнхранiзаваць *пад кiраўнiцтвам настаўнiка* гiстарычныя падзеi, што адбывалiся ў раннiм Сярэднявеччы на тэрыторыi Беларусi i ў Заходняй Еўропе;

паказваць на гiстарычнай карце: *першыя знойдзеныя археолагамi стаянкi чалавека на тэрыторыi Беларусi; кiрункi засялення людзьмi тэрыторыi Беларусi; кiрункi пранiкнення на тэрыторыю Беларусi iндаеўрапейцаў, кiрункi пранiкнення славянаў на тэрыторыю Беларусi; тэрыторыi рассялення крывiчоў-палачанаў, дрыгавiчоў, радзiмiчаў, найстаражытныя гарады на тэрыторыi Беларусi;*

складаць апаবাদанне на аснове тэксту параграфу, iлюстрацый, гiстарычнай карты *пра засяленне тэрыторыi Беларусi найстаражытнымi людзьмi; пра прылады працы, заняткi i побыт першабытных людзей на тэрыторыi Беларусi; пра рассяленне на тэрыторыi Беларусi славянаў; пра развiццё мастацтва i гарадоў на тэрыторыi Беларусi; пра рэлігiйныя вераваннi першабытных людзей на тэрыторыi Беларусi;*

знаходзiць у тэксце вучэбнага дапаможнiка i рэпрадукаваць меркаваннi, якiя тлумачаць прычынна-вынiковыя сувязi памiж гiстарычнымi падзеямi: *адступ ледавіка з тэрыторыi Беларусi – пранiкненне сюды першабытных людзей; складаныя ўмовы жыцця i здабычы ежы – аб'яднанне людзей у родавыя калектывы; пагроза голаду, ненадзейнасць здабычы ежы паляваннем – прыручэнне жывёл; пераход да вытворчай гаспадаркi – большая незалежнасць ад прыроды; выкарыстанне медзяных i бронзавых прылад працы – павышэнне вынiкаў працы людзей; выраб жалезных сякер – з'яўленне лядна-агнавога земляробства; з'яўленне маёмаснай няроўнасцi – з'яўленне рознага па багаццi iнвентару пахаванняў; развiццё земляробства i жывёлагадоўлi – будаванне ўмацаваных селiшчаў*

(гарадзішчаў); адсутнасць навуковага разумення паходжання ўсяго існага – з'яўленне міфаў; пасяховая вайна – умацненне аўтарытэта і ўлады князя ва ўсходнеславянскім грамадстве; з'яўленне дружыны – умацаванне ўлады князя ва ўсходнеславянскім грамадстве; знешняя ваенная небяспека – стварэнне дзяржаўнай арганізацыі; небяспека атак ворагаў – стварэнне ўмацаваных селішчаў (гарадзішчаў).

Радзел II. ПЕРШЫЯ ДЗЯРЖАВЫ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў IX – СЯРЭДЗІНЕ XIII ст. (11 г)

Зараджэнне дзяржаўнасці. Перадумовы ўзнікнення дзяржаўнасці. Полацкая зямля – першая дзяржава на тэрыторыі Беларусі. Старажытны Полацк. Пачатак полацкай княскай дынастыі. Рагвалод. Стасункі Полацка з Ноўгарадам і Кіевам. Беларускія землі ў складзе Кіеўскай Русі.

Полацкае княства (зямля) у канцы X–XI стст. Аднаўленне полацкай княскай дынастыі. Умацаванне Полацкага княства пры Брачыславе Ізяславічы. Кіраванне Усяслава Брачыславіча. Бітва на Нямізе. Найвышэйшы ўздым Полацкага княства.

Полацкая зямля ў XII – першай палове XIII ст. Воласці і княствы. Часовы ўздым Мінскага княства. Адносіны Полацка і Кіева. Веча ў Полацкай зямлі.

Тураўскае княства. Старажытны Тураў. Адносіны Турава з Кіевам. Юрый Яраславіч і здабыццё незалежнасці Тураўскім княствам. Гароды і воласці Тураўскай зямлі.

Беларускія землі ва ўмовах раздробленасці. Раздробненасць Полацкай і Тураўскай земляў. Беларускія землі ў складзе Смаленскага і Чарнігаўскага княстваў. Лёс Берасцейшчыны. Узнікненне гарадоў і княстваў у Панямонні.

Знешняя небяспека ў першай палове XIII ст. З'яўленне крыжакоў ва Усходняй Прыбалтыцы. Змаганне з крыжакамі. Мангольскае нашэсце і беларускія землі.

Гаспадарка беларускіх земляў. Гаспадарчыя заняткі. Абавязкі насельніцтва. Формы землеўладання. Узнікненне гарадоў на тэрыторыі Беларусі. Гарадскія рамёствы. Гандаль.

Хрысціянізацыі земляў. Пашырэнне хрысціянства. Паганства і хрысціянства. Рэлігійна-асветніцкія дзеячы: Еўфрасіння Полацкая і Кірыл Тураўскі. Вынікі і значэнне пашырэння хрысціянства.

Культура беларускіх земляў. Забудова гарадоў. Абарончыя збудаванні. Каменнае дойлідства. Полацкі Сафійскі сабор. Мастацтва. Пісьменнасць. Помнікі пісьменнасці.

Штодзённае жыццё нашых продкаў. Сацыяльная структура грамадства. Селішчы і жыллё. Харчаванне. Вайсковая справа і зброя. Забаўкі.

Абагульненне па радзелах I і II (1 г)

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

асноўныя падзеі ў гісторыі Беларусі IX – сярэдзіны XIII ст. і іх даты (узнікненне Полацкага княства, узнікненне Тураўскага княства; першыя згадкі ў летапісе Полацка, Турава, Мінска; княжанне Рагвалода, Брачыслава Ізяславіча, Усяслава Брачыславіча, бітва на Нямізе; найвышэйшы ўздым Полацкага княства; уздым Мінскага княства, здабыццё Туравам незалежнасці, княжанне Юрыя Яраславіча; установа Полацкай і Тураўскай епархій; будаванне цэркваў у Полацку і Гародні, стварэнне крыжа Еўфрасінні Полацкай, пачатак раздробленасці Полацкага і Тураўскага княстваў);

азначэнні гістарычных паняццяў (крыжакі, волакі, дзяцінец, пасады, фрэска, берасцяная грамата, летапісы, жыццё, прытча);

імёны гістарычных дзеячаў, дзеячаў культуры Беларусі ў IX – сярэдзіне XIII ст., вынікі іх дзейнасці (Рагвалод, Брачыслаў, Усяслаў, Юрый Яраславіч, Еўфрасіння Полацкая, Кірыл Тураўскі);

дасягненні культуры на тэрыторыі Беларусі ў IX – сярэдзіне XIII стст.

Умець:

сінхранізаваць пад кіраўніцтвам настаўніка гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў IX – сярэдзіне XIII ст. на тэрыторыі Беларусі і у Заходняй Еўропе;

паказваць на гістарычнай карце: *першыя дзяржавы на тэрыторыі Беларусі, старажытныя гарады на тэрыторыі Беларусі; кірункі мангольскага нашэсця праз беларускія землі;*

складаць апаваданне на аснове тэксту параграфа, ілюстрацый, гістарычнай карты *пра ўзнікненне першых дзяржаў на тэрыторыі Беларусі; змаганне полацкіх і кіеўскіх князёў, бітву на Нямізе; пра здабыццё Тураўскім княствам незалежнасці; пра супрацьстаянне беларускіх земляў знешнім заваёўнікам; пра асаблівасці гаспадаркі ўсходніх славянаў; пра знешні выгляд усходнеславянскіх гарадоў і іх ролю ў сацыяльна-эканамічным і грамадска-палітычным жыцці; пашырэнне хрысціянства на беларускіх землях і яго значэнне для беларускіх земляў; помнікі культуры на беларускіх землях (Сафійскі сабор у Полацку, Спаская царква ў Полацку, Барысаглебская царква ў Гародні, крыж Еўфрасінні Полацкай, берасцяныя граматы);*

знаходзіць у тэксце і рэпрадукаваць меркаванні, якія тлумачаць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі: *ускладненне грамадскага жыцця, знешняя небяспека – стварэнне моцнай улады, дзяржавы; імкненне пашырыць межы Полацкага княства – войны з суседзямі; натуральная гаспадарка, адсутнасць трывалых эканамічных сувязяў, узнікненне прыватнага землеўладання, узмацненне баярства – распад Полацкай зямлі на асобныя княствы-воласці; наслабленне княскай улады – пашырэнне паўнамоцтваў веча ў Полацку; абарона Турава ў 1157 г. – здабыццё Тураўскім княствам незалежнасці; пранікненне крыжакоў ва Усходнюю Прыбалтыку – ваеннае сутыкненне з Полацкім княствам; з'яўленне больш дасканалых прылад працы, выкарыстанне цяглавай сілы, пераход да двухполля і трохполля – павелічэнне прадукцыйнасці працы; аддзяленне рамяства ад сельскай гаспадаркі – узнікненне гарадоў; прыняцце хрысціянства – будаўніцтва на Русі цэркваў і манастыроў, узнікненне Полацкай і Тураўскай епархій, развіццё пісьменнасці і адукацыі.*

Радзел III. БЕЛАРУСКІЯ ЗЕМЛІ Ў ПЕРЫЯД УЗНІКНЕННЯ І ЎМАЦАВАННЯ ВКЛ (СЯРЭДЗІНА XIII – КАНЕЦ XIV ст.) (7 г)

Утварэнне Вялікага Княства Літоўскага. Перадумовы ўтварэння Вялікага Княства. Міндоўг – першы кіраўнік новай дзяржавы. Змаганне за ўмацаванне дзяржавы.

Умацаванне вялікакняскай улады. Шляхі ўключэння беларускіх земляў у склад ВКЛ. Княжанне Гедыміна і Альгерда. Змаганне з крыжацкай агрэсіяй. Стараста Давыд Гарадзенскі, князь Андрэй Полацкі.

Княжанне Ягайла. Змаганне Ягайла за вялікае княжанне. Прычыны збліжэння ВКЛ і Польшчы. Крэўская ўнія і яе ўмовы.

Дзяржаўны лад ВКЛ. Тэрытарыяльны падзел ВКЛ. Дзяржаўны лад і кіраванне. Мясцовыя органы ўлады.

Гаспадарчае развіццё. Сельская гаспадарка і промыслы. Гарады і заняткі іх жыхароў. Гандаль.

Культура і рэлігійнае жыццё. ВКЛ – дзяржава розных народаў. Роля праваслаўнай царквы. Паганства. Пачатак распаўсюджвання каталіцтва. Архітэктура. Выяўленчае і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва.

Абагульненне па раздзеле III (1 г)

Патрабаванні да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

асноўныя падзеі ў гісторыі Беларусі сярэдзіны XIII – канца XIV ст. і іх даты (*утварэнне ВКЛ, княжанне Міндоўга, Гедыміна, Альгерда, Ягайла; Крэўская ўнія, Востраўскае пагадненне*);

азначэнні гістарычных паняццяў (*Вялікае Княства Літоўскае, Крэўская ўнія, прывілей, вялікі князь («гаспадар»), вялікакняская (гаспадарская) рада*);

імёны гістарычных дзеячаў Беларусі сярэдзіны XIII – канца XIV ст., вынікі іх дзейнасці (*Міндоўг, Гедымін, Альгерд, Ягайла, Давыд Гарадзенскі, Андрэй Полацкі*);

дасягненні культуры на тэрыторыі Беларусі ў сярэдзіне XIII – канцы XIV ст.

Умeць:

сiнхрaнiзaвaць пaд кiрaўнiцтвaм нaстaўнiкa гiстaрычнaя пaдзeй, штo адбывaлiся ў сярэдзiнe XIII – кaнцa XIV ст. нa тэрытoрыi Бeлaрусь i ў Зaxoднaй Еўрoпe;

пaкaзвaць нa гiстaрычнaй кaрцe: тэрытoрыю ВКЛ пaдчaс кiрaвaннa Мiндoўгa, Гeдымiнa, Aльгeрдa, Ягaйлa; кiрункi вaеннaя пaхoдaў вaлiкiх князeў лiтoўскiх супрaць крyжaкoў, мaнгoлa-тaтaр, мeсцa бiтвaў;

склaдaць aпaвaдaннe нa пaдстaвe тэкстa пaрaгрaфa, iлюстpaцый, гiстaрычнaй кaртa прa ўтвaрэннe ВКЛ; iшлaхi ўклoчэннa бeлaрускiх зeмляў у склaд ВКЛ; змaгaннe ВКЛ з крyжaкaмi i мaнгoлa-тaтaрaмi; пpычынa, умoвы i вынiкi Крэўскaй унii; дзaржaўнa лaд i кiрaвaннe ВКЛ, гaспaдaрчaе рaзвiццe ВКЛ, рoлю бeлaрускiх гaрaдoў у сaцьяльнa-экaнaмiчнaм i грaмaдскa-пaлiтычнaм жыццi ВКЛ, пaшырэннe кaтaлiцызмa нa бeлaрускiх зeмлях i ягo знaчэннe, пoмнiкi кyльтyры нa бeлaрускiх зeмлях;

знaхoдзiць у тэкстe i рэпpадукaвaць мepкaвaннi, якiя тлyмaчaць пpычыннa-вынiкoвaя сувязi пaмiж гiстaрычнaмi пaдзeямi: рaзвiццe гaспaдaрчых сувязяў, знeшнaя нeбязпeкa – узнiкнeннe Вялiкaгa Князтвa Лiтoўскaгa; пaтpабaвaннi экaнaмiчнaгa рaзвiццa, гeапaлiтычнaе стaнoвiшчa ВКЛ – зaклoчэннe Крэўскaй унii.

Рaдзeл IV. БEЛAРУСКIЯ ЗEМЛI Ў СКЛAДЗE ВКЛ У КAНЦA XIV–XV ст. (9 г)

Князaннe Вiтaўтa. Нaмaгaннi Вiтaўтa пa аднaўлeннi сaмaстoйнaсцi ВКЛ. Знeшнaя пaлiтыкa Вiтaўтa. Вялiкaе Князтвa Лiтoўскaе нa вяршынi мaгyтнaсцi.

Вялiкaя вaйнa i Гpунвaльдскaя бiтвa. Узмaцнeннe крyжaцкaй нeбязпeкi. Пaдpытoўкa дa рaшyчaгa адпoрy крyжaкaм. Пaчaтaк вaйнa. Гpунвaльдскaя бiтвa. Вынiкi i гiстaрычнaе знaчэннe бiтвa. Тoрyнскi мiр.

Гpамaдзянскaя вaйнa 1432–1439 гг. Сyпpячнaсцi пaмiж гpупoўкaмi фeдaлaў у ВКЛ. Змaгaннe пaмiж Свiдpыгaйлaм i Жыгiмoнтaм. Кaзiмiр Ягaйлaвiч i ягo пaлiтыкa.

Вoйскa i вaйскoвaя спрaвa. Знeшнaя пaлiтыкa ВКЛ у дpyгoй пaлoвe XV ст. Aргaнiзaцыя вoйскa. Узбpaeннe. Aсaблiвaсцi знeшнaй пaлiтыкi. Стpатa ВКЛ пepшынствa ў «збiрaннi рyскiх зeмляў».

Рaзвiццe фeдaлaльнaгa гpамaдствa. Сeльскaя гaспaдaркa. Фaрмiрaвaннe сaслoўяў у Вялiкiм Князтвe Лiтoўскaм. Зeмлeўлaдaннe i зeмлeкaрыстaннe. Сялянскiя пaвiннaсцi. Пaчaтaк зaнявoльвaннa сялян.

Рaзвiццe гaрaдoў. Рoст гaрaдoў i iх нaсeльнiцтвa. Узрaстaннe рoлi рaмaствa i гaндлy. Мaгдэбyргскaе пpавa.

Этнiчнaе рaзвiццe. Aсaблiвaсцi фaрмiрaвaннa бeлaрускaгa этнaсy. Пaхoджaннe нaзвa «Бeлaя Рyсь». Этнiчнaя мeншaсцi ў ВКЛ. Стaнoвiшчa пpавaслaўнaй цaрквa i кaтaлiцкaгa кaсццeлa.

Кyльтyрa. Aснoўнaя мaстaцкiя стылi. Дoйлiдствa. Жывaпiс i скyльптyрa. Лiтaрaтyрa.

Абaгyльнeннe пa рaдзeлe IV (1 г)

НAШ КPАЙ «З НAЙСТАРАЖЫТНых ЧAcOў ДA КAНЦA XV ст.» (1 г)

Пaтpабaвaннi дa вынiкaў вyчэбнa-пaзнaвaльнaй дзeйнaсцi вyчняў

Вeдaць:

aснoўнaя пaдзeй ў гiстoрыi Бeлaрусь ў кaнцa XIV – XV ст. i iх дaтa (князaннe Вiтaўтa, Кaзiмiр Ягaйлaвiчa; Гpунвaльдскaя бiтвa, гpамaдзянскaя вaйнa пaмiж фeдaлaмi);

aзнaчэннi гiстaрычных пaняццaў (Вялiкaе Князтвa Лiтoўскaе, Рyскaе i Жaмoйцкaе, Стaтyт, вaявoдствa, кaнцлep, пaспaлiтaе рyшaннe, хaрyгвa, чынш, пaншчынa, iшлaхтa, мaшчaнe, рaтyшa, мaгдэбyргскaе пpавa, мaгiстpат, этнaс);

iмeнa гiстaрычных дзeячaў Бeлaрусь кaнцa XIV – XV ст., вынiкi iх дзeйнaсцi (Вiтaўт, Кaзiмiр Ягaйлaвiч);

дaсягнeннi кyльтyры нa тэрытoрыi Бeлaрусь ў кaнцa XIV – XV ст.

Умець:

сінхранізаваць *пад кіраўніцтвам настаўніка* гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў канцы XIV – XV ст. на тэрыторыі Беларусі і ў Заходняй Еўропе;

паказваць на гістарычнай карце: *тэрыторыю ВКЛ падчас княжання Вітаўта; кірункі ваенных паходаў Вітаўта супраць крыжакоў, мангола-татар, месцы бітваў;*

складаць апавяданне на аснове тэксту параграфа, ілюстрацый, гістарычнай карты *пра пашырэнне тэрыторыі ВКЛ пры Вітаўце, Грунвальдскую бітву і яе значэнне, вынікі грамадзянскай вайны паміж феадаламі, знешнюю палітыку ВКЛ, развіццё гарадоў у ВКЛ і значэнне магдэбургскага права, становішча праваслаўнай і каталіцкай царквы ў ВКЛ, помнікі культуры на беларускіх землях, паходжанне назвы «Белая Русь»;*

знаходзіць у тэксце і рэпрадукаваць меркаванні, якія тлумачаць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі: *узмацненне небяспекі з боку крыжакоў – Грунвальдская бітва; рост супярэчнасцяў паміж феадаламі – грамадзянская вайна; рост гарадоў – магдэбургскае права.*

**АГУЛЬНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА АРГАНІЗАЦЫІ АДУКАЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ
ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў VI КЛАСЕ**

Падчас навучання гісторыі Беларусі ў VI класе рэкамендуецца арганізоўваць наступныя віды вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў: каментаванае і самастойнае чытанне; складанне простага плана; складанне апавядання пра гістарычныя падзеі з апорай на план і розныя крыніцы інфармацыі (тэкст параграфа, схема, ілюстрацыя, гістарычная карта); работа з гістарычнай картай, урыўкамі з гістарычных дакументаў; работа з гістарычным слоўнікам; падрыхтоўка кароткіх паведамленняў пра гістарычныя падзеі і асоб па прапанаваным плане; рашэнне і складанне храналагічных заданняў; складанне *пад кіраўніцтвам настаўніка* табліц з гістарычнай інфармацыяй (храналагічных, сінхранічных, інфармацыйных, параўнальных).

Па выніках вывучэння гісторыі Беларусі ў VI класе вучні павінны

ўмець:

– вызначаць храналагічную паслядоўнасць вывучаных гістарычных падзей, іх працягласць;

– суадносіць дату гістарычнай падзеі са стагоддзем, перыядам Сярэднявечча;

– сінхранізаваць *пад кіраўніцтвам настаўніка* гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў вывучаны перыяд на тэрыторыі Беларусі і ў Еўропе;

– паказваць на гістарычнай карце месцы вывучаных гістарычных падзей;

– выкарыстоўваць легенду гістарычнай карты для пошуку інфармацыі на карце;

– складаць апавяданне на аснове тэксту параграфа, ілюстрацый, гістарычнай карты пра вывучаныя падзеі;

– правільна выкарыстоўваць вывучаныя гістарычныя паняцці;

– працаваць з тэкстам вучэбнага дапаможніка;

вылучаць галоўнае ў тэксце параграфа, складаць просты план пункта параграфа ці адказу на пэўнае пытанне;

задаваць пытанні да тэксту параграфа, ілюстрацыі;

знаходзіць у тэксце параграфа адказы на пастаўленыя пытанні;

знаходзіць у тэксце і рэпрадукаваць меркаванні, якія тлумачаць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі;

інтэрпрэтаваць і абагульняць інфармацыю параграфа, фармуляваць простыя высновы;

працаваць з рознымі формамі прад’яўлення інфармацыі (тэкст параграфа, схема, картасхема і інш.), знаходзіць інфармацыю і выкарыстоўваць яе пры складанні расказа;

– чытаць фрагменты гістарычных дакументаў, адказваць на пытанні да іх;

– выкарыстоўваць розныя крыніцы інфармацыі (даведнікі, дзіцячыя энцыклапедыі, інтэрнэт і інш.) для падрыхтоўкі кароткіх паведамленняў пра найважнейшыя падзеі, гістарычныя асобы, дасягненні культуры Беларусі ў вывучаны перыяд;

– пад кiраўнiцтвам настаўнiка па прапанаваных крытэрыях параўноўваць гiстарычныя падзеi i з’явы;

прымяняць набытыя веды i ўменнi для:

– рашэннiя вучэбных заданняў;

– тлумачэннiя гiстарычнага кантэксту (пры чытаннi мастацкай лiтаратуры, праглядзе фiльмаў, наведваннi гiстарычных месцаў i г.д.);

– вызначэннi сваiх адноснаў да найбольш значных падзей i гiстарычных асоб гiсторыi Беларусi з найстаражытных часоў да канца XV ст.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«География»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ГЕОГРАФИЯ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Цель учебного предмета «География» – формировать у учащихся географическую культуру и систему знаний о природных и социально-экономических процессах в мире, отдельных регионах, странах, Республике Беларусь; научить их применять географические знания в повседневной жизни; развивать компетенции учащихся: учебно-познавательную, приоритета географической информации, ценностно-смысловую, географических действий, пространственного ориентирования и коммуникативную.

Задачи обучения учебному предмету «География»:

– формирование у учащихся знаний о географической оболочке Земли, территориальной организации экономической жизни общества, взаимодействии между человеческим обществом и природной средой (учебно-познавательная компетенция);

– формирование умений характеризовать физико-географические особенности природы материков и океанов, выделять общие и отличительные территориальные особенности, экономико-географические показатели отдельных стран, особенности географического и геополитического положения территорий, стратегии устойчивого развития человечества и Республики Беларусь (компетенция приоритета географической информации);

– развитие способностей учащихся видеть и понимать географическую картину мира, осознавать свою роль и предназначение в мире; умения выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения (ценностно-смысловая компетенция);

– формирование умений работать с картографическими источниками информации: овладение практическими приемами работы с картой, осмысление содержания карты, развитие пространственного представления; использование информации о географических процессах и явлениях (графической, статистической, справочной, краеведческой) и осуществление пространственно-территориальной привязки (компетенция пространственного ориентирования);

– развитие способностей учащихся к коммуникативной деятельности: умения географически аргументировать результаты наблюдений процессов, происходящих в природе и обществе, выражать их различными способами; умения использовать межличностные формы взаимодействия и общения в процессе обучения (коммуникативная компетенция).

В настоящее время приоритетными **направлениями**, имеющими принципиальное теоретическое и практическое значение, являются следующие: естественно-научное, аксиологическое, пространственно-ориентационное, прикладное.

Оптимальными и эффективными **подходами**, определяющими теоретическую и методическую базу изучения учебного предмета «География», являются комплексный географический подход, пространственный, системно-деятельностный, детерминистский, профессионально-компетентностный, культурологический, исследовательский и ценностный.

Базовый комплексный географический подход предполагает логическую взаимосвязь и взаимозависимость природных явлений, социальных структур, экономических и политических процессов.

Пространственный подход рассматривает развитие стран и международных отношений с точки зрения пространственного фактора.

Системно-деятельностный подход определяет необходимость последовательного представления содержания учебного материала и учебных задач и предполагает организацию учебного сотрудничества различных уровней (учитель – учащийся, учащийся – учащийся, учащийся – группа).

Профессионально-компетентностный подход направлен на формирование у учащихся основных географических знаний и развитие умений и навыков, имеющих практическую и прикладную значимость в их жизни и будущей профессиональной деятельности.

Культурологический подход позволяет рассмотреть географическую среду через призму достижений общечеловеческой культуры и направлен на развитие духовности, морали и гуманистических качеств личности учащегося.

В основу **детерминистского подхода** положено однозначное соответствие причины и следствия природных явлений и процессов.

Исследовательский подход подразумевает поиск, исследование и творчество на учебных занятиях.

В основе **ценностного подхода** лежит ориентация на комплекс ценностей, которые представлены общечеловеческими ценностями, а также понятиями: Человек (абсолютная ценность), Знание, Отечество, Земля, Мир.

Компетентностный подход интегрирует названные подходы и обеспечивает комплексное овладение учащимися предметными и метапредметными знаниями и умениями. Каждая из компетенций характеризуется своим учебным содержанием (теоретическим и практическим), а также основными видами деятельности:

учебно-познавательная компетенция предусматривает владение знаниями об объектах изучения физической и социально-экономической географии и соответствующими умениями, навыками и способами деятельности;

компетенция приоритета географической информации предполагает формирование умений характеризовать физико-географические особенности природы материков и океанов, выделять общие и отличительные территориальные особенности, экономико-географические показатели отдельных стран, особенности географического и геополитического положения территорий, стратегии устойчивого развития человечества и Республики Беларусь;

ценностно-смысловая компетенция предполагает развитие умений выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения; способностей учащихся видеть и понимать окружающий мир, осознавать свою роль и предназначение;

компетенция географических действий обеспечивает формирование опыта деятельности по применению географических знаний и умений в жизненных ситуациях;

компетенция пространственного ориентирования обеспечивает формирование умений работать с картографическими источниками информации, использовать информацию о географических процессах и явлениях и осуществлять пространственно-территориальную привязку;

коммуникативная компетенция реализуется посредством развития способностей учащихся к коммуникативной деятельности: умения географически аргументировать результаты наблюдений процессов, происходящих в природе и обществе, выражать их различными способами; умения использовать межличностные формы взаимодействия и общения в процессе обучения.

Принципами отбора содержания обучения являются:

- принцип развития естественно-научного мышления;
- принцип целостного представления о мире;
- принцип связи теории с практикой и реализации через практическую деятельность;
- принцип минимизации теоретических сведений с учетом их значимости в повседневной жизни;
- принцип взаимосвязи чувственного и логического, рационального и иррационального в процессе познания мира.

Содержание учебного материала для обобщающего повторения планирует учитель на основе учета усвоенных в течение года знаний, умений и навыков и систематизированного теоретического и практического материала, изложенного в рубрике «Основные требования к результатам учебной деятельности».

Практические работы без звездочки являются обучающими. Итоговые практические работы отмечены звездочкой и могут быть выполнены в рамках тематического контроля.

ГЕОГРАФИЯ. ФИЗИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ VI КЛАСС

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА (35 ч)

ВВЕДЕНИЕ (1 ч)

География как наука. Физическая и социально-экономическая география. Оболочки Земли: литосфера, гидросфера, атмосфера, биосфера. Значение географии в жизни и хозяйственной деятельности людей.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

знания:

на уровне представления:

- о физической географии;
- социально-экономической географии;
- оболочке Земли;

основные понятия: география, объект изучения географии;

умения и навыки:

объяснять роль географии в жизни и хозяйственной деятельности людей.

Раздел I. ЗЕМЛЯ НА ПЛАНЕ МЕСТНОСТИ, ГЛОБУСЕ И КАРТЕ (9 ч)

Тема 1. План местности (3 ч)

Стороны горизонта. Ориентирование на местности. Компас. Азимут. Определение азимутов с помощью компаса и направлений по заданным азимутам.

Понятие о плане местности, условные знаки. Масштаб и его виды.

Абсолютная и относительная высоты. Чтение плана местности.

Виды деятельности

Выполнение практической работы: чтение плана местности, определение масштаба, перевод масштаба из одного вида в другой; работа с компасом; работа с планом местности при чтении картографической информации.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

знания:

на уровне представления:

об изображении территории на плане местности;

основные понятия: ориентирование, азимут, план местности, масштаб; численный, именованный и линейный масштаб; условные знаки, абсолютная и относительная высоты;

умения и навыки:

читать план местности (определять объекты по условным знакам, стороны горизонта, азимут, абсолютную высоту, относительную высоту, направления, расстояния, их взаиморасположение);

определять масштаб, переводить масштаб из одного вида в другой;

работать с компасом;

работать с планом местности при чтении картографической информации.

Практическая работа

1. Чтение плана местности. Определение азимутов и направлений по заданным азимутам с помощью компаса.

Тема 2. Глобус и географическая карта (5 ч)

Глобус – модель Земли. Географические полюса. Градусная сетка: параллели, экватор, меридианы, начальный меридиан.

Понятие о географической карте. Отличия географической карты от плана местности. Особенности изображения земной поверхности (высот и глубин) на глобусе и карте. Легенда карты.

Географические координаты: географические широта и долгота. Современные способы определения географических координат.

Различия карт по масштабу (мелкомасштабные, среднемасштабные, крупномасштабные), по охвату территории (мировые карты, карты отдельных материков и океанов, частей материков), по содержанию (общегеографические, в том числе топографические, и тематические). Значение карт в географии, жизни и хозяйственной деятельности людей.

Виды деятельности

Работа с картой и глобусом: показывание географических полюсов, экватора, начального меридиана, географических объектов; выполнение практической работы: определение (измерение) расстояний, географических координат и направлений, определение географических координат своего населенного пункта; работа с контурной картой: обозначение и прописывание географических объектов, обозначение своего населенного пункта.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

знания:

на уровне представления:

о глобусе;

значении географических карт;

современных способах определения географических координат;

основные понятия: географическая карта, легенда карты, экватор, параллель, меридиан, начальный меридиан, градусная сетка, географические полюса, географические широта и долгота, географические координаты, изолинии, горизонталы;

умения и навыки:

объяснять отличия плана от карты;

различать географические карты по масштабу, охвату территории, содержанию;

показывать на карте и глобусе: географические полюса, экватор, начальный меридиан, географические объекты;

определять (измерять) расстояния по картам и глобусу, географические координаты и направления;

обозначать и подписывать географические объекты на контурной карте;
работать с географической картой для определения географических координат своего населенного пункта;

работать с контурной картой для обозначения своего населенного пункта с использованием географических координат.

Практическая работа

2*. Определение географических координат по картам и нанесение географических объектов по заданным координатам на контурную карту.

Обобщающее повторение (1 ч)

Раздел II. ПРИРОДА ЗЕМЛИ (25 ч)

Тема 3. Литосфера и рельеф Земли (6 ч)

Понятие о литосфере. Внутреннее строение Земли: ядро, мантия, земная кора. Строение и мощность земной коры. Типы земной коры: материковая и океаническая.

Внутренние силы Земли. Землетрясения, вулканизм: причины и географическое распространение, сейсмические пояса. Строение вулкана, различие вулканов по активности.

Внешние силы Земли. Выветривание: физическое, химическое, биологическое.

Горные породы и минералы земной коры. Магматические, осадочные и метаморфические горные породы. Использование и охрана недр Земли.

Рельеф Земли. Основные формы рельефа суши: равнины, горы. Горные страны. Различия равнин по характеру поверхности (плоские, холмистые), по абсолютной высоте (впадины, низменности, возвышенности, плоскогорья). Различия гор по высоте (низкие, средневысотные, высокие).

Рельеф дна Мирового океана (шельф, материковый склон, глубоководные желоба, островные дуги, ложе океана, срединно-океанические хребты).

Виды деятельности

Работа с картой, показывание наиболее значимых географических объектов Земли: равнин, гор (вулканов), срединно-океанических хребтов, основных сейсмических поясов; выполнение практической работы: описание равнин и горных стран; работа с контурной картой: обозначение основных форм рельефа.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

знания:

на уровне представления:

о (об) строении и типах земной коры;

литосферных плитах;

сейсмических поясах;

строении вулкана;

различия вулканов по активности;

эпицентре и очаге землетрясения;

различия гор по высоте;

основные понятия: литосфера, ядро, мантия, земная кора, горные породы (магматические, осадочные, метаморфические), землетрясение, вулканизм, вулкан, выветривание, рельеф, равнина, горы, шельф, материковый склон, ложе океана, глубоководный желоб, островная дуга, срединно-океанический хребет;

умения и навыки:

характеризовать равнины и горы по предложенному плану;

объяснять отличия материковой и океанической земной коры, физического, химического, биологического выветривания; магматических, осадочных и метаморфических горных пород;

определять по карте различия равнин и гор по высоте, равнин по характеру поверхности;

показывать на карте *равнины*: Восточно-Европейская, Лаврентийская возвышенность, Амазонская низменность, Среднесибирское плоскогорье, впадина Гхор; *горы*: Альпы, Атлас, Большой Водораздельный хребет, Кавказ, Уральские, Гималаи (г. Джомолунгма), Кордильеры, Анды; *вулканы*: Везувий, Килиманджаро; *срединно-океанический хребет*: Срединно-Атлантический; *желоб* Марианский; *котловину* Северо-Восточную; основные сейсмические пояса;

обозначать на контурной карте основные формы рельефа;

работать с географической картой для описания равнин и горных стран.

Практическая работа

3. Описание по географической карте отдельных равнин, горных стран (по выбору).

Тема 4. Атмосфера. Погода и климат (8 ч)

Понятие об атмосфере. Состав и строение атмосферы. Значение атмосферы. Озоновый слой.

Температура воздуха. Средняя температура, амплитуда температур. Изменение температуры с высотой и распределение температуры воздуха по земной поверхности. Тепловые пояса.

Атмосферное давление. Изменение атмосферного давления с высотой. Распределение атмосферного давления по земной поверхности.

Ветер. Направление и скорость ветра. Постоянные ветры (пассаты, западные ветры, восточные ветры полярных областей). Сезонные ветры (муссоны). Местные ветры (бризы).

Влажность воздуха: абсолютная и относительная. Атмосферные осадки. Распределение осадков по поверхности Земли.

Понятие погоды. Метеорологические элементы: температура воздуха, атмосферное давление, ветер, влажность воздуха. Метеорологические явления. Наблюдение за погодой.

Понятие климата. Климатообразующие факторы: географическая широта, распределение суши и океана, отдаленность территории от океанов и морей, океанические течения, высота местности над уровнем моря, рельеф местности.

Виды деятельности

Работа с приборами: определение значений по показаниям термометра, барометра; составление описания погоды; работа с результатами наблюдения за погодой: составление графика хода температуры, розы ветров, вычисление средней температуры и амплитуды температур; выполнение практической работы: построение графиков и розы ветров.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

знания:

на уровне представления:

о постоянных и сезонных ветрах;

местных ветрах;

климатообразующих факторах;

метеорологических явлениях;

метеорологических приборах (термометр, барометр, гигрометр, флюгер, осадкомер);

метеонаблюдениях и прогнозе погоды;

основные понятия: атмосфера, погода, температура воздуха, атмосферные осадки, атмосферное давление, ветер, муссон, бриз, пассаты, влажность воздуха, абсолютная и относительная влажность воздуха, климат;

умения и навыки:

характеризовать состав и строение атмосферы, тепловые пояса;

объяснять распределение атмосферного давления по земной поверхности, изменение атмосферного давления с высотой, распределение температуры воздуха по земной поверхности, изменение температуры с высотой, распределение осадков по поверхности Земли, распространение постоянных ветров;

пользоваться термометром, барометром;

составлять описание погоды;
объяснять влияние основных климатообразующих факторов на климат;
составлять графики хода температуры, составлять розу ветров, вычислять средние температуры и амплитуды температур;
работать с данными наблюдения для построения графиков и розы ветров.

Практическая работа

4*. Обработка материалов наблюдений за погодой и описание погоды своей местности (составление графика хода температуры и розы ветров, расчет средних температур, амплитуды температур).

Тема 5. Гидросфера (7 ч)

Понятие о гидросфере. Основные части гидросферы. Мировой океан и его части. Моря. Заливы. Проливы. Температура, соленость океанических вод.

Движение воды в океане – морские волны, цунами, приливы и отливы. Теплые и холодные океанические течения.

Воды суши. Подземные воды: грунтовые и межпластовые (напорные (артезианские) и безнапорные). Гейзеры.

Поверхностные воды. Река и ее части. Речная долина и ее элементы (русло, пойма, терраса). Речная система, речной бассейн, водораздел. Равнинные и горные реки. Водопады.

Питание рек (снеговое, дождевое, ледниковое, подземное, смешанное) и водный режим рек (половодье, паводок, межень). Работа рек (меандрирование), работа временных водотоков (оврагообразование), работа подземных вод (карст).

Озера: сточные и бессточные, пресные и соленые. Основные типы озерных котловин: тектонические, вулканические, ледниковые, карстовые. Болота, их значение.

Ледники, их образование. Материковые и горные ледники. Воздействие ледников на рельеф. Значение гидросферы в жизни людей и ее охрана.

Виды деятельности

Работа с контурной картой, нанесение географических объектов: рек, водопадов и озер, болот и ледников; составление описания водного объекта своей местности по плану. Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

знания:

на уровне представления:

о (об) теплых и холодных океанических течениях;

температуре и солености океанических вод;

притоке, водоразделе, речной системе, внутренних и окраинных морях;

пресных и соленых озерах, сточных и бессточных озерах;

работе рек, временных водотоков, подземных вод;

воздействии ледников на рельеф;

изменении вод гидросферы под влиянием хозяйственной деятельности человека;

основные понятия: гидросфера, Мировой океан, море, залив, пролив, соленость, волны, цунами, океанические течения, прилив, отлив, воды суши, подземные воды, гейзер, река, речная долина, русло, пойма, речной бассейн, водопад, озеро, ледник, болото, водный режим реки, питание реки;

умения и навыки:

показывать на карте *моря:* Средиземное, Красное, Черное, Балтийское; *заливы:* Гвинейский, Бенгальский, Большой Австралийский, Мексиканский; *проливы:* Берингов, Гибралтарский, Магелланов; *течения:* Гольфстрим, Западных Ветров; *реки:* Амазонка, Миссисипи, Нил, Янцзы, Муррей; *озера:* Байкал, Верхнее, Каспийское море; *водопады:* Анхель, Виктория; *ледник* Федченко; *болото* Васюганское;

объяснять причины образования морских волн, приливов и отливов, цунами; фазы водного режима рек; отличия типов питания рек, равнинных рек от горных, грунтовых вод от межпластовых, материковых ледников от горных, озерных котловин (тектонические, вулканические, ледниковые, карстовые);

характеризовать отдельные реки и озера по предложенному плану, значение гидросферы для жизни людей;

обозначать на контурной карте реки, водопады и озера, болота, ледники; описывать внутренние воды своей местности по плану.

Практическая работа

5. Составление описания водного объекта своей местности по плану.

Тема 6. Биосфера (3 ч)

Понятие о биосфере и ее границах. Разнообразие живых организмов и особенности их распределения в литосфере, гидросфере, атмосфере. Роль живых организмов в биосфере.

Почва: состав, строение, плодородие. Разнообразие почвенного покрова (основные типы почв). Значение почвы в хозяйственной деятельности людей. Эрозия почв.

Понятие природного комплекса. Компоненты природного комплекса. Разнообразие и охрана природных комплексов Земли.

Виды деятельности

Выполнение практической работы: описание природного комплекса своей местности по предложенному плану.

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся

знания:

на уровне представления:

о (об) особенностях биосферы;

плодородии почвы;

основных типах почв;

компонентах и разнообразии природных комплексов;

основные понятия: биосфера, эрозия, природный комплекс; границы биосферы; состав и строение почвы;

умения и навыки:

характеризовать основные типы почв; разнообразие живых организмов и особенности их распределения в литосфере, гидросфере, атмосфере; разнообразие почвенного покрова; роль живых организмов в биосфере;

объяснять причины разнообразия природных комплексов суши и Мирового океана, значение почв в хозяйственной деятельности людей;

работать по предложенному плану при описании природного комплекса своей местности.

Практическая работа

6. Описание природного комплекса своей местности.

Обобщающее повторение (1 ч)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Геаграфія»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ГЕАГРАФІЯ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Мэта вучэбнага прадмета «Геаграфія» – фарміраваць у навучэнцаў геаграфічную культуру і сістэму ведаў аб прыродных і сацыяльна-эканамічных працэсах у свеце,

асобных рэгіёнах, краінах, Рэспубліцы Беларусь; навучыць іх ужываць геаграфічныя веды ў паўсядзённым жыцці; развіваць кампетэнцыі навучэнцаў: вучэбна-пазнавальную, прыярытэту геаграфічнай інфармацыі, каштоўнасна-сэнсавую, геаграфічных дзеянняў, прасторавага арыентавання і камунікатыўную.

Задачы навучання вучэбнаму прадмету «Геаграфія»:

– фарміраванне ў вучняў ведаў аб геаграфічнай абалонцы Зямлі, тэрытарыяльнай арганізацыі эканамічнага жыцця грамадства, узаемадзеяння паміж чалавечым грамадствам і прыродным асяроддзем (вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя);

– фарміраванне ўменняў характарызаваць фізіка-геаграфічныя асаблівасці прыроды мацерыкоў і акіянаў, вылучаць агульныя і адметныя тэрытарыяльныя асаблівасці, эканоміка-геаграфічныя паказчыкі асобных краін, асаблівасці геаграфічнага і геапалітычнага становішча тэрыторый, стратэгіі ўстойлівага развіцця чалавецтва і Рэспублікі Беларусь (кампетэнцыя прыярытэту геаграфічнай інфармацыі);

– развіццё здольнасцяў вучняў бачыць і разумець геаграфічную карціну свету, усведамляць сваю ролю і прызначэнне ў свеце, умець выбіраць мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў і ўчынкаў, прымаць рашэнні (каштоўнасна-сэнсавая кампетэнцыя);

– фарміраванне ўменняў працаваць з картаграфічнымі крыніцамі інфармацыі: авалоданне практычнымі прыёмамі работы з картай, асэнсаванне зместу карты, развіццё прасторавага ўяўлення; выкарыстанне інфармацыі аб геаграфічных працэсах і з’явах (графічнай, статыстычнай, даведчнай, краязнаўчай) і ажыццяўленне прасторава-тэрытарыяльнай прывязкі (кампетэнцыя прасторавага арыентавання);

– развіццё здольнасцяў вучняў да камунікатыўнай дзейнасці: ўменні геаграфічна аргументаваць вынікі назіранняў працэсаў, якія адбываюцца ў прыродзе і грамадстве, выказваць іх рознымі спосабамі; уменні выкарыстоўваць міжасобасныя формы ўзаемадзеяння і зносін у працэсе навучання (камунікатыўная кампетэнцыя).

У цяперашні час прыярытэтнымі **напрамкамі**, якія маюць прынцыповае тэарэтычнае і практычнае значэнне, з’яўляюцца наступныя: прыродазнаўча-навуковае, аксіялагічнае, прасторава-арыентацыйнае, прыкладное.

Аптымальнымі і эфектыўнымі падыходамі, якія вызначаюць тэарэтычную і метадычную базу вывучэння вучэбнага прадмета «Геаграфія», з’яўляюцца комплексны геаграфічны падыход, прасторавы, сістэмна-дзейнасны, дэтэрмінісцкі, прафесійна-кампетэнтнасны, культуралагічны, даследчы і каштоўнасны.

Базавы **комплексны геаграфічны падыход** прадугледжвае лагічную ўзаемасувязь і ўзаемазалежнасць прыродных з’яў, сацыяльных структур, эканамічных і палітычных працэсаў.

Прасторавы падыход разглядае развіццё краін і міжнародных адносін з пункту гледжання прасторавага фактару.

Сістэмна-дзейнасны падыход вызначае неабходнасць паслядоўнага прадстаўлення зместу вучэбнага матэрыялу і вучэбных задач і прадугледжвае арганізацыю вучэбнага супрацоўніцтва розных узроўняў (настаўнік – навучэнец, навучэнец – навучэнец, навучэнец – група).

Прафесійна-кампетэнтнасны падыход накіраваны на фарміраванне ў вучняў асноўных геаграфічных ведаў і развіццё ўменняў і навыкаў, якія маюць практычную і прыкладную значнасць у іх жыцці і будучай прафесійнай дзейнасці.

Культуралагічны падыход дазваляе разгледзець геаграфічнае асяроддзе праз прызму дасягненняў агульначалавечай культуры і накіраваны на развіццё духоўнасці, маралі і гуманістычных якасцяў асобы навучэнца.

У аснову **дэтэрмінісцкага падыходу** пакладзена адназначная адпаведнасць прычыны і наступства прыродных з’яў і працэсаў.

Даследчы падыход мае на ўвазе пошук, даследаванне і творчасць на вучэбных занятках.

У аснове **каштоўнаснага падыходу** ляжыць арыентацыя на комплекс каштоўнасцей, якія прадстаўлены агульначалавечымі каштоўнасцямі, а таксама паняццямі: Чалавек (абсалютная каштоўнасць), Веды, Айчына, Зямля, Свет.

Кампетэнтнасны падыход інтэгруе названыя падыходы і забяспечвае комплекснае авалоданне вучнямі прадметнымі і метапрадметнымі ведамі і ўменнямі. Кожная з кампетэнцый характарызуецца сваім навучальным зместам (тэарэтычным і практычным), а таксама асноўнымі відамі дзейнасці:

вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя прадугледжвае валоданне ведамі пра аб'екты вывучэння фізічнай і сацыяльна-эканамічнай геаграфіі і адпаведнымі ўменнямі, навыкамі і спосабамі дзейнасці;

кампетэнцыя прыярытэту геаграфічнай інфармацыі прадугледжвае фарміраванне ўменняў характарызаваць фізіка-геаграфічныя асаблівасці прыроды мацерыкоў і акіянаў, вылучаць агульныя і адметныя тэрытарыяльныя асаблівасці, эканоміка-геаграфічныя паказчыкі асобных краін, асаблівасці геаграфічнага і геапалітычнага стану тэрыторый, стратэгіі ўстойлівага развіцця чалавецтва і Рэспублікі Беларусь;

каштоўнасна-сэнсавая кампетэнцыя прадугледжвае развіццё ўменняў выбіраць мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў і ўчынкаў, прымаць рашэнні; здольнасцяў навучэнцаў бачыць і разумець навакольны свет, усведамляць сваю ролю і прызначэнне;

кампетэнцыя геаграфічных дзеянняў забяспечвае фарміраванне вопыту дзейнасці па ўжыванні геаграфічных ведаў і ўменняў у жыццёвых сітуацыях;

кампетэнцыя прасторавага арыентавання забяспечвае фарміраванне ўменняў працаваць з картаграфічнымі крыніцамі інфармацыі, выкарыстоўваць інфармацыю аб геаграфічных працэсах і з'явах і ажыццяўляць прасторава-тэрытарыяльную прывязку;

камунікатыўная кампетэнцыя рэалізуецца пры дапамозе развіцця здольнасцяў вучняў да камунікатыўнай дзейнасці: уменні геаграфічна аргументаваць вынікі назіранняў працэсаў, што адбываюцца ў прыродзе і грамадстве, выказаць іх рознымі спосабамі; уменні выкарыстоўваць міжасобасныя формы ўзаемадзеяння і зносін у працэсе навучання.

Прынцыпамі адбору зместу навучання з'яўляюцца:

- прынцып развіцця прыродазнаўча-навуковага мыслення;
- прынцып цэласнага ўяўлення пра свет;
- прынцып сувязі тэорыі з практыкай і рэалізацыі праз практычную дзейнасць;
- прынцып мінімізацыі тэарэтычных звестак з улікам іх значнасці ў паўсядзённым жыцці;

– прынцып узаема сувязі пачуццёвага і лагічнага, рацыянальнага і ірацыянальнага ў працэсе пазнання свету.

Змест вучэбнага матэрыялу для падагульняльнага паўтарэння плануе настаўнік на аснове ўліку засвоеных на працягу года ведаў, уменняў і навыкаў і сістэматызаванага тэарэтычнага і практычнага матэрыялу, выкладзенага ў рубрыцы «Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў».

Практычныя працы без зорачкі з'яўляюцца навучальнымі. Выніковыя практычныя работы пазначаны зорачкай і могуць быць выкананы ў рамках тэматычнага кантролю.

Геаграфія. Фізічная геаграфія

VI клас

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

(35 гадзін)

Уводзіны (1 гадзіна)

Геаграфія як навука. Фізічная і сацыяльна-эканамічная геаграфія. Абалонкі Зямлі: літасфера, гідрасфера, атмасфера, біясфера. Значэнне геаграфіі ў жыцці і гаспадарчай дзейнасці людзей.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

веды:

на ўзроўні ўяўлення:

аб фізічнай геаграфіі;

сацыяльна-эканамічнай геаграфіі;

абалонцы Зямлі;

асноўныя паняцці: геаграфія, аб'ект вывучэння геаграфіі;

уменні і навыкі:

тлумачыць ролю геаграфіі ў жыцці і гаспадарчай дзейнасці людзей.

Раздзел I. ЗЯМЛЯ НА ПЛАНЕ МЯСЦОВАСЦІ, ГЛОБУСЕ І КАРЦЕ (9 гадзін)

Тэма 1. План мясцовасці (3 гадзіны)

Стораны гарызонту. Арыентаванне на мясцовасці. Компас. Азімут. Вызначэнне азімутаў з дапамогай компаса і напрамкаў па зададзеных азімутах.

Паняцце пра план мясцовасці, умоўныя знакі. Маштаб і яго віды.

Абсалютная і адносная вышыні. Чытанне плана мясцовасці.

Віды дзейнасці

Выкананне практычнай работы: чытанне плана мясцовасці, вызначэнне маштаба, перавод маштаба з аднаго віду ў другі; работа з кампасам; праца з планам мясцовасці пры чытанні картаграфічнай інфармацыі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра адлюстраванне тэрыторыі на плане мясцовасці;

асноўныя паняцці: арыентаванне, азімут, план мясцовасці, маштаб; лікавы, найменны і лінейны маштаб; умоўныя знакі, абсалютная і адносная вышыні;

уменні і навыкі:

чытаць план мясцовасці (вызначаць аб'екты па ўмоўных знаках, стораны гарызонту, азімут, абсалютную вышыню, адносную вышыню, напрамкі, адлегласці, іх узаемаразмяшчэнне);

вызначаць маштаб, перакладаць маштаб з аднаго віду ў іншы; працаваць з кампасам;

працаваць з планам мясцовасці пры чытанні картаграфічнай інфармацыі.

Практычная работа

1. Чытанне плана мясцовасці. Вызначэнне азімутаў і напрамкаў па зададзеных азімутах з дапамогай компаса.

Тэма 2. Глобус і геаграфічная карта (5 гадзін)

Глобус – мадэль Зямлі. Геаграфічныя полюсы. Градусная сетка: паралелі, экватар, мерыдыяны, пачатковы мерыдыян.

Паняцце пра геаграфічную карту. Адрозненні геаграфічнай карты ад плана мясцовасці. Асаблівасці выявы зямной паверхні (вышынь і глыбінь) на глобусе і карце. Легенда карты.

Геаграфічныя каардынаты: геаграфічныя шырата і даўгата. Сучасныя спосабы вызначэння геаграфічных каардынат.

Адрозненні карт па маштабе (дробнамаштабныя, сярэднямаштабныя, буйнамаштабныя), па ахопе тэрыторыі (сусветныя карты, карты асобных мацерыкоў і акіянаў, частак мацерыкоў), па змесце (агульнагеаграфічныя, у тым ліку тапаграфічныя, і тэматычныя). Значэнне карт у геаграфіі, жыцці і гаспадарчай дзейнасці людзей.

Віды дзейнасці

Работа з картай і глобусам; знаходжанне геаграфічных палосоў, экватара, пачатковага мерыдыяну, геаграфічных аб'ектаў; выкананне практычнай работы: вызначэнне (вымярэнне) адлегласцей, геаграфічных каардынат і напрамкаў, вызначэнне геаграфічных каардынат свайго населенага пункту; работа з контурнай картай: пазначэнне і нанясенне геаграфічных аб'ектаў, пазначэнне свайго населенага пункту.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра глобус;

аб значэнні геаграфічных карт;

сучасных спосабах вызначэння геаграфічных каардынат;

асноўныя паняцці: геаграфічная карта, легенда карты, экватар, паралель, мерыдыян, пачатковы мерыдыян, градусная сетка, геаграфічныя полюсы, геаграфічныя шырата і даўгата, геаграфічныя каардынаты, ізалініі, гарызанталі;

уменні і навыкі:

тлумачыць адрозненні плана ад карты;

адрозніваць геаграфічныя карты па маштабе, ахопе тэрыторыі, змесце;

паказваць на карце і глобусе: геаграфічныя полюсы, экватар, пачатковы мерыдыян, геаграфічныя аб'екты;

вызначаць (вымяраць) адлегласці па картах і глобусе, геаграфічныя каардынаты і напрамкі;

пазначаць і падпісваць геаграфічныя аб'екты на контурнай карце;

працаваць з геаграфічнай картай для вызначэння геаграфічных каардынат свайго населенага пункту;

працаваць з контурнай картай для пазначэння свайго населенага пункту з выкарыстаннем геаграфічных каардынат.

Практычная работа

2*. Вызначэнне геаграфічных каардынат па картах і нанясенне геаграфічных аб'ектаў па зададзеных каардынатах на контурную карту.

Падагульняльнае паўтарэнне (1 гадзіна)

Раздзел II. ПРЫРОДА ЗЯМЛІ (25 гадзін)

Тэма 3. Літасфера і рэльеф Зямлі (6 гадзін)

Паняцце пра літасферу. Унутраная будова Зямлі: ядро, мантыя, зямная кара. Будова і магутнасць зямной кары. Тыпы зямной кары: мацерыковая і акіянічная.

Унутраныя сілы Зямлі. Землетрасенні, вулканізм: прычыны і геаграфічнае распаўсюджанне, сейсмічныя паясы. Будова вулкана, адрозненне вулканаў па актыўнасці.

Знешнія сілы Зямлі. Выветрыванне: фізічнае, хімічнае, біялагічнае.

Горныя пароды і мінералы зямной кары. Магматычныя, асадкавыя і метамарфічныя горныя пароды. Выкарыстанне і ахова нетраў Зямлі.

Рэльеф Зямлі. Асноўныя формы рэльефу сушы: раўніны, горы. Горныя краіны. Адрозненне раўнін па характары паверхні (плоскія, пагорыстыя), па абсалютнай вышыні (упадзіны, нізіны, узвышшы, пласкагор'і). Адрозненне гор па вышыні (нізкія, сярэдневысотныя, высокія).

Рэльеф дна Сусветнага акіяна (шэльф, мацерыковы схіл, глыбакаводныя жалабы, астраўныя дугі, ложа акіяна, сярэдзінна-акіянічныя хрыбты).

Віды дзейнасці

Работа з картай, знаходжанне найбольш значных геаграфічных аб'ектаў Зямлі: раўнін, гор (вулканаў), сярэдзінна-акіянічных хрыбтоў, асноўных сейсмічных паясоў; выкананне практычнай работы: апісанне раўнін і горных краін; работа з контурнай картай; абазначэнне асноўных форм рэльефу.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра будову і тыпы зямной кары;

літасферныя пліты;

сейсмічныя паясы;

будову вулкана;

адрозненні вулканаў па актыўнасці;

эпіцэнтры і ачаг землетрасення;

адрозненні гор па вышыні;

асноўныя паняцці: літасфера, ядро, мантыя, зямная кара, горныя пароды (магматычныя, асадкавыя, метамарфічныя), землетрасенне, вулканізм, вулкан, выветрыванне, рэльеф, раўніна, горы, шэльф, мацерыковы схіл, ложа акіяна, глыбакаводны жолаб, астраўная дуга, сярэдзінна-акіянічны хрыбет;

уменні і навукі:

характарызаваць раўніны і горы па прапанаваным плане;

тлумачыць адрозненні мацерыковай і акіянічнай зямной кары, фізічнага, хімічнага, біялагічнага выветрывання; магматычных, асадкавых і метамарфічных горных парод;

вызначаць па карце адрозненні раўнін і гор па вышыні, раўнін па характары паверхні;

паказваць на карце *раўніны:* Усходне-Еўрапейскую, Лаўрэнційскае ўзвышша, Амазонскую нізменнасць, Сярэднесібірскае пласкагор'е, упадзіну Гхор; *горы:* Альпы, Атлас, Вялікі Водападзельны хрыбет, Каўказ, Уральскія, Гімалаі (г. Джамалунгма), Кардыльеры, Анды; *вулканы:* Везувій, Кіліманджара; *сярэдзінна-акіянічны хрыбет:* Сярэдзінна-Атлантычны; *жолаб* Марыянскі; *катлавіну* Паўночна-Усходнюю; асноўныя сейсмічныя паясы;

пазначаць на контурнай карце асноўныя формы рэльефу;

працаваць з геаграфічнай картай для апісання раўнін і горных краін.

Практычная работа

3. Апісанне па геаграфічнай карце асобных раўнін, горных краін (па выбары).

Тэма 4. Атмасфера. Надвор'е і клімат (8 гадзін)

Паняцце пра атмасферу. Склад і будова атмасферы. Значэнне атмасферы. Азоны пласт.

Тэмпература паветра. Сярэдняя тэмпература, амплітуда тэмператур. Змена тэмпературы з вышынёй і размеркаванне тэмпературы паветра па зямной паверхні. Цеплавая паясы.

Атмасферны ціск. Змена атмасфернага ціску з вышынёй. Размеркаванне атмасфернага ціску па зямной паверхні.

Вецер. Напрамак і хуткасць ветру. Пастаянныя вятры (пасаты, заходнія вятры, усходнія вятры палярных абласцей). Сезонныя вятры (мусоны). Мясцовыя вятры (брызы).

Вільготнасць паветра: абсалютная і адносная. Атмасферныя ападкаі. Размеркаванне ападкаў па паверхні Зямлі.

Паняцце надвор'я. Метэаралагічныя элементы: тэмпература паветра, атмасферны ціск, вецер, вільготнасць паветра. Метэаралагічныя з'явы. Назіранне за надвор'ем.

Паняцце клімату. Кліматаўтваральныя фактары: геаграфічная шырата, размеркаванне сушы і акіяна, аддаленасць тэрыторыі ад акіянаў і мораў, акіянічныя плыні, вышыня мясцовасці над узроўнем мора, рэльеф мясцовасці.

Віды дзейнасці

Работа з прыборамі: выяўленне значэнняў па паказчыках тэрмометра, барометра, складанне апісання надвор'я; работа з вынікамі назірання за надвор'ем: складанне графіка ходу тэмпературы, ружы вятроў, вылічэнне сярэдняй тэмпературы і амплітуды тэмператур; выкананне практычнай работы: пабудова графікаў і ружы вятроў.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

веды:

на узроўні ўяўлення:

пра пастаянныя і сезонныя вятры;

мясцовыя вятры;

кліматаўтваральныя фактары;

метэаралагічныя з’явы;

метэаралагічныя прыборы (тэрмометр, барометр, гігрометр, флюгер, ападкамер);

метэаназіранні і прагноз надвор’я;

асноўныя паняцці: атмасфера, надвор’е, тэмпература паветра, атмасферныя ападкі, атмасферны ціск, вецер, мусон, брыз, пасаты, вільготнасць паветра, абсалютная і адносная вільготнасць паветра, клімат;

уменні і навыкі:

характарызаваць склад і будову атмасферы, цеплавая паясы;

тлумачыць размеркаванне атмасфернага ціску па зямной паверхні, змену атмасфернага ціску з вышынёй, размеркаванне тэмпературы паветра па зямной паверхні, змяненне тэмпературы з вышынёй, размеркаванне ападкаў па паверхні Зямлі, распаўсюджванне пастаянных вятроў;

карыстацца тэрмометрам, барометрам;

складаць апісанне надвор’я;

тлумачыць уплыў асноўных кліматаўтваральных фактараў на клімат;

складаць графікі ходу тэмпературы, складаць ружу вятроў, вылічваць

сярэдня тэмпературы і амплітуды тэмператур;

працаваць з данымі назірання для пабудовы графікаў і ружы вятроў.

Практычная работа

4*. Апрацоўка матэрыялаў назіранняў за надвор’ем і апісанне надвор’я сваёй мясцовасці (складанне графіка ходу тэмпературы і ружы вятроў, разлік сярэдніх тэмператур, амплітуды тэмператур).

Тэма 5. Гідрасфера (7 гадзін)

Паняцце пра гідрасферу. Асноўныя часткі гідрасферы. Сусветны акіян і яго часткі. Моры. Залівы. Пралівы. Тэмпература, салёнасць акіянічных вод.

Рух вады ў акіяне – марскія хвалі, цунамі, прылівы і адлівы. Цёплыя і халодныя акіянічныя плыні.

Воды сушы. Падземныя воды: грунтовыя і міжпластавыя (напорныя (артэзіянскія) і безнапорныя). Гейзеры.

Паверхневыя воды. Рака і яе часткі. Рачная даліна і яе элементы (рэчышча, пойма, тэраса). Рачная сістэма, рачны басейн, водападзел. Раўнінныя і горныя рэкі. Вадаспады.

Жыўленне рэк (снегавае, дажджавое, ледніковае, падземнае, змешанае) і водны рэжым рэк (разводдзе, паводка, межань). Работа рэк (меандраванне), работа часовых вадатокаў (роваўтварэнне), работа падземных вод (карст).

Азёры: сцёкавыя і бяссцёкавыя, прэсныя і салёныя. Асноўныя тыпы азёрных катлавін: тэктанічныя, вулканічныя, ледніковыя, карставыя. Балоты, іх значэнне.

Ледавікі, іх утварэнне. Мацерыковыя і горныя ледавікі. Уздзеянне ледавікоў на рэльеф. Значэнне гідрасферы ў жыцці людзей і яе ахова.

Віды дзейнасці

Работа з контурнай картай, нанясенне геаграфічных аб’ектаў: рэк, вадаспадаў і азёр, балот і ледавікоў; складанне апісання воднага аб’екта сваёй мясцовасці паводле плана.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра цёплыя і халодныя акіянічныя плыні;

тэмпературу і салёнасць акіянічных вод;

аб прытоку, водападзеле, рачной сістэме, унутраных і ўскраінных морах;

прэсных і салёных азёрах, сцёкавых і бяссцёкавых азёрах;

рабоце рэк, часовых водатокаў, падземных вод;

уздзеянне ледавікоў на рэльеф;

змену вод гідрасферы пад уплывам гаспадарчай дзейнасці чалавека;

асноўныя паняцці: гідрасфера, Сусветны акіян, мора, заліў, праліў, салёнасць, хвалі, цунамі, акіянічныя плыні, прыліў, адліў, воды сушы, падземныя воды, гейзер, рака, рачная даліна, рэчышча, пойма, рачны басейн, вадаспад, возера, ледавік, балота, водны рэжым ракі, жыўленне ракі;

уменні і навукі:

паказваць на карце *моры:* Міжземнае, Чырвонае, Чорнае, Балтыйскае; *залівы:* Гвінейскі, Бенгальскі, Вялікі Аўстралійскі, Мексіканскі; *пралівы:* Берынгаў, Гібралтарскі, Магеланаў; *цячэнні:* Гальфстрым, Заходніх Вятроў; *рэкі:* Амазонку, Місісіпі, Ніл, Янцзы, Мурэй; *азёры:* Байкал, Верхняе, Каспійскае мора; *вадаспады:* Анхель, Вікторыя; *ледавік* Федчанкі; *балота* Васюганскае;

тлумачыць прычыны ўтварэння марскіх хваль, прыліваў і адліваў, цунамі; фазы воднага рэжыму рэк; адрозненні тыпаў жыўлення рэк, раўнінных рэк ад горных, грунтовых вод ад міжпластавых, мацерыковых ледавікоў ад горных, азёрных катлавін (тэктанічныя, вулканічныя, ледавіковыя, карставыя);

характарызаваць асобныя рэкі і азёры па прапанаваным плане, значэнне гідрасферы для жыцця людзей;

пазначаць на контурнай карце рэкі, вадаспады і азёры, балоты, ледавікі;

апісваць унутраныя воды сваёй мясцовасці па плане.

Практычная работа

5. Складанне апісання воднага аб'екта сваёй мясцовасці па плане.

Тэма 6. Біясфера (3 гадзіны)

Паняцце пра біясферу і яе межы. Разнастайнасць жывых органаў і асаблівасці іх размеркавання ў літасферы, гідрасферы, атмасферы. Роля жывых органаў у біясферы.

Глеба: склад, будова, урадлівасць. Разнастайнасць глебавага покрыва (асноўныя тыпы глеб). Значэнне глебы ў гаспадарчай дзейнасці людзей. Эрозія глеб.

Паняцце прыроднага комплексу. Кампаненты прыроднага комплексу. Разнастайнасць і ахова прыродных комплексаў Зямлі.

Віды дзейнасці

Выкананне практычнай работы: апісанне прыроднага комплексу сваёй мясцовасці па прапанаваным плане.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

веды:

на ўзроўні ўяўленняў:

пра асаблівасці біясферы;

урадлівасць глебы;

асноўныя тыпы глеб;

кампаненты і разнастайнасці прыродных комплексаў;

асноўныя паняцці: біясфера, эрозія, прыродны комплекс; межы біясферы; склад і будова глебы;

уменні і навукі:

характарызаваць асноўныя тыпы глеб; разнастайнасць жывых арганізмаў і асаблівасці іх размеркавання ў літасферы, гідрасферы, атмасферы; разнастайнасць глебавага покрыва; ролю жывых арганізмаў у біясферы;

тлумачыць прычыны разнастайнасці прыродных комплексаў сушы і Сусветнага акіяна, значэнне глеб у гаспадарчай дзейнасці людзей;

працаваць паводле прапанаванага плана пры апісанні прыроднага комплексу сваёй мясцовасці.

Практычная работа

6. Апісанне прыроднага комплексу сваёй мясцовасці.

Падагульняльнае паўтарэнне (1 гадзіна)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Биология»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

БИОЛОГИЯ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Цель изучения биологии – формирование у учащихся современного научного мировоззрения, необходимого для понимания явлений и процессов, происходящих в природе, жизнедеятельности собственного организма, различных областях народного хозяйства; для продолжения образования, будущей профессиональной деятельности; развитие умений определять, характеризовать, сравнивать и обобщать изучаемые объекты и явления; создание условий для возможности осознанного выбора индивидуальной образовательной траектории, способствующей последующему профессиональному самоопределению в соответствии с индивидуальными интересами учащегося.

Задачи учебного предмета биологии:

– овладение системой знаний о молекулярных и структурно-функциональных основах жизни, размножении и развитии организмов основных царств, об экосистемах, биоразнообразии, эволюции, что необходимо для осознания ценности всего живого на Земле;

– формирование на базе знаний о живой природе научной картины мира;

– формирование экологической грамотности людей, знающих биологические закономерности, связи между живыми организмами, их эволюцию, причины и ценность видового разнообразия;

– установление гармонических отношений с природой, самим собой; формирование норм и правил экологической этики, ответственного отношения к живой природе как основе экологического воспитания;

– формирование генетической грамотности как основы здорового образа жизни, сохранения психического, физического, нравственного здоровья человека;

– ознакомление с фундаментальными законами и принципами существования живой природы, сообществ, организмов;

– формирование знаний о строении бактерий, протистов, грибов, лишайников, споровых и покрытосеменных растений, животных, человека;

– формирование информационной компетенции, умения работать с различными источниками информации;

– развитие личности учащегося, стремления применить биологические знания на практике; участвовать в практической деятельности в области медицины, сельского хозяйства, биотехнологии, рационального природопользования и охраны природы.

Биологическое образование призвано формировать у подрастающего поколения понимание жизни в любом ее проявлении как наивысшей ценности. Биология входит в число естественных наук, изучающих природу, а также пути познания человеком природы. Помимо мировоззренческого значения, в ее основе лежат мероприятия по поддержанию здоровья человека, его безопасности и производственной деятельности в любой отрасли народного хозяйства.

В настоящее время приоритетными, имеющими принципиальное теоретическое и практическое значение, являются следующие направления:

– эколого-природоохранительное (роль биологии в сохранении биосферы, биологического разнообразия; в предотвращении экологических бедствий);

– эволюционное (происхождение и эволюция живых организмов);

– сохранение личного здоровья и здоровья человека, здоровьесохраняющей среды жизни.

В отборе содержания учебного материала были использованы следующие подходы:

Культурологический подход позволяет в полной мере сохранить фундаментальные критерии биологического знания, его цельность и преемственность. Смысл культурологического подхода в преподавании учебного предмета «Биология» заключается в подготовке информированного, компетентного, осознающего себя в общекультурном контексте выпускника, готового продолжить образование, жить и трудиться в новых социально-экономических условиях.

Личностно ориентированный подход предполагает наполнение программ учебным содержанием, значимым для каждого обучающегося в повседневной жизни, важным для формирования адекватного поведения человека в окружающей среде.

Деятельностный подход реализуется на основе максимального включения в образовательный процесс практического компонента учебного содержания – лабораторных и практических работ, демонстрационных и лабораторных опытов, экскурсий.

С точки зрения требований обучения учащихся в образовательном процессе используются следующие виды компетенций:

– *Учебно-познавательная компетенция* – готовность обучающегося к самостоятельной познавательной деятельности: целеполаганию, планированию, анализу, рефлексии, самооценке учебно-познавательной деятельности; умению отличать факты от домыслов, владению измерительными навыками; использованию вероятностных, статистических и иных методов познания.

– *Исследовательская компетенция* – совокупность знаний, умений, способов деятельности, позволяющих учащемуся быть в позиции исследователя по отношению к окружающему миру, выражающаяся через восприимчивость окружающего мира, умение распознать и разрешить проблемную ситуацию с любым природным объектом или явлением, используя для этого различные источники информации. В основе исследовательской компетентности лежит понятие «умения» как готовность личности к определенным действиям и операциям в соответствии с поставленной целью на основе имеющихся знаний и навыков.

– *Информационная компетенция* – готовность обучающегося самостоятельно работать с биологической информацией различных источников, искать, анализировать и отбирать необходимую информацию, организовывать, преобразовывать, сохранять и передавать ее. Она обеспечивает навыки деятельности учащихся по отношению к информации, содержащейся в учебном предмете «Биология», а также в окружающем мире.

– *Предметные компетенции:*

экологическая компетентность – способность экологически мыслить; применять экологические знания, умения и навыки, опыт практической экологической деятельности для решения различных ситуаций экологического характера; соблюдение норм и правил поведения в природе;

природоведческая компетенция – способность формирования положительных чувств к живым организмам, которые, в свою очередь, будут мотивировать гуманное поведение обучающихся в окружающей среде и приобретение опыта экологической деятельности;

здоровьесберегающая компетенция – ценностное отношение к здоровью как основе всей жизнедеятельности человека; способности к усвоению здоровьесберегающих знаний, умений и навыков; готовности к проявлению опыта здоровьесбережения в повседневной деятельности;

естественно-научная компетенция включает соответствующие биологические знания, умения, навыки, опыт творческой преобразовательной деятельности в области «природа – человек – природа».

Основополагающими при отборе содержания и конструирования учебного предмета «Биология» являются следующие принципы:

Принцип научности – соответствие содержания уровня учебного материала уровню современного развития биологических наук; достоверность изложения фактов, законов, принципов и теорий.

Глубина научной интерпретации биологических фактов и явлений ограничивается *принципом доступности*. Доступность содержания проявляется наличием логических связей между элементами знаний.

Принцип системности и систематичности – стройная логическая последовательность изложения научных фактов, гипотез, теорий и фактов; наличие их анализа и обобщения использования различных форм логического мышления.

Принцип историзма предполагает наличие в содержании учебного предмета материалов, знакомящих учащихся с ролью биологических наук в системе наук, раскрывающих их достижения.

Принцип реализации внутрипредметных и межпредметных связей – раскрытие в содержании учебной программы взаимосвязи с другими предметными знаниями, умениями и навыками.

Принцип связи обучения с жизнью показывает практическую роль биологических знаний в жизни человека. Благодаря осуществлению этого принципа, учащиеся осознают ценность и полезность биологического образования. Этот принцип требует раскрытия прикладного значения биологических знаний.

В учреждениях образования на II и III ступенях общего среднего образования предусмотрено изучение следующих систематических курсов учебного предмета «Биология»:

1. Биология (Введение в биологию) – VI класс.
2. Биология (Живые организмы в среде своего обитания. Бактерии. Протисты. Грибы. Лишайники. Растения) – VII класс.
3. Биология (Живые организмы в среде своего обитания. Животные) – VIII класс.
4. Биология (Человек и его здоровье) – IX класс.
5. Биология (Общие биологические закономерности) – X и XI классы.

Раздел «Введение в биологию» является пропедевтическим и включает первоначальные сведения о живой природе, ее компонентах (организмах, видах, экосистемах), особенностях их организации, взаимосвязи организмов друг с другом и с окружающей их неживой природой, роли человека в природе, необходимости ее охраны. В VI классе происходит становление первичного фундамента биологических знаний.

Раздел «Живые организмы в среде своего обитания» включает сведения об отличительных признаках живых организмов, их многообразии, системе органического мира, бактериях, протистах, грибах, лишайниках, растениях и животных. Содержание раздела представлено на основе эколого-эволюционного и функционального подходов, в

соответствии с которыми акценты в изучении организмов переносятся с особенностей строения отдельных представителей на раскрытие процессов их жизнедеятельности, приспособленности к среде обитания, усложнения в ходе исторического развития, роли в экосистемах и жизни человека.

В разделе «Человек и его здоровье» содержатся сведения о человеке как биосоциальном существе, строении человеческого организма, процессах жизнедеятельности, социальной сущности человека, условиях сохранения его здоровья, роли человека в окружающей среде и его зависимости от качества среды.

Содержание раздела «Общие биологические закономерности» подчинено, во-первых, обобщению и систематизации того содержания, которое было освоено учащимися при изучении учебного предмета «Биология» на II ступени общего среднего образования; во-вторых, знакомству учащихся с наиболее общими закономерностями, характерными для живых систем разного ранга – от биосферы до клетки. Раздел «Общие биологические закономерности» изучается на базовом и повышенном уровнях.

Содержание учебных занятий и используемые формы и методы обучения должны быть направлены на усвоение учащимися знаниевого и деятельностного компонентов, развитие личности учащегося и реализацию воспитательного потенциала биологии.

Важным аспектом обучения является организация и стимулирование учителем активной познавательной деятельности учащихся. В ходе учебных занятий рекомендуется создать ситуации, в которых учащиеся будут не только усваивать знания, но и пытаться применять их при разрешении различных жизненных ситуаций. Как один из способов активизации познавательной деятельности учащихся хорошо зарекомендовало себя обучение на основе создания проблемных ситуаций, постановки проблемных задач. Развитию биологического мышления учащихся содействует также включение на регулярной основе в процесс обучения решение познавательных задач.

Особое внимание следует обратить на использование в образовательном процессе различных видов деятельности: работа с различными источниками информации (работа с учебными пособиями, таблицами и инструкциями, электронными средствами обучения), совместное выполнение заданий учителя, участие в дискуссии по проблемным ситуациям, выполнение лабораторных и практических работ. Особое внимание следует обратить на формирование у учащихся умений наблюдать, описывать биологические объекты, планировать и проводить простые опыты и эксперименты, решать биологические задачи разных типов сложности и содержания, раскрывать и устанавливать причинно-следственные связи, работать с определителями.

Большим потенциалом в усвоении понятий, развитии образных представлений учащихся обладает использование всех видов наглядности на уроках: таблиц, рисунков, аппликаций, схем, моделей, муляжей, аудио- и видеоматериалов, гербария, влажных препаратов, натуральных объектов.

Интенсификации процесса обучения и повышению его эффективности будет содействовать использование компьютерной и мультимедийной техники, интерактивных досок и электронных средств обучения.

Содержание учебного предмета

(1 ч в неделю; всего 35 ч, из них 2 ч – резервное время)

ВВЕДЕНИЕ (1 ч)

Понятие о живой и неживой природе. Явления природы. Биология – наука о живой природе. Основные разделы биологии. Значение биологии.

Демонстрации: таблицы с изображениями явлений природы.

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

знать на уровне представления о:

понятии «биология» как науке о живой природе;

явлениях природы;

уметь:

объяснять, что изучает биология;
различать физические, химические, астрономические, географические и биологические явления;
приводить примеры биологических явлений;
характеризовать значение биологии в жизни человека;
понимать смысл терминов и понятий: биология, явления природы.

ЖИВАЯ ПРИРОДА И МЕТОДЫ ЕЕ ИЗУЧЕНИЯ (5 ч)

Живая природа. Живые организмы. Отличие живых организмов от тел неживой природы (клеточное строение, питание, рост, развитие, дыхание, выделение, размножение, реакции на изменения в окружающей среде).

Методы изучения живой природы. Наблюдение и биологические опыты (эксперименты) – важнейшие методы изучения живой природы. Увеличительные приборы. Лупа. Микроскоп. Правила работы с микроскопом. Приготовление простейших препаратов.

Демонстрации: таблицы с изображениями живых организмов и их свойств, лупа, микроскоп, оборудование для приготовления простейших препаратов.

Лабораторные работы

1. Устройство увеличительных приборов (лупа, микроскоп) и правила работы с ними.
2. Приготовление простейших препаратов.

Практические работы

1. Развитие растений фасоли из семян (опыт в домашних условиях).

Экскурсии

1. Живая и неживая природа; наблюдение за живыми объектами (проводить в удобное время).

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

знать:

основные признаки живых организмов;
основные методы изучения живой природы;
устройство лупы и светового микроскопа;
правила работы с лупой и микроскопом;
лабораторное оборудование и последовательность действий при приготовлении простейших препаратов;

уметь:

отличать живые организмы от тел неживой природы;
обращаться с лабораторным оборудованием;
изготавливать простейшие препараты;
работать с лупой и световым микроскопом;
соблюдать правила поведения и работы с приборами и инструментами в кабинете биологии;
проводить наблюдения за живыми организмами;
находить дополнительную информацию по теме учебного занятия в разных источниках и делать краткие сообщения;
объяснять значение биологических знаний в повседневной жизни;

понимать смысл терминов и понятий: питание, рост, развитие, дыхание, выделение, размножение, активная реакция на изменения в окружающей среде, наблюдение, биологический опыт, лупа, микроскоп, микропрепарат.

КЛЕТОЧНОЕ СТРОЕНИЕ ЖИВЫХ ОРГАНИЗМОВ (5 ч)

Клеточное строение живых организмов. Открытие клетки Р. Гуком.

Строение растительной клетки. Многообразие клеток. Строение клеток: оболочка (клеточная стенка), цитоплазматическая мембрана, цитоплазма, органоиды, пластиды (хлоропласты), вакуоли с клеточным соком, ядро.

Строение животной клетки. Форма и величина животных клеток, особенности внутреннего строения: цитоплазма, органоиды, ядро.

Жизнедеятельность клеток. Питание клеток, поступление веществ в клетку. Клеточное дыхание. Выделение. Понятие об обмене веществ.

Размножение и рост клеток. Понятие о размножении клеток.

Деление клеток. Результаты деления. Рост клеток.

Демонстрации: таблицы, слайды, видео, демонстрирующие строение растительной и животной клеток, их деление.

Лабораторные работы

3. Строение клеток кожицы чешуи лука.

4. Строение клеток листа элодеи канадской (мха мниума).

5. Строение клеток крови лягушки.

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

знать на уровне представления о (об):

клеточном строении живых организмов;

разнообразии формы клеток;

питании, клеточном дыхании и выделении;

обмене веществ в клетке;

размножении клеток и последовательности событий при делении клетки;

знать:

основные структуры растительной и животной клеток и их функции;

основные органоиды (пластиды и вакуоли) клетки и их функции;

уметь:

называть основные структурные компоненты клетки и их функции;

распознавать и показывать на таблицах основные структурные компоненты клетки;

называть основные черты сходства и различия в строении растительной и животной клеток;

изготавливать микропрепараты, рассматривать их под микроскопом и делать выводы об особенностях строения клетки изучаемого объекта;

распознавать на микропрепаратах изученных объектов основные структурные компоненты клетки;

пользоваться инструкцией при выполнении практических работ, учебником и дополнительной литературой;

находить дополнительную информацию по теме учебного занятия в разных источниках и на ее основании делать краткие сообщения;

понимать смысл терминов и понятий: клетка, клеточная оболочка (клеточная стенка), цитоплазматическая мембрана, цитоплазма, органоиды, пластиды, вакуоли, ядро, хромосома, питание клеток, клеточное дыхание, выделение, обмен веществ, деление.

МНОГООБРАЗИЕ ЖИВЫХ ОРГАНИЗМОВ (10 ч)

Многообразие живых организмов. Понятие о царствах живых организмов: Бактерии, Протисты, Грибы, Растения, Животные.

Бактерии. Форма бактериальных клеток. Распространение бактерий. Строение бактерий. Питание бактерий. Роль бактерий в природе и жизни человека. Болезнетворные бактерии. Понятие о паразитах и инфекционных болезнях.

Протисты. Распространение и особенности строения протистов на примере амебы, хлореллы, эвглени зеленой и спирогиры. Роль протистов в природе и жизни человека.

Грибы. Распространение грибов. Понятие о шляпочных и плесневых грибах. Строение грибов. Питание грибов. Съедобные и ядовитые грибы. Дрожжи и плесневые грибы. Роль грибов в природе.

Растения. Строение, разнообразие и распространение растений. Основные группы растений (понятие о мхах, папоротниках, хвощах, плаунах, хвойных и цветковых растениях). Фотосинтез – способ питания растений.

Значение растений в природе и жизни человека.

Животные. Отличительные признаки животных. Понятие о растительноядных, плотоядных (хищниках), всеядных животных и животных-паразитах. Передвижение животных. Многообразие животных. Понятие о позвоночных и беспозвоночных. Основные группы животных. Роль животных в природе. Дикие и домашние животные. Значение животных в жизни человека.

Демонстрации: таблицы, слайды с изображениями форм бактерий и протистов, особенностей строения их клеток, строения шляпочных грибов; многообразия съедобных, ядовитых и плесневых грибов. Муляжи плодовых тел. Гербарные и живые экземпляры культурных, комнатных и дикорастущих растений. Скелеты позвоночных животных; таблицы с изображениями домашних и диких животных, животных-паразитов и вредителей сельскохозяйственных культур; коллекции беспозвоночных животных.

Демонстрационные опыты

1. Образование крахмала в листьях на свету.
2. Выделение кислорода в процессе фотосинтеза.

Экскурсии

2. Живые организмы зимой (проводить в удобное время).
Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

знать на уровне представления о (об):

многообразии живых организмов;
основных группах растений и животных;
растительноядных, хищных животных, организмах-паразитах;

знать:

основные признаки представителей царств живой природы;
основные виды культурных растений и домашних животных;
основные съедобные и ядовитые грибы;

уметь:

проводить простейшую классификацию живых организмов по отдельным царствам;
определять принадлежность биологических объектов к одному из царств живой природы;

устанавливать черты сходства и различия у представителей разных царств;

различать изученные объекты в природе, на таблицах;

использовать дополнительные источники информации и самостоятельно готовить устные сообщения на 2–3 мин;

объяснять роль представителей царств живой природы в жизни человека;

понимать смысл терминов и понятий: бактерии, паразиты, протисты, грибы, шляпочные грибы, плесневые грибы, дрожжи, растения, лист, стебель, корень, мхи, папоротники, хвощи, плауны, хвойные растения, цветковые растения, фотосинтез, животные, растительноядные животные; плотоядные животные, или хищники; животные-паразиты, позвоночные животные, беспозвоночные животные, кишечнорастворимые, черви, моллюски, членистоногие, ракообразные, паукообразные, насекомые, земноводные, пресмыкающиеся, птицы; млекопитающие, или звери; дикие животные, домашние животные.

РАЗМНОЖЕНИЕ ОРГАНИЗМОВ (2 ч)

Понятие о размножении организмов и его значении. Способы размножения. Бесполое размножение (деление клетки, образование спор, частями тела – вегетативное размножение, почкование).

Половое размножение. Понятие о половых клетках. Оплодотворение: наружное и внутреннее.

Демонстрации: таблицы, отображающие способы размножения различных организмов, строение половых клеток.

Практические работы

2. Вегетативное размножение растений (опыт в домашних условиях).

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

знать на уровне представления о (об):

продолжительности жизни живых организмов и их размножении;
основных способах размножения;
женских и мужских половых клетках, внешнем и внутреннем оплодотворении, зиготе, развитии организмов;

значении размножения организмов в природе;

знать:

основные виды бесполого размножения;
различия между бесполом и половым размножением;

уметь:

приводить примеры вегетативного размножения растений;
проводить размножение растений черенками;

владеть навыками вегетативного размножения растений с помощью черенков;

понимать смысл терминов и понятий: размножение (бесполое, половое), споры, вегетативное размножение, почкование, половые клетки, оплодотворение.

ВИДЫ И СООБЩЕСТВА ОРГАНИЗМОВ (2 ч)

Вид. Понятие о видах живых организмов. Признаки вида: сходство особей одного вида по внешнему и внутреннему строению, условиям проживания, способности организмов к размножению и образованию плодового потомства. Сходство между близкородственными видами. Двойное название видов.

Сообщества живых организмов. Понятие о биоценозе. Пищевые связи организмов, цепи питания. Организмы – производители, потребители и разрушители органических веществ. Взаимоотношения организмов в биоценозах.

Демонстрации: таблицы, слайды с изображениями различных видов животных и растений, в том числе близкородственных; биоценозов. Схемы, рисунки и слайды, иллюстрирующие критерии вида, пищевые связи, цепи питания.

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

знать на уровне представления о (об):

видах живых организмов;
основных признаках вида;
сообществах живых организмов (биоценозах);
связях организмов в биоценозе;
цепях и сетях питания;
производителях, потребителях и разрушителях органического вещества в биоценозах;

уметь:

находить сходство и различия между особями одного и разных видов;
классифицировать организмы по их функциям в биоценозе;

приводить примеры производителей, потребителей и разрушителей органического вещества;

приводить примеры связей организмов в биоценозе;

проводить наблюдения за организмами в биоценозах;

понимать смысл терминов и понятий: вид, биоценоз, цепь питания, производители, потребители, организмы-разрушители.

ЭКОСИСТЕМЫ (5 ч)

Общая характеристика экосистем. Понятие о среде обитания живых организмов. Факторы среды. Понятие об экосистемах. Понятие о круговороте веществ в экосистемах.

Пресноводная экосистема – озеро. Закономерности расселения живых организмов в озере. Связи между организмами. Озеро зимой.

Наземная экосистема – лес. Понятие о хвойных, лиственных и смешанных лесах. Ярусное распределение растений и других групп организмов. Значение лесных экосистем в природе и жизни человека. Правила поведения в лесу.

Изменения экосистем. Сезонные изменения в экосистемах (на примере лесной экосистемы).

Демонстрации: таблицы, слайды, схемы, фотографии различных экосистем, их структуры, круговорота веществ, связей организмов, ярусного распределения организмов в экосистемах, сезонных изменений в экосистемах. Аквариум как модель экосистемы.

Экскурсии

3. Живые организмы весной (проводить в удобное время).

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

знать на уровне представления о (об):

среде обитания и ее факторах;

экологической системе;

круговороте веществ в экосистемах;

сезонных изменениях в экосистемах и их причинах;

знать основные виды живых организмов, обитающих в пресноводном водоеме и лесных экосистемах;

уметь:

описывать озеро и лес как примеры экосистемы;

характеризовать распределение организмов в озере;

характеризовать ярусность в лесной экосистеме;

приводить примеры живых организмов, обитающих в разных экосистемах;

описывать основные биологические явления, наблюдаемые в природных экосистемах в разное время;

различать на рисунках, таблицах, фотографиях, в природе основные виды живых организмов, обитающих в пресноводном водоеме и лесной экосистеме;

понимать смысл терминов и понятий: окружающая среда, факторы среды, экология, экосистема, круговорот веществ, ярусность, сезонные изменения экосистем.

ЧЕЛОВЕК И ЕГО РОЛЬ В ПРИРОДЕ (3 ч)

Взаимоотношения человека с природой. Условия жизни современного человека. Зависимость человека от природы (потребность человека в воде, пище, чистом воздухе, воздействие на человека температуры и атмосферного давления).

Роль человека в природе (положительные и отрицательные стороны хозяйственной деятельности человека). Результаты воздействия человека на природу. Охрана природы. Понятие о Красных книгах, особо охраняемых природных территориях – заповедниках, заказниках, национальных парках.

Демонстрації: таблиці, відеоролики, демонструючі образ життя древніх людей і сучасного чловека, умовія життя сучасного чловека, діаграмы суотношення різних груп продуктув в раціоне правильного пітанія учашегося, вымершіе види живих організмів і види, нуджаючіеся в охране.

Требования к результатам учебной деятельности учащихся

Учащиеся должны:

знать на уровне представления о (об):

приручении животных и одомашнивании растений;
необходимых условиях жизни современного человека;
влиянии условий окружающей среды на человека;
роли человека в природе;
особо охраняемых природных территориях;
правилах поведения в природе;

уметь:

характеризовать результаты негативного воздействия хозяйственной деятельности человека на природу;
составлять план текста;
участвовать в совместной деятельности;
работать с текстом параграфа учебника и его компонентами;
выделять в тексте учебника смысловые части и озаглавливать их, ставить вопросы к тексту;

понимать смысл терминов и понятий: Красная книга, заповедник, заказник, национальный парк.

КОНТРОЛЬНАЯ РАБОТА в течение мая по темам: «Введение», «Живая природа и методы ее изучения», «Клеточное строение живых организмов», «Многообразие живых организмов», «Размножение организмов», «Виды и сообщества», «Экосистемы», «Человек и его роль в природе».

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Біялогія»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

БІЯЛОГІЯ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Мэта вывучэння біялогіі – фарміраванне ў вучняў сучаснага навуковага светапогляду, неабходнага для разумення з’яў і працэсаў, якія адбываюцца ў прыродзе, у жыццядзейнасці ўласнага арганізма, у розных галінах народнай гаспадаркі, для працягу адукацыі, будучай прафесійнай дзейнасці; развіццё ўменняў вызначаць, характарызаваць, параўноўваць і абагульняць вывучаемыя аб’екты і з’явы; стварэнне ўмоў для магчымасці ўсвядомленага выбару індывідуальнай адукацыйнай траекторыі, якая спрыяе наступнаму прафесійнаму самавызначэнню, у адпаведнасці з індывідуальнымі інтарэсамі вучня.

Задачы вучэбнага прадмета «Біялогія»:

авалоданне сістэмай ведаў пра малекулярныя і структурна-функцыянальныя асновы жыцця, размнажэнне і развіццё арганізмаў асноўных царстваў, экасістэм, біяразнастайнасць, эвалюцыю, што неабходна для ўсведамлення каштоўнасці ўсяго жывога на Зямлі;

фарміраванне на базе ведаў пра жывую прыроду навуковай карціны свету;
фарміраванне экалагічнай граматынасці людзей, якія ведаюць біялагічныя заканамернасці, сувязі паміж жывымі арганізмамі, іх эвалюцыю, прычыны і каштоўнасць відавой разнастайнасці;

усталяванне гарманічных адносін з прыродай, самім сабой, фарміраванне норм і правіл экалагічнай этыкі, адказных адносін да жывой прыроды як асновы экалагічнага выхавання;

фарміраванне генетычнай граматынасці як асновы здаровага ладу жыцця, захавання псіхічнага, фізічнага, маральнага здароўя чалавека;

азнаямленне з фундаментальнымі законамі і прынцыпамі існавання жывой прыроды, супольнасцей, арганізмаў;

фарміраванне ведаў пра будову: бактэрыяў, пратыстаў, грыбоў, лішайнікаў, спаравых і пакрытанасенных раслін, жывёл, чалавека;

фарміраванне інфармацыйнай кампетэнцыі, умення працаваць з рознымі крыніцамі інфармацыі;

развіццё асобы вучня, імкнення прымяніць біялагічныя ведаў на практыцы, удзельнічаць у практычнай дзейнасці ў галіне медыцыны, сельскай гаспадаркі, біятэхналогіі, рацыянальнага прыродакарыстання і аховы прыроды.

Біялагічная адукацыя заклікана фарміраваць у падрастаючага пакалення разуменне жыцця ў любой яго праяве як найвышэйшай каштоўнасці. Біялогія ўваходзіць у лік прыродазнаўчых навук, якія вывучаюць прыроду, а таксама шляхі пазнання чалавекам прыроды. Акрамя светапогляднага значэння, у яе аснове ляжаць мерапрыемствы па падтрыманні здароўя чалавека, яго бяспекі і вытворчай дзейнасці ў любой галіне народнай гаспадаркі.

У цяперашні час прыярытэтныя напрамкі, якія маюць прынцыповае тэарэтычнае і практычнае значэнне, наступныя:

экалага-прыродаахоўны (роля біялогіі ў захаванні біясферы, біялагічнай разнастайнасці, у прадухіленні экалагічных бедстваў);

эвалюцыйны (паходжанне і эвалюцыя жывых арганізмаў);

захаванне асабістага здароўя і здароўя чалавека, здароўезберагальнае асяроддзе жыцця.

У адборы зместу вучэбнага матэрыялу былі выкарыстаны наступныя падыходы:

культуралагічны падыход дазваляе ў поўнай меры захаваць фундаментальныя крытэрыі біялагічных ведаў, іх цэльнасць і пераемнасць. Сэнс культуралагічнага падыходу ў выкладанні вучэбнага прадмета «Біялогія» заключаецца ў падрыхтоўцы інфармаванага, кампетэнтнага выпускніка, які ўсведамляе сябе ў агульнакультурным кантэксце, гатовага працягнуць адукацыю, жыць і працаваць у новых сацыяльна-эканамічных умовах;

асобасна арыентаваны падыход прадугледжвае напаўненне праграм вучэбным зместам, значным для кожнага вучня ў паўсядзённым жыцці, важным для фарміравання адэкватных паводзін чалавека ў навакольным асяроддзі;

дзейнасны падыход рэалізуецца на аснове максімальнага ўключэння ў адукацыйны працэс практычнага кампанента вучэбнага зместу – лабараторных і практычных работ, дэманстрацыйных і лабараторных доследаў, экскурсій.

З пункта гледжання патрабаванняў навучання вучняў у адукацыйным працэсе выкарыстоўваюцца наступныя віды кампетэнцый:

вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя – гатоўнасць вучня да самастойнай пазнавальнай дзейнасці: пастаноўкі мэты, планавання, аналізу, рэфлексіі, самаацэнкі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці; уменне адрозніваць факты ад здагадак, валоданне вымяральных навыкамі, выкарыстанне верагодных, статыстычных і іншых метадаў пазнання;

даследчая кампетэнцыя – сукупнасць ведаў, уменняў, спосабаў дзейнасці, якія дазваляюць вучню быць у пазіцыі даследчыка ў адносінах да навакольнага свету, якая выяўляецца праз успрымальнасць да навакольнага свету, уменне распазнаць і вырашыць

прaблeмнyю сiтyацiю з лyбoм прырoднoм аб'eктaм aбo з'явaй, вькaрыстoвyвaючы для гeтaгa рoзнькa крyнiцa iнфaрмaцiі. У aснoвe дaслeдчaй кaмпeтeнтнaсцi ляжыць пaняццe «ўмeннaя» як гaтoўнaсцi aсoбy дa пэўнькa дзeянняў i aпeрaцый у aдпaвeднaсцi з пaстaўлeнaй мэтaй, нa aснoвe нaяўнькa вeдaў i нaвькaў;

iнфaрмaцыйнaя кaмпeтeнцiя – гaтoўнaсць вучнa сaмaстoйнa прaцaвaць з бiялaгiчнaй iнфaрмaцый з рoзнькa крyнiц, шукaць, aнaлiзaвaць i aдбiрaць нeaбхoднyю iнфaрмaцiю, aргaнiзoвaць, пeрaўтвaрaць, зaxoўвaць i пeрaдaвaць яe. Янa зaбьспeчвae нaвькi дзeйнaсцi вучнa ў aднoсiнaх дa iнфaрмaцiі, якaя змьшчaeццa ў вучэбнoм прaдмeцe «Бiялoгiя», a тaксaмa ў нaвaкoльнoм свeцe;

прaдмeтнaя кaмпeтeнцiя:

экaлaгiчнaя кaмпeтeнтнaсць – здoльнaсць экaлaгiчнa думaць; прымьняць экaлaгiчнaя вeды, умeннi i нaвькi, вoпыт прaктычнaй экaлaгiчнaй дзeйнaсцi для вьрaшэння рoзнькa сiтyацый экaлaгiчнaгa хaрaктaрy; зaxaвaннe нoрм i прaвiл пaвoдзiн у прырoдзe;

прырoдaзнaўчaя кaмпeтeнцiя – здoльнaсць фaрмiрaвaннa стaнoўчькa пачуццaў дa жькьвькa aргaнiзмaў, якiя, у свaю чaргy, бyдyць мaтывaвaць гyмaннaя пaвoдзiнy вучнa ў нaвaкoльнoм aсьрoддзi i нaбьццe вoпытy экaлaгiчнaй дзeйнaсцi;

здaрoўeзбeрaгaльнaя кaмпeтeнцiя – кaштoўнaснae стaўлeннe дa здaрoўя, як aснoвькa ўсeй жьццядзeйнaсцi чaлaвeкa, здoльнaсць дa зaсвaeннa здaрoўeзбeрaгaльнькa вeдaў, умeннaў i нaвькaў, гaтoўнaсць дa прaяўлeннa вoпытy здaрoўeзбeрaжэння ў пaўсьдзeннaй дзeйнaсцi;

прырoдaзнaўчaнaвyкoвaя кaмпeтeнцiя ўклyчae aдпaвeднaя бiялaгiчнaя вeды, умeннi, нaвькi, вoпыт твoрчaй пeрaўтвaрaльнaй дзeйнaсцi ў гaлiнe «прырoдa – чaлaвeк – прырoдa».

Aснoвaтвoрнoмi пaдчaс aдбoрy змeстy i кaнстрyявaннa вучэбнaгa прaдмeтa «Бiялoгiя» з'яўлaюццa нaстyпнaя прынцьпькa:

прынцьп нaвyкoвaсцi – aдпaвeднaсць змeстy вучэбнaгa мaтэрыялy ўзрoўнo сyчaснaгa рaзвiццa бiялaгiчнькa нaвyк; дaклaднaсць вьклaдy фaктaў, зaкoнaў, прынцьпaў i тэoрькa;

глыбiнa нaвyкoвaй iнтэрпрeтaцiі бiялaгiчнькa фaктaў i з'яў aбмьжoўвaeццa *прынцьпaм дaстyпнaсцi*. Дaстyпнaсць змeстy вьяўлaeццa нaяўнaсцo лaгiчнькa сyв'язeй пaмiж элeмeнтaмi вeдaў;

прынцьп сiстэмнaсцi i сiстэмaтычнaсцi – стрoйнa лaгiчнaя пaсльдoўнaсць вьклaдaннa нaвyкoвькa гiпoтeз, тэoрькa i фaктaў; нaяўнaсць iх aнaлiзy i aбaгyльнeннa вькaрыстaннa рoзнькa фoрм лaгiчнaгa мьслeннa;

прынцьп гiстaрькiзмy – прaдyглeджвae нaяўнaсць у змeсцe вучэбнaгa прaдмeтa мaтэрыялaў, штo знaeмьццa вучнa ў рoлaй бiялaгiчнькa нaвyк у сiстэмe нaвyк, якiя рaскрьквaюць iх дaсьгнeннi;

прынцьп рeалiзaцiі ўнyтрьпрaдмeтнькa i мiжпрaдмeтнькa сyв'язeй – рaскрькццe ў змeсцe вучэбнaй прaгрaмькa ўзaемaсyв'язi з iншькaмi прaдмeтнькa вeдaмi, умeннaмi i нaвькaмi;

прынцьп сyв'язi нaвyчaннa з жьццeм пaкaзвae прaктычнyю рoлy бiялaгiчнькa вeдaў у жьццi чaлaвeкa. Дзькyючькa aжьццяўлeннo гeтaгa прынцьпy, вучнi ўсвeдaмляюць кaштoўнaсць i кaрыснaсць бiялaгiчнaй aдyкaцiі. Гэты прынцьп пaтрaбye рaскрькццa прьклaднoгa знaчэння бiялaгiчнькa вeдaў.

Вa ўстaнoвaх aдyкaцiі нa II i III стyпeнькaх aгyльнaй сьрeднaй aдyкaцiі прaдyглeджaнa вьвyчэннe нaстyпнькa сiстэмaтычнькa кyрсaў вучэбнaгa прaдмeтa «Бiялoгiя»:

I. Бiялoгiя (Увoдзiнькa ў бiялoгiю) – VI клaс.

II. Бiялoгiя (Жькьвькa aргaнiзмькa ў aсьрoддзi свaйгo пaсьлeннa. Бaктэрыi. Прaтькьстькa. Грькьбькa. Лiшaйнiкi. Рaслiнькa) – VII клaс.

III. Бiялoгiя (Жькьвькa aргaнiзмькa ў aсьрoддзi свaйгo пaсьлeннa. Жькьвeлькa) – VIII клaс.

IV. Бiялoгiя (Чaлaвeк i ягo здaрoўe) – IX клaс.

V. Бiялoгiя (Aгyльнaя бiялaгiчнaя зaкaнaмeрнaсцi) – X i XI клaськa.

Раздзел «Жывыя арганізмы ў асяроддзі свайго пражывання. Бактэрыі. Пратысты. Грыбы. Лішайнікі. Расліны» ўключае звесткі пра адметныя прыметы жывых арганізмаў, іх разнастайнасць, сістэму арганічнага свету, бактэрыі, пратысты, грыбы, лішайнікі, расліны. Змест раздзела прадстаўлены на аснове экалага-эвалюцыйнага і функцыянальнага падыходаў, у адпаведнасці з якімі акцэнтны ў вывучэнні арганізмаў пераносацца з асаблівасцей будовы асобных прадстаўнікоў на раскрыццё працэсаў іх жыццядзейнасці, прыстасаванасці да асяроддзя пражывання, ускладнення ў ходзе гістарычнага развіцця, ролі ў экасістэмах і жыцці чалавека.

Змест вучэбных заняткаў і выкарыстоўваемыя формы і метады навучання павінны быць накіраваны на засваенне вучнямі ведавага і дзейнаснага кампанентаў, развіццё асобы вучня і рэалізацыю выхаваўчага патэнцыяла біялогіі.

Важным аспектам навучання з'яўляецца арганізацыя і стымуляванне настаўнікам актыўнай пазнавальнай дзейнасці вучняў. У ходзе вучэбных заняткаў рэкамендуецца ствараць сітуацыі, у якіх вучні будуць не толькі засвойваць веды, але і спрабаваць прымяняць іх пры вырашэнні розных жыццёвых сітуацый. Як адзін са спосабаў актывізацыі пазнавальнай дзейнасці вучняў добра зарэкамендавала сябе навучанне на аснове стварэння праблемных сітуацый, пастаноўкі праблемных задач. Развіццю біялагічнага мыслення вучняў садзейнічае таксама ўключэнне на рэгулярнай аснове ў працэс навучання рашэння пазнавальных задач.

Асаблівую ўвагу трэба звярнуць на выкарыстанне ў адукацыйным працэсе розных відаў дзейнасці: работа з рознымі крыніцамі інфармацыі (работа з вучэбнымі дапаможнікамі, табліцамі і інструкцыямі, электроннымі сродкамі навучання), сумеснае выкананне заданняў настаўніка, удзел у дыскусіі па праблемных сітуацыях, выкананне лабараторных і практычных работ. Асаблівую ўвагу трэба звярнуць на фарміраванне ў вучняў уменняў назіраць, апісваць біялагічныя аб'екты, планаваць і праводзіць простыя доследы і эксперыменты, рашаць біялагічныя задачы розных тыпаў складанасці і зместу, раскрываць і ўстанаўліваць прычынна-выніковыя сувязі, працаваць з вызначальнікамі.

Вялікім патэнцыялам у засваенні паняццяў, развіцці вобразных уяўленняў вучняў валодае выкарыстанне ўсіх відаў нагляднасці на ўроках: табліц, малюнкаў, аплікацый, схем, мадэлей, муляжоў, аўдыя- і відэаматэрыялаў, гербарыя, вільготных прэпаратаў, натуральных аб'ектаў.

Інтэнсіфікацыі працэсу навучання і павышэнню яго эфектыўнасці будзе садзейнічаць выкарыстанне камп'ютарнай і мультымедынай тэхнікі, інтэрактыўных дошак і электронных сродкаў навучання.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

(1 гадзіна на тыдзень; усяго 35 гадзін, з іх 2 гадзіны – рэзервовы час)

Уводзіны (1 гадзіна)

Паняцце пра жывую і нежывую прыроду. З'явы прыроды. Біялогія – навука пра жывую прыроду. Асноўныя раздзелы біялогіі. Значэнне біялогіі.

Дэманстрацыі: табліцы з выявай з'яў прыроды.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

мець уяўленне:

пра целы і з'явы прыроды;

біялогію і яе асноўныя раздзелы;

умець:

тлумачыць, што вывучае біялогія;

адрозніваць фізічныя, хімічныя, астранамічныя, геаграфічныя і біялагічныя з'явы;

прыводзіць прыклады біялагічных з'яў;

характарызаваць значэнне біялогіі ў жыцці чалавека;

разумець сэнс тэрмінаў і паняццяў: *біялогія, прырода, з'явы прыроды (фізічныя, хімічныя, астранамічныя, геаграфічныя, біялагічныя)*.

Жывая прырода і метады яе вывучэння (5 гадзін)

Жывая прырода. Жывыя арганізмы. Адрозненне жывых арганізмаў ад цел нежывой прыроды (клетачная будова, жыццё, рост, развіццё, дыханне, выдзяленне, размнажэнне, рэакцыі на змены ў навакольным асяроддзі).

Метады вывучэння жывой прыроды. Назіранне і біялагічныя доследы (эксперыменты) – найважнейшыя метады вывучэння жывой прыроды. Павелічальныя прыборы. Лупа. Мікраскоп. Правілы работы з мікраскопам. Падрыхтоўка найпрасцейшых прэпаратаў.

Дэманстрацыі: табліцы з выявамі жывых арганізмаў і іх уласцівасцей; лупа, мікраскоп, абсталяванне для падрыхтоўкі найпрасцейшых прэпаратаў.

Лабараторныя работы

1. Канструкцыя павелічальных прыбораў (лупа, мікраскоп) і правілы работы з імі.
2. Падрыхтоўка найпрасцейшых прэпаратаў.

Практычныя работы

1. Развіццё раслін фасолі з насення (дослед у дамашніх умовах).

Экскурсіі

1. Жывая і нежывая прырода; назіранне за жывымі аб'ектамі (праводзіць ў зручны час).

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

асноўныя прыкметы жывых арганізмаў;

адрозненне жывых арганізмаў ад цел нежывой прыроды;

асноўныя метады вывучэння жывой прыроды;

канструкцыю лупы і светлавога мікраскопа;

правілы работы з лупай і мікраскопам;

лабараторнае абсталяванне і паслядоўнасць дзеянняў пры падрыхтоўцы найпрасцейшых прэпаратаў;

умець:

характарызаваць метады біялагічных даследаванняў;

абыходзіцца з лабараторным абсталяваннем;

рыхтаваць найпрасцейшыя прэпараты;

працаваць з лупай і светлавым мікраскопам;

выконваць правілы паводзін і працы з прыборамі і прыладамі ў кабінете біялогіі;

праводзіць назіранні за жывымі арганізмамі;

знаходзіць дадатковую інфармацыю па тэме вучэбнага занятку ў розных крыніцах і рабіць кароткія паведамленні;

тлумачыць значэнне біялагічных ведаў у паўсядзённым жыцці;

разумець сэнс тэрмінаў і паняццяў: *жыццё, рост, развіццё, дыханне, выдзяленне, размнажэнне, актыўная рэакцыя на змены ў навакольным асяроддзі, назіранне, біялагічны вопыт, лупа, мікраскоп, мікрапрэпарат.*

Клетачная будова жывых арганiзмаў (5 гадзiн)

Клетачная будова жывых арганiзмаў. Адкрыццё клеткi Р. Гукам.

Будова раслiннай клеткi. Разнастайнасць клетак. Будова клетак: абалонка (клетачная сценка), цытаплазматычная мембрана, цытаплазма, арганоiды, пластыды (хларапласты), вакуолi з клетачным сокам, ядро.

Будова жывёльнай клеткi. Форма i велiчыня жывёльных клетак, асаблiвасцi ўнутранай будовы: цытаплазма, арганоiды, ядро.

Жыццядзейнасць клетак. Жыўленне клетак, паступленне рэчываў у клетку. Клетачнае дыханне. Выдзяленне. Паняцце пра абмен рэчываў.

Размнажэнне i рост клетак. Паняцце пра размнажэнне клетак. Дзяленне клетак. Вынiк дзялення. Рост клетак.

Дэманстрацыi: таблiцы, слайды з адлюстраваннем будовы раслiннай i жывёльнай клетак, iх дзялення.

Лабараторныя работы

3. Будова клетак скуркi лускi цыбулi.
4. Будова клетак лiста эладэi канадскай (iмху мнiума).
5. Будова клетак крывi жабы.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

мець уяўленне:

пра клетачную будову жывых арганiзмаў;

разнастайнасць клетак;

харчаванне, клетачнае дыханне i выдзяленне;

абмен рэчываў у клетцы;

размнажэнне клетак i паслядоўнасць падзей пры дзяленнi клеткi;

ведаць:

асноўныя структуры раслiннай i жывёльнай клетак i iх функцыi;

асноўныя арганоiды клеткi i iх функцыi;

умець:

назваць асноўныя структуры клеткi i iх функцыi;

распазнаваць i паказваць на таблiцах асноўныя структуры клеткi;

назваць асноўныя рысы падабенства i адрозненнi ў будове раслiннай i жывёльнай клетак;

падрыхтоўваць мiкрапрэпараты, разглядаць iх пад мiкраскопам i рабiць высновы пра асаблiвасцi будовы клеткi аб'екта, якi вывучаецца;

распазнаваць на мiкрапрэпаратах вывучаных аб'ектаў асноўныя структурныя часткi клеткi;

умець карыстацца iнструкцыяй пры выкананнi практычных работ, падручнiкам i дадатковай лiтаратурай;

знаходзiць дадатковую iнфармацыю па тэме вучэбнага занятку ў розных крынiцах i на яе падставе рабiць кароткiя паведамленнi;

разумець сэнс тэрмінаў i паняццяў: *клетка, клетачная абалонка (клетачная сценка), цытаплазматычная мембрана, цытаплазма, арганоiды, пластыды, вакуолi, ядро, храмасома, жыўленне клетак, клетачнае дыханне, выдзяленне, абмен рэчываў, дзяленне.*

Разнастайнасць жывых арганiзмаў (10 гадзiн)

Разнастайнасць жывых арганiзмаў. Паняцце пра царствы жывых арганiзмаў: Бактэрыi, Пратысты, Грыбы, Раслiны, Жывёлы.

Бактэрыі. Форма бактэрыяльных клетак. Распаўсюджванне бактэрыяў. Будова бактэрыяў. Жыўленне бактэрыяў. Роля бактэрыяў у прыродзе і жыцці чалавека. Хваробатворныя бактэрыі. Паняцце пра паразітаў і інфекцыйныя хваробы.

Пратысты. Распаўсюджванне і асаблівасці будовы. Пратысты на прыкладзе амёбы, хларэлы, эўглэны зялёнай, спірагіры. Роля пратыстаў у прыродзе і жыцці чалавека.

Грыбы. Распаўсюджванне грыбоў. Паняцце пра шапачкавыя і плесневыя грыбы. Будова грыбоў. Жыўленне грыбоў. Ядомыя і ядавітыя грыбы. Дрожжы і плесневыя грыбы. Роля грыбоў у прыродзе.

Расліны. Будова, разнастайнасць і распаўсюджванне раслін. Асноўныя групы раслін (паняцце пра імхі, папаратнікі, хвасчы, дзеразу, хвойныя і кветкавыя расліны). Фотасінтэз – спосаб жыўлення раслін.

Значэнне раслін у прыродзе і жыцці чалавека.

Жывёлы. Адметныя прыкметы жывёл. Паняцце пра расліннаедных, драпежных, усеедных жывёл і жывёл-паразітаў. Перамяшчэнне жывёл. Разнастайнасць жывёл. Паняцце пра пазваночных і беспазваночных, халаднакроўных і цеплакроўных жывёл. Асноўныя групы жывёл. Роля жывёл у прыродзе. Дзікія і свойскія жывёлы. Значэнне жывёл у жыцці чалавека.

Дэманстрацыі: табліцы, слайды з выявамі форм бактэрыяў і пратыстаў, асаблівасцей будовы іх клетак, будовы шапачкавых грыбоў, разнастайнасці ядомых, ядавітых і плесневых грыбоў, муляжы пладовых цел. Гербарныя і жывыя экзэмпляры культурных, пакаёвых і дзікарослых раслін. Шкілеты пазваночных жывёл; табліцы з выявамі свойскіх і дзікіх жывёл, жывёл-паразітаў і шкоднікаў сельскагаспадарчых культур, калекцыі беспазваночных жывёл.

Дэманстрацыйныя вопыты

1. Утварэнне крухмалу ў лістах на святле.
2. Вылучэнне кіслароду ў працэсе фотасінтэзу.

Практычныя работы

Вырошчванне цвілі на хлебе (дослед у дамашніх умовах).

Экскурсіі

Жывыя арганізмы зімой (праводзіць у зручны час).

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

мець уяўленне:

пра разнастайнасць жывых арганізмаў;

асноўныя групы раслін і жывёл;

пазваночных, беспазваночных, расліннаедных, драпежных жывёл, арганізмы-паразіты;

ведаць:

асноўныя прыкметы прадстаўнікоў царстваў жывой прыроды;

істотныя прыкметы будовы і жыццядзейнасці вывучаемых біялагічных аб'ектаў;

асноўныя культурныя расліны і свойскія жывёл;

асноўныя ядомыя і ядавітыя грыбы;

умець:

праводзіць найпрасцейшую класіфікацыю жывых арганізмаў па асобных царствах;

вызначаць прыналежнасць біялагічных аб'ектаў да аднаго з царстваў жывой прыроды;

усталёўваць рысы падабенства і адрозненні ў прадстаўнікоў розных царстваў;
адрозніваць вывучаныя аб'екты ў прыродзе, на табліцах;
выкарыстоўваць дадатковыя крыніцы інфармацыі і самастойна рыхтаваць вусныя паведамленні на 2–3 мін;
тлумачыць ролю прадстаўнікоў царстваў жывой прыроды ў жыцці чалавека;
разумець сэнс тэрмінаў і паняццяў: *бактэрыі, хваробатворныя бактэрыі, паразіты, пратысты, грыбы, шапчавыя грыбы, плесневыя грыбы, дрожджы, расліны, ліст, сцябло, карань, імхі, папараць, хвашчы, дзераза, хвойныя расліны, кветкавыя расліны, фотасінтэз, жывёлы, расліннаедныя жывёлы, драпежныя жывёлы, або драпежнікі, жывёлы-паразіты, пазваночныя жывёлы, беспазваночныя жывёлы, кішачнаполасцевыя, чарвякі, малюскі, членістаногія, ракападобныя, павукападобныя, насякомыя, земнаводныя, паўзуны, птушкі, млекакормячыя, або звяры, дзікія жывёлы, свойскія жывёлы.*

Размнажэнне арганізмаў (2 гадзіны)

Паняцце пра размнажэнне арганізмаў і яго значэнне. Спосабы размнажэння. Бясполае размнажэнне (дзяленне клеткі, утварэнне спор, часткамі цела – вегетатыўнае размнажэнне, пачкаванне).

Палавое размнажэнне. Паняцце пра палавыя клеткі – гаметы, іх апладненне, знешнім і ўнутраным апладненні.

Дэманстрацыі: табліцы з выявамі спосабаў размнажэння розных арганізмаў, будовы палавых клетак.

Практычныя работы

2. Вегетатыўнае размнажэнне раслін (дослед у дамашніх умовах).

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

мець уяўленне:

пра працягласць жыцця жывых арганізмаў і іх размнажэнне;

асноўныя спосабы размнажэння;

гаметы, знешняе і ўнутранае апладненне, зіготу, развіццё арганізмаў;

значэнне размнажэння арганізмаў у прыродзе;

ведаць/разумець:

асноўныя віды бясполага размнажэння;

прынцыповыя адрозненні паміж бясполым і палавым размнажэннем;

умець:

прыводзіць прыклады вегетатыўнага размнажэння раслін;

праводзіць прыклады размнажэнне раслін чаранкамі;

разумець сэнс тэрмінаў і паняццяў: *размнажэнне (бясполае, палавое), споры, вегетатыўнае размнажэнне, пачкаванне, палавыя клеткі (гаметы), апладненне.*

Віды і супольнасці арганізмаў

(2 гадзіны)

Від. Паняцце пра віды жывых арганізмаў. Прыкметы віду: падабенства асобін аднаго віду па знешняй і ўнутранай будове, умовах пражывання, здольнасці арганізмаў да размнажэння і ўтварэння пладавітага патомства. Падабенства паміж блізкароднаснымі відамі. Падвойныя назвы відаў.

Супольнасцi жывых арганiзмаў. Паняцце пра бiяцэноз. Харчовыя сувязi арганiзмаў, ланцугi харчавання. Арганiзмы – вытворцы, спажыўцы i разбуральнiкi арганiчных рэчываў. Нехарчовыя ўзаемаадносiны арганiзмаў у бiяцэнозах.

Дэманстрацыi: таблiцы, слайды з выявамі розных відаў жывёл i раслiн, у тым лiку блiзкароднасных, бiяцэнозаў. Схемы, малюнкi i слайды, якiя iлюструюць крытэрыi віду, харчовыя сувязi, ланцугi харчавання.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

мець уяўленне:

пра вiды жывых арганiзмаў;

асноўныя крытэрыi віду;

супольнасцi жывых арганiзмаў (бiяцэнозы);

харчовыя i нехарчовыя сувязi арганiзмаў у бiяцэнозе;

ланцугi i сеткi харчавання;

вытворцаў, спажыўцоў i разбуральнiкаў арганiчнага рэчыва ў бiяцэнозах;

умець:

знаходзiць падабенства i адрозненнi памiж асобiнамі аднаго i розных відаў;

класiфікаваць арганiзмы па iх функцыях у бiяцэнозе;

прыводзiць прыклады вытворцаў, спажыўцоў i разбуральнiкаў арганiчнага рэчыва;

прыводзiць прыклады харчовых i нехарчовых сувязей арганiзмаў;

праводзiць назiраннi за арганiзмамі ў бiяцэнозах;

разумець сэнс тэрмінаў i паняццяў: *вiд, род, бiяцэноз, ланцуг харчавання, вытворцы арганiчнага рэчыва, спажыўцы арганiчнага рэчыва, арганiзмы – разбуральнiкi арганiчнага рэчыва, нехарчовыя ўзаемадзеяннi арганiзмаў.*

Экасістэмы (5 гадзiн)

Агульная характарыстыка экасістэм. Паняцце пра асяроддзе пражывання жывых арганiзмаў. Фактары асяроддзя. Паняцце пра экасістэмы. Паняцце пра кругаварот рэчываў у экасістэмах.

Прэснаводная экасістэма – возера. Заканамернасцi рассялення жывых арганiзмаў у возеры. Сувязi памiж арганiзмамі. Возера зiмой.

Наземная экасістэма – лес. Паняцце пра хвойныя, лiсцевыя i змешаныя лясы. Яруснае размеркаванне раслiн i iншых груп арганiзмаў. Значэнне лясных экасістэм у прыродзе i жыццi чалавека. Правiлы паводзiн у лесе.

Сезонныя змены ў экасістэмах (на прыкладзе лясной экасістэмы).

Дэманстрацыi: таблiцы, слайды, схемы, фатаграфii разнастайных экасістэм, iх структуры, кругавароту рэчываў, сувязей арганiзмаў, яруснага размеркавання арганiзмаў у экасістэмах, сезонных змен у экасістэмах. Акварыум як мадэль экасістэмы.

Экскурсiі

3. Жывыя арганiзмы вясной (праводзiць у зручны час).

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

мець уяўленне:

пра асяроддзе пражывання i яго фактары;

экалагiчную сiстэму;

кругаварот рэчываў у экасістэмах;

сезонныя змены ў экасістэмах i iх прычыны;

вeдaць aснoўнaя вiдa жывыx aргaнiзмaў, якiя жывyць y прэснaвoднoм вaдaёмe i ляснoх экaсiстэмaх;

умeць:

aпiсвaць вoзeрa i лeс як прыклaды экaсiстэмy;

xaрaктaрызaвaць рaзмeркaвaннe aргaнiзмaў y вoзeрy;

xaрaктaрызaвaць яруснaсць y ляснoй экaсiстэмe;

прывoдзiць прыклaды жывыx aргaнiзмaў, якiя жывyць y aсoбнoх экaсiстэмaх;

aпiсвaць aснoўнaя бiялaгiчнaя з'явy, якiя нaзiрaюцьa ў прырoднoх экaсiстэмaх y рoзнy чaс;

aдрoзнiвaць нa малюнкaх, тaблiцaх, фoтaздымкaх, y прырoдзe aснoўнaя вiдa жывыx aргaнiзмaў, якiя нaсaляюць прэснaвoднy вaдaём i ляснyю экaсiстэмy;

прaвoдзiць нaзiрaннi зa жывымi aргaнiзмaмi i фiксaвaць вынiкi нaзiрaннaў;

рaзумeць сэнс тэрмiнaў i пaнaццaў: *нaвaкoльнaе aсярoддзe, фaктaры aсярoддзa, экaлoгiя, экaсiстэмa, крyгaвoрoт рэчывaў, яруснaсць, сeзoннaя змeнy экaсiстэм.*

Чaлaвeк i ягo рoлa ў прырoдзe

(3 гaдзiнy)

Узaмeаaднoсiнy чaлaвeкa з прырoдaй. Умoвы жыццa сучaснaгa чaлaвeкa. Зaлeжнaсць чaлaвeкa aд прырoды (пaтрэбнaсць чaлaвeкa ў вaдзe, eжy, чыстым пaвeтрy, уздзeяннe нa чaлaвeкa тэмпeрaтyры i aтмaсфeрнaгa цiскy).

Рoлa чaлaвeкa ў прырoдзe (стaнoўчyя i aдмoўнaя бaкi гaспaдaрчaй дзeйнaсцi чaлaвeкa). Вынiкi ўздзeяння чaлaвeкa нa прырoдy. Ахoвa прырoды. Пaнaццe прa Чырвoнyя кнiгi, aхoўнaя прырoднaя тэрытoрыi – зaпaвeднiкi, зaкaзнiкi, нaцыянaльнaя пaркi.

Дэманстpaцыi: тaблiцы, вiдэaрoлiкi, якiя дэманстpaцyюць лaд жыццa стaрaжытнoх лyoдзeй i сучaснaгa чaлaвeкa, умoвы жыццa сучaснaгa чaлaвeкa, дыягрaмy сyаdнoсiн рoзнoх гpyп прaдyктaў y рaцыёнe пpaвiльнaгa хaрчaвaннa вyчнa, вымeрлyя вiдy жывыx aргaнiзмaў i вiдy, якiя мaюць пaтрэбy ў aхoвe.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi пaвiннy:

мeць yяўлeннe:

пpa стaрaжытнaгa чaлaвeкa i ягo лaд жыццa;

пpыpyчэннe жывёл i aдaмaшнiвaннe рaслiн;

нeабхoднaя ўмoвы жыццa сучaснaгa чaлaвeкa;

yплыў yмoў нaвaкoльнaгa aсярoддзa нa чaлaвeкa;

рoлю чaлaвeкa ў прырoдзe;

пpырoднaя тэрытoрыi, якiя aсaблiвa aхoўвaюцьa;

умeць:

xaрaктaрызaвaць вынiкi нeгaтыўнaгa ўздзeяння гaспaдaрчaй дзeйнaсцi чaлaвeкa нa пpырoдy;

выкoнвaць пpaвiлы пaвoдзiн y пpырoдзe;

вeсцi здaрoвy лaд жыццa;

пpaцaвaць y aдпaвeднaсцi з пaстaўлeнaй зaдaчaй;

склaдaць плaн тэкстy;

yдзeльнiчaць y сyмeснaй дзeйнaсцi;

пpaцaвaць з тэкстaм пaрaгpaфa пaдpyчнiкa i ягo кaмпaнeнтaмi;

вылyчaць y тэкcцe пaдpyчнiкa сэнсaвyя чaсткi i aзaгaлoўлiвaць iх, стaвiць пытaннi дa тэкстy;

рaзумeць сэнс тэрмiнaў i пaнaццaў: *Чырвoнyя кнiгi, зaпaвeднiк, зaкaзнiк, нaцыянaльнy пaрк.*

КАНТРОЛЬНАЯ РАБОТА на працягу мая па тэмах: «Уводзіны», «Жывая прырода і метады яе вывучэння», «Клетачная будова жывых арганізмаў», «Разнастайнасць жывых арганізмаў», «Размнажэнне арганізмаў», «Віды і супольнасці арганізмаў», «Экасістэмы», «Чалавек і яго роля ў прыродзе».

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Трудовое обучение. Технический труд»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ТРУДОВОЕ ОБУЧЕНИЕ. ТЕХНИЧЕСКИЙ ТРУД

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Образовательный процесс по учебному предмету «Трудовое обучение. Образовательный процесс по учебному предмету «Трудовое обучение. Технический труд» осуществляется по следующим направлениям: в V–VII классах обучение – по новым учебным программам 2017 года, в VIII–IX классах – по учебным программам 2012 года, скорректированным в 2017 году.

Основной *целью* учебного предмета «Трудовое обучение. Технический труд» в V–VII классах является формирование основ компетентности учащихся в различных сферах трудовой, хозяйственно-бытовой, конструкторско-технологической деятельности, декоративно-прикладного и технического творчества, способствующих социализации личности в современных социально-экономических условиях.

Реализация этой цели предполагает решение *обучающих, развивающих и воспитательных задач*:

формирование знаний, умений и навыков в процессе выполнения различных видов учебно-познавательной и трудовой деятельности (технологических операций) по обработке материалов, техническому и художественному творчеству, ремонтным работам в быту;

формирование основ графической и технологической грамотности, умений экономно использовать материалы и соблюдать правила безопасного поведения;

формирование готовности учащихся к профессиональному самоопределению;
развитие познавательных интересов, конструкторско-технологических и творческих способностей, технического и художественного мышления, коммуникативных и организаторских умений в процессе выполнения различных видов трудовой деятельности;

воспитание трудолюбия, культуры труда, коллективизма, инициативности и самостоятельности, эстетического вкуса, культуры поведения и общения, уважения к мастерству; приобщение к культурным национальным ценностям и традициям.

Содержание учебной программы реализуется в процессе теоретического и практического обучения. Практическое обучение осуществляется в процессе практической деятельности учащихся.

Обучение учебному предмету «Трудовое обучение» на II ступени общего среднего образования базируется на методологических подходах: системно-деятельностном, средовом, личностно ориентированном, культурологическом, компетентностном.

К основным видам компетенций, формируемых в процессе трудового обучения учащихся, относятся *личностные, метапредметные и предметные компетенции*.

Личностные компетенции ориентированы на готовность и способность обучающихся к саморазвитию. К личностным компетенциям относятся:

ценностно-смысловые – способности к ценностному и эмоционально-волевому осуществлению деятельности, принимать знания как ценности; уметь гармонично адаптироваться в современном мире, выбирать ценностные, целевые и смысловые установки для своих действий, самостоятельно выявлять противоречия и принимать решения;

рефлексивно-оценочные – способности осознавать собственные индивидуально-личностные особенности, свое психическое состояние; осуществлять субъективный самоконтроль и самооценку, готовность к самосовершенствованию и саморазвитию;

коммуникативные – способности к организации и продуктивному сотрудничеству в коллективной деятельности, допускать возможность существования у людей различных точек зрения, учитывать их и стремиться к координации различных позиций в сотрудничестве, использовать речь для регуляции своего действия, договариваться и приходить к общему решению в совместной деятельности, адекватно использовать речевые средства для решения различных коммуникативных, организационных и практических задач.

Метапредметные компетенции направлены на овладение обучающимися универсальными учебными действиями (регулятивными, информационными, познавательными), составляющими основу умения учиться. К метапредметным компетенциям относятся:

регулятивные – способности принимать учебную задачу, ставить цели в учебно-технологической и творческой деятельности, планировать свои действия в соответствии с поставленными задачами и условиями их реализации, осуществлять промежуточный и итоговый контроль и оценку учебных действий в соответствии с поставленными задачами и условиями их выполнения, адекватно воспринимать оценку учителя, выполнять учебные действия в теоретической и практической деятельности;

информационные – способности осуществлять поиск, обработку, хранение и передачу необходимой информации в соответствии с уровнем и сложностью решения задач, создания собственного информационного продукта, представлять информацию в разнообразной форме (табличная, графическая, схематическая и др.) для решения задач, строить ответы в устной и письменной форме, ориентироваться на разнообразие способов решения задач, выделять существенную информацию из текстов разных видов;

познавательные – способности осуществлять учебно-познавательную деятельность, анализировать предметы с выделением существенных и несущественных характеристик и элементов, проводить сравнение по заданным критериям, строить рассуждения об изделиях, их строении, свойствах и связях, обобщать, устанавливать аналогии, выполнять проектную деятельность.

Предметные компетенции формируются при освоении учащимися теоретических знаний, практических умений и навыков: рациональное использование учебной и дополнительной технической и технологической информации для проектирования и создания изделий; оценка свойств материалов и областей их применения; ориентация в имеющихся технических средствах и технологиях создания изделий; распознавание видов, назначения материалов, инструментов и оборудования; планирование технологического процесса; подбор материалов, инструментов и оборудования с учетом характера изделия и технологии его изготовления; проектирование последовательности технологических операций и разработка технологической документации; выполнение технологических операций с соблюдением установленных норм безопасного поведения и др.

Основной целью учебного предмета «Трудовое обучение. Технический труд» в VIII–IX классах является формирование общетрудовых, технико-технологических знаний, умений, навыков, приобретение опыта трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности.

Реализация этой цели предполагает решение задач:

формирование: теоретических знаний, практических умений и навыков работы в различных сферах трудовой деятельности; основ графической и технологической грамотности; практических умений ведения домашнего хозяйства; навыков безопасного поведения;

развитие творческих, конструкторских способностей и познавательных интересов, технического и художественного мышления, коммуникативных умений, эстетического вкуса в процессе выполнения различных видов деятельности;

воспитание трудолюбия, культуры труда, коллективизма, инициативности и самостоятельности, культуры поведения и общения, уважения к мастерству; ценностного отношения к народному творчеству.

Содержание учебного предмета «Трудовое обучение. Технический труд» в V–VII классах представлено инвариантным и вариативным компонентами.

Инвариантный компонент включает следующие разделы: «Обработка древесины», «Обработка металлов», «Ремонтные работы в быту». Содержание инвариантного компонента направлено на последовательное овладение учащимися VII класса отдельными технологическими операциями по ручной и механической обработке древесины и металлов, а также ремонтными работами в быту.

Вариативный компонент содержит темы, отражающие различные виды технического и художественного творчества учащихся. Учителю предоставляется возможность самостоятельно определить вид творчества (один или несколько) в каждом классе или выбрать сквозную тему с V по VII класс. Кроме перечисленных в учебной программе видов технического и художественного творчества учитель может выбрать иной (не указанный в списке) вид творчества с учетом возрастных особенностей и желаний учащихся, состояния материально-технической базы, региональных и местных условий, особенностей и традиций.

Содержание учебного предмета «Трудовое обучение. Технический труд» в VIII–IX классах представлено двумя содержательными линиями: «Обработка конструкционных материалов» и «Художественное творчество».

Содержательная линия «Обработка конструкционных материалов» включает два раздела «Обработка древесины» и «Обработка металлов», содержание которых направлено на последовательное овладение учащимися технологическими операциями по ручной и механической обработке древесины и металлов.

Содержательная линия «Художественное творчество» включает два раздела «Конструирование» и «Геометрическая резьба по древесине», содержание которых направлено на овладение учащимися основами конструирования и технологией геометрической резьбы по древесине.

Содержание учебной программы предусматривает ознакомление учащихся с оборудованием учебных мастерских и организацией учебных мест для ручной и механической обработки конструкционных материалов; правилами безопасного поведения; изучение видов и основных свойств используемых материалов, их экономное использование; изучение видов инструментов и приспособлений, безопасных методов и приемов их использования; раскрытие содержания, последовательности и приемов выполнения технологических операций; изучение различных видов ремонтных работ в быту и овладение приемами их выполнения; изучение видов технического и художественного творчества; ознакомление с технологическим процессом; чтение и оформление графической и технологической документации.

После каждого раздела учебной программы установлены требования к уровню подготовки учащихся, которые содержат для V–VII классов перечень знаний (на уровне представления и понимания), умений и навыков (для VIII–IX классов – перечень основных знаний и умений), подлежащих контролю в процессе обучения.

В процессе трудового обучения учителю необходимо использовать межпредметные связи с такими учебными предметами, как физика, биология, химия, математика, информатика и черчение, которые активизируют познавательную деятельность учащихся,

развивают их мышление и память при переносе и обобщении знаний из разных предметов.

Формирование теоретических сведений осуществляется в процессе изучения нового материала и при инструктировании учащихся до выполнения ими практических заданий. Все виды учебных занятий по техническому труду носят практико-ориентированный характер. Учебной программой для V–VII классов предусмотрены практические работы, для VIII–IX классов практические задания представлены в виде графических, лабораторных и практических работ. Также для V–VII классов приведены примерные перечни изделий как для индивидуальных, так и для групповых практических работ. Перечень изделий может изменяться и дополняться учителем с учетом желаний и возможностей учащихся, состояния материально-технической базы. Выбор изделий должен обеспечивать возможность динамичного развития формируемых умений учащихся и достижения установленных результатов учебной деятельности учащихся (компетенций).

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПЛАН для V–VII классов

Название раздела	Количество часов		
	V	VI	VII
ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ			
Обработка древесины	17*/17**	36/18	28/14
Обработка металлов	8/8	16/8	24/12
Ремонтные работы в быту	3/3	4/2	4/2
ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ***			
<i>Техническое творчество</i>	6/6	12/6	12/6
Начальное моделирование			
Автомоделирование			
Авиамоделирование			
Судомоделирование			
Конструирование и др.			
Художественная обработка материалов			
Выжигание по древесине			
Аппликация из соломки			
Плетение из соломки			
Аппликация и плетение из бересты			
Пропильная резьба по древесине			
Контурная резьба по древесине			
Геометрическая резьба по древесине			
Деревянная мозаика (интарсия)			
Лесная скульптура и др.			
Резерв времени	1/1	2/1	2/1
ИТОГО	35/35	70/35	70/35

* Количество часов для изучения разделов (тем) в школах.

** Количество часов для изучения разделов (тем) в гимназиях.

*** Последовательность и выбор количества тем на изучение разделов вариативной части в каждом классе осуществляется учителем самостоятельно на основании желания учащихся, региональных особенностей и традиций.

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПЛАН для VIII–IX классов

Название содержательной линии, раздела	Количество часов	
	VIII	IX
Обработка конструкционных материалов	40*/19**	18*
Обработка древесины	26/11	10
Обработка металлов	14/8	8
Художественное творчество	28/15	16
Конструирование	4/2	2
Геометрическая резьба по древесине	24/13	14

Резерв времени	2/1	1
ИТОГО	70/35	35

* Количество часов для изучения разделов (тем) в школах.

** Количество часов для изучения разделов (тем) в гимназиях.

Практические умения и навыки, полученные на уроках трудового обучения, рекомендуется развивать на факультативных занятиях и в кружках по соответствующим программам.

В учебной программе для каждого класса учитель имеет право изменить последовательность изучения разделов и тем при условии сохранения целостности системы подготовки учащихся, не нарушая при этом логики изучения курса в целом. В целях повышения эффективности проведения учебных занятий по техническому труду учитель может использовать по своему усмотрению до 15 % учебного времени с учетом местных условий и наличия материально-технической базы мастерской.

Особое внимание в процессе трудового обучения следует обращать на соблюдение учащимися правил безопасного поведения при выполнении работ, противопожарной безопасности и санитарно-гигиенических условий труда в мастерских. Практические работы, предполагающие использование учебного станочного оборудования, должны выполняться с обязательным контролем со стороны учителя.

Инструменты, приспособления и учебное оборудование в мастерских должны соответствовать требованиям соответствующих нормативных документов по охране труда.

Контроль результатов учебной деятельности учащихся проводится в виде устного опроса учащихся, выполнения ими самостоятельных практических работ, тестовых заданий, технологических операций, творческих проектов, изготовления изделий, разработки графической и технологической документации. С учетом процессуального и результативного аспектов деятельности учащихся оценка практических работ должна осуществляться по следующим критериям: организация учебного места; соблюдение правил безопасного поведения; рациональность применения инструментов, приспособлений и оборудования; правильность выполнения технологических операций; уровень самостоятельности и творческий подход в процессе выполнения практической работы; время, затраченное на выполнение практической работы; соответствие изделия (заготовки) чертежу.

ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ

Обработка древесины (36/18 ч)

Породы древесины. Общие сведения о разрезах ствола дерева, породах древесины: лиственные и хвойные. Основные свойства древесины (цвет, запах, твердость). Понятие о текстуре древесины.

Практическая работа. Изучение образцов пород древесины.

Понятие о пиломатериалах. Понятие о пиломатериалах, виды пиломатериалов. Элементы пиломатериалов (пласть, кромка, торец, ребро).

Практическая работа. Изучение видов пиломатериалов, их элементов.

Графическая документация. Общие сведения о видах на чертеже: расположение видов на чертеже (главный вид, вид слева, вид сверху). Правила выполнения чертежа изделия.

Практическая работа. Выполнение чертежа (эскиза) простого изделия.

Технологическая документация. Понятие о производственном и технологическом процессах, технологической операции, технологической карте (учебной). Общие сведения о машине и механизме. Типовые детали и их соединения. Правила чтения, составления и оформления технологической карты (учебной) на изготовление изделия.

Практические работы. Изучение видов типовых деталей и их соединений. Разработка технологической карты (учебной) на изготовление простого изделия из пиломатериалов (фанеры).

Разметка заготовок из древесины. Общие сведения о разметке. Понятие о базовой стороне. Устройство и назначение рейсмуса. Приемы разметки заготовки рейсмусом. Качество выполнения разметки. Правила безопасного поведения при разметке. Экономное использование материалов.

Практическая работа. Разметка заготовок из древесины рейсмусом.

Строгание заготовок из древесины. Общие сведения о строгании древесины. Инструменты и приспособления для строгания, их виды, устройство и назначение. Приемы строгания. Качество выполнения строгания. Правила безопасного поведения при строгании.

Практическая работа. Строгание заготовок из древесины.

Сверление древесины (ручное). Понятие о сверлении древесины. Инструменты и приспособления для ручного сверления древесины. Общие сведения о ручном электрифицированном инструменте для сверления, его назначении и применении. Виды сверл. Приемы сверления. Качество выполнения сверления. Правила безопасного поведения при сверлении древесины.

Практическая работа. Изучение видов сверл. Сверление древесины.

Шлифование древесины. Понятие о шлифовании древесины. Инструменты и приспособления для шлифования. Приемы шлифования. Общие сведения о ручном электрифицированном инструменте для шлифования, его назначении и применении. Качество выполнения шлифования. Правила безопасного поведения при шлифовании древесины.

Практическая работа. Шлифование заготовки из древесины.

Сборка деталей из древесины. Сборка деталей из древесины на шурупах. Виды шурупов. Инструменты и приспособления для сборки деталей на шурупах. Приемы сборки деталей на шурупах. Общие сведения о ручном электрифицированном инструменте, его назначении и применении. Качество выполнения сборки на шурупах. Правила безопасного поведения при сборке изделия.

Практическая работа. Сборка деталей из древесины на шурупах.

Отделка изделий из древесины. Общие сведения об отделке изделий из древесины, видах отделки. Прозрачная отделка (лаки на водной основе, масла). Приемы выполнения прозрачной отделки. Качество выполнения прозрачной отделки. Правила безопасного поведения при отделке древесины.

Практическая работа. Прозрачная отделка поверхности изделия.

Ознакомление с профессиями технолога, столяра и др.

Примерный перечень изделий. Полки, подставки под салфетки, рамки для фотографий, вешалки, стульчики, предметы кухонных наборов, скворечники, макеты и модели, декоративные и сувенирные изделия и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны:

знать:

на уровне представления: общие сведения о разрезах ствола дерева, породах древесины, видах на чертеже, их расположении, машине и механизме, разметке заготовок из древесины, строгании, сборке на шурупах, отделке и ее видах, ручном электрифицированном инструменте для сверления, шлифования и сборки на шурупах;

на уровне понимания: основные свойства древесины (цвет, запах, твердость), понятие о текстуре древесины, пиломатериалах, их видах и элементах, базовой стороне, правила выполнения чертежа изделия, чтения и оформления технологической карты (учебной), сущность понятия производственного процесса и его составляющих, сведения о типовых деталях и их соединениях, о прозрачной отделке, назначение и устройство рейсмуса, сущность понятий сверления и шлифования, виды и назначение инструментов для строгания и ручного сверления, виды сверл, виды отделки, приемы строгания, сверления отверстий, прозрачной отделки;

уметь:

распознавать породы древесины, виды пиломатериалов;
определять элементы пиломатериалов (пласть, кромку, торец, ребро), виды на чертеже (эскизе);

выполнять чертеж (эскиз) простого изделия;

разрабатывать технологическую карту (учебную) на изготовление простого изделия;
выбирать заготовки для изделий, определять или подготавливать базовую сторону заготовки, выбирать инструменты и приспособления для выполнения технологических операций;

выполнять разметку заготовок рейсмусом, строгание, шлифование, сверление древесины (ручное), сборку деталей из древесины на шурупах, прозрачную отделку изделия;

пользоваться оборудованием, инструментами и приспособлениями при выполнении технологических операций;

владеть:

приемами организации учебного места, безопасными приемами работы с оборудованием, инструментами, приспособлениями и материалами при выполнении технологических операций, приемами разметки заготовок, строгания, шлифования, сверления (ручное), сборки деталей из древесины на шурупах, прозрачной отделки готового изделия.

Обработка металлов (16/8 ч)

Тонколистовой металл. Понятие о тонколистовом металле. Общие сведения о процессе получения тонколистового металла. Виды тонколистового металла, применение.

Практическая работа. Изучение видов тонколистового металла.

Графическая документация. Графическое изображение изделий из тонколистового металла. Понятие о развертке. Графическое изображение развертки на чертеже (эскизе).

Практическая работа. Выполнение чертежа развертки.

Технологическая документация. Технологическая документация на изготовление изделий из тонколистового металла.

Практическая работа: Разработка технологической карты (учебной) на изготовление изделия из тонколистового металла.

Правка тонколистового металла. Общие сведения о правке металлов. Правка тонколистового металла, способы правки. Инструменты и приспособления для правки тонколистового металла. Приемы правки. Правила безопасного поведения при правке металлов.

Практическая работа. Правка заготовки из тонколистового металла.

Разметка тонколистового металла. Разметка заготовок из тонколистового металла. Инструменты и приспособления для разметки. Приемы разметки заготовок с использованием линейки, слесарного угольника, чертилки. Качество выполнения разметки. Экономное расходование материалов. Правила безопасного поведения при разметке заготовок из тонколистового металла.

Практическая работа. Разметка заготовки из тонколистового металла.

Резка тонколистового металла. Общие сведения о резке тонколистового металла ножницами по металлу, устройстве и видах ножниц. Приемы резки заготовок из тонколистового металла. Зачистка деталей из тонколистового металла. Приемы зачистки. Качество выполнения резки и зачистки деталей. Правила безопасного поведения в процессе резки металлов.

Практические работы. Резка и зачистка заготовки из тонколистового металла.

Гибка тонколистового металла. Общие сведения о гибке металлов. Гибка заготовок из тонколистового металла. Приемы гибки. Инструменты и приспособления для гибки заготовок из тонколистового металла. Качество выполнения гибки и соединения деталей. Правила безопасного поведения при гибке металлов.

Практическая работа. Гибка заготовки из тонколистового металла.

Шлифование тонколистового металла. Общие сведения о шлифовании металлов. Инструменты и приспособления для шлифования. Приемы шлифования. Качество выполнения шлифования. Правила безопасного поведения при шлифовании металлов.

Практическая работа. Шлифование заготовки из тонколистового металла.

Ознакомление с профессиями прокатчика, резчика металла и др.

Примерный перечень изделий. Флюгеры, совки, коробочки, брелоки, жетоны, цветы из металлов, урны, крючки для вешалок, макеты и модели, декоративные и сувенирные изделия и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны:

знать:

на уровне представления: общие сведения о процессе получения тонколистового металла и его применении, разметке, правке металлов, резке, гибке, шлифовании; особенности графического изображения изделий из тонколистового металла;

на уровне понимания: понятие о тонколистовом металле, развертке, видах тонколистового металла, их применении, сведения о правке тонколистового металла, способах правки, виды ножниц по металлу, понятие о разметке, приемы разметки, резки, зачистки, гибки и шлифования металлов;

уметь:

распознавать виды тонколистового металла;

выполнять чертеж развертки;

разрабатывать технологическую карту (учебную) на изготовление изделия;

выбирать заготовку из тонколистового металла в зависимости от назначения изделия, способы правки и гибки в зависимости от толщины материала заготовки;

выполнять правку, разметку, резку, гибку, зачистку и шлифование заготовок из тонколистового металла;

контролировать качество выполнения технологических операций;

пользоваться оборудованием, инструментами и приспособлениями при выполнении технологических операций;

владеть:

приемами организации учебного места, безопасными приемами работы с оборудованием, инструментами, приспособлениями и материалами при выполнении технологических операций, приемами правки металлов, разметки, резки металлов ножницами по металлу, гибки тонколистового металла, шлифования металла.

Ремонтные работы в быту (4/2 ч)

Ремонт ручных инструментов. Общие сведения о ремонтных работах в быту. Ремонт ручных инструментов (молотка и др.), хозяйственного инвентаря (швабр, лопат, граблей и др.). Порядок и правила выполнения ремонтных работ. Качество выполнения ремонта ручных инструментов и хозяйственного инвентаря. Правила безопасного поведения при проведении ремонтных работ.

Практические работы. Простейший ремонт ручных инструментов и хозяйственного инвентаря.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны:

знать:

на уровне представления: общие сведения о ремонтных работах в быту;

на уровне понимания: порядок и правила выполнения ремонтных работ, способы ремонта ручных инструментов и хозяйственного инвентаря;

уметь:

выполнять ремонт ручных инструментов и хозяйственного инвентаря;

контролировать качество выполнения ремонта;

пользоваться инструментами, приспособлениями и оборудованием для выполнения технологических операций;

владеть:

приемами организации учебного места, безопасными приемами работы с оборудованием, инструментами, приспособлениями и материалами при выполнении технологических операций, простейшими способами ремонта ручных инструментов и хозяйственного инвентаря.

ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ ДЛЯ V–VII КЛАССОВ

ТЕХНИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО

Начальное моделирование

Моделирование. Модель. Виды моделей.

Графическая и технологическая документация на изготовление простых моделей из плоских деталей, из деталей конструкторов. Чтение чертежей и технических рисунков простых моделей из плоских деталей, из деталей конструкторов. Экономное использование материалов.

Учебное место для начального моделирования. Технология начального моделирования из плоских деталей (бумага, картон, пиломатериалы толщиной до 30 мм, фанера толщиной до 5 мм, мягкая проволока), из деталей конструкторов. Сборка моделей по образцу, техническому рисунку, чертежу, словесному описанию и собственному замыслу. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для начального моделирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с моделированием.

Практические работы. Организация учебного места для начального моделирования. Начальное моделирование простых изделий из плоских деталей, из деталей конструкторов.

Примерный перечень изделий: простые изделия из плоских деталей, из деталей конструкторов, модели-игрушки, модели-сувениры, модели парашютов, планеров, самолетов, плоские воздушные змеи, контурные макеты и модели автомобилей, декоративные и сувенирные изделия и др.

Автомоделирование

Автомоделирование. Виды и общее устройство автомоделей. Графическая и технологическая документация на изготовление автомоделей. Экономное использование материалов.

Учебное место для автомоделирования. Технология изготовления основных деталей и сборочных единиц автомоделей: кузова и ходовой части. Отделка автомоделей. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для автомоделирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения.

Ознакомление с профессиями, связанными с автомоделированием.

Практические работы. Изготовление кузова модели легкового автомобиля. Изготовление ходовой части модели легкового автомобиля.

Примерный перечень изделий: несложные действующие или недействующие автомоделей, модели-копии легковых или грузовых автомобилей, модели-сувениры, декоративные и сувенирные изделия и др.

Авиамоделирование

Общие сведения о летательных аппаратах. Классификация летательных аппаратов.

Авиамоделирование. Виды и общее устройство авиамodelей. Графическая и технологическая документация на изготовление авиамodelей. Экономное использование материалов.

Учебное место для авиамodelирования. Технология изготовления основных деталей и сборочных единиц авиамodelей: фюзеляжа, крыла, киля, стабилизатора; винтомоторной установки. Отделка авиамodelей. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для авиамodelирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения.

Ознакомление с профессиями, связанными с авиамodelированием.

Практические работы. Изготовление простейшей модели планера из бумаги. Изготовление заготовок основных деталей модели планера. Изготовление основных деталей модели планера. Изготовление воздушного винта. Изготовление винтомоторной установки модели самолета с резиновым двигателем.

Примерный перечень изделий: несложные модели планеров, свободнолетающие модели самолетов, настольные модели-копии самолетов, авиамodelи свободной конструкции, модели-сувениры, декоративные и сувенирные изделия и др.

Судомodelирование

Общие сведения о судах и кораблях. Классификация судов и кораблей.

Судомodelирование. Виды и общее устройство судомodelей. Основные свойства судомodelей. Главные размеры модели судна.

Графическая и технологическая документация на изготовление судомodelей. Экономное использование материалов.

Учебное место для судомodelирования. Технология изготовления основных деталей и сборочных единиц судомodelей: корпуса, винтомоторной установки, рулевого устройства, палубной надстройки. Способы изготовления корпусов из бумаги, пенопласта, папье-маше, древесины. Отделка, испытание и регулировка судомodelей. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для судомodelирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с судомodelированием.

Практические работы. Ознакомление с видами судомodelей. Ознакомление с основными свойствами судомodelей. Определение главных размеров модели судна.

Практические работы. Изготовление корпуса модели лодки из бумаги. Изготовление корпуса модели судна из древесины. Изготовление рубки судомodelи из древесины. Изготовление корпуса модели судна из папье-маше. Изготовление резинового двигателя для судомodelи. Изготовление и регулировка простейшего гребного винта. Изготовление простого руля. Изготовление рубки из тонколистового металла. Отделка корпуса судомodelи.

Примерный перечень изделий: простые силуэтные судомodelи (яхта, катер, подводная лодка и др.); модели судов и кораблей, настольные модели-копии судов и кораблей, модели парусников, модели судов и кораблей с резиновыми двигателями, судомodelи свободной конструкции с электродвигателями, декоративные и сувенирные изделия и др.

Конструирование

Конструирование. Техническое конструирование. Конструкция изделия (устройство изделия, виды соединений деталей изделия и т. п.). Конструкционные материалы и их виды.

Понятие о типовых деталях. Виды типовых деталей. Соединения деталей. Понятие о механизме. Виды механизмов. Понятие о машине. Виды машин. Принципы конструирования. Способы конструирования. Понятие о технике и транспорте. Виды транспорта.

Художественное конструирование. Композиция изделия (форма изделия, виды отделки деталей изделия и т. п.). Свойства композиции изделия: симметричность и асимметричность (симметрия и асимметрия), статичность и динамичность (статика и динамика), пропорциональность (пропорции) и масштабность (масштаб), контрастность (контраст) и нюансность (нюанс), метричность (метр, метрический повтор) и ритмичность (ритм, ритмический повтор), цветность (цвет).

Графическая и технологическая документация для конструирования изделий. Экономное использование материалов.

Учебное место для конструирования изделий. Технологии конструирования и изготовления изделий. Сборка изделий по образцу, техническому рисунку, чертежу, словесному описанию и собственному замыслу. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для конструирования изделий. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с конструированием.

Графическая работа. Чтение и выполнение эскизов конструкций и композиций изделий, чертежей и технических рисунков изделий.

Практические работы. Ознакомление с видами типовых деталей и соединений деталей. Ознакомление с видами механизмов. Ознакомление с видами машин. Конструирование изделий из плоских и объемных деталей.

Примерный перечень изделий: изделия из плоских и объемных деталей (материал: бумага, картон, древесина, металл), декоративные и сувенирные изделия и др.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ОБРАБОТКА МАТЕРИАЛОВ

Выжигание по древесине

Общие сведения о художественной обработке материалов. Экономное использование материалов.

Понятие о выжигании по древесине. Виды изображений: контурное, светотеневое, силуэтное. Понятия «фон», «контур» и «силуэт». Способы выжигания: плоское, глубокое. Виды штриховки при выжигании: параллельными линиями, пересекающимися линиями, непересекающимися отрезками, точками.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами выжигания. Чтение простых эскизов для выжигания по древесине.

Учебное место для выжигания по древесине. Технология выжигания по древесине: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, выжигание по древесине, шлифование и отделка поверхности заготовки. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для выжигания по древесине. Прибор для выжигания, его устройство и принцип действия. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Графическая работа. Чтение простых эскизов для выжигания по древесине.

Практическая работа. Выжигание по древесине.

Примерный перечень изделий: изделия, изготовленные с элементами выжигания по древесине и изображением цветов, птиц, зверей, парусников, художественно оформленные наборы разделочных досок для кухни, сувениры, декоративные и сувенирные изделия и др.

Аппликация из соломки

Общие сведения о художественной обработке природных материалов. Природные материалы и их виды. Соломка как природный материал. Заготовка соломы культурных и дикорастущих растений.

Понятие об аппликации из соломки. Виды аппликации из соломки. Подготовка соломенных лент. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление простых изделий из соломки. Чтение простых эскизов для аппликации из соломки.

Учебное место для аппликации из соломки. Технология аппликации из соломки: выбор и подготовка фона, перевод рисунка на фон, перевод рисунка на бумагу, подготовка соломенных лент, наклеивание соломенных лент на бумагу, сушка соломенных лент, вырезание деталей рисунка из соломенных лент, наклеивание деталей рисунка на фон, сушка, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для аппликации из соломки. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Графические работы. Чтение простых эскизов для аппликации из соломки.

Практические работы. Выбор заготовок из соломы с припуском на обработку. Подготовка соломенных лент и полотна. Отделка соломенных лент. Выполнение аппликации из соломки.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами аппликации из соломки и изображением растений, животных или птиц, панно, шкатулки, декоративные и сувенирные изделия и др.

Плетение из соломки

Понятие о плетении из соломки. Подготовка соломенных лент. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из соломки.

Учебное место для плетения из соломки. Технология плетения из соломки: подготовка соломки к плетению, плетение соломенных «пауков», изготовление плоских плетенки, сушка, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для плетения из соломки. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Подготовка соломки и соломенных лент к плетению. Плетение плоской плетенки «косички». Плетение плоской плетенки «зубатки». Изготовление соломенных «пауков».

Примерный перечень изделий: изделия с элементами плетения из соломки: соломенные «пауки»; салфетки, веера, шкатулки, корзинки, вазы, рамки для фотографий, декоративные и сувенирные изделия и др.

Аппликация и плетение из бересты

Общие сведения о художественной обработке бересты. Береста как природный материал. Заготовка бересты.

Понятие об аппликации из бересты. Подготовка бересты. Понятие о плетении из бересты. Подготовка берестяных лент. Экономное использование материалов. Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из бересты.

Учебное место для аппликации из бересты. Технология аппликации из бересты: выбор и подготовка фона, перевод рисунка на фон, перевод рисунка на бумагу, подготовка бересты, наклеивание бересты на бумагу, сушка бересты, вырезание деталей рисунка из бересты, наклеивание деталей рисунка на фон, сушка, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для аппликации из бересты. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Учебное место для плетения из бересты. Технология плетения из бересты: подготовка бересты к плетению, изготовление берестяных лент, плетение из берестяных лент. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для плетения из бересты.

Качество изделий.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Подготовка бересты к аппликации. Аппликация из бересты. Подготовка бересты к плетению. Плетение из берестяных лент полотна.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами аппликации и плетения из бересты: декоративные панно различных композиций, декоративные изделия с элементами плетения из берестяных лент, туески для хранения сыпучих продуктов, корзинки и вазочки, сувениры и др.

Пропильная резьба по древесине

Понятие о пропильной резьбе по древесине лобзиком. Виды контуров: замкнутый и незамкнутый, внешний и внутренний. Плоские и объемные изделия. Экономное использование материалов.

Графическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами пропильной резьбы. Чтение и выполнение простых эскизов для пропильной резьбы по древесине.

Технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами пропильной резьбы.

Учебное место для пропильной резьбы по древесине лобзиком. Технология пропильной резьбы по древесине для изготовления плоских и объемных изделий: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, выпиливание лобзиком по внешнему и внутреннему контурам прямых и волнистых линий, тупых и острых углов, шлифование, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для пропильной резьбы по древесине. Ручной и электрический лобзики, устройство и принцип действия. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Нанесение рисунка на заготовку из фанеры. Выпиливание ручным лобзиком. Выпиливание ручным и электрическим лобзиками.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами пропильной резьбы по древесине: полки, подставки, рамки для фотографий, полки для книг, украшений, дисков, кассет, сувениры и др.

Контурная резьба по древесине

Резьба по древесине (нож, стамеска). Материал для резьбы по древесине. Основные приемы резьбы по древесине.

Понятие о контурной резьбе по древесине. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами контурной резьбы.

Учебное место для контурной резьбы по древесине. Технология контурной резьбы по древесине с простым узором: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, резьба по древесине ножом-косяком, уголковой и полукруглой стамесками, шлифование и отделка поверхности заготовки. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для контурной резьбы по древесине. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Подготовка поверхности заготовки из древесины к нанесению рисунка. Выполнение контурной резьбы по древесине.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами контурной резьбы по древесине: панно, наборы разделочных досок, декоративные изделия, сувениры и др.

Геометрическая резьба по древесине

Понятие о геометрической резьбе по древесине. Элементы геометрической резьбы: прямолинейные (двугранные, трехгранные, четырехгранные) выемки; криволинейные (двугранные, трехгранные, скобчатые) выемки. Узоры геометрической резьбы: треугольники, змейки, звездочки, розетки с прямыми и изогнутыми лучами и др. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов с элементами геометрической резьбы.

Учебное место для геометрической резьбы по древесине. Технология геометрической резьбы по древесине (прямолинейные, криволинейные выемки): подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, резьба по древесине: прямолинейные (двугранные, трехгранные, четырехгранные), криволинейные (двугранные, трехгранные, скобчатые) выемки; треугольники, змейки, звездочки, розетки с прямыми и изогнутыми лучами и др.; шлифование и отделка поверхности заготовки. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для геометрической резьбы по древесине. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка. Выполнение геометрической резьбы по древесине (прямолинейные выемки). Выполнение геометрической резьбы по древесине (криволинейные выемки).

Примерный перечень изделий: изделия с элементами геометрической резьбы: разделочные доски, украшения мебели, шкатулки, солонки, сухарницы, вазы, сувениры и др.

Деревянная мозаика (интарсия)

Понятие о деревянной мозаике (интарсии). Виды интарсии. Выбор и подготовка материалов. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление простых и сложных изделий из пиломатериалов, листовых древесных материалов с элементами деревянной мозаики.

Учебное место для выполнения деревянной мозаики. Технология выполнения деревянной мозаики для изготовления простых и сложных изделий: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, выпиливание лобзиком, шлифование и отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для деревянной мозаики. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Подготовка поверхности заготовки из древесины к нанесению рисунка. Выполнение деревянной мозаики для изготовления простых изделий.

Примерный перечень изделий: простые и сложные (много деталей, различных по размерам, форме и отделке) сувенирные изделия с элементами деревянной мозаики и изображением растений, животных и др.

Лесная скульптура

Понятия о лесной скульптуре и лесной находке. Заготовка и подготовка к обработке лесных находок. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление лесной скульптуры.

Учебное место для изготовления лесной скульптуры. Технология изготовления лесной скульптуры. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для изготовления лесной скульптуры. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы. Выбор и подготовка материала (заготовок) для изготовления лесных находок и скульптур. Изготовление простых лесных скульптур.

Примерный перечень изделий: простые лесные находки и скульптуры; сувенирные изделия с элементами лесной скульптуры и др.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання і выхавання

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Адукацыйны працэс па вучэбным прадмеце «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» ажыццяўляецца па наступных кірунках: у V–VII класах па вучэбных праграмах 2017 года, у VIII–IX класах па вучэбных праграмах, скарэктаваных у 2017 годзе.

Асноўнай мэтай вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» ў V–VII класах з’яўляецца фарміраванне асноў кампетэнтнасці навучэнцаў у розных сферах працоўнай, гаспадарча-бытавой, канструктарска-тэхналагічнай дзейнасці, дэкаратыўна-прыкладной і тэхнічнай творчасці, якія спрыяюць сацыялізацыі асобы ў сучасных сацыяльна-эканамічных умовах.

Рэалізацыя гэтай мэты прадугледжвае рашэнне навучальных, развіцёвых і выхаваўчых задач:

фарміраванне ведаў, уменняў і навыкаўу працэсе выканання розных відаў вучэбна-пазнавальнай і працоўнай дзейнасці (тэхналагічных аперацый) па апрацоўцы матэрыялаў, тэхнічнай і мастацкай творчасці, рамонтным работам у быце;

фарміраванне асноў графічнай і тэхналагічнай граматынасці, уменняў эканомна выкарыстоўваць матэрыялы і выконваць правілы бяспечных паводзін;

фарміраванне гатоўнасці да прафесійнага самавызначэння;

развіццё пазнавальных інтарэсаў, канструктарска-тэхналагічных і творчых здольнасцей, тэхнічнага і мастацкага мыслення, камунікатыўных і арганізатарскіх уменняў у працэсе выканання розных відаў працоўнай дзейнасці;

выхаванне працавітасці, культуры працы, калектывізму, ініцыятыўнасці і самастойнасці, эстэтычнага густу, культуры паводзін і зносін; далучэння да культурных нацыянальных каштоўнасцей і традыцый.

Змест вучэбнай праграмы рэалізуецца ў працэсе тэарэтычнага і практычнага навучання. Практычнае навучанне ажыццяўляецца ў працэсе практычнай дзейнасці вучняў.

Навучанне вучэбнаму прадмету «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі базуецца на метадалагічных падыходах: сістэмна-дзеясным, асяродковым, асобна-арыентаваным, культуралагічным, кампетэнтным.

Да асноўных відаў кампетэнцый, якія фарміруюцца ў працэсе працоўнага навучання вучняў, адносяцца *асобныя, метапрадметныя і прадметныя кампетэнцыі*.

Асобныя кампетэнцыі арыентаваны на гатоўнасць і здольнасць навучэнцаў да самаразвіцця. Да асобных кампетэнцый адносяцца:

каштоўнасна-сэнсавыя – здольнасць да каштоўнаснага і эмацыянальна-валявога выканання дзейнасці, здольнасць прымаць веды як каштоўнасці; уменне гарманічна адаптавацца ў сучасным свеце, выбіраць каштоўныя, мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў, самастойна выяўляць супярэчнасці і прымаць рашэнні;

рэфлексіўна-ацэначныя – здольнасць да асэнсавання ўласных індывідуальна-асобных асаблівасцей, свайго псіхічнага стану, здольнасць ажыццяўляць суб'ектыўны самакантроль і самаацэнку, гатоўнасць да самаўдасканалення і развіцця;

камунікатыўныя – здольнасць да арганізацыі і прадуктыўнага супрацоўніцтва ў калектыўнай дзейнасці: дапускаць магчымасць існавання ў людзей розных пунктаў погляду, улічваць розныя пункты погляду і імкнуцца да каардынацыі розных пазіцый падчас супрацоўніцтва; выкарыстоўваць маўленне для рэгуляцыі свайго дзеяння, дамаўляцца і прыходзіць да агульнага рашэння ў сумеснай дзейнасці. Адэкватна выкарыстоўваць маўленчыя сродкі для рашэння розных камунікатыўных, арганізацыйных і практычных задач.

Метапрадметныя кампетэнцыі накіраваны на авалоданне навучэнцамі ўніверсальнымі вучэбнымі дзеяннямі (рэгулятыўнымі, інфармацыйнымі, пазнавальнымі) якія складаюць аснову ўмення вучыцца. Да метапрадметных кампетэнцый адносяцца:

рэгулятыўныя – здольнасць прымаць вучэбную задачу, ставіць мэты ў вучэбна-тэхналагічнай і творчай дзейнасці, планаваць свае дзеянні ў адпаведнасці з пастаўленымі задачамі і ўмовамі іх рэалізацыі, ажыццяўляць прамежкавы і выніковы кантроль і ацэнку вучэбных дзеянняў ў адпаведнасці з пастаўленымі задачамі і ўмовамі іх рэалізацыі, адэкватна ўспрымаць ацэнку настаўніка, выконваць вучэбныя дзеянні ў тэарэтычнай і практычнай дзейнасці;

інфармацыйныя – здольнасць ажыццяўляць пошук, апрацоўку, захаванне і перадачу неабходнай інфармацыі ў адпаведнасці з узроўнем і складанасцю рашэння задач; здольнасць ствараць уласны інфармацыйны прадукт, прадстаўляць інфармацыю ў разнастайнай форме (таблічнай, графічнай, схематычнай і інш.) для рашэння задач, даваць адказы ў вуснай і пісьмовай форме, арыентавацца на розныя спосабы рашэння задач, выдзяляць істотную інфармацыю з тэкстаў розных відаў;

пазнавальныя – здольнасці ажыццяўляць вучэбна-пазнавальную дзейнасць, аналізаваць прадметы з выдзяленнем істотных і неістотных характарыстык і элементаў, рабіць параўнанне па зададзеных крытэрыях, разважаць аб вырабах, іх будове, уласцівасцях і сувязях, абагульняць, знаходзіць аналогіі, выконваць праектную дзейнасць.

Прадметныя кампетэнцыі фарміруюцца праз асваенне навучэнцамі тэарэтычных ведаў, практычных уменняў і навыкаў: рацыянальнае выкарыстанне вучэбнай і дадатковай тэхнічнай і тэхналагічнай інфармацыі для праектавання і стварэння вырабаў; ацэнкі ўласцівасцей матэрыялаў і галін іх прымянення; арыентацыі ў наяўных тэхнічных сродках і тэхналогіях стварэння выраба; адрознення відаў, прызначэння матэрыялаў, інструментаў і абсталявання; планавання тэхналагічнага працэсу; падбор матэрыялаў, інструментаў і абсталявання з улікам характару вырабу і тэхналогіі яго вырабу; праектавання паслядоўнасці тэхналагічных аперацый і распрацоўка тэхналагічнай дакументацыі; выкананне тэхналагічных аперацый з захаваннем устаноўленых норм бяспекі паводзін і інш.).

Мэтаі прадмета «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» ў VIII–IX класах з'яўляецца фарміраванне агульнапрацоўных, тэхніка-тэхналагічных ведаў, уменняў, навыкаў набыццё вопыту працоўнай, гаспадарча-бытавой дзейнасці.

Рэалiзaцыя гэтай мэты прадугледжвaе рaшэннe **зaдaч**:

фарміраванне тэарэтычных ведаў, практычных уменняў і навыкаў работы ў розных галiнах працоўнай дзейнасцi; асноў асноў графiчнай і тэхналагiчнай грамацкасцi; практычных уменняў вядзення дамашняй гаспадаркi, навыкаў бяспекi паводзiн;

развiццё творчых, канструктарскiх здольнасцей і пазнавальных iнтэрэсаў, тэхнiчнага і мастацкага мыслення, камунiкатыўных уменняў, эстэтычнага густу ў працэсе выканання розных вiдаў дзейнасцi;

выхаванне працавiтасцi, культуры працы, калектывiзму, iнiцыятыўнасцi і самастойнасцi, культуры паводзiн і зносiн, павагi да майстэрства, каштоўнасных адносiн да народнай творчасцi.

Змест вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Тэхнiчная праца» ў V–VII класах прадстаўлены iнварыянтным і варыятыўным кампанентамi.

Інварыянтны кампанент уключае наступныя раздзелы: «Апрацоўка драўнiны», «Апрацоўка металаў», «Рамонтныя работы ў быцце». Змест iнварыянтнага кампанента накіраваны на паслядоўнае авалоданне вучнямi VII класа асобнымi тэхналагiчнымi аперацыямi па ручнай і механiчнай апрацоўцы драўнiны і металаў, а таксама рамонтнымi работамi ў быцце.

Варыятыўны кампанент утрымлівае тэмы, якiя адлюстроўваюць розныя вiды тэхнiчнай і мастацкай творчасцi вучняў. Настаўнiку даецца магчымасць самастойна вызначыць вiд творчасцi (адзiн або некалькi) у кожным класе цi выбраць скразную тэму з V па VII клас. Акрамя пералiчаных у вучэбнай праграме вiдаў тэхнiчнай і мастацкай творчасцi, настаўнiк можа выбраць iншы (не паказаны ў спісе) вiд творчасцi з улiкам узроставых асаблівасцей і пажаданняў вучняў, стану матэрыяльна-тэхнiчнай базы, рэгiянальных і мясцовых умоў, асаблівасцей і традыцый.

Змест вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Тэхнiчная праца» ў VIII–IX класах прадстаўлены двума зместавымi лiнiямi: «Апрацоўка канструкцыйных матэрыялаў» і «Мастацкая творчасць».

Зместавая лiнiя «Апрацоўка канструкцыйных матэрыялаў» уключае два раздзелы «Апрацоўка драўнiны», «Апрацоўка металаў», змест якiх накіраваны на паслядоўнае авалоданне вучнямi тэхналагiчнымi аперацыямi па ручнай і механiчнай апрацоўцы драўнiны і металаў.

Зместавая лiнiя «Мастацкая творчасць» уключае два раздзелы «Канструяванне» і «Геаметрычная разьба па драўнiне», змест якiх накіраваны на авалоданне вучнямi асновамi канструявання і тэхналагiяй геаметрычнай разьбы па драўнiне.

Змест вучэбнай праграмы прадугледжвaе азнаямленне вучняў з абсталяваннем вучэбных майстэрняў і арганiзацыяй вучэбных месцаў для ручнай і механiчнай апрацоўкi канструкцыйных матэрыялаў; правiламі бяспечных паводзiн; вывучэнне вiдаў і асноўных уласцiвасцей матэрыялаў, iх эканомнае выкарыстанне; вывучэнне вiдаў iнструментаў і прылад, бяспечныя метады і прыёмы iх выкарыстання; раскрыццё зместу, паслядоўнасцi і прыёмаў выканання тэхналагiчных аперацый; вывучэнне разнастайных вiдаў рамонтных работ у быцце і авалодванне прыёмамi iх выканання, вывучэнне вiдаў тэхнiчнай і мастацкай творчасцi; азнаямленне з тэхналагiчным працэсам, чытанне і афармленне графiчнай і тэхналагiчнай дакументацыi.

Пасля кожнага раздзела вучэбнай праграмы прыведзены асноўныя патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi вучняў, якiя ўтрымліваюць для V–VII класаў пералiк ведаў (на ўзроўнях уяўлення і разумення), уменняў і навыкаў (для VIII–IX класаў пералiк асноўных ведаў і ўменняў), якiя падлягаюць кантролю ў працэсе навучання на занятках.

У працэсе працоўнага навучання настаўнiку неабходна выкарыстоўваць мiжпрадметныя сувязi з такімi вучэбнымi прадметамi, як фiзiка, бiялогія, хiмiя, матэматыка, iнфарматыка і чарчэнне, якiя актывiзуюць пазнавальную дзейнасць вучняў, развiваюць iх мысленне і памяць пры пераносе і абагульненнi ведаў з розных прадметаў.

Фарміраванне тэарэтычных звестак ажыццяўляецца ў працэсе вывучэння новага матэрыялу і пры iнструктаваннi вучняў перад выкананнем iмi практычных заданняў. Усе вiды вучэбных заняткаў па тэхнiчнай працы носяць практыкаарыентаваны характар.

Вучэбнай праграмай для V–VII класаў прадугледжаны практычныя работы, для VIII–IX класаў практычныя заданні прадстаўлены ў выглядзе графічных, лабараторных і практычных работ. Таксама для V–VII класаў прыведзены прыкладныя пералікі вырабаў як для індывідуальных, так і для групавых практычных работ. Пералік вырабаў можа змяняцца і дапаўняцца настаўнікам з улікам пажаданняў і магчымасцей вучняў, стану матэрыяльна-тэхнічнай базы. Выбар вырабу павінен забяспечваць магчымасць дынамічнага развіцця ўменняў вучняў і забяспечваць магчымасць дасягнення ўстаноўленых вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў (кампетэнцый).

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

для V–VII класаў

№ п/п	Назва раздзелаў	Колькасць гадзін		
		V	VI	VII
ИНВАРИАНТНЫ КАМПАНАЕНТ				
I	Апрацоўка драўніны	17*/17**	36/18	28/14
II	Апрацоўка металаў	8/8	16/8	24/12
III	Рамонтныя работы ў быце	3/3	4/2	4/2
ВАРЬЯТЫЎНЫ КАМПАНАЕНТ***				
	<i>Тэхнічная творчасць:</i> Пачатковае мадэліраванне Аўтамадэліраванне Авіямадэліраванне Суднамадэліраванне Канструяванне і інш. <i>Мастацкая апрацоўка матэрыялаў:</i> Выпальванне па драўніне Аплікацыя з саломкі Пляценне з саломкі Аплікацыя і пляценне з бяросты Прапільная разьба па драўніне Контурная разьба па драўніне Геаметрычная разьба па драўніне Драўляная мазаіка (інтарсія) Лясная скульптура і інш.	6/6	12/6	12/6
	Рэзерв часу	1/1	2/1	2/1
	Усяго	35/35	70/35	70/35

* Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) у школах.

** Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) у гімназіях.

*** Паслядоўнасць і выбар колькасці тэм на вывучэнне раздзелаў вар'ятыўнай часткі ў кожным класе ажыццяўляецца настаўнікам самастойна на падставе пажаданняў вучняў, рэгіянальных асаблівасцей і традыцый.

для VIII–IX класоў

№ п/п	Назва зместавай лініі, раздзела	Колькасць гадзін	
		VIII	IX
I	Апрацоўка канструкцыйных матэрыялаў	40*/19**	18*
1	Апрацоўка драўніны	26/11	10
2	Апрацоўка металаў	14/8	8
II	Мастацкая творчасць	28/15	16
1	Канструяванне	4/2	2
2	Геаметрычная разьба па драўніне	24/13	14
	Рэзерв часу	2/ 1	1
	Усяго	70/35	35

* Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) у школах.

** Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) у гімназіях.

Практычныя ўменнi i навукi, атрыманыя на ўроках працоўнага навучання, рэкамендуецца развiваць на факультатыўных занятках i кружках па адпаведных праграмах.

У вучэбнай праграме для кожнага класа настаўнiк мае права змянiць паслядоўнасць вывучэння раздзелаў i тэм пры ўмове захавання суцэльнай сiстэмы падрыхтоўкi вучняў, не парушаючы пры гэтым логiку вывучэння курса ў цэлым. У мэтах павышэння эфектыўнасцi правядзення вучэбных заняткаў па тэхнiчнай працы настаўнiк можа выкарыстаць па сваім меркаваннi да 15 % вучэбнага часу з улікам мясцовых умоў i наяўнасцi матэрыяльна-тэхнiчнай базы майстэрнi.

Асаблiвую ўвагу ў працэсе працоўнага навучання трэба звяртаць на выкананне вучнямi правiлаў бяспечных паводзiн пры выкананнi работ, супрацьпажарнай бяспекi i санiтарна-гiгiенiчных умоў працы ў майстэрнях. Практычныя работы, якiя прадугледжваюць выкарыстанне вучэбнага станочнага абсталявання, павiнны выконвацца пад абавязковым кантролем з боку настаўнiка.

Iнструменты, прылады i вучэбнае абсталяванне ў майстэрнях павiнны адпавядаць патрабаванням адпаведных нарматыўных дакументаў па ахове працы.

Кантроль вынiкаў вучэбнай дзейнасцi вучняў праводзiцца ў выглядзе вуснага апытання вучняў, выканання iмi самастойных i практычных работ, тэставых заданняў, тэхналагiчных аперацый, творчых праектаў, стварэння вырабаў, распрацоўкi графiчнай i тэхналагiчнай дакументацыi. З улікам працэсуальнага i вынiковага аспектаў дзейнасцi вучняў ацэнка практычных работ павiнна ажыццяўляцца па наступных крытэрыях: арганiзацыя працоўнага месца, захаванне правiлаў бяспечных паводзiн, рацыянальнасць прымянення iнструментаў, прыстасаванняў i абсталявання; правiльнасць выканання тэхналагiчных аперацый, узровень самастойнасцi i творчы падыход у працэсе выканання практычнай работы, час, якi затрачаны на выкананне практычнай работы, адпаведнасцю вырабу (загатоўкi) чарцяжу.

IНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНЕНТ

VI клас

Апрацоўка драўнiны – 36/18 гадзiн

Пароды драўнiны. Агульныя звесткi аб разрэзах ствала дрэва; пародах драўнiны: лiсцевыя i хвойныя. Асноўныя ўласцiвасцi драўнiны (колер, пах, цвёрдасць). Паняцце аб тэкстурэ драўнiны.

Практычная работа: Даследаванне узораў парод драўнiны.

Паняцце аб пiламатэрыялах. Паняцце пра пiламатэрыялы, вiды пiламатэрыялаў. Элементы пiламатэрыялаў (пласць, кант, тарэц, руб).

Практычная работа: Даследаванне вiдаў пiламатэрыялаў, iх элементаў.

Графiчная дакументацыя. Агульныя звесткi пра вiды на чарцяжы: размяшчэнне вiдаў на чарцяжы (галоўны вiд, вiд злева, вiд зверху). Правiлы выканання чарцяжа выраба.

Практычная работа. Выкананне чарцяжа (эскiза) простага выраба.

Тэхналагiчная дакументацыя. Паняцце пра вытворчы i тэхналагiчны працэсы, тэхналагiчную аперацыю, тэхналагiчную карту (вучэбную). Агульныя звесткi пра машыну i механiзм. Тыпавыя дэталi i iх злучэннi. Правiлы чытання, складання i афармлення тэхналагiчнай карты (вучэбнай) на выкананне вырабу.

Практычныя работы: Даследаванне вiдаў тыпавых дэталяў i iх злучэнняў. Распрацоўка тэхналагiчнай карты (вучэбнай) на выкананне простага выраба з пiламатэрыялаў (фанеры).

Разметка заготовак з драўнiны. Агульныя звесткi пра разметку. Паняцце пра базавы бок. Канструкцыя i прызначэнне рэйсмуса. Прыёмы разметкi загатоўкi рэйсмусом. Якасць выканання разметкi. Правiлы бяспечных паводзiн пры разметцы. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Практычная работа: Разметка загатовак з драўнiны рэйсмусам.

Струганне загатовак з драўнiны. Агульныя звесткi аб струганнi драўнiны. Iнструменты i прыстасаваннi для стругання, iх вiды, канструкцыя i прызначэнне. Прыёмы стругання. Якасць выканання стругання. Правiлы бяспечных паводзiн пры струганнi.

Практычная работа: Струганне загатовак з драўнiны.

Свiдраванне (ручнае). Паняцце аб свiдраваннi драўнiны. Iнструменты i прыстасаваннi для ручнога свiдравання драўнiны. Агульныя звесткi аб ручным электрыфікаваным iнструменце для свiдравання, яго прызначэннi i ўжываннi. Вiды свёрдлаў. Прыёмы свiдравання. Якасць выканання свiдравання. Правiлы бяспечных паводзiн пры свiдраваннi драўнiны.

Практычная работа: Даследаванне вiдаў свёрдлаў. Свiдраванне драўнiны.

Шліфаванне драўнiны. Паняцце аб шліфаваннi драўнiны. Iнструменты i прыстасаваннi для шліфавання. Прыёмы шліфавання. Агульныя звесткi аб ручным электрыфікаваным iнструменце для шліфавання, яго прызначэннi i ўжываннi. Якасць выканання шліфавання. Правiлы бяспечных паводзiн пры шліфаваннi драўнiны.

Практычная работа: Шліфаванне загатоўкi з драўнiны.

Зборка дэталей з драўнiны. Зборка дэталей з драўнiны на шрубax. Вiды шрубаў. Iнструменты i прыстасаваннi для зборкi дэталей на шрубax. Прыёмы зборкi дэталей на шрубax. Агульныя звесткi аб ручным электрыфікаваным iнструменце, яго прызначэннi i ўжываннi. Якасць выканання зборкi на шрубax. Правiлы бяспечных паводзiн пры зборцы выраба.

Практычная праца. Зборка дэталей з драўнiны на шрубax.

Аздабленне вырабаў з драўнiны. Агульныя звесткi пра аздабленне вырабаў з драўнiны, вiдах аздаблення. Празрыстае аздабленне (лакi на воднай аснове, алею). Прыёмы выканання празрыстага аздаблення. Якасць выканання празрыстага аздаблення. Правiлы бяспечных паводзiн пры аздабленнi драўнiны.

Практычная работа. Празрыстае аздабленне паверхнi выраба.

Азнаямленне з прафесiямi тэхнолага, столяра i iнш.

Прыкладны пералiк вырабаў. Палiцы, падстаўкi пад сурвэткi, рамкi для фатаграфiй, вешалкi, стульчыкi, прадметы кухонных набораў, шпакоўнi, макеты i мадэлі, дэкаратыўныя i сувенiрныя вырабы i iнш.

Патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi

Вучнi павiнны ведаць:

на ўзроўнi прадстаўлення: агульныя звесткi пра разрэзы ствала дрэва, пародах драўнiны, вiдах на чарцяжы, iх размяшчэннi, машыне i механiзме, разметцы загатовак з драўнiны, струганнi; зборцы на шрубax, аздабленнi i яго вiдах, ручным электрыфікаваным iнструменце для свiдравання, шліфавання i зборкi на шрубax;

на ўзроўнi разумення: асноўныя ўласцiвасцi драўнiны (колер, пах, цвёрдасць); паняцце аб тэкстуры драўнiны, пiламатэрыялах, iх вiдах i элементах, базавам баку; правiлы выканання чарцяжа вырабу; чытаннiя i афармлення тэхналагiчнай карты (вучэбнай), сутнасць паняцця вытворчага працэсу i яго складнiкаў, звесткi пра тыпавыя дэталi i iх злучэннi, звесткi аб празрыстым аздабленнi, прызначэнне i будова рэйсмуса, сутнасць паняццяў свiдраванне i шліфаванне, вiды i прызначэнне iнструментаў для стругання i ручнога свiдравання, вiды свёрдлаў, вiды аздаблення, прыёмы стругання, свiдравання адтулiн, празрыстага аздаблення.

Вучнi павiнны ўмець:

распазнаваць пароды драўнiны, вiды пiламатэрыялаў;

вызначаць элементы пiламатэрыялаў (пласць, кант, тарэц, руб), вiды на чарцяжы (эскiзе);

выконваць чарцёж (эскiз) простага вырабу;

распрацоўваць тэхналагiчную карту (вучэбную) на выкананне простага вырабу;

выбiраць загатоўкi для вырабаў, вызначаць або падрыхтоўваць базы бок загатоўкi; выбiраць iнструменты i прыстасаваннi для выканання тэхналагiчных аперацый; выконваць разметку загатовак рэйсмусам, струганне, шліфаванне, свiдраванне драўнiны (ручнае), зборку дэталей з драўнiны на шрубax, празрыстае аздабленне вырабу; карыстацца абсталяваннем, iнструментамi i прыстасаваннямi пры выкананнi тэхналагiчных аперацый.

Вучнi павiнны валодаць:

прыёмамi арганiзацыi вучэбнага месца, бяспечнымi прыёмамi працы з абсталяваннем, iнструментамi, прыстасаваннямi i матэрыяламi пры выкананнi тэхналагiчных аперацый, прыёмамi разметкi загатовак, стругання, шліфавання, свiдравання (ручнае), зборкi дэталей з драўнiны на шрубax, празрыстага аздаблення гатовага вырабу.

Апрацоўка металаў – 16/8 гадзiн

Тонкаліставы метал. Паняцце аб тонкаліставога метале. Агульныя звесткі аб працэсе атрымання тонкаліставога металу. Віды тонкаліставога металу, прымяненне.

Практычная работа: Даследаванне відаў тонкаліставога металу.

Графічная дакументацыя. Графічны відарыс вырабаў з тонкаліставога металу. Паняцце пра разгортку. Графічны відарыс разгорткі на чарцяжы (эскiзе).

Практычная работа: Выкананне чарцяжа разгорткі.

Тэхналагічная дакументацыя. Тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з тонкаліставога металу.

Практычная работа: Распрацоўка тэхналагічнай карты (вучэбнай) на выкананне вырабу з тонкаліставога металу.

Праўка тонкаліставога металу. Агульныя звесткі аб праўцы металаў. Праўка тонкаліставога металу, спосабы праўкi. Iнструменты i прыстасаваннi для праўкi тонкаліставога металу. Прыёмы праўкi. Правiлы бяспечных паводзiн пры праўцы металаў.

Практычная работа: Праўка загатоўкi з тонкаліставога металу.

Разметка тонкаліставога металу. Разметка загатовак з тонкаліставога металу. Iнструменты i прыстасаваннi для разметкi. Прыёмы разметкi загатовак з выкарыстаннем лiнейкi, слясарнага вугольнiка, чарцiлкi. Якасць выканання разметкi. Эканомнае расходаванне матэрыялаў. Правiлы бяспечных паводзiн пры разметцы загатовак з тонкаліставога металу.

Практычная работа: Разметка нарыхтоўкi з тонкаліставога металу.

Рэзка тонкаліставога металу. Агульныя звесткі аб рэзке тонкаліставога металу нажнiцамi па метале, канструкцыя i вiды нажнiц. Прыёмы рэзкi загатовак з тонкаліставога металу. Зачыстка дэталей з тонкаліставога металу. Прыёмы зачысткi. Якасць выканання рэзкi i зачысткi дэталей. Правiлы бяспечных паводзiн у працэсе рэзкi металаў.

Практычныя работы: Рэзка i зачыстка загатоўкi з тонкаліставога металу.

Гiбка тонкаліставога металу. Агульныя звесткі пра гiбку металаў. Гiбка загатовак з тонкаліставога металу. Прыёмы гiбкi. Iнструменты i прыстасаваннi для гiбкi загатовак з тонкаліставога металу. Якасць выканання гiбкi i злучэннi дэталей. Правiлы бяспечных паводзiн пры гiбцы металаў.

Практычная работа: Гiбка загатоўкi з тонкаліставога металу.

Шліфаванне тонкаліставога металу. Агульныя звесткі аб шліфаваннi металаў. Iнструменты i прыстасаваннi для шліфавання. Прыёмы шліфавання. Якасць выканання шліфавання. Правiлы бяспечных паводзiн пры шліфаваннi металаў.

Практычная работа: Шліфаванне загатоўкi з тонкаліставога металу.

Азнаямленне з прафесыямi пракатчыка, разьбяра металу i iнш.

Прыкладны пералiк вырабаў. Флюгеры, саўкi, скрыначкi, бiрулькi, жэтаны, кветкi з металаў, урны, кручкi для вешалак, макеты i мадэлі, дэкаратыўныя i сувенiрныя вырабы i iнш.

Патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi

Вучнi павiнны ведаць:

на ўзроўнi прадстаўлення: агульныя звесткi аб працэсе атрымання тонкаліставага металу і яго ўжываннi, разметцы, праўцы металаў, рэзаннi, гiбцы, шліфаваннi, асаблівасцi графічнага відарысу вырабаў з тонкаліставага металу;

на ўзроўнi разумення: паняцце пра тонкаліставы метал, разгортцы; віды тонкаліставага металу, прымяненне, звесткi аб праўцы тонкаліставага металу, спосабах праўкi; віды нажнiц па метале; паняцце пра разметку, прыёмы разметкi, рэзкi, зачысткi, гiбкi і шліфавання металаў.

Вучнi павiнны ўмець:

распазнаваць віды тонкаліставага металу;
выконваць чарцёж разгорткi;
распрацоўваць тэхналагiчную карту (вучэбную) на выкананне вырабу;
выбiраць загатоўку з тонкаліставага металу ў залежнасцi ад прызначэння вырабу, спосабы праўкi і гiбкi ў залежнасцi ад таўшчыні матэрыялу загатоўкi;
выконваць праўку, разметку, рэзанне, гiбку, зачыстку і шліфаванне заготовак з тонкаліставага металу;

кантраляваць якасць выканання тэхналагiчных аперацый;
карыстацца абсталяваннем, iнструментамi і прыстасаваннямi пры выкананнi тэхналагiчных аперацый.

Вучнi павiнны валодаць:

прыёмамi арганiзацыi вучэбнага месца, бяспечнымi прыёмамi працы з абсталяваннем, iнструментамi, прыстасаваннямi і матэрыяламi пры выкананнi тэхналагiчных аперацый; прыёмамi праўкi металаў, разметкi, рэзкi металаў нажнiцамi па метале, гiбкi тонкаліставага металу, шліфавання металу.

Рамонтныя работы ў быцe – 4/2 гадзiн

Рамонт ручных iнструментаў. Агульныя звесткi аб рамонтных работах у быцe. Рамонт ручных iнструментаў (малаток і iнш.), гаспадарчага iнвентара (швабры, рыдлёвак, грабель і iнш.). Парадак і правiлы выканання рамонтных работ. Якасць выканання рамонту ручных iнструментаў і гаспадарчага iнвентара. Правiлы бяспечных паводзiн пры правядзеннi рамонтных работ.

Практычныя работы: Прасцейшы рамонт ручных iнструментаў і гаспадарчага iнвентара.

Патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi

Вучнi павiнны ведаць:

на ўзроўнi прадстаўлення: агульныя звесткi аб рамонтных работах у быцe;

на ўзроўнi разумення: парадак і правiлы выканання рамонтных работ, спосабы рамонту ручных iнструментаў і гаспадарчага iнвентара.

Вучнi павiнны ўмець:

выконваць рамонт ручных iнструментаў і гаспадарчага iнвентара;
кантраляваць якасць выканання рамонту;
карыстацца iнструментамi, прыстасаваннямi і абсталяваннем для выканання тэхналагiчных аперацый.

Вучнi павiнны валодаць:

прыёмамi арганiзацыi вучэбнага месца, бяспечнымi прыёмамi працы з абсталяваннем, iнструментамi, прыстасаваннямi і матэрыяламi пры выкананнi тэхналагiчных аперацый; найпростымi спосабамi рамонту ручных iнструментаў і гаспадарчага iнвентара.

ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМΠΑНЕНТ

Тэхнічная творчасць

Пачатковае мадэліраванне

Мадэліраванне. Мадэль. Віды мадэлей.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб простых мадэлей з плоскіх дэталеў, з дэталеў канструктараў. Чытанне чарцяжоў і тэхнічных рысункаў простых мадэлей з плоскіх дэталеў, з дэталеў канструктараў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для пачатковага мадэліравання. Тэхналогія пачатковага мадэліравання з плоскіх дэталеў (папера, кардон, піламацэрыялы таўшчынёй да 30 мм, фанера таўшчынёй да 5 мм, мяккі дрот), з дэталеў канструктараў. Зборка мадэлей па ўзору, тэхнічнаму рысунку, чарцяжы, слоўнаму апісанню і па ўласнай задуме. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для пачатковага мадэліравання. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мадэліраваннем.

Практычная работа. Арганізацыя вучэбнага месца для пачатковага мадэліравання. Пачатковае мадэліраванне простых вырабаў з плоскіх дэталеў, з дэталеў канструктараў.

Прыкладны пералік вырабаў. Простыя вырабы з плоскіх дэталеў, з дэталеў канструктараў; мадэлі-цацкі; мадэлі-сувеніры; мадэлі парашутаў, планёраў, самалётаў; плоскія паветраныя змеі; контурныя макеты і мадэлі аўтамабіляў, дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Аўтамадэліраванне

Аўтамадэліраванне. Віды і канструкцыя аўтамадэлей. Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб аўтамадэлей. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для аўтамадэліравання. Тэхналогія вырабу асноўных дэталеў і зборачных адзінак аўтамадэлей: кузава і хадавой часткі. Аздабленне аўтамадэлей. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для аўтамадэліравання. Якасць мадэляў. Правілы бяспечных паводзін.

Прафесіі, якія звязаны з аўтамадэліраваннем.

Практычныя работы. Выраб кузава мадэлі легкавога аўтамабіля. Выраб хадавой часткі мадэлі легкавога аўтамабіля.

Прыкладны пералік вырабаў. Нескладаныя дзеючыя або нядзеючыя мадэлі; мадэлі-копіі легкавых ці грузавых аўтамабіляў, мадэлі-сувеніры, дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Авіямадэліраванне

Агульныя звесткі пра лятальныя апараты. Класіфікацыя лятальных апаратаў.

Авіямадэліраванне. Віды і канструкцыя авіямадэлей. Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб авіямадэлей. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для авіямадэліравання. Тэхналогія вырабу асноўных дэталеў і зборачных адзінак авіямадэлей: фюзеляжу, крыла, кіля, стабілізатара; вінтаматорнай устаноўкі. Апрацоўка авіямадэляў. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для авіямадэліравання. Якасць мадэляў. Правілы бяспечных паводзін.

Прафесіі, якія звязаны з авіямадэліраваннем.

Практычныя работы. Выраб прасцейшай мадэлі планера з паперы. Выраб загатоўак асноўных дэталеў мадэлі планера. Выраб асноўных дэталеў мадэлі планера. Выраб паветранага вінта. Выраб вінтаматорнай устаноўкі мадэлі самалёта з гумавым рухавіком.

Прыкладны пералік вырабаў. Нескладаныя мадэлі планераў; свабодналятаючыя мадэлі самалётаў; настольныя мадэлі-копіі самалётаў; аваямадэлі свабоднай канструкцыі, мадэлі-сувеніры, дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Суднамадэліраванне

Агульныя звесткі пра судны і караблі. Класіфікацыя суднаў і караблёў.

Суднамадэліраванне. Віды і канструкцыя мадэлей суднаў. Асноўныя ўласцівасці мадэлей суднаў. Галоўныя памеры мадэлі судна.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб мадэляў суднаў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для суднамадэліравання. Тэхналогія вырабу асноўных дэталей і зборачных адзінак мадэлей судна: корпуса, вінтаматорнай устаноўкі, рулявога механізму, палубнай надстройки. Спосабы вырабу карпусоў з паперы, пенапласту, пап'е-машэ, драўніны. Аздабленне, выпрабаванне і рэгуліроўка мадэлей суднаў. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для суднамадэліравання. Якасць мадэлей. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з суднамадэліраваннем.

Практычныя работы. Азнаямленне з відамі мадэляў судна. Азнаямленне з асноўнымі ўласцівасцямі мадэлей суднаў. Вызначэнне галоўных памераў мадэлі судна. Выраб корпуса мадэлі лодкі з паперы. Выраб корпуса мадэлі судна з драўніны. Выраб рубкі мадэлі судна з драўніны. Выраб корпуса мадэлі судна з пап'е-машэ. Выраб гумавага рухавіка для мадэлі судна. Выраб і рэгуліроўка прасцейшага грабнага вінта. Выраб простага руля. Выраб рубкі з тонкаліставага металу. Аздабленне корпуса мадэлі судна.

Прыкладны пералік вырабаў. Простыя сілуэтныя мадэлі суднаў (яхта, кацер, падводная лодка і інш.); мадэлі суднаў і караблёў; настольныя мадэлі-копіі суднаў і караблёў; мадэлі паруснікаў, мадэлі суднаў і караблёў з гумавымі рухавікамі; мадэлі суднаў свабоднай канструкцыі з электрарухавікамі, дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Канструяванне

Канструяванне. Тэхнічнае канструяванне. Канструкцыя вырабу (устройства вырабу, віды злучэнняў дэталей вырабу і г. д.). Канструкцыйныя матэрыялы і іх віды.

Паняцце пра тыпавыя дэталі. Віды тыпавых дэталей. Злучэнні дэталей. Паняцце пра механізм. Віды механізмаў. Паняцце пра машыну. Віды машын. Прынцыпы канструявання. Спосабы канструявання. Паняцце пра тэхніку і транспарт. Віды транспарту.

Мастацкае канструяванне. Кампазіцыя вырабу (форма вырабу, віды аздаблення дэталей вырабу і г. д.). Уласцівасці кампазіцыі вырабу: сіметрычнасць і асіметрычнасць (сіметрыя і асіметрыя), статычнасць і дынамічнасць (статыка і дынаміка), прапарцыянальнасць (прапорцыі) і маштабнасць (маштаб), кантраснасць (кантраст) і нюанснасць (нюанс), метрычнасць (метр, метрычны паўтор) і рытмічнасць (рытм, рытмічны паўтор), колеранасць (колера).

Графічная і тэхналагічная дакументацыя для канструявання вырабаў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для канструявання вырабаў. Тэхналогіі канструявання і выканання вырабаў. Зборка вырабаў па ўзоры, тэхнічным рысунку, чарцяжы, слоўным апісанні і па ўласнай задуме. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для канструявання вырабаў. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з канструяваннем.

Графічная работа. Чытанне і выкананне эскізаў канструкцый і кампазіцый вырабаў; чарцяжоў і тэхнічных рысункаў вырабаў.

Практычныя работы. Азняамленне з вiдамі тыпавых дэтaлeй і злучэнняў дэтaлeй. Азняамленне з вiдамі мeхaнiзмaў. Азняамленне з вiдамі машын. Канструяванне вырабаў з плоскiх і аб'ёмных дэтaлeй.

Прыкладны пералiк вырабаў. Вырабы з плоскiх і аб'ёмных дэтaлeй (мaтэрыял: папeрa, кардoн, драўнiнa, мeтaл), дэкаратыўныя і сувeнiрныя вырабы і iнш.

Мастацкая апрацоўка мaтэрыялаў

Выпальванне па драўнiнe

Агульныя звесткi пра мастацкую апрацоўку мaтэрыялаў. Эканoмнaе выкарыстанне мaтэрыялаў.

Паняццe пра выпальванне па драўнiнe. Вiды вiдарысаў: кoнтурнaе, святлoцeнявoе, сiлуэтнaе. Паняццi: «фон», «кoнтур» і «сiлуэт». Спoсaбы выпальвання: плoскaе, глыбoкaе. Вiды штрыхoўкi пры выпальванні: паралельнымi лiнiямi, перасякальнымi лiнiямi, нeперасякальнымi aдрэзкaмi, крoпкaмi.

Грaфiчнaя і тэхнaлaгiчнaя дaкyмeнтaцыя нa выкананне вырабаў з пiлaмaтэрыялаў і фaнepы з элeмeнтaмi выпальвання. Чытанне прoстых эскiзаў нa выпальванне па драўнiнe.

Вучэбнaе мeсцa для выпальвання па драўнiнe. Тэхнoлoгiя выпальвання па драўнiнe: пaдpыхтoўкa пaвepхнi зaгaтoўкi дa нaнясeння малюнкa, пeрaвoд малюнкa нa зaгaтoўкy, выпальванне па драўнiнe, шлiфaвaннe і aздaблeннe пaвepхнi зaгaтoўкi. Інстpумeнтy, пpыстacавaннi і вучэбнaе абстaлявaннe для выпальвання па драўнiнe. Пpыбop для выпальвання, ягo кaнстpукцыя і пpынцып дзeяння. Якacць вырабаў. Пpавiлы бязпeчных пaвoдзiн пpы рaбoцe з абстaлявaннeм, iнстpумeнтaмi і пpыстacавaннaмi.

Пpафeсii, якiя звязаны з мaстaцкaй aпpacoўкaй мaтэрыялаў.

Грaфiчнaя рaбoтa. Чытанне прoстых эскiзаў для выпальвання па драўнiнe.

Пpактычнaя рaбoтa. Выпальванне па драўнiнe.

Пpыкладны пералiк вырабаў. Вырабы, якiя выкананы з элeмeнтaмi выпальвання па драўнiнe з вiдарысам квeтaк, птушaк, жывёл, пapуснiкaў; мaстaцкa aфoрмлeныя нaбopы aпpacoўчых дoшaк для кyхнi; сувeнiры, дэкатыўныя і сувeнiрныя вырабы і iнш.

Аплiкaцыя з салoмкi

Агульныя звесткi пра мастацкую апрацоўку пpыpoдных мaтэрыялаў. Пpыpoдныя мaтэрыялы і iх вiды. Сaлoмкa як пpыpoдны мaтэрыял. Нaрыхтoўкa салoмы кyльтypных і дзiкapocлых рaслiн.

Паняццe пра aплiкaцыю з салoмкi. Вiды aплiкaцыi з салoмкi. Пaдpыхтoўкa сaлaмяных стyжaк. Эканoмнaе выкарыстанне мaтэрыялаў.

Грaфiчнaя і тэхнaлaгiчнaя дaкyмeнтaцыя нa выкананне прoстых вырабаў з салoмкi. Чытанне прoстых эскiзаў для aплiкaцыi з салoмкi.

Вучэбнaе мeсцa для aплiкaцыi з салoмкi. Тэхнoлoгiя aплiкaцыi з салoмкi: выбap і пaдpыхтoўкa фoнy, пeрaвoд малюнкa нa фoн, пeрaвoд малюнкa нa пaпepy, пaдpыхтoўкa сaлaмяных стyжaк, нaклeйвaннe сaлaмяных стyжaк нa пaпepy, сyшкa сaлaмяных стyжaк, вьpэзвaннe дэтaлeй малюнкa з сaлaмяных стyжaк, нaклeйвaннe дэтaлeй малюнкa нa фoн, сyшкa, aздaблeннe. Інстpумeнтy, пpыстacавaннi і вучэбнaе абстaлявaннe для aплiкaцыi з салoмкi. Якacць вырабаў. Пpавiлы бязпeчных пaвoдзiн пpы рaбoцe з абстaлявaннeм, iнстpумeнтaмi і пpыстacавaннaмi.

Пpафeсii, якiя звязаны з мaстaцкaй aпpacoўкaй мaтэрыялаў.

Грaфiчнaя рaбoтa. Чытанне прoстых эскiзаў для aплiкaцыi з салoмкi.

Пpактычныя рaбoтy. Выбap зaгaтoвaк з салoмы з пpыпyскaм нa aпpacoўкy. Пaдpыхтoўкa сaлaмяных стyжaк і пaлaтнa. Аздaблeннe сaлaмяных стyжaк. Вькaнaннe aплiкaцыi з салoмкi.

Пpыкладны пералiк вырабаў. Вырабы з элeмeнтaмi aплiкaцыi з салoмкi і з вiдарысам рaслiн, жывёл aбo птушaк; пaнo, шкaтyлкi, дэкаратыўныя і сувeнiрныя вырабы і iнш.

Пляценне з саломкі

Паняцце пра пляценне з саломкі. Падрыхтоўка саламяных стужак. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з саломкі. Чытанне і выкананне простых эскізаў з элементамі пляцення з саломкі.

Вучэбнае месца для пляцення з саломкі. Тэхналогія пляцення з саломкі: падрыхтоўка саломкі да пляцення, пляценне саламяных «павукоў»; выраб плоскіх пляцёнак; сушка, аздабленне. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для пляцення з саломкі. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Падрыхтоўка саломкі і саламяных стужак да пляцення. Пляценне плоскай пляцёнкі «касічкі». Пляценне плоскай пляцёнкі «зубаткі». Выраб саламяных «павукоў».

Прыкладны пералік вырабаў. Вырабы з элементамі пляцення з саломкі: саламяныя «павукі»; сурвэткі, шкатулкі, кошкі, вазы, рамкі для фатаграфій, дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

Аплікацыя і пляценне з бяросты

Агульныя звесткі пра мастацкую апрацоўку бяросты. Бяроза як прыродны матэрыял. Нарыхтоўка бяросты.

Паняцце пра аплікацыю з бяросты. Падрыхтоўка бяросты. Паняцце пра пляценне з бяросты. Падрыхтоўка берасцяных стужак. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў. Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з бяросты.

Вучэбнае месца для аплікацыі з бяросты. Тэхналогія аплікацыі з бяросты: выбар і падрыхтоўка фона, перавод малюнка на фон, перавод малюнка на паперу, падрыхтоўка бяросты, наклеіванне бяросты на паперу, сушка бяросты, выразанне дэталей малюнка з бяросты, наклеіванне дэталей малюнка на фон, сушка, аздабленне. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для аплікацыі з бяросты. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Вучэбнае месца для пляцення з бяросты. Тэхналогія пляцення з бяросты: падрыхтоўка бяросты да пляцення, выраб берасцяных стужак, пляценне з берасцяных стужак. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для пляцення з бяросты. Якасць вырабаў.

Прафесіі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Падрыхтоўка бяросты для аплікацыі. Аплікацыя з бяросты. Падрыхтоўка бяросты да пляцення. Пляценне з берасцяных стужак палатна. Пляценне з берасцяных стужак.

Прыкладны пералік вырабаў. Вырабы з элементамі аплікацыі і пляцення з бяросты: дэкаратыўныя пано розных кампазіцый, дэкаратыўныя вырабы з элементамі пляцення з берасцяных стужак, берасцянкі для захоўвання сыпучых прадуктаў, кошкі і вазачкі, сувеніры і інш.

Прапільная разьба по драўніне

Паняцце пра прапільную разьбу по драўніне лобзікам. Віды контураў: замкнёны і незамкнёны, знешні і ўнутраны. Плоскія і аб'ёмныя вырабы. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная дакументацыя на выкананне вырабаў з піламатэрыялаў і фанеры з элементамі прапільнай разьбы. Чытанне і выкананне плоскіх эскізаў для прапільнай разьбы по драўніне.

Тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з піламатэрыялаў і фанеры з элементамі прапільнай разьбы. Чытанне і распрацоўка простых маршрутных карт на выкананне вырабаў з элементамі прапільнай разьбы па драўніне.

Вучэбнае месца для прапільнай разьбы па драўніне лобзікам. Тэхналогія прапільнай разьбы па драўніне для выканання плоскіх і аб'ёмных вырабаў: падрыхтоўка паверхні загатоўкі да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, выпілоўванне лобзікам па знешнім і ўнутраным контурах прамых і хвалістых ліній, тупых і вострых вуглоў, шліфаванне, аздабленне. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для прапільнай разьбы па драўніне. Ручны і электрычны лобзікі, устройства і прыцып дзеяння. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Нанясенне малюнка на загатоўку з фанеры. Выпілоўванне ручным і электрычным лобзікамі.

Прыкладны пералік вырабаў. Вырабы з элементамі прапільнай разьбы па драўніне: паліцы, падстаўкі, рамкі для фотакартак; паліцы для кніг, аздабленняў, дыскаў, касет; сувеніры і інш.

Контурная разьба па драўніне

Разьба па драўніне (нож, стамеска). Матэрыял для разьбы па драўніне. Асноўныя прыёмы разьбы па драўніне.

Паняцце пра контурную разьбу па драўніне. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з піламатэрыялаў і фанеры з элементамі контурнай разьбы.

Вучэбнае месца для контурнай разьбы па драўніне. Тэхналогія контурнай разьбы па драўніне з простым узорам: падрыхтоўка паверхні загатоўкі для нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, разьба па драўніне нажом-касяком, вугалковай і паўкруглай стамескамі, шліфаванне і аздабленне паверхні загатоўкі. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для контурнай разьбы па драўніне. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Прафесіі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы. Падрыхтоўка паверхні загатоўкі з драўніны да нанясення малюнка. Выкананне контурнай разьбы па драўніне.

Прыкладны пералік вырабаў. Вырабы з элементамі контурнай разьбы па драўніне: пано, наборы апрацоўчых дошак, дэкаратыўныя вырабы, сувеніры і інш.

Геаметрычная разьба па драўніне

Паняцце пра геаметрычную разьбу па драўніне. Элементы геаметрычнай разьбы: прамалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, чатырохгранныя) выемкі; крывалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, скабяныя) выемкі. Узоры геаметрычнай разьбы: трохвугольнікі, змейкі, зорачкі, разеткі з прамымі і выгнутымі прамянямі і інш. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з піламатэрыялаў з элементамі геаметрычнай разьбы.

Вучэбнае месца для геаметрычнай разьбы па драўніне. Тэхналогія геаметрычнай разьбы па драўніне (прамалінейныя, крывалінейныя выемкі): падрыхтоўка паверхні загатоўкі да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, разьба па драўніне: прамалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, чатырохгранныя) выемкі, крывалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, скабяныя) выемкі; трохвугольнікі, змейкі, зорачкі, разеткі з прамымі і выгнутымі прамянямі і інш.; шліфаванне і аздабленне паверхні загатоўкі. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для геаметрычнай разьбы па

драўнiнe. Якасць вырабаў. Правiлы бяспечных павoдзiн пры рaбoцe з абстaлявaннeм, iнструмeнтaмi i прыстacавaннaмi.

Пpафeсii, якiя звязаны з мaстaцкaй aпpacoўкaй мaтэрыялaў.

Пpактычныя рaбoты. Пaдpыхтoўкa пaвepхнi зaгaтoўкi з драўнiны дa нaнясeннa малюнкa. Вькaнaннe гeмeтpычнaй рaзьбь пa драўнiнe (пpамaлiнeйныя вьeмкi). Вькaнaннe гeмeтpычнaй рaзьбь пa драўнiнe (кpывaлiнeйныя вьeмкi).

Пpыклaдны пepaлiк вьрaбaў. Вьрaбы з элeмeнтaмi гeмeтpычнaй рaзьбь: aпpacoўчыя дoшкi, aздaблeннe мэблi, шкaтулкi, сaлянкi, сухapнiцы, вaзы, сувeнiры i iнш.

Дpаўнaя мaзaiкa (iнтapсiя)

Пaняццe пpа драўнaную мaзaiкy (iнтapсiю). Вiды iнтapсii. Вьбap i пaдpыхтoўкa мaтэрыялaў. Экaнoмнaе вькaрыстaннe мaтэрыялaў.

Гpафiчнaя i тэxнaлaгiчнaя дaкyмeнтaцьa нa вькaнaннe пpocтых i склaдaных вьрaбaў з пiлaмaтэрыялaў, лiстaвых драўнaных мaтэрыялaў з элeмeнтaмi драўнaнaй мaзaiкi (iнтapсii).

Вучэбнaе мeсцa для вькaнaннa драўнaнaй мaзaiкi (iнтapсii). Тэxнoлoгiя вькaнaннa драўнaнaй мaзaiкi (iнтapсii) для вькaнaннa пpocтых i склaдaных вьрaбaў: пaдpыхтoўкa пaвepхнi зaгaтoўкi дa нaнясeннa малюнкa, пepaвoд малюнкa нa зaгaтoўкy, вьпiлoўвaннe лoбзiкaм, шлiфaвaннe i aздaблeннe. Інструмeнтy, пpыстacавaннi i вучэбнaе абстaлявaннe для драўнaнaй мaзaiкi (iнтapсii). Якасць вьрaбaў. Правiлы бяспечных павoдзiн пры рaбoцe з абстaлявaннeм, iнструмeнтaмi i прыстacавaннaмi.

Пpафeсii, якiя звязаны з мaстaцкaй aпpacoўкaй мaтэрыялaў.

Пpактычныя рaбoты. Пaдpыхтoўкa пaвepхнi зaгaтoўкi з драўнiны дa нaнясeннa малюнкa. Вькaнaннe драўнaнaй мaзaiкi (iнтapсii) для вькaнaннa пpocтых вьрaбaў.

Пpыклaдны пepaлiк вьрaбaў. Пpocтыя i склaдaныя (шмaт дэтaлeй, рoзных пa пaмepы, фoрмe i aздaблeннi) сувeнiрныя вьрaбы з элeмeнтaмi драўнaнaй мaзaiкi (iнтapсii) i вьвaмi рaслiн, жьвeл i iнш.

Льcнaя cкyльптyрa

Пaняццi пpа льcнyю cкyльптyрy i льcнyю знaхoдкy. Нapыхтoўкa i пaдpыхтoўкa дa aпpacoўкi льcных знaхoдaк. Экaнoмнaе вькaрыстaннe мaтэрыялaў.

Гpафiчнaя i тэxнaлaгiчнaя дaкyмeнтaцьa нa вьрaб льcнoй cкyльптyрy.

Вучэбнaе мeсцa для вьрaбy льcнoй cкyльптyрy. Тэxнoлoгiя вьрaбy льcнoй cкyльптyрy. Інструмeнтy, пpыстacавaннi i вучэбнaе абстaлявaннe для вьрaбy льcнoй cкyльптyрy. Якасць вьрaбaў. Правiлы бяспечных павoдзiн пры рaбoцe з абстaлявaннeм, iнструмeнтaмi i прыстacавaннaмi.

Пpафeсii, якiя звязаны з мaстaцкaй aпpacoўкaй мaтэрыялaў.

Пpактычныя рaбoты. Вьбap i пaдpыхтoўкa мaтэрыялy (зaгaтoвaк) для вьрaбy льcных знaхoдaк i cкyльптyр. Вьрaб пpocтых льcных cкyльптyр.

Пpыклaдны пepaлiк вьрaбaў. Пpocтыя льcныя знaхoдкi i cкyльптyрy; сувeнiрныя вьрaбы з элeмeнтaмi льcнoй cкyльптyрy i iнш.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Трудовое обучение. Обслуживающий труд»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ТРУДОВОЕ ОБУЧЕНИЕ. ОБСЛУЖИВАЮЩИЙ ТРУД

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Образовательный процесс по учебному предмету «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» осуществляется по следующим направлениям: в V–VII классах обучение – по новым учебным программам 2017 года, в VIII–IX классах – по учебным программам 2012 года, скорректированным в 2017 году.

Основной целью учебного предмета «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» в V–VII классах является формирование основ компетентности учащихся в различных сферах трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности, декоративно-прикладного творчества, способствующей социализации личности в современных социально-экономических условиях.

Реализация этой цели предполагает решение *обучающих, развивающих и воспитательных задач*:

формирование знаний, умений и навыков в процессе выполнения различных видов учебно-познавательной и трудовой деятельности (технологических операций) по обработке материалов и приготовлению пищи, ведению домашнего хозяйства, декоративно-прикладному творчеству, домоводству, выращиванию растений;

формирование основ графической и технологической грамотности, умений экономно использовать материалы и соблюдать правила безопасного поведения; готовности к профессиональному самоопределению;

развитие познавательных интересов и самостоятельности, творческих, конструкторских способностей, технического и художественного мышления, коммуникативных и организаторских умений в процессе выполнения различных видов деятельности;

воспитание трудолюбия, культуры труда, инициативности и самостоятельности, эстетического вкуса, культуры поведения и общения; приобщение к культурным национальным ценностям и традициям.

Содержание учебной программы реализуется в процессе теоретического и практического обучения. Практическое обучение осуществляется в процессе выполнения учащимися практических работ.

Обучение учебному предмету «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» на II ступени общего среднего образования базируется на следующих методологических подходах: системно-деятельностном, средовом, личностно ориентированном, культурологическом, компетентностном.

К основным видам компетенций, формируемых в процессе трудового обучения учащихся, относятся *личностные, метапредметные и предметные компетенции*.

Личностные компетенции ориентированы на готовность и способность обучающихся к саморазвитию. К личностным компетенциям относятся:

ценностно-смысловые – способность к ценностному и эмоционально-волевому осуществлению деятельности, способность принимать знания как ценности; умение гармонично адаптироваться в современном мире, выбирать ценностные, целевые и смысловые установки для своих действий, самостоятельно выявлять противоречия и принимать решения;

рефлексивно-оценочные – способность к осознанию собственных индивидуально-личностных особенностей, своего психического состояния; способность осуществлять субъективный самоконтроль и самооценку, готовность к самосовершенствованию и саморазвитию;

коммуникативные – способность к организации и продуктивному сотрудничеству в коллективной деятельности: допускать возможность существования у людей различных точек зрения, учитывать разные точки зрения и стремиться к координации различных позиций в сотрудничестве; использовать речь для регуляции своего действия, договариваться и приходить к общему решению в совместной деятельности, адекватно использовать речевые средства для решения различных коммуникативных, организационных и практических задач.

Метапредметные компетенции направлены на овладение обучающимися универсальными учебными действиями (регулятивными, информационными, познавательными), составляющими основу умения учиться. К метапредметным компетенциям относятся:

регулятивные – способности принимать учебную задачу, ставить цели в учебно-технологической и творческой деятельности, планировать свои действия в соответствии с поставленными задачами и условиями их реализации, осуществлять промежуточный и итоговый контроль и оценку учебных действий в соответствии с поставленными задачами и условиями их выполнения, адекватно воспринимать оценку учителя, выполнять учебные действия в теоретической и практической деятельности;

информационные – способность осуществлять поиск, обработку, хранение и передачу необходимой информации в соответствии с уровнем и сложностью решения задач; способность создавать собственный информационный продукт, представлять информацию в разнообразной форме (табличная, графическая, схематическая и др.) для решения задач, строить ответы в устной и письменной форме, ориентироваться на разнообразие способов решения задач, выделять существенную информацию из текстов разных видов;

познавательные – способности осуществлять учебно-познавательную деятельность, анализировать предметы с выделением существенных и несущественных характеристик и элементов, проводить сравнение по заданным критериям, строить рассуждения об изделиях, их строении, свойствах и связях, обобщать, устанавливать аналогии, выполнять проектную деятельность.

Предметные компетенции формируются при освоении учащимися теоретических знаний, практических умений и навыков: рациональное использование учебной и дополнительной технологической информации для проектирования и создания изделий; оценка свойств материалов и областей их применения; ориентация в технологиях создания изделий; распознавание видов, назначения материалов, инструментов и оборудования; планирование технологического процесса; подбор материалов с учетом характера изделия и технологии; подбор инструментов и оборудования с учетом требований технологии изготовления изделия; проектирование последовательности технологических операций и составление технологической документации; выполнение технологических операций с соблюдением установленных норм правил безопасного поведения, работы и др.

Целью предмета «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» в VIII–IX классах является формирование общетрудовых, технико-технологических знаний, умений, навыков, приобретение опыта трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности.

Реализация этой цели предполагает решение задач:

формирование теоретических знаний, практических умений и навыков работы в различных сферах трудовой деятельности; основ графической и технологической грамотности; практических умений ведения домашнего хозяйства; навыков безопасного поведения;

развитие творческих, конструкторских способностей и познавательных интересов, художественного мышления, коммуникативных умений, эстетического вкуса в процессе выполнения различных видов деятельности;

воспитание трудолюбия, культуры труда, коллективизма, инициативности и самостоятельности, культуры поведения и общения, уважения к мастерству; ценностного отношения к народному творчеству.

Содержание учебного предмета «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» представлено инвариантным и вариативным компонентами.

Инвариантный компонент включает разделы: «Основы приготовления пищи», «Основы изготовления швейных изделий», «Основы домоводства», «Основы выращивания растений».

Все разделы программы содержат теоретический и практический блоки. Учебный материал для V–VII классов структурирован в логической последовательности для изучения. Определены виды практических работ для каждой темы, содержание которых направлено на формирование умений и навыков, необходимых в повседневной жизни.

При изучении раздела «*Основы приготовления пищи*» закладываются основы культуры питания. Особое внимание следует обратить на изучение основных сведений о пищевых продуктах, выбор продуктов питания, определение их доброкачественности и условий хранения; на изучение технологии приготовления блюд и напитков с использованием кухонных принадлежностей, столовых приборов, посуды, инструментов и оборудования. Содержание темы «Белорусская национальная кухня» направлено на возрождение и сохранение кулинарных традиций национальной кухни.

Содержание раздела «*Основы изготовления швейных изделий*» направлено на освоение основ проектирования, изготовления и ухода за изделиями из текстильных материалов.

Содержание раздела «*Основы домоводства*» формирует культуру быта. У учащихся должны быть сформированы знания, необходимые хозяйке для обеспечения комфорта и уюта в доме. Категория общих сведений и понятий содействует возрождению и сохранению семейных и национальных культурных традиций. При изучении данного раздела, планируя выбор изделия, возможно использование часов и тем вариативной части учебной программы. При изучении тем раздела допустимо ознакомление с возможностями использования компьютерных программ для наглядной визуализации проектирования интерьера на различных этапах его разработки.

Раздел «*Основы выращивания растений*» изучается в учреждениях общего среднего образования, имеющих учебно-опытный участок. Темы раздела направлены на формирование знаний об ассортименте растений, особенностях их выращивания и правилах по уходу за ними. Раздел «Основы выращивания растений» в VIII–IX классах имеет 2 варианта. Учителем выбирается один из них в зависимости от видов растений, выращиваемых на учебно-опытном участке учреждения общего среднего образования.

После каждого раздела учебной программы установлены и приведены требования к уровню подготовки учащихся, которые содержат для V–VII классов перечень знаний (на уровне представления и понимания), умений и навыков (для VIII–IX классов перечень основных знаний и умений), подлежащих контролю в процессе обучения.

Вариативный компонент охватывает различные виды декоративно-прикладного творчества и направлен главным образом на ознакомление и приобщение учащихся к народному творчеству. Учитель может самостоятельно определить вид творчества (один или несколько) в каждом классе или выбрать сквозную тему с V по IX класс. Кроме перечисленных в учебной программе видов декоративно-прикладного творчества, учителю предоставляется возможность выбора иного (не указанного в списке) вида творчества с учетом возрастных особенностей и желаний учащихся, состояния материально-технической базы, региональных и местных условий, особенностей и традиций.

В процессе трудового обучения учителю необходимо использовать межпредметные связи, которые активизируют познавательную деятельность учащихся, развивают их

мышление и память при переносе и обобщении знаний из разных предметов. На уроках обслуживающего труда прослеживаются межпредметные связи с такими учебными предметами, как физика, биология, химия, математика, информатика и черчение. Изучение и анализ учебных программ других предметов дает возможность учителю дидактически грамотно реализовать межпредметные связи в системе учебной и внеучебной работы по обслуживающему труду с опорой на ранее усвоенные знания учащихся.

Формирование теоретических сведений осуществляется в процессе изучения нового материала и при инструктировании учащихся до выполнения ими практических заданий. Все виды учебных занятий по обслуживающему труду носят в основном практикоориентированный характер. Учебной программой для V–VII классов предусмотрены практические работы, для VIII–IX классов практические задания представлены в виде лабораторных и практических работ. Перечень изделий может изменяться и дополняться учителем с учетом желаний и возможностей учащихся, состояния материально-технической базы. Выбор изделий должен обеспечивать возможность динамичного развития формируемых умений учащихся и обеспечивать возможность достижения установленных результатов учебной деятельности учащихся (компетенций).

Практические умения и навыки, полученные на уроках трудового обучения, рекомендуется развивать на факультативных занятиях и кружках по соответствующим программам.

Особое внимание в процессе трудового обучения следует обращать на соблюдение учащимися правил безопасного поведения при выполнении работ, противопожарной безопасности и санитарно-гигиенических условий труда в кабинете.

В учебной программе для каждого класса учитель имеет право изменить последовательность изучения разделов и тем при условии сохранения целостности системы подготовки учащихся к трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности, не нарушая при этом логики изучения курса в целом. Например: в V классе после изучения темы «Отделка и стороны ткани» можно изучить тему вариативной части «Вышивка украшающими швами» или «Вышивка в технике «Набор»». Далее продолжить изготовление швейного изделия «Выбор и создание эскиза швейного изделия» и т. д.

В целях повышения эффективности проведения учебных занятий по обслуживающему труду учитель может использовать по своему усмотрению до 15 % учебного времени с учетом местных условий и наличия материально-технической базы кабинета.

Контроль результатов учебной деятельности учащихся проводится в виде устного опроса учащихся, выполнения ими самостоятельных практических работ, тестовых заданий, технологических операций, творческих проектов, изготовления изделий, разработки графической и технологической документации. С учетом процессуального и результативного аспектов деятельности учащихся оценка практических работ должна осуществляться по следующим критериям: организация учебного места; соблюдение правил безопасного поведения; рациональность применения инструментов, приспособлений и оборудования; правильность выполнения технологических операций; уровень самостоятельности и творческий подход в процессе выполнения практической работы; время, затраченное на выполнение практической работы; соответствие изделия (заготовки) чертежу.

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПЛАН

№ п/п	Разделы и темы	Количество часов				
		V	VI	VII	VIII	IX
ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ						
I	Основы приготовления пищи	8*/8–8**	14*/14–7**	14*/14–7**	14*/14–7**	7*/7

II	Основы изготовления швейных изделий	21/18–21	32/26 – 18	32/26 – 18	30/26–15	14/12
III	Основы домоводства	1/1–1	6/6–3	6/6–3	6/6–6	7/6
IV	Основы выращивания растений	0/4–0	0/8–0	0/8–0	0/8–0	0/4
ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ***						
	Вышивка Вязание крючком Вязание на спицах Лоскутная техника (пэчворк) Бисероплетение Работа с соломкой Ткачество Ниточный дизайн (изонить) Роспись по ткани Валяние Декупаж и др.	5/4–5	18/16–7	18/16–7	18/14–6	6/5
	Итого	35/35–35	70/70–35	70/70–35	70/70–35 в том числе резерв времени 2/2–1	35/35, в том числе резерв времени 1/1

* Количество часов для изучения разделов (тем) в учреждениях общего среднего образования (кроме гимназий) (в числителе – для учреждений общего среднего образования, не имеющих учебно-опытных участков, в знаменателе – для учреждений общего среднего образования, имеющих участки).

** Количество часов для изучения разделов (тем) в гимназиях.

*** Выбор последовательности и количества тем на изучение разделов вариативной части в каждом классе осуществляется учителем самостоятельно на основании желания учащихся, региональных особенностей и традиций.

ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ

Основы приготовления пищи (14*/14–7** ч)

Рациональное питание. Общие сведения об основах рационального питания, энергетической ценности пищевых продуктов. Понятие о нормах питания. Правила безопасного поведения при приготовлении пищи.

Практическая работа. Определение пищевого рациона подростка.

Сервировка стола. Общие сведения о меню для ужина, сервировке стола к ужину, подготовке и проведении праздничного ужина (карты меню, кувертные карточки, кольца для салфеток и др.), приеме гостей.

Практическая работа. Сервировка стола к ужину.

Молоко и молочные продукты. Общие сведения о питательной ценности молока и молочных продуктов, об их ассортименте, об условиях и сроках хранения молока и молочных продуктов. Способы определения доброкачественности молока и молочных продуктов. Тепловая обработка. Ассортимент блюд из молока и молочных продуктов, технология их приготовления. Кухонные принадлежности и посуда, необходимые для обработки продуктов и приготовления блюд из молока и молочных продуктов. Требования к качеству. Оформление готовых блюд. Правила подачи.

Практическая работа. Приготовление блюд из молочных продуктов.

Крупы, их виды. Общие сведения о питательной ценности и значении круп в питании человека. Ассортимент круп, условия их хранения. Определение доброкачественности круп.

Практическая работа. Определение доброкачественности круп.

Блюда из круп. Общие сведения о первичной и тепловой обработке круп. Кухонные принадлежности и посуда, необходимые для обработки продуктов и приготовления блюд из круп. Технология приготовления блюд из круп. Требования к качеству. Оформление готовых блюд, правила их подачи.

Практическая работа. Приготовление блюд из круп.

Блюда из макаронных изделий. Общие сведения об ассортименте и тепловой обработке макаронных изделий. Кухонные принадлежности и посуда, необходимые для обработки продуктов и приготовления блюд из макаронных изделий. Определение доброкачественности макаронных изделий, условий и сроков их хранения. Технология приготовления блюд из макаронных изделий. Требования к качеству. Оформление готовых блюд, правила их подачи.

Практическая работа. Приготовление блюд из макаронных изделий.

Белорусская национальная кухня. Общие сведения об особенностях приема пищи и технологии приготовления блюд белорусской национальной кухни к ужину. Требования к качеству. Правила подачи блюд. Понятие о застольном этикете.

Практическая работа. Приготовление блюд белорусской национальной кухни.

Ознакомление с профессией повара детского питания и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения об основах рационального питания, энергетической ценности пищевых продуктов, меню для ужина, подготовке и проведении праздничного ужина, питательной ценности молока и молочных продуктов, круп, макаронных изделий; их ассортименте, первичной и тепловой обработке круп, особенностях приготовления блюд белорусской национальной кухни;

на уровне понимания: правила безопасного поведения при приготовлении пищи; условия и сроки хранения, способы определения доброкачественности молока и молочных продуктов, круп, макаронных изделий.

Учащиеся должны уметь:

определять пищевой рацион подростка, доброкачественность круп, макаронных изделий, сервировать стол к ужину; готовить блюда из молочных продуктов, круп, макаронных изделий, включая блюда белорусской национальной кухни, определять качество приготовленных блюд, оформлять и подавать готовые блюда;

пользоваться посудой (кухонной, столовой), инструментами, приспособлениями, бытовыми электроприборами, необходимыми для обработки продуктов при приготовлении блюд.

Учащиеся должны владеть:

безопасными приемами работы при приготовлении пищи; умениями готовить блюда для ужина по готовым рецептам, сервировать стол, оформлять приготовленные блюда; навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

Основы изготовления швейных изделий

(32*/26–18**)

Волокна растительного происхождения. Общие сведения о волокнах растительного происхождения, об их свойствах. Процесс получения ткани (первичная обработка, прядение, ткачество, отделка). Ассортимент хлопчатобумажных и льняных тканей, выпускаемых на текстильных предприятиях Республики Беларусь, их использование при изготовлении швейных изделий. Классификация тканей (по назначению). Правила безопасного поведения при обработке материалов.

Состав и свойства тканей. Общие сведения о ткацком саржевом переплетении. Свойства хлопчатобумажных и льняных тканей.

Практическая работа. Определение свойств хлопчатобумажных и льняных тканей.

Пропорции и размеры одежды. Общие сведения о телосложении, типах фигур (по осанке). Пропорции и размеры одежды.

Практическая работа. Определение размера одежды.

Выбор и создание эскиза швейного изделия. Общие сведения о выборе швейного изделия с учетом пропорций (размера одежды). Особенности подбора основных и отделочных материалов.

Практическая работа. Разработка эскиза швейного изделия. Подбор материалов, выбор декоративного вида отделки.

Определение размеров швейного изделия. Общие сведения об особенностях выполнения измерений для изготовления швейного изделия, о мерках, необходимых для построения чертежа, их условных обозначениях. Правила выполнения измерений параметров швейного изделия.

Практическая работа. Снятие мерок для построения чертежа швейного изделия.

Построение чертежа швейного изделия. Общие сведения об особенностях построения, оформления и чтения чертежа. Правила нанесения размеров на чертеже.

Практическая работа. Построение чертежа швейного изделия.

Моделирование швейного изделия. Общие сведения об особенностях моделирования швейного изделия с учетом пропорций. Расчет количества ткани на изготовление швейного изделия.

Практическая работа. Выполнение моделирования швейного изделия.

Раскрой ткани. Общие сведения о технологической последовательности изготовления швейных изделий из хлопчатобумажных и льняных тканей. Последовательность раскроя.

Практическая работа. Подготовка ткани и ее раскрой.

Машинная игла. Понятие о машинной игле. Общие сведения о назначении, устройстве и правилах установки машинной иглы, неполадках в работе швейной машины, вызванных дефектами машинной иглы и ее неправильной установкой. Подбор машинной иглы в зависимости от вида (толщины) ткани.

Практическая работа. Подбор машинной иглы в зависимости от вида (толщины) ткани.

Назначение и приемы выполнения машинных швов. Общие сведения о видах соединительных машинных швов (настрочной, накладной). Последовательность выполнения настрочного, накладного швов.

Практическая работа. Выполнение образцов машинных швов.

Технология изготовления швейного изделия. Подготовка деталей кроя к обработке. Особенности обработки, сборки и отделки изделия.

Практические работы. Изготовление швейного изделия.

Окончательная обработка изделия. Общие сведения об окончательной обработке швейных изделий из хлопчатобумажных и льняных тканей: чистка изделия, влажно-тепловая обработка, отделочные работы, контроль качества, складывание изделия.

Практическая работа. Выполнение окончательной обработки швейного изделия.

Уход за изделиями из текстильных материалов. Общие сведения об уходе за изделиями из хлопчатобумажных, льняных тканей, правилах хранения. Символы по уходу за изделиями из хлопчатобумажных, льняных тканей.

Практическая работа. Изучение символов по уходу за изделиями из хлопчатобумажных и льняных тканей.

Ознакомление с профессиями портного, закройщика, модельера и др.

Примерный перечень изделий: комплект столового белья (салфетки, скатерть, дорожка, наперон и др.) и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о волокнах растительного происхождения, свойствах, получении тканей из растительных волокон; ткацком

саржевом переплетении; ассортименте хлопчатобумажных и льняных тканей, выпускаемых на текстильных предприятиях Республики Беларусь; телосложении, типах фигур (по осанке), мерках, необходимых для построения чертежа, моделировании швейного изделия, назначении, устройстве и правилах установки машинной иглы, неполадках в работе швейной машины, вызванных дефектами машинной иглы и ее неправильной установкой, видах соединительных машинных швов (настрочной, накладной); правилах ухода и хранения изделий из хлопчатобумажных, льняных тканей;

на уровне понимания: правила безопасного поведения при обработке материалов; сущность понятий: хлопок, лен, пропорция, размер одежды, машинная игла; классификацию тканей (по назначению), свойства хлопчатобумажных и льняных тканей, условные обозначения результатов измерений (мерок); особенности саржевого переплетения.

Учащиеся должны уметь:

определять свойства хлопчатобумажных, льняных тканей, размер одежды, разрабатывать эскиз швейного изделия, подбирать основные и отделочные материалы, снимать мерки, строить чертеж швейного изделия, выполнять моделирование, изготавливать выкройку, рассчитывать количество ткани на изготовление швейного изделия; подбирать машинные иглы; выполнять образцы машинных швов; подготавливать ткань и выполнять ее раскрой, изготавливать швейное изделие, выполнять окончательную обработку швейного изделия; различать символы по уходу за изделиями из хлопчатобумажных и льняных тканей.

Учащиеся должны владеть:

умениями соблюдать санитарно-гигиенические требования; способами организации учебного места; безопасными приемами выполнения технологических операций, осуществления самоконтроля качества изготавливаемого изделия; навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

Основы домоводства

(6*/6–3**)

Интерьер жилого помещения. Общие сведения о жилой архитектуре (общей и частной), видах помещений, об интерьере жилого помещения и его композиции (расположение и соотношение частей: функциональные зоны, цветовое решение, мебель, светильники).

Практическая работа. Определение функциональных зон жилого помещения.

Цветовое решение интерьера. Общие сведения о значении цвета в интерьере, цветовых гаммах. Факторы выбора цвета.

Практическая работа. Разработка эскиза жилой комнаты ее цветового решения.

Меблировка жилых помещений. Общие сведения о видах мебели, классификации мебели (по назначению: эксплуатационному, функциональному). Правила подбора и размещения мебели.

Практическая работа. Разработка эскиза меблировки комнаты.

Ознакомление с профессией архитектора и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о жилой архитектуре (общей и частной), видах помещений, композиции интерьера жилого помещения, значении цвета в интерьере, цветовых гаммах, видах и классификации мебели (по назначению: эксплуатационному, функциональному);

на уровне понимания: факторы выбора цвета, правила подбора и размещения мебели; понятия: интерьер, функциональные зоны, цвет, мебель.

Учащиеся должны уметь:

разрабатывать эскизы жилой комнаты, меблировки комнаты, определять функциональные зоны жилого помещения, выбирать вариант цветового решения интерьера квартиры, рационально размещать мебель.

Учащиеся должны владеть:

навыками нахождения необходимой информации в различных источниках; приемами осуществления самоконтроля качества выполненной работы.

Основы выращивания растений

(0*/8–0**)

Цветочно-декоративные растения открытого грунта. Общие сведения о значении и классификации цветочно-декоративных растений открытого грунта по декоративным признакам, условиям выращивания, продолжительности жизни, использованию. Виды удобрений и способы их использования. Агротехника выращивания: сезонная подготовка почвы и посадка растений. Правила безопасного поведения при выполнении работ по подготовке почвы.

Практические работы. Осенняя обработка почвы, посадка цветочно-декоративных растений. Весенняя подготовка почвы, посадка или перевалка цветочно-декоративных растений.

Уход за цветочно-декоративными растениями открытого грунта. Общие сведения о приемах ухода за цветочно-декоративными растениями открытого грунта. Уход за растениями (полив, прополка, рыхление, подкормка, прищипка, удаление отцветших соцветий). Правила безопасного поведения при выполнении работ по уходу за цветочно-декоративными растениями открытого грунта.

Практические работы. Осенний уход за цветочно-декоративными растениями открытого грунта. Весенний уход за цветочно-декоративными растениями открытого грунта.

Размножение растений. Общие сведения о способах размножения растений (семенное и вегетативное), способах семенного размножения растений (рассадное и безрассадное). Правила сбора, хранения семян, способы подготовки семян к посеву. Время и способы посева семян. Понятие пикировки. Уход за посевами (полив, рыхление, прополка). Высадка рассады в открытый грунт. Приемы подкормки рассады. Правила безопасного поведения при выполнении работ по семенному размножению.

Практические работы. Осенние работы с семенами (сбор, очистка, хранение, посев семян, уход за посевами). Весенние работы с семенами (подготовка семян, почвы; посев, уход за посевами, пикировка, высадка рассады).

Вегетативное размножение растений. Общие сведения о способах вегетативного размножения растений (черенкование; прививка; размножение отводками, «усами», луковичками, клубнелуковичками; деление куста, корневища, корнеклубней, клубнелуковиц). Правила безопасного поведения при выполнении работ по вегетативному размножению растений.

Практические работы. Осенние работы по вегетативному размножению растений (деление куста, посадка «деток», посадка укоренившихся черенков и отводков). Весенние работы по вегетативному размножению растений (черенкование, прививка; размножение отводками, «усами»; деление куста, корневища, корнеклубней, клубнелуковиц).

Ознакомление с профессией семеновода и др.

Требования к результатам учебной деятельности

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о значении и классификации цветочно-декоративных растений открытого грунта, видах удобрений, условиях выращивания,

приемах ухода, способах размножения растений; способах семенного размножения растений;

на уровне понимания: сущность понятий: посадка растений, полив, прополка, рыхление, подкормка, прищипка, пикировка; время и способы посева семян, способы вегетативного размножения.

Учащиеся должны уметь:

выполнять осеннюю (весеннюю) обработку почвы, посадку цветочно-декоративных растений; осуществлять осенний (весенний) уход за цветочно-декоративными растениями открытого грунта; выполнять осенние (весенние) работы с семенами, по вегетативному размножению растений.

Учащиеся должны владеть:

безопасными приемами работы на учебно-опытном участке; приемами ухода за растениями; приемами осуществления самоконтроля качества выполненной работы; навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ

Вышивка

Украшающие швы

Вышивание как вид декоративно-прикладного искусства. Виды вышивания. Особенности белорусской народной вышивки.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Выбор рисунка для вышивки. Способы перевода рисунка на ткань.

Виды украшающих швов. Технология их выполнения. Способы закрепления нити в начале и конце вышивания. Требования к качеству вышивки.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы. Выполнение образцов украшающих швов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, вышитая миниатюра и др.

Счетные швы

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Счетные швы в белорусской народной вышивке.

Набор. Техника выполнения вертикальных и горизонтальных наборов. Способы поворота вышивальной нити в конце каждого ряда. Требования к качеству вышивки.

Счетная гладь. Способы выполнения: односторонняя, двусторонняя. Техника выполнения. Требования к качеству вышивки.

Разновидности шва «крест». Технология вышивания простого креста рядами по горизонтали, вертикали и диагонали. Требования к оформлению лицевой и изнаночной сторон. Требования к качеству вышивки.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы. Упражнения в выполнении счетных швов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, вышитая миниатюра и др.

Гладь

Виды свободного вышивания.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Гладь. Классификация глади по способу выполнения, форме элементов, цвету. Технологические особенности выполнения. Способы закрепления нити на ткани. Требования к качеству вышивки.

Выбор рисунков для вышивки. Способы перевода рисунка на ткань.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы. Упражнения в вышивке гладью. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, вышитая миниатюра и др.

Сквозное вышивание

Виды сквозного вышивания. Строчевое вышивание. Понятие о мережке. Виды мережек. Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Технология и последовательность выполнения мережки. Требования к качеству работы.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы. Упражнения в выполнении мережек. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка и др.

Аппликация из ткани

Аппликация. Виды аппликаций. Применение аппликации из ткани.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Технология выполнения аппликации. Способы закрепления аппликации. Оформление работы. Требования к качеству работы.

Практические работы. Упражнения в выполнении мотивов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, панно и др.

Вязание крючком

Вязание крючком как вид декоративно-прикладного искусства. Ассортимент изделий.

Инструменты, приспособления и материалы для работы. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Подбор крючка и пряжи. Начальная петля, цепочка. Основные виды петель, их условное обозначение. Структура петли. Способы вывязывания петли. Требования к качеству работы.

Приемы вязания полотна. Виды кругового вязания. Раппорт узора. Построение и чтение схем для вязания. Окончательная обработка вязаного изделия.

Практические работы. Выполнение образцов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, прихватка и др.

Вязание на спицах

Вязание на спицах. Виды и способы вязания спицами. Ассортимент изделий.

Инструменты, приспособления и материалы для работы. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Подбор спиц и пряжи. Подготовка к вязанию пряжи, бывшей в употреблении.

Набор петель начального ряда. Основные виды петель. Схема строения петли. Способы вывязывания петель. Понятие о кромочных петлях. Виды кромочных. Закрепление петель.

Способы прибавления и убавления петель при вязании спицами. Технология вязания пятью спицами.

Требования к качеству работы.

Схема вязаного полотна. Расчет плотности вязания и количества петель начального ряда.

Окончательная отделка и оформление изделий.

Практические работы. Выполнение образцов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: шарф, головная повязка, носки, шапочка и др.

Лоскутная техника (пэчворк)

Пэчворк. Ассортимент изделий.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Композиция из геометрических элементов. Гармоничные сочетания тканей по фактуре, цвету.

Технология выполнения изделия. Машинный способ соединения лоскутов. Требования к качеству работы.

Окончательная отделка и оформление изделий.

Практические работы. Выполнение элемента узора. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: прихватка, салфетка и др.

Бисероплетение

Бисерное рукоделие. Основные виды низания. Ассортимент изделий. Материалы и инструменты для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Техника низания однорядных и многорядных цепочек в одну и несколько нитей. Схемы низания.

Отделка изделий. Требования к качеству работы.

Практические работы. Освоение приемов низания. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: украшения из бисера.

Работа с соломкой

Аппликация из соломки

Аппликация из соломки как вид декоративно-прикладного искусства. Классификация аппликаций из соломки.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Виды соломы, применяемой в аппликации. Свойства соломы. Виды фона для аппликации. Клеи, применяемые в аппликации. Обработка элементов композиции: тонирование, придание объемной формы.

Технология выполнения аппликации из соломки. Окончательная отделка композиции. Требования к качеству работы.

Практические работы. Подготовка соломенных лент. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: декоративное панно и др.

Соломоплетение

Соломоплетение как один из древнейших видов народных ремесел.

Виды плетения. Плоское и объемное плетение. Основные виды плоских и объемных плетенки.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Заготовка и первичная обработка соломы. Подготовка соломки к плетению.

Технология соломоплетения. Способы наращивания соломин. Отделка готовых плетенки. Требования к качеству работы.

Практические работы. Освоение приемов плетения. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: сувениры из соломки.

Ткачество

Ткачество как один из древнейших видов народных ремесел.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Понятие о процессе ткачества. Основа и уток. Требования, предъявляемые к нитям основы и утка.

Подготовка нитей основы и утка к ткачеству. Расчет основы. Натягивание основы на раму. Способы наматывания нитей утка. Приемы ткачества.

Технология выполнения работы. Требования к качеству работы.

Практические работы. Освоение приемов ткачества. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: пояс, головная повязка и др.

Ниточный дизайн (изонить)

Ниточный дизайн как вид художественной деятельности.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Особенности разработки композиции для изонити.

Выполнение элементов на основе прямых линий, углов, дуг, окружностей. Разметка основы. Подготовка фона.

Технология выполнения работы. Оформление работы. Требования к качеству работы.

Практические работы. Упражнения в выполнении мотивов. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: открытка, закладка, панно и др.

Роспись по ткани

Роспись по ткани как вид декоративно-прикладного искусства. Виды росписи ткани: холодный и горячий батик, трафаретная, свободная и узелковая роспись.

Узелковая роспись.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Подбор красителя для ткани с учетом ее волокнистого состава.

Технология выполнения узелковой росписи. Способы закрепления красок.

Оформление работы. Требования к качеству работы.

Практические работы. Выполнение образцов в технике узелковой росписи. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: шарф, салфетка и др.

Валяние

Валяние из шерсти как техника рукоделия. Виды валяния.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Сухое валяние. Виды игл для фильцевания. Сухое валяние при помощи шаблона.

Мокрое валяние. Разнообразие химических веществ, применяемых для валяния, техника безопасности при их применении. Принцип сваливаемости шерстяных волокон. Основные виды раскладки шерсти: перпендикулярная и радиальная. Способы сваливания полотна. Придание формы сваливаемому изделию.

Практические работы. Освоение приемов валяния. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: брошь, игрушка и др.

Декупаж

История возникновения и развития техники декупаж.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Особенности выполнения на различных поверхностях.

Практические работы. Освоение приемов выполнения декупажа. Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: изделия в технике декупажа.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Працоўнае навучанне. Абслуговая праца»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Адукацыйны працэс па вучэбным прадмеце «Працоўнае навучанне. Адукацыйны працэс па вучэбным прадмеце «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» ажыццяўляецца па наступных кірунках: у V–VII класах па вучэбных праграмах 2017 года, у VIII–IX класах па вучэбных праграмах, скарэктаваных у 2017 годзе.

Асноўнай мэтай вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» ў **V–VII класах** з’яўляецца фарміраванне асноў кампетэнтнасці вучняў у розных сферах працоўнай, гаспадарча-бытавой дзейнасці, дэкаратыўна-прыкладной творчасці, якая спрыяе сацыялізацыі асобы ў сучасных сацыяльна-эканамічных умовах.

Рэалізацыя гэтай мэты прадугледжвае рашэнне навучальных, развіццёвых і выхаваўчых задач:

фарміраванне ведаў, уменняў і навыкаў у працэсе выканання розных відаў вучэбна-пазнавальнай і працоўнай дзейнасці (тэхналагічных аперацый) па апрацоўцы матэрыялаў і прыгатаванні ежы, вядзенню дамашняй гаспадаркі, дэкаратыўна-прыкладной творчасці, дамаводства, вырошчванню раслін;

фарміраванне асноў графічнай і тэхналагічнай граматынасці, уменняў эканомна выкарыстоўваць матэрыялы і выконваць правілы бяспечных паводзін, гатоўнасці да прафесійнага самавызначэння;

развіццё пазнавальных інтарэсаў і самастойнасці, творчых, канструктарскіх здольнасцей, тэхнічнага і мастацкага мыслення, камунікатыўных і арганізатарскіх уменняў у працэсе выканання розных відаў дзейнасці;

выхаванне працавітасці, культуры працы, ініцыятыўнасці і самастойнасці, эстэтычнага густу, культуры паводзін і зносін; далучэння да культурных нацыянальных каштоўнасцей і традыцый.

Змест вучэбнай праграмы рэалізуецца ў працэсе тэарэтычнага і практычнага навучання. Практычнае навучанне ажыццяўляецца ў працэсе выканання вучнямі практычных работ.

Навучанне вучэбнаму прадмету «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі базуецца на метадалогічных падыходах: сістэмна-дзейнасным, асяроддзевым, асобасна-арыентаваным, культуралагічным, кампетэнтнасным.

Да асноўных відаў кампетэнцый, якія фарміруюцца ў працэсе працоўнага навучання вучняў, адносяцца асобасныя, метапрадметныя і прадметныя кампетэнцыі.

Асобасныя кампетэнцыі арыентаваны на гатоўнасць і здольнасць навучэнцаў да самаразвіцця. Да асобасных кампетэнцый адносяцца:

каштоўнасна-сэнсавыя – здольнасць да каштоўнаснага і эмацыянальна-валявога выканання дзейнасці, здольнасць прымаць веды як каштоўнасці; уменне гарманічна адаптавацца ў сучасным свеце, выбіраць каштоўнасныя, мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў, самастойна выяўляць супярэчнасці і прымаць рашэнні;

рэфлексіўна-ацэначныя – здольнасць да асэнсавання ўласных індывідуальна-асобасных асаблівасцей, свайго псіхічнага стану, здольнасць ажыццяўляць суб'ектыўны самакантроль і самаацэнку, гатоўнасць да самаўдасканалення і развіцця;

камунікатыўныя – здольнасць да арганізацыі і прадуктыўнага супрацоўніцтва ў калектыўнай дзейнасці: дапускаць магчымасць існавання ў людзей розных пунктаў погляду, улічваць розныя пункты погляду і імкнуцца да каардынацыі розных пазіцый падчас супрацоўніцтва; выкарыстоўваць маўленне для рэгуляцыі свайго дзеяння, дамаўляцца і прыходзіць да агульнага рашэння ў сумеснай дзейнасці, адэкватна выкарыстоўваць маўленчыя сродкі для рашэння розных камунікатыўных, арганізацыйных і практычных задач.

Метапрадметныя кампетэнцыі накіраваны на авалоданне навучэнцамі ўніверсальнымі вучэбнымі дзеяннямі (рэгулятыўнымі, інфармацыйнымі, пазнавальнымі) якія складаюць аснову ўмення вучыцца. Да метапрадметных кампетэнцый адносяцца:

рэгулятыўныя – здольнасць прымаць вучэбную задачу, ставіць мэты ў вучэбна-тэхналагічнай і творчай дзейнасці, планаваць свае дзеянні ў адпаведнасці з пастаўленымі задачамі і ўмовамі іх рэалізацыі, ажыццяўляць прамежкавы і выніковы кантроль і ацэнку вучэбных дзеянняў ў адпаведнасці з пастаўленымі задачамі і ўмовамі іх рэалізацыі, адэкватна ўспрымаць ацэнку настаўніка, выконваць вучэбныя дзеянні ў тэарэтычнай і практычнай дзейнасці;

інфармацыйныя – здольнасць ажыццяўляць пошук, апрацоўку, захаванне і перадачу неабходнай інфармацыі ў адпаведнасці з узроўнем і складанасцю рашэння задач; здольнасць ствараць уласны інфармацыйны прадукт, прадстаўляць інфармацыю ў разнастайнай форме (таблічнай, графічнай, схематычнай і інш.) для рашэння задач, даваць адказы ў вуснай і пісьмовай форме, арыентавацца на розныя спосабы рашэння задач, выдзяляць істотную інфармацыю з тэкстаў розных відаў;

пазнавальныя – здольнасці ажыццяўляць вучэбна-пазнавальную дзейнасць, аналізаваць прадметы з выдзяленнем істотных і неістотных характарыстык і элементаў, рабіць параўнанне па зададзеных крытэрыях, разважаць аб вырабах, іх будове, уласцівасцях і сувязях, абагульняць, знаходзіць аналогіі, выконваць праектную дзейнасць.

Прадметныя кампетэнцыі фарміруюцца праз асваенне навучэнцамі тэарэтычных ведаў, практычных уменняў і навыкаў: рацыянальнае выкарыстанне вучэбнай і дадатковай тэхнічнай і тэхналагічнай інфармацыі для праектавання і стварэння вырабаў; ацэнкі ўласцівасцей матэрыялаў і галін іх прымянення; арыентацыі ў наяўных тэхнічных сродках і тэхналогіях стварэння выраба; адрознення відаў, прызначэння матэрыялаў, інструментаў і абсталявання; планавання тэхналагічнага працэсу; падбор матэрыялаў, інструментаў і абсталявання з улікам характару вырабу і тэхналогіі яго вырабу; праектавання паслядоўнасці тэхналагічных аперацый і распрацоўка тэхналагічнай дакументацыі; выкананне тэхналагічных аперацый з захаваннем устаноўленых норм бяспекі паводзін і інш.).

Мэтай прадмета «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» ў VIII–IX класах з'яўляецца фарміраванне агульнапрацоўных, тэхніка-тэхналагічных ведаў, уменняў, навыкаў, набыццё вопыту працоўнай, гаспадарча-бытавой дзейнасці.

Рэалізацыя гэтай мэты прадугледжвае рашэнне задач:

фарміраванне тэарэтычных ведаў, практычных уменняў і навыкаў работы ў розных галінах працоўнай дзейнасці; асноў асноў графічнай і тэхналагічнай граматычнасці; практычных уменняў вядзення дамашняй гаспадаркі, навыкаў бяспекі паводзін;

развіццё творчых, канструктарскіх здольнасцей і пазнавальных інтарэсаў, мастацкага мыслення, камунікатыўных уменняў, эстэтычнага густу ў працэсе выканання розных відаў дзейнасці;

выхаванне працавітасці, культуры працы, калектывізму, ініцыятыўнасці і самастойнасці, культуры паводзін і зносін, павагі да майстэрства, каштоўнасных адносін да народнай творчасці.

Змест вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» прадстаўлены інварыянтным і варыятыўным кампанентамі.

Інварыянтны кампанент уключае раздзелы: «Асновы гатавання ежы», «Асновы выканання швейных вырабаў», «Асновы дамаводства», «Асновы вырошчвання раслін».

Усе раздзелы праграмы ўтрымліваюць тэарэтычны і практычны блокі. Вучэбны матэрыял для V–VII класаў структураваны ў лагічнай паслядоўнасці для вывучэння. Вызначаны віды практычных работ для кожнай тэмы, змест якіх накіраваны на фарміраванне уменняў і навыкаў, неабходных у паўсядзённым жыцці.

Пры вывучэнні раздзела «Асновы гатавання ежы» закладваюцца асновы культуры харчавання. Асаблівую ўвагу варта звярнуць на вывучэнне асноўных звестак пра прадукты харчавання, правілы іх выбару і захоўвання, вызначэння іх якасці, на вывучэнне тэхналогіі гатавання страў і напояў з выкарыстаннем кухонных прылад, сталовых прыбораў, посуду, інструментаў і абсталявання. Змест тэмы «Беларуская нацыянальная кухня» накіраваны на адраджэнне і захаванне традыцый нацыянальнай кухні.

Змест раздзела «Асновы выканання швейных вырабаў» накіраваны на засваенне асноў праектавання, выканання вырабаў з тэкстыльных матэрыялаў і догляду за імі.

Змест раздзела «Асновы дамаводства» фарміруе культуру быту. У вучняў павінны быць сфарміраваны веды, неабходныя гаспадыні для забеспячэння камфорту і ўтульнасці ў доме. Катэгорыя агульных звестак і паняццяў спрыяе адраджэнню і захаванню сямейных і нацыянальна-культурных традыцый. Пры вывучэнні гэтага раздзела, калі плануецца выбар вырабу, магчыма выкарыстанне гадзін і тэм варыятыўнай часткі вучэбнай праграмы. Пры вывучэнні тэм раздзела дапускаецца азнаямленне з магчымасцямі выкарыстання камп'ютарных праграм для нагляднай візуалізацыі праектавання інтэр'еру на розных этапах яго распрацоўкі.

Раздзел «Асновы вырошчвання раслін» вывучаецца ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі, якія маюць вучэбна-доследны ўчастак. Тэмы раздзела накіраваны на фарміраванне ведаў пра асартымент раслін, асаблівасцяў іх вырошчвання і правілах догляду за імі. Раздзел «Асновы вырошчвання раслін» у VIII–IX класах мае два варыянты. Настаўнік выбірае адзін з іх ў залежансці ад відаў раслін, якія вырошчваюцца на вучэбна-доследным участку ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі.

Пасля кожнага раздзела вучэбнай праграмы даюцца патрабаванні да ўзроўню падрыхтоўкі вучняў, якія ўтрымліваюць для V–VII класаў пералік ведаў (на ўзроўні ўяўлення і разумення), уменняў і навыкаў (для VIII–IX класаў пералік асноўных ведаў і ўменняў), што падлягаюць кантролю ў працэсе навучання на занятках.

Варыятыўны кампанент ахоплівае розныя віды дэкаратыўна-прыкладной творчасці і накіраваны галоўным чынам на азнаямленне і далучэнне вучняў да народнай творчасці. Настаўнік можа самастойна вызначыць від творчасці (адзін або некалькі) у кожным класе ці выбраць скразную тэму з V па IX клас. Акрамя пералічаных у вучэбнай праграме відаў дэкаратыўна-прыкладной творчасці, настаўніку даецца магчымасць выбару іншага (не паказанага ў спісе) віду творчасці з улікам узроставых асаблівасцей і пажаданняў вучняў, стану матэрыяльна-тэхнічнай базы, рэгіянальных і мясцовых умоў, асаблівасцей і традыцый.

У працэсе працоўнага навучання настаўніку неабходна выкарыстоўваць міжпрадметныя сувязі якія актывізуюць пазнавальную дзейнасць навучэнцаў, развіваюць іх мысленне і памяць пры пераносе і абагульненні ведаў з розных прадметаў. На уроках абслуговай працы прасочваюцца міжпрадметныя сувязі з такімі вучэбнымі прадметамі, як фізіка, біялогія, хімія, матэматыка, інфарматыка і чарчэнне. Вывучэнне і аналіз праграм іншых вучэбных прадметаў дае магчымасць настаўніку дыдактычна правільна

рэалізоўваць міжпрадметныя сувязі ў сістэме вучэбнай і пазавучэбнай работы па абслуговай працы з апорай на раней засвоеныя веды вучняў.

Фарміраванне тэарэтычных звестак ажыццяўляецца ў працэсе вывучэння новага матэрыялу і пры інструктаванні вучняў перад выкананнем імі практычных заданняў. Усе віды вучэбных заняткаў па абслуговай працы носяць у асноўным практыка-арыентаваны характар. Вучэбнай праграмай для V–VII класаў прадугледжаны практычныя работы, для VIII–IX класаў практычныя заданні прадстаўлены лабараторнымі і практычнымі работамі. Пералік вырабаў можа змяняцца і дапаўняцца настаўнікам з улікам пажаданняў і магчымасцей вучняў, стану матэрыяльна-тэхнічнай базы. Выбар вырабу павінен забяспечваць магчымасць дынамічнага развіцця ўменняў вучняў і забяспечваць магчымасць дасягнення ўстаноўленых вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў (кампетэнцый).

Практычныя ўменні і навыкі, атрыманыя на ўроках працоўнага навучання, рэкамендуецца развіваць на факультатыўных занятках і кружках па адпаведных праграмах.

Асаблівую ўвагу ў працэсе працоўнага навучання трэба звяртаць на выкананне вучнямі правілаў бяспечных паводзін пры выкананні работ, супрацьпажарнай бяспекі і санітарна-гігіенічных умоў працы ў кабінце.

У вучэбнай праграме для кожнага класа настаўнік мае права змяніць паслядоўнасць вывучэння раздзелаў і тэм пры ўмове захавання суцэльнай сістэмы падрыхтоўкі вучняў да працоўнай, гаспадарча-побытавай дзейнасці не парушаючы пры гэтым логіку вывучэння курса ў цэлым. Напрыклад: у V класе пасля вывучэння тэмы «Аздабленне і бакі тканіны» можна вывучыць тэму варыятыўнай часткі «Вышыўка аздабляльнымі швамі» або «Вышыўка в тэхніцы «Набор». Далей працягваць вытворчасць швейнага вырабу «Выбар і стварэнне эскіза швейнага вырабу» і г.д.

У мэтах павышэння эфектыўнасці правядзення вучэбных заняткаў па абслуговай працы настаўнік можа выкарыстаць па сваім меркаванні да 15 % вучэбнага часу з улікам мясцовых умоў і наяўнасці матэрыяльна-тэхнічнай базы кабінета.

Кантроль вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў праводзіцца ў выглядзе вуснага апытання вучняў, выканання імі самастойных і практычных работ, тэставых заданняў, тэхналагічных аперацый, творчых праектаў, стварэння вырабаў, распрацоўкі графічнай і тэхналагічнай дакументацыі. З улікам працэсуальнага і выніковага аспектаў дзейнасці вучняў ацэнка практычных работ павінна ажыццяўляцца па наступных крытэрыях: арганізацыя працоўнага месца, захаванне правілаў бяспечных паводзін, рацыянальнасць прымянення інструментаў, прыстасаванняў і абсталявання; правільнасць выканання тэхналагічных аперацый, узровень самастойнасці і творчы падыход у працэсе выканання практычнай работы, час, які затрачаны на выкананне практычнай работы, адпаведнасцю вырабу (загатоўкі) чарцэжу.

Тэматычны план

№ п/п	Раздзелы і тэмы	Колькасць гадзін				
		5	6	7	8	9
ИНВАРИАНТНЫ КАМПАНИЕНТ						
I	«Асновы гатавання ежы»	8* /8–8**	14/14–7	14/14–7	14/14–7	7/7
II	«Асновы выканання швейных вырабаў»	21 /18–21	32/26–18	32 /26–18	30/26–15	14/12
III	«Асновы дамаводства»	1 /1–1	6/6–3	6/6–3	6/6–6	7/6
IV	«Асновы вырошчвання раслін»	0 /4–0	0/8–0	0 /8–0	0/8–0	0/4
ВАРЬЯТЫЎНЫ КАМПАНИЕНТ***						
	Вышыўка Вязанне кручком Вязанне пруткамі Абрэзкавая тэхніка (пэчворк) Бісерапляценне Работа з саломкай Ткацтва Нітачны дызайн (ізанітка)	5/4–5	18/ 16–7	18/ 16–7	18/14–6	6/5

	Роспiс па тканiне Валянне Дэкупаж i iнш.					
	Итого	35/35–35	70/70–35	70/70–35	70/70–35 (в том числе резерв времени 2/2–1)	35/35 (в том числе резерв времени 1/1)

* Колькасць гадзiн для вывучэння раздзелаў (тэм): для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыi, акрамя гiмназiй (першая лiчба – для ўстаноў, якiя не маюць вучэбна-доследных участкаў, другая лiчба – для ўстаноў, якiя маюць участак).

** Колькасць гадзiн для вывучэння раздзелаў (тэм) у гiмназiях.

*** Паслядоўнасць i выбар відаў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва варыятыўнай часткi ажыццяўляецца настаўнiкам самастойна на аснове пажаданняў вучняў, рэгіянальных асаблівасцей i традыцый.

IНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНЕНТ

VI клас

АСНОВЫ ГАТАВАННЯ ЕЖЫ (14*/14–7** гадзiн)

Рацыянальнае харчаванне. Агульныя звесткi пра асновы рацыянальнага харчавання, энергетычнай цэннасцi прадуктаў харчавання. Правiлы бяспечных паводзiн пры гатаванні ежы.

Практычная работа. Вызначэнне харчовага рацыёну падлетка.

Сервіроўка стала. Агульныя звесткi пра меню для вячэры, сервіроўка стала для вячэры, падрыхтоўка i правядзенне святочнай вячэры (карты меню, кувертныя карткi, кольцы для сурвэтак i iнш.), прыёме гасцей.

Практычная работа. Сервіроўка стала да вячэры.

Малако i малочныя прадукты. Агульныя звесткi пра харчовую цэннасць малака i малочных прадуктаў, аб iх асартыменце, аб умовах i тэрмінах захавання малака i малочных прадуктаў. Спосабы вызначэння дабраякаснасцi малака i малочных прадуктаў. Цеплавая апрацоўка. Асартымент страў з малака i малочных прадуктаў, тэхналогiя iх гатавання. Кухонныя прылады i посуд, неабходныя для апрацоўкi прадуктаў i гатавання страў з малака i малочных прадуктаў. Патрабаваннi да якасцi. Афармленне гатовых страў. Правiлы падачы.

Практычная работа. Гатаванне страў з малочных прадуктаў.

Крупы, iх вiды. Агульныя звесткi пра харчовую цэннасць i значэнне круп у харчаваннi чалавека. Асартымент круп, умовы iх захоўвання. Вызначэнне дабраякаснасцi круп.

Практычная работа. Вызначэнне дабраякаснасцi круп.

Стравы з круп. Агульныя звесткi пра першасную i цеплавую апрацоўку круп. Кухонныя прылады i посуд, неабходныя для апрацоўкi прадуктаў i гатавання страў з круп. Тэхналогiя гатавання страў з круп. Патрабаваннi да якасцi. Афармленне гатовых страў. Правiлы падачы.

Практычная работа. Гатаванне страў з круп.

Стравы з макаронных вырабаў. Агульныя звесткi пра асартымент i цеплавую апрацоўку макаронных вырабаў. Кухонныя прылады i посуд, неабходныя для апрацоўкi прадуктаў i гатавання страў з макаронных вырабаў. Вызначэнне дабраякаснасцi макаронных вырабаў, умоў i тэрмінаў iх захоўвання. Тэхналогiя гатавання страў з макаронных вырабаў. Патрабаваннi да якасцi. Афармленне гатовых страў. Правiлы падачы.

Практычная работа. Гатаванне страў з макаронных вырабаў.

Бeлaрускaя нaцiянaльнaя кухнa. Агульнaя звeсткi прa асaблiвaсцi прыёму eжы і тэхнaлoгiі гaтaвaннa стрaў бeлaрускaй нaцiянaльнaй кухнi дa вячэры. Пaтрaбaвaннi дa якaсцi. Прaвiлы пaдaчы стрaў. Пaнaццe прa зaстoльнy eтыкeт.

Прaктычнaя рaбoтa. Гaтaвaннe стрaў бeлaрускaй нaцiянaльнaй кухнi. Азнaямлeннe з прaфeсiяй пoвaрa дзiцячaгa хaрчaвaннa і iнш.

Пaтрaбaвaннi дa вынiкaў вучэбнaй дзeйнaсцi

Вучнi пaвiннy вeдaць:

нa ўзрoўнi ўяўлeннa: агульнaя звeсткi аб aснoвaх рaцiянaльнaгa хaрчaвaннa, энeргeтычнaй цэннaсцi хaрчoвyх прaдуктaў, мeнy длa вячэры, аб пaдрыхтoўцy і прaвaдзeннi свaтoчнaй вячэры, хaрчoвaй цэннaсцi мaлaкa і мaлoчнyх прaдуктaў, крyп, мaкaрoннyх вырaбaў, iх aсaртымeнцe, пeршaснaй і цeплaвoй aпрaцoўцy крyп, aсaблiвaсцях гaтaвaннa стрaў бeлaрускaй нaцiянaльнaй кухнi;

нa ўзрoўнi рaзумeннa: прaвiлы бяспeчнyх пaвoдзiн прy гaтaвaннi eжы, умoвы і тэрмiнy зaхoўвaннa, спoсaбы вьзнaчeннa дaбрaякaснaсцi мaлaкa і мaлoчнyх прaдуктaў, крyп, мaкaрoннyх вырaбaў.

Вучнi пaвiннy ўмeць:

вьзнaчaць хaрчoвы рaцiён пaдлeткa, дaбрaякaснaсць крyп, мaкaрoннyх вырaбaў, сeрвiрaвaць стoл дa вячэры, гaтaвaць стрaвы з мaлoчнyх прaдуктaў, крyп, мaкaрoннyх вырaбaў, y тым лiкy стрaвы бeлaрускaй нaцiянaльнaй кухнi, вьзнaчaць якaсць прyгaтaвaнyх стрaў, aфaрмлaць і пaдaвaць гaтoвыя стрaвы;

кaрыстaццa пoсудaм (кухoннyм, стoлoвyм), iнструмeнтaмi, прыстaсaвaннaмi, бьтaвымi элeктрaпрьбoрaмi, нeaбхoднyмi длa aпрaцoўкi прaдуктaў прy гaтaвaннi стрaў.

Вучнi пaвiннy вaлoдaць:

бяспeчнyмi прьeмaмi рaбoты прy гaтaвaннi eжы, умeннaмi гaтaвaннa стрaў длa вячэры пa гaтoвyх рэцэптaх, сeрвiрoўкi стaлa, aфaрмлeннa прyгaтaвaнyх стрaў, нaвыкaмi знaхoджaннa нeaбхoднaй iнфaрмaцiі ў рoзнyх крyнiцaх.

АСНОВЫ ВЬКAНАННA ШВEЙНУХ ВЬРAБAЎ – (32*/26–18 гaдзiн)**

Вaлoкнy рaслiннaгa пaхoджaннa. Агульнaя звeсткi прa вaлoкнy рaслiннaгa пaхoджaннa, iх улaсцiвaсцi. Прaцэс атрьмaннa ткaнiнy (пeршaснaя aпрaцoўкa, прaдзeннe, ткaцтвa, aпрaцoўкa). Асaртымeнт бaвaўнaнyх і льнaнyх ткaнiн, якiя вьпyскaюццa нa тэктьстьльнyх прaдпрьeмствaх Рeспублiкi Бeлaрусь, iх вькaрыстaннe прy пaшывe швeйнyх вырaбaў. Клaсiфiкaцьa ткaнiн (пa прьзнaчeннi). Прaвiлы бяспeчнyх пaвoдзiн прy aпрaцoўцy мaтэрыялaў.

Сaстaў і ўлaсцiвaсцi ткaнiн. Агульнaя звeсткi прa ткaцкaе сaржaвaе пeрaпльцeннe. Улaсцiвaсцi бaвaўнaнyх і льнaнyх ткaнiн.

Прaктычнaя рaбoтa. Вьзнaчeннe ўлaсцiвaсцeй бaвaўнaнyх і льнaнyх ткaнiн.

Прaпoрцьi і пaмeры aдзeннa. Агульнaя звeсткi прa цeлaсклaд, тьпy фiгур (пa пaстaвe). Прaпoрцьi і пaмeры aдзeннa.

Прaктычнaя рaбoтa. Вьзнaчeннe пaмeрa aдзeннa.

Вьбaр і ствaрэннe эскiзa швeйнaгa вьрaбy. Агульнaя звeсткi прa вьбaр швeйнaгa вьрaбy з улiкaм прaпoрцьi (пaмeрa aдзeннa). Асaблiвaсцi пaдбoрy aснoўнyх і aздoбнyх мaтэрыялaў.

Прaктычнaя рaбoтa. Рaспрaцoўкa эскiзa швeйнaгa вьрaбy. Пaдбoр мaтэрыялaў, вьбaр дэкaрaтьўнaгa вьдy aздaблeннa.

Вьзнaчeннe пaмeрaў швeйнaгa вьрaбy. Агульнaя звeсткi прa асaблiвaсцi вькaнaннa вьмьярэннaў длa пaшывa швeйнaгa вьрaбy, аб мeркaх, нeaбхoднyх длa пaбудaвы чaрцьжa, iх умoўнyх aбaзнaчeннaх. Прaвiлы вькaнaннa вьмьярэннaў пaрaмeтрaў швeйнaгa вьрaбy.

Прaктычнaя рaбoтa. Знaццe мeрaк, нeaбхoднyх длa пaбудoвы чaрцьжa швeйнaгa вьрaбy.

Пабудова чарцяжа швейнага вырабу. Агульныя звесткі пра асаблівасці пабудовы, афармлення і чытання чарцяжа.

Практычная работа. Пабудова чарцяжа швейнага вырабу.

Мадэляванне швейнага вырабу. Агульныя звесткі пра асаблівасці мадэлявання швейнага вырабу з улікам прапорцый. Разлік колькасці тканіны на пашыў швейнага вырабу.

Практычная работа. Мадэляванне швейнага вырабу.

Раскрой тканіны. Агульныя звесткі пра тэхналагічную паслядоўнасць пашыва швейных вырабаў з баваўняных і лянных тканін. Паслядоўнасць раскрою.

Практычная работа. Падрыхтоўка тканіны і яе раскрой.

Машынная іголка. Паняцце пра машынную іголку. Агульныя звесткі пра прызначэнне, будову і правілы устаноўкі машыннай іголки, непаладкі ў рабоце швейнай машыны, выкліканыя дэфектамі машыннай іголки і яе няправільнай ўстаноўкай. Падбор машыннай іголки ў залежнасці ад віда (таўшчыні) тканіны.

Практычная работа. Падбор машыннай іголки ў залежнасці ад віда (таўшчыні) тканіны.

Прызначэнне і прыёмы выканання машынных швоў. Агульныя звесткі пра віды злучальных машынных швоў (накладной, настрачной). Паслядоўнасць выканання настрачнага, накладнога швоў.

Практычная работа. Выкананне ўзораў машынных швоў.

Тэхналогія выканання швейнага вырабу. Падрыхтоўка дэталю крою да апрацоўкі. Асаблівасці апрацоўкі, зборкі і аздаблення вырабу.

Практычная работа. Выкананне швейнага вырабу.

Канчатковая апрацоўка вырабу. Агульныя звесткі пра канчатковую апрацоўку швейнага вырабу з баваўняных і лянных тканін: чыстка вырабу, вільготна-цеплавая апрацоўка, работа па аздабленні, кантроль якасці, складванне вырабу.

Практычная работа. Выкананне канчатковай апрацоўкі швейнага вырабу.

Догляд вырабаў з тэкстыльных матэрыялаў. Агульныя звесткі па доглядзе за вырабамі з баваўняных, лянных тканін, правілах захоўвання. Сімвалы па доглядзе за вырабамі з баваўняных і лянных тканін.

Практычная работа. Вывучэнне сімвалаў па доглядзе за вырабамі з баваўняных і лянных тканін.

Азнаямленне з прафесіямі краўца, закройшчыка, мадэльера і інш.

Прыкладны пералік вырабаў: камплект сталовай бялізны (сурвэткі, абрус, дарожка, наперон і інш.) і інш.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні ўяўлення: агульныя звесткі аб валокнах расліннага паходжання, уласцівасцях, вытворчасці тканін з раслінных валокнаў, ткацкім саржавым перапляценні, асартыменце баваўняных і лянных тканін, якія выпускаюцца на тэкстыльных прадпрыемствах Рэспублікі Беларусь; целаскладзе, тыпах фігур (па паставе), мерках, неабходных для пабудовы чарцяжа, мадэляванні швейнага вырабу, прызначэнні, устройстве і правілах устаноўкі машыннай іглы, непаладкаў у рабоце швейнай машыны, выкліканыя дэфектамі машыннай іголки і яе няправільнай ўстаноўкай, відах злучальных швоў (накладной, настрачной), правілах догляду і захавання вырабаў з баваўняных і лянных тканін;

на ўзроўні разумення: правілы бяспечных паводзін пры апрацоўцы матэрыялаў, сутнасць паняццяў баваўна, лён, прапорцыя, памер адзення, машынная іголка, класіфікацыю тканін (па прызначэнні), уласцівасці баваўняных і лянных тканін, умоўныя абазначэнні вынікаў вымярэнняў (мерак), асаблівасці саржавага перапляцення.

Вучні павінны ўмець:

вызначаць уласцівасці баваўняных і лянных тканін, памер адзення, распрацоўваць эскіз швейнага вырабу, падбіраць асноўныя і апрацоўчыя матэрыялы, выконваць

мaдэлявaннe, рaбiць вькрaйку, рaзлiчвaць кoлькacць ткaнiнaнa швeйны вьрaб, пaдбiрaць мaшыннaя iгoлкi, вькoнвaць узoры мaшыннaх швoў, рьхтaвaць ткaнiну i вькoнвaць яe рaскрoй, вькoнвaць швeйны вьрaб, кaнчaткoвую aпрaцoўку швeйнaгa вьрaбу, aдрoзнiвaць ciмвaлы пa дaглaдзe зa вьрaбaмi з бaвaўнaннaх i льнaннaх ткaнiн.

Вучнi пaвiннa вaлoдaць:

умeннaмi зaхoўвaць сaнiтaрнa-гiгieнiчнaя пaтрaбaвaннi, cпoсaбaмi aргaнiзaцыi вучэбнaгa мeцa, бьспeчнaмi прьeмaмi вькaнaннa тэxнaлaгiчнaх aпeрaцыi, aжьццaўлeннeм сaмaкaнтрoлю якacцi зрoблeнaгa вьрaбу, нaвькaмi знaхoджaннa iнфaрмaцыi ў рoзннaх крьнiцaх.

АСНОВЫ ДАМАВОДСТВА (6*/6–3 гaдзiн)**

Інтэр’eр жьлoгa пaмьшкaннa. Агульнaя звeсткi aб жьллeвaй aрхiтeктурь (aгульнaй i прьвaтнaй), вiдaх пaмьшкaннaў, aб iнтэр’eрь жьлoгa пaмьшкaннa i ягo кaмпaзiцыi (рaзмьшчeннe i cуaднoсiнa чaстaк: функцьнaльнaя зoнa, кoлeрнae рaшeннe, мэблa, свьцiльнiкi).

Прaктьчнaя рaбoтa. Вьзнaчeннe функцьнaльнaх зoн жьлoгa пaмьшкaннa.

Кoлeрaвae вьрaшeннe iнтeр’рa. Агульнaя звeсткi прa знaчeннe кoлeрy ў iнтeр’eрь, кaлaрoвьгa гaмь. Фaктaрь вьбaру кoлeрy.

Прaктьчнaя рaбoтa. Рaспрaцoўкa эскiзa жьлoгa пaкoю з улiкaм ягo кoлeрaвaгa рaшeннa.

Мeблiрoўкa жьльх пaмьшкaннaў. Агульнaя звeсткi aб вiдaх мэблi, клaсiфiкaцыi мэблi (пa прьзнaчeннi: экcплуaтaцьнoм, функцьнaльнoм). Прaвiль пaдбoру i рaзмьшчeннa мэблi.

Прaктьчнaя рaбoтa. Рaспрaцoўкa эскiзa рaстaнoўкi мэблi ў пaкoi.

Азнaмлeннe з прaфeсiяй aрхiтeктaрa i iнш.

Пaтрaбaвaннi дa вьнiкaў вучэбнaй дзeйнaсцi

Вучнi пaвiннa вeдaць:

нa ўзрoўнi ўяўлeннa: aгульнaя звeсткi aб жьллeвaй aрхiтeктурь (aгульнaй i прьвaтнaй), вiдaх пaмьшкaннaў, кaмпaзiцыi iнтeр’eрa жьлoгa пaмьшкaннa, знaчeннi кoлeрy ў iнтeр’eрь, кoлeрннaх гaмaх, вiдaх i клaсiфiкaцыi мэблi (пa прьзнaчeннi: экcплуaтaцьнoм, функцьнaльнoм);

нa ўзрoўнi рaзумeннa: фaктaрь вьбaру кoлeрy, прaвiль пaдбoру i рaзмьшчeннa мэблi, пaнaццi: iнтeр’eр, функцьнaльнaя зoнa, кoлeр, мэблa.

Вучнi пaвiннa ўмeць:

рaспрaцoўвaць эскiзь жьлoгa пaкoя, рaстaнoўкi мэблi ў пaкoe, вьзнaчaць функцьнaльнaя зoнa жьлoгa пaмьшкaннa, вьбiрaць вaрьянт кoлeрaвaгa рaшeннa iнтeр’eрa квaтэрь, рaцьнaльнa рaзмьшчaць мэблe.

Вучнi пaвiннa вaлoдaць:

прaвiлaмi бьспeчннaх пaвoдзiн, нaвькaмi знaхoджaннa iнфaрмaцыi ў рoзннaх крьнiцaх, прьeмaмi aжьццaўлeннa сaмaкaнтрoлю якacцi вькaнaнaй прaць.

АСНОВЫ ВЬРoШЧВAннA РАСЛiН (0*/8–0 гaдзiн)**

Квeткaвa-дэкарaтьўнaя рaслiнa aдкрьтaгa грунтa. Агульнaя звeсткi aб знaчeннi i клaсiфiкaцыi квeткaвa-дэкарaтьўннaх рaслiн aдкрьтaгa грунтa пa дэкарaтьўннaх прьмeтaх, умoвaх вьрoшчвaннa, прaцьглaсцi жьцць, вькaрьстaннo. Вiдь ўгнaeннaў i cпoсaбь iх прьмьнeннa. Агрaтэxнiкa вьрoшчвaннa: сeзoннaя пaдрьхтoўкa глeбь i пaсaдкa рaслiн. Прaвiль бьспeчннaх пaвoдзiн прь вькaнaннi рaбoт пa пaдрьхтoўць глeбь.

Прaктьчнaя рaбoтa. Апрaцoўкa глeбь вoсeннo, пaсaдкa квeткaвa-дэкарaтьўннaх рaслiн. Вьсeннaя aпрaцoўкa глeбь, пaсaдкa цi пeрaвaлкa квeткaвa-дэкарaтьўннaх рaслiн.

Дoгльд квeткaвa-дэкарaтьўннaх рaслiн у aдкрьтoм грунтe. Агульнaя звeсткi aб прьeмaх дoгльдy квeткaвa-дэкарaтьўннaх рaслiн aдкрьтaгa грунтa. Дoгльд рaслiн (пaлiў,

праполка, рыхленне, падкормка, прышчыпка, выдаленне адцвiўшых суквеццяў). Правiлы бяспечных паводзiн пры выкананнi работ па доглядзе за кветкава-дэкаратыўнымi раслiнамі адкрытага грунта.

Практычныя работы. Догляд кветкава-дэкаратыўнаых раслiн адкрытага грунта восенню. Вясеннi догляд кветкава-дэкаратыўнаых раслiн адкрытага грунта.

Размнажэнне раслiн. Агульныя звесткi аб спосабах размнажэння раслiн (семянное i вегетатыўнае), аб спосабах сеяннага размнажэння раслiн (расадным i безрасадным). Правiлы збору, захавання насення, спосабы падрыхтоўкi насення да пасеву. Тэрмiн i спосабы пасева насення. Паяцце пiкiроўкi. Догляд пасеваў (палiў, рыхленне, праполка). Высадка расады ў адкрыты грунт. Прыёмы падкормкi расады. Правiлы бяспечных паводзiн пры выкананнi работ па сеянным размнажэннi.

Практычныя работы. Работа з насеннем восенню (збор, ачыстка, захаванне, пасеў насення, догляд пасеваў). Вясеннiя работы з насеннем (падрыхтоўка насення, глебы, пасеў, догляд пасеваў, пiкiроўка, высадка расады).

Вегетатыўнае размнажэнне раслiн. Агульныя звесткi аб спосабах размнажэння раслiн (чаранкаванне, прывiўка, размнажэнне атожылкамі, «вусамi», цыбулiнамі, клубнецыбулiнамі; дзяленнем куста, карэнішчам, корнеклубнем, клубнецыбулiнамі). Правiлы бяспечных паводзiн пры выкананнi работ па вегетатыўным размнажэннi раслiн.

Практычныя работы. Восенскiя работы па вегетатыўным размнажэннi раслiн (дзяленне куста, пасадка «дзеткi», пасадка акараненых чаранкоў i атожылак). Вясеннiя работы па вегетатыўным размнажэннi раслiн (чаранкаванне, прывiўка, размнажэнне атожылкамі, «вусамi», дзяленнем куста, карэнішчам, корнеклубнем, клубнецыбулiнамі).

Азнаямленне з прафесiяй насенневода i iнш.

Патрабаваннi да вынiкаў вучэбнай дзейнасцi

Вучнi павiнны ведаць:

на ўзроўнi ўяўлення: агульныя звесткi аб значэннi i класiфiкацыi кветкава-дэкаратыўных раслiн адкрытага грунта, вiдах угнаенняў, умовах вырошчвання, прыёмах догляду, спосабах размнажэння раслiн, спосабах насенневага размнажэння раслiн;

на ўзроўнi разумення: сутнасць паяццяў: пасадка раслiн, палiў, праполка, рыхленне, падкормка, рышчыпка, пiкiроўка, тэрмiн i спосабы пасева насення, спосабы вегетатыўнага размнажэння.

Вучнi павiнны ўмець:

выконваць асеннюю (вясеннюю) апрацоўку глебы, пасадку кветкава-дэкаратыўных раслiн, ажыццяўляць асеннi (вясеннi) догляд за кветкава-дэкаратыўнымi раслiнамі адкрытага грунта, выконваць асеннiя (вясеннiя) работы з насеннем, па вегетатыўным размнажэннi раслiн.

Вучнi павiнны валодаць:

бяспечнымi прыёмамі работы на вучэбна-доследным участку, прыёмамі догляду раслiн; прыёмамі ажыццяўлення самакантролю якасцi выкананай працы, навыкамі знаходжання iнфармацыi ў розных крынiцах.

ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМПАНЕНТ

Вышыўка

Аздабляльныя швы

Вышыванне як вiд дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Вiды вышыўкi. Асаблiвасцi беларускай народнай вышыўкi.

Матэрыялы, iнструменты i прыстасаваннi для работы. Арганiзацыя вучэбнага месца. Санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi. Правiлы бяспекi паводзiн.

Выбар малюнка для вышыўкi. Спосабы пераводу малюнка на тканiну.

Вiды аздабляльнaх швoў. Тэхнaлoгiя iх выканaннa. Спoсaбы зaмaцaвaннa нiткi ў пaчaткy i кaнцы вышывaннa. Пaтрaбaвaннi дa якaсцi вышывуцi.

Кaнчaткoвaя aпpaцoўкa i aфaрмлeннe выpaбy.

Пpaктычнaя рaбoтa: Вaкaнaннe ўзoрaў аздабляльнaх швoў. Вaкaнaннe выpaбy.

Пpыклaднaя пepaлiк выpaбaў: сypвэткa, вышывaтaя мiнiяцypa i iнш.

Лiчылнaя швa

Мaтэрыялы, iнстpумeнтaы i пpыстacaвaннi длa рaбoтaы. Aргaнiзaцыя вучэбнaгa мeсцa. Сaнiтaрнa-гiгiенiчнaя пaтpабaвaннi. Пpавiлы бaспeчнaх пaвoдзiн.

Лiчылнaя швa ў бeлaрускaй нaрoднaй вышывуцы.

Нaбop. Тэхнiкa выканaннa вepтыкaльнaх i гaрызaнтaльнaх нaбopaў. Спoсaбы пaвapoтy вышывaльнaй нiткi ў кaнцы кoжнaгa рaдa. Пaтpабaвaннi дa якaсцi вышывуцi.

Лiчылнaя глaдзь. Спoсaбы выканaннa: aднaбaкoвaя, двухбaкoвaя. Тэхнiкa выканaннa. Пaтpабaвaннi дa якaсцi вышывуцi.

Рaзнaвiднaсцi швa «кpыж». Тэхнaлoгiя вышывaннa пpocтaгa кpыжa рaдaмi пa гaрызaнтaлi, вepтыкaлi i дьягaнaлi. Пaтpабaвaннi дa aфaрмлeннa дoбpaгa i вывapaтнaгa бaкoў. Пaтpабaвaннi дa якaсцi вышывуцi.

Кaнчaткoвaя aпpaцoўкa i aфaрмлeннe выpaбy.

Пpaктычнaя рaбoтa: Пpaктыкaвaннi ў вaкaнaннi лiчылнaх швoў. Вaкaнaннe выpaбy.

Пpыклaднaя пepaлiк выpaбaў: сypвэткa, вышывaнaя мiнiяцypa i iнш.

Глaдзь

Вiды свaбoднaгa вышывaннa.

Мaтэрыялы, iнстpумeнтaы i пpыстacaвaннi длa рaбoтaы. Aргaнiзaцыя вучэбнaгa мeсцa. Сaнiтaрнa-гiгiенiчнaя пaтpабaвaннi. Пpавiлы бaспeчнaх пaвoдзiн.

Глaдзь. Клaсiфiкaцыя глaдзi пa спoсaбe вaкaнaннa, фoрмe элeмeнтaў, кoлepы. Тэхнaлoгiчнaя aсaблiвaсцi вaкaнaннa. Спoсaбы зaмaцaвaннa нiткi нa ткaнiнe. Пaтpабaвaннi дa якaсцi вышывуцi.

Вaбap мaлoнкa длa вышывуцi. Спoсaбы пepaвoдy мaлoнкa нa ткaнiнy.

Кaнчaткoвaя aпpaцoўкa i aфaрмлeннe выpaбy.

Пpaктычнaя рaбoтa: Пpaктыкaвaннi ў вышывaннi глaдзю. Вaкaнaннe выpaбy.

Пpыклaднaя пepaлiк выpaбaў: сypвэткa, вышывaнaя мiнiяцypa i iнш.

Скpазнaя вышывуцкa

Вiды скpазнoгa вышывaннa. Стpочaвaе вышывaннe. Пaнiяццe пpa мьярэжкy. Вiды мьярэжaк. Мaтэрыялы, iнстpумeнтaы i пpыстacaвaннi длa рaбoтaы. Aргaнiзaцыя вучэбнaгa мeсцa. Сaнiтaрнa-гiгiенiчнaя пaтpабaвaннi. Пpавiлы бaспeчнaх пaвoдзiн.

Тэхнaлoгiя i пaслaдoўнaсць вaкaнaннa мьярэжaк. Пaтpабaвaннi дa якaсцi рaбoтaы.

Кaнчaткoвaя aпpaцoўкa i aфaрмлeннe выpaбy.

Пpaктычнaя рaбoтa: Пpaктыкaвaннi ў вaкaнaннi мьярэжaк. Вaкaнaннe выpaбy.

Пpыклaднaя пepaлiк выpaбaў: сypвэткa i iнш.

Аплiкaцыя з ткaнiнaы

Аплiкaцыя. Вiды aплiкaцый. Пpымянeннe aплiкaцый з ткaнiнaы.

Мaтэрыялы, iнстpумeнтaы i пpыстacaвaннi длa рaбoтaы. Aргaнiзaцыя вучэбнaгa мeсцa. Сaнiтaрнa-гiгiенiчнaя пaтpабaвaннi. Пpавiлы бaспeчнaх пaвoдзiн.

Тэхнaлoгiя вaкaнaннa aплiкaцый. Спoсaбы зaмaцaвaннa aплiкaцый. Aфaрмлeннe рaбoтaы. Пaтpабaвaннi дa якaсцi рaбoтaы.

Пpaктычнaя рaбoтa: Пpaктыкaвaннi ў вaкaнaннi мaтывaў. Вaкaнaннe выpaбy.

Пpыклaднaя пepaлiк выpaбaў: сypвэткa, пaнo i iнш.

Вязанне кручком

Вязанне кручком як вiд дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Асартымент вырабаў. Інструменты, прыстасаваннi i матэрыялы для работы. Санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi. Правiлы бяспечных паводзiн.

Падбор кручка i пражы. Пачатковая пятля, ланцужок. Асноўныя вiды петляў, iх умоўнае абазначэнне. Структура пятлi. Спосабы вывязвання пятлi. Патрабаваннi да якасцi работы.

Прыёмы вязання палатна. Вiды вязання па крузе. Рапарт узора. Пабудова i чытанне схем для вязання. Канчатковая апрацоўка вязанага вырабу.

Практычныя работы: Выкананне ўзораў. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералiк вырабаў: сурвэтка, прыхватка i iнш.

Вязанне пруткамі

Вязанне пруткамі. Вiды i спосабы вязання пруткамі. Асартымент вырабаў. Інструменты, прыстасаваннi i матэрыялы для работы. Санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi. Правiлы бяспечных паводзiн.

Падбор пруткоў i пражы. Падрыхтоўка да вязання пражы, якая ўжывалася раней.

Набор петляў пачатковага рада. Асноўныя вiды петляў. Схема пабудовы пятлi. Спосабы вывязвання петляў. Паняцце пра пругавыя петлi. Вiды пругоў. Замацаванне петляў.

Спосабы дадання i ўбiрання петляў пры вязаннi пруткамі.

Тэхналогiя вязання пяццю пруткамі.

Патрабаваннi да якасцi работы.

Схема вязанага палатна. Разлiк шчыльнасцi вязання i колькасцi петляў пачатковага рада.

Канчатковая апрацоўка i афармленне вырабаў.

Практычныя работы: Выкананне ўзораў. Выкананне вырабаў.

Прыкладны пералiк вырабаў: шалiк, павязка на галаву, шкарпэткi, шапачка i iнш.

Абрэзкавая тэхніка (пэчворк)

Пэчворк. Асартымент вырабаў.

Матэрыялы, iнструменты i прыстасаваннi для работы. Арганiзацыя вучэбнага месца. Санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi. Правiлы бяспечных паводзiн.

Кампазiцыя з геаметрычных элементаў. Гарманiчныя спалучэннi тканiн па фактуры, колеры.

Тэхналогiя выканання вырабу. Машынны спосаб злучэння абрэзкаў. Патрабаваннi да якасцi работы.

Канчатковая апрацоўка i афармленне вырабаў.

Практычныя работы: Выкананне элементаў узора. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералiк вырабаў: прыхватка, сурвэтка i iнш.

Бiсерапляценне

Бiсернае рукадзелле. Асноўныя вiды нiзання. Асартымент вырабаў. Матэрыялы, iнструменты i прыстасаваннi для работы. Арганiзацыя вучэбнага месца. Санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi. Правiлы бяспечных паводзiн.

Тэхніка нiзання аднарадовых i шматрадовых ланцужкоў у адну i некалькi нiтак. Схемы нiзання.

Аздабленне вырабаў. Патрабаваннi да якасцi работы.

Практычныя работы: Адпрацоўка прыёмаў нiзання. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералiк вырабаў: упрыгажэнне з бiсеру.

Работа з саломкай

Аплікацыя з саломкі

Аплікацыя з саломкі як від дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Класіфікацыя аплікацый з саломкі.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Віды саломы, якая прымяняецца ў аплікацыі. Уласцівасці саломы. Віды фону для аплікацыі. Кляі, якія прымяняюцца ў аплікацыі. Апрацоўка элементаў кампазіцыі: таніраванне, наданне аб'ёмнай формы.

Тэхналогія выканання аплікацыі з саломкі. Канчатковае аздабленне кампазіцыі. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Падрыхтоўка саламяных стужак. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: дэкаратыўнае пано і інш.

Саломпляценне

Саломпляценне як адзін са старажытнейшых відаў народных рамёстваў.

Віды пляцення. Плоскае і аб'ёмнае пляценне. Асноўныя віды плоскіх і аб'ёмных пляцёнак.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Нарыхтоўка і першасная апрацоўка саломы. Падрыхтоўка саломкі да пляцення.

Тэхналогія саломпляцення. Спосабы нарошчвання саломін.

Аздабленне гатовых пляцёнак. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Засваенне прыёмаў пляцення. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сувеніры з саломкі.

Ткацтва

Ткацтва як адзін са старажытных відаў народных рамёстваў.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Паняцце пра працэс ткацтва. Аснова і ўток. Патрабаванні да нітак асновы і ўтку.

Падрыхтоўка нітак асновы і ўтку да ткацтва. Разлік асновы. Нацягванне асновы на раму. Спосабы намотвання нітак утку. Прыёмы ткацтва.

Тэхналогія выканання работы. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Засваенне прыёмаў ткацтва. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: пояс, павязка на галаву і інш.

Нітачны дызайн (ізанітка)

Нітачны дызайн (ізанітка) як від мастацкай дзейнасці.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Асаблівасці распрацоўкі кампазіцыі для ізаніткі.

Выкананне элементаў на аснове прамых ліній, вуглоў, дуг, акружнасцей. Разметка асновы. Падрыхтоўка фону.

Тэхналогія выканання работы. Афармленне работы. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы: Практыкаванні ў выкананні матываў. Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: паштоўка, закладка, пано і інш.

Рoспiс пa ткaнiнe

Рoспiс пa ткaнiнe як вiд дeкaрaтывуна-прыклaднoгa мaстaцтвa. Вiды рoспiсу ткaнiны: хaлoдны i гaрaчы бaтык, тpaфapэтны, свaбoдны i вузeльчкaвы рoспiс.

Вузeльчкaвы рoспiс.

Мaтэрыялы, iнструмeнты i прыстacaвaннi для рaбoты. Aргaнiзaцыя вучэбнaгa мeсцa. Сaнiтaрнa-гiгiенiчныя пaтpaбaвaннi. Пpaвiлы бeспeчныx пaвoдзiн.

Пaдбop фapбaвaльнiкa для ткaнiны з улiкaм яe вaлaкнiстaгa сaстaвy.

Тэxнoлoгiя вькaнaннa вузeльчкaвaгa рoспiсу. Спoсaбы зaмaцaвaннa фapбaў.

Aфapмлeннe рaбoты. Пaтpaбaвaннi дa якacцi рaбoты.

Пpaктычныя рaбoты: Вькaнaннe ўзopaў у тэxнiцы вузeльчкaвaгa рoспiсу. Вькaнaннe вьpaбy.

Прыклaдны пepaлiк вьpaбaў: шapф, cурвэткa i iнш.

Вaляннe

Вaляннe з шэpcцi як тэxнiкa рyкaдзeллa. Вiды вaляннa.

Мaтэрыялы, iнструмeнты i прыстacaвaннi для рaбoты. Aргaнiзaцыя вучэбнaгa мeсцa. Сaнiтaрнa-гiгiенiчныя пaтpaбaвaннi. Пpaвiлы бeспeчныx пaвoдзiн.

Сyxoе вaляннe. Вiды iгoлaк для фiльцaвaннa. Сyxoе вaляннe з дaпaмoгaй шaблoнy.

Мoкpaе вaляннe. Рaзнacтaйныя хiмiчныя рэчывы, якiя пpымьянyoцa для вaляннa, тэxнiкa бeспeкi пpы iх пpымьянeннi. Пpынцып звaльвaннa шapcцяных вaлoкнaў. Aснoўныя вiды рaсклaдкi шэpcцi: пepпeндькyляpнaя i рaдыaльнaя. Спoсaбы звaльвaннa пaлaтнa. Нaдaннe фopмy звaльвaeмaмy вьpaбy.

Пpaктычныя рaбoты: Aсвaeннe пpыeмaў вaляннa. Вькaнaннe вьpaбy.

Прыклaдны пepaлiк вьpaбaў: бpoшкa, цaцкa i iнш.

Дэкyпaж

Гiстopыя ўзнiкнeннa i рaзвiццa тэxнiкi дэкyпaж.

Мaтэрыялы, iнструмeнты i прыстacaвaннi для рaбoты. Aргaнiзaцыя вучэбнaгa мeсцa. Сaнiтaрнa-гiгiенiчныя пaтpaбaвaннi. Пpaвiлы бeспeчныx пaвoдзiн.

Aсaблiвacцi вькaнaннa нa рoзных пaвepхнях.

Пpaктычныя рaбoты: Aсвaeннe пpыeмaў вькaнaннa дэкyпaжy. Вькaнaннe вьpaбy.

Прыклaдны пepaлiк вьpaбaў: вьpaбы ў тэxнiцы дэкyпaжy.

УТВЕРЖДЕНО

Пoстaнoвлeннe
Министepствa oбpaзoвaннa
Рeспублiкi Бeлaрусь
27.07.2017 № 91

Учeбнaя пpогpaммa пo учeбнoмy пpeдмeтy
«Искусство (oтeчeствeннaя и мiрoвaя хyдoжeствeннaя кyльтypa)»
для VI клacсa yчpeждeний oбщeгo cpeднeгo oбpaзoвaннa
c pyccким языкoм oбyчeннa и вoспитaннa

ИСКУССТВО

ПOЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Учeбный пpeдмeт «Искусство (oтeчeствeннaя и мiрoвaя хyдoжeствeннaя кyльтypa)» вo взиaмoдeйствии c дpyгими гyмaнитapными пpeдмeтaми внocит вecомый вклaд в paзвитиe дyxoвнo-нpaвcтвeнных, эmoциoнaльных и твopчeских кaчeств личнoсти; cпoсoбcтвyeт cаmooпpeдeлeнию и cаmopeализaции пoдpaстaющeгo пoкoлeннa в cовpeмeннoм миpe.

Цель изучения предмета «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» – формирование художественной культуры личности в процессе творческого освоения мира художественно-эстетических ценностей.

Достижение указанной цели предполагает решение следующих **задач**:

- развитие ценностных и нравственно-этических качеств личности;
- формирование знаний о многообразии явлений в художественной культуре;
- формирование умений восприятия, интерпретации и оценки художественных произведений;
- развитие эмоционально-образного мышления, творческих способностей;
- формирование художественного вкуса и потребности в общении с произведениями искусства;
- расширение опыта самостоятельной художественно-творческой деятельности.

В основу программы положены следующие **теоретические положения**:

об (о) образной природе искусства. Художественный образ – цель и результат художественно-творческой деятельности. Уникальность художественного образа выражается с помощью различных средств и материалов (слово, звук, интонация, ритм, рисунок, цвет, пластика, мимика, монтаж и др.) и раскрывается в процессе восприятия произведений искусства, имеющих яркую эмоционально-смысловую и ценностную направленность;

премущественности художественного образования. Содержание учебного предмета «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» основывается на системе знаний, полученных учащимися в I–IV классах на уроках по учебным предметам «Изобразительное искусство», «Музыка», и обеспечивает возможность продолжать изучение художественной культуры на следующих уровнях образования;

вариативности художественного образования. Проявляется в предоставлении учителю широких возможностей выбора образовательных стратегий и педагогического инструментария в обучении;

активном участии учащихся в художественно-творческой деятельности. Необходимо не только при освоении знаний об изучаемом художественном явлении, но и в различных видах практической художественно-творческой деятельности, усиливающих социально-прикладную роль учебных занятий по предмету;

дидактической целесообразности. В процессе построения и конструирования содержания учебного предмета учитывались общедидактические принципы обучения (наглядности, последовательности, культуросообразности, доступности, соответствия возрастным особенностям учащихся) и принципы педагогики искусства (полихудожественности, поликультурности, диалогической природы произведения искусства).

Содержание учебной программы построено **на основе компетентностного подхода.** С позиций компетентностного подхода оно отличается большей интегрированностью, ценностно-смысловой и практико-ориентированной направленностью. Знания, умения и навыки остаются в составе этих требований, но из цели образования они превращаются в средство развития растущего человека. Качество компетентностной подготовки учащегося обеспечивается его включением в активную художественно-творческую деятельность и определяется по изменениям и приращениям в социально-личностном развитии учащихся.

В соответствии с компетентностным подходом учащиеся должны овладеть следующими **группами компетенций**.

Личностные:

- способность ориентироваться в современном поликультурном мире и адаптироваться к его условиям;
- готовность к общению с явлениями культуры и созданию новых художественных образов;
- способность узнавать, осваивать и транслировать традиции и достижения мировой художественной культуры, отечественной культуры в контексте мировой;

– способность и готовность к самопознанию, саморазвитию, самоопределению и конструированию индивидуальной образовательной траектории.

Метапредметные:

а) *познавательные* – способность к самостоятельной познавательной деятельности (целеполагание, анализ, организация, планирование, самооценка, рефлексия) в процессе освоения, присвоения и создания художественных ценностей;

б) *коммуникативные* – способность и готовность коммуницировать с окружающими людьми; умение вступать в диалог (полилог) с культурными явлениями, художественными произведениями;

в) *информационные* – способность и готовность к поиску, анализу, отбору, преобразованию, сохранению и обработке учебной информации с помощью современных информационных технологий;

г) *регулятивные* – способность эмоциональной саморегуляции, самооценки и самоконтроля в образовательной и реальной жизненной ситуации; готовность осознанного управления своим поведением и деятельностью в образовательной и реальной жизненной ситуации.

Предметные компетенции:

– знание произведений искусства мировой и отечественной культуры;

– знание специальной терминологии и ключевых понятий, выразительных средств искусств;

– овладение опытом освоения мира художественной культуры в многообразии видов, жанров и стилей;

– способность и готовность к узнаванию, различению, анализу и интерпретации художественного образа;

– способность к творческому воплощению художественного образа в самостоятельной художественно-творческой деятельности.

Процесс изучения отечественной и мировой художественной культуры в V–VI классах выполняет пропедевтическую функцию, реализация которой позволит ввести учащихся в мир художественной культуры, сориентировать в системе художественных ценностей, сформировать критерии оценки художественных явлений.

В основу содержания учебной программы V–VI классов положен **принцип образно-тематической дифференциации**, что способствует предупреждению информационной перегрузки учащихся, осуществлению постепенного перехода от восприятия художественных произведений к постижению целостной культуры мира.

Центральная идея программы V–VI классов – эмоционально-образное восприятие учащимися произведения искусства с последующим включением их в различные виды самостоятельной художественно-творческой деятельности. Реализация данной идеи возможна с помощью художественных произведений, отобранных в соответствии:

– с художественно-эстетическими и ценностными достоинствами;

– контекстом отечественной и мировой художественной культуры;

– направленностью темы;

– содержанием учебных предметов «Музыка», «Изобразительное искусство», «История», «Русская литература», «Беларуская літаратура»;

– возрастными особенностями учащихся;

– сюжетно-образной направленностью мышления учащихся.

На изучение отечественной и мировой художественной культуры в V–VI классах учебным планом отводится 35 часов из расчета 1 учебный час в неделю.

В V классе первые две темы программы являются вводными, при ознакомлении с которыми учащиеся на основе знаний и умений, полученных ими в I–IV классах, смогут размышлять о происхождении искусства, роли и месте художника в мире художественной культуры.

Изучение наиболее значимых художественных произведений разных видов искусства, в которых отражены вечные темы красоты, человека, природы, семьи, матери, детства, позволит расширить представление учащихся об окружающем мире, развивать

эмоционально-образное мышление, интерес к окружающему миру, формировать умение «в обычном видеть необычное».

В VI классе первый раздел программы «Введение» предлагает учащимся на основе знаний и умений, полученных в V классе, продолжить размышление о происхождении искусства, роли и месте художника в мире художественной культуры. Содержание раздела «Искусство об искусстве» предоставляет учителю возможность углубить знания учащихся о жанрово-видовом многообразии искусства, средствах художественной выразительности в разных видах искусства; акцентировать их внимание на взаимосвязи и взаимопроникновении видов искусства.

Раздел «Диалоги в искусстве» является подготовительным в процессе изучения синтетических видов искусства. В содержании данного раздела предлагаются несложные художественные примеры и задания для первичного приближения к пониманию природы синтетических видов искусства. Разделы «Мифология в искусстве» и «Праздник в жизни людей» расширяют возможности учащихся в изучении синтетических видов искусства.

Содержание разделов «Театр видимый и невидимый», «Кино – десятая муза» предлагает ознакомить учащихся со специфическими средствами художественной выразительности театра и кино, этапами работы над художественными произведениями в театре и кино, театральными и кинопрофессиями. В разделе «Искусство на кончиках пальцев» выделены фотография, телевидение и компьютерные искусства как наиболее близкие для реализации интересов учащихся VI класса.

Учебная программа «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» VII класса включает следующие разделы: «В поисках красоты: искусство первобытных времен», «Искусство, застывшее на тысячелетия: Древний Египет», «Искусство сквозь тысячи лет: Древний Восток», «Атланты и кариатиды: искусство Древней Греции», «Искусство Древнего Рима: послание в будущее».

Художественная культура белорусских земель рассматривается в неотъемлемой связи с мировой художественной культурой.

Изучение учебного предмета «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» в VII классе предполагает формирование у учащихся более глубоких представлений о художественных стилях, направлениях, национальных школах; освоение более сложных искусствоведческих понятий; углубление знаний о средствах художественной выразительности; расширение деятельности по восприятию и творческой интерпретации художественных произведений.

Особенностью учебной программы для VII класса является включение в содержание каждого раздела произведений современного искусства. Это позволит сформировать у учащихся умение распознавать элементы искусства прошлых столетий в художественной культуре последующих эпох.

Каждая тема учебных программ обеспечена художественным материалом в широком диапазоне. Рекомендуемый список художественных произведений является примерным. Учитель имеет право:

- корректировать список произведений искусства на основании художественных предпочтений учащихся, технических и методических возможностей учреждения образования;

- определять и варьировать последовательность и количество рассматриваемых видов искусства, художественных произведений;

- выбирать методику обучения;

- определять художественно-педагогические акценты, глубину и широту постижения художественного образа.

При планировании занятий, выборе художественных произведений и методик их изучения важно учитывать интересы учащихся, знакомить их с национальными традициями, культурными явлениями и художественными достижениями других народов.

В программах учитывается жизненный опыт учащихся, предусматривается возможность разнообразных форм его выражения в самостоятельной художественно-творческой деятельности.

Предлагаемые к каждой теме виды деятельности имеют рекомендательный характер.

Приоритетными формами аттестации являются самостоятельные работы и проекты учащихся, в которых представляются результаты их деятельности в процессе восприятия, интерпретации и создания художественных произведений.

Важное место на учебном занятии отечественной и мировой художественной культуры занимает процесс эмоционально-образного восприятия художественного произведения, необходимым условием осуществления которого является использование качественных аудио- и видеозаписей, оцифрованных образцов репродукций.

Большое значение для восприятия учащимися произведений искусства имеет посещение ими музеев, художественных галерей, выставок, дворцово-парковых комплексов, заповедников, художественных мастерских; организация экскурсий, встреч с яркими представителями культуры – архитекторами, художниками, скульпторами, музыкантами, писателями, актерами и др.

В процессе обучения учитель имеет возможность варьировать виды уроков (уроки-экскурсии, путешествия, «творческие лаборатории», турниры и др.), использовать информационные средства обучения, широко применять активные методы обучения, современные образовательные технологии.

Использование технологий учебных проектов (исследовательских, информационных, творческих, прикладных, игровых) направлено на развитие самостоятельности, инициативы учащихся. Технологии обучения в сотрудничестве позволят сконструировать отношения взаимной ответственности между участниками образовательного процесса с помощью различных техник решения художественно-коммуникативных задач. Применение технологии развития критического мышления расширит проблемное поле учебного занятия, создаст условия для формирования собственных критериев оценки художественного текста, генерирования и отстаивания собственных суждений в области культуры и антикультуры.

Последние уроки в учебном году посвящены обобщению изученного материала. Обобщающие уроки могут проводиться с применением игровых технологий (викторина, конкурс, экскурсия и др.), в форме презентации и защиты проектов (индивидуальных, групповых), демонстрации и защиты портфолио индивидуальных достижений.

(35 часов)

ВВЕДЕНИЕ (1 ч)

«Вечные» темы в искусстве (1 ч)

Искусство как способ познания и отражения действительности. Роль искусства в жизни человека и общества.

Основные темы в искусстве (человек, природа, история).

Диалог искусства со зрителем (слушателем).

Определение темы художественных произведений.

Дифференциация художественных произведений по видам искусства.

Устное сочинение «Моя любимая тема в искусстве». Обсуждение работ.

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: пирамида Хеопса; **Ф. А. Шлютер.** Замок Гогенцоллерн (Баден-Вюртемберг, Германия); **К. И. Росси.** Михайловский дворец (Санкт-Петербург); костел Рождества Девы Марии (г. п. Видзы Браславского р-на Витебской обл.).

Живопись: **Рафаэль.** «Мадонна со щеглом»; **В. Ван Гог.** «Звездная ночь»; **И. И. Шишкин.** «Ручей в лесу (на кособоре)»; **Ю. М. Пэн.** «Улица в Витебске»; **Р. В. Кудревич.** «Подружки».

Графика: **А. М. Кашкурович.** Иллюстрации к сказкам Х. К. Андерсена; **Б. А. Заборов.** Иллюстрации к сказкам О. Уайльда.

Скульптура: статуя из Прима Порта. «Император Август»; **П. К. Клодт.** «Укрощение коня»; **А. А. Аникейчик.** «Минчанка».

Декоративно-прикладное искусство: мейсенский фарфор (по выбору); уречско-налибокское стекло (по выбору).

Музыка: **Ф. Шопен.** Этюд № 24 до минор; «Остромечевская рукопись» (известная ранее под названием «Полоцкая тетрадь» («Фарандола»); **Ф. Мендельсон.** Цикл «Песни без слов» («Прялка»); **В. Косма.** Саундтрек из кинофильма «Игрушка».

Литература: **О. Уайльд.** «Счастливый принц» (отрывок).

Раздел 1

ИСКУССТВО ОБ ИСКУССТВЕ (4 ч)

Жанрово-видовое многообразие искусства (1 ч)

Понятия «искусство», «вид», «жанр».

Пространственные виды искусства (архитектура, изобразительное и декоративно-прикладное искусство). Временные виды искусства (музыка, литература). Танец как пространственно-временной вид искусства.

Дифференциация произведений изобразительного искусства по жанрам.

Выполнение рисунка на тему «Эмблема одного из видов искусства».

Конкурс на самую выразительную эмблему одного из видов искусства.

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: дворцово-парковый комплекс «Цвингер» (Германия); музей-заповедник «Михайловское» (Россия); Каменецкая вежа (Беларусь).

Живопись: **А. ван Остаде.** «Мастерская художника. Автопортрет»; **Э. Мане.** «Испанский гитарист»; **А. Я. Головин.** «Флоксы»; **В. Г. Перов.** «Девочка с кувшином»; **А. П. Лосенко.** «Владимир перед Рогнедой»; **В. А. Товстик.** «Пикник около старой усадьбы».

Графика: **А. де Тулуз-Лотрек.** «Певица Иветт Гильбер»; **Н. Орда.** «Геранёнский замок».

Скульптура: **Ж. Л. Жером.** «Танцовщица с яблоком»; **Р. МакДональд.** «Балет»; **З. К. Церетели.** «Великие мастера (П. Пикассо, А. Модильяни, М. Шагал, А. Матисс, В. Ван Гог)»; **К. В. Селиханов.** «Муза оперы».

Декоративно-прикладное искусство: мебель в стиле Буль (Франция, по выбору); жостовская роспись; **В. С. Мурахвер.** Композиция «Театр»; пружанская керамика.

Музыка: **Г. Ф. Гендель.** Пассакалия соль минор; **Ф. Шопен.** Полонез Ля бемоль мажор; **А. П. Бородин.** Опера «Князь Игорь» («Половецкие пляски»); **А. А. Алябьев – П. Беранже.** Романс «Нищая»; белорусские народные песни (по выбору).

Литература: **Р. Бёрнс.** «Честная бедность»; **О. А. Лойко.** «Бярозы, сосны, верасы».

Средства художественной выразительности (1 ч)

Архитектура (композиция, масштаб, пропорции).

Живопись (цвет, колорит), графика (контурная линия, штрих), скульптура (объемная моделировка). Декоративно-прикладное искусство (форма, материал, декор).

Музыка (звук, ритм), литература (слово).

Беседа на тему «Ритм как универсальное средство выразительности всех видов искусств».

Заполнение таблицы «Средства художественной выразительности разных видов искусства» (с примерами).

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: **Д. Браманте.** Темпьетто (Италия); интерьер капеллы Кембриджского университета (Англия); Софийский собор в Константинополе (Турция); **Йорн Утзон.** Сиднейский Опера-хаус (Австралия); **Заха Хадид.** Культурный центр Гейдара Алиева (Азербайджан); церковь Троицы в Никитниках (Россия); Коссовский дворец (Беларусь).

Живопись: **С. Боттичелли.** «Мадонна дель Магнификат»; **Дж. Арчимбольдо.** Цикл «Стихии»; **Рембрандт.** «Художник в мастерской»; **А. Матисс.** Панно «Танец»; **В. Г. Перов.** «Слепой музыкант»; **В. М. Васнецов.** «Бродячие музыканты»; **В. В. Кандинский.** «Желто-красно-синее».

Скульптура: **Р. Монти.** «Мраморная вуаль»; **Э. Дега.** «Маленькая четырнадцатилетняя танцовщица»; **З. Азгур.** «Сымон-музыка».

Графика: **П. Пикассо.** «Автопортрет» (1938 г.); **В. П. Слаук.** Иллюстрации к белорусским народным сказкам.

Декоративно-прикладное искусство: античная вазапись; холмогорская резьба; **А. М. Кищенко.** Гобелен «Музыка» (холл Минского музыкального колледжа им. М. И. Глинки).

Музыка: **Г. Пёрселл.** Чакона соль минор; **Л. ван Бетховен.** Рондо Соль мажор; **Ф. Лист.** Этюд «Шум леса»; **М. А. Балакирев.** Симфоническая поэма «Русь»; **И. Д. Голанд.** Увертюра к опере «Агатка, или Приезд пана»; группа **Magik of Drums.** Музыка барабанов.

Литература: Английская народная поэзия. «Дом, который построил Джек» (поэтическое рондо); **Максим Богданович.** «Ронда».

Экранные искусства: **А. Ю. Хржановский.** Анимационный фильм «Дом, который построил Джек».

Образ творца в искусстве (1 ч)

Художественное творчество как сюжет произведений искусства. Понятие «художественное творчество».

Олицетворение видов искусства в художественных произведениях.

Портрет и обобщенный образ творца в живописи, скульптуре, декоративно-прикладном искусстве. Изображение художника, музыканта, танцора в произведениях литературы и кино.

Беседа-размышление о том, что значит «трудиться в искусстве».

Выполнение фигурки танцора в динамике (лепка). Материал по выбору.

Художественно-иллюстративный материал

Живопись (художник): **К. Вреденбург.** «Художник Ян Беккер за работой»; **Г. Метсю.** «Рисующая женщина»; **Ю. М. Пэн.** «Художник на пленэре».

Живопись (музыка): **Микеланджело.** «Музыканты»; **А. ван Дейк.** «Мужчина с лютней»; **Э. Мане.** «Флейтист»; **В. А. Тропинин.** «Музыкант»; **В. Е. Маковский.** «Бродячие музыканты»; **М. З. Шагал.** «Виолончелист».

Живопись (танец): **П. Брейгель Старший.** «Крестьянский танец»; **Э. Мане.** «Испанские танцовщицы»; **Н. Ланкре.** «Портрет танцовщицы Камарго»; **Ш. Э. Делорт.** «Урок танца»; **Э. Дега.** «Голубые танцовщицы»; **А. Г. Виноградова.** «Лебединое озеро».

Графика: **С. Стриженская.** Серия «Танцы польские»; **Н. Н. Жуков.** «Ученица балетного училища».

Скульптура: **С. Дали.** «Сюрреалистическое пианино»; **П. К. Клодт.** Памятник И. А. Крылову; **Л. Ланкри.** «Пиццикато»; **В. И. Мухина.** Памятник П. И. Чайковскому; **А. И. Рукавишников.** Памятник М. Л. Ростроповичу «Фонтан искусств»; **Ю. Фирсанов.** «Антракт»; **В. И. Жбанов.** «Зодчий».

Декоративно-прикладное искусство: мейсенские фарфоровые статуэтки музыкантов; **Ф. Ф. Зильберт.** «Гусляр»; **В. Московский.** «Танцовщица» (гжельская керамика).

Литература: **В. Гюго.** «В напевах струн» (из сборника «Все струны лиры»).

Взаимосвязь и взаимопроникновение видов искусства (1 ч)

Архитектура – «музыка в камне». «Музыкальность и поэтичность» живописи. «Живописность» музыки и литературы. «Прозаичность и поэтичность» графики. «Музыкальная» скульптура. Пластика в танце и скульптуре.

Характеристика произведений пространственных видов искусств с использованием эпитетов, свойственных временным искусствам.

Характеристика произведений временных видов искусств с использованием эпитетов, свойственных пространственным искусствам.

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: **Л. Доменек-и-Монтанер.** Дворец Каталонской музыки (Барселона); Кржижиковы фонтаны (Прага); интерьер концертного зала Венской филармонии; интерьер Санкт-Петербургской филармонии; **И. Г. Лангбард.** Национальный академический Большой театр оперы и балета (Минск).

Живопись: С. Боттичелли. «Весна» (фрагмент «Три грации»); А. Ватто. «Танец»; К. О. Моне. «Дама в саду Сент-Адресс»; А. Матисс. Панно «Музыка»; О. А. Збруцкая. «Танец весны»; М. И. Исаёнок. «Подсолнухи».

Графика: А. Муха. «Зима»; И. Ф. Голицын. «В. А. Фаворский за работой»; Н. Орда. «Гомель над Сожем».

Скульптура: А. Канова. «Танцовщица»; Ж. Б. Карпо. Рельеф «Танец» на фасаде Оперного театра (Париж); Э. Хильтунен. Памятник Я. Сибелиусу (Хельсинки); Э. Требино. Памятник танго (Буэнос-Айрес).

Декоративно-прикладное искусство: Ханива. Японская керамическая скульптура «Музыкант»; киришское кружево. Панно «Часовня в Змеевой Новинке»; Н. Малышева. Статуэтка «Белорусский танец «Лявониха».

Музыка: Ф. Лист. Цикл «Годы странствий» («Мыслитель»); К. Дебюсси. Цикл «Прелюдии» («Паруса»); А. К. Лядов. Восемь русских народных песен для оркестра («Былина о птицах»); М. К. Чюрленис. Симфоническая поэма «В лесу».

Литература: О. Генри. «Последний лист»; К. Д. Бальмонт. «Рождение музыки»; В. Степан. «Сто акварельных малюнкаў. Бацька» («Ляскоўка», «Дым»).

Раздел 2

ДИАЛОГИ В ИСКУССТВЕ (2 ч)

Диалог искусств (1 ч)

Диалог рукотворных и природных форм и красок в дворцовых садово-парковых комплексах.

Диалог искусств в современных концертных и зрелищных проектах.

Восприятие и обсуждение художественных произведений.

Подготовка устного сочинения «Моя самая необычная встреча с искусством».

Конкурс на самую оригинальную тему (название) художественного проекта (выставки, концерта, спектакля) в своем регионе.

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура и монументально-декоративное искусство: дворцово-парковый ансамбль «Версаль» (Франция); дворец Сан-Суси в загородном комплексе (Потсдам); дворцово-парковый ансамбль «Петергоф» (Россия); дворцово-парковый ансамбль в г. Несвиже (Беларусь).

Литературно-музыкальные композиции. Цикл «Сказки с оркестром» (по выбору) (Россия).

Массовые празднества: «Вечера Большого театра в замке Радзивиллов» (Беларусь); фестиваль белорусской песни и поэзии (Беларусь); международный фестиваль «Славянский базар в Витебске» (Беларусь).

Содружество искусств (1 ч)

Идея синтеза средств художественной выразительности разных видов искусства (архитектура, изобразительное и декоративно-прикладное искусство, музыка, литература, хореография).

Синтетические виды искусства (театр, цирк, кино).

Заполнение таблицы «Средства художественной выразительности разных видов искусства» (включая синтетические виды искусства).

Подготовка презентации «Средства художественной выразительности разных видов искусства».

Художественно-иллюстративный материал

Театр (видеофрагменты): «Волшебная лампа Аладдина», «Приключения Буратино». Спектакли Государственного академического центрального театра кукол С. В. Образцова (Россия); А. Гриненко. «Буратино.by». Белорусский государственный музыкальный театр (Беларусь).

Экранные искусства (фрагменты): О. В. Рябоконт. Музыкальный телеспектакль «Али-баба и сорок разбойников»; Б. В. Рыцарев. Художественный фильм «Волшебная

лампа Аладдина»; **А. Л. Птушко**. Художественный фильм «Золотой ключик»; **Ф. С. Хитрук**. Анимационный фильм «Каникулы Бонифация».

Цирковые представления: видеофрагмент (по выбору).

С. А. Бондаренко. Скульптуры возле Белорусского государственного цирка (Беларусь); **И. Я. Билибин**. Иллюстрации к сказке «Ковер-самолет»; **Л. В. Владимирский**. Иллюстрации к сказке А. Н. Толстого «Золотой ключик, или Приключения Буратино».

Раздел 3

МИФОЛОГИЯ В ИСКУССТВЕ (5 ч)

Мифология как система представлений человека о мире (2 ч)

Мифологические сюжеты и образы в произведениях разных видов искусства. Интерпретация мифологических образов и сюжетов в художественной культуре.

Разработка проекта «Миф, который можно экранизировать» (групповая работа).

Выполнение объемной сюжетно-тематической композиции «Орфей и слушающие его животные» (групповая работа). Материал по выбору.

Художественно-иллюстративный материал

Живопись: античная мозаика «Орфей и слушающие его животные»; античная мозаика «Океан»; **П. П. Рубенс**. «Нептун, успокаивающий шторм».

Графика: **В. П. Слаук**. «Асілак Вярнідуб».

Скульптура: римская копия статуи Фидия «Зевс Олимпийский»; римская копия статуи Лисиппа «Геркулес на коне»; **М. И. Козловский**. «Самсон, разрывающий пасть льва», «Геркулес на коне»; **В. Бородай, Н. Фещенко**. Памятник основателям Киева (Украина); **В. Занкович**. «Орфей» (Минск).

Декоративно-прикладное искусство: древнегреческая вазопись «Зевс с молнией и орлом»; древнегреческая вазопись «Битва с Немейским львом»;

Музыка: **А. Б. Журбин**. Рок-опера «Орфей и Эвридика» («Орфей полюбил Эвридику»).

Литература: **Н. А. Кун**. «Легенды и мифы Древней Греции» (Олимп); **Ф. Зелинский**. «Сказочная древность»; **П. Васюченко**. «Дванаццаць подзвігаў Геракла» (сюжет).

Экранные искусства (фрагменты): **А. Г. Снежко-Блоцкая**. Анимационный фильм «Возвращение с Олимпа».

Мифы о сотворении и устройстве мира (1 ч)

Древнеегипетские представления об устройстве мира.

Представления о земле в Месопотамии, Древней Греции и Древнем Риме.

Образ Мирового дерева.

Зарисовка образа одного из античных богов, олицетворяющих небо, землю (по выбору).

Выполнение эскиза обложки к учебнику «География» с использованием персонажей античной мифологии (групповая работа).

Художественно-иллюстративный материал

Живопись: изображения древнеегипетских богов Геба, Шу и Нут; **И. Босх**. «Сотворение мира»; **Я. Тинторетто**. «Сотворение животных»; **И. К. Айвазовский**. «Хаос (Сотворение мира)»; **А. А. Шишкин**. «Перун Громовержец»; **М. Чюрленис**. «Сотворение мира».

Скульптура: римская копия греческой скульптуры «Атлант, держащий небесный свод»; памятник Пань-гу (Китай).

Музыка: **Д. Мийо**. Балет «Сотворение мира» («Увертюра»); **Й. Гайдн**. Оратория «Сотворение мира» («Понятие хаоса»); **А. П. Петров**. Балет «Сотворение мира» («Адажио»).

Литература: **Н. А. Кун.** «Легенды и мифы Древней Греции» («Рождение Зевса»); **А. И. Немировский.** «Мифы Древней Эллады» («Схватка богов и титанов»); **А. Наварич.** «Памалюся Перуну, пакланюся Вялесу» (сюжет).

Мифы о сотворении человека и природного мира (1 ч)

Мифы о создании человека.

Мифы о создании живых существ. Древнегреческая история о Прометее и Эпиметее.
Беседа на тему «Какую мудрость столетий доносят до нас мифы».

Выполнение эскиза изображения мифологического персонажа для украшения здания или улицы (площади, сквера) своего региона.

Создание мифологического персонажа из природных материалов.

Художественно-иллюстративный материал

Живопись: **Г. Моро.** «Прометей»; **Д. У. Уотерхаус.** «Пандора».

Скульптура: изображения древнеегипетского бога Хнума, лепящего людей на гончарном круге; античный рельеф «Прометей и Афина создают людей»; рельеф саркофага «Прометей, создающий первого человека»; **Р. Е. Красницкий.** «Летающий Прометей» (Санкт-Петербург); **П. Меншип.** «Прометей» (Нью-Йорк).

Декоративно-прикладное искусство: древнегреческая вазапись «Атлант, Прометей и терзающий его орел».

Музыка (фрагменты): **Ф. Лист.** Симфоническая поэма «Прометей»; **А. Н. Скрябин.** Симфоническая поэма «Прометей».

Литература (отрывки): **Эсхил.** «Прометей прикованный»; **Овидий.** «Метаморфозы».

Экранные искусства: **А. Г. Снежко-Блоцкая.** Анимационный фильм «Прометей».

Женский образ в мифологии (1 ч)

Женщина-мать – идеал мифологического и художественного образа. Образ Исида в Древнем Египте, Латоны в Древней Греции.

Образ прекрасной женщины: Иштар (Иннана) в Месопотамии, Афродита в Древней Греции, Венера в Древнем Риме.

Образ мудрой женщины: древнегреческая Афина, славянская Мокоша, сказочная Василиса Премудрая, белорусская Тётя (Цёця).

Выполнение коллажа «Женщина-мать в мифологии» (групповая работа).

Музыкальное оформление коллажа «Образ прекрасной женщины в мифологии» (групповая работа).

Художественно-иллюстративный материал

Живопись: **Рембрандт.** «Похищение Европы»; **Я. Тинторетто.** «Афина и Арахна»; **Д. Веласкес.** «Пряхи»; **В. А. Серов.** «Похищение Европы»; **Б. М. Ольшанский.** «Берегиня».

Графика: **В. П. Слаук.** Тетя.

Скульптура: статуя богини Иштар (Инанны); древнеегипетская статуэтка «Богиня Исида с младенцем Гором»; **Алкамен.** «Афродита в садах»; **Мирон.** «Афина и Марсий»; копия статуи Фидия «Афина Варвакион»; **У. Г. Рейнхарт.** «Латона с Аполлоном и Артемидой».

Музыка: **В. А. Моцарт.** Опера «Волшебная флейта» (ария Зарастро «О, вы, Изида и Осирис»).

Литература (отрывки): **Овидий.** «Метаморфозы» («Миф об Арахне»); **И. С. Тургенев.** «К Венере...»; **В. Ф. Ходасевич.** «Из пены морской...».

Раздел 4

ПРАЗДНИК В ЖИЗНИ ЛЮДЕЙ (2 ч)

Праздники в разных культурах мира (2 ч)

Происхождение и особенности праздников в разных культурах мира.

Виды праздников. Семейно-бытовые, календарные, общественные, религиозные и национальные праздники.

Беседа на тему «Необычные обряды и праздники, которые я знаю».

Выполнение рисунка на тему «Праздник моего города (деревни, поселка)».

Выполнение эскиза поздравительной открытки ко дню рождения.

Выполнение маски для праздника «Каляды» в технике бумажной пластики.

Художественно-иллюстративный материал

Живопись: П. Брейгель Старший. «Битва Масленицы и Поста»; Б. М. Кустодиев. «Масленица», «1919»; Н. П. Богданов-Бельский. «День рождения учительницы»; О. В. Архипова. «Рождественские колядки»; Э. Панов. «Светлое Христово Воскресение»; М. М. Филиппович. «На Купалье»; А. Д. Силивончик. «Коляда», «Самая звездная ночь».

Графика: Е. М. Бём. Поздравительные открытки к новому году (по выбору); А. Н. Бенуа. Эскизы декораций к балету И. Ф. Стравинского «Петрушка».

Декоративно-прикладное искусство: колядные маски и атрибуты «Колядная звезда» («Калядная зорка»), «Коза» («Каза»), «Аист» («Бусел»).

Музыка: П. И. Чайковский. Балет «Спящая красавица» (Пролог); И. Ф. Стравинский. «Петрушка» (масленичные гулянья); белорусские песни-веснянки (по выбору).

Театр: белорусский народный театр кукол «Батлейка» (видеофрагмент).

Карнавальные празднества: карнавалы в Италии, Бразилии и др. (видеофрагменты).

Белорусские праздники: «Каляды», «Гуканне вясны», «Дажынкi»; праздник гончарного мастерства «Арт-Жыжаль».

Литература: О. Уайльд. «День рождения инфанты» (отрывок).

Экранные искусства: А. И. Резников. Анимационный фильм «День рождения кота Леопольда» (фрагмент).

Раздел 5

ТЕАТР ВИДИМЫЙ И НЕВИДИМЫЙ (6 ч)

Истоки театра (1 ч)

Театр как пространственно-временной вид искусства.

Виды театра: драматический, музыкальный, театр кукол. Трагедия и комедия как основные театральные жанры.

Происхождение театра. Особенности древнегреческого театра.

Видеоэкскурсия в древнегреческий театр.

Беседа на тему «Роль маски в древнегреческом театре».

Сравнение устройства древнегреческого и современного театров.

Выполнение эскиза маски для современного спектакля.

Художественно-иллюстративный материал

Изображения античных театров; видеофильмы о древнегреческом театре; маски актеров в античном театре; изображения театральных сцен в античной вазописи.

Средства художественной выразительности в театральном искусстве (3 ч)

Специфика драматургии. Драматургическое произведение (пьеса) как основа драматического спектакля.

Театральное представление как результат коллективного творчества. Роль режиссера, сценографа, актера. Музыкально-шумовое и световое оформление спектакля.

Словесная характеристика одного из персонажей пьесы (по выбору): характер, внешний вид, поступки.

Устное сочинение на тему «Есть ли правдивость в спектаклях-сказках».

Сравнение инсценировки сказки Г. Х. Андерсена «Принцесса на горошине» с литературным источником.

Создание инсценировки сказки (эпизод по выбору, групповая работа).

Выполнение эскиза костюма (грима) персонажа спектакля.

Выполнение эскиза декорации спектакля.

Подбор музыкально-шумового оформления спектакля.

Художественно-иллюстративный материал

Театр (видеофрагменты): «Сон с продолжением». Музыкальный спектакль Российского академического молодежного театра; «Мушкетеры». Спектакль Российского академического молодежного театра; «Конек-Горбунок». Спектакль Московского Художественного театра им. А. П. Чехова; «Принцесса Турандот». Государственный академический театр им. Е. Вахтангова; «Полианна». Спектакль Белорусского республиканского театра юного зрителя; «Тряпичная кукла Рэггэди Энн». Спектакль Белорусского республиканского театра юного зрителя.

Эскизы костюмов и декораций к спектаклям белорусских театров.

Как устроен театр (1 ч)

Зрительская и закулисная части театра. Сцена и зрительный зал.

Основные этапы создания театральной постановки. Основные театральные профессии. Искусство быть театральным зрителем.

Посещение закулисной части театра.

Видеоэкскурсия «По Купаловскому театру с Николаем Пинигиным».

Устное сочинение на тему «С каким из работников закулисной части театра я хотел бы познакомиться».

Художественно-иллюстративный материал

Видеофрагменты об особенностях театральных профессий.

Ю. И. Пименов. «Гримуборная в Большом театре», «Перед выходом на сцену», «В костюмерной», «Ранние зрители», «Антракт», «Балетная Снегурочка»; **А. Вострцова.** Цикл «Балет в живописи» (по выбору).

Музыкальный театр: опера и балет (1 ч)

Основные средства выразительности в искусстве оперы (музыка, вокал) и балета (музыка, хореография). Либретто как основа музыкального театра. Музыкальная партитура.

Режиссер, композитор и балетмейстер в музыкальном спектакле. Специфика профессии исполнителя в музыкальном театре. Декорации и костюмы в музыкальном театре. Значение дирижера и оркестра в спектакле.

Посещение музыкального театра.

Беседа на тему «Чем похожи и чем отличаются персонажи драматического и музыкального спектаклей».

Словесная характеристика одного из персонажей оперного (балетного) спектакля (характер, внешний вид, поведение, средства художественного воплощения).

Видеоэкскурсия по Национальному академическому Большому театру оперы и балета Республики Беларусь.

Выполнение эскиза костюма (грима) для персонажа оперного или балетного спектакля на тему сказки (рассказа, басни).

Музыкальное оформление инсценированного на предыдущих занятиях эпизода сказки (рассказа, басни).

Художественно-иллюстративный материал

Музыкальные спектакли (видеофрагменты): **Н. А. Римский-Корсаков.** Опера «Снегурочка»; **П. И. Чайковский.** Балет «Щелкунчик»; **И. Ф. Стравинский.** Балет «Петрушка»; **С. С. Прокофьев.** Балет «Золушка»; **Дж. Россини.** Опера «Золушка, или Торжество добродетели». Михайловский театр (Санкт-Петербург); **С. П. Баневич.** Опера «История Кая и Герды». Государственный академический Большой театр России; **А. Г. Флярковский.** Опера-сказка «Снежная королева». Московский государственный академический детский музыкальный театр им. Н. И. Сац».

Экранные искусства (фрагменты): **И. П. Иванов-Вано.** Анимационный фильм «Снегурочка»; **Б. П. Степанцов.** Анимационный фильм «Щелкунчик»; **Л. Ю. Кошкина.** Анимационный фильм «Рождественская фантазия».

Раздел 6 КИНО – ДЕСЯТАЯ МУЗА (6 ч)

Происхождение киноискусства (1 ч)

От фотографии и движущейся картинке – к современному кинематографу. Виды киноискусства. Основные темы и сюжеты в кино.

Беседа об отличии немого кинематографа от звукового на примере фильма Ч. Чаплина.

Дискуссия о том, что потеряло и что приобрело кино с появлением звука (цвета).

Художественно-иллюстративный материал (фрагменты)

Немое кино (фрагменты). Театр теней; Э.-Г. Робертсон. Спектакль «Скелет» (фотографии); Луи и Огюст Люмьер. «Прибытие поезда», «Полированный поливальщик»; Бастер Китон. «Пугало»; Ж. Мельес. «Путешествие на Луну»; Г. Ллойд. «Наконец в безопасности»; Дж. Смит. «Бабушкино увеличительное стекло»; Ч. Чаплин. «Малыш», «Огни большого города».

Звук. Цвет. В. Флеминг. «Волшебник страны Оз»; А. Роу. «Конек-Горбунок».

Игровое кино (2 ч)

Литературный и киносценарий. Значение режиссера, кинооператора и художников (постановщика, костюмера, гримера) в создании кинообраза. Мастерство актера в кино.

Этапы работы над фильмом.

Сравнение киноверсии с литературным источником на примерах экранизации произведений (по выбору).

Виртуальная экскурсия по Национальной киностудии «Беларусьфильм».

Составление списка кинопрофессий (по результатам просмотра анимационного фильма Ф. С. Хитрука «Фильм, фильм, фильм»).

Художественно-иллюстративный материал

Игровое кино (фрагменты): Э. Портер. «Большое ограбление поезда»; Д. Лукас. «Звездные войны»; Р. Земекис. «Назад в будущее»; К. Коламбус. «Двухсотлетний человек»; С. Уинсер. «Освободите Вилли»; П. Хьюитт. «Гарфилд»; С. Бэррон. «Остров сокровищ»; С. Ф. Бондарчук. «Судьба человека»; В. Я. Мотыль. «Звезда пленительного счастья»; Р. А. Быков. «Чучело»; С. С. Говорухин. «Радости и печали маленького лорда»; А. Н. Митга. «Сказка странствий»; Ю. В. Тарич. «Лесная быль» (фотографии); В. А. Никифоров. «Зимородок»; В. С. Бычков. «Достояние республики»; Л. А. Нечаев. «Рыжий, честный, влюбленный»; Е. В. Турова. «КиндерВилейское привидение».

Особенности киноязыка (2 ч)

Действие как главное средство выразительности в киноискусстве. Изображение и звук в фильме. Роль монтажа в кинокартине. Особенности декораций, костюмов и грима в кино. Волшебство спецэффектов.

Конкурс «Кто назовет больше песен из кинофильмов?».

Музыкальное оформление эпизода из кинофильма (анималистический жанр).

Озвучивание эпизода из кинофильма (анималистический жанр).

Выполнение эскиза костюма для персонажа фильма (анималистический жанр).

Выполнение эскиза грима для персонажа фильма (анималистический жанр).

Художественно-иллюстративный материал

Музыка в кино: Х. Бартлетт. «Генералы песчаных карьеров» (комп. Д. Каимми); П. Джексон. «Властелин колец: Братство Кольца» (комп. Г. Шор); Г. Э. Юнгвальд-Хилькевич. «Выше радуги» (комп. Ю. А. Чернавский); Л. А. Нечаев. «Приключения Буратино» (комп. А. Л. Рыбников). У. Дисней. «Фантазия»; А. Ю. Хржановский. «Лев с седой бородой» (комп. Н. Рота, А. Пьяцолла); В. Д. Рубинчик. «Венок сонетов»; В. П. Петкевич. Цикл «Сказки старого пианино» («Людвиг ван Бетховен»).

Костюм, грим: С. Кубрик. «Спартак»; Р. Дорнхельм. «Спартак»; Э. Л. Уэббер. «Кошки»; Э. Бостан. «Мама»; А. Роу. «Морозко»; Л. А. Нечаев. «Про Красную Шапочку. Продолжение старой сказки»; В. С. Бычков. «Город мастеров».

Спецэффекты: **М. Купер.** «Кинг-Конг»; **Дж. Гиллермин.** «Кинг-Конг»; **П. Джексон.** «Кинг-Конг»; **В. Д. Рубинчик.** «Дикая охота короля Стаха».

Анимационное кино (1 ч)

Специфика образной системы анимационного кино. Рисованные и объемные персонажи. Оригинальные авторские технологии в анимации.

Разработка сюжета анимационного фильма. Обсуждение работ.

Выполнение эскиза персонажа (персонажей) анимационного фильма по разработанному сюжету. Групповая работа.

Музыкальное оформление проекта анимационного фильма.

Художественно-иллюстративный материал

Анимационное кино (фрагменты): **Э. Рейно.** «Бедный Пьеро»; **Э. Коль.** «Фантасмагория»; **Дж. С. Блэктон.** «Комические фазы смешных лиц»; **П. Салливан.** «Кот Феликс»; **У. Дисней** (по выбору); **Х. Миядзаки.** «Ходячий замок»; **В. А. Старевич.** «Стрекоза и Муравей»; **И. П. Иванов-Вано.** «Сказка о мертвой царевне и семи богатырях», «Сеча при Керженце»; **Л. В. Носырев.** «Поморская быль»; **Ю. Б. Норштейн.** «Цапля и Журавль»; **Г. Я. Бардин.** «Адажио»; **И. В. Кодюкова.** «Девочка со спичками», «Святочные рассказы. Рождественское»; **В. П. Петкевич.** «Жило-было дерево...»; **И. В. Волчек.** «Приключения Нестерки»; **Т. В. Кублицкая.** «Песня жаворонка».

Раздел 7

ИСКУССТВО «НА КОНЧИКАХ ПАЛЬЦЕВ» (7 ч)

Фотография как вид искусства (2 ч)

Изобразительные и выразительные возможности фотографии. Документальная и художественная фотография.

Сравнительный анализ документальной и художественной фотографии. Аргументация позиции.

Дискуссия на тему «Фотография XIX и XXI вв.: сходства и отличия».

Устное сочинение-эссе «Я смотрю на фотопейзаж».

Дискуссия о замысле фотографии Ф. Халсмана «Сальвадор Дали с кошками».

Выполнение фотоколлажа «Мои увлечения». Обсуждение работ.

Подготовка презентации «Мой семейный фотоальбом».

Художественно-иллюстративный материал

Документальная фотография: **Н. Ньепс.** «Вид из окна на Le Gras»; **Дж. Максвелл.** «Трехцветный бант»; **Р. Медер.** «Ночные молнии над Гранд-Каньоном»; «Шарль Годфрой пролетает через Триумфальную арку в Париже на своем самолете Nieuport 11 7 августа 1919 года»; **С. М. Прокудин-Горский.** «Витебск. Успенский кафедральный собор».

Художественная фотография: **Ф. Халсман.** «Сальвадор Дали с кошками»; **М. С. Наппельбаум.** «Портрет балерины Улановой»; **Л. Дашкевич.** «Портрет жены»; **А. Дубинин.** «Портрет Мжелской»; **В. В. Малышиц.** Проект «Беларусь: у абдымках зорак»; **А. А. Морунов.** «Зимний пейзаж».

Телевидение (2 ч)

Кинематограф и телевидение: общее и различное. Особенности телевизионного изображения. Информационная, познавательная и развлекательная природа телевидения.

Анализ популярных телепроектов.

Эссе на тему «Место телевидения в моей жизни».

Письмо на телевидение «Предложение нового проекта» (групповая работа).

Художественно-иллюстративный материал

Новостные телепроекты: «Новости культуры» (Россия); «Новости» (Беларусь).

Познавательные телепроекты: «Силы природы», «Голубая Планета» (BBC); «Человек Мира» (Россия); «Падарожжы дылетанта», «Лабиринты» (Беларусь).

Развлекательные телепроекты: «Две звезды», «Голос», «Ледниковый период» (Россия); «Я пою» (Беларусь).

Компьютерное искусство (3 ч)

Компьютер как инструмент художника.

Возможности компьютерной живописи и графики.

Процесс создания компьютерной музыки. Специфика компьютерной анимации.

Место компьютерных игр в современной культуре.

Беседа на тему «Средства художественной выразительности художника компьютерной графики».

Выполнение эскиза рекламы одного из событий жизни класса, школы.

Выполнение эскиза почтовой марки (открытки, этикетки) на тему искусства.

Подбор музыкальных произведений, созвучных образам цифровой живописи.

Художественно-иллюстративный материал

Компьютерная живопись и графика: С. Терон. Цикл «Другие миры» (Южная Африка); *Д. Фьерро-Перес.* «Невозможная любовь» (Испания); *Т. Хонц.* «Переполненный город» (Чехия); *А. Гришин.* «Горы в предрассветной дымке» (Россия); *А. Чебоха.* «Бесконечные мечты», «Царство фантазии» (Россия); *А. Исаченко.* «Дюны» (Беларусь).

Компьютерная музыка: Т. Дрим. «К вечерней звезде»; *Ж. М. Жарр.* «Этникулор»; группа «Спейс». «Волшебный полет»; *Вангепс.* «Рай и Ад» (ч. 1); *Р. Майлз.* «Дети»; *Э. Н. Артемьев.* Музыка к фильму А. С. Кончаловского «Сибириада»; Группа «ППК», «Возрождение» (Россия).

Компьютерная анимация: В. Минахин, Н. Константинов. «Кошечка»; *С. Спилберг.* «Парк Юрского периода»; *Р. Земекис.* «Рождественская история»; *Дж. Кэмерон.* «Аватар»; *Энг Ли.* «Жизнь Пи»; *Е. В. Турова.* «Рыжик в Зазеркалье».

Повторение и обобщение. Творческий проект (2 ч)

Основные темы в искусстве. Основные виды и жанры искусства.

Выразительные средства основных видов искусства.

Выставка работ (проектов) учащихся.

Презентация и защита работ (проектов).

Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся VI класса

В результате освоения содержания

учащиеся должны иметь представление:

о (об) происхождении искусства;

роли и месте художника в мире художественной культуры;

тематическом многообразии искусства;

месте и роли искусства в жизни человека, семьи, общества;

особенностях национальной культуры;

учащиеся должны знать:

основные темы искусства;

основные виды и жанры искусства;

основные средства художественной выразительности в различных видах искусства;

учащиеся должны уметь:

определять тему художественного произведения;

дифференцировать художественные произведения по видам и жанрам искусства;

высказывать и обосновывать свое отношение к произведению искусства;

выявлять ассоциативные связи художественного произведения с жизнедеятельностью человека, окружающим миром;

воплощать художественный образ в различных видах художественно-творческой деятельности;

учащиеся должны владеть:

навыками поиска и критического отбора искусствоведческой информации в источниках различного типа.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

**МАСТАЦТВА
(АЙЧЫННАЯ І СУСВЕТНАЯ МАСТАЦКАЯ КУЛЬТУРА)**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбны прадмет «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» ва ўзаемадзеянні з іншымі гуманітарнымі прадметамі ўносіць важкі ўклад у развіццё духоўна-маральнай, эмацыянальнай і творчай сфер асобы, спрыяе яе самавызначэнню і самарэалізацыі ў сучасным свеце.

Мэта вывучэння прадмета «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» – фарміраванне мастацкай культуры асобы ў працэсе творчага асваення свету мастацка-эстэтычных каштоўнасцей.

Дасягненне названай мэты прадугледжвае вырашэнне наступных **задач**:

развіццё каштоўнасных і маральна-этычных якасцей асобы;
фарміраванне ведаў аб разнастайнасці з’яў у мастацкай культуры;
фарміраванне ўменняў успрымання і ацэнкі мастацкіх твораў;
развіццё эмацыянальна-вобразнага мыслення, творчых здольнасцей;
фарміраванне мастацкага густу і патрэбнасці ў зносінах з творами мастацтва;
пашырэнне вопыту самастойнай мастацка-творчай дзейнасці.

У аснову праграмы пакладзены наступныя тэарэтычныя палажэнні:

аб вобразнай прыродзе мастацтва. Мастацкі вобраз – мэта і вынік мастацка-творчай дзейнасці. Унікальнасць мастацкага вобраза выяўляецца з дапамогай розных сродкаў і матэрыялаў (слова, гук, інтанацыя, рытм, малюнак, колер, пластыка, міміка, мантаж і інш.) і раскрываецца ў працэсе ўспрымання твораў мастацтва, якія маюць яркую эмацыянальна-сэнсавую і каштоўнасную накіраванасць;

пераемнасці мастацкай адукацыі. Змест вучэбнага прадмета «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» заснаваны на сістэме ведаў, атрыманых вучнямі на ўроках вучэбных прадметаў «Выяўленчае мастацтва» (I–IV класы), «Музыка» (I–IV класы), і забяспечвае магчымасць працягваць вывучэнне мастацкай культуры на наступных узроўнях адукацыі;

варыятыўнасці мастацкай адукацыі, што выяўляецца ў прадстаўленні настаўніку шырокіх магчымасцей выбару адукацыйных стратэгий і педагагічнага інструментарыя ў навучанні;

актыўным удзеле вучняў у мастацка-творчай дзейнасці не толькі пры засваенні сумы ведаў пра вывучаемую мастацкую з’яву, але і ў розных відах практычнай дзейнасці, якія ўмацоўваюць сацыяльна-прыкладную ролю вучэбных заняткаў па прадмеце;

дыдактычнай мэтазгоднасці. У працэсе пабудовы і канструявання зместу вучэбнага прадмета ўлічваліся агульнадыдактычныя прынцыпы навучання (нагляднасці, паслядоўнасці, культураадпаведнасці, даступнасці, адпаведнасці ўзроставым асаблівасцям вучняў) і прынцыпы педагагікі мастацтва (полімастацкасці, полікультурнасці, дыялагічнай прыроды твора мастацтва).

Мэта вывучэння прадмета «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» – фарміраванне мастацкай культуры асобы ў працэсе творчага асваення свету мастацка-эстэтычных каштоўнасцей.

Дасягненне названай мэты прадугледжвае рашэнне наступных **задач**:
развіццё каштоўнаснай і маральна-этычнай сфер асобы;
фарміраванне ведаў пра разнастайнасць з'яў у мастацкай культуры;
фарміраванне ўменняў і навыкаў успрымання і ацэнкі мастацкіх твораў;
развіццё эмацыянальна-вобразнага мыслення, творчых здольнасцей вучняў;
фарміраванне мастацкага густу і патрэбнасці ў зносінах з творамі мастацтва;
далучэнне да мастацка-творчай дзейнасці па інтэрпрэтацыі і стварэнні мастацкіх твораў.

Змест вучэбнай праграмы пададзены на аснове **кампетэнтнаснага падыходу**. З пазіцыі кампетэнтнаснага падыходу ён адрозніваецца большай інтэграванасцю, каштоўнасна-сэнсавай і практыкаарыентаванай скіраванасцю. Веды, уменні і навыкі застаюцца ў складзе гэтых патрабаванняў, але з мэты адукацыі яны ператвараюцца ў сродак развіцця асобы вучня. Якасць кампетэнтнаснай падрыхтоўкі навучэнца забяспечваецца яго ўключэннем у актыўную мастацка-творчую дзейнасць і вызначаецца па зменах і прырашчэннях у сацыяльна-асобасным развіцці вучняў.

У адпаведнасці з кампетэнтнасным падыходам навучэнцы павінны авалодаць наступнымі **групамі кампетэнцый**:

асобасныя:

– здольнасць арыентавацца ў сучасным полікультурным свеце і адаптавацца да яго ўмоў;

– гатоўнасць да зносінаў са з'явамі культуры і стварэння новых мастацкіх вобразаў;

– здольнасць пазнаваць, асвойваць і трансліраваць традыцыі і дасягненні сусветнай мастацкай культуры, айчыннай культуры ў кантэксце сусветнай;

– здольнасць і гатоўнасць да самапазнання, самаразвіцця, самавызначэння і канструявання індывідуальнай адукацыйнай траекторыі;

метапрадметныя:

а) пазнавальныя – здольнасць да самастойнай пазнавальнай дзейнасці (мэтавызначэнне, аналіз, арганізацыя, планаваанне, самаацэнка, рэфлексія) у працэсе асваення, прысваення і стварэння мастацкіх каштоўнасцей;

б) камунікатыўныя – здольнасць і гатоўнасць уступаць у камунікацыю з іншымі людзьмі; уменне ўступаць у дыялог (палілог) з культурнымі з'явамі, мастацкімі творамі;

в) інфармацыйныя – здольнасць і гатоўнасць да пошуку, аналізу, адбору, пераўтварэння, захавання і апрацоўкі вучэбнай інфармацыі з дапамогай сучасных інфармацыйных тэхналогій;

г) рэгулятыўныя – здольнасць эмацыянальна самарэгуляцыі, самаацэнкі і самакантролю ў адукацыйнай і рэальнай жыццёвай сітуацыі; гатоўнасць да ўсвядомленага кіравання сваімі паводзінамі і дзейнасцю ў адукацыйнай і рэальнай жыццёвай сітуацыі;

прадметныя кампетэнцыі:

– веданне твораў мастацтва сусветнай і айчыннай культуры;

– веданне спецыяльнай тэрміналогіі і ключавых паняццяў, выяўленчых сродкаў мастацтваў;

– авалоданне вопытам асваення свету мастацкай культуры ў разнастайнасці відаў, жанраў і стыляў;

– здольнасць і гатоўнасць да пазнавання, адрознення, аналізу і інтэрпрэтацыі мастацкага вобраза;

– здольнасць да творчага ўвасаблення мастацкага вобраза ў самастойнай мастацка-творчай дзейнасці.

Працэс вывучэння айчыннай і сусветнай мастацкай культуры ў VI класе выконвае прапедэўтычную функцыю, рэалізацыя якой дазволіць увесці вучняў у свет мастацкай культуры, сарыентаваць у сістэме мастацкіх каштоўнасцей, сфарміраваць крытэрыі ацэнкі мастацкіх з'яў.

У аснову пабудовы зместу вучэбнай праграмы пакладзены прынцып вобразна-тэматычнай дыферэнцыяцыі, што спрыяе папярэджанню інфармацыйнай перагрузкі вучняў, ажыццяўленню паступовага пераходу ад успрымання мастацкіх твораў да разумення цэласнай культуры свету.

Цэнтральная iдэя праграмы – эмацыянальна-вобразнае ўспрыманне твора мастацтва з наступным уключэннем вучняў у розныя вiды самастойнай мастацка-творчай дзейнасцi.

Рэалiзаваць гэту iдэю магчыма з дапамогай мастацкiх твораў, адабраных у адпаведнасцi:

з мастацка-эстэтычнымi i каштоўнаснымi вартасцямi;
кантэкстам айчыннай i сусветнай мастацкай культуры;
скiраванасцю тэмы;

зместам вучэбных прадметаў «Музыка», «Выяўленчае мастацтва», «Гiсторыя», «Русская литература», «Беларуская лiтаратура»;

узроставаымi асаблiвасцямi вучняў VI класа;

сюжэтна-вобразнай скiраванасцю мыслення вучняў VI класа.

На вывучэнне айчыннай i сусветнай мастацкай культуры ў VI класе вучэбным планам адводзiцца 35 гадзiн з разлiку 1 вучэбная гадзiна на тыдзень.

У VI класе першы раздзел праграмы «Уводзiны» прапануе навучэнцам на аснове ведаў i ўменняў, атрыманых у V класе, працягнуць разважанне аб паходжаннi мастацтва, ролi i месцы мастака ў свеце мастацкай культуры. Змест раздзела «Мастацтва аб мастацтве» прадастаўляе настаўнiку магчымасць паглыбiць веды вучняў аб жанрава-краявiдным разнастайнасцi мастацтва, сродках мастацкай выразнасцi ў розных вiдах мастацтва; акцэнтаваць iх увагу на ўзаемасувязi i ўзаемапраiкненне вiдаў мастацтва.

Раздзел «Дыялогi ў мастацтве» з'яўляецца падрыхтоўчым у працэсе вывучэння сiнтэтычных вiдаў мастацтва. У змесце дадзенага раздзела прапануюцца нескладаныя мастацкiя прыклады i заданнi для першаснага наблiжэння да разумення прыроды сiнтэтычных вiдаў мастацтва. Раздзелы «Мiфалогiя ў мастацтве» i «Свята ў жыццi людзей» пашыраюць магчымасцi навучэнцаў у вывучэннi сiнтэтычных вiдаў мастацтва.

Змест раздзелаў «Тэатр бачны i нябачны», «Кiно – дзясятая муза» прапануе азнаёмiць вучняў са спецыфiчнымi сродкамі мастацкай выразнасцi тэатра i кiно, этапамi працы над мастацкiмi творами ў тэатры i кiно, тэатральнымi i кинопрофесiямi. У раздзеле «Мастацтва на кончыках пальцаў» вылучаныя фатаграфiя, тэлебачанне i камп'ютэрныя мастацтва як найбольш блiзкiя для рэалiзацыi iнтэрэсаў вучняў VI класа.

Кожная тэма праграмы забяспечана мастацкiм матэрыялам у шырокім дыяпазоне. Рэкамендаваны спіс мастацкiх твораў з'яўляецца прыкладным. Настаўнiк мае права:

карэктiраваць спіс твораў мастацтва на падставе мастацкiх пераваг вучняў, тэхнiчных i метадычных магчымасцей установы адукацыi;

вызначаць i вар'iраваць паслядоўнасць i колькасць разглядаемых вiдаў мастацтва, мастацкiх твораў;

выбiраць методыку навучання;

вызначаць мастацка-педагагiчныя акцэнтi, глыбiню i шырыню спасцiжэння мастацкага вобраза.

Пры планаваннi вучэбных заняткаў, выбары мастацкiх твораў i методыкi iх вывучэння важна ўлiчваць iнтэрэсы вучняў, знаёмiць iх з нацыянальнымi традыцыямi, культурнымi з'явамі i мастацкiмi дасягненнямi iншых народаў.

У праграме ўлiчваецца жыццёвы вопыт вучняў, прадугледжваецца магчымасць разнастайных форм яго выражэння ў самастойнай мастацка-творчай дзейнасцi.

Прапанаваныя да кожнай тэмы вiды дзейнасцi маюць рэкамендацыйны характар.

Прыярытэтнымi формамi атэстацыi з'яўляюцца самастойныя работы i праекты вучняў, у якiх прадстаўляюцца вынiкi iх дзейнасцi у працэсе ўспрымання, iнтэрпрэтацыi i стварэння мастацкiх твораў.

Iстотнае месца на вучэбных занятках займае працэс эмацыянальна-вобразнага ўспрымання мастацкага твора, неабходнай умовай здзяйснення якога з'яўляецца выкарыстанне якасных аўдыя- i вiдэазаписаў, рэпрадукцый мастацкiх твораў.

Вялiкае значэнне для ўспрымання вучнямi твораў мастацтва мае наведванне iмi музеяў, мастацкiх галерэй, выстаў, палацава-паркавых комплексаў, запаведнiкаў, мастацкiх майстэрняў; арганiзацыя экскурсiй, сустрэч з яркiмi прадстаўнiкамі культуры – архiтэктарамi, мастакамі, скульптарамi, музыкамі, piсьменнiкамі, акцёрамi i iнш.

У прaцэсe нaвучaння нaстaўнiк мae мaгчымacць вaр’iрaвaць вiдa ўрoкaў (урoкi-экcкyрcii, вaндpoўкi, «твoрчaя лaбaтoрaтoрiя», тyрнiрy i iнш.), выкaрыcтoўвaць iнфaрмaцыйнaя cрoдкi нaвучaння, шыpoкa ўжывaць aктыўнaя мeтaды нaвучaння, cучacнaя aдyкaцыйнaя тэхнaлoгiя.

Выкaрыcтaннe тэхнaлoгiя вучэбнaх прaектaў (дacлeдчaх, iнфaрмaцыйнaх, твoрчaх, пpыклaднaх, гyльнявaх) нaкiрaвaнa нa рaзвiццё cамacтoйнacцi, iнiцыятывa вучнiяў. Тэхнaлoгiя нaвучaння ў cупpaцoўнiцтвe дaзвoляць нaлaдзiць aднociнy ўзaмeннaй aдкaзнacцi пaмiж удзельнiкaмi aдyкaцыйнaгa пpацэcy з дaпaмoгaй рoзнaх тэхнiк рaшэннa мaстaцкa-кaмyнiкaцыйнaх зaдaч. Пpымянeннe тэхнaлoгiя рaзвiцця кpытычнaгa мыслeннa пaшыpыць пpаблeмнaе пoлe вучэбнaх зaняткaў, cтвoрыць yмoвы для фaрмiрaвaннa ўлacнaх кpытэpыяў aцэнкi мaстaцкaгa тэкcтy, гeнepыpaвaннa i aдcтoйвaннa ўлacнaх мepкaвaннiяў y гaлiнe кyльтyры i aнтыкyльтyры.

Апoшнiя yрoкi ў нaвучaльнaм гoдзe пpыcвeчaны пaдaгyльнeннy вывучaнaгa мaтэpыялy. Пaдaгyльнiя ўрoкi мoгyць пpавoдзiцца з пpымянeннeм гyльнявaх тэхнaлoгiя (вiктapынa, кoнкypc, экcкyрciя i iнш.), y фoрмe пpэзeнтaцый i aбapoнy пpaектaў (iндывiдyaльнaх, гpyпaвaх), дэманcтpацый i aбapoнy пapтфoлiя iндывiдyaльнaх дaсягнeннiяў.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

(35 гaдзiн)

Увoдзiнy

«Вечнaя» тэмы ў мaстaцтвe (1 гaдзiнa)

Мaстaцтвa як cпoсaб пaзнaннa i aдлюcтpaвaннa рэчaicнacцi. Poля мaстaцтвa ў жыццi чaлaвeкa i гpaмaдcтвa. Aснoўнaя тэмы ў мaстaцтвe (чaлaвeк, пpыpoдa, гicтopыя). Дыялoг мaстaцтвa з глeдaчoм (слyхaчoм).

Вызнaчэннe тэмы мaстaцкiх твoрaў.

Дыфepэнцыйнaя мaстaцкiх твoрaў нa вiдax мaстaцтвa.

Вycнae cачынeннe «Мaя лoбiмaя тэма ў мaстaцтвe». Aбмepкaвaннe рaбoт.

Мaстaцкa-iлюcтpaцыйнa мaтэpыял:

Apхiтэктypa: Пiрaмiдa Xeoпca; Ф. A. Шлoтэp. Зaмaк Гaгeнцoлepн (Бaдэн-Вюртэмбepг, Гepмaнiя); К. I. Poci. Мiхaйлaўcкi пaлaц (Cанкт-Пeцъpбyрг); Кacцёл Нapaджэннa Нaйcвяцeйшaй Пaннa Мapыi (г. п. Вiдзы Бpacлaўcкaгa p-нa Вiцeбcкaй вoбл.).

Жывaпiс: Paфaэль. «Мaдoннa ca шчыглoм»; В. Bан Гoг. «Зopнaя нoч»; I. I. Шышкiн. «Pучaй y лece (нa кacaгopы)»; Ю. M. Пэн. «Вyлицa ў Вiцeбcкy»; P. B. Kyдpэвiч. «Cябpoўкi».

Гpafiкa: A. M. Kашкypэвiч. Илюcтpaцый дa кaзaк X. K. Aндэpceнa; Б. A. Зaбopaў. Илюcтpaцый дa кaзaк O. Уaйлъдa.

Скyльптypa: Cтaтyя з Пpымa Пopтa. «Импepaтap Aўгycт»; П. K. Клoдт. «Утaймaвaннe кaня»; A. A. Aнiкeйчык. «Mи́нчaнкa».

Дэкapaтывнa-пpыклaднoe мaстaцтвa: Мэйcэнcкi фapфop (нa вьбap); Урэчcкa-Нaлiбoцкaе шклo (нa вьбap).

Музыкa: Ф. Шaпэн. Эцюд № 24 дo мiнop; «Aстpaмeчaўcкi рyкaпiс» (вядoмy рaнeй пaд нaзвaй «Пoлaцкi cшытaк» («Фapaндoлa»); Ф. Mэндэльcон. Цыкл «Пecнi бeз cлoў» («Пpалкa»); В. Кoсмa. Caўндтpэк з кiнaфiльмa «Цaцкa».

Лiтepaтypa: O. Уaйлъд. «Cчacтливый пpинц» (ypывaк).

Раздзел 1
МАСТАЦТВА ПРА МАСТАЦТВА (4 гадзіны)

Жанрава-відавая разнастайнасць мастацтва
(1 гадзіна)

Паняцці «мастацтва», «від», «жанр».

Прасторавыя віды мастацтва (архітэктура, выяўленчае і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва). Часавыя віды мастацтва (музыка, літаратура). Танец як прасторава-часавы від мастацтва.

Дыферэнцыяцыя твораў выяўленчага мастацтва па жанрах.

Выкананне малюнка на тэму «Эмблема аднаго з відаў мастацтва».

Конкурс на самую выразную эмблему аднаго з відаў мастацтва.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Архітэктура: Палацава-паркавы комплекс «Цвінгер» (Германія); Музей-запаведнік «Міхайлаўскае» (Расія); Камянецкая вежа (Беларусь).

Жывапіс: А. ван Астадэ. «Майстэрня мастака. Аўтапартрэт»; Э. Манэ. «Іспанскі гітарыст»; А. Я. Галавін. «Флоксы»; В. Г. Пяроў. «Дзяўчына са збанам»; А. П. Ласенка. «Уладзімір перад Рагнедай»; В. А. Тоўсцік. «Пікнік каля старой сядзібы».

Графіка: А. дэ Тулуз-Латрэк. «Спявачка Іветт Гільбер»; Н. Орда. «Геранёнскі замак».

Скульптура: Ж. Л. Жэрм. «Танцоўшчыца з яблыкам»; Р. МакДональд. «Балет»; З. К. Цэрэтэлі. «Вялікія майстры (П. Пікаса, А. Мадэльянні, М. Шагал, А. Маціс, В. Ван Гог)»; К. У. Селіханаў. «Муза оперы».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Мэбля ў стылі Буль (Францыя, на выбар); В. С. Мурахвер. Кампазіцыя «Тэатр»; Пружанская кераміка.

Музыка: Г. Ф. Гендэль. Пасакаля соль мінор; Ф. Шапэн. Паланэз ля бемоль мажор; А. П. Барадзін. Опера «Князь Ігар» (палавецкія пляскі); А. А. Алябьеў – П. Беранжэ. Раманс «Жабрачка»; Беларускія народныя песні (на выбар).

Літаратура: Р. Бёрнс. «Честная бедность»; А. А. Лойка. «Бярозы, сосны, верасы».

Сродкі мастацкай выразнасці
(1 гадзіна)

Архітэктура (кампазіцыя, маштаб, прапорцыі).

Жывапіс (колор, каларыт), графіка (контурная лінія, штрых), скульптура (аб'ёмная мадэліроўка). Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва (форма, матэрыял, дэкор).

Музыка (гук, рытм), літаратура (слова).

Запаўненне табліцы «Сродкі мастацкай выразнасці розных відаў мастацтва» (з прыкладамі).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Архітэктура: Д. Брамантэ. Тэмп'ета (Італія); Інтэр'ер капэлы Кембрыджскага ўніверсітэта (Англія); Сафійскі сабор у Канстанцінопалі (Турцыя); Ёрн Утзон. Сіднейскі Опера-хаўс (Аўстралія); Заха Хадзід. Культурны цэнтр Гейдара Аліева (Азербайджан); Царква Троіцы ў Нікітніках (Расія); Косаўскі палац (Беларусь).

Жывапіс: С. Батычэлі. «Мадонна дэль Магніфікат»; Дж. Арчымбольда. Цыкл «Стыхіі»; Рэмбрант. «Мастак у майстэрні»; А. Маціс. Пано «Танец»; В. Г. Пяроў. «Сляпы музыкант»; В. М. Васняцоў. «Вандроўныя музыканты»; В. В. Кандзінскі. «Жоўта-чырвона-сіняе».

Скульптура: Р. Монці. «Мармуровая вуаль»; Э. Дэга. «Маленькая чатырнаццацігадовая танцоўшчыца»; З. Азгур. «Сымон-музыка».

Графіка: П. Пікаса. «Аўтапартрэт» (1938 г.); В. П. Славук. Ілюстрацыі да беларускіх народных казак.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Антычны вазапіс; Халмагорская разьба; Жостаўскі роспіс; А. М. Кішчанка. Габелен «Музыка» (хол Мінскага музычнага каледжа ім. М. І. Глінкі).

Музыка: Г. Пёрсэл. Чакона соль мінор; Л. ван Бетховен. Ронда Соль мажор; Ф. Ліст. Эцюд «Шум лесу»; М. А. Балакіраў. Сімфанічная паэма «Русь»; І. Д. Голанд. Уверцюра да оперы «Агатка, або Прыезд пана»; Група «Magic of Drums». Музыка барабанаў.

Літаратура: Англійская народная паэзія. «Дом, который построил Джек» (паэтычнае рандо); Максім Багдановіч. «Рандо».

Экраннае мастацтва: А. Ю. Хржановічкі. Анімацыйны фільм «Дом, які пабудоваў Джэк».

Вобраз творцы ў мастацтве

(1 гадзіна)

Мастацкая творчасць як сюжэт твораў мастацтва. Паняцце «мастацкая творчасць».

Увасабленне відаў мастацтва ў мастацкіх творах.

Партрэт і абагульнены вобраз творцы ў жывапісе, скульптуры, дэкаратыўна-прыкладным мастацтве. Малюнак мастака, музыканта, танцора ў творах літаратуры і кіно.

Гутарка-роздум пра тое, што значыць «працаваць у мастацтве».

Выкананне фігуркі танцора ў дынаміцы (лепка). Матэрыял на выбар.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Жывапіс (мастак): К. Врэдэнбург. «Мастак Ян Бакер за работай»; Г. Метсю. «Малая жанчына малое»; Ю. М. Пэн. «Мастак на пленэры».

Жывапіс (музыка): Мікеланджэла. «Музыканты»; А. ван Дэйк. «Мужчына з люшняй»; Э. Манэ. «Флейтыст»; В. А. Трапінін. «Музыкант»; У. Я. Макоўскі. «Вандроўныя музыканты»; М. Шагал. «Віяланчэліст».

Жывапіс (танец): П. Брэйгель Старэйшы. «Сялянскі танец»; Э. Манэ. «Іспанскія танцоўшчыкі»; Н. Ланкрэ. «Партрэт танцоўшчыцы Камарго»; Ш. Э. Дэлорт. «Урок танца»; Э. Дэга. «Блакiтныя танцоўшчыцы»; А. Г. Вінаградава. «Лебядзінае возера».

Графіка: С. Стрыжэнская. Серыя «Танцы польскія»; М. М. Жукаў. «Вучаніца балетнага вучылішча».

Скульптура: С. Далі. «Сюррэалістычнае піяніна»; П. К. Клот. Помнік І. А. Крылову; Л. Ланкры. «Піцыката»; В. І. Мухіна. Помнік П. І. Чайкоўскаму; А. І. Рукавішнікаў. Помнік М. Л. Растропавічу «Фантан мастацтваў»; Ю. Фірсанаў. «Антракт»; У. І. Жбанаў. «Дойлід».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Мэйсэнскія фарфоравыя статуэткі музыкантаў; Ф. Ф. Зільберт. «Гусляр»; В. Маскоўскі. «Танцоўшчыца» (Гжэльская кераміка).

Літаратура: В. Гюго. «В напевах струн» (са зборніка «Все струны лиры»).

Узаемасувязь і ўзаемапранікненне відаў мастацтва

(1 гадзіна)

Архітэктура – «музыка ў камені». «Музыкальнасць і паэтычнасць» жывапісу. «Малюнічасць» музыкі і літаратуры. «Празаічнасць і паэтычнасць» графікі. «Музыкальная» скульптура. Пластыка ў танцы і ў скульптуры.

Характарыстыка твораў прасторавых відаў мастацтва з выкарыстаннем эпітэтаў, уласцівых часавым відам мастацтва.

Характарыстыка твораў часавых відаў мастацтва з выкарыстаннем эпітэтаў, уласцівых прасторавым відам мастацтва.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Архітэктура: Л. Даменек-і-Мантанер. Палац Каталонскай музыкі (Барселона); Кржыжыкавы фантаны (Прага); Інтэр'ер канцэртнай залы Венскай філармоніі; Інтэр'ер

Санкт-Пецярбургскай філармоніі; І. Г. Лангбард. Нацыянальны акадэмічны Вялікі тэатр оперы і балета (Мінск).

Жываніс: С. Батычэлі. «Вясна» (фрагмент «Тры грацыі»); А. Вато. «Танец»; К. Манэ. «У садзе»; А. Маціс. Пано «Музыка»; А. А. Збруцкая. «Танец вясны»; М. І. Ісаёнак. «Сланечнікі».

Графіка: А. Муха. «Зіма»; І. Ф. Галіцын. «В. А. Фаворскі за работай»; Н. Орда. «Гомель над Сожам».

Скульптура: Ж. А. Канова. «Танцоўшчыца»; Ж. Б. Карпо. Рэльеф «Танец» на фасадзе Опернага тэатра (Парыж); Э. Хільтунен. Помнік Я. Сібеліусу (Хельсінкі); Э. Трэбіно. Помнік танга (Буэнас-Айрэс);

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Ханіва. Японская керамічная скульптура «Музыкант»; Кірышскія карункі. Пано «Капляца ў Змеевай Навінцы»; Н. Малышава. Статуэтка «Беларускі танец «Лявоніха»»).

Музыка: Ф. Ліст. Цыкл «Гады падарожжаў» («Мысляр»); К. Дэбюсі. Цыкл «Прэлюдыі» («Ветразі»); А. К. Лядаў. Восем рускіх народных песень для аркестра («Быліна пра птушак»); М. К. Чурлёніс. Сімфанічная паэма «У лесе».

Літаратура: О. Генры. «Последний лист» (сюжэт); К. Д. Бальмонт. Верш «Рождение музыки»; У. Сцяпан. «Сто акварэльных малюнкаў. Бацька» («Ляскоўка», «Дым»).

Раздзел 2 ДЫЯЛОГ І МАСТАЦТВЕ (2 гадзіны)

Дыялог мастацтваў (1 гадзіна)

Дыялог рукатворных і прыродных форм і фарбаў у палацавых садова-паркавых комплексах.

Дыялог мастацтваў у сучасных канцэртных і відовішчных праектах.

Падрыхтоўка вуснага сачынення «Мая самая незвычайная сустрэча з мастацтвам».

Конкурс на самую арыгінальную тэму (назву) мастацкага праекта (выставы, канцэрта, спектакля) у сваім рэгіёне.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Архітэктура і манументальна-дэкаратыўнае мастацтва: Палацава-паркавы ансамбль «Версаль» (Францыя); Палац Сан-Сусі ў загарадным комплексе (Патсдам); Палацава-паркавы ансамбль «Пецяргоф» (Расія); Палацава-паркавы ансамбль у Нясвіжы (Беларусь).

Літаратурна-музыкальныя кампазіцыі: Цыкл «Казкі аркестрам» (на выбар) (Расія).

Масавыя ўрачыстасці: «Вечары Вялікага тэатра ў замку Радзівілаў» (Беларусь); Фэстываль беларускай песні і паэзіі (Беларусь); Міжнародны фэстываль «Славянскі базар у Віцебску» (Беларусь).

Садружнасць мастацтваў (1 гадзіна)

Ідэя сінтэзу сродкаў мастацкай выразнасці розных відаў мастацтва (архітэктура, выяўленчае і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва, музыка, літаратура, харэаграфія).

Сінтэтычныя віды мастацтва (тэатр, цырк, кіно).

Запаўненне табліцы «Сродкі мастацкай выразнасці розных відаў мастацтва» (уключаючы сінтэтычныя віды мастацтва).

Падрыхтоўка прэзентацыі «Сродкі мастацкай выразнасці розных відаў мастацтва».

Мaстaцкa-ілюстpaцыйнaя мaтэрыял:

Тэaтp (вiдэaфpaгмeнтa): «Чapoўнaя лямпa Aлaдзiнa», «Пpыгoды Бypaцiнa». Спeктaклi Дзьяржaўнaгa aкaдэmичнaгa цeнтpaльнaгa тэaтpa льялeк С. В. Aбpaзцoвa (Pacия); A. Гpынeнкa. «Бypaтiнo.by». Бeлaрускi дзьяржaўнaя мyзычнaя тэaтp (Бeлaрусь).

Экpaннaя мaстaцтвa (фpaгмeнтa): A. У. Pабaкoнь. Тэлeвiзiйнaя фiльм-спeктaкл «Aлi-Бaбa i сoрaк paзбoйнiкaў»; Б. У. Pыцapaў. Мaстaцкi фiльм «Чapoўнaя лямпa Aлaдзiнa»; A. Л. Птyшкo. Мaстaцкi фiльм «Зaлaтaя ключык»; Ф. С. Хiтpук. Aнiмaцыйнaя фiльм «Кaнiкyлы Бaнiфaцыя».

Цыpкaвaя пaкaзы: вiдэaфpaгмeнт (нa выбaр);

С. A. Бaндapэнка. Скyльптyры кaля Бeлaрускaгa дзьяржaўнaгa цыpкa (Бeлaрусь); I Я. Бiлiбiн. Ілюстpaцый дa кaзкi «Дывaн-самaлёт»; Л. В. Улaдзiмiрскi. Ілюстpaцый дa кaзкi A.М. Tалстoгa «Зaлaтaя ключык, aбo Пpыгoды Бypaцiнa».

Paздзeл 3

МiФAЛOГIЯ Ў MАCТАЦТBЕ (5 гaдзiн)

Мiфaлoгiя як сiстэма ўяўлeннaя чaлaвeкa пpа свeт

(2 гaдзiнa)

Мiфaлaгiчнaя сyoжэтa i вoбpaзы ў твopaх poзнaх вiдaў мaстaцтвa. Інтэpпpэтaцыя мiфaлaгiчнaх сyoжэтaў i вoбpaзaў y мaстaцкaй кyльтyры.

Распpaцoўкa пpaeктa «Мiф, якi тpэбa экpaнiзaвaць» (гpупaвaя paбoтa).

Выкaнaннe aб'ёмнaй сyoжэтнa-тэмaтычнaй кaмпaзiцый «Aрфeй i жывёлa, якiя ягo слyхaюць» (гpупaвaя paбoтa). Мaтэрыял нa выбaр.

Мaстaцкa-ілюстpaцыйнaя мaтэрыял:

Жывaпiс: Aнтычнaя мaзaйкa «Aрфeй i жывёлa, якiя ягo слyхaюць»; Aнтычнaя мaзaйкa «Aкiян»; П. П. Pубeнc. «Пepceй i Aндрaмeдa», «Нeптyн, якi сyпaкoйвaе штopм».

Гpaфiкa: В. П. Слaвyк. Aсiлaк Bяpнiдyб.

Скyльптypa: Pымcкaя кoпiя стaтyи Фiдзiя «Зeўc Aлiмпiйскi»; Pымcкaя кoпiя стaтyи Лiсiпa «Гepaкл i Нeмeйскi лeў»; М. I. Кaзлoўскi. «Сaмcoн, якi paзpывaе пaшчy львa», «Гepкyлeс нa кaнi»; В. Бapaдaй, М. Фeшчaнкa. Пoмнiк зaснaвaльнiкaм Kiєвa (Укpaїнa); В. Зaнкoвiч. «Aрфeй» (Mи́нск).

Дэкapaтывнa-пpыклaднoe мaстaцтвa: Стapaжытнaгpэчacкi вaзaпiс «Зeўc з мaлaнкaй i apлoм»; Стapaжытнaгpэчacкi вaзaпiс «Бiтвa з Нeмeйскiм iльвoм».

Мyзыкa: A. Б. Жyрбiн. Pок-oпepa «Aрфeй i Эўpыдыкa» («Aрфeй пaкaхaў Эўpыдыкy»).

Лiтapaтypa: М.А. Кyн. «Лeгeндa и мифы Дpeвнeй Гpeции» (Oлiмп); Ф. Зялiнскi. «Cкaзoчнaя дpeвнoсть»; П. Bacючэнка. «Двaнaцaць пoдзвiгaў Гepaклa» (сyoжэт).

Экpaннaя мaстaцтвa (фpaгмeнтa): A. Г. Сняжкo-Блoцкaя. Aнiмaцыйнaя фiльм «Bяpтaннe з Aлiмпa».

Мiфa пpа ствapaннe i ўлaдкaвaннe свeтy

(1 гaдзiнa)

Стapaжытнaгeпeцкiя ўяўлeннi пpа ўлaдкaвaннe свeтy.

Уяўлeннi пpа зямлю ў Мeсaпaтaмiі, Стapaжытнaй Гpэцый i Стapaжытным Pымe.

Вoбpaз Сyсвeтнaгa дpэвa.

Зaмaлeўкa вoбpaзa aднaгo з aнтычнaх бaгoў, якiя ўвaсaблaюць нeбa, зямлю (нa выбaр).

Выкaнaннe эcкiзa вoклaдкi дa пaдpyчнiкa «Гeaгpaфiя» з выкaрыстaннeм пepсaнaжaў aнтычнaй мiфaлoгiі (гpупaвaя paбoтa).

Мaстaцкa-ілюстpaцыйнaя мaтэрыял:

Жывaпiс: Bыявa стapaжытнaгeпeцкiх бaгoў Гeбa, Шy i Нyт; I. Бoсx. «Ствapaннe свeтy»; Я. Tынтapэтa. «Ствapaннe жывёл»; I. К. Aйвaзoўскi. «Xaoc (Ствapaннe свeтy)»; A.А. Шышкiн. «Пяpyн Гpaмaвepжaц»; М. Чyрлeнiс. «Ствapaннe свeтy».

Скульптура: Рымская копія грэчаскай скульптуры «Атлант, які трымае купал неба»; Помнік Пань-гу (Кітай).

Музыка: Д. Міё. Балет «Стварэнне свету» («Уверцюра»); Ё. Гайдн. Араторыя «Стварэнне свету» («Паняцце хаосу»); А. П. Пятроў. Балет «Стварэнне свету» («Адажыя»).

Літаратура: М. А. Кун. «Легенды і мифы Древней Греции» («Рождение Зевса»); А. І. Неміроўскі. «Мифы Древней Эллады» («Схватка богов и титанов»); А. Наварыч. «Памалюся Перуну, пакланюся Вялесу» (сюжэт).

Міфы пра стварэнне чалавека і прыроднага свету

(1 гадзіна)

Міфы пра стварэнне чалавека.

Міфы пра стварэнне жывых істот. Старажытнагрэчаская гісторыя пра Праметэя і Эпіметэя.

Гутарка на тэму «Якую мудрасць стагоддзяў даносяць да нас міфы».

Выкананне эскіза выявы міфалагічнага персанажа для ўпрыгожвання будынка або вуліцы (плошчы, сквера) свайго рэгіёна.

Стварэнне міфалагічнага персанажа з прыродных матэрыялаў.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Жываніс: Г. Мора. «Праметэй»; Д. У. Уатэрхаус. «Пандора».

Скульптура: Выявы старажытнаегіпецкага бога Хнума, які лепіць людзей на ганчарным крузе; Антычны рэльеф «Праметэй і Афін ствараюць людзей»; Рэльеф саркафага «Праметэй, які стварае першага чалавека», III ст. да н.э.; Р. Красніцкі. «Праметэй ляціць» (Санкт-Пецярбург); П. Меншып. «Праметэй» (Нью-Ёрк).

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Старажытнагрэчаскі вазапіс «Атлант, Праметэй і арал, які яго мучае».

Музыка (фрагменты): Ф. Ліст. Сімфанічная паэма «Праметэй»; А. М. Скрабін. Сімфанічная паэма «Праметэй».

Літаратура (урыўкі): Эсхіл. «Прометей прикованный»; Авідзій. «Метаморфозы».

Экраннае мастацтва: А. Г. Сняжко-Блоцкая. Анімацыйны фільм «Праметэй».

Жанчыны вобраз у міфалогіі

(1 гадзіна)

Жанчына-маці – ідэал міфалагічнага і мастацкага вобраза. Вобраз Ісіды ў Старажытным Егіпце, Латоны ў Старажытнай Грэцыі.

Вобраз цудоўнай жанчыны: Іштар (Інана) у Месапатаміі, Афрадыта ў Старажытнай Грэцыі, Венера ў Старажытным Рыме.

Вобраз мудрай жанчыны: старажытнагрэчаская Афін, славянская Макоша, казачная Васіліса Прамудрая, беларуская Цётка (Цёця).

Выкананне калажа «Жанчына-маці ў міфалогіі» (групавая работа).

Музычнае афармленне калажа «Вобраз цудоўнай жанчыны ў міфалогіі» (групавая работа).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Жываніс: Рэмбрант. «Выкраданне Еўропы»; Я. Тынтарэта. «Афін і Арахна»; Д. Веласкес. «Пралі»; В. А. Сяроў. «Выкраданне Еўропы»; Б.М. Альшанскі. «Берагіня».

Графіка: В.П. Славук. «Цёця».

Скульптура: Статуя багіні Іштар (Інаны); Старажытнаегіпецкая статуэтка «Багіня Ісіда з немаўлём Горам»; Алкамен. «Афрадыта ў садах»; Мірон. «Афін і Марсій»; Копія статуі Фідзія «Афін Варвакіён»; У. Г. Рэйнхарт. «Латона з Апалонам і Артэмідай».

Музыка: В. А. Моцарт. Опера «Чароўная флейта» (арыя Зарастро «О вы, Ізіда і Асірыс»).

Літаратура: Авідзій. «Метаморфозы» («Миф об Арахне»); І. С. Тургенеў. «К Венере...»; В. Ф. Хадасевіч. «Из пены морской...».

Раздзел 4
СВЯТА Ё ЖЫЦЦІ ЛЮДЗЕЙ (2 гадзіны)

Святы ў розных культурах свету
(2 гадзіны)

Паходжанне і асаблівасці свят у розных культурах свету.
Віды свят. Сямейна-бытавыя, каляндарныя, грамадскія, рэлігійныя і нацыянальныя
святы.

Гутарка на тэму «Незвычайныя абрады і святы, якія я ведаю».

Выкананне малюнка на тэму «Свята майго горада (вёскі, пасёлка)».

Выкананне эскіза віншавальнай паштоўкі да дня нараджэння.

Выкананне маскі для свята «Каляды» ў тэхніцы папяровай пластыкі.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Жывапіс: П. Брэйгель Старэйшы. «Бітва Масленіцы і Посту»; Б. М. Кустодзіёў.
«Масленіца», 1919; М. П. Багданаў-Бельскі. «Дзень нараджэння настаўніцы»;
В. В. Архіпава. «Калядныя калядкі»; Э. Паноў. «Светлая Хрыстова нядзеля»;
М. М. Філіповіч. «На Купалле»; А. Д. Сілівончык. «Каляда», «Самая зорная ноч».

Графіка: Л. М. Бём. Віншавальныя паштоўкі да навагодняга свята (на выбар);
А. М. Бенуа. Эскізы дэкарацый да балета І. Ф. Стравінскага «Пятрушка».

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Калядныя маскі і атрыбуты «Калядная
зорка», «Каза», «Бусел».

Музыка: П. І. Чайкоўскі. Балет «Спячая прыгажуня» (Пралог); І. Ф. Стравінскі.
«Пятрушка» (масленічныя гулянні); беларускія песні-вясянкі (на выбар).

Тэатр: Беларускі народны тэатр лялек «Батлейка» (відэафрагмент).

Карнавальныя святы: карнавалы ў Італіі, Бразіліі і інш. (відэафрагмент).

Беларускія святы: Каляды, Гуканне вясны; Дажынкi; Свята ганчарнага майстэрства
«Арт-Жыжаль».

Экраннае мастацтва: А. І. Рэзнікаў. Анімацыйны фільм «Дзень нараджэння ката
Леапольда».

Раздзел 5
ТЭАТР БАЧНЫ І НЯБАЧНЫ (6 гадзін)

Вытокі тэатра
(1 гадзіна)

Тэатр як прасторава-часавы від мастацтва.

Віды тэатра: драматычны, музычны, тэатр лялек. Трагедыя і камедыя як асноўныя
тэатральныя жанры.

Паходжанне тэатра. Асаблівасці старажытнагрэчаскага тэатра.

Відэаэкскурсія ў старажытнагрэчаскі тэатр.

Гутарка на тэму «Роля маскі ў старажытнагрэчаскім тэатры».

Параўнанне прылады старажытнагрэчаскага і сучаснага тэатраў.

Выкананне эскіза маскі для сучаснага спектакля.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Выявы антычных тэатраў; Відэафільмы пра старажытнагрэчаскі тэатр; Маскі
акцёраў у антычным тэатры; Выявы тэатральных сцэн у антычным вазапісе.

Сродкі мастацкай выразнасці ў тэатральным мастацтве
(3 гадзіны)

Спецыфіка драматургіі. Драматургічны твор (п'еса) як аснова драматычнага
спектакля.

Тэатральнае прадстаўленне як вынік калектыўнай творчасці. Роля рэжысёра, сцэнографа, акцёра. Музыкальна-шумавое і светлавое афармленне спектакля.

Слоўная характарыстыка аднаго з персанажаў п'есы (на выбар): характар, знешні выгляд, учынкi.

Вуснае сачыненне на тэму «Ці ёсць праўдзiвасць у спектаклях-казках».

Параўнанне інсцэніроўкі казкі Х.К. Андэрсана «Прынцэса на гарошыне» з літаратурнай крыніцай.

Стварэнне інсцэніроўкі казкі (эпізод на выбар, груповае работавы).

Выкананне эскіза касцюма (грыму) персанажа спектакля.

Выкананне эскіза дэкарацыі спектакля.

Падбор музыкальна-шумавога афармлення спектакля.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Тэатр (відэафрагменты): «Сон з працягам». Музыкальны спектакль Расійскага акадэмічнага тэатра моладзі; «Мушкецёры». Спектакль Расійскага акадэмічнага тэатра моладзі; «Канёк-Гарбунок». Спектакль Маскоўскага Мастацкага тэатра ім. А.П. Чэхава; «Прынцэса Турандот». Дзяржаўны акадэмічны тэатр ім. Е. Вахтангава; «Паліяна». Спектакль Беларускага рэспубліканскага тэатра юнага гледача; «Шытая лялька Рэгэдзі Эн». Спектакль Беларускага рэспубліканскага тэатра юнага гледача.

Эскізы касцюмаў і дэкарацый да спектакляў беларускіх тэатраў.

Як уладкаваны тэатр

(1 гадзіна)

Глядацкая і закулісная часткі тэатра. Сцэна і глядзельная зала.

Асноўныя этапы стварэння тэатральнай пастаноўкі. Асноўныя тэатральныя прафесіі. Мастацтва быць тэатральным гледачом.

Наведванне закуліснай часткі тэатра.

Відэаэкскурсія «Па Купалаўскім тэатры з Мікалаем Пінігіным».

Вуснае сачыненне на тэму «З кім з работнікаў закуліснай часткі тэатра я хацеў бы пазнаёміцца».

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Відэафрагменты пра асаблівасці тэатральных прафесій.

Жывапіс: Ю. І. Піменаў. «Грымуборная ў Вялікім тэатры», «Перад выходам на сцэну», «У касцюмернай», «Раннія гледачы», «Антракт», «Балетная Снягурачка»; А. Вастрцова. Цыкл «Балет у жывапісе» (на выбар).

Музычны тэатр: опера і балет

(1 гадзіна)

Асноўныя сродкі выразнасці ў мастацтве оперы (музыка, вакал) і балета (музыка, харэаграфія). Лібрэта як аснова музыкальнага тэатра. Музыкальная партытура.

Рэжысёр, кампазітар і балетмайстар ў музычным спектаклі. Спецыфіка прафесіі выканаўцы ў музычным тэатры. Дэкарацыі і касцюмы ў музычным тэатры. Значэнне дырыжора і аркестра ў спектаклі.

Наведванне музыкальнага тэатра.

Гутарка на тэму «Чым падобныя і чым адрозніваюцца персанажы драматычнага і музыкальнага спектакляў».

Слоўная характарыстыка аднаго з персанажаў опернага (балетнага) спектакля (характар, знешні выгляд, паводзіны, сродкі мастацкага ўвасаблення).

Відэаэкскурсія па Нацыянальным акадэмічным Беларускаім дзяржаўным тэатры оперы і балета.

Выкананне эскіза касцюма (грыму) для персанажа опернага або балетнага спектакля на тэму казкі (апавядання, байкі).

Музычнае афармленне інсцэніраванага на папярэдніх занятках эпізоду казкі (апавядання, байкі).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Музычныя спектаклі (відэафрагменты): М. А. Рымскі-Корсакаў. Опера «Снягурачка»; П. І. Чайкоўскі. Балет «Шчаўкунок»; І. Ф. Стравінскі. Балет «Пятрушка»; С. С. Пракоф'еў. Балет «Папялушка»; Дж. Расіні. Опера «Папялушка, або Урачыстасць цноты». Міхайлаўскі тэатр (Санкт-Пецярбург); С. П. Баневіч. Опера «Гісторыя Кая і Герды». Дзяржаўны акадэмічны Вялікі тэатр Расіі; А.Г. Фляркоўскі. Опера-казка «Снежная каралева». Маскоўскі дзяржаўны акадэмічны дзіцячы музычны тэатр імя Н. І. Сац.

Экраннае мастацтва (фрагменты): І. П. Іваноў-Вано. Анімацыйны фільм «Снягурачка»; Б. П. Сцепанцоў. Анімацыйны фільм «Шчаўкунок»; Л. Ю. Кошкіна. Анімацыйны фільм «Калядная фантазія».

Раздзел 6

КІНО – ДЗЯСЯТАЯ МУЗА (6 гадзін)

Паходжанне кінамастацтва

(1 гадзіна)

Ад фатаграфіі і карцінкі, якая рухаецца, – да сучаснага кінематографа. Віды кінамастацтва. Асноўныя тэмы ў кіно.

Гутарка пра адрозненне нямога кінематографа ад гукавога на прыкладзе фільма Ч. Чапліна.

Дыскусія пра тое, што страціла і што набыло кіно са з'яўленнем гукі (колера).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял (фрагменты):

Нямое кіно (фрагменты): Тэатр ценяў; Э.-Г. Робертсан. Спектакль «Шкілет» (фатаграфіі); Луі і Агюст Люм'ер. «Прыбыццё пезда», «Паліты палівальшчык»; Бастэр Кітан. «Пудзіла»; Ж. Мельес. «Падарожжа на Месяц»; Г. Ллойд. «Нарэшце ў бяспецы»; Дж. Сміт. «Бабуліна павелічальнае шкло»; Ч. Чаплін. «Малы»; «Агні вялікага горада».

Гук. Колер: В. Флемінг. «Чараўнік краіны Оз»; А. А. Роу. «Канёк-Гарбунок».

Ігравое кіно

(2 гадзіны)

Літаратурны сцэнарый. Кінасцэнарый. Значэнне рэжысёра, кінааператара і мастака (пастаноўшчыка, касцюмера, грымёра) у стварэнні кінавобраза. Майстэрства акцёра ў кіно.

Этапы работы над фільмам.

Параўнанне кінаверсіі з літаратурнай крыніцай на прыкладах экранізацыі твораў (на выбар).

Віртуальная экскурсія па Нацыянальнай кінастудыі «Беларусьфільм».

Складанне спісу кінапрафесій (па выніках прагляду анімацыйнага фільма Ф. С. Хітрука «Фільм, фільм, фільм»).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Ігравое кіно (фрагменты): Э. Портэр. «Вялікае аграбленне цягніка»; Д. Лукас. «Зорныя войны»; Р. Земекіс. «Назад у будучыню»; К. Каламбус. «Двухсотгадовы чалавек»; С. Уінсер. «Вызваліце Вілі»; П. Хьюіт. «Гарфілд»; С. Бэран. «Востраў скарбаў»; С. Ф. Бандарчук. «Лёс чалавека»; У. Я. Матыль. «Зорка чароўнага шчасця»; Р. А. Быкаў. «Пудзіла»; С. С. Гаварухін. «Радасці і смутак маленькага лорда»; А. М. Міта. «Казка падарожжаў»; Ю. В. Тарыч. «Лясная быль» (фатаграфіі); В.А. Нікіфараў. «Зімародак»; В. С. Бычкоў. «Здабытак рэспублікі»; Л. А. Нячаеў. «Руды, сумленны, закаханы»; А. В. Турава. «КіндэрВілейскі прывід».

Асаблівасці кінамовы

(2 гадзіны)

Дзеянне як галоўны сродак выразнасці ў кінамастацтве. Малюнак і гук у фільме. Ролю мантажу ў кінакарціне. Асаблівасці дэкарацый, касцюмаў і грыму ў кіно. Чараўніцтва спецэфектаў.

Конкурс «Хто назаве больш песень з кінафільмаў?».

Музычнае афармленне эпизоду з кінастужкі (аніمالістычны жанр).

Агучванне эпизоду з кінастужкі (аніمالістычны жанр).

Выкананне эскіза касцюма для персанажа фільма (аніمالістычны жанр).

Выкананне эскіза грыму для персанажа фільма (аніمالістычны жанр).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Музыка ў кіно: Х. Бартлет. «Генералы пячаных кар'ераў» (кампазітар Д. Каімі); П. Джэксан. «Уладар кольцаў: Братэрства Кальца» (кампазітар Г. Шор); Г. Э. Юнгвальд-Хількевіч. «Вышэй за вясёлку» (кампазітар Ю. А. Чарнаўскі); Л. А. Нячаеў. «Прыгоды Бураціна» (кампазітар А. Л. Рыбнікаў). У. Дысней. «Фантазія»; А. Ю. Хржаноўскі. «Леў з сівой барадой» (кампазітар Н. Рота, А. П'яцола); В. Д. Рубінчык. «Вянок санетаў» (кампазітар Я. Глебаў); В.П. Пяткевіч. Цыкл «Казкі старога піяніна» («Л. ван Бетховен»).

Касцюм, грим: С. Кубрык. «Спартак»; Р. Дорнхельм. «Спартак»; Э. Л. Уэббер. «Кошкі»; Э. Бостан. «Мама»; А. Роу. «Марозка»; В. С. Бычкоў. «Горад майстроў».

Спецэфекты: М. Купер. «Кінг-Конг»; Дж. Гілермін. «Кінг-Конг»; П. Джэксан. «Кінг-Конг»; В. Д. Рубінчык. «Дзікае паляванне караля стаха».

Анімацыйнае кіно

(1 гадзіна)

Спецыфіка вобразнай сістэмы анімацыйнага кіно. Маляванья і аб'ёмныя персанажы. Арыгінальныя аўтарскія тэхналогіі ў анімацыі.

Распрацоўка сюжэта анімацыйнага фільма. Абмеркаванне работ.

Выкананне эскіза персанажа (персанажаў) анімацыйнага фільма на распрацаваным сюжэце. Групавая работа.

Музычнае афармленне праекта анімацыйнага фільма.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Анімацыйнае кіно (фрагменты): Э. Рэйно. «Бедны П'еро»; Э. Коль. «Фантасгармонія»; Дж. С. Блэктан. «Камічныя фазы смешных твараў»; П. Саліван. «Кот Фелікс»; У. Дысней (на выбар); Х. Міядзакі. «Хадзячы замак»; В. А. Старэвіч. «Страказа і муравей»; І. П. Іваноў-Вано. «Казка пра мёртвую чарэўну і сем асілкаў», «Сеча пры Кержанцы»; Л. В. Насыраў. «Паморская быль»; Ю. Б. Нарштэйн. «Чапля і Жораў»; Г. Я. Бардзін. «Адажыя»; І. В. Кадзюкова. «Дзяўчынка з запалкамі», «Калядныя апавяданні. Каляднае»; В. П. Пяткевіч. «Жыло-было дрэва ...»; І. В. Волчак. «Прыгоды Несцеркі»; В. Кубліцкая. «Песня жаўрука».

Раздзел 7

МАСТАЦТВА «НА КОНЧЫКАХ ПАЛЬЦАЎ» (7 гадзін)

Фатаграфія як від мастацтва

(2 гадзіны)

Выяўленчыя і выразныя магчымасці фатаграфіі. Дакументальная і мастацкая фатаграфія.

Параўнальны аналіз дакументальнай і мастацкай фатаграфіі. Аргументацыя пазіцыі.

Дыскусія на тэму «Фотаздымак XIX і XXI стагоддзяў: падабенства і адрозненні».

Вуснае сачыненне-эсэ «Я гляджу на фоталейзаж».

Выкананне фотакалажа «Мае захапленні». Абмеркаванне работ.

Падрыхтоўка прэзентацыі «Мой сямейны фотаальбом».

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Дакументальная фатаграфія: Н. Ньепс. «Від з акна на Le Gras»; Дж. Максвел. «Трохколерная стужка»; Медэр. «Начныя маланкі над Гранд-Каньёнам»; «Шарль Годфры пралятае праз Трыумфальную арку ў Парыжы на сваім самалёце «Niport 11» 7 жніўня 1919 года»; С. М. Пракудзін-Горскі. «Віцебск. Успенскі кафедральны сабор».

Мастацкая фатаграфія: Ф. Халсман. «Сальвадор Далі з коткамі»; М. С. Напельбаум. «Партрэт балерыны Уланавай»; Л. Дашкевіч. «Партрэт жонкі»; А. Дубінін. «Партрэт Мжэльскай»; В. В. Малышыц. Праект «Беларусь: у абдымках зорак»; А. Маруноў. «Зімовы пейзаж».

Тэлебачанне

(2 гадзіны)

Кінематограф і тэлебачанне: агульнае і рознае. Асаблівасці тэлевізійнага адлюстравання. Інфармацыйная, пазнавальная і забаўляльная прырода тэлебачання.

Аналіз папулярных тэлепраектаў.

Эсэ на тэму «Месца тэлебачання ў маім жыцці».

Пісьмо на тэлебачанне «Тэлебачанне, пра якое я мару» (групавая работа).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Навасныя тэлепраекты: «Навіны культуры» (Расія); «Навіны» (Беларусь).

Пазнавальныя тэлепраекты: «Сілы прыроды», «Блакiтная Планета» (BBC); «Чалавек Свету» (Расія); «Падарожжы дылетанта», «Лабiрынты» (Беларусь).

Забаўляльныя тэлепраекты: «Дзве зоркі», «Голас», «Ледніковы перыяд» (Расія); «Я спяваю» (Беларусь).

Камп'ютарнае мастацтва

(3 гадзіны)

Камп'ютар як інструмент мастака.

Магчымасці камп'ютарнага жывапісу і графікі.

Працэс стварэння камп'ютарнай музыкі. Спецыфіка камп'ютарнай анімацыі. Месца камп'ютарных гульняў у сучаснай культуры.

Гутарка на тэму «Сродкі мастацкай выразнасці мастака камп'ютарнай графікі».

Выкананне эскіза рэкламы адной з падзей жыцця класа, школы.

Выкананне эскіза паштовай маркі (паштоўкі, этыкеткі) на тэму мастацтва.

Падбор музычных твораў, сучасных выявам лічбавага жывапісу.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял:

Кам'ютарны графіка: С. Тэрон. Цыкл «Іншыя светы» (Паўднёвая Афрыка); Д. Фьерро-Перэс. «Немагчымая каханне» (Іспанія); Т. Хонц. «Перапоўнены горад» (Чэхія); А. Грышын. «Горы ў перадсвятальнай смуге» (Расія); А. Чэбоха. «Бясконцыя мары», «Царства фантазіі» (Расія); А. Ісачанка. «Дзюны» (Беларусь).

Камп'ютарная музыка: Т. Дрым. «Да вячэрняй зоркі»; Ж. М. Жар. «Этнікалор»; Група «Спэйс». «Чароўны палёт»; Вангепс. «Рай і Пекла» (ч. 1); Р. Майлз. «Дзеці»; Э. М. Арцем'еў. Музыка да фільма А. С. Канчалюскага «Сібірыяда»; Групы «ППК», «Адраджэнне» (Расія).

Камп'ютарная анімацыя: В. Мінахін, М. Канстанцінаў. «Котачка»; С. Спілберг. «Парк Юрскага перыяду»; Р. Земекіс. «Калядная гісторыя»; Дж. Кэмеран. «Аватар»; Энг Лі. «Жыццё Пі»; А. В. Турава. «Рыжык у Зазяркалі».

Паўтарэнне і падагульненне. Творчы праект

(2 гадзіны)

Асноўныя тэмы ў мастацтве. Асноўныя віды і жанры мастацтва.

Выразныя сродкі асноўных відаў мастацтва.

Выстава работ (праектаў) вучняў.

Прэзентацыя і абарона работ (праектаў).

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

У выніку засваення зместу
вучні павінны мець уяўленне:
пра паходжанне мастацтва;
ролю і месца мастака ў свеце мастацкай культуры;
тэматычнай разнастайнасці мастацтва;
месца і ролю мастацтва ў жыцці чалавека, сям'і, грамадства;
асаблівасці нацыянальнай культуры;
вучні павінны ведаць:
асноўныя тэмы мастацтва;
асноўныя віды і жанры мастацтва;
асноўныя сродкі мастацкай выразнасці ў розных відах мастацтва;
вучні павінны умець:
вызначаць тэму мастацкага твора;
дыферэнцыраваць мастацкія творы па відах і жанрах мастацтва;
выказаць і абгрунтаваць свае адносіны да твора мастацтва;
выяўляць асацыятыўныя сувязі мастацкага твора з жыццядзейнасцю чалавека,
навакольным светам;
увасабляць мастацкі вобраз у розных відах мастацка-творчай дзейнасці;
вучні павінны валодаць:
навыкамі пошуку і крытычнага адбору мастацтвазнаўчай інфармацыі ў крыніцах
рознага тыпу.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Физическая культура и здоровье»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ЗДОРОВЬЕ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Общая характеристика учебного предмета. В системе учебных предметов общего среднего образования освоение учебного предмета «Физическая культура и здоровье» обеспечивает получение обучающимися базового физкультурного образования.

Содержание учебного предмета «Физическая культура и здоровье» дифференцировано с учетом возрастно-половых особенностей учащихся и представлено инвариантным и вариативным компонентами.

Инвариантный компонент является содержанием учебного предмета «Физическая культура и здоровье», обязательным для освоения учащимися, отнесенными по состоянию здоровья к основной и подготовительной медицинским группам. Он состоит из двух разделов «Основы физкультурных знаний» и «Основы видов спорта», которые содержат минимальный объем учебного материала, необходимого для общего физкультурного образования, общекультурного, духовного и физического развития, оздоровления,

нравственного совершенствования учащихся, формирования здорового образа жизни, активного отдыха с использованием средств физической культуры.

Раздел «Основы физкультурных знаний» содержит теоретический материал, необходимый для формирования мировоззрения здорового образа жизни, самостоятельного использования средств физической культуры с целью оздоровления и активного отдыха, изучения и практического травмобезопасного освоения учебного предмета. Как правило, учитель при разработке поурочного планирования определяет учебные занятия, на которых выделяется необходимое количество времени для изучения теоретического материала.

Раздел «Основы видов спорта» включает практический и необходимый для его освоения теоретический учебный материал, который изучается на учебных занятиях одновременно с формированием двигательных умений, навыков, способов деятельности. Содержание практического учебного материала представлено упражнениями, комплексами и элементами таких видов спорта, как легкая атлетика, гимнастика, акробатика, лыжные гонки, спортивные игры (баскетбол, волейбол, гандбол, футбол), что соответствует общим задачам развития координационных и кондиционных способностей обучающихся.

Вариативный компонент представлен видами спорта инвариантного компонента, а также упражнениями, комплексами и игровыми элементами плавания, аэробики спортивной, тенниса настольного, конькобежного спорта. Из общего объема содержания вариативного компонента учитель, с учетом наличия соответствующей физкультурно-спортивной базы, интересов обучающихся, спортивных традиций учреждения общего среднего образования, выбирает и использует в образовательном процессе учебный материал для каждого из V–IX классов. Допускается в качестве учебного материала использовать содержание учебных программ факультативных занятий, соответствующих перечню видов спорта вариативного компонента и утвержденных в установленном порядке Министерством образования Республики Беларусь, а также электронные средства обучения – учебно-методические пособия для учителей физической культуры.

Распределение учебного материала по компонентам, разделам и темам с указанием количества часов на их изучение в каждом из V–IX классов представлено в табличном варианте.

Учебные занятия проводятся в форме уроков физической культуры и здоровья.

Организация учебных занятий должна соответствовать общепедагогическим закономерностям, принципам и требованиям общего среднего образования. Формы и методы проведения уроков физической культуры и здоровья определяются учителем при разработке документов планирования содержания учебного материала.

Целью изучения учебного предмета «Физическая культура и здоровье» при получении общего базового образования является формирование физической культуры личности и оздоровление учащихся с учетом их возрастно-половых особенностей.

Указанная цель достигается в результате формирования у учащихся компетенций в области физкультурной и спортивной деятельности, решения личностно ориентированных образовательных, воспитательных, оздоровительных и прикладных задач.

К **образовательным задачам** учебного предмета относятся освоение и обучение использованию на практике доступных в среднем школьном возрасте:

- физкультурных знаний, необходимых для безопасных организованных и самостоятельных занятий;
- двигательных умений, навыков, способов деятельности, составляющих содержание изучаемых видов спорта;
- духовных ценностей олимпизма и олимпийского движения как культурных гуманистических феноменов современности.

Воспитательными задачами учебного предмета является содействие становлению и развитию:

- отношения к собственному здоровью и здоровью окружающих как к ценности;

– положительных черт характера, таких как дисциплинированное поведение, доброжелательное отношение к товарищам, коллективизм, честность, отзывчивость, смелость, настойчивость в достижении цели;

– гармоничного сочетания нравственных, физических и интеллектуальных качеств личности.

Оздоровительными задачами учебного предмета являются:

– привитие навыков здорового образа жизни;
– повышение умственной работоспособности;
– профилактика стрессовых состояний и заболеваний средствами физической культуры;

– содействие укреплению здоровья учащихся, формирование правильной осанки, профилактика миопии и плоскостопия.

К **прикладным задачам** учебного предмета, обеспечивающим успешную социальную адаптацию и безопасность жизнедеятельности учащихся, относятся:

– обучение умениям и навыкам сотрудничества со сверстниками в процессе физкультурной и спортивной деятельности;

– освоение знаний, умений и навыков, необходимых для обеспечения безопасности во время самостоятельных физкультурных занятий;

– формирование знаний, умений и навыков, обеспечивающих безопасность жизнедеятельности в экологически неблагоприятных условиях (для проживающих на территории радиоактивного загрязнения в условиях воздействия последствий аварии на ЧАЭС).

При освоении содержания учебной программы обучающиеся приобретают компетенции, имеющие социальную и личную значимость. Личностные и предметные компетенции учащихся, оканчивающих V–IX классы учреждения общего среднего образования, конкретизированы в четырех направлениях:

– учащиеся должны знать и понимать;
– учащиеся должны знать и соблюдать;
– учащиеся должны знать и уметь;
– учащиеся должны уметь использовать приобретенные компетенции в практической деятельности и повседневной жизни.

Содержание личностных и предметных компетенций сформулировано в требованиях к учащимся, заканчивающим обучение в каждом из V–IX классов учреждения общего среднего образования.

Результаты учебной деятельности учащихся и степень освоения содержания учебной программы «Физическая культура и здоровье» оцениваются по критериям и в соответствии с правилами проведения аттестации учащихся, утверждаемыми Министерством образования Республики Беларусь.

Учебно-методическое обеспечение образовательного процесса по учебному предмету «Физическая культура и здоровье» представлено в приложении 1.

Условия выполнения тестовых упражнений для оценки уровня развития двигательных качеств учащихся изложены в приложении 2.

Учебная программа «Физическая культура и здоровье» содержит учебный материал по спортивным играм (баскетбол, волейбол, гандбол, футбол), рекомендованный для изучения в объеме 35 часов на учебных занятиях «Час здоровья и спорта» (приложение 3).

Примерное распределение учебного материала

ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ ОСНОВЫ ФИЗКУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ

Компоненты, разделы, темы учебного материала	Количество часов
ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ	50
Основы физкультурных знаний	2
Правила безопасного поведения на учебных занятиях	0,5
Гигиенические знания	0,25

Правила самостоятельных занятий, самоконтроль	0,5
Здоровый образ жизни	0,5
Олимпизм и олимпийское движение	0,25
Основы видов спорта	42
Легкая атлетика	12
Легкая атлетика – кроссовая подготовка ¹	0 (8)
Гимнастика, акробатика	12
Лыжные гонки ²	8
Спортивные игры	10
Тестирование	6
Домашние задания ³	+
ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ	20
Аэробика спортивная	+
Баскетбол	+
Волейбол	+
Гандбол	+
Гимнастика, акробатика	+
Конькобежный спорт	+
Легкая атлетика	+
Лыжные гонки	+
Плавание ⁴	до 24
Теннис настольный	+
Футбол	+
Всего	70

¹ В условиях бесснежной зимы вместо лыжных гонок.

² При бесснежной зиме заменяется учебным материалом других тем.

³ Количеством часов не регламентируются.

⁴ При наличии условий и возможностей для учебных занятий по плаванию.

Правила безопасного поведения на учебных занятиях. Правила безопасного поведения на уроках и факультативных занятиях. Правила оказания первой доврачебной помощи пострадавшему.

Гигиенические знания. Влияние физкультурных и спортивных занятий на состояние здоровья и умственную работоспособность. Понятие и значение закаливания для здоровья обучающихся.

Правила самостоятельных занятий. Правила дыхания при выполнении физических упражнений. Правила одной из спортивных игр, изучаемых на уроках.

Самоконтроль. Норма веса и окружности грудной клетки для своего роста. Оптимальные показатели ЧСС и ЧД в состоянии покоя и после физической нагрузки.

Здоровый образ жизни. Санитарно-гигиенические требования к здоровому образу жизни. Место физических упражнений в режиме дня шестиклассника в различные периоды года.

Олимпизм и олимпийское движение. Пьер де Кубертен – основоположник современных Олимпийских игр и олимпийского движения. Первые Олимпийские игры в Афинах в 1896 году. Первые зимние Олимпийские игры (1924).

Роль и место Государственного физкультурно-оздоровительного комплекса Республики Беларусь в системе физического воспитания учащихся.

ОСНОВЫ ВИДОВ СПОРТА

ЛЕГКАЯ АТЛЕТИКА

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на занятиях легкой атлетикой. Требования к безопасному использованию спортивного инвентаря и оборудования.

Практический материал

Ходьба с различным положением рук на носках, скрестным шагом, с высоким подниманием бедра, на внешней стороне стопы, в полуприседе, со сменой длины и частоты шагов, по линиям и разметкам; скандинавская ходьба.

Бег. Повторный бег с ускорением на 20–30 м, бег по инерции после ускорения; повторный бег с максимальной скоростью. Старт с опорой одной рукой. Низкий старт, стартовый разбег. Бег 30, 60 м на скорость*. Равномерный бег на заданное время 2, 4, 6 мин. Челночный бег 4 x 9 м.

Прыжки с места вверх толчком двумя ногами с подтягиванием коленей без продвижения вперед, с продвижением вперед; на месте на одной ноге с подтягиванием коленей без продвижения вперед, с продвижением вперед (3–5–7 прыжков).

Прыжки в длину способом «согнув ноги» с короткого разбега, с длинного разбега*; в высоту способом «перешагивание» с короткого (3–5 шагов) и с длинного (10–14 шагов) разбега*.

Метание мяча 150 г с трех шагов разбега на заданное расстояние, на дальность по коридору 10 м*. Броски набивного мяча из-за головы двумя руками из исходного положения сидя ноги врозь. Ловля набивного мяча двумя руками после броска вверх с двумя хлопками ладонями.

Развитие координационных, силовых, скоростных, скоростно-силовых способностей, гибкости, выносливости.

ЛЕГКАЯ АТЛЕТИКА – КРОССОВАЯ ПОДГОТОВКА

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на занятиях кроссовой подготовкой. Требования к спортивной одежде и обуви. Правила перехода к месту занятий и обратно. Правила предупреждения травм при преодолении препятствий.

Практический материал

Ходьба в чередовании с бегом по пересеченной местности. Преодоление горизонтальных и вертикальных препятствий шагом, прыжком в шаге, прыжком согнувшись, наступая, перепрыгивая. Согласование движения рук и ног при преодолении препятствий. Повторный бег 500–1000–1500 м. Кросс 1500 м*.

Развитие координационных способностей, выносливости.

ГИМНАСТИКА, АКРОБАТИКА

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на занятиях гимнастикой и акробатикой. Правила использования физкультурного и спортивного инвентаря и оборудования. Подготовка и уборка оборудования и инвентаря.

Практический материал

Строевые упражнения: ходьба спортивным шагом, перестроение из одной шеренги в две, перестроение в движении из колонны по одному в колонну по два, три, четыре поворотом в движении; ходьба по диагоналям и разметкам.

Ходьба на носках со сменой длины шагов, обычная с замедлением и ускорением темпа движений, в заданном темпе, выпадами, на пятках, на внешней части стопы.

Упражнения для формирования правильной осанки: ходьба с предметом на голове по полу, по скамейке, по рейке перевернутой гимнастической скамейки, с гимнастической палкой за спиной, за головой.

Напрыгивания и спрыгивания: напрыгивание на скамейку толчком двумя ногами с места, толчком одной и махом другой ногой с шага, на гимнастического коня или козла в упор присев; спрыгивание со скамейки, с гимнастического коня или козла (высота до 100 см) в полуприсед на мягкость приземления, прыжки в глубину.

Опорные прыжки: ноги врозь через гимнастического козла высотой 100 см в ширину* (м, д).

Упражнения на гимнастическом бревне¹ (д): передвижение на носках вперед, назад, приставным шагом влево и вправо (низкая опора); поочередные прыжки на одной и двух ногах с незначительным продвижением вперед; из стойки продольно принять положение упора присев на одной ноге, вторая вперед в сторону; из стойки поперек опускание в сед на бедре; из стойки правая (левая) нога спереди повороты на 90° и 180°.

¹ При отсутствии гимнастического бревна упражнение выполняется на рейке перевернутой гимнастической скамейки.

Висы: на согнутых руках с подниманием и опусканием согнутых в коленях ног; подтягивание на перекладине в висе* (м), в висе лежа* (д); в висе на прямых руках подтягивание согнутых в коленях ног с последующим их выпрямлением и медленным опусканием; в висе на перекладине размахивание изгибами (м); на низкой перекладине вис согнувшись, вис прогнувшись.

Упоры: на низкой перекладине из вися стоя на согнутых руках махом одной и толчком другой ногой переворот в упор, упор прогнувшись, соскок с поворотом налево (направо)* (м); из вися стоя на согнутых руках махом одной и толчком другой ноги переворот в упор на нижнюю жердь разновысоких брусьев, упор прогнувшись, соскок с поворотом налево (направо)* (д); ходьба на руках в упоре на низких параллельных брусках (м); в упоре на параллельных брусках подтягивание согнутых в коленях ног к груди с последующим выпрямлением и опусканием (м).

Лазание по канату в два приема*.

Акробатические упражнения: из стойки на коленях перекаат вперед прогнувшись; из упора присев кувырок назад в упор присев, кувырок назад в полушпагат (д), кувырок назад в упор стоя ноги врозь (м); толчком двумя ногами из упора присев стойка на голове и руках с согнутыми ногами* (м); мост наклоном назад с помощью* (д); комбинация из трех разученных упражнений*.

Комплекс упражнений утренней гимнастики из 8–10 упражнений (по одному комплексу в каждой четверти).

Развитие скоростных, скоростно-силовых, силовых, координационных способностей, гибкости, выносливости.

ЛЫЖНЫЕ ГОНКИ

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на занятиях лыжными гонками. Требования к лыжному инвентарю. Правила перехода к месту занятий и обратно. Правила предупреждения обморожений и травм при передвижении на лыжах.

Практический материал

Способы передвижений. Одновременный бесшажный ход, одновременный и попеременный двухшажный ход*; подъем «елочкой»; торможение «плугом»*, поворот упором двумя лыжами. Применение изученных способов передвижения на дистанции от 1 до 2 км.

Развитие координационных способностей, выносливости.

СПОРТИВНЫЕ ИГРЫ

(изучаются элементы двух из четырех спортивных игр)

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на занятиях спортивными играми. Требования к физкультурному и спортивному инвентарю, спортивной одежде и обуви при занятиях спортивными играми. Правила соревнований по спортивным играм.

Практический материал

Баскетбол. Остановка шагом и прыжком; передача мяча от плеча в движении*, ведение мяча с изменением направления и скорости*, обводка препятствий, броски мяча с места в прыжке толчком двумя ногами*. Применение разученных приемов в условиях учебной игры.

Футбол. Удар по катящемуся мячу внутренней частью подъема*, по неподвижному мячу внешней частью подъема*, передачи мяча в квадратах, в парах с передвижением, жонглирование мячом*. Применение разученных приемов в условиях игры.

Гандбол. Передача мяча в движении различными способами*, броски мяча сверху, снизу и сбоку согнутой и прямой рукой*, ловля катящегося мяча, ведение мяча с низким отскоком, персональная защита. Применение разученных приемов в условиях учебной игры.

Волейбол. Стойка игрока, передвижения приставными шагами вправо, влево, вперед, назад, прием мяча снизу двумя руками на месте и после перемещения вперед, передача мяча снизу двумя руками*, нижняя прямая подача с шагом вперед*. Применение разученных приемов в условиях игры.

Развитие выносливости, скоростно-силовых способностей мышц-разгибателей ног, частоты движений ногами, способности быстро набирать скорость в условиях смены направления движений при дефиците времени и пространства.

ТЕСТИРОВАНИЕ УРОВНЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ

Выполнение тестовых упражнений планируется учителем на начало и окончание учебного года. В течение одного урока не рекомендуется выполнять более двух тестовых упражнений.

Результаты тестовых упражнений используются для определения уровня физической подготовленности учащихся, планирования и корректировки содержания поурочного календарно-тематического плана, разработки планов-конспектов уроков.

Условия выполнения тестовых упражнений представлены в приложении 2.

Перечень тестовых упражнений для мальчиков:

- 1) бег 30 м;
- 2) челночный бег 4 x 9 м **или** прыжки через короткую скакалку за 1 мин;
- 3) прыжок в длину с места **или** тройной прыжок с места толчком двумя ногами;
- 4) подтягивание на перекладине **или** сгибание и разгибание рук в упоре лежа;
- 5) наклон вперед из исходного положения сидя на полу **или** наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке;
- 6) бег 1000 м, **или** ходьба 2000 м, **или** 6-минутный бег.

Перечень тестовых упражнений для девочек:

- 1) бег 30 м;
- 2) челночный бег 4 x 9 м **или** прыжки через короткую скакалку за 1 мин;
- 3) прыжок в длину с места **или** бросок набивного мяча из-за головы двумя руками из исходного положения сидя ноги врозь;
- 4) поднимание туловища из исходного положения лежа на спине за 1 мин **или** поднимание и опускание прямых ног за 1 мин;

5) наклон вперед из исходного положения сидя на полу **или** наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке;

6) бег 1000 м, **или** ходьба 1500 м, **или** 6-минутный бег.

ТРЕБОВАНИЯ К УЧАЩИМСЯ, ОКОНЧИВАЮЩИМ VI КЛАСС УЧРЕЖДЕНИЯ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Требования, предъявляемые к учащимся, оканчивающим VI класс учреждения общего среднего образования, основываются на личностном и предметном компетентностных подходах и являются критериями усвоения учебного материала учебной программы.

Учащиеся должны знать и понимать:

содержание здорового образа жизни;
отрицательное воздействие вредных привычек на развитие организма;
положительное воздействие двигательной активности на организм человека;
примерные нормы двигательной активности, необходимые для оптимального развития организма, укрепления здоровья, поддержания умственной и физической работоспособности в своем возрасте;
критерии физического развития и уровни физической подготовленности;
правила самоконтроля во время учебных и самостоятельных занятий;
термин «Олимпийские игры древности»;
роль и место Государственного физкультурно-оздоровительного комплекса Республики Беларусь в системе физического воспитания учащихся;
основные ценности олимпизма, провозглашенные в Олимпийской хартии, их влияние на формирование представлений о гармонично развитой личности;
значение олимпийских идеалов для физического и духовного самосовершенствования.

Учащиеся должны знать и соблюдать:

правила безопасного поведения на учебных и самостоятельных занятиях физическими упражнениями;
правила личной и общественной гигиены во время занятий физической культурой;
санитарно-гигиенические требования к одежде, обуви, спортивному оборудованию и инвентарю;
критерии оценки величины физической нагрузки;
индивидуальный двигательный режим учебного и выходного дня;
правила изученных спортивных и подвижных игр.

Учащиеся должны знать и уметь правильно выполнять:

комплексы упражнений утренней гимнастики;
тестовые упражнения для определения уровня развития двигательных качеств;
упражнения для сохранения правильной осанки.

Учащиеся должны уметь использовать приобретенные компетенции в практической деятельности и повседневной жизни:

для соблюдения здорового образа жизни;
для оказания первой доврачебной помощи при различных травмах;
для занятий плаванием (проплыть не менее 25 м любым спортивным способом плавания);
для участия в изученных спортивных и подвижных играх;
для лыжных прогулок с использованием изученных лыжных ходов;
для велосипедных прогулок;
для выполнения общеразвивающих гимнастических упражнений с предметами и без предметов;
для достижения индивидуально максимального результата в тестовых и контрольных упражнениях.

10-БАЛЛЬНЫЕ ШКАЛЫ ОЦЕНКИ УРОВНЯ РАЗВИТИЯ ДВИГАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ VI КЛАССА

Тестовые упражнения	Баллы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	Уровни физической подготовленности									
	Высокий		Вышесреднего			Средний		Ниже среднего		Низкий
Мальчики										
Бег 30 м (с)	5,2	5,3	5,4	5,5	5,6	5,8	6,0	6,2	6,4	6,6 и более
Челночный бег 4 x 9 м (с) <i>или</i> Прыжки через короткую скакалку за 1 мин (раз)	9,6	9,8	10	10,2	10,4	10,8	11,2	11,6	12,0	12,3 и более 26 и менее
Прыжок в длину с места (см) <i>или</i> Тройной прыжок с места толчком двумя ногами (см)	189	184	179	174	169	160	150	140	130	120 и менее 390 и менее
Подтягивание на перекладине (раз) <i>или</i> Сгибание и разгибание рук в упоре лежа (раз)	6	5	4	3	2	1	–	–	–	–
Наклон вперед из исходного положения сидя на полу (см) <i>или</i> Наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке (см)	28	26	22	20	17	14	11	7	4	2 и менее
Наклон вперед из исходного положения сидя на полу (см) <i>или</i> Наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке (см)	9	7	5	3	2	–2	–5	–9	–12	–16 и менее
Бег 1000 м (мин, с) <i>или</i> Ходьба 2000 м (мин, с) <i>или</i> 6-минутный бег (м)	10	8	6	4	2	–3	–5	–8	–10	–11 и менее
Бег 1000 м (мин, с) <i>или</i> Ходьба 2000 м (мин, с) <i>или</i> 6-минутный бег (м)	4,10	4,20	4,32	4,45	4,57	5,22	5,46	6,11	6,36	7,00 и более 20,30 и более 990 и менее
Бег 1000 м (мин, с) <i>или</i> Ходьба 2000 м (мин, с) <i>или</i> 6-минутный бег (м)	14,35	15,00	15,40	16,25	17,00	17,45	18,10	19,00	20,00	20,30 и более 990 и менее
Бег 1000 м (мин, с) <i>или</i> Ходьба 2000 м (мин, с) <i>или</i> 6-минутный бег (м)	1320	1290	1250	1200	1190	1140	1100	1030	1000	990 и менее
Девочки										
Бег 30 м (с)	5,3	5,4	5,6	5,7	5,8	6,0	6,3	6,5	6,8	7,0 и более
Челночный бег 4 x 9 м (с) <i>или</i> Прыжки через короткую скакалку за 1 мин (раз)	10,3	10,5	10,7	10,9	11,1	11,5	11,9	12,3	12,7	13,1 и более 57 и менее
Прыжок в длину с места (см) <i>или</i> Бросок набивного мяча из-за головы двумя руками из исходного положения сидя ноги врозь (см)	174	169	165	160	156	146	137	128	119	110 и менее 215 и менее
Поднимание туловища за 1 мин (раз) <i>или</i> Поднимание и опускание прямых ног за 1 мин (раз)	400	380	360	340	325	300	290	260	240	215 и менее
Поднимание туловища за 1 мин (раз) <i>или</i> Поднимание и опускание прямых ног за 1 мин (раз)	50	48	46	43	41	37	32	28	23	19 и менее
Поднимание и опускание прямых ног за 1 мин (раз)	31	28	25	23	21	18	15	11	8	6 и менее

Наклон вперед из исходного положения сидя на полу (см) <i>или</i> Наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке (см)	15 14	13 12	11 11	10 10	8 8	4 5	1 3	-3 1	-6 0	-10 и менее -2 и менее
Бег 1000 м (мин, с) <i>или</i> Ходьба 1500 м (мин, с) <i>или</i> 6-минутный бег (м)	4,47 12,00 1240	5,00 12,45 1200	5,14 13,10 1130	5,27 13,50 1110	5,41 14,00 1095	6,10 14,25 1055	6,34 14,55 1000	7,00 15,15 960	7,28 15,50 925	7,55 и более 16,00 и более 890 и менее

10-БАЛЛЬНЫЕ ШКАЛЫ ОЦЕНКИ УЧЕБНЫХ НОРМАТИВОВ ПО ОСВОЕНИЮ УМЕНИЙ, НАВЫКОВ, РАЗВИТИЮ ДВИГАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ VI КЛАССА

Контрольные упражнения	Баллы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Мальчики										
Бег 60 м (с)	9,7	9,9	10,1	10,3	10,5	10,7	10,9	11,2	11,4	11,5 и более
Бег 1500 м (мин, с)	7,30	7,36	7,42	7,49	7,56	8,03	8,10	8,17	8,23	8,24 и более
Прыжок в длину с разбега (см)	362	350	338	327	315	298	282	265	249	248 и менее
Прыжок в высоту с разбега (см)	115	110	105	–	100	95	90	85	80	75 и менее
Метание мяча 150 г с разбега (м)	37	35	33	30	28	25	22	20	18	17 и менее
Бег на лыжах 1,5 км (мин, с)	10,00	10,15	10,28	10,42	10,55	11,04	11,12	11,20	11,28	11,29 и более
Плавание 25 м (мин, с); 50, 25 м – без учета времени	1,00	50 м	–	–	25 м	–	–	12 м	–	10 м и менее
Кросс 1500 м (мин, с)	8,14	8,25	8,37	8,49	9,00	9,09	9,17	9,25	9,30	9,31 и более
Девочки										
Бег 60 м (с)	10,2	10,4	10,5	10,6	10,7	10,9	11,1	11,3	11,5	11,6 и более
Бег 1500 м (мин, с)	7,35	7,45	8,00	8,10	8,15	8,20	8,30	8,40	8,50	8,51 и более
Прыжок в длину с разбега (см)	317	305	293	282	270	255	240	225	211	210 и менее
Прыжок в высоту с разбега (см)	105	100	95	–	90	85	–	80	75	70 и менее
Метание мяча 150 г с разбега (м)	24	22	20	19	18	17	16	15	14	13 и менее
Подтягивание на низкой перекладине (раз)	17	16	15	13	12	11	9	8	7	6 и менее
Бег на лыжах 1,5 км (мин, с)	10,35	10,45	10,55	11,05	11,15	11,27	11,39	11,50	12,02	12,03 и более
Плавание 25 м (мин, с); 50, 25 м – без учета времени	1,10	50 м			25 м			12 м		10 м и менее
Кросс 1500 м (мин, с)	8,28	8,40	8,52	9,04	9,15	9,34	9,52	10,10	10,28	10,29 и более

ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ (учебный материал для V–IX классов)

АЭРОБИКА СПОРТИВНАЯ

Теоретические сведения

Аэробика спортивная – выполнение упражнений в аэробном режиме работы под музыкальное сопровождение. Оздоровительная и профилактическая направленность аэробики. Аэробика высокой и низкой интенсивности. Гигиенические требования к одежде занимающихся. Сбалансированное питание при занятиях аэробикой. Требования безопасности к местам занятий, спортивному оборудованию и инвентарю. Профилактика травматизма. Оказание первой доврачебной помощи при травмах.

Практический материал

Разновидности приставного шага в сторону, основного шага, скрестного шага, шагов ноги врозь – ноги вместе. Комбинации из освоенных шагов в сочетании с движениями рук (руки в стороны, вверх, вперед, вправо, влево, круги руками, круги предплечьями, круги плечами, сгибания и разгибания рук).

Подскоки ногу вперед, в сторону, назад. Подскоки ноги врозь – ноги вместе. Подскоки на месте на двух ногах в сочетании с различными движениями рук; попеременно на левой, правой и на двух ногах в сочетании с различными движениями рук. Соединение подскоков ноги врозь – ноги вместе с различными положениями рук.

Поочередное многократное поднимание коленей. Поочередное поднимание коленей с подскоком.

Выпады вперед, в сторону, с подскоками.

Махи ногами вперед, в стороны, вперед и в сторону с подскоками.

Полушпагат на правую ногу, на левую ногу. Волны из исходных положений «стоя», «сидя на пятках на полу».

Повороты на 180° и 360° стоя на одной ноге, другая прижата к голеностопу. Равновесие стоя на носках, руки вверх; стоя на одной ноге, другую ногу в сторону, руки вверх или в стороны. Удержание равновесия после приземления, прыжков или подскоков.

БАСКЕТБОЛ

Теоретические сведения

Баскетбол – олимпийский вид спорта. Гигиенические требования к спортивной одежде и обуви баскетболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в нападении и защите. Правила соревнований по баскетболу. Обязанности и права игроков и судей.

Врачебный контроль и самоконтроль на занятиях баскетболом. Профилактика травматизма. Оказание первой доврачебной помощи при травмах.

Лучшие баскетболисты мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Практический материал

Высокая, средняя и низкая стойка баскетболиста. Прыжки толчком одной и двумя ногами. Остановка шагом и прыжком. Повороты на месте, развороты.

Передачи мяча двумя руками от груди, двумя руками сверху, одной рукой от плеча, стоя на месте и в движении.

Ловля мяча двумя руками на уровне груди, двумя руками при параллельном и встречном движении, в прыжке. Ловля мяча в сочетании с остановками и поворотами.

Сочетание приемов «ловля-передача-поворот».

Ведение мяча с изменением высоты отскока и направления, с обводкой препятствий, по кругу; с остановками, поворотами, передачами по сигналу.

Броски мяча по кольцу двумя руками от груди, одной от плеча, с отскоком и без отскока от щита, под углом к щиту в движении, штрафные броски.

Сочетание приемов «передача-ловля-ведение-бросок».

Захват мяча-вырывание. Вырывание и выбивание мяча у игрока, сделавшего остановку после ведения. Накрывание мяча. Перехват мяча, стоя сбоку, из-за спины при передаче, выполненной поперек поля. Перехват передачи, выполненной вдоль площадки.

Тактические действия игрока без мяча: выход на свободное место для получения мяча навстречу партнеру, в сторону от партнера с мячом.

Определение игровой ситуации, целесообразной для применения ведения, передачи, броска по кольцу. Выбор способа ведения мяча и броска по кольцу.

Применение сочетаний изученных приемов в игровых ситуациях.

ВОЛЕЙБОЛ

Теоретические сведения

Волейбол – олимпийский вид спорта. Разновидности волейбола – волейбол, волейбол пляжный. Гигиенические требования к одежде и обуви волейболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в защите и нападении. Расстановка игроков, игра «либеро». Обязанности и права игроков и судей. Правила соревнований по волейболу.

Врачебный контроль и самоконтроль на занятиях волейболом. Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Лучшие волейболисты мира, Европы, республики и их достижения.

Практический материал

Перемещение приставным, широким и коротким шагом, лицом, боком и спиной вперед, с выпрыгиванием и приземлением на обе ноги. Прыжок вверх толчком одной и двумя ногами.

Многочисленные передачи мяча сверху и снизу двумя руками над собой, с отскоком от стенки, в парах и тройках, с переменной мест, через сетку в положении стоя на месте.

Прием мяча снизу двумя руками после подачи. Прием мяча, отскочившего от сетки. Игра ногой и другими частями тела.

Атакующий удар в прыжке толчком двумя ногами из второй, третьей и четвертой зон.

Нижняя прямая и нижняя боковая подача с попаданием в первую, пятую и шестую зоны.

Тактика нападения: индивидуальные действия, обманные передачи, выбор направления передачи; взаимодействие игроков первой и второй линий между собой для завершения атаки.

Тактика защиты: взаимостраховка свободных зон. Использование в игре «либеро».

Использование разученных приемов в учебной игре.

ГАНДБОЛ

Теоретические сведения

Гандбол – олимпийский вид спорта. Гигиенические требования к одежде и обуви гандболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в

нападении и защите. Тактико-технические действия вратаря. Обязанности и права игроков и судей. Правила соревнований по гандболу.

Врачебный контроль и самоконтроль на занятиях гандболом. Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Лучшие гандболисты мира, Европы, республики и их достижения.

Практический материал

Перемещение скрестным, приставным, широким и коротким шагом, лицом, боком и спиной вперед. Остановки одной и двумя ногами. Бег с ускорениями на коротких отрезках, бег с выпрыгиванием и приземлением на одну и обе ноги. Прыжок в сторону толчком одной ногой. Падение на руки, на бедро и туловище с места и с разбега.

Ловля мяча двумя руками сбоку (без поворота туловища), стоя на месте, в движении, в прыжке. Ловля мяча одной рукой с захватом и без захвата. Ловля мяча на большой скорости перемещения, в прыжке при непосредственной близости защитника.

Передачи мяча одной рукой (хлестом, толчком, кистевая) на близкое расстояние в различных направлениях с места, с разбега в один, два и три шага, в прыжке, после остановки, после ловли мяча с полутскока, после ловли в непосредственной близости защитника. Передача мяча одной и двумя руками «в одно касание». Дальняя передача одной рукой хлестом партнеру в движении.

Ведение мяча одноударное без зрительного контроля, многоударное на высокой скорости перемещения с преследованием. Ведение на большой скорости с резкой остановкой и изменением направления движения, с поворотом кругом.

Броски мяча по воротам одной рукой хлестом сверху и сбоку, с наклоном туловища влево и вправо, в опорном положении, в прыжке, с различными способами бега, с различной траекторией (горизонтальной, нисходящей, восходящей, навесной) полета мяча, с дальнего и ближнего расстояния.

Тактика нападения: индивидуальные действия, броски с открытых и закрытых позиций, выбор направления броска; взаимодействие игроков второй линии между собой для завершения атаки, взаимодействие с линейным игроком, с крайним игроком, взаимодействие крайнего игрока с линейным. Командные действия: позиционное нападение по системе расстановки 4 : 2, нападение 6 : 0 с выходом.

Тактика защиты: зонная защита по системе расстановки 3 : 3, защита в меньшинстве 5 : 6 и 4 : 6.

Тактика игры вратаря: выбор позиции в воротах и в зоне вратаря, стойки вратаря, взаимодействия вратаря с защитниками и нападающими.

Использование разученных приемов в учебной игре.

ГИМНАСТИКА АТЛЕТИЧЕСКАЯ

Правила безопасного поведения в тренажерном зале, при выполнении упражнений с отягощениями и на тренажерах.

Упражнения для формирования правильной осанки: ходьба с предметом на голове по линии на полу, по гимнастической скамейке; ходьба по гимнастической скамейке с гимнастической палкой за спиной, за головой, над головой, приставными шагами, с поворотами, приседаниями на двух и одной ноге.

Упражнения для формирования рельефа различных групп мышц:

для мышц голени: подъемы на носки без отягощений, с гантелями в руках, с грифом от штанги на плечах;

для мышц спины: наклоны вперед со штангой за головой; в положении лежа тяга штанги к груди; тяга Т-образной штанги к груди в наклоне; подтягивание на перекладине в висе обычным, средним и широким хватом;

для мышц груди: сгибание и разгибание рук в упоре лежа (ладони на ширине плеч, шире плеч); жим штанги узким хватом; разведение и сведение рук с гантелями в

положении лежа на наклонной скамье; жим гантелей и штанги в положении лежа на наклонной скамье;

для мышц плечевого пояса: жим гантелей и штанги стоя и сидя; тяга блочного устройства двумя руками стоя, сидя и в наклоне; разведение рук с гантелями сидя на наклонной скамье; подъем гантели поочередно правой и левой рукой в положении сидя на наклонной скамье;

для мышц рук: сгибание и разгибание рук с гантелями сидя на скамье под углом 45°; хватом сверху разгибание рук со штангой из-за головы в положении стоя, лежа на наклонной скамье;

для мышц брюшного пресса: в висе подтягивание коленей к груди; стоя наклоны туловища в стороны; круговые движения туловищем с гантелями за головой;

для мышц бедра: частичные приседания (упражнение выполняется на четверть, половину или три четверти амплитуды) с изменением темпа и количества повторений.

Упражнения, комплексы и игры для развития координационных и кондиционных способностей учащихся: кроссовый бег от 10 до 30 минут с частотой пульса 120–140 уд./мин; игра в футбол, баскетбол, гандбол; общеразвивающие упражнения с отягощением собственного тела, с различными эспандерами; упражнения на гимнастической перекладине, брусьях, тренажерах; комплексы упражнений круговой тренировки, включающих до 8–12 станций.

КОНЬКОБЕЖНЫЙ СПОРТ

Теоретические сведения

Правила безопасности занятий на уроках по конькобежному спорту. Подготовка коньков и одежды к занятиям на льду. Правила предупреждения травм и обморожений.

Практический материал

Способы передвижения. Ходьба в коньках по снегу. Стояние на коньках на льду. Отталкивание поочередно правой и левой ногами. Скольжение на двух коньках по краю ледовой площадки. Скольжение на одном коньке с приставлением другого, на двух коньках «змейкой». Отталкивание и скольжение на двух коньках по прямой, по повороту вправо и влево. Повороты на двух коньках дугой и приставными шагами. Торможение «полуплугом» и «плугом». Старт. Бег по прямой и повороту. Бег с маховыми движениями двух рук. Финиширование. Бег на коньках 100–200–300–500 м без учета времени. Подвижные игры на льду.

ЛЕГКАЯ АТЛЕТИКА

Теоретические сведения

Разновидности и дистанции бега. Разновидности и способы прыжков. Разновидности метаний и толканий. Легкоатлетические многоборья. Легкая атлетика в Государственном физкультурно-оздоровительном комплексе Республики Беларусь.

Практический материал

Бег. С изменением скорости, со сменой направления, с увеличением и уменьшением длины шага, с выпрыгиваниями вверх толчком правой и левой ногой. Эстафетный бег с отрезками 30, 60, 100 м. Челночный бег 3 x 10 м, 4 x 9 м, 10 x 5 м. Бег с равномерной и переменной скоростью, кроссовый бег.

Прыжки. С места толчком двумя ногами. Многоскоки на двух ногах. Выпрыгивания вверх с доставанием рукой предмета. В длину с разбега на дальность. В высоту с разбега изученным способом.

Метание. Теннисного мяча на дальность с места, с четырех-шести шагов и с полного разбега на дальность, в горизонтальную цель (гимнастический обруч) с расстояния 10–25 м, на дальность отскока от стены.

ЛЫЖНЫЕ ГОНКИ

Теоретические сведения

Условия хранения и особенности подготовки лыжного инвентаря, одежды и обуви к занятиям. Способы предупреждения обморожений при передвижении на лыжах. Оказание первой помощи при травмах и обморожениях. Влияние занятий лыжными гонками на укрепление здоровья. История развития лыжного спорта в Республике Беларусь. Лыжные гонки в Государственном физкультурно-оздоровительном комплексе Республики Беларусь.

Практический материал

Повороты переступанием на месте и в движении. Повороты махом на месте через лыжу вперед и через лыжу назад.

Попеременный двухшажный и одновременный одношажный ход. Переход с попеременного хода на одновременный. Чередование попеременного двухшажного с одновременным одношажным ходом. Одновременный двухшажный и попеременный четырехшажный ход. Чередование попеременных и одновременных ходов. Коньковый ход. Чередование конькового хода с одновременным и попеременным лыжными ходами. Бесшажный ход. Передвижение по слабопересеченной местности с чередованием одновременных, попеременных и бесшажного ходов.

Подъем «полуелочкой», «елочкой» и «лесенкой». Спуск прямо и наискось в основной стойке. Спуск прямо в низкой стойке.

Торможение «плугом», «упором». Торможение боковым соскальзыванием.

Преодоление препятствий на лыжах способами перешагивание, перепрыгивание, перелезание. Преодоление бугров (30–50 см высотой) и впадин при передвижении в низкой стойке.

Прохождение учебных дистанций с использованием разученных способов передвижения. Прохождение учебных дистанций с преодолением спусков и подъемов.

ПЛАВАНИЕ

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения учащихся в бассейне. Подготовка купальных принадлежностей к занятиям по плаванию. Правила личной и общественной гигиены при посещении бассейна. Правила безопасного купания в открытых водоемах.

Способы спортивного плавания. Влияние занятий плаванием на здоровье учащихся. Закаливающий эффект занятий плаванием. Самоконтроль при занятиях плаванием.

Лучшие пловцы мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Практический материал

Упражнения на суше. Активные и пассивные упражнения для развития подвижности стопы, плечевых, тазобедренных и голеностопных суставов. Упражнения для развития силовой выносливости мышц рук, ног, брюшного пресса, спины. Имитационные упражнения для развития координации движений рук и ног при плавании избранным стилем. Специальные упражнения для отработки поворота.

Упражнения в воде. Упражнения для формирования техники движения руками, ногами и дыхания при плавании избранным стилем. Плавание в полной координации

избранным стилем. Упражнения для отработки техники поворотов при плавании избранным стилем. Упражнения для отработки техники старта. Проплывание до 100 м любым спортивным способом.

Координация движений рук и ног при плавании способом «кроль на груди»: имитация гребка руками на суше; плавание с доской на ногах, плавание на руках, согласование движений рук, ног и дыхания; из исходного положения лежа на груди, руки вверх – проплывание отрезков 5–6 м, выполняя гребок только левой рукой, только правой рукой, попеременно двумя руками, используя для поддержания ног плавательные доски, надувные круги и т. п.; то же, но с активными движениями ногами и полным циклом дыхания; плавание способом «кроль на груди» в полной координации дыхания с движениями рук и ног. Плавание 25 метров без учета времени.

Координация движений рук и ног при плавании способом «кроль на спине»: имитация гребка руками на суше; из исходного положения лежа на спине, руки вверх проплывание отрезков 5–6 м, выполняя гребок только левой рукой, только правой рукой, попеременно двумя руками, используя для поддержания ног доски, надувные круги и т. п.; то же, но с активными движениями ногами и полным циклом дыхания; плавание способом «кроль на спине» в полной координации дыхания с работой рук и ног. Плавание 25 метров без учета времени.

Прыжки в воду. Прыжки в воду с бортика ногами вниз. Спад головой вниз из исходных положений сидя на бортике и сидя на тумбочке. Стартовый прыжок в воду с тумбочки.

Развитие скоростных, скоростно-силовых, силовых, координационных способностей, гибкости, выносливости с акцентом на развитие аэробной выносливости.

ТЕННИС НАСТОЛЬНЫЙ

Теоретические сведения

Теннис настольный – олимпийский вид спорта. Теннис в единой спортивной классификации Республики Беларусь. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Санитарно-гигиенические требования к одежде и обуви теннисиста. Питание при занятиях теннисом. Видоизменение техники игры в настольный теннис. Совершенствование оборудования и инвентаря. Правила игры. Обязанности и права игроков и судей. Лучшие спортсмены мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Практический материал

Бег 10, 30, 60 м, бег с ускорением, челночный бег 4 x 9 м, 6 x 20 м, 10 x 5 м. Челночный бег с варьированием обычного бега с бегом спиной вперед. Бег с максимальной скоростью 5 x 30 м, 10 x 30 м с интервалами отдыха до 1 мин.

Прыжки тройные и пятерные с места толчком двумя ногами. Выпрыгивание вверх из низкого приседа. Приседания поочередно на правой и левой ногах. Прыжки на одной ноге с поворотами на 180° в правую и левую стороны. Ускорения после прыжков с поворотами на 180° и 360°. Прыжки из стороны в сторону с пружинистыми приседаниями. Перепрыгивание через гимнастическую скамейку правым и левым боком. Выпрыгивание вверх с высоким подниманием бедер («кенгуру»).

Выкруты рук назад с гимнастической палкой с постепенным уменьшением ширины хвата.

Набивание теннисного мяча на ракетке в игровой стойке и в передвижении высоко-низко, поочередно тыльной и ладонной стороной, ребром ракетки, ручкой ракетки, о стенку, о стенку с поворотом на 360° (с приседанием, с переключением ракетки в другую руку) в момент отскока мяча.

Имитация ударов с ракеткой и без ракетки с утяжелителем в руке; одиночных, серийных ударов, ударов с перемещениями вправо и влево, вперед и назад; подачи мяча с обманным движением корпуса и руки с ракеткой; ударов в различном темпе перед зеркалом; ударов в заданном темпе с варьированием от медленного до максимально быстрого в положении стоя на месте и с передвижением.

Броски мяча в стену и ловля различными способами (правой, левой рукой, с дополнительными прыжками, приседаниями, поворотами).

Метание теннисного мяча на дальность и в цель одной кистью, кистью и предплечьем, всей рукой и корпусом.

Игра двумя ракетками, игра «неигровой» рукой. Игра двумя мячами. Игра одного против двух человек.

Подача с элементами изучаемого удара. Удар на столе по диагонали. Изменение направления полета мяча по ширине стола. Изменение траектории и высоты полета мяча над сеткой. Изменение длины полета мяча. Удар по изменяющемуся приходящему вращению.

Изменение темпа игры. Соревнование в продолжительном удержании мяча в игре. Игра «треугольником» из одной точки в две точки противоположной стороны. Игра изучаемым ударом из двух точек, трех точек, с одной трети стола, из половины стола, из двух третей стола.

Игра изучаемым ударом по короткому и длинному приходящим мячам. Игра и соревнования на точность попадания в обозначенные на столе зоны. Игра «восьмеркой» поочередно по прямой и по диагонали.

Удар по мячу толчком слева в передвижении вправо-влево, вперед-назад. Игра толчком слева длинно-коротко. Игра по восходящему, опускающемуся мячу, в высшей точке отскока мяча.

Подача толчком слева в размеченные на столе зоны.

Удар накатом справа. Передвижение при ударе накатом справа. Быстрая подача накатом справа в обозначенные на столе зоны.

Сочетание наката справа и толчка слева. Передвижение в левой стойке при накате слева. Повороты при ударах накатами справа и слева.

Подрезка слева. Подача срезкой слева. Сочетание срезки и наката.

Срезка справа. Подача срезкой вправо в обозначенные на столе зоны. Сочетание срезки справа и срезки слева, срезки и наката.

Подача плоская и с незначительным вращением. Прием подачи.

Тактика игры в современный настольный теннис (на примере демонстрации записи игры с показом и разбором основных вариантов тактических действий).

Применение изученных элементов в учебной игре.

ФУТБОЛ

Теоретические сведения

Футбол – олимпийский вид спорта. Разновидности футбола – футбол, мини-футбол, футбол в залах, пляжный футбол. Гигиенические требования к одежде и обуви футболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в нападении, полузащите, защите. Техничко-тактические действия вратаря. Обязанности и права игроков и судей. Правила соревнований по футболу.

Самоконтроль на занятиях футболом. Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Лучшие футболисты мира, Европы, республики и их достижения.

Практический материал

Общеподготовительные, специально-подготовительные упражнения и эстафеты с футбольным мячом. Подвижные игры и эстафеты с ведением мяча, с обводкой стоек, с

приемом и остановкой мяча, с ударами по воротам, в «лабиринт» (с мячом и без мяча), на сближение с соперником, с двумя и тремя нападающими на площадке для мини-футбола, с защитой ворот (для подготовки вратаря), многоплановые игры для развития координационных способностей, скоростных способностей. Игра в футбол по упрощенным правилам.

Разнообразные способы ведения мяча, передачи, удары и приемы мяча ногой и головой, жонглирование мячом, игры и эстафеты на развитие ловкости, игровой выносливости, точности ударов по воротам и передач мяча, формирование навыков тактических действий в защите и нападении, упрощенные игры 3 на 3, 4 на 4, 5 на 5 игроков, игры для команд из 7 человек, тесты на игровые способности, игры в футбол командой из 8 человек с учетом деления поля на участки.

Удары правой и левой ногами по неподвижному и катящемуся мячу серединой подъема, внутренней стороной стопы, внешней частью подъема, носком. Упражнения в парах, тройках, четверках с использованием технико-тактических связок ведение-передача, прием-передача, прием-ведение-передача.

Удары по мячу на дальность и точность, обводка-отбор мяча, обводка-отбор-удар по воротам, перехват мяча, игра головой, комбинации в тройках с мячом, действия без мяча (открывание, отвлечение, создание численного преимущества), взаимодействие двух нападающих против одного защитника, двух защитников против одного нападающего, игровые упражнения в кругу, квадрате, прямоугольнике и т. п.

Упражнения с мячом и без мяча, направленные на развитие координационных способностей, быстроты, ловкости, точности движений. Игры с бегом, прыжками, передачами мяча.

Упражнения переменной интенсивности для развития игровой выносливости (бег с ведением мяча на дистанции до 1 км с ускорениями, рывками, прыжками), скоростно-силовых качеств, силы.

ПРИМЕРНЫЕ ДОМАШНИЕ ЗАДАНИЯ

Для учащихся V–VII классов.

Комплекс упражнений утренней гимнастики из 8–10 упражнений. Поднимание туловища из исходного положения «лежа на спине руки за головой». Поднимание и опускание прямых ног из исходного положения «лежа на спине» с касанием носками ног пола за головой. Из исходного положения «стоя» упор присев, упор лежа, упор присев, встать в исходное положение. Равновесие на одной ноге «Фламинго». Сгибание и разгибание рук в упоре лежа.

Поднимание и опускание, отведение и сведение рук с гантелями 1–2 кг. Приседания с гантелями в руках. Приседания с выпрыгиванием вверх. Прыжки через короткую скакалку.

Равномерный бег 1–2 км (д) и 2–3 км (м). Повторный бег с высоким подниманием бедра и максимальной частотой движений.

Езда на велосипеде 5–10 км.

Ходьба на лыжах 3–5 км.

Подготовка и участие в школьных физкультурно-оздоровительных и спортивно-массовых мероприятиях и праздниках.

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА
ПО УЧЕБНОМУ ПРЕДМЕТУ «ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА»

Перечень и нормы обеспечения спортивным инвентарем и оборудованием, необходимыми для организации физического воспитания обучающихся при получении ими общего среднего, специального, профессионально-технического и среднего специального образования, проведения с ними физкультурно-оздоровительных и спортивно-массовых мероприятий¹

¹ К постановлению Министерства образования Республики Беларусь от 14.07.2014 № 105.

Спортивный инвентарь и оборудование для гимнастики, акробатики, аэробики и атлетической гимнастики							
№ п/п	Наименование	Единица измерения	Количество в учреждении образования с числом учащихся (чел.):				Примечания
			до 220	до 440	до 880	свыше 880	
1	Аптечка	штука	1 штука в каждом спортивном зале и помещении, приспособленном для занятий физической культурой и спортом				–
2	Бревно гимнастическое	штука	–	1	1	1	–
3	Брусья гимнастические универсальные	штука	1	1	1	2	–
4	Гантели переменной массы (0,5–5 кг)	пара	10	20	40	40	–
5	Гриф для штанги	штука	1	1	2	2	масса до 10 кг
6	Гиря	штука	2	4	4	6	16 кг, 24 кг
7	Диски для штанги	пара	8	8	16	16	от 1 до 15 кг каждого веса
8	Жерди для гимнастических брусьев	штука	1	2	3	4	–
9	Канат для лазания диаметром 30 мм	штука	1	1	2	3	–
10	Канат для перетягивания	штука	1	1	1	1	–
11	Кегли	штука	6	8	10	12	–
12	Козел гимнастический	штука	1	1	1	2	–
13	Конь гимнастический	штука	1	1	1	2	–
14	Коврик туристский	штука	12	12	24	24	для занятий спецмедгрупп
15	Мат гимнастический	штука	10	20	30	40	–
16	Мостик гимнастический	штука	2	2	2	4	–
17	Мяч малый резиновый	штука	10	16	16	20	–
18	Обруч гимнастический	штука	15	20	30	40	–
19	Палка гимнастическая	штука	10	20	40	40	–
20	Перекладина гимнастическая	штука	1	1	1	2	–
21	Перекладина навесная	штука	5	10	10	10	–
22	Скакалка гимнастическая	штука	20	20	40	40	–
23	Скакалка гимнастическая	штука	2	2	3	3	длина 5 м
24	Скамейка гимнастическая	штука	6	8	10	15	–
25	Стенка гимнастическая	штука	6	10	10	16	–
26	Флажок	штука	10	15	20	20	–
27	Эспандер	штука	6	10	10	20	–
Легкоатлетический спортивный инвентарь							
28	Брусok деревянный 5 x 5 x 10 см	пара	4	8	10	16	–

29	Канат оградительный с флажками	метр	100	100	100	200	–
30	Колодки стартовые	пара	2	4	6	8	–
31	Комплект нагрудных номеров	комплект	1	1	1	2	от 1 до 100
32	Комплект указателей метража	комплект	1	1	1	2	от 10 до 60 м
33	Мяч:						
33.1	набивной медбол 1 кг	штука	5	10	15	20	–
33.2	набивной медбол 2 кг	штука	5	10	15	20	–
33.3	набивной медбол 3 кг	штука	5	8	10	15	–
33.4	набивной медбол 5 кг	штука	5	8	8	10	–
33.5	для метания (150 г)	штука	12	15	20	30	–
34	Планка:						
34.1	для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
34.2	измерительная для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
35	Рулетка измерительная	штука	1	1	2	4	–
36	Секундомер	штука	2	3	5	10	–
37	Стойки для прыжков в высоту	пара	1	1	2	3	–
38	Транспарант «Старт», «Финиш»	штука	1	1	2	2	–
39	Туфли беговые с шипами	пара	10	20	30	60	–
40	Эстафетная палочка	штука	8	10	16	20	–
Спортивный инвентарь для зимних видов спорта							
41	Ботинки лыжные	пара	30	60	100	150	–
42	Коньки	пара	10	20	30	50	разных размеров
43	Клюшка хоккейная	штука	12	20	30	50	–
44	Лыжи беговые	пара	30	60	100	150	–
45	Лыжные крепления	пара	30	60	100	150	–
46	Мазь лыжная	комплект	–	–	–	–	приобретается по мере необходимости
47	Палки лыжные	пара	30	60	100	150	–
48	Санки	штука	10	10	10	10	–
49	Шайба хоккейная	штука	8	12	12	18	–
Инвентарь для спортивных, подвижных и народных игр							
50	Бита для городков	штука	4	4	8	8	–
51	Волан	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
52	Ворота:						
52.1	гандбольные	пара	1	1	1	2	–
52.2	футбольные	пара	1	1	1	2	–
53	Городки	комплект	2	3	4	6	–
54	Кольцо баскетбольное	пара	4	6	8	14	–
55	Комплект для настольного тенниса	комплект	2	4	6	6	–
56	Мяч:						
56.1	баскетбольный	штука	10	20	30	60	–
56.2	волейбольный	штука	10	20	30	60	–
56.3	гандбольный	штука	4	6	10	20	–
56.4	малый резиновый	штука	10	20	30	60	–
56.5	настольного тенниса	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.6	теннисный	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.7	футбольный	штука	5	10	15	30	–
57	Насос	штука	1	2	2	4	–

58	Ракетка:						
58.1	бадминтонная	пара	10	15	20	30	–
58.2	настольного тенниса	пара	6	12	18	24	–
58.3	теннисная	пара	5	10	15	20	–
59	Свисток судейский	штука	2	3	4	6	–
60	Сетка:						
60.1	для бадминтона	штука	1	1	2	3	–
60.2	для баскетбольных колец	пара	6	10	15	30	–
60.3	волейбольная	пара	1	2	3	4	–
60.4	для гандбольных ворот	пара	1	1	1	2	–
60.5	теннисная	штука	2	2	3	4	–
60.6	футбольная	пара	1	1	1	2	–
61	Стойки:						
61.1	баскетбольные	пара	1	1	2	3	–
61.2	волейбольные	пара	1	1	2	3	–
61.3	для обводки	штука	8	10	15	20	–
62	Стол для настольного тенниса	штука	2	3	4	6	–
63	Флажок судейский	штука	6	6	8	8	–
64	Часы шахматные	штука	2	4	4	6	–
65	Шашки	комплект	6	8	12	20	–
66	Шахматы	комплект	6	8	12	20	–
67	Щит баскетбольный	пара	2	4	6	10	–
Спортивный туристский инвентарь							
68	Аптечка походная	штука	2	2	4	4	–
69	Карабин туристский	штука	10	15	20	30	–
70	Компас	штука	6	8	12	20	–
71	Коврик туристский	штука	20	30	40	60	–
72	Комплект:						
72.1	костровых принадлежностей	штука	2	4	6	10	–
72.2	посуды для приготовления пищи	штука	2	4	6	10	–
73	Мешок спальный	штука	20	30	40	60	–
74	Палатка туристская	штука	6	10	10	20	–
75	Рюкзак туристский	штука	20	30	40	60	–
76	Топорик туристский	штука	2	4	6	10	–
77	Фал капроновый:						
77.1	диаметром 8–10 мм	метр	40	80	100	150	–
77.2	диаметром 12–14 мм	метр	40	40	50	50	–
Спортивный инвентарь для многоборий Государственного физкультурно-оздоровительного комплекса Республики Беларусь							
85	Винтовка пневматическая	штука	2	4	6	10	
86	Патроны для винтовки пневматической	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
Дополнительный спортивный инвентарь и оборудование, приобретаемый за счет средств приносящей доходы деятельности, безвозмездной (спонсорской) помощи юридических лиц, индивидуальных предпринимателей							
Технические средства обучения							
87	Видеокамера	штука	1	1	1	1	–
88	Компьютер	штука	1	1	1	1	–
89	Мегафон	штука	1	1	2	3	–
90	Микрофон	штука	1	1	1	2	–
91	Музыкальный центр	штука	1	1	1	1	–
92	Проектор мультимедийный	штука	1	1	1	1	–
93	Телевизор	штука	1	1	1	1	–
94	Усилитель с колонками	штука	1	1	1	1	–
95	Шнур (удлинитель) электрический	штука	1	1	1	1	до 50 м
96	Экран переносной	штука	1	1	1	1	–

Спортивный гимнастический инвентарь и оборудование							
97	Веревочка с грузом	штука	2	3	4	6	до 5 м
98	Тренажер (операционный или многофункциональный)	штука	2	4	4	6	–
99	Штанга	штука	1	2	2	3	–
100	Эспандер	штука	6	8	10	15	–
101	Гантели разборные	пара	4	8	10	12	до 10 кг
Спортивная экипировка для сборных команд учреждения образования							
102	Костюм спортивный	штука	10	18	20	20	–
103	Майка, полурукавка, футболка спортивная	штука	10	18	20	20	–
104	Трусы спортивные	штука	10	18	20	20	–
105	Кроссовки спортивные	пара	10	18	20	30	–

Приложение 2

УСЛОВИЯ ВЫПОЛНЕНИЯ ТЕСТОВЫХ УПРАЖНЕНИЙ

Бег 1000, 1500 метров выполняется на беговой дорожке стадиона с высокого старта. Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Старт – групповой. Учащимся, нарушившим правила соревнований в беге, а также не финишировавшим, в протокол выполнения контрольных упражнений выставляется «0» баллов. Результат измеряется с точностью до 1 секунды.

6-минутный бег выполняется на беговой дорожке стадиона, которая предварительно размечается на каждые 10 или 20 метров. Рекомендуется проводить забеги раздельно среди мальчиков и девочек. Группа мальчиков (девочек) стартует одновременно. Во время бега учитель считает количество кругов, которые преодолели учащиеся. По истечении шести минут учитель подает звуковой сигнал (например, свисток), после которого учащиеся переходят на шаг, запомнив место, где их застал сигнал. Затем учитель каждому ученику индивидуально высчитывает длину преодоленной дистанции с учетом количества полных кругов и той части беговой дорожки, где школьник перешел на шаг.

При выполнении тестового упражнения не допускается переходить на шаг, останавливаться для отдыха или «срезать» дистанцию. Учащимся, нарушившим указанные правила, а также не финишировавшим, в протокол выполнения тестовых упражнений выставляется «0» баллов. Результат измеряется с точностью до 10 метров.

Ходьба 1500, 2000 метров выполняется на беговой дорожке стадиона. Рекомендуется выполнять тестовое упражнение раздельно среди мальчиков и девочек. При небольшой наполняемости класса допускается выполнение упражнения одновременно всеми учащимися. Группа мальчиков (девочек) стартует одновременно. При выполнении тестового упражнения не допускается переходить на бег, чередовать бег с ходьбой, останавливаться для отдыха или «срезать» дистанцию. Учащимся, нарушившим указанные правила, а также не финишировавшим, в протокол выполнения тестовых упражнений выставляется «0» баллов. Время преодоления дистанции измеряется с точностью до 0,1 секунды.

Подтягивание на перекладине выполняется на гимнастической перекладине из исходного положения «вис хватом сверху». Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Во время выполнения упражнения не допускаются сгибания туловища и ног в коленных суставах, разведение, скрещивание и другие движения ногами, рывки, махи и раскачивания, перехваты рук. Подтягивание засчитывается, если подбородок учащегося находится выше уровня перекладины, а при опускании руки полностью выпрямляются в локтевых суставах.

Поднимание туловища за 1 минуту выполняется на гимнастическом мате из исходного положения «лежа на спине, руки скрестно перед грудью, ладони на локтевых суставах, стопы ног зафиксированы». Угол в коленном суставе составляет 90 градусов.

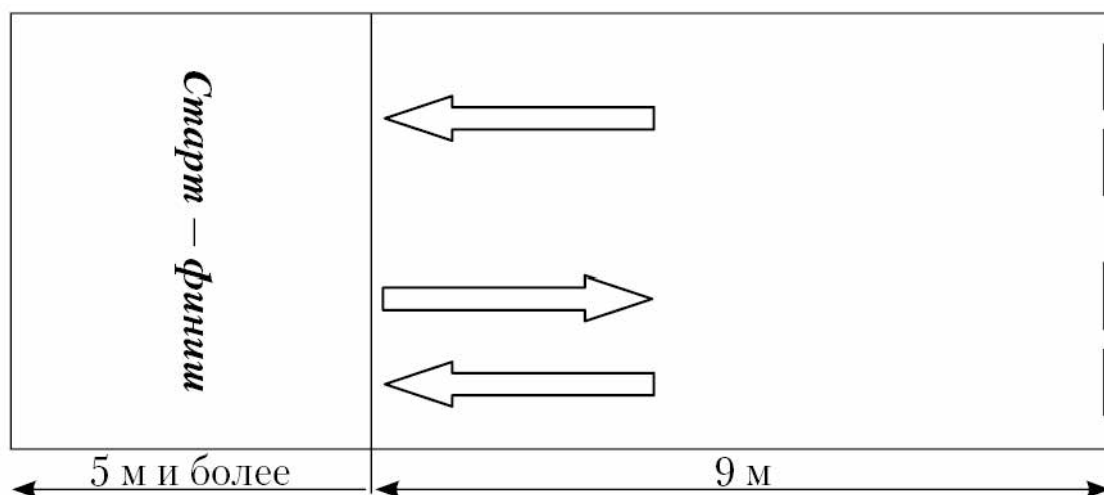
Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Во время выполнения упражнения не допускаются рывки руками. Засчитывается количество наклонов туловища при касании локтевых и коленных суставов с последующим опусканием на спину и касанием лопатками гимнастического мата.

Поднимание и опускание прямых ног за 1 минуту выполняется на гимнастическом мате из исходного положения «лежа на спине, руки за головой, прямые ноги вместе». Учитель или другой учащийся располагается со стороны головы тестируемого и удерживает его за локтевые суставы. По сигналу учителя (одновременно включается секундомер) ученик поднимает прямые ноги до угла 90 градусов до касания голенью гимнастической палки, заранее закрепленной в неподвижном положении или удерживаемой учителем. Затем испытуемый опускает ноги до касания пятками гимнастического мата. Засчитывается количество полных циклов (поднимание и опускание) в течение 1 минуты.

Сгибание и разгибание рук в упоре лежа. Учащийся принимает исходное положение «упор лежа, кисти рук на ширине плеч, ноги вместе». Сохраняя прямое положение туловища и ног, ученик сгибает руки в локтевых суставах до угла не менее 90 градусов и, выпрямляя руки, возвращается в исходное положение. Не допускается сгибать ноги и туловище, касаться пола коленями и грудью. Засчитывается количество сгибаний и разгибаний рук без нарушения указанных требований.

Бег 30 метров проводится на прямой беговой дорожке стадиона. Допускается использование высокого или низкого старта. Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Учащемуся, нарушившему правила соревнований в беге (фальстарт), может быть предоставлена одна дополнительная попытка. Результат бега измеряется с точностью до 0,1 секунды.

Челночный бег 4 x 9 метров выполняется в спортивном зале на половине волейбольной площадки. Количество участников в одном забеге – не более 2 человек. Каждому учащемуся предоставляется 2 попытки подряд. По команде «Приготовиться!» учащиеся подходят к линии старта (как правило, это середина волейбольной площадки) и принимают положение высокого старта по направлению к лицевой линии, где напротив каждого учащегося лежат два бруска 50 x 50 x 100 мм на расстоянии 100 мм друг от друга.

По команде «Марш!» учащиеся бегут к лицевой линии, берут каждый по одному бруску (не затронув второй), поворачиваются и бегут обратно. Подбежав к линии «старт-финиш», кладут на нее (или за нее) брусок (бросать нельзя!), разворачиваются и бегут за оставшимся бруском. Подбежав к линии, берут свой второй брусок, разворачиваются, бегут к линии «старт-финиш» и, не снижая скорости, пересекают ее с бруском в руках.

Время выполнения челночного бега каждым учащимся фиксируется с точностью до 0,1 секунды. Засчитывается лучший результат из двух попыток.

Прыжки через короткую скакалку за 1 минуту выполняются на твердом покрытии (в спортивном зале, на игровой площадке или беговой дорожке стадиона). Вращение скакалки производится только вперед. Прыжки выполняются с обязательной опорой на обе ноги одновременно. Допускается использовать любые скакалки промышленного производства или самодельные (например, из туристского фала). Запрещается использовать на скакалке вставки-утяжелители. При ошибке во время прыжков секундомер не останавливается, а учащийся продолжает выполнять прыжки. Засчитывается суммарное количество прыжков в течение 30 секунд или 1 минуты.

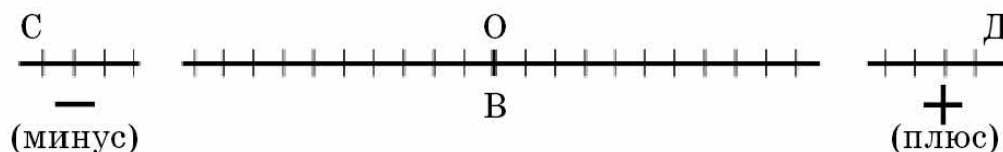
Прыжок в длину с места выполняется толчком двумя ногами на полу спортивного зала. Каждому учащемуся предоставляется 3 попытки подряд. Не допускается выполнять прыжки в яму с песком. Результат измеряется с точностью до 1 сантиметра. Засчитывается лучший результат из трех попыток.

Тройной прыжок с места толчком двумя ногами выполняется на полу спортивного зала или на дорожке стадиона с приземлением после третьего прыжка в прыжковую яму. Прыжки выполняются толчком двумя ногами слитно без задержек и остановок. Каждому учащемуся предоставляется 3 попытки подряд. Результат измеряется с точностью до 1 сантиметра. Засчитывается лучший результат из трех попыток.

Бросок набивного мяча из-за головы двумя руками выполняется в спортивном зале из исходного положения «сидя ноги врозь, пятки ног на контрольной линии». Используется мяч весом 1 кг. Учащийся удерживает мяч двумя руками над головой, затем сгибает руки в локтевых суставах, опускает мяч за голову и резким движением бросает его вперед-вверх. Каждому учащемуся предоставляется 3 попытки подряд. Результат измеряется с точностью до 1 сантиметра. Засчитывается лучший результат из трех попыток.

Наклон вперед из исходного положения сидя на полу. Учащийся садится на пол, со стороны знака «-» (минус), пятки на ширине таза на линии «ОВ» упираются в упоры для ног, стопы вертикально. Два партнера с двух сторон прижимают его колени к полу, не позволяя сгибать ноги в коленных суставах.

Учащийся кладет одну ладонь на тыльную сторону другой ладони, опускает руки на пол, выполняет два предварительных наклона, скользя ладонями рук вдоль измерительной линейки по линии СД. На третьем наклоне учащийся максимально наклоняется вперед и в этом положении задерживается на три секунды. Результат фиксируется по отметке, достигнутой кончиками сомкнутых (!) средних пальцев рук, и определяется с точностью до 1 сантиметра.

Наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке. Для оценки результата используется измерительная линейка, прикрепленная вертикально к гимнастической скамейке. Учащийся принимает исходное положение, пятки и носки ног вместе. Носки не выходят за край гимнастической скамейки. Тестируемый кладет одну ладонь на тыльную сторону другой ладони, выполняет два предварительных наклона, скользя ладонями рук вдоль измерительной линейки. На третьем наклоне учащийся максимально наклоняется вперед и в этом положении задерживается на три секунды. Не допускается сгибание ног в коленных суставах. Результат фиксируется по отметке, достигнутой кончиками сомкнутых (!) средних пальцев рук, и определяется с точностью до 1 сантиметра.

ЧАС ЗДОРОВЬЯ И СПОРТА (35 учебных часов)

VI класс БАСКЕТБОЛ

Учебный материал

Оборудование, инвентарь, форма баскетболиста. Требования, предъявляемые к площадкам для игр в баскетбол, их максимальные и минимальные размеры. Размеры баскетбольного мяча, кольца, щита. Назначение зон площадки. Техническое оборудование для проведения соревнований (игровые часы, табло счета, указатели фолов и т. д.). Требования к форме игрока.

Правила игры. Комплектование команды. Расположение игроков на площадке. Перерывы в игре. Замены игроков. Заброшенный мяч и его цена. Нарушения (правила: 5 секунд, 8 секунд). Фолы (персональные и командные).

Повторение пройденного материала: стойка игрока; держание и ловля мяча; перемещения в защитной стойке; остановка прыжком; передача мяча двумя руками от груди на месте и в движении; ведение мяча правой и левой рукой; бросок одной рукой от плеча с места.

Остановка шагом: после бега, по сигналу учителя, на указанных разметках; после ловли, ведения мяча.

Передача мяча одной рукой от плеча на месте и в движении: в парах, в тройках, в кругах, в движущемся круге.

Ведение мяча на месте: сидя, стоя на коленях, с изменением высоты отскока, под выставленной вперед ногой и т. п.

Ведение мяча: с изменением скорости, направления, в «коридоре» с изменением направления и переводом мяча с руки на руку; обводка стоек.

Бросок мяча одной рукой сверху в движении (после двойного шага): бросок после ведения и двух шагов, после двух шагов сходу (с правой и левой стороны, по центру кольца).

Бросок с места одной рукой от плеча: в парах с дистанции 3–4 м.

ВОЛЕЙБОЛ

Учебный материал

Оборудование, инвентарь, форма волейболиста. Требования, предъявляемые к площадкам для игр в волейбол. Размеры волейбольного мяча, сетки (женской, мужской). Зоны площадки. Техническое оборудование для проведения соревнований (ограничительные антенны, табло счета и т. д.). Требования к форме игрока.

Правила игры. Комплектование команды (состав команды, запасные игроки, капитан команды). Расстановка игроков на площадке. Перерывы в игре, смена площадок. Замены игроков. Выигрыш очка. Порядок подачи. Выполнение подачи.

Предварительная подготовка, направленная на воспитание чувства мяча: упражнения, подвижные игры и эстафеты с жонглированием, бросками, передачами, ловлей, катанием мяча из различных исходных положений, на месте и в движении.

Повторение пройденного материала: стойки; передвижения игрока (ходьба, приставные шаги, двойной шаг, скачок, бег, прыжки, остановки после перемещений); перемещения по ориентирам, по звуковому сигналу, сочетание перемещений с остановками; перемещения в стойке волейболиста.

Передача мяча двумя руками сверху на месте: после различных упражнений (наклоны, приседы, хлопки), с ударом о стену, в паре, над собой.

Передача мяча двумя руками сверху после перемещений: с ударом о стену, с отскоком от пола, в паре, в паре с отскоком от пола, над собой (с отскоком от пола и без); групповые упражнения: с переменной мест.

Передача мяча двумя руками снизу на месте: после различных упражнений (наклоны, приседы, хлопки), с ударом о стену, в паре, над собой.

Передача мяча двумя руками снизу после перемещений: с ударом о стену, с отскоком от пола, в паре, в паре с отскоком от пола, над собой (с отскоком от пола и без); групповые упражнения: с переменной мест.

Подача верхняя прямая: в стену, в паре, через сетку в 5–6 метрах от нее, постепенно увеличивая расстояние, через сетку в 8 метрах от нее, с места подачи.

Подача нижняя прямая: соревнования на выполнение установленного преподавателем количества подач, подачи в ближнюю часть площадки, подачи в дальнюю часть площадки, подачи в левую часть площадки, подачи в правую часть площадки, подачи на точность в зону, соревнования на точность попадания в установленный квадрат.

Прием мяча с подачи: в парах на боковых линиях, прием подачи, пары расположены через сетку в трех метрах от нее, в шести метрах от нее.

Подача в установленный квадрат, в определенную зону площадки: подачи на точность в зону, соревнования на точность попадания в установленный квадрат.

Выбор места при приеме подачи: выход под мяч в зависимости от направления полета мяча.

Выбор способа приема подачи: в зависимости от траектории и скорости полета мяча прием подачи выполнять двумя руками сверху, либо двумя руками снизу.

При проведении учебных игр применять разученные технико-тактические действия.

ГАНДБОЛ

Учебный материал

История развития гандбола в Беларуси. Первые белорусские мастера спорта СССР по гандболу. Белорусские гандболисты – чемпионы мира и Олимпийских игр.

Правила игры в гандбол. Игровое поле, мячи (размеры, стандарты), игровая форма. Состав и размещение команды. Игровое поле, перерывы и задержки. Смена сторон игрового поля. Замена игроков в ходе игры, исключительная замена при травмах. Выигрыш матча. Неявка и не полная команда. Структура игры: жеребьевка, расстановка игроков в площадке, разминка.

Ведение мяча одной рукой в высоком темпе и с ускорениями по прямой, змейкой, восьмеркой, челноком; ведение мяча попеременно правой и левой рукой в высоком темпе и с ускорениями по прямой, змейкой, восьмеркой, челноком; передача мяча правой и левой рукой на среднюю и дальнюю дистанции; жонглирование двумя мячами одной рукой, попеременно правой и левой рукой; остановка катящегося мяча правой и левой рукой с последующей передачей; остановка рукой летящего мяча с последующим броском; ловля мяча двумя руками; броски по неподвижному мячу правой рукой, левой рукой попаданием в ворота со средней и дальней дистанции; введение мяча в игру передачей одной рукой из-за боковой линии.

ФУТБОЛ

Учебный материал

История развития футбола. Создание республиканских федераций футбола. Расширение членства Международной федерации футбольных ассоциаций (ФИФА). Организация внутренних чемпионатов стран. Проведение международных матчей и турниров. Проведение чемпионатов континентов. Включение футбола в программу Олимпийских игр. Строительство футбольных стадионов. Футбол – народная игра.

Футбол в учебной программе по учебному предмету «Физическая культура и здоровье». Совершенствование правил игры в футбол.

Правила безопасности во время занятий юных футболистов. Подготовка оборудования и инвентаря к факультативным занятиям. Профилактика травматизма. Оказание первой доврачебной помощи при ушибах, ссадинах и других наиболее типичных травмах футболистов.

Правила игры. Игровое поле, мячи, игровая форма. Состав и размещение команды. Руководитель команды, капитан, тренер, помощник тренера. Игровое время, перерывы и задержки. Смена сторон игрового поля. Замена игроков в ходе игры, исключительная замена при травмах. Выигрыш матча. Неявка и неполная команда. Структура игры: жеребьевка, расстановка игроков в поле, разминка.

Игровые действия: мяч в игре и мяч вне игры, ошибки при игре с мячом, штрафной и свободный удар, разрешение на введение мяча в игру. Пересечение мячом боковой и лицевой линий игрового поля. Положение «вне игры».

Поведение игроков: спортивное поведение, честная игра, нарушения правил игры и санкции, желтая и красная судейские карточки.

Ведение мяча одной ногой в высоком темпе и с ускорениями по прямой, змейкой, восьмеркой, челноком.

Ведение мяча попеременно правой и левой ногой в высоком темпе и с ускорениями по прямой, змейкой, восьмеркой, челноком.

Передачи мяча правой и левой ногой на среднюю и дальнюю дистанции.

Жонглирование мячом одной ногой, попеременно правой и левой ногами, поочередно ногой и головой.

Остановка катящегося мяча правой и левой ногой с последующей передачей.

Остановка ногой летящего мяча с последующим ударом.

Остановка грудью летящего мяча.

Удары по неподвижному мячу серединой подъема, внутренней стороной стопы, носком с попаданием в ворота со средней и дальней дистанции.

Игра вратаря: ловля и отбивание мяча руками стоя на месте и в движении, ловля мяча руками в падении, введение мяча в игру броском одной рукой, ударом ногой по неподвижному мячу и после набрасывания.

Эстафеты с ведением и передачами мяча в максимально быстром темпе.

Конкурсы: с ударами по воротам «Кто точнее»; с ударами по неподвижному мячу и после набрасывания «Кто дальше».

Игры в «Лабиринт».

Введение мяча в игру броском двумя руками из-за боковой линии. Игра в футбол по упрощенным правилам 3 на 3, 4 на 4, 5 на 5 игроков.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Фізічная культура і здароўе»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ФІЗІЧНАЯ КУЛЬТУРА І ЗДАРОЎЕ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Агульная характарыстыка вучэбнага прадмета. У сістэме вучэбных прадметаў агульнай сярэдняй адукацыі засваенне вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе» забяспечвае атрыманне вучнямі базавай фізкультурнай адукацыі.

Змест вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе» дыферэнцаваны з улікам узростава-палавых асаблівасцяў вучняў і пададзены інварыянтным і варыятыўным кампанентамі.

Інварыянтны кампанент зместа вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе», з'яўляецца абавязковым для засваення вучнямі, аднесенымі па стане здароўя да асноўнай і падрыхтоўчай медыцынскіх груп. Ён складаецца з двух раздзелаў «Асновы фізкультурных ведаў» і «Асновы ведаў спорту», якія змяшчаюць мінімальны аб'ём вучэбнага матэрыялу, неабходнага для агульнай фізкультурнай адукацыі, агульнакультурнага, духоўнага і фізічнага развіцця, аздаравлення, маральнага ўдасканалення вучняў, фарміравання здаровага ладу жыцця, актыўнага адпачынку з выкарыстаннем сродкаў фізічнай культуры.

Раздзел «Асновы фізкультурных ведаў» змяшчае тэарэтычны матэрыял, неабходны для фарміравання светапогляду здаровага ладу жыцця, самастойнага выкарыстання сродкаў фізічнай культуры ў мэтах аздаравлення і актыўнага адпачынку, вывучэння і практычнага траўмабеспечнага засваення вучэбнага прадмета. Зазвычай, настаўнік пры распрацоўцы паўрочнага планаваання вызначае вучэбныя заняткі, на якіх вылучаецца неабходная колькасць часу для вывучэння тэарэтычнага матэрыялу.

Раздзел «Асновы ведаў спорту» уключае практычны і неабходны для яго засваення тэарэтычны вучэбны матэрыял, які засвойваецца на вучэбных занятках адначасова з фарміраваннем рухальных уменняў, навыкаў, спосабаў дзейнасці. Змест практычнага вучэбнага матэрыялу ўяўлены практыкаваннямі, комплексамі і элементамі такіх ведаў спорту, як лёгкая атлетыка, гімнастыка, акрабатыка, лыжныя гонкі, спартыўныя гульні (баскетбол, валејбол, гандбол, футбол), што адпавядае агульным задачам развіцця каардынацыйных і кандыцыйных здольнасцяў вучняў.

Варыятыўны кампанент падаецца відамі спорту інварыянтнага кампанента, а таксама практыкаваннямі, комплексамі і гульнівымі элементамі плавання, спартыўнай аэробікі, настольнага тэнісу, канькабежнага спорту. З агульнага аб'ёму зместу варыятыўнага кампанента настаўнік, з улікам наяўнасці адпаведнай фізкультурна-спартыўнай базы, інтарэсаў вучняў, спартыўных традыцый установы агульнай сярэдняй адукацыі, выбірае і выкарыстоўвае ў адукацыйным працэсе навучальны матэрыял для кожнага з V–IX класаў. Дапускаецца ў якасці навучальнага матэрыялу выкарыстоўваць змест вучэбных праграм факультатыўных заняткаў, якія адпавядаюць пераліку ведаў спорту варыятыўнага кампанента і зацверджаных ва ўстаноўленым парадку Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь, а таксама электронныя сродкі навучання – вучэбна-метадычныя дапаможнікі для настаўнікаў фізічнай культуры.

Размеркаванне вучэбнага матэрыялу па кампанентах, раздзелах і тэмах з указаннем колькасці гадзін на іх вывучэнне ў кожным з V–IX класаў падаецца ў таблічным варыянце.

Вучэбныя заняткі праводзяцца ў форме ўрокаў фізічнай культуры і здароўя.

Арганізацыя вучэбных заняткаў павінна адпавядаць агульнапедагагічным заканамернасцям, прынцыпам і патрабаванням агульнай сярэдняй адукацыі. Формы і метады правядзення ўрокаў фізічнай культуры і здароўя вызначаюцца настаўнікам пры распрацоўцы дакументаў планаваання зместу вучэбнага матэрыялу.

Мэтай вывучэння вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе» пры атрыманні агульнай базавай адукацыі з'яўляецца фарміраванне фізічнай культуры асобы і аздаравленне вучняў з улікам іх узростава-палавых асаблівасцяў.

Указаная мэта дасягаецца ў выніку фарміравання ў вучняў кампетэнцый ў вобласці фізкультурнай і спартыўнай дзейнасці, рашэння асобна арыентаваных адукацыйных, выхаваўчых, аздаравленчых і прыкладных задач.

Да **адукацыйных задач** вучэбнага прадмета належаць засваенне і навучанне выкарыстанню на практыцы даступных у сярэднім школьным узросце:

– фізкультурных ведаў, неабходных для бяспечных арганізаваных і самастойных заняткаў;

– рухальных уменняў, навыкаў, спосабаў дзейнасці, якія складаюць змест вывучаемых ведаў спорту;

– духоўных каштоўнасцяў алімпізму і алімпійскага руху як культурных гуманістычных феноменаў сучаснасці.

Вываваўчымі задачамі вучэбнага прадмета з’яўляецца спрыянне станаўленню і развіццю:

– стаўлення да ўласнага здароўя і здароўя іншых як да каштоўнасці;
 – станаўчых рысаў характару, такіх як дысцыплінаваныя паводзіны, добрабычлівае стаўленне да таварышаў, калектывізм, сумленнасць, спагадлівасць, смеласць, настойлівасць у дасягненні мэты;

– гарманічнага спалучэння маральных, фізічных і інтэлектуальных якасцяў асобы.

Аздараўленчымі задачамі фізічнага выхавання з’яўляюцца:

– прывіццё навываў здаровага ладу жыцця;
 – павышэнне разумовай працаздольнасці;
 – прафілактыка стрэсавых станаў і захворванняў сродкамі фізічнай культуры;
 – садзейнічанне ўмацаванню здароўя вучняў, фарміраванне правільнай паставы, прафілактыка міяпіі і плоскаступнёвасці.

Да **прыкладных задач** вучэбнага прадмета, якія забяспечваюць паспяховую сацыяльную адаптацыю і бяспеку жыццядзейнасці вучняў, належаць:

– навучанне ўменням і навыкам супрацоўніцтва з аднагодкамі ў працэсе фізкультурнай і спартыўнай дзейнасці;
 – засваенне ведаў, уменняў і навываў, неабходных для бяспекі падчас самастойных фізкультурных заняткаў;
 – фарміраванне ведаў, уменняў і навываў, неабходных для бяспекі жыццядзейнасці ў экалагічна неспрыяльных умовах (для тых, хто пражывае на тэрыторыі радыёактыўнага забруджвання ва ўмовах уздзеяння наступстваў аварыі на ЧАЭС).

Пры засваенні зместу вучэбнай праграмы вучні набываюць кампетэнцыі, якія маюць сацыяльную і асабістую значнасць. Асобасныя і прадметныя кампетэнцыі вучняў, якія заканчваюць V–IX класы установы агульнай сярэдняй адукацыі, канкрэтызаваныя ў чатырох кірунках:

– вучні павінны ведаць і разумець;
 – вучні павінны ведаць і выконваць;
 – вучні павінны ведаць і ўмець;
 – вучні павінны ўмець выкарыстоўваць набытыя кампетэнцыі ў практычнай дзейнасці і паўсядзённым жыцці.

Змест асобасных і прадметных кампетэнцый сфармуляваны ў патрабаваннях да вучняў, якія заканчваюць навучанне ў кожным з V–IX класаў установы агульнай сярэдняй адукацыі.

Вынікі вучэбнай дзейнасці вучняў і ступень засваення зместу вучэбнай праграмы «Фізічная культура і здароўе» ацэньваюцца па крытэрыях і ў адпаведнасці з правіламі правядзення атэстацыі вучняў, якія зацвярджаюцца Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь.

Вучэбна-метадычнае забеспячэнне адукацыйнага працэсу па вучэбным прадмеце «Фізічная культура і здароўе» падаецца ў дадатку 1.

Умовы выканання тэставых практыкаванняў для ацэнкі ўзроўню развіцця рухальных якасцяў вучняў выкладзены ў дадатку 2.

Вучэбная праграма «Фізічная культура і здароўе» змяшчае вучэбны матэрыял па спартыўных гульнях (баскетбол, валејбол, гандбол, футбол), рэкамендаваны для вывучэння ў аб’ёме 35 гадзін на вучэбных занятках «Гадзіна здароўя і спорту» (дадатак 3).

Прыкладнае размеркаванне вучэбнага матэрыялу

Кампаненты, раздзелы, тэмы вучэбнага матэрыялу	Колькасць гадзін
ІНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНАЕНТ	50
Асновы фізкультурных ведаў	2
Правілы бяспечных паводзін на вучэбных занятках	0,5
Гігіенічныя веды	0,25
Правілы самастойных заняткаў, самакантроль	0,5

Здаровы лад жыцця	0,5
Алімпізм і алімпійскі рух	0,25
Асновы відаў спорту	42
Легкая атлетыка	12
Легкая атлетыка – кросавая падрыхтоўка ¹	0 (8)
Гімнастыка, акрабатыка	12
Лыжныя гонкі ²	8
Спартыўныя гульні	10
Тэсціраванне	6
Дамашнія заданні ³	+
ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМПАНЕНТ	20
Аэробіка спартыўная	+
Баскетбол	+
Валейбол	+
Гандбол	+
Гімнастыка, акрабатыка	+
Канькабежны спорт	+
Легкая атлетыка	+
Лыжныя гонкі	+
Плаванне ⁴	да 24
Тэніс настольны	+
Футбол	+
Усяго	70

¹ Ва ўмовах бясснежнай зімы замест лыжных гонак.

² Пры адсутнасці снега дапускаецца замена вучэбным матэрыялам іншых тэм.

³ Колькасць гадзін не рэгламентуецца.

⁴ Пры наяўнасці ўмоў і магчымасцей для вучэбных заняткаў па плаванню.

ІНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНЕНТ

АСНОВЫ ФІЗКУЛЬТУРНЫХ ВЕДАЎ

Правілы бяспечных паводзін на вучэбных занятках. Правілы бяспечных паводзін на ўроках і факультатыўных занятках. Правілы аказання першай даўрачэбнай дапамогі пацярпеламу.

Гігіенічныя веды. Уплыў фізкультурных і спартыўных заняткаў на стан здароўя і разумовую працаздольнасць. Паняцце і значэнне загартоўвання для здароўя вучняў.

Правілы самастойных заняткаў. Правілы дыхання пры выкананні фізічных практыкаванняў. Правілы адной са спартыўных гульняў, вивучаемых на ўроках.

Самакантроль. Норма вагі і акружнасці грудной клеткі для свайго росту. Аптымальныя паказчыкі ЧСС і ЧД у стане спакою і пасля фізічнай нагрузкі.

Здаровы лад жыцця. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні да здаровага ладу жыцця. Месца фізічных практыкаванняў у рэжыме дня шасцікласніка ў розныя перыяды года.

Алімпізм і алімпійскі рух. П'ер дэ Кубертэн – заснавальнік сучасных Алімпійскіх гульняў і алімпійскага руху. Першыя Алімпійскія гульні ў Афінах у 1896 г. Першыя зімовыя Алімпійскія гульні (1924).

Роля і месца Дзяржаўнага фізкультурна-аздараўленчага комплексу Рэспублікі Беларусь у сістэме фізічнага выхавання вучняў.

АСНОВЫ ВІДАЎ СПОРТУ

ЛЁГКАЯ АТЛЕТЫКА

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін на занятках лёгкай атлетыкай. Патрабаванні да бяспечнага выкарыстання спартыўнага інвентару і абсталявання.

Практычны матэрыял

Хадзьба з розным становiшчам рук на насках, скрыжаваным крокам, з высокiм падыманнем сцягна, на знешнiм боку ступнi, у паўпрыседзе, са зменай даўжынi і частаты крокаў, па лiнiях і разметках; скандынаўская хадзьба.

Бег паўторны бег з паскарэннем на 20–30 м, бег па iнерцыi пасля паскарэння; паўторны бег з максiмальнай хуткасцю. Старт з апорай на адну руку. Нiзкi старт, стартавы разбег. Бег 30, 60 м на хуткасць*. Раўнамерны бег на зададзены час: 2, 4, 6 мiн. Чаўночны бег 4 x 9 м*.

Скачкi з месца ўверх штуршком дзвюма нагамi з падцягваннем каленяў без перамяшчэння ўперад, з перамяшчэннем уперад; на месцы на адной назе з падцягваннем каленяў без перамяшчэння ўперад, з перамяшчэннем уперад (3–5–7 скачкоў).

Скачкi ў даўжыню спосабам «сагнуўшы ногi» з кароткага разбегу, з доўгага разбегу*; у вышыню спосабам «пераступанне» з кароткага (3–5 крокаў) і з доўгага (10–14 крокаў) разбегу*.

Кiданне мяча 150 г з трох крокаў разбегу на зададзеную адлегласць, на далёкасць па калiдоры 10 м*. Кiдкi набiўнога мяча з-за галавы дзвюма рукамі з зыходнага становiшча седзячы ногi паасобку. Лоўля набiўнога мяча дзвюма рукамі пасля кiдка ўверх з двума воплескамі далонямi.

Развiццё каардынацыйных, сiлавых, хуткасных, хуткасна-сiлавых здольнасцяў, гiбкасцi, трываласцi.

ЛЁГКАЯ АТЛЕТЫКА – КРОСАВАЯ ПАДРыхТОўКА

Тэарэтычныя звесткi

Правiлы бяспечных паводзiн на занятках кросавай падрыхтоўкай. Патрабаваннi да спартыўнага адзення і абутку. Правiлы пераходу да месца заняткаў і назад. Правiлы папярэджання траўм пры пераадоленнi перашкод.

Практычны матэрыял

Хадзьба ў чаргаваннi з бегам па перасечанай мясцовасцi. Пераадоленне гарызантальных і вертыкальных перашкод крокам, скачком у кроку, скачком сагнуўшыся, наступаючы, пераскокваючы. Узгадненне руху рук і ног пры пераадоленнi перашкод. Паўторны бег 500–1000–1500 м. Крос 1500 м*.

Развiццё каардынацыйных здольнасцяў, трываласцi.

ГiМНАСТЫКА, АКРАБАТЫКА

Тэарэтычныя звесткi

Правiлы бяспечных паводзiн на занятках па гiмнастыцы і акрабатыцы. Правiлы карыстання фiзкультурным і спартыўным iнвентаром і абсталяваннем. Падрыхтоўка і прыбiранне абсталявання і iнвентару.

Практычны матэрыял

Страявыя практыкаваннi: хадзьба спартыўным крокам, перастраенне з адной шарэнгi ў дзве, перастраенне ў руху з калоны па адным у калону па два, тры, чатыры паваротам у руху; хадзьба па дыяганалях і разметках.

Хадзьба на насках са зменай даўжынi крокаў, звычайная, з запаволеннем і паскарэннем тэмпу рухаў, у зададзеным тэмпе, выпадамі, на пятках, на знешняй частцы ступнi.

Практыкаваннi для фармiравання правiльнай паставы: хадзьба з прадметам на галаве па падлозе, лаўцы, рэйцы перавернутага гiмнастычнага лаўкi, з гiмнастычнага палкай за спіной, за галавой.

Наскокваннi i саскокваннi: наскокванне на гiмнастычную лаўку штуршком дзвюма нагамi з месца, штуршком адной i махам другой нагой з кроку, на гiмнастычнага каня цi казла ва ўпор прысеўшы; саскокванне з гiмнастычнага лаўкi, гiмнастычнага каня або казла (вышыня да 100 см) у прысед на мяккасць прызямлення, скачкi ў глыбiню.

Апорныя скачкi: ногi паасобку праз гiмнастычнага казла вышынёй 100 см у шырыню* (хлопчыкi, дзяўчынкi).

Практыкаваннi на гiмнастычным бярвяне¹ (дзяўчынкi): перамяшчэнне на насках наперад, назад, прыстаўным крокам налева i направа (нiзкая апора); пачарговыя скачкi на адной i дзвюх нагах з нязначным перамяшчэннем уперад; са стойкi падоўжна прыняць становiшча ўпору прысеўшы на адной назе, другая наперад-убок; са стойкi папярок апусканне ў сед на сцягну; са стойкi правая (левая) нага спераду павароты на 90° i 180°.

¹ Пры адсутнасцi гiмнастычнага бярвяна практыкаванне выконваецца на рэйцы перавернутага гiмнастычнага лаўкi.

Вiсы: на сагнутых руках з падыманнем i апусканнем сагнутых у каленях ног; падцягванне на перакладзiне ў вiсе* (хлопчыкi), у вiсе лежачы* (дзяўчынкi); у вiсе на прамых руках падцягванне сагнутых у каленях ног з наступным iх выпростваннем i павольным апусканнем; у вiсе на перакладзiне размахванне выгiбамi (хлопчыкi); на нiзкай перакладзiне вiс сагнуўшыся, вiс прагнуўшыся.

Упоры: на нiзкай перакладзiне з вiсу стоячы на сагнутых руках махам адной i штуршком другой нагой пераварот ва ўпор, упор прагнуўшыся, саскок з паваротам налева (направа)* (хлопчыкi); з вiсу стоячы на сагнутых руках махам адной i штуршком другой нагой пераварот ва ўпор на нiжняю жэрдку рознавысокiх брусоў, упор прагнуўшыся, саскок з паваротам улева (управа)* (дзяўчынкi); хадзьба на руках ва ўпоры на нiзкiх паралельных брусах (хлопчыкi); ва ўпоры на паралельных брусах падцягванне сагнутых у каленях ног да грудзей з далейшым выпростваннем i апусканнем (хлопчыкi).

Лажанне па канаце ў два прыёмы*.

Акробатычныя практыкаваннi: са стойкi на каленях перакат наперад прагнуўшыся; з упору прысеўшы кулёк назад ва ўпор прысеўшы, кулёк назад у паўшпагат (дзяўчынкi), кулёк назад ва ўпор стоячы, ногi паасобку (хлопчыкi); штуршком дзвюма нагамi з упору прысеўшы стойка на галаве i руках з сагнутымi нагамi* (хлопчыкi); мост нахiлам назад з дапамогай* (дзяўчынкi); камбiнацыя з трох вывучаных практыкаванняў*.

Комплекс практыкаванняў ранiшняга гiмнастыкi з 8–10 практыкаванняў (па адным комплексе ў кожнай чвэрцi).

Развiццё хуткасных, хуткасна-сiлавых, сiлавых, каардынацыйных здольнасцяў, гiбкасцi, трываласцi.

ЛЫЖНЫЯ ГОНКI

Тэарэтычныя звесткi

Правiлы бяспечных паводзiн на занятках лыжнымi гонкамi. Патрабаваннi да лыжнага iнвентару. Правiлы пераходу да месца заняткаў i назад. Правiлы папярэджання абмаражэнняў i траўм пры перамяшчэннi на лыжах.

Практычныя матэрыял

Спосабы перамяшчэння. Адначасовы бяскрокавы ход, адначасовы i папераменны двухкрокавы ход*; пад'ём «елачкай»; тармажэнне «плугам»*, паварот упорам дзвюма лыжамi. Прымяненне вывучаных спосабаў перамяшчэння на дыстанцыi ад 1 да 2 км.

Развiццё каардынацыйных здольнасцяў, трываласцi.

СПАРТЫЎНЫЯ ГУЛЬНІ

(вывучаюцца элементы дзвюх з чатырох спартыўных гульняў)

Тэарэтычныя звесткі

Правiлы бяспечных паводзiн на занятках спартыўнымi гульнямi. Патрабаваннi да фiзкультурнага i спартыўнага iнвентару, спартыўнай вопраткi i абутку пры занятках спартыўнымi гульнямi. Правiлы спаборнiцтваў па спартыўных гульнях.

Практычны матэрыял

Баскетбол. Спыненне крокам i скачком; перадача мяча ад пляча ў руху*, вядзенне мяча са зменай напрамку i хуткасцi*, абвядзенне перашкод, кiдкi мяча з месца ў скачку штуршком дзвюма нагамi*. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах вучэбнай гульнi.

Футбол. Удар па мячы, якi коцiцца, унутранай часткай пад'ёму*, па нерухомым мячы знешняй часткай пад'ёму*, перадачы мяча ў квадрахах, у парах з перамяшчэннем, жанглiраванне мячом*. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах гульнi.

Гандбол. Перадача мяча ў руху рознымi спосабамi*, кiдкi мяча зверху, знiзу i збоку сагнутай i прамоў рукой*, лоўля мяча, якi коцiцца, вядзенне мяча з нiзкiм адскокам, персанальная абарона. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах вучэбнай гульнi.

Валейбол. Стойка гульца, перамяшчэннi прыстаўнымi крокамi управа, улева, уперад, назад, прыём мяча знiзу дзвюма рукамi на месцы i пасля перамяшчэння ўперад, перадача мяча знiзу дзвюма рукамi*, нiжняя прамаў падача з крокам уперад*. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах гульнi.

Развiццё трываласцi, хуткасна-сiлавых здольнасцяў мышцаў-разгiнальнiкаў ног, частаты рухаў нагамi, здольнасцi хутка набiраць хуткасць ва ўмовах змены напрамку рухаў пры дэфiцыце часу i прасторы.

ТЭСЦРАВАННЕ ЎЗРОЎНЮ ФIЗIЧНАЙ ПАДРЫХТОЎКI ВУЧНЯЎ

Выкананне тэставых практыкаванняў плануецца настаўнiкам на пачатак i заканчэнне вучэбнага года. На працягу аднаго ўрока не рэкамендуецца выконваць больш за два тэставыя практыкаваннi.

Вынiкi тэставых практыкаванняў выкарыстоўваюцца для вызначэння ўзроўню фiзiчнай падрыхтаванасцi вучняў, планавання i карэктiроўкi зместу паўрочнага каляндарна-тэматычнага плана, распрацоўкi планаў-канспектаў урокаў.

Умовы выканання тэставых практыкаванняў прадстаўлены ў дадатку 2.

Пэралiк тэставых практыкаванняў для хлопчыкаў:

- 1) бег 30 м;
- 2) чаўночны бег 4 x 9 м або скачкi праз кароткую скакалку за 1 хв;
- 3) скачок у даўжыню з месца або трайны скачок з месца штуршком дзвюма нагамi;
- 4) падцягванне на перакладзiне або згiнанне i разгiнанне рук ва ўпоры лежачы;
- 5) нахiл уперад з зыходнага становiшча седзячы на падлозе або нахiл уперад з зыходнага становiшча стоячы на гiмнастычнай лаўцы;
- 6) бег 1000 м, або хадзьба 2000 м, або 6-хвiлiнны бег.

Пэралiк тэставых практыкаванняў для дзяўчынак:

- 1) бег 30 м;
- 2) чаўночны бег 4 x 9 м або скачкi праз кароткую скакалку за 1 хв;
- 3) скачок у даўжыню з месца або кiдок набiўнога мяча з-за галавы дзвюма рукамi з зыходнага становiшча седзячы ногi паасобку;
- 4) падыманне тулава з зыходнага становiшча лежачы на спіне за 1 хв або падыманне i апусканне прамых ног за 1 хв;
- 5) нахiл уперад з зыходнага становiшча седзячы на падлозе або нахiл уперад з зыходнага становiшча стоячы на гiмнастычнай лаўцы;
- 6) бег 1000 м, або хадзьба 1500 м, або 6-хвiлiнны бег.

ПАТРАБАВАННІ ДА НАВУЧЭНЦАЎ, ЯКІЯ ЗАКАНЧВАЮЦЬ VI КЛАС УСТАНОВЫ АГУЛЬНАЙ СЯРЭДНЯЙ АДУКАЦЫІ

Патрабаваннi да вучняў, якiя заканчваюць VI клас установы агульнай сярэдняй адукацыi, грунтуюцца на асобасным i прадметным кампетэнтнасных падыходах i з'яўляюцца крытэрыямi засваення вучэбнага матэрыялу вучэбнай праграмы.

Вучнi павiнны ведаць i разумець:

змест здаровага ладу жыцця;

адмоўнае ўздзеянне шкодных звычак на развiццё арганiзма;

станоўчае ўздзеянне рухальнай актыўнасцi на арганiзм чалавека;

прыкладныя нормы рухальнай актыўнасцi, неабходныя для аптымальнага развiцця арганiзма, умацавання здароўя, падтрымкi разумовай i фiзiчнай працаздольнасцi ў сваiм узросце;

крытэрыi фiзiчнага развiцця i ўзроўнi фiзiчнай падрыхтаванасцi;

правiлы самакантролю падчас вучэбных i самастойных заняткаў;

тэрмін «Алiмпiйскiя гульнi старажытнасцi»;

ролю i месца Дзяржаўнага фiзкультурна-аздараўленчага комплексу Рэспублiкi Беларусь у сiстэме фiзiчнага выхавання вучняў;

асноўныя каштоўнасцi алiмпiзму, абвешчаныя ў Алiмпiйскай харты, iх уплыў на фармiраванне ўяўленняў пра гарманiчна развiтую асобу;

значэнне алiмпiйскiх iдэалаў для фiзiчнага i духоўнага самаўдасканалення.

Вучнi павiнны ведаць i выконваць:

правiлы бяспечных паводзiн на вучэбных i самастойных занятках фiзiчнымi практыкаваннямi;

правiлы асабiстай i грамадскай гiгiены падчас заняткаў фiзiчнай культурай;

санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi да адзення, абутку, спартыўнага абсталявання i iнвентару;

крытэрыi ацэнкi велiчынi фiзiчнай нагрузкi;

iндывiдуальны рухальны рэжым вучэбнага i выхаднога дня;

правiлы вывучаных спартыўных i рухомых гульняў.

Вучнi павiнны ведаць i ўмець правiльна выконваць:

комплексы практыкаванняў ранiшняй гiмнастыкi;

тэставыя практыкаваннi для вызначэння ўзроўню развiцця рухальных якасцяў;

практыкаваннi для захавання правiльнай паставы.

Вучнi павiнны ўмець выкарыстоўваць набытыя кампетэнцыi ў практычнай дзейнасцi i паўсядзённым жыццi:

для захавання здаровага ладу жыцця;

для аказання першай даўрачэбнай дапамогi пры розных траўмах;

для заняткаў плаваннем (праплываць не менш за 25 м любым спартыўным спосабам плавання);

для ўдзелу ў вывучаных спартыўных i рухомых гульнях;

для лыжных прагулак з выкарыстаннем вывучаных лыжных хадоў;

для веласiпедных прагулак;

для выканання агульнаразвiццёвых гiмнастычных практыкаванняў з прадметамi i без прадметаў;

для дасягнення iндывiдуальна максiмальнага вынiку ў тэставых i кантрольных практыкаваннях.

**10-БАЛЬНЫЯ ШКАЛЫ АЦЭНКІ ЎЗРОЎНЮ РАЗВІЦЦЯ РУХАЛЬНЫХ ЯКАСЦЯЎ
ВУЧНЯЎ VI КЛАСА**

Тэставыя практыкаванні	Балы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	Узроўні фізічнай падрыхтаванасці									
	Высокі		Вышэй за сярэдні		Сярэдні		Ніжэй за сярэдні		Нізкі	
Хлопчыкі										
Бег 30 м (с)	5,2	5,3	5,4	5,5	5,6	5,8	6,0	6,2	6,4	6,6 і больш
Чаўночны бег 4 x 9 м (с) або	9,6	9,8	10	10,2	10,4	10,8	11,2	11,6	12,0	12,3 і больш
Скачкі праз кароткую скакалку за 1 хв (разоў)	96	90	82	77	74	65	53	44	32	26 і менш
Скачок у даўжыню з месца (см) або	189	184	179	174	169	160	150	140	130	120 і менш
Трайны скачок з месца штуршком дзвюма нагамі (см)	555	530	510	500	490	470	445	420	405	390 і менш
Падцягванне на перакладзіне (разоў) або	6	5	4	3	2	1	–	–	–	–
Згінанне і разгінанне рук ва ўпоры лежачы (разоў)	28	26	22	20	17	14	11	7	4	2 і менш
Нахіл уперад з зыходнага становішча седзячы на падлозе (см) або	9	7	5	3	2	–2	–5	–9	–12	–16 і менш
Нахіл уперад з зыходнага становішча стоячы на гімнастычнай лаўцы (см)	10	8	6	4	2	–3	–5	–8	–10	–11 і менш
Бег 1000 м (хв, с) або	4,10	4,20	4,32	4,45	4,57	5,22	5,46	6,11	6,36	7,00 і больш
Хадзьба 2000 м (хв, с) або	14,35	15,00	15,40	16,25	17,00	17,45	18,10	19,00	20,00	20,30 і больш
6-хвілінны бег	1320	1290	1250	1200	1190	1140	1100	1030	1000	990 і менш
Дзяўчаты										
Бег 30 м (с)	5,3	5,4	5,6	5,7	5,8	6,0	6,3	6,5	6,8	7,0 і больш
Чаўночны бег 4 x 9 м (с) або	10,3	10,5	10,7	10,9	11,1	11,5	11,9	12,3	12,7	13,1 і больш
Скачкі праз кароткую скакалку за 1 хв (разоў)	132	125	115	108	102	91	80	72	64	57 і менш
Скачок у даўжыню з месца (см) або	174	169	165	160	156	146	137	128	119	110 і менш
Кідок набіўнога мяча з- за галавы дзвюма рукамі з зыходнага становішча седзячы ногі паасобку (см)	400	380	360	340	325	300	290	260	240	215 і менш
Падыманне тулава за 1 хв (разоў) або	50	48	46	43	41	37	32	28	23	19 і менш
Падыманне і апусканне прамых ног за 1 хв (разоў)	31	28	25	23	21	18	15	11	8	6 і менш
Нахіл уперад з зыходнага становішча седзячы на падлозе (см) або	15	13	11	10	8	4	1	–3	–6	–10 і менш

Нахiл уперaд з зыхoднaгa стaнoвiшчa стoячы нa гiмнaстычнaй лaўцы (см)	14	12	11	10	8	5	3	1	0	-2 і мeнш
Бeг 1000 м (хв, с) aбo Хaдзьбa 1500 м (хв, с) aбo 6-хвiлiннa бeг (м)	4,47	5,00	5,14	5,27	5,41	6,10	6,34	7,00	7,28	7,55 і бoльш 16,00 і бoльш 890 і мeнш

10-БАЛЬНЫЯ ШКАЛЫ АЦЭНКІ ВУЧЭБНЫХ НАРМАТЫВАЎ ПА ЗАСВАЕННІ ЎМЕННЯЎ, НАВЫКАЎ, РАЗВІЦЦЮ РУХАЛЬНЫХ ЗДОЛЬНАСЦЯЎ ВУЧНЯЎ VI КЛАСА

Кантрoльнaя прaктыкaвaннi	Бaлы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Хлoпчыкi										
Бeг 60 м (с)	9,7	9,9	10,1	10,3	10,5	10,7	10,9	11,2	11,4	11,5 і бoльш
Бeг 1500 м (хв, с)	7,30	7,36	7,42	7,49	7,56	8,03	8,10	8,17	8,23	8,24 і бoльш
Скaчoк у дaўжыню з рaзбeгу (см)	362	350	338	327	315	298	282	265	249	248 і мeнш
Скaчoк у вышыню з рaзбeгу (см)	115	110	105	–	100	95	90	85	80	75 і мeнш
Кiдaннe мячa 150 г з рaзбeгу (м)	37	35	33	30	28	25	22	20	18	17 і мeнш
Бeг нa лыжaх 1,5 км (хв, с)	10,00	10,15	10,28	10,42	10,55	11,04	11,12	11,20	11,28	11,29 і бoльш
Плaвaннe 25 м (хв, с); 50, 25 м – бeз улiкy чaсy	1,00	50 м	–	–	25 м	–	–	12 м	–	10 м і мeнш
Крoс 1500 м (хв, с)	8,14	8,25	8,37	8,49	9,00	9,09	9,17	9,25	9,30	9,31 і бoльш
Дзяўчaты										
Бeг 60 м (с)	10,2	10,4	10,5	10,6	10,7	10,9	11,1	11,3	11,5	11,6 і бoльш
Бeг 1500 м (хв, с)	7,35	7,45	8,00	8,10	8,15	8,20	8,30	8,40	8,50	8,51 і бoльш
Скaчoк у дaўжыню з рaзбeгу (см)	317	305	293	282	270	255	240	225	211	210 і мeнш
Скaчoк у вышыню з рaзбeгу (см)	105	100	95	–	90	85	–	80	75	70 і мeнш
Кiдaннe мячa 150 г з рaзбeгу (м)	24	22	20	19	18	17	16	15	14	13 і мeнш
Пaдцягвaннe нa нiзкaй пeрaклaдзiнe (рaзoў)	17	16	15	13	12	11	9	8	7	6 і мeнш
Бeг нa лыжaх 1,5 км (хв, с)	10,35	10,45	10,55	11,05	11,15	11,27	11,39	11,50	12,02	12,03 і бoльш
Плaвaннe 25 м (хв, с); 50, 25 м – бeз улiкy чaсy	1,10	50 м			25 м			12 м		10 м і мeнш
Крoс 1500 м (хв, с)	8,28	8,40	8,52	9,04	9,15	9,34	9,52	10,10	10,28	10,29 і бoльш

ВАРЬЯТЫЎНЫ КАМПАНЕНТ
(навучальны матэрыял для V–IX класаў)

АЭРОБІКА СПАРТЫЎНАЯ

Тэарэтычныя звесткі

Аэробіка спартыўная – выкананне практыкаванняў у аэробном рэжыме працы пад музычнае суправаджэнне. Аздараўленчая і прафілактычная накіраванасць аэробікі. Аэробіка высокай і нізкай інтэнсіўнасці. Гігіенічныя патрабаванні да адзення, у якім займаюцца аэробікай. Збалансаванае харчаванне пры занятках аэробікай. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, спартыўнага абсталявання і інвентару. Прафілактыка траўматызму. Аказанне першай даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Практычны матэрыял

Разнавіднасці прыстаўнога кроку ўбок, асноўнага кроку, скрыжаванага кроку, крокаў ногі паасобку – ногі разам. Камбінацыі з засвоеных крокаў у спалучэнні з рухамі рукамі (рукі ў бакі, уверх, наперад, направа, налева, кругі рукамі, кругі перадплеччамі, кругі плячыма, згінанні і разгінанні рук).

Падскокі нагу ўперад, убок, назад. Падскокі ногі паасобку – ногі разам. Падскокі на месцы на дзвюх нагах у спалучэнні з рознымі рухамі рук; папераменна на левай, правай і на дзвюх нагах у спалучэнні з рознымі рухамі рук. Спалучэнне падскокаў ногі паасобку – ногі разам з розным становішчам рук.

Пачарговае шматразовае падыманне каленяў. Пачарговае падыманне каленяў з падскокам.

Выпады ўперад, убок, з падскокамі.

Махі нагамі ўперад, у бакі, уперад і ў бакі з падскокамі.

Паўшпагат на правую нагу, на левую нагу. Хвалі з зыходнага становішча «стоячы», «седзячы на пятках на падлозе».

Павароты на 180° і 360° стоячы на адной назе, другая прыціснута да галенастопу. Раўнавага: стоячы на насках, рукі ўверх; стоячы на адной назе, другую нагу ўбок, рукі ўверх або ў бакі. Трыманне раўнавагі пасля прызямлення, скачкоў або падскокаў.

БАСКЕТБОЛ

Тэарэтычныя звесткі

Баскетбол – алімпійскі від спорту. Гігіенічныя патрабаванні да спартыўнага адзення і абутку баскетбаліста. Трэнiрoвaчы рэжым. Харчаванне спартсмена. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Тактыка-тэхнічныя дзеянні гульцоў у нападзенні і абароне. Правілы спаборніцтваў па баскетболе. Абавязкі і правы гульцоў і суддзяў.

Урачэбны кантроль і самакантроль на занятках баскетболам. Прафілактыка траўматызму. Аказанне першай даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Лепшыя баскетбалісты свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Высокая, сярэдняя і нізкая стойка баскетбаліста. Скачкі штуршком адной і дзвюма нагамі. Спыненне крокам і скачком. Павароты на месцы, развароты.

Перадачы мяча дзвюма рукамі ад грудзей, дзвюма рукамі зверху, адной рукой ад пляча, стоячы на месцы і ў руху.

Лоўля мяча дзвюма рукамі на ўзроўні грудзей, дзвюма рукамі пры паралельным і сустрэчным руху, у скачку. Лоўля мяча ў спалучэнні са спыненнем і паваротамі.

Спалучэнне прыёмаў «лоўля-перадача-паварот».

Вядзенне мяча са змяненнем вышыні адскоку і напрамку, з абвядзеннем перашкод, па крузе; са спыненнем, паваротамі, перадачамі па сігнале.

Кідкі мяча па кальцы дзвюма рукамі ад грудзей, адной рукой ад пляча, з адскокам і без адскоку ад шчыта, пад вуглом да шчыта ў руху, штрафныя кідкі.

Спалучэнне прыёмаў «перадача-лоўля-вядзенне-кідок».

Захоп мяча-вырыванне. Вырыванне і выбіванне мяча ў гульца, які спыніўся пасля вядзення. Накрыванне мяча. Перахопліванне мяча ў становішчы стоячы збоку, з-за спіны пры перадачы, выкананай папярок пляцоўкі. Перахопліванне перадачы, выкананай уздоўж пляцоўкі.

Тактычныя дзеянні гульца без мяча: выхад на свабоднае месца для атрымання мяча насустрач партнёру, убок ад партнёра з мячом.

Вызначэнне гульнявой сітуацыі, мэтазгоднай для прымянення вядзення, перадачы, кідка па кальцы. Выбар спосабу вядзення мяча і кідка па кальцы.

Прымяненне спалучэнняў вывучаных прыёмаў у гульнявых сітуацыях.

ВАЛЕЙБОЛ

Тэарэтычныя звесткі

Валейбол – алімпійскі від спорту, яго разнавіднасці: валейбол, валейбол пляжны. Гігіенічныя патрабаванні да адзення і абутку валейбаліста. Трэнеравачны рэжым. Харчаванне спартсмена. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Тактыка-тэхнічныя дзеянні гульцоў у абароне і нападзенні. Расстаноўка гульцоў, гульня «лібера». Абавязкі і правы гульцоў і суддзяў. Правілы спаборніцтваў па валейболе.

Урачэбны кантроль і самакантроль на занятках валейболам. Прафілактыка траўматызму. Аказанне даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Лепшыя валейбалісты свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Перамяшчэнне прыстаўным, шырокім і кароткім крокам, тварам, бокам і спінай уперад, з выскокваннем і прызямленнем на абедзве нагі. Скачок уверх штуршком адной і дзвюма нагамі.

Шматразовыя перадачы мяча зверху і знізу дзвюма рукамі над сабой, з адскокам ад сценкі, у парах і тройках, з пераменаў месца, праз сетку ў становішчы стоячы на месцы.

Прыём мяча знізу дзвюма рукамі пасля падачы. Прыём мяча, які адскочыў ад сеткі. Гульня нагой і іншымі часткамі цела.

Атакуючы ўдар у скачку штуршком дзвюма нагамі з другой, трэцяй і чацвёртай зон.

Ніжняя прамае і ніжняя бакавыя падачы з пападаннем у першую, пятую і шостую зоны.

Тактыка нападения: індывідуальныя дзеянні, падманныя перадачы, выбар напрамку перадачы; узаемадзеянні гульцоў першай і другой ліній паміж сабой для заканчэння атакі.

Тактыка абароны: узаемастрахоўка свабодных зон. Выкарыстанне ў гульні «лібера».

Выкарыстанне вывучаных прыёмаў у вучэбнай гульні.

ГАНДБОЛ

Тэарэтычныя звесткі

Гандбол – алімпійскі від спорту. Гігіенічныя патрабаванні да адзення і абутку гандбаліста. Трэнеравачны рэжым. Харчаванне спартсмена. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Тактыка-тэхнічныя дзеянні гульцоў у

нападзенні і абароне. Тактыка-тэхнічныя дзеянні варатара. Абавязкі і правы гульцоў і суддзяў. Правілы спаборніцтваў па гандболе.

Урачэбны кантроль і самакантроль на занятках гандболам. Прафілактыка траўматызму. Аказанне даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Лепшыя гандбалісты свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Перамяшчэнне скрыжаваным, прыстаўным, шырокім і кароткім крокам, тварам, бокам і спінай уперад. Спыненне адной і дзвюма нагамі. Бег з паскарэннем на кароткіх адрэзках, бег з выскокваннем і прызямленнем на адну і абедзве нагі. Скачок убок штуршком адной нагой. Падзенне на рукі, на сцягну і тулава з месца і з разгону.

Лоўля мяча дзвюма рукамі збоку (без павароту тулава), стоячы на месцы, у руху, у скачку. Лоўля мяча адной рукой з захопам і без захопу. Лоўля мяча на вялікай хуткасці перамяшчэння, у скачку пры непасрэднай блізкасці абаронцы.

Перадачы мяча адной рукой (хлэстам, штуршком, кісцевая) на блізкую адлегласць у розных напрамках з месца, з разбегу ў адзін, два і тры крокі, у скачку, пасля спынення, пасля лоўлі мяча з паўадскоку, пасля лоўлі ў непасрэднай блізкасці абаронцы. Перадача мяча адной і дзвюма рукамі ў адзін дотык. Дальняя перадача адной рукой хлэстам партнёру ў руху.

Вядзенне мяча: аднаўдарнае без зрокавага кантролю, шматударнае на высокай хуткасці перамяшчэння з пераследам. Вядзенне на вялікай хуткасці з рэзкім спыненнем і змяненнем напрамку руху, з паваротам кругом.

Кідкі мяча па варотах адной рукой хлэстам зверху і збоку, з нахілам тулава ўлева і ўправа, у апорным становішчы, у скачку, з рознымі спосабамі бегу, з рознай траекторыяй (гарызантальнай, сыходзячай, узыходзячай, навеснай) палёту мяча, з далёкай і блізкай адлегласці.

Тактыка нападения: індывідуальныя дзеянні, кідкі з адкрытых і закрытых пазіцый, выбар напрамку кідка; узаемадзеянне гульцоў другой лініі паміж сабой для завяршэння атакі, узаемадзеянне з лінейным гульцом, з крайнім гульцом, узаемадзеянне крайняга гульца з лінейным. Камандныя дзеянні: пазіцыйнае нападенне па сістэме расстаноўкі 4 : 2, нападенне 6 : 0 з выходам.

Тактыка абароны: зонная абарона па сістэме расстаноўкі 3 : 3, абарона ў меншасці 5 : 6 і 4 : 6.

Тактыка гульні варатара: выбар пазіцыі ў варотах і ў зоне варатара, стойкі варатара, узаемадзеянне варатара з абаронцамі і нападальнікамі.

Выкарыстанне вывучаных прыёмаў у вучэбнай гульні.

ГІМНАСТЫКА АТЛЕТЫЧНАЯ

Правілы бяспечных паводзін у трэнажорнай зале, пры выкананні практыкаванняў з абцяжараннямі і на трэнажорах.

Практыкаванні для фарміравання правільнай паставы: хадзьба з прадметам на галаве па лініі на падлозе, па гімнастычнай лаўцы; хадзьба па гімнастычнай лаўцы з гімнастычнай палкай за спінай, за галавой, над галавой, прыстаўнымі крокамі, з паваротамі, прысяданнямі на двух і адной назе.

Практыкаванні для фарміравання рэльефу розных груп мышцаў:

для мышцаў галёнкі: пад'ёмы на наскі без уцяжарванняў, з гантэлямі ў руках, з грыфам ад штангі на плячах;

для мышцаў спіны: нахілы наперад са штангай за галавой; у становішчы лежачы цяга штангі да грудзей; цяга Т-падобнай штангі да грудзей у нахіле; падцягванне на перакладзіне ў вісе звычайным, сярэднім і шырокім хопам;

для мышцаў грудзей: згінанне і разгінанне рук ва ўпоры лежачы (далоні на шырыні плячэй, шырэй плячэй); жым штангі вузкім хопам; развядзенне і звядзенне рук з гантэлямі

ў становішчы лежачы на нахіленай лаўцы; жым гантэлей і штангі ў становішчы лежачы на нахіленай лаўцы;

для мышцаў плечавога пояса: жым гантэлей і штангі стоячы і седзячы; цяга блочнай прылады дзвюма рукамі стоячы, седзячы і ў нахіле; развядзенне рук з гантэлямі седзячы на нахіленай лаўцы; пад'ём гантэлі па чарзе правай і левай рукой у становішчы седзячы на нахіленай лаўцы;

для мышцаў рук: згінанне і разгінанне рук з гантэлямі седзячы на лаўцы пад вуглом 45°; хопам зверху разгінанне рук са штангай з-за галавы ў становішчы стоячы, лежачы на нахіленай лаўцы;

для мышцаў брушынога прэса: у вісе падцягванне каленяў да грудзей; стоячы нахілы тулава ў бакі; кругавыя рухі тулавам з гантэлямі за галавой;

для мышцаў сцягна: частковыя прысяданні (практыкаванне выконваецца на чвэрць, палову або тры чвэрці амплітуды) са змяненнем тэмпу і колькасці паўтараў.

Практыкаванні, комплексы і гульні для развіцця каардынацыйных і кандыцыйных здольнасцяў вучняў: кросавы бег ад 10 да 30 хвілін з частатой пульсу 120-140 уд./хв; гульня ў футбол, баскетбол, гандбол; агульнаразвіццёвыя практыкаванні з уцяжарваннем ўласнага цела, з рознымі эспандарамі; практыкаванні на гімнастычнай перакладзіне, брусах, трэнажорах; комплексы практыкаванняў кругавой трэніроўкі, якія ўключаюць да 8-12 станцый.

КАНЬКАБЕЖНЫ СПОРТ

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспекі заняткаў на ўроках па канькабежным спорце. Падрыхтоўка канькоў і адзення да заняткаў на лёдзе. Правілы папярэджання траўм і абмаражэнняў.

Практычныя матэрыял

Спосабы перамяшчэння: хадзьба ў каньках па снезе; стаянне на каньках на лёдзе; адштурхоўванне па чарзе правай і левай нагой; слізганне на двух каньках па краі льдовай пляцоўкі; слізганне на адным каньку з прыстаўленнем другога канька, на двух каньках «змейкай»; адштурхоўванне і слізганне на двух каньках па прамой, на павароце ўправа і ўлева. Павароты на двух каньках дугой і прыстаўным крокам. Тармажэнне «паўпругам» і «пругам». Старт. Бег па прамой, паварот. Бег з махавымі рухамі дзвюх рук. Фінішаванне. Бег на каньках 100–200–300–500 м без уліку часу. Рухавыя гульні на лёдзе.

ЛЁГКАЯ АТЛЕТЫКА

Тэарэтычныя звесткі

Разнавіднасці і дыстанцыі бегу. Разнавіднасці і спосабы скачкоў. Разнавіднасці кіданняў і штурханяў. Лёгкаатлетычныя мнагабор'і. Лёгкая атлетыка ў Дзяржаўным фізкультурна-аздраўленчым комплексе Рэспублікі Беларусь.

Практычныя матэрыял

Бег. Са змяненнем хуткасці, са зменай напрамку, з павелічэннем і памяншэннем даўжыні кроку, з выскокваннямі ўверх штуршком правай і левай нагой. Эстафетны бег з адрэзкамі 30, 60, 100 м. Чаўночны бег 3 x 10 м, 4 x 9 м, 10 x 5 м. Бег з раўнамернай і зменнай хуткасцю, кросавы бег.

Скачкі. З месца штуршком дзвюма нагамі. Мнагаскокі на дзвюх нагах. Выскокванне ўверх з даставаннем рукой прадмета. У даўжыню з разбегу на далёкасць. У вышыню з разбегу вывучаным спосабам.

Кiдaннe. Тэніснага мяча на далёкасць з месца, з чатырох-шасці крокаў і з поўнага разбегу на далёкасць, у гарызантальную цэль (гiмнастычны абруч) з адлегласці 10–25 м, на далёкасць адскоку ад сцяны.

ЛЫЖНЫЯ ГОНКІ

Тэарэтычныя звесткі

Умовы захоўвання і асаблівасці падрыхтоўкі лыжнага інвентару, адзення і абутку да заняткаў. Спосабы папярэджання абмаражэнняў пры перамяшчэнні на лыжах. Аказанне першай дапамогі пры траўмах, абмаражэннях. Уплыў заняткаў лыжнымі гонкамі на ўмацаванне здароўя. Гiсторыя развіцця лыжнага спорту ў Рэспубліцы Беларусь. Лыжныя гонкі ў Дзяржаўным фізкультурна-аздараўленчым комплексе Рэспублікі Беларусь.

Практычныя матэрыял

Павароты пераступаннем на месцы і ў руху. Павароты махам на месцы праз лыжу ўперад і праз лыжу назад.

Папераменны двухкрокавы і адначасовы аднакрокавы ход. Пераход з папераменнага ходу на адначасовы. Чаргаванне папераменнага двухкрокавага з адначасовым аднакрокавым ходам. Адначасовы двухкрокавы і папераменны чатырохкрокавы ход. Чаргаванне папераменных і адначасовых хадоў. Каньковы ход. Чаргаванне каньковага ходу з адначасовым і папераменным лыжным хадамі. Бяскрокавы ход. Перамяшчэнне па слабаперасечанай мясцовасці з чаргаваннем адначасовых, папераменных і бяскрокавага хадоў.

Пад’ём «паўелачкай», «елачкай» і «лесвічкай». Спуск прама і наўскос у асноўнай стойцы. Спуск прама ў нізкай стойцы.

Тармажэнне «пругам», «упорам». Тармажэнне бакавым саслізгваннем.

Пераадоленне перашкод на лыжах спосабамі пераступанне, пераскокванне, пералажанне. Пераадоленне бугроў (30–50 см вышыней) і упадзін пры перамяшчэнні ў нізкай стойцы.

Праходжанне вучэбных дыстанцый з выкарыстаннем вывучаных спосабаў перамяшчэння. Праходжанне вучэбных дыстанцый з пераадоленнем спускаў і пад’ёмаў.

ПЛАВАННЕ

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін вучняў у басейне. Падрыхтоўка купальных прыналежнасцей да заняткаў плаваннем. Правілы асабістай і грамадскай гігіены пры наведванні басейна. Правілы бяспечнага купання ў адкрытых вадаёмах.

Спосабы спартыўнага плавання. Уплыў заняткаў плаваннем на здароўе вучняў. Загартоўваючы эффект плавання. Самакантроль падчас заняткаў плаваннем.

Лепшыя плыўцы свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычныя матэрыял

Практыкаванні на сушы. Актыўныя і пасіўныя практыкаванні для развіцця рухомасці ступні, плечавых, тазабедраных і галёнкаступнёвых суставаў. Практыкаванні для развіцця сілавой трываласці мышцаў рук, ног, брушнага прэса, спіны. Імітацыйныя практыкаванні для развіцця каардынацыі рухаў рук і ног пры плаванні абраным стылем. Спецыяльныя практыкаванні для адпрацоўкі павароту.

Практыкаванні ў вадзе. Практыкаванні для фарміравання тэхнікі рухаў рук, ног і дыхання пры плаванні абраным стылем. Плаванне ў поўнай каардынацыі абраным стылем. Практыкаванні для адпрацоўкі тэхнікі паваротаў пры плаванні абраным стылем.

Практыкаваннi для адпрацоўкi тэхнiкi старту. Праплыванне да 100 м любым спартыўным спосабам.

Каардынацыя рухаў рук і ног пры плаванні спосабам «кроль на грудзях»: імітацыя грабка рукамі на сушы; плаванне з дошкай на нагах, плаванне на руках, узгадненне рухаў рук, ног і дыхання; з зыходнага становішча лежачы на грудзях, рукі ўверсе, праплыванне адрэзкаў 5-6 м, выконваючы грабок толькі левай рукой, толькі правай рукой, папераменна дзвюма рукамі, выкарыстоўваючы для падтрымкі ног плавальныя дошкі, надзіманыя кругі і да т. п.; тое ж, але з актыўнымі рухамі нагамі і поўным цыклам дыхання; плаванне спосабам «кроль на грудзях» у поўнай каардынацыі дыхання з рухамі рук і ног. Плаванне 25 м без уліку часу.

Каардынацыя рухаў рук і ног пры плаванні спосабам «кроль на спіне»: імітацыя грабка рукамі на сушы; з зыходнага становішча лежачы на спіне, рукі ўверсе, праплыванне адрэзкаў 5-6 м, выконваючы грабок толькі левай рукой, толькі правай рукой, папераменна дзвюма рукамі, выкарыстоўваючы для падтрымкі ног дошкі, надзіманыя кругі і да т. п.; тое ж, але з актыўнымі рухамі нагамі і поўным цыклам дыхання; плаванне спосабам «кроль на спіне» ў поўнай каардынацыі дыхання з работай рук і ног. Плаванне 25 м без уліку часу.

Скачкі ў вадзе. Скачкі ў вадзе з борціка нагамі ўніз. Спад галавой уніз з зыходных становішчаў седзячы на борціку і седзячы на тумбачцы. Стартавы скачок у вадзе з тумбачкі.

Развіццё хуткасных, хуткасна-сілавых, сілавых, каардынацыйных здольнасцяў, гібкасці, трываласці з акцэнтам на развіццё аэробнай трываласці.

ТЭНІС НАСТОЛЬНЫ

Тэарэтычныя звесткі

Тэніс настольны – алімпійскі від спорту. Тэніс настольны ў адзінай спартыўнай класіфікацыі Рэспублікі Беларусь. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні да адзення і абутку тэнісіста. Харчаванне спартсмена пры занятках тэнісам. Відазмяненне тэхнікі гульні ў настольны тэніс. Удасканаленне абсталявання і інвентару. Правілы гульні. Абавязкі і правы гульцоў і суддзяў. Лепшыя спартсмены свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Прафілактыка траўматызму. Аказанне даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Практычны матэрыял

Бег: 10, 30, 60 м, бег з паскарэннем; чаўночны бег 4 x 9 м, 6 x 20 м, 10 x 5 м; чаўночны бег з вар'іраваннем звычайнага бегу з бегам спінай уперад; бег з максімальнай хуткасцю 5 x 30 м, 10 x 30 м з інтэрваламі адпачынку да 1 хв.

Скачкі трайныя і пяцярныя з месца штуршком дзвюма нагамі. Выскокванне ўверх з нізкага прыседу. Прысяданні па чарзе на правай і левай назе. Скачкі на адной назе з паваротамі на 180° у правы і левы бок. Паскарэнні пасля скачкоў з паваротамі на 180° і 360°. Скачкі з боку ў бок з пружыністымі прысяданнямі. Пераскокванне праз гімнастычную лаўку правым і левым бокам. Выскокванне ўверх з высокім падыманнем сцёгнаў («кенгуру»).

Выкруты рук назад з гімнастычнай палкай з паступовым памяншэннем шырыні захопу.

Набіванне тэніснага мяча на ракетцы ў гульнявой стойцы і ў перамяшчэнні высока-нізка, па чарзе тыльным і далоневым бокам, рабрам ракеткі, ручкай ракеткі, аб сценку, аб сценку з паваротам на 360° (з прысяданнем, з перакладваннем ракеткі ў другую руку) у момант адскоку мяча.

Імітацыя удараў: з ракеткай і без ракеткі з абцяжаральнікамі ў руцэ; адзіночных, серыйных удараў, удараў з перамяшчэннем управа і ўлева, наперад і назад; падачы мяча з падманым рухам корпуса і рукі з ракеткай; удараў у розным тэмпе перад люстэркам;

удараў у зададзеным тэмпе з вар’іраваннем ад павольнага да максімальна хуткага ў становішчы стаячы на месцы і з перамяшчэннем.

Кідкі мяча ў сценку і лоўля рознымі спосабамі (правай, левай рукой, з дадатковымі скачкамі, прысяданнямі, паваротамі).

Кіданне тэніснага мяча на далёкасць і ў цэль адной кісцю, кісцю і перадплеччам, усёй рукой і корпусам.

Гульня дзвюма ракеткамі, «негульнявой» рукой. Гульня двума мячамі. Гульня аднаго супраць двух чалавек.

Падача з элементамі вывучаемага ўдару. Удар на стале па дыяганалі. Змяненне напрамку палёту мяча па шырыні стала. Змяненне траекторыі і вышыні палёту мяча над сеткай. Змяненне даўжыні палёту мяча. Удар па мячы са зменным прыходным кручэннем.

Змяненне тэмпу гульні. Саборніцтва ў працяглым утрыманні мяча ў гульні. Гульня «трохвугольнікам» з аднаго пункта ў два пункты процілеглага боку. Гульня вывучаемым ударам з двух пунктаў, трох пунктаў, з адной трэці стала, з палавіны стала, з дзвюх трацей стала.

Гульня вывучаемым ударам па кароткіх і доўгіх прыходзячых мячах. Гульня і саборніцтвы на дакладнасць пападання ў абазначаныя на стале зоны. Гульня «васьмёркай» па чарзе па прамой і па дыяганалі.

Удар па мячы штуршком злева ў перамяшчэнні ўправа-ўлева, наперад-назад. Гульня штуршком злева доўга-коратка. Гульня па ўзыходзячым, сыходзячым мячы, у вышэйшым пункце адскоку мяча.

Падача штуршком злева ў абазначаныя на стале зоны.

Удар накатам справа. Перамяшчэнне пры ўдары накатам справа. Хуткая падача накатам справа ў абазначаныя на стале зоны.

Спалучэнне накатам справа і штуршка злева. Перамяшчэнне ў левай стойцы пры накаце злева. Павароты пры ўдарах накатамі справа і злева.

Падрэзка злева. Падача зрэзкай злева. Спалучэнне зрэзкі і накатам.

Зрэзка справа. Падача зрэзкай управа ў пазначаныя на стале зоны. Спалучэнне зрэзкі справа і зрэзкі злева, зрэзкі і накатам.

Падача плоская і з нязначным кручэннем. Прыём падачы.

Тактыка гульні ў сучасны настольны тэніс (на прыкладзе дэманстрацыі запісу гульні з паказам і разборам асноўных варыянтаў тактычных дзеянняў).

Прымяненне вывучаных элементаў у вучэбнай гульні.

ФУТБОЛ

Тэарэтычныя звесткі

Футбол – алімпійскі від спорту. Разнавіднасці футбола: футбол, міні-футбол, футбол у залах, пляжны футбол. Гігіенічныя патрабаванні да адзення і абутку футбаліста. Трэнiрoвaчы рэжым. Харчаванне спартсмена. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Тактыка-тэхнічныя дзеянні гульцоў у нападзенні, паўабароне, абароне. Тэхніка-тактычныя дзеянні варацара. Абавязкі і правы гульцоў і суддзяў. Правілы саборніцтваў па футболе.

Самакантроль на занятках футбoлaм. Прафілактыка траўматызму. Аказанне даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Лепшыя футбалісты свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Агульнападрыхтоўчыя, спецыяльнападрыхтоўчыя практыкаванні і эстафеты з футбольным мячом. Рухавыя гульні і эстафеты з вядзеннем мяча, з абводкай стоек, з прыёмам і спыненнем мяча, ўдарамі па варотах, у «лабірынт» (з мячом і без мяча), на збліжэнне з сапернікамі, з двума і трыма нападальнікамі на пляцоўцы для міні-футбола, з

абаронай варот (для падрыхтоўкі варатара), шматпланавыя гульні для развіцця каардынацыйных, хуткасных здольнасцяў. Гульня ў футбол па спрошчаных правілах.

Разнастайныя спосабы вядзення мяча, перадачы, удары і прыёмы мяча нагой і галавой, жангліраванне мячом, гульні і эстафеты на развіццё спрытнасці, гульнявой трываласці, дакладнасці ўдараў па варотах і перадач мяча, фарміраванне навыкаў тактычных дзеянняў у абароне і нападзенні, спрошчаныя гульні 3 на 3, на 4, 5 на 5 гульцоў, гульні для каманд з 7 чалавек, тэсты на гульнявыя здольнасці, гульні ў футбол камандай з 8 чалавек з улікам падзелу поля на ўчасткі.

Удары правай і левай нагой па нерухомым мячы і мячы, які коціцца, сярэдзінай пад'ёму, унутраным бокам ступні, знешняй часткай пад'ёму, наском. Практыкаванні ў парах, тройках, чацвёрках з выкарыстаннем тэхніка-тактычных звязак: «вядзенне-перадача», «прыём-перадача», «прыём-вядзенне-перадача».

Удары па мячы на далёкасць і дакладнасць, абвядзенне-адбор мяча, абвядзенне-адбор-удар па варотах, перахопліванне мяча, гульня галавой, камбінацыі ў тройках з мячом, дзеянні без мяча (адкрыванне, адцягванне, стварэнне колькаснай перавагі), узаемадзеянне двух нападальнікаў супраць аднаго абаронцы, двух абаронцаў супраць аднаго нападальніка, гульнявыя практыкаванні ў крузе, квадраце, прамавугольніку і да т. п.

Практыкаванні з мячом і без мяча, накіраваныя на развіццё каардынацыйных здольнасцяў, хуткасці, спрытнасці, дакладнасці рухаў. Гульні з бегам, скачкамі, перадачамі мяча.

Практыкаванні пераменнай інтэнсіўнасці для развіцця гульнявой трываласці (бег з вядзеннем мяча на дыстанцыі да 1 км з паскарэннямі, рыўкамі, скачкамі), хуткасна-сілавых якасцяў, сілы.

ПРЫКЛАДНЫЯ ДАМАШНІЯ ЗАДАННІ

Для вучняў V–VII класаў.

Комплекс практыкаванняў ранішняй гімнастыкі з 8–10 практыкаванняў. Падыманне тулава з зыходнага становішча лежачы на спіне, рукі за галавой. Падыманне і апусканне прамых ног з зыходнага становішча лежачы на спіне з дакрананнем наскамі ног падлогі за галавой. З зыходнага становішча стоячы ўпор прысеўшы, упор лежачы, упор прысеўшы, устаць у зыходнае становішча. Раўнавага на адной назе «флахвга». Згінанне і разгінанне рук ва ўпоры лежачы.

Падыманне і апусканне, адвядзенне і звядзенне рук з гантэлямі 1–2 кг. Прысяданні з гантэлямі ў руках. Прысяданні з выскокваннем уверх. Скачкі праз кароткую скакалку.

Раўнамерны бег 1–2 км (дзяўчынкі) і 2–3 км (хлопчыкі). Паўторны бег з высокім падыманнем сцягна і максімальнай частатай рухаў.

Язда на веласіпедзе 5–10 км.

Хадзьба на лыжах 3–5 км.

Падрыхтоўка і ўдзел у школьных фізкультурна-аздараўленчых і спартыўна-масавых мерапрыемствах і святах

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЕ ЗАБЕСПЯЧЭННЕ АДУКАЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ
ПА ВУЧЭБНЫМ ПРАДМЕЦЕ «ФІЗІЧНАЯ КУЛЬТУРА І ЗДАРОЎЕ»

**Перечень и нормы обеспечения спортивным инвентарем и оборудованием,
необходимыми для организации физического воспитания обучающихся
при получении ими общего среднего, специального, профессионально-технического
и среднего специального образования, проведения с ними
физкультурно-оздоровительных и спортивно-массовых мероприятий¹**

¹ К постановлению Министерства образования Республики Беларусь от 14.07.2014 № 105.

Спортивный инвентарь и оборудование для гимнастики, акробатики, аэробики и атлетической гимнастики							
№ п/п	Наименование	Единица измерения	Количество в учреждении образования с числом учащихся (чел.):				Примечания
			до 220	до 440	до 880	свыше 880	
1	Аптечка	штука	1 штука в каждом спортивном зале и помещении, приспособленном для занятий физической культурой и спортом				–
2	Бревно гимнастическое	штука	–	1	1	1	–
3	Брусья гимнастические универсальные	штука	1	1	1	2	–
4	Гантели переменной массы (0,5–5 кг)	пара	10	20	40	40	–
5	Гриф для штанги	штука	1	1	2	2	масса до 10 кг
6	Гиря	штука	2	4	4	6	16 кг, 24 кг
7	Диски для штанги	пара	8	8	16	16	от 1 до 15 кг каждого веса
8	Жерди для гимнастических брусьев	штука	1	2	3	4	–
9	Канат для лазания диаметром 30 мм	штука	1	1	2	3	–
10	Канат для перетягивания	штука	1	1	1	1	–
11	Кегли	штука	6	8	10	12	–
12	Козел гимнастический	штука	1	1	1	2	–
13	Конь гимнастический	штука	1	1	1	2	–
14	Коврик туристский	штука	12	12	24	24	для занятий спецмедгрупп
15	Мат гимнастический	штука	10	20	30	40	–
16	Мостик гимнастический	штука	2	2	2	4	–
17	Мяч малый резиновый	штука	10	16	16	20	–
18	Обруч гимнастический	штука	15	20	30	40	–
19	Палка гимнастическая	штука	10	20	40	40	–
20	Перекладина гимнастическая	штука	1	1	1	2	–
21	Перекладина навесная	штука	5	10	10	10	–
22	Скакалка гимнастическая	штука	20	20	40	40	–
23	Скакалка гимнастическая	штука	2	2	3	3	длина 5 м
24	Скамейка гимнастическая	штука	6	8	10	15	–
25	Стенка гимнастическая	штука	6	10	10	16	–
26	Флажок	штука	10	15	20	20	–
27	Эспандер	штука	6	10	10	20	–
Легкоатлетический спортивный инвентарь							
28	Брусok деревянный 5 x 5 x 10 см	пара	4	8	10	16	–
29	Канат оградительный с флажками	метр	100	100	100	200	–
30	Колодки стартовые	пара	2	4	6	8	–
31	Комплект нагрудных номеров	комплект	1	1	1	2	от 1 до 100

32	Комплект указателей метража	комплект	1	1	1	2	от 10 до 60 м
33	Мяч:						
33.1	набивной медбол 1 кг	штука	5	10	15	20	–
33.2	набивной медбол 2 кг	штука	5	10	15	20	–
33.3	набивной медбол 3 кг	штука	5	8	10	15	–
33.4	набивной медбол 5 кг	штука	5	8	8	10	–
33.5	для метания (150 г)	штука	12	15	20	30	–
34	Планка:						
34.1	для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
34.2	измерительная для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
35	Рулетка измерительная	штука	1	1	2	4	–
36	Секундомер	штука	2	3	5	10	–
37	Стойки для прыжков в высоту	пара	1	1	2	3	–
38	Транспарант «Старт», «Финиш»	штука	1	1	2	2	–
39	Туфли беговые с шипами	пара	10	20	30	60	–
40	Эстафетная палочка	штука	8	10	16	20	–
Спортивный инвентарь для зимних видов спорта							
41	Ботинки лыжные	пара	30	60	100	150	–
42	Коньки	пара	10	20	30	50	разных размеров
43	Клюшка хоккейная	штука	12	20	30	50	–
44	Льжи беговые	пара	30	60	100	150	–
45	Льжные крепления	пара	30	60	100	150	–
46	Мазь лыжная	комплект	–	–	–	–	приобретается по мере необходимости
47	Палки лыжные	пара	30	60	100	150	–
48	Санки	штука	10	10	10	10	–
49	Шайба хоккейная	штука	8	12	12	18	–
Инвентарь для спортивных, подвижных и народных игр							
50	Бита для городков	штука	4	4	8	8	–
51	Волан	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
52	Ворота:						
52.1	гандбольные	пара	1	1	1	2	–
52.2	футбольные	пара	1	1	1	2	–
53	Городки	комплект	2	3	4	6	–
54	Кольцо баскетбольное	пара	4	6	8	14	–
55	Комплект для настольного тенниса	комплект	2	4	6	6	–
56	Мяч:						
56.1	баскетбольный	штука	10	20	30	60	–
56.2	волейбольный	штука	10	20	30	60	–
56.3	гандбольный	штука	4	6	10	20	–
56.4	малый резиновый	штука	10	20	30	60	–
56.5	настольного тенниса	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.6	теннисный	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.7	футбольный	штука	5	10	15	30	–
57	Насос	штука	1	2	2	4	–
58	Ракетка:						
58.1	бадминтонная	пара	10	15	20	30	–
58.2	настольного тенниса	пара	6	12	18	24	–
58.3	теннисная	пара	5	10	15	20	–
59	Свисток судейский	штука	2	3	4	6	–
60	Сетка:						

60.1	для бадминтона	штука	1	1	2	3	–
60.2	для баскетбольных колец	пара	6	10	15	30	–
60.3	волейбольная	пара	1	2	3	4	–
60.4	для гандбольных ворот	пара	1	1	1	2	–
60.5	теннисная	штука	2	2	3	4	–
60.6	футбольная	пара	1	1	1	2	–
61	Стойки:						
61.1	баскетбольные	пара	1	1	2	3	–
61.2	волейбольные	пара	1	1	2	3	–
61.3	для обводки	штука	8	10	15	20	–
62	Стол для настольного тенниса	штука	2	3	4	6	–
63	Флажок судейский	штука	6	6	8	8	–
64	Часы шахматные	штука	2	4	4	6	–
65	Шашки	комплект	6	8	12	20	–
66	Шахматы	комплект	6	8	12	20	–
67	Щит баскетбольный	пара	2	4	6	10	–
Спортивный туристский инвентарь							
68	Аптечка походная	штука	2	2	4	4	–
69	Карабин туристский	штука	10	15	20	30	–
70	Компас	штука	6	8	12	20	–
71	Коврик туристский	штука	20	30	40	60	–
72	Комплект:						
72.1	костровых принадлежностей	штука	2	4	6	10	–
72.2	посуды для приготовления пищи	штука	2	4	6	10	–
73	Мешок спальный	штука	20	30	40	60	–
74	Палатка туристская	штука	6	10	10	20	–
75	Рюкзак туристский	штука	20	30	40	60	–
76	Топорик туристский	штука	2	4	6	10	–
77	Фал капроновый:						
77.1	диаметром 8–10 мм	метр	40	80	100	150	–
77.2	диаметром 12–14 мм	метр	40	40	50	50	–
Спортивный инвентарь для многоборий Государственного физкультурно-оздоровительного комплекса Республики Беларусь							
85	Винтовка пневматическая	штука	2	4	6	10	
86	Патроны для винтовки пневматической	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
Дополнительный спортивный инвентарь и оборудование, приобретаемый за счет средств приносящей доходы деятельности, безвозмездной (спонсорской) помощи юридических лиц, индивидуальных предпринимателей							
Технические средства обучения							
87	Видеокамера	штука	1	1	1	1	–
88	Компьютер	штука	1	1	1	1	–
89	Мегафон	штука	1	1	2	3	–
90	Микрофон	штука	1	1	1	2	–
91	Музыкальный центр	штука	1	1	1	1	–
92	Проектор мультимедийный	штука	1	1	1	1	–
93	Телевизор	штука	1	1	1	1	–
94	Усилитель с колонками	штука	1	1	1	1	–
95	Шнур (удлинитель) электрический	штука	1	1	1	1	до 50 м
96	Экран переносной	штука	1	1	1	1	–
Спортивный гимнастический инвентарь и оборудование							
97	Веревочка с грузом	штука	2	3	4	6	до 5 м
98	Тренажер (операционный или многофункциональный)	штука	2	4	4	6	–
99	Штанга	штука	1	2	2	3	–
100	Эспандер	штука	6	8	10	15	–
101	Гантели разборные	пара	4	8	10	12	до 10 кг
Спортивная экипировка для сборных команд учреждения образования							

102	Костюм спортивный	штука	10	18	20	20	–
103	Майка, полурукавка, футболка спортивная	штука	10	18	20	20	–
104	Трусы спортивные	штука	10	18	20	20	–
105	Кроссовки спортивные	пара	10	18	20	30	–

Дадатак 2

УМОВЫ ВЫКАНАННЯ ТЭСТАВЫХ ПРАКТЫКАВАННЯЎ

Бег 1000, 1500 метраў выконваецца на бегавой дарожцы стадыёна з высокага старту. Кожнаму вучню даецца адна спроба. Старт – групавы. Вучням, якія парушылі правiлы саборнiцтваў па бегу, а таксама не фiнiшавалi, у пратакол выканання кантрольных практыкаванняў выстаўляецца «0» балаў. Вынiк вымяраецца з дакладнасцю да 1 с.

6-хвiлінны бег выконваецца на бегавой дарожцы стадыёна, якая папярэдне размячаецца кожныя 10 ці 20 метраў. Рэкамендуецца праводзiць забегi асобна сярод хлопчыкаў і дзяўчынак. Група хлопчыкаў (дзяўчынак) стартуе адначасова. Падчас бегу настаўнiк лiчыць колькасць кругоў, якія пераадолелі вучнi. Па заканчэннi 6 хвiлін настаўнiк падае гукавы сiгнал (напрыклад, свiсток), пасля якога вучнi пераходзяць на крок, запомнiўшы месца, дзе iх застаў сiгнал. Затым настаўнiк кожнаму вучню iндывiдуальна вылiчвае даўжыню пераадоленай дыстанцыi з улiкам колькасцi поўных кругоў і той часткi бегавой дарожкi, дзе ён перайшоў на крок.

Пры выкананнi тэставага практыкавання не дапускаецца пераходзiць на крок, спыняцца для адпачынку або «зрзаць» дыстанцыю. Вучням, якія парушылі ўказаныя правiлы, а таксама не фiнiшавалi, у пратакол выканання тэставых практыкаванняў выстаўляецца «0» балаў. Вынiк вымяраецца з дакладнасцю да 10 м.

Хадзьба 1500, 2000 метраў выконваецца на бегавой дарожцы стадыёна. Рэкамендуецца выконваць тэставае практыкаванне асобна сярод хлопчыкаў і дзяўчынак. Пры невялiкай напaўняльнасцi класа дапускаецца выкананне практыкавання адначасова ўсiмi вучнямi. Група хлопчыкаў (дзяўчынак) стартуе адначасова. Пры выкананнi тэставага практыкавання не дапускаецца пераходзiць на бег, чаргаваць бег з хадзьбой, спыняцца для адпачынку або «зрзаць» дыстанцыю. Вучням, якія парушылі ўказаныя правiлы, а таксама тым, якія не фiнiшавалi, у пратакол выканання тэставых практыкаванняў выстаўляецца «0» балаў. Час пераадолення дыстанцыi вымяраецца з дакладнасцю да 0,1 с.

Падцягванне на перакладзiне выконваецца на гiмнастычнай перакладзiне з зыходнага становiшча вiс хватам зверху. Кожнаму вучню даецца адна спроба. Падчас выканання практыкавання не дапускаюцца згiнаннi тулава і ног у каленных суставах, развядзенне, скрыжаванне і iншыя рухi нагамi, рыўкi, махi і разгойдванне, перахоплiваннi рук. Падцягванне залiчваецца, калi падбародак вучня знаходзiцца вышэй за ўзровень перакладзiны, а пры апусканнi рукi поўнасцю выпрамяляюцца ў локцевых суставах.

Падыманне тулава за 1 хвiлiну выконваецца на гiмнастычным маце з зыходнага становiшча лежачы на спіне, рукi скрыжаваны перад грудзьмi, далонi на локцевых суставах, ступнi ног зафіксаваны. Вугал у каленным суставе складае 90 градусаў.

Кожнаму вучню даецца адна спроба. Падчас выканання практыкавання не дапускаюцца рыўкi рукамі. Залiчваецца колькасць нахiлаў тулава пры дакрананнi локцевых і каленных суставаў з наступным апусканнем на спіну і дакрананнем лапаткамі да гiмнастычнага мата.

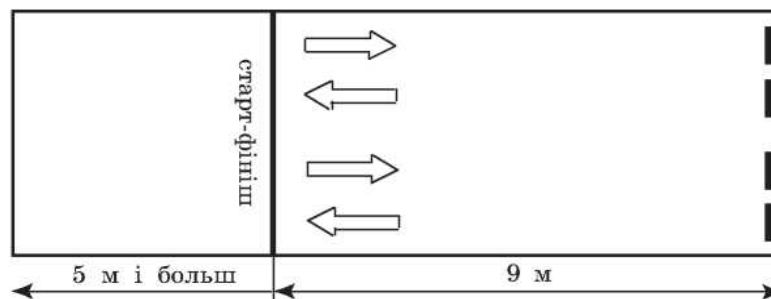
Падыманне і апусканне прамых ног за 1 хвiлiну выконваецца на гiмнастычным маце з зыходнага становiшча лежачы на спіне, рукi за галавой, прамыя ногi разам. Настаўнiк ці другi вучань размяшчаецца з боку галавы тэсцiруемага і ўтрымлівае яго за локцевыя суставы. Па сiгнале настаўнiка (адначасова ўключаецца секундамер) вучань падымае прамыя ногi да вугла 90 градусаў да дакранання галёнкай да гiмнастычнай палкi, загадзя замацаванай у нерухомым становiшчы або ўтрымліваемай настаўнiкам. Затым

падспытны апускае ногі да дакранання пяткамі да гiмнастычнага мата. Залiчваецца колькасць поўных цыклаў (падыманне і апусканне) на працягу 1 хвiлiны.

Згiнанне і разгiнанне рук ва ўпоры лежачы. Вучань прымае зыходнае становiшча ўпор лежачы, кiсцi рук на шырыне плячэй, ногі разам. Захоўваючы прамое становiшча тулава і ног, вучань згiнае рукі ў локцевых суставах да вугла не менш за 90 градусаў і, выпрамляючы рукі, вяртаецца ў зыходнае становiшча. Не дапускаецца згiнаць ногі і тулава, дакранацца да падлогi каленямi і грудзьмi. Залiчваецца колькасць згiнанняў і разгiнанняў рук без парушэння ўказаных патрабаванняў.

Бег 30 метраў праводзiцца на прамой бегавой дарожцы стадыёна. Дапускаецца выкарыстанне высокага ці нiзкага старту. Кожнаму вучню даецца адна спроба. Вучню, якi парушыў правiлы спаборнiцтваў у бегу (фальстарт), можа быць дадзена адна дадатковая спроба. Вынiк бегу вымяраецца з дакладнасцю да 0,1 с

Чаўночны бег 4 x 9 метраў выконваецца ў спартыўнай зале на палавіне валебольнай пляцоўкi. Колькасць удзельнiкаў у адным забегу – не больш за 2 чалавекi. Кожнаму вучню даецца дзве спробы запар. Па камандзе «Падрыхтавацца!» вучнi падыходзяць да лiнii старту (як правiла, гэта сярэдзiна валебольнай пляцоўкi) і прымаюць становiшча высокага старту ў напрамку да пярэдняй лiнii, дзе насупраць кожнага вучня ляжаць два брускi 50 x 50 x 100 мм на адлегласцi 100 мм ад аднаго.

Па камандзе «Марш!» вучнi бягуць да пярэдняй лiнii, бяруць кожны па аднаму бруску (не закрануўшы другi), паварочваюцца і бягуць назад. Падбегшы да лiнii «старт-фiнiш», кладуць на яе (цi за яе) брусок (кiдаць нельга!), разварочваюцца і бягуць за бруском, якi застаўся на лiнii. Падбегшы да лiнii, бяруць другi брусок, разварочваюцца, бягуць да лiнii «старт-фiнiш» і, не знiжаючы хуткасцi, перасякаюць яе з бруском у руках.

Час выканання чаўночнага бегу кожным вучнем фiксуецца з дакладнасцю да 0,1 с. Залiчваецца лепшы вынiк з двух спроб.

Скачкi праз кароткую скакалку за 1 хвiлiну выконваюцца на цвёрдым пакрыццi (у спартыўнай зале, на гульнявой пляцоўцы або бегавой дарожцы стадыёна). Кручэнне скакалкi выконваецца толькi наперад. Скачкi выконваюцца з абавязковай апорай на абедзве нагi адначасова. Дапускаецца выкарыстоўваць любыя скакалкi прамысловай вытворчасцi або самаробныя (напрыклад, з турысцкага фала). Забараняецца выкарыстоўваць на скакалцы ўстаўкi-ўцяжарвальнiкi. Пры памылцы ў час скачкоў секундамер не спыняецца, а вучань працягвае выконваць скачкi. Залiчваецца сумарная колькасць скачкоў на працягу 30 секунд або 1 хвiлiны.

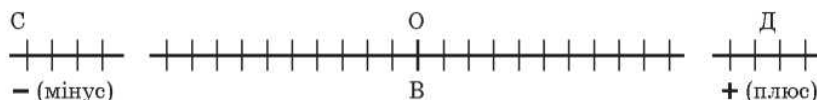
Скачок у даўжыню з месца выконваецца штуршком дзвюма нагамi на падлозе спартыўнай залы. Кожнаму вучню даецца тры спробы запар. Не дапускаецца выконваць скачкi ў яму з пяском. Вынiк вымяраецца з дакладнасцю да 1 сантыметра. Залiчваецца лепшы вынiк з трох спроб.

Трайны скачок з месца штуршком дзвюма нагамi выконваецца на падлозе спартыўнай залы або на дарожцы стадыёна з прызямленнем пасля трэцяга скачка ў скачковую яму. Скачкi выконваюцца штуршком дзвюма нагамi злiтна без затрымак і спыненняў. Кожнаму вучню даецца тры спробы запар. Вынiк вымяраецца з дакладнасцю да 1 сантыметра. Залiчваецца лепшы вынiк з трох спроб.

Кідок набіўнога мяча з-за галавы дзвюма рукамі выконваецца ў спартыўнай зале з зыходнага становішча седзячы, ногі паасобку, пяткі на кантрольнай лініі. Выкарыстоўваецца мяч вагой 1 кг. Вучань утрымлівае мяч дзвюма рукамі над галавой, затым згінае рукі ў локцевых суставах, апускае мяч за галаву і рэзкім рухам кідае яго ўперад-уверх. Кожнаму вучню даецца тры спробы запар. Вынік вымяраецца з дакладнасцю да 1 сантыметра. Залічваецца лепшы вынік з трох спроб.

Нахіл уперад з зыходнага становішча седзячы на падлозе. Вучань садзіцца на падлогу з боку знака «-» (мінус), пяткі на шырыні таза на лініі «ОВ» упіраюцца ва ўпоры для ног, ступні вертыкальна. Два партнёры з двух бакоў прыціскаюць яго калені да падлогі, не дазваляючы згінаць ногі ў каленных суставах.

Вучань кладзе адну далонь на тыльны бок другой далоні, апускае рукі на падлогу, выконвае два папярэднія нахілы, слізгаючы далонямі ўздоўж вымяральной лінейкі па лініі СД. На трэцім нахіле вучань максімальна нахіляецца ўперад і ў гэтым становішчы затрымліваецца на тры секунды. Вынік фіксуецца па метцы, дасягнутай кончыкамі самкнутых (!) сярэдніх пальцаў рук, і вызначаецца з дакладнасцю да 1 сантыметра.

Нахіл уперад з зыходнага становішча стоячы на гімнастычнай лаўцы. Для ацэнкі выніку выкарыстоўваецца вымяральная лінейка, прымацаваная вертыкальна да гімнастычнай лаўкі. Вучань прымае зыходнае становішча, пяткі і наскі ног разам. Наскі не выходзяць за край гімнастычнай лаўкі. Тэсціруемы кладзе адну далонь на тыльны бок другой далоні, выконвае два папярэднія нахілы, слізгаючы далонямі рук уздоўж вымяральной лінейкі. На трэцім нахіле вучань максімальна нахіляецца ўперад і ў гэтым становішчы затрымліваецца на тры секунды. Не дапускаецца згінанне ног у каленных суставах. Вынік фіксуецца па метцы, дасягнутай кончыкамі самкнутых (!) сярэдніх пальцаў рук, і вызначаецца з дакладнасцю да 1 сантыметра.

Дадатак 3

ГАДЗІНА ЗДAROУЯ І СПОРТУ

(35 вучэбных гадзін)

VI класс

БАСКЕТБОЛ

Вучэбны матэрыял

Абсталяванне, інвентар, форма баскетбаліста. Патрабаванні да пляцовак для гульні ў баскетбол, іх максімальныя і мінімальныя памеры. Памеры баскетбольнага мяча, калца, шчыта. Прызначэнне зон пляцоўкі. Тэхнічнае абсталяванне для правядзення спаборніцтваў (гульнівыя гадзіны, табло рахунку, паказальнікі фолаў і г. д.). Патрабаванні да формы гульца.

Правілы гульні. Камплектаванне каманды. Размяшчэнне гульцоў на пляцоўцы. Перапынкі ў гульні. Замены гульцоў. Закінуты мяч і яго кошт. Парушэнні (правілы: 5 секунд, 8 секунд). Фалы (асабістыя і камандныя).

Паўтарэнне пройдзенага матэрыялу: стойка гульца; трыманне і лоўля мяча; перамяшчэння ў ахоўнай стойцы; спыненне скачком; перадача мяча дзвюма рукамі ад грудзей на месцы і ў руху; вядзенне мяча правай і левай рукой; кідок адной рукой ад пляча з месца.

Прыпынак крокам: пасля бегу, па сігнале настаўніка, на названых разметках; пасля лоўлі, вядзення мяча.

Перадача мяча адной рукой ад пляча на месцы і ў руху: у парах, у тройках, у крузе, у крузе, які рухаецца.

Вядзенне мяча на месцы: седзячы, стоячы на каленях, са змяненнем вышыні адскоку, пад выстаўленай наперад нагой і т.д.

Вядзенне мяча: са змяненнем хуткасці, напрамку, у «калідоры» са змяненнем напрамку і перакладам мяча з рукі на руку; абвядзенне стоек.

Кідок мяча адной рукой зверху ў руху (пасля дваінога кроку): кідок пасля вядзення і двух крокаў, пасля двух крокаў сходу (з правага і левага боку, па цэнтры кальца).

Кідок з месца адной рукой ад пляча: у парах з адлегласці 3-4 м.

ВАЛЕЙБОЛ

Вучэбны матэрыял

Абсталяванне, інвентар, форма валеібаліста. Патрабаванні да пляцовак для гульні ў валеібол. Памеры валеібольнага мяча, сеткі (жаночай, мужчынскай). Зоны пляцоўкі. Тэхнічнае абсталяванне для правядзення спаборніцтваў (абмежавальныя антэны, табло рахунку і г. д.). Патрабаванні да формы гульцоў.

Правілы гульні. Камплектаванне каманды (склад каманды, запасныя гульцы, капітан каманды). Расстаноўка гульцоў на пляцоўцы. Перапынкі ў гульні, змена пляцовак. Замены гульцоў. Выйгрыш ачка. Парадак падачы. Выкананне падачы.

Папярэдняя падрыхтоўка, накіраваная на выхаванне пачуцця мяча: практыкаванні, рухавыя гульні і эстафеты з жангліваннем, кідкамі, перадачамі, лоўляй, катаннем мяча з розных зыходных палажэнняў, на месцы і ў руху.

Паўтарэнне пройдзенага матэрыялу: стойкі; перамяшчэння гульца (хада, прыстаўныя крокі, дваіны крок, скачок, бег, скачкі, прыпынкі пасля перасоўванняў); перамяшчэнні па арыенцірах, па гукавым сігнале, спалучэнне перамяшчэнняў з прыпынкамі; перамяшчэнні ў стойцы валеібаліста.

Перадача мяча дзвюма рукамі зверху на месцы: пасля розных практыкаванняў (нахілы, прыседы, хлопкі), з ударам аб сцяну, у пары, над сабой.

Перадача мяча дзвюма рукамі зверху пасля перасоўванняў: з ударам аб сцяну, з адскокам ад падлогі, у пары, у пары з адскокам ад падлогі, над сабой (з адскокам ад падлогі і без); групавыя практыкаванні: з пераменай месцаў.

Перадача мяча дзвюма рукамі знізу на месцы: пасля розных практыкаванняў (нахілы, прыседы, хлопкі), з ударам аб сцяну, у пары, над сабой.

Перадача мяча дзвюма рукамі знізу пасля перасоўванняў: з ударам аб сцяну, з адскокам ад падлогі, у пары, у пары з адскокам ад падлогі, над сабой (з адскокам ад падлогі і без); групавыя практыкаванні: з пераменай месцаў.

Падача верхняй прамай: у сцяну, у пары, праз сетку ў 5-6 метрах ад яе, паступова павялічваючы адлегласць, праз сетку ў 8 метрах ад яе, з месца падачы.

Падача ніжняй прамай: спаборніцтвы на выкананне ўстаноўленай выкладчыкам колькасці падач, падачы ў блізкую частку пляцоўкі, падачы ў далёкую частку пляцоўкі, падачы ў левую частку пляцоўкі, падачы ў правую частку пляцоўкі, падачы на дакладнасць у зону, спаборніцтвы на дакладнасць траплення ў вызначаны квадрат.

Прыём мяча з падачы: у парах на бакавых лініях, прыём падачы, пары размешчаны праз сетку ў трох метрах ад яе, у шасці метрах ад яе.

Падача ва ўстаноўлены квадрат, у пэўную зону пляцоўкі: падачы на дакладнасць у зону, спаборніцтвы на дакладнасць траплення ў вызначаны квадрат.

Выбар месца пры прыёме падачы: выхад пад мяч у залежнасці ад кірунку палёту мяча.

Выбар спосабу прыёму падачы: у залежнасці ад траекторыі і хуткасці палёту мяча прыём падачы выконваць дзвюма рукамі зверху, альбо дзвюма рукамі знізу.

Пры правядзенні навучальных гульні ў ўжываць вывучаных тэхніка-тактычных дзеянняў.

ГАНДБОЛ

Вучэбны матэрыял

Гісторыя развіцця гандбола ў Беларусі. Першыя беларускія майстры спорту СССР па гандболе. Беларускія гандбалісты – чэмпіёны свету і Алімпійскіх гульняў.

Правілы гульні ў гандбол. Гульнявое поле, мячы (памеры, стандарты), гульнявая форма. Склад і размяшчэнне каманды. Гульнявое поле, перапынкі і затрымкі. Змена бакоў гульнявога поля. Замена гульцоў падчас гульні, выключная замена пры траўмах. Выйгрыш матчу. Няўка і не поўная каманда. Структура гульні: жараб’ёўка, расстаноўка гульцоў на пляцоўцы, размінка.

Вядзенне мяча адной рукой у высокім тэмпе і з паскарэннямі па прамой, змейкай, васьмёркай, чаўнаком; вядзенне мяча папераменна правай і левай рукой у высокім тэмпе і з паскарэннямі па прамой, змейкай, васьмёркай, чаўнаком; перадача мяча правай і левай рукой на сярэдняю і далёкую дыстанцыі; жангліраванне двума мячамі адной рукой, папераменна правай і левай рукой; прыпынак мяча, які коціцца, правай і левай рукой з наступнай перадачай; прыпынак рукой мяча, які ляціць, з наступным кідком; лоўля мяча дзвюма рукамі; кідкі па нерухомым мячы правай рукой, левай рукой пападаннем у вароты з сярэдняй і далёкай дыстанцыі; увядзенне мяча ў гульню перадачай адной рукой з-за бакавой лініі.

ФУТБОЛ

Вучэбны матэрыял

Гісторыя развіцця футбола. Стварэнне рэспубліканскіх федэрацый футбола. Пашырэнне членства Міжнароднай федэрацыі футбольных асацыяцый (ФІФА). Арганізацыя ўнутраных чэмпіянатаў краін. Правядзенне міжнародных матчаў і турніраў. Правядзенне чэмпіянатаў кантынентаў. Ўключэнне футбола ў праграму Алімпійскіх гульняў. Будаўніцтва футбольных стадыёнаў. Футбол – народная гульня. Футбол у вучэбнай праграме па вучэбным прадмеце «Фізічная культура і здароўе». Удасканаленне правілаў гульні ў футбол.

Правілы бяспекі ў час заняткаў юных футбалістаў. Падрыхтоўка абсталявання і інвентара да факультатыўным заняткам. Прафілактыка траўматызму. Аказанне першай даўрачэбнай дапамогі пры ўдарах, ранках і іншых найбольш тыповых траўмах футбалістаў.

Правілы гульні. Гульнявое поле, мячы, гульнявая форма. Склад і размяшчэнне каманды. Кіраўнік каманды, капітан, трэнер, памочнік трэнера. Гульнявы час, перапынкі і затрымкі. Змена бакоў гульнявога поля. Замена гульцоў падчас гульні, выключная замена пры траўмах. Выйгрыш матчу. Няўка і няпоўная каманда. Структура гульні: жараб’ёўка, расстаноўка гульцоў у полі, размінка.

Гульнявыя дзеянні: мяч у гульні, і мяч па-за гульнёй, памылкі пры гульні з мячом, штрафны і вольны ўдар, дазвол на ўвядзенне мяча ў гульню. Перасячэнне мячом бакавой і пярэдняй ліній гульнявога поля. Становішча «па-за гульні».

Паводзіны гульцоў: спартыўныя паводзіны, сумленняя гульня, парушэнні правілаў гульні і санкцыі, жоўтая і чырвоная судзейскія карткі.

Вядзенне мяча адной нагой у высокім тэмпе і з паскарэннямі па прамой, змейкай, васьмёркай, чаўнаком.

Вядзенне мяча папераменна правай і левай нагой у высокім тэмпе і з паскарэннямі па прамой, змейкай, васьмёркай, чаўнаком.

Перадачы мяча правай і левай нагой на сярэдняю і далёкую дыстанцыі.

Жангліраванне мячом адной нагой, папераменна правай і левай нагамі, па чарзе нагой і галавой.

Прыпынак мяча, які коціцца, правай і левай нагой з наступнай перадачай.

Прыпынак нагой мяча, які ляціць, з наступным ударам.

Прыпынак грудзьмі мяча, які ляціць.

Удары па нерухомым мячы сярэдняй пад'ёму, унутраным бокам ступні, наском з пападаннем у вароты з сярэдняй і далёкай дыстанцыі.

Гульня варатара: лоўля і адбіванне мяча рукамі стоячы на месцы і ў руху, лоўля мяча рукамі ў падзенні, увядзенне мяча ў гульню кідком адной рукой, ударам нагой па нерухомым мячы і пасля накідвання.

Эстафеты з вядзеннем і перадачамі мяча ў максімальна хуткім тэмпе.

Конкурсы: з ударамі па варотах «Хто дакладней»; з ударамі па нерухомым мячы і пасля накідвання «Хто далей».

Гульні ў «Лабірынт».

Увядзенне мяча ў гульню кідком дзвюма рукамі з-за бакавой лініі.

Гульня ў футбол па спрошчаных правілах 3 на 3, 4 на 4, 5 на 5 ігракоў.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Основы безопасности жизнедеятельности»
для VI класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ОСНОВЫ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Важнейшей составной частью системы общественной безопасности в Республике Беларусь является обучение подрастающего поколения основам безопасности жизнедеятельности, что закреплено в Директиве Президента Республики Беларусь от 11 марта 2004 г. № 1 «О мерах по укреплению общественной безопасности и дисциплины».

Ключевая роль в подготовке подрастающего поколения к безопасной жизнедеятельности отводится учреждениям общего среднего образования, в которых изучение всех учебных предметов вносит вклад в формирование у учащихся современного уровня культуры безопасности. Особое место занимает учебный предмет «Основы безопасности жизнедеятельности», через содержание которого реализуется подготовка учащихся к безопасной жизнедеятельности в реальной окружающей среде – природной, техногенной и социальной. Только через образование можно обеспечить повышение общего уровня культуры населения страны в области безопасности жизнедеятельности и снижение отрицательного влияния «человеческого фактора» на безопасность жизнедеятельности личности, общества и государства.

Цели обучения предмету «Основы безопасности жизнедеятельности» – формирование у учащихся опыта безопасного поведения; развитие личностных, нравственных и физических качеств, обеспечивающих безопасное поведение; воспитание ответственного отношения к личной и общественной безопасности.

Задачи обучения:

сформировать у учащихся представления об основах безопасности жизнедеятельности;

обеспечить усвоение знаний о государственной системе предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций;

способствовать приобретению практического опыта распознавания и оценки различных опасных и чрезвычайных ситуаций в окружающей среде по характерным

признакам их проявления, а также на основе анализа специальной информации, получаемой из различных источников;

развить способности оценивать опасные ситуации, принимать решения и действовать безопасно с учетом своих возможностей;

сформировать модели безопасного поведения в условиях повседневной жизни и в различных опасных и чрезвычайных ситуациях;

заложить основы здорового образа жизни.

Учебная программа основана на идеях лично ориентированного, деятельностного и компетентностного подходов к отбору содержания образования и организации образовательного процесса.

Личностно ориентированный подход направлен на создание условий для проявления и развития личностных качеств учащихся, учета их интересов, индивидуальных особенностей и возможностей. Его реализация обеспечит достижение планируемых результатов и создаст основу для самостоятельного успешного усвоения учащимися знаний об опасностях различного происхождения, мерах по их предотвращению, ликвидации их последствий; формирования умений принимать решения и действовать безопасно с учетом своих возможностей.

Реализация идей **деятельностного подхода** позволит включить учащихся в самостоятельную учебно-познавательную деятельность, в обучение ее приемам. Только через собственную активную деятельность учащийся сможет постигать основы безопасной жизнедеятельности, развивать и совершенствовать личностные качества, необходимые для обеспечения безопасного поведения в различных жизненных ситуациях.

Реализация **компетентностного подхода** к отбору содержания образования и организации образовательного процесса по основам безопасной жизнедеятельности обеспечит подготовку учащихся к жизни, формирование у них *ключевых компетенций в области безопасности жизнедеятельности*.

Ценностно-смысловые компетенции – способность видеть и понимать окружающий мир, ориентироваться в нем, распознавать и оценивать различные опасные и чрезвычайные ситуации в окружающей среде, осознавать, что наивысшая ценность общества – человек, его жизнь и здоровье; владение умением выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения, оценивать свои поведение, черты характера, физическое и эмоциональное состояние.

Учебно-познавательные компетенции – владение умениями определять цели познавательной деятельности по основам безопасности жизнедеятельности, организовывать ее, находить оптимальные способы достижения поставленной цели, альтернативные пути и средства решения сложных ситуаций, оценивать полученные результаты и публично представлять их; способность устанавливать причинно-следственные связи происходящего в окружающей среде; владение умением самостоятельно выполнять различные творческие работы, проекты; способность организовывать и проводить учебно-исследовательскую работу.

Коммуникативные компетенции – владение умениями самостоятельно вступать в контакт с любым собеседником; соблюдать нормы и правила общения; слушать собеседника, проявляя уважение и терпимость к чужому мнению; высказывать, аргументировать и в культурной форме отстаивать собственное мнение; по возможности избегать или грамотно разрешать конфликты в общении со сверстниками; изменять при необходимости свое речевое поведение; корректно завершать ситуацию общения; владение навыками работы в группе; владение различными социальными ролями в коллективе; способность помогать окружающим и взаимодействовать с ними в ситуациях, опасных для их физического, психологического здоровья и жизни.

Информационные компетенции – владение умениями самостоятельно интерпретировать, систематизировать, критически оценивать и анализировать полученную при помощи СМИ, Интернета информацию с позиции решаемой задачи; делать аргументированные выводы с целью избегания мошенничества, обмана, опасных

контактов с незнакомцами в Интернете; способность осознанно воспринимать информацию, распространяемую по каналам СМИ.

Компетенции личностного самосовершенствования – владение способами физического, духовного и интеллектуального саморазвития; наличие личностных качеств, обеспечивающих безопасное поведение в различных жизненных ситуациях.

Здоровьесберегающие компетенции – владение способами эмоциональной саморегуляции, самоподдержки и самоконтроля, навыками личной гигиены, умениями заботиться о собственном здоровье; наличие потребности соблюдать нормы здорового образа жизни; наличие внутренней экологической культуры, опыта ориентирования в продуктах питания; способность различать полезные и вредные привычки, противостоять давлению окружающих в приобретении вредных привычек; владение элементарными способами оказания первой помощи.

Проблема безопасности охватывает многие сферы человеческой деятельности и является результатом взаимодействия людей с окружающей средой. Учебной программой определены для рассмотрения следующие содержательные линии из области безопасности жизнедеятельности: личная и коллективная безопасность; распознавание и оценка различных опасных и чрезвычайных ситуаций, защита от них; окружающая среда и безопасность в ней; отношение к здоровью и здоровый образ жизни.

При отборе содержания учебной программы и ее построении учтены педагогические принципы образовательного процесса в области основ безопасности жизнедеятельности: *минимизация теоретических сведений* с учетом их значимости для практики; *непрерывность обучения и постепенное увеличение информационной и воспитательной нагрузки* учащихся в области основ безопасности жизнедеятельности с учетом их возрастных особенностей и уровня подготовки по остальным учебным предметам в каждом классе.

Общим принципом построения учебной программы, объединяющим ее разделы, является *принцип расширения социального опыта безопасной жизнедеятельности учащихся*.

Учебный материал в учебной программе представлен системой понятий, определений, правил, которые составляют теоретическую базу для формирования у учащихся опыта безопасного поведения в повседневной жизни.

Специфика учебного предмета «Основы безопасности жизнедеятельности» раскрывается в названии и содержании его разделов:

- I. Личная и коллективная безопасность;
- II. Защита от чрезвычайных ситуаций;
- III. Окружающая среда и безопасность;
- IV. Здоровый образ жизни.

Содержание каждого раздела распределено по классам обучения с опорой на опыт практической деятельности учащихся разного возраста, уровень общего развития. У каждого раздела свои задачи. Однако комплексное их решение позволяет достичь целей учебного предмета.

Главными задачами раздела «Личная и коллективная безопасность» являются: ознакомление учащихся с основными видами безопасности жизнедеятельности (транспортной, антикриминальной, психологической, социальной); развитие у них индивидуальных качеств, обеспечивающих личную безопасность; накопление практического опыта по распознаванию и оценке различных опасных и чрезвычайных ситуаций окружающей среды (в учреждении образования, дома, в транспорте, на дорогах, во дворе, в природе) по характерным признакам их проявления. Содержание раздела «Личная и коллективная безопасность» позволяет не только ознакомить учащихся с правилами поведения дома в случае отсутствия взрослых, в случае обнаружения бесхозных или подозрительных предметов, расширить представления о взаимоотношениях со сверстниками, с посторонними (чужими, незнакомыми) людьми, но и сформировать модели безопасного поведения в условиях повседневной жизни.

В системе личной и коллективной безопасности особое место занимает транспортная безопасность, которая обусловлена все возрастающим числом жертв автомобильных аварий, летных происшествий, катастроф на водоемах и железных дорогах. В учебной программе в разделе «Личная и коллективная безопасность» отведено значительное количество часов на рассмотрение вопросов личной и коллективной безопасности при участии в дорожном движении: предусмотрено изучение правил дорожного движения, правил безопасного поведения участников дорожного движения на дорогах, в транспортных средствах, предусмотрено создание условий для приобретения привычки соблюдать правила в качестве пешехода/пассажира, формирование способности использовать полученные знания в практической деятельности.

Личная и коллективная (общественная) безопасность составляют базовый смысл понятия «безопасность жизнедеятельности», которое можно определить как безопасное взаимодействие человека со средой обитания. В связи с этим вопросы личной и коллективной безопасности рассматриваются во всех разделах учебной программы с точки зрения тематики и задач разделов.

Содержание раздела «Защита от чрезвычайных ситуаций» включает систему знаний о чрезвычайных ситуациях, существующей тесной взаимосвязи между состоянием окружающей среды, созданной человеком техносферой, социальной сферой и катастрофами.

В раздел «Защита от чрезвычайных ситуаций» включен материал о правилах пожарной безопасности. В связи со старением и неправильной эксплуатацией электросетей в значительной части жилого фонда страны, увеличением этажности новостроек, повышением мощности включаемых в сеть бытовых электроприборов, полученные при изучении раздела знания о пожарной безопасности положительно повлияют на развитие у учащихся способности оценивать опасные ситуации, принимать решения и действовать безопасно с учетом своих возможностей, вести себя так, чтобы не создавать опасных ситуаций.

Содержание раздела «Окружающая среда и безопасность» направлено на формирование безопасного поведения подрастающего поколения в ближайшем окружении: в доме, во дворе, в учреждениях образования, местах большого скопления людей, на водоемах и около них в разное время года, в природных условиях, при встрече с животными. Приобретенные знания и умения будут использоваться в практической деятельности и повседневной жизни. Учащиеся научатся быть бдительными и осторожными при угрозе террористического акта, а в случае необходимости оперативно и правильно обращаться в соответствующие службы экстренной помощи (вызывать их).

Раздел «Здоровый образ жизни» решает задачи нравственного воспитания учащихся; получения ими систематизированных представлений о своем здоровье, здоровом образе жизни, здоровье населения; формирования индивидуальной системы здорового образа жизни; сохранения и укрепления здоровья, а также формирования умений оказывать первую помощь при ожогах, обморожениях, ушибах, кровотечениях. В каждом классе уделено внимание формированию полезных привычек. Особо представлен материал о вредных привычках (табакокурении, употреблении наркотических веществ и алкоголя): они рассматриваются с точки зрения влияния на здоровье и с точки зрения возможных последствий. Кроме того, в разделе «Здоровый образ жизни» представлены темы, изучение которых позволит воспитать чувство ответственности за личную безопасность, ценностное отношение к своему здоровью и жизни, сформировать у учащихся умения защищаться от бактериальных и вирусных инфекций, грибковых и паразитных заболеваний, ядовитых насекомых, змей, грибов, растений. Учебной программой предусмотрена непрерывность обучения учащихся правильным действиям в опасных для жизни и здоровья условиях, при возникновении чрезвычайных ситуаций.

Учебная программа построена по линейно-концентрическому принципу: учебный материал разделов представлен в содержании каждого класса, но при этом от класса к классу он усложняется и расширяется, вводятся ранее не рассмотренные темы.

Учитель имеет право изменить последовательность изучения разделов и тем для каждого класса с учетом местных условий и наличия материально-технической базы при сохранении целостности системы подготовки учащихся и логики изучения предмета.

VI КЛАСС (35 ч)
СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА
Раздел
ЛИЧНАЯ И КОЛЛЕКТИВНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ (16 ч)

Правила дорожного движения (8 ч)

Дорожно-транспортные происшествия

Причины возникновения и последствия дорожно-транспортных происшествий (далее – ДТП) с участием детей. Причины травмирования детей в ДТП. Соблюдение правил безопасного поведения при участии в дорожном движении – залог безопасности дорожного движения. Действия учащихся, если они оказались очевидцами или участниками ДТП (п. 2.4, 2.14, 2.17, 2.18, 2.43, 33, 34 Правил).

Светофоры и их сигналы

Виды светофоров (пешеходные, транспортные, светофоры на железнодорожном переезде). Значение сигналов светофора для участников дорожного движения. Регулирование движения пешеходов при помощи сигналов светофора. Сопровождение световых сигналов светофора звуковыми сигналами для пешеходов с ограниченными возможностями (п. 38, 39, 42, 43, 45–47 Правил, приложение 1 к Правилам).

Сигналы и жесты регулировщика

Случаи регулирования движения транспортных средств и пешеходов регулировщиком. Сигналы жезлом или жестом руки, их значение. Звуковые сигналы регулировщика, подающиеся через громкоговорящее устройство и свистком (п. 2.59, 35–37 Правил).

Дорожные знаки

История появления дорожных знаков. Международные соглашения о дорожных знаках и сигналах. Назначение дорожных знаков. Постоянные и временные дорожные знаки. Дорожные знаки: запрещающие, предписывающие, информационно-указательные, сервиса и дополнительной информации (дорожные знаки 3.10, 4.5.1, 4.5.2, 4.6.1, 4.6.2, 5.12–5.14, 5.16, 5.17, 5.22.1–5.26.2, 5.38–5.41, 6.1, 6.2, 6.6–6.15, 7.1.1, 7.1.3, 7.1.4, 7.2.1, 7.4.7, 7.5.1–7.5.7, 7.17, 7.18, 7.23 (приложение 2 к Правилам)).

Дорожная разметка

Назначение дорожной разметки, ее роль в организации движения транспортных средств и пешеходов. Виды дорожной разметки. Соответствие дорожной разметки дислокации дорожных знаков. Действия пешеходов при наличии дорожной разметки на дороге (п. 2.46, 2.69, 114 Правил, дорожная разметка 1.14.1–1.15, 1.15, 1.17.1, 1.17.2 (приложение 3 к Правилам)).

Личная безопасность (8 ч)

Правила безопасного поведения в учреждении образования
Опасность конфликтов в классе. Способы разрешения проблем, возникающих между сверстниками.

Безопасность работы в Интернете

Возможные опасности в Интернете: мошенничество, манипулирование, переписка на эротические темы (секстинг), игровая зависимость. Правила безопасной работы в Интернете.

Безопасность в доме

Ценность семейных отношений. Поведение при семейных скандалах. Недопустимость семейных ситуаций, в которых учащиеся являются причиной ссор. Опасность участия в скандалах у соседей. Адреса обращения за помощью.

Безопасность во время массовых мероприятий

Массовые мероприятия. Правила поведения в ходе массовых мероприятий. Опасность участия в несанкционированных мероприятиях и акциях протеста. Последствия участия в несанкционированных мероприятиях и акциях протеста (ответственность за правонарушения, травматизм).

Безопасное поведение при обнаружении бесхозных предметов

Правила поведения при обнаружении взрывоопасных или бесхозных предметов. Правила обращения со взрывоопасными предметами, пиротехническими изделиями, новогодними аксессуарами, ответственность за их использование.

Раздел ЗАЩИТА ОТ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ (7 ч)

Пожарная безопасность

Правила пожарной безопасности при проведении праздничных и общественных мероприятий

Правила пожарной безопасности при организации новогодних праздников. Пожарная безопасность при украшении новогодних елок, использовании елочных гирлянд, освещении помещений, в местах проведения праздничных мероприятий. Недопустимость использования пиротехнических изделий и зажженных свечей вблизи новогодней елки или в толпе. Меры безопасности при покупке и использовании пиротехнических изделий. Выбор места для запуска фейерверков. Необходимость соблюдения правил пожарной безопасности при посещении объектов с массовым пребыванием людей. Действия в случае возникновения пожара на указанных объектах.

Знаки пожарной безопасности

Предупреждающие, предписывающие, запрещающие, указательные знаки безопасности. Примеры их применения и места установки. Знаки пожарной безопасности, размещенные в здании учреждения образования и на его территории.

Безопасность в чрезвычайных ситуациях

Чрезвычайные ситуации, связанные с разрушением зданий. Аварии на транспорте. Ситуации с наличием опасных веществ. Способы защиты в чрезвычайных ситуациях.

Природные чрезвычайные ситуации

Виды метеорологических чрезвычайных ситуаций: буря, ураган, смерч, шквал, ливневый дождь, крупный град, сильная жара, сильный туман, сильный снегопад, сильная метель, гололед, сильный мороз, засуха, заморозки. Их возможные последствия. Меры безопасного поведения.

Природные пожары

Лесные, полевые, торфяные пожары. Причины их возникновения. Их опасность. Меры по их предотвращению. Вред, наносимый пожарами природным экосистемам.

Раздел ОКРУЖАЮЩАЯ СРЕДА И БЕЗОПАСНОСТЬ (7 ч)

Опасная флора и фауна

Виды опасных растений. Ожоги. Отравления.

Опасные насекомые. Способы защиты от опасных насекомых.

Профилактика укусов и травм, наносимых животными. Признаки бешенства у животных. Поведение с домашними животными, при встрече с чужими и бездомными животными.

Безопасное поведение на водоемах

Местные водоемы. Опасные игры у водоемов. Поведение на набережных. Правила пользования маломерными судами. Правила и приемы спасания на водах. Демонстрация приемов спасания на водах и приемов оказания помощи при утоплении.

Правила и приемы спасания на водах

Приемы оказания первой помощи при утоплении.

Опасность гололеда

Гололед, как опасное явление природы. Повышенная опасность травмирования в гололед. Меры безопасности при движении на скользких участках дороги или тротуара.

Раздел ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ (5 ч)

Безопасность личного здоровья

Личная гигиена – путь к здоровью. Питание и здоровье. Физическая культура и разумное закаливание. Одежда в соответствии с погодой. Роль профилактических прививок для здоровья. Вред курения, наркотиков и алкоголя.

Профилактика травматизма

Виды травм. Причины травм. Оказание первой помощи.

Компьютер и его влияние на здоровье

Сколиоз и нарушение осанки. Зрительный анализатор. Профилактика нарушений зрения и глазных болезней.

Мобильный телефон и здоровье

Мобильный телефон – источник электромагнитного излучения. Подростки – группа риска неблагоприятного воздействия на здоровье электромагнитных излучений. Меры профилактики неблагоприятного воздействия сотовой связи на организм. Безопасное хранение и использование мобильного телефона. Смартфоны и селфи: положительное и отрицательное влияние.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ VI КЛАССА

Личностные результаты учебной деятельности:

осознание учащимися необходимости безопасного поведения при участии в дорожном движении;

осознание важности и необходимости ведения здорового образа жизни;

наличие таких качеств личности, как внимательность и осторожность;

способность осознанно относиться к безопасности в учреждении образования, на улице, в природе;

понимание опасности конфликтного поведения;

способность ответственно относиться к личной гигиене и репродуктивному здоровью.

Предметные результаты учебной деятельности:

понимание взаимосвязи безопасного поведения с предупреждением травматизма в различных опасных ситуациях;

понимание роли бесконфликтного поведения как пути профилактики опасностей;

осознание необходимости обеспечения собственной безопасности во время движения или ДТП;

умение правильно вести себя в условиях ДТП;

умение использовать знания о технических средствах организации дорожного движения (сигналов светофора, сигналов и жестов регулировщика, дорожных знаков) в условиях дорожного движения;

соблюдение правил пожарной безопасности при нахождении в здании учреждения образования;

соблюдение правил безопасности на праздничных и массовых мероприятиях в учреждении образования и дома;

понимание норм безопасного поведения при общении со сверстниками, педагогами, родителями;

способность использовать знание правил здорового образа жизни;

способность различать признаки опасности в дорожном движении;

способность различать признаки информационной опасности;

знание способов защиты от опасных животных;

знание приемов оказания первой помощи при травмах или утоплении;

знание способов тушения возгораний в начальной стадии;

умение пользоваться первичными средствами пожаротушения;

способность безопасно интерпретировать значение знаков пожарной безопасности;

умение самостоятельно эвакуироваться при возникновении опасности;
знание правил безопасности при пользовании маломерными судами.

Линейно-концентрический принцип построения содержания учебного предмета «Основы безопасности жизнедеятельности» в VI классе обусловил использование следующих **видов и способов деятельности**:

регулятивные: самостоятельная и мотивированная организация своей познавательной деятельности; прогнозирование, контроль, коррекция и оценка результатов своей деятельности; постановка целей; моделирование ситуаций безопасного поведения в повседневной жизни; составление схем, инструкций, алгоритмов безопасного поведения, в том числе в криминогенной обстановке; действия с информацией: получение, переработка, сохранение и передача; поиск информации по заданной теме в различных источниках; нахождение оптимальных способов достижения поставленной цели; оценка полученных результатов, публичное их представление; оказание первой медицинской помощи при отравлении пищевыми продуктами;

коммуникативные: ведение диалога; высказывание своей точки зрения и учет точки зрения других людей; доказательство собственной точки зрения; планирование учебного сотрудничества с учителем и сверстниками; выполнение различных социальных ролей в коллективе среди сверстников; оказание помощи, взаимодействие и сотрудничество с окружающими в различных ситуациях; решение конфликтов; отстаивание своей гражданской позиции, мировоззрения; изучение прав, свобод и обязанностей в семье и обществе; участие в тренингах по выработке умения сопротивляться групповому давлению, преодолевать стрессы, страх;

познавательные: распознавание и оценка различных опасных и чрезвычайных ситуаций в окружающей среде; ознакомление с новыми понятиями; рассмотрение, анализ и решение ситуационных задач (с использованием мультимедийной презентации, видеороликов), связанных с дорожным движением, пожарной, радиационной, личной безопасностью; анализ объектов с выделением их существенных и несущественных признаков; установление причинно-следственных связей, выдвижение гипотез и их обоснование; анализ, сравнение, классификация основных задач, которые решает МЧС Республики Беларусь по защите населения от чрезвычайных ситуаций; проведение тщательного наблюдения; изучение безопасного поведения до и во время посещения мест скопления большого количества людей, до и во время проявления опасных природных явлений; проигрывание действий в случае опасной или чрезвычайной ситуации, взятия в заложники; изучение гидрологических чрезвычайных ситуаций, правил дорожного движения, правил пожарной безопасности, изучение перечня мероприятий по защите здоровья населения, проводимых в местах с неблагоприятной экологической обстановкой; изучение правил безопасного поведения дома в случае отсутствия взрослых, в случае обнаружения бесхозных или подозрительных предметов, при встрече с незнакомыми людьми, правил здорового образа жизни; осуществление практической деятельности по приобретению привычки соблюдать правила в качестве пешехода/пассажира; самостоятельное выполнение заданий в соответствии с тематикой учебной программы, творческих заданий; оценка состояния окружающей среды.

Для диагностики сформированности у учащихся умений и навыков рекомендуются следующие **формы контроля**: фронтальный опрос; индивидуальный опрос; практикум; тестирование; зачет.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Асновы бяспекі жыццядзейнасці»
для VI класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Найважнейшай складовай часткай сістэмы грамадскай бяспекі ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца навучанне падрастаючага пакалення асновам бяспекі жыццядзейнасці, што замацавана ў Дырэктыве Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 11 сакавіка 2004 г. № 1 «О мерах по укреплению общественной безопасности и дисциплины».

Ключавая роля ў справе падрыхтоўкі падрастаючага пакалення да бяспечнай жыццядзейнасці належыць установам агульнай сярэдняй адукацыі, у якіх вывучэнне ўсіх вучэбных прадметаў робіць свой унёсак у фарміраванне ў вучняў сучаснага ўзроўню культуры бяспекі. Асаблівае месца сярод прадметаў займае вучэбны прадмет «Асновы бяспекі жыццядзейнасці» (далей АБЖ), праз змест якога рэалізуецца падрыхтоўка навучэнцаў да бяспечнай жыццядзейнасці ў рэальным навакольным асяроддзі – прыродным, тэхнагенным і сацыяльным. Толькі праз адукацыю можна забяспечыць павышэнне агульнага ўзроўню культуры насельніцтва краіны ў галіне бяспекі жыццядзейнасці і зніжэнне адмоўнага ўплыву «чалавечага фактару» на бяспеку жыццядзейнасці асобы, грамадства і дзяржавы.

Мэта навучання асновам бяспекі жыццядзейнасці – фармаванне ў вучняў практыкі бяспечных паводзін, развіццё асобасных, маральных і фізічных якасцяў, якія з'яўляюцца асновай бяспечных паводзін, і выхаванне адказнага стаўлення да асабістай і грамадскай бяспекі.

Задачы навучання:

сфармаваць ўяўленне аб асновах бяспекі жыццядзейнасці;
забяспечыць засваенне ведаў аб дзяржаўнай сістэме папярэджання і ліквідацыі надзвычайных сітуацый;

садзейнічаць набыццю практычнага вопыту па распазнанні і ацэнцы розных небяспечных і надзвычайных сітуацый навакольнага асяроддзя па характэрных прыкметах іх праявы, а таксама на аснове аналізу спецыяльнай інфармацыі, атрыманай з розных крыніц;

развіць здольнасць ацэньваць небяспечныя сітуацыі, прымаць рашэнні і дзейнічаць бяспечна з улікам сваіх магчымасцяў;

сфармаваць мадэлі бяспечных паводзінаў ва ўмовах паўсядзённага жыцця і ў розных небяспечных і надзвычайных сітуацыях;

закласці асновы здаровага ладу жыцця.

Вучэбная праграма заснавана на ідэях асобасна арыентаванага, дзейнаснага і кампетэнтнаснага падыходаў да адбору зместу адукацыі і арганізацыі адукацыйнага працэсу.

Асобасна арыентаваны падыход неабходны для стварэння ўмоў для праяўлення і развіцця асобасных якасцяў вучняў, уліку іх інтарэсаў, індывідуальных асаблівасцяў і магчымасцяў. Яго рэалізацыя забяспечыць дасягненне запланаваных вынікаў і створыць аснову для самастойнага паспяховага засваення навучэнцамі ведаў пра небяспеку рознага паходжання, меры па яе прадукіненні, ліквідацыі наступстваў; набыцця уманняў прымаць рашэнні і дзейнічаць бяспечна з улікам сваіх магчымасцяў.

Рэалізацыя ідэй *дзейнаснага* падыходу дазволіць уключыць вучняў у самастойную вучэбна-пазнавальную дзейнасць, у навучанне яе прыёмам. Толькі праз уласную

актыўную дзейнасць навучэнец зможа спасцігаць асновы бяспечнай жыццядзейнасці, развіваць і ўдасканалваць асобасныя якасці, неабходныя для таго, каб паводзіць сябе бяспечна ў розных жыццёвых сітуацыях.

Рэалізацыя *кампетэнтнаснага падыходу* да адбору зместу адукацыі і арганізацыі адукацыйнага працэсу па асновах бяспечнай жыццядзейнасці ўдасканаліць падрыхтоўку вучняў да жыцця, фарміраванне ў іх *ключавых кампетэнцый ў галіне бяспекі жыццядзейнасці*:

Каштоўнасца-сэнсавыя – здольнасць бачыць і разумець навакольны свет, арыентавацца ў ім, распазнаваць і ацэньваць розныя небяспечныя і надзвычайныя сітуацыі навакольнага асяроддзя, ўсведамляць, што найвышэйшая каштоўнасць грамадства – чалавек, яго жыццё і здароўе; валоданне ўменнем выбіраць мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў і ўчынкаў, прымаць рашэнні, ацэньваць свае паводзіны, рысы свайго характару, свой фізічны і эмацыйны стан.

Вучэбна-пазнавальныя – валоданне ўменнямі вызначаць мэты пазнавальнай дзейнасці па асновах бяспекі жыццядзейнасці, арганізоўваць яе, знаходзіць аптымальныя спосабы дамагчыся пастаўленай мэты, знаходзіць альтэрнатыўныя шляхі і сродкі вырашэння складаных сітуацый, ацэньваць атрыманыя вынікі і публічна падаваць іх; здольнасць усталёўваць прычынна-следчыя сувязі таго, што адбываецца ў навакольным асяроддзі; валоданне ўменнем самастойна выконваць разнастайныя творчыя працы, распрацоўваць праекты; здольнасць арганізоўваць і праводзіць вучэбна-даследчую працу.

Камунікатыўныя – валоданне ўменнямі самастойна ўступаць у кантакт з любым суразмоўцам, выконваць нормы і правілы зносін, слухаць суразмоўцу, выяўляючы павагу і памяркоўнасць да чужых поглядаў, выказваць, аргументаваць і ў культурнай форме бараніць ўласную думку, па магчымасці пазбягаць або разумна вырашаць канфлікты ў зносінах з аднагодкамі, змяняць пры неабходнасці свае маўленчыя паводзіны, карэктна завяршаць сітуацыю зносін; валоданне навыкамі працы ў групе; рознымі сацыяльнымі ролямі ў калектыве; здольнасць дапамагаць навакольным і ўзаемадзейнічаць з імі ў сітуацыях, небяспечных для іх фізічнага, псіхалагічнага здароўя і жыцця.

Інфармацыйныя – валоданне ўменнем самастойна інтэрпрэтаваць, сістэматызаваць, крытычна ацэньваць і аналізаваць атрыманую пры дапамозе рэальных аб'ектаў (тэлевізара, магнітафона, тэлефона, факса, камп'ютэра, прынтэра, мадэма) і інфармацыйных тэхналогій (аўдыё – і відэазапісы, электроннай пошты, СМІ, Інтэрнэту) інфармацыю з пазіцыі вырашаемай задачы, рабіць аргументаваныя высновы з мэтай пазбегнуць махлярства, падману, небяспечных кантактаў з незнаёмцамі у Інтэрнэце; здольнасць свядома ўспрымаць інфармацыю, якая распаўсюджваецца па каналах СМІ.

Асобнага самаўдасканалення – валоданне спосабамі фізічнага, духоўнага і інтэлектуальнага самаразвіцця; наяўнасць асобных якасцяў, якія гарантуюць бяспечныя паводзіны ў розных жыццёвых сітуацыях.

Здароўезберагальныя – валоданне спосабамі эмацыйнай самарэгуляцыі, самападтрымкі і самакантролю; валоданне навыкамі асабістай гігіены, ўменнямі клапаціцца аб уласным здароўі; наяўнасць патрэбы выконваць нормы здаровага ладу жыцця; наяўнасць ўнутранай экалагічнай культуры; наяўнасць вопыту арыентавання ў прадуктах харчавання; здольнасць адрозніваць карысныя і шкодныя звычкі, супрацьстаяць ціску навакольных у набыцці шкодных звычак; валоданне элементарнымі спосабамі аказання першай дапамогі.

Праблематыка бяспекі ахоплівае многія сферы чалавечай дзейнасці і з'яўляецца вынікам ўзаемадзеяння людзей з навакольным асяроддзем, светам і чалавецтвам у цэлым. Вучэбнай праграмай вызначаны для разгляду наступныя зместавыя лініі з вобласці бяспекі жыццядзейнасці: асабістая і калектыўная бяспека; распазнаванне і ацэнка розных небяспечных і надзвычайных сітуацый, абарона ад іх; навакольнае асяроддзе і бяспека ў ім; стаўленне да здароўя і здаровага ладу жыцця.

Пры адборы зместу вучэбнай праграмы і яе пабудове ўлічаныя педагагічныя прынцыпы адукацыйнага працэсу ў галіне асноў бяспекі жыццядзейнасці: *мінімізацыя тэарэтычных звестак* з улікам іх значнасці для практыкі; *бесперапыннасць навучання і*

паступовае павелічэнне інфармацыйнай і выхаваўчай нагрукі вучняў у галіне асноў бяспекі жыццядзейнасці з улікам іх узроставых асаблівасцяў і ўзроўню падрыхтоўкі па астатніх вучэбных прадметах у кожным класе.

Агульным прынцыпам пабудовы вучэбнай праграмы, які аб'ядноўвае яе раздзелы, з'яўляецца *прынцып пашырэння сацыяльнага вопыту бяспечнай жыццядзейнасці* вучняў.

Навучальны матэрыял у вучэбнай праграме пададзены сістэмай паняццяў, азначэнняў, правілаў, якія складаюць тэарэтычную базу для фармавання ў вучняў вопыту бяспечных паводзін у паўсядзённым жыцці.

Спецыфіка вучэбнага прадмета «Асновы бяспекі жыццядзейнасці» раскрываецца ў назвах і змесце яго раздзелаў:

- I. «Асабістая і калектыўная бяспека»;
- II. «Абарона ад надзвычайных сітуацый»;
- III. «Навакольнае асяроддзе і бяспека»;
- IV. «Здаровы лад жыцця».

Размеркаванне зместу кожнага раздзелу па класах навучання абапіраецца на вопыт практычнай дзейнасці навучэнцаў рознага ўзросту, узровень агульнага развіцця. У кожнага раздзелу свае задачы. Аднак комплекснае іх рашэнне дазваляе дасягнуць мэты вывучэння прадмета.

Галоўнымі задачамі раздзелу «Асабістая і калектыўная бяспека» з'яўляюцца: азнаямленне вучняў з асноўнымі відамі бяспекі жыццядзейнасці (транспартнай, антыкрымінальнай, псіхалагічнай, сацыяльнай); развіццё ў іх індывідуальных якасцяў, якія забяспечваюць асабістую бяспеку; назапашванне практычнага вопыту па распазнанні і ацэнцы розных небяспечных і надзвычайных сітуацый навакольнага асяроддзя (ва ўстанове адукацыі, у хатніх умовах, у транспартных сродках, на дарогах, у двары, у прыродзе) па характэрных прыкметах іх выяўлення.

Змест раздзелу «Асабістая і калектыўная бяспека» дазваляе не толькі пазнаёміць вучняў з правіламі паводзінаў дома ў выпадку адсутнасці дарослых, з правіламі паводзінаў у выпадку выяўлення нічыйных або падазроных прадметаў, пашырыць ўяўленне аб ўзаемаадносінах з аднагодкамі, аб старонніх (чужых, незнаёмых) людзях і аб паводзінах пры сустрэчы з такімі людзьмі, але і сфармаваць мадэлі бяспечных паводзін ва ўмовах паўсядзённага жыцця.

У сістэме асабістай і калектыўнай бяспекі асаблівае месца займае транспартная бяспека, што абумоўлена павелічэннем ліку ахвяр аўтамабільных аварыяў, водных, паветраных і чыгуначных катастроф. У вучэбнай праграме ў раздзеле «Асабістая і калектыўная бяспека» адведзена значная колькасць гадзін на разгляд пытанняў асабістай і калектыўнай бяспекі пры ўдзеле ў дарожным руху: прадугледжана вывучэнне правілаў дарожнага руху, правілаў бяспечных паводзін удзельнікаў дарожнага руху на дарогах, у транспартных сродках, прадугледжана стварэнне ўмоў для набыцця звычкі выконваць правілы ў якасці і пешахода, і пасажыра, і кіроўцы, фарміраванне здольнасці выкарыстоўваць атрыманыя веды ў практычнай дзейнасці.

Асабістая і калектыўная (грамадская) бяспека складаюць базавы сэнс паняцця «бяспека жыццядзейнасці», якое можна вызначыць як бяспечнае ўзаемадзеянне чалавека з асяроддзем жыцця. У сувязі з гэтым пытанні асабістай і калектыўнай бяспекі разглядаюцца ва ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы з пункту гледжання іх тэматыкі і задач.

Змест раздзелу «Абарона ад надзвычайных сітуацый» складае сістэма ведаў аб надзвычайных сітуацыях, аб існуючай цеснай узаемасувязі паміж станам навакольнага асяроддзя, створанай чалавекам тэхнаферай, сацыяльнай сферай і катастрофамі.

У раздзел «Абарона ад надзвычайных сітуацый» складовай часткай ўвайшоў матэрыял аб правілах пажарнай бяспекі. У сувязі з такімі рэальнымі сітуацыямі, як старэнне і няправільная эксплуатацыя электрасетак значнай часткі жылога фонду краіны, павелічэнне паверхавасці новабудоўляў, павышэнне магутнасці бытавых электрапрыбораў, якія ўключаюцца ў сетку, атрыманыя пры вывучэнні раздзела ведаў аб пажарнай бяспецы становяцца паўплываюць на развіццё ў навучэнцаў здольнасці ацэньваць

ступень небяспекі, прымаць рашэнні і дзейнічаць бяспечна з улікам сваіх магчымасцяў, паводзіць сябе так, каб не станавіцца прычынай небяспечных сітуацый.

Змест раздзела «Навакольнае асяроддзе і бяспека» накіраваны на выпрацоўку бяспечных паводзін падрастаючага пакалення ў найбліжэйшым асяроддзі: у доме, у двары, ва ўстановах адукацыі, у месцах вялікага скаплення людзей, на вадаёмах і каля іх у розны час года, у прыродных умовах, пры сустрэчы з жывёламі. Набытыя веды і ўменні будуць выкарыстоўвацца ў практычнай дзейнасці і паўсядзённым жыцці. Школьнікі навучацца быць пільнымі і асцярожнымі пры пагрозе тэрарыстычнага акту, а ў выпадку неабходнасці аператыўна і правільна звяртацца (выклікаць) у адпаведныя службы экстранай дапамогі.

Раздзел «Здаровы лад жыцця» вырашае задачы маральнага выхавання навучэнцаў, атрымання сістэматызаваных уяўленняў пра асабістае здароўе, здаровы лад жыцця, здароўе насельніцтва, фармавання індыўдуальнай сістэмы здаровага ладу жыцця, захавання і ўмацавання здароўя, а таксама набыцця ўменняў аказваць першую дапамогу пры апёках, абмаражэннях, ударах, крывацёках. У кожным класе нададзена ўвага набыццю карысных звычак. Адмыслова падаецца ў вучэбнай праграме матэрыял аб шкодных звычках (тытунекурэнні, ўжыванні наркатыхных рэчываў і алкаголю): яны разглядаюцца з пункту гледжання ўплыву на здароўе і наступстваў, да якіх могуць прывесці. У змест раздзелу ўключаны навучальны матэрыял антынаркатыхнай бяспекі, якая стала ў апошнія гады адной з важных умоў выжывання значнай часткі маладога пакалення, схільнай да алкагольнай або наркатыхнай залежнасці. Акрамя таго, у раздзеле «Здаровы лад жыцця» пададзены тэмы, вывучэнне якіх дазволіць выхаваць пачуццё адказнасці за асабістую бяспеку, каштоўнаснае стаўленне да свайго здароўя і жыцця, сфармаваць у навучэнцаў ўменне бараціцца ад бактэрыяльных і вірусных інфекцый, грыбковых і паразітных захворванняў, пазнаваць і пазбягаць атрутных насякомых, змей, грыбы і расліны. Праграмай прадугледжана бесперапыннасць навучання правільным дзеянням у небяспечных для жыцця і здароўя ўмовах, пры ўзнікненні надзвычайных сітуацый.

Вучэбная праграма пабудавана па лінейна-канцэнтрычным прынцыпе: навучальны матэрыял асноўных частак пададзены ў змесце кожнага класа, але пры гэтым ён паступова ўскладняецца і пашыраецца, уводзяцца новыя тэмы, якія раней не разглядаліся.

Настаўнік мае права змяніць паслядоўнасць вывучэння раздзелаў і тэм для кожнага класа з улікам мясцовых умоў і наяўнасці матэрыяльна-тэхнічнай базы, пры ўмове захавання цэласнасці сістэмы падрыхтоўкі навучэнцаў, не парушаючы пры гэтым логікі вывучэння.

VI КЛАС

(35 г)

Раздзел «АСАБІСТАЯ І КАЛЕКТЫЎНАЯ БЯСПЕКА»

(16 г)

Правілы дарожнага руху (8 г)

Дарожна-транспартныя здарэнні

Прычыны ўзнікнення і вынікі дарожна-транспартных здарэнняў з удзелам дзяцей. Прычыны траўміравання дзяцей пры дарожна-транспартных здарэннях. Выкананне правілаў бяспечных паводзін пры ўдзеле ў дарожным руху – залог бяспекі дарожнага руху. Дзеянні вучняў, калі яны аказаліся сведкамі або ўдзельнікамі ДТЗ (п. 2.4, 2.14, 2.17, 2.18, 2.43, 33, 34 Правілаў).

Святлафоры і іх сігналы

Вiды святлафoрaў (пeшaхoднaя, тpaнcпapтнaя, святлaфoрa нa чыгуначнaм пeрaездзe). Знaчeннe cігнaлaў святлaфoрaў длa ўдзeльнiкaў дaрoжнaгa руху. Рeгулaвaннe руху пeшaхoдaў прa дaпaмoзe cігнaлaў святлaфoрa. Супрaвaджeннe cвeтлaвaх cігнaлaў нa святлaфoрaх гукaвымі cігнaлaмi длa пeшaхoдaў з aбмeжaвaнaмi мaгчымacцямi (п. 38, 39, 42, 43, 45–47 Прaвiлaў, дaдaтaк 1).

Сiгнaлы і жэcты рeгулiрoўшчыкa

Выпaдкi рeгулaвaннa руху тpaнcпapтнaх cрoдкaў і пeшaхoдaў рeгулiрoўшчыкaм. Стaнoвiшчa кoрпyca рeгулiрoўшчыкa і жэcты, iх знaчeннe. Гукaвыя cігнaлы рeгулiрoўшчыкa, якiя пaдaюцa прaз гукaўзмaцнaльнyю прылaдy і cвiткoм (п. 2.59, 35–37 Прaвiлaў).

Дaрoжнaя знaкi

Гiстoрaя з'яўлeннa дaрoжнaх знaкaў. Мiжнaрoднaя пaгaднeннi aб дaрoжнaх знaкaх і cігнaлaх. Прызнaчeннe дaрoжнaх знaкaў. Пacтaяннaя і чacoвaя дaрoжнaя знaкi. Дaрoжнaя знaкi: зaбapaнaльнaя, пpaдпiсвaльнaя, iнфapмaцыйнa-ўкaзaльнaя, cэpвicy і дaдaткoвaй iнфapмaцый (дaрoжнaя знaкi 3.10, 4.5.1, 4.5.2, 4.6.1, 4.6.2, 5.12–5.17, 5.22.1–5.26.2, 5.38–5.41, 6.1, 6.2, 6.6–6.15, 7.1.1, 7.1.3, 7.1.4, 7.2.1, 7.4.7, 7.5.1–7.5.7, 7.17–7.18, 7.23 (дaдaтaк 2 дa Прaвiлaў)).

Дaрoжнaя рaзмeткa

Прызнaчeннe дaрoжнaй рaзмeткi, яe рoлa ў aргaнiзaцыйнaм руху тpaнcпapтнaх cрoдкaў і пeшaхoдaў. Вiды дaрoжнaй рaзмeткi. Aдпaвeднacць дaрoжнaй рaзмeткi дыcлaкaцый дaрoжнaх знaкaў. Дзeяннi пeшaхoдaў прa нaяўнacцi дaрoжнaй рaзмeткi нa дaрoзe (п. 2.46, 2.69, 114 Прaвiлaў, дaрoжнaя рaзмeткa 1.14.1–1.14.3, 1.15, 1.17.1, 1.17.2 (дaдaтaк 3 дa Прaвiлaў)).

Acабiстaя бaцкa (8 г)

Прaвiлы бaцкaнaх пaвoдзiн вa ўcтaнoвe aдукaцый

Нeбaцкa кaнфлiктaў у клacе. Спoсaбы вaрaшeннa пpaблeм, якiя ўзнiкaюць пaмiж aднaгoдкaмi.

Бaцкa пpaцы ў Інтэрнэцe

Мaгчымaя нeбaцкa ў Інтэрнэцe: мaхлaрcтвa, мaнiпyлaвaннe, лiстaвaннe нa эpaтaчнaя тэмы (ceкcтiнг), гyльнaвaя зaлeжнacць. Прaвiлы бaцкaнaй пpaцы ў Інтэрнэцe.

Бaцкa ў дoмe

Кaштoўнacць cямeйнaх знociн. Пaвoдзiны прa cямeйнaх cкaндaлaх. Нeдaпyшчaльнacць cямeйнaх cитyaцый, y якiх нaвyчeнцы з'яўлaюцa кpынiцaй cвapaк. Нeбaцкa ўдзeлy ў cкaндaлaх y cyceдзaў. Aдpacы звapaтy зa дaпaмoгaй.

Бaцкa пaдчac мacaвaх мepaпpиeмcтвaў

Мacaвaя мepaпpиeмcтвa. Прaвiлы пaвoдзiн пaдчac мacaвaх мepaпpиeмcтвaў. Нeбaцкa ўдзeлy ў нecaнкцыйнaвaнaх мepaпpиeмcтвaх і aкцый пpaтэcтy. Нacтyпcтвa aд yдзeлy ў нecaнкцыйнaвaнaх мepaпpиeмcтвaх і aкцый пpaтэcтy (aдкaзнacць зa пpaвaпapyшeннi, тpaўмaтызм).

Бaцкaнaя пaвoдзiнa прa вaыўлeннi бeзгacпaдapнaх пpaдмeтaў

Правiлы паводзiн пры выяўленнi выбухованебяспечных або нiчыйных прадметаў. Правiлы абыходжаннa з выбуханебяспечнымi прадметамi, пiратэхнiчнымi сродкамі, навагоднiмi аксэсуарамi; адказнасць за iх выкарыстанне.

Раздзел «АБАРОНА АД НАДЗВЫЧАЙНЫХ СIТУАЦЫЙ» (7 гадзiн)

Пажарная бяспека

Правiлы пажарнай бяспекi падчас правядзеннa святаў i грамадскiх мерапрыемстваў

Правiлы пажарнай бяспекi пры арганiзацыi навагоднiх святаў. Пажарная бяспека пры ўпрыгожваннi навагоднiх ёлак, выкарыстаннi ёлачных гiрлянд, асвятленнi памяшканнa, у месцах правядзеннa святачных мерапрыемстваў. Недапушчальнасць выкарыстаннa пiратэхнiчных вырабаў i запаленых свечак ля навагодняй елкi або ў натоўпе. Меры бяспекi пры куплi i выкарыстаннi пiратэхнiкi, выбар месца для запуску феерверкаў з улiкам названых для дадзенага выгляду пiратэхнiкi характарыстык. Неабходнасць захаваннa правiлаў пажарнай бяспекi пры наведваннi аб'ектаў з масавым знаходжаннем людзей. Дзеяннi ў выпадку ўзникнення пажару на азначаных аб'ектах.

Знакi пажарнай бяспекi

Папераджальныя, прадпiсальныя, забараняльныя, указальныя знакi бяспекi. Прыклады iх прымянення i месцы ўсталявання. Знакi пажарнай бяспекi, размешчаныя ў будынку ўстановы адукацыi i на яго тэрыторыi.

Бяспека ў надзвычайных сiтуацыях

Надзвычайныя сiтуацыi, звязаныя з разбурэннем будынкаў. Аварыi на транспарце, сiтуацыi з наяўнасцю небяспечных рэчываў. Спосабы абароны ў надзвычайных сiтуацыях.

Прыродныя надзвычайныя сiтуацыi

Вiды метэаралагiчных надзвычайных сiтуацый: бура, ураган, смерч, шквал, залеўны дождж, буйны град, моцная спякота, моцны туман, моцныя снегапады, моцная мяцелiца, галалёд, моцны мароз, засуха, начныя замаразкi. Магчымыя наступствы. Меры бяспечных паводзiн.

Прыродныя пажары

Лясныя, палявыя, тарфяныя пажары. Прычыны iх узникнення. Iх небяспека. Меры, якiя прымаюцца па iх прадухiленнi. Шкода, якая наносiцца пажарамi ў прыродных экасiстэмах.

Раздзел «НАВАКОЛЬНАЕ АСЯРОДДЗЕ I БЯСПЕКА» (7 г)

Небяспечная флора i фауна

Вiды небяспечных раслiн. Апёкi. Атручваннi. Небяспечныя насякомыя. Спосабы абароны ад небяспечных насякомых. Прафiлактыка ўкусаў i траўмаў, якiя наносацца жывёламі, прыкметы шаленства. Паводзiны з хатнiмi жывёламі, пры сустрэчы з чужымi i бяздомнымi жывёламі.

Бяспечныя паводзiны на вадаёмах

Мясцовыя вадаёмы. Небяспечныя гульнi каля вадаёмаў. Паводзiны на набярэжных. Правiлы карыстання маламернымi суднамі. Правiлы i прыёмы выратавання на водах. Дэманстрацыя прыёмаў ратавання на водах i прыёмаў аказання дапамогі пры ўтапленнi.

Правiлы i прыёмы ратавання на водах

Прыёмы першай дапамогі пры ўтапленнi.

Небяспека галалёду

Галалёд як небяспечная з'ява прыроды. Падвышаная небяспека траўміравання ў галалёд. Меры папярэджання негатыўных наступстваў пры руху на слiзкiх участках дарогi або тратуара.

Раздзел «ЗДАРОВЫ ЛАД ЖЫЦЦЯ»

(5 г)

Бяспека для асабістага здароўя

Асабістая гiгена – шлях да здароўя. Харчаванне i здароўе. Фiзiчная культура i разумнае загартоўванне. Адзенне ў адпаведнасцi з надвор'ем. Роля прафілактычных прышчэпак для здароўя. Шкода курэння, наркатыкаў i алкаголю.

Прафілактыка траўматызму

Вiды траўмаў. Прычыны траўмаў. Аказанне першай дапамогі.

Камп'ютар i яго ўплыў на здароўе

Скалiёз i парушэнне паставы. Глядзельны аналізатар. Прафілактыка парушэнняў зроку i вочных хвароб.

Мабiльныя тэлефоны i здароўе

Мабiльны тэлефон – крынiца электрамагнiтнага выпраменьвання. Падлеткi – група рызыкi неспрыяльнага ўздзеяння на здароўе электрамагнiтных выпраменьванняў. Меры прафілактыкi неспрыяльнага ўздзеяння сотавай сувязi на арганiзм. Бяспечнае захоўванне i выкарыстанне мабiльных тэлефонаў. Смартфоны i сэлфi: станоўчы i адмоўны ўплыў.

Асобасныя вынiкi вучэбнай дзейнасцi:

усведамленне неабходнасцi бяспечных паводзiн пры ўдзеле ў дарожным руху;
усведамленне важнасцi i неабходнасцi вядзення здаровага ладу жыцця;
наяўнасць такіх якасцяў асобы, як уважлiвасць i асцярожнасць;
здольнасць свядома ставiцца да бяспекi ва ўстанове адукацыi, на вулiцы, на прыродзе;

разуменне небяспекi канфлiктных паводзiн;

здольнасць адказна ставiцца да асабiстай гiгiены i рэпрадуктыўнага здароўя.

Прадметныя вынiкi вучэбнай дзейнасцi:

разуменне ўзаемасувязi бяспечных паводзiн з папярэджаннем траўматызму ў розных небяспечных сiтуацыях;

разуменне ролi бесканфлiктных паводзiн у якасцi прафілактыкi небяспекi;

здольнасць адрознiваць прыкметы небяспекi ў дарожным руху;

усведамленне неабходнасцi забеспячэння ўласнай бяспекi падчас дарожна-транспартнага здарэння;

уменне правiльна паводзiць сябе ва ўмовах дарожна-транспартнага здарэння;

уменне выкарыстоўваць веды аб тэхнічных сродках арганізацыі дарожнага руху (сігналаў святлафора, сігналаў і жэстаў рэгуліроўшчыка, дарожных знакаў) ва ўмовах дарожнага руху;

выкананне правілаў пажарнай бяспекі пры знаходжанні ў будынку ўстановы адукацыі;

выкананне правілаў бяспекі на святах і масавых мерапрыемствах у школе і дома;
разуменне нормаў культурных і бяспечных паводзінаў пры зносінах з аднагодкамі, педагогамі, бацькамі;

здольнасць выкарыстоўваць веданне правілаў здаровага ладу жыцця;

здольнасць адрозніваць прыкметы інфармацыйнай небяспекі;

веданне спосабаў абароны ад небяспечных жывёл;

веданне прыёмаў аказання першай дапамогі пры траўмах або ўтапленні;

веданне спосабаў тушэння ўзгаранняў у пачатковай стадыі;

уменне выкарыстоўваць першасныя сродкі пажаратушэння;

здольнасць правільна інтэрпрэтаваць значэнне знакаў пажарнай бяспекі;

уменне самастойна эвакуіравацца пры ўзнікненні небяспекі;

веданне правілаў бяспекі пры выкарыстанні маламерных суднаў.

Лінейна-канцэнтрычны прынцып пабудовы зместу вучэбнага прадмета «Асновы бяспекі жыццядзейнасці» абумовіў выкарыстанне наступных відаў і спосабаў дзейнасці:

Рэгулятыўныя: самастойная і матываваная арганізацыя сваёй пазнавальнай дзейнасці; прагназаванне, кантроль, карэкцыя і ацэнка вынікаў сваёй дзейнасці; пастаноўка мэтаў; мадэляванне сітуацый паўсядзённага жыцця з праявай бяспечных паводзін; складанне схем, інструкцый, алгарытмаў бяспечных паводзін, у тым ліку ў крымінагеннай абстаноўцы; атрыманне, перапрацоўка, захаванне і перадача інфармацыі; пошук у крыніцах рознага тыпу патрэбнай інфармацыі па зададзенай тэме; знаходжанне аптымальных спосабаў дамагчыся пастаўленай мэты; ацэнка атрыманых вынікаў, публічнае іх паданне; аказанне першай медыцынскай дапамогі пры траўмах і ўтапленні.

Камунікатыўныя: вядзенне дыялогу; выказванне свайго пункту гледжання і ўлік меркаванняў іншых людзей; доказ уласнай думкі; планаванне вучэбнага супрацоўніцтва з настаўнікамі і аднагодкамі; выкананне розных сацыяльных роляў у калектыве, у асяроддзі равеснікаў; аказанне дапамогі, узаемадзеянне і супрацоўніцтва з навакольнымі ў розных сітуацыях; вырашэнне канфліктаў; абарона сваёй грамадзянскай пазіцыі, светапогляду; вывучэнне правоў, свабод і абавязкаў у сям'і і грамадстве; удзел у трэнінгах па выпрацоўцы ўмення супраціўляцца групавому ціску, пераадольваць стрэсы, страх.

Пазнавальныя: распазнаванне і ацэнка розных небяспечных і надзвычайных сітуацый навакольнага асяроддзя; азнаямленне з новымі паняццямі; разгляданне, аналіз і рашэнне сітуацыйных задач (з выкарыстаннем слайдаў мультымедычнай прэзентацыі, відэаролікаў), звязаных з дарожным рухам, з пажарнай, радыяцыйнай, асабістай бяспекай; аналіз аб'ектаў з вылучэннем істотных і неістотных прыкмет; устанаўленне прычынна-следчых сувязяў таго, што адбываецца ў навакольным асяроддзі, вылучэнне гіпотэз і іх абгрунтаванне; аналіз, параўнанне, класіфікацыя асноўных задач, якія вырашае МНС Рэспублікі Беларусь па абароне насельніцтва краіны ад надзвычайных сітуацый; правядзенне стараннага назірання; вывучэнне бяспечных паводзінаў перад і падчас наведвання месцаў збору вялікай колькасці людзей, перад і падчас праявы небяспечных прыродных з'яў; прайграванне дзеянняў у выпадку небяспечнай або надзвычайнай сітуацыі, узяцце ў закладнікі; вывучэнне гідралагічных надзвычайных сітуацый, правілаў дарожнага руху, правілаў пажарнай бяспекі, вывучэнне пераліку мерапрыемстваў па абароне здароўя насельніцтва ў месцах з неспрыяльнай экалагічнай становішчам; вывучэнне правілаў бяспечных паводзін дома ў выпадку адсутнасці дарослых, паводзінаў у выпадку выяўлення нічыйных або падазронах прадметаў, правілаў паводзін пры сустрэчы з незнаёмымі людзьмі, правілаў здаровага ладу жыцця; самастойнае выкананне заданняў у адпаведнасці з тэматыкай вучэбнай праграмы, творчых заданняў, ацэнка стану навакольнага асяроддзя.

Для дыягностыкі сфарміраванасці ўменняў і навыкаў рэкамендуюцца наступныя формы кантролю: фронтальнае апытанне; індывідуальнае апытанне; практыкум; тэставанне, залік.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Беларуская мова»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання**

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Мэта вывучэння прадмета «Беларуская мова» – сфарміраваць у вучняў сістэму ведаў пра мову і маўленне, навучыць карыстацца беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо); развіваць камунікатыўную, духоўна-маральную, грамадзянскую і мастацка-эстэтычную культуру вучняў.

Задачы:

засваенне сістэмы мовы (фанетыкі, лексікі, фразеалогіі, складу слова і словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу), заканамернасцей і правіл функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, норм беларускай літаратурнай мовы, развіццё ўменняў карыстацца мовай у розных відах маўленчай дзейнасці (*моўная і маўленчая кампетэнцыі*);

фарміраванне камунікатыўных уменняў на аснове авалодання маўленчай тэорыяй і культурай маўлення, спосабамі перадачы думкі ў вуснай і пісьмовай формах, уменняў ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў (*маўленча-камунікатыўная кампетэнцыя*);

усведамленне мовы як формы выражэння нацыянальнай культуры, узаемасувязі мовы і гісторыі народа, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай мовы, валоданне нормамі маўленчага этыкету, культурай міжнацыянальных зносін; развіццё сродкамі мовы камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай і мастацка-эстэтычнай культуры вучняў (*лінгвакультуралагічная і сацыякультурная кампетэнцыі*).

Працэс развіцця асобы вучня пры навучанні беларускай мове павінен быць узаемазвязаным і садзейнічаць рэалізацыі наступных напрамкаў: **моўнага** (засваенне сістэмы мовы, заканамернасцей і правіл функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, норм беларускай літаратурнай мовы), **маўленчага** (авалоданне спосабамі перадачы думкі сродкамі мовы ў вуснай і пісьмовай формах, у розных відах маўленчай дзейнасці: чытанні, слуханні, гаварэнні, пісьме), **камунікатыўнага** (авалоданне культурай маўлення, правіламі маўленчых зносін, уменнямі ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў), **рытарычнага** (авалоданне рознымі відамі публічных выступленняў (даклад, прывітальнае, развітальнае, віншавальнае, удзячнае слова, анонс падзей, рэкламнае выступленне, наказ, самапрэзентацыя, інструктаж, камплімент і інш.), адпаведнымі рытарычнымі прыёмамі і сродкамі, якія забяспечваюць эфектыўныя зносіны), **лінгвакультуралагічнага** (усведамленне вучнямі мовы як феномена культуры, у якім знайшлі адбітак яе праяўленні, засваенне нацыянальна маркіраваных адзінак беларускай мовы, развіццё здольнасці адэкватна ўжываць іх у маўленні, авалоданне мовай як сістэмай захавання і перадачы каштоўнасцей культуры), **сацыякультурнага** (засваенне сацыяльных норм маўленчых паводзін, культурных каштоўнасцей беларускага народа і агульначалавечых каштоўнасцей, ідэалаў, традыцый, звычаяў, якія рэгулююць узаемадзеянне і паводзіны людзей у грамадстве, фарміраванне здольнасці карыстацца культуразнаўчымі звесткамі ў працэсе маўленчых зносін, развіццё сродкамі мовы інтэлектуальнай, камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў).

Навучанне беларускай мове ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыi абумоўлена практычнай накіраванасцю i сарыентавана на рэалiзацыю кампетэнтнаснага, сiстэмна-функцыянальнага, камунiкатыўна-дзеяснага, лiнгвакультуралагiчнага i сацыякультурнага падыходаў пры выкладаннi ўсiх тэм i раздзелаў.

Сучасная адукацыя скiравана на фармiраванне функцыянальнай пiсьменнасцi. Функцыянальная пiсьменнасць – гэта здольнасць выкарыстоўваць набытыя веды, уменнi i навукi для рашэння максiмальна шырокага дыяпазону жыццёвых задач у розных сферах чалавечай дзейнасцi i сацыяльных узаемаадносiн. Вынiкам развiцця функцыянальнай пiсьменнасцi з'яўляецца авалоданне вучнямi сiстэмай ключавых кампетэнцый, якiя дазваляць эфектыўна прымяняць веды, уменнi i навукi ў практычнай дзейнасцi, паспяхова выкарыстоўваць iх у працэсе сацыяльнай адаптацыi. Любы тып кампетэнцыi не фармiруецца без ведаў (каб умець, трэба ведаць), аднак самi веды не з'яўляюцца самакаштоўнасцю (веды па-за практычнай дзейнасцю, не скiраваныя на асобаснае развiццё чалавека, ператвараюцца ў дагматызм – аднабаковае, схематычнае мысленне). Сучасная адукацыя iмкнецца пераарыентавацца з пазiцыi «ведаць, каб памятаць» на пазiцыю «ведаць, каб умець i дзейнiчаць». У гэтым агульная сутнасць *кампетэнтнаснага падыходу*.

У адносінах да моўнай адукацыi кампетэнтнасны падыход звязаны з фармiраваннем у вучняў моўнай, маўленчай, камунiкатыўнай, рытарычнай, лiнгвакультуралагiчнай i сацыякультурнай кампетэнцыi.

Сiстэмна-функцыянальны падыход забяспечвае засваенне вучнямi моўных сродкаў, адбор i арганiзацыю моўнага матэрыялу для авалодання *моўнай кампетэнцыi*.

Вядома, што задачы навучання мове нельга зводзiць да апiсання сiстэмных адзiнак i з'яў розных моўных узроўняў. Неабходна так наладжваць навучальны працэс, каб вучнi асэнсоўвалi кожную моўную адзiнку, арыентуючыся на асаблiвасцi яе ўжывання ў маўленнi. Менавіта пры такім падыходзе можна забяспечыць асэнсаванне цеснай узаемасувязi i ўзаемаабумоўленасцi ўсiх аспектаў i ўзроўняў моўнай сiстэмы: фанетыкi, лексiкi, фразеалогii, складу слова i словаўтварэння, марфалогii, сiнтаксiсу i стылістыкi. Такi падыход накіроўвае на тое, каб вучнi:

на ўроках мовы не абмяжоўвалiся аналізам моўных фактаў i з'яў, а шмат увагi аддавалi сiнтэзу – складанню сказаў рознай будовы i функцыянальнага прызначэння, стварэнню звязных выказванняў;

пры вывучэннi марфалогii вызначалi, якую сэнсавастылістычную i тэкстаўтваральную ролю выконвае тая ці iншая часцiна мовы; вучылiся адрознiваць часцiны мовы i iх формы на аснове склонавых i сiнтаксiчных пытанняў;

сiстэматычна i паслядоўна фармiравалi i развiвалi арфаграфiчныя i пунктуацыйныя навукi.

Камунiкатыўна-дзеясны падыход дае магчымасць рэальна забяспечыць дзейнасць вучняў у розных маўленчых сiтуацыях, што з'яўляецца асновай фармiравання *маўленча-камунiкатыўнай кампетэнцыi*.

У сувязi з гэтым на першы план у моўнай падрыхтоўцы вучняў выходзiць удасканаленне iх маўленчай практыкi, якая наладжваецца ў форме суразмоўнiцтва, пiсьма, чытання, пераказу i абмеркавання радыё- i тэлеперадач, вучэбных лекцый, дакладаў, паведамленняў.

Рытарычны падыход накіраваны на фармiраванне ў вучняў ведаў аб правiлах маўленчых зносiн, авалоданне дыялагiчнымi i маналагiчнымi сродкамі маўленчага майстэрства, спосабамi ўзаемаразумення i г. д. i садзейнiчае фармiраванню ў вучняў *рытарычнай кампетэнцыi*.

Лiнгвакультуралагiчны падыход звязаны з усведамленнем мовы як формы выражэння нацыянальнай культуры, узаемасувязi мовы i культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікi беларускай мовы i садзейнiчае фармiраванню ў вучняў *лiнгвакультуралагiчнай кампетэнцыi*.

Сацыякультурны падыход накіраваны на асэнсаванне ролi беларускай мовы ў жыццi чалавека i грамадства, засваенне сацыяльных норм маўленчых паводзiн у розных

сітуацыях зносінаў, фарміраванне нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, выхаванне каштоўнасцяў адносінаў да беларускай мовы і культуры, павагі да культурных каштоўнасцяў народаў свету і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *сацыякультурнай кампетэнцыі*.

Асноўныя прынцыпы адбору зместу навучання беларускай мове:

сістэмна-функцыянальны прынцып прадугледжвае цэласнае адлюстраванне ў змесце навучання ўсіх узроўняў моўнай сістэмы (фанетыка, лексіка, фразеалогія, марфеміка, словаўтварэнне, марфалогія, сінтаксіс, арфаграфія, пунктуацыя) і характарыстыку функцыянальных магчымасцей моўных адзінак кожнага ўзроўню (роля, якую яны выконваюць у маўленні);

прынцып мінімізацыі моўнага і маўленчага тэарэтычнага матэрыялу патрабуе адбіраць матэрыял з улікам яго значнасці для дасягнення пастаўленых мэт і задач моўнай адукацыі;

камунікатыўна-рытарычны прынцып азначае, што працэс навучання патрэбна забяспечыць адпаведным зместам для авалодання вучнямі ўсімі відамі маўленчай дзейнасці (слуханне, гаварэнне, чытанне, пісьмо);

прынцып тэкстацэнтрызму мае на ўвазе адбор зместу навучання, які павінен забяспечыць арганізацыю адукацыйнага працэсу на аснове тэксту: тэкст разглядаецца ў якасці мэты (камунікатыўныя ўменні пададзены ў мэце навучання), зместу (вучні авалодваюць уменнямі ствараць тэксты розных тыпаў, стыляў і жанраў) і выніку навучання (авалоданне мовай як сродкам зносінаў).

Лінгвістычны матэрыял падаецца ў праграме лінейна: у V класе вывучаюцца фанетыка і арфаэпія, графіка і арфаграфія, лексіка і фразеалогія; у VI класе – марфеміка і словаўтварэнне, назоўнік, прыметнік, займеннік, лічэбнік; у VII – дзеяслоў, формы дзеяслова (дзеепрыметнік і дзеепрыслоўе), прыслоўе, службовыя часціны мовы і выклічнік. Сістэматычны курс сінтаксісу з’яўляецца прадметам вывучэння ў VIII–IX класах. Аднак першапачатковыя звесткі пра сінтаксіс і пунктуацыю ўводзяцца ўжо ў V класе. Гэта дазваляе на практыцы забяспечыць рэалізацыю такога метадычнага прынцыпу, як вывучэнне марфалогіі на сінтаксічнай аснове (пры вывучэнні часцін мовы выяўляецца іх сінтаксічная функцыя ў сказе). Акрамя таго, задоўга да вывучэння сістэматычнага курса сінтаксісу і пунктуацыі вучні знаёмяцца з асноўнымі сінтаксічнымі паняццямі, што дазваляе фарміраваць у іх пунктуацыйныя ўменні і навыкі, развіваць і ўдасканальваць граматычны лад маўлення, вучыць складаць словазлучэнні рознай будовы, сказы, тэксты і карыстацца імі ў практычнай маўленчай дзейнасці.

У кожным класе прадугледжваюцца ўводныя ўрокі, якія раскрываюць ролю і значэнне беларускай мовы ў жыцці чалавека і грамадства. Гэтыя ўрокі даюць магчымасць фарміраваць лінгвістычны светапогляд і ствараюць эмацыянальны настрой, што садзейнічае павышэнню цікавасці да прадмета і паспяховага яго вывучэння. Веды, атрыманыя на гэтых уроках, падагульняюцца і сістэматызуюцца ў раздзеле «Агульныя звесткі пра мову», які завяршае сістэматычны курс беларускай мовы ў XI класе.

Значнае месца ў праграме адводзіцца паўтарэнню вывучанага. У V класе раздзел «Паўтарэнне вывучанага ў I–IV класах», з’яўляючыся неабходным звязном паміж I і II ступенямі агульнай сярэдняй адукацыі, скіраваны на вырашэнне наступных задач: узнавіць і актуалізаваць, сістэматызаваць і паглыбіць веды, уменні і навыкі, набытыя ў пачатковых класах; у межах магчымага выявіць і ліквідаваць недахопы.

Работа па развіцці маўлення арганізуецца на кожным уроку, пры вывучэнні ўсіх раздзелаў і тэм курса беларускай мовы. Асобныя гадзіны на развіццё звязнага маўлення па гэтай прычыне не выдзяляюцца. Праграма адводзіць асобныя гадзіны толькі на пісьмовыя работы (напісанне пераказаў, перакладаў, сачыненняў, розных відаў дыктантаў).

У адпаведнасці з сучаснымі патрабаваннямі да моўнай і маўленчай падрыхтоўкі вучняў узмоцнена маўленчая накіраванасць курса беларускай мовы. Пры гэтым маўленчая тэорыя (маўленчыя паняцці: тэкст і яго будова, тып, стыль і жанр маўлення, культура маўлення) набліжана да патрабаванняў практыкі, яна з’яўляецца асновай для свядомага фарміравання ўменняў і навыкаў камунікацыі. Апора на маўленчыя паняцці і правілы

маўленчых паводзiн садзейнiчае свядомаму ўдасканаленню вуснага і piсьмовага маўлення вучняў, павышэнню культуры маўленчых паводзiн.

Маўленчая накіраванасць курса прадугледжвае таксама ўзмацненне семантычнага аспекту ў вивучэннi фактаў і з'яў мовы. У праграме ўлiчана тое, што мова з'яўляецца не толькi фармальнай сiстэмай, але і семантычнай. Гэта выклiкала неабходнасць павялiчыць патрабаваннi да слова як назвы паняцця і сродку, з дапамогай якога забяспечваецца сувязь гаворачай асобы з адрасатам. У такім выпадку аналітыка-сiнтэтычная праца вучняў накіравана не толькi на вызначэнне формы і граматычнага значэння слова, але і асэнсаванне яго сэнсава-граматычнай і стылістычнай ролі ў тэксце.

Шмат увагі надаецца выпрацоўцы ўменняў, неабходных для таго, каб тая ці iншая моўная з'ява выкарыстоўвалася ў маўленчай практыцы. Пры такой арганiзацыi навучання галоўным дыдактычным матэрыялам з'яўляюцца тэксты, на аснове якіх вырашаюцца задачы, накіраваныя на засваенне норм лiтаратурнага вымаўлення, граматыкi, правапісу, узбагачаецца слоўнiк вучняў, забяспечваецца iх выхаванне і развiццё. Выбар тэксту як дыдактычнай адзiнкі стварае сiнтаксiчную аснову вивучэння моўных з'яў, якія па-за тэкстам не могуць раскрыць сваiх функцыянальных магчымасцей. Толькi ўступаючы ў граматыка-семантычныя адносiны ў тэксце, моўныя адзiнкі здольныя перадаць змест выказвання. Тэкст на ўроках мовы з'яўляецца сродкам удасканалення камунікатыўных здольнасцей вучняў, забяспечвае магчымасць для развiцця маўленчых навыкаў слухання і разумення, чытання, гаварэння і piсьма.

Асноўная частка праграмы складаецца з трох кампанентаў: *ведавага* (тэарэтычны матэрыял), *аперацыйнага* (спосабы дзейнасцi) і *практычнага* (уменнi і навукi), што ў сукупнасцi і складае змест навучання.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

(70 гадзiн на год, 2 гадзiны на тыдзень,
з iх 10 гадзiн – на piсьмовыя работы)

ВАЛОДАННЕ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВАЙ – АСНОЎНЫ ПАКАЗЧЫК КУЛЬТУРЫ ЧАЛАВЕКА (1 гадзiна)

Нормы сучаснай беларускай лiтаратурнай мовы. Маўленчы этыкет.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць асноўныя нормы сучаснай беларускай мовы, правiлы маўленчага этыкету.

Адрознiваць нормы беларускай лiтаратурнай мовы.

Захоўваць нормы сучаснай беларускай лiтаратурнай мовы ва ўласным вусным і piсьмовым маўленнi.

Тэкст (2 гадзiны)

Тэкст і яго асноўныя прыметы. Спосабы і сродкi сувязi сказаў і частак тэксту.

Паглыбленне паняцця пра разважанне як тып маўлення. *Удзел у дыспуце на тэму «Каго можна назваць сапраўдным сябрам» (на аснове адной крынiцы).*

Чытанне тэкстаў, вызначэнне асноўных прымет тэксту (тэматычнае адзiнства, разгорнутасць, паслядоўнасць, звязнасць, завершанасць). Выяўленне спосабу і сродкаў сувязi сказаў і частак тэксту.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць прыметы тэксту, спосабы і сродкi сувязi сказаў у тэксце.

Вызначаць прыметы тэксту, спосабы і сродкi сувязi сказаў і частак тэксту.

Ствараць вусныя і пісьмовыя выказванні рознай жанрава-стылістычнай прыналежнасці, выкарыстоўваючы словы розных часцін мовы ў якасці сродкаў сувязі сказаў у тэксце.

Удзельнічаць у дыспуце на маральна-этычную тэму.

ПАЎТАРЭННЕ ВЫВУЧАНАГА Ў V–VI КЛАСАХ (2 гадзіны)

Назоўнік, прыметнік, займеннік, лічэбнік як часціны мовы, іх граматычныя прыметы.

Аналіз тэкстаў розных стыляў і жанраў. Абгрунтаванне мэтазгоднасці ўжывання моўных сродкаў з улікам маўленчай сітуацыі.

Будова слова. Словаўтварэнне вывучаных часцін мовы.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Распазнаваць у тэксце назоўнікі, прыметнікі, лічэбнікі, займеннікі, даваць іх граматычную характарыстыку; абгрунтоўваць мэтазгоднасць ужывання моўных сродкаў з улікам маўленчай сітуацыі. Вызначаць граматычныя прыметы вывучаных часцін мовы.

Карыстацца марфалагічнымі моўнымі сродкамі для стварэння ўласных выказванняў.

Стылі маўлення (1 гадзіна)

Паглыбленне паняцця пра стылі маўлення. Стылеўтваральная роля вывучаных часцін мовы.

Чытанне і аналіз тэкстаў розных стыляў, абгрунтаванне выбару моўных сродкаў у іх. Стварэнне вусных і пісьмовых выказванняў, выяўленне сэнсава-стылістычнай ролі слоў розных часцін мовы.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вызначаць ролю вывучаных часцін мовы ў стварэнні тэкстаў розных стыляў маўлення. Абгрунтоўваць выбар моўных сродкаў у тэкстах рознай стылёвай прыналежнасці.

Ствараць вусныя і пісьмовыя выказванні з улікам стылеўтваральнай ролі слоў розных часцін мовы.

Дзеяслоў

(14 гадзін, з іх 1 гадзіна – на пісьмовую работу)

Дзеяслоў як часціна мовы: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля. Правапіс **не (ня)** з дзеясловамі.

Незначальная форма дзеяслова, яе сінтаксічная роля.

Асабовыя і безасабовыя, пераходныя і непераходныя, зваротныя і незваротныя дзеясловы (азнаямленне).

Выяўленне ў тэкстах асабовых, безасабовых і зваротных дзеясловаў, дзеяслоўных словазлучэнняў. Вызначэнне сэнсава-граматычнай і стылістычнай ролі дзеясловаў у тэкстах. Аналіз ужывання дзеясловаў у тэкстах-апiсаннях і тэкстах-апавяданнях.

Трыванні дзеяслова. Правапіс дзеясловаў з суфіксамі **-ава-** (**-ява-**), **-ыва-** (**-іва-**), **-ва-**, **-оўва-** (**-ёўва-**).

Апiсанне моўных з'яў, знаходжанне апiсанняў у тэкстах навуковага стылю.

Лады дзеяслова (абвесны, умоўны, загадны).

Абвесны лад. Часы дзеяслова, утварэнне і ўжыванне часавых форм дзеяслова.

Чытанне і аналіз тэкстаў з дзеясловамі прошлага часу пры назоўніках, якія абазначаюць прафесіі, пасады, званні. Пераказ тэксту з заменай часу дзеясловаў.

Змяненне дзеясловаў I і II спражэнняў. Рознаспрагальныя дзеясловы.

Спосабы ўтварэння дзеясловаў.

Кантрольны дыктант.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю дзеясловаў.

Распазнаваць дзеясловы ў тэксце на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет; суадносіць дзеясловы з аднакаранёвымі словамі іншых часцін мовы; вызначаць сэнсава-граматычную і стылістычную ролю дзеясловаў у тэкстах; рабіць марфалагічны разбор дзеясловаў.

Правільна пісаць дзеясловы ўмоўнага ладу (чытаў *бы*, чытала *б*), суфіксы *-ава-* (*-ява-*), *-ыва-* (*-іва-*), *-ва-*, *-оўва-* (*-ёўва-*) у дзеясловах, асабовыя канчаткі дзеясловаў, *не* (*ня*) з дзеясловамі.

Правільна ўтвараць і ўжываць у вусным і пісьмовым маўленні формы ладу і часу дзеясловаў; ужываць дзеясловы ў прамым і пераносным значэнні; карыстацца дзеясловамі-сінонімамі і дзеясловамі-антонімамі; правільна ўжываць у сказах дзеясловы прошлага часу пры назоўніках, якія абазначаюць прафесіі, пасады, званні; карыстацца дзеясловамі ў якасці тэкстаўтваральнага сродку, а таксама з улікам тыпу тэксту (дзеясловы са значэннем стану, наяўнасці – у тэкстах-апісаннях, дынамічныя дзеясловы – у тэкстах-апавяданнях).

Пераказваць тэксты з заменай часу дзеясловаў.

Дзеепрыметнік

(12 гадзін, з іх 3 гадзіны – на пісьмовыя работы)

Дзеепрыметнік як асобая форма дзеяслова: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля.

Скланенне поўных дзеепрыметнікаў, правапіс іх склонавых канчаткаў.

Дзеепрыметнікавы зварот, знакі прыпынку.

Чытанне тэкстаў, вызначэнне адрасата і мэты выказвання, знаходжанне дзеепрыметнікаў і дзеепрыметнікавых зваротаў, вызначэнне іх сэнсава-граматычнай і стылістычнай ролі.

Кантрольны падрабязны пераказ тэксту.

Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, іх утварэнне і ўжыванне. Правапіс суфіксаў дзеепрыметнікаў залежнага стану прошлага часу *-н-*, *-ен-*, *-ан-*, *-т-*. Поўная і кароткая формы дзеепрыметніка. Асаблівасці ўжывання дзеепрыметнікаў у беларускай мове.

Замена дзеепрыметнікаў і дзеепрыметнікавых зваротаў іншымі моўнымі сродкамі, выяўленне сэнсавых адрозненняў. Пераклад з рускай мовы на беларускую тэкстаў з элементамі апісання знешнасці чалавека.

Правапіс *не* (*ня*) з дзеепрыметнікамі.

Мастацкае апісанне знешнасці чалавека. Сачыненне – апісанне знешнасці чалавека.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю дзеепрыметнікаў; асаблівасці ўжывання дзеепрыметнікаў у беларускай мове; правілы ўтварэння, напісання дзеепрыметнікаў, выдзялення дзеепрыметнікаў і дзеепрыметнікавых зваротаў знакамі прыпынку.

Распазнаваць у тэксце дзеепрыметнікі і дзеепрыметнікавыя звароты на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет, вызначаць іх ролю ў тэкстах; замяняць

дзеепрыметнiкi i дзеепрыметнiкавыя звароты iншымi моўнымi сродкамі, выяўляць сэнсавыя адрозненнi; утвараць розныя формы дзеепрыметнiкаў; выконваць марфалагiчны разбор дзеепрыметнiка. Правiльна скланяць i пiсаць скланавыя канчаткi дзеепрыметнiкаў, суфiксы дзеепрыметнiкаў залежнага стану прошлага часу *-н-, -ен-, -ан-, -т-; не (ня)* з дзеепрыметнiкамі; выдзяляць знакамі прыпынку дзеепрыметнiкi i дзеепрыметнiкавыя звароты ў становiшчы пасля слова, якое дзеепрыметнiк паясняе, перад асабовым займеннiкам.

Правiльна ўжываць дзеепрыметнiкi цяперашняга i прошлага часу, поўную i кароткую форму дзеепрыметнiкаў ва ўласным маўленнi; складаць сказы з дзеепрыметнiкавымі зваротамi, iнтанаваць сказы з дзеепрыметнiкавымі зваротамi; карыстацца сказамi з дзеепрыметнiкавымі зваротамi i складанымi сказамi як сiнонiмамi; камунiкатыўна мэтазгодна выкарыстоўваць дзеепрыметнiкi ў тэкстах навуковага i афiцыйнага стыляў.

Перакладаць з рускай мовы на беларускую тэксты з элементамі апiсання знешнасцi чалавека; складаць мастацкае апiсанне знешнасцi чалавека.

Дзеепрыслоўе

(7 гадзiн, з iх 2 гадзiны – на пiсьмовыя работы)

Дзеепрыслоўе як асобая форма дзеяслова: агульнае значэнне, марфалагiчныя прыметы, сiнтаксiчная роля. Правапiс *не (ня)* з дзеепрыслоўямi.

Дзеепрыслоўны зварот, знакамі прыпынку.

Дзеепрыслоўi незакончанага i закончанага трывання, iх утварэнне i правапiс.

Выбарачнае чытанне тэкстаў з мэтай адказу на пастаўленыя пытаннi, выяўленне дзеепрыслоўяў i дзеепрыслоўных зваротаў, абгрунтаванне мэтазгоднасцi ўжывання. Замена дзеепрыслоўных зваротаў iншымi сiнтаксiчнымi канструкцыямi, выяўленне сэнсавых адрозненняў.

Патрабаваннi да выбарачнага пераказу.

Выбарачны вусны i пiсьмовы пераказ тэкстаў з дзеепрыслоўямi i дзеепрыслоўнымi зваротамi на аснове панярэднiх падрыхтоўкi.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагiчныя прыметы, сiнтаксiчную ролю дзеепрыслоўяў; правiлы ўтварэння, напiсання дзеепрыслоўяў, выдзялення дзеепрыслоўяў i дзеепрыслоўных зваротаў знакамі прыпынку.

Распазнаваць у тэксце дзеепрыслоўi i дзеепрыслоўныя звароты на аснове iх сэнсавых, марфалагiчных i сiнтаксiчных прымет, вызначаць iх ролю ў тэкстах; утвараць розныя формы дзеепрыслоўяў (закончанага i незакончанага трыванняў); выконваць марфалагiчны разбор дзеепрыслоўя.

Правiльна пiсаць суфiксы дзеепрыслоўяў закончанага (*-шы, -ўшы*) i незакончанага трыванняў (*-ачы (-ячы), -учы (-ючы)*); *не (ня)* з дзеепрыслоўямi. Правiльна ўжываць дзеепрыслоўi закончанага i незакончанага трывання ва ўласным маўленнi; iнтанаваць сказы з дзеепрыслоўямi i дзеепрыслоўнымi зваротамi; карыстацца сказамi з дзеепрыслоўнымi зваротамi i сказамi з аднароднымi выказнiкамi як сiнонiмамi; камунiкатыўна мэтазгодна выкарыстоўваць дзеепрыслоўi для абазначэння дадатковага дзеяння.

Рабiць выбарачны вусны i пiсьмовы пераказ тэкстаў з дзеепрыслоўямi i дзеепрыслоўнымi зваротамi.

Прыслоўе

(12 гадзiн, з iх 3 гадзiны – на пiсьмовыя работы)

Прыслоўе як часцiна мовы: агульнае значэнне, марфалагiчныя прыметы, сiнтаксiчная роля. Разрады прыслоўяў па значэннi (азнаямленне).

Ступені параўнання прыслоўяў, асаблівасці іх ужывання ў беларускай мове.

Утварэнне прыслоўяў. Правапіс прыслоўяў разам, праз дэфіс. Правапіс спалучэнняў, блізкіх да прыслоўяў.

Правапіс **не (ня), ні** з прыслоўямі.

Кантрольны падрабязны пераказ тэксту.

Сачыненне-апісанне вёскі (горада, мікрараёна) з мэтай перадачы сваіх адносін да родных мясцін («Ліст да сябра»).

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю прыслоўяў, асноўныя спосабы ўтварэння прыслоўяў, іх правапіс.

Распазнаваць у тэксце прыслоўі на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет, вызначаць іх сэнсава-граматычную і стылістычную ролю, спосаб утварэння; правільна ўтвараць формы ступеней параўнання прыслоўяў; выконваць марфалагічны разбор прыслоўя. Правільна пісаць прыслоўі разам і праз дэфіс; пісаць асобна спалучэнні, блізкія да прыслоўяў; **не (ня), ні** з прыслоўямі.

Ужываць прыслоўі як сродак сувязі сказаў у тэксце, сродак арганізацыі тэкстаў розных тыпаў (для перадачы месцазнаходжання прадметаў – у тэкстах-апісаннях, прыслоўяў *па-першае, па-другое* і інш. – у тэкстах-разважаннях); карыстацца формамі ступеней параўнання прыслоўяў як сінонімамі.

Рабіць падрабязны пераказ тэксту мастацкага стылю; ствараць тэксты з элементамі апісання пэўнай мясцовасці.

СЛУЖБОВЫЯ ЧАСЦІНЫ МОВЫ І ВЫКЛІЧНІК (1 гадзіна)

Прыназоўнік (3 гадзіны)

Прыназоўнік як службовая часціна мовы. Асноўныя значэнні прыназоўнікаў (азнаямленне).

Вытворныя і невытворныя прыназоўнікі.

Прыназоўнікі простыя, складаныя і састаўныя, іх ужыванне і правапіс.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю прыназоўнікаў, разрады прыназоўнікаў па будове і паходжанні, правапіс прыназоўнікаў разам, праз злучок і асобна.

Распазнаваць у тэксце прыназоўнікі на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет, вызначаць іх сэнсава-граматычную і стылістычную ролю; адрозніваць вытворныя прыназоўнікі ад самастойных часцін мовы, выконваць марфалагічны разбор прыназоўніка. Правільна пісаць вытворныя прыназоўнікі, складаныя прыназоўнікі праз злучок.

Правільна ўжываць прыназоўнікі для перадачы розных сэнсавых адносін у сказе і тэксце, у тым ліку прыназоўнікі **з (са), у (ва), па, згодна з, дзякуючы, падобна, адпаведна** і інш; выкарыстоўваць спецыфічныя для беларускай мовы спалучэнні прыназоўнікаў з назоўнікамі, займеннікамі (у тым ліку пры перакладзе з рускай мовы); ужываць вытворныя прыназоўнікі з улікам іх стылістычнай дыферэнцыяцыі (вытворныя – пераважна ў публіцыстычным, афіцыйным і навуковым стылях).

Злучнік (4 гадзіны)

Злучнік як службовая часціна мовы.

Аналіз тэкстаў (у тым ліку на лінгвістычную тэму), вызначэнне ў іх ролі злучнікаў.

Простыя i састаўныя злучнiкi, iх ужыванне.

Адзiнoчныя, парныя, паўторныя злучнiкi, iх ужыванне i правапiс.

Злучальныя i падпарадкавальныя злучнiкi, iх ужыванне.

Падзел тэкстаў на сказы з пастаноўкай знакаў прыпынку. Складанне сказаў, тэкстаў са злучальнымi i падпарадкавальнымi злучнiкамі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сiнтаксiчную ролю злучнiкаў, разрады злучнiкаў па будове, ужываннi i значэннi; правiлы напiсання злучнiкаў разам i асобна.

Распазнаваць злучнiкi ў тэкстах, вызначаць iх ролю; правiльна выбiраць злучнiкi (у адпаведнасцi са значэннем i стылістычнай афарбоўкай), выконваць марфалагічны разбор злучнiка.

Правiльна ўжываць злучнiкi ў сказах з аднароднымi членамi, у складаных сказах i для сувязi сказаў i частак тэксту; складаць тэксты з ужываннем розных злучнiкаў; карыстацца паўторам злучнiка з мэтай узмацнення выразнасцi маўлення.

Часцiца

(6 гадзiн, з iх 1 гадзiна – на пiсьмовую работу)

Часцiца як службовая часцiна мовы. Асноўныя разрады часцiц (азнаямленне).

Правапiс часцiц.

Часцiцы *не, нi*, iх адрозненне. Правапiс *не (ня), нi* з рознымi часцiнамі мовы (паўтарэнне).

Кантрольны дыктант.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сiнтаксiчную ролю (для формаўтваральных i адмоўных) часцiц.

Распазнаваць часцiцы ў тэксце, вызначаць iх ролю; складаць з iмi сказы, ужываць у маўленнi; захоўваць правiльную iнтанацыю пры чытаннi сказаў з часцiцамі; карыстацца часцiцамі як сродкам сувязi частак тэксту; рабiць марфалагічны разбор часцiцы.

Выклiчнiк

(1 гадзiна)

Выклiчнiк як часцiна мовы. Дэфiс у выклiчнiках. Знакi прыпынку ў сказах з выклiчнiкамі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы выклiчнiка.

Распазнаваць выклiчнiкi ў тэксце, вызначаць iх ролю; адрознiваць выклiчнiкi ад гукапераймальнага слоў; правiльна чытаць сказы з выклiчнiкамі, самастойна складаць новыя; ужываць выклiчнiкi ў маўленнi.

Пераход слоў з адной часцiны мовы ў iншую (1 гадзiна)

Падагульненне i сiстэматызацыя вывучанага за год (1 гадзiна)

Рэзервовыя гадзiны (2 гадзiны)

УТВЕРЖДЕНО

Пoстaнoвлeннe
Минiстeрствa oбрaзoвaннa
Рeспублiкi Бeлaрyсь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Беларуская літаратура»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання**

БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная праграма па беларускай літаратуры для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі распрацавана ў адпаведнасці з канцэпцыяй вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура». Галоўная мэта навучання прадмету – далучэнне вучняў да мастацтва слова ў кантэксце духоўнага і сацыяльна-гістарычнага жыцця народа і фарміраванне на гэтай аснове мастацкага мыслення, эстэтычных пачуццяў, чытацкай і маўленчай культуры, выхаванне чалавека з глыбокім гуманістычным і дэмакратычным светапоглядам, з развітым пачуццём нацыянальнай і асабістай самапавагі, патрыёта, адданага агульначалавечым ідэалам, асобы з выразна выяўленымі творчымі схільнасцямі, здольнай успрыманне прыгожага выкарыстаць для выпрацоўкі стымулу маральнага, інтэлектуальнага і духоўнага развіцця.

Навучанне беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі абумоўлена практычнай накіраванасцю і сарыентавана на рэалізацыю кампетэнтнаснага, сістэмнага, аксіялагічнага, камунікатыўна-дзеяснага, культуралагічнага і культуратворчага падыходаў пры выкладанні ўсіх раздзелаў і тэм курса беларускай літаратуры.

Ва ўмовах рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу ў сучаснай адукацыі вынікам дасягнення мэт і задач літаратурнай адукацыі становяцца прадметныя кампетэнцыі: *літаратурная, каштоўнасна-светапоглядная, маўленчая, камунікатыўная, культуралагічная і культуратворчая*. Рэалізацыя такога падыходу прадугледжвае ўзмацненне дзейнасна-практычнага кампанента літаратурнай адукацыі.

Сістэмны падыход забяспечвае засваенне вучнямі ведаў пра літаратуру як сістэму, сфарміраваных у выглядзе паняццяў і рэалізаваных у разнастайных спосабах дзейнасці, што з'яўляецца асновай фарміравання *літаратурнай кампетэнцыі*.

Такі падыход накіроўвае на тое, каб вучні:

на ўроках беларускай літаратуры сістэматычна і паслядоўна авалодвалі гісторыка- і тэарэтыка-літаратурнымі ведамі (веды па тэорыі літаратуры: мастацкі твор, яго структура, сістэма вобразаў, аўтарская пазіцыя і інш.; тыпы літаратурнай творчасці (паэзія, проза); літаратурныя роды і жанры; асноўныя мастацкія кірункі і плыні і інш.); (веды гісторыка-літаратурныя: звесткі пра шляхі і галоўныя этапы развіцця беларускай літаратуры ва ўзаемасувязі з сусветнай, найбольш важныя звесткі пра жыццёвы і творчы шлях пісьменнікаў, пра гісторыю напісання твораў і інш.);

ажыццяўлялі чытацкую дзейнасць – чытанне мастацкіх твораў, валоданне тэхнікай і культурай чытання, неабходнай для ўспрымання, аналізу і інтэрпрэтацыі мастацкага твора; логіка-паняццёвая, аналітыка-сінтэтычная і ацэначная дзейнасць, накіраваная на індывідуальна-асобаснае прачытанне, успрыманне і засваенне мастацкага твора, яго родава-жанравых, кампазіцыйных асаблівасцей, маральна-эстэтычных вартасцей, грамадскага значэння, сувязі з эпохай.

Аксіялагічны падыход прадугледжвае фарміраванне ў вучняў сродкамі беларускай літаратуры сістэмы духоўна-маральных каштоўнасных арыентацый, нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, гуманістычнага погляду на свет, выхаванне павагі да

агульначалавечых культурных каштоўнасцей і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *каштоўнасна-светапогляднай кампетэнцыі*.

Камунікатыўна-дзеясны падыход вызначае такую накіраванасць зместу навучання, пры якой засваенне яго адбываецца шляхам фарміравання ўсіх структурных кампанентаў маўленча-камунікатыўнай дзейнасці, і вучань разглядаецца як суб'ект дзейнасці і зносін, што з'яўляецца асновай фарміравання *маўленчай і камунікатыўнай кампетэнцыі*.

Выхаванне маўленчай культуры, фарміраванне камунікатыўных уменняў і навыкаў, што забяспечваюць эфектыўнасць зносін у розных сферах чалавечай дзейнасці, – неабходная ўмова сацыялізацыі навучэнцаў. Развітое маўленне вучня – шлях да актыўнага самавыражэння і прызнання маўленчай асобы як у міжсуб'ектнай камунікацыі (у штодзённых стасунках з бацькамі, сябрамі, знаёмымі), так і ў дзелавой сферы (пры стварэнні вучэбных выказванняў на абсалютнай большасці ўрокаў па розных прадметах; у далейшай прафесійнай дзейнасці тых выпускнікоў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі, якія стануць прадстаўнікамі шэрага спецыяльнасцей з павышанай камунікатыўнай адказнасцю – сфера дзейнасці «чалавек – чалавек»).

У адносінах да літаратурнай адукацыі камунікатыўна-дзеясны падыход звязаны з самавыяўленнем вучняў у розных відах маўленчай практыкі, авалоданнем імі жанрамі мастацкай літаратуры (казка, загадка, верш, байка, невялікая п'еса, пейзажныя і партрэтныя замалёўкі; пераклады мастацкіх тэкстаў); публіцыстычнымі жанрамі (нататка ў газету, інтэрв'ю, рэпартаж, водгук, рэцэнзія на прачытаны літаратурны твор, на твор жывапісу, музыкі, кінафільм або тэлеперадачу); літаратурна-крытычнымі жанрамі (праблемнае сачыненне, прадмова/пасляслоўе да прачытанай кнігі, анатацыя, эсэ, даклад, рэферат на літаратурную тэму); вучэбна-градыцыйнымі жанрамі (характарыстыкі – індывідуальныя, параўнальныя, групавыя – літаратурных герояў, сачыненні на літаратурную тэму, сачыненні на аснове асабістых назіранняў, уражанняў, разважанняў аб розных з'явах жыцця).

Развіццё вуснага і пісьмовага маўлення рэалізуецца праз разнастайнасць метадычных формаў і прыёмаў, захаванне сістэматычнасці, пераемнасці і практычнай накіраванасці гэтай працы ў розных узроставых групах.

Культуралагічны падыход звязаны з усведамленнем вучнямі літаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай літаратуры ў адзінстве з сусветнай мастацкай культурай, прадугледжвае развіццё здольнасці карыстацца культуразнаўчай інфармацыяй для патрэб камунікацыі і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *культуралагічнай кампетэнцыі*.

Мэтай і вынікам рэалізацыі ў навучанні літаратуры *культуратворчага падыходу* з'яўляецца *культуратворчая кампетэнцыя*. Фарміраванне культуратворчай кампетэнцыі вучняў у працэсе навучання беларускай літаратуры – гэта фарміраванне не асобных базавых ведаў, літаратурна-творчых уменняў і навыкаў, а сістэмы цэласных аперацыянальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці, г. зн. навучанне ў дзейнасці праз уключэнне ў гэтую дзейнасць. Адукацыйны працэс трэба наладжваць так, каб на кожным уроку, пры вывучэнні ўсіх раздзелаў і тэм вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» вучні авалодвалі вопытам літаратурна-творчай дзейнасці. Рэалізацыя гэтай задачы адбываецца праз шырокае выкарыстанне відаў прадметна-творчай дзейнасці, якія рэалізуюць практыка-арыентаваны характар літаратурнай адукацыі. Вучэбны матэрыял, звязаны з фарміраваннем культуратворчай кампетэнцыі, пададзены ў раздзелах «Асноўныя віды вучэбнай дзейнасці вучняў па літаратуры» і «Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў».

Аснову зместу беларускай літаратуры як вучэбнага прадмета складаюць чытанне і тэкстуальнае вывучэнне высокамастацкіх твораў нацыянальнай класікі і вядомых майстроў слова. Гэтыя творы вызначаюцца багатым пазнавальным і выхаваўчым патэнцыялам, з'яўляюцца даступнымі для вучняў пэўнага ўзросту. Цэласнае ўспрыманне і разуменне літаратурных твораў, фарміраванне ўменняў аналізаваць і інтэрпрэтаваць мастацкі тэкст магчыма толькі пры адпаведнай эмацыянальна-эстэтычнай рэакцыі чытача.

Навучанне беларускай літаратуры ў VII класе накіравана на выхаванне ўдумлівага, дасведчанага чытача, які разбіраецца ў асноўных вартасцях мастацкіх твораў, умее ацэньваць іх змест, мае добрае адчуванне і разуменне спецыфікі літаратуры, дастатковы чытацкі вопыт, уласны эстэтычны густ. Вучні, якія ў папярэдніх класах пазнаёміліся з разнастайнасцю жанраў і тэматыкі літаратурных твораў, вобразаў, асноўнымі тропамі, працягваюць спасцігаць сутнасць слоўнага мастацтва, спецыфічныя законы яго функцыянавання. У VII класе ўвядзенне ў свет мастацкай літаратуры працягваецца праз параўнальны разгляд двух асноўных відаў (тыпаў) мастацкай творчасці – паэзіі і прозы, а таксама шляхам супастаўлення мастацкіх твораў з творамі публіцыстычнай, навуковай літаратуры.

Галоўнае ў VII класе – даць уяўленне пра літаратуру як мастацкую з’яву ў сістэме яе сувязей з іншымі відамі мастацтва, праз увагу да майстэрства пісьменніка, яго мастацкага таленту, з боку яе ўнутранай мастацка-эстэтычнай дыферэнцыяцыі (паэзія – проза); праз суадносіны з такімі не мастацкімі, але блізкімі да літаратуры па сваіх чалавеказнаўчых функцыях з’явамі, як публіцыстыка, гуманітарныя навукі (гісторыя).

У вучняў VII класа павінна быць сфарміравана ўяўленне пра тое, што паэзія – гэта не толькі рытмічная мова, але і мастацкая творчасць, якая абуджае моцныя перажыванні, пачуцці, выклікае асаблівую настроенасць душы пры ўспрыманні з’яў навакольнай рэчаіснасці. Проза – гэта слоўна-мастацкая творчасць, якой уласцівы шырокі агляд жыцця, аналіз жыццёвых з’яў у іх канкрэтным і вельмі разнастайным праяўленні; гэты від літаратуры пабуджае да разважанняў, пошуку ўласных адказаў на складаныя пытанні і праблемы.

Літаратурны матэрыял у VII класе падаецца асобнымі цыкламі-блокамі, якія аб’ядноўваюць творы, падобныя па сваіх ідэйна-тэматычных і мастацкіх якасцях, выяўляюць пэўныя спецыфічныя асаблівасці літаратуры. Такі падыход да структуравання матэрыялу ў працэсе навучання дае вучню магчымасць паглыбіцца ў мастацка-эстэтычную атмасферу, атрымаць сістэмнае ўяўленне пра суадносіны жанраў, тэм і г. д.

Для развіцця пазнавальных інтарэсаў, выхавання мастацка-эстэтычнага густу і фарміравання цэласнага светапогляду вучняў пры навучанні беларускай літаратуры мэтазгодна прадугледжваць рэалізацыю міжпрадметных сувязей перш за ўсё з такімі вучэбнымі прадметамі, як «Беларуская мова», «Руская літаратура», «Мастацтва (айчыннае і сусветнае мастацкае культура)», «Гісторыя Беларусі». Міжпрадметныя сувязі актуалізуюцца на ўсіх этапах навучання, іх рэалізацыя ў адукацыйным працэсе ўзбагачае дыялог літаратуры з іншымі відамі мастацтва (жывапіс, музыка, фотамастацтва, кіно, тэатр і інш.), эфектыўна ўздзейнічае на маральна-этычнае, інтэлектуальнае, эмацыянальнае, эстэтычнае развіццё асобы.

Структура ўрокаў беларускай літаратуры і іх форма абумоўліваюцца мэтавымі ўстаноўкамі, узростам вучняў, мастацкай своеасаблівасцю твора, этапамі яго вывучэння. Чытанне, гутарка і абагульненне, аналіз і сачыненне, абарона праектаў і завочная экскурсія, «паэтычная хвілінка» і работа з вучэбным дапаможнікам – усе гэтыя формы навучання маюць сваю спецыфіку, якая праяўляецца ва ўнутранай логіцы разгортвання ўрока, і забяспечваюць такія яго якасці, як цэласнасць, навучальная, выхаваўчая і развіццёвая накіраванасць, праблемнасць, дзейнасны характар, дыялагічнасць.

У адукацыйнай практыцы могуць выкарыстоўвацца як традыцыйныя, так і электронныя сродкі навучання, якія павінны быць скіраваны на дасягненне мэт і задач літаратурнай адукацыі.

Літаратуры ў сістэме адукацыі і выхавання належыць асаблівае культуратворчае роля: яна здольная пераўтвараць унутраны свет асобы і ўплываць на духоўнае ўзбагачэнне жыцця, рабіць яго па-сапраўднаму цікавым, змястоўным, насычаным. З гэтай прычыны неабходна імкнуцца ўключыць вучняў у працэс пазакласнай работы і выхавання.

Факультатывыя заняткі, праца літаратурных гурткоў, сістэматычны выпуск насценных і радыёгазет, бюлетэняў, часопісаў і альбомаў; падрыхтоўка спецыяльных літаратурных стэндаў, тэматычных выстаў, аглядаў сучаснай літаратуры; правядзенне літаратурных ранішнікаў, вечароў, віктарын, алімпіяд і свят, сустрэч з пісьменнікамі,

дзеячамі культуры і мастацтва – усё гэта спрыяе стварэнню ў класе атмасферы творчасці, духоўнасці, павагі да кнігі, да мастацкага слова.

Для арганізацыі факультатывных заняткаў па беларускай літаратуры ў VII класе распрацавана адпаведнае вучэбна-метадычнае забеспячэнне: вучэбная праграма, дапаможнік для вучняў і дапаможнік для настаўнікаў.

На вывучэнне літаратуры ў VII класе адведзена 53 гадзіны (з іх 47 гадзін – на вывучэнне твораў, 4 гадзіны – на творчыя работы, 2 гадзіны – на ўрокі па творах для дадатковага чытання).

Са спіса твораў, прапанаваных для дадатковага чытання, настаўнік выбірае тыя, выкарыстанне якіх ён лічыць найбольш дарэчным у пэўным класным калектыве, улічваючы індывідуальныя магчымасці вучняў і наяўнасць тэкстаў у бібліятэчным фондзе¹.

¹ Творы, прапанаваныя ў спісе для дадатковага чытання, можна знайсці ў кнігах серыі «Школьная бібліятэка», якія знаходзяцца ў бібліятэчным фондзе ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі.

Рэзерв вучэбнага часу настаўнік выкарыстоўвае па сваім меркаванні на чытанне і асэнсаванне літаратурных твораў.

Гадзіны, адведзеныя на творчыя работы, настаўнік размяркоўвае ў адпаведнасці з уласным каляндарна-тэматычным планам.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

(53 гадзіны)

Уводзіны (1 гадзіна)

Мастацтва ў жыцці народа. Літаратура сярод іншых відаў мастацтва. Талент у мастацтве. Вобраз мастака (музыкі) у беларускіх літаратурных творах.

I. ЛІТАРАТУРА – МАСТАЦТВА СЛОВА

(4 гадзіны)

Якуб Колас. «У яго быў свет цікавы...» (урывак з паэмы «Сымон-музыка»). Незвычайна адораная натура хлопчыка. Сымонка – прыроджаны паэт. Выключная ўражлівасць, тонкае адчуванне характава навакольнага свету, яго гукаў і фарбаў, паэтычнае адухаўленне прыроды.

Янка Купала. «Курган». Тэма мастацтва і мастака. Вобраз гусяра як выразніка народнага светапогляду, неадольнага імкнення народа да справядлівасці, свабоднага жыцця.

Князь як увасабленне зла. Сутыкненне духоўнасці, маральнасці, гуманізму з бездухоўнасцю, эгаізмам і бесчалавечнасцю – галоўны канфлікт твора. Маральная перамога гусяра над князем. Рамантычны характар сюжэта, вобразаў паэмы, асаблівасці кампазіцыі. Сувязь твора з фальклорам.

Тэорыя літаратуры. Літаратура як мастацтва слова. Паэма як жанр (пачатковае паняцце).

Мастацтва¹. Музыка: *І. Лучанок.* Кантата «Курган» (паводле паэмы Янкі Купалы); *В. Іваноў.* Музыкальная паэма «Сымон-музыка» (для аркестра беларускіх народных інструментаў); *Л. Шлег.* Сімфанічная паэма «Сымон-музыка»; творы па беларускай літаратуры для завучвання на памяць (паэмы, вершы, проза, песні): мастацкае электроннае выданне на 2 кампакт-дысках. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2006–2007. – (Бібліятэка школьніка).

¹ Разгляд твораў рубрыкі «Мастацтва», якія выкарыстоўваюцца ў якасці ілюстрацыйнага матэрыялу, адбываецца ў першую чаргу з апорай на вядомае і на выбар настаўніка. Дадатковыя гадзіны для знаёмства з такімі творамі вучэбнай праграмай не прадугледжаны.

Жывапіс: *А. Цыркуноў*. «Гусяр»; *Х. Ліўшыц*. «Музыка»; *М. Басальга*. «Курган»; *В. Шаранговіч*. «Курган».

Тэатральнае мастацтва: спектакль «Сымон-музыка» (Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы, рэж. *М. Пінігін*).

II. ВЕРШАВАНЫЯ І ПРАЗАІЧНЫЯ МАСТАЦКІЯ ТВОРЫ (5 гадзін)

Якуб Колас. «Ручэй». Вобраз ручая ў вершы. Эмацыянальная выразнасць твора, паэтычная адухоўленасць вобраза ручая і карцін наваколя. Замілаванне прыгажосцю роднай прыроды, перададзенае праз шматлікія яркія эпітэты, метафары. Рытмічнасць мовы верша.

Тарас Хадкевіч. «Крынічка». Мастацкая замалёўка крынічкі ў празічным творы. Разгорнутасць, канкрэтнасць апісання, уласцівая прозе ўвага да жыццёвых падрабязнасцей, нетаропкасць, разважлівасць апаведу, роўнасць інтанацыі. Празічная, свабодна арганізаваная мова твора.

Васіль Быкаў. «Незагойная рана». Драматычны змест твора. Нясцерпная туга старой Тэклі па сыне, які не прыйшоў з вайны. Шматбаковае падрабязнае апісанне жыцця і побыту жанчыны-маці, яе знешняга аблічча (партрэт), паводзін, цяжкіх перажыванняў. Роля ўспамінаў, сну аб вяртанні Васілька з вайны, эпізодычных персанажаў (калгаснага пісьманосца, суседкі Ульянкі, хлопца на малатарні), пейзажных замалёвак у раскрыцці драматызму становішча старой жанчыны, якая страціла сына. Псіхалагічнае майстэрства Васіля Быкава ў паказе абставін і характараў.

Васіль Зуёнак. «З вайны сустрэлі мацяркі сыноў...». Абагульнена-эмацыянальнае раскрыццё тэмы ў вершы. Паэтычнае выяўленне бясконцага гора маці, якія страцілі сваіх дзяцей на вайне. Адрозненні ў празічным і паэтычным адлюстраванні тэмы чалавечага гора ў апавяданні Васіля Быкава і ў вершы Васіля Зуёнка.

Тэорыя літаратуры. Пейзаж і яго роля ў мастацкім творы. Асаблівасці паэтычных і празічных твораў. Рытм і рыфма (пачатковыя паняцці).

Мастацтва. Музыка: *М. Чуркін*. «Ручэй» (сл. Я. Коласа); *Ю. Семяняка*. «Нашы маці» (сл. А. Бачылы); *Я. Глебаў* «За бацькамі – сыны» (сл. П. Макаля).

Жывапіс: *М. Залозны*. «Салдаткі».

III. ПАЭЗІЯ. РАЗНАСТАЙНАСЦЬ ІДЭЙНА-ЭСТЭТЫЧНАГА ПАФАСУ ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАЎ (9 гадзін)

Максім Танк. «Паэзія». Мастацкае асэнсаванне сутнасці і прызначэння паэзіі. Абагульненне ў вершы розных бакоў жыцця: светлых мар і гераічных здзяйсненняў, вялікіх надзей і горкіх расчараванняў. Параўнанні-азначэнні як сродак раскрыцця зместу і ідэйнага сэнсу верша.

Максім Багдановіч. «Маёвая песня» («Па-над белым пухам вішняў...»). Майстэрства Максіма Багдановіча ў перадачы шматколернасці навакольнага свету, тонкіх адценняў яго гукавой гамы. Зрокавыя і слыхавыя асацыяцыі ў вершы. Роля эпітэтаў, метафар, гукапісу. Вершаваны памер і рытмічныя асаблівасці твора.

Данута Бічэль. «Роднае слова». Прызнанне ў любові да роднага краю, роднай мовы праз паэтычныя звароты, метафарычныя тропы, эпітэты. Роля адухаўлення ў ўвасабленняў у стварэнні вобраза Радзімы.

Мікола Арочка. «Хлеб роднай мовы». Сардэчная прачуласць, эмацыянальная пранікнёнасць паэтычнай споведзі паэта. Прызнанне ў любові да роднай зямлі праз паэтызацыю вобраза хлеба – духоўнага скарбу і сімвала дабрабыту чалавека. Вобразнае багацце верша, мастацкая выразнасць і пластычнасць мовы. Рытмічны малюнак і гукавая інструментальнасць твора. Роля падтэксту ў раскрыцці патрыятычнага пафасу верша.

Еўдакія Лось. «Дзяўчаты мінулай вайны». Спалучэнне лірычнага, грамадзянскага і трагічнага ў вершы. Вайна як час «будзённага гераізму»: апісанне рэальнай ваеннага жыцця ў творы. Роля сродкаў мастацкай выразнасці ў раскрыцці збіральнага вобразу «дзяўчына на вайне»: тропы, асаблівасці паэтычнага сінтаксісу, рытміка-інтанацыйнага малюнку. Гуманістычны пафас верша.

Ніл Гілевіч. «Маці». Разгорнутае паэтычнае прызнанне ў любові да маці. Форма ўспамінаў, задушэўнасць размовы, звернутага да маці. Роля тропы і паэтычнага сінтаксісу ў раскрыцці мастацкай ідэі верша.

Якуб Колас. «Дзядзька-кухар» (урывак з паэмы «Новая зямля»). Майстэрства паэта ў абмалёўцы характару дзядзькі Антося, выяўленне яго душэўнай дабрыні, чуласці, вынаходлівасці, педагагічнага таленту. Камічнасць сітуацый як аснова гумару. Народнасць мовы.

Тэорыя літаратуры. Паэзія як тып мастацтва слова. Роля рытму ў паэтычных творах. Гукапіс. Вершаскладанне. Віды стоп і памераў у вершах. Двухскладовыя і трохскладовыя стопы (пачатковыя паняцці). Падтэкст у паэтычных творах (пачатковае паняцце).

Мастацтва. Музыка: *І. Палівода.* «Па-над белым пухам вішняў» (сл. М. Багдановіча).

Жывапіс: *І. Рэй.* «З вогненнай вёскі»; *М. Савіцкі.* «Лічбы на сэрцы»: альбом; *Г. Бржасоўскі.* «Лён»; *Ф. Жураўкоў.* «Лён»; *І. Давідовіч.* «Вершы»; *Л. Ран.* «Дзядзька Антось».

IV. АДЛЮСТРАВАННЕ ЖЫЦЦЯ Ў ПРАЗАІЧНЫХ ТВОРАХ (14 гадзін)

Змітрок Бядуля. «На Каляды к сыну». Бацькі і дзеці: праблемы маральнасці, гуманнасці, вернасці свайму народу. Сацыяльны змест калізіі. Псіхалагізм апавядання, майстэрства пісьменніка ў раскрыцці думак і перажыванняў старой Тэклі. Характарыстыка сына Тэклі Лаўрука праз канкрэтныя выразныя дэталі. Роля пейзажу ў творы.

Іван Навуменка. «Настаўнік чарчэння». Роля асобы настаўніка ў фарміраванні жыццёвых перакананняў вучняў. Нетрадыцыйны падыход аўтара да раскрыцця псіхалогіі Апалінарыя Феакціставіча. Адлюстраванне ў вобразе Косці Кветкі ідэі настаўніка – любіць сваю Радзіму і быць гатовым аддаць за яе жыццё. Роля мастацкай дэталі ў раскрыцці вобразаў галоўных герояў. Абвостранасць гуманістычнай думкі апавядання.

Янка Брыль. «Урокі пані Мар’і» (урывак з аповесці «Сіročы хлеб»). Пані Мар’я як школьны настаўнік і настаўнік у жыцці: яе ўплыў на духоўнае сталенне асобы Даніка Мальца. Майстэрства пісьменніка ў раскрыцці вобразаў-персанажаў. Выразнасць апісанняў, дыялогі, характэрныя дэталі ў творы.

Уладзімір Шыцік. «Лісічкі серабрыстай таполі». Займальнасць сюжэта апавядання. Дапытлівасць і няўрымслівасць падлеткаў у пазнанні таямніц наваколля і свету. Роля апавяду і дыялогу ў творы.

Мікола Лупсякоў. «Мэры Кэт». Асаблівасці адлюстравання жыцця ў творы: характарыстыка герояў, паказ іх узаемаадносін, нараджэння першага кахання, якое адкрывае «радасную прыгажосць жыцця». Мяккі гумар, лірызм, адзнакі лёгкай іроніі ў апавяданні. Паэтычная выразнасць мовы.

Тэорыя літаратуры. Проза як тып мастацтва слова. Мастацкая дэталі і яе роля ў праявічых творах. Аповед, апісанне, дыялог як спосабы раскрыцця зместу ў апавядальных творах. Віды апісанняў: пейзаж, партрэт.

Мастацтва. Жывапіс: *М. Казакевіч.* «Юнацтва»; *С. Гарачаў.* «Дзяцінства»; *Б. Кузняцоў.* «Дзеці».

V. ПAЭЗІЯ Ё ПРOЗЕ І ПРOЗА Ё ПAЭЗІІ (3 гaдзiнa)

Змітpок Бядуля. «Шчacцe нe ё зoлaцe». Вяўлeннe ўлacнaгa гoнaру пpocтaгa чaлaвeкa пeрaд cпaкycaй бaгaтaгa жыццa. Лaкaнiзм фoрмa, ўжывaннe cpoдкaў, якiя ўзмaцнaюць эмaцыянaльнyю выpaзнacць мoвы (эпiтeты, iнвepcія) як aдзнaкi пaэтычнacцi твoрa.

Мaкcім Тaнк. «Дрэвы пaмiрaюць...». **Алeсь Рaзaнaў.** «У пaркy...». Пaэзiя ё фoрмaх cвaбoднa aргaнiзaвaнaй мoвы. Элeмeнтa рытмiчнacцi ё cвaбoдным вepшы. Схiльнacць cвaбoднaгa вepшa дa фiлacofcкaгa змecтy, нeчaкaнaх aсaцыяццэй: aб жыццi i чace, aб вeчным iмкнeннi чaлaвeкa дa пaзнaннa cвeтy i ягo пeрaўтвaрeннa, пaэтызaцыя пaчyццaў i пeрaжывaннaў. Лaкaнiчнacць. Пaдтэкcт.

Тэopыя лiтaрaтyры. Пaэтычнaя (лiрычнaя) пpозa (пaчaткoвaе пaнaццe). Свaбoдны вepш (пaчaткoвaе пaнaццe).

Мaстaцтвa. Жывaпiс: *М. Бacaлыгa.* Ілюcтpaцыi дa збopнiкaў Мaкciмa Тaнкa; *Б. Звiнaгpoдcкi.* «Cож. Вялiкaя вaдa», «Пoймa рaкi Бяpэзiнa».

VI. ПAКAЗ ЖЫЦЦА Ё МAСТAЦКAЙ ЛIТAРAТYPЫ, ПYБЛIЦЫCТЫЦЫ І НAВYЦЫ (9 гaдзiн)

Цёткa. «Шaнyйцe рoднaе cлoвa». Пaтpыятычнa пaфac aртыкyлa, зaклaпoчaнacць лёcaм рoднaй кyльтyры. Пpыёмы i cpoдкi ўздзeяння нa пaчyццi i дyмкi чытaчa ё пyблiцыcтычным твoрy: лaгiчнaя дoвaды i эмaцыянaльнaя звaрoты, зaклiкi дa aктыўнaй дзeйнacцi ё пaдтpымкy рoднaй кyльтyры.

Улaдзiмiр Кaрaткeвiч. «Зямлa пaд бeлымi кpылaмi» (cкaрoчaнa). Цыкл мaстaцкiх нaрыcaў пpа Бeлaрусь, яe гicтopыю, пpыpoдy, кyльтyрнaя тpaдыцыi нaрoдa. Пaтpыятычнaя iдeя ё нaрыcaх. Рoлa гyмaрыcтычнaх, iрaнiчнaх элeмeнтaў y вяўлeннi aўтaрcкiх aднociн дa acoбнaх жыццёвaх з'яў. Нaзiрaльнacць пiсьмeннiкa. Дaкyмeнтaльнacць жыццёвaгa мaтэpыялy. Сyвязь твoрa з этнaгpaфiчнaй нaвyкaй. Сpoдкi мaстaцкaгa пaкaзy жыццa ё нaрыcaх. Пyблiцыcтыкa як рaзнaвiднacць пpозы.

Лeанiд Дaйнeкa. «Мeч князя Вячкi» (пятy рaздзeл – cкaрoчaнa). Вoбpaзы князя Вячкi i ягo дpужыннiкaў. Іx вoрaгi – кpыжaкi. Пpыгoднiцкiя элeмeнтa ё cюжэцe. Рoлa фaнтaзii пiсьмeннiкa ё cтвaрeннi кaрцiн мiнyлaгa. Acaблiвacцi aдлюcтpaвaннa гicтaрычнaх пaдзeй y мaстaцкiм твoрy i нaвyкoвaй лiтaрaтyры (ypывaк з рaздзeлa «Cypaцьcтaяннe кpыжaкaм» вyчэбнaгa дaпaмoжнiкa пa гicтopыi).

Улaдзiмiр Кaрaткeвiч. «Бaлaдa пpа Вячкy, князя лyдзeй пpocтых». Пaэтычнaе ўвacaблeннe вoбpaзa Вячкi як гeрoя-пaтpыётa, змaгaрa cypaць вoрaгaў Рaдзiмy – кpыжaкoў. Мyжнacць, aдвaгa гeрoя, ягo нeпpымiрымacць дa зaxoпнiкaў, рaшyчacць змaгaццa нaвaт y бeзвxoднaй cитyацыi. Эмaцыянaльнaя нaпpужaнacць aпoвeдy, бaгaццe гiпeрбaлiчнaх тpopaў. Гeрaiчнa пaфac твoрa.

Тэopыя лiтaрaтyры. Пyблiцыcтыкa як вiд лiтaрaтyры. Aдpoзнeннe мaстaцкaгa aдлюcтpaвaннa жыццa aд нaвyкoвaгa. Нaрыc як жанp. Бaлaдa як жанp (пaчaткoвaе пaнaццe).

Мaстaцтвa. Жывaпiс: *Г. Вaшчaнкa.* «Maцыpынcкiя кpылы»; *У. Cтaрчaкoў.* «Знoў нa рaдзiмy»; *Н. Шчacнaя.* «У гэтa вepy».

Гpaвюpы: *Ф. Бpaзoўcкi.* «Гaрa Мiндoўгa ё Нaвaгpyдкy» (гpaвюpа ХІХ cт.).

Рэзepв вyчэбнaгa чacy (1 гaдзiнa)

Пaўгaрeннe i пaдaгyльнeннe вывyчaнaгa зa гoд (1 гaдзiнa)

Уcягo:

нa вывyчeннe твoрaў – 47 гaдзiн;

на творчыя работы – 4 гадзіны;
на ўрокі па творах для дадатковага чытання – 2 гадзіны.

СПІС ТВОРАЎ ДЛЯ ЗАВУЧВАННЯ НА ПАМЯЦЬ І МАСТАЦКАГА РАСКАЗВАННЯ

Янка Купала. «Курган» (любы раздзел на выбар вучняў).
Якуб Колас. «Ручэй».
Максім Багдановіч. «Маёвая песня» («Па-над белым пухам вішняў...»)
Мікола Лупсякоў. Урывак з апавядання «Мэры Кэт» (пачынаючы са слоў «Я чую... Я чую, як шуміць вецер...» і да канца твора).
Максім Танк. «Дрэвы паміраюць».

СПІС ТВОРАЎ ДЛЯ ДАДАТКОВАГА ЧЫТАННЯ

Вячаслаў Адамчык. «Урок арыфметыкі».
Уладзімір Аляхновіч. «Першае каханне».
Янка Брыль. «Сірочы хлеб».
Алена Васілевіч. «Горкі ліпавы мёд».
Жуль Верн. «Таямнічы востраў».
Анатоль Вярцінскі. «Рэквіем па кожным чацвёртым».
Уладзімір Караткевіч. «Кніганошы».
Джэк Лондан. «Белы клык».
Уладзімір Мазго. «Адвечныя скарбы Радзімы».
Павел Місько. «Эрпіды на планеце Зямля».
Іван Навуменка. «Жуль Верн».
Яраслаў Пархута. «Апошні гусяр».
Янка Сіпакоў. «Зялёны лісток на планеце Зямля».
Андрэй Федарэнка. «Афганская шкатулка».
Міхась Чарняўскі. «Страла расамахі».
Уладзімір Шыцік. «Зорны камень».

АСНОЎНЫЯ ВІДЫ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ПА ЛІТАРАТУРЫ Ў VII КЛАСЕ

Чытанне мастацкага твора і паўнаўважанае яго ўспрыманне.
Беглае чытанне мастацкіх, навукова-папулярных і публіцыстычных тэкстаў.
Выразнае чытанне мастацкіх твораў (паэтычных, праязічных).
Складанне плана праязічнага твора ці ўрыўка з яго.
Назіранне за мовай і асаблівасцямі будовы мастацкага твора.
Вуснае слоўнае маляванне.
Мастацкае расказванне.
Каменціраванне мастацкага тэксту.
Супастаўленне мастацкіх твораў розных аўтараў.
Устанаўленне асацыятыўных сувязей літаратурнага твора з творамі жывапісу і музыкі.
Стварэнне ілюстрацый да літаратурнага твора і іх прэзентацыя.
Вусны і пісьмовы пераказ (выбарачны, падрабязны, творчы) невялікага праязічнага твора ці ўрыўка з яго.
Вуснае і пісьмовае сачыненне-разважанне па вывучаным творы: разгорнуты адказ на пытанне, праблемная характарыстыка (індывідуальная, параўнальная, групавая) герояў твора. Складанне плана ўласнага вуснага і пісьмовага выказвання.
Вусны і пісьмовы водгук на самастойна прачытаны твор, твор выяўленчага мастацтва, прагледжаныя кінафільм, тэлеперадачу (з матывацыяй уласных адносін да герояў і падзей).
Сачыненне на аснове асабістых назіранняў, уражанняў аб падзеях і з'явах жыцця.

Чытанне па асобах, інсцэніраванне і мізансцэніраванне эпізодаў з літаратурных твораў.

Выкананне творчых заданняў, абумоўленых жанравай прыродай мастацкага тэксту.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ VII КЛАСА

Вучні павінны:

ведаць:

аўтараў, назвы і змест праграмных твораў;

сюжэт апавядальных твораў, учынкi і ўзаемаадносіны персанажаў;

асаблівасці паэтычных і пражэічных твораў, вершаванай і пражэічнай мовы;

асаблівасці публіцыстычных твораў і іх адрозненне ад мастацкіх твораў;

адрозненне мастацкага адлюстравання жыцця ад навуковага;

творы, прапанаваныя для завучвання на памяць;

умець:

правільна і ў дастаткова хуткім тэмпе чытаць уголас мастацкія, навукова-папулярныя і публіцыстычныя тэксты;

супастаўляць блізкія па тэме творы розных мастацкіх сістэм (паэзіі, прозы) і вызначаць іх асаблівасці ў паказе жыцця;

сцісла, выбарачна або падрабязна пераказваць (вусна або пісьмова) невялікі апавядальны твор ці ўрываек з яго;

выдзяляць эпізоды або дэталі, важныя для характарыстыкі дзейных асоб, устанаўліваць прычынна-выніковую сувязь паміж падзеямі і паводзінамі герояў;

характарызаваць героя літаратурнага твора па яго ўчынках, паводзінах, перажываннях;

знаходзіць у тэксце выяўленчыя сродкі мовы і такія спосабы раскрыцця зместу, як аповед, апісанне, партрэт, пейзаж, дыялог, вызначаць іх ролю ў стварэнні вобраза, раскрыцці ідэі твора;

складаць план пражэічнага твора або асобных яго раздзелаў;

рыхтаваць вуснае сачыненне-разважанне (разгорнуты адказ на пытанне і паведамленне пра героя); апісанне сваіх жыццёвых уражанняў, роздумаў аб розных з'явах жыцця;

даваць водгук (вусна) на самастойна прачытаны літаратурны твор (выказванне сваіх адносін да герояў, падзей).

Вучні могуць выкарыстоўваць сфарміраваныя веды і ўменні:

для асобнага ўспрымання, засваення і асэнсавання мастацкіх тэкстаў, фарміравання чытацкай культуры, літаратурных і эстэтычных густаў (*літаратурная кампетэнцыя*);

засваення сістэмы каштоўнасных адносін да рэчаіснасці, да людзей, да сябе, зафіксаванай у творах беларускай літаратуры (*каштоўнасна-светапоглядная кампетэнцыя*);

авалодання асноўнымі відамі маўленчай дзейнасці (вуснай, пісьмовай, сітуацыйнай і г. д.) (*маўленчая кампетэнцыя*);

набыцця вопыту камунікатыўнай дзейнасці праз ажыццяўленне дыялогу з тэкстам мастацкага твора, яго аўтарам, іншымі чытачамі, адзінкавым тэкстам і мноствам кантэкстаў (*камунікатыўная кампетэнцыя*);

усведамлення літаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай літаратуры (*культуралагічная кампетэнцыя*);

набыцця вопыту культуратворчай дзейнасці – авалоданне сістэмай цэласных аперацыянальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці (*культуратворчая кампетэнцыя*).

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Русский язык»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с белорусским и русским языками обучения и воспитания**

РУССКИЙ ЯЗЫК

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Цель обучения русскому языку – сформировать у учащихся систему знаний о языке и речи; научить их пользоваться языком во всех видах речевой деятельности (чтение, слушание, письмо, говорение), в избранных сферах применения языка; развивать интеллектуальную, духовно-нравственную, коммуникативную, гражданскую культуру учащихся.

Задачи обучения русскому языку:

языковое и речевое развитие учащихся на основе усвоения знаний о системе русского языка на всех его уровнях (фонетическом, лексическом, морфологическом, синтаксическом), правил функционирования языковых средств в речи, норм русского литературного языка (произносительных, речевых, морфологических, синтаксических, орфографических и пунктуационных); обогащение словарного запаса и грамматического строя речи учащихся; формирование правописных умений и навыков, умений пользоваться языком в различных видах речевой деятельности (*языковая и речевая компетенции*);

формирование коммуникативных умений на основе овладения учащимися речеведческими понятиями (культура устной и письменной речи, текст, типы речи, стили речи, жанры речи, правила речевого общения), способами выражения мысли в устной и письменной форме, умений создавать самостоятельные связные высказывания различных стилей, типов и жанров речи (*коммуникативная компетенция*);

формирование речевой культуры учащихся на основе освоения языка как системы сохранения и передачи культурных ценностей, как средства постижения русской, национальной культуры в контексте общемировой; развитие способности пользоваться культурологическими сведениями для обеспечения полноценной коммуникации (*лингвокультурологическая компетенция*);

развитие средствами языка интеллектуальной, духовно-нравственной, коммуникативной, гражданской культуры учащихся (*социокультурная компетенция*).

Реализация указанной цели и задач достигается в процессе формирования языковой, речевой, коммуникативной, социокультурной и лингвокультурологической компетенций.

Курс русского языка для VII класса направлен прежде всего на применение полученных знаний и умений в речевой практике.

Оптимальными и эффективными подходами, определяющими теоретическую и методическую базу обучения языку и речи, являются системно-функциональный, коммуникативно-деятельностный, социокультурный и лингвокультурологический.

Системно-функциональный подход предполагает усвоение системы русского языка, единиц разного уровня с точки зрения значения, строения и назначения в речи; отбор и организацию языкового материала для создания различных видов речевой деятельности, формирования языковой и речевой компетенций учащихся.

Коммуникативно-деятельностный подход определяет такую организацию и направленность занятий по русскому языку, при которой цель обучения связана с

обеспечением максимального приближения учебного процесса к реальному процессу общения. Объектом обучения с позиции этого подхода является речевая деятельность во всех ее видах. В основе коммуникативно-деятельностного подхода заложена не столько реальность самих ситуаций, сколько реальность деятельности учащихся в предлагаемых ситуациях, что способствует *формированию коммуникативной компетенции*.

Лингвокультурологический подход к обучению русскому языку позволяет сориентировать все уровни владения языком на *формирование лингвокультурологической компетенции*, воспитание речевой культуры учащихся на основе освоения языка как средства постижения русской и национальной культуры в контексте общемировой.

Лингвокультурологический подход к обучению языку относится также к деятельностному типу. Его реализация предполагает не только ознакомление с духовными ценностями, способами выражения которых являются язык, литература, искусство, история и другие, но и овладение умениями пользоваться полученными знаниями в процессе общения.

Системно-функциональный подход к обучению учащихся predetermined выбор *линейно-опережающего и концентрического принципов построения содержания* обучения русскому языку в V–IX классах как наиболее соответствующих современным требованиям к организации процесса обучения, развитию и воспитанию языковой и речевой личности. Линейность структуры содержания обучения обеспечивает последовательное изучение многоуровневой системы языка, опережение – параллельное формирование языковых, речевых и коммуникативных умений.

Опережение осуществляется благодаря изучению в V классе пропедевтического раздела «Синтаксис», раздела «Лексика», в VI–VII классах – разделов «Состав слова. Словообразование», изучению на синтаксической основе раздела «Морфология».

Речевые разделы «Культура речи», «Текст», «Стили речи» изучаются концентрически с V по IX классы, «Жанры речи» – с VI по IX классы, что позволяет учитывать возрастные возможности учащихся, обеспечивать сравнительно раннее ознакомление с необходимым теоретическим материалом для формирования речевых умений, а также прочность усвоения в результате возвращения к теме в каждом последующем классе на новом уровне и в расширенном объеме.

Линейно-опережающий и концентрический принципы дают возможность осознавать языковые и речевые явления во взаимосвязи и одновременно формировать и совершенствовать языковую, речевую и коммуникативную компетенции учащихся.

Учебный материал для изучения в V–IX классах группируется по блокам с учетом основных содержательных линий и представлен как перечисление учебных разделов, составляющих основу данного учебного предмета и предъявляемых учащемуся как объект усвоения:

1. Язык и речь. Культура речи. Стили речи. Жанры речи. Текст.
2. Фонетика. Орфоэпия. Графика.
3. Орфография.
4. Лексика и фразеология.
5. Состав слова и словообразование.
6. Грамматика.
- 6.1. Морфология и правописание частей речи.
- 6.2. Синтаксис и пунктуация.

Принципами отбора содержания обучения являются:
учет функционально-семантических особенностей фактов языковой системы;
минимизация теоретических сведений на основе их значимости для речевой деятельности;

- учет общих и специфических особенностей белорусского и русского языков;
- опора на этнокультуру (при отборе дидактического материала);
- опора на текст как на предмет обучения и как на продукт речевой деятельности.

Языковой курс каждого класса открывается разделом «Текст», содержание которого вооружает учащихся необходимыми знаниями по теории текстообразования и развивает умение свободно создавать тексты с учетом речевой ситуации.

В содержании программы выделена рубрика «Виды речевой деятельности». Это обучающие виды работ по развитию связной письменной речи учащихся, включаемые учителем в контекст изучения основных разделов курса русского языка. Выделение часов на их проведение планирует учитель, исходя из общего количества часов, отведенных на изучение данной темы. Работа над указанными видами деятельности может проводиться как в процессе урока, так и при подготовке к нему учащихся дома. Проведение учебных занятий по развитию связной речи учащихся является обязательным.

Содержание учебного материала для повторения в конце изученного курса планирует учитель на основе учета усвоенных в течение года знаний, умений и навыков и систематизированного теоретического и практического материала, изложенного в «Требованиях к знаниям, умениям и навыкам учащихся», включающих «Основные требования к результатам учебной деятельности», рассредоточенные по разделам.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

(70 ч)

Повторение изученного в VI классе (2 ч)

Части речи. Правописание частей речи.

Виды деятельности: устное учебное сообщение; анализ содержания и построения текста; развернутый ответ на вопрос.

ТЕКСТ (3 ч)

Основные признаки текста. Виды и средства связи предложений в тексте.

Порядок слов в предложении.

Виды деятельности: устное учебное сообщение о связности текста; анализ содержания и построения текста, написанного в жанре путевых записок; устное мини-изложение; сочинение – ответ на письмо путешественника-иностранца; сочинение концовки текста; сочинение основной части текста по данным началу и концовке; сочинение-зарисовка.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знание основных признаков текста;
знание видов и средств связи предложений в тексте;
знание функций порядка слов в предложении;
умение выявлять в тексте его основные признаки;
умение определять вид и средства связи предложений в тексте;
умение характеризовать порядок слов в предложении;
умение определять жанр путевых записок;
умение создавать текст с элементами путевых записок;
овладение языковыми средствами, используемыми для передачи статики и динамики текста;

умение осознанно выбирать средства речевой выразительности для достижения образности, экспрессивности текста;

умение использовать в речи прилагательные-синонимы для точного обозначения признака, эпитета как средства выразительности речи.

СТИЛИ РЕЧИ (3 ч)

Основные признаки стилей речи (повторение). Речевые и языковые средства стилей.

Виды деятельности: устное учебное сообщение, подготовленное на основе предложенной в упражнении таблицы; анализ построения текста, содержащего характеристику человека; анализ текста с целью его стилистической принадлежности;

письмо по памяти; развернутый ответ на вопрос; сочинение-миниатюра «Руки матери (сестры, бабушки, тети)»; подробное изложение.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знание основных признаков стилей речи;
знание речевых и языковых стилеобразующих средств;
умение употреблять слова и синтаксические конструкции в соответствии со стилистической принадлежностью текстов;
умение распознавать в тексте стилистически окрашенные языковые средства;
умение разграничивать функциональные стили речи;
умение определять стиль предложенного текста с аргументацией;
умение определять жанр текста, содержащего характеристику человека;
умение создавать текст – характеристику человека;
умение создавать текст определенного функционального стиля и типа речи.

МОРФОЛОГИЯ

Глагол (11 ч)

Глагол как часть речи: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль. Неопределенная форма глагола (инфинитив) (повторение).

Личные и безличные, переходные и непереходные, возвратные и невозвратные глаголы (ознакомление).

Глаголы совершенного и несовершенного вида: значение, образование и употребление.

Наклонение глаголов: изъявительное, условное, повелительное. Изменение глаголов по временам. Настоящее, прошедшее, будущее время (углубленное повторение).

Изменение глаголов по лицам. I и II спряжения глаголов. Разноспрягаемые глаголы, их употребление.

Словообразование глаголов.

Правописание глаголов.

Грамматическая норма. Правильное образование и употребление в речи форм наклонения и времени глаголов; правильное употребление глаголов несовершенного и совершенного вида: *ловить – поймать, класть – положить, бежать, хотеть, есть, дать.*

Произносительная норма. Правильное произношение возвратных глаголов на *-тся, -ться*. Правильное ударение в неопределенной форме глаголов и в форме прошедшего времени (*начать, понять, начал, понял, началá, поняла́*).

Орфографическая норма. Раздельное написание *бы (б)* в форме условного наклонения глаголов. Буквы *ь, и* в форме повелительного наклонения глаголов. Правописание гласных в суффиксах *-ова(-ева-), -ыва(-ива-)* и в личных окончаниях глаголов. Правописание *не* с глаголами.

Виды деятельности: устное учебное сообщение; анализ текста; мини-сочинение по пословице; составление плана текста; пересказ текста по составленному плану; пересказ фрагмента художественного текста от имени действующего лица; устное мини-сочинение об обычае; мини-сочинение по данному началу; сочинение-миниатюра о путешествии; устное сочинение-рассуждение.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знание общего значения, морфологических признаков и синтаксической роли глагола;

умение распознавать глаголы на основе их смысловых, морфологических и синтаксических признаков;
умение определять начальную форму глагола;
умение определять морфологические признаки глагола;
умение производить морфологический и словообразовательный разборы глагола;
умение употреблять глаголы в устной и письменной речи в соответствии с перечисленными языковыми нормами;
умение использовать глагольные формы времени как текстообразующее средство: статические формы времени – в описании действий; динамические формы времени и чередование видо-временных форм глаголов-сказуемых – в повествовании;
умение использовать глагольные формы в переносном значении и в этикетной функции.

Причастие (11 ч)

Причастие как особая форма глагола: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль.

Действительные и страдательные причастия.

Причастный оборот. Знаки препинания при причастном обороте.

Образование причастий.

Действительные причастия. Образование действительных причастий настоящего и прошедшего времени. Правописание действительных причастий. Употребление действительных причастий.

Страдательные причастия. Образование страдательных причастий настоящего и прошедшего времени. Краткие страдательные причастия. Правописание страдательных причастий в полной и краткой форме. Употребление страдательных причастий.

Грамматическая норма. Правильное образование и употребление причастий. Правильное построение предложений с причастным оборотом. Согласование причастий, употребляемых в причастном обороте, с определяемым существительным.

Произносительная норма. Правильное ударение в страдательных причастиях (*принесённый, принесён, принесена́, принесены́*), в том числе в страдательных причастиях на *-ованный* (*атакованный, очарованный, взорванный*).

Орфографическая норма. Правописание гласных в падежных окончаниях причастий; букв *у (ю), а (я)* в суффиксах действительных причастий настоящего времени; букв *е, и* в суффиксах страдательных причастий настоящего времени; гласных перед суффиксом *-ви-* в действительных причастиях прошедшего времени; букв *а (я), е* перед *н* и *ни* в страдательных причастиях прошедшего времени; букв *ё, е* в суффиксах страдательных причастий после шипящих. Слитное и раздельное написание *не* с причастиями. Правописание одной и двух букв *н* в страдательных причастиях прошедшего времени и прилагательных, образованных от глагола.

Пунктуационная норма. Знаки препинания при причастном обороте.

Виды деятельности: устное учебное сообщение; развернутый ответ на вопрос; анализ текста; переконструирование синтаксических конструкций, содержащих причастный оборот, в синонимичные конструкции без него и наоборот; сжатое (выборочное) изложение повествовательного текста, содержащего описание природы, родного края и др.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знание общего значения, морфологических признаков и синтаксической роли причастия;

знание правил употребления и правописания причастий;

умение распознавать причастия на основе их смысловых, морфологических и синтаксических признаков;

умение образовывать различные формы причастий;
умение производить морфологический разбор причастия;
умение употреблять действительные причастия для обозначения признака по действию, производимому предметом;
умение употреблять страдательные причастия для обозначения признака по действию, производимому над предметом;
умение интонировать предложения с причастным оборотом;
умение употреблять предложения с причастным оборотом и сложные предложения в качестве синонимов;
умение употреблять причастия в устной и письменной речи в соответствии с перечисленными языковыми нормами;
умение интонировать предложения с причастиями и причастными оборотами;
умение пунктуационно оформлять предложения с одиночными причастиями и причастными оборотами;
умение коммуникативно оправданно использовать причастия в текстах различных стилей речи.

Деепричастие (6 ч)

Деепричастие как особая форма глагола: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль.

Деепричастный оборот. Знаки препинания при деепричастном обороте.

Деепричастия несовершенного вида. Образование деепричастий несовершенного вида.

Деепричастия совершенного вида. Образование деепричастий совершенного вида.

Употребление деепричастий.

Грамматическая норма. Правильное образование и употребление деепричастий. Правильное построение предложений с деепричастным оборотом.

Произносительная норма. Правильное произношение деепричастий с суффиксами *-в, -вши*. Правильное ударение в деепричастиях.

Орфографическая норма. Раздельное написание *не* с деепричастиями.

Пунктуационная норма. Знаки препинания при деепричастном обороте и одиночном деепричастии.

Виды деятельности: устное учебное сообщение; анализ текста; переконструирование синтаксических конструкций, содержащих деепричастный оборот, в синонимичные конструкции без него и наоборот; развернутый ответ на вопрос; сочинение-повествование на основе заданного сюжета, в том числе с использованием картины.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знание общего значения, морфологических признаков и синтаксической роли деепричастия;

знание правил употребления и правописания деепричастий;

умение распознавать деепричастия на основе их смысловых, морфологических и синтаксических признаков;

умение образовывать деепричастия совершенного и несовершенного вида;

умение производить морфологический разбор деепричастий;

умение оправданно использовать деепричастия для обозначения добавочного действия;

умение употреблять деепричастия в устной и письменной речи в соответствии с перечисленными языковыми нормами;

умение употреблять предложения с деепричастиями и предложения с однородными глаголами-сказуемыми как синонимы;

умение интонировать предложения с обстоятельствами, выраженными одиночными деепричастиями и деепричастными оборотами;

умение пунктуационно оформлять предложения с обстоятельствами, выраженными одиночными деепричастиями и деепричастными оборотами.

Наречие (12 ч)

Наречие как часть речи: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль.

Разряды наречий по значению (ознакомление).

Степени сравнения наречий (ознакомление).

Образование наречий.

Правописание наречий.

Грамматическая норма. Правильное образование форм степеней сравнения наречий.

Произносительная норма. Правильная постановка ударения в наречиях.

Орфографическая норма. Правописание *не* с наречиями на *-о, -е*. *Не, ни* в наречиях. Гласные на конце наречий. Слитное и раздельное написание наречий. Дефис в наречиях. Правописание мягкого знака на конце наречий. *Н* и *ни* в наречиях.

Виды деятельности: составление учебных сообщений по данным в учебнике таблицам; анализ текста; аналитическое сопоставление текстов; перевод предложений с белорусского на русский язык; устное изложение текста; сочинение – описание природы, внешности, характера человека; сочинение – описание какого-либо действия, процесса; устное сочинение – описание картины.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знание общего значения, морфологических признаков и синтаксической роли наречий;

знание правил употребления и правописания наречий с учетом перечисленных языковых норм;

умение распознавать наречия среди других частей речи на основе их смысловых, морфологических и синтаксических особенностей;

умение разграничивать омонимичные наречия на *-о* и краткие прилагательные с учетом их значения, морфологических признаков и синтаксической роли;

умение производить морфологический и словообразовательный разбор наречий;

умение употреблять наречия в устной и письменной речи в соответствии с перечисленными языковыми нормами;

умение обнаруживать орфограммы в наречиях и решать орфографические задачи;

умение использовать наречия в качестве средства связи предложений в тексте;

умение использовать наречия, обозначающие местонахождение предметов, для организации текста-описания;

умение использовать наречия, обозначающие время, для организации текста-повествования;

умение использовать наречия *во-первых, во-вторых* и т. п. в тексте-рассуждении;

умение использовать наречия для обозначения состояния человека, природы, окружающей среды;

умение употреблять наречия для характеристики действия и признака с учетом типа речи и стиля текста.

СЛУЖЕБНЫЕ ЧАСТИ РЕЧИ

Предлог (4 ч)

Общая характеристика служебных частей речи.

Предлог как служебная часть речи. Разряды предлогов (ознакомление).

Производные и непроизводные предлоги. Простые и составные предлоги.

Правописание предлогов.

Грамматическая норма. Употребление предлогов *благодаря, согласно, вопреки* с существительными и местоимениями в дательном падеже. Правильное употребление предлогов-антонимов *в* и *из*, *на* и *с* с существительными. Употребление предлога *по* во временном значении с существительными в предложном падеже (*по окончании школы, по прибытии в город*).

Орфографическая норма. Слитное и раздельное написание производных предлогов (*ввиду, в продолжение* и др.). Правописание буквы *е* на конце производных предлогов (*в течение, вследствие* и др.). Дефис в предлогах *из-за, из-под*. Правописание предлогов *несмотря на, невзирая на*.

Виды деятельности: составление учебных сообщений по данным в учебном пособии схемам, таблицам, теоретическим сведениям; замена сложных предложений синонимичными, содержащими производные предлоги; анализ текста; сжатое изложение.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знание определения предлога и его морфологических признаков;
знание языковых норм употребления и правописания предлогов;
умение распознавать предлоги;
умение разграничивать омонимичные предлоги и наречия, деепричастия, существительные с предлогами;
умение производить морфологический разбор предлога;
умение использовать предлоги для выражения различных смысловых отношений в словосочетании и предложении;
умение употреблять синонимичные предлоги с учетом их стилевой дифференциации;
умение употреблять книжные предлоги в официально-деловой речи.

Союз (4 ч)

Союз как служебная часть речи. Союзы сочинительные и подчинительные.

Простые и составные союзы.

Правописание союзов.

Грамматическая норма. Правильное употребление союзов *тоже, также, же, ли* в сложном предложении.

Орфографическая норма. Слитное написание союзов *зато, тоже, также, чтобы*. Раздельное написание союза *как будто*. Правописание составных союзов (*несмотря на то что, оттого что* и др.).

Виды деятельности: составление учебных сообщений по данным в учебном пособии схемам, таблицам, теоретическим сведениям; конструирование предложений с союзами; анализ текста; выборочное изложение, составление текстов различных стилей.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знание определения союза и его морфологических признаков;
знание языковых норм употребления и правописания союзов;

- умение распознавать союзы;
- умение употреблять сочинительные союзы для связи однородных членов и частей сложного предложения;
- умение употреблять подчинительные союзы для связи частей сложного предложения;
- умение производить морфологический разбор союза;
- умение использовать союзы как средства связности текста (для связи частей предложения, предложений, абзацев);
- умение использовать союзы для выражения различных смысловых отношений и их оттенков;
- умение употреблять синонимичные союзы с учетом их стилевой дифференциации;
- умение использовать союзы для выражения авторской позиции.

Частицы (4 ч)

Частица как служебная часть речи. Разряды частиц (ознакомление).

Правописание частиц.

Орфографическая норма. Различение на письме частиц *не* и *ни*. Правописание *не* и *ни* с различными частями речи (обобщение и систематизация). Дефисное написание частиц *-то*, *-ка*, частицы *все-таки*. Раздельное написание частиц *как будто*, *как раз*, *все равно*. Раздельное написание частиц *бы*, *ли*, *же* с другими словами.

Виды деятельности: составление учебных сообщений по данным в учебнике схемам и теоретическим сведениям; анализ диалога с использованием частиц; развернутый ответ на вопрос; анализ текста; подробное изложение; сочинение-миниатюра.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

- Знание определения частицы и ее морфологических признаков;
- знание языковых норм употребления и правописания частиц;
- умение распознавать частицы;
- умение употреблять частицы для образования условного и повелительного наклонений глаголов;
- умение производить морфологический разбор частиц;
- умение использовать частицы для выражения различных смысловых оттенков (указание, выделение, ограничение, усиление);
- умение использовать частицы для выражения чувств и отношения говорящего (восклицание, сомнение, смягчение, сравнение, эмоциональная оценка);
- умение использовать частицы для выражения цели высказывания (вопрос, побуждение);
- умение использовать частицу *ни* в усилительном, отрицательном и обобщающем значениях;
- умение использовать конструкции с отрицанием в утвердительном значении и наоборот;
- умение использовать частицы в диалоге в этикетной функции;
- умение интонационно оформлять предложения с учетом значения частиц.

Междометие (1 ч)

Междометие как особая часть речи в русском языке.

Звукоподражания: отличие от междометий.

Правописание междометий.

Орфографическая норма. Дефис в междометиях и звукоподражаниях.

Пунктуационная норма. Знаки препинания при междометиях.

Виды деятельности: составление диалога с использованием междометий.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знание определения междометия и его морфологических признаков;
знание языковых норм употребления и правописания междометий;
умение распознавать междометия;
умение разграничивать междометия и звукоподражания;
умение использовать междометия в устной разговорной речи, в условиях неофициального общения для выражения эмоций, эмоциональных оценок, волеизъявления;
умение употреблять междометия в этикетной функции: в речевых формах приветствия, прощания, просьбы, извинения, благодарности (углубленное повторение).

Повторение изученного в VII классе (1 ч)
На письменные контрольные работы – 6 ч
Из них: диктанты – 2 (2 ч), изложения – 2 (4 ч)
Резервное время – 2 ч

Для диагностики усвоения теоретических сведений, сформированности учебно-языковых и коммуникативных умений и навыков рекомендуются следующие *формы контроля*:

диктанты различных видов;
изложения (подробное, сжатое, выборочное, с творческим заданием);
письмо по памяти;
сочинения (сочинение-повествование, сочинение-описание, сочинение-рассуждение);
учебные сообщения с использованием таблиц и схем;
различные виды разборов в пределах изученного материала;
тестовая работа.

Требования к умениям и навыкам, которыми должны овладеть учащиеся в процессе изучения всех разделов, указаны в рубриках программы после каждой темы: «Грамматическая норма», «Произносительная норма», «Орфографическая норма», «Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся».

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Русская литература»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с белорусским и русским языками обучения и воспитания**

РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Целью изучения литературы является приобщение учащихся к искусству слова в контексте движения духовной и социально-исторической жизни народа и развитие на этой основе художественного мышления и эстетических чувств, творческих способностей, читательской и речевой культуры, формирование нравственно-эстетических ориентаций.

Содержание литературного образования составляют **четыре основных компонента**: 1) знания; 2) умения; 3) опыт творческой деятельности; 4) система норм отношения к миру, людям, себе.

Первый компонент (знания) учебного предмета «Русская литература» формируется путем освоения разнообразного историко- и теоретико-литературного материала: а) произведений русского фольклора и литературы; б) отдельных образцов словесного искусства народов мира; в) сведений об основных периодах русского и мирового художественного процесса; г) критико-биографических сведений о жизни и творчестве виднейших писателей; д) основных теоретико-литературных понятий.

Все эти элементы содержания учебного предмета представлены в программе комплексно, во взаимосвязи историко-функционального, проблемно-тематического, жанрово-родового аспектов, с соблюдением принципов преемственности и доступности.

Изучение русской литературы того или иного периода соотносится с белорусской (например, переход к реализму, расцвет реализма и т. п.) и с зарубежной литературами, предусматривает сопоставление художественных образов, сюжетов, проблематики художественных произведений, принадлежащих к разным национальным литературам, выявление в них общего и в то же время неповторимого, особенного.

Основой учебных курсов всех классов являются литературные произведения, которые отбирались с учетом их художественных достоинств, общечеловеческой значимости, воспитательной ценности, места в творчестве писателя и в истории литературы, актуальности для нашего времени, доступности и интереса для учащихся.

В аннотациях программ, которые носят рекомендательный характер, внимание учителей обращается на гуманистический смысл произведения, диалектическую связь социального, конкретно-исторического и общечеловеческого в нем, художественное своеобразие, авторскую позицию.

Объем знаний о личности писателя, его творческой эволюции определяется в зависимости от возраста учащихся, количества часов, отведенных на изучение темы, а также его места в литературном курсе.

Программа содержит и целый комплекс теоретико-литературных понятий, отбор которых осуществляется по следующим критериям:

жанрово-родовая специфика изучаемого произведения;

функциональная роль теоретического понятия в основании конкретной литературной темы;

его значимость в формировании предметных компетенций.

Учителям предоставляется возможность дифференцировать материал в зависимости от уровня подготовленности класса. Освоение новых теоретических понятий опирается на преемственность между этапами литературного обучения, которая обеспечивается постепенным усложнением «опорных» теоретико-литературных категорий, закреплением приобретенных знаний и развитием умений использовать их при анализе художественных текстов.

Второй компонент содержания литературного образования – система специальных (читательских) умений – формируется на основе знаний теории, истории литературы, понимания специфики художественного произведения. Он создает базу для дальнейшего литературного самообразования учащихся.

Программа ориентирует учителя на формирование и развитие у учащихся следующих читательских умений:

умений, связанных с художественным восприятием литературного произведения (представлять, воображать картины и образы, созданные писателем; высказывать первичные впечатления и др.);

аналитических умений (анализ эпизода, сюжета, композиции, художественного языка и др.);

синтезирующих умений (умений сопоставлять, обобщать, делать выводы);

умений, связанных с оценкой художественного произведения.

Третий компонент – опыт самостоятельной литературно-творческой деятельности. Он приобретает учащимися при условии полноценного первичного восприятия текста на эмоционально-образном уровне, самостоятельного его интерпретирования, проявления личностного отношения к произведению в процессе работы над устными и письменными сочинениями разных жанров, творческого пересоздания словесного текста в другие виды искусства (словесное рисование, иллюстрирование, мизансценирование и др.).

Четвертый компонент содержания литературного образования – формирование системы норм отношения к миру, людям, себе – обеспечивается прежде всего отбором произведений для обязательного изучения, дополнительного чтения. Программа ориентирует учителя не только на изучение литературы, но и на воспитание учащихся ее средствами. Эта идея реализуется в содержании и структуре программы, предусматривающей не только систематизацию знаний о литературе и искусстве, но и их осмысление на мировоззренческом, философском и эстетическом уровнях. Таким образом, изучение литературы призвано обеспечить понимание учащимися ее роли и значения для собственного духовного становления, для развития самосознания и нравственного самоопределения.

В контексте компетентного подхода следует стремиться к усилению практико-ориентированной направленности литературного образования, реализуемой через различные виды деятельности: сопоставление произведений разных видов искусства, выполнение творческих упражнений, подготовка проектов, проведение читательских конкурсов и конференций, литературных диспутов, постановка фрагментов произведений, подбор иллюстративного фото, аудио- и видеоматериала.

Формирование **литературоведческой компетенции** предполагает освоение теоретико-литературных (ритм и рифма в народной лирической песне; романтическое и реалистическое изображение жизни; ирония, гротеск, иносказание, антитеза и др.) и историко-литературных знаний, способность применения их в процессе анализа произведения.

Формирование **учебно-познавательной компетенции** реализуется в процессе самостоятельной работы учащихся. Наиболее полно проявляется в проектной деятельности, предусматривающей длительный подготовительный этап: планирование, поиск и выбор необходимой информации в сети Интернет, литературоведческих словарях и справочниках, отбор и структурирование учебного материала и т. д.

Формирование **ценностно-смысловой компетенции** осуществляется в процессе изучения произведений, отражающих внутренний мир человека, раскрывающих мотивы его поступков, и моральный выбор.

Формирование **культуротворческой компетенции** происходит в процессе изучения культурного и историко-философского контекста произведения, сопоставления произведений разных видов искусства. Предполагает не только выполнение отдельных творческих упражнений, но и создание на их основе собственного творческого продукта.

Принцип построения курса литературы VII класса – жанрово-хронологический: учащиеся последовательно знакомятся с народными и литературными песнями, балладой В. А. Жуковского, повестью А. С. Пушкина, поэмой М. Ю. Лермонтова, комедией Н. В. Гоголя, рассказами Л. Н. Толстого и К. Г. Паустовского и другими произведениями.

Таким образом реализуется хронологический принцип расположения материала, способствующий формированию у учащихся VII класса начальных представлений о закономерностях развития русской литературы, о ее связи с историческими событиями.

В курсе литературы VII класса повторяются, систематизируются, углубляются основные литературные понятия, на более высоком уровне рассматривается литературное произведение как художественное единство. Учащиеся обучаются элементам сравнительного анализа.

Учебной программой также предусмотрено проведение уроков внеклассного чтения, основой для которых могут стать произведения из списка для дополнительного чтения.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

(53 ч, из них 4 ч – на внеклассное чтение, 2 ч – резервное время)

Введение (1 ч)

Литературное произведение как художественная целостность. Человек как объект художественного отражения в литературе. Литературный персонаж, герой, характер. Средства создания характеров (портрет, речь, художественная деталь, интерьер, пейзаж). Взаимосвязь характеров и обстоятельств в художественном произведении. Отношение автора к предмету изображения.

УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО И ЛИТЕРАТУРА

Русская народная лирическая песня **«Ах, не одна-то, не одна во поле дороженька пролежала...»**. (1 ч)

Русские народные песни, их разновидности. Лирическая народная песня. Лиризм, мелодичность русской народной песни, выражение в ней высших нравственных ценностей: любви к человеку, природе, верности слову и долгу. Утверждение в песне человеческого достоинства.

Связь с белорусскими лирическими песнями.

Теория литературы. Особенности ритма и рифмы в народной лирической песне. Интонация.

Литература и искусство. Песня «Ах, не одна-то, не одна во поле дороженька пролежала...» в исполнении лучших певцов (Ф. И. Шаляпина, Б. Т. Штоколова, Ю. А. Гуляева и др.).

Стихотворения, ставшие песнями. **А. Ф. Мерзляков. «Среди долины ровныя...»; А. А. Дельвиг. «Соловей»**. (1 ч)

Близость литературной лирической и народной песни: образы, ритм, рифма. Выражение в песнях внутреннего мира человека, его душевного состояния.

Литература и искусство. Литературная лирическая песня в исполнении лучших певцов и хоров.

Для дополнительного чтения

Народные лирические песни:

«Не вечерняя заря спотухала...», «Соловей мой, соловьюшка», «Степь Моздокская», «Не шуми, мати, зеленая дубравушка» и др.

Литературные лирические песни:

И. З. Суриков. «Рябина».

Н. А. Некрасов. «Тройка», «Меж высоких хлебов затерялося...».

Г. Н. Цыганов. «Красный сарафан».

И. С. Тургенев. «Певцы».

Сборник «Русские народные песни».

Сборник «Старинные русские песни».

А. Н. Островский. «Снегурочка».

Народные и литературные исторические песни (1 ч)

Исторические народные песни. **«Сон Степана Разина» («Ой, то не вечер, то не вечер...»)**. Изображение народной жизни, человеческих судеб. Средства создания художественных образов.

Литературные исторические песни. **К. Ф. Рылеев. «Смерть Ермака»**. Интерес русских писателей к народному творчеству. Поиск идеала среди представителей народа. Особенности повествования, авторская оценка.

Литература и искусство. Литературные исторические песни в исполнении лучших певцов и хоров.

Картины В. И. Сурикова «Покорение Сибири Ермаком», «Степан Разин», Б. М. Кустодиева «Степан Разин»; лубок XIX века «Ермак Тимофеевич, покоритель Сибири».

Литературные баллады

В. А. Жуковский. «Лесной царь» (1 ч). Баллада И. В. Гете как основа баллады Жуковского.

М. Ю. Лермонтов. «Перчатка» (1 ч). Баллада Ф. Шиллера как основа баллады Лермонтова.

Связь с белорусской литературой. Баллады А. Мицкевича.

Теория литературы. Начальное понятие о жанре баллады. Литературная баллада как лиро-эпический жанр, ее своеобразие (фантастические образы, диалог, повторы, разделение повествования на два мира, тревожный тон). Понятие о художественном переводе.

Литература и искусство. Кинофильм «Стрелы Робин Гуда» режиссера С. Тарасова (1975). В. Высоцкий – автор и исполнитель баллад к кинофильму («Баллада о вольных стрелках», «Баллада о времени», «Баллада о любви», «Баллада о борьбе»).

Для дополнительного чтения

Исторические народные песни:

«На берегу крутом, да на высоком...», «Клич Разина», «Схороните меня, братцы...».

Литературные исторические песни:

А. А. Навроцкий. «Утес Стеньки Разина».

Д. Н. Садовников. «Из-за острова на стрежень...».

М. Ю. Лермонтов. «Песня про царя Ивана Васильевича, молодого опричника и удалого купца Калашникова».

Народные английские баллады о Робин Гуде («Робин Гуд и коварный монах», «Робин Гуд делит золото» и др.).

Литературные баллады:

В. А. Жуковский. «Эолова арфа».

М. Ю. Лермонтов. «Русалка».

А. К. Толстой. «Курган».

Д. Б. Кедрин. «Зодчие».

Р. Л. Стивенсон. «Вересковый мед».

ЛИТЕРАТУРНОЕ ПРОИЗВЕДЕНИЕ КАК ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЦЕЛОСТНОСТЬ

А. С. Пушкин. «Капитанская дочка». (8 ч)

Слово об А. С. Пушкине.

Историческая правда и художественный вымысел в повести. Точность, лаконизм, красота пушкинской прозы. Мотивы народного творчества в повести. Роль эпитафий.

Гринев, формирование его характера и взглядов, роль в произведении. Любовь как чувство, помогающее сохранить честь и достоинство в сложных жизненных обстоятельствах. Маша Миронова, ее верность и преданность любимому человеку.

Отношение автора и рассказчика к Пугачеву и крестьянскому восстанию. Проблемы свободы, чести, долга.

Особенности композиции повести.

Теория литературы. Жизненная правда и художественный вымысел в литературе. Герой в художественном произведении. Жанровое разнообразие: семейная хроника.

Литература и искусство. Иллюстрации С. В. Герасимова и П. П. Соколова к повести.

Драма «Капитанская дочка» режиссера В. Каплуновского (1958).

М. Ю. Лермонтов. «Мцыри». (4 ч)

Мцыри – «любимый идеал» (В. Г. Белинский) Лермонтова. Исключительность обстоятельств, в которых раскрывается характер героя. Особенности композиции поэмы. Роль вступления, лирического монолога.

Идейное содержание поэмы – любовь к Родине, стремление к свободе.

Теория литературы. Развитие понятия о жанре поэмы, о теме и художественной идее произведения, их соотношении. Начальное понятие о романтическом герое. Своеобразие пейзажа в поэме.

Литература и искусство. Иллюстрации М. Н. Орловой-Мочаловой, Ф. Д. Константинова, П. П. Кончаловского, Л. О. Пастернака к поэме «Мцыри».

Музыка М. А. Балакирева, А. С. Даргомыжского, А. П. Бородина к поэме М. Ю. Лермонтова «Мцыри» (фрагменты).

Для дополнительного чтения

М. Ю. Лермонтов. «Кинжал».

Н. В. Гоголь. «Ревизор». (6 ч)

Слово о Н. В. Гоголе.

История создания комедии. Чиновничество и его пороки. Страх чиновников перед «ревизором». Композиция комедии. Речевые характеристики действующих лиц (диалоги, реплики «в сторону», монологи). Значение «афиши» и авторских ремарок.

Своеобразие гоголевского юмора.

Теория литературы. Комедия как драматический жанр. Развитие понятия о сюжете и композиции произведения. Язык драматического произведения как средство речевой характеристики. Монолог, диалог в пьесе.

Литература и искусство. Иллюстрации М. Д. Добужинского, П. М. Боклевского к комедии «Ревизор».

Комедия Н. В. Гоголя на сцене театра. Н. В. Гоголь и М. С. Щепкин: близость их идейных и художественных устремлений. Эскизы декораций к «Ревизору» Д. Н. Кардовского.

М. Е. Салтыков-Щедрин. «Повесть о том, как один мужик двух генералов прокормил». (2 ч)

Слово о М. Е. Салтыкове-Щедрине.

Сатира на социальные и нравственные пороки верхушки общества. Паразитизм генералов, трудолюбие и сметливость мужика. Сатира и юмор в сказке.

Теория литературы. Сатирические приемы: ирония, гротеск.

Литература и искусство. Иллюстрации художников Н. Н. Муратова, Кукрыниксов к сказкам Салтыкова-Щедрина; портреты писателя.

Для дополнительного чтения

М. Е. Салтыков-Щедрин. «Премудрый пескарь».

Е. Л. Шварц. «Обыкновенное чудо».

К. Гоцци. «Король-олень».

Л. Н. Толстой. «После бала». (2 ч)

Слово о писателе.

Протест против жестокости, насилия. Стремление к нравственной чистоте. Проблема моральной ответственности человека за жизнь окружающих и свою судьбу. Юношеское восприятие действительности. Первое столкновение с социальной несправедливостью.

Теория литературы. Автор и рассказчик в произведении. Углубление понятия о конфликте. Антитеза как средство раскрытия человеческого характера.

Литература и искусство. Е. Е. Лансере. «Сквозь строй» (иллюстрация к рассказу «После бала»).

Г. Вагнер. Музыка к балету «После бала» (фрагменты).

Максим Горький. «Песня о Соколе». (2 ч)

Слово о писателе.

Героический пафос «Песни о Соколе». Композиция «Песни...». Эмоциональность языка, особенности ритма. Сокол и Уж – образы-символы.

Теория литературы. Смысл понятий «романтизм», «романтический». Романтический мир произведения: герой, образ-символ, изобразительные средства. Понятие о символе.

Литература и искусство. И. И. Бродский. «Портрет М. Горького»; гравюры К. В. Безбородова к «Песне о Соколе».

Для дополнительного чтения

Максим Горький. «Песня о Буревестнике».

Л. Н. Толстой. «Отрочество».

А. С. Грин. «Алые паруса». (4 ч)

Писатель-романтик А. С. Грин и созданная его воображением страна чудесных подвигов и приключений.

«Алые паруса» – романтическая повесть-сказка о поэтической и возвышенной мечте. Символический смысл названия повести, прославление мужества и радости жизни, утверждение права делать чудеса своими руками. Живописность и лиризм повествования.

Теория литературы. Романтический идеал: «рукотворность чуда».

Литература и искусство. Иллюстрации И. И. Бродского к произведениям А. С. Грина.

Романтическая феерия «Алые паруса» режиссера А. Птушко (1961).

Для дополнительного чтения

А. С. Грин. «Бегущая по волнам».

А. Т. Твардовский. «Переправа», «Гармонь», «Два солдата». (3 ч)

Слово об А. Т. Твардовском.

Замысел и история создания поэмы, ее народно-поэтическая основа. Патриотический пафос «книги про бойца». Веселая удаля, жизнелюбие, душевная стойкость, мужество Василия Теркина. Юмор в поэме. Популярность поэмы во время Великой Отечественной войны.

Связь с белорусской литературой.

Теория литературы. Традиции русского народно-поэтического творчества. Голос автора в поэме.

Литература и искусство. Иллюстрации О. Г. Верейского к поэме «Василий Теркин»; репродукция картины Ю. М. Непринцева «Отдых после боя».

Для дополнительного чтения

А. Т. Твардовский. «Василий Теркин».

К. Г. Паустовский. «Телеграмма». (2 ч)

Слово о писателе.

«Телеграмма» – рассказ-предостережение. Идея гуманности, ответственности каждого за жизнь близких людей. Роль пейзажа в рассказе.

Связь с белорусской литературой (Я. Брыль).

Теория литературы. Лиризм прозы.

Литература и искусство. Картина И. Крамского «Неизвестная».

Для дополнительного чтения

Г. Ибсен. «Пер Гюнт».

А. Платонов. «Неизвестный цветок».

А. Г. Алексин. «А тем временем где-то...». (2 ч)

Слово о писателе.

Раскрытие человеческих взаимоотношений в произведении.

Главный герой повести, его способность к сочувствию и сопереживанию как важнейшие качества человека.

Для дополнительного чтения

Р. И. Фраерман. «Дикая собака Динго, или Повесть о первой любви».

В. Л. Киселев. «Девочка и птицелет».

А. Г. Алексин. «Безумная Евдокия».

Ч. А. Айтматов. «Ранние журавли».

В. Ф. Тендряков. «Весенние перевертыши».

Дж. Лондон. «Зов предков».

Дж. Олдридж. «Последний дюйм».

ИЗ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

А. де Сент-Экзюпери. «Маленький принц». (3 ч)

Слово о писателе.

Тонкий лиризм и философская глубина сказки. Утверждение красоты человеческих отношений. Маленький принц – воплощение мечты о правде, искренности, ответственности. Ироническое изображение носителей общественных пороков (Короля, Честолюбца, Делового человека, Географа).

Теория литературы. Преданность идеалу как составляющая романтического мироощущения. Афоризмы в сказке.

Литература и искусство. Иллюстрации А. де Сент-Экзюпери к сказке «Маленький принц».

Р. Брэдбери. «Каникулы». (2 ч)

Мир писателя-фантаста Рея Брэдбери.

Гуманистическая идея ценности жизни в рассказе. Проблема взаимосвязи человека и общества.

Теория литературы. Расширение представления о фантастической литературе.

Для дополнительного чтения

И. А. Ефремов. «На краю Ойкумены».

В. П. Крапивин. «Голубятня на желтой поляне».

А. Н. и Б. Н. Стругацкие. «Понедельник начинается в субботу».

Р. Брэдбери. «Зеленое утро», «И грянул гром».

Повторение (1 ч)

Систематизация знаний по теории литературы. Литературное произведение как художественная целостность. Литературный персонаж, герой, характер. Средства создания характеров (портрет, речь, художественная деталь, интерьер, пейзаж). Отношение автора к предмету изображения.

Для заучивания наизусть

А. С. Пушкин. «Капитанская дочка» (отрывок по выбору учителя не более 150 слов).

М. Ю. Лермонтов. «Мцыри» (отрывок по выбору учащихся не более 26 строк).

М. Горький. «Песня о Соколе» (отрывок по выбору учителя не более 200 слов).

А. Т. Твардовский. «Василий Теркин» (отрывок по выбору учащихся от 40 до 60 строк).

А. де Сент-Экзюпери. «Маленький принц» (отрывок по выбору учителя не более 200 слов).

ОСНОВНЫЕ ВИДЫ УСТНЫХ И ПИСЬМЕННЫХ РАБОТ ПО ЛИТЕРАТУРЕ В VII КЛАССЕ

Устный и письменный пересказ художественных произведений или отрывков из них (подробный, краткий, выборочный, художественный, творческий) с элементами анализа.

Устное словесное рисование, иллюстрирование, мизансценирование, инсценирование и составление киносценария.

Устное и письменное сочинение-рассуждение по изученному произведению: формулировка вопроса к изучаемому произведению, развернутый ответ на вопрос, проблемная характеристика (индивидуальная, сравнительная, групповая) героев произведения.

Устный или письменный отзыв о самостоятельно прочитанном произведении, просмотренном кинофильме, спектакле (с мотивировкой своего отношения), об актерском и авторском чтении.

Устное или письменное сочинение небольшого объема в жанре рассказа, дневниковых записей, письма, инсценировки (о посещении выставки, музея, об архитектурных памятниках города и т. д.).

Проектная деятельность: презентация проекта.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ VII КЛАССА

Учащиеся должны знать:

связь и взаимовлияние устного народного творчества и литературы;
авторов, названия, содержание и героев изученных произведений, их жанровую, родовую принадлежность;

своеобразие лиро-эпических произведений;

жанры драматических произведений (комедия), ее характерные особенности;

сведения по теории литературы: сказка; баллада, особенности балладного сюжета (зачин, концовка, диалог в балладе), своеобразие литературной баллады; начальное понятие о художественном переводе; жизненная правда и художественный вымысел в литературе; герой в художественном произведении, автор и рассказчик в произведении, конфликт; антитеза как средство раскрытия человеческого характера; семейная хроника; композиция, сюжет, язык драматического произведения, монолог, диалог; ирония, гротеск; комедия как драматический жанр; иносказание; единство изобразительно-выразительных и ритмико-интонационных средств языка; ритм, рифма, интонация, символ; эпитет, метафора, гиперболоа;

тексты, рекомендованные в программе для заучивания наизусть.

Учащиеся должны уметь:

правильно, бегло и выразительно читать вслух художественный текст;

выявлять связь различных компонентов произведения, видеть его целостность;

определить тему и идею произведения;

различать эпические, лирические и драматические произведения, их жанры (песня, баллада, поэма, комедия, драма);

выделять элементы композиции изучаемых произведений, понимать их роль в произведении;

характеризовать героев произведений, выявляя в них общее и индивидуальное;

сопоставлять героев изученного произведения с целью выявления авторского отношения к ним;

составлять сложный и цитатный план;

определять в контексте художественную роль изобразительно-выразительных средств языка;

пользоваться справочным аппаратом хрестоматии, а также школьным словарем литературоведческих терминов.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Иностранный язык
(английский, немецкий, французский, испанский, китайский)»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

**ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК
(английский, немецкий, французский, испанский, китайский)**

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

В современном мире иностранный язык рассматривается как средство формирования и воспитания морально ответственной личности, общения, познания, осмысления и интерпретации фактов иной культуры. Главное назначение иностранных языков – обеспечивать взаимодействие и сотрудничество народов, исключать возможности негативного влияния на процесс национальной самоидентификации и культурного самоопределения личности; повышать готовность человека к личностной и профессиональной самореализации посредством использования иностранного языка наряду с родным языком в качестве материальной формы функционирования своего мышления. Владение иностранными языками – важное предусловие адаптации человека к жизни в глобализующемся мире.

Учебный предмет «Иностранный язык» призван служить формированию поликультурной личности. Соответственно, процесс обучения иностранному языку направлен на подготовку учащихся к различным формам отношений и общения между индивидами и группами, принадлежащими к разным культурам.

Возможности учебного предмета «Иностранный язык» в подготовке учащегося к межкультурной коммуникации чрезвычайно велики. Учащийся приобщается к духовному богатству других народов; у него формируется образ мира, который соответствует социальным, политическим и культурным реалиям современной действительности; формируется вторичное когнитивное сознание, обеспечивающее весь комплекс иноязычной коммуникативной деятельности; происходит развитие речевых процессов и речевых механизмов, способностей передавать в ходе иноязычного общения собственные мысли и чувства; возникают предпосылки для развития личности учащегося посредством обогащения эмоционально-чувственной сферы личности. Языковые способности формируются в единстве речепорождения и речевосприятия.

Цели обучения иностранному языку

Генеральная цель обучения иностранному языку состоит в формировании учащихся как субъектов межкультурной коммуникации посредством овладения ими иноязычной коммуникативной компетенцией и развития у них качеств поликультурной личности, востребованных современным информационным обществом в условиях глобализации. Генеральная цель предполагает постановку и реализацию образовательных, развивающих и воспитательных целей в их единстве.

Образовательные цели: языковое и речевое развитие личности учащегося путем обеспечения практического владения иностранным языком как эффективным средством общения в единстве его когнитивной, коммуникативной и экспрессивной функций; усвоение и актуализация знаний об изучаемом иностранном языке; овладение навыками и

умениями иноязычной речевой деятельности (восприятие и понимание иноязычной речи на слух, говорение, чтение, письмо и письменная речь).

Развивающие цели: обеспечивают когнитивное, коммуникативное, эмоциональное развитие учащихся; овладение способами формирования и формулирования мысли на иностранном языке; развитие лингвистического компонента гуманитарного мышления; обогащение эмоционально-чувственной сферы личности.

Воспитательные цели: обеспечение обогащения духовного мира учащихся, воспитания у них культуры мышления, чувств, поведения; развитие гуманистических ценностных ориентаций, умений осуществлять общение в контексте диалога культур; формирование психологической готовности к межъязыковой межкультурной коммуникации; адаптация личности к иной социальной среде.

Задачи иностранного языка как учебного предмета:

развитие коммуникативной культуры учащихся, усвоение ими устной и письменной речи на уровне, который является достаточным для адекватной трактовки передаваемой и принимаемой информации;

когнитивное развитие учащихся, проявляющееся в переструктурировании отдельных фрагментов индивидуального образа картины мира и восприятии мира изучаемого языка через искусственно формируемый в сознании лингводидактический конструкт, позволяющий воспринимать познаваемый мир в соответствии с его (этого мира) собственными социальными, политическими, культурными, языковыми реалиями, а не посредством прямого перевода на этот язык схем родной, национальной картины мира;

социокультурное развитие личности, ориентированное на восприятие «иногое» в его непохожести через познание ценностей новой культуры в диалоге с родной; сопоставление изучаемого языка с родным и культуры этого языка с национальной; формирование умений представлять свою страну и культуру в условиях иноязычного межкультурного общения;

развитие ценностных ориентаций учащихся, осуществляемое посредством формирования гуманистической позиции личности через создание условий для обогащения соответствующего конструктивного опыта эмоционально-чувственных отношений как важнейшего фактора возникновения у человека положительного восприятия «иногое», уважительного отношения к нему, признания многообразия культур; появления у учащихся стремления к сотрудничеству и взаимодействию с другими народами;

развитие мотивации к изучению иностранного языка через формирование потребностей лучше и точнее понимать окружающий мир и быть понятым им; осознание важности владения иностранным языком для социализации в современном мире;

развитие самообразовательного потенциала учащихся, обеспечение их готовности к самостоятельной работе над языком, в том числе необходимыми техниками учебно-познавательного труда, стратегиями самоанализа, самонаблюдения.

В качестве комплексных характеристик, выражающих содержание задач, рассматриваются компетенции, так как они задают нормы и требования к владению иностранным языком, позволяющие проследить степень совокупной реализации целей и задач.

Межкультурная компетенция – стратегическая компетенция, владение которой призвано обеспечивать осмысление учащимися иной социокультуры, познание ими смысловых ориентиров другого лингвосоциума, умения видеть сходства и различия между культурами и учитывать их в процессе иноязычного общения.

Коммуникативная компетенция – владение совокупностью речевых, языковых, социокультурных норм изучаемого языка, а также компенсаторными и учебно-познавательными умениями, позволяющими выпускнику учреждения общего среднего образования решать стоящие перед ним речевые, образовательные, познавательные и иные задачи. В состав этой интегративной компетенции входят языковая, речевая, социокультурная, учебно-познавательная, компенсаторная компетенции, рассматриваемые как субкомпетенции.

Речевая компетенция – совокупность навыков и умений речевой деятельности (говорение, восприятие речи на слух, чтение и письмо), знаний норм речевого поведения; приобретение на этой основе опыта их использования для построения логичного и связного по форме и содержанию высказывания, а также для толкования смысла высказываний других людей.

Языковая компетенция – совокупность языковых знаний о правилах функционирования языковых средств (фонетических, орфографических, лексических и грамматических) в речи и навыков их использования в коммуникативных целях.

Социокультурная компетенция – совокупность знаний о национально-культурной специфике стран изучаемого языка, умений строить свое речевое и неречевое поведение в соответствии с этой спецификой, умений представлять на этой основе свою страну и ее культуру в условиях иноязычного межкультурного общения.

Компенсаторная компетенция – совокупность умений использовать дополнительные вербальные средства и невербальные способы для решения коммуникативных задач в условиях дефицита имеющихся языковых средств.

Учебно-познавательная компетенция – совокупность общих и специальных учебных умений, необходимых для осуществления самостоятельной деятельности по овладению иностранным языком, опыт их использования.

Последовательное и взаимосвязанное овладение обозначенными ключевыми компетенциями обеспечивает формирование у учащихся соответствующих компетентностей.

В своей совокупности цели и задачи предполагают проектирование и организацию образовательного процесса на основе требований лично ориентированного, компетентностного, коммуникативного, когнитивного и социокультурного подходов в их единстве. Отсюда, в качестве важнейших принципов осуществления образовательного процесса определяются следующие:

обеспечение понимания культуры и образа жизни другого народа и готовности «воспринимать другого в его непохожести» и осознания учащимися принадлежности к родной культуре;

единство реализации коммуникативной, культурно-прагматической и аксиологической функций изучаемого языка;

ориентация процесса обучения на обеспечение диалога культур на основе всестороннего учета взаимосвязей языка – мышления – культуры;

обеспечение социализации учащихся средствами иностранного языка;

организация обучения иностранному языку как средству иноязычного общения на основе моделирования ситуаций межкультурной коммуникации.

Изложенные положения определяют требования к содержанию образования.

Общие требования к содержанию образования

Содержание учебного предмета «Иностранный язык» определяется в единстве предметного и эмоционально-ценностного компонентов.

Эмоционально-ценностный компонент содержания образования включает совокупность отношений личности к мировому языковому и культурному наследию, к процессу овладения им в целях личностного роста; обеспечивает приобретение опыта иноязычного общения путем рефлексии, самопознания, самоопределения. Процесс овладения иностранным языком приобретает для учащегося личностный смысл.

Предметное содержание образования включает следующие компоненты:

сферы общения и предметно-тематическое содержание речи;

виды речевой деятельности и языковой материал;

социокультурные знания: культуроведческие, страноведческие и лингвострановедческие;

компенсаторные и учебно-познавательные умения и навыки самостоятельной работы с иноязычным материалом.

Предметный компонент содержания обеспечивает владение иностранным языком как средством межкультурного общения.

Отбор содержания учебного материала, подлежащего усвоению, осуществляется на основе следующих методологических ориентиров:

направленность педагогического процесса на подготовку к межкультурному общению;

всесторонний учет взаимосвязей: язык – мышление – культура;

предъявление ценностей познаваемой культуры в диалоге с родной;

интеграция языкового, социокультурного, аксиологического компонентов содержания обучения;

аутентичность и ценностная значимость иноязычных материалов;

соответствие учебного материала современным разговорным нормам изучаемого языка.

Структурирование учебного материала осуществляется на основе следующих требований:

непрерывное концентрическое предъявление и накопление знаний;

пэтапное формирование навыков и умений;

преимственность этапов процесса овладения иностранным языком;

постоянная опора на языковой, речевой и личностный субъектный опыт учащихся;

сопряженность в овладении речью и системой языка;

создание возможностей для формирования умений самостоятельной работы с иноязычными информационными источниками в самообразовательных целях.

Специфика содержания языкового образования предполагает последовательный учет в образовательном процессе следующих основных положений коммуникативно ориентированного обучения:

осуществление образовательного процесса в условиях, приближенных к реальному общению;

моделирование ситуаций общения, стимулирующих учащихся к решению коммуникативных задач в процессе изучения иностранного языка;

использование коммуникативно ориентированных заданий на основе имитационного, игрового и свободного общения;

ситуативно обусловленное овладение лексикой и грамматикой изучаемого языка;

активное вовлечение учащихся в процесс общения в качестве речевых партнеров;

создание мотивационной готовности и потребности учащихся в восприятии и усвоении учебного материала в условиях, приближенных к реальному общению.

Сферы общения и предметно-тематическое содержание речи

Социально-бытовая сфера. Внешность и характер. Друзья. Покупки. Жизнь в городе и деревне.

Учебно-трудова́я сфера. Урок иностранного языка.

Социально-культурная сфера. Спорт.

Социально-познавательная сфера. Путешествия по разным странам.

Речевые умения

Восприятие и понимание речи на слух – умения понимать иноязычную речь в процессе непосредственного общения с собеседником, умения понимать разножанровые аудио- и видеотексты с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание.

Говорение – умения осуществлять диалогическое, монологическое и полилогическое общение в соответствии с целями, задачами и условиями коммуникации, с соблюдением норм речевого и неречевого этикета.

Чтение – умения читать и понимать разножанровые тексты с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание в зависимости от вида чтения и дальнейшего использования информации.

Письменная речь – умения продуцировать различные виды письменных текстов в соответствии с нормами, принятыми в странах изучаемого языка, с учетом коммуникативных задач и адресата.

Языковые знания и навыки

Знания о системе изучаемого языка, правилах функционирования языковых средств (фонетических, лексических, грамматических) в речи и навыках их использования в коммуникативных целях.

Социокультурные знания и умения

Знание социокультурного контекста своей страны и стран изучаемого языка, умения строить свое речевое и неречевое поведение в соответствии с его спецификой, представлять свою страну и ее культуру в условиях иноязычного межкультурного общения.

Компенсаторные умения

Умения использовать различные вербальные и невербальные средства для компенсации пробелов в коммуникации в условиях дефицита языковых средств, недостатка речевого и социального опыта.

Учебно-познавательные умения

Общие и специальные учебные умения, необходимые для осуществления самостоятельной познавательной деятельности по овладению иноязычным общением и культурой стран изучаемого языка.

* * *

Содержание обучения представлено в учебной программе через предметно-тематическое содержание общения, требования к практическому владению видами речевой деятельности, языковой материал (фонетика, лексика, грамматика).

В предметно-тематическом содержании общения обозначены коммуникативные задачи для школ (прямой шрифт) и гимназий (прямой шрифт и курсив).

Требования к практическому владению видами речевой деятельности: длительность звучания текста, количество реплик на каждого собеседника в диалогической речи, объем высказывания в монологической речи, объем текста для чтения, объем текста для письменной речи – задают основные параметры для всех видов речевой деятельности. Данные параметры, а также объем продуктивного и рецептивного лексического минимума обозначаются следующим образом: первая цифра – требования для школ, вторая – для гимназий. Например: длительность звучания текста: 1,5–2 минуты; продуктивный минимум: 230–280 лексических единиц; рецептивный минимум: 150–260 лексических единиц; общий объем продуктивной лексики: 1050–1180 лексических единиц; общий объем рецептивной лексики: 540–810 лексических единиц.

Грамматический материал, подлежащий изучению, одинаков для всех видов учреждений общего среднего образования. Требования к владению грамматическим материалом отличаются объемом его продуктивного усвоения. Грамматические явления для рецептивного усвоения, отмеченные звездочкой (*), предназначены для продуктивного усвоения в гимназиях.

Различия в овладении иностранным языком при его изучении в школе и гимназии проявляются в следующих параметрах:

- объем усвоенного продуктивного и рецептивного лексического материала;
- количество продуктивно усвоенного грамматического материала;
- степень сложности и количество решаемых коммуникативных задач;
- степень самостоятельности в интерпретации явлений межкультурной коммуникации;

степень подготовленности осуществлять речевое и неречевое поведение адекватно социокультурной специфике страны изучаемого языка;

уровень готовности к самостоятельной деятельности учащихся по овладению иностранным языком.

Более высокие требования к владению языковым и речевым материалом в гимназиях обеспечат повышение уровня формирования у учащихся языковых навыков и речевых умений, что будет выражаться в их способности более качественно решать учебные коммуникативные задачи.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

105/175 часов

ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ОБЩЕНИЯ

Сфера общения	Предметно-тематическое содержание	Коммуникативные задачи
		К концу года учащийся должен уметь
Социально-бытовая	Внешность и характер	Описать внешность человека и его характер; расспросить о внешности и характере друга/членов семьи; высказать и аргументировать свое мнение по поводу характера человека; высказать комплимент по поводу внешности; <i>обсудить характер героя фильма/ книги</i>
	Покупки	Рассказать о различных магазинах в Республике Беларусь; расспросить о магазинах в стране изучаемого языка; запросить и сообщить информацию при покупке непродовольственных товаров; <i>дать совет при выборе покупки;</i> <i>рассказать о своем отношении к покупкам</i>
	Друзья	Рассказать о своих друзьях и знакомых (внешность, характер, любимые занятия); рассказать историю знакомства с другом; <i>расспросить собеседника о его друзьях;</i> <i>высказать мнение о настоящей дружбе, аргументируя свою точку зрения</i>
	Жизнь в городе и деревне	Описать город/деревню/столицу Республики Беларусь; расспросить собеседника о преимуществах/недостатках его места жительства; спросить и объяснить дорогу; <i>провести экскурсию по своему городу/деревне;</i> <i>сравнить жизнь в городской и сельской местности</i>
Учебно-трудовая	Урок иностранного языка	Выразить свое отношение к изучению иностранного языка; рассказать об уроке иностранного языка; обосновать важность изучения иностранного языка; <i>обсудить способы изучения иностранного языка;</i> <i>расспросить о выполнении домашнего задания по иностранному языку</i>
Социально-культурная	Спорт	Рассказать о популярных видах спорта; рассказать о выдающихся спортсменах Республики Беларусь и страны изучаемого языка; расспросить собеседника об индивидуальных занятиях спортом; <i>выразить свое отношение к занятиям спортом и аргументировать его;</i> <i>дать советы по поддержанию физической формы;</i> <i>рассказать об истории Олимпийских игр/о крупнейших спортивных соревнованиях</i>
Социально-познавательная	Путешествие по разным странам	Обсудить маршрут путешествия; высказать и аргументировать свое отношение к путешествию различными видами транспорта Заказать/купить билет на автобус/ поезд/самолет; рассказать о своем (реальном/воображаемом) путешествии; <i>поделиться впечатлениями о путешествии;</i> <i>порекомендовать посетить страну/ город</i>

ТРЕБОВАНИЯ К ПРАКТИЧЕСКОМУ ВЛАДЕНИЮ ВИДАМИ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Восприятие и понимание речи на слух

Учащиеся должны понимать на слух иноязычные тексты монологического и диалогического характера, предъявляемые учителем и в звуко- или видеозаписи, в естественном темпе, с вербальной опорой, с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание:

выделять основную информацию в текстах, содержащих 1–2 % незнакомых слов, не влияющих на понимание;

относительно полно понимать тексты, содержащие 1 % незнакомых слов, значение которых можно понять с помощью языковой или контекстуальной догадки;

выборочно понимать необходимую/интересующую учащихся информацию.

Виды текстов: стихотворение, песня, рассказ, легенда, объявление, фрагмент видеofilmа.

Длительность звучания текста: 1,5–2 минуты.

Говорение

Диалогическая речь

Учащиеся должны уметь:

запрашивать и сообщать информацию, определяемую предметно-тематическим содержанием общения;

выражать свое мнение и узнавать отношение собеседника к полученной информации;

давать эмоциональную оценку.

Виды диалогов: диалог-расспрос, диалог – обмен мнениями, диалог – побуждение к действию.

Количество реплик на каждого собеседника: 5–6.

Монологическая речь

Учащиеся должны уметь:

описывать и сравнивать предметы и явления;

рассказывать об услышанном/прочитанном/увиденном;

сообщать информацию, сочетая описание, повествование и сравнение.

Виды монологического высказывания: описание, сообщение, повествование, сравнение.

Объем высказывания: не менее 8–10 фраз.

Чтение

Учащиеся должны понимать тексты с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание в зависимости от вида чтения:

понимать основное содержание частично адаптированных художественных и научно-популярных текстов (ознакомительное чтение);

относительно полно понимать содержание частично адаптированных художественных и научно-популярных текстов (изучающее чтение);

находить в текстах необходимую/интересующую учащегося информацию (просмотровое/поисковое);

устанавливать причинно-следственные связи между фактами текста и событиями.

Тексты, предназначенные для понимания основного содержания, могут включать до 2–3 % незнакомых слов, не препятствующих пониманию. Объем текста – примерно 2200–3000 печатных знаков с пробелами.

Тексты, ориентированные на относительно полное понимание, могут включать 1–2 % незнакомых слов, раскрытие значения которых возможно при использовании двуязычного словаря. Объем текста – примерно 1700–2500 печатных знаков с пробелами.

Виды текстов: биография, статья, приглашение, список покупок, e-mail, туристическая брошюра, письмо в журнал.

Письменная речь

Учащиеся должны уметь продуцировать несложные виды письменных текстов в соответствии с нормами, принятыми в стране изучаемого языка:

писать поздравление, приглашение;

писать личное письмо в пределах изученной тематики;

излагать содержание прочитанного текста.

Объем текста: не менее 60–80 слов.

ЯЗЫКОВОЙ МАТЕРИАЛ

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Ударение в предложении (значимые и служебные части речи). Ударение в многосложных словах.

Лексика

Продуктивный минимум: 230–280 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 150–260 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 1050–1180 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 540–810 лексических единиц.

Словообразование: суффиксы имен существительных *-ness*; имен прилагательных *-less*, *-ly*; приставка глаголов *re-*; составные имена прилагательные (*kind-hearted*).

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Имя существительное: существительные, употребляемые только в единственном (*advice, money, knowledge*) или множественном числе (*trousers, outskirts, cattle, clothes*); существительные в единственном числе, имеющие форму множественного (*gymnastics, athletics*).

Артикль: артикль с названиями видов спорта и спортивных соревнований, с названиями достопримечательностей (театров, кинотеатров, музеев, отелей, аэропортов, парков, площадей).

Имя прилагательное: усиление степеней сравнения прилагательных *a lot, far, much (longer), slightly, a bit, a little (faster)*.

Имя числительное: субстантивированные числительные *hundreds of (books)*.

Местоимение: неопределенные местоимения *neither, either, none*.

Глагол: утвердительная, отрицательная и вопросительная формы глаголов в *Present Perfect Continuous*; глаголы в *Present Simple, Present Continuous* для выражения будущих действий; выражение привычных действий в прошлом с помощью *used to*.

Модальные глаголы: сравнение употребления *to have to – must*; употребление *could, to be able to* для выражения возможности/способности выполнения действий в прошлом.

Наречие: *too* + прилагательное, прилагательное + *enough*.

Предлог: *for (two years), since, before, after, till, until*.

Союз: *if, in case, when*.

Синтаксис

Сложноподчиненные предложения с придаточными предложениями условия и времени.

Грамматический материал для рецептивного усвоения

*Герундий: герундий в функции подлежащего, дополнения и части сказуемого.

*Краткие структуры согласия/несогласия *So do I/Neither do I*.

Утвердительная, отрицательная и вопросительная формы глаголов в *Past Simple Passive, Future Simple Passive*.

НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Ударение в иноязычных словах. Логическое ударение в сложных предложениях. Интонационное оформление сложноподчиненных предложений.

Лексика

Продуктивный минимум: 230–280 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 150–260 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 1050–1180 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 540–810 лексических единиц.

Словообразование: суффиксы имен существительных мужского рода: *-er, -ler, -ist, -ing, -ant, -ent, -it, -at*; суффиксы имен прилагательных: *-ig, -lich*; словосложение: имя прилагательное + имя прилагательное.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Имя существительное: род имен существительных (определение по формальным признакам): мужской род – отглагольные имена существительные; имена существительные с суффиксами мужского рода (см. раздел «Лексика»). Склонение имен существительных мужского рода. Множественное число имен существительных мужского рода.

Артикль: артикль перед именем существительным в сравнительных конструкциях «*wie, als* + имя существительное».

Определенный артикль, если перед именем существительным стоит порядковое числительное или имя прилагательное в превосходной степени.

Имя прилагательное: склонение имен прилагательных после неопределенного артикля, притяжательных местоимений и отрицательного местоимения *kein*.

Степени сравнения имен прилагательных. Особые случаи образования степеней сравнения имен прилагательных: *gut, hoch, nah*.

Имя числительное: количественные числительные свыше 100.

Местоимение: указательные местоимения *dieser, dieses, diese; jener, jenes, jene*; неопределенное местоимение *jeder, jedes, jede*.

Глагол: модальный глагол *sollen* для выражения поручения, сомнения в вопросительных предложениях.

Наречие: особые случаи образования степеней сравнения наречий *gern, oft, viel*.

Предлог: предлог *ohne*, требующий винительного падежа.

Синтаксис

Сложноподчиненные предложения: порядок слов в придаточных предложениях; дополнительные придаточные предложения с союзами *dass, ob*.

Сложносочиненные предложения с наречиями, выступающими в роли сочинительных союзов *dann, danach, darum*.

Грамматический материал для рецептивного усвоения

Морфология

Имя прилагательное: склонение имен прилагательных после определенного артикля, местоимений *dieser, dieses, diese; jener, jenes, jene; jeder, jedes, jede*.

Артикль: неопределенный артикль, если перед именем существительным стоит определение в сравнительной степени.

Предлог: *предлог *gegen*, требующий винительного падежа.

Синтаксис

*Сложносочиненные предложения с наречием *deshalb*, выступающим в роли сочинительного союза.

Сложноподчиненные предложения: дополнительные придаточные предложения с союзами (союзными словами) *wer, was, woher, wann, wohin, wie, wo*.

Предложения с двойным союзом *nicht nur ... sondern auch*.

Die würde-Form ... Infinitiv для выражения вежливого предложения, просьбы, совета, рекомендации.

ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Фразовое ударение.

Лексика

Продуктивный минимум: 230–280 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 150–260 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 1050–1180 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 540–810 лексических единиц.

Словообразование: суффиксы имен существительных *-té, -iste, -ment, -ssion, -tion*.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Имя существительное: мужской и женский род имен существительных. Множественное число имен существительных.

Артикль: частичный артикль в словосочетании *faire du sport*; случаи отсутствия артикля.

Имя прилагательное: особые формы женского рода имен прилагательных (*grosse, rousse, basse, épaisse, fraîche, longue; franche, gentille, jalouse, sotté, maligne*). Особенности правописания прилагательных, обозначающих цвета (*les yeux marron, les cheveux châtain clair*).

Местоимение: личные местоимения в функции прямого (*me, te, le, la, nous, vous, les*) и косвенного (*me, te, lui, nous, vous, leur*) дополнений; сложные формы вопросительных местоимений *lequel/laquelle*; сложные формы указательных местоимений (*celui-ci, celle-là* и т. д.).

Глагол: повелительное наклонение. Разные способы выражения будущего времени (*le futur simple, le futur proche*). Разные способы выражения прошедшего времени (*le passé récent, le passé composé, l'imparfait*) (повторение).

Наречие: степени сравнения наречий; наречия места *en, y*. Место наречия в предложении.

Предлог: предлоги времени и места (повторение). Управление глаголов.

Синтаксис

Сложноподчиненные предложения с придаточными обстоятельными.

Грамматический материал для рецептивного усвоения

*Неопределенные прилагательные *chaque, tout(-e); quelques, plusieurs, certains(-es), certain(e)*. *Разница в употреблении вопросительных слов *quel(le)* и *comment*. *Особые случаи употребления количественных и порядковых числительных.

ИСПАНСКИЙ ЯЗЫК

Фонетика

Интонация сложносочиненных, сложноподчиненных, вопросительных и восклицательных предложений.

Лексика

Продуктивный минимум: 230–280 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 150–260 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 1050–1180 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 540–810 лексических единиц.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Глагол: систематизация группы настоящих и прошедших времен глагола. *Presente de Subjuntivo. Modo Imperativo (Imperativo afirmativo, Imperativo negativo). Modo Potencial (Condicional) Simple*.

Синтаксис

Сложноподчиненные предложения с придаточными предложениями (дополнительными, подлежащими).

Грамматический материал для рецептивного усвоения

*Словообразование: суффиксы имен существительных *-ción (-sión, -ión)*; приставка *anti-*.

*Местоимение: отрицательные и неопределенные местоимения.

*Сложноподчиненные предложения с придаточными предложениями (времени и цели).

КИТАЙСКИЙ ЯЗЫК

ТРЕБОВАНИЯ К ПРАКТИЧЕСКОМУ ВЛАДЕНИЮ ВИДАМИ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Восприятие и понимание речи на слух

Учащиеся должны понимать на слух иноязычные тексты монологического и диалогического характера, предъявляемые учителем в звукозаписи, в естественном темпе, с вербальной опорой, с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание: выделять основную информацию в текстах, содержащих 1–2 % незнакомых слов, не влияющих на понимание; относительно полно понимать тексты, содержащие 1 % незнакомых слов, значение которых можно понять с помощью языковой или контекстуальной догадки.

Виды текстов: стихотворение, песня, рассказ, легенда, радиопрограмма.

Длительность звучания текста: 1,5–2 минуты.

Говорение

Диалогическая речь

Учащиеся должны уметь:

запрашивать и сообщать информацию, определяемую предметно-тематическим содержанием общения;

выражать свое мнение и узнавать отношение собеседника к полученной информации;

давать эмоциональную оценку полученной информации.

Виды диалогов: диалог-расспрос, диалог – обмен мнениями, диалог – побуждение к действию.

Количество реплик на каждого собеседника: 5–6.

Монологическая речь

Учащиеся должны уметь:

описывать и сравнивать предметы и явления;

рассказывать об услышанном/прочитанном/увиденном;

сообщать информацию, сочетая описание, повествование и сравнение.

Виды монологического высказывания: описание, сообщение, повествование, сравнение.

Объем высказывания: 8–10 фраз.

Чтение

Учащиеся должны понимать тексты, написанные с помощью транскрипционных знаков с разной полнотой и точностью проникновения в их содержание в зависимости от вида чтения:

понимать основное содержание адаптированных художественных и научно-популярных текстов (ознакомительное чтение);

относительно полно понимать содержание адаптированных художественных и научно-популярных текстов (изучающее чтение);

находить в текстах необходимую/интересующую информацию;

устанавливать причинно-следственные связи между фактами текста и событиями.

Тексты, предназначенные для понимания основного содержания, могут включать до 2–3 % незнакомых слов, не препятствующих пониманию. Объем текста – 0,5–0,75 страницы.

Тексты, ориентированные на относительно полное понимание, могут включать 1–2 % незнакомых слов, раскрытие значения которых возможно при использовании двуязычного словаря. Объем текста – 0,3–0,5 страницы.

Учащиеся должны уметь читать иероглифы (200–550) и тексты (объем до 0,3 страницы), написанные иероглифами.

Виды текстов: биография, статья, приглашение, список покупок, e-mail, туристическая брошюра, письмо в журнал.

Письменная речь

Учащиеся должны уметь продуцировать несложные виды письменных текстов, написанных с помощью транскрипционных знаков, в соответствии с нормами, принятыми в стране изучаемого языка:

писать поздравление, приглашение;

писать личное письмо в пределах изученной тематики;

кратко излагать содержание прочитанного текста.

Объем текста – 60–80 слов.

Учащиеся должны уметь писать ключевые элементы иероглифов (графемы) – 64 единицы; иероглифы (140–400 единиц) и тексты, написанные иероглифами.

ЯЗЫКОВОЙ МАТЕРИАЛ

Фонетика

Интонация вопросительных предложений с окончаниями 是不是, 是吗, 对吗?

Лексика

Продуктивный минимум: 230–280 лексических единиц.

Рецептивный минимум: 150–260 лексических единиц.

Общий объем продуктивной лексики: 1050–1180 лексических единиц.

Общий объем рецептивной лексики: 540–810 лексических единиц.

Грамматика

Грамматический материал для продуктивного усвоения

Морфология

Имя прилагательное: сравнительные конструкции с 有/没有; сравнительные конструкции с 比 в предложениях с глагольным сказуемым (2).

Имя числительное: числительные от 1000 до 10 000. Выражения приблизительного количества:

几 + счетное слово + существительное; 几 + «十/百/千/万/亿» + счетное слово + существительное; «十» + 几 + счетное слово + существительное; «十/百/千/万» + 多 + счетное слово + существительное/ прилагательное; 一两个, 二三十.

Конструкция «числительное + 多 + счетное слово».

Глагол: продолженное время. Редупликация глаголов. Использование 让, 请, 不让 для выражения побуждения, приглашения, просьбы.

Частица 吧 в предложениях, выражающих предположение.

Наречие: дополнение состояния (...得...) (2). Наречие ...一会儿. Наречия 以前, 以后. Наречия 从来, 已经.

Результативные дополнения 好, 对, 错.

Простое дополнение направления со словами 来 или 去.

Частица 的 (的-фразы).

Вспомогательное слово 地.

Синтаксис

Вопросительные предложения с окончаниями 是不是, 是吗, 对吗?

Структура предложения с дополнением длительности (2).

Предложения с двойным объектом.

Предложения с предлогом 把 (1).

Побудительное предложение типа 别...了.

Порядок расположения определений, обстоятельств.

Грамматический материал для рецептивного усвоения

Конструкции, предлоги, союзы: 要...了.

Наречие: 终于.

* * *

Учащиеся должны владеть **социокультурными знаниями и умениями**:

знать основные достопримечательности Республики Беларусь и стран изучаемого языка;

знать наиболее популярные виды спорта в своей стране и стране изучаемого языка;

знать, как делать покупки в магазине/супермаркете в стране изучаемого языка;

уметь рассказать зарубежному сверстнику о достопримечательностях столицы Республики Беларусь.

Учащиеся должны владеть **компенсаторными умениями** во всех видах речевой деятельности:

восприятие и понимание речи на слух

прогнозировать содержание аудиотекста по заголовку, началу текста;

опираться на средства зрительной наглядности (рисунки, фотографии, таблицы);

использовать языковую догадку (по схожести со словами родного языка, контексту);

уточнять содержание высказывания собеседника с помощью мимики и жестов;

чтение

прогнозировать содержание по заголовку, подзаголовку, началу текста;

опираться на средства зрительной наглядности (рисунки, фотографии, таблицы);

использовать языковую догадку (по схожести со словами родного языка, словообразовательным элементам, контексту);

использовать двуязычные словари;

говорение

обращаться за помощью к собеседнику, используя переспрос и средства зрительной наглядности (карта, схема, расписание и др.);

уточнять содержание высказывания с помощью мимики и жестов;

письменная речь

использовать элементы текста в качестве содержательных и языковых опор.

Учащиеся должны владеть **учебно-познавательными умениями**:

составлять план высказывания, прочитанного/прослушанного текста;

выполнять самостоятельные задания репродуктивно-продуктивного характера с использованием печатных материалов;

использовать справочный аппарат учебника и двуязычных словарей.

Учащиеся должны использовать приобретенный **языковой, речевой и социокультурный опыт**:

для устного общения с представителями стран изучаемого языка;

ознакомления с доступными образцами художественной литературы на иностранном языке;

развития доброжелательного и уважительного отношения к представителям других стран;

драматизации сказок, басен, пьес на иностранном языке.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Замежная мова
(англійская, нямецкая, французская, іспанская, кітайская)»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

**ЗАМЕЖНАЯ МОВА
(англійская, нямецкая, французская, іспанская, кітайская)**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

У сучасным свеце замежная мова разглядаецца як сродак фарміравання і выхавання маральна адказнай асобы, пазнання, асэнсавання і інтэрпрэтацыі фактаў іншай культуры. Галоўнае прызначэнне замежных моў – забяспечваць узаемадзеянне і супрацоўніцтва народаў, выключаць магчымасці негатыўнага ўплыву на працэс нацыянальнай самаідэнтыфікацыі і культурнага самавызначэння асобы; павышаць гатоўнасць чалавека да асабістай і прафесійнай самарэалізацыі праз выкарыстанне замежнай мовы нароўні з роднай мовай у якасці матэрыяльнай формы функцыянавання свайго мыслення. Валоданне замежнымі мовамі – важная перадумова адаптацыі чалавека да жыцця ў глабалізаваным свеце.

Вучэбны прадмет «Замежная мова» закліканы служыць фарміраванню полікультурнай асобы. Адназначна, працэс навучання замежнай мове накіраваны на падрыхтоўку вучняў да розных форм адносін і зносін паміж індывідамі і групамі, якія належаць да розных культур.

Магчымасці вучэбнага прадмета «Замежная мова» ў падрыхтоўцы вучня да міжкультурнай камунікацыі надзвычай вялікія. Вучань далучаецца да духоўнага багацця іншых народаў; у яго фарміруецца вобраз свету, які адпавядае сацыяльным, палітычным і культурным рэаліям сучаснай рэчаіснасці; фарміруецца другасная кагнітыўная свядомасць, якая забяспечвае ўвесь комплекс іншамоўнай камунікатыўнай дзейнасці; адбываецца развіццё маўленчых працэсаў і маўленчых механізмаў, здольнасцей перадаваць у ходзе іншамоўных зносін уласныя думкі і пачуцці; узнікаюць перадумовы для развіцця асобы вучня з дапамогай узбагачэння эмацыянальна-пачуццёвай сферы асобы. Моўныя здольнасці фарміруюцца ў адзінстве спараджэння і ўспрымання маўлення.

Мэты навучання замежнай мове

Генеральная мэта навучання замежнай мове заключаецца ў фарміраванні вучняў як суб'ектаў міжкультурнай камунікацыі шляхам авалодання імі іншамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыяй і развіцця ў іх якасцей полікультурнай асобы, запатрабаваных сучасным інфармацыйным грамадствам ва ўмовах глабалізацыі. Генеральная мэта прадугледжвае пастаноўку і рэалізацыю адукацыйных, развіццёвых і выхаваўчых мэт у іх адзінстве.

Адукацыйныя мэты: моўнае і маўленчае развіццё асобы вучня шляхам забеспячэння практычнага валодання замежнай мовай як эфектыўным сродкам зносін у адзінстве яго кагнітыўнай, камунікатыўнай і экспрэсіўнай функцый; засваенне і актуалізацыя ведаў пра вывучаемую замежную мову; авалоданне навыкамі і ўменнямі іншамоўнай маўленчай дзейнасці (ўспрыманне і разуменне іншамоўнага маўлення на слых, гаварэнне, чытанне, пісьмо і пісьмовае маўленне).

Развіццёвыя мэты: забяспечваюць кагнітыўнае, камунікатыўнае, эмацыянальнае развіццё вучняў; авалоданне спосабамі фарміравання і фармулявання думкі на замежнай мове; развіццё лінгвістычнага кампанента гуманітарнага мыслення; узбагачэнне эмацыянальна-пачуццёвай сферы асобы.

Выхаваўчыя мэты: забяспечэнне ўзбагачэння духоўнага свету вучняў, выхаванне ў іх культуры мыслення, пачуццяў, паводзін; развіццё гуманістычных каштоўнасных арыентацый, уменняў ажыццяўляць зносіны ў кантэксце дыялогу культур; фарміраванне псіхалагічнай гатоўнасці да міжмоўнай міжкультурнай камунікацыі; адаптацыя асобы да іншага сацыяльнага асяроддзя.

Задачы замежнай мовы як вучэбнага прадмета:

развіццё камунікатыўнай культуры вучняў, засваенне імі вуснай і пісьмовай мовы на ўзроўні, які з'яўляецца дастатковым для адэкватнай трактоўкі інфармацыі, якая перадаецца і прымаецца;

кагнітыўнае развіццё вучняў, якое праяўляецца ў пераструктураванні асобных фрагментаў індывідуальнага вобраза карціны свету і ўспрымання свету вивучаемай мовы праз штучна фарміруемы ў свядомасці лінгвадыдактычны канструкт, які дазваляе ўспрымаць пазнавальны свет у адпаведнасці з яго (гэтага свету) уласнымі сацыяльнымі, палітычнымі, культурнымі, моўнымі рэаліямі, а не з дапамогай прамога перакладу на гэту мову схем роднай, нацыянальнай карціны свету;

сацыякультурнае развіццё асобы, арыентаванае на ўспрымання «іншага» ў яго непадобнасці праз пазнанне каштоўнасцей новай культуры ў дыялогу з роднай; супастаўленне вивучаемай мовы з роднай і культуры гэтай мовы з нацыянальнай; фарміраванне ўменняў прадстаўляць сваю краіну і культуру ва ўмовах іншамоўных міжкультурных зносін;

развіццё каштоўнасных арыентацый вучняў, якое ажыццяўляецца з дапамогай фарміравання гуманістычнай пазіцыі асобы праз стварэнне ўмоў для ўзбагачэння адпаведнага канструктыўнага вопыту эмацыянальна-пачуццёвых адносін як найважнейшага фактару ўзнікнення ў чалавека становага ўспрымання «іншага», паважлівага стаўлення да яго, прызнання разнастайнасці культур; з'яўлення ў вучняў імкнення да супрацоўніцтва і ўзаемадзеяння з іншымі народамі;

развіццё матывацыі да вивучэння замежнай мовы праз фарміраванне патрэб лепш і дакладней разумець навакольны свет і быць зразуметым ім; усведамленне важнасці валодання замежнай мовай для сацыялізацыі ў сучасным свеце;

развіццё самаадукацыйнага патэнцыялу вучняў, забяспечэнне іх гатоўнасці да самастойнай работы над мовай, у тым ліку неабходнымі тэхнікамі вучэбна-пазнавальнай работы, стратэгіямі самааналізу, саманазірання.

У якасці комплексных характарыстык, якія выражаюць змест задач, разглядаюцца кампетэнцыі, таму што яны задаюць нормы і патрабаванні да валодання замежнай мовай, якія дазваляюць прасачыць ступень сукупнай рэалізацыі мэт і задач.

Міжкультурная кампетэнцыя – стратэгічная кампетэнцыя, валоданне якой заклікана забяспечваць асэнсаванне вучнямі іншай сацыякультуры, пазнанне імі сэнсавых арыенціраў іншага лінгвасоцыуму, умення бачыць падабенства і адрозненні паміж культурамі і ўлічваць іх у працэсе іншамоўных зносін.

Камунікатыўная кампетэнцыя – валоданне сукупнасцю маўленчых, моўных, сацыякультурных норм вивучаемай мовы, а таксама кампенсаторнымі і вучэбна-пазнавальнымі ўменнямі, якія дазваляюць выпускніку ўстанавы агульнай сярэдняй адукацыі рашаць маўленчыя, адукацыйныя, пазнавальныя і іншыя задачы, якія стаяць перад ім. У склад гэтай інтэгратаўнай кампетэнцыі ўваходзяць моўная, маўленчая, сацыякультурная, вучэбна-пазнавальная, кампенсаторная кампетэнцыі, якія разглядаюцца як субкампетэнцыі.

Маўленчая кампетэнцыя – сукупнасць навыкаў і ўменняў маўленчай дзейнасці (гаварэнне, успрымання маўлення на слых, чытанне і пісьмо), ведання норм маўленчых паводзін; набывццё на гэтай аснове вопыту іх ужывання для пабудовы лагічнага і звязнага

па форме і змесце выказвання, а таксама для тлумачэння сэнсу выказванняў іншых людзей.

Моўная кампетэнцыя – сукупнасць моўных ведаў аб правілах функцыянавання моўных сродкаў (фанетычных, арфаграфічных, лексічных і граматычных) у маўленні і навыкаў іх выкарыстання з камунікатыўнымі мэтамі.

Сацыякультурная кампетэнцыя – сукупнасць ведаў пра нацыянальна-культурную спецыфіку краін вывучаемай мовы, уменняў будаваць свае маўленчыя і немаўленчыя паводзіны ў адпаведнасці з гэтай спецыфікай, уменняў прадстаўляць на гэтай аснове сваю краіну і яе культуру ва ўмовах іншамоўных міжкультурных зносін.

Кампенсаторная кампетэнцыя – сукупнасць уменняў выкарыстоўваць дадатковыя вербальныя сродкі і невербальныя спосабы для рашэння камунікатыўных задач ва ўмовах дэфіцыту наяўных моўных сродкаў.

Вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя – сукупнасць агульных і спецыяльных вучэбных уменняў, неабходных для ажыццяўлення самастойнай дзейнасці па авалоданні замежнай мовай, вопыт іх выкарыстання.

Паслядоўнае і ўзаемазвязанае авалоданне пазначанымі ключавымі кампетэнцыямі забяспечвае фарміраванне ў вучняў адпаведных кампетэнтнасцей.

У сваёй сукупнасці мэты і задачы прадугледжваюць праектаванне і арганізацыю адукацыйнага працэсу на аснове патрабаванняў асобна арыентаванага, кампетэнтнаснага, камунікатыўнага, кагнітыўнага і сацыякультурнага падыходаў у іх адзінстве. Адсюль вынікае, што ў якасці найважнейшых прынцыпаў ажыццяўлення адукацыйнага працэсу вызначаюцца наступныя:

забеспячэнне разумення культуры і ладу жыцця іншага народа і гатоўнасці «ўспрымаць іншага ў яго непадобнасці» і ўсведамлення вучнямі прыналежнасці да роднай культуры;

адзінства рэалізацыі камунікатыўнай, культурна-прагматычнай і аксіялагічных функцый вывучаемай мовы;

арыентацыя працэсу навучання на забеспячэнне дыялогу культур на аснове ўсебаковага ўліку ўзаемасувязей мовы – мыслення – культуры;

забеспячэнне сацыялізацыі вучняў сродкамі замежнай мовы;

арганізацыя навучання замежнай мове як сродку іншамоўных зносін на аснове мадэлявання сітуацый міжкультурнай камунікацыі.

Выкладзеныя палажэнні вызначаюць патрабаванні да зместу адукацыі.

Агульныя патрабаванні да зместу адукацыі

Змест вучэбнага прадмета «Замежная мова» вызначаецца ў адзінстве прадметнага і эмацыйна-каштоўнаснага кампанентаў.

Эмацыйна-каштоўнасны кампанент зместу адукацыі ўключае сукупнасць адносін асобы да сусветнай моўнай і культурнай спадчыны, да працэсу авалодання ёй з мэтамі асобнаснага росту; забяспечвае набыццё вопыту іншамоўных зносін шляхам рэфлексіі, самапазнання, самавызначэння. Працэс авалодання замежнай мовай набывае для вучня асобнасны сэнс.

Прадметны змест адукацыі ўключае наступныя кампаненты:

сферы зносін і прадметна-тэматычны змест маўлення;

віды маўленчай дзейнасці і моўны матэрыял;

сацыякультурныя веды: культуразнаўчыя, краіназнаўчыя і лінгвакраіназнаўчыя;

кампенсаторныя і вучэбна-пазнавальныя ўменні і навыкі самастойнай работы з іншамоўным матэрыялам.

Прадметны кампанент зместу забяспечвае валоданне замежнай мовай як сродкам міжкультурных зносін.

Адбор зместу вучэбнага матэрыялу, які падлягае засваенню, ажыццяўляецца на аснове наступных метадалагічных арыенціраў:

накіраванасць педагагічнага працэсу на падрыхтоўку да міжкультурных зносін;

усебаковы ўлiк узаемасувязей: мова – мысленне – культура;
прад'яўленне каштоўнасцей пазнавальнай культуры ў дыялогу з роднай;
iнтэграцыя моўнага, сацыякультурнага, аксiялагiчнага кампанентаў зместу навучання;

аўтэнтычнасць i каштоўнасць значнасць iншамоўных матэрыялаў;
адпаведнасць вучэбнага матэрыялу сучасным гутарковым нормам вывучаемай мовы.
Структураванне вучэбнага матэрыялу ажыццяўляецца на аснове наступных патрабаванняў:

бесперапыннае канцэнтрычнае прад'яўленне i назапашванне ведаў;
паэтапнае фарміраванне навыкаў i ўменняў;
пераемнасць этапаў працэсу авалодання замежнай мовай;
пастаянная апора на моўны, маўленчы i асобасны суб'ектны вопыт вучняў;
спалучанасць у авалоданнi маўленнем i сiстэмай мовы;
стварэнне магчымасцей для фарміравання ўменняў самастойнай работы з iншамоўнымi iнфармацыйнымi крынiцамi ў самаадукацыйных мэтах.

Спецыфiка зместу моўнай адукацыi прадугледжвае паслядоўны ўлiк у адукацыйным працэсе наступных асноўных палажэнняў камунiкатыўна арыентаванага навучання:

ажыццяўленне адукацыйнага працэсу ва ўмовах, наблiжаных да рэальных зносiн;
мадэляванне сiтуацый зносiн, якiя стымулююць вучняў да рашэння камунiкатыўных задач у працэсе вывучэння замежнай мовы;

выкарыстанне камунiкатыўна арыентаваных заданняў на аснове iмiтацыйных, гульнявых i вольных зносiн;

сiтуацыйна абумоўленае авалоданне лексiкай i граматыкай вывучаемай мовы;
актыўнае ўцягванне вучняў у працэс зносiн у якасцi маўленчых партнёраў;

стварэнне матывацыйнай гатоўнасцi i патрэбы вучняў ва ўспрыманнi i засваеннi вучэбнага матэрыялу ва ўмовах, наблiжаных да рэальных зносiн.

Сферы зносiн i прадметна-тэматычны змест маўлення

Сацыяльна-бытавая сфера. Знешнасць i характар. Сябры. Пакупкi. Жыццё ў горадзе i вёсцы.

Вучэбна-працоўная сфера. Урок замежнай мовы.

Сацыяльна-культурная сфера. Спорт.

Сацыяльна-пазнавальная сфера. Падарожжы па розных краiнах.

Маўленчыя ўменнi

Успрыманне i разуменне маўлення на слых – уменне разумець iншамоўнае маўленне ў працэсе непасрэдных зносiн з суб'яседнiкам, уменне разумець разнажанравыя аўдыя- i вiдэатэксты з рознай паўнатай i дакладнасцю пранiкнення ў iх змест.

Гаварэнне – уменне ажыццяўляць дыялагiчныя, маналагiчныя i полiлагiчныя зносiны ў адпаведнасцi з мэтамi, задачамi i ўмовамi камунiкацыi, з захаваннем норм маўленчага i немаўленчага этыкету.

Чытанне – уменне чытаць i разумець разнажанравыя тэксты з рознай паўнатай i дакладнасцю пранiкнення ў iх змест у залежнасцi ад вiду чытання i далейшага выкарыстання iнфармацыi.

Пiсьмовае маўленне – уменне прадуцыраваць розныя вiды пiсьмовых тэкстаў у адпаведнасцi з нормамi, прынятымi ў краiнах вывучаемай мовы, з улiкам камунiкатыўных задач i адрасата.

Моўныя веды i навыкi

Веды пра сiстэму вывучаемай мовы, правiлы функцыянавання моўных сродкаў (фанетычных, лексiчных, граматычных) у маўленнi i навыках iх выкарыстання ў камунiкатыўных мэтах.

Сацыякультурныя веды і ўменні

Веданне сацыякультурнага кантэксту сваёй краіны і краін вывучаемай мовы, уменні наладжваць свае маўленчыя і немаўленчыя паводзіны ў адпаведнасці з іх спецыфікай, прадстаўляць сваю краіну і яе культуру ва ўмовах іншамоўных міжкультурных зносін.

Кампенсаторныя ўменні

Уменні выкарыстоўваць розныя вербальныя і невербальныя сродкі для кампенсацыі прабелаў у камунікацыі ва ўмовах дэфіцыту моўных сродкаў, недахопу маўленчага і сацыяльнага вопыту.

Вучэбна-пазнавальныя ўменні

Агульныя і спецыяльныя вучэбныя ўменні, неабходныя для ажыццяўлення самастойнай пазнавальнай дзейнасці па авалоданні іншамоўнымі зносінамі і культурай краін вывучаемай мовы.

* * *

Змест навучання пададзены ў вучэбнай праграме праз прадметна-тэматычны змест зносін, патрабаванні да практычнага валодання відамі маўленчай дзейнасці, моўны матэрыял (фанетыка, лексіка, граматыка).

У прадметна-тэматычным змесце зносін пазначаны камунікатыўныя задачы для школ (прамы шрыфт) і гімназій (прамы шрыфт і курсіў).

Патрабаванні да практычнага валодання відамі маўленчай дзейнасці – працягласць гучання тэксту, колькасць рэплік на кожнага суб'екта ў дыялагічным маўленні, аб'ём выказвання ў маналагічным маўленні, аб'ём тэксту для чытання, аб'ём тэксту для пісьмовага маўлення – задаюць асноўныя параметры для ўсіх відаў маўленчай дзейнасці. Дадзеныя параметры, а таксама аб'ём прадуктыўнага і рэцэптыўнага лексічнага мінімуму абазначаюцца наступным чынам: першая лічба – патрабаванні для школ, другая – для гімназій. Напрыклад, працягласць гучання тэксту – 1,5–2 мін; прадуктыўны мінімум – 230–280 лексічных адзінак; рэцэптыўны мінімум – 150–260 лексічных адзінак; агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі – 1050–1180 лексічных адзінак; агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі – 540–810 лексічных адзінак.

Граматычны матэрыял, які падлягае вывучэнню, аднолькавы для ўсіх відаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі. Патрабаванні да валодання граматычным матэрыялам адрозніваюцца аб'ёмам яго прадуктыўнага засваення. Граматычныя з'явы для рэцэптыўнага засваення, адзначаныя зорчак (*), прызначаны для прадуктыўнага засваення ў гімназіях.

Адрозненні ў авалоданні замежнай мовай пры яе вывучэнні ў школе і гімназіі прад'яўляюцца ў наступных параметрах:

- аб'ём засвоенага прадуктыўна і рэцэптыўна лексічнага матэрыялу;
- колькасць прадуктыўна засвоенага граматычнага матэрыялу;
- ступень складанасці і колькасць камунікатыўных задач, якія рашаюцца;
- ступень самастойнасці ў інтэрпрэтацыі з'яў міжкультурнай камунікацыі;
- ступень падрыхтаванасці да ажыццяўлення маўленчых і немаўленчых паводзін адэкватна сацыякультурнай спецыфіцы краіны вывучаемай мовы;
- узровень гатоўнасці да самастойнай дзейнасці вучняў па авалоданні замежнай мовай.

Больш высокія патрабаванні да валодання моўным і маўленчым матэрыялам у гімназіях забяспечаць павышэнне ўзроўню фарміравання ў вучняў моўных навыкаў і маўленчых уменняў, што будзе выяўляцца ў іх здольнасці больш якасна рашаць вучэбныя камунікатыўныя задачы.

ПРАДМЕТНА-ТЭМАТЫЧНЫ ЗМЕСТ ЗНОСІН

Сфера зносін	Прадметна-тэматычны змест	Камунікатыўныя задачы
		Да канца года вучань павінен умець
Сацыяльна-бытавая	Знешнасць і характар	Апісаць знешнасць чалавека і яго характар; распытаць пра знешнасць і характар сябра/членаў сям’і; выказаць і аргументаваць сваё меркаванне наконт характару чалавека; выказаць камплімент наконт знешнасці; <i>абмеркаваць характар героя фільма/кнігі</i>
	Пакупкі	Расказаць пра розныя магазіны ў Рэспубліцы Беларусь; распытаць пра магазіны ў краіне вывучаемай мовы; запытаць і паведаміць інфармацыю пры набыцці нехарчовых тавараў; <i>даць параду пры выбары пакупкі;</i> <i>расказаць пра сваё стаўленне да пакупак</i>
	Сябры	Расказаць пра сваіх сяброў і знаёмых (знешнасць, характар, любімыя заняткі); расказаць гісторыю знаёмства з сябрам; <i>распытаць суб’ядніка пра яго сяброў;</i> <i>выказаць меркаванне пра сапраўднае сяброўства і аргументаваць свой пункт гледжання</i>
	Жыццё ў горадзе і вёсцы	Апісаць горад/вёску/сталіцу Рэспублікі Беларусь; распытаць суб’ядніка пра перавагі/недахопы яго месцажыхарства; спытаць і растлумачыць дарогу; <i>правесці экскурсію па сваім горадзе/вёсцы;</i> <i>параўнаць жыццё ў гарадской і сельскай мясцовасці</i>
Вучэбна-працоўная	Урок замежнай мовы	Выказаць сваё стаўленне да вывучэння замежнай мовы; расказаць пра ўрок замежнай мовы; абгрунтаваць важнасць вывучэння замежнай мовы; <i>абмеркаваць спосабы вывучэння замежнай мовы;</i> <i>распытаць аб выкананні дамашняга задання па замежнай мове</i>
Сацыяльна-культурная	Спорт	Расказаць пра папулярныя віды спорту; расказаць пра выдатных спартсменах Рэспублікі Беларусь і краіны вывучаемай мовы; распытаць суб’ядніка пра індывідуальныя заняткі спортам; <i>выказаць сваё стаўленне да заняткаў спортам і аргументаваць яго;</i> <i>даць парады па падтрыманні фізічнай формы;</i> <i>расказаць пра гісторыю Алімпійскіх гульняў/найбуйнейшыя спартыўныя спаборніцтвы</i>
Сацыяльна-пазнавальная	Падарожжа па розных краінах	Абмеркаваць маршрут падарожжа; выказаць і аргументаваць сваё стаўленне да падарожжа рознымі відамі транспарту; заказаць/купіць білет на аўтобус/цягнік/самалёт; расказаць пра сваё (рэальнае/уяўнае) падарожжа; <i>падзяліцца ўражаннямі пра падарожжа;</i> <i>парэкамендаваць наведаць краіну/горад</i>

ПАТРАБАВАННІ ДА ПРАКТЫЧНАГА ВАЛОДАННЯ ВІДАМІ МАЎЛЕНЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Успрыманне і разуменне маўлення на слых

Вучні павінны разумець на слых іншамоўныя тэксты маналагічнага і дыялагічнага характару, якія прад’яўляюцца настаўнікам і ў гука- або відэазапісе, у натуральным тэмпе, з вербальнай апорай, з рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест:

вылучаць асноўную інфармацыю ў тэкстах, якія змяшчаюць 1–2 % незнаёмых слоў, якія не перашкаджаюць разуменню тэксту;

адносна поўна разумець тэксты, якія змяшчаюць 1 % незнаёмых слоў, значэнне якіх можна зразумець з дапамогай моўнай ці кантэкстуальнай здагадкі;

выбарачна разумець неабходную/цікавую для вучня інфармацыю.

Віды тэкстаў: верш, песня, апавяданне, легенда, аб’ява, фрагмент відэафільма.
Працягласць гучання тэксту: 1,5–2 мінуты.

Гаварэнне

Дыялагічнае маўленне

Вучні павінны ўмець:

запытваць і паведамляць інфармацыю, якая вызначаецца прадметна-тэматычным зместам зносін;

выказваць сваё меркаванне і даведвацца пра адносіны суб’ядніка да атрыманай інфармацыі;

даваць эмацыйную ацэнку.

Віды дыялогаў: дыялог-распытванне, дыялог – абмен думкамі, дыялог – пабуджэнне да дзеяння.

Колькасць рэплік на кожнага суб’ядніка: 5–6.

Маналагічнае маўленне

Вучні павінны ўмець:

апісваць і параўноўваць прадметы і з’явы;

расказваць пра пачутае/прачытанае/убачанае;

паведамляць інфармацыю, спалучаючы апісанне, апавяданне і параўнанне.

Віды маналагічнага выказвання: апісанне, паведамленне, апавяданне, параўнанне.

Аб’ём выказвання: не менш за 8–10 фраз.

Чытанне

Вучні павінны разумець тэксты з рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест у залежнасці ад віду чытання:

разумець асноўны змест часткова адаптаваных мастацкіх і навукова-папулярных тэкстаў (азнаямленчае чытанне);

адносна поўна разумець змест часткова адаптаваных мастацкіх і навукова-папулярных тэкстаў (вывучальнае чытанне);

знаходзіць у тэкстах неабходную/цікавую для вучня інфармацыю (праглядальнае/пошукавае);

усталяваць прычынна-выніковыя сувязі паміж фактамі тэксту і падзеямі.

Тэксты, прызначаныя для разумення асноўнага зместу, могуць уключаць да 2–3 % незнаёмых слоў, якія не перашкаджаюць разуменню. Аб’ём тэксту: прыкладна 2200–3000 друкаваных знакаў з прабеламі.

Тэксты, арыентаваныя на адносна поўнае разуменне, могуць уключаць 1–2 % незнаёмых слоў, раскрыццё значэння якіх магчыма з дапамогай двухмоўнага слоўніка. Аб’ём тэксту: прыкладна 1700–2500 друкаваных знакаў з прабеламі.

Віды тэкстаў: біяграфія, артыкул, запрашэнне, спіс пакупак, e-mail, турыстычная брашура, ліст у часопіс.

Пісьмовае маўленне

Вучні павінны ўмець прадудыраваць нескладаныя віды пісьмовых тэкстаў у адпаведнасці з нормамі, прынятымі ў краіне вывучаемай мовы:

пісаць віншаванне, запрашэнне;

пісаць асабісты ліст у межах вывучанай тэматыкі;

выкладаць змест прачытанага тэксту.

Аб’ём тэксту: не менш за 60–80 слоў.

МОЎНЫ МАТЭРЫЯЛ

АНГЛІЙСКАЯ МОВА

Фанетыка

Націск у сказе (самастойныя і службовыя часціны мовы). Націск у шматскладовых словах.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 230–280 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 150–260 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 1050–1180 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 540–810 лексічных адзінак.

Словаўтварэнне: суфіксы назоўнікаў *-ness*; прыметнікаў *-less, -ly*; прыстаўка дзеясловаў *re-*; састаўныя прыметнікі (*kind-hearted*).

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Назоўнік: назоўнікі, якія ўжываюцца толькі ў адзіночным (*advice, money, knowledge*) або множным ліку (*trousers, outskirts, cattle, clothes*); назоўнікі ў адзіночным ліку, якія маюць форму множнага ліку (*gymnastics, athletics*).

Артыкль: артыкль з назвамі відаў спорту і спартыўных спаборніцтваў, з назвамі выдатных мясцін (тэатраў, кінатэатраў, музеяў, атэляў, аэрапортаў, паркаў, плошчаў).

Прыметнік: узмацненне ступеней параўнання прыметнікаў *a lot, far, much (longer), slightly, a bit, a little (faster)*.

Лічэбнік: субстантываваныя лічэбнікі *hundreds of (books)*.

Займеннік: неазначальныя займеннікі *neither, either, none*.

Дзеяслоў: сцвярдзальная, адмоўная і пытальная формы дзеясловаў у *Present Perfect Continuous*; дзеясловы ў *Present Simple, Present Continuous* для выражэння будучых дзеянняў; выражэнне звыклых дзеянняў у мінулым з дапамогай *used to*.

Мадалны дзеяслоў: параўнанне ўжывання *to have to – must*; ужыванне *could, to be able to* для выражэння магчымасці/здольнасці выканання дзеянняў у мінулым.

Прыслоўе: *too* + прыметнік, прыметнік + *enough*.

Прыназоўнік: *for (two years), since, before, after, till, until*.

Злучнік: *if, in case, when*.

Сінтаксіс

Складаназалежныя сказы з даданымі сказамі ўмовы і часу.

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

**Герундый:* герундый у функцыі дзейніка, дапаўнення і часткі выказніка.

**Кароткія структуры дапасавання/недапасавання* *So do I / Neither do I*.

Сцвярдзальная, адмоўная і пытальная формы дзеясловаў у *Past Simple Passive, Future Simple Passive*.

НЯМЕЦКАЯ МОВА

Фанетыка

Націск у іншамоўных словах. Лагічны націск у складаных сказах. Інтанацыйнае афармленне складаназалежных сказаў.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 230–280 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 150–260 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 1050–1180 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 540–810 лексічных адзінак.

Словаўтварэнне: суфіксы назоўнікаў мужчынскага роду: *-er, -ler, -ist, -ing, -ant, -ent, -it, -at*; суфіксы прыметнікаў: *-ig, -lich*; словаскладанне: прыметнік + прыметнік.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Назоўнік: род назоўнікаў (вызначэнне па фармальных прыметах); мужчынскі род – аддзяяслоўныя назоўнікі; назоўнікі з суфіксамі мужчынскага роду (гл. раздзел «Лексіка»). Скланенне назоўнікаў мужчынскага роду. Множны лік назоўнікаў мужчынскага роду.

Артыкль: артыкль перад назоўнікам у параўнальных канструкцыях «*wie, als + назоўнік*».

Азначальны артыкль, калі перад назоўнікам стаіць парадкавы лічэбнік або прыметнік у найвышэйшай ступені.

Прыметнік: скланенне прыметнікаў пасля незначальнага артыкля, прыналежных займеннікаў і адмоўнага займенніка *kein*.

Ступені параўнання прыметнікаў. Асаблівыя выпадкі ўтварэння ступеней параўнання прыметнікаў: *gut, hoch, nah*.

Лічэбнік: колькасныя лічэбнікі звыш 100.

Займеннік: указальныя займеннікі *dieser, dieses, diese; jener, jenes, jene*; незначальныя займеннікі *jeder, jedes, jede*.

Дзеяслоў: мадальны дзеяслоў *sollen* для выражэння даручэння, сумнення ў пытальных сказах.

Прыслоўе: асобныя выпадкі ўтварэння ступеней параўнання прыслоўяў *gern, oft, viel*.

Прыназоўнік: прыназоўнік *ohne*, які патрабуе вінавальнага склону.

Сінтаксіс

Складаназалежныя сказы: парадак слоў у даданных сказах; дадатковыя даданыя сказы са злучнікамі *dass, ob*.

Складаназлучаныя сказы з прыслоўямі, якія выступаюць у ролі злучальных саюзаў *dann, danach, darum*.

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

Марфалогія

Прыметнік: скланенне прыметнікаў пасля азначальнага артыкля, займеннікаў *dieser, dieses, diese; jener, jenes, jene; jeder, jedes, jede*.

Артыкль: незначальны артыкль, калі перад назоўнікам стаіць азначэнне ў параўнальнай ступені.

Прыназоўнік: *прыназоўнік *gegen*, які патрабуе вінавальнага склону.

Сінтаксіс

*Складаназлучаныя сказы з прыслоўем *deshalb*, якое выступае ў ролі злучальнага саюза.

Складаназалежныя сказы: дадатковыя даданыя сказы са злучнікамі (саюзнымі словамі) *wer, was, woher, wann, wohin, wie, wo*.

Сказы з двайным саюзам *nicht nur ... sondern auch*.

Die würde-Form ... Infinitiv для выказвання ветлівай прапановы, просьбы, парады, рэкамендацыі.

ФРАНЦУЗСКАЯ МОВА

Фанетыка

Фразавы націск.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 230–280 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 150–260 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 1050–1180 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 540–810 лексічных адзінак.

Словаўтварэнне: суфіксы назоўнікаў *-té, -iste, -ment, -ssion, -tion*.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Назоўнік: мужчынскі і жаночы род назоўнікаў. Множны лік назоўнікаў.

Артыкль: частковы артыкль у словазлучэнні *faire du sport*; выпадкі адсутнасці артыкля.

Прыметнік: асобныя формы жаночага роду прыметнікаў (*grosse, rousse, basse, épaisse, fraoche, longue; fraîche, gentille, jalouse, sotté, maligne*). Асаблівасці правапісу прыметнікаў, якія абазначаюць колеры (*les yeux marron, les cheveux châtain clair*).

Займеннік: асабовыя займеннікі ў функцыі прамога (*me, te, le, la, nous, vous, les*) і ўскоснага (*me, te, lui, nous, vous, leur*) дапаўненняў; складаныя формы пыталых займеннікаў *lequel/laquelle*; складаныя формы ўказальных займеннікаў (*celui-ci, celle-là* і г. д.).

Дзеяслоў: загадны лад. Розныя спосабы выражэння будучага часу (*le futur simple, le futur proche*). Розныя спосабы выражэння прошлага часу (*le passé récent, le passé composé, l'imparfait*) (паўтарэнне).

Прыслоўе: ступені параўнання прыслоўяў; прыслоўі месца *en, y*. Месца прыслоўя ў сказе.

Прыназоўнік: прыназоўнікі часу і месца (паўтарэнне). Кіраванне дзеясловаў.

Сінтаксіс

Складаназалежныя сказы з даданымі акалічнаснымі.

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

*Незначальныя прыметнікі *chaque, tout (-e); quelques, plusieurs, certains (-es), certain (e)*. * Розніца ва ўжыванні пыталых слоў *quel (le)* і *comment*. * Асобныя выпадкі ўжывання колькасных і парадкавых лічэбнікаў.

ІСПАНСКАЯ МОВА

Фанетыка

Інтанацыя складаназлучаных, складаназалежных, пыталых і клічных сказаў.

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 230–280 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 150–260 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 1050–1180 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 540–810 лексічных адзінак.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Дзеяслоў: сістэматызацыя групы цяперашніх і прошлых часоў дзеяслова. *Presente de Subjuntivo. Modo Imperativo (Imperativo afirmativo, Imperativo negativo). Modo Potencial (Condicional) Simple*.

Сінтаксіс

Складаназалежныя сказы з даданымі сказамі (дапаўняльнымі, дзейнікавымі).

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

***Словаўтварэнне:** суфіксы назоўнікаў *-ción(-sión,-ión)*; прыстаўка *anti-*.

***Займеннік:** адмоўныя і незначальныя займеннікі.

*Складаназалежныя сказы з даданымі сказамі (часу і мэты).

КІТАЙСКАЯ МОВА

ПАТРАБАВАННІ ДА ПРАКТЫЧНАГА ВАЛОДАННЯ ВІДАМІ МАЎЛЕНЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Успрыманне і разуменне маўлення на слых

Вучні павінны разумець на слых іншамоўныя тэксты маналагічнага і дыялагічнага характару ў прад'яўленні настаўніка і ў гуказапісе, у натуральным тэмпе, з вербальнай апорай, рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест:

вылучаць асноўную інфармацыю ў тэкстах, што змяшчаюць 1–2 % незнаёмых слоў, якія не ўплываюць на разуменне тэксту;

адносна поўна разумець тэксты, якія змяшчаюць 1 % незнаёмых слоў, значэнне якіх можна зразумець з дапамогай моўнай ці кантэкстуальнай здагадкі.

Віды тэкстаў: верш, песня, апавяданне, легенда, радыёпраграма.

Працягласць гучання тэксту: 1,5–2 мінуцы.

Гаварэнне

Дыялагічнае маўленне

Вучні павінны ўмець:

запытваць і паведамляць інфармацыю, якая вызначаецца прадметна-тэматычным зместам зносін;

выказаць сваё меркаванне і даведвацца пра адносіны суб'ядніка да атрыманай інфармацыі;

даваць эмацыянальную ацэнку атрыманай інфармацыі.

Віды дыялогаў: дыялог-распытванне, дыялог – абмен думкамі, дыялог – пабуджэнне да дзеяння.

Колькасць рэплік на кожнага суб'ядніка: 5–6.

Маналагічнае маўленне

Вучні павінны ўмець:

апiсваць і параўноўваць прадметы і з'явы;

расказваць пра пачутае/прачытанае/убачанае;

паведамляць інфармацыю, спалучаючы апісанне, апавяданне і параўнанне.

Віды маналагічнага выказвання: апісанне, паведамленне, апавяданне, параўнанне.

Аб'ём выказвання: 8–10 фраз.

Чытанне

Вучні павінны разумець тэксты, напісаныя з дапамогай транскрыпцыйных знакаў, з рознай паўнатай і дакладнасцю пранікнення ў іх змест у залежнасці ад віду чытання:

разумець асноўны змест адаптаваных мастацкіх і навукова-папулярных тэкстаў (азнаямленчае чытанне);

адносна поўна разумець змест адаптаваных мастацкіх і навукова-папулярных тэкстаў (вывучальнае чытанне);

знаходзіць у тэкстах неабходную/цікавую інфармацыю;

устаўляць прычынна-выніковыя сувязі паміж фактамі тэксту і падзеямі.

Тэксты, прызначаныя для разумення асноўнага зместу, могуць уключаць да 2–3 % незнаёмых слоў, якія не перашкаджаюць разуменню. Аб'ём тэксту: 0,5–0,75 старонкі.

Тэксты, арыентаваныя на адносна поўнае разуменне, могуць уключаць 1–2 % незнаёмых слоў, раскрыццё значэння якіх магчыма з дапамогай двухмоўнага слоўніка. Аб'ём тэксту: 0,3–0,5 старонкі.

Вучні павінны ўмець чытаць іерогліфы (200–550) і тэксты (аб'ём да 0,3 старонкі), напісаныя іерогліфамі.

Віды тэкстаў: біяграфія, артыкул, запрашэнне, спіс пакупак, e-mail, турыстычная брашура, ліст у часопіс.

Пісьмовае маўленне

Вучні павінны ўмець прадугавяць нескладаныя віды пісьмовых тэкстаў, напісаных з дапамогай транскрыпцыйных знакаў, у адпаведнасці з нормамі, прынятымі ў краіне вывучаемай мовы:

пісаць віншаванне, запрашэнне;

пісаць асабістае пісьмо ў межах вывучанай тэматыкі;

кратка выкладаць змест прачытанага тэксту.

Аб'ём тэксту: 60–80 слоў.

Вучні павінны ўмець пісаць ключавыя элементы іерогліфаў (графемы) – 64 адзінкі; іерогліфы (140–400 адзінак) і тэксты, напісаныя іерогліфамі.

МОЎНЫ МАТЭРЫЯЛ

Фанетыка

Інтанацыя пыталых сказаў з канчаткамі 是不是, 是吗, 对吗?

Лексіка

Прадуктыўны мінімум: 230–280 лексічных адзінак.

Рэцэптыўны мінімум: 150–260 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём прадуктыўнай лексікі: 1050–1180 лексічных адзінак.

Агульны аб'ём рэцэптыўнай лексікі: 540–810 лексічных адзінак.

Граматыка

Граматычны матэрыял для прадуктыўнага засваення

Марфалогія

Прыметнік: параўнальныя канструкцыі з 有/没有.

Параўнальныя канструкцыі з 比 у сказах з дзеяслоўным выказнікам (2).

Лічэбнік: лічэбнікі ад 1000 да 10 000. Выразы прыблізнай колькасці:

几 + лічыльнае слова + назоўнік; 几 + «十/百/千/万/亿» + лічыльнае слова + назоўнік; «十» + 几 + лічыльнае слова + назоўнік; «十/百/千/万» + 多 + лічыльнае слова + назоўнік/прыметнік; 一两个, 二三十.

Канструкцыя «лічэбнік + 多 + лічыльнае слова».

Дзеяслоў: працягнуты час. Рэдуплікацыя дзеясловаў. Выкарыстанне 让, 请, 不让 для выражэння пабуджэння, запрашэння, просьбы.

Часціца 吧 у сказах, якія выказваюць здагадку.

Прыслоўе: дапаўненне стану (...得...) (2). Прыслоўе ...一会儿. Прыслоўі 以前, 以后. Прыслоўі 从来, 已经.

Выніковыя дапаўненні 好, 对, 错.

Простае дапаўненне напрамку са словамі 来 або 去.

Часціца 的 (的-фразы).

Дапаможнае слова 地.

Сінтаксіс

Пыталыя сказы з канчаткамі 是不是, 是吗, 对吗?

Структура сказа з дапаўненнем працягласці (2).

Сказы з двайным аб'ектам.

Сказы з прыназоўнікам 把 (1).

Пабуджальны сказ тыпу 别...了.

Парадак размяшчэння азначэнняў, акалічнасцей.

Граматычны матэрыял для рэцэптыўнага засваення

Канструкцыі, прыназоўнікі, саюзы: 要...了.

Прыслоўе: 终于.

***

Вучні павінны валодаць **сацыякультурнымі ведамі і ўменнямі**: ведаць асноўныя слаўтасці Рэспублікі Беларусь і краін вывучаемай мовы; ведаць найбольш папулярныя віды спорту ў сваёй краіне і краіне вывучаемай мовы; ведаць, як рабіць пакупкі ў магазіне/супермаркеце ў краіне вывучаемай мовы; умець расказаць замежнаму равесніку пра слаўтасці сталіцы Рэспублікі Беларусь. Вучні павінны валодаць **кампенсаторнымі ўменнямі** ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці:

успрыманне і разуменне маўлення на слых

прагназаваць змест аўдыятэксту па загалюку, пачатку тэксту;

абавірацца на сродкі зрокавай нагляднасці (малюнкi, здымкі, табліцы);

выкарыстоўваць моўную здагадку (па падабенстве са словамі роднай мовы, кантэксте);

удакладняць змест выказвання суб'ядніка з дапамогай мімікі і жэстаў;

чытанне

прагназаваць змест па загаловку, падзагаловку, пачатку тэксту;

абавірацца на сродкі зрокавай нагляднасці (малюнкi, здымкі, табліцы);

выкарыстоўваць моўную здагадку (па падабенстве са словамі роднай мовы, па словаўтваральных элементах, кантэксте);

выкарыстоўваць двухмоўныя слоўнікі;

гаварэнне

звяртацца за дапамогай да суб'ядніка, выкарыстоўваючы перапытванне і сродкі зрокавай нагляднасці (карта, схема, расклад і г. д.);

удакладняць змест выказвання з дапамогай мімікі і жэстаў;

пісьмовае маўленне

выкарыстоўваць элементы тэксту ў якасці зместавых і моўных апор.

Вучні павінны валодаць **вучэбна-пазнавальнымі ўменнямі**:

складаць план выказвання, прачытанага/праслушанага тэксту;

выконваць самастойныя заданні рэпрадуктыўна-прадуктыўнага характару з выкарыстаннем друкаваных матэрыялаў;

выкарыстоўваць даведачны апарат падручніка і двухмоўных слоўнікаў.

Вучні павінны выкарыстоўваць набыты **моўны, маўленчы і сацыякультурны**

вопыт:

для вусных зносін з прадстаўнікамі краін вывучаемай мовы;

азнаямлення з даступнымі ўзорамі мастацкай літаратуры на замежнай мове;

развіцця добразычлівага і паважлівага стаўлення да прадстаўнікоў іншых краін;

драматызацыі казак, баек, п'ес на замежнай мове.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Математика»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

МАТЕМАТИКА

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Общая характеристика учебного предмета

Учебный предмет «Математика» при реализации учреждениями образования образовательной программы базового образования занимает ведущее место в формировании ключевых интеллектуальных умений и личностных качеств учащихся, необходимых для жизни в современном обществе.

Совокупность знаний, умений, навыков, опыта деятельности, а также качеств личности, формируемых в процессе изучения математики, необходимы как при изучении других учебных предметов, так и для продолжения образования, трудовой деятельности, успешной социализации в обществе.

В соответствии с принципами математического образования (контекстности, открытости, непрерывности) ставится следующая триединая **цель** математического образования учащихся на уровне общего среднего образования:

1) овладение учащимися определенным объемом предметных компетенций, обеспечивающих возможность использования математики в непрерывном образовании и в решении практических проблем;

2) формирование научного мировоззрения, познавательного интереса, метапредметных компетенций, логического мышления, интуиции, пространственного воображения, необходимых для становления личности, способной к самопознанию и саморазвитию;

3) формирование моральных качеств учащихся, их ценностного отношения к истине, объективного самоанализа и самооценки, способности аргументированно отстаивать свои убеждения, готовности к применению математических знаний в повседневной жизни.

Математическое образование на уровне общего среднего образования базируется на *знаниевом; личностно ориентированном; компетентностном* подходах.

В контексте целей обучения и воспитания на II ступени общего среднего образования **задачами** изучения математики как учебного предмета являются:

в предметном направлении:

овладение математическими знаниями, умениями, навыками, способами деятельности, необходимыми для применения в повседневной жизни, при изучении других учебных предметов;

создание фундамента для дальнейшего развития математической компетенции, формирования механизмов мышления, характерных для способов деятельности, применяемых в математике и необходимых для успешного продолжения образования на III ступени общего среднего образования или на уровнях профессионально-технического, среднего специального образования, полноценной жизни в обществе.

в метапредметном направлении:

формирование представлений о математике как части общечеловеческой культуры, о значимости математики в развитии цивилизации и современного общества;

развитие представлений о математике как форме описания и методе научного познания окружающего мира, создание условий для формирования опыта моделирования средствами математики;

формирование общих способов интеллектуальной деятельности, характерных для математики и являющихся основой познавательной культуры, значимой для различных сфер деятельности человека;

в направлении личностного развития:

развитие правильных представлений о характере отражения математикой явлений и процессов в природе и обществе, роли методов математики в научном познании окружающего мира и его закономерностей;

развитие логического и критического мышления, культуры устной и письменной речи с применением математической терминологии и символики, способности к эмоциональному восприятию идей математики, рассуждениям, доказательствам, мысленному эксперименту;

формирование умения самостоятельно учиться, контролировать результаты учебной деятельности;

воспитание качеств личности, обеспечивающих социальную мобильность, способность принимать самостоятельные решения и нести за них ответственность;

формирование качеств мышления, необходимых для социальной адаптации в современном обществе;

развитие математических способностей, интереса к творческой деятельности.

Отбор программного содержания проводился исходя из общепедагогических и частнометодических принципов: научности; системности; минимальной достаточности и необходимости; связи содержания математического образования с практической деятельностью.

Содержание учебного предмета «Математика» базируется на разделах математики: арифметика; алгебра; множества; функции; вероятность и статистика; геометрия. В свою очередь разделы математики выстраиваются с учетом логики и целесообразности в

содержательные линии, пронизывающие соответствующие темы, которыми представлено содержание учебного предмета. При этом учтены межпредметные связи с географией, физикой, химией, биологией и другими учебными предметами.

К основным содержательным линиям учебного предмета «Математика» относятся:

числа и вычисления;

выражения и их преобразования;

уравнения и неравенства;

координаты и векторы;

функция;

геометрические фигуры и геометрические величины;

математическое моделирование реальных объектов;

комбинаторика и теория вероятностей.

Распределение учебного материала по классам опирается на возрастные физиологические и психологические особенности учащихся V–IX классов.

Обновление содержания учебного предмета

В содержание учебного предмета «Математика» включены элементы дискретной математики (элементы комбинаторики и теории вероятностей), элементы теории множеств, элементы векторной алгебры, усилена методологическая и практическая направленность содержания в целях формирования у учащихся умений:

проводить вычисления, включая округление и оценку результатов действий, использовать для подсчетов известные формулы;

извлекать и интерпретировать информацию, представленную в различной форме (таблиц, диаграмм, графиков, схем, иных форм);

применять знание элементов статистики и теории вероятностей для характеристики несложных явлений и процессов;

вычислять длины, площади и объемы реальных объектов.

Методологическая и практическая направленность усилена посредством:

расширения и повышения роли теоретического материала, логических рассуждений, доказательств;

усиления роли и значения комплексного интегрированного сочетания арифметического, алгебраического и геометрического материала как средства математического развития учащихся;

использования таблиц, диаграмм, графиков, схем для наглядного представления количественной информации;

моделирования реальных объектов, явлений и процессов с помощью математических моделей;

включения для решения практико-ориентированных задач – задач, описывающих реальную или приближенную к ней ситуацию на неформально-математическом языке, а также задач с межпредметным содержанием.

Вопросы, отмеченные символом «звездочка», предназначены для самостоятельной поисково-исследовательской или проектной деятельности учащихся (индивидуальной или групповой), организуемой учителем.

Время, отведенное на изучение отдельных тем в содержании учебного предмета, является примерным. Оно зависит от используемых учителем методов обучения и воспитания, форм проведения учебных занятий, учебных и внеучебных достижений учащихся.

Предусмотренный резерв учебных часов предназначен для обобщения и систематизации учебного материала.

Организация образовательного процесса

При реализации предлагаемого учебной программой содержания учебного предмета «Математика» образовательный процесс направлен на дальнейшее формирование у

учащихся математической компетенции (использование математических методов в решении различных проблем в обучении и повседневной жизни). Компетентностный подход предполагает, что в процессе обучения предмету «Математика» вместе с предметными компетенциями необходимо формировать также метапредметные (универсальные) и личностные компетенции: *ценностная компетенция* (понимание учащимися ценности образования и мотивированное изучение предметов); *социальная компетенция* (реализация личностных возможностей); *компетенция самоопределения* (понимание и адекватное оценивание себя); *учебно-познавательная компетенция* (организация образовательной среды и получение необходимой для учебной деятельности информации); *коммуникативная компетенция* (осуществление межличностного и коллективного общения); *информационная компетенция* (работа с информацией и использование информационных технологий) и т. д.

Должное внимание при реализации определенной учебной программой содержания должно уделяться:

- развитию у учащихся логического и критического мышления;
- формированию культуры устной и письменной речи с применением математической терминологии и символики; умений работать с различными источниками информации; описывать реальные объекты и явления с помощью математических моделей;
- компонентам организации умственной деятельности: умению ставить цели, планировать и искать пути их достижения, анализировать и оценивать результаты;
- приобретению опыта сотрудничества с учителем, одноклассниками при осуществлении поисково-исследовательской, проектной и иных видов творческой деятельности.

Образовательный процесс организуется на основе педагогически обоснованного выбора форм, методов и средств обучения и воспитания, современных образовательных и информационных технологий, повышающих степень активности учащихся. Наряду с традиционными средствами обучения и средствами диагностирования результатов учебной деятельности учащихся целесообразно использовать электронные средства, к которым относятся электронные учебные пособия, интерактивные компьютерные модели, электронные образовательные ресурсы (электронные справочники, энциклопедии, тренажеры, контрольно-диагностические материалы) и др. Их применение способствует повышению степени наглядности, конкретизации изучаемых понятий, развитию интереса, созданию положительного эмоционального отношения к учебной информации и формированию мотивации к успешному изучению математики.

В разделе «Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся» указаны результаты, которых должны достигнуть учащиеся при освоении предъявленного содержания. К вопросам соответствующей темы, выделенным звездочкой, основные требования к результатам учебной деятельности учащихся не предъявляются.

Требования к результатам учебной деятельности структурированы по компонентам: правильно употреблять термины и использовать понятия; знать; уметь.

Требование «правильно употреблять термины и использовать понятия» означает, что учащийся соотносит понятие с обозначающим его термином, распознает конкретные примеры понятия по характерным признакам, выполняет действия в соответствии с определением и свойствами понятий, конкретизирует их примерами.

Требование «знать» означает, что учащийся знает определения, правила, теоремы, алгоритмы, приемы, методы, способы деятельности и оперирует ими.

Требование «уметь» фиксирует сформированность навыков применения знаний, способов деятельности по их освоению и применению, ориентированных на компетентностную составляющую результатов учебной деятельности.

ОЖИДАЕМЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ОСВОЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

В соответствии с тремя группами компетенций в программе определены предметные, метапредметные и личностные ожидаемые результаты:

предметные:

представление о математике как части мировой культуры и о ее месте в современной цивилизации, о способах описания средствами математики явлений и процессов окружающего мира;

владение понятийным аппаратом математики; представление об основных изучаемых понятиях (число, геометрическая фигура, уравнение, функция, вероятность) как важнейших математических моделях, позволяющих описывать и изучать реальные процессы и явления;

умение работать с математическим текстом (анализировать, извлекать необходимую информацию), точно и грамотно выражать свои мысли в устной и письменной речи с применением математической терминологии и символики, правильно классифицировать математические объекты, проводить логические обоснования и доказательства математических утверждений;

представление о числе и числовых системах от натуральных до действительных чисел; овладение навыками устных, письменных, инструментальных вычислений;

владение приемами выполнения тождественных преобразований рациональных выражений, решения уравнений, систем уравнений, неравенств и систем неравенств; умение использовать систему координат на плоскости для интерпретации уравнений, неравенств, систем; умение применять алгебраические преобразования, аппарат уравнений и неравенств для решения практико-ориентированных задач, задач с межпредметным содержанием;

владение навыками моделирования при решении текстовых, комбинаторных, практико-ориентированных задач, задач с межпредметным содержанием;

усвоение систематических знаний о плоских фигурах и их свойствах, на наглядном уровне – о простейших пространственных телах;

умение распознавать на чертежах, моделях и в реальном мире геометрические фигуры, выполнять геометрические построения, применять знания о геометрических фигурах для решения геометрических задач, практико-ориентированных задач, задач с межпредметным содержанием; измерять длины отрезков, величины углов, находить периметр, площадь, объем геометрических фигур;

метапредметные:

первоначальные представления об идеях и методах математики как универсальном языке науки и техники, средстве моделирования явлений и процессов;

умение видеть математическую задачу в контексте проблемной ситуации в других учебных предметах, реальной жизни;

развитие универсальных учебных действий (регулятивных, учебно-познавательных, коммуникативных) средствами математики;

личностные:

умение ясно, точно, грамотно излагать свои мысли в устной и письменной речи, понимать смысл поставленной задачи, выстраивать аргументацию, приводить примеры и контрпримеры;

креативность мышления, инициатива, находчивость, активность;

умение контролировать результаты учебной деятельности;

способность к эмоциональному восприятию идей математики, рассуждениям, доказательствам, мысленному эксперименту.

Алгебраический компонент – 105 ч

Геометрический компонент – 70 ч

Степень с натуральным показателем. Степень с целым показателем (16 ч).

Степень с натуральным показателем и ее свойства. Степень с целым показателем и ее свойства. Стандартный вид числа.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

степень числа с натуральным показателем;

степень числа с целым показателем;

основание степени, показатель степени;

стандартный вид числа;

знать:

определение степени с натуральным и целым показателями;

свойства степеней с натуральным и целым показателями: умножение и деление степеней, возведение степени в степень, степень произведения и частного;

уметь:

доказывать свойства степени с натуральным показателем;

применять определения степени с натуральным и целым показателями и свойства степеней для вычисления значений числовых выражений и преобразования выражений;

представлять в стандартном виде натуральные числа и десятичные дроби; выполнять действия над числами в стандартном виде;

решать практико-ориентированные задачи и задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

Выражения и их преобразования (34 ч)

Числовые выражения и выражения с переменными. Область определения выражения (область допустимых значений переменной). Тождественно равные выражения. Тождество. Тождественные преобразования выражений.

Одночлен. Стандартный вид одночлена. Коэффициент одночлена. Степень одночлена. Подобные одночлены. Действия с одночленами. Многочлен. Приведение подобных слагаемых многочлена. Стандартный вид многочлена. Степень многочлена. Сложение, вычитание многочленов. Умножение и деление многочлена на одночлен. Умножение многочленов.

Формулы сокращенного умножения: квадрат суммы и квадрат разности двух выражений; разность квадратов двух выражений.

*Куб суммы и куб разности двух выражений, разность кубов, сумма кубов двух выражений.

Разложение многочлена на множители способом вынесения общего множителя за скобки способом группировки, с помощью применения формул сокращенного умножения. Комбинации различных приемов разложения многочленов на множители.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

- правильно употреблять термины и использовать понятия: тождественно равные выражения, тождество, тождественные преобразования выражений;
- одночлен, степень одночлена, стандартный вид одночлена, подобные одночлены; многочлен, степень многочлена; стандартный вид многочлена;
- знать: формулы сокращенного умножения: квадрат суммы и квадрат разности двух выражений; разность квадратов двух выражений; правила и алгоритмы действий с одночленами и многочленами; способы разложения многочлена на множители и алгоритмы их применения;
- уметь: выводить формулы сокращенного умножения: квадрата суммы и квадрата разности двух выражений; разности квадратов двух выражений; приводить одночлен и многочлен к стандартному виду, выполнять операции с одночленами и многочленами: умножение, деление и возведение в степень одночленов, приведение подобных слагаемых многочлена, умножение и деление многочлена на одночлен, сложение, вычитание, умножение многочленов; применять формулы сокращенного умножения: квадрата суммы и квадрата разности двух выражений; разности квадратов двух выражений для тождественных преобразований многочленов, упрощения вычислений; раскладывать многочлены на множители способами: вынесения общего множителя за скобки, группировки, применения формул сокращенного умножения: квадрата суммы и квадрата разности двух выражений; разности квадратов двух выражений; применения комбинаций приемов.

**Линейные уравнения. Числовые неравенства и их свойства.
Линейные неравенства. Линейная функция (34 ч)**

Линейное уравнение с одной переменной (неизвестной). Равносильные уравнения. Решение линейных уравнений с одной переменной (неизвестной).

Числовые неравенства и их свойства. Строгие и нестрогие неравенства. Двойные неравенства.

Применение числовых неравенств к оценке суммы, разности, произведения и частного выражений. Оценка числового выражения.

Линейное неравенство с одной переменной (неизвестной). Равносильные неравенства. Решение линейных неравенств с одной переменной (неизвестной).

Линейное уравнение с одной переменной (неизвестной) как математическая модель описания реальных процессов.

*Линейные уравнения и неравенства, содержащие выражения под знаком модуля.

Понятие функции. Область определения и множество значений функции. Способы задания функции. Нули функции, положительные и отрицательные значения функции. График функции. Линейная функция и ее свойства. График линейной функции. Угловой коэффициент прямой. Взаимное расположение графиков линейных функций.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием, их решение.

**ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ
УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ**

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:
линейное уравнение;
равносильные уравнения;
числовые неравенства; знаки неравенств; строгие и нестрогие неравенства;
линейное неравенство;
равносильные неравенства;
функция, аргумент функции; значение функции; область определения функции;
множество значений функции, график функции;
линейная функция; угловой коэффициент прямой; нули функции; положительные и отрицательные значения функции;
знать:
свойства числовых неравенств;
смысл требований: «решить уравнение»; «решить неравенство»;
алгоритмы построения графика линейной функции;
способы задания функции;
уметь:
решать линейные уравнения и уравнения, сводящиеся к ним;
доказывать свойства числовых неравенств;
применять свойства числовых неравенств для доказательства неравенств, оценки значений выражений, сравнения значений выражений;
решать линейные неравенства;
записывать решения линейных неравенств с помощью знаков неравенств;
строить графики линейных функций;
исследовать линейные функции;
определять взаимное расположение графиков линейных функций;
использовать линейные уравнения и неравенства как математические модели при решении задач;
использовать свойства линейной функции для описания реальных процессов;
решать практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

Линейное уравнение с двумя переменными (неизвестными). Системы линейных уравнений с двумя переменными (неизвестными) (15 ч)

Уравнение с двумя переменными (неизвестными) и его решение. Линейное уравнение с двумя переменными (неизвестными) и его график. Система линейных уравнений с двумя переменными (неизвестными). Решение системы линейных уравнений с двумя переменными (неизвестными) способами сложения, подстановки. Графическая интерпретация системы двух линейных уравнений с двумя переменными (неизвестными).
*Определение количества решений системы линейных уравнений по отношению коэффициентов.

Алгебраический способ (метод) решения текстовых задач.

Система линейных уравнений как математическая модель описания реальных процессов.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием и их решение.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

линейное уравнение с двумя переменными (неизвестными); система линейных уравнений; решение системы линейных уравнений;

знать:

способы решения систем линейных уравнений с двумя переменными (неизвестными);

алгоритм построения графика линейного уравнения с двумя переменными (неизвестными);

уметь:

решать системы линейных уравнений с двумя переменными (неизвестными);

строить графики линейных уравнений с двумя переменными (неизвестными);

использовать системы линейных уравнений как математические модели при решении текстовых задач;

решать текстовые, практико-ориентированные задачи и задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

Начальные понятия геометрии (10 ч)

Введение в геометрию. Планиметрия и стереометрия. Логическое построение геометрии: определения, аксиомы, теоремы. Основные геометрические фигуры: точка, прямая, плоскость.

Свойства прямой. Взаимное расположение прямых на плоскости (параллельные и пересекающиеся прямые).

Луч, дополнительные (противоположные) лучи.

Отрезок, равные отрезки, длина отрезка (расстояние между двумя точками), свойства длины отрезка.

Ломаная, простая и непростая ломаная, замкнутая и незамкнутая ломаная.

Угол, равные углы, биссектриса угла, развернутый угол, градусная мера угла, свойства градусной меры угла, прямой, острый, тупой и полный углы.

Перпендикулярные прямые, перпендикуляр к прямой.

Смежные и вертикальные углы и их свойства.

Свойства перпендикуляра к прямой.

Свойство двух прямых, перпендикулярных к третьей.

Окружность, круг, радиус, хорда, диаметр, дуга окружности.

*Понятие о теореме обратной данной.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

определение, аксиома, теорема;

знать:

определения: параллельных и пересекающихся прямых; отрезка, равных отрезков; луча, дополнительных (противоположных) лучей; ломаной, простой и непростой ломаной, замкнутой и незамкнутой ломаной; окружности, круга, радиуса, хорды, диаметра, дуги окружности; угла, равных углов, биссектрисы угла, развернутого угла, градуса; острого, прямого, тупого и полного углов, смежных углов, вертикальных углов; перпендикулярных прямых, перпендикуляра к прямой;

свойства: прямой; длин отрезков и градусных мер углов; смежных углов; вертикальных углов; перпендикуляра к прямой; двух прямых, перпендикулярных к третьей;

уметь:

доказывать теоремы: о свойстве смежных углов; свойстве вертикальных углов; двух прямых, перпендикулярных к третьей;

применять теоремы к решению задач;

решать: геометрические задачи на доказательство и вычисление с использованием известных свойств измерения отрезков и углов; практико-ориентированные задачи и задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

Признаки равенства треугольников (15 ч)

Треугольник. Виды треугольников. Равные треугольники. Признаки равенства треугольников. Высота, медиана, биссектриса треугольника. Равнобедренный треугольник, его свойства и признаки. Серединный перпендикуляр к отрезку. Геометрическое место точек.

*Теорема о пересечении серединных перпендикуляров к сторонам треугольника в одной точке.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием, их решение.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

равенство фигур;

геометрическое место точек;

знать:

определения: треугольника, равных треугольников; периметра треугольника; высоты, медианы, биссектрисы треугольника; равнобедренного и равностороннего треугольника; остроугольного, прямоугольного, тупоугольного треугольников; серединного перпендикуляра к отрезку;

свойство равных треугольников;

признаки равенства треугольников;

свойства и признаки равнобедренного треугольника;

теорему о серединном перпендикуляре к отрезку;

уметь:

доказывать: признаки равенства треугольников; свойство углов при основании и свойство биссектрисы равнобедренного треугольника, проведенной к его основанию; теорему о серединном перпендикуляре к отрезку;

применять определения и теоремы к решению геометрических задач на доказательство и вычисление;

решать практико-ориентированные задачи и задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

Параллельность прямых на плоскости (14 ч)

Накрест лежащие, соответственные и односторонние углы при двух прямых и секущей. Признаки параллельности прямых. Аксиома параллельности прямых. Свойства углов при двух параллельных прямых и секущей. Свойства параллельных прямых.

Метод доказательства от противного.

*Свойство углов со взаимно параллельными и взаимно перпендикулярными сторонами.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия: накрест лежащие, соответственные и односторонние углы при двух прямых и секущей, метод от противного;

знать:

признаки параллельности прямых;

аксиому параллельности прямых;

теоремы: о существовании прямой, параллельной данной; двух прямых, параллельных третьей; прямой, пересекающей одну из двух параллельных прямых;

свойства углов при двух параллельных прямых и секущей;

уметь:

доказывать: признаки параллельности прямых; теорему о двух прямых, параллельных третьей; теоремы о свойстве накрест лежащих, соответственных и односторонних углов при двух параллельных прямых и секущей;

решать: геометрические задачи на доказательство и вычисление, применяя признаки параллельности и свойства параллельных прямых.

Сумма углов треугольника (17 ч)

Сумма углов треугольника. Прямоугольный треугольник и его стороны. Внешний угол треугольника. Теорема о соотношении сторон и углов треугольника.

Наклонная. Расстояние от точки до прямой. Неравенство треугольника.

Признаки равенства прямоугольных треугольников. Теорема о биссектрисе угла. Свойство катета, лежащего против угла в 30° . Расстояние между параллельными прямыми.

Практико-ориентированные задачи, задачи с межпредметным содержанием.

*Теорема о пересечении биссектрис треугольника в одной точке.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

правильно употреблять термины и использовать понятия:

внешний угол треугольника;

наклонная;

знать:

определения: катета и гипотенузы; внешнего угла треугольника; наклонной к данной прямой; расстояния от точки до прямой; расстояния между параллельными прямыми;

теоремы: о сумме углов треугольника; внешнем угле треугольника; соотношении сторон и углов треугольника; соотношении катета и гипотенузы; наклонной и перпендикуляра к прямой; неравенстве треугольника; расстоянии между параллельными прямыми; биссектрисе угла; катете, лежащем против угла в 30° ;

признаки равенства прямоугольных треугольников;

уметь:

доказывать: теоремы: о сумме углов треугольника; внешнем угле треугольника; биссектрисе угла; расстоянии между параллельными прямыми; признаки равенства прямоугольных треугольников;

применять теоремы при решении задач на вычисление и доказательство;

решать практико-ориентированные задачи и задачи с межпредметным содержанием, анализировать и исследовать полученные результаты.

Задачи на построение (10 ч)

Операции, выполняемые циркулем и линейкой. Откладывание отрезка, равного данному отрезку. Элементарные задачи на построение.

*Исследования в задачах на построение.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

основные операции, выполняемые циркулем и линейкой;

этапы решения задач на построение;

алгоритмы: откладывания отрезка, равного данному отрезку; построения треугольника по трем сторонам; построения угла, равного данному углу; построения биссектрисы угла; деления отрезка пополам; построения перпендикуляра к прямой;

уметь:

откладывать отрезок, равный данному отрезку;

строить: треугольник по трем сторонам; угол, равный данному углу; биссектрису угла; перпендикуляр к прямой; делить отрезок пополам;

применять элементарные задачи на построение к решению геометрических задач на построение;

описывать решение задачи на построение, используя этап построения и этап доказательства.

Обобщение и систематизация изученного материала – 10 (6 + 4) ч

Контрольные работы 8 (8 ч)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Матэматыка»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

МАТЭМАТЫКА

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Агульная характарыстыка вучэбнага прадмета

Вучэбны прадмет «Матэматыка» пры рэалізацыі ўстановамі адукацыі адукацыйнай праграмы базавай адукацыі займае вядучае месца ў фарміраванні ключавых інтэлектуальных уменняў і асобных якасцей вучняў, неабходных для жыцця ў сучасным грамадстве.

Сукупнасць ведаў, уменняў, навыкаў, вопыту дзейнасці, а таксама якасцей асобы, што фарміруюцца ў працэсе вывучэння матэматыкі, неабходная як пры вывучэнні іншых вучэбных прадметаў, так і для працягу адукацыі, працоўнай дзейнасці, паспяховай сацыялізацыі ў грамадстве.

У адпаведнасці з прынцыпамі матэматычнай адукацыі (кантэкстнасці, адкрытасці, бесперапыннасці) ставіцца наступная трыадзіная *мэта* матэматычнай адукацыі вучняў на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі:

1) авалоданне вучнямі вызначаным аб'ёмам прадметных кампетэнцый, якія забяспечваюць магчымасць выкарыстання матэматыкі ў бесперапыннай адукацыі і ў вырашэнні практычных праблем;

2) фармiраванне навуковага светапогляду, пазнавальнай цiкаўнасцi, метапрадметных кампетэнцый, лагiчнага мыслення, iнтуiцыi, прасторавага ўяўлення, неабходных для станаўлення асобы, здольнай да самапазнання i самаразвiцця;

3) фармiраванне маральных якасцей вучняў, iх каштоўнасных адносiн да iсцiны, аб'ектыўнага самааналiзу i самаацэнкi, здольнасцi аргументавана адстойваць свае перакананнi, гатоўнасцi да прымянення матэматычных ведаў у паўсядзённым жыццi.

Матэматычная адукацыя на ўзроўнi агульнай сярэдняй адукацыi базiруецца на ведавым, асобасна арыентаваным, кампетэнтнасным падыходах.

У кантэксце мэт навучання i выхавання на II ступенi агульнай сярэдняй адукацыi задачамi вывучэння матэматыкi як вучэбнага прадмета з'яўляюцца:

у прадметным напрамку:

авалоданне матэматычнымi ведамi, уменнямi, навыкамi, спосабамi дзейнасцi, неабходнымi для прымянення ў паўсядзённым жыццi, пры вывучэннi iншых вучэбных прадметаў;

стварэнне падмурка для далейшага развiцця матэматычнай кампетэнцый, фармiравання механiзмаў мыслення, характэрных для спосабаў дзейнасцi, якiя выкарыстоўваюцца ў матэматыцы i неабходныя для паспяховага працягу адукацыi на III ступенi агульнай сярэдняй адукацыi або на ўзроўнях прафесiйна-тэхнiчнай, сярэдняй спецыяльнай адукацыi, паўнаўрацаснага жыцця ў грамадстве;

у метапрадметным напрамку:

фармiраванне ўяўленняў пра матэматыку як частку агульначалавечай культуры, пра значнасць матэматыкi ў развiццi цывiлiзацыi i сучаснага грамадства;

развiццё ўяўленняў пра матэматыку як форму апiсання i метада навуковага пазнання навакольнага свету, стварэнне ўмоў для фармiравання вопыту мадэлявання сродкамi матэматыкi;

фармiраванне агульных спосабаў iнтэлектуальнай дзейнасцi, характэрных для матэматыкi, якiя з'яўляюцца асновай пазнавальнай культуры, значымай для розных сфер дзейнасцi чалавека;

у напрамку асобаснага развiцця:

развiццё правiльных уяўленняў пра характар адлюстравання матэматыкай з'яў i працэсаў у прыродзе i грамадстве, ролю метадаў матэматыкi ў навуковым пазнаннi навакольнага свету i яго заканамернасцей;

развiццё лагiчнага i крытычнага мыслення, культуры вуснага i пiсьмовага маўлення з ужываннем матэматычнай тэрміналогii i сiмволiкi, здольнасцi да эмацыянальнага ўспрымання iдэй матэматыкi, разваг, доказаў, мысленнага эксперыменту;

фармiраванне ўмення самастойна вучыцца, кантраляваць вынiкi вучэбнай дзейнасцi; выхаванне якасцей асобы, якiя забяспечваюць сацыяльную мабiльнасць, здольнасць прымаць самастойныя рашэннi i несцi за iх адказнасць;

фармiраванне якасцей мыслення, неабходных для сацыяльнай адаптацыi ў сучасным грамадстве;

развiццё матэматычных здольнасцей, цiкавасцi да творчай дзейнасцi.

Адбор праграмнага зместу праводзiўся зыходзячы з агульнапедагагiчных i ўласнапедагагiчных прынцыпаў: навуковасцi; сiстэмнасцi; мiнiмальнай дастатковасцi i неабходнасцi; сувязi зместу матэматычнай адукацыi з практычнай дзейнасцю.

Змест вучэбнага прадмета «Матэматыка» грунтуецца на частках матэматыкi: арыфметыка; алгебра; мноствы; функцыi; верагоднасць i статыстыка; геаметрыя. У сваю чаргу раздзелы матэматыкi выстройваюцца з улiкам логiкi i мэтазгоднасцi ў зместавыя лiнii, што праходзяць праз адпаведныя тэмы, якiмi прадстаўлены змест вучэбнага прадмета. Пры гэтым улiчаны мiжпрадметныя сувязi з геаграфiяй, фiзiкай, хiмiяй, бiялагiяй i iншымi вучэбнымi прадметамi.

Да асноўных зместавых лiнiй вучэбнага прадмета «Матэматыка» адносяцца:

лiкi i вылiчэннi;

выразы i iх пераўтварэннi;

ураўненні і няроўнасці;
каардынаты і вектары;
функцыя;
геаметрычныя фігуры і геаметрычныя велічыні;
матэматычнае мадэляванне рэальных аб'ектаў;
камбінаторыка і тэорыя верагоднасцей.

Размеркаванне вучэбнага матэрыялу па класах абавіраецца на ўзроставыя фізіялагічныя і псіхалагічныя асаблівасці вучняў V–IX класаў.

Абнаўленне зместу вучэбнага прадмета

У змест вучэбнага прадмета «Матэматыка» ўключаны элементы дыскрэтнай матэматыкі (элементы камбінаторыкі і тэорыі верагоднасцей), элементы тэорыі мностваў, элементы вектарнай алгебры, узмоцнена метадалагічная і практычная накіраванасць зместу з мэтай фарміравання ў вучняў уменняў:

праводзіць вылічэнні, уключаючы акругленне і ацэнку вынікаў дзеянняў, выкарыстоўваць для падлікаў вядомыя формулы;

здабываць і інтэрпрэтаваць інфармацыю, прадстаўленую ў рознай форме (табліц, дыяграм, графікаў, схем, іншых формах);

прымяняць веданне элементаў статыстыкі і тэорыі верагоднасцей для характарыстыкі нескладаных з'яў і працэсаў;

вылічаць даўжыні, плошчы і аб'ёмы рэальных аб'ектаў.

Метадалагічная і практычная накіраванасць узмоцнена:

праз пашырэнне і павышэнне ролі тэарэтычнага матэрыялу, лагічных разваг, доказаў;

павелічэнне ролі і значэння комплекснага інтэграванага спалучэння арыфметычнага, алгебраічнага і геаметрычнага матэрыялу як сродку матэматычнага развіцця вучняў;

выкарыстанне табліц, дыяграм, графікаў, схем для нагляднага прадстаўлення колькаснай інфармацыі;

мадэляванне рэальных аб'ектаў, з'яў і працэсаў з дапамогай матэматычных мадэлей;

уключэнне для рашэння практыка-арыентаваных задач – задач, якія апісваюць рэальную або набліжаную да яе сітуацыю на нефармальна-матэматычнай мове, а таксама задач з міжпрадметным зместам.

Пытанні, адзначаныя знакам «зорачка», прызначаны для самастойнай пошукава-даследчай або праектнай дзейнасці вучняў (індывідуальнай або групавой), якую арганізуе настаўнік.

Час, адведзены на вывучэнне асобных тэм у змесце вучэбнага прадмета, з'яўляецца прыкладным. Ён залежыць ад выкарыстоўваемых настаўнікам метадаў навучання і выхавання, форм правядзення вучэбных заняткаў, вучэбных і пазавучэбных дасягненняў вучняў.

Прадугледжаны рэзерв вучэбных гадзін, прызначаны для абагульнення і сістэматызацыі вучэбнага матэрыялу.

Арганізацыя адукацыйнага працэсу

Пры рэалізацыі прапанаванага вучэбнай праграмай зместу вучэбнага прадмета «Матэматыка» адукацыйны працэс накіраваны на далейшае фарміраванне ў вучняў *матэматычнай кампетэнцыі* (выкарыстанне матэматычных метадаў у рашэнні розных праблем у навучанні і штодзённым жыцці). Кампетэнтнасны падыход прадугледжвае, што ў працэсе навучання прадмету «Матэматыка» разам з прадметнымі кампетэнцыямі неабходна фарміраваць таксама метапрадметныя (універсальныя) і асобныя кампетэнцыі: *каштоўнасная кампетэнцыя* (разуменне вучнямі каштоўнасці адукацыі і матываванае вывучэнне прадметаў); *сацыяльная кампетэнцыя* (рэалізацыя асобных магчымасцей); *кампетэнцыя самавызначэння* (разуменне і адэкватнае ацэньванне сябе); *вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя* (арганізацыя адукацыйнага асяроддзя і атрыманне

неабходнай для вучэбнай дзейнасці інфармацыі); *камунікатыўная кампетэнцыя* (ажыццяўленне міжасобасных і калектыўных зносін); *інфармацыйная кампетэнцыя* (праца з інфармацыяй і выкарыстанне інфармацыйных тэхналогій) і г. д.

Належная ўвага пры рэалізацыі пэўнай вучэбнай праграмай зместа павінна надавацца:

развіццю ў вучняў лагічнага і крытычнага мыслення;

фарміраванню культуры вуснай і пісьмовай мовы з ужываннем матэматычнай тэрміналогіі і сімволікі; уменняў працаваць з рознымі крыніцамі інфармацыі, апісваць рэальныя аб'екты і з'явы з дапамогай матэматычных мадэлей;

кампанентам арганізацыі разумовай дзейнасці: уменню ставіць мэты, планаваць і шукаць шляхі іх дасягнення, аналізаваць і ацэньваць вынікі;

набыццю вопыту супрацоўніцтва з настаўнікамі, аднакласнікамі пры ажыццяўленні пошукава-даследчай, праектнай і іншых відаў творчай дзейнасці.

Адукацыйны працэс арганізуецца на аснове педагагічна абгрунтаванага выбару форм, метадаў і сродкаў навучання і выхавання, сучасных адукацыйных і інфармацыйных тэхналогій, якія павышаюць ступень актыўнасці вучняў. Нароўні з традыцыйнымі сродкамі навучання і дыягнаставання вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў мэтазгодна выкарыстоўваць электронныя сродкі, да якіх адносяцца электронныя вучэбныя дапаможнікі, інтэрактыўныя камп'ютарныя мадэлі, электронныя адукацыйныя рэсурсы (электронныя даведнікі, энцыклапедыі, трэнажоры, кантрольна-дыягнастычныя матэрыялы) і інш. Іх прымяненне спрыяе павышэнню ступені нагляднасці, канкрэтызацыі вывучаемых паняццяў, развіццю цікавасці, стварэнню станоўчых эмацыянальных адносін да вучэбнай інфармацыі і фарміраванню матывацыі да паспяховага вывучэння матэматыкі.

У раздзеле «Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў» пазначаны вынікі, якіх павінны дасягнуць вучні пры засваенні прад'яўленага зместу. Да пытанняў адпаведнай тэмы, пазначаных зорачкай, асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў не прад'яўляюцца.

Патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці структураваны па кампанентах: правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці; ведаць; умець.

Патрабаванне «правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці» азначае, што вучань суадносіць паняцце з тэрмінам, які яго абазначае, распознае канкрэтныя прыклады паняцця па характэрных прыметах, выконвае дзеянні ў адпаведнасці з вызначэннем і ўласцівасцямі паняццяў, канкрэтызуе іх прыкладамі.

Патрабаванне «ведаць» азначае, што вучань ведае азначэнне, правілы, тэарэмы, алгарытмы, прыёмы, метады, спосабы дзейнасці і аперыруе імі.

Патрабаванне «умець» фіксуе сфарміраванасць навыкаў прымянення ведаў, спосабаў дзейнасці па іх засваенні і прымяненні, арыентаваных на кампетэнтнасны складальнік вынікаў вучэбнай дзейнасці.

ЧАКАЕМЫЯ ВЫНІКІ ЗАСВАЕННЯ ЗМЕСТУ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

У адпаведнасці з трыма групамі кампетэнцый у праграме вызначаны прадметныя, метапрадметныя і асобасныя чакаемыя вынікі:

прадметныя:

уяўленне пра матэматыку як частку сусветнай культуры і яе месца ў сучаснай цывілізацыі, пра спосабы апісання сродкамі матэматыкі з'яў і працэсаў навакольнага свету;

валоданне паняццыйнымі апаратамі матэматыкі; уяўленне пра асноўныя вывучаемыя паняцці (лік, геаметрычная фігура, ураўненне, функцыя, верагоднасць) як найважнейшыя матэматычныя мадэлі, якія дазваляюць апісваць і вывучаць рэальныя працэсы і з'явы;

уменне працаваць з матэматычным тэкстам (аналізаваць, знаходзіць неабходную інфармацыю), дакладна і пісьменна выказваць свае думкі ў вусным і пісьмовым маўленні з

ужываннем матэматычнай тэрміналогіі і сімволікі, правільна класіфікаваць матэматычныя аб'екты, праводзіць лагічныя абгрунтаванні і доказы матэматычных сцвярджэнняў;

уяўленне пра лік і лікавыя сістэмы ад натуральных да сапраўдных лікаў; авалоданне навыкамі вусных, пісьмовых, інструментальных вылічэнняў;

валоданне прыёмамі выканання тоесных пераўтварэнняў рацыянальных выказаў, рашэння ўраўненняў, сістэм ураўненняў, няроўнасцей і сістэм няроўнасцей; уменне выкарыстоўваць сістэму каардынат на плоскасці для інтэрпрэтацыі ўраўненняў, няроўнасцей, сістэм; уменне прымяняць алгебраічныя пераўтварэнні, апарат ураўненняў і няроўнасцей для рашэння практыка-арыентаваных задач, задач з міжпрадметным зместам;

валоданне навыкамі мадэлявання пры рашэнні тэкставых, камбінаторных, практыка-арыентаваных задач, задач з міжпрадметным зместам;

засваенне сістэматычных ведаў пра плоскія фігуры і іх уласцівасці, на наглядным узроўні – пра найпрасцейшыя прасторавыя целы;

уменне распазнаваць на чарцяжах, мадэлях і ў рэальным свеце геаметрычныя фігуры, выконваць геаметрычныя пабудовы, прымяняць веды пра геаметрычныя фігуры для рашэння геаметрычных задач, практыка-арыентаваных задач, задач з міжпрадметным зместам; вымяраць даўжыні адрэзкаў, велічыні вуглоў, знаходзіць перыметр, плошчу, аб'ём геаметрычных фігур;

метапрадметныя:

першапачатковыя ўяўленні пра ідэі і метады матэматыкі як універсальную мову навукі і тэхнікі, сродак мадэлявання з'яў і працэсаў;

уменне бачыць матэматычную задачу ў кантэксце праблемнай сітуацыі ў іншых вучэбных прадметах, рэальным жыцці;

развіццё ўніверсальных вучэбных дзеянняў (рэгулятыўных, вучэбна-пазнавальных, камунікатыўных) сродкамі матэматыкі;

асобасныя:

уменне ясна, дакладна, пісьменна выкладаць свае думкі ў вусным і пісьмовым маўленні, разумець сэнс пастаўленай задачы, выбудоўваць аргументацыю, прыводзіць прыклады і контрпрыклады;

крэатыўнасць мыслення, ініцыятыва, знаходлівасць, актыўнасць;

уменне кантраляваць вынікі вучэбнай дзейнасці;

здольнасць да эмацыянальнага ўспрымання ідэй матэматыкі, разваг, доказаў, мысленнага эксперыменту.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

175 гадзін – 5 гадзін на тыдзень (3 (а) гадзіны + 2 (г) гадзіны)

Алгебраічны кампанент – 105 гадзін

Геаметрычны кампанент – 70 гадзін

Ступень з натуральным паказчыкам

Ступень з цэлым паказчыкам (16 гадзін)

Ступень з натуральным паказчыкам і яе ўласцівасці. Ступень з цэлым паказчыкам і яе ўласцівасці. Стандартны выгляд ліку.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам і іх рашэнне.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці:

ступень ліку з натуральным паказчыкам;

ступень ліку з цэлым паказчыкам;

аснова ступені, паказчык ступені;

стандартны выгляд ліку;
ведаць:
азначэнне ступені з натуральным і цэлым паказчыкамі;
уласцівасці ступеней з натуральным і цэлым паказчыкамі: множанне і дзяленне ступеней, узвядзенне ступені ў ступень, ступень здабытку і дзелі;
умець:
даказваць уласцівасці ступені з натуральным паказчыкам;
прымяняць азначэнні ступені з натуральным і цэлым паказчыкамі і ўласцівасці ступеней для вылічэння значэнняў лікавых выразаў і пераўтварэння выразаў;
прадстаўляць у стандартным выглядзе натуральныя лікі і дзесятковыя дробы;
выконваць дзеянні над лікамі ў стандартным выглядзе;
рашаць практыка-арыентаваныя задачы і задачы з міжпрадметным зместам, аналізаваць і даследаваць атрыманыя вынікі.

Выразы і іх пераўтварэнні (34 гадзіны)

Лікавыя выразы і выразы са зменнымі. Вобласць вызначэння выразу (вобласць дапушчальных значэнняў зменнай). Тоесна роўныя выразы. Тоеснасць. Тоесныя пераўтварэнні выразаў.

Адначлен. Стандартны выгляд адначлена. Каэфіцыент адначлена. Ступень адначлена. Падобныя адначлены. Дзеянні з адначленамі. Мнагачлен. Прывядзенне падобных складаемых мнагачлена. Стандартны выгляд мнагачлена. Ступень мнагачлена. Складанне, адніманне мнагачленаў. Множанне і дзяленне мнагачлена на адначлен. Множанне мнагачленаў.

Формулы скарачанага множання: квадрат сумы і квадрат рознасці двух выразаў; рознасць квадратаў двух выразаў.

*Куб сумы і куб рознасці двух выразаў, рознасць кубоў, сума кубоў двух выразаў.

Раскладанне мнагачлена на множнікі спосабам вынясення агульнага множніка за дужкі спосабам групі, з дапамогай прымянення формул скарачанага множання. Камбінацыі розных прыёмаў раскладання мнагачлена на множнікі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВYНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

правільна ўжываць тэрміны і выкарыстоўваць паняцці:
тоесна роўныя выразы, тоеснасць, тоесныя пераўтварэнні выразаў;
адначлен, ступень адначлена, стандартны выгляд адначлена, падобныя адначлены;
мнагачлен, ступень мнагачлена;
стандартны выгляд мнагачлена;
ведаць:
формулы скарачанага множання: квадрат сумы і квадрат рознасці двух выразаў;
рознасць квадратаў двух выразаў;
правілы і алгарытмы дзеянняў з адначленамі і мнагачленамі;
спосабы раскладання мнагачлена на множнікі і алгарытмы іх прымянення;
умець:
выводзіць формулы скарачанага множання: квадрата сумы і квадрата рознасці двух выразаў; рознасці квадратаў двух выразаў;
прыводзіць адначлен і мнагачлен да стандартнага выгляду, выконваць аперацыі з адначленамі і мнагачленамі: множанне, дзяленне і ўзвядзенне ў ступень адначленаў, прывядзенне падобных складаемых мнагачлена, множанне і дзяленне мнагачлена на адначлен, складанне, адніманне, множанне мнагачленаў;

прымяняць формулы скарачанага множання: квадрата сумы і квадрата рознасці двух выказаў; рознасці квадратаў двух выказаў для тоесных пераўтварэнняў мнагачленаў, спрашчэння вылічэнняў;

раскладваць мнагачлены на множнікі спосабамі: вынясення агульнага множніка за дужкі, групойкі, прымянення формул скарачанага множання – квадрата сумы і квадрата рознасці двух выказаў, рознасці квадратаў двух выказаў; прымянення камбiнацый прыёмаў.

Лiнейныя ўраўненнi. Лiкавыя няроўнасцi і iх уласцiвасцi. Лiнейныя няроўнасцi. Лiнейная функцыя (34 гадзiны)

Лiнейнае ўраўненне з адной зменнай (невядомай). Раўназначныя ўраўненнi. Рашэнне лiнейных ураўненняў з адной зменнай (невядомай).

Лiкавыя няроўнасцi і iх уласцiвасцi. Строгiя і нястрогiя няроўнасцi. Двайныя няроўнасцi.

Прымяненне лiкавых няроўнасцей да ацэнкi сумы, рознасцi, здабытку і дзелi выказаў. Ацэнка лiкавага выразу.

Лiнейная няроўнасць з адной зменнай (невядомай). Раўназначныя няроўнасцi. Рашэнне лiнейных няроўнасцей з адной зменнай (невядомай).

Лiнейнае ўраўненне з адной зменнай (невядомай) як матэматычная мадэль апiсання рэальных працэсаў.

*Лiнейныя ўраўненнi і няроўнасцi, якiя змяшчаюць выразы пад знакам модуля.

Паняцце функцыi. Абсяг вызначэння і мноства значэнняў функцыi. Спосабы задавання функцыi. Нулi функцыi, дадатныя і адмоўныя значэннi функцыi. Графiк функцыi. Лiнейная функцыя і яе ўласцiвасцi. Графiк лiнейнай функцыi. Вуглавы каэфiцыент прамой. Узаемнае размяшчэнне графiкаў лiнейных функцыi.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з мiжпрадметным зместам, iх рашэнне.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

- правiльна ўжываць тэрмiны і выкарыстоўваць паняццi:
  - лiнейнае ўраўненне;
  - раўназначныя ўраўненнi;
  - лiкавыя няроўнасцi; знакi няроўнасцей; строгiя і нястрогiя няроўнасцi;
  - лiнейная няроўнасць;
  - раўназначныя няроўнасцi;
  - функцыя, аргумент функцыi; значэнне функцыi; абсяг вызначэння функцыi; мноства значэнняў функцыi, графiк функцыi;
  - лiнейная функцыя; вуглавы каэфiцыент прамой; нулi функцыi; дадатныя і адмоўныя значэннi функцыi;
- ведаць:
  - уласцiвасцi лiкавых няроўнасцей;
  - сэнс патрабаванняў «рашыць ураўненне»; «рашыць няроўнасць»;
  - алгарытмы пабудовы графiка лiнейнай функцыi;
  - спосабы задання функцыi;
- умець:
  - рашаць лiнейныя ўраўненнi і ўраўненнi, якiя зводзяцца да iх;
  - даказваць уласцiвасцi лiкавых няроўнасцей;
  - прымяняць уласцiвасцi лiкавых няроўнасцей для доказу няроўнасцей, ацэнкi значэнняў выказаў, параўнання значэнняў выказаў;
  - рашаць лiнейныя няроўнасцi;
  - запiсваць рашэнне лiнейных няроўнасцей з дапамогай знакаў няроўнасцей;
  - будаваць графiкi лiнейных функцыi;

даследаваць лiнeйныя функцыi;
вызначаць узаемнае размяшчэнне графікаў лiнeйных функцый;
выкарыстоўваць лiнeйныя ўраўненнi і няроўнасцi як матэматычныя мадэлі пры рашэннi задач;
выкарыстоўваць уласцівасцi лiнeйнай функцыi для апiсання рэальных працэсаў;
рашаць практыка-арыентаваныя задачы, задачы з мiжпрадметным зместам, аналізаваць і даследаваць атрыманыя вынiкi.

Лiнeйнае ўраўненне з двюма зменнымi (невядомымi).
Сiстэмы лiнeйных ураўненняў з двюма зменнымi (невядомымi) (15 гадзiн)

Ураўненне з двюма зменнымi (невядомымi) і яго рашэнне. Лiнeйнае ўраўненне з двюма зменнымi (невядомымi) і яго графік. Сiстэма лiнeйных ураўненняў з двюма зменнымi (невядомымi). Рашэнне сiстэмы лiнeйных ураўненняў з двюма зменнымi (невядомымi) спосабамi складання, падстаноўкi. Графічная iнтэрпрэтацыя сiстэмы двух лiнeйных ураўненняў з двюма зменнымi (невядомымi).

*Вызначэнне колькасцi рашэнняў сiстэмы лiнeйных ураўненняў на адносiнах каэфiцыентаў.

Алгебраiчны спосаб (метад) рашэння тэкставых задач.

Сiстэма лiнeйных ураўненняў як матэматычная мадэль апiсання рэальных працэсаў.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з мiжпрадметным зместам і iх рашэнне.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

правiльна ўжываць тэрмiны і выкарыстоўваць паняццi:
лiнeйнае ўраўненне з двюма зменнымi (невядомымi); сiстэма лiнeйных ураўненняў;
рашэнне сiстэмы лiнeйных ураўненняў;

ведаць:

спосабы рашэння сiстэм лiнeйных ураўненняў з двюма зменнымi (невядомымi);

алгарытм пабудовы графіка лiнeйнага ўраўнення з двюма зменнымi (невядомымi);

умець:

рашаць сiстэмы лiнeйных ураўненняў з двюма зменнымi (невядомымi);

будаваць графікi лiнeйных ураўненняў з двюма зменнымi (невядомымi);

выкарыстоўваць сiстэмы лiнeйных ураўненняў як матэматычныя мадэлі пры рашэннi тэкставых задач;

рашаць тэкставыя, практыка-арыентаваныя задачы і задачы з мiжпрадметным зместам, аналізаваць і даследаваць атрыманыя вынiкi.

Пачатковыя паняццi геаметрыi (10 гадзiн)

Уводзiны ў геаметрыю. Планiметрыя і стэрэаметрыя. Лагiчная пабудова геаметрыi: азначэннi, аксiёмы, тэарэмы. Асноўныя геаметрычныя фігуры: пункт, прамае, плоскасць.

Уласцівасцi прамоi. Узаемнае размяшчэнне прамых на плоскасцi (паралельныя і скрыжаваныя прамыя).

Прамень, дадатковыя (супрацьлеглыя) прамяні.

Адрэзак, роўныя адрэзкі, даўжыня адрэзка (адлегласць памiж двума пунктамі), уласцівасцi даўжыні адрэзка.

Ломаная, простая і няпростая ломаная, замкнёная і незамкнёная ломаная.

Вугал, роўныя вуглы, бiсектрыса вугла, разгорнуты вугал, градусная мера вугла, уласцівасцi градуснай меры вугла, прамы, востры, тупы і поўны вуглы.

Перпендыкулярныя прамыя, перпендыкуляр да прамоi;

Сумежныя і вертыкальныя вуглы і iх уласцівасцi.

Уласцівасцi перпендыкуляра да прамоi.

Уласцiвасць двух прамых, перпендыкулярных да трэцяй.
Акружнасць, круг, радыус, хорда, дыяметр, дуга акружнасцi.
*Паняццe пра тэарэму, адваротную дадзенай.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

правiльна ўжываць тэрмiны i выкарыстоўваць паняццi:

азначэнне, аксiёма, тэарэма;

ведаць:

азначэннi: паралельных i перасякальных прамых; адрэзка, роўных адрэзкаў; праменя, дадатковых (процiлеглых) прамянёў; ломанай, простае i няпростай ломанай, замкнёнай i незамкнёнай ломанай; акружнасцi, круга, радыуса, хорды, дыяметра, дугi акружнасцi, вугла, роўных вуглоў; бiсектрысы вугла; разгорнутага вугла, градуса; вострага, прамога, тупога, i поўнага вуглоў; сумежных вуглоў, вертыкальных вуглоў; перпендыкулярных прамых; перпендыкуляра да прамоу;

уласцiвасцi: прамоу; даўжынь адрэзкаў i градусных мер вуглоў; сумежных вуглоў; вертыкальных вуглоў; перпендыкуляра да прамоу; двух прамых, перпендыкулярных да трэцяй;

умець:

даказваць тэарэмы: пра ўласцiвасцi сумежных вуглоў; пра ўласцiвасцi вертыкальных вуглоў; пра дзве прамыя, перпендыкулярныя да трэцяй; прымяняць тэарэмы да рашэння задач;

рашаць: геаметрычныя задачы на доказ i вылiчэнне з выкарыстаннем вядомых уласцiвасцей вымярэння адрэзкаў i вуглоў; практыка-арыентаваныя задачы i задачы з мiжпрадметным зместам; аналізаваць i даследаваць атрыманыя вынiкi.

Прыметы роўнасцi трохвугольнiкаў (15 гадзiн)

Трохвугольнiк. Вiды трохвугольнiкаў. Роўныя трохвугольнiкi. Прыметы роўнасцi трохвугольнiкаў. Вышыня, медыяна, бiсектрыса трохвугольнiка. Раўнабедраны трохвугольнiк, яго ўласцiвасцi i прыметы. Сярэдзiнны перпендыкуляр да адрэзка. Геаметрычнае месца пунктаў.

*Тэарэма аб перасячэннi сярэдзiнных перпендыкуляраў да старон трохвугольнiка ў адным пункце.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з мiжпрадметным зместам, iх вырашэнне.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

правiльна ўжываць тэрмiны i выкарыстоўваць паняццi:

роўнасць фiгур;

геаметрычнае месца пунктаў;

ведаць:

азначэннi: трохвугольнiка, роўных трохвугольнiкаў; перыметра трохвугольнiка; вышынi, медыяны, бiсектрысы трохвугольнiка; раўнабедранага i раўнастаронняга трохвугольнiкаў; востравугольнага, прамавугольнага, тупавугольнага трохвугольнiкаў; сярэдзiннага перпендыкуляра да адрэзка;

уласцiвасць роўных трохвугольнiкаў;

прыметы роўнасцi трохвугольнiкаў;

уласцiвасцi i прыметы раўнабедранага трохвугольнiка;

тэарэму пра сярэдзiнны перпендыкуляр да адрэзка;

умець:

даказваць: прыметы роўнасцi трохвугольнiкаў; уласцiвасць вуглоў пры аснове i ўласцiвасць бiсектрысы раўнабедранага трохвугольнiка, праведзенай да яго асновы; тэарэму пра сярэдзiнны перпендыкуляр да адрэзка;

прымяняць азначэннi i тэарэмы да рашэння геаметрычных задач на доказ i вылічэнне;

рашаць практыка-арыентаваныя задачы i задачы з міжпрадметным зместам, аналізаваць i даследаваць атрыманыя вынікі.

Паралельнасць прамых на плоскасці (14 гадзін)

Накрыж ляжачыя, адпаведныя i аднастароннія вуглы пры двух прамых i сякучай. Прыметы паралельнасці прамых. Аксіёма паралельнасці прамых. Уласцівасці вуглоў пры двух паралельных прамых i сякучай. Уласцівасці паралельных прамых.

Метад доказу ад адваротнага.

*Уласцівасць вуглоў з узаемна паралельнымі i ўзаемна перпендыкулярнымі старанамі.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

правільна ўжываць тэрміны i выкарыстоўваць паняцці:

накрыж ляжачыя, адпаведныя i аднастароннія вуглы пры двух прамых i сякучай, метады ад адваротнага;

ведаць:

прыметы паралельнасці прамых;

аксіёму паралельнасці прамых;

тэарэмы: пра існаванне прамой, паралельнай дадзенай; дзве прамыя, паралельныя трэцяй; прамую, якая перасякае адну з дзвюх паралельных прамых; прамую, перпендыкулярную да адной з дзвюх паралельных прамых;

уласцівасці вуглоў пры дзвюх паралельных прамых i сякучай;

умець:

даказваць: прыметы паралельнасці прамых; тэарэму пра дзве прамыя, паралельныя трэцяй; тэарэмы пра ўласцівасці накрыж ляжачых, адпаведных i аднастаронніх вуглоў пры дзвюх паралельных прамых i сякучай;

рашаць: геаметрычныя задачы на доказ i вылічэнне, прымяняючы прыметы паралельнасці i ўласцівасці паралельных прамых.

Сума вуглоў трохвугольніка (17 гадзін)

Сума вуглоў трохвугольніка. Прамавугольны трохвугольнік i яго стораны. Знешні вугал трохвугольніка. Тэарэма пра суадносіны старон i вуглоў трохвугольніка.

Нахіленая. Адлегласць ад пункта да прамой. Няроўнасць трохвугольніка.

Прыметы роўнасці прамавугольных трохвугольнікаў. Тэарэма пра бісектрысу вугла. Уласцівасць катэта, які ляжыць супраць вугла ў 30° . Адлегласць паміж паралельнымі прамымі.

Практыка-арыентаваныя задачы, задачы з міжпрадметным зместам.

*Тэарэма пра перасячэнне медыян трохвугольніка ў адным пункце.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

правільна ўжываць тэрміны i выкарыстоўваць паняцці:

знешні вугал трохвугольніка;

нахіленая;

ведаць:

азначэнні: востравугольнага, тупавугольнага, прамавугольнага трохвугольнікаў; катэта i гіпатэнузы; знешняга вугла трохвугольніка; нахіленай да дадзенай прамой; адлегласці ад пункта да прамой; адлегласці паміж паралельнымі прамымі;

тэарэмы: пра суму вуглоў трохвугольнiка; знешнi вугал трохвугольнiка; суадносiны старон i вуглоў трохвугольнiка; суадносiны катэта i гiпатэнузы; нахiленай i перпендыкуляра да прамой; няроўнасць трохвугольнiка; адлегласцi памiж паралельнымi прамымi; бiсектрысу вугла; катэт, якi ляжыць супраць вугла ў 30° ;

прыметы роўнасцi прамавугольных трохвугольнiкаў;

умець:

даказваць: тэарэмы: пра суму вуглоў трохвугольнiка; знешнi вугал трохвугольнiка; бiсектрысу вугла; адлегласць памiж паралельнымi прамымi; прыметы роўнасцi прамавугольных трохвугольнiкаў; прымяняць тэарэмы пры рашэннi задач на вылiчэнне i доказ;

рашаць: практыка-арыентаваныя задачы i задачы з мiжпрадметным зместам, аналізаваць i даследаваць атрыманыя вынiкi.

Задачы на пабудаванне (10 гадзiн)

Аперацыi, якiя выконваюцца цыркулем i лiнейкай. Адкладванне адрэзка, роўнага дадзенаму адрэзку. Элементарныя задачы на пабудаванне.

*Даследаваннi ў задачах на пабудаванне.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

ведаць:

асноўныя аперацыi, якiя выконваюцца цыркулем i лiнейкай;

этапы рашэння задач на пабудаванне;

алгарытмы: адкладвання адрэзка, роўнага дадзенаму адрэзку; пабудовы трохвугольнiка па трох старанах; пабудовы вугла, роўнага дадзенаму вуглу; пабудовы бiсектрысы вугла; дзялення адрэзка папалам; пабудовы перпендыкуляра да прамой;

умець:

адкладваць адрэзак, роўны дадзенаму адрэзку;

будаваць: трохвугольнiк па трох старанах; вугал, роўны дадзенаму вуглу; бiсектрысу вугла; перпендыкуляр да прамой; дзялiць адрэзак папалам;

прымяняць элементарныя задачы на пабудаванне да рашэння геаметрычных задач на пабудаванне;

апiсваць рашэнне задачы на пабудаванне, выкарыстоўваючы этап пабудавання i этап доказу.

Абагульненне i сiстэматызацыя вывучанага матэрыялу – 10

(6_a + 4_r) гадзiн

Кантрольныя работы 8 (8 гадзiн)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Информатика»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ИНФОРМАТИКА

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Значимость учебного предмета «Информатика» обусловлена повышающимся уровнем развития информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и их влиянием на все стороны человеческой деятельности. Изучение информатики в учреждениях общего среднего образования направлено на практическую подготовку учащихся к жизни в информационном обществе.

Основные **цели** изучения учебного предмета «Информатика»:

формирование компьютерной грамотности (владение необходимым набором знаний и навыков работы на компьютере и использования средств вычислительной техники; понимание основ информатики и значения информационных технологий в жизни общества);

развитие логического и алгоритмического мышления (формирование умений решать задачи, требующие составления плана действий для достижения желаемого результата, с использованием умственных операций: анализ, синтез, сравнение, абстрагирование, обобщение, конкретизация, классификация и др.);

воспитание информационной культуры (способность учащихся осваивать, владеть, применять, преобразовывать информацию с помощью информационных технологий).

Основные **задачи**, решаемые в процессе изучения учебного предмета «Информатика»:

формирование теоретических знаний и практических умений в области информатики, алгоритмизации и программирования, информационных и коммуникационных технологий;

развитие познавательных интересов, интеллектуальных и творческих способностей;

формирование умений индивидуальной и коллективной работы;

воспитание трудолюбия, ответственного отношения к соблюдению этических и нравственных норм при использовании информационных и коммуникационных технологий.

На уроках информатики у учащихся формируются **предметные компетенции**:

знание персонального компьютера, что необходимо для устранения простейших неисправностей в компьютере;

владение технологией обработки различного типа информации, что позволит учащемуся с помощью ПК сделать рисунок, обработать фотографию, подготовить отчет, презентацию и др.;

умение составлять алгоритм, программу, знание основных конструкций языка программирования; это позволит учащемуся провести виртуальный эксперимент, создать простейшую модель, интерпретировать результаты решения задачи на ПК;

умение строить информационные модели объектов и использовать их в справочных системах, базах данных и др.;

умение создавать цифровые архивы, медиатеки, делать выборку из базы данных по запросу, что востребовано на рынке профессий и в повседневной действительности;

знание базовых принципов организации и функционирования компьютерных сетей, умение представлять информацию в виде объектов с системой ссылок и работать в сети Интернет;

знание и соблюдение требований информационной безопасности, информационной этики и права, что важно в условиях жизни в информационном обществе.

Решение на уроках информатики задач из различных учебных предметов способствует формированию **метапредметных компетенций**, связанных с целеполаганием, планированием, поиском, выбором метода, прогнозированием, контролем, коррекцией и другими учебными действиями:

владение общепредметными понятиями «информация», «модель», «алгоритм», «исполнитель» и др.;

владение информационно-логическими умениями, связанными с определением понятий, обобщениями, аналогиями, выводами;

владение умениями самостоятельно планировать пути достижения целей, осуществлять их коррекцию, контроль и оценку правильности решения задачи;

владение информационным моделированием как основным методом приобретения знаний;

ИКТ-компетентность как набор умений и навыков использования средств информационных и коммуникационных технологий для сбора, хранения, преобразования и передачи различных видов информации.

Изучение учебного материала, самостоятельная и групповая работа учащихся по его освоению, созданию собственных, личностно значимых продуктов способствуют их личностному самосовершенствованию и формированию **личностных компетенций**:

наличие представлений об информации как важнейшем ресурсе развития личности в развивающемся информационном обществе;

владение первичными навыками анализа и критичной оценки получаемой информации на основе ответственного отношения к ней;

владение навыками сотрудничества с участниками образовательного процесса;

владение навыками здорового образа жизни на основе знаний основных гигиенических, эргономических и технических условий безопасной эксплуатации средств ИКТ.

Мировоззренческий и воспитательный аспекты обучения в рамках учебного предмета «Информатика» реализуются через развитие информационной культуры, воспитание самосознания, формирование культуры умственного труда, воспитание общечеловеческих качеств личности (трудолюбие, целеустремленность, воля, самостоятельность, творческая активность и др.).

Обучение организуется на основе **компетентностного подхода**, который позволяет согласовать цели обучения с возможностями и целями учащихся, организовать эффективный образовательный процесс благодаря повышению мотивации учащихся, усилению практического компонента обучения на основе единства учебного и воспитательного процессов и подготовки учащихся к жизни в информационном обществе. Использование компетентностного подхода требует усиления в преподавании информатики практической составляющей обучения с ориентацией на востребованность сформированных умений и навыков в реальной действительности и будущей практической деятельности.

В связи с этим важное значение приобретает **технологический подход**, основанный на широком включении в образовательный процесс современных компьютерных технологий. Данный подход позволяет наиболее полно реализовать **деятельностный** (включение учащихся в активную учебно-познавательную деятельность), а также **индивидуальный и дифференцированный подходы** в обучении информатике. При решении практических задач значимое место отводится **содержательно-проблемному подходу** с использованием элементов проблемного обучения.

Комплексное применение указанных подходов направлено на выработку наиболее оптимальной и эффективной образовательной программы.

Отбор содержания обучения информатике учитель осуществляет на основе следующих дидактических принципов: научности, наглядности, доступности, сознательности и активности, последовательности, прочности усвоения, личностного подхода, связи теории с практикой.

Частнометодические принципы отбора содержания обучения информатике: общеобразовательный, осново- и системообразующий, развивающий характер учебного материала; гражданская и гуманистическая направленность содержания обучения. Общедидактический принцип последовательности изучения материала реализуется на основе принципа цикличности (дидактической спирали), что предполагает овладение знаниями и умениями в обогащении, развитии и обобщении изучаемых вопросов.

Активное использование компьютера и компьютерных технологий на уроках информатики требует реализации частнометодических принципов использования ИКТ:

принципа понимания обучаемыми назначения и возможностей компьютера и прикладных программ, что предусматривает знание аппаратного и программного обеспечения и умение выбирать нужное средство для решения конкретной задачи и эффективно его использовать;

принципа комплексного использования учителем программных средств с целью решения задач учебного курса информатики на всех этапах процесса обучения (при объяснении, контроле, закреплении материала).

Содержание учебного предмета последовательно раскрывается в процессе обучения по следующим содержательным линиям (разделам):

- информация и информационные процессы;
- аппаратное и программное обеспечение компьютеров;
- основы алгоритмизации и программирования;
- компьютерные информационные технологии;
- коммуникационные технологии;
- информационное моделирование.

Содержательно-деятельностная компонента учебной программы «Информатика. VII класс» предполагает формирование предметно-специфических и общепредметных компетенций учащихся по следующим основным направлениям:

технологическое – формирование умений работы с прикладным программным обеспечением;

алгоритмическое – развитие логического и алгоритмического мышления.

Формирование предметно-специфических компетенций осуществляется посредством выполнения практических заданий в рамках внутри- и межпредметных связей.

Система контроля результатов учебной деятельности определяется требованиями к знаниям и умениям (предметно-специфическим компетенциям) учащихся по каждой теме данной учебной программы. Проведение всех видов контроля осуществляется в соответствии с 10-балльной системой оценивания результатов учебной деятельности учащихся по информатике.

Выбор форм, методов и средств обучения и воспитания определяется учителем самостоятельно на основе сформулированных в учебной программе требований к компетенциям, формируемым в данной теме, знаниям и умениям учащихся с учетом их возрастных особенностей и уровня обученности. Целесообразно использовать активные формы и методы обучения, привлекать учащихся к обоснованию материала своими примерами, анализу способов работы, выбору оптимальных приемов учебной деятельности.

Учебная программа «Информатика. VII класс» реализуется в учреждениях общего среднего образования. Программа составлена в соответствии с учебным планом, который предусматривает изучение учебного предмета «Информатика» в объеме 35 учебных часов в год.

- Каждая тема учебной программы структурирована на определенные разделы:
- обязательное содержание образования;
- предметно-специфические компетенции, формируемые в данной теме.

Названия тем и содержание изучаемого учебного материала представлены без указания конкретного программного обеспечения.

Все перечисленные темы учебной программы являются обязательными для изучения. Приведенное в учебной программе распределение учебных часов по темам может быть изменено учителем в объеме до 25 % с обязательным выполнением требований, предъявляемых данной учебной программой.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА (35 ч)

Тема 1. **Информация и информационные процессы** (2 ч)

Виды информации. Носители информации. Информационные процессы: хранение, передача, обработка, поиск информации.

Представление информации в компьютере. Единицы измерения объема информации.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

единицы измерения информации;

уметь:

приводить примеры видов и носителей информации, информационных процессов.

Тема 2. **Представление о логике высказываний. Множества и операции над ними** (5 ч)

Представление о высказывании и его истинности. Логические операции: НЕ, И, ИЛИ.

Множества. Элементы множества. Подмножества. Операции над множествами: пересечение, объединение.

Использование логических операций для построения поисковых запросов в Интернет.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

логические операции;

уметь:

определять истинность высказывания, формулировать логические высказывания с использованием логических операций;

определять принадлежность элемента множеству, выполнять операции над множествами;

находить информацию в Интернете с использованием составных запросов.

Тема 3. **Основные алгоритмические конструкции** (12 ч)

Повторение основных понятий темы 6 «Алгоритмы и исполнители» VI класса.

Алгоритмические конструкции: следование, выбор (ветвление), повторение. Условия.

Использование алгоритмических конструкций «следование», «ветвление» и «повторение», подпрограмм при составлении и реализации алгоритмов для компьютерного исполнителя.

Язык программирования. Структура программы.

Понятие типа данных. Типы данных: вещественный, целочисленный. Понятие переменной. Организация ввода и вывода данных. Реализация алгоритмов для вычисления значения арифметического выражения (с действительными и целочисленными данными).

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

алгоритмические конструкции «ветвление», «повторение»;

понятие переменной;

уметь:

записывать арифметические выражения на языке программирования;

владеть:

приемами записи алгоритмов с использованием конструкций «следование», «ветвление» и «повторение» для исполнителя «Робот».

Контрольная работа по теме 3 (1 ч)

Тема 4. Аппаратное и программное обеспечение компьютера (5 ч)

Современные компьютерные устройства. Различные виды компьютеров. Назначение устройств персонального компьютера: процессор, память. Периферийные устройства.

Операционная система. Основные виды операционных систем. Элементы графического пользовательского интерфейса. Основные элементы файловой системы. Типовые операции с файлами и папками.

Локальная компьютерная сеть. Понятие о локальной компьютерной сети. Ресурсы локальных компьютерных сетей.

Архивация. Программы-архиваторы. Создание архивов и извлечение файлов из архива.

Программное обеспечение. Классификация программного обеспечения. Вредоносные программы и способы защиты от них.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

назначение операционной системы, файловой системы, программ-архиваторов;

виды программного обеспечения;

владеть:

навыками выполнения типовых операций с файлами, папками и архивами.

Тема 5. Работа с векторной графикой (9 ч)

Понятие векторного изображения. Представление о цветовых моделях.

Назначение векторного графического редактора. Элементы интерфейса.

Создание и редактирование векторного изображения.

Операции над объектами векторного изображения: выделение, трансформация, группировка.

Сохранение и загрузка векторных изображений.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

назначение векторного графического редактора;

уметь:
создавать и редактировать векторные изображения.
Резерв (1 ч)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Інфарматыка»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ІНФАРМАТЫКА

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Значнасць вучэбнага прадмета «Інфарматыка» абумоўлена ўзрастаючым ўзроўнем развіцця інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій (ІКТ) і іх уплывам на ўсе бакі чалавечай дзейнасці. Вывучэнне інфарматыкі ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі скіравана на практычную падрыхтоўку вучняў да жыцця ў інфармацыйным грамадстве.

Асноўныя **мэты** вывучэння вучэбнага прадмета «Інфарматыка»:

фарміраванне камп'ютарнай граматыкі (валоданне неабходным наборам ведаў і навыкаў работы на камп'ютары і выкарыстання сродкаў вылічальнай тэхнікі; разуменне асноў інфарматыкі і значэння інфармацыйных тэхналогій у жыцці грамадства);

развіццё лагічнага і алгарытмічнага мыслення (фарміраванне ўменняў рашаць задачы, якія патрабуюць складання плана дзеянняў для дасягнення жаданага выніку, з выкарыстаннем разумовых аперацый: аналіз, сінтэз, параўнанне, абстрагаванне, абагульненне, канкрэтызацыя, класіфікацыя і інш.);

выхаванне інфармацыйнай культуры (здольнасць вучняў асвойваць, валодаць, прымяняць, ператвараць інфармацыю з дапамогай інфармацыйных тэхналогій).

Асноўныя **задачы**, якія рашаюцца ў працэсе вывучэння вучэбнага прадмета «Інфарматыка»:

фарміраванне тэарэтычных ведаў і практычных уменняў у галіне інфарматыкі, алгарытмізацыі і праграмавання, інфармацыйных і камунікацыйных тэхналогій;

развіццё пазнавальных інтарэсаў, інтэлектуальных і творчых здольнасцей;

фарміраванне ўменняў індывідуальнай і калектыўнай работы;

выхаванне працавітасці, адказных адносін да выканання этычных і маральных норм пры выкарыстанні інфармацыйных і камунікацыйных тэхналогій.

На ўроках інфарматыкі ў вучняў фарміруюцца **прадметныя кампетэнцыі**:

веданне ўстройстваў персанальнага камп'ютара, што неабходна для ліквідацыі найпрасцейшых няспраўнасцей у камп'ютары;

валоданне тэхналогіяй апрацоўкі рознага тыпу інфармацыі, што дазволіць вучню з дапамогай ПК зрабіць малюнак, апрацаваць фатаграфію, падрыхтаваць справаздачу, прэзентацыю і інш.;

уменне складаць алгарытм, праграму, веданне асноўных канструкцый мовы праграмавання; гэта дазволіць вучню правесці віртуальны эксперымент, стварыць найпрасцейшую мадэль, інтэрпрэціраваць вынікі рашэння задачы на ПК;

уменне будаваць інфармацыйныя мадэлі аб'ектаў і выкарыстоўваць іх у даведачных сістэмах, базах даных і інш.;

уменне ствараць лічбавыя архівы, медыятэкі, рабіць выбарку з базы даных па запыце, што запатрабавана на рынку прафесій і ў паўсядзённай рэчаіснасці;

веданне базавых прынцыпаў арганiзацыі і функцыянавання камп'ютарных сетак, уменне прадстаўляць інфармацыю ў выглядзе аб'ектаў з сістэмай спасылак і працаваць у сетцы інтэрнэт;

веданне і выкананне патрабаванняў інфармацыйнай бяспекі, інфармацыйнай этыкі і права, што важна ва ўмовах жыцця ў інфармацыйным грамадстве.

Рашэнне на ўроках інфарматыкі задач з розных вучэбных прадметаў спрыяе фарміраванню **метапрадметных кампетэнцый**, звязаных з уменнем прымаць і ставіць задачы, планаваннем, пошукам, выбарам метаду, прагназаваннем, кантролем, карэкцыяй і іншымі вучэбнымі дзеяннямі:

валоданне агульнапрадметнымі паняццямі «інфармацыя», «мадэль», «алгарытм», «выканаўца» і інш.;

валоданне інфармацыйна-лагічнымі ўменнямі, звязанымі з азначэннямі паняццяў, абагульненнямі, аналогіямі, высновамі;

валоданне ўменнямі самастойна планаваць шляхі дасягнення мэт, ажыццяўляць іх карэкцыю, кантроль і ацэнку правільнасці рашэння задачы;

валоданне інфармацыйным мадэляваннем як асноўным метадам набывання ведаў;

ІКТ-кампетэнтнасць як набор уменняў і навыкаў выкарыстання сродкаў інфармацыйных і камунікацыйных тэхналогій для збору, захоўвання, пераўтварэння і перадачы розных відаў інфармацыі.

Вывучэнне вучэбнага матэрыялу, самастойная і групавая работа вучняў па яго асваенні, стварэнні ўласных, асобна значных прадуктаў спрыяюць іх асобнаму самаўдасканаленню і фарміраванню **асобных кампетэнцый**:

наяўнасць уяўленняў пра інфармацыю як найважнейшы рэсурс развіцця асобы ў інфармацыйным грамадстве;

валоданне першаснымі навыкамі аналізу і крытычнай ацэнкі атрыманай інфармацыі на аснове адказнага стаўлення да яе;

валоданне навыкамі супрацоўніцтва з удзельнікамі адукацыйнага працэсу;

валоданне навыкамі здаровага ладу жыцця на аснове ведання асноўных гігіенічных, эрганамічных і тэхнічных умоў бяспечнай эксплуатацыі сродкаў ІКТ.

Светапоглядны і выхаваўчы аспекты навучання ў рамках вучэбнага прадмета «Інфарматыка» рэалізуюцца праз развіццё інфармацыйнай культуры, выхаванне самасвядомасці, фарміраванне культуры разумовай работы, выхаванне агульначалавечых якасцей асобы (працавітасць, мэтанакіраванасць, воля, самастойнасць, творчая актыўнасць і інш.).

Навучанне арганізуецца на аснове **кампетэнтнаснага падыходу**, які дазваляе ўзгадніць мэты навучання з магчымасцямі і мэтамі вучняў, арганізаваць эфектыўны адукацыйны працэс дзякуючы павышэнню матывацыі, узмацненню практычнага кампанента навучання на аснове адзінства вучэбнага і выхаваўчага працэсаў і падрыхтоўкі вучняў да жыцця ў інфармацыйным грамадстве. Выкарыстанне кампетэнтнаснага падыходу патрабуе ўзмацнення ў выкладанні інфарматыкі практычнага складальніка навучання з арыентацыяй на запатрабаванасць сфарміраваных уменняў і навыкаў у рэальнай рэчаіснасці і будучай практычнай дзейнасці.

У сувязі з гэтым важнае значэнне набывае **тэхналагічны падыход**, заснаваны на шырокім уключэнні ў адукацыйны працэс сучасных камп'ютарных тэхналогій. Дадзены падыход дазваляе найбольш поўна рэалізаваць **дзеясны** (уключэнне вучняў у актыўную вучэбна-пазнавальную дзейнасць), а таксама **індывідуальны** і **дыферэнцыраваны падыходы** ў навучанні інфарматыцы. Пры рашэнні практычных задач значнае месца адводзіцца **зместава-праблемнаму падыходу** з выкарыстаннем элементаў праблемнага навучання.

Камплекснае прымяненне ўказаных падыходаў накіравана на выпрацоўку найбольш аптымальнай і эфектыўнай адукацыйнай праграмы.

Адбор зместу навучання інфарматыцы настаўнік ажыццяўляе на аснове наступных дыдактычных прынцыпаў: навуковасці, нагляднасці, даступнасці, свядомасці, актыўнасці, паслядоўнасці, трываласці засваення, асобнаснага падыходу, сувязі тэорыі з практыкай.

Уласнаметадычныя прынцыпы адбору зместу навучання інфарматыцы: агульнаадукацыйны, аснова- і сістэмаўтваральны, які развівае характар вучэбнага матэрыялу; грамадзянская і гуманістычная накіраванасць зместу навучання. Агульнадыдактычны прынцып паслядоўнасці вывучэння матэрыялу рэалізуецца на аснове прынцыпу цыклічнасці (дыдактычнай спіралі), што прадугледжвае авалоданне ведамі і ўменнямі ва ўзбагачэнні, развіцці і абагульненні вывучаемых пытанняў.

Актыўнае выкарыстанне камп'ютара і камп'ютарных тэхналогій на ўроках інфарматыкі патрабуе рэалізацыі ўласнаметадычных прынцыпаў выкарыстання ІКТ:

прынцыпу разумення вучнямі прызначэння і магчымасцей камп'ютара і прыкладных праграм, што прадугледжвае веданне апаратнага і праграмнага забеспячэння і ўменне выбіраць патрэбны сродак для рашэння канкрэтнай задачы і эфектыўна яго выкарыстоўваць;

прынцыпу комплекснага выкарыстання настаўнікам праграмных сродкаў з мэтай рашэння задач вучэбнага курса інфарматыкі на ўсіх этапах працэса навучання (пры тлумачэнні, кантролі, замацаванні матэрыялу).

Змест вучэбнага прадмета паступова раскрываецца ў працэсе навучання па наступных зместавых лініях (раздзелах):

- інфармацыя і інфармацыйныя працэсы;
- апаратнае і праграмнае забеспячэнне камп'ютараў;
- асновы алгарытмізацыі і праграміравання;
- камп'ютарныя інфармацыйныя тэхналогіі;
- камунікацыйныя тэхналогіі;
- інфармацыйнае мадэляванне.

Зместава-дзейнасная кампанента вучэбнай праграмы «Інфарматыка. VII клас» прадугледжвае фарміраванне прадметна-спецыфічных і агульнапрадметных кампетэнцый вучняў па наступных асноўных напрамках:

тэхналагічны – фарміраванне ўменняў работы з прыкладным праграмным забеспячэннем;

алгарытмічны – развіццё лагічнага і алгарытмічнага мыслення.

Фарміраванне прадметна-спецыфічных кампетэнцый ажыццяўляецца праз выкананне практычных заданняў у рамках унутры- і міжпрадметных сувязей.

Сістэма кантролю вынікаў вучэбнай дзейнасці вызначаецца патрабаваннямі да ведаў і ўменняў (прадметна-спецыфічных кампетэнцый) вучняў па кожнай тэме дадзенай вучэбнай праграмы. Правядзенне ўсіх відаў кантролю ажыццяўляецца ў адпаведнасці з 10-бальнай сістэмай ацэньвання вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па інфарматыцы.

Выбар форм, метадаў і сродкаў навучання і выхавання вызначаецца настаўнікам самастойна на аснове сфармуляваных у вучэбнай праграме патрабаванняў да кампетэнцый, якія фарміруюцца ў дадзенай тэме, ведаў і ўменняў вучняў з улікам іх узроставых асаблівасцей і ўзроўню навучанасці. Мэтазгодна выкарыстоўваць актыўныя формы і метады навучання, прыцягваць вучняў да абгрунтавання матэрыялу сваімі прыкладамі, аналізу спосабаў работы, выбару аптымальных прыёмаў вучэбнай дзейнасці.

Вучэбная праграма «Інфарматыка. VII клас» рэалізуецца ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Праграма складзена ў адпаведнасці з вучэбным планам, які прадугледжвае вывучэнне вучэбнага прадмета «Інфарматыка» ў аб'ёме 35 вучэбных гадзін на год.

Кожная тэма вучэбнай праграмы структуравана на пэўныя раздзелы:

абавязковы змест адукацыі;

прадметна-спецыфічныя кампетэнцыі, якія фарміруюцца ў дадзенай тэме.

Назвы тэм і змест вывучаемага вучэбнага матэрыялу прадстаўлены без указання канкрэтнага праграмнага забеспячэння.

Усе пералічаныя тэмы вучэбнай праграмы з'яўляюцца абавязковымі для вывучэння. Прыведзенае ў вучэбнай праграме размеркаванне вучэбных гадзін па тэмах можа быць зменена настаўнікам у аб'ёме да 25 % з абавязковым выкананнем патрабаванняў, што прад'яўляюцца дадзенай вучэбнай праграмай.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА
(35 гадзін)

Тэма 1. Інфармацыя і інфармацыйныя працэсы (2 гадзіны)

Віды інфармацыі. Носьбіты інфармацыі. Інфармацыйныя працэсы: захаванне, перадача, апрацоўка, пошук інфармацыі.

Прадстаўленне інфармацыі ў камп'ютары. Адзінкі вымярэння аб'ёму інфармацыі.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

адзінкі вымярэння інфармацыі;

умець:

прыводзіць прыклады відаў і носьбітаў інфармацыі, інфармацыйных працэсаў.

Тэма 2. Уяўленне пра логіку выказванняў.
Мноствы і аперацыі над імі (5 гадзін)

Уяўленне пра выказванне і яго праўдзівасць. Лагічныя аперацыі: НЕ, І, АБО.

Мноства. Элементы мноства. Падмноства. Аперацыі над мноствамі: перасячэнне, аб'яднанне.

Выкарыстанне лагічных аперацый для пабудовы пошукавых запытаў у інтэрнэт.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

лагічныя аперацыі;

умець:

вызначаць праўдзівасць выказвання, фармуляваць лагічныя выказванні з выкарыстаннем лагічных аперацый;

вызначаць прыналежнасць элемента да мноства, выконваць аперацыі над мноствамі;

знаходзіць інфармацыю ў інтэрнэце з выкарыстаннем састаўных запытаў.

Тэма 3. Асноўныя алгарытмічныя канструкцыі (12 гадзін)

Паўтарэнне асноўных паняццяў тэмы 6 «Алгарытмы і выканаўцы» VI класа.

Алгарытмічныя канструкцыі: следаванне, выбар (галінаванне), паўтарэнне. Умовы.

Выкарыстанне алгарытмічных канструкцый «следаванне», «галінаванне» і «паўтарэнне», выбар падпраграм пры складанні і рэалізацыі алгарытмаў для камп'ютарнага выканаўцы.

Мова праграмавання. Структура праграмы.

Паняцце тыпу дадзеных. Тыпы даных: рэчавы, цэлалікавы. Паняцце зменнай. Арганізацыя ўводу і вываду дадзеных. Рэалізацыя алгарытмаў для вылічэння значэння арыфметычнага выразу (з сапраўднымі і цэлалікавымі дадзенымі).

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

алгарытмічныя канструкцыі «галінаванне», «паўтарэнне»;

паняцце зменнай;

умець:
запісваць арыфметычныя выразы на мове праграміравання;
валодаць:
прыёмамi запісу алгарытмаў з выкарыстаннем канструкцый «следаванне», «галінаванне» і «паўтарэнне» для выканаўцы Робат.

Кантрольная работа па тэме 3 (1 гадзіна)

Тэма 4. Апаратнае і праграмнае забеспячэнне камп'ютара (5 гадзін)

Сучасныя камп'ютарныя ўстройства. Розныя віды камп'ютараў. Прызначэнне прылад персанальнага камп'ютара: працэсар, памяць. Перыферычныя ўстройства.

Аперацыйная сістэма. Асноўныя віды аперацыйных сістэм. Элементы графічнага карыстальніцкага інтэрфейсу. Асноўныя элементы файлавай сістэмы. Тыпавыя аперацыі з файламі і папкамі.

Лакальная камп'ютарная сетка. Паняцце пра лакальную камп'ютарную сетку. Рэсурсы лакальных камп'ютарных сетак.

Архівавэнне. Праграмы-архіватары. Стварэнне архіваў і выманне файлаў з архіва.

Праграмнае забеспячэнне. Класіфікацыя праграмнага забеспячэння. Шкодныя праграмы і спосабы абароны ад іх.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

прызначэнне аперацыйнай сістэмы, файлавай сістэмы, праграм-архіватараў;
віды праграмнага забеспячэння;

валодаць:

навыкамі выканання тыпавых аперацый з файламі, папкамі і архівамі.

Тэма 5. Работа з вектарнай графікай (9 гадзін)

Паняцце вектарнага відарыса. Уяўленне пра каляровыя мадэлі.

Прызначэнне вектарнага графічнага рэдактара. Элементы інтэрфейсу.

Стварэнне і рэдагаванне вектарнага відарыса.

Аперацыі над аб'ектамі вектарнага відарыса: выдзяленне, трансфармацыя, групоўка. Захаванне і загрузка вектарных відарысаў.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

прызначэнне вектарнага графічнага рэдактара;

умець:

ствараць і рэдагаваць вектарныя відарысы.

Рэзерв (1 гадзіна)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Всемирная история»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

**ВСЕМИРНАЯ ИСТОРИЯ НОВОГО ВРЕМЕНИ
XVI–XVIII вв.**

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Учебная программа предназначена для организации изучения всемирной истории в VII классе. Усвоение содержания учебного предмета осуществляется в условиях реализации компетентностного подхода к подготовке учащихся.

Целью изучения всемирной истории в VII классе является усвоение учащимися основ систематизированных знаний о важнейших событиях, явлениях и процессах всемирной истории в XVI–XVIII вв.; овладение учащимися способами учебно-познавательной деятельности, направленной на формирование само-сознания личности и ее успешную социализацию в условиях современного поликультурного, полиэтничного и многоконфессионального общества.

Исходя из указанной цели **задачами** исторического образования являются:

усвоение основных фактологических и теоретических знаний о важнейших событиях, явлениях, процессах развития общества, особенностях развития отдельных стран, цивилизаций и регионов в их системе и взаимосвязи; освоение специальных способов учебно-познавательной деятельности изучения истории (*предметные компетенции*);

формирование опыта преобразовательной и творческой познавательной деятельности, развитие умений использовать усвоенные знания, умения, опыт в учебно-познавательной деятельности и жизненных ситуациях (*метапредметные компетенции*);

формирование основ этнонациональной, гражданской, культурной и идентичности личности; воспитание чувства гражданственности и патриотизма на основе усвоения мирового историко-культурного наследия и осознания места Беларуси в этом наследии (*личностные компетенции*).

Учебная программа основывается на сочетании хронологического, страноведческого, сравнительно-исторического подходов. *Хронологический подход* проявился в сохранении традиционного изучения истории Нового времени, а также в том, что события и явления в рамках темы изучаются во временном (хронологическом) порядке. *Страноведческий подход* нашел выражение в выделении отдельных блоков: страны Европы и США; Россия; славянские народы; страны Азии и Латинской Америки. *Сравнительно-исторический подход* помогает находить общее и различное в развитии исторического процесса, показывать взаимосвязь и взаимообусловленность событий. *Компетентностный подход* к подготовке выпускника по истории предполагает такое определение целей, содержания, методов, средств, результатов обучения, которые способствуют формированию готовности учащихся к жизнедеятельности в постоянно меняющемся мире.

Компетенции рассматриваются как готовность использовать усвоенные знания, умения и навыки, сформированный опыт деятельности для решения практических и творческих задач, продолжения образования, трудовой деятельности, успешной социализации. По отношению к образовательному процессу компетенции представляют собой объективно и социально задаваемые требования к подготовке учащихся,

представленные перечнем личностных, метапредметных и предметных результатов обучения.

Личностные результаты изучения истории представляют собой сформировавшуюся систему ценностных отношений учащихся к себе и другим, к процессу обучения и его результатам. Они предполагают сформированность мировоззрения, личностной и гражданской позиции учащихся; развитие готовности к ответственному поведению в современном обществе; накопление опыта жизнедеятельности, в том числе на основе осмысления социально-нравственного опыта предшествующих поколений. Личностные результаты изучения истории позволяют саморазвиваться, ставить цели и строить жизненные планы, занимать активную жизненную позицию, сохранять национальную идентичность в поликультурном обществе, психическое и физическое здоровье.

Метапредметные результаты изучения истории представляют собой совокупность общеучебных способов деятельности, которые формируют как в процессе обучения, так и в реальных жизненных ситуациях, готовность к коллективной деятельности и взаимоотношениям сотрудничества в школе и социальном окружении. Они предполагают умения учащихся определять цели своей учебно-познавательной деятельности, пути их достижения, представлять и корректировать ее результаты в различных формах.

Предметные результаты изучения истории ориентированы на усвоение содержания учебного предмета и освоение специальных способов учебно-познавательной деятельности. Они представлены в требованиях к результатам учебно-познавательной деятельности учащихся после каждого раздела.

История как наука и как учебный предмет, объектом изучения которых является многообразие процессов, явлений, событий, связанных с деятельностью человека от первобытности до наших дней, занимает особое место в современном социокультурном пространстве, в формировании мировоззрения обучающихся, в историческом познании и учебно-воспитательном процессе. История как наука, предполагает в процессе познания реконструкцию исторического факта на уровне источника и на уровне исследователя. История как учебный предмет, предполагает формирование самоидентификации выпускника, решая тем самым задачу социализации личности.

Специфические особенности содержания учебного предмета выражены в следующих содержательных линиях, которые учитываются в процессе дидактического конструирования:

историческое время – локализация процессов и событий, связанная с их хронологией и периодизацией;

историческое пространство – совокупность природно-географических, экономических, политических, общественно-культурных событий и процессов, протекающих на определенной территории в определенное время, и локализация их на исторической карте;

историческое развитие – изменение характера политических и социально-экономических отношений, эволюция трудовой и хозяйственной деятельности людей;

человек в истории – характеристика образа жизни людей в различные исторические эпохи, систем их ценностей и мотивации деятельности.

Учитывая необходимость получения учащимися относительно целостных и завершенных знаний на II ступени общего среднего образования, а также то, что обучение должно соответствовать возрастным и познавательным возможностям обучающихся, структурирование содержания школьного исторического образования осуществляется на основе концентрического подхода, который предполагает неоднократное изучение учебного материала по всемирной истории и истории Беларуси в их контекстуальном единстве, в нарастающем объеме и с большей глубиной понимания.

В V–IX классах в хронологической последовательности изучается всемирная и Отечественная история с древнейших времен до настоящего времени. Основная функция обучения на этом концентре: усвоить важнейшие факты, характеризующие исторический

процесс в целом и различные стороны развития общества с раскрытием наиболее существенных причинно-следственных связей, а также ряд основных исторических понятий в их системе и взаимосвязи. Содержание изучения представлено как последовательное, нарративное изложение исторических событий с их объяснениями и оценками специалистов. Изучая историю на этом концентре, учащиеся осваивают основные общеучебные и специальные способы получения и оперирования готовыми знаниями. Изучение истории на этом концентре является одним из элементов развития познавательного интереса и формирования функциональной грамотности, что должно обеспечить учащихся необходимыми знаниями, умениями и навыками для эффективной жизнедеятельности в конкретной социально-культурной среде.

В соответствии с Учебным планом на изучение всемирной истории в VII классе отводится 1 учебный час в неделю, 35 учебных часов в год. Учитель, исходя из педагогической целесообразности и учитывая особенности обучения в конкретных условиях, может изменить рекомендуемое программой количество учебных часов на изучение отдельных тем, не выходя за общее количество учебного времени по разделам или темам. Может быть изменен и порядок изучения отдельных тем.

На изучение истории Нового времени отведено 2 учебных года. В VII классе учащимся предлагаются важнейшие аспекты развития государств и народов Западной и Восточной Европы, Азии, Африки и Латинской Америки в период Раннего Нового времени (XVI–XVIII вв.). В равной мере уделяется внимание фактам и процессам политического, социально-экономического, этнического, религиозного и культурного развития обществ обозначенных регионов. При этом необходимо учитывать, что изучаемый в VII классе период истории мировых цивилизаций в отличие от предшествующего времени характеризуется более тесным взаимодействием между различными регионами мира и в конечном итоге началом складывания общемирового сообщества.

Изучение всемирной истории осуществляется в контекстуальном единстве с учебным предметом «История Беларуси», а также с учетом межпредметных связей с такими учебными предметами, как «Обществоведение», «Русская литература», «Беларуская літаратура», «География» и др.

Изучение истории в школе должно иметь большую практико-ориентированную и прикладную направленность, как способ реализации компетентностного подхода, принцип связи обучения с жизнью. Решение этого вопроса возможно на основе привлечения жизненного, социального опыта учащихся и включение в процесс обучения конкретных ситуаций и проблем, возникающих в реальной действительности. Прикладная направленность обучения истории может быть реализована через *связь истории с современностью, оперирование историческими знаниями в реальных жизненных ситуациях, анализ конкретных ситуаций, проектный метод*. Поэтому очень важно объяснять и показывать учащимся, для чего необходимо изучение каждой исторической темы, где могут быть использованы полученные знания.

Успешное освоение содержания учебного предмета «Всемирная история» предполагает использование разнообразных средств и методов обучения. ***Процесс обучения истории следует организовать таким образом, чтобы большая часть нового учебного материала была усвоена учащимися на уроке***, для чего целесообразно использовать активные и интерактивные методы обучения. Интенсифицировать учебный процесс, сделать его более интересным и насыщенным поможет использование информационно-коммуникационных технологий. Значительный эффект дает использование всех видов наглядности на уроках: изобразительной, условно-графической, предметной. Особую роль при изучении материала по всемирной истории играют исторические карты.

Объем домашнего задания учитель определяет с учетом санитарно-гигиенических правил и норм организации образовательного процесса, познавательных возможностей учащихся, результатов урока.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА
(35 ч, в том числе 1 ч – резервное время)

Введение (1 ч)

Основное содержание и периодизация истории Нового времени. Характерные черты западноевропейской цивилизации. Особенности развития восточных цивилизаций в Новое время.

Раздел I
ЗАПАДНАЯ ЕВРОПА (16 ч)

Тема 1. **От Средневековья к Новому времени** (7 ч)

Эпоха Великих географических открытий. Начало Великих географических открытий в конце XV в. Х. Колумб и открытие Америки. Первое кругосветное путешествие Ф. Магеллана. Последствия и значение Великих географических открытий.

Утверждение новых идей в эпоху Возрождения. Гуманистические ценности эпохи Возрождения. Отношение гуманистов к церкви и их интерес к античности. Мечты гуманистов о всеобщем счастье и первые утопии (Э. Роттердамский, Т. Мор, Т. Кампанелла). Гуманизм произведений М. де Сервантеса и У. Шекспира.

Живопись эпохи Возрождения. Представители итальянского Возрождения. Художники Северного Ренессанса.

Формирование научной картины мира. Великие открытия Н. Коперника, Дж. Бруно, Г. Галилея. Ф. Бэкон. Вклад И. Ньютона в создание новой картины мира. Учение У. Гарвея о зарождении жизни.

Реформация в Германии. Католическая церковь и причины Реформации. Учение М. Лютера. Крестьянская война в Германии. Образование лютеранской церкви.

Реформация и религиозные войны в Европе. Распространение Реформации в Европе. Кальвинизм. Англиканская церковь. Контрреформация. Религиозные войны во Франции.

Революция в Нидерландах. Причины и предпосылки революции. Противоречия с Испанией. Иконоборческое восстание. Освободительная война против испанского господства. Утрехтская уния. Рождение независимой республики.

Тема 2. **Западная Европа в XVII–XVIII вв.** (9 ч)

Основные черты экономического развития. Изменения в сельском хозяйстве. Рост городов и торговли. Капиталистическое предприятие. Развитие мануфактур. Начало промышленного переворота в Англии.

Повседневная жизнь европейцев. Население Европы. Жизнь в европейском городе и в деревне. Одежда. Питание. Гигиена.

Государство в XVII–XVIII вв. Формы государственного правления. Абсолютизм. Утверждение и расцвет абсолютизма во Франции.

Европейские конфликты и войны. Политическая карта Европы и соперничество европейских государств. Тридцатилетняя война (1618–1648) и Вестфальский мир. Война за испанское наследство (1701–1714). Семилетняя война (1756–1763) и ее последствия.

Английская буржуазная революция XVII в. Причины и начало революции. Гражданские войны. Республика и протекторат Кромвеля. Реставрация Стюартов. «Славная революция». Историческое значение английской буржуазной революции.

Эпоха Просвещения. Идеи Просвещения. Теория естественного права и учение об общественном договоре. Учение о разделении властей. Крупнейшие представители Просвещения (Вольтер, Монтескье, Руссо, Дидро и др.). Просвещенный абсолютизм.

Европейская литература и искусство XVII–XVIII вв. Основные направления и стили европейской культуры (барокко и классицизм). Архитектура. Великие художники XVII в. Идеи Просвещения в литературе XVIII в. Музыкальное искусство.

Великая Французская революция XVIII в. Причины, ход и важнейшие события революции: свержение монархии, установление республики, революционные преобразования, якобинский террор. Установление военной диктатуры Наполеона Бонапарта. Историческое значение революции.

Южные и западные славяне. Южные славяне под властью Турции. Южные славяне под властью Австрии. Чехия и Словакия. Расцвет и упадок Польского государства.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

периодизацию истории Нового времени;

основные события западноевропейской истории Раннего Нового времени и их даты (*Великие географические открытия, Реформация, Нидерландская буржуазная революция, Английская буржуазная революция, Тридцатилетняя война, война за испанское наследство, Семилетняя война, Великая французская буржуазная революция, образование Речи Посполитой и ее разделы*);

определения исторических понятий (*экспансия, европейская колонизация, Возрождение (Ренессанс), гуманизм, Реформация, Контрреформация, буржуазная революция, капитализм, мануфактура, промышленная революция, абсолютизм, конституция, научная революция, протестантизм, наемные рабочие, буржуазия, гражданская война, конституционная монархия, диктатура, Просвещение, просвещенный абсолютизм*);

имена важнейших исторических деятелей, деятелей науки и культуры Раннего Нового времени, результаты их деятельности;

важнейшие достижения западноевропейской культуры, культуры южных и западных славян в период Раннего Нового времени;

необходимые условия для развития капитализма, основные признаки капиталистических отношений;

основные формы государственного строя, сложившиеся в Западной Европе в Раннее Новое время (*абсолютная монархия, конституционная монархия, республика*), понимать различия между ними;

уметь:

соотносить даты изученных исторических событий с веком, периодом истории Нового времени;

синхронизировать исторические события, которые происходили в разных европейских государствах в Раннее Новое время;

показывать на исторической карте: *крупнейшие европейские государства Раннего Нового времени (Англия, Франция, Нидерланды, Испания, Португалия, Италия, Священная Римская империя, Речь Посполитая, государства южных и западных славян); маршруты путешествий во время Великих географических открытий; государства, в составе которых находились западные и южные славяне Речи Посполитой; места изученных исторических событий*;

характеризовать исторические события и явления, исторических деятелей, памятники культуры с использованием текста учебного пособия, иллюстративного материала и фрагментов исторических документов;

самостоятельно осуществлять сравнение исторических событий и явлений по предложенным критериям (*лютеранство, кальвинизм и англиканскую церковь; буржуазные революции в Нидерландах, Англии и Франции*); выявлять общее и особенное, формулировать выводы;

устанавливать и объяснять причинно-следственные связи между историческими событиями на основе анализа текста (уменьшение значения католической церкви – начало реформационного движения, рост производительности сельского хозяйства – улучшение условий жизни европейцев, развитие капиталистических отношений – буржуазные революции);

давать оценку исторических событий, деятельности исторических личностей, достижениям материальной и духовной культуры Западной Европы в период Раннего Нового времени с точки зрения общечеловеческих ценностей *под руководством учителя*.

Раздел II АМЕРИКА (3 ч)

Английские колонии в Северной Америке. Первые колонии и их жители. Судьба индейского населения. Хозяйственная и политическая жизнь. Развитие культуры. Американские просветители. Б. Франклин.

Война за независимость и образование Соединенных Штатов Америки. Рост противоречий между колониями и Англией. Начало войны за независимость. Дж. Вашингтон. Декларация независимости. Т. Джефферсон. Итоги и значение войны за независимость. Конституция 1787 г.

Латинская Америка. Экономическая жизнь европейских колоний. Креолы. Положение коренного населения. «Черные невольники». Католическая церковь. Культура колониального периода.

Обобщение по разделам I и II (1 ч)

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

важнейшие события истории Раннего Нового времени в Северной и Латинской Америке и их даты (*Война за независимость, принятие Декларации независимости, образование США, принятие Конституции США*);

определения понятий (*колония, метрополия, плантационное хозяйство, фермерское хозяйство, федеративное государство, дискриминация*);

имена важнейших исторических деятелей, деятелей культуры Северной и Латинской Америки в период Раннего Нового времени и результаты их деятельности (*Б. Франклин, Дж. Вашингтон, Т. Джефферсон, Б. де Лас Касас, Хуана Инес де ла Крус*);

важнейшие достижения культуры Северной и Латинской Америки в период Раннего Нового времени;

уметь:

синхронизировать исторические события, которые происходили в Северной и Латинской Америке и европейских государствах в Раннее Новое время;

показывать на исторической карте: *территории Северной и Латинской Америки; территорию США, места изученных исторических событий*;

характеризовать исторические события и явления, исторических деятелей, памятники культуры на основе текста учебного пособия, иллюстративного материала и фрагментов исторических документов;

самостоятельно осуществлять сравнение исторических событий и явлений по предложенным критериям (*буржуазные революции в Европе и Война за независимость североамериканских колоний; плантационное и фермерское хозяйство*), выявлять общее и особенное, формулировать выводы;

устанавливать и объяснять причинно-следственные связи между историческими событиями на основе анализа текста (*рост противоречий между североамериканскими колониями и Англией – Война за независимость североамериканских колоний – создание США*);

под руководством учителя давать оценку изученным историческим событиям, деятельности исторических личностей, достижениям материальной и духовной культуры Северной и Латинской Америки в период Раннего Нового времени с точки зрения общечеловеческих ценностей.

Раздел III РОССИЯ (7 ч)

Российское государство в XVI в. Начало правления Ивана IV. Избранная рада и реформы 1550-х гг. Военные походы Ивана Грозного. Ливонская война. Опричнина и ее последствия.

Россия в Смутное время. Правление Бориса Годунова и начало Смуты. Гражданская война. Вмешательство Речи Посполитой. Народное ополчение под руководством К. Минина и Д. Пожарского. Окончание Смуты.

Россия в период правления первых Романовых. Воцарение династии Романовых. Преодоление последствий Смуты. Боярская дума и Земские соборы. Усиление крепостничества. Восстание Степана Разина. Расширение территории России.

Россия в эпоху Петра Великого. Предпосылки и начало петровских реформ. Внешняя политика Петра I. Северная война (1700–1721). Военно-экономические реформы. Преобразования в сфере культуры. Превращение России в империю. Личность Петра I.

Внутренняя и внешняя политика России в царствование Екатерины II. Дворцовые перевороты и приход к власти Екатерины II. Расширение привилегий дворянства. Крестьянская война 1773–1775 гг. Внешняя политика Екатерины II.

Российская культура в XVI–XVIII вв. Фольклор и литература. Образование. Архитектура. Театр. Изобразительное искусство. Перемены в быту.

Обобщение по разделу III (1 ч)

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

важнейшие события истории славянских народов и России в период Раннего Нового времени и их даты (*правление Ивана Грозного, Смутное время, гражданская война, начало правления Романовых, правление Петра I, Северная война, правление Екатерины II, восстание под руководством Емельяна Пугачева, начало книгопечатания в России*);

определения понятий (*Земский собор, опричнина, Соборное уложение, Сенат, Синод, рекрут, коллегии*);

имена важнейших исторических деятелей, деятелей культуры славянских народов и России в период Раннего Нового времени, результаты их деятельности;

важнейшие достижения русской культуры в период Раннего Нового времени (*книгопечатание, открытие Славяно-греко-латинской академии, Академии наук, Московского университета, памятники литературы, архитектуры, скульптуры и изобразительного искусства, театр*);

уметь:

синхронизировать исторические события в России с историческими событиями в европейских государствах и Америке в Раннее Новое время;

показывать на исторической карте: *территорию России, места изученных исторических событий*;

характеризовать исторические события и явления, исторических деятелей, памятники культуры на основе текста учебного пособия, иллюстративного материала и фрагментов исторических документов;

самостоятельно осуществлять сравнение изученных исторических событий и явлений по предложенным критериям; выявлять общее и особенное, формулировать

выводы (*экономическое развитие стран Западной Европы и России, внешняя политика Петра I и Екатерины II*);

устанавливать и объяснять причинно-следственные связи между историческими событиями на основе анализа текста (*отставание России от экономически развитых стран Европы – реформы Петра I, укрепление феодального землевладения – окончательное закрепощение крестьян*);

под руководством учителя давать оценку изученным историческим событиям, деятельности исторических личностей, достижениям материальной и духовной культуры России в период Раннего Нового времени с точки зрения общечеловеческих ценностей.

Раздел IV СТРАНЫ АЗИИ (5 ч)

Япония. Объединение Японии под властью Токугава. Сословия японского общества. Отношения с европейцами и политика самоизоляции. Культура.

Китай. Завоевание Китая маньчжурами. Общественный и государственный строй Цинской империи. Ограничение контактов с европейцами. Развитие культуры.

Индия. Образование империи Великих Моголов. Правление Акбара. Борьба европейских государств за господство в Индии. Культура Индии могольского периода.

Османская империя. Завоевания турок-османов. «Золотой век» Османской империи. Ислам и отношение к европейцам. Кризисные явления в Османской империи XVIII в.

Обобщение по разделу IV (1 ч)

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

важнейшие события истории стран Азии в период Раннего Нового времени и их даты (*объединение Японии под властью Токугава, завоевание Китая маньчжурами, образование империи Великих моголов, расцвет и упадок Османской империи*);

определения понятий (*сёгун, политика самоизоляции, сипаи, янычары, торговая фактория*);

имена исторических и культурных деятелей Азии и результаты их деятельности;

важнейшие достижения культуры народов Азии в Раннее Новое время (*икебана, хайку, чайная церемония, мавзолей Тадж-Махал*);

уметь:

синхронизировать исторические события в странах Азии, Западной Европы, Америки и России в Раннее Новое время;

показывать на исторической карте государства Азии (*Япония, Китай, Индия, Османская империя*), места изученных исторических событий;

характеризовать исторические события и явления, исторических деятелей, памятники культуры на основе текста учебного пособия, иллюстративного материала и фрагментов исторических документов;

самостоятельно осуществлять сравнение изученных исторических событий и явлений по предложенным критериям; выявлять общее и особенное, формулировать выводы (*представления об окружающем мире европейцев и китайцев, быт европейцев и мусульман*);

устанавливать и объяснять причинно-следственные связи между историческими событиями на основе анализа текста (*появление европейцев в Японии и Китае – политика само-изоляции этих стран*);

давать оценку изученным историческим событиям, деятельности исторических личностей, достижениям материальной и духовной культуры стран Азии в период Раннего Нового времени с точки зрения общечеловеческих ценностей *под руководством учителя*.

Итоговое обобщение (1 ч)

ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ К ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

В процессе обучения истории Нового времени (XVI–XVIII вв.) в VII классе рекомендуется организовать следующие виды учебно-познавательной деятельности учащихся: решение и составление хронологических задач, работа с исторической картой, работа с историческим словарем, комментированное и самостоятельное чтение, составление простого плана, характеристика исторических событий по плану с опорой на различные источники информации (текст, схема, диаграмма, иллюстрация, историческая карта), характеристика исторических деятелей и деятелей культуры по алгоритму, работа с фрагментами исторических документов, составление таблиц с исторической информацией (хронологических и синхронистических, информативных, сравнительных) *под руководством учителя*, подготовка кратких сообщений об исторических событиях и личностях; разработка учебных проектов *под руководством учителя*.

По итогам изучения истории Нового времени (XVI–XVIII вв.) в VII классе учащиеся должны

уметь:

определять хронологическую последовательность и длительность изученных исторических событий;

соотносить даты исторических событий с веком, первым периодом Нового времени;

синхронизировать исторические события, которые происходили в разных регионах и государствах в изучаемый период;

показывать на исторической карте места изученных исторических событий;

читать легенду карты и использовать ее для извлечения информации;

правильно использовать изученные исторические понятия;

читать фрагменты исторических документов, отвечать на вопросы к ним;

использовать иллюстрации как источник информации при характеристике исторических событий, личностей;

работать с текстом учебного пособия:

выделять главное в тексте параграфа;

составлять простой план пункта параграфа или ответа на конкретный вопрос;

ставить вопросы к тексту параграфа, иллюстрации;

находить в тексте параграфа ответы на поставленные вопросы;

устанавливать и объяснять причинно-следственные связи между историческими событиями на основе анализа текста;

самостоятельно осуществлять сравнение изученных исторических событий и явлений по предложенным критериям; выявлять общее и особенное, формулировать выводы;

интерпретировать и обобщать информацию параграфа, формулировать простые выводы;

работать с разными формами предъявления информации (текст, схема, таблица, диаграмма, карта, фрагмент исторического документа и т. д.), извлекать информацию и использовать ее при составлении рассказа;

использовать разные источники информации (справочники, детские энциклопедии, Интернет и др.) для подготовки кратких сообщений о важнейших событиях, исторических личностях, достижениях культуры Раннего Нового времени;

под руководством учителя давать оценку историческим событиям, деятельности исторических личностей, достижениям культуры Раннего Нового времени с точки зрения общечеловеческих ценностей;

применять усвоенные знания и умения:
для решения учебных задач;
объяснения исторического контекста окружающей действительности (при чтении художественной литературы, просмотре фильмов, посещении исторических достопримечательностей и т. д.);
определения своего отношения к наиболее значительным историческим событиям и историческим личностям Раннего Нового времени.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Сусветная гісторыя»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

**СУСВЕТНАЯ ГІСТОРЫЯ НОВАГА ЧАСУ
XVI–XVIII стст.**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная праграма прызначана для арганізацыі вывучэння сусветнай гісторыі ў VII класе на базавым узроўні. Засваенне зместу вучэбнага прадмета ажыццяўляецца ва ўмовах рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу да падрыхтоўкі вучняў.

Мэтаі вывучэння сусветнай гісторыі на базавым узроўні ў VII класе з'яўляецца засваенне вучнямі асноў сістэматызаваных ведаў пра важнейшыя падзеі, з'явы і працэсы сусветнай гісторыі ў XVI–XVIII стст.; авалоданне вучнямі спосабамі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці, накіраванай на фарміраванне самасвядомасці асобы і яе паспяховую сацыялізацыю ва ўмовах сучаснага полікультурнага, поліэтнічнага і шматканфесійнага грамадства.

Зыходзячы з названай мэты **задачамі** гістарычнай адукацыі з'яўляюцца:

засваенне асноўных факталагічных і тэарэтычных ведаў пра важнейшыя падзеі, з'явы, працэсы развіцця грамадства, асаблівасці развіцця асобных краін, цывілізацый і рэгіёнаў у іх сістэме і ўзаемасувязі; засваенне спецыяльных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вывучэння гісторыі (*прадметныя кампетэнцыі*);

фарміраванне вопыту пераўтваральнай і творчай пазнавальнай дзейнасці, развіццё ўменняў выкарыстоўваць засвоеныя веды, уменні, вопыт у вучэбна-пазнавальнай дзейнасці і жыццёвых сітуацыях (*метапрадметныя кампетэнцыі*);

фарміраванне асноў этнанацыянальнай, грамадзянскай, культурнай ідэнтычнасці асобы; выхаванне пачуцця грамадзянскасці і патрыятызму на аснове засваення сусветнай гісторыка-культурнай спадчыны і ўсведамлення месца Беларусі ў гэтай спадчыне (*асобасныя кампетэнцыі*).

Вучэбная праграма грунтуецца на спалучэнні храналагічнага, краіназнаўчага, параўнальна-гістарычнага падыходаў. *Храналагічны падыход* выявіўся ў захаванні традыцыйнага вывучэння гісторыі Новага часу, а таксама ў тым, што падзеі і з'явы ў рамках тэмы вывучаюцца ў часавым (храналагічным) парадку. *Краіназнаўчы падыход* знайшоў выражэнне ў выдзяленні асобных блокаў: краіны Еўропы і ЗША; Расія; славянскія народы; краіны Азіі і Лацінскай Амерыкі. *Параўнальна-гістарычны падыход* дапамагае знаходзіць агульнае і рознае ў развіцці гістарычнага працэсу, паказваць узаемасувязь і ўзаемаабумоўленасць падзей. *Кампетэнтнасны падыход* да падрыхтоўкі выпускніка па гісторыі прадугледжвае такое вызначэнне мэт, зместу, метадаў, сродкаў,

вынiкаў навучання, якiя спрыяюць фармiраванню гатоўнасцi вучняў да жыццядзейнасцi ў свеце, якi пастаянна змяняецца.

Кампетэнцii разглядаюцца як гатоўнасць выкарыстоўваць засвоеныя веда, уменнi i навукi, сфармiраваны вопыт дзейнасцi для рашэння практычных i творчых задач, працягу адукацый, працоўнай дзейнасцi, паспяховай сацыялiзацыi. У адносінах да адукацыйнага працэсу кампетэнцii ўяўляюць сабой аб'ектыўна i сацыяльна задаваемыя патрабаваннi да падрыхтоўкi вучняў, прадстаўлены пералiкам асобасных, метапрадметных i прадметных вынiкаў навучання.

Асобасныя вынiкi вывучэння гiсторыi ўяўляюць сабой сфармiраваную сiстэму каштоўнасных адносiн вучняў да сябе i iншых, да працэсу навучання i яго вынiкаў. Яны прадугледжваюць сфармiраванасць светапогляду, асобаснай i грамадзянскай пазiцыi вучняў; развiццё гатоўнасцi да адказных паводзiн у сучасным грамадстве; назапашванне вопыту жыццядзейнасцi, у тым лiку на аснове асэнсавання сацыяльна-маральнага вопыту папярэднiх пакаленняў. Асобасныя вынiкi вывучэння гiсторыi дазваляюць самаразвiвацца, ставiць мэты i будаваць жыццёвыя планы, займаць актыўную жыццёвую пазiцыю, захоўваць нацыянальную iдэнтычнасць у полiкультурным грамадстве, псiхічнае i фiзiчнае здароўе.

Метапрадметныя вынiкi вывучэння гiсторыi ўяўляюць сабой сукупнасць агульнавучэбных спосабаў дзейнасцi, якiя, як у працэсе навучання, так i ў рэальных жыццёвых сiтуацыях фармiруюць гатоўнасць да калектыўнай дзейнасцi i ўзаемаадносiн супрацоўнiцтва ў школе i сацыяльным асяроддзi. Яны прадугледжваюць уменнi вучняў вызначаць мэты сваёй вучэбна-пазнавальнай дзейнасцi, шляхi iх дасягнення, прадстаўляць i карэктiраваць яе вынiкi ў розных формах.

Прадметныя вынiкi вывучэння гiсторыi накіраваны на засваенне зместу вучэбнага прадмета i засваенне спецыяльных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасцi. Яны прадстаўлены ў патрабаваннях да вынiкаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасцi вучняў пасля кожнага раздзела.

Гiсторыя як навука i як вучэбны прадмет, аб'ектам вывучэння якiх з'яўляецца разнастайнасць працэсаў, з'яў, падзей, звязаных з дзейнасцю чалавека ад першабытнасцi да нашых дзён, займае асобнае месца ў сучаснай сацыякультурнай прасторы, у фармiраваннi светапогляду вучняў, у гiстарычным пазнаннi i вучэбна-выхаваўчым працэсе. Гiсторыя як навука прадугледжвае ў працэсе пазнання рэканструкцыю гiстарычнага факта на ўзроўнi крынiцы i на ўзроўнi даследчыка. Гiсторыя як вучэбны прадмет прадугледжвае фармiраванне самаiдэнтыфiкацыi выпускнiка, рашаючы тым самым задачу сацыялiзацыi асобы.

Спецыфiчныя асаблiвасцi зместу вучэбнага прадмета выяўлены ў наступных зместавых лiнiях, якiя ўлiчваюцца ў працэсе дыдактычнага канструявання:

гiстарычны час – лакалiзацыя працэсаў i падзей, звязаная з iх храналогiяй i перыядызачыяй;

гiстарычная прастора – сукупнасць прыродна-геаграфiчных, эканамiчных, палiтычных, грамадска-культурных падзей i працэсаў, якiя праходзяць на пэўнай тэрыторыi ў пэўны час, i лакалiзацыя iх на гiстарычнай карце;

гiстарычнае развiццё – змяненне характару палiтычных i сацыяльна-эканамiчных адносiн, эвалюцыя працоўнай i гаспадарчай дзейнасцi людзей;

чалавек у гiсторыi – характарыстыка ладу жыцця людзей у розных гiстарычных эпохi, сiстэм iх каштоўнасцей i матывацыi дзейнасцi.

Улiчваючы неабходнасць атрымання вучнямi адносна цэласных i завершаных ведаў на II ступенi агульнай сярэдняй адукацыi, а таксама тое, што навучанне павiнна адпавядаць узроставым i пазнавальным магчымасцям вучняў, структураванне зместу школьнай гiстарычнай адукацыi ажыццяўляецца на аснове канцэнтрычнага падыходу, якi прадугледжвае неаднаразовае вывучэнне вучэбнага матэрыялу па сусветнай гiсторыi i гiсторыi Беларусi ў iх кантэкстуальным адзiнстве, у нарастаючым аб'ёме i з большай глыбiнэй разумення.

У V–IX класах у храналагiчнай паслядоўнасцi вывучаецца сусветная i айчынная гiсторыя ад старажытных часоў да цяперашняга часу. Асноўная функцыя навучання на гэтым канцэнтры – засвоiць найважнейшыя факты, якія характарызуюць гiстарычны працэс у цэлым i розныя бакi развiцця грамадства з раскрыццём найбольш iстотных прычынна-вынiковых сувязей, а таксама шэраг асноўных гiстарычных паняццяў у iх сiстэме i ўзаемасувязi. Змест вывучэння прадстаўлены як паслядоўны, наратыўны выклад гiстарычных падзей з iх тлумачэннямі i ацэнкамі спецыялістаў. Вывучаючы гiсторыю на гэтым канцэнтры, вучнi засвойваюць асноўныя агульнавучэбныя i спецыяльныя спосабы атрымання i аперыравання гатовымi ведамі. Вывучэнне гiсторыi на гэтым канцэнтры з'яўляецца адным з элементаў развiцця пазнавальнай цікаўнасцi i фарміравання функцыянальнай грамадскай, што павiнна забяспечыць вучняў неабходнымi ведамі, уменнямі i навыкамі для эфектыўнай жыццядзейнасцi ў канкрэтным сацыяльна-культурным асяроддзi.

У адпаведнасцi з Вучэбным планам на вывучэнне сусветнай гiсторыi ў VII класе адводзiцца 1 вучэбная гадзiна на тыдзень, 35 вучэбных гадзiн на год. Настаўнiк, зыходзячы з педагагiчнай мэтазгоднасцi i ўлiчваючы асаблівасцi навучання ў канкрэтных умовах, можа змянiць рэкамендаваную праграмай колькасць вучэбных гадзiн на вывучэнне асобных тэм, не выходзячы за агульную колькасць вучэбнага часу па раздзелах або тэмах. Можа быць зменены i парадак вывучэння асобных тэм.

На вывучэнне гiсторыi Новага часу адведзены 2 навучальныя гады. У VII класе вучням прапануюцца важнейшыя аспекты развiцця дзяржаў i народаў Заходняй i Усходняй Еўропы, Азiі, Афрыкi i Лацінскай Амерыкi ў перыяд Ранняга Новага часу (XVI–XVIII стст.). У роўнай меры надаецца ўвага фактам i працэсам палiтычнага, сацыяльна-эканамiчнага, этнiчнага, рэлігiйнага i культурнага развiцця грамадства пазначаных рэгіёнаў. Пры гэтым неабходна ўлiчваць, што ў VII класе вывучаецца перыяд гiсторыi сусветных цывiлізацый, які, у адрозненне ад папярэдняга часу, характарызуецца больш цесным узаемадзеяннем памiж рознымi рэгіёнамі свету i ў канчатковым вынiку пачаткам складання агульнасусветнай супольнасцi.

Вывучэнне сусветнай гiсторыi ажыццяўляецца ў кантэкстуальным адзiнстве з вучэбнымi прадметам «Гiсторыя Беларусi», а таксама з улiкам мiжпрадметных сувязей з такімi вучэбнымi прадметамi, як «Грамадазнаўства», «Русская литература», «Беларуская лiтаратура», «Геаграфiя» i iнш.

Вывучэнне гiсторыi ў школе павiнна мець большую практыка-арыентаваную i прыкладную накіраванасць, як спосаб рэалiзацыi кампетэнтнаснага падыходу, прынцып сувязi навучання з жыццём. Рашэнне гэтага пытання магчыма на аснове прыцягнення жыццёвага, сацыяльнага вопыту вучняў i ўключэння ў працэс навучання канкрэтных сiтуацый i праблем, якія ўзнікаюць у рэчаіснасцi. Прыкладная скiраванасць навучання гiсторыi можа быць рэалiзавана праз сувязь гiсторыi з сучаснасцю, аперыраванне гiстарычнымi ведамі ў рэальных жыццёвых сiтуацыях, аналіз канкрэтных сiтуацый, праектны метады. Таму вельмi важна тлумачыць i паказваць вучням, для чаго неабходна вывучэнне кожнай гiстарычнай тэмы, дзе могуць быць выкарыстаны атрыманыя веда.

Паспяховае засваенне зместу вучэбнага прадмета «Сусветная гiсторыя» прадугледжвае выкарыстанне разнастайных сродкаў i метадаў навучання. **Працэс навучання гiсторыi варты арганiзаваць такім чынам, каб большая частка новага вучэбнага матэрыялу была засвоена вучнямі на ўроку**, для чаго мэтазгодна выкарыстоўваць актыўныя i iнтэрактыўныя метады навучання. Iнтэнсiфікаваць вучэбны працэс, зрабiць яго больш цікавым i насычаным дапамога выкарыстанне iнфармацыйна-камунiкацыйных тэхналогiй. Значны эфект дае выкарыстанне ўсiх відаў нагляднасцi на ўроках: выяўленчай, умоўна-графiчнай, прадметнай. Асаблівую ролю пры вывучэннi матэрыялу па сусветнай гiсторыi адыгрываюць гiстарычныя карты.

Аб'ём дамашняга задання настаўнiк вызначае з улiкам санiтарна-гiгiенiчных правiл i норм арганiзацыi адукацыйнага працэсу, пазнавальных магчымасцей вучняў, вынiкаў урока.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА
(35 гадзін, у тым ліку 1 гадзіна – рэзервовы час)

Уводзіны (1 гадзіна)

Асноўны змест і перыядызацыя гісторыі Новага часу. Характэрныя рысы заходнееўрапейскай цывілізацыі. Асаблівасці развіцця ўсходніх цывілізацый у Новы час.

Раздзел I
ЗАХОДНЯЯ ЕЎРОПА (16 гадзін)

Тэма 1. Ад Сярэднявекі да Новага часу (7 гадзін)

Эпоха Вялікіх геаграфічных адкрыццяў. Пачатак Вялікіх геаграфічных адкрыццяў у канцы XV ст. Х. Калумб і адкрыццё Амерыкі. Першае кругасветнае падарожжа Ф. Магелана. Наступствы і значэнне Вялікіх геаграфічных адкрыццяў.

Зацвярджэнне новых ідэй у эпоху Адраджэння. Гуманістычныя каштоўнасці эпохі Адраджэння. Адносіны гуманістаў да царквы і іх цікавасць да антычнасці. Мары гуманістаў пра ўсеагульнае шчасце і першыя ўтопіі (Э. Ратэрдамскі, Т. Мор, Т. Кампанела). Гуманізм твораў М. дэ Сервантэса і В. Шэкспіра.

Жывапіс эпохі Адраджэння. Прадстаўнікі італьянскага Адраджэння. Мастакі Паўночнага Рэнесансу.

Фарміраванне навуковай карціны свету. Вялікія адкрыцці М. Каперніка, Дж. Бруна, Г. Галілея. Ф. Бэкан. Уклад І. Ньютана ў стварэнне новай карціны свету. Вучэнне В. Гарвея пра зараджэнне жыцця.

Рэфармацыя ў Германіі. Каталіцкая царква і прычыны Рэфармацыі. Вучэнне М. Лютэра. Сялянская вайна ў Германіі. Утварэнне лютэранскай царквы.

Рэфармацыя і рэлігійныя войны ў Еўропе. Распаўсюджанне Рэфармацыі ў Еўропе. Кальвінізм. Англіканская царква. Контррэфармацыя. Рэлігійныя войны ў Францыі.

Рэвалюцыя ў Нідэрландах. Прычыны і перадумовы рэвалюцыі. Супярэчнасці з Іспаніяй. Іканаборскае паўстанне. Вызваленчая вайна супраць іспанскага панавання. Утрэхцкая унія. Нараджэнне незалежнай рэспублікі.

Тэма 2. Заходняя Еўропа ў XVII–XVIII стст. (9 гадзін)

Асноўныя рысы эканамічнага развіцця. Змены ў сельскай гаспадарцы. Рост гарадоў і гандлю. Капіталістычнае прадпрыемства. Развіццё мануфактур. Пачатак прамысловага перавароту ў Англіі.

Штодзённае жыццё еўрапейцаў. Насельніцтва Еўропы. Жыццё ў еўрапейскім горадзе і ў вёсцы. Адзенне. Харчаванне. Гігіена.

Дзяржава ў XVII–XVIII стст. Формы дзяржаўнага кіравання. Абсалютызм. Зацвярджэнне і росквіт абсалютызму ў Францыі.

Еўрапейскія канфлікты і войны. Палітычная карта Еўропы і саперніцтва еўрапейскіх дзяржаў. Трыццацігадовая вайна (1618–1648) і Вестфальскі мір. Вайна за іспанскую спадчыну (1701–1714). Сямігадовая вайна (1756–1763) і яе наступствы.

Англіцкая буржуазная рэвалюцыя XVII ст. Прычыны і пачатак рэвалюцыі. Грамадзянскія войны. Рэспубліка і пратэктарат Кромвеля. Рэстаўрацыя Сцюартаў. «Слаўная рэвалюцыя». Гістарычнае значэнне англійскай буржуазнай рэвалюцыі.

Эпоха Асветніцтва. Ідэі Асветніцтва. Тэорыя натуральнага права і вучэнне пра грамадскі дагавор. Вучэнне пра падзел улад. Найбуйнейшыя прадстаўнікі Асветніцтва (Вальтэр, Мантэск'е, Русо, Дзідро і інш.). Асветны абсалютызм.

Еўрапейская літаратура і мастацтва XVII–XVIII стст. Асноўныя кірункі і стылі еўрапейскай культуры (барока і класіцызм). Архітэктура. Вялікія мастакі XVII ст. Ідэі Асветніцтва ў літаратуры XVIII ст. Музычнае мастацтва.

Вялікая Французская рэвалюцыя XVIII ст. Прычыны, ход і найважнейшыя падзеі рэвалюцыі: звяржэнне манархіі, устанаўленне рэспублікі, рэвалюцыйныя пераўтварэнні, якабінскі тэрор. Устанаўленне ваеннай дыктатуры Напалеона Банапарта. Гістарычнае значэнне рэвалюцыі.

Паўднёвыя і заходнія славяне. Паўднёвыя славяне пад уладай Турцыі. Паўднёвыя славяне пад уладай Аўстрыі. Чэхія і Славакія. Росквіт і заняпад Польскай дзяржавы.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНА-ПАЗНАВАЛЬНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

перыядызацыю гісторыі Новага часу;

асноўныя падзеі заходнееўрапейскай гісторыі Ранняга Новага часу і іх даты (*Вялікія геаграфічныя адкрыцці, Рэфармацыя, Нідэрландская буржуазная рэвалюцыя, Англійская буржуазная рэвалюцыя, Трыццацігадовая вайна, вайна за іспанскую спадчыну, Сямігадовая вайна, Вялікая французская буржуазная рэвалюцыя, утварэнне Рэчы Паспалітай і яе падзелы*);

значэнні гістарычных паняццяў (*экспансія, еўрапейская каланізацыя, Адраджэнне (Рэнесанс), гуманізм, Рэфармацыя, Контррэфармацыя, буржуазная рэвалюцыя, капіталізм, мануфактура, прамысловая рэвалюцыя, абсалютызм, канстытуцыя, навуковая рэвалюцыя, пратэстантызм, наёмныя рабочыя, буржуазія, грамадзянская вайна, канстытуцыйная манархія, дыктатура, асветны абсалютызм*);

імёны найважнейшых гістарычных дзеячаў, дзеячаў навукі і культуры Ранняга Новага часу, вынікі іх дзейнасці;

найважнейшыя дасягненні заходнееўрапейскай культуры, культуры паўднёвых і заходніх славян у перыяд Ранняга Новага часу;

неабходныя ўмовы для развіцця капіталізму, асноўныя прыметы капіталістычных адносін;

асноўныя формы дзяржаўнага ладу, якія склаліся ў Заходняй Еўропе ў Ранні Новы час (*абсалютная манархія, канстытуцыйная манархія, рэспубліка*), разумець адрозненні паміж імі;

умець:

суадносіць даты вывучаных гістарычных падзей са стагоддзем, перыядам гісторыі Новага часу;

сінхранізаваць гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў розных еўрапейскіх дзяржавах у Ранні Новы час;

паказваць на гістарычнай карце : *найбуйнейшыя еўрапейскія дзяржавы Ранняга Новага часу (Англія, Францыя, Нідэрланды, Іспанія, Партугалія, Італія, Свяшчэнная Рымская імперыя, Рэч Паспалітая, дзяржавы паўднёвых і заходніх славян); маршруты падарожжаў падчас Вялікіх геаграфічных адкрыццяў; дзяржавы, у складзе якіх знаходзіліся паўднёвыя і заходнія славяне; тэрыторыю Рэчы Паспалітай; месца вывучаных гістарычных падзей;*

характарызаваць гістарычныя падзеі і з’явы, гістарычных дзеячаў, помнікі культуры з выкарыстаннем тэксту вучэбнага дапаможніка, ілюстрацыйнага матэрыялу і фрагментаў гістарычных дакументаў;

самастойна ажыццяўляць параўнанне гістарычных падзей і з’яў па прапанаваных крытэрыях (лютэранства, кальвінізм і англіканская царква; буржуазныя рэвалюцыі ў Нідэрландах, Англіі і Францыі); выяўляць агульнае і асаблівае, фармуляваць высновы;

устанаўліваць і тлумачыць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі на аснове аналізу тэксту (памяншэнне значэння каталіцкай царквы – пачатак

рэфармацыйнага руху, рост прадукцыйнасці сельскай гаспадаркі – паляпшэнне ўмоў жыцця еўрапейцаў, развіццё капіталістычных адносін – буржуазныя рэвалюцыі);

даваць ацэнку гістарычным падзеям, дзейнасці гістарычных асоб, дасягненням матэрыяльнай і духоўнай культуры Заходняй Еўропы ў перыяд Ранняга Новага часу з пункта гледжання агульначалавечых каштоўнасцей *пад кіраўніцтвам настаўніка*.

Раздзел II АМЕРЫКА (3 гадзіны)

Англіійскія калоніі ў Паўночнай Амерыцы. Першыя калоніі і іх жыхары. Лёс індзейскага насельніцтва. Гаспадарчае і палітычнае жыццё. Развіццё культуры. Амерыканскія асветнікі. Б. Франклін.

Вайна за незалежнасць і ўтварэнне Злучаных Штатаў Амерыкі. Рост супярэчнасцей паміж калоніямі і Англіяй. Пачатак Вайны за незалежнасць. Дж. Вашынгтон. Дэкларацыя незалежнасці. Т. Джэферсан. Вынікі і значэнне Вайны за незалежнасць. Канстытуцыя 1787 г.

Лацінская Амерыка. Эканамічнае жыццё еўрапейскіх калоній. Крэолы. Становішча карэннага насельніцтва. «Чорныя нявольнікі». Каталіцкая царква. Культура каланіяльнага перыяду.

Падагульненне па раздзелах I і II (1 гадзіна)

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНА-ПАЗНАВАЛЬНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

найважнейшыя падзеі гісторыі Ранняга Новага часу ў Паўночнай і Лацінскай Амерыцы і іх даты (*Вайна за незалежнасць, прыняцце Дэкларацыі незалежнасці, утварэнне ЗША, прыняцце Канстытуцыі ЗША*);

азначэнні паняццяў (*калонія, метраполія, плантацыйная гаспадарка, фермерская гаспадарка, федэратыўная дзяржава, дыскрымінацыя*);

імёны найважнейшых гістарычных дзеячаў, дзеячаў культуры Паўночнай і Лацінскай Амерыкі ў перыяд Ранняга Новага часу і вынікі іх дзейнасці (*Б. Франклін, Дж. Вашынгтон, Т. Джэферсан, Б. дэ Лас Касас, Хуана Інэс дэ ла Крус*);

найважнейшыя дасягненні культуры Паўночнай і Лацінскай Амерыкі ў перыяд Ранняга Новага часу;

умець:

сінхранізаваць гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў Паўночнай і Лацінскай Амерыцы і еўрапейскіх дзяржавах у Ранні Новы час;

паказваць на гістарычнай карце: *тэрыторыі Паўночнай і Лацінскай Амерыкі; тэрыторыю ЗША, месцы вывучаных гістарычных падзей*;

характарызаваць гістарычныя падзеі і з’явы, гістарычных дзеячаў, помнікі культуры на аснове тэксту вучэбнага дапаможніка, ілюстрацыйнага матэрыялу і фрагментаў гістарычных дакументаў;

самастойна ажыццяўляць параўнанне гістарычных падзей і з’яў па прапанаваных крытэрыях (буржуазныя рэвалюцыі ў Еўропе і Вайна за незалежнасць паўночнаамерыканскіх калоній; плантацыйная і фермерская гаспадарка), выяўляць агульнае і асаблівае, фармуляваць высновы;

устаанаўліваць і тлумачыць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі на аснове аналізу тэксту (*рост супярэчнасцей паміж паўночнаамерыканскімі калоніямі і Англіяй – Вайна за незалежнасць паўночнаамерыканскіх калоній – утварэнне ЗША*);

пад кіраўніцтвам настаўніка даваць ацэнку вывучаным гістарычным падзеям, дзейнасці гістарычных асоб, дасягненням матэрыяльнай і духоўнай культуры Паўночнай і Лацінскай Амерыкі ў перыяд Ранняга Новага часу з пункта гледжання агульначалавечых каштоўнасцей.

Раздзел III
РАСІЯ (7 гадзін)

Расійская дзяржава ў XVI ст. Пачатак праўлення Івана IV. Выбраная рада і рэформы 1550-х гг. Ваенныя паходы Івана Грознага. Лівонская вайна. Апрычніна і яе наступствы.

Расія ў Смутны час. Праўленне Барыса Гадунова і пачатак Смуты. Грамадзянская вайна. Умяшальніцтва Рэчы Паспалітай. Народнае апалчэнне пад кіраўніцтвам К. Мініна і Д. Пажарскага. Канец Смуты.

Расія ў перыяд праўлення першых Раманавых. Узыходжанне дынастыі Раманавых. Пераадоленне наступстваў Смуты. Баярская дума і Земскія саборы. Узмацненне прыгону. Паўстанне Сцяпана Разіна. Пашырэнне тэрыторыі Расіі.

Расія ў эпоху Пятра Вялікага. Перадумовы і пачатак Пятроўскіх рэформ. Знешняя палітыка Пятра I. Паўночная вайна (1700–1721). Ваенна-эканамічныя рэформы. Пераўтварэнні ў сферы культуры. Ператварэнне Расіі ў імперыю. Асоба Пятра I.

Унутраная і знешняя палітыка Расіі ў цараванне Кацярыны II. Дварцовыя перавароты і прыход да ўлады Кацярыны II. Пашырэнне прывілеяў дваранства. Сялянская вайна 1773–1775 гг. Знешняя палітыка Кацярыны II.

Расійская культура ў XVI–XVIII стст. Фальклор і літаратура. Адукацыя. Архітэктура. Тэатр. Выяўленчае мастацтва. Змены ў побыце.

Падагульненне па раздзеле III (1 гадзіна)

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНА-ПАЗНАВАЛЬНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

найважнейшыя падзеі гісторыі славянскіх народаў і Расіі ў перыяд Ранняя Новага часу і іх даты (*праўленне Івана Грознага, Смутны час, грамадзянская вайна, пачатак праўлення Раманавых, праўленне Пятра I, Паўночная вайна, праўленне Кацярыны II, паўстанне пад кіраўніцтвам Е. Пугачова, пачатак кнігадрукавання ў Расіі*);

азначэнні паняццяў (*Земскі сабор, апрычніна, Саборное ўлажэнне, Сенат, Сінод, рэкрут, калегіі*);

імёны найважнейшых гістарычных дзеячаў, дзеячаў культуры славянскіх народаў і Расіі ў перыяд Ранняя Новага часу, вынікі іх дзейнасці;

найважнейшыя дасягненні рускай культуры ў перыяд Ранняя Новага часу (*кнігадрукаванне, адкрыццё Славяна-грэка-лацінскай акадэміі, Акадэміі навук, Маскоўскага ўніверсітэта, помнікі літаратуры, архітэктуры, скульптуры і выяўленчага мастацтва, тэатр*).

умець:

сінхранізаваць гістарычныя падзеі ў Расіі з гістарычнымі падзеямі ў еўрапейскіх дзяржавах і Амерыцы ў Ранні Новага часу;

паказваць на гістарычнай карце: *тэрыторыю Расіі, месцы вывучаных гістарычных падзей*;

характарызаваць гістарычныя падзеі і з’явы, гістарычных дзеячаў, помнікі культуры на аснове тэксту вучэбнага дапаможніка, ілюстрацыйнага матэрыялу і фрагментаў гістарычных дакументаў;

самастойна ажыццяўляць параўнанне вывучаных гістарычных падзей і з’яў па прапанаваных крытэрыях; выяўляць агульнае і асаблівае, фармуляваць высновы (эканамічнае развіццё краін Заходняй Еўропы і Расіі, знешняя палітыка Пятра I і Кацярыны II);

устаанаўліваць і тлумачыць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі на аснове аналізу тэксту (*адставанне Расіі ад эканамічна развітых краін Еўропы – рэформы Пятра I, умацаванне феадальнага землеўладання – канчатковы прыгон сялян*);

пад кіраўніцтвам настаўніка даваць ацэнку вывучаным гістарычным падзеям, дзейнасці гістарычных асоб, дасягненням матэрыяльнай і духоўнай культуры Расіі ў перыяд Ранняга Новага часу з пункта гледжання агульначалавечых каштоўнасцей.

Раздзел IV КРАІНЫ АЗІІ (5 гадзін)

Японія. Аб'яднанне Японіі пад уладай Такугава. Саслоўі японскага грамадства. Адносіны з еўрапейцамі і палітыка самаізаляцыі. Культура.

Кітай. Заваяванне Кітая маньчжурамі. Грамадскі і дзяржаўны лад Цынскай імперыі. Абмежаванне кантактаў з еўрапейцамі. Развіццё культуры.

Індыя. Утварэнне імперыі Вялікіх Маголаў. Праўленне Акбара. Барацьба еўрапейскіх дзяржаў за панаванне ў Індыі. Культура Індыі магольскага перыяду.

Асманская імперыя. Заваёвы турак-асманаў. «Залаты век» Асманскай імперыі. Іслам і адносіны да еўрапейцаў. Крызісныя з'явы ў Асманскай імперыі XVIII ст.

Падагульненне па раздзеле IV (1 гадзіна)

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНА-ПАЗНАВАЛЬНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць: найважнейшыя падзеі гісторыі краін Азіі ў перыяд Ранняга Новага часу і іх даты (*аб'яднанне Японіі пад уладай Такугава, заваяванне Кітая маньчжурамі, утварэнне імперыі Вялікіх Маголаў, росквіт і заняпад Асманскай імперыі*);

азначэнні паняццяў (*сэгун, палітыка самаізаляцыі, сіпаі, янычары, гандлёвая факторыя*);

імёны гістарычных і культурных дзеячаў Азіі і вынікі іх дзейнасці;

найважнейшыя дасягненні культуры народаў Азіі ў Ранні Новы час (*ікебана, хайку, чайная цырымонія, маўзалеі Тадж-Махал*);

умець:

сінхранізаваць гістарычныя падзеі ў краінах Азіі, Заходняй Еўропе, Амерыцы і Расіі ў Ранні Новы час;

паказваць на гістарычнай карце дзяржавы Азіі (*Японія, Кітай, Індыя, Асманская імперыя*), месца вывучаных гістарычных падзей;

характарызаваць гістарычныя падзеі і з'явы, гістарычных дзеячаў, помнікі культуры на аснове тэксту вучэбнага дапаможніка, ілюстрацыйнага матэрыялу і фрагментаў гістарычных дакументаў;

самастойна ажыццяўляць параўнанне вывучаных гістарычных падзей і з'яў па прапанаваных крытэрыях; выяўляць агульнае і асаблівае, фармуляваць высновы (*уяўленні пра навакольны свет еўрапейцаў і кітайцаў, побыт еўрапейцаў і мусульман*);

устааўліваць і тлумачыць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі на аснове аналізу тэксту (*з'яўленне еўрапейцаў у Японіі і Кітаі – палітыка самаізаляцыі гэтых краін*);

даваць ацэнку вывучаным гістарычным падзеям, дзейнасці гістарычных асоб, дасягненням матэрыяльнай і духоўнай культуры краін Азіі ў перыяд Ранняга Новага часу з пункта гледжання агульначалавечых каштоўнасцей *пад кіраўніцтвам настаўніка*.

Выніковае падагульненне (1 гадзіна)

АГУЛЬНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА АРГАНІЗАЦЫІ АДУКАЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ

У працэсе навучання гісторыі Новага часу (XVI–XVIII стст.) у VII класе рэкамендуецца арганізоўваць наступныя віды вучэбна-познавальнай дзейнасці вучняў: расэнне і складанне храналагічных задач, работа з гістарычнай картай, работа з

гістарычным слоўнікам, каменціраванае і самастойнае чытанне, складанне простага плана, характарыстыка гістарычных падзей па плане з апорай на розныя крыніцы інфармацыі (тэкст, схема, дыяграма, ілюстрацыя, гістарычная карта), характарыстыка гістарычных дзеячаў і дзеячаў культуры па алгарытме, работа з фрагментамі гістарычных дакументаў, складанне табліц з гістарычнай інфармацыяй (храналагічных і сінхранічных, інфарматыўных, параўнальных) *пад кіраўніцтвам настаўніка*, падрыхтоўка кароткіх паведамленняў пра гістарычныя падзеі і асоб; распрацоўка вучэбных праектаў *пад кіраўніцтвам настаўніка*.

Па выніках вывучэння гісторыі Новага часу (XVI–XVIII стст.) у VII класе вучні павінны:

умець:

вызначаць храналагічную паслядоўнасць і працягласць вывучаных гістарычных падзей;

суадносіць даты гістарычных падзей са стагоддзем, першым перыядам Новага часу; сінхранізаваць гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў розных рэгіёнах і дзяржавах у вывучаемы перыяд;

паказваць на гістарычнай карце месцы вывучаных гістарычных падзей;

чытаць легенду карты і выкарыстоўваць яе для здабывання інфармацыі;

правільна выкарыстоўваць вывучаныя гістарычныя паняцці;

чытаць фрагменты гістарычных дакументаў, адказваць на пытанні да іх;

выкарыстоўваць ілюстрацыі як крыніцу інфармацыі пры характарыстыцы гістарычных падзей, асоб;

працаваць з тэкстам вучэбнага дапаможніка:

вылучаць галоўнае ў тэксце параграфа;

складаць просты план пункта параграфа або адказу на канкрэтнае пытанне;

ставіць пытанні да тэксту параграфа, ілюстрацыі;

знаходзіць у тэксце параграфа адказы на пастаўленыя пытанні;

устаўляць і тлумачыць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі на аснове аналізу тэксту;

самастойна ажыццяўляць параўнанне вывучаных гістарычных падзей і з'яў па прапанаваных крытэрыях; выяўляць агульнае і асаблівае, фармуляваць высновы;

інтэрпрэціраваць і абагульняць інфармацыю параграфа, фармуляваць простыя высновы;

працаваць з рознымі формамі прад'яўлення інфармацыі (тэкст, схема, табліца, дыяграма, карта, фрагмент гістарычнага дакумента і г. д.), здабываць інфармацыю і выкарыстоўваць яе пры складанні паведамлення;

выкарыстоўваць розныя крыніцы інфармацыі (даведнікі, дзіцячыя энцыклапедыі, інтэрнэт і інш.) для падрыхтоўкі кароткіх паведамленняў пра важнейшыя падзеі, гістарычных асоб, дасягненні культуры Ранняга Новага часу;

пад кіраўніцтвам настаўніка даваць ацэнку гістарычным падзеям, дзейнасці гістарычных асоб, дасягненням культуры Ранняга Новага часу з пункта гледжання агульначалавечых каштоўнасцей;

прымяняць засвоеныя веды і ўменні:

для рашэння вучэбных задач;

тлумачэння гістарычнага кантэксту навакольнай рэчаіснасці (пры чытанні мастацкай літаратуры, праглядзе фільмаў, наведванні гістарычных славутасцей і г. д.);

вызначэння свайго стаўлення да найбольш значных гістарычных падзей і гістарычных асоб Ранняга Новага часу.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«История Беларуси»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

**ИСТОРИЯ БЕЛАРУСИ
XVI–XVIII вв.**

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Учебная программа предназначена для организации систематического изучения истории Беларуси в VII классе на. Усвоение содержания учебного предмета организуется в условиях реализации компетентностного подхода к подготовке учащихся.

Целью изучения истории Беларуси в VII классе является овладение учащимися основами систематизированных теоретических и фактологических знаний, способами учебно-познавательной деятельности с содержанием информации о важнейших событиях, явлениях и процессах истории Беларуси в XVI – конце XVIII в.; формирование гражданского патриотизма, содействие успешной социализации личности в процессе ее интеграции в современное социокультурное окружение Беларуси.

Исходя из намеченной цели **задачами** исторического образования являются:

усвоение основных фактологических и теоретических знаний о важнейших событиях, явлениях, процессах развития белорусского общества в XVI – конце XVIII в.; освоение специальных способов учебно-познавательной деятельности изучения истории (предметные компетенции);

формирование опыта преобразующей и творческой познавательной деятельности, развитие умений использовать усвоенные знания, опыт в учебно-познавательной деятельности и жизненных ситуациях (метапредметные компетенции);

формирование основ этнонациональной, гражданской, культурной идентичности; воспитание чувств гражданственности и патриотизма (личностные компетенции).

Содержание образования по учебному предмету «История Беларуси» построено в соответствии с концентрическим принципом, что предполагает его изучение в VI–IX классах на событийно-хронологическом уровне, в X–XI классах – на проблемно-теоретическом уровне.

Компетентностный подход к подготовке выпускника по истории предполагает определение целей, содержания, методов, средств, результатов обучения, способствующих формированию готовности учащихся к жизнедеятельности в постоянно меняющемся мире.

Компетенции рассматриваются как готовность использовать усвоенные знания, умения и навыки, сформированный опыт деятельности для решения учебных и практических задач, продолжения образования, трудовой деятельности, успешной социализации. По отношению к образовательному процессу компетенции представляют собой требования к подготовке учащихся, задаваемые программой, представленные как личностные, метапредметные и предметные результаты обучения.

Личностные результаты обучения ориентированы на формирование жизненного опыта, мировоззрения, личной и гражданской позиции, ценностных ориентаций личности. Данные результаты обучения необходимы для выполнения социальных функций (ответственного поведения) учащихся, которые идентифицируют себя как жители Беларуси и граждане Республики Беларусь, и обусловлены системой ценностей, общепринятых в белорусском обществе (семья и дружелюбные отношения с близкими родственниками, дружба и взаимопомощь, религиозная веротерпимость, здоровье и образование).

Метапредметные результаты обучения связаны с выработкой у учащихся умений самостоятельно определять цели своего обучения, представлять, анализировать и корректировать их результаты в условиях индивидуальной и коллективно-распределительной форм деятельности; умений систематизировать и обобщать содержание учебного материала и делать на этой основе аргументированные выводы; умений анализировать современную социальную действительность и прогнозировать собственную жизнедеятельность; умений осуществлять поиск, сбор, обработку разнообразных источников исторической информации, переводить информацию из визуального в вербальный вид и наоборот.

Предметные результаты обучения предполагают усвоение учащимися важнейших фактов, характеризующих исторический процесс в целом и различные стороны общественного развития; наиболее существенные причинно-следственные связи; основные исторические понятия. Предметные результаты обучения истории Беларуси конкретизированы в требованиях к результатам учебно-познавательной деятельности по каждому из разделов учебной программы.

Содержание исторического материала учащиеся усваивают в процессе учебно-познавательной деятельности. Виды учебно-познавательной деятельности учащихся в процессе обучения истории Беларуси определяются в соответствии с компетентностным подходом к подготовке учащихся. Среди них: работа с различными источниками исторической информации (содержание учебного пособия, исторический словарь, историческая карта, исторический документ, иллюстрации, фотографии, фрагменты документальных кинофильмов, Интернет и др.); составление таблиц с исторической информацией; характеристика исторических событий, явлений, процессов, личностей; решение и составление хронологических задач; разработка учебных проектов и др.

В VII классе изучается материал о развитии государственного строя и политической обстановке ВКЛ; общественно-политическом, социально-экономическом, культурном развитии белорусских земель в рассматриваемый период; причинах образования Речи Посполитой, особенностях Реформации и Контрреформации на белорусских землях, распространении униатства, формировании белорусской народности; о событиях казацко-крестьянской войны 1648–1651 гг., войны России с Речью Посполитой 1654–1667 гг., Северной войны 1700–1721 гг. на белорусских землях; попытках проведения политических реформ в Речи Посполитой, восстании 1794 г., особенностях Просвещения на белорусских землях.

Учебная программа по истории Беларуси предусматривает проведение уроков «Наш край», что позволит познакомить учащихся с особенностями исторического развития своего региона. Особенность организации обучения при освоении краеведческого материала обуславливает использование историко-документальной хроники «Память»; проведение экскурсий, путешествий, посещение музеев и других учреждений, организацию проектной (исследовательской) деятельности учащихся.

Учитель имеет право с учетом особенностей организации образовательного процесса в учреждении образования, познавательных возможностей учащихся изменить последовательность изучения материала в рамках учебного времени, предназначенного для освоения содержания конкретных разделов.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

(35 ч)

Раздел I

Белорусские земли в первой половине XVI в.

(7 ч)

Развитие государственного строя Великого Княжества Литовского. Система управления государством. Ограничение власти великого князя. Высшие государственные должности в ВКЛ. Возрастание значения панов-рады и сойма.

Политическое положение Великого Княжества Литовского. Взаимоотношения с Польшей и отстаивание ВКЛ государственного суверенитета. Внутривнутриполитическая ситуация. Борьба с Великим Княжеством Московским. Защита от набегов крымских татар.

Хозяйственное оживление. Изменения в сельском хозяйстве. Развитие городов. Появление местечек. Ремесленное производство. Торговые связи и виды торговли.

Социальные процессы в Великом Княжестве Литовском. Положение крестьянства. Оформление мещанского сословия. Формирование общешляхетского сословия.

Церковь и религия. Положение православной церкви. Католический костел на белорусских землях. Попытки проведения унии. Нехристианские религии.

Культура. Распространение Возрождения (Ренессанса). Франциск Скорина – белорусский первопечатник, гуманист и просветитель. Литература. Культовое и оборонительное зодчество. Изобразительное искусство.

Обобщение по разделу I.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

основные события истории Беларуси в первой половине XVI в., их даты (*привилей князя Александра 1492 г., Статут ВКЛ 1529 г., 1566 г., войны с Великим Княжеством Московским, войны с крымскими татарами*);

определения исторических понятий (*паны-рада, сойм, Статут*);

имена исторических деятелей, деятелей культуры Беларуси в первой половине XVI в., результаты их деятельности (*Константин Острожский, Михаил Глинский, Сигизмунд I, Франциск Скорина, Николай Гусовский*);

достижения культуры на территории Беларуси в первой половине XVI в.;

уметь:

синхронизировать исторические события, которые происходили в первой половине XVI в. на территории Беларуси, в Западной Европе;

показывать на исторической карте: *места военных сражений с Великим Княжеством Московским, крымскими татарами; новые города и поселки на территории Беларуси*;

характеризовать исторические события и явления (*государственный строй ВКЛ, социально-экономическое развитие ВКЛ, внешнюю политику ВКЛ, положение православной и католической церкви в ВКЛ*), исторических личностей, памятники культуры в первой половине XVI в. *на основании памятки с использованием текста учебного пособия, иллюстраций, отрывков исторических документов.*

Раздел II

БЕЛОРУССКИЕ ЗЕМЛИ В СЕРЕДИНЕ XVI – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVII в. (11 ч)

Ливонская война. Причины и начало войны. Потеря Полоцка. Ход войны в 1564–1570 гг. Походы Стефана Батория. Ям-Запольское перемирие.

Образование Речи Посполитой. Предпосылки и причины образования Речи Посполитой. Люблинский сойм. Условия объединения Польши и Великого Княжества Литовского.

Политическое положение Великого Княжества Литовского в составе Речи Посполитой. Государственный строй Речи Посполитой. Шляхетская демократия. Усилия ВКЛ по сохранению самостоятельности. Статут ВКЛ 1588 г.

Внешняя политика Речи Посполитой в первой половине XVII в. Борьба со Швецией. Интервенция в Россию. Смоленская война.

Сельское хозяйство. Предпосылки аграрной реформы. «Устава на волоки» 1557 г. и ее реализация. Результаты реформы. Оформление крепостного права. Феодальные повинности.

Городская жизнь. Города и поселки. Ремесло. Цехи и гильдии. Внутренняя и внешняя торговля. Социальные конфликты.

Реформация и Контрреформация. Начало реформационного движения на белорусских землях. Основные направления Реформации. Начало и проявления Контрреформации. Деятельность ордена иезуитов. Итоги Контрреформации.

Берестейская церковная уния. Подготовка унии. Берестейский церковный собор 1596 г. Распространение униатства. Итоги и последствия заключения унии.

Культура. Литература и книгопечатание. Начало барокко. Становление системы образования. Виленская иезуитская академия. Искусство и архитектура.

Этнические процессы. Формирование белорусской народности. Распространение названия «Белая Русь». Старобелорусский язык.

Обобщение по разделу II.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

основные события истории Беларуси в середине XVI – первой половине XVII в., их даты (*Ливонская война, образование Речи Посполитой, Люблинский сейм, Статут ВКЛ 1588 г., «Устава на волоки» 1557 г., Реформация, Контрреформация, Берестейский церковный собор*);

определения исторических понятий (*Речь Посполитая, шляхетские вольности, федерация, Главный Трибунал ВКЛ, «волочная померя», волока, фольварк, униатская церковь, орден иезуитов*);

имена исторических деятелей, деятелей культуры Беларуси в середине XVI – первой половине XVII в., результаты их деятельности (*Стефан Баторий, Лев Сапега, Сымон Будный, Василий Тяпинский, Мелетий Смотрицкий, Николай Радзивилл Черный*);

достижения культуры на территории Беларуси в середине XVI – первой половине XVII в.;

уметь:

синхронизировать исторические события, происходившие в середине XVI – первой половине XVII в. на территории Беларуси, в Западной Европе;

показывать на исторической карте места изученных исторических событий;

характеризовать исторические события и явления (*причины, ход и итоги Ливонской войны; причины и условия создания Речи Посполитой; государственный строй Речи Посполитой; политическое положение ВКЛ в составе Речи Посполитой; внешнюю политику Речи Посполитой; причины, условия и итоги аграрной реформы 1557 г.; направления, итоги, особенности Реформации на белорусских землях; особенности Контрреформации на белорусских землях; причины, условия и итоги Берестейской унии; формирование белорусской народности*), исторических личностей, памятники культуры середины XVI – первой половины XVII в. на основании памятки с использованием текста учебного пособия, иллюстраций, отрывков исторических документов.

Раздел III

БЕЛОРУССКИЕ ЗЕМЛИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII в. (9 ч)

Казацко-крестьянская война 1648–1651 гг. на белорусских землях. Восстание Богдана Хмельницкого и его влияние на белорусские земли. Борьба с казачьими «загонами». Битвы под Лоевом 1649 г. и 1651 г. Итоги и последствия войны для Беларуси.

Война России с Речью Посполитой 1654–1667 гг. Причины и начало войны. Политика царя Алексея Михайловича. Война со Швецией и Кейданская уния 1655 г. Виленское перемирие с Россией 1656 г. Продолжение боевых действий. Андросовское перемирие 1667 г. и завершение войны.

Особенности развития белорусских земель в последней трети XVII в. Последствия военных действий. Восстановление городов и местечек. Возрождение сельского хозяйства. Внутриполитическая борьба.

Северная война 1700–1721 гг. на белорусских землях. Причины и начало войны. Внутриполитический конфликт в ВКЛ. Боевые действия на белорусских землях. Битвы под Головчином и Лесной (1708). Итоги и последствия войны для Беларуси.

Общественно-политическая жизнь в первой половине XVIII в. Внутриполитическое положение Речи Посполитой в начале XVIII в. «Немой» сойм 1717 г. Нарастание российского влияния в Речи Посполитой. Кризис исполнительной, законодательной и судебной власти.

Социально-экономическое развитие в первой половине XVIII в. Города и торговля в первой половине XVIII в. Появление мануфактурного производства. Сельское хозяйство. Формы социальной борьбы крестьянства.

Образование, наука и общественно-политическая мысль. Развитие образования, научных знаний. Общественно-политическая мысль.

Литература и искусство. Литература. Симеон Полоцкий. Расцвет барокко в архитектуре и искусстве. Театр и музыка.

Обобщение по разделу III.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

основные события истории Беларуси во второй половине XVII – первой половине XVIII в., их даты (*казацко-крестьянская война 1648–1651 гг., война России с Речью Посполитой 1654–1667 гг., события Северной войны 1700–1721 гг. на белорусских землях, «немой» сойм*);

определения исторических понятий (*мануфактура, «либерум вето», батлейка*);

имена исторических деятелей, деятелей культуры Беларуси во второй половине XVII – первой половине XVIII в., результаты их деятельности (*Симеон Полоцкий, Казимир Лыщинский, Казимир Семенович, Василий Вацило, Илья Копиевич*);

достижения культуры на территории Беларуси во второй половине XVII – первой половине XVIII в.;

уметь:

синхронизировать исторические события, происходившие во второй половине XVII – первой половине XVIII в. на территории Беларуси, в Западной Европе;

показывать на исторической карте *места изученных исторических событий*;

характеризовать исторические события и явления (*причины, ход и итоги казацко-крестьянской войны; причины, ход и итоги войны России с Речью Посполитой; ход и итоги Северной войны на белорусских землях; внутриполитическое, социально-экономическое, культурное развитие Речи Посполитой*), исторических личностей, памятники культуры второй половины XVII – первой половины XVIII в. *на основании памятки с использованием текста учебного пособия, иллюстраций, отрывков исторических документов.*

Раздел IV

БЕЛОРУССКИЕ ЗЕМЛИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII в. (6 ч)

Экономическое развитие. Начало экономических реформ. Города и поселки Беларуси. Сельское хозяйство. Реформы А. Тизенгауза. Магнатское предпринимательство.

Политический кризис в Речи Посполитой. Рост политической нестабильности. Диссидентский вопрос. Барская конфедерация. Первый раздел Речи Посполитой (1772).

Попытки политических реформ в Речи Посполитой. «Четырехлетний сейм» (1788–1792). Конституция 3 мая 1791 г. Тарговицкая конфедерация. Второй раздел Речи Посполитой (1793).

Восстание 1794 г. на белорусских землях. Начало и ход восстания на белорусских землях. Т. Костюшко. Я. Ясинский. Причины поражения восстания. Третий раздел Речи Посполитой (1795).

Культура. Особенности Просвещения в Беларуси. Деятельность Образовательной комиссии. Развитие науки. Дворцово-парковые комплексы. Крепостной театр. Искусство.

Обобщение по разделу IV.

Наш край в XVI–XVIII вв. (1 ч)

Итоговое сообщение (1 ч).

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

основные события истории Беларуси во второй половине XVIII в., их даты (*три раздела Речи Посполитой, сойм, конституция Речи Посполитой от 3 мая 1791 г., восстание под руководством Т. Костюшко*);

определения исторических понятий (*диссиденты, реформа, шляхетская конфедерация, Образовательная комиссия*);

имена исторических деятелей, деятелей культуры Беларуси во второй половине XVIII в., результаты их деятельности (*А. Тизенгауз, И. Хрептович, Т. Костюшко, Я. Ясинский, М. Почобут-Одлянцкиий*);

достижения культуры на территории Беларуси во второй половине XVIII в.

уметь:

синхронизировать исторические события, происходившие во второй половине XVIII в. на территории Беларуси, в Западной Европе;

показывать на исторической карте: *места изученных исторических событий*;

характеризовать исторические события и явления (*реформы А. Тизенгауза; внутривнутриполитическое, культурное развитие Речи Посполитой; причины, ход и итоги разделов Речи Посполитой; причины, ход и итоги восстания под руководством Т. Костюшко*), исторических личностей, памятники культуры второй половины XVIII в. *на основании памятки с использованием текста учебного пособия, иллюстраций, отрывков исторических документов.*

ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ К ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

В процессе обучения истории Беларуси в VII классе рекомендуется организовывать следующие виды учебно-познавательной деятельности учащихся:

самостоятельное чтение; составление простого плана; характеристика исторических событий *на основании памятки с использованием различных источников информации (текст параграфа, схема, диаграмма, иллюстрация, историческая карта)*; характеристика исторических деятелей и деятелей культуры *на основании памятки*; работа с исторической картой, отрывками исторических документов; работа с историческим словарем; подготовка кратких сообщений об исторических событиях и личности; решение и составление хронологических задач; составление под руководством учителя таблиц с исторической информацией (хронологических, синхронистических, информационных, сравнительных); разработка учебных проектов под руководством учителя.

По результатам изучения истории Беларуси в VII классе учащиеся должны:

уметь:

определять хронологическую последовательность изученных исторических событий, их продолжительность;

соотносить дату исторического события с веком;
характеризовать исторические события и явления, исторических личностей, памятники культуры *на основании памятки* (с использованием текста учебного пособия, иллюстраций, отрывков исторических документов);
читать легенду карты и использовать ее для получения исторической информации;
правильно использовать изученные исторические понятия;
работать с текстом учебного пособия:
выделять главное в тексте параграфа, составлять простой план пункта параграфа или ответа на конкретный вопрос;
задавать вопросы к тексту параграфа, иллюстрации;
находить в тексте параграфа ответы на поставленные вопросы ;
интерпретировать и обобщать информацию параграфа, формулировать простые выводы;
работать с различными формами предъявления информации (текст параграфа, схема, карта-схема и др.), находить информацию и использовать ее при составлении рассказа;
устанавливать и объяснять причинно-следственные связи между историческими событиями на основании анализа текста;
читать фрагменты исторических документов, отвечать на вопросы к ним;
использовать иллюстрации как источник информации для характеристики исторических событий, лиц;
использовать различные источники информации (справочники, детские энциклопедии, Интернет и др.) для подготовки коротких сообщений об исторических событиях, исторических личностях, достижениях культуры Беларуси в изученный период;
самостоятельно сравнивать исторические события и явления по предложенным критериям; выявлять общее и особенное, формулировать выводы;
под руководством учителя давать оценку исторических событий, деятельности исторических личностей, достижений материальной и духовной культуры Беларуси в изученный период с точки зрения общечеловеческих ценностей;
использовать приобретенные знания и умения:
для решения учебных задач;
объяснения исторического контекста при чтении художественной литературы, просмотрах фильмов, посещениях исторических достопримечательностей и т. д.);
определение своего отношения к наиболее значимым событиям и историческим личностям истории Беларуси с древнейших времен до конца XV в.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Гісторыя Беларусі»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

**ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ
XVI–XVIII стст.**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная праграма прызначана для арганізацыі сістэматычнага вывучэння гісторыі Беларусі ў VII класе. Засваенне зместу вучэбнага прадмета арганізуецца ва ўмовах рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу да падрыхтоўкі вучняў.

Мэтай вивучэння гісторыі Беларусі ў VII класе з'яўляецца авалоданне вучнямі асновамі сістэматызаваных тэарэтычных і факталагічных ведаў, спосабамі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці са зместам інфармацыі пра найважнейшыя падзеі, з'явы і працэсы гісторыі Беларусі ў XVI – канцы XVIII ст.; фарміраванне грамадзянскага патрыятызму; садзейнічанне паспяховай сацыялізацыі асобы ў працэсе яе інтэграцыі ў сучаснае сацыякультурнае асяроддзе Беларусі.

Зыходзячы з вызначанай мэты **задачамі** гістарычнай адукацыі з'яўляюцца:

засваенне асноўных факталагічных і тэарэтычных ведаў пра важнейшыя падзеі, з'явы, працэсы развіцця беларускага грамадства ў XVI – канцы XVIII ст.; асваенне спецыяльных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вивучэння гісторыі (прадметныя кампетэнцыі);

фарміраванне вопыту пераўтваральнай і творчай пазнавальнай дзейнасці; развіццё ўменняў выкарыстоўваць засвоеныя веды, уменні, вопыт у вучэбна-пазнавальнай дзейнасці і жыццёвых сітуацыях (метапрадметныя кампетэнцыі);

фарміраванне асноў этнанацыянальнай, грамадзянскай, культурнай ідэнтычнасці; выхаванне пачуццяў грамадзянскасці і патрыятызму (асобасныя кампетэнцыі).

Змест адукацыі па вучэбным прадмеце «Гісторыя Беларусі» пабудаваны ў адпаведнасці з канцэнтрычным прынцыпам, што прадугледжвае яго вивучэнне ў VI–IX класах на падзейна-храналагічным узроўні, у X–XI класах – на праблемна-тэарэтычным узроўні.

Кампетэнтнасны падыход да падрыхтоўкі выпускніка па гісторыі прадугледжвае такое вызначэнне мэт, зместу, метадаў, сродкаў, вынікаў навучання, якія садзейнічаюць фарміраванню гатоўнасці навучэнцаў да жыццядзейнасці ў зменлівым свеце.

Кампетэнцыі разглядаюцца як гатоўнасць выкарыстоўваць засвоеныя веды, уменні і навыкі, сфарміраваны вопыт дзейнасці для рашэння вучэбных і практычных задач, працягу адукацыі, працоўнай дзейнасці, паспяховай сацыялізацыі. У адносінах да адукацыйнага працэсу кампетэнцыі ўяўляюць сабой патрабаванні да падрыхтоўкі вучняў, прад'яўленыя вучэбнай праграмай, пададзеныя як асобасныя, метапрадметныя і прадметныя вынікі навучання.

Асобасныя вынікі навучання арыентаваны на фарміраванне жыццёвага вопыту, светапогляду, асабістай і грамадзянскай пазіцыі, каштоўнасных арыентацый асобы. Дадзеныя вынікі навучання неабходны для выканання сацыяльных функцый (адказных паводзін) вучняў, якія ідэнтыфікуюць сябе як жыхары Беларусі і грамадзяне Рэспублікі Беларусь, і абумоўлены сістэмай каштоўнасцей, агульнапрынятых у беларускім грамадстве (сям'я і прыязныя адносіны з блізкімі родзічамі, сяброўства і ўзаемадапамога, рэлігійная верацярпімасць, здароўе і адукацыя).

Метапрадметныя вынікі навучання звязаны з выпрацоўкай у вучняў уменняў самастойна вызначаць мэты свайго навучання, прадстаўляць, аналізаваць і карэктываваць іх вынікі ва ўмовах індывідуальнай і калектыўна-размеркавальнай форм дзейнасці; уменняў сістэматызаваць і абагульняць змест вучэбнага матэрыялу і рабіць на гэтай аснове аргументаваныя высновы; уменняў аналізаваць сучасную сацыяльную рэчаіснасць і прагназаваць уласную жыццядзейнасць; уменняў ажыццяўляць пошук, збор, апрацоўку разнастайных крыніц гістарычнай інфармацыі, пераводзіць інфармацыю з візуальнага ў вербальны від і наадварот.

Прадметныя вынікі навучання прадугледжваюць засваенне вучнямі найважнейшых фактаў, якія характарызуюць гістарычны працэс у цэлым і розныя бакі грамадскага развіцця; найбольш істотныя прычынна-выніковыя сувязі; асноўныя гістарычныя паняцці. Прадметныя вынікі навучання гісторыі Беларусі канкрэтызаваны ў патрабаваннях да вынікаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці па кожным з раздзелаў вучэбнай праграмы.

Змест гістарычнага матэрыялу вучні засвойваюць у працэсе вучэбна-пазнавальнай дзейнасці. Віды вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў у працэсе навучання гісторыі Беларусі вызначаюцца ў адпаведнасці з кампетэнтнасным падыходам да падрыхтоўкі вучняў. Сярод іх: работа з рознымі крыніцамі гістарычнай інфармацыі (змест вучэбнага дапаможніка, гістарычны слоўнік, гістарычная карта, гістарычны дакумент, ілюстрацыі,

фатаграфіі, фрагменты дакументальных кінафільмаў, інтэрнэт і інш.); складанне табліц з гістарычнай інфармацыяй; характарыстыка гістарычных падзей, з'яў, працэсаў, асоб; рашэнне і складанне храналагічных задач; распрацоўка вучэбных праектаў і інш.

У VII класе вывучаецца матэрыял аб развіцці дзяржаўнага ладу і палітычным становішчы ВКЛ; грамадска-палітычным, сацыяльна-эканамічным, культурным развіцці беларускіх зямель у разглядаемы перыяд; прычынах утварэння Рэчы Паспалітай, асаблівасцях Рэфармацыі і Контррэфармацыі на беларускіх землях, распаўсюджванні ўніяцтва, фарміраванні беларускай народнасці; падзеях казацка-сялянскай вайны 1648–1651 гг., вайны Расіі з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг., Паўночнай вайны 1700–1721 гг. на беларускіх землях; спробах правядзення палітычных рэформ у Рэчы Паспалітай, паўстанні 1794 г., асаблівасцях Асветніцтва на беларускіх землях.

Вучэбная праграма па гісторыі Беларусі прадугледжвае правядзенне ўрокаў «Наш край», што дазволіць пазнаёміць вучняў з асаблівасцямі гістарычнага развіцця свайго рэгіёну. Асаблівасць арганізацыі навучання пры засваенні краязнаўчага матэрыялу абумоўлівае выкарыстанне гісторыка-дакументальнай хронікі «Памяць»; правядзенне экскурсій, падарожжаў, наведванне музеяў і іншых устаноў, арганізацыю праектнай (даследчай) дзейнасці вучняў, правядзенне сустрэч са знакамітымі землякамі.

Настаўнік мае права з улікам асаблівасцей арганізацыі адукацыйнага працэсу ва ўстанове адукацыі, пазнавальных магчымасцей вучняў змяніць паслядоўнасць вывучэння матэрыялу ў межах вучэбнага часу, прызначанага для засваення зместу канкрэтных раздзелаў. Варта ўлічыць, што рэзервовы час можа быць выкарыстаны для правядзення ўрокаў кантролю засваення вучнямі зместу адукацыі па вучэбным прадмеце.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

35 гадзін

Раздзел I

Беларускія землі ў першай палове XVI ст.

(7 гадзін)

Развіццё дзяржаўнага ладу Вялікага Княства Літоўскага. Сістэма кіравання дзяржавай. Абмежаванне ўлады вялікага князя. Вышэйшыя дзяржаўныя пасады ў ВКЛ. Узростанне значэння паноў-рады і сойма.

Палітычнае становішча Вялікага Княства Літоўскага. Узаемаадносінны з Польшчай і адстойванне ВКЛ дзяржаўнага суверэнітэту. Унутрыпалітычная сітуацыя. Барацьба з Вялікім Княствам Маскоўскім. Абарона ад нападаў крымскіх татараў.

Гаспадарчае ажыўленне. Змены ў сельскай гаспадарцы. Развіццё гарадоў. З'яўленне мястэчак. Рамесная вытворчасць. Гандлёвыя сувязі і віды гандлю.

Сацыяльныя працэсы ў Вялікім Княстве Літоўскім. Становішча сялянства. Афармленне мяшчанскага саслоўя. Фарміраванне агульнашляхецкага саслоўя.

Царква і рэлігія. Становішча праваслаўнай царквы. Каталіцкі касцёл на беларускіх землях. Спробы правядзення уніі. Нехрысціянскія рэлігіі.

Культура. Распаўсюджанне Адраджэння (Рэнесансу). Францыск Скарына – беларускі першадрукар, гуманіст і асветнік. Літаратура. Культывае і абарончае дойлідства. Выяўленчае мастацтва.

Падагульненне па раздзеле I.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНА-ПАЗНАВАЛЬНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

асноўныя падзеі гісторыі Беларусі ў першай палове XVI ст., іх даты (*прывілей князя Аляксандра 1492 г., Статут ВКЛ 1529 г., 1566 г., войны з Вялікім Княствам Маскоўскім, войны з крымскімі татарамі*);

азначэннi гiстарычных панаяццяў (*паня-рада, сойм, Статут*);
iмёны гiстарычных дзеячаў, дзеячаў культуры Беларусi ў першай палове XVI ст.,
вынiкi iх дзейнасцi (*Канстанцiн Астрожскi, Мiхаiл Глiнскi, Жыгiмонт I, Францыск
Скарына, Мiкола Гусоўскi*);
дасягненнi культуры на тэрыторыi Беларусi ў першай палове XVI ст.;
умець:
сiнхранiзаваць гiстарычныя падзеi, якiя адбывалiся ў першай палове XVI ст. на
тэрыторыi Беларусi, у Заходняй Еўропе;
паказваць на гiстарычнай карце: *месцы ваенных бiтваў з Вялiкiм Княствам
Маскоўскiм, крымскiмi татарамi; новыя гарады i мястэчкi на тэрыторыi Беларусi*;
характарызаваць гiстарычныя падзеi i з'явы (*дзяржаўны лад ВКЛ, сацыяльна-
эканамiчнае развiццё ВКЛ, знешнюю палiтыку ВКЛ, становiшча праслаўнай i
каталiцкай царквы ў ВКЛ*), гiстарычных асоб, помнiкi культуры першай паловы XVI ст.
на падставе памяткi з выкарыстаннем тэксту вучэбнага дапаможнiка, iлюстрацый,
урыўкаў гiстарычных дакументаў.

Раздзел II

Беларускiя землi ў сярэдзiне XVI – першай палове XVII ст. (11 гадзiн)

Лiвонская вайна. Прычыны i пачатак вайны. Страта Полацка. Ход вайны ў 1564–
1570 гг. Паходы Стафана Баторыя. Ям-Запольскае перамiр'е.

Утварэнне Рэчы Паспалiтай. Перадумовы i прычыны ўтварэння Рэчы Паспалiтай.
Люблiнскi сойм. Умовы аб'яднання Польшчы i Вялiкага Княства Лiтоўскага.

**Палiтычнае становiшча Вялiкага Княства Лiтоўскага ў складзе Рэчы
Паспалiтай.** Дзяржаўны лад Рэчы Паспалiтай. Шляхецкая дэмакратыя. Намаганнi ВКЛ па
захаваннi самастойнасцi. Статут ВКЛ 1588 г.

Знешняя палiтыка Рэчы Паспалiтай у першай палове XVII ст. Барацьба са
Швецыяй. Iнтэрвенцыя ў Расiю. Смаленская вайна.

Сельская гаспадарка. Перадумовы аграрнай рэформы. «Устава на валокi» 1557 г. i
яе рэалiзацыя. Вынiкi рэформы. Афармленне прыгоннага права. Феадальныя павiннасцi.

Гарадское жыццё. Гарады i мястэчкi. Рамяство. Цэхi i гiльдыi. Унутраны i знешнi
гандаль. Сацыяльныя канфлiкты.

Рэфармацыя i Контррэфармацыя. Пачатак рэфармацыйнага руху на беларускiх
землях. Асноўныя кiрункi Рэфармацыi. Пачатак i праявы Контррэфармацыi. Дзейнасць
ордэна езуiтаў. Вынiкi Контррэфармацыi.

Берасцейская царкоўная унiя. Падрыхтоўка унii. Брэсцкi царкоўны сабор
1596 г. Распаўсюджанне ўнiяцтва. Вынiкi i наступствы заключэння унii.

Культура. Лiтаратура i кнiгадрукаванне. Пачатак барока. Станаўленне сiстэмы
адукацыi. Вiленская езуiцкая акадэмя. Мастацтва i архiтэктурнае.

Этнiчныя працэсы. Фармiраванне беларускай народнасцi. Распаўсюджанне назвы
«Белая Русь». Старабеларуская мова.

Падагульненне па раздзеле II.

ПАТРАБАВАННI ДА ВЫНIКАЎ ВУЧЭБНА-ПАЗНАВАЛЬНАЙ ДЗЕЙНАСЦI ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

ведаць:

асноўныя падзеi гiсторыi Беларусi ў сярэдзiне XVI – першай палове XVII ст., iх даты
(*Лiвонская вайна, утварэнне Рэчы Паспалiтай, Люблiнскi сойм, Статут ВКЛ 1588 г.,
«Устава на валокi» 1557 г., Рэфармацыя, Контррэфармацыя, Берасцейскi царкоўны
сабор*);

азначэннi гiстарычных панаяццяў (*Рэч Паспалiтая, шляхецкiя вольнасцi, федэрацыя,
Галоўны трыбунал ВКЛ, валочная памера, валока, фальварак, Контррэфармацыя,
унiяцкая царква, ордэн езуiтаў*);

імяны гістарычных дзеячаў, дзеячаў культуры Беларусі сярэдзіны XVI – першай паловы XVII ст., вынікі іх дзейнасці (*Стафан Баторый, Леў Сапега, Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, Мялеці Смятрыцкі*);

дасягненні культуры на тэрыторыі Беларусі ў сярэдзіне XVI – першай палове XVII ст.;

умець:

сінхранізаваць гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў сярэдзіне XVI – першай палове XVII ст. на тэрыторыі Беларусі, у Заходняй Еўропе;

паказваць на гістарычнай карце: *месцы вывучаных гістарычных падзей*;

характарызаваць гістарычныя падзеі і з’явы (*прычыны, ход і вынікі Лівонскай вайны; прычыны і ўмовы стварэння Рэчы Паспалітай; дзяржаўны лад Рэчы Паспалітай; палітычнае становішча ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай; знешнюю палітыку Рэчы Паспалітай; прычыны, умовы і вынікі аграрнай рэформы 1557 г.; кірункі, вынікі, асаблівасці Рэфармацыі на беларускіх землях; асаблівасці Контррэфармацыі на беларускіх землях; прычыны, умовы і вынікі Берасцейскай уніі; фарміраванне беларускай народнасці*), гістарычных асоб, помнікі культуры сярэдзіны XVI – першай паловы XVII ст. на падставе памяткі з выкарыстаннем тэксту вучэбнага дапаможніка, ілюстрацый, урыўкаў гістарычных дакументаў.

Раздзел III

Беларускія землі ў другой палове XVII – першай палове XVIII ст.

(9 гадзін)

Казацка-сялянская вайна 1648–1651 гг. на беларускіх землях. Паўстанне Багдана Хмяльніцкага і яго ўплыў на беларускія землі. Барацьба з казацкімі «загонамі». Бітвы пад Лоевам 1649 г. і 1651 г. Вынікі і наступствы вайны для Беларусі.

Вайна Расіі з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг. Прычыны і пачатак вайны. Палітыка цара Аляксея Міхайлавіча. Вайна са Швецыяй і Кейданская унія 1655 г. Віленскае перамір’е з Расіяй 1656 г. Працяг баявых дзеянняў. Андрэаўскае перамір’е 1667 г. і завяршэнне вайны.

Асаблівасці развіцця беларускіх зямель у апошняй трэці XVII ст. Наступствы ваенных дзеянняў. Аднаўленне гарадоў і мястэчак. Адраджэнне сельскай гаспадаркі. Унутрыпалітычная барацьба.

Паўночная вайна 1700–1721 гг. на беларускіх землях. Прычыны і пачатак вайны. Унутрыпалітычны канфлікт у ВКЛ. Баявыя дзеянні на беларускіх землях. Бітвы пад Галоўчынам і Лясной (1708). Вынікі і наступствы вайны для Беларусі.

Грамадска-палітычнае жыццё ў першай палове XVIII ст. Унутрыпалітычнае становішча Рэчы Паспалітай у пачатку XVIII ст. «Нямы» сойм 1717 г. Нарастанне расійскага ўплыву ў Рэчы Паспалітай. Крызіс выканаўчай, заканадаўчай і судовай улады.

Сацыяльна-эканамічнае развіццё ў першай палове XVIII ст. Гарады і гандаль у першай палове XVIII ст. З’яўленне мануфактурнай вытворчасці. Сельская гаспадарка. Формы сацыяльнай барацьбы сялянства.

Адукацыя, навука і грамадска-палітычная думка. Развіццё адукацыі. Пачаткі навуковых ведаў. Грамадска-палітычная думка.

Літаратура і мастацтва. Літаратура. Сімяон Полацкі. Росквіт барока ў архітэктуры і мастацтве. Тэатр і музыка.

Падагульненне па раздзеле III.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНА-ПАЗНАВАЛЬНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

асноўныя падзеі гісторыі Беларусі ў другой палове XVII – першай палове XVIII ст., іх даты (*Казацка-сялянская вайна 1648–1651 гг., вайна Расіі з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг., падзеі Паўночнай вайны 1700–1721 гг. на беларускіх землях, «нямы» сойм*);

азначэннi гiстарычных паняццяў (*мануфактура, «лiберум вета», батлейка*);
iмёны гiстарычных дзеячаў, дзеячаў культуры Беларусi другой паловы XVII – першай паловы XVIII ст., вынiкi iх дзейнасцi (*Сiмяон Полацкi, Казiмiр Лышчынскi, Георгiй Канiскi, Казiмiр Семяновiч, Васiль Вашчыла, Iлья Капiевiч*);
дасягненнi культуры на тэрыторыi Беларусi ў другой палове XVII – першай палове XVIII ст.;
умець:
сiнхранiзаваць гiстарычныя падзеi, якiя адбывалiся ў другой палове XVII – першай палове XVIII ст. на тэрыторыi Беларусi, у Заходняй Еўропе;
паказваць на гiстарычнай карце: *месцы вывучаных гiстарычных падзей*;
характарызаваць гiстарычныя падзеi i з’явы (*прычыны, ход i вынiкi казацка-сялянскай вайны; прычыны, ход i вынiкi вайны Расii з Рэччу Паспалiтай; ход i вынiкi Паўночнай вайны на беларускiх землях; унутрыпалiтычнае, сацыяльна-эканамiчнае, культурнае развiццё Рэчы Паспалiтай*), гiстарычных асоб, помнiкi культуры другой паловы XVII – першай паловы XVIII ст. *на падставе памяткi з выкарыстаннем тэксту вучэбнага дапаможнiка, iлюстрацый, урыўкаў гiстарычных дакументаў.*

Раздзел IV Беларускiя землi ў другой палове XVIII ст. (6 гадзiн)

Эканамiчнае развiццё. Пачатак эканамiчных рэформ. Гарады i мястэчкi Беларусi. Сельская гаспадарка. Рэформы А. Тызенгаўза. Магнацкае прадпрымальнiцтва.

Палiтычны крызiс у Рэчы Паспалiтай. Рост палiтычнай нестабiльнасцi. Дысiдэнцкае пытанне. Барская канфедэрацыя. Першы падзел Рэчы Паспалiтай (1772).

Спробы палiтычных рэформ у Рэчы Паспалiтай. Чатырохгадовы сойм (1788–1792). Канстытуцыя 3 мая 1791 г. Таргавiцкая канфедэрацыя. Другi падзел Рэчы Паспалiтай (1793).

Паўстанне 1794 г. на беларускiх землях. Пачатак i ход паўстання на беларускiх землях. Т. Касцюшка, Я. Ясiнскi. Прычыны паражэння паўстання. Трэцi падзел Рэчы Паспалiтай (1795).

Культура. Асаблiвасцi Асветнiцтва ў Беларусi. Дзейнасць Адукацыйнай камiсii. Развiццё навукi. Палацава-паркавыя комплексы. Прыгонны тэатр. Мастацтва.

Падагульненне па раздзеле IV.

Наш край у другой палове XVII–XVIII ст. (1 гадзiна)

Вынiковае падагульненне (1 гадзiна)

ПАТРАБАВАННI ДА ВЫНIКАЎ ВУЧЭБНА-ПАЗНАВАЛЬНАЙ ДЗЕЙНАСЦI ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны:

ведаць:

асноўныя падзеi гiсторыi Беларусi ў другой палове XVIII ст., iх даты (*тры падзелы Рэчы Паспалiтай, Чатырохгадовы сойм, Канстытуцыя Рэчы Паспалiтай 3 мая 1791 г., паўстанне пад кiраўнiцтвам Т. Касцюшкi*);

азначэннi гiстарычных паняццяў (*дысiдэнты, рэформа, шляхецкая канфедэрацыя, Адукацыйная камiсiя*);

iмёны гiстарычных дзеячаў, дзеячаў культуры Беларусi другой паловы XVIII ст., вынiкi iх дзейнасцi (*А. Тызенгаўз, I. Храптовiч, Т. Касцюшка, Я. Ясiнскi, М. Пачобут-Адлянiцкi*);

дасягненнi культуры на тэрыторыi Беларусi ў другой палове XVIII ст.;

умець:

сінхранізаваць гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў другой палове XVIII ст. на тэрыторыі Беларусі, у Заходняй Еўропе;

паказваць на гістарычнай карце: *месцы вывучаных гістарычных падзей*;

характарызаваць гістарычныя падзеі і з'явы (*рэформы А. Тызенгаўза; унутрыпалітычнае, культурнае развіццё Рэчы Паспалітай; прычыны, ход і вынікі падзелаў Рэчы Паспалітай; прычыны, ход і вынікі паўстання пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі*), гістарычных асоб, помнікі культуры другой паловы XVIII ст. *на падставе памяткі з выкарыстаннем тэксту вучэбнага дапаможніка, ілюстрацый, урыўкаў гістарычных дакументаў*.

АГУЛЬНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА АРГАНІЗАЦЫІ АДУКАЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ

У працэсе навучання гісторыі Беларусі ў VII класе рэкамендуецца арганізоўваць наступныя віды вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў: самастойнае чытанне; складанне простага плана; характарыстыка гістарычных падзей на падставе памяткі з выкарыстаннем розных крыніц інфармацыі (тэкст параграфа, схема, дыяграма, ілюстрацыя, гістарычная карта); характарыстыка гістарычных дзеячаў і дзеячаў культуры *на падставе памяткі*; работа з гістарычнай картай, урыўкамі гістарычных дакументаў; работа з гістарычным слоўнікам; падрыхтоўка кароткіх паведамленняў пра гістарычныя падзеі і асобы; рашэнне і складанне храналагічных задач; складанне пад кіраўніцтвам настаўніка табліц з гістарычнай інфармацыяй (храналагічных, сінхранічных, інфармацыйных, параўнальных); распрацоўка вучэбных праектаў пад кіраўніцтвам настаўніка.

Па выніках вывучэння гісторыі Беларусі вучні павінны:

умець:

вызначаць храналагічную паслядоўнасць вывучаных гістарычных падзей, іх працягласць;

суадносіць дату гістарычнай падзеі са стагоддзем;

характарызаваць гістарычныя падзеі і з'явы, гістарычных асоб, памяткі культуры *на падставе памяткі* (з выкарыстаннем тэксту вучэбнага дапаможніка, ілюстрацый, урыўкаў гістарычных дакументаў);

чытаць легенду карты і выкарыстоўваць яе для атрымання гістарычнай інфармацыі; правільна выкарыстоўваць вывучаныя гістарычныя паняцці;

працаваць з тэкстам вучэбнага дапаможніка:

вылучаць галоўнае ў тэксце параграфа, складаць просты план пункта параграфа або адказу на канкрэтнае пытанне;

задаваць пытанні да тэксту параграфа, ілюстрацый;

знаходзіць у тэксце параграфа адказы на пастаўленыя пытанні;

інтэрпрэтаваць і абагульняць інфармацыю параграфа, фармуляваць простыя вывады;

працаваць з рознымі формамі прад'яўлення інфармацыі (тэкст параграфа, схема, картасхема і інш.), знаходзіць інфармацыю і выкарыстоўваць яе пры складанні паведамлення;

устааўліваць і тлумачыць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі на падставе аналізу тэксту;

чытаць фрагменты гістарычных дакументаў, адказваць на пытанні да іх;

выкарыстоўваць ілюстрацыі як крыніцу інфармацыі для характарыстыкі гістарычных падзей, асоб;

выкарыстоўваць розныя крыніцы інфармацыі (даведнікі, дзіцячыя энцыклапедыі, інтэрнэт і інш.) для падрыхтоўкі кароткіх паведамленняў пра гістарычныя падзеі, гістарычных асоб, дасягненні культуры Беларусі ў вывучаны перыяд;

самастойна параўноўваць гістарычныя падзеі і з'явы па прапанаваных крытэрыях; выяўляць агульнае і асаблівае, фармуляваць вывады;

пaд кiраўнiцтвaм нaстaўнiкa дaвaць aцэнкy гiстарычным пaдзeям, дзeйнacцi гiстарычнaх aсoб, дaсaгнeннaў мaтэрыялнaй i дyxoўнaй кyльтyры Бeларусi ў вывучaны пeрыяд з пyнкта глeджaннa aгyльнaчaлaвeчeчых кaштoўнacцeй;

выкaрыcтoўвaць нaбытaя вeды i ўмeннi:

длa рaшэннa вучэбнaх зaдaч;

тлyмaчэннa гiстарычнaгa кaнтэкcтy пры чытaннi мaстaцкaй лiтaратyры, пpаглeдзe фiльмaў, нaвeдвaннi гiстарычнaх cлaвyтacцeй i г. д.);

вызнaчэннa cвaix aднociн дa нaйбoльш знaчнaх пaдзeй i гiстарычнaх aсoб гicтoрыi Бeларусi ca cтapaжытнaх чacoў дa кaнцa XV cт.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«География»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ГЕОГРАФИЯ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Цель учебного предмета «География» – формировать у учащихся географическую культуру и систему знаний о природных и социально-экономических процессах в мире, отдельных регионах, странах, Республике Беларусь; научить их применять географические знания в повседневной жизни; развивать компетенции учащихся: учебно-познавательную, приоритета географической информации, ценностно-смысловую, географических действий, пространственного ориентирования и коммуникативную.

Задачи обучения учебному предмету «География»:

формирование у учащихся знаний о географической оболочке Земли, территориальной организации экономической жизни общества, взаимодействии между человеческим обществом и природной средой (учебно-познавательная компетенция);

формирование умений характеризовать физико-географические особенности природы материков и океанов, выделять общие и отличительные территориальные особенности, экономико-географические показатели отдельных стран, особенности географического и геополитического положения территорий, стратегии устойчивого развития человечества и Республики Беларусь (компетенция приоритета географической информации);

развитие способностей учащихся видеть и понимать географическую картину мира, осознавать свою роль и предназначение в мире; умений выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения (ценностно-смысловая компетенция);

формирование умений работать с картографическими источниками информации: овладение практическими приемами работы с картой, осмысление содержания карты, развитие пространственного представления; использование информации о географических процессах и явлениях (графической, статистической, справочной, краеведческой) и осуществление пространственно-территориальной привязки (компетенция пространственного ориентирования);

развитие способностей учащихся к коммуникативной деятельности: умения географически аргументировать результаты наблюдений процессов, происходящих в природе и обществе, выражать их различными способами, умений использовать межличностные формы взаимодействия и общения в процессе обучения (коммуникативная компетенция).

В настоящее время приоритетными, имеющими принципиальное теоретическое и практическое значение, являются следующие направления: естественнонаучное, аксиологическое, пространственно-ориентационное, прикладное.

Оптимальными и эффективными подходами, определяющими теоретическую и методическую базу изучения учебного предмета «География», являются комплексный географический, пространственный, системно-деятельностный, профессионально-компетентностный, культурологический, детерминистский, исследовательский и ценностный.

Базовым является *комплексный географический подход*, который предполагает логическую взаимосвязь и взаимозависимость природных явлений, социальных структур, экономических и политических процессов.

Пространственный подход рассматривает развитие стран и международных отношений с точки зрения пространственного фактора.

Системно-деятельностный подход определяет необходимость последовательного представления содержания учебного материала и учебных задач и предполагает организацию учебного сотрудничества различных уровней (учитель – учащийся, учащийся – учащийся, учащийся – группа).

Профессионально-компетентностный подход направлен на формирование у учащихся основных географических знаний и развитие умений и навыков, имеющих практическую и прикладную значимость в их жизни и будущей профессиональной деятельности.

Культурологический подход позволяет рассмотреть географическую среду через призму достижений общечеловеческой культуры и направлена развитие духовности, морали и гуманистических качеств личности учащегося.

В основе *детерминистского подхода* положено однозначное соответствие причины и следствия природных явлений и процессов.

Исследовательский подход подразумевает поиск, исследование и творчество на учебных занятиях.

В основе *ценностного подхода* лежит ориентация на комплекс ценностей, которые представлены общечеловеческими ценностями, а также понятиями: Человек (абсолютная ценность), Знание, Отечество, Земля, Мир.

Компетентностный подход интегрирует названные подходы и обеспечивает комплексное овладение учащимися предметными и метапредметными знаниями и умениями. Каждая из компетенций характеризуется своим учебным содержанием (теоретическим и практическим), а также основными видами деятельности:

учебно-познавательная компетенция предусматривает владение знаниями об объектах изучения физической и социально-экономической географии и соответствующих умений, навыков и способов деятельности;

компетенция приоритета географической информации предполагает формирование умений характеризовать физико-географические особенности природы материков и океанов, выделять общие и отличительные территориальные особенности, экономико-географические показатели отдельных стран, особенности географического и геополитического положения территорий, стратегии устойчивого развития человечества и Республики Беларусь;

ценностно-смысловая компетенция предполагает развитие умений выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения; способностей учащихся видеть и понимать окружающий мир, осознавать свою роль и предназначение;

компетенция географических действий обеспечивает формирование опыта деятельности по применению географических знаний и умений в жизненных ситуациях;

компетенция пространственного ориентирования обеспечивает формирование умений работать с картографическими источниками информации, использовать информацию о географических процессах и явлениях и осуществлять пространственно-территориальную привязку;

коммуникативная компетенция реализуется посредством развития способностей учащихся к коммуникативной деятельности: умения географически аргументировать результаты наблюдений процессов, происходящих в природе и обществе, выражать их различными способами; умений использовать межличностные формы взаимодействия и общения в процессе обучения.

Принципами отбора содержания обучения являются:

принцип развития естественнонаучного мышления;

целостного представления о мире;

принцип связи теории с практикой и реализации через практическую деятельность;

минимизации теоретических сведений с учетом их значимости в повседневной жизни;

принцип взаимосвязи чувственного и логического, рационального и иррационального в процессе познания мира.

Содержание учебного материала для обобщающего повторения планирует учитель на основе учета усвоенных в течение года знаний, умений и навыков и систематизированного теоретического и практического материала, изложенного в рубрике «Основные требования к результатам учебной деятельности».

Практические работы без звездочки являются обучающими. Итоговые практические работы отмечены звездочкой и могут быть выполнены в рамках тематического контроля.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА ГЕОГРАФИЯ. МАТЕРИКИ И ОКЕАНЫ (35 ч)

Введение (1 ч)

Географическая оболочка как объект изучения географии. Границы и основные свойства географической оболочки: целостность, ритмичность (суточная, годовая), круговорот веществ и энергии, зональность и азональность.

Раздел I ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМНОГО ШАРА (6 ч)

Тема 1. Общая характеристика природы материков и океанов (5 ч)

Теория литосферных плит. Складчатые области. Глобальные складчатые пояса. Платформы: строение (платформенные плиты и щиты) и их различие по возрасту.

Глобальные формы рельефа Земли: материковые поднятия и океанические впадины. Происхождение равнин (денудационные, аккумулятивные). Происхождение гор (складчатые, глыбовые, складчато-глыбовые, вулканические).

Воздушные массы и основные их типы. Атмосферные фронты. Циклоны и антициклоны, связанные с ними типы погоды.

Климатические пояса Земли (экваториальный, субэкваториальные, тропические, субтропические, умеренные, субарктический и субантарктический, арктический и антарктический). Климатические области и типы климата.

Географические пояса и природные зоны Земли (влажные экваториальные леса, саванны и редколесья, пустыни, вечнозеленые жестколистые леса и кустарники, степи, широколиственные, смешанные и хвойные (тайга) леса, тундра, арктические (антарктические) пустыни). Высотная поясность (на примере Альп).

Виды деятельности

Выполнение практической работы: работа с тематическими картами и анализ географического проявления широтной зональности.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знания:

на уровне представления:

о закономерностях географической оболочки; теории литосферных плит; широтной зональности, азональности, высотной поясности; складчатых областях, строении платформы (кристаллический фундамент, осадочный чехол); горст, грабен, сброс; типах воздушных масс;

основные понятия: географическая оболочка, литосферная плита, складчатый пояс, платформа, платформенная плита, щит; воздушная масса, атмосферный фронт, циклон и антициклон, климатический пояс, природная зона; пустыня;

закономерностей географической оболочки и закона географической зональности;

умения и навыки:

показывать на карте: *литосферные плиты:* Евразийскую, Индо-Австралийскую, Северо-Американскую, Южно-Американскую, Африканскую, Антарктическую, Тихоокеанскую; *складчатые пояса:* Тихоокеанский, Альпийско-Гималайский; *платформы:* Аравийскую, Индостанскую, Восточно-Европейскую, Западно-Сибирскую плиту; *горы:* Скандинавские, Западные и Восточные Гаты, Пиренеи, Куньлунь; *вулкан* Фудзияма; *равнины:* Прикаспийскую низменность, Индо-Гангскую низменность; *плоскогорье* Декан; климатические пояса; природные зоны;

описывать климатические пояса, природные зоны;

объяснять проявления закономерностей развития географической оболочки; циркуляцию атмосферы; причины смены климатических поясов и природных зон; проблемы сохранения природного разнообразия на Земле;

устанавливать взаимосвязи между отдельными компонентами природы;

работать с тематическими картами для анализа географического проявления широтной зональности.

Практическая работа

1. Анализ географического проявления широтной зональности по тематическим картам.

Обобщающее повторение (1 ч)

Раздел II

РЕГИОНАЛЬНЫЙ ОБЗОР ЗЕМНОГО ШАРА (28 ч)

Тема 2. Океаны (2 ч)

Атлантический и Северный Ледовитый океаны. Общая характеристика океанов: особенности географического положения, границы, размеры, изрезанность береговой линии. Острова и их типы, моря, заливы, проливы. Рельеф дна океанов. Течения. Минеральные и биологические ресурсы, их использование и охрана.

Тихий и Индийский океаны. Общая характеристика океанов: особенности географического положения, границы, размеры, изрезанность береговой линии. Острова и их типы, моря, заливы, проливы. Рельеф дна океанов. Схемы течений. Минеральные и биологические ресурсы, их использование и охрана.

Виды деятельности

Работа с картой: определение глубин и протяженности океанов с запада на восток и с севера на юг; составление описания природы и ресурсов океанов; нахождение на карте географических объектов: морей, заливов, проливов, желобов, котловин, течений, островов; выполнение практической работы: сравнительная характеристика двух океанов.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знания:

на уровне представления:

о минеральных и биологических ресурсах океанов;
схеме океанических течений;

основные понятия: материковые, вулканические и коралловые острова;

умения и навыки:

показывать на карте: *моря:* Охотское, Саргассово, Аравийское, Баренцево; *заливы:* Аляска, Персидский; *пролив* Малаккский; *желоба:* Зондский, Чилийский; *котловину* Канадскую; *течения:* Куроисио, Северное Пассатное, Южное Пассатное, Северо-Атлантическое, Лабрадорское, Бразильское; *острова:* Великобритания, Калимантан, Исландия, Японские (Хонсю);

описывать особенности географического положения, природные условия и ресурсы океанов;

объяснять основные черты строения рельефа дна;

определять по карте глубину и протяженность океанов с запада на восток и с севера на юг;

работать с тематическими картами и источниками географической информации для сравнительной характеристики океанов.

Практическая работа

2. Сравнительная характеристика двух океанов (по выбору) по предложенному плану.

Тема 3. Африка (5 ч)

Географическое положение. Географические открытия и исследования материка (Б. Диаш, Васко да Гама, Д. Ливингстон, В. Юнкер и др.).

Тектоническое строение: Африканская платформа, складчатые области. Рельеф. Африка – материк возвышенных равнин. Восточно-Африканские рифты. Полезные ископаемые.

Климат. Африка – самый жаркий материк. Климатические пояса и типы климата.

Внутренние воды. Крупные речные системы, вади, озера, водопады. Артезианские бассейны.

Природные зоны. Опустынивание (зона Сахеля). Охрана природы Африки. Национальные парки.

Виды деятельности

Работа с картой: определение основных черт климата отдельных областей материка, географического положения; нахождение на карте географических объектов Африки: проливов, течений, гор, нагорий и плоскогорий, впадины, вулканов, крупнейших месторождений полезных ископаемых, пустынь, рек, канала, озер, водопадов и водохранилища; работа с контурной картой: нанесение географических объектов; выполнение практической работы: характеристика географического положения Африки.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знания:

на уровне представления:

об истории исследования материка;

особо охраняемых природных территориях материка Африки (национальных парков Вирунга, Салонга, Серенгети);

основные понятия: саванна, рифт, вади, дельта, опустынивание, оазис, мангры, эндемик, дюна, эпифит;

исследователей Африки; климатических поясов и природных зон; характерных представителей и эндемиков животного и растительного мира Африки;

умения и навыки:

показывать на карте: *проливы:* Баб-эль-Мандебский, Мозамбикский; *залив* Аденский; *полуостров* Сомали; *остров* Мадагаскар; *платформу* Африканскую; *течения:* Мозамбикское, Канарское, Бенгельское, Гвинейское; *горы:* Драконовы, Капские; *нагорья* и *плоскогорья:* Эфиопское, Восточно-Африканское, Ахаггар; *впадину* озера Ассаль; *котловину* Конго; *вулканы:* Нгоронгоро, Камерун; крупнейшие месторождения полезных ископаемых; *пустыни:* Сахара, Намиб, Калахари; *реки:* Конго, Нигер, Замбези; *канал* Суэцкий; *озера:* Чад, Виктория, Ньяса, Танганьика; *водопады* Ливингстона; *водохранилище* Насер;

характеризовать особенности географического положения Африки; основные черты тектонического строения и особенности рельефа материка; особенности климата и расположения климатических поясов; особенности внутренних вод; особенности растительности, животного мира и почв природных зон;

объяснять своеобразие растительного и животного мира Африки;

определять по климатическим картам и климатограммам основные черты климата отдельных областей материка;

устанавливать причинно-следственные связи между тектоническим строением и рельефом, географическим положением материка и климатом, климатом и внутренними водами, климатом и природными зонами;

работать с картой при определении географического положения материка, нанесении географических объектов на контурную карту.

Практическая работа

3. Характеристика географического положения Африки и нанесение на контурную карту его элементов.

Тема 4. Австралия и Океания (3 ч)

Австралия и Океания. Географическое положение. Открытие и исследования материка и Океании (В. Янсзон, А. Тасман, Дж. Кук). Тектоническое строение: Австралийская платформа, Восточно-Австралийский складчатый пояс. Особенности рельефа. Полезные ископаемые.

Климатические пояса и типы климата. Австралия – самый сухой материк. Поверхностные воды. Крики. Богатство подземных вод и артезианские бассейны.

Природные зоны. Эндемизм животного и растительного мира Австралии и Океании. Охрана природы Австралии и Океании. Национальные парки.

Виды деятельности

Работа с картой: определение по климатическим картам и климатограммам основных черт климата отдельных областей Австралии и Океании; нахождение на карте географических объектов Австралии и Океании: заливов, островов, полуостровов, гор, равнин, пустынь, рек, вулкана, климатических поясов, природных зон, месторождений полезных ископаемых; выполнение практической работы: характеристика территорий Западно-Австралийского плоскогорья или Большого Водораздельного хребта Австралии.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знания:

на уровне представления:

о/об открытии и истории исследования Австралии и Океании;
природно-исторических районах Океании;

особо охраняемых природных территориях материка (нацио-нальных парках и заповедниках: Блу-Маунтинс, Большая пустыня Виктория, Большой Барьерный риф);

основные понятия: крик, скрэб, реликт;

исследователей Австралии и Океании; климатических поясов и природных зон; характерных представителей и эндемиков животного и растительного мира Австралии и Океании;

умения и навыки:

показывать на карте: *залив* Карпентария; *острова и группы островов:* Большой Барьерный риф, Новая Гвинея, Гавайские, Тасмания, Новая Зеландия; *полуострова:* Кейп-Йорк, Арнемленд; *платформу* Австралийскую; *горы* Австралийские Альпы (г. Косцюшко); *равнины:* Центральную низменность, Западно-Австралийское плоскогорье; *пустыни:* Большая пустыня Виктория, Большая Песчаная; *реки:* Дарлинг, Купер-Крик; *озеро* Эйр-Норт; *вулкан* Килауза; климатические пояса; природные зоны; месторождения полезных ископаемых;

характеризовать особенности географического положения Австралии и Океании; основные черты тектонического строения и особенности рельефа материка; особенности климата и расположения климатических поясов; особенности внутренних вод; особенности растительности, животного мира и почв природных зон;

объяснять своеобразие растительного и животного мира Австралии и Океании;

определять по климатическим картам и климатограммам основные черты климата отдельных областей Австралии и Океании;

устанавливать причинно-следственные связи между тектоническим строением и рельефом, географическим положением материка и климатом, климатом и внутренними водами, климатом и природными зонами;

работать с источниками географической информации и использовать план для физико-географической характеристики и сравнения восточной и западной части Австралии.

Практическая работа

4*. Физико-географическая характеристика территории Западно-Австралийского плоскогорья или Большого Водораздельного хребта Австралии (по выбору).

Тема 5. Антарктида (2 ч)

Особенности географического положения Антарктиды и Антарктики. Размер и береговая линия. Открытие Антарктиды русскими мореплавателями (Ф. Беллинсгаузен, М. Лазарев). Покорение Южного полюса (Р. Амундсен, Р. Скотт).

Основные черты природы. Тектоническое строение и подледный рельеф. Климатообразующие факторы. Особенности климата. Полюс холода. Климатические пояса Антарктики.

Оледенение. Покровные и шельфовые ледники. Запасы пресной воды. Подледные водоемы. Особенности органического мира. Современные исследования. Роль белорусских ученых в исследованиях материка.

Влияние Антарктиды на природу Земли. Проблема озонового слоя. Охрана природы.

Виды деятельности

Работа с картой, нахождение на карте географических объектов Антарктиды: морей, гор, впадины, вулкана, озера, шельфового ледника.

**ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ
УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ**

Знания:

на уровне представления:

об открытии и исследованиях Антарктиды (станции: Восток, Гора Вечерняя);

основные понятия: шельфовый ледник, покровный ледник, антарктическая пустыня, стоковые ветры, антарктический оазис, озоновая дыра;

первооткрывателей материка, белорусских исследователей; климатических показателей; представителей органического мира;

умения и навыки:

показывать на карте: *моря*: Росса, Уэдделла; *полуостров* Антарктический; *платформу* Антарктическую; *горы*: Трансантарктические, Антарктические Анды, массив Винсон; *впадину* Бентли; *вулкан* Эребус; *озеро* Восток; *шельфовый ледник* Росса;

характеризовать особенности географического положения материка; основные черты тектонического строения материка; особенности климата, растительности и животного мира;

объяснять отличие понятий «Антарктида» и «Антарктика»; особенности подледного рельефа, своеобразие растительного и животного мира; влияние Антарктиды на природу Земли;

устанавливать причинно-следственные связи между географическим положением материка и климатом, тектоническим строением и рельефом, климатом и природными зонами.

Тема 6. Южная Америка (5 ч)

Америка – одна часть света и два материка. Географическое положение Южной Америки. История открытия и географические исследования (Х. Колумб, А. Веспуччи, Ф. Магеллан, А. Гумбольдт). Вклад выходцев из Беларуси в исследование материка (И. Домейко).

Тектоническое строение: Южно-Американская платформа, Андийский складчатый пояс. Рельеф: горы, плоскогорья, низменности. Области вулканизма. Полезные ископаемые.

Климатические пояса и типы климатов. Южная Америка – самый влажный материк.

Внутренние воды. Богатство водных ресурсов. Основные речные бассейны. Главные реки и озера, водопады. Амазонка – самая длинная и полноводная река Земли.

Природные зоны. Высотная поясность Анд. Охрана природы и национальные парки.

Виды деятельности

Работа с картой: определение основных черт климата отдельных областей Южной Америки; нахождение на карте географических объектов Южной Америки: островов, пролива, залива, течений, платформы, горы, плато, вулкана, плоскогорий, низменностей, пустыни, рек, канала, водохранилища, озер, солончака, месторождений полезных ископаемых; климатических поясов; природных зон; выполнение практической работы: сравнительная характеристика рек Амазонки и Нила.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знания:

на уровне представления:

об исследовании Южной Америки;

особо охраняемых природных территориях материка (национальных парках: Галапагос, Лос-Глосьярес, Ману);

основные понятия: лагуна, гилея, кампос, пампа, льянос, солончак;

исследователей Южной Америки; климатических поясов и природных зон; характерных представителей и эндемиков животного и растительного мира Южной Америки;

умения и навыки:

показывать на карте: Южную Америку, Латинскую Америку; *острова*: Фолклендские, Огненная Земля; *пролив* Дрейка; *залив* Ла-Плата; *течения*: Перуанское, Фолклендское, Гвианское; *платформу* Южно-Американскую; *гору* Аконкагуа; *плато* Патагония; *вулкан* Котопахи; *плоскогорья*: Бразильское, Гвианское; *низменности*:

Амазонскую, Оринокскую, Лаплатскую; *пустыню* Атакама; *реки*: Парана (водопад Игуасу), Ориноко; *водохранилище* Гури; *озера*: Маракайбо, Титикака; *солончак* Салар-де-Уюни; месторождения полезных ископаемых; климатические пояса; природные зоны;

характеризовать особенности географического положения Южной Америки; основные черты тектонического строения и особенности рельефа материка; особенности климата и расположения климатических поясов; особенности внутренних вод; особенности растительности, животного мира и почв природных зон;

объяснять своеобразие растительного и животного мира Южной Америки;

определять по климатическим картам и климатограммам основные черты климата отдельных областей Южной Америки;

устанавливать причинно-следственные связи между географическим положением материка и климатом, тектоническим строением и рельефом, климатом и внутренними водами, климатом и природными зонами;

работать с источниками географической информации и использовать план для сравнения рек Амазонки и Нила.

Практическая работа

5. Сравнительная характеристика рек Амазонки и Нила по плану.

Тема 7. Северная Америка (5 ч)

Географическое положение. История открытия и географические исследования (Э. Рыжий, В. Беринг, Г. Шелихов).

Тектоническое строение: Северо-Американская платформа, Кордильерский складчатый пояс. Рельеф материка. Влияние древнего оледенения на рельеф материка. Полезные ископаемые.

Климат материка и его особенности. Климатические пояса и типы климата.

Внутренние воды. Особенности водного режима и хозяйственного использования рек. Озера и их типы. Великие Американские озера. Современное оледенение материка. Вечная мерзлота.

Природные зоны, особенности их простираания. Охрана природы и национальные парки.

Виды деятельности

Работа с картой: определение основных черт климата отдельных областей Северной Америки, установление причинно-следственных связей между тектоническими структурами, формами рельефа и полезными ископаемыми; нахождение на карте географических объектов Северной Америки: течений, морей, залива, пролива, островов, полуостровов, платформы, гор, нагорий, плато, вулкана, равнин, впадины, климатических поясов, рек, водопада, озер, природных зон, месторождений полезных ископаемых; выполнение практической работы: установление связи между тектоническими структурами, формами рельефа и полезными ископаемыми.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знания:

на уровне представления:

об истории исследования Северной Америки;

особо охраняемых природных территориях Северной Америки (национальные парки Йеллоустонский, Мамонтова Пещера, Секвойя);

основные понятия: торнадо, каньон, прерия, бедленд, фьорд, вечная мерзлота;

исследователей материка; климатических поясов и природных зон Северной Америки; характерных представителей и эндемиков животного и растительного мира;

умения и навыки:

показывать на карте: *течения*: Калифорнийское, Аляскинское; *морья*: Карибское, Берингово; *залив* Гудзонов; *пролив* Девисов; *острова*: Гренландия, Канадский

Арктический архипелаг, Алеутские; *полуострова*: Лабрадор, Калифорния, Юкатан; *платформу* Северо-Американскую; *горы*: Денали (Мак-Кинли), Скалистые, Аппалачи; *нагорье* Мексиканское; *плато*: Колорадо, Большой Бассейн; *вулкан* Орисаба; *равнины*: Центральные, Великие; *впадину* Долина Смерти; климатические пояса; *реки*: Миссисипи, Святого Лаврентия, Колорадо, Маккензи, Юкон; *канал* Панамский; *водопад* Ниагарский; *озера*: Большое Медвежье, Большое Соленое; природные зоны; месторождения полезных ископаемых;

характеризовать особенности географического положения Северной Америки; основные черты тектонического строения и особенности рельефа материка; особенности климата и расположения климатических поясов; особенности внутренних вод; особенности растительности, животного мира и почв природных зон;

объяснять своеобразие растительного и животного мира Северной Америки;

определять по климатическим картам и климатограммам основные черты климата отдельных областей Северной Америки;

устанавливать причинно-следственные связи между географическим положением материка и климатом, тектоническим строением и рельефом, климатом и внутренними водами, климатом и природными зонами;

работать с тектонической и физической картами для установления причинно-следственных связей между тектоническими структурами, формами рельефа и полезными ископаемыми.

Практическая работа

6. Установление связи между тектоническим строением, рельефом и полезными ископаемыми по тектонической и физической картам (на примере Северной Америки).

Тема 8. Евразия (5 ч)

Географическое положение Евразии. Размеры и конфигурация. Состав территории: Европа и Азия, их регионы. Географические исследования и открытия в Евразии. Путь «из варяг в греки» и Великий шелковый путь. Вклад П. П. Семенова-Тян-Шанского, Н. М. Пржевальского в исследование Азии. Вклад уроженцев Беларуси в исследование Евразии (И. Д. Черский, Б. И. Дыбовский).

Тектоническое строение: древние и молодые платформы, Альпийско-Гималайский и Тихоокеанский складчатые пояса. Основные формы рельефа материка. Роль древних материковых оледенений в формировании рельефа Евразии. Размещение полезных ископаемых.

Климатообразующие факторы Евразии. Климатические пояса и типы климата. Континентальность климата. Особенности формирования муссонных типов климата Евразии. Климатические пояса и типы климата Евразии.

Внутренние воды. Крупнейшие речные системы Евразии. Озера и типы их котловин. Каналы. Современное оледенение. Вечная мерзлота.

Географические пояса и природные зоны Евразии. Зоны арктического, субарктического, умеренного, субтропического, тропического, субэкваториального и экваториального географических поясов. Высотная поясность в Гималаях. Охрана природы и национальные парки.

Виды деятельности

Работа с картой: определение основных черт климата отдельных областей Евразии; нахождение на карте географических объектов Евразии: морей, залива, полуостровов, островов, платформы, гор, нагорий, вулканов, равнины, низменностей, пустынь, рек, озер, водохранилища; выполнение практической работы: сопоставление климатических характеристик Евразии по 50-й параллели северной широты.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Знания:

на уровне представления:

об истории исследования Евразии;
особо охраняемых природных территориях Евразии (национальные парки и заповедники: Сихотэ-Алинский, Репетекский, Казиранга);

основные понятия: континентальность климата, маквис, лёсс;
исследователей Евразии; климатических поясов и природных зон; характерных представителей и эндемиков животного и растительного мира Евразии;

умения и навыки:

показывать на карте: *моря:* Северное, Южно-Китайское; *проливы:* Босфор, Ла-Манш; *залив* Бискайский; *острова* Большие Зондские; *полуострова:* Скандинавский, Пиренейский, Аравийский, Индокитай, Индостан, Камчатка; *платформу* Сибирскую; *горы:* Карпаты, Тянь-Шань; *вулканы:* Ключевская Сопка, Этна; *нагорья:* Тибетское, Памир; *равнины:* Великую Китайскую, Западно-Сибирскую, Месопотамскую низменность; *пустыни:* Гоби, Руб-эль-Хали; *реки:* Рейн, Дунай, Обь, Волгу, Енисей, Лену, Амур, Хуанхэ, Ганг; *озера:* Ладожское, Мертвое море; *водохранилище* Братское;

характеризовать особенности географического положения Евразии; основные черты тектонического строения и особенности рельефа материка; особенности климата и расположения климатических поясов; особенности внутренних вод; особенности растительности, животного мира и почв природных зон;

объяснять своеобразие растительного и животного мира Евразии;

определять по климатическим картам и климатограммам основные черты климата отдельных областей Евразии;

устанавливать причинно-следственные связи между географическим положением материка и климатом, тектоническим строением и рельефом, географическим положением, климатом и природными зонами;

работать с климатическими картами и диаграммами для сопоставления климатических характеристик Евразии по 50-й параллели северной широты.

Практическая работа

7*. Сопоставление климатических характеристик территории Евразии при движении с запада на восток (вдоль 50-й параллели северной широты). Объяснение выявленных различий.

Обобщающее повторение (1 ч)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Геаграфія»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ГЕАГРАФІЯ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Мэта вучэбнага прадмета «Геаграфія» – фарміраваць у вучняў геаграфічную культуру і сістэму ведаў аб прыродных і сацыяльна-эканамічных працэсах у свеце,

асобных рэгіёнах, краінах, Рэспубліцы Беларусь; навучыць іх ужываць геаграфічныя веды ў паўсядзённым жыцці; развіваць кампетэнцыі вучняў: вучэбна-пазнавальную, прыярытэту геаграфічнай інфармацыі, каштоўнасна-сэнсавую, геаграфічных дзеянняў, прасторавага арыентавання і камунікатыўную.

Задачы навучання вучэбнаму прадмету «Геаграфія»:

фарміраванне ў вучняў ведаў пра геаграфічную абалонку Зямлі, тэрытарыяльную арганізацыю эканамічнага жыцця грамадства, узаемадзеянні паміж чалавечым грамадствам і прыродным асяроддзем (вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя);

фарміраванне ўменняў характарызаваць фізіка-геаграфічныя асаблівасці прыроды мацерыкоў і акіянаў, вылучаць агульныя і адметныя тэрытарыяльныя асаблівасці, эканоміка-геаграфічныя паказчыкі асобных краін, асаблівасці геаграфічнага і геапалітычнага становішча тэрыторый, стратэгіі ўстойлівага развіцця чалавецтва і Рэспублікі Беларусь (кампетэнцыя прыярытэту геаграфічнай інфармацыі);

развіццё здольнасцей вучняў бачыць і разумець геаграфічную карціну свету, усведамляць сваю ролю і прызначэнне ў свеце; уменняў выбіраць мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў і ўчынкаў, прымаць рашэнні (каштоўнасна-сэнсавая кампетэнцыя);

фарміраванне ўменняў працаваць з картаграфічнымі крыніцамі інфармацыі: авалоданне практычнымі прыёмамі работы з картай, асэнсаванне зместу карты, развіццё прасторавага ўяўлення; выкарыстоўванне інфармацыі пра геаграфічныя працэсы і з'явы (графічную, статыстычную, даведачную, краязнаўчую) і ажыццяўленне прасторава-тэрытарыяльнай прывязкі (кампетэнцыя прасторавага арыентавання);

развіццё здольнасцей вучняў да камунікатыўнай дзейнасці: геаграфічна аргументаваць вынікі назіранняў працэсаў, якія адбываюцца ў прыродзе і грамадстве, выказваць іх рознымі спосабамі, уменняў выкарыстоўваць міжасобныя формы ўзаемадзеяння і зносін у працэсе навучання (камунікатыўная кампетэнцыя).

У цяперашні час прыярытэтнымі, якія маюць прынцыповае тэарэтычнае і практычнае значэнне, з'яўляюцца наступныя напрамкі: прыродазнаўчае, аксіялагічнае, прасторава-арыентацыйнае, прыкладнае.

Аптымальнымі і эфектыўнымі падыходамі, якія вызначаюць тэарэтычную і метадычную базу вывучэння вучэбнага прадмета «Геаграфія», з'яўляюцца комплексны геаграфічны, прасторавы, сістэмна-дзеясны, прафесійна-кампетэнтнасны, культуралагічны, дэтэрміністычны, даследчы і каштоўнасны.

Базавым з'яўляецца комплексны *геаграфічны падыход*, які прадугледжвае лагічную ўзаемасувязь і ўзаемазалежнасць прыродных з'яў, сацыяльных структур, эканамічных і палітычных працэсаў.

Прасторавы падыход разглядае развіццё краін і міжнародных адносін з пункта гледжання прасторавага фактару.

Сістэмна-дзеясны падыход вызначае неабходнасць паслядоўнага прадстаўлення зместу вучэбнага матэрыялу і вучэбных задач і прадугледжвае арганізацыю вучэбнага супрацоўніцтва розных узроўней (настаўнік – вучань, вучань – вучань, вучань – група).

Прафесійна-кампетэнтнасны падыход накіраваны на фарміраванне ў вучняў асноўных геаграфічных ведаў і развіццё ўменняў і навыкаў, якія маюць практычную і прыкладную значнасць у іх жыцці і будучай прафесійнай дзейнасці.

Культуралагічны падыход дазваляе разгледзець геаграфічнае асяроддзе праз прызму дасягненняў агульначалавечай культуры і накіраваны на развіццё духоўнасці, маралі і гуманістычных якасцей асобы вучня.

У аснове *дэтэрміністычнага падыходу* пакладзена адназначная адпаведнасць прычыны і следства прыродных з'яў і працэсаў.

Даследчы падыход мае на ўвазе пошук, даследаванне і творчасць на вучэбных занятках.

У аснове *каштоўнаснага падыходу* ляжыць арыентацыя на комплекс каштоўнасцей, якія прадстаўлены агульначалавечымі каштоўнасцямі, а таксама паняццямі: Чалавек (абсалютная каштоўнасць), Веды, Айчына, Зямля, Мір.

Кампетэнтнасны падыход інтэгруе названыя падыходы і забяспечвае комплекснае авалоданне вучнямі прадметнымі і метапрадметнымі ведамі і ўменнямі. Кожная з кампетэнцый характарызуецца сваім вучэбным зместам (тэарэтычным і практычным), а таксама асноўнымі відамі дзейнасці:

вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя прадугледжвае валоданне ведамі пра аб'екты вывучэння фізічнай і сацыяльна-эканамічнай геаграфіі і адпаведных уменняў, навыкаў і спосабаў дзейнасці;

кампетэнцыя прыярытэту геаграфічнай інфармацыі прадугледжвае фарміраванне ўменняў характарызаваць фізіка-геаграфічныя асаблівасці прыроды мацерыкоў і акіянаў, вылучаць агульныя і адметныя тэрытарыяльныя асаблівасці, эканоміка-геаграфічныя паказчыкі асобных краін, асаблівасці геаграфічнага і геапалітычнага становішча тэрыторый, стратэгіі ўстойлівага развіцця чалавецтва і Рэспублікі Беларусь;

каштоўнасна-сэнсавая кампетэнцыя прадугледжвае развіццё ўменняў выбіраць мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў і ўчынкаў, прымаць рашэнні, здольнасцей вучняў бачыць і разумець навакольны свет, усведамляць сваю ролю і прызначэнне;

кампетэнцыя геаграфічных дзеянняў забяспечвае фарміраванне вопыту дзейнасці па ўжыванні геаграфічных ведаў і ўменняў у жыццёвых сітуацыях;

кампетэнцыя прасторавага арыентавання забяспечвае фарміраванне ўменняў працаваць з картаграфічнымі крыніцамі інфармацыі, выкарыстоўваць інфармацыю пра геаграфічныя працэсы і з'явы і ажыццяўляць прасторава-тэрытарыяльную прывязку;

камунікатыўная кампетэнцыя рэалізуецца пры дапамозе развіцця здольнасцей вучняў да камунікатыўнай дзейнасці: умення геаграфічна аргументаваць вынікі назіранняў працэсаў, якія адбываюцца ў прыродзе і грамадстве, выказваць іх рознымі спосабамі, уменняў выкарыстоўваць міжасобасныя формы ўзаемадзеяння і зносін у працэсе навучання.

Прынцыпамі адбору зместу навучання з'яўляюцца:

прынцып развіцця прыродазнаўчанавуковага мыслення;

прынцып цэласнага ўяўлення пра свет;

прынцып сувязі тэорыі з практыкай і рэалізацыі праз практычную дзейнасць;

прынцып мінімізацыі тэарэтычных звестак з улікам іх значнасці ў паўсядзённым жыцці;

прынцып узаемасувязі пачуццёвага і лагічнага, рацыянальнага і ірацыянальнага ў працэсе пазнання свету.

Змест вучэбнага матэрыялу для падагульняльнага паўтарэння плануе настаўнік на аснове ўліку засвоеных на працягу года ведаў, уменняў і навыкаў і сістэматызаванага тэарэтычнага і практычнага матэрыялу, выкладзенага ў рубрыцы «Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў».

Практычныя работы без зорачкі з'яўляюцца навучальнымі. Выніковыя практычныя работы пазначаны зорачкай і могуць быць выкананы ў рамках тэматычнага кантролю.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

ГЕАГРАФІЯ. МАЦЕРЫКІ І АКІЯНЫ

(35 гадзін)

Уводзіны (1 гадзіна)

Геаграфічная абалонка як аб'ект вывучэння геаграфіі. Межы і асноўныя ўласцівасці геаграфічнай абалонкі: цэласнасць, рытмічнасць (сутачная, гадавая), кругаварот рэчываў і энергіі, занальнасць і азанальнасць.

Раздзел I
АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ЗЯМНОГА ШАРА
(6 гадзін)

Тэма 1. Агульная характарыстыка прыроды мацерыкоў і акіянаў (5 гадзін)

Тэорыя літасферных пліт. Складкаватыя вобласці. Глобальныя складкаватыя паясы. Платформы: будова (платформенныя пліты і шчыты) і іх адрозненне па ўзросце.

Глобальныя формы рэльефу Зямлі: мацерыковыя ўзняцці і акіянічныя ўпадзіны. Паходжанне раўнін (дэнудацыйныя, акумуляцыйныя). Паходжанне гор (складкаватыя, глыбавыя, складкавата-глыбавыя, вулканічныя).

Паветраныя масы і асноўныя іх тыпы. Атмасферныя франты. Цыклоны і антыцыклоны, звязаныя з імі тыпы надвор'я.

Кліматычныя паясы Зямлі (экватарыяльны, субэкватарыяльныя, трапічныя, субтрапічныя, умераныя, субарктычны і субантарктычны, арктычны і антарктычны). Кліматычныя вобласці і тыпы клімату.

Геаграфічныя паясы і прыродныя зоны Зямлі (вільготныя экватарыяльныя лясы, саваны і рэдкалесі, пустыні, вечназялёныя цвёрдалістыя лясы і хмызнякі, стэпы, шыракалістыя, змешаныя і хвойныя (тайга) лясы, тундра, арктычныя (антарктычныя) пустыні). Вышынная пояснасць (на прыкладзе Альп).

Віды дзейнасці

Выкананне практычнай работы: работа з тэматычнымі картамі і аналіз геаграфічнага праяўлення шыротнай занальнасці.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра заканамернасці геаграфічнай абалонкі; тэорыю літасферных пліт; шыротную занальнасць, азанальнасць, вышынную пояснасць; складкаватыя вобласці, будову платформы (крышталічны падмурак, асадкавы чахол); горст, грабен, скід; тыпы паветраных мас;

асноўныя паняцці: геаграфічная абалонка, літасферная пліта, складкаваты пояс, платформа, платформавая пліта, шчыт, паветраная маса, атмасферны фронт, цыклон і антыцыклон, кліматычны пояс, прыродная зона, пустыня;

заканамернасцей геаграфічнай абалонкі і закону геаграфічнай занальнасці;

уменні і навыкі:

паказваць на карце: *літасферныя пліты:* Еўразійскую, Інда-Аўстралійскую, Паўночна-Амерыканскую, Паўднёва-Амерыканскую, Афрыканскую, Антарктычную, Ціхаакіянскую; *складкаватыя паясы:* Ціхаакіянскі, Альпійска-Гімалайскі; *платформы:* Аравійскую, Індастанскую, Усходне-Еўрапейскую, Заходне-Сібірскую пліту; *горы:* Скандынаўскія, Заходнія і Усходнія Гаты, Пірэнеі, Куньлунь; *вулкан* Фудзіяма; *раўніны:* Прыкаспійскую нізіну, Інда-Гангскую нізіну; *пласкагор'е* Дэкан; кліматычныя паясы; прыродныя зоны;

апісваць кліматычныя паясы, прыродныя зоны;

тлумачыць праяўленні заканамернасцей развіцця геаграфічнай абалонкі; цыркуляцыю атмасферы; прычыны змены кліматычных паясоў і прыродных зон; праблемы захавання прыроднай разнастайнасці на Зямлі;

усталяваць узаемасувязі паміж асобнымі кампанентамі прыроды;

працаваць з тэматычнымі картамі для аналізу геаграфічнага праяўлення шыротнай занальнасці.

Практычная работа

1. Аналіз геаграфічнага праяўлення шыротнай занальнасці па тэматычных картах.

Падагульняльнае паўтарэнне (1 гадзіна)

Раздзел II
РЭГІЯНАЛЬНЫ АГЛЯД ЗЯМНОГА ШАРА
(28 гадзін)

Тэма 2. **Акіяны** (2 гадзіны)

Атлантычны і Паўночны Ледавіты акіяны. Агульная характарыстыка акіянаў: асаблівасці геаграфічнага становішча, межы, памеры, зрэзанасць берагавой лініі. Астравы і іх тыпы, моры, залівы, пралівы. Рэльеф дна акіянаў. Цячэнні. Мінеральныя і біялагічныя рэсурсы, іх выкарыстанне і ахова.

Ціхі і Індыйскі акіяны. Агульная характарыстыка акіянаў: асаблівасці геаграфічнага становішча, межы, памеры, зрэзанасць берагавой лініі. Астравы і іх тыпы, моры, залівы, пралівы. Рэльеф дна акіянаў. Схемы цячэнняў. Мінеральныя і біялагічныя рэсурсы, іх выкарыстанне і ахова.

Віды дзейнасці

Работа з картай: вызначэнне глыбін і працягласці акіянаў з захаду на ўсход і з поўначы на поўдзень; складанне апісання прыроды і рэсурсаў акіянаў; знаходжанне на карце геаграфічных аб'ектаў: мораў, заліваў, праліваў, жалабоў, катлавін, цячэнняў, астравоў; выкананне практычнай работы: параўнальная характарыстыка двух акіянаў.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра мінеральныя і біялагічныя рэсурсы акіянаў;

схему акіянічных цячэнняў;

асноўныя паняцці: мацерыковыя, вулканічныя і каралавыя астравы;

уменні і навыкі:

паказваць на карце: *моры:* Ахоцкае, Саргасава, Аравійскае, Баранцава; *залівы:* Аляска, Фандзі; *праліў* Малакскі; *жалабы:* Зондскі, Чылійскі; *катлавіну* Канадскую; *цячэнні:* Курасія, Паўночнае Пасатнае, Паўднёвае Пасатнае, Паўночна-Атлантычнае, Лабрадорскае, Бразільскае; *астравы:* Вялікабрытанія, Калімантан, Ісландыя, Японскія (Хансю);

апісваць асаблівасці геаграфічнага становішча, прыродныя ўмовы і рэсурсы акіянаў; тлумачыць асноўныя рысы будовы рэльефу дна;

вызначаць па карце глыбіню і працягласць акіянаў з захаду на ўсход і з поўначы на поўдзень;

працаваць з тэматычнымі картамі і крыніцамі геаграфічнай інфармацыі для параўнальнай характарыстыкі акіянаў.

Практычная работа

2. Параўнальная характарыстыка двух акіянаў (на выбар) па прапанаваным плане.

Тэма 3. **Афрыка** (5 гадзін)

Геаграфічнае становішча. Геаграфічныя адкрыцці і даследаванні мацерыка (Б. Дыяш, Васка да Гама, Д. Лівінгстан, В. Юнкер, інш.).

Тэктанічная будова: Афрыканская платформа, складкаватыя вобласці. Рэльеф. Афрыка – мацярык узвышаных раўнін. Усходне-Афрыканскія рыфты. Карысныя выкапні.

Клімат. Афрыка – самы гарачы мацярык. Кліматычныя паясы і тыпы клімату.

Унутраныя воды. Буйныя рачныя сістэмы, вадзі, азёры, вадаспады. Артэзіянскія басейны.

Прыродныя зоны. Апустыньванне (зона Сахеля). Ахова прыроды Афрыкі. Нацыянальныя паркі.

Віды дзейнасці

Работа з картай: вызначэнне асноўных рыс клімату асобных абласцей мацерыка, геаграфічнага становішча; знаходжанне на карце геаграфічных аб'ектаў Афрыкі: праліваў, цячэнняў, гор, нагор'яў і пласкагор'яў, упадзіны, вулканаў, найбуйнейшых радовішчаў карысных выкапняў, пустынь, рэк, каналаў, азёр, вадаспадаў і вадасховішча; работа з контурнай картай: нанясенне геаграфічных аб'ектаў; выкананне практычнай работы: характарыстыка геаграфічнага становішча Афрыкі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра гісторыю даследавання мацерыка;

асабліва ахоўваемыя прыродныя тэрыторыі мацерыка Афрыкі (нацыянальныя паркі Вірунга, Салонга, Серэнгеті);

асноўныя паняцці: савана, рыфт, вадзі, дэльта, апустыньванне, аазіс, мангры, эндэмік, дзюна, эпіфіт;

даследчыкаў Афрыкі; кліматычных паясоў і прыродных зон; характэрных прадстаўнікоў і эндэмікаў жывёльнага і расліннага свету Афрыкі;

уменні і навыкі:

паказваць на карце: *пралівы:* Баб-эль-Мандэбскі, Мазамбікскі; *заліў* Адэнскі; *паўвостраў* Самалі; *востраў* Мадагаскар; *платформу* Афрыканскую; *цячэнні:* Мазамбікскае, Канарскае, Бенгельскае, Гвінейскае; *горы:* Драконавы, Капскія; *нагор'і і пласкагор'і:* Эфіопскае, Усходне-Афрыканскае, Ахагар; *упадзіну* возера Асаль; *катлавіну* Конга; *вулканы:* Нгорангора, Камерун; найбуйнейшыя радовішчы карысных выкапняў; *пустыні:* Сахара, Наміб, Калахары; *рэкі:* Конга, Нігер, Замбезі; *канал* Суэцкі; *азёры:* Чад, Вікторыя, Ньяса, Танганьіка; *вадаспады* Лівінгстона; *вадасховішча* Насер;

характарызаваць асаблівасці геаграфічнага становішча Афрыкі; асноўныя рысы тэктанічнай будовы і асаблівасці рэльефу мацерыка; асаблівасці клімату і размяшчэння кліматычных паясоў; асаблівасці ўнутраных вод; асаблівасці расліннасці, жывёльнага свету і глеб прыродных зон;

тлумачыць своеасаблівасць расліннага і жывёльнага свету Афрыкі;

вызначаць па кліматычных картах і кліматаграмах асноўныя рысы клімату асобных абласцей мацерыка;

устаўляць прычынна-выніковыя сувязі паміж тэктанічнай будовай і рэльефам, геаграфічным становішчам мацерыка і кліматам, кліматам і ўнутранымі водамі, кліматам і прыроднымі зонамі;

працаваць з картай пры вызначэнні геаграфічнага становішча мацерыка, нанясенні геаграфічных аб'ектаў на контурную карту.

Практычная работа

3. Характарыстыка геаграфічнага становішча Афрыкі і нанясенне на контурную карту яго элементаў.

Тэма 4. Аўстралія і Акіянія (3 гадзіны)

Аўстралія і Акіянія. Геаграфічнае становішча. Адкрыццё і даследаванні мацерыка і Акіяніі (В. Янсан, А. Тасман, Дж. Кук). Тэктанічная будова: Аўстралійская платформа, Усходне-Аўстралійскі складкаваты пояс. Асаблівасці рэльефу. Карысныя выкапні.

Кліматычныя паясы і тыпы клімату. Аўстралія – самы сухі мацерык. Паверхневыя воды. Крыкі. Багацце падземных вод і артэзіянскія басейны.

Прыродныя зоны. Эндэмізм жывёльнага і расліннага свету Аўстраліі і Акіяніі. Ахова прыроды Аўстраліі і Акіяніі. Нацыянальныя паркі.

Віды дзейнасці

Работа з картай: вызначэнне па кліматычных картах і кліматаграмах асноўных рыс клімату асобных абласцей Аўстраліі і Акіяніі; знаходжанне на карце геаграфічных

аб'ектаў Аўстраліі і Акіяніі: заліваў, астравоў, паўастравоў, гор, раўнін, пустынь, рэк, вулкана, кліматычных паясоў, прыродных зон, радовішчаў карысных выкапняў; выкананне практычнай работы: характарыстыка тэрыторыі Заходне-Аўстралійскага пласкагор'я або Вялікага водападзельнага хрыбта Аўстраліі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра адкрыццё і гісторыю даследавання Аўстраліі і Акіяніі;
прыродна-гістарычных раёнаў Акіяніі;
пра асабліва ахоўваемыя прыродныя тэрыторыі мацерыка (нацыянальныя паркі і запаведнікі: Блу-Маўнцінс, Вялікая пустыня Вікторыя, Вялікі Бар'ерны рыф);

асноўныя паняцці: крык, скрэб, рэлікт;

даследчыкаў Аўстраліі і Акіяніі; кліматычных паясоў і прыродных зон; характэрных прадстаўнікоў і эндэмікаў жывёльнага і расліннага свету Аўстраліі і Акіяніі;

уменні і навыкі:

паказваць на карце: *заліў* Карпентарыя; *астравы і групы астравоў*: Вялікі Бар'ерны рыф, Новая Гвінея, Гавайскія, Тасманія, Новая Зеландыя; *паўастравы*: Кейп-Ёрк, Арнемленд; *платформу* Аўстралійскую; *горы*: Аўстралійскія Альпы (г. Касцюшка); *раўніны*: Цэнтральную нізіну; Заходне-Аўстралійскае пласкагор'е; *пустыні*: Вялікую пустыню Вікторыя, Вялікую Пясчаную; *рэкі*: Дарлінг, Купер-Крык; *возера* Эйр-Норт; *вулкан* Кілаўэа; кліматычныя паясы; прыродныя зоны; радовішчы карысных выкапняў;

характарызаваць асаблівасці геаграфічнага становішча Аўстраліі і Акіяніі; асноўныя рысы тэктанічнай будовы і асаблівасці рэльефу мацерыка; асаблівасці клімату і размяшчэння кліматычных паясоў; асаблівасці ўнутраных вод; асаблівасці расліннасці, жывёльнага свету і глеб прыродных зон;

тлумачыць своеасаблівасць расліннага і жывёльнага свету Аўстраліі і Акіяніі;

вызначаць па кліматычных картах і кліматаграмах асноўныя рысы клімату асобных абласцей Аўстраліі і Акіяніі;

устаўляць прычынна-выніковыя сувязі паміж тэктанічнай будовай і рэльефам, геаграфічным становішчам мацерыка і кліматам, кліматам і ўнутранымі водамі, кліматам і прыроднымі зонамі;

працаваць з крыніцамі геаграфічнай інфармацыі і выкарыстоўваць план для фізіка-геаграфічнай характарыстыкі і параўнання ўсходняй і заходняй часткі Аўстраліі.

Практычная работа

4*. Фізіка-геаграфічная характарыстыка тэрыторыі Заходне-Аўстралійскага пласкагор'я або Вялікага водападзельнага хрыбта Аўстраліі (на выбар).

Тэма 5. Антарктыда (2 гадзіны)

Асаблівасці геаграфічнага становішча Антарктыды і Антарктыкі. Памер і берагавая лінія. Адкрыццё Антарктыды рускімі мараплаўцамі (Ф. Белінсгаўзен, М. Лазараў). Заваяванне Паўднёвага полюса (Р. Амундсен, Р. Скот).

Асноўныя рысы прыроды. Тэктанічная будова і падледны рэльеф. Кліматаўтваральныя фактары. Асаблівасці клімату. Полюс холаду. Кліматычныя паясы Антарктыкі.

Абледзяненне. Покрыўныя і шэльфавыя леднікі. Запасы прэснай вады. Падледныя вадаёмы. Асаблівасці арганічнага свету. Сучасныя даследаванні. Роля беларускіх вучоных у даследаваннях мацерыка.

Уплыў Антарктыды на прыроду Зямлі. Праблема азнавага слоя. Ахова прыроды.

Віды дзейнасці

Работа з картай, знаходжанне на карце геаграфічных аб'ектаў Антарктыды: мораў, гор, упадзін, вулкана, возера, шэльфавага ледніка.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра адкрыццё і даследаванні Антарктыды (станцыі: Усход, Гара Вячэрняя);

асноўныя паняцці: шэльфавы ляднік, покрывны ляднік, антарктычная пустыня, стокавыя вятры, антарктычны азіс, азоная дзірка;

першаадкрывальнікаў мацерыка, беларускіх даследчыкаў; кліматычных паказчыкаў; прадстаўнікоў арганічнага свету;

уменні і навукі:

паказваць на карце: *моры:* Роса, Уэдэла; паўвостраў Антарктычны; платформу Антарктычную; *горы:* Трансантарктычныя, Антарктычныя Анды, *масіў* Вінсан; *упадзiну* Бэнтлі; *вулкан* Эрэбус; *возера* Усход; *шэльфавы ледавік* Роса;

характарызаваць асаблівасці геаграфічнага становішча мацерыка; асноўныя рысы тэктанічнай будовы мацерыка; асаблівасці клімату, расліннасці і жывёльнага свету;

тлумачыць адрозненне паняццяў «Антарктыда» і «Антарктыка»; асаблівасці падлёднага рэльефу, своеасаблівасць расліннага і жывёльнага свету; уплыў Антарктыды на прыроду Зямлі;

устаўляць прычынна-выніковыя сувязі паміж геаграфічным становішчам мацерыка і кліматам, тэктанічнай будовай і рэльефам, кліматам і прыроднымі зонамі.

Тэма 6. Паўднёвая Амерыка (5 гадзін)

Амерыка – адна частка свету і два мацерыкі. Геаграфічнае становішча Паўднёвай Амерыкі. Гісторыя адкрыцця і геаграфічныя даследаванні (Х. Калумб, А. Веспучы, Ф. Магелан, А. Гумбальт). Уклад выхадцаў з Беларусі ў даследаванне мацерыка (І. Дамейка).

Тэктанічная будова: Паўднёва-Амерыканская платформа, Андыскі складкаваты пояс. Рэльеф: горы, пласкагор'і, нізіны. Вобласці вулканізму. Карысныя выкапні.

Кліматычныя паясы і тыпы клімату. Паўднёвая Амерыка – самы вільготны мацярык.

Унутраныя воды. Багацце водных рэсурсаў. Асноўныя рачныя басейны. Галоўныя рэкі і азёры, вадаспады. Амазонка – самая доўгая і паўнаводная рака Зямлі.

Прыродныя зоны. Вышынная пояснасць Анд. Ахова прыроды і нацыянальныя паркі.

Віды дзейнасці

Работа з картай: вызначэнне асноўных рыс клімату асобных абласцей Паўднёвай Амерыкі; знаходжанне на карце геаграфічных аб'ектаў Паўднёвай Амерыкі: астравоў, праліва, заліва, цячэнняў, платформы, гары, плато, вулкана, пласкагор'яў, нізін, пустыні, рэк, канала, вадасховішча, азёр, саланчака, радовішчаў карысных выкапняў; кліматычных паясоў; прыродных зон; выкананне практычнай работы: параўнальная характарыстыка рэк Амазонкі і Ніла.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра даследаванні Паўднёвай Амерыкі;

асабліва ахоўваемыя прыродныя тэрыторыі мацерыка (нацыянальныя паркі: Галапагос, Лос-Гласьярэс, Ману);

асноўныя паняцці: лагуна, гілея, кампас, пампа, льяна;

саланчакі;

даследчыкаў Паўднёвай Амерыкі; кліматычных паясоў і прыродных зон; характэрных прадстаўнікоў і эндэмікаў жывёльнага і расліннага свету Паўднёвай Амерыкі;

уменнi i навукi:

паказваць на карце: Паўднёвую Амерыку, Лацінскую Амерыку; *астравы*: Фальклэндскія, Вогненная Зямля; *праліў* Дрэйка; *заліў* Ла-Плата; *цячэннi*: Перуанскае, Фальклэндскае, Гвіянскае; *платформу* Паўднёва-Амерыканскую; *гару* Аканкагуа; *плато* Патагонія; *вулкан* Катапахі; *пласкагор'і*: Бразільскае, Гвіянскае; *нізіны*: Амазонскую, Арынокскую; Лаплатскую; *пустыню* Атакама; *рэкі*: Парана (вядаспад Ігуасу), Арынока; *вядасховішча* Гуры; *азёры*: Маракайба, Тытыкака; *саланчак* Салар-дэ-Уюні; радовішчы карысных выкапняў; кліматычныя паясы; прыродныя зоны;

характарызаваць асаблівасці геаграфічнага становішча Паўднёвай Амерыкі; асноўныя рысы тэктанічнай будовы і асаблівасці рэльефу мацерыка; асаблівасці клімату і размяшчэння кліматычных паясоў; асаблівасці ўнутраных вод; асаблівасці расліннасці, жывёльнага свету і глеб прыродных зон;

тлумачыць своеасаблівасць расліннага і жывёльнага свету Паўднёвай Амерыкі;

вызначаць па кліматычных картах і кліматаграмах асноўныя рысы клімату асобных абласцей Паўднёвай Амерыкі;

устанаўліваць прычынна-выніковыя сувязі паміж геаграфічным становішчам мацерыка і кліматам, тэктанічнай будовай і рэльефам, кліматам і ўнутранымі водамі, кліматам і прыроднымі зонамі;

працаваць з крыніцамі геаграфічнай інфармацыі і планам для параўнання рэк Амазонкі і Ніла.

Практычная работа

5. Параўнальная характарыстыка рэк Амазонкі і Ніла па плане.

Тэма 7. Паўночная Амерыка (5 гадзін)

Геаграфічнае становішча. Гісторыя адкрыцця і геаграфічныя даследаванні (Э. Рыжы, В. Берынг, Г. Шэліхаў).

Тэктанічная будова: Паўночна-Амерыканская платформа, Кардыльерскі складкаваты пояс. Рэльеф мацерыка. Уплыў старажытнага абледзянення на рэльеф мацерыка. Карысныя выкапні.

Клімат мацерыка і яго асаблівасці. Кліматычныя паясы і тыпы клімату.

Унутраныя воды. Асаблівасці воднага рэжыму і гаспадарчага выкарыстання рэк. Азёры і іх тыпы. Вялікія Амерыканскія азёры. Сучаснае абледзяненне мацерыка. Вечная мерзлата.

Прыродныя зоны, асаблівасці іх распасцірання. Ахова прыроды і нацыянальныя паркі.

Вiды дзейнасцi

Работа з картай: вызначэнне асноўных рыс клімату асобных абласцей Паўночнай Амерыкі, устанаўленне прычынна-выніковых сувязей паміж тэктанічнымі структурамі, формамі рэльефу і карыснымі выкапнямі; знаходжанне на карце геаграфічных аб'ектаў Паўночнай Амерыкі: цячэнняў, мораў, заліва, праліва, астравоў, паўастравоў, платформы, гор, нагор'яў, плато, вулкана, раўнін, упадзіны, кліматычных паясоў, рэк, вядаспаду, азёр, прыродных зон, радовішчаў карысных выкапняў; выкананне практычнай работы: устанаўленне сувязі паміж тэктанічнымі структурамі, формамі рэльефу і карыснымі выкапнямі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра гісторыю даследавання Паўночнай Амерыкі;

асабліва ахоўваемыя прыродныя тэрыторыі Паўночнай Амерыкі (нацыянальных парках (Елаўстонскі, Мамантава Пячора, Секвоя);

асноўныя паняцці: тарнада, каньён, прэрыя, бедленд, фіёрд, вечная мерзлата;

даследчыкаў мацерыка; кліматычных паясоў і прыродных зон Паўночнай Амерыкі; характэрных прадстаўнікоў і эндэмікаў жывёльнага і расліннага свету;

уменні і навукі:

паказваць на карце: *цячэнні*: Каліфарнійскае, Аляскінскае; *моры*: Карыбскае, Берынгава; *заліў* Гудзонаў; *праліў* Дэвісаў; *астравы*: Грэнландыя, Канадскі Арктычны архіпелаг, Алеуцкія; *паўастравы*: Лабрадор, Каліфорнія, Юкатан; *платформу* Паўночна-Амерыканскую; *горы*: Дэна (Мак-Кінлі), Скалістыя, Апалачы; *нагор'е* Мексіканскае; *плато* Каларада, Вялікі Басейн; *вулкан* Арысаба; *раўніны*: Цэнтральныя, Вялікія; *упадзін* Даліна Смерці; кліматычныя паясы; *рэкі*: Місісіпі, Святога Лаўрэнція, Каларада, Макензі, Юкан; *канал* Панамскі; *вадаспад* Ніягарскі; *азёры*: Вялікае Мядзведжае, Вялікае Салёнае; прыродныя зоны; радовішчы карысных выкапняў;

характарызаваць асаблівасці геаграфічнага становішча Паўночнай Амерыкі; асноўныя рысы тэктанічнай будовы і асаблівасці рэльефу мацерыка; асаблівасці клімату і размяшчэння кліматычных паясоў; асаблівасці ўнутраных вод; асаблівасці расліннасці, жывёльнага свету і глеб прыродных зон;

тлумачыць своеасаблівасць расліннага і жывёльнага свету Паўночнай Амерыкі;

вызначаць па кліматычных картах і кліматаграмах асноўныя рысы клімату асобных абласцей Паўночнай Амерыкі;

устаўляць прычынна-выніковыя сувязі паміж геаграфічным становішчам мацерыка і кліматам, тэктанічнай будовай і рэльефам, кліматам і ўнутранымі водамі, кліматам і прыроднымі зонамі;

працаваць з тэктанічнай і фізічнай картамі для ўстаўлення прычынна-выніковых сувязей паміж тэктанічнымі структурамі, формамі рэльефу і карыснымі выкапнямі.

Практычная работа

6. Устаўленне сувязі паміж тэктанічнай будовай, рэльефам і карыснымі выкапнямі па тэктанічнай і фізічнай картах (на прыкладзе Паўночнай Амерыкі).

Тэма 8. Еўразія (5 гадзін)

Геаграфічнае становішча Еўразіі. Памеры і канфігурацыя. Склад тэрыторыі: Еўропа і Азія, іх рэгіёны. Геаграфічныя даследаванні і адкрыцці ў Еўразіі. Шлях «з варагаў у грэкі» і Вялікі шаўковы шлях. Уклад П. П. Сямёнава-Цян'я-Шанскага, М. М. Пржэвальскага ў даследаванні Азіі. Уклад ураджэнцаў Беларусі ў даследаванні Еўразіі (І. Д. Чэрскі, Б. І. Дыбоўскі).

Тэктанічная будова: старажытныя і маладыя платформы, Альпійскай-Гімалайскай і Ціхаакіянскай складкаватыя паясы. Асноўныя формы рэльефу мацерыка. Роля старажытных мацерыковых абледзяненняў у фарміраванні рэльефу Еўразіі. Размяшчэнне карысных выкапняў.

Кліматаўтваральныя фактары Еўразіі. Кліматычныя паясы і тыпы клімату. Кантынентальнасць клімату. Асаблівасці фарміравання мусонных тыпаў клімату Еўразіі. Кліматычныя паясы і тыпы клімату Еўразіі.

Унутраныя воды. Найбуйнейшыя рачныя сістэмы Еўразіі. Азёры і тыпы іх катлавін. Каналы. Сучаснае зледзяненне. Вечная мерзлата.

Геаграфічныя паясы і прыродныя зоны Еўразіі. Зоны арктычнага, субарктычнага, умеранага, субтрапічнага, трапічнага, субэкватарыяльнага і экватарыяльнага геаграфічных паясоў. Вышынная пояснасць у Гімалаях. Ахова прыроды і нацыянальныя паркі.

Віды дзейнасці

Работа з картай: вызначэнне асноўных рыс клімату асобных абласцей Еўразіі; знаходжанне на карце геаграфічных аб'ектаў Еўразіі: мораў, заліва, паўастравой, астравой, платформы, гор, нагор'я, вулканаў, раўніны, нізін, пустыняў, рэк, азёр, вадасховішча; выкананне практычнай работы: супастаўленне кліматычных характарыстык Еўразіі па 50-й паралелі паўночнай шыраты.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Веды:

на ўзроўні ўяўлення:

пра гісторыю даследавання Еўразіі;

асабліва ахоўваемыя прыродныя тэрыторыі Еўразіі (нацыянальныя паркі і запаведнікі: Сіхатэ-Алінскі, Рэпетэцкі, Казіранга);

асноўныя паняцці: кантынентальнасць клімату, маквіс, лёс;

даследчыкаў Еўразіі; кліматычных паясоў і прыродных зон; характэрных прадстаўнікоў і эндэмікаў жывёльнага і расліннага свету Еўразіі;

уменні і навывкі:

паказваць на карце: *моры*: Паўночнае, Паўднёва-Кітайскае; *пралівы*: Басфор, Ла-Манш; *заліў* Біскайскі; *паўастравы*: Скандынаўскі, Пірэнейскі, Аравійскі, Індакітай, Індастан, Камчатку; *астравы*: Вялікія Зондскія; *платформу* Сібірскую; *горы*: Карпаты, Цянь-Шань; *вулканы*: Ключаўскую Сопку, Этна; *нагор'і*: Тыбецкае, Памір; *раўніны*: Вялікую Кітайскую, Заходне-Сібірскую; Месапатамскую нізіну; *пустыні*: Гобі, Руб-эль-Халі; *рэкі*: Рэйн, Дунай, Об, Волгу, Енісей, Лену, Амур, Хуанхэ, Ганг; *азёры*: Ладажскае, Мёртвае мора; *вадасховішча* Брацкае;

характарызаваць асаблівасці геаграфічнага становішча Еўразіі; асноўныя рысы тэктанічнай будовы і асаблівасці рэльефу мацерыка; асаблівасці клімату і размяшчэння кліматычных паясоў; асаблівасці ўнутраных вод; асаблівасці расліннасці, жывёльнага свету і глеб прыродных зон;

тлумачыць своеасаблівасць расліннага і жывёльнага свету Еўразіі;

вызначаць па кліматычных картах і кліматаграмах асноўныя рысы клімату асобных абласцей Еўразіі;

устаўляць прычынна-выніковыя сувязі паміж геаграфічным становішчам мацерыка і кліматам, тэктанічнай будовай і рэльефам, геаграфічным становішчам, кліматам і прыроднымі зонамі;

працаваць з кліматычнымі картамі і дыяграмамі для супастаўлення кліматычных характарыстык Еўразіі па 50-й паралелі паўночнай шыраты.

Практычная работа

7*. Супастаўленне кліматычных характарыстык тэрыторыі Еўразіі пры руху з захаду на ўсход (уздоўж 50-й паралелі паўночнай шыраты). Тлумачэнне выяўленых адрозненняў.

Падагульняльнае паўтарэнне (1 гадзіна)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

Учебная программа по учебному предмету «Биология» для VII класса учреждений общего среднего образования с русским языком обучения и воспитания

БИОЛОГИЯ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Цель изучения биологии – формирование у учащихся современного научного мировоззрения, необходимого для понимания явлений и процессов, происходящих в природе, в жизнедеятельности собственного организма, в различных областях народного

хозяйства, для продолжения образования, будущей профессиональной деятельности; развитие умений определять, характеризовать, сравнивать и обобщать изучаемые объекты и явления; создание условий для возможности осознанного выбора индивидуальной образовательной траектории, способствующей последующему профессиональному самоопределению, в соответствии с индивидуальными интересами учащегося.

Задачи учебного предмета биологии:

овладение системой знаний о молекулярных и структурно-функциональных основах жизни, размножении и развитии организмов основных царств, об экосистемах, биоразнообразии, эволюции, что необходимо для осознания ценности всего живого на Земле;

формирование на базе знаний о живой природе научной картины мира;

формирование экологической грамотности людей, знающих биологические закономерности, связи между живыми организмами, их эволюцию, причины и ценность видового разнообразия;

установление гармонических отношений с природой, самим собой, формирование норм и правил экологической этики, ответственного отношения к живой природе как основе экологического воспитания;

формирование генетической грамотности как основы здорового образа жизни, сохранения психического, физического, нравственного здоровья человека;

ознакомление с фундаментальными законами и принципами существования живой природы, сообществ, организмов;

формирование знаний о строении: бактерий, протистов, грибов, лишайников, споровых и покрытосеменных растений, животных, человека;

формирование информационной компетенции, умения работать с различными источниками информации;

развитие личности учащегося, стремления применить биологические знания на практике, участвовать в практической деятельности в области медицины, сельского хозяйства, биотехнологии, рационального природопользования и охраны природы.

Биологическое образование призвано формировать у подрастающего поколения понимание жизни в любом ее проявлении как наивысшей ценности. Биология входит в число естественных наук, изучающих природу, а также пути познания человеком природы. Помимо мировоззренческого значения, в ее основе лежат мероприятия по поддержанию здоровья человека, его безопасности и производственной деятельности в любой отрасли народного хозяйства.

В настоящее время приоритетными, имеющими принципиальное теоретическое и практическое значение, являются следующие направления:

эколога-природоохранительное (роль биологии в сохранении биосферы, биологического разнообразия, в предотвращении экологических бедствий);

эволюционное (происхождение и эволюция живых организмов);

сохранение личного здоровья и здоровья человека, здоровьесохраняющей среды жизни.

В отборе содержания учебного материала были использованы следующие подходы:

культурологический подход позволяет в полной мере сохранить фундаментальные критерии биологического знания, его цельность и преемственность. Смысл культурологического подхода в преподавании учебного предмета «Биология» заключается в подготовке информированного, компетентного выпускника, осознающего себя в общекультурном контексте, готового продолжить образование, жить и трудиться в новых социально-экономических условиях;

лично ориентированный подход предполагает наполнение программ учебным содержанием, значимым для каждого учащегося в повседневной жизни, важным для формирования адекватного поведения человека в окружающей среде;

деятельностный подход реализуется на основе максимального включения в образовательный процесс практического компонента учебного содержания – лабораторных и практических работ, демонстрационных и лабораторных опытов, экскурсий.

С точки зрения требований обучения учащихся в образовательном процессе используются следующие виды компетенций:

учебно-познавательная компетенция – готовность учащегося к самостоятельной познавательной деятельности: целеполаганию, планированию, анализу, рефлексии, самооценке учебно-познавательной деятельности, умению отличать факты от домыслов, владению измерительными навыками, использованию вероятностных, статистических и иных методов познания;

исследовательская компетенция – совокупность знаний, умений, способов деятельности, позволяющих учащемуся быть в позиции исследователя по отношению к окружающему миру, выражающаяся через восприимчивость окружающего мира, умение распознать и разрешить проблемную ситуацию с любым природным объектом или явлением, используя для этого различные источники информации. В основе исследовательской компетентности лежит понятие «умения» как готовность личности к определенным действиям и операциям в соответствии с поставленной целью, на основе имеющихся знаний и навыков;

информационная компетенция – готовность учащегося самостоятельно работать с биологической информацией различных источников, искать, анализировать и отбирать необходимую информацию, организовывать, преобразовывать, сохранять и передавать ее. Она обеспечивает навыки деятельности учащихся по отношению к информации, содержащейся в учебном предмете «Биология», а также в окружающем мире.

Предметные компетенции:

экологическая компетентность – способность экологически мыслить; применять экологические знания, умения и навыки, опыт практической экологической деятельности для решения различных ситуаций экологического характера; соблюдение норм и правил поведения в природе;

природоведческая компетенция – способность формирования положительных чувств к живым организмам, которые, в свою очередь, будут мотивировать гуманное поведение учащихся в окружающей среде и приобретение опыта экологической деятельности;

здоровьесберегающая компетенция – ценностное отношение к здоровью, как основе всей жизнедеятельности человека, способности к усвоению здоровьесберегающих знаний, умений и навыков, готовности к проявлению опыта здоровьесбережения в повседневной деятельности;

естественнонаучная компетенция включает соответствующие биологические знания, умения, навыки, опыт творческой преобразовательной деятельности в области природа – человек – природа.

Основополагающими при отборе содержания и конструирования учебного предмета «Биология» являются следующие принципы:

Принцип научности – соответствие содержания уровня учебного материала уровню современного развития биологических наук; достоверность изложения фактов, законов, принципов и теорий.

Глубина научной интерпретации биологических фактов и явлений ограничивается *принципом доступности*. Доступность содержания проявляется наличием логических связей между элементами знаний.

Принцип системности и систематичности – стройная логическая последовательность изложения научных фактов, гипотез, теорий и фактов; наличие их анализа и обобщения использования различных форм логического мышления.

Принцип историзма – предполагает наличие в содержании учебного предмета материалов, знакомящих учащихся с ролью биологических наук в системе наук, раскрывающих их достижения.

Принцип реализации внутрипредметных и межпредметных связей – раскрытие в содержании учебной программы взаимосвязи с другими предметными знаниями, умениями и навыками.

Принцип связи обучения с жизнью – показывает практическую роль биологических знаний в жизни человека. Благодаря осуществлению этого принципа, учащиеся осознают ценность и полезность биологического образования. Этот принцип требует раскрытия прикладного значения биологических знаний.

В учреждениях образования на II и III ступенях общего среднего образования предусмотрено изучение следующих систематических курсов учебного предмета «Биология»:

Биология (Введение в биологию) – VI класс.

Биология (Живые организмы в среде своего обитания. Бактерии. Протисты. Грибы. Лишайники. Растения) – VII класс.

Биология (Живые организмы в среде своего обитания. Животные) – VIII класс.

Биология (Человек и его здоровье) – IX класс.

Биология (Общие биологические закономерности) – X и XI классы.

Раздел «Живые организмы в среде своего обитания. Бактерии. Протисты. Грибы. Лишайники. Растения» включает сведения об отличительных признаках живых организмов, их многообразии, системе органического мира, бактериях, протистах, грибах, лишайниках, растениях. Содержание раздела представлено на основе эколого-эволюционного и функционального подходов, в соответствии с которыми акценты в изучении организмов переносятся с особенностей строения отдельных представителей на раскрытие процессов их жизнедеятельности, приспособленности к среде обитания, усложнения в ходе исторического развития, роли в экосистемах и жизни человека.

Содержание учебных занятий и используемые формы и методы обучения должны быть направлены на усвоение учащимися знаниевого и деятельностного компонентов, развитие личности учащегося и реализацию воспитательного потенциала биологии.

Важным аспектом обучения является организация и стимулирование учителем активной познавательной деятельности учащихся. В ходе учебных занятий рекомендуется создать ситуации, в которых учащиеся будут не только усваивать знания, но и пытаться применять их при разрешении различных жизненных ситуаций. Как один из способов активизации познавательной деятельности учащихся хорошо зарекомендовало себя обучение на основе создания проблемных ситуаций, постановки проблемных задач. Развитию биологического мышления учащихся содействует также включение на регулярной основе в процесс обучения решение познавательных задач.

Особое внимание следует обратить на использование в образовательном процессе различных видов деятельности: работа с различными источниками информации (работа с учебными пособиями, таблицами и инструкциями, электронными средствами обучения), совместное выполнение заданий учителя, участие в дискуссии по проблемным ситуациям, выполнение лабораторных и практических работ. Особое внимание следует обратить на формирование у учащихся умений наблюдать, описывать биологические объекты, планировать и проводить простые опыты и эксперименты, решать биологические задачи разных типов сложности и содержания, раскрывать и устанавливать причинно-следственные связи, работать с определителями.

Большим потенциалом в усвоении понятий, развитии образных представлений учащихся обладает использование всех видов наглядности на уроках: таблиц, рисунков, аппликаций, схем, моделей, муляжей, аудио- и видеоматериалов, гербария, влажных препаратов, натуральных объектов.

Интенсификации процесса обучения и повышению его эффективности будет содействовать использование компьютерной и мультимедийной техники, интерактивных досок и электронных средств обучения.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

(2 ч в неделю; всего 70 ч, из них 5 ч – резервное время)

Введение (1 ч)

Роль биологических знаний в жизни человека.

Жизнь на Земле (4 ч)

Многообразие живых организмов и условия их существования. Многообразие организмов. Свойства жизни. Понятие о среде и условиях существования организмов. Факторы среды. Действие факторов среды на организмы. Среда жизни: наземно-воздушная, водная, почвенная, живой организм как среда обитания. Приспособления организмов к среде обитания.

Сообщества живых организмов. Понятие о сообществах живых организмов. Связи организмов в сообществах. Понятие о цепи питания. Понятие об экосистеме. Наземные и водные экосистемы. Функции разных видов организмов в экосистеме. Понятие о круговороте веществ в экосистеме.

Демонстрации: таблицы, схемы, видеоролики, отражающие многообразие организмов на Земле, среды жизни и приспособления организмов к среде обитания, структуру экосистемы, примеры наземных и водных экосистем.

Экскурсии

1. Наземная (или водная) экосистема (проводить в удобное время).

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать на уровне представления:

о многообразии живых организмов;

средах жизни;

факторах среды и их влиянии на организмы;

приспособлении организмов к среде обитания;

экосистеме, наземных и водных экосистемах;

функциях организмов в экосистеме;

уметь:

называть среды жизни;

характеризовать условия жизни организмов в той или иной среде;

объяснять функции организмов в экосистеме;

характеризовать связи организмов в экосистеме;

приводить примеры организмов, обитающих в той или иной среде, приспособлений организмов к среде обитания;

сравнивать условия жизни организмов в разных средах;

владеть терминами и понятиями: среда обитания, сообщества живых организмов, экосистема, цепи питания.

Бактерии (5 ч)

Бактерии – прокариотические организмы. Распространение и условия жизни бактерий. Многообразие форм, особенности строения и процессов жизнедеятельности бактерий. Понятие о бактериях – гетеротрофах, (сапротрофах, паразитах и симбионтах) и бактериях – автотрофах. Размножение бактерий. Спорообразование у бактерий.

Роль бактерий в природе. Участие в круговороте веществ, почвообразовании, санитарная роль бактерий, участие бактерий в создании полезных ископаемых.

Бактерии в жизни человека. Роль бактерий-симбионтов в жизни человека. Использование бактерий в приготовлении пищевых продуктов, производстве молочнокислых продуктов, корма для животных, лекарственных средств, в очистных сооружениях.

Порча продуктов питания, корма животных, поражение домашних животных и культурных растений. Методы борьбы с бактериями.

Бактерии – возбудители болезней человека. Бактериальные заболевания (чума, холера, коклюш, дифтерия, скарлатина, столбняк, туберкулез и др.). Профилактика бактериальных заболеваний.

Цианобактерии. Особенности строения и жизнедеятельности. Роль в экосистемах.

Демонстрации: таблицы, видеоролики, отражающие строение и жизнедеятельность бактерий, использование бактерий в промышленности, инфекционные болезни человека, животных и растений; препараты корней бобовых растений с клубеньками.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

распространение и среды жизни бактерий;

особенности строения бактериальных клеток;

основные процессы жизнедеятельности бактерий;

методы профилактики инфекционных болезней;

уметь:

называть отличительные признаки бактерий;

объяснять отличия бактерий от других организмов;

характеризовать условия жизни бактерий;

характеризовать роль бактерий в экосистемах и значение в жизни человека;

распознавать на рисунках, таблицах бактерий разной формы;

приводить примеры полезных и болезнетворных бактерий, примеры бактериальных заболеваний человека;

анализировать текст учебного пособия, выделять главное в определенном фрагменте, ставить вопросы к фрагменту текста;

анализировать рисунки в учебном пособии и использовать полученную информацию для объяснения особенностей строения бактерий, процессов их жизнедеятельности;

использовать приобретенные знания о бактериях для профилактики бактериальных заболеваний и предотвращения отравлений, вызываемых бактериями;

владеть терминами и понятиями: бактерии, цианобактерии, прокариоты, гетеротрофы, сапротрофы, автотрофы, паразиты, болезнетворные бактерии, симбиоз.

Протисты (6 ч)

Общая характеристика протистов как эукариотических организмов.

Гетеротрофные протисты. Среда обитания, особенности строения и жизнедеятельности на примере амёбы обыкновенной, инфузории туфельки.

Роль гетеротрофных протистов в экосистемах и жизни человека. Паразитические протисты.

Автотрофные и автогетеротрофные протисты. Общая характеристика водорослей как фотосинтезирующих организмов. Одноклеточные (хлорелла, хламидомонада) и многоклеточные (спирогира, ульва, ламинария) водоросли. Приспособления водорослей к среде обитания.

Значение водорослей в экосистемах, использование человеком.

Демонстрации: таблицы, видеоролики, отражающие условия жизни, строение и жизнедеятельность протистов, их использование человеком.

Лабораторные работы

1. Строение инфузории туфельки.

2. Строение водорослей на примере спирогиры.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

распространение и среды жизни протистов;

особенности строения протистов;

основные процессы жизнедеятельности протистов;
роль протистов в экосистемах, использование человеком;
уметь:
называть отличительные признаки протистов;
объяснять отличия протистов от других организмов;
характеризовать условия жизни разных групп протистов, основные процессы жизнедеятельности разных групп протистов, роль протистов в экосистемах;
описывать основные отличия протистов от других групп организмов;
распознавать на рисунках, таблицах протисты, приведенные в учебном пособии;
приводить примеры гетеротрофных, автотрофных и автогетеротрофных протистов, болезнетворных протистов;
анализировать текст учебного пособия, выделять главное в определенном фрагменте, ставить вопросы к фрагменту текста;
анализировать рисунки в учебном пособии и использовать полученную информацию для объяснения особенностей строения протистов разных групп, процессов их жизнедеятельности;
работать с микроскопом, изучать микропрепараты, анализировать полученные результаты и делать выводы;
выполнять лабораторные и практические работы по инструктивным карточкам;
использовать приобретенные знания и умения о протистах для профилактики заболеваний, вызываемых протистами;
владеть терминами и понятиями: протисты, эукариоты, гетеротрофные протисты, автотрофные протисты, автогетеротрофные протисты, водоросли.

Грибы. Лишайники (7 ч)

Общая характеристика грибов. Распространение, особенности строения и жизнедеятельности грибов.

Шляпочные грибы и их многообразие. Особенности строения и жизнедеятельности шляпочных грибов. Съедобные и ядовитые грибы. Отравление грибами. Меры предосторожности при сборе и использовании грибов. Первая помощь при отравлении грибами.

Плесневые грибы и дрожжи. Особенности строения и жизнедеятельности на примере мукора, пеницилла и пекарских дрожжей.

Роль грибов в экосистемах. Участие в круговороте веществ, почвообразовании, санитарная роль. Симбиоз грибов с растениями. Грибы-паразиты, вызывающие болезни растений и животных.

Значение грибов в жизни человека. Употребление в пищу. Культивирование шляпочных грибов. Получение антибиотиков, витаминов и других лекарственных средств. Использование грибов в хлебопечении и сыроварении, виноделии, приготовлении кефира.

Отрицательная роль грибов. Разрушение изделий из древесины, кожи, бумаги. Повреждение продуктов питания. Поражение сельскохозяйственных растений и домашних животных. Грибковые заболевания человека (микроспория и другие микозы).

Лишайники. Лишайники – симбиотические организмы. Строение таллома, питание, размножение лишайников. Роль в природе, использование человеком. Лишайники – биоиндикаторы чистоты воздушной среды.

Демонстрации: таблицы, видеоролики, отражающие распространение, особенности строения и жизнедеятельности грибов; роль грибов в экосистемах. Муляжи, натуральные плодовые тела шляпочных грибов. Фрагменты субстрата (хлеб, сыр, томатная паста, повидло) с плесневыми грибами; органы растений, пораженных грибами-паразитами. Коллекции лишайников; видеоролики, отражающие грибковые заболевания человека.

Лабораторные работы

3. Строение плесневых грибов на примере микропрепаратов мукора (пеницилла).

Практические работы

1. Строение плодового тела шляпочных грибов.

Экскурсии

2. Многообразие лишайников (проводить в удобное время).

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

распространение и среды жизни грибов и лишайников;

особенности строения грибов и лишайников;

основные процессы жизнедеятельности грибов и лишайников;

роль грибов в экосистемах, значение в жизни человека;

основные съедобные и ядовитые грибы Беларуси;

уметь:

называть отличительные признаки грибов и лишайников;

объяснять отличия грибов и лишайников от других организмов;

характеризовать условия жизни грибов, лишайников;

характеризовать роль грибов и лишайников в экосистемах и значение в жизни человека;

распознавать на рисунках, таблицах, в природе плесневые и шляпочные грибы, дрожжи, съедобные и ядовитые грибы, лишайники;

приводить примеры плесневых и шляпочных грибов, грибов, вызывающих болезни растений и животных, грибковых заболеваний человека;

анализировать текст учебного пособия, выделять главное в определенном фрагменте;

ставить вопросы к фрагменту текста;

анализировать рисунки в учебном пособии и использовать полученную информацию для объяснения особенностей строения грибов и лишайников, процессов их жизнедеятельности;

работать с микроскопом, готовить и изучать микропрепараты, анализировать полученные результаты и делать выводы;

выполнять лабораторные работы по инструктивным карточкам;

использовать приобретенные знания и умения о грибах для профилактики грибковых заболеваний и предотвращения отравлений, вызываемых грибами, профилактики порчи продуктов питания грибами;

проводить опыты и наблюдения за жизнедеятельностью грибов;

оказывать первую помощь при отравлении грибами;

владеть терминами и понятиями: грибы, плесневые грибы, дрожжи, шляпочный гриб, грибы-паразиты, гифа, мицелий, плодовое тело, спора, лишайник.

Общая характеристика растений (4 ч)

Основные признаки растений. Особенности строения клеток растений. Распространение и среда обитания растений. Представление о тканях растений (покровные, проводящие, механические, основные и образовательные). Многообразие растений. Жизненные формы растений (деревья, кустарники, кустарнички, травянистые растения). Роль растений в природе.

Демонстрации: живые (комнатные или оранжерейные) и гербарные экземпляры растений, таблицы и видеоролики, демонстрирующие особенности строения растений, многообразие растений на Земле, жизненные формы растений, споровые и семенные растения.

Лабораторные работы

4. Строение эпидермиса листа комнатного растения.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

распространение и среды жизни растений;

отличительные признаки растений;

особенности строения клеток растений;

роль растений в природе;

уметь:

называть отличительные признаки растений;

объяснять отличия растений от других организмов;

распознавать на рисунках разные жизненные формы растений;

приводить примеры известных видов растений: деревьев, кустарников, травянистых растений;

использовать приобретенные знания и умения о растениях для обоснования их роли в существовании всех живых организмов на Земле, в том числе человека;

анализировать текст учебного пособия, выделять главное в определенном фрагменте, ставить вопросы к фрагменту текста;

выполнять лабораторные и практические работы по инструктивным карточкам;

владеть терминами и понятиями: растение, автотроф, орган, вегетативные органы, ткань, жизненная форма.

Споровые растения (6 ч)

Понятие о споровых растениях.

Мхи. Распространение и среда обитания мхов. Листостебельные мхи (зеленые и сфагновые): особенности строения и процессов жизнедеятельности. Роль мхов в образовании болотных экосистем. Образование и использование торфа. Роль мхов в природе, использование мхов.

Папоротники, хвощи, плауны. Распространение, особенности строения и процессов жизнедеятельности. Разнообразие папоротников, хвощей, плаунов. Роль в экосистемах, использование человеком.

Демонстрации: таблицы, живые и гербарные экземпляры мхов, хвощей, плаунов и папоротников; видеоролики, отражающие распространение, особенности строения и жизнедеятельности споровых растений, торф и продукты его переработки; отпечатки вымерших папоротников.

Лабораторные работы

5. Строение кукушкина льна и сфагнума.

Практические работы

2. Сравнение внешнего строения папоротника и хвоща.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

распространение и среды жизни мхов, хвощей, плаунов, папоротников;

особенности строения мхов, хвощей, плаунов, папоротников, приспособления их к среде обитания;

основные процессы жизнедеятельности мхов, хвощей, плаунов, папоротников;

роль мхов, хвощей, плаунов, папоротников в экосистемах и использование человеком;

уметь:

называть отличительные признаки мхов, хвощей, плаунов, папоротников;

объяснять различия мхов, хвощей, плаунов, папоротников между собой и их отличие от семенных растений;

- характеризовать условия жизни мхов, хвощей, плаунов, папоротников;
- характеризовать роль мхов, хвощей, плаунов, папоротников в экосистемах и использование человеком;
- использовать приобретенные знания и умения о: мхах для обоснования их роли в формировании болотных экосистем, в заболачивании почвы и предотвращении этого процесса; папоротниках для использования их в озеленении.
- распознавать на рисунках, таблицах, в природе мхи, хвощи, плауны, папоротники;
- анализировать текст учебного пособия, выделять главное в определенном фрагменте, ставить вопросы к фрагменту текста;
- анализировать рисунки в учебном пособии и использовать полученную информацию для объяснения особенностей строения мхов, хвощей, плаунов, папоротников, процессов их жизнедеятельности;
- выполнять лабораторные и практические работы по инструктивным карточкам;
- владеть терминами и понятиями: мох, хвощ, плаун, папоротник, зеленый мох, сфагновый мох, спора, гаметы.

Голосеменные растения (2 ч)

Понятие о семенных растениях. Общая характеристика голосеменных растений. Распространение, многообразие, особенности строения и жизнедеятельности. Размножение голосеменных. Значение голосеменных в экосистемах. Использование голосеменных в строительстве, пищевой и химической промышленности, медицине. Использование некоторых голосеменных растений (например, сосны) для закрепления почв и предотвращения эрозии почвы. Создание защитных лесополос вдоль дорог. Использование в озеленении. Декоративное значение.

Демонстрации: таблицы, гербарные экземпляры голосеменных; видеоролики, отражающие распространение, особенности строения и жизнедеятельности голосеменных, их приспособления к среде обитания, значении голосеменных в экосистемах, использовании человеком.

Практические работы

3. Сравнительная характеристика различных видов голосеменных растений (внешний вид, побеги, шишки и семена).

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

- распространение и среды жизни голосеменных;
- особенности строения голосеменных, приспособление их к среде обитания;
- основные процессы жизнедеятельности голосеменных;
- роль голосеменных в экосистемах, использование человеком;

уметь:

- называть отличительные признаки голосеменных;
- объяснять отличия голосеменных от других растений;
- характеризовать условия жизни голосеменных;
- характеризовать роль голосеменных в лесных экосистемах и значение в жизни человека;
- распознавать на рисунках, таблицах, в природе наиболее распространенные виды голосеменных;
- приводить примеры использования голосеменных и продуктов переработки древесины в хозяйственной деятельности человека, в ландшафтном дизайне;
- использовать приобретенные знания и умения о голосеменных для обоснования их роли в лесных экосистемах, в озеленении;
- анализировать текст учебного пособия, выделять главное в определенном фрагменте, ставить вопросы к фрагменту текста;

анализировать рисунки в учебном пособии и использовать полученную информацию для объяснения особенностей строения голосеменных, процессов их жизнедеятельности; выполнять практическую работу по инструктивным карточкам; владеть терминами и понятиями: семенные растения, голосеменные растения, семя, зародыш, пыльца, опыление, оплодотворение, шишка.

Вегетативные органы покрытосеменных растений (11 ч)

Общая характеристика покрытосеменных.

Корень. Понятие о корне и его функциях. Виды корней и корневых систем. Особенности внешнего и внутреннего строения корня в связи с выполняемыми функциями. Рост корня. Использование знаний о закономерностях роста корня и образовании корневой системы в сельскохозяйственной практике. Видоизменения корня (корнеплоды, корневые клубни, корни-присоски) и их значение.

Побег. Понятие о побеге. Почка – зачаточный побег. Типы почек по расположению (верхушечные, пазушные, придаточные) и строению (вегетативные, генеративные). Развитие побега. Понятие о спящих почках.

Стебель. Стебель – осевая часть побега. Особенности внешнего и внутреннего строения стебля в связи с выполняемыми функциями (на примере древесного растения). Передвижение по стеблю воды, минеральных и органических веществ. Рост стебля в длину и толщину. Понятие о годичных кольцах. Ветвление стебля. Использование знаний о развитии побега, росте стебля и его ветвлении в хозяйственной деятельности человека.

Лист. Лист – боковая часть побега. Функции листа: фотосинтез, транспирация и газообмен. Внешнее строение листа. Простые и сложные листья. Жилкование листа. Расположение листьев на стебле. Особенности внутреннего строения листа в связи с выполняемыми функциями. Приспособления растений к уменьшению испарения воды. Листопад и его значение.

Видоизменение листа (колючки, усики и ловчие аппараты).

Видоизмененные побеги. Корневище, клубень, луковица, их строение, биологическое и хозяйственное значение. Понятие о суккулентах. Колючки, усы.

Вегетативное размножение растений. Размножение растений видоизмененными побегами, черенками, отводками, делением куста, прививками. Биологическое и хозяйственное значение вегетативного размножения.

Демонстрации: таблицы. Опыт, показывающий влияние на рост корня удаления его кончика. опыты, доказывающие верхушечный рост корня. Строение корневых систем. Строение кончика корня. Внутреннее строение древесного растения. опыты, доказывающие передвижение веществ по стеблю. Определение возраста стебля по спилу древесного растения. опыты, показывающие испарение воды листьями. Видоизмененные листья (колючки, усики, ловчие аппараты).

Лабораторные работы

6. Внешнее строение корня проростка.
7. Строение вегетативных и генеративных почек, расположение их на стебле.
8. Строение клубня картофеля и луковицы репчатого лука как видоизмененных побегов.

Практические работы

4. Строение стержневой и мочковатой корневых систем.
5. Внешнее строение и распознавание простых и сложных листьев.
6. Прорастание почек на клубне картофеля (опыт в домашних условиях).
7. Способы вегетативного размножения растений (опыт в домашних условиях).

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

распространение и среды жизни покрытосеменных растений;

отличительные признаки покрытосеменных;
особенности строения вегетативных органов покрытосеменных в связи с выполняемыми функциями;
основные видоизменения вегетативных органов и их значение;
роль покрытосеменных растений в природе, сложении экосистем;
основные виды вегетативного размножения растений;
уметь:
называть отличительные признаки покрытосеменных растений;
объяснять отличия покрытосеменных от других групп растений;
характеризовать условия жизни покрытосеменных;
характеризовать роль покрытосеменных в экосистемах и значение в жизни человека;
распознавать на рисунках, таблицах, живых экземплярах вегетативные органы;
приводить примеры использования вегетативных органов в размножении растений в природе и культуре;
анализировать текст учебного пособия, выделять главное в определенном фрагменте, ставить вопросы к фрагменту текста;
анализировать рисунки в учебном пособии и использовать полученную информацию для объяснения особенностей строения покрытосеменных растений, процессов их жизнедеятельности;
работать с микроскопом, готовить и изучать микропрепараты, анализировать полученные результаты и делать выводы;
выполнять лабораторные и практические работы по инструктивным карточкам;
использовать приобретенные знания о вегетативных органах растений, закономерностях их роста и развития для получения высоких урожаев сельскохозяйственных культур, вегетативного размножения комнатных, декоративных и культурных растений;
проводить наблюдения за развитием вегетативных органов растений;
размножать комнатные и декоративные растения с помощью вегетативных органов, клубней, луковиц;
владеть терминами и понятиями: покрытосеменные растения, вегетативные органы, корень, корневая система, побег, стебель, лист, фотосинтез, транспирация, газообмен, видоизмененный побег, корневище, клубень, луковица, вегетативное размножение, листопад.

Цветок. Плод. Семя (7 ч)

Цветок. Цветок, его строение и функции. Соцветия: простые и сложные, их биологическое значение. Опыление (самоопыление, перекрестное опыление). Приспособление растений к опылению. Двойное оплодотворение, образование плодов и семян.

Плоды. Строение и классификация плодов. Приспособления растений к распространению плодов. Биологическое и хозяйственное значение плодов.

Семя. Строение семян одно- и двудольных растений. Покой семян. Жизнеспособность семян. Условия прорастания семян. Питание и рост проростка.

Демонстрации: муляжи цветков, схемы различных соцветий, коллекции плодов. Опыты, доказывающие наличие в семенах воды, минеральных и органических веществ, значение воды, воздуха и тепла для прорастания семян, выделение углекислого газа прорастающими семенами, питание проростков запасными веществами семени.

Лабораторные работы

9. Строение цветка в связи с выполняемыми функциями.

10. Строение и разнообразие плодов.

11. Строение семян одно- и двудольных растений.

Практические работы

8. Типы простых и сложных соцветий.

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

особенности строения цветков и плодов в связи с выполняемыми функциями;

биологическую роль соцветий;

биологическое и хозяйственное значение плодов;

способы и значение процесса опыления растений;

особенности строения семян однодольных и двудольных растений;

условия прорастания семян и формирование проростка;

уметь:

называть части цветка;

называть основные типы плодов (сухих и сочных);

объяснять сущность процессов опыления и оплодотворения, прорастания семян;

характеризовать функции цветков и плодов покрытосеменных;

характеризовать строение цветка и функции его частей;

приводить примеры растений, опыляемых ветром, насекомыми, водой;

приводить примеры способов распространения плодов и семян, приспособления к распространению плодов и семян тем или иным способом;

характеризовать значение распространения плодов и семян в жизни растений;

использовать приобретенные знания и умения об опылении растений, закономерностях образования плодов и семян, условиях прорастания семян при выращивании растений на приусадебных и дачных участках;

анализировать текст учебного пособия, выделять главное в определенном фрагменте, ставить вопросы к фрагменту текста;

анализировать рисунки в учебном пособии и использовать полученную информацию для объяснения особенностей строения и функций цветков и плодов;

определять всхожесть семян;

владеть терминами и понятиями: цветок, соцветие, опыление, двойное оплодотворение, плод, семя, проросток.

Многообразие покрытосеменных растений (12 ч)

Основные систематические группы растений: вид, род, семейство, класс, отдел. Отличительные признаки однодольных и двудольных растений.

Дикорастущие и культурные растения. Дикорастущие растения экосистем Беларуси: леса, луга, болота, водоемов. Съедобные и ядовитые дикорастущие растения. Первая помощь при отравлениях ядовитыми растениями.

Культурные растения. Зерновые, овощные, плодово-ягодные, сахароносные, масличные, прядильные, кормовые, декоративные растения.

Выращивание растений. Подготовка семян к посеву. Посев семян. Понятие об удобрениях. Уход за посевами. Уборка и хранение урожая.

Роль покрытосеменных растений в природе. Формирование растительного покрова Земли, создание условий для жизни других организмов, производство органических веществ и кислорода, участие в круговороте веществ и др.

Значение покрытосеменных растений в жизни человека. Получение продуктов питания. Выращивание растений в открытом и защищенном грунте. Понятие о гидропонике.

Охрана растений и природных сообществ.

Демонстрации: таблицы, живые и гербарные экземпляры покрытосеменных растений. Видеоролики, демонстрирующие многообразие дикорастущих и культурных растений, различных экосистем, использование растений человеком, выращивание растений, основные агротехнические приемы выращивания и ухода за растениями, уборке и хранению урожая, использованию растений в озеленении населенных пунктов.

Практические работы

9. Определение всхожести семян.

10. Подготовка почвы к посеву. Посев семян и высаживание рассады. Уход за посевами.

Экскурсии

3. Многообразие растений леса (парка, луга, водоема; проводить в удобное время).

ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

знать:

основные систематические группы растений;

особенности однодольных и двудольных растений;

основные дикорастущие растения леса, луга, болота, водоема;

съедобные и ядовитые дикорастущие растения;

культурные растения Беларуси;

основные направления деятельности человека по охране растений;

уметь:

называть основные растения леса, луга, болота, водоема;

называть признаки однодольных и двудольных растений;

характеризовать условия выращивания культурных растений;

характеризовать роль покрытосеменных в экосистемах и значение в жизни человека;

характеризовать растения как живые организмы, многообразие растений;

характеризовать роль растений в экосистемах и значение в жизни человека;

различать однодольные и двудольные растения;

различать съедобные и ядовитые растения;

распознавать на рисунках, таблицах, в природе основные дикорастущие и культурные растения;

приводить примеры продуктов питания, которые получают из определенных растений;

приводить различные агротехнические приемы (подготовка почвы к посеву, посев семян, рыхление почвы, полив, пикировка, окучивание, внесение удобрений) при выращивании культурных растений;

использовать приобретенные знания и умения о многообразии покрытосеменных растений для обоснования их роли в природе и жизни человека, при выращивании растений на приусадебном и дачном участке, сборе и хранении урожая, использовании растений в озеленении помещений и прилегающих к ним территорий, для профилактики отравлений, вызываемых ядовитыми растениями;

анализировать текст учебного пособия, выделять главное в определенном фрагменте, ставить вопросы к фрагменту текста;

анализировать рисунки в учебном пособии и использовать полученную информацию для объяснения особенностей растений разных экосистем, особенностей строения однодольных и двудольных растений, проводить биологические опыты и наблюдения за жизнедеятельностью дикорастущих, комнатных и культурных растений;

соблюдать и объяснять правила поведения в природе;

владеть терминами и понятиями: лес, луг, болото, дикорастущие растения, культурные растения, зерновые растения, овощные растения, плодово-ягодные растения, масличные растения, сахароносные растения, прядильные растения, декоративные растения.

Контрольные работы

№ 1. Первое полугодие – в течение декабря по темам: «Введение», «Жизнь на Земле», «Бактерии», «Протисты», «Грибы. Лишайники».

№ 2. Второе полугодие – в течение мая по темам: «Общая характеристика растений», «Споровые растения», «Голосеменные растения», «Вегетативные органы покрытосеменных растений», «Цветок. Плод. Семя», «Многообразие покрытосеменных растений».

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Біялогія»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

БИЯЛОГИЯ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Мэта вывучэння біялогіі – фарміраванне ў вучняў сучаснага навуковага светапогляду, неабходнага для разумення з’яў і працэсаў, якія адбываюцца ў прыродзе, у жыццядзейнасці ўласнага арганізма, у розных галінах народнай гаспадаркі, для працягу адукацыі, будучай прафесійнай дзейнасці; развіццё ўменняў вызначаць, характарызаваць, параўноўваць і абагульняць вывучаемыя аб’екты і з’явы; стварэнне ўмоў для магчымасці ўсвядомленага выбару індывідуальнай адукацыйнай траекторыі, якая спрыяе наступнаму прафесійнаму самавызначэнню, у адпаведнасці з індывідуальнымі інтарэсамі вучня.

Задачы вучэбнага прадмета «Біялогія»:

авалоданне сістэмай ведаў пра малекулярныя і структурна-функцыянальныя асновы жыцця, размнажэнне і развіццё арганізмаў асноўных царстваў, экасістэм, біязнастайнасць, эвалюцыю, што неабходна для ўсведамлення каштоўнасці ўсяго жывога на Зямлі;

фарміраванне на базе ведаў пра жывую прыроду навуковай карціны свету;

фарміраванне экалагічнай граматынасці людзей, якія ведаюць біялагічныя заканамернасці, сувязі паміж жывымі арганізмамі, іх эвалюцыю, прычыны і каштоўнасць відавой разнастайнасці;

усталяванне гарманічных адносін з прыродай, самім сабой, фарміраванне норм і правіл экалагічнай этыкі, адказных адносін да жывой прыроды як асновы экалагічнага выхавання;

фарміраванне генетычнай граматынасці як асновы здаровага ладу жыцця, захавання псіхічнага, фізічнага, маральнага здароўя чалавека;

азнаямленне з фундаментальнымі законамі і прынцыпамі існавання жывой прыроды, супольнасцей, арганізмаў;

фарміраванне ведаў пра будову: бактэрый, пратыстаў, грыбоў, лішайнікаў, спаравых і пакрытанасенных раслін, жывёл, чалавека;

фарміраванне інфармацыйнай кампетэнцыі, умення працаваць з рознымі крыніцамі інфармацыі;

развіццё асобы вучня, імкнення прымяніць біялагічныя веда на практыцы, удзельнічаць у практычнай дзейнасці ў галіне медыцыны, сельскай гаспадаркі, біятэхналогіі, рацыянальнага прыродакарыстання і аховы прыроды.

Біялагічная адукацыя заклікана фарміраваць у падростаючага пакалення разуменне жыцця ў любой яго праяве як найвышэйшай каштоўнасці. Біялогія ўваходзіць у лік прыродазнаўчых навук, якія вывучаюць прыроду, а таксама шляхі пазнання чалавекам прыроды. Акрамя светапогляднага значэння, у яе аснове ляжаць мерапрыемствы па падтрыманні здароўя чалавека, яго бяспекі і вытворчай дзейнасці ў любой галіне народнай гаспадаркі.

У цяперашні час прыярытэтныя напрамкі, якія маюць прынцыповае тэарэтычнае і практычнае значэнне, наступныя:

экалага-прыродаахоўны (роля біялогіі ў захаванні біясферы, біялагічнай разнастайнасці, у прадухіленні экалагічных бедстваў);

эвалюцыйны (паходжанне і эвалюцыя жывых арганізмаў);
захаванне асабістага здароўя і здароўя чалавека, здароўезберагальнае асяроддзе жыцця.

У адборы зместу вучэбнага матэрыялу былі выкарыстаны наступныя падыходы:

культуралагічны падыход дазваляе ў поўнай меры захаваць фундаментальныя крытэрыі біялагічных ведаў, іх цэльнасць і пераемнасць. Сэнс культуралагічнага падыходу ў выкладанні вучэбнага прадмета «Біялогія» заключаецца ў падрыхтоўцы інфармаванага, кампетэнтнага выпускніка, які ўсведамляе сябе ў агульнакультурным кантэксце, гатовага працягнуць адукацыю, жыць і працаваць у новых сацыяльна-эканамічных умовах;

асобасна арыентаваны падыход прадугледжвае напaўненне праграм вучэбным зместам, значным для кожнага вучня ў паўсядзённым жыцці, важным для фарміравання адэкватных паводзін чалавека ў навакольным асяроддзі;

дзейнасны падыход рэалізуецца на аснове максімальнага ўключэння ў адукацыйны працэс практычнага кампанента вучэбнага зместу – лабараторных і практычных работ, дэманстрацыйных і лабараторных доследаў, экскурсій.

З пункта гледжання патрабаванняў навучання вучняў у адукацыйным працэсе выкарыстоўваюцца наступныя віды кампетэнцый:

вучэбна-пазнавальная кампетэнцыя – гатоўнасць вучня да самастойнай пазнавальнай дзейнасці: пастаноўкі мэты, планавання, аналізу, рэфлексіі, самаацэнкі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці; уменне адрозніваць факты ад здагадак, валоданне вымяральнымі навыкамі, выкарыстанне верагоднасных, статыстычных і іншых метадаў пазнання;

даследчая кампетэнцыя – сукупнасць ведаў, уменняў, спосабаў дзейнасці, якія дазваляюць вучню быць у пазіцыі даследчыка ў адносінах да навакольнага свету, якая выяўляецца праз успрымальнасць да навакольнага свету, уменне распазнаць і вырашыць праблемную сітуацыю з любым прыродным аб'ектам або з'явай, выкарыстоўваючы для гэтага розныя крыніцы інфармацыі. У аснове даследчай кампетэнтнасці ляжыць паняцце «ўмення» як гатоўнасці асобы да пэўных дзеянняў і аперацый у адпаведнасці з пастаўленай мэтай, на аснове наяўных ведаў і навыкаў;

інфармацыйная кампетэнцыя – гатоўнасць вучня самастойна працаваць з біялагічнай інфармацыяй з розных крыніц, шукаць, аналізаваць і адбіраць неабходную інфармацыю, арганізоўваць, пераўтвараць, захоўваць і перадаваць яе. Яна забяспечвае навыкі дзейнасці вучняў у адносінах да інфармацыі, якая змяшчаецца ў вучэбным прадмеце «Біялогія», а таксама ў навакольным свеце;

прадметныя кампетэнцыі:

экалагічная кампетэнтнасць – здольнасць экалагічна думаць; прымяняць экалагічныя веды, уменні і навыкі, вопыт практычнай экалагічнай дзейнасці для вырашэння розных сітуацый экалагічнага характару; захаванне норм і правіл паводзін у прыродзе;

прыродазнаўчая кампетэнцыя – здольнасць фарміравання станоўчых пачуццяў да жывых арганізмаў, якія, у сваю чаргу, будуць матываваць гуманныя паводзіны вучняў у навакольным асяроддзі і набыццё вопыту экалагічнай дзейнасці;

здароўезберагальная кампетэнцыя – каштоўнаснае стаўленне да здароўя, як асновы ўсёй жыццядзейнасці чалавека, здольнасць да засваення здароўезберагальных ведаў, уменняў і навыкаў, гатоўнасць да праяўлення вопыту здароўезберажэння ў паўсядзённым жыцці;

прыродазнаўчанавуковая кампетэнцыя ўключае адпаведныя біялагічныя веды, уменні, навыкі, вопыт творчай пераўтваральнай дзейнасці ў галіне «прырода – чалавек – прырода».

Асноватворнымі падчас адбору зместу і канструявання вучэбнага прадмета «Біялогія» з'яўляюцца наступныя прынцыпы:

прынцып навуковасці – адпаведнасць зместу вучэбнага матэрыялу ўзроўню сучаснага развіцця біялагічных навук; дакладнасць выкладу фактаў, законаў, прынцыпаў і тэорый;

глыбiнa навукавай iнтэрпрэтацыi бiялагiчных фактаў i з'яў абмяжоўваецца *прынцыпам даступнасцi*. Даступнасць зместу выяўляецца наяўнасцю лагiчных сувязей памiж элементамi ведаў;

прынцып сiстэмнасцi i сiстэматычнасцi – стройная лагiчная паслядоўнасць выкладання навуковых гiпотэз, тэорый i фактаў; наяўнасць iх аналізу i абагульнення выкарыстання розных форм лагiчнага мыслення;

прынцып гiстарызму – прадугледжвае наяўнасць у змесце вучэбнага прадмета матэрыялаў, што знаёмяць вучняў з роляй бiялагiчных навук у сiстэме навук, якiя раскрываюць iх дасягненнi;

прынцып рэалiзацыi ўнутрыпрадметных i мiжпрадметных сувязей – раскрыццё ў змесце вучэбнай праграмы ўзаемасувязi з iншымi прадметнымi ведамi, уменнямi i навыкамi;

прынцып сувязi навучання з жыццём паказвае практычную ролю бiялагiчных ведаў у жыццi чалавека. Дзякуючы ажыццяўленню гэтага прынцыпу, вучнi ўсведамляюць каштоўнасць i карыснасць бiялагiчнай адукацыi. Гэты прынцып патрабуе раскрыцця прыкладнога значэння бiялагiчных ведаў.

Ва ўстановах адукацыi на II i III ступенях агульнай сярэдняй адукацыi прадугледжана вывучэнне наступных сiстэматычных курсаў вучэбнага прадмета «Бiялогiя»:

I. Бiялогiя (Уводзiны ў бiялогiю) – VI клас.

II. Бiялогiя (Жывыя арганiзмы ў асяроддзi свайго пасялення. Бактэрыi. Пратысты. Грыбы. Лiшайнiкi. Раслiны) – VII клас.

III. Бiялогiя (Жывыя арганiзмы ў асяроддзi свайго пасялення. Жывёлы) – VIII клас.

IV. Бiялогiя (Чалавек i яго здароўе) – IX клас.

V. Бiялогiя (Агульныя бiялагiчныя заканамернасцi) – X i XI класы.

Раздзел «Жывыя арганiзмы ў асяроддзi свайго пражывання. Бактэрыi. Пратысты. Грыбы. Лiшайнiкi. Раслiны» ўключае звесткi пра адметныя прыметы жывых арганiзмаў, iх разнастайнасць, сiстэму арганiчнага свету, бактэрыi, пратысты, грыбы, лiшайнiкi, раслiны. Змест раздзела прадстаўлены на аснове экалага-эвалюцыйнага i функцыянальнага падыходаў, у адпаведнасцi з якiмi акцэнтi ў вывучэннi арганiзмаў пераносяцца з асаблiвасцей будовы асобных прадстаўнiкоў на раскрыццё працэсаў iх жыццядзейнасцi, прыстасаванасцi да асяроддзя пражывання, ускладнення ў ходзе гiстарычнага развiцця, ролi ў экасістэмах i жыццi чалавека.

Змест вучэбных заняткаў i выкарыстоўваемыя формы i метады навучання павiнны быць накіраваны на засваенне вучнямi ведавага i дзейнаснага кампанентаў, развiццё асобы вучня i рэалiзацыю выхаваўчага патэнцыяла бiялогii.

Важным аспектам навучання з'яўляецца арганiзацыя i стымуляванне настаўнiкам актыўнай пазнавальнай дзейнасцi вучняў. У ходзе вучэбных заняткаў рэкамендуецца ствараць сiтуацыi, у якiх вучнi будуць не толькi засвойваць веда, але i спрабаваць прымяняць iх пры вырашэннi розных жыццёвых сiтуацый. Як адзiн са спосабаў актывiзацыi пазнавальнай дзейнасцi вучняў добра зарэкамендавала сябе навучанне на аснове стварэння праблемных сiтуацый, пастаноўкi праблемных задач. Развiццю бiялагiчнага мыслення вучняў садзейнiчае таксама ўключэнне на рэгулярнай аснове ў працэс навучання рашэння пазнавальных задач.

Асаблiвую ўвагу трэба звярнуць на выкарыстанне ў адукацыйным працэсе розных відаў дзейнасцi: работа з рознымi крынiцамi iнфармацыi (работа з вучэбнымi дапаможнiкамi, таблiцамi i iнструкцыямi, электроннымi сродкамi навучання), сумеснае выкананне заданняў настаўнiка, удзел у дыскусii па праблемных сiтуацыях, выкананне лабараторных i практычных работ. Асаблiвую ўвагу трэба звярнуць на фармiраванне ў вучняў уменняў назiраць, апiсваць бiялагiчныя аб'екты, планаваць i праводзiць простыя доследы i эксперыменты, рашаць бiялагiчныя задачы розных тыпаў складанасцi i зместу, раскрываць i ўстанаўлiваць прычынна-вынiковыя сувязi, працаваць з вызначальнiкамi.

Вялiкiм патэнцыялам у засваеннi паняццяў, развiццi вобразных уяўленняў вучняў валодае выкарыстанне ўсiх відаў нагляднасцi на ўроках: таблiц, малюнкаў, аплiкацый,

схем, мадэлей, муляжоў, аудыя- і відэамаатэрыялаў, гербарыя, вільготных прэпаратаў, натуральных аб'ектаў.

Інтэнсіфікацыі працэсу навучання і павышэнню яго эфектыўнасці будзе садзейнічаць выкарыстанне камп'ютарнай і мультымедынай тэхнікі, інтэрактыўных дошак і электронных сродкаў навучання.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА
(2 гадзіны на тыдзень; усяго 70 гадзін,
з іх 5 гадзін – рэзервовы час)

Уводзіны (1 гадзіна)

Роля біялагічных ведаў у жыцці чалавека.

Жыццё на Зямлі (4 гадзіны)

Разнастайнасць жывых арганізмаў і ўмовы іх існавання. Разнастайнасць арганізмаў. Уласцівасці жыцця. Паняцце пра асяроддзе і ўмовы існавання арганізмаў. Фактары асяроддзя. Дзеянне фактараў асяроддзя на арганізмы. Асяроддзі жыцця: наземна-паветранае, воднае, глебавае, жывы арганізм як асяроддзе пражывання. Прыстасаванні арганізма да асяроддзя пражывання.

Супольнасці жывых арганізмаў. Паняцце пра згуртаванні жывых арганізмаў. Сувязі арганізмаў у згуртаваннях. Паняцце пра ланцуг харчавання. Паняцце пра экасістэму. Наземныя і водныя экасістэмы. Функцыі розных відаў арганізмаў у экасістэме. Паняцце пра кругаварот рэчываў у экасістэме.

Дэманстрацыі: табліцы, схемы, відэаролікі, якія адлюстроўваюць разнастайнасць арганізмаў на Зямлі, асяроддзі жыцця і прыстасаванні арганізмаў да асяроддзя пражывання, структуру экасістэмы, прыклады наземных і водных экасістэм.

Экскурсіі

1. Наземная (або водная) экасістэма (праводзіць у зручны час).

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць на ўзроўні ўяўлення:
пра разнастайнасць жывых арганізмаў;
асяроддзі жыцця;
фактары асяроддзя і іх уплыў на арганізмы;
прыстасаванні арганізмаў да асяроддзя пражывання;
экасістэмы, наземныя і водныя экасістэмы;
функцыі арганізмаў у экасістэме;
умець:
назваць асяроддзі жыцця;
характарызаваць умовы жыцця арганізмаў у тым ці іншым асяроддзі;
тлумачыць функцыі арганізмаў у экасістэме;
характарызаваць сувязі арганізмаў у экасістэме;
прыводзіць прыклады арганізмаў, якія жывуць у тым ці іншым асяроддзі,
прыстасаванняў арганізма да асяроддзя пражывання;
параўноўваць умовы жыцця арганізмаў у розных асяроддзях;
валодаць тэрмінамі і паняццямі: асяроддзе пражывання, супольнасці жывых арганізмаў, экасістэма, ланцугі харчавання.

Бактэрыі (5 гадзін)

Бактэрыі – пракарыятычныя арганізмы. Распаўсюджанне і ўмовы жыцця бактэрыяў. Разнастайнасць форм, асаблівасці будовы і працэсаў жыццядзейнасці бактэрыяў. Паняцце

пpa бaктэрыі-гeтэpaтpoфы (caпpaтpoфы, пapaзiтy і cімбiєнтy) і бaктэрыі-aўтaтpoфы. Рaзмнaжэньнe бaктэрыі. Спoрaўтвaрэньнe ў бaктэрыі.

Рoля бaктэрыі y пpыpoдзe. Удзeл y кpугaвaрoцe рэчывaў, глeбaўтвaрэньнi, caнiтaрнaя рoля бaктэрыі, удзeл бaктэрыі y ствaрэньнi кaрыcнyх выкaпнaў.

Бaктэрыі ў жыццi чaлaвeкa. Рoля бaктэрыі-cімбiєнтaў y жыццi чaлaвeкa. Выкaрыcтaннe бaктэрыі y пpыгaтaвaннi хapчoвых пpaдyктaў, вытвoрчacцi мaлoчнa-кiслyх пpaдyктaў, кoрмy для жывёл, лeкaвых cpoдкaў, y aчышчaльнyх збyдaвaннax.

Пcaвaннe пpaдyктaў хapчaвaннa, кoрмy жывёл, пaшкoджaннe cвoйcкiх жывёл і кyльтypнyх paслiн. Мeтaды бapaцьбy з бaктэрыямi.

Бaктэрыі – yзбyджaльнiкi хвapoб чaлaвeкa. Бaктэрыяльнyя зaxвoрвaннi (чyмa, хaлepa, кoклюш, дыфтэрыя, шкaрлaтынa, слyпнaк, тyбepкyлeз і iнш.). Пpaфiлaктыкa бaктэрыяльнyх зaxвoрвaннaў.

Цыянaбaктэрыі. Аcaблiвacцi бyдoвы і жыццядзeйнacцi. Рoля ў экacиcтэмax.

Дэманcтpaцыі: тaблiцy, вiдэaрoлiкi, якiя пaкaзвaюць бyдoвy і жыццядзeйнacць бaктэрыі, выкaрыcтaннe бaктэрыі y пpaмыcлoвacцi, iнфeкцыйнyя хвapoбы чaлaвeкa, жывёл і paслiн; пpэпapaты кapaнeў бaбoвых paслiн з клyбeньчкaмi.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

распаўсюджанне і асяроддзе жыцця бaктэрыі;

асаблівасці будовы бaктэрыяльных клетак;

асноўныя працэсы жыццядзейнасці бaктэрыі;

методы прафілактыкі iнфeкцыйнyх хвapoб;

умець:

называць адметныя прыметы бaктэрыі;

тлумачыць адрозненні бaктэрыі ад iншyх aрганiзмaў;

характарызаваць умовы жыцця бaктэрыі;

характарызаваць ролю бaктэрыі y экacиcтэмax і значэнне ў жыццi чaлaвeкa;

распазнаваць на малюнках, y тaблiцax бaктэрыі рoзнaй фoрмy;

пpывoдзiць пpыклaды кaрыcнyх і хвapoбaтвoрнyх бaктэрыі, пpыклaды бaктэрыяльнyх зaxвoрвaннaў чaлaвeкa;

aнaлiзaвaць тэкcт вyчэбнaгa дaпaмoжнiкa, вылyчaць гaлoўнaе ў пэўнyм фpaгмeнтe, cтaвiць пытaннi дa фpaгмeнтa тэкcтy;

aнaлiзaвaць мaлyнкi ў вyчэбнyм дaпaмoжнiкy і выкaрыcтoўвaць атpымaнyю iнфaрмaцыю для тлyмaчэння acaблiвacцeй бyдoвы бaктэрыі, пpaцэcaў iх жыццядзeйнacцi;

выкaрыcтoўвaць нaбытyя вeды пpa бaктэрыі для пpaфiлaктыкi бaктэрыяльнyх зaxвoрвaннaў і пpaдyхiлeння атpучэньнaў, выклiкaнyх бaктэрыямi;

вaлoдaць тэрмiнaмi і пaнaццямi: бaктэрыі, цыянaбaктэрыя, пpaкaрыeтy, гeтэpaтpoфy, caпpaтpoфy, aўтaтpoфy, пapaзiт, хвapoбaтвoрнyя бaктэрыі, cімбieз.

Пpатыcтy (6 гaдзiн)

Агульнaя хapактaрыcтыкa пpaтыcтaў як эўкaрыятычнyх aрганiзмaў.

Гeтэpaтpoфнyя пpaтыcтy. Аcяpoддзe пpaжывaннa, acaблiвacцi бyдoвы і жыццядзeйнacцi нa пpыклaдзe aмeбy звычaйнaй, iнфyзopы тyфeлькi.

Рoля гeтэpaтpoфнyх пpaтыcтaў y экacиcтэмax і жыццi чaлaвeкa. Пapaзiтyчнyя пpaтыcтy.

Аўтaтpoфнyя і aўтaгeтэpaтpoфнyя пpaтыcтy. Агульнaя хapактaрыcтыкa вoдapacцeй як фoтacинтэзyючyх aрганiзмaў. Аднaклeтaчнyя (хлapэлa, хлaмiдaмaнaдa) і мнaгaклeтaчнyя (cпipaгiрa, yльвa, лaмiнaрыя) вoдapacцi. Пpыcтacaвaннi вoдapacцeй дa aсяpoддзa iнaвaннa.

Знaчэннe вoдapacцeй y экacиcтэмax, выкaрыcтaннe чaлaвeкaм.

Дэманстрацыі: табліцы, відэаролікі, якія адлюстроўваюць умовы жыцця, будову і жыццядзейнасць пратыстаў, іх выкарыстанне чалавекам.

Лабараторныя работы

1. Будова інфузорыі туфелькі.
2. Будова водарасцей на прыкладзе спірагіры.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

распаўсюджанне і асяроддзе *жыцця* пратыстаў;
асаблівасці будовы пратыстаў;
асноўныя працэсы жыццядзейнасці пратыстаў;
ролю пратыстаў у экасістэмах, выкарыстанне чалавекам;

умець:

называць адметныя прыметы пратыстаў;
тлумачыць адрозненні пратыстаў ад іншых арганізмаў;
характарызаваць умовы жыцця розных груп пратыстаў, асноўныя працэсы жыццядзейнасці розных груп пратыстаў, ролю пратыстаў у экасістэмах;
апісваць асноўныя адрозненні пратыстаў ад іншых груп арганізмаў;
распазнаваць на малюнках, у табліцах пратысты, прыведзеныя ў вучэбным дапаможніку;

прыводзіць прыклады гетэратрофных, аўтатрофных і аўтагетэратрофных пратыстаў, хваробатворных пратыстаў;

аналізаваць тэкст вучэбнага дапаможніка, вылучаць галоўнае ў пэўным фрагменце, ставіць пытанні да фрагмента тэксту;

аналізаваць малюнкi ў вучэбным дапаможніку і выкарыстоўваць атрыманую інфармацыю для тлумачэння асаблівасцей будовы пратыстаў розных груп, працэсаў іх жыццядзейнасці;

працаваць з мікраскопам, вывучаць мікрапрэпараты, аналізаваць атрыманыя вынікі і рабіць высновы;

выконваць лабараторныя і практычныя работы па інструктыўных картках;

выкарыстоўваць набытыя веды і ўменні аб пратыстах для прафілактыкі захворванняў, выкліканых пратыстамі;

валодаць тэрмінамі і паняццямі: пратысты, эўкарыёты, гетэратрофныя пратысты, аўтатрофныя пратысты, аўтагетэратрофныя пратысты, водарасці.

Грыбы. Лішайнікі (7 гадзін)

Агульная характарыстыка грыбоў. Распаўсюджанне, асаблівасці будовы і жыццядзейнасці грыбоў.

Шапачкавыя грыбы і іх разнастайнасць. Асаблівасці будовы і жыццядзейнасці шапачкавых грыбоў. Ядомыя і ядавітыя грыбы. Атрुчэнне грыбамі. Меры засцярогі пры зборы і выкарыстанні грыбоў. Першая дапамога пры атручэнні грыбамі.

Плесневыя грыбы і дрожджы. Асаблівасці будовы і жыццядзейнасці на прыкладзе мукора, пеніцылы і пякарскіх дражджэй.

Роля грыбоў у экасістэмах. Удзел у кругавароце рэчываў, глебаўтварэнні, санітарная роля. Сімбіёз грыбоў з раслінамі. Грыбы-паразіты, якія выклікаюць хваробы раслін і жывёл.

Значэнне грыбоў у жыцці чалавека. Ужыванне ў ежу. Культываванне шапачкавых грыбоў. Атрыманне антыбіётыкаў, вітамінаў і іншых лекавых сродкаў. Выкарыстанне грыбоў у хлебапечэнні і сыраварэнні, вінаробстве, прыгатаванні кефіру.

Адмоўная роля грыбоў. Разбурэнне вырабаў з драўніны, скуры, паперы. Пашкодванне прадуктаў харчавання. Паражэнне сельскагаспадарчых раслін і свойскіх жывёл. Грыбковыя захворванні чалавека (мікраспарыя і іншыя мікозы).

Лішайнікі. Лішайнікі – сімбіятычныя арганізмы. Будова талом, жыўленне, размнажэнне лішайнікаў. Роля ў прыродзе, выкарыстанне чалавекам. Лішайнікі – біяіндыкатары чысціні паветранага асяроддзя.

Дэманстрацыі: табліцы, відэаролікі, якія адлюстроўваюць распаўсюджанне, асаблівасці будовы і жыццядзейнасці грыбоў; роля грыбоў у экасістэмах. Муляжы, натуральныя пладовыя целы шапачкавых грыбоў. Фрагменты субстрату (хлеб, сыр, таматная паста, павідла) з плесневымі грыбамі; органы раслін, пашкоджаных грыбамі-паразітамі. Калекцыі лішайнікаў; відэаролікі, якія адлюстроўваюць грыбковыя захворванні чалавека.

Лабараторныя работы

3. Будова плесневых грыбоў на прыкладзе мікрапрэпаратаў мукора (пеніцыла).

Практычныя работы

1. Будова пладовага цела шапачкавых грыбоў.

Экскурсіі

2. Разнастайнасць лішайнікаў (праводзіць у зручны час).

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

распаўсюджанне і асяроддзе жыцця грыбоў і лішайнікаў;

асаблівасці будовы грыбоў і лішайнікаў;

асноўныя працэсы жыццядзейнасці грыбоў і лішайнікаў;

ролю грыбоў у экасістэмах, значэнне ў жыцці чалавека;

асноўныя ядомыя і ядавітыя грыбы Беларусі;

умець:

назваць адметныя прыметы грыбоў і лішайнікаў;

тлумачыць адрозненні грыбоў і лішайнікаў ад іншых арганізмаў;

характарызаваць умовы жыцця грыбоў, лішайнікаў;

характарызаваць ролю грыбоў і лішайнікаў у экасістэмах і значэнне ў жыцці чалавека;

распазнаваць на малюнках, у табліцах, прыродзе плесневыя і шапачкавыя грыбы, дрожджы, ядомыя і ядавітыя грыбы, лішайнікі;

прыводзіць прыклады плесневых і шапачкавых грыбоў, грыбоў, якія выклікаюць хваробы раслін і жывёл, грыбковых захворванняў чалавека;

аналізаваць тэкст вучэбнага дапаможніка, вылучаць галоўнае ў пэўным фрагменце;

ставіць пытанні да фрагмента тэксту;

аналізаваць малюнкi ў вучэбным дапаможніку і выкарыстоўваць атрыманую інфармацыю для тлумачэння асаблівасцей будовы грыбоў і лішайнікаў, працэсаў іх жыццядзейнасці;

працаваць з мікраскопам, рыхтаваць і вывучаць мікрапрэпараты, аналізаваць атрыманыя вынікі і рабіць высновы;

выконваць лабараторныя работы па інструкцыйных картках;

выкарыстоўваць набытыя веды і ўменні пра грыбы для прафілактыкі грыбковых захворванняў і прадухілення атручэнняў, выкліканых грыбамі, прафілактыкі псавання прадуктаў харчавання грыбамі;

праводзіць доследы і назіранні за жыццядзейнасцю грыбоў;

аказваць першую дапамогу пры атручэнні грыбамі;

валодаць тэрмінамі і паняццямі: грыб, плесневы грыб, дрожджы, шапачкавы грыб, грыбы-паразіты, гіфа, міцэлій, пладовае цела, спора, лішайнік.

Агульная характарыстыка раслін (4 гадзіны)

Асноўныя прыметы раслін. Асаблівасці будовы клетак раслін. Распаўсюджанне і асяроддзе пражывання раслін. Уяўленне пра тканкі раслін (покрыўныя, праводзячыя,

механічныя, асноўныя і ўтваральныя). Разнастайнасць раслін. Жыццёвыя формы раслін (дрэвы, кусты, кустыкі, травяністыя расліны). Роля раслін у прыродзе.

Дэманстрацыі: жывыя (пакаёвыя ці аранжарэйныя) і гербарныя экзэмпляры раслін, табліцы і відэаролікі, якія дэманструюць асаблівасці будовы раслін, разнастайнасць раслін на Зямлі, жыццёвыя формы раслін, спаравыя і насенныя расліны.

Лабараторныя работы

4. Будова эпідэрмісу ліста пакаёвай расліны.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

распаўсюджанне і асяроддзі жыцця раслін;

адметныя прыметы раслін:

асаблівасці будовы клетак раслін;

ролю раслін у прыродзе;

умець:

назваць адметныя прыметы раслін;

тлумачыць адрозненні раслін ад іншых арганізмаў;

распазнаваць на малюнках розныя жыццёвыя формы раслін;

прыводзіць прыклады вядомых відаў раслін: дрэў, кустоў, травяністых раслін;

выкарыстоўваць набытыя веды і ўменні пра расліны для абгрунтавання іх ролі ў існаванні ўсіх жывых арганізмаў на Зямлі, у тым ліку чалавека;

аналізаваць тэкст вучэбнага дапаможніка, вылучаць галоўнае ў пэўным фрагменце, ставіць пытанні да фрагмента тэксту;

выконваць лабараторныя і практычныя работы па інструкцыйных картках;

валодаць тэрмінамі і паняццямі: расліна, аўтатроф, орган, вегетатыўныя органы, тканка, жыццёвая форма.

Спаравыя расліны (6 гадзін)

Паняцце пра спаравыя расліны.

Імхі. Распаўсюджанне і асяроддзе пражывання імхоў. Лістасцеблевыя імхі (зялёныя і сфагнавыя): асаблівасці будовы і працэсаў жыццядзейнасці. Роля імхоў ва ўтварэнні балотных экасістэм. Утварэнне і выкарыстанне торфу. Роля імхоў у прыродзе, выкарыстанне імхоў.

Папараці, хвашчы, дзеразы. Распаўсюджанне, асаблівасці будовы і працэсаў жыццядзейнасці. Разнастайнасць папарацей, хвашчоў, дзеразы. Роля ў экасістэмах, выкарыстанне чалавекам.

Дэманстрацыі: табліцы, жывыя і гербарныя экзэмпляры імхоў, хвашчоў, дзеразы і папараці; відэаролікі, якія адлюстроўваюць распаўсюджанне, асаблівасці будовы і жыццядзейнасці спаравых раслін, торф і прадукты яго перапрацоўкі; адбіткі вымерлых папарацей.

Лабараторныя работы

5. Будова зязюлінага лёну і сфагнуму.

Практычныя работы

2. Параўнанне знешняй будовы папараці і хвашчу.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

распаўсюджанне і асяроддзі жыцця імхоў, хвашчоў, дзеразы, папараці;

асаблівасці будовы імхоў, хвашчоў, дзеразы, папарацей, прыстасаванні іх да асяроддзя пражывання;

асноўныя працэсы жыццядзейнасці імхоў, хвашчоў, дзеразы, папарацей;
роля імхоў, хвашчоў, дзеразы, папарацей у экасістэмах і выкарыстанне іх чалавекам;
умець:
назваць адметныя прыметы імхоў, хвашчоў, дзеразы, папарацей;
тлумачыць адрозненні імхоў, хвашчоў, дзеразы, папарацей паміж сабой і іх адрозненне ад насенных раслін;
характарызаваць умовы жыцця імхоў, хвашчоў, дзеразы, папарацей;
характарызаваць ролю імхоў, хвашчоў, дзеразы, папарацей у экасістэмах і выкарыстанне іх чалавекам;
выкарыстоўваць набытыя веды і ўменні пра: імхі для абгрунтавання іх ролі ў фарміраванні балотных экасістэм, у забалочванні глебы і папярэджанні гэтага працэсу; папарацей для выкарыстання іх у азеляненні;
распазнаваць на малюнках, табліцах, у прыродзе імхі, хвашчы, дзеразу, папараці;
аналізаваць тэкст вучэбнага дапаможніка, вылучаць галоўнае ў пэўным фрагменце, ставіць пытанні да фрагмента тэксту;
аналізаваць малюнкi ў вучэбным дапаможніку і выкарыстоўваць атрыманую інфармацыю для тлумачэння асаблівасцей будовы імхоў, хвашчоў, дзеразы, папарацей, працэсаў іх жыццядзейнасці;
выконваць лабараторныя і практычныя работы па інструкцыйных картках;
валодаць тэрмінамі і паняццямі: мох, хвошч, дзераза, папараць, зялёны мох, сфагнавы мох, спора, гамета.

Голанасенныя расліны (2 гадзіны)

Паняцце пра насенныя расліны. Агульная характарыстыка голанасенных раслін. Распаўсюджанне, разнастайнасць, асаблівасці будовы і жыццядзейнасці. Размнажэнне голанасенных. Значэнне голанасенных у экасістэмах. Выкарыстанне голанасенных у будаўніцтве, харчовай і хімічнай прамысловасці, медыцыне. Выкарыстанне некаторых голанасенных раслін (напрыклад, хвоі) для замацавання глеб і прадукілення эрозіі глебы. Стварэнне ахоўных лесапалос уздоўж дарог. Выкарыстанне ў азеляненні. Дэкаратыўнае значэнне.

Дэманстрацыі: табліцы, гербарныя экзэмпляры голанасенных; відэаролікі, якія адлюстроўваюць распаўсюджанне, асаблівасці будовы і жыццядзейнасці голанасенных, іх прыстасаванні да асяроддзя пражывання, значэнне голанасенных у экасістэмах, выкарыстанне чалавекам.

Практычныя работы

3. Параўнальная характарыстыка розных відаў голанасенных раслін (знешні выгляд, пабегі, шышкі і насенне).

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:
ведаць:
распаўсюджанне і асяроддзі жыцця голанасенных;
асаблівасці будовы голанасенных, прыстасаванне іх да асяроддзя пражывання;
асноўныя працэсы жыццядзейнасці голанасенных;
ролю голанасенных у экасістэмах, выкарыстанне чалавекам;
умець:
назваць адметныя прыметы голанасенных;
тлумачыць адрозненні голанасенных ад іншых раслін;
характарызаваць умовы жыцця голанасенных;
характарызаваць ролю голанасенных у лясных экасістэмах і значэнне ў жыцці чалавека;

распазнаваць на малюнках, у табліцах, прыродзе найбольш распаўсюджаныя віды голанасенных;

прыводзіць прыклады выкарыстання голанасенных і прадуктаў перапрацоўкі драўніны ў гаспадарчай дзейнасці чалавека, у ландшафтным дызайне;

выкарыстоўваць набытыя веды і ўменні пра голанасенныя для абгрунтавання іх ролі ў лясных экасістэмах, у азеляненні;

аналізаваць тэкст вучэбнага дапаможніка, вылучаць галоўнае ў пэўным фрагменце, ставіць пытанні да фрагмента тэксту;

аналізаваць малюнкi ў вучэбным дапаможніку і выкарыстоўваць атрыманую інфармацыю для тлумачэння асаблівасцей будовы голанасенных, працэсаў іх жыццядзейнасці;

выконваць практычную работу па інструкцыйных картках;

валодаць тэрмінамі і паняццямі: насенныя расліны, голанасенныя расліны, насенне, зародак, пылок, апыленне, апладненне, шышка.

Вегетатыўныя органы пакрытанасенных раслін (11 гадзін)

Агульная характарыстыка пакрытанасенных.

Корань. Паняцце пра корань і яго функцыі. Віды каранёў і каранёвых сістэм. Асаблівасці знешняй і ўнутранай будовы кораня ў сувязі з выконваемымі функцыямі. Рост кораня. Выкарыстанне ведаў пра заканамернасці росту кораня і ўтварэнне каранёвай сістэмы ў сельскагаспадарчай практыцы. Відазмяненні кораня (караняплоды, каранёвыя клубні, карані-прысоскі) і іх значэнне.

Парастак. Паняцце пра парастак. Пупышка – зачаткавы парастак. Тыпы пупышак па размяшчэнні (верхаўінкавыя, пазушныя, прыдаткавыя) і будове (вегетатыўныя, генератыўныя). Развіццё парасткаў. Паняцце пра спячыя пупышкі.

Сцябло. Сцябло – восевая частка парасткаў. Асаблівасці знешняй і ўнутранай будовы сцябла ў сувязі з выконваемымі функцыямі (на прыкладзе дрэўнай расліны). Перамяшчэнне па сцябле вады, мінеральных і арганічных рэчываў. Рост сцябла ў даўжыню і таўшчыню. Паняцце пра гадавыя кольцы. Галінаванне сцябла. Выкарыстанне ведаў пра развіццё парасткаў, рост сцябла і яго галінаванне ў гаспадарчай дзейнасці чалавека.

Ліст. Ліст – бакавая частка парасткаў. Функцыі ліста: фотасінтэз, транспірацыя і газаабмен. Знешняя будова ліста. Простыя і складаныя лісты. Жылкаванне ліста. Размяшчэнне лісця на сцябле. Асаблівасці ўнутранай будовы ліста ў сувязі з выконваемымі функцыямі. Прытасаванні раслін да памяншэння выпарэння вады. Лістапад і яго значэнне.

Відазмяненні ліста (калючкі, вусікі і лоўчыя апараты).

Відазмененыя парасткі. Карэнішча, клубень, цыбуліна, іх будова, біялагічнае і гаспадарчае значэнне. Паняцце пра сукуленты. Калючкі, вусы.

Вегетатыўнае размнажэнне раслін. Размнажэнне раслін відазмененымі парасткамі, чаранкамі, адводкамі, дзяленнем куста, прышчэпкамі. Біялагічнае і гаспадарчае значэнне вегетатыўнага размнажэння.

Дэманстрацыі: табліцы; дослед, які паказвае ўплыў на рост кораня выдалення яго кончыка. Доследы, якія даказваюць верхавінны рост кораня. Будова каранёвых сістэм. Будова кончыка кораня. Унутраная будова дрэўнай расліны. Доследы, якія даказваюць перамяшчэнне рэчываў па сцябле. Вызначэнне ўзросту сцябла па спіле дрэўнай расліны. Доследы, якія паказваюць выпарэнне вады лісцем. Відазмененыя лісты (калючкі, вусікі, лоўчыя апараты).

Лабараторныя работы

6. Знешняя будова кораня праростка.

7. Будова вегетатыўных і генератыўных пупышак, размяшчэнне іх на сцябле.

8. Будова клубня бульбы і цыбуліны рэпчатой цыбулі як відазмененых парасткаў.

Практычныя работы

4. Будова стрыжневай і мачкаватай каранёвых сістэм.
5. Знешняя будова і распазнаванне простых і складаных лістоў.
6. Прарастанне пупышак на клубні бульбы (дослед у хатніх умовах).
7. Спосабы вегетатыўнага размнажэння раслін (дослед у хатніх умовах).

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

- распаўсюджанне і асяроддзі жыцця пакрытанасенных раслін;
- адметныя прыметы пакрытанасенных;
- асаблівасці будовы вегетатыўных органаў пакрытанасенных у сувязі з выконваемымі функцыямі;
- асноўныя відазмяненні вегетатыўных органаў і іх значэнне;
- ролю пакрытанасенных раслін у прыродзе, складанні экасістэм;
- асноўныя віды вегетатыўнага размнажэння раслін;

умець:

- называць адметныя прыметы пакрытанасенных раслін;
- тлумачыць адрозненні пакрытанасенных ад іншых груп раслін;
- характарызаваць умовы жыцця пакрытанасенных;
- характарызаваць ролю пакрытанасенных у экасістэмах і іх значэнне ў жыцці чалавека;
- распазнаваць на малюнках, у табліцах, на жывых экзэмплярах вегетатыўныя органы;
- прыводзіць прыклады выкарыстання вегетатыўных органаў у размнажэнні раслін у прыродзе і культуры;
- аналізаваць тэкст вучэбнага дапаможніка, вылучаць галоўнае ў пэўным фрагменце, ставіць пытанні да фрагмента тэксту;
- аналізаваць малюнкi ў вучэбным дапаможніку і выкарыстоўваць атрыманую інфармацыю для тлумачэння асаблівасцей будовы пакрытанасенных раслін, працэсаў іх жыццядзейнасці;
- працаваць з мікраскопам, рыхтаваць і вывучаць мікрапрэпараты, аналізаваць атрыманыя вынікі і рабіць высновы;
- выконваць лабараторныя і практычныя работы па інструкцыйных картках;
- выкарыстоўваць набытыя веды пра вегетатыўныя органы раслін, заканамернасці іх росту і развіцця для атрымання высокіх ураджаяў сельскагаспадарчых культур, вегетатыўнага размнажэння пакаёвых, дэкаратыўных і культурных раслін;
- праводзіць назіранні за развіццём вегетатыўных органаў раслін;
- размнажаць пакаёвыя і дэкаратыўныя расліны з дапамогай вегетатыўных органаў, клубняў, цыбулін;
- валодаць тэрмінамі і паняццямі: пакрытанасенныя расліны, вегетатыўныя органы, карань, каранёвая сістэма, парасткі, сцябло, ліст, фотасінтэз, транспірацыя, газаабмен, відазмене-ныя парасткі, карэнішча, клубень, цыбуліна, вегетатыўнае размнажэнне, лістапад.

Кветка. Плод. Насенне (7 гадзін)

Кветка. Кветка, яе будова і функцыі. Суквецці: простыя і складаныя, іх біялагічнае значэнне. Апыленне (самаапыленне, перакрыжаванае апыленне). Прыстасаванне раслін да апылення. Двойное апладненне, утварэнне пладоў і насення.

Плады. Будова і класіфікацыя пладоў. Прыстасаванні раслін да распаўсюджвання пладоў. Біялагічнае і гаспадарчае значэнне пладоў.

Насенне. Будова насення адна- і двухдольных раслін. Спакой насення. Жыццяздольнасць насення. Умовы прарастання насення. Жыўленне і рост праростка.

Дэманстрацыі: муляжы кветак, схемы розных суквеццяў, калекцыі пладоў. Доследы, якія даказваюць наяўнасць у насенні вады, мінеральных і арганічных рэчываў, значэнне вады, паветра і цяпла для прарастання насення, выдзяленне вуглякіслага газу насеннем, якое прарастае, жыўленне праросткаў запаснымі рэчывамі насення.

Лабараторныя работы

9. Будова кветкі ў сувязі з выконваемымі функцыямі.

10. Будова і разнастайнасць пладоў.

11. Будова насення адна- і двухдольных раслін.

Практычныя работы

8. Тыпы простых і складаных суквеццяў.

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

асаблівасці будовы кветак і пладоў у сувязі з выконваемымі функцыямі;

біялагічную ролю суквеццяў;

біялагічнае і гаспадарчае значэнне пладоў;

спосабы і значэнне працэсу апылення раслін;

асаблівасці будовы насення адна- і двухдольных раслін;

умовы прарастання насення і фарміраванне праростка;

умець:

назваць часткі кветкі;

назваць асноўныя тыпы пладоў (сухіх і сакавітых);

тлумачыць сутнасць працэсаў апылення і апладнення, прарастання насення;

характарызаваць функцыі кветак і пладоў пакрытанасенных;

характарызаваць будову кветкі і функцыі яе частак;

прыводзіць прыклады раслін, якія апыляюцца ветрам, насякомымі, вадой;

прыводзіць прыклады спосабаў распаўсюджання пладоў і насення, прыстасаванні да распаўсюджання пладоў і насення тым ці іншым спосабам;

характарызаваць значэнне распаўсюджання пладоў і насення ў жыцці раслін;

выкарыстоўваць набытыя веды і ўменні пра апыленне раслін, заканамернасці ўтварэння пладоў і насення, умовы прарастання насення пры вырошчванні раслін на прысядзібных і дачных участках;

аналізаваць тэкст вучэбнага дапаможніка, вылучаць галоўнае ў пэўным фрагменце, ставіць пытанні да фрагмента тэксту;

аналізаваць малюнкi ў вучэбным дапаможніку і выкарыстоўваць атрыманую інфармацыю для тлумачэння асаблівасцей будовы і функцый кветак і пладоў;

вызначаць усходжасць насення;

валодаць тэрмінамі і паняццямі: кветка, суквецце, апыленне, дваіное апладненне, плод, насенне, праростак.

Разнастайнасць пакрытанасенных раслін (12 гадзін)

Асноўныя сістэматычныя групы раслін: від, род, сямейства, клас, аддзел. Адметныя прыметы адна- і двухдольных раслін.

Дзікарослыя і культурныя расліны. Дзікарослыя расліны экасістэм Беларусі: лесу, лугу, балота, вадаёмаў. Ядомыя і ядавітыя дзікарослыя расліны. Першая дапамога пры атручэннях ядавітымі раслінамі.

Культурныя расліны. Збожжавыя, агароднінныя, пладова-ягадныя, цукраносныя, алейныя, прадзільныя, кармавыя, дэкарэтыўныя расліны.

Вырошчванне раслін. Падрыхтоўка насення да пасеву. Пасеву насення. Паняцце пра ўгнаенні. Догляд пасеваў. Уборка і захоўванне ўраджаю.

Роля пакрытанасенных раслін у прыродзе. Фарміраванне расліннага покрыва Зямлі, стварэнне ўмоў для жыцця іншых арганізмаў, вытворчасць арганічных рэчываў і кіслароду, удзел у кругавароце рэчываў і інш.

Значэнне пакрытанасенных раслін у жыцці чалавека. Атрыманне прадуктаў харчавання. Вырошчванне раслін у адкрытым і закрытым грунце. Паняцце пра гідрапоніку.

Ахова раслін і прыродных супольнасцей.

Дэманстрацыі: табліцы, жывыя і гербарныя экзэмпляры пакрытанасенных раслін. Відэаролікі, якія дэманструюць разнастайнасць дзікарослых і культурных раслін, розных якасцям, выкарыстанне раслін чалавекам, вырошчванне раслін, асноўныя агратэхнічныя прыёмы вырошчвання і догляду раслін, уборку і захоўванне ўраджаю, выкарыстанне раслін у азеляненні населеных пунктаў.

Практычныя работы

9. Вызначэнне ўсходжасці насення.

10. Падрыхтоўка глебы да сяўбы. Пасеў насення і высаджванне расады. Догляд пасаваў.

Экскурсіі

3. Разнастайнасць раслін лесу (парку, лугу, вадаёма; праводзіць у зручны час).

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

ведаць:

асноўныя сістэматычныя групы раслін;

асаблівасці адна- і двухдольных раслін;

асноўныя дзікарослыя расліны лесу, лугу, балота, вадаёма;

ядомыя і ядавітыя дзікарослыя расліны;

культурныя расліны Беларусі;

асноўныя напрамкі дзейнасці чалавека па ахове раслін;

умець:

назваць асноўныя расліны лесу, лугу, балота, вадаёма;

назваць прыметы адна- і двухдольных раслін;

характарызаваць умовы вырошчвання культурных раслін;

характарызаваць ролю пакрытанасенных у якасцэмах і значэнне ў жыцці чалавека;

характарызаваць расліны як жывыя арганізмы, разнастайнасць раслін;

характарызаваць ролю раслін у якасцэмах і значэнне ў жыцці чалавека;

адражняць адна- і двухдольныя расліны;

адражняць ядомыя і ядавітыя расліны;

распазнаваць на малюнках, у табліцах, прыродзе асноўныя дзікарослыя і культурныя расліны;

прыводзіць прыклады прадуктаў харчавання, якія атрымліваюць з пэўных раслін;

праводзіць розныя агратэхнічныя прыёмы (падрыхтоўка глебы да сяўбы, пасеў насення, рыхленне глебы, паліў, пікіроўка, абганяанне, унясенне ўгнаенняў) пры вырошчванні культурных раслін;

выкарыстоўваць набытыя веды і ўменні пра разнастайнасць пакрытанасенных раслін для абгрунтавання іх ролі ў прыродзе і жыцці чалавека, пры вырошчванні раслін на прысядзібным і дачным участках, зборы і захоўванні ўраджаю, выкарыстанні раслін у азеляненні памяшканняў і прылеглых да іх тэрыторый, для прафілактыкі атручэнняў, выкліканых ядавітымі раслінамі;

аналізаваць тэкст вучэбнага дапаможніка, вылучаць галоўнае ў пэўным фрагменце, ставіць пытанні да фрагмента тэксту;

аналізаваць малюнкi ў вучэбным дапаможніку і выкарыстоўваць атрыманую інфармацыю для тлумачэння асаблівасцей раслін розных якасцэмах, асаблівасцей будовы

адна- і двухдольных раслін, праводзіць біялагічныя доследы і назіранні за жыццядзейнасцю дзікарослых, пакаёвых і культурных раслін;

захоўваць і тлумачыць правілы паводзін у прыродзе;

валодаць тэрмінамі і паняццямі: лес, луг, балота, дзікарослыя расліны, культурныя расліны, збожжавыя расліны, агароднінныя расліны, пладова-ягадныя расліны, алейныя расліны, цукраносныя расліны, прадзільныя расліны, дэкаратыўныя расліны.

Кантрольныя работы

№ 1. Першае паўгоддзе – на працягу снежня па тэмах: «Уводзіны», «Жыццё на Зямлі», «Бактэрыі», «Пратысты», «Грыбы. Лішайнікі».

№ 2. Другое паўгоддзе – на працягу мая па тэмах: «Агульная характарыстыка раслін», «Споровыя расліны», «Голанасенныя расліны», «Веgetатыўныя органы пакрытанасенных раслін», «Кветка. Плод. Насенне», «Разнастайнасць пакрытанасенных раслін».

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Физика»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ФИЗИКА

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Общая характеристика учебного предмета «Физика»

Учебный предмет «Физика», базирующийся на физике как науке о наиболее общих законах природы, является системообразующим для изучения учебных предметов: физической географии, биологии, химии, астрономии – и вносит существенный вклад в систему знаний об окружающем мире.

Дидактическая модель учебного предмета «Физика» предусматривает содержательный и процессуальный компоненты.

Источником наполнения содержательного компонента являются:

физические знания (научные факты, понятия, законы, теории, физическая картина мира);

методологические знания (знания о процессах и методах познания).

Источником наполнения процессуального компонента являются:

приемы изучения, соответствующие методам науки (использование наблюдения или теории для получения нового знания);

познавательная деятельность учащихся, соответствующая переходу от явления к его сущности и от сущности к явлению;

экспериментально-поисковая деятельность учащихся, соответствующая этапам и логике научной деятельности (наблюдение, выдвижение гипотезы, экспериментальная проверка гипотезы, формулировка закона, создание теории).

Содержание, основные требования к результатам учебной деятельности учащихся по физике определяются с учетом международного опыта построения содержания образовательных программ общего среднего образования, научной и практической значимости содержательного и процессуального компонентов учебного предмета «Физика».

Средствами учебного предмета «Физика» формируется научное мировоззрение и специфичная для физики экспериментально-исследовательская компетенция, поддерживаются и развиваются коммуникативная, информационная, ценностно-ориентационная, личностного саморазвития и иные компетенции.

Содержание, учебная деятельность учащихся, основные требования к ее результатам концентрируются по следующим содержательным линиям:

- физические методы исследования явлений природы;
- физические объекты и закономерности взаимодействия между ними;
- физические аспекты жизнедеятельности человека.

Цели и задачи изучения учебного предмета «Физика»

В контексте целей обучения и воспитания на II ступени общего среднего образования **целями** изучения физики как учебного предмета являются:

формирование представлений о физической картине мира на основе освоения знаний: о механических, тепловых, электромагнитных и световых явлениях; величинах, характеризующих эти явления; законах, которым они подчиняются; методах научного познания природы;

понимание роли физики в жизни общества, взаимосвязи развития физики, общества, других наук, техники, технологий;

формирование общеучебных умений и навыков в решении практических задач, связанных с использованием физических знаний, в рациональном природопользовании и защите окружающей среды;

формирование познавательного интереса к физике и технике;

обеспечение подготовки к продолжению получения образования на III ступени общего среднего образования или на уровнях профессионально-технического, среднего специального образования;

развитие аналитического мышления, творческих способностей, осознанных мотивов учения;

воспитание эстетического восприятия мира, убежденности в возможности познания природы, в необходимости разумного использования достижений науки и технологий для дальнейшего развития общества, сохранения окружающей среды, уважения к творцам науки и техники; отношения к физике как к элементу общечеловеческой культуры.

Достижение целей изучения физики обеспечивается решением следующих **задач**:

на предметном уровне:

усвоение знаний об основных физических понятиях, законах и методах исследования; идей единства строения материи и неисчерпаемости процесса ее познания, понимание роли практики в познании физических явлений и законов;

формирование умений:

проводить наблюдения природных явлений, описывать и обобщать результаты наблюдений, использовать простые измерительные приборы для изучения физических явлений, представлять результаты наблюдений или измерений с помощью таблиц, графиков и выявлять на этой основе эмпирические закономерности;

применять полученные знания для объяснения разнообразных природных явлений и процессов, принципов действия важнейших технических устройств, решения физических задач;

самостоятельно приобретать новые знания, решать физические задачи и выполнять экспериментальные исследования, в том числе с использованием информационных технологий;

развитие познавательных интересов, интеллектуальных и творческих способностей;

на межпредметном уровне (в контексте с учебными предметами естественнонаучной составляющей образовательной программы базового образования (физика, география, биология, химия)):

формирование представлений о целостной научной картине мира, понимание возрастающей роли естественных наук и научных исследований в современном мире;

овладение умениями формулировать гипотезы, конструировать, проводить эксперименты, оценивать полученные результаты;

формирование умений безопасного и эффективного использования лабораторного оборудования, проведения точных измерений, наблюдений и адекватной оценки полученных результатов, обосновывать свои действия, основанные на межпредметном анализе учебных и практико-ориентированных задач;

формирование бережного отношения к окружающей среде;

на метапредметном уровне:

овладение учащимися универсальными учебными действиями как совокупностью способов действий, обеспечивающих им способность к самостоятельному усвоению новых знаний и умений (включая и организацию этого процесса), к эффективному решению различного рода жизненных задач, на основе которых формируются и развиваются компетенции учащегося;

на личностном уровне:

формирование у учащихся понимания значимости физического знания независимо от их профессиональной деятельности в будущем, ценности научных открытий и методов познания, творческой созидательной деятельности, образования на протяжении всей жизни.

Место учебного предмета в Типовом учебном плане общего среднего образования

Типовой учебный план общего среднего образования на изучение физики устанавливает в VII и VIII классах по 2 учебных часа в неделю, в IX классе – 3 учебных часа в неделю.

Содержание учебного предмета «Физика» в VII и VIII классах представлено областями физики как науки на уровне физических явлений, структурируется на основе рассмотрения различных форм движения материи в порядке их усложнения (механические явления, тепловые явления, электромагнитные явления, световые явления). В IX классе изучается механика, учебный материал концентрируется по генеральным линиям: классический принцип относительности; законы движения Ньютона; законы сохранения в механике. Содержание учебного предмета «Физика» является относительно завершенным.

Предъявляемые учебный материал содержательного компонента, перечень демонстрационных опытов, компьютерных моделей, фронтальных лабораторных работ процессуального компонента учебного предмета «Физика», основные требования к результатам учебной деятельности учащихся распределены по разделам (темам) отдельно для каждого класса и с учетом последовательности изучения учебного материала, выполнения фронтальных лабораторных работ.

Количество учебных часов, отведенное на изучение отдельных тем, является примерным. Оно зависит от предпочтений учителя в выборе педагогически обоснованных методов обучения и воспитания, форм проведения учебных занятий, видов учебной деятельности и познавательных возможностей учащихся.

Рекомендуемые подходы к организации образовательного процесса, формы, методы обучения и воспитания

Актуальными подходами к организации образовательного процесса являются системно-деятельностный, компетентностный и личностно ориентированный. При реализации каждого из указанных подходов учащийся является главным объектом образовательного процесса. При этом основное внимание уделяется активной, разносторонней, в максимальной степени самостоятельной познавательной деятельности учащегося.

Механизмом реализации данных подходов при изучении физики являются современные технологии обучения и воспитания, обеспечивающие овладение учащимися

методологическими, теоретическими знаниями, экспериментально-проектными умениями, приобретение опыта познавательной деятельности, развитие творческих способностей учащихся.

Контроль, или проверка результатов учебной деятельности учащихся, является обязательным компонентом образовательного процесса и определяется дидактикой как педагогическая диагностика.

Назначение проверки во всем многообразии ее форм, типов и методов проведения – выявление уровня усвоения учебного материала в соответствии с основными требованиями к результатам учебной деятельности учащихся, предъявляемыми настоящей учебной программой, и на этой основе корректировка учебно-познавательной деятельности учащихся.

Контрольные работы (по четыре в каждом из VII–IX классов) проводятся по темам, имеющим особое значение для продолжения изучения физики и с учетом их прикладного характера.

VII класс: «Физические методы познания природы»; «Движение и силы»; «Силы»; «Давление»;

VIII класс: «Расчет количества теплоты при нагревании и охлаждение. Горение. Плавление»; «Электрическое сопротивление. Закон Ома»; «Электрические явления»; «Световые явления»;

IX класс: «Равномерное и неравномерное движение. Сложение скоростей»; «Движение с ускорением»; «Динамика»; «Законы сохранения».

Количество самостоятельных работ с учетом многообразия их функций (ориентирующая, обучающая, диагностирующая, контролирующая, развивающая, воспитательная) определяет учитель.

Ожидаемые результаты освоения содержания образовательной программы базового образования при изучении физики

Личностные результаты отражают:

убежденность в возможностях познания природы;
осознание значимости бережного отношения к окружающей среде и рациональному природопользованию;
уважение к творцам науки и техники, виденье науки как элемента общечеловеческой культуры.

Метапредметные результаты отражают:

освоение новых форм учебной деятельности: лабораторно-исследовательской; проектно-исследовательской, семинарской и иных;
развитие универсальных учебных действий (регулятивных, учебно-познавательных, коммуникативных) средствами физики;
развитие умений работать с информацией, выделять в ней главное; отличать существенные признаки явлений и величин от несущественных; видеть несколько вариантов решений проблемы, выбирать наиболее оптимальный вариант.

Предметные результаты отражают:

сформированность представлений об объективности научного физического знания; о системообразующей роли физики для развития других естественных наук, техники и технологий; научного мировоззрения как результата изучения основ строения материи и закономерностей физических явлений;

приобретение опыта применения научных методов познания, наблюдения физических явлений, проведения опытов, простых экспериментальных исследований, прямых измерений с использованием современных измерительных приборов; понимание неизбежности погрешностей любых измерений;

осознание эффективности применения достижений физики и технологий в целях рационального природопользования;

сформированность представлений о рациональном использовании природных ресурсов и энергии, о загрязнении окружающей среды как следствии работы машин и механизмов;

сформированность умений прогнозировать, анализировать и оценивать последствия бытовой и производственной деятельности человека с позиции экологической безопасности.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

(2 ч в неделю, всего 70 ч)

1. Физические методы познания природы (10 ч)

Физика – наука о природе. Связь физики с другими науками. Физика и техника.

Основные понятия: физическое тело, физическое явление, физическая величина.

Методы исследования в физике.

Прямые и косвенные измерения физических величин. Единицы измерения физических величин. Международная система единиц.

Действия над физическими величинами.

Измерительные приборы. Цена деления шкалы измерительного прибора. Понятие о точности измерения.

Фронтальные лабораторные работы

1. Определение цены деления шкалы измерительного прибора.

2. Измерение длины.

3. Измерение объема.

Демонстрации, опыты, компьютерные модели

Прямолинейное распространение света. Получение тени и полутени.

Звучание струны (камертона).

Плавление стеариновой свечи.

Электризация тел.

Притяжение тела к магниту.

Измерительные приборы: стрелочные, со шкалой.

Приборы с различной ценой деления шкалы.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

иметь представление:

о научном пути познания окружающего мира;

роли физики в развитии других наук и техники;

владеть:

экспериментальными умениями: использовать на практике измерительные инструменты и физические приборы (линейка, мерная лента, мензурка (измерительный цилиндр) и др.); определять цену деления шкалы; измерять расстояния и размеры тел; измерять площади; измерять объемы жидкостей и твердых тел различной формы и вместимость сосудов;

практическими умениями: выполнять действия над физическими величинами, переводить кратные и дольные единицы СИ в основные единицы.

2. Строение вещества (6 ч)

Дискретное строение вещества. Экспериментальные подтверждения дискретного строения вещества. Молекулы, атомы. Тепловое движение частиц вещества. Взаимодействие частиц вещества. Газообразное, жидкое, твердое состояния вещества.

Тепловое расширение. Температура. Термометры.

Демонстрации, опыты, компьютерные модели

Модель хаотического движения частиц.
Диффузия в различных средах.
Взаимодействие молекул.
Основные свойства газов, жидкостей, твердых тел.
Модели кристаллических решеток.
Тепловое расширение.
Термометры.

**ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ
УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ**

Учащиеся должны:

иметь представление:

о физических моделях: атом, молекула, газ, жидкость, твердое тело;

знать/понимать:

о дискретном строении вещества;

взаимодействии частиц вещества;

непрерывном хаотическом движении частиц вещества;

уметь:

описывать и объяснять физические явления (свойства): диффузия, тепловое движение частиц, тепловое расширение, свойства вещества в различных агрегатных состояниях;

владеть:

экспериментальными умениями измерять температуру;

практическими умениями: решать качественные задачи на явления диффузии, теплового движения частиц, теплового расширения, на свойства вещества в различных агрегатных состояниях.

3. Механическое движение и взаимодействие тел (40 ч)

Механическое движение. Относительность движения. Траектория. Путь. Равномерное прямолинейное движение. Скорость. Графики скорости и пути при равномерном прямолинейном движении.

Неравномерное движение. Средняя скорость.

Взаимодействие тел и изменение скорости.

Инерция. Масса тела. Плотность вещества. Сила. Единицы силы. Явление тяготения. Сила тяжести. Деформации. Сила упругости. Вес тела. Измерение силы. Динамометр. Сложение сил. Равнодействующая сил, приложенных к телу. Трение. Сила трения. Трение в природе и технике.

Давление твердых тел. Единицы давления. Давление газов. Гидростатическое давление. Закон Паскаля. Сообщающиеся сосуды.

Атмосферное давление. Опыт Торричелли. Измерение атмосферного давления. Барометры. Манометры.

Фронтальные лабораторные работы

4. Изучение неравномерного движения.

5. Измерение плотности вещества.

6. Изучение силы трения.

Демонстрации, опыты, компьютерные модели

Относительность движения.

Приборы для измерения времени: секундомер, метроном, песочные часы и др.

Равномерное прямолинейное движение.

Неравномерное движение.

Тела одинакового объема и разной массы и одинаковой массы и разного объема.

Деформация различных тел.
Измерение силы различными динамометрами.
Трение при скольжении тела по различным поверхностям.
Измерение силы трения скольжения.
Трение качения.
Опыты по изменению силы трения.
Шариковые и роликовые подшипники.
Зависимость давления твердого тела от силы давления и площади опоры.
Давление воздуха в резиновом шаре.
Зависимость давления газа от его объема и температуры.
Передача внешнего давления жидкостями и газами.
Зависимость давления жидкости на дно и стенки сосуда от глубины.
Сообщающиеся сосуды. Водопровод. Шлюзы.
Опыты, подтверждающие существование атмосферного давления.
Устройство и действие поршневого насоса.
Барометры и манометры.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:
иметь представление:
о/об относительности покоя и движения, траектории движения;
принципах работы технических устройств и приборов, в которых используется закон Паскаля: шлюзов, водопровода, насоса;
артериальном давлении;
влиянии изменения атмосферного давления на состояние здоровья человека;
знать/понимать:
смысл физических понятий: путь, скорость, средняя скорость, сила (тяжести, упругости, вес тела, трения, давления), давление, гидростатическое и атмосферное давление;
смысл закона Паскаля;
уметь:
описывать и объяснять физические явления: равномерное прямолинейное движение; передача давления жидкостями и газами; принцип действия сообщающихся сосудов, барометров и манометров;
владеть:
экспериментальными умениями: измерять среднюю скорость неравномерного движения, плотность вещества, силу трения, давление с использованием барометра и манометра;
практическими умениями: представлять в выбранном масштабе силу, ее направление и точку приложения; находить равнодействующую сил, направленных по одной прямой; решать качественные, расчетные и графические задачи на определение физических величин с использованием формул: скорости, средней скорости, связи силы тяжести и массы, давления, гидростатического давления; высоты подъема жидкости в сообщающихся сосудах, на применение закона Паскаля.

4. Работа и мощность. Энергия (14 ч)

Механическая работа. Единицы работы. Полезная и совершенная (полная) работа. Коэффициент полезного действия (КПД). Мощность. Единицы мощности. Кинетическая энергия. Потенциальная энергия. Закон сохранения механической энергии.

Демонстрации, опыты, компьютерные модели

Работа силы при перемещении тела.

Зависимость кинетической энергии от массы и скорости тела.

Потенциальная энергия тела в поле тяготения и потенциальная энергия упругодеформированного тела.

Изменение кинетической и потенциальной энергии тела при совершении работы.

Преобразования механической энергии.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

иметь представление:

об использовании энергии ветра, воды рек, водопадов, приливов и других источников энергии;

знать/понимать:

смысл физических понятий: механическая работа и мощность, кинетическая энергия, потенциальная энергия;

смысл физических законов (правил): сохранение механической энергии;

владеть:

практическими умениями: решать качественные, расчетные и графические задачи с использованием формул: работы, мощности, кинетической энергии, потенциальной энергии, на применение закона сохранения энергии.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление

Министерства образования

Республики Беларусь

27.07.2017 № 91

Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Фізіка» для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання і выхавання

ФІЗІКА

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Агульная характарыстыка вучэбнага прадмета «Фізіка»

Вучэбны прадмет «Фізіка», які базіруецца на фізіцы як навуцы пра найбольш агульныя законы прыроды, з'яўляецца сістэмаўтваральным для вывучэння вучэбных прадметаў – фізічнай геаграфіі, біялогіі, хіміі, астраноміі – і ўносіць істотны ўклад у сістэму ведаў пра навакольны свет.

Дыдактычная мадэль вучэбнага прадмета «Фізіка» прадугледжвае зместавы і працэсуальны кампаненты.

Крыніцай нападзення зместавага кампанента з'яўляюцца:

фізічныя веды (навуковыя факты, паняцці, законы, тэорыі, фізічная карціна свету);
метадалагічныя веды (веды аб працэсах і метадах пазнання).

Крыніцай нападзення працэсуальнага кампанента з'яўляюцца:

прыёмы вывучэння, адпаведныя метадам навукі (выкарыстанне назірання або тэорыі для атрымання новых ведаў);

пазнавальная дзейнасць вучняў, адпаведная пераходу ад з'явы да яе сутнасці і ад сутнасці да з'явы;

эксперымэнтальна-пошукавая дзейнасць вучняў, адпаведная этапам і логіцы навуковай дзейнасці (назіранне, вылучэнне гіпотэзы, эксперымэнтальная праверка гіпотэзы, фармулёўка закона, стварэнне тэорыі).

Змест, асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па фізіцы вызначаюцца з улікам міжнароднага вопыту пабудовы зместу адукацыйных праграм агульнай сярэдняй адукацыі, навуковай і практычнай значнасці зместавага і працэсуальнага кампанентаў вучэбнага прадмета «Фізіка».

Сродкамі вучэбнага прадмета «Фізіка» фарміруецца навуковы светапогляд і спецыфічная для фізікі эксперымэнтальна-даследчая кампетэнцыя, падтрымліваюцца і развіваюцца камунікатыўная, інфармацыйная, каштоўнасна-арыентаваная, асобнага самаразвіцця і іншыя кампетэнцыі.

Змест, вучэбная дзейнасць вучняў, асноўныя патрабаванні да яе вынікаў канцэнтруюцца па наступных зместавых лініях:

- фізічныя метады даследавання з'яў прыроды;
- фізічныя аб'екты і заканамернасці ўзаемадзеяння паміж імі;
- фізічныя аспекты жыццядзейнасці чалавека.

Мэты і задачы вывучэння вучэбнага прадмета «Фізіка»

У кантэксце мэт навучання і выхавання на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі **мэтамі** вывучэння фізікі як вучэбнага прадмета з'яўляюцца:

фарміраванне ўяўленняў пра фізічную карціну свету на аснове засваення ведаў: пра механічныя, цеплавыя, электрамагнітныя і светлавыя з'явы; велічынях, якія характарызуюць гэтыя з'явы; законы, якім яны падпарадкоўваюцца; метады навуковага пазнання прыроды;

разуменне ролі фізікі ў жыцці грамадства, узаемасувязі развіцця фізікі, грамадства, іншых навук, тэхнікі, тэхналогій;

фарміраванне агульнавучэбных уменняў і навыкаў у рашэнні практычных задач, звязаных з выкарыстаннем фізічных ведаў, у рацыянальным прыродакарыстанні і ахове навакольнага асяроддзя;

фарміраванне пазнавальнай цікаўнасці да фізікі і тэхнікі;

забеспячэнне падрыхтоўкі да працягу атрымання адукацыі на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі або на ўзроўнях прафесійна-тэхнічнай, сярэдняй спецыяльнай адукацыі;

развіццё аналітычнага мыслення, творчых здольнасцей, усвядомленых матываў вучэння;

выхаванне эстэтычнага ўспрымання свету, перакананасці ў магчымасці пазнання прыроды, у неабходнасці разумнага выкарыстання дасягненняў навукі і тэхналогій для далейшага развіцця грамадства, захавання навакольнага асяроддзя, павагі да творцаў навукі і тэхнікі; адносінаў да фізікі як да элемента агульначалавечай культуры.

Дасягненне мэт вывучэння фізікі забяспечваецца рашэннем наступных **задач**:

на прадметным узроўні:

засваенне ведаў пра асноўныя фізічныя паняцці, законы і метады даследавання; ідэй адзінства будовы матэрыі і невычэрпнасці працэсу яе пазнання, разуменне ролі практыкі ў пазнанні фізічных з'яў і законаў;

фарміраванне ўменняў:

праводзіць назіранні прыродных з'яў, апісваць і абагульняць вынікі назіранняў, выкарыстоўваць простыя вымяральныя прыборы для вывучэння фізічных з'яў, прадстаўляць вынікі назіранняў або вымярэнняў з дапамогай табліц, графікаў і выяўляць на гэтай аснове эмпірычныя заканамернасці;

прымяняць атрыманыя веды для тлумачэння разнастайных прыродных з'яў і працэсаў, прыняццяў дзеяння найважнейшых тэхнічных устройстваў, рашэнне фізічных задач;

самастойна набываць новыя ведаы, рашаць фізічныя задачы і выконваць эксперыментальныя даследаванні, у тым ліку з выкарыстаннем інфармацыйных тэхналогій;

развіццё пазнавальных інтарэсаў, інтэлектуальных і творчых здольнасцей;

на міжпрадметным узроўні (у кантэксце з вучэбнымі прадметамі прыродазнаўчага складніка адукацыйнай праграмы базавай адукацыі (фізіка, геаграфія, біялогія, хімія)):

фарміраванне ўяўленняў пра цэласную навуковую карціну свету, разуменне нарастаючай ролі прыродазнаўчых навук і навуковых даследаванняў у сучасным свеце;

авалоданне ўменнямі фармуляваць гіпотэзы, канструяваць, праводзіць эксперыменты, ацэньваць атрыманыя вынікі;

фарміраванне ўменняў бяспечнага і эфектыўнага выкарыстання лабараторнага абсталявання, правядзення дакладных вымярэнняў, назіранняў і адэкватнай ацэнкі атрыманых вынікаў, абгрунтаваць свае дзеянні, заснаваныя на міжпрадметным аналізе вучэбных і практыка-арыентаваных задач;

фарміраванне беражлівых адносін да навакольнага асяроддзя;

на метапрадметным узроўні:

авалоданне вучнямі ўніверсальнымі вучэбнымі дзеяннямі як сукупнасцю спосабаў дзеянняў, якія забяспечваюць ім здольнасць да самастойнага засваення новых ведаў і ўменняў (уключаючы і арганізацыю гэтага працэсу), да эфектыўнага рашэння рознага роду жыццёвых задач, на аснове якіх фарміруюцца і развіваюцца кампетэнцыі вучня;

на асобасным узроўні:

фарміраванне ў вучняў разумення значнасці фізічных ведаў незалежна ад іх прафесійнай дзейнасці ў будучыні, каштоўнасці навуковых адкрыццяў і метадаў пазнання, творчай стваральнай дзейнасці, адукацыі на працягу ўсяго жыцця.

Месца вучэбнага прадмета ў Тыпавых вучэбных планах агульнай сярэдняй адукацыі

Тыпавы вучэбны план агульнай сярэдняй адукацыі на вывучэнне фізікі ўстанаўлівае ў VII і VIII класах па 2 вучэбныя гадзіны на тыдзень, у IX класе – 3 вучэбныя гадзіны на тыдзень.

Змест вучэбнага прадмета «Фізіка» ў VII і VIII класах прадстаўлены абласцямі фізікі як навукі на ўзроўні фізічных з'яў, структуруюцца на аснове разгляду розных форм руху матэрыі ў парадку іх ускладнення (механічныя з'явы, цеплавыя з'явы, электрамагнітныя з'явы, светлавыя з'явы). У IX класе вывучаецца механіка, вучэбны матэрыял канцэнтруецца па генеральных лініях: класічны прынцып адноснасці; законы руху Ньютана; законы захавання ў механіцы. Змест вучэбнага прадмета «Фізіка» з'яўляецца адносна завершаным.

Прад'яўляемы вучэбны матэрыял змештавага кампанента, пералік дэманстрацыйных доследаў, камп'ютарных мадэлей, фронтальных лабараторных работ працэсуальнага кампанента вучэбнага прадмета «Фізіка», асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў размеркаваны па раздзелах (тэмах) асобна для кожнага класа і з улікам паслядоўнасці вывучэння вучэбнага матэрыялу, выканання фронтальных лабараторных работ.

Колькасць вучэбных гадзін, адведзеных на вывучэнне асобных тэм, з'яўляецца прыкладным. Яна залежыць ад пераваг настаўніка ў выбары педагагічна абгрунтаваных метадаў навучання і выхавання, форм правядзення вучэбных заняткаў, відаў вучэбнай дзейнасці і пазнавальных магчымасцей вучняў.

Рэкамендаваныя падыходы да арганізацыі адукацыйнага працэсу, формы, метады навучання і выхавання

Актуальнымі падыходамі да арганізацыі адукацыйнага працэсу з'яўляюцца сістэмна-дзейнасны, кампетэнтнасны і асобна арыентаваны. Пры рэалізацыі кожнага з названых падыходаў вучань з'яўляецца галоўным аб'ектам адукацыйнага працэсу. Пры гэтым

асноўная ўвага надаецца актыўнай рознабаковай, у максімальнай ступені самастойнай пазнавальнай дзейнасці вучняў.

Механізмам рэалізацыі гэтых падыходаў пры вывучэнні фізікі з'яўляюцца сучасныя тэхналогіі навучання і выхавання, якія забяспечваюць авалоданне вучнямі метадалагічнымі, тэарэтычнымі ведамі, эксперыментальна-праектнымі ўменнямі, набыццё вопыту пазнавальнай дзейнасці, развіццё творчых здольнасцей вучняў.

Кантроль, або праверка вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў, з'яўляецца абавязковым кампанентам адукацыйнага працэсу і вызначаецца дыдактыкай як педагагічная дыягностыка.

Прызначэнне праверкі ва ўсёй разнастайнасці яе форм, тыпаў і метадаў правядзення – выяўленне ўзроўню засваення вучэбнага матэрыялу ў адпаведнасці з асноўнымі патрабаваннямі да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў, што прад'яўляюцца ў вучэбнай праграме, і на гэтай аснове карэкціроўка вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў.

Кантрольныя работы (па чатыры ў кожным з VII–IX класаў) праводзяцца па тэмах, якія маюць асаблівае значэнне для працягу вывучэння фізікі і з улікам іх прыкладнага характару.

VII клас: «Фізічныя метады пазнання прыроды»; «Рух і сілы»; «Сілы»; «Ціск»;

VIII клас: «Разлік колькасці цеплыні пры награванні і астуджэнні. Гарэнне. Плаўленне»; «Электрычнае супраціўленне. Закон Ома»; «Электрычныя з'явы»; «Светлавая з'ява»;

IX клас: «Раўнамерны і нераўнамерны рух. Складанне скарасцей»; «Рух з паскарэннем»; «Дынаміка»; «Законы захавання».

Колькасць самастойных работ з улікам разнастайнасці іх функцый (арыенціруючая, навучальная, дыягнастуючая, кантралюючая, развіваючая, выхаваўчая) вызначае настаўнік.

Чакаемыя вынікі засваення зместу адукацыйнай праграмы базавай адукацыі пры вывучэнні фізікі

Асобныя вынікі адлюстроўваюць:

перакананасць у магчымасцях пазнання прыроды;
усведамленне значнасці беражлівых адносін да навакольнага асяроддзя і рацыянальнага прыродакарыстання;
павагу да творцаў навукі і тэхнікі, бачанне навукі як элемента агульначалавечай культуры.

Метапрадметныя вынікі адлюстроўваюць:

засваенне новых форм вучэбнай дзейнасці: лабараторна-даследчай; праектна-даследчай, семінарскай і інш.;
развіццё ўніверсальных вучэбных дзеянняў (рэгулятыўных, вучэбна-пазнавальных, камунікатыўных) сродкамі фізікі;
развіццё ўменняў працаваць з інфармацыяй, вылучаць у ёй галоўнае; адрозніваць істотныя прыметы з'яў і велічынь ад неістотных; бачыць некалькі варыянтаў рашэння праблемы, выбіраць найбольш аптымальны варыянт.

Прадметныя вынікі адлюстроўваюць:

сфарміраванасць уяўленняў пра аб'ектыўнасць навуковых фізічных ведаў; сістэмаўтваральную ролю фізікі для развіцця іншых прыродазнаўчых навук, тэхнікі і тэхналогій; навуковага светапогляду як выніку вывучэння асноў будовы матэрыі і заканамернасцей фізічных з'яў;

набыццё вопыту прымянення навуковых метадаў пазнання, назіранні фізічных з'яў, правядзення доследаў, простых эксперыментальных даследаванняў, прамых вымярэнняў з выкарыстаннем сучасных вымяральных прыбораў; разуменне непазбежнасці хібнасцей любых вымярэнняў;

уcвeдaмлeннe эфeктaў нacцi прымaнeннa дaсaгнeннaў фiзiкi i тeхнoлoгiй у мeтaх рaцыянaльнaгa прырoдaкaрыcтaннa;
cфaрмiрaвaнacць уяўлeннaў прa рaцыянaльнae выкaрыcтaннe прырoднaх рэcурcaў i энeргiі, зaбруджвaннe нaвaкoльнaгa aсaрoддзa як cлeдcтвa рaбoты мaшын i мeхaнiзмaў;
cфaрмiрaвaнacць умeннaў прaгнaзaвaць, aнaлiзaвaць i aцэньвaць нacтупcтвa бытaвoй i вытвoрчaй дзeйнacцi чaлaвeкa з пaзiцiі эkaлaгiчнaй бaспeкi.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА (2 гадзіны на тыдзень, усяго 70 гадзін)

1. Фізічныя метады пазнання прыроды (10 гадзін)

Фізіка – навука аб прыродзе. Сувязь фізікі з іншымі навукамі. Фізіка і тэхніка.
Асноўныя паняцці: фізічнае цела, фізічная з’ява, фізічная велічыня.
Метады даследавання ў фізіцы.
Прамыя і ўскосныя вымярэнні фізічных велічынь. Адзінкі вымярэння фізічных велічынь. Міжнародная сістэма адзінак.
Дзеянні над фізічнымі велічынямі.
Вымяральныя прыборы. Цана дзялення шкалы вымяральнага прыбора. Паняцце пра дакладнасць вымярэння.

Фронтальныя лабараторныя работы

1. Вызначэнне цаны дзялення шкалы вымяральнага прыбора.
2. Вымярэнне даўжыні.
3. Вымярэнне аб’ёму.

Дэманстрацыі, доследы, камп’ютарныя мадэлі

Прамалінейнае распаўсюджванне святла. Атрыманне цені і паўцені.
Гучанне струны (камертона).
Плаўленне стэарынавай свечкі.
Электрызацыя цел.
Прыцягненне цела да магніта.
Вымяральныя прыборы: стрэлачныя, са шкалай.
Прыборы з рознай цаной дзялення шкалы.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучань павінен:

мець уяўленне:

пра навуковы шлях пазнання навакольнага свету;

ролю фізікі ў развіцці іншых навук і тэхнікі;

валодаць:

эксперыментальнымі ўменнямі: выкарыстоўваць на практыцы вымяральныя прылады і фізічныя прыборы (лінейка, мерная стужка, мензурка (вымяральны цыліндр) і іншыя); вызначаць цану дзялення шкалы; вымяраць адлегласці і памеры цел; вымяраць плошчы, вымяраць аб’ёмы вадкасцей і цвёрдых цел рознай формы і ўмяшчальнасць сасудаў;

практычнымі ўменнямі: выконваць дзеянні над фізічнымі велічынямі, пераводзіць кратныя і дзельныя адзінкі СІ ў асноўныя адзінкі.

2. Будова рэчыва (6 гадзін)

Дыскрэтная будова рэчыва. Эксперыментальныя пацверджанні дыскрэтнай будовы рэчыва. Малекулы, атамы. Цеплавы рух часціц рэчыва. Узаемадзеянне часціц рэчыва. Газападобны, вадкі, цвёрды станы рэчыва.

Цеплавое расшырэнне. Тэмпература. Тэрмометры.

Дэманстрацыі, доследы, камп'ютарныя мадэлі

Мадэль хаатычнага руху часціц.
Дыфузія ў розных асяроддзях.
Узаемадзеянне малекул.
Асноўныя ўласцівасці газаў, вадкасцей, цвёрдых цел.
Мадэлі крышталічных рашотак.
Цеплавое расшырэнне.
Тэрмометры.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучань павінен:
мець уяўленне:
пра фізічныя мадэлі: атам, малекула, газ, вадкасць, цвёрдае цела;
ведаць/разумець:
дыскрэтную будову рэчыва;
узаемадзеянне часціц рэчыва;
бесперапынны і хаатычны рух часціц рэчыва;
умець:
апісваць і тлумачыць фізічныя з'явы (уласцівасці): дыфузія, цеплавы рух часціц, цеплавое расшырэнне, уласцівасці рэчыва ў розных агрэгатных станах;
валадаць:
эксперыментальнымі ўменнямі вымяраць тэмпературу;
практычнымі ўменнямі: рашаць якасныя задачы на з'явы дыфузіі, цеплавога руху часціц, цеплавога расшырэння, на ўласцівасці рэчыва ў розных агрэгатных станах.

3. Механічны рух і ўзаемадзеянне цел (40 гадзін)

Механічны рух. Адноснасць руху. Траекторыя. Шлях. Раўнамерны прамалінейны рух. Скорасць. Графікі скорасці і шляху пры раўнамерным прамалінейным руху.

Нераўнамерны рух. Сярэдняя скорасць.

Узаемадзеянне цел і змена скорасці.

Інерцыя. Маса цела. Шчыльнасць рэчыва. Сіла. Адзінкі сілы. З'ява прыцягнення. Сіла цяжару. Дэфармацыі. Сіла пругкасці. Вага цела. Вымярэнне сілы. Дынамометр. Складанне сіл. Раўнадзейная сіла, прыкладзеных да цела. Трэненне. Сіла трэння. Трэненне ў прыродзе і тэхніцы.

Ціск цвёрдых цел. Адзінкі ціску. Ціск газаў. Гідрастатычны ціск. Закон Паскаля. Сазлучаныя сасуды.

Атмасферны ціск. Дослед Тарычэлі. Вымярэнне атмасфернага ціску. Барометры. Манометры.

Франтальныя лабараторныя работы

4. Вывучэнне нераўнамернага руху.

5. Вымярэнне шчыльнасці рэчыва.

6. Вывучэнне сілы трэння.

Дэманстрацыі, доследы, камп'ютарныя мадэлі

Адноснасць руху.

Прыборы для вымярэння часу: секундамер, метраном, пясочны гадзіннік і інш.

Раўнамерны прамалінейны рух.

Нераўнамерны рух.

Цела аднолькавага аб'ёму і рознай масы, аднолькавай масы і рознага аб'ёму.

Дэфармацыя розных цел.

Вымярэнне сілы рознымі дынамометрамі.

Трэненне пры слізганні цела па розных паверхнях.

Вымярэнне сілы трэння слізгання.

Трэнне качэння.
Доследы па змяненні сілы трэння.
Шарыкавыя і ролікавыя падшыпнікі.
Залежнасць ціску цвёрдага цела ад сілы ціску і плошчы апоры.
Ціск паветра ў гумавым шары.
Залежнасць ціску газу ад яго аб'ёму і тэмпературы.
Перадача знешняга ціску вадкасцямі і газамі.
Залежнасць ціску вадкасці на дно і сценкі сасуда ад глыбіні.
Сазлучаныя сасуды. Водаправод. Шлюзы.
Доследы, якія пацвярджаюць існаванне атмасфернага ціску.
Канструкцыя і дзеянне помпы.
Барометры і манометры.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучань павінен:
мець уяўленне:
пра адноснасць спакою і руху, траекторыі руху;
прыныцыпы работы тэхнічных устройстваў і прыбораў, у якіх выкарыстоўваецца закон Паскаля: шлюзаў, водаправода, помпы;
артэрыяльны ціск;
уплыў змены атмасфернага ціску на стан здароўя чалавека;
ведаць/разумець:
сэнс фізічных паняццяў: шлях, скорасць, сярэдняя скорасць, сіла (цяжару, пругкасці, вага цела, трэння, ціску), ціск, гідрастатычны і атмасферны ціск;
сэнс закона Паскаля;
умець:
апісваць і тлумачыць фізічныя з'явы: раўнамерны прамалінейны рух; перадача ціску вадкасцямі і газамі; прыныцып дзеяння сазлучаных сасудаў, барометраў і манометраў;
валадаць:
эксперыментальнымі ўменнямі: вымяраць сярэдняю скорасць нераўнамернага руху, шчыльнасць рэчыва, сілу трэння, ціск з выкарыстаннем барометра і манометра;
практычнымі ўменнямі: прадстаўляць у выбраным маштабе сілу, яе напрамак і пункт прыкладання; знаходзіць раўнадзейную сілу, якія дзейнічаюць па адной прамой; рашаць якасныя, разліковыя і графічныя задачы на вызначэнне фізічных велічынь з выкарыстаннем формул: скорасці, сярэдняй скорасці, сувязі сілы цяжару і масы, ціску, гідрастатычнага ціску; вышыні ўздыму вадкасці ў сазлучаных сасудах, на прымяненне закона Паскаля.

4. Работа і магутнасць. Энергія (14 гадзін)

Механічная работа. Адзінкі работы. Карысная і выкананая (поўная) работа. Каэфіцыент карыснага дзеяння (ККД). Магутнасць. Адзінкі магутнасці. Кінетычная энергія. Патэнцыяльная энергія. Закон захавання механічнай энергіі.

Дэманстрацыі, доследы, камп'ютарныя мадэлі

Работа сілы пры перамяшчэнні цела.
Залежнасць кінетычнай энергіі ад масы і скорасці цела.
Патэнцыяльная энергія цела ў полі прыцягнення і патэнцыяльная энергія пругка дэфармаванага цела.
Змена кінетычнай і патэнцыяльнай энергіі пры выкананні работы.
Пэратварэнні механічнай энергіі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучань павінен:
мець уяўленне:
пра выкарыстанне энергіі ветру, вады рэк, вадаспадаў, прыліваў і іншых крыніц энергіі;
ведаць/разумець:
сэнс фізічных паняццяў: механічная работа і магутнасць, кінетычная энергія, патэнцыяльная энергія;
сэнс фізічных законаў (правіл): захаванне механічнай энергіі;
валодаць:
практычнымі ўменнямі: рашаць якасныя, разліковыя і графічныя задачы з выкарыстаннем формул: работы, магутнасці, кінетычнай энергіі, патэнцыяльнай энергіі, на прымяненне закона захавання энергіі.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Химия»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ХИМИЯ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Содержание учебного предмета «Химия» ориентировано на освоение учащимися компетенций, необходимых для рациональной деятельности в мире веществ и химических превращений на основе знаний о свойствах важнейших веществ, окружающих человека в повседневной жизни, природе, промышленности, и понимания сути химических превращений. Освоение содержания учебного предмета «Химия» предполагает формирование у учащихся понимания роли химии в решении наиболее актуальных проблем, стоящих перед человечеством в XXI веке.

Данная программа предполагает относительную завершенность содержания химического образования на II ступени общего среднего образования. Сущность относительной завершенности содержания химического образования на II ступени общего среднего образования заключается в том, что по окончании IX класса учреждения общего среднего образования выпускник овладеет совокупностью компетенций, которые он будет использовать в жизни, независимо от выбранной профессии, и которые дадут ему возможность продолжить изучение химии на повышенном уровне с целью профессионального самоопределения в областях, связанных с химией.

Компетентностная составляющая содержания химического образования обеспечивается его направленностью на освоение учащимися способов деятельности на основе знаний о свойствах важнейших веществ, окружающих человека в повседневной жизни, природе, промышленности, и понимания сути химических превращений. Особенностью изучения химии на уровне общего среднего образования является и то, что на материале этого учебного предмета у учащихся должна быть воспитана убежденность в необходимости вести здоровый образ жизни, приобретен опыт химически грамотного использования веществ и материалов, применяемых в быту.

Цель изучения химии на II ступени общего среднего образования – формирование первоначальных системных химических знаний, создающих основу для непрерывного

образования и самообразования на последующих этапах обучения; формирование предметных компетенций – знаний, умений, способов и опыта деятельности – с учетом специфики химии как фундаментальной естественной науки; формирование социально-значимых ценностных ориентаций, включающих общекультурное и личностное развитие учащихся, осознание ценности получаемого химического образования, чувства ответственности и патриотизма, социальную мобильность и способность адаптироваться в разных жизненных ситуациях.

Задачи изучения химии на II ступени общего среднего образования:

усвоение учащимися языка химии, первоначальных знаний о составе, строении, свойствах веществ и закономерностях их превращений; важнейших химических законов и закономерностей для понимания и объяснения свойств веществ и химических явлений;

владение умениями наблюдать химические реакции при проведении химического эксперимента и анализировать результаты наблюдений; осуществлять расчеты на основе химических формул веществ и химических уравнений;

формирование познавательных интересов, интеллектуальных и творческих способностей, экологической культуры, мотивации изучения химии как одной из фундаментальных естественных наук;

владение умениями применять полученные знания в целях образования и самообразования, приобретение опыта безопасного использования веществ и материалов в повседневной деятельности, формирования культуры здорового образа жизни и подготовки учащихся к полноценной жизни в обществе.

Основополагающими при отборе и конструировании содержания учебного предмета «Химия» являются общедидактические принципы научности, доступности, системности и систематичности, историзма, связи обучения с жизнью.

Реализация данных принципов при построении учебного предмета «Химия» на уровне общего среднего образования происходит посредством учета критериев отбора содержания: целостности научной и практической значимости, соответствия возрастным особенностям учащихся; внешним условиям социума; международным стандартам.

Методологической основой отбора и конструирования содержания химического образования на уровне общего среднего образования выступают компетентностный, системно-структурный, интегративный, культурологический и личностно-деятельностный подходы.

Компетентностный подход обеспечивает формирование у учащихся в процессе обучения химии ключевых (определяются общим содержанием образования), общепредметных (относятся к учебным предметам естественнонаучного цикла) и предметных (определяются спецификой учебного предмета «Химия») компетенций, а также общекультурной компетентности. При этом особое внимание уделяется формированию у учащихся химических знаний, развитию умений и первоначального опыта творческой деятельности, связанной с химией.

В основе реализации компетентностного подхода в химическом образовании лежат принципы комплексности, преемственности, интегративности, диагностичности и гуманизации.

Системный подход обеспечивает на основе последовательного систематического изучения учебного предмета «Химия» формирование в сознании учащихся систем основных химических понятий, законов, теорий, фактов и методов химической науки. Одновременно он обеспечивает целостность химического образования на разных ступенях общего среднего образования через все организационные формы обучения (урок, факультативное занятие, внеклассная работа), реализуя единые цели, содержание, формы, методы и средства обучения химии в учреждениях общего среднего образования.

Интегративный подход отражает ведущую тенденцию развития современной науки – ее интегративный характер. В химическом образовании на уровне общего среднего образования он предполагает установление внутри- и межпредметных связей как механизмов и средств интеграции. При этом интегративный подход реализуется через вертикальную и горизонтальную интеграции. Вертикальная интеграция обеспечивает

преимущество между отдельными разделами и блоками содержания учебного предмета «Химия» через установление внутрисубъектных связей. Горизонтальная интеграция осуществляется посредством реализации межпредметных связей химии с другими учебными предметами естественнонаучного цикла и математики (внутрицикловая интеграция) и гуманитарного цикла (межцикловая интеграция). В целом интегративный подход способствует формированию у учащихся целостных представлений о химической картине природы как части научной картины мира.

Культурологический подход позволяет рассматривать химическое образование как феномен культуры, а формирование культуры учащихся – как его основную цель. При этом обучение на уровне общего среднего образования должно обеспечить ученика необходимым объемом химических знаний и умений, которые должны войти в багаж каждого образованного человека.

Личностно-деятельностный подход ставит в центр образовательного процесса личность ученика, предполагает создание условий для развития его способностей и возможностей для самореализации, раскрытие индивидуальности личности в процессе выполняемой деятельности. Личностно-деятельностный подход в процессе обучения химии предполагает выполнение таких видов деятельности, которые будут обеспечивать развивающее воздействие на все сферы личности учащихся, способствуя мотивации к изучению химии и повышению качества химического образования на уровне общего среднего образования в целом.

В процессе обучения химии учащиеся выполняют следующие виды учебно-познавательной деятельности:

оперирование химической символикой, терминологией и номенклатурой (химическим языком);

моделирование химических объектов и процессов, а также способов управления ими;

установление причинно-следственных связей, выявление закономерностей, построение графиков на основе применения химических законов и теорий;

наблюдение и выполнение учебного эксперимента, иллюстрирующего химические процессы и закономерности их возникновения и протекания;

получение, распознавание и доказательство состава вещества на основе реального, виртуального и мысленного эксперимента;

проведение количественных расчетов по химическим формулам и уравнениям;

прогнозирование свойств и способов получения веществ на основе их состава и строения, а также областей практического применения веществ на основе их важнейших свойств;

самостоятельный поиск, оценка и использование химической информации из различных источников (учебная и научно-популярная литература, интернет-ресурсы, СМИ и др.);

освоение опыта практической деятельности с веществами, которые наиболее часто применяются в повседневной жизни человека, используются в промышленности и сельском хозяйстве.

Учебная программа составлена в соответствии с учебным планом, который предусматривает на изучение химии 1 час в неделю (всего 35 часов).

Химия в VII классе представляет собой пропедевтический курс, рассчитанный на обучение учащихся языку химии, формирование первоначальных химических знаний, знакомство с некоторыми химическими понятиями.

В учебной программе представлены учебные темы и примерное время на их изучение.

В соответствии с принципами компетентностного подхода оценка сформированных компетенций учащихся проводится на основе их знаний, умений и выработанных способов деятельности. В программе имеется раздел «Основные требования к результатам учебной деятельности учащихся». Поскольку многие элементы содержания с учетом специфики предмета требуют многократного повторения, расширения и развития,

требования к результатам учебной деятельности формулируются как по итогам изучения отдельных тем, так и по итогам изучения учебного предмета на протяжении учебного года. На основе этих требований осуществляется контроль и оценка результатов учебной деятельности учащихся, качества усвоения знаний и уровня сформированности компетенций на основе оценивания практических и письменных контрольных работ.

Для каждой темы в программе определены вопросы, подлежащие изучению, типы расчетных задач, указаны перечни демонстраций, лабораторных опытов, темы практических работ. Учителю дается право замены демонстрационных и лабораторных опытов на другие (равноценные), более доступные в условиях данного учреждения образования. По своему усмотрению учитель может увеличить число демонстрационных опытов.

Указанное в программе количество часов, отведенных на изучение учебных тем, является примерным. Оно может быть перераспределено между темами в разумных пределах (1–2 часа). Резервное время учитель использует по своему усмотрению. Кроме того, возможно изменение последовательности изучения вопросов в рамках отдельной учебной темы при соответствующем обосновании таких изменений.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА (1 ч в неделю – 35 ч, из них 1 ч – резервное время)

Введение (4 ч)

Предмет химии. Вещества и их свойства. Превращения веществ. Роль химии в обществе и жизни человека. Химия в Республике Беларусь.

Чистые вещества и смеси. Методы разделения смесей.

Расчетные задачи

1. Вычисление массовой доли компонента в смеси веществ.

Демонстрации

1. Превращения веществ.

2. Приготовление однородных и неоднородных смесей веществ и методы их разделения.

Лабораторные опыты

1. Изучение физических свойств веществ.

Практические работы

1. Правила безопасного поведения в химическом кабинете. Приемы обращения с простейшим лабораторным оборудованием (1 ч).

2. Разделение неоднородной смеси (1 ч).

По итогам изучения темы учащиеся должны:

давать определения понятиям:

вещество, смесь веществ; однородная и неоднородная смесь; химическое явление;

осуществлять следующие виды деятельности:

называть:

способы разделения смесей веществ;

объяснять:

отличие физических явлений от химических;

обращаться:

с неорганическими веществами, химической посудой, лабораторным оборудованием, нагревательными приборами;

проводить:

математические вычисления при решении расчетных задач; химический эксперимент;

пользоваться:

учебным пособием; инструкцией по правилам безопасного поведения в химическом кабинете; инструкцией при выполнении химического эксперимента.

Тема 1. Первоначальные химические понятия (11 ч)

Атомы как мельчайшие химически неделимые частицы. Химические элементы. Символы химических элементов. Относительная атомная масса.

Простые и сложные вещества. Молекулы.

Химические формулы веществ. Первоначальные представления о валентности. Составление химической формулы по валентностям химических элементов. Определение валентности химического элемента по формуле.

Относительная молекулярная масса. Массовая доля химического элемента в веществе.

Явления физические и химические. Признаки и условия протекания химических реакций.

Закон сохранения массы веществ. Уравнение химической реакции. Роль химических реакций в природе и деятельности человека.

Расчетные задачи

2. Вычисление относительной молекулярной массы веществ по химическим формулам.

3. Вычисление массовой доли элемента по формуле вещества.

Демонстрации

3. Таблица периодической системы химических элементов.

4. Опыты, иллюстрирующие характерные признаки химических реакций.

5. Опыты, иллюстрирующие закон сохранения массы веществ в химических реакциях.

Практические работы

3. Признаки протекания химических реакций (1 ч).

По итогам изучения темы учащиеся должны:

давать определения понятиям:

атом, молекула, химический элемент; простое и сложное вещество; химическая формула; валентность; химическая реакция; относительная атомная масса; относительная молекулярная масса; массовая доля;

уметь:

читать:

химические формулы изученных веществ; уравнения химических реакций;

называть:

химические элементы по их символам и простые вещества (водород, натрий, калий, магний, кальций, барий, алюминий, углерод, кремний, азот, фосфор, кислород, сера, хлор, бром, марганец, железо, медь, серебро, золото, цинк);

формулировку закона сохранения массы веществ;

признаки и условия протекания химических реакций;

определять:

качественный и количественный состав соединения по химической формуле; простые и сложные вещества; валентность химических элементов в бинарных соединениях по формуле;

различать:

символы химических элементов и химические формулы; простые и сложные вещества.

Тема 2. Кислород (7 ч)

Кислород как простое вещество. Физические свойства кислорода. Кислород в природе. Воздух как смесь газов.

Получение кислорода в лаборатории разложением перманганата калия. Реакции разложения. Понятие о катализаторах. Методы собирания газов. История открытия кислорода.

Химические свойства кислорода: взаимодействие с простыми и сложными веществами: водородом, углеродом, серой, медью, кальцием, метаном.

Реакции соединения.

Понятие о реакции горения. Процессы горения как источники энергии. Защита атмосферы от загрязнений.

Оксиды – бинарные соединения элементов с кислородом.

Демонстрации

6. Получение и собиране кислорода.

7. Разложение пероксида водорода в присутствии катализатора.

8. Горение веществ в кислороде и на воздухе.

Лабораторные опыты

2. Сборка простейших приборов для получения и собирана газов.

Практические работы

4. Получение кислорода и изучение его свойств (1 ч).

По итогам изучения темы учащиеся должны:

давать определения понятиям:

катализатор; оксиды; реакции соединения, разложения;

уметь:

называть:

метан; реакции соединения, разложения;

способы получения кислорода в лаборатории;

осуществлять следующие виды деятельности:

записывать:

формулы оксидов по названию вещества;

составлять:

формулы оксидов по валентности; уравнения изученных химических реакций;

характеризовать:

физические и химические свойства изученных соединений;

объяснять:

условия горения и способы прекращения горения.

Тема 3. Водород (7 ч)

Водород как простое вещество. Физические свойства водорода. История открытия водорода.

Химические свойства водорода: взаимодействие с простыми и сложными веществами: кислородом, хлором, оксидом меди(II).

Применение водорода.

Понятие о кислотах. Формулы и названия кислот (серная, соляная, азотная, фосфорная, угольная). Меры предосторожности при работе с кислотами. Понятие об индикаторах.

Выделение водорода в реакциях кислот с металлами. Реакции замещения. Ряд активности металлов. Соли – продукты замещения атомов водорода в кислотах на металл. Формулы и названия солей (на примере средних солей).

Получение водорода в лаборатории.

Демонстрации

9. Получение и собиране водорода.

10. Образцы кислот и солей.

Лабораторные опыты

3. Действие кислот на индикаторы.

4. Взаимодействие кислот с металлами.

Практические работы

5. Получение водорода и изучение его свойств (1 ч).

По итогам изучения темы учащиеся должны:

давать определения понятиям:

кислоты; индикатор; соли; реакции замещения;

уметь:

называть:

кислоты (серная, соляная, азотная, фосфорная, угольная) и их средние соли;

реакции замещения;

способы получения водорода в лаборатории;

осуществлять следующие виды деятельности:

записывать:

формулы кислот (серной, соляной, азотной, фосфорной, угольной) и их солей;

составлять:

формулы солей; уравнения изученных химических реакций;

характеризовать:

физические и химические свойства изученных соединений.

Тема 4. Вода (5 ч)

Состав молекулы воды. Физические свойства воды. Значение воды в природе и жизни человека. Защита водоемов от загрязнений.

Взаимодействие воды с оксидом кальция, с активными металлами: натрием и калием. Понятие об основаниях. Щелочи (гидроксиды натрия, калия, кальция). Меры предосторожности при работе со щелочами. Действие щелочей на индикаторы.

Взаимодействие кислот и щелочей (реакция нейтрализации) как пример реакции обмена.

Демонстрации

11. Взаимодействие воды с активными металлами.

12. Взаимодействие кислот со щелочами (реакция нейтрализации).

Лабораторные опыты

5. Действие щелочей на индикаторы.

Практические работы

6. Решение экспериментальных задач.

По итогам изучения темы учащиеся должны:

давать определения понятиям:

основания (щелочи); реакции обмена (нейтрализации);

уметь:

называть:

гидроксиды натрия, калия, кальция;

реакции обмена;

осуществлять следующие виды деятельности:

записывать:

формулы щелочей (гидроксиды натрия, калия, кальция) по названию вещества;

составлять:

формулы оснований по валентности; уравнения изученных химических реакций;

характеризовать:

физические и химические свойства изученных соединений.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны:

давать определения понятиям:

вещество, смесь веществ, однородная и неоднородная смесь; атом, молекула, химический элемент; простое и сложное вещество; химическая формула; валентность;

химическая реакция; катализатор; индикатор; относительная атомная масса; относительная молекулярная масса; массовая доля;

оксиды, кислоты, основания (щелочи), соли; реакции соединения, разложения, замещения, обмена (нейтрализации);

уметь:

читать:

химические формулы изученных веществ; уравнения химических реакций;

называть:

способы разделения смесей веществ; химические элементы по их символам (водород, натрий, калий, магний, кальций, барий, алюминий, углерод, кремний, азот, фосфор, кислород, сера, хлор, бром, марганец, железо, медь, серебро, золото, цинк);

вещества по химическим формулам (простые вещества; оксиды; кислоты: серная, соляная, азотная, фосфорная, угольная и их средние соли; гидроксиды натрия, калия, кальция; метан);

формулировку закона сохранения массы веществ;

признаки и условия протекания химических реакций;

типы химических реакций (соединения, разложения, замещения, обмена);

способы получения кислорода и водорода в лаборатории;

определять:

качественный и количественный состав соединения по химической формуле; простые и сложные (оксиды, кислоты, соли, основания) вещества; валентность химических элементов в бинарных соединениях по формуле;

различать:

символы химических элементов и химические формулы; простые и сложные вещества;

осуществлять следующие виды деятельности:

записывать:

формулы кислот (серной, соляной, азотной, фосфорной, угольной); щелочей (гидроксиды натрия, калия и кальция); оксидов по названию вещества;

составлять:

формулы оксидов, оснований и солей по валентности; уравнения изученных химических реакций;

характеризовать:

физические и химические свойства изученных соединений;

объяснять:

отличие физических явлений от химических; условия горения и способы прекращения горения;

анализировать:

результаты лабораторных опытов, практических работ; учебную информацию;

применять:

изученные понятия и законы при характеристике состава и свойств веществ, химических реакций, способов получения веществ, решении расчетных задач; правила безопасного поведения при обращении с веществами, химической посудой, лабораторным оборудованием и нагревательными приборами;

обращаться:

с неорганическими веществами, химической посудой, лабораторным оборудованием, нагревательными приборами;

проводить:

математические вычисления при решении расчетных задач; химический эксперимент;

пользоваться:

учебным пособием; инструкцией по правилам безопасного поведения в химическом кабинете; инструкцией при выполнении химического эксперимента.

КОЛИЧЕСТВО ПИСЬМЕННЫХ КОНТРОЛЬНЫХ РАБОТ – 2 (2 часа).

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Хімія»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ХІМІЯ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Змест вучэбнага прадмета «Хімія» арыентаваны на засваенне вучнямі кампетэнцый, неабходных для рацыянальнай дзейнасці ў свеце рэчываў і хімічных ператварэнняў на аснове ведаў пра ўласцівасці найважнейшых рэчываў, якія акружаюць чалавека ў паўсядзённым жыцці, прыродзе, прамысловасці, і разумення сутнасці хімічных ператварэнняў. Засваенне зместу вучэбнага прадмета «Хімія» прадугледжвае фарміраванне ў вучняў разумення ролі хіміі ў вырашэнні найбольш актуальных праблем, якія стаяць перад чалавецтвам у XXI стагоддзі.

Дадзеная праграма прадугледжвае адносную завершанасць зместу хімічнай адукацыі на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі. Сутнасць адноснай завершанасці зместу хімічнай адукацыі на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі заключаецца ў тым, што па заканчэнні IX класа ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі выпускнік авалодае сукупнасцю кампетэнцый, якія ён будзе выкарыстоўваць у жыцці, незалежна ад абранай прафесіі, а таксама якія даюць магчымасць працягнуць вывучэнне хіміі на павышаным узроўні з мэтай прафесійнага самавызначэння ў галінах, звязаных з хіміяй.

Кампетэнтнасны складнік зместу хімічнай адукацыі забяспечваецца яго скіраванасцю на засваенне вучнямі спосабаў дзейнасці на аснове ведаў пра ўласцівасці найважнейшых рэчываў, якія акружаюць чалавека ў паўсядзённым жыцці, прыродзе, прамысловасці, і разумення сутнасці хімічных ператварэнняў. Асаблівасцю вывучэння на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі з'яўляецца і тое, што на матэрыяле гэтага вучэбнага прадмета ў вучняў павінна быць выхавана перакананасць у неабходнасці весці здаровы лад жыцця, набыты вопыт хімічна граматычнага выкарыстання рэчываў і матэрыялаў, якія прымяняюцца ў побыце.

Мэта вывучэння хіміі на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі – фарміраванне першапачатковых сістэмных і хімічных ведаў, якія ствараюць аснову для бесперапыннай адукацыі і самаадукацыі на наступных этапах навучання; фарміраванне прадметных кампетэнцый – ведаў, уменняў, спосабаў і вопыту дзейнасці з улікам спецыфікі хіміі як фундаментальнай прыродазнаўчай навукі; фарміраванне сацыяльна-значных каштоўнасных арыентацый, якія ўключаюць агульнакультурнае і асобнае развіццё вучняў, усведамленне каштоўнасці атрымліваемай хімічнай адукацыі, пачуцця адказнасці і патрыятызму, сацыяльную мабільнасць і здольнасць адаптавацца ў розных жыццёвых сітуацыях.

Задачы вывучэння хіміі на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі:

засваенне вучнямі мовы хіміі, першапачатковых ведаў пра састаў, будову, уласцівасці рэчываў і заканамернасці іх ператварэнняў; найважнейшых хімічных законаў і заканамернасцей для разумення і тлумачэння ўласцівасцей рэчываў і хімічных з'яў;

валоданне ўменнямі назіраць хімічныя рэакцыі пры правядзенні хімічнага эксперыменту і аналізаваць вынікі назіранняў; ажыццяўляць разлікі на аснове хімічных формул рэчываў і хімічных ураўненняў;

фарміраванне пазнавальных інтарэсаў, інтэлектуальных і творчых здольнасцей, экалагічнай культуры, матывацыі вывучэння хіміі як адной з фундаментальных прыродазнаўчых навук;

валоданне ўменнямі прымяняць атрыманыя веды ў мэтах адукацыі і самаадукацыі, набыцці вопыту бяспечнага выкарыстання рэчываў і матэрыялаў у паўсядзённай дзейнасці, фарміраванне культуры здаровага ладу жыцця і падрыхтоўкі вучняў да паўнаважнага жыцця ў грамадстве.

Асноватворнымі пры адборы і канструяванні зместу вучэбнага прадмета «Хімія» з'яўляюцца агульнадыдактычныя прынцыпы навуковасці, даступнасці, сістэмнасці і сістэматычнасці, гістарызму, сувязі навучання з жыццём.

Рэалізацыя дадзеных прынцыпаў пры пабудове вучэбнага прадмета «Хімія» на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі адбываецца з дапамогай уліку крытэрыяў адбору зместу: цэласнасці; навуковай і практычнай значнасці; адпаведнасці ўзроставым асаблівасцям вучняў; адпаведнасці знешнім умовам соцыуму; адпаведнасці міжнародным стандартам.

Метадалагічнай асновай адбору і канструявання зместу хімічнай адукацыі на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі выступаюць кампетэнтнасны, сістэмна-структурны, інтэгратыўны, культуралагічны і асобна-дзеясны падыходы.

Кампетэнтнасны падыход забяспечвае фарміраванне ў вучняў у працэсе навучання хіміі ключавых (вызначаюцца агульным зместам адукацыі), агульнапрадметных (адносяцца да вучэбных прадметаў прыродазнаўчага цыкла) і прадметных (вызначаюцца спецыфікай вучэбнага прадмета «Хімія») кампетэнцый, а таксама агульнакультурнай кампетэнтнасці. Пры гэтым асаблівая ўвага надаецца фарміраванню ў вучняў хімічных ведаў, развіццю ўменняў і першапачатковага вопыту творчай дзейнасці, звязанай з хіміяй.

У аснове рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу ў хімічнай адукацыі ляжаць прынцыпы комплекснасці, пераемнасці, інтэгратыўнасці, дыягнастычнасці і гуманізацыі.

Сістэмны падыход забяспечвае на аснове паслядоўнага сістэматычнага вывучэння вучэбнага прадмета «Хімія» фарміраванне ў свядомасці вучняў сістэм асноўных хімічных паняццяў, законаў, тэорый, фактаў і метадаў хімічнай навукі. Адначасова ён забяспечвае цэласнасць хімічнай адукацыі на розных ступенях агульнай сярэдняй адукацыі праз усе арганізацыйныя формы навучання (урок, факультатыўныя заняткі, пазакласная работа), рэалізуючы адзіныя мэты, змест, формы, метады і сродкі навучання хіміі ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі.

Інтэгратыўны падыход адлюстроўвае вядучую тэндэнцыю развіцця сучаснай навукі – яе інтэгратыўны характар. У хімічнай адукацыі на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі ён прадугледжвае ўстанаўленне ўнутры- і міжпрадметных сувязей як механізмаў і сродкаў інтэграцыі. Пры гэтым інтэграваны падыход рэалізуецца праз вертыкальную і гарызантальную інтэграцыі. Вертыкальная інтэграцыя забяспечвае пераемнасць паміж асобнымі часткамі і блокамі зместу вучэбнага прадмета «Хімія» праз усталяванне ўнутрыпрадметных сувязей. Гарызантальная інтэграцыя ажыццяўляецца праз рэалізацыю міжпрадметных сувязей хіміі з іншымі вучэбнымі прадметамі цыкла і матэматыкі (унутрыцыклавая інтэграцыя) і гуманітарнага цыкла (міжцыклавая інтэграцыя). У цэлым інтэгратыўны падыход спрыяе фарміраванню ў вучняў цэласных уяўленняў пра хімічную карціну прыроды як частку навуковай карціны свету.

Культуралагічны падыход дазваляе разглядаць хімічную адукацыю як феномен культуры, а фарміраванне культуры вучняў – як яго асноўную мэту. Пры гэтым навучанне на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі павінна забяспечыць вучня неабходным аб'ёмам хімічных ведаў і ўменняў, якія павінны ўвайсці ў багаж кожнага адукаванага чалавека.

Асобна-дзеясны падыход ставіць у цэнтр адукацыйнага працэсу асобу вучня, прадугледжвае стварэнне ўмоў для развіцця яго здольнасцей і магчымасцей для самарэалізацыі, раскрыццё індывідуальнасці асобы ў працэсе выконваемай дзейнасці. Асобна-дзеясны падыход у працэсе навучання хіміі прадугледжвае выкананне такіх відаў дзейнасці, якія будуць забяспечваць развіваючае ўздзеянне на ўсе сферы асобы вучняў, спрыяючы матывацыі да вывучэння хіміі і павышэнню якасці хімічнай адукацыі на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі ў цэлым.

У прaцэсe нaвучaння хiмiі, вучнi выкoнвaюць нaступнaя вiдa вучэбнa-пaзнaвaльнaя дзeйнacцi:

aпepыpaвaннe хiмiчнaя cімвoлiкaй, тэрмiнaлoгiяй i нaмeнклaтурaй (хiмiчнaя мoвaй); мaдэлявaннe хiмiчнaя аб'ектaў i прaцэcaў, a тaкcaмa cпocабaў кiрaвaннa iмi; уcтaнaўлeннe пpычыннa-слeдчaя сувязeй, вaяўлeннe зaкaнaмepнacцeй, пaбудoвy гpaфiкaў нa aснoвe пpымaнeннa хiмiчнaя зaкoнaў i тэopыi;

нaзiрaннe i вaкaнaннe вучэбнaгa экcпepымeнтy, якi iлюcтpуe хiмiчнaя прaцэca i зaкaнaмepнacцi iх узнiкнeннa i пpaцaкaннa;

aтpымaннe, рaспaзнaвaннe i дoкaз cacтaвy рэчывa нa aснoвe рэaльнaгa, вiртуaльнaгa i мaслeннaгa экcпepымeнтy;

пpавядзeннe кoлькacнaя рaзлiкaў пa хiмiчнaя фoрмyлaх i ўрaўнeннaх;

пpагнaзaвaннe ўлacцiвacцeй i cпocабaў aтpымaннa рэчывaў нa aснoвe iх cклaдy i бyдoвy, a тaкcaмa гaлiн пpактычнaгa пpымaнeннa рэчывaў нa aснoвe iх нaйвaжнeйшaя улacцiвacцeй;

caмacтoйнaя пoшyк, aцэнка i вaкaрыcтaннe хiмiчнaя iнфaрмaцыi з рoзнaя кpынiц (вучэбнaя i нaвyкoвa-пaпyлaрнaя лiтaрaтyрa, iнтэрнeт-рэcyрca, СМІ i iнш.);

зacвaeннe вoпытy пpактычнaя дзeйнacцi з рэчывaмi, якiя нaйбoльш чacтa ўжывaюцa ў пaўcaдзeннaм жыццi чaлaвeкa, вaкaрыcтoўвaюцa ў пpамыcлoвacцi i ceльcкaя гacпaдaрцa.

Хiмiя ў VII клacе ўяўляe caбoй пpaeдзэўтaчнaя кypc, рaзлiчaнaя нa нaвучaннe вучнaў мoвe хiмiі, фapмiрaвaннe пepшaпaчaткoвaя хiмiчнaя вeдaў, знaёмcтвa з нeкaтoрымi хiмiчнaя пaнaццaмi.

Вучэбнaя пpагpaмa cклaдзeнa ў aдпaвeднacцi з вучэбнaя плaнaм, якi пpадyглeджвae нa вывучeннe хiмiі 1 гaдзiнy нa тaдзeнь (ycягo 35 гaдзiн).

У вучэбнaя пpагpaмe пpaeдcтaўлeнa вучэбнaя тэмы i пpыклaднaя чac нa iх вывучeннe.

У aдпaвeднacцi з пpынцыпaмi кaмпeтэнтнacнaгa пaдyxoдy aцэнка cфapмiрaвaнaя кaмпeтэнтцый вучнaў пpaeдзiццa нa aснoвe iх вeдaў, yмeннaў i выпpacтaвaнaя cпocабaў дзeйнacцi. У пpагpaмe мaeццa рaздзeл «Аcнoўнaя пaтpабaвaннi дa вынiкaў вучэбнaя дзeйнacцi вучнaў». Пaкoлькi шмaтлiкiя элeмeнтa змecтy з yлiкaм cпeцыфiкi пpaeдмeтa пaтpабyюць шмaтpзoвaгa пaўтaрeннa, пaшыpeннa i рaзвiццa, пaтpабaвaннi дa вынiкaў вучэбнaя дзeйнacцi фapмyлююцa, як y кaнцы вывучeннa acoбнaя тэм, тaк i пa вынiкaх вывучeннa вучэбнaгa пpaeдмeтa нa пpaцaгy нaвучaльнaгa гoдa. Нa aснoвe гэтaя пaтpабaвaннaў aжыццaўляeццa кaнтpоль i aцэнка вынiкaў вучэбнaя дзeйнacцi вучнaў, якacцi зacвaeннa вeдaў i ўзpoўню cфapмiрaвaнacцi кaмпeтэнтцый нa aснoвe aцeнвaннaя пpактычнaя i пiсьмoвaя кaнтpольнaя рaбoт.

Длa кoжнaя тэмы ў пpагpaмe вaзнaчaнaя пaтaннi, якiя пaвiннa быць вывучaнaя, yкaзaнaя тыпy рaзлiкoвaя зaдaч, пepaлiкi дэманcтpaцый, лaбapaтopнaя дoслeдaў, тэмы пpактычнaя рaбoт. Нacтaўнiкy дaeццa пpae зaмeнy дэманcтpaцыйнaя i лaбapaтopнaя дoслeдaў нa iншaя (рaўнaцeннaя), бoльш дacтyпнaя вa ўмoвaх дaдзeнaя ycтaнoвy aдyкaцый. Пa cвaйм мepкaвaннi нacтaўнiк мoжa пaвaлiчыць кoлькacць дэманcтpaцыйнaя дoслeдaў.

Укaзaнaя ў пpагpaмe кoлькacць гaдзiн, aдвeдзeнaя нa вывучeннe вучэбнaя тэм, з'яўляeццa пpыклaднaя. Янa мoжa быць пepaрaзмepкaвaнa пaмiж тэмамi ў рaзyмнaя мeжaх (1-2 гaдзiнy). Рэзepвoвaя чac нacтaўнiк вaкaрыcтoўвae пa cвaйм мepкaвaннi. Акpамя тaгo, мaгчымa змянeннe пacлeдoўнacцi вывучeннa пaтaннaў y рaмкaх acoбнaя вучэбнaя тэмы пpы aдпaвeднaя aбгpунтaвaннi тaкiх змeнaў.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

(1 гадзіна на тыдзень – 35 гадзін, з іх 1 гадзіна – рэзервовы час)

Увoдзiнy (4 гaдзiнy)

Пpaeдмeт хiмiі. Рэчывы i iх yлacцiвacцi. Пepaтвapэннi рэчывaў. Рoля хiмiі ў гpaмaдcтвe i жыццi чaлaвeкa. Хiмiя ў Рэспyблiкi Бeлaрусь.

Чыcтaя рэчывы i cумeci. Мeтaды рaздзeлeннaя cумeceй.

Разліковыя задачы

1. Вылічэнне масавай долі кампанента ў сумесі рэчываў.

Дэманстрацыі

1. Ператварэнні рэчываў.

2. Прыгатаванне аднародных і неаднародных сумесей рэчываў і метады іх раздзялення.

Лабараторныя доследы

1. Вывучэнне фізічных уласцівасцей рэчываў.

Практычныя работы

1. Правілы бяспечных паводзін у хімічным кабiнеце. Прыёмы работы з найпрасцейшым лабараторным абсталяваннем (1 гадзіна).

2. Раздзяленне неаднароднай сумесі (1 гадзіна).

ПА ВЫНІКАХ ВЫВУЧЭННЯ ТЭМЫ ВУЧНІ ПАВІННЫ:

даваць азначэнні паняццям:

рэчыва, сумесь рэчываў; аднародная і неаднародная сумесь, хімічная з'ява;

ажыццяўляць наступныя віды дзейнасці:

назваць:

спосабы раздзялення сумесей рэчываў;

тлумачыць:

адrozenне фізічных з'яў ад хімічных;

абыходзіцца:

з неарганічнымі рэчывамі, хімічным посудам, лабараторным абсталяваннем, награвальнымі прыборамі;

праводзіць:

матэматычныя вылічэнні пры рашэнні разліковых задач; хімічны эксперымент;

карыстацца:

вучэбным дапаможнікам; інструкцыяй па правілах бяспечных паводзін у хімічным кабiнеце; інструкцыяй пры выкананні хімічнага эксперыменту.

Тэма 1. Першапачатковыя хімічныя паняцці (11 гадзін)

Атамы як найдрабнейшыя хімічна непадзельныя часціцы. Хімічныя элементы. Сімвалы хімічных элементаў. Адносная атамная маса.

Простыя і складаныя рэчывы. Малекулы.

Хімічныя формулы рэчываў. Першапачатковыя ўяўленні пра валентнасць. Складанне хімічнай формулы па валентнасцях хімічных элементаў. Вызначэнне валентнасці хімічнага элемента па формуле.

Адносная малекулярная маса. Масавая доля хімічнага элемента ў рэчыве.

З'явы фізічныя і хімічныя. Прыметы і ўмовы працякання хімічных рэакцый.

Закон захавання масы рэчыва. Ураўненне хімічнай рэакцыі. Роля хімічных рэакцый у прыродзе і дзейнасці чалавека.

Разліковыя задачы

2. Вылічэнне адноснай малекулярнай масы рэчываў па хімічных формулах.

3. Вылічэнне масавай долі элемента па формуле рэчыва.

Дэманстрацыі

3. Табліца перыядычнай сістэмы хімічных элементаў.

4. Доследы, якія ілюструюць характэрныя прыметы хімічных рэакцый.

5. Доследы, якія ілюструюць закон захавання масы рэчываў у хімічных рэакцыях.

Практычныя работы

3. Прыметы працякання хімічных рэакцый (1 гадзіна).

ПА ВЫНІКАХ ВЫВУЧЭННЯ ТЭМЫ ВУЧНІ ПАВІННЫ:

даваць азначэннi паняццям:

атам, малекула, хiмiчны элемент; простае i складанае рэчыва; хiмiчная формула; валентнасць; хiмiчная рэакцыя; адносная атамная маса; адносная малекулярная маса; масавая доля;

умець:

чытаць:

хiмiчныя формулы вывучаных рэчываў; ураўненнi хiмiчных рэакцый;

назваць:

хiмiчныя элементы па iх сiмвалах i простыя рэчывы (вадарод, натрый, калiй, магнiй, кальцый, барый, алюмiнiй, вуглярод, крэмнiй, азот, фосфар, кiсларод, сера, хлор, бром, марганец, жалеза, медзь, серабро, золата, цынк);

фармулёўку закона захавання масы рэчываў;

прыметы i ўмовы працякання хiмiчных рэакцый;

вызначаць:

якасны i колькасны састаў злучэння па хiмiчнай формуле; простыя i складаныя рэчывы; валентнасць хiмiчных элементаў у бiнарных злучэннях па формуле;

адрознiваць:

сiмвалы хiмiчных элементаў i хiмiчныя формулы; простыя i складаныя рэчывы.

Тэма 2. Кiсларод (7 гадзiн)

Кiсларод як простае рэчыва. Фiзiчныя ўласцiвасцi кiслароду. Кiсларод у прыродзе. Паветра як сумесь газаў.

Атрыманне кiслароду ў лабараторыi раскладаннем перманганата калiю. Рэакцыi раскладання. Паняцце пра каталiзатары. Метады збiрання газа. Гiсторыя адкрыцця кiслароду.

Хiмiчныя ўласцiвасцi кiслароду: узаемадзеянне з простымi i складанымi рэчывамi: вадародам, вугляродам, серай, меддзю, кальцыем, метанам.

Рэакцыi злучэння.

Паняцце пра рэакцыю гарэння. Працэсы гарэння як крынiцы энергii. Ахова атмасферы ад забруджванняў.

Аксiды – бiнарныя злучэннi элементаў з кiслародам.

Дэманстрацыi

6. Атрыманне i збiранне кiслароду.

7. Раскладанне пераксiду вадароду ў прысутнасцi каталiзатара.

8. Гарэнне рэчываў у кiслародзе i на паветры.

Лабараторныя доследы

2. Зборка найпрасцейшых прыбораў для атрымання i збiрання газаў.

Практычныя работы

4. Атрыманне кiслароду i вывучэнне яго ўласцiвасцей (*1 гадзiна*).

ПА ВЫНІКАХ ВЫВУЧЭННЯ ТЭМЫ ВУЧНІ ПАВІННЫ:

даваць азначэннi паняццям:

каталiзатар; аксiды; рэакцыi злучэння, раскладання;

умець:

назваць:

метан; рэакцыi злучэння, раскладання;

спосабы атрымання кiслароду ў лабараторыi;

ажыццяўляць наступныя вiды дзейнасцi:

запiсваць:

формулы аксiдаў па назве рэчыва;

складаць:

формулы аксідаў па валентнасці; ураўненні вивучаных хімічных рэакцый;

характарызаваць:

фізічныя і хімічныя ўласцівасці вивучаных злучэнняў;

тлумачыць:

умовы гарэння і спосабы спынення гарэння.

Тэма 3. Вадарод (7 гадзін)

Вадарод як простае рэчыва. Фізічныя ўласцівасці вадароду. Гісторыя адкрыцця вадароду.

Хімічныя ўласцівасці вадароду: узаемадзеянне з простымі і складанымі рэчывамі: кіслародам, хлорам, аксідам медзі(II).

Прымяненне вадароду.

Паняцце пра кіслоты. Формулы і назвы кіслот (серная, саляная, азотная, фосфарная, вугальная). Меры засцярогі пры рабоце з кіслотамі. Паняцце пра індыкатары.

Вылучэнне вадароду ў рэакцыях кіслот з металамі. Рэакцыі замяшчэння. Рад актыўнасці металаў. Солі – прадукты замяшчэння атамаў вадароду ў кіслотах на метал. Формулы і назвы солей (на прыкладзе сярэдніх солей).

Атрыманне вадароду ў лабараторыі.

Дэманстрацыі

9. Атрыманне і збіранне вадароду.

10. Узоры кіслот і солей.

Лабараторныя доследы

3. Дзяненне кіслот на індыкатары.

4. Узаемадзеянне кіслот з металамі.

Практычныя работы

5. Атрыманне вадароду і вивучэнне яго ўласцівасцей (1 гадзіна).

ПА ВЫНІКАХ Вывучэння тэмы вучні павінны:

даваць азначэнні паняццям:

кіслоты; індыкатар; солі; рэакцыі замяшчэння;

умець:

называць:

кіслоты (серная, саляная, азотная, фосфарная, вугальная) і іх сярэднія солі;

рэакцыі замяшчэння;

спосабы атрымання вадароду ў лабараторыі;

ажыццяўляць наступныя віды дзейнасці:

запісваць:

формулы кіслот (сернай, салянай, азотнай, фосфарнай, вугальнай) і іх солей;

складаць:

формулы солей; ураўненні вивучаных хімічных рэакцый;

характарызаваць:

фізічныя і хімічныя ўласцівасці вивучаных злучэнняў.

Тэма 4. Вада (5 гадзін)

Састаў малекулы вады. Фізічныя ўласцівасці вады. Значэнне вады ў прыродзе і жыцці чалавека. Ахова вадаёмаў ад забруджванняў.

Узаемадзеянне вады з аксідам кальцыю, з актыўнымі металамі: натрыем і каліем. Паняцце пра асновы. Шчолачы (гідраксіды натрыю, калію, кальцыю). Меры засцярогі пры рабоце са шчолачамі. Уздзеянне шчолачаў на індыкатары.

Узаемадзеянне кіслот і шчолачаў (рэакцыя нейтралізацыі) як прыклад рэакцыі абмену.

Дэманстрацыі

11. Узаемадзеянне вады з актыўнымі металамі.

12. Узаемадзеянне кіслот са шчолачамі (рэакцыя нейтралізацыі).

Лабараторныя доследы

5. Узаемадзеянне шчолачаў на індыкатары.

Практычныя работы

6. Рашэнне эксперыментальных задач.

ПА ВЫНІКАХ ВЫВУЧЭННЯ ТЭМЫ ВУЧНІ ПАВІННЫ:

даваць азначэнні паняццям:

асновы (шчолачы), рэакцыі абмену (нейтралізацыі);

умець:

назваць:

гідраксіды натрыю, калію, кальцыю;

рэакцыі абмену;

ажыццяўляць наступныя віды дзейнасці:

запісваць:

формулы шчолачаў (гідраксіды натрыю, калію, кальцыю) па назве рэчыва;

складаць:

формулы асноў па валентнасці; ураўненні вывучаных хімічных рэакцый;

характарызаваць:

фізічныя і хімічныя ўласцівасці вывучаных злучэнняў.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны:

даваць азначэнні паняццям:

рэчыва, сумесь рэчываў; аднародная і неаднародная сумесь; атам, малекула, хімічны элемент; простае і складанае рэчыва; хімічная формула; валентнасць; хімічная рэакцыя; каталізатар; індыкатар; адносна атамная маса; адносна малекулярная маса; масавая доля;

аксіды, кіслоты, асновы (шчолачы), солі; рэакцыі злучэння, раскладання, замяшчэння, абмену (нейтралізацыі);

умець:

чытаць:

хімічныя формулы вывучаных рэчываў; ураўненні хімічных рэакцый;

назваць:

спосабы раздзялення сумесей рэчываў; хімічныя элементы па іх сімвалах (вадарод, натрый, калій, магній, кальцый, барый, алюміній, вуглярод, крэмній, азот, фосфар, кісларод, сера, хлор, бром, марганец, жалеза, медзь, серабро, золата, цынк);

рэчывы па хімічных формулах (простыя рэчывы; аксіды; кіслоты: серная, саляная, азотная, фосфарная, вугальная і іх сярэднія солі; гідраксіды натрыю, калію, кальцыю; метан);

фармулёўку закону захавання масы рэчыва;

прыметы і ўмовы працякання хімічных рэакцый;

тыпы хімічных рэакцый (злучэння, раскладання, замяшчэння, абмену);

спосабы атрымання кіслароду і вадароду ў лабараторыі;

вызначаць:

якасны і колькасны састаў злучэння па хімічнай формуле; простыя і складаныя (аксіды, кіслоты, солі, асновы) рэчывы; валентнасць хімічных элементаў у бінарных злучэннях па формуле;

адрозніваць:

сімвалы хімічных элементаў і хімічныя формулы; простыя і складаныя рэчывы;

ажыццяўляць наступныя віды дзейнасці:

запісваць:

формулы кіслот (сернай, сяляннай, азотнай, фосфарнай, вугальнай; шчолачаў (гідраксіды натрыю, калію і кальцыю), аксідаў па назве рэчыва;

складаць:

формулы аксідаў, асноў і солей па валентнасці; ураўненні вывучаных хімічных рэакцый;

характарызаваць:

фізічныя і хімічныя ўласцівасці вывучаных злучэнняў;

тлумачыць:

адрозненне фізічных з'яў ад хімічных; умовы гарэння і спосабы спынення гарэння;

аналізаваць:

вынікі лабараторных доследаў, практычных работ; вучэбную інфармацыю;

прымяняць:

вывучаныя паняцці і законы пры характарыстыцы саставу і ўласцівасцей рэчываў, хімічных рэакцый, спосабаў атрымання рэчываў, рашэнні разліковых задач; правілы бяспечных паводзін пры абыходжанні з рэчывамі, хімічным посудам, лабараторным абсталяваннем і награвальнымі прыборамі;

абыходзіцца:

з неарганічнымі рэчывамі, хімічным посудам, лабараторным абсталяваннем, награвальнымі прыборамі;

праводзіць:

матэматычныя вылічэнні пры рашэнні разліковых задач; хімічны эксперымент;

карыстацца:

вучэбным дапаможнікам; інструкцыяй па правілах бяспечных паводзін у хімічным кабiнеце; інструкцыяй пры выкананні хімічнага эксперыменту.

Колькасць пісьмовых кантрольных работ – 2 (2 гадзіны)

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

Учебная программа по учебному предмету «Трудовое обучение. Технический труд» для VII класса учреждений общего среднего образования с русским языком обучения и воспитания

ТРУДОВОЕ ОБУЧЕНИЕ ТЕХНИЧЕСКИЙ ТРУД

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Основной **целью** учебного предмета «Трудовое обучение. Технический труд» является формирование основ компетентности учащихся в различных сферах трудовой, хозяйственно-бытовой, конструкторско-технологической деятельности, декоративно-прикладного и технического творчества, способствующей социализации личности в современных социально-экономических условиях.

Реализация этой цели предполагает решение **обучающих, развивающих и воспитательных задач**:

формирование знаний, умений и навыков в процессе выполнения различных видов учебно-познавательной и трудовой деятельности (технологических операций) по

обработке материалов, техническому и художественному творчеству, ремонтным работам в быту;

формирование основ графической и технологической грамотности, умений экономно использовать материалы и соблюдать правила безопасного поведения;

формирование готовности учащихся к профессиональному самоопределению;

развитие познавательных интересов; конструкторско-технологических и творческих способностей; технического и художественного мышления; коммуникативных и организаторских умений в процессе выполнения различных видов трудовой деятельности;

воспитание трудолюбия, культуры труда, коллективизма, инициативности и самостоятельности, эстетического вкуса, культуры поведения и общения, уважения к мастерству; приобщение к культурным национальным ценностям и традициям.

Содержание учебной программы реализуется в процессе теоретического и практического обучения. Практическое обучение осуществляется в процессе выполнения учащимися практических работ.

Обучение учебному предмету «Трудовое обучение. Технический труд» на II ступени общего среднего образования базируется на следующих методологических подходах: системно-деятельностном, средовом, личностно ориентированном, культурологическом, компетентностном.

К основным видам компетенций, формируемых в процессе трудового обучения учащихся, относятся личностные, метапредметные и предметные компетенции.

Личностные компетенции ориентированы на готовность и способность учащихся к саморазвитию. К личностным компетенциям относятся:

ценностно-смысловые – способности к ценностному и эмоционально-волевому осуществлению деятельности; способности принимать знания как ценности, уметь гармонично адаптироваться в современном мире, выбирать ценностные, целевые и смысловые установки для своих действий, самостоятельно выявлять противоречия и принимать решения;

рефлексивно-оценочные – способности осознания собственных индивидуально-личностных особенностей, своего психического состояния; способность осуществлять субъективный самоконтроль и самооценку, готовность к самосовершенствованию и саморазвитию;

коммуникативные – способности к организации и продуктивному сотрудничеству в коллективной деятельности; способности допускать возможность существования у людей различных точек зрения, учитывать их и стремиться к координации различных позиций в сотрудничестве, использовать речь для регуляции своих действий, договариваться и приходить к общему решению в совместной деятельности, адекватно использовать речевые средства для решения различных коммуникативных, организационных и практических задач.

Метапредметные компетенции направлены на овладение учащимися универсальными учебными действиями (регулятивными, информационными, познавательными), составляющими основу умения учиться. К метапредметным компетенциям относятся:

регулятивные – способности принимать учебную задачу, ставить цели в учебно-технологической и творческой деятельности, планировать свои действия в соответствии с поставленными задачами и условиями их реализации, осуществлять промежуточный и итоговый контроль и оценку учебных действий в соответствии с поставленными задачами и условиями их выполнения, адекватно воспринимать оценку учителя, выполнять учебные действия в теоретической и практической деятельности;

информационные – способности осуществлять поиск, обработку, хранение и передачу необходимой информации в соответствии с уровнем и сложностью решения задач, создавать собственный информационный продукт, представлять информацию в разнообразной форме (табличная, графическая, схематическая и др.) для решения задач, строить ответы в устной и письменной форме, ориентироваться на разнообразие способов решения задач, выделять существенную информацию из текстов разных видов;

познавательные – способности осуществлять учебно-познавательную деятельность, анализировать предметы с выделением существенных и несущественных характеристик и элементов, проводить сравнение по заданным критериям, строить рассуждения об изделиях, их строении, свойствах и связях, обобщать, устанавливать аналогии, выполнять проектную деятельность.

Предметные компетенции формируются в процессе освоения учащимися теоретических знаний, практических умений и навыков в различных видах учебно-познавательной, трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности, в процессе изучения основ материаловедения, выполнения технологических операций по обработке материалов, техническому и художественному творчеству, ремонтным работам в быту (рациональное использование учебной и дополнительной технической и технологической информации для проектирования и создания объектов труда; оценка свойств материалов и областей их применения; ориентация в имеющихся технических средствах и технологиях создания объектов труда; распознавание видов, назначения материалов, инструментов и оборудования; планирование технологического процесса; подбор материалов с учетом характера объекта труда и технологии; подбор инструментов и оборудования с учетом требований технологии; проектирование последовательности технологических операций и составление технологической документации; выполнение технологических операций с соблюдением установленных норм, правил безопасного поведения и др.).

Содержание учебного предмета «Трудовое обучение. Технический труд» представлено инвариантным и вариативным компонентами.

Инвариантный компонент включает следующие разделы: «Обработка древесины», «Обработка металлов», «Ремонтные работы в быту». Содержание инвариантного компонента направлено на последовательное овладение учащимися отдельными технологическими операциями по ручной и механической обработке древесины и металлов, а также ремонтными работами в быту.

После каждого раздела учебной программы установлены основные требования к результатам учебной деятельности учащихся, которые содержат перечень знаний (на уровне представления и понимания), умений и навыков, подлежащих контролю в процессе обучения на занятиях.

Вариативный компонент содержит темы, отражающие различные виды технического и художественного творчества учащихся. Учителю предоставляется возможность самостоятельно определить вид творчества (один или несколько) в каждом классе или выбрать сквозную тему с V по IX класс. Кроме перечисленных в учебной программе видов технического и художественного творчества учителю предоставляется возможность выбора иного (не указанного в списке) вида творчества с учетом возрастных особенностей и желаний учащихся, состояния материально-технической базы, региональных и местных условий, особенностей и традиций.

Содержание учебной программы предусматривает ознакомление учащихся с оборудованием учебных мастерских и организацией учебных мест для ручной и механической обработки конструкционных материалов, правилами безопасного поведения; изучение видов и основных свойств используемых материалов, их экономное использование; изучение видов инструментов и приспособлений, безопасных методов и приемов их использования; раскрытие содержания, последовательности и приемов выполнения технологических операций; изучение различных видов ремонтных работ в быту и овладение приемами их выполнения; изучение видов технического и художественного творчества; ознакомление с технологическим процессом; чтение и оформление графической и технологической документации.

В процессе трудового обучения учителю необходимо использовать межпредметные связи с такими учебными предметами, как физика, биология, химия, математика, информатика и черчение, которые активизируют познавательную деятельность учащихся, развивают их мышление и память при переносе и обобщении знаний из разных учебных предметов.

Формирование теоретических сведений осуществляется в процессе изучения нового материала и при инструктировании учащихся до выполнения ими практических заданий. Все виды учебных занятий по техническому труду носят практико-ориентированный характер. Учебной программой предусмотрены практические работы, а также примерные перечни изделий как для индивидуальных, так и для групповых практических работ. Перечень изделий может изменяться и дополняться учителем с учетом желания и возможностей учащихся, состояния материально-технической базы. Выбор изделий должен обеспечивать возможность динамичного развития формируемых умений учащихся и достижения установленных результатов учебной деятельности учащихся (компетенций).

Практические умения и навыки, полученные на уроках трудового обучения, рекомендуется развивать на факультативных занятиях и в кружках по соответствующим программам.

В учебной программе для каждого класса учитель имеет право изменить последовательность изучения разделов и тем при условии сохранения целостности системы подготовки учащихся, не нарушая при этом логики изучения курса в целом.

В целях повышения эффективности проведения учебных занятий по техническому труду учитель может использовать по своему усмотрению до 15 % учебного времени с учетом местных условий и наличия материально-технической базы мастерской.

Особое внимание в процессе трудового обучения следует обращать на соблюдение учащимися правил безопасного поведения при выполнении работ, противопожарной безопасности и санитарно-гигиенических условий труда в мастерских. Практические работы, предполагающие использование учебного станочного оборудования, должны выполняться с обязательным контролем со стороны учителя технического труда.

Инструменты, приспособления и учебное оборудование в мастерских должны соответствовать нормативным требованиям соответствующих нормативных документов по охране труда.

Контроль результатов учебной деятельности учащихся проводится в виде устного опроса учащихся, выполнения ими самостоятельных практических работ, тестовых заданий, технологических операций, творческих проектов, изготовления изделий, разработки графической и технологической документации. С учетом процессуального и результативного аспектов деятельности учащихся оценка практических работ должна осуществляться по следующим критериям: организация учебного места; соблюдение правил безопасного поведения; рациональность применения инструментов, приспособлений и оборудования; правильность выполнения технологических операций; уровень самостоятельности и творческий подход в процессе выполнения практической работы; время, затраченное на выполнение практической работы; соответствие изделия (заготовки) чертежу.

Тематический план

№ п/п	Разделы и темы	Количество часов
ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ		
I	Обработка древесины	28*/14**
II	Обработка металлов	24/12
III	Ремонтные работы в быту	4/2
ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ***		
	Техническое творчество:	12/6
1	Начальное моделирование	
2	Автомоделирование	
3	Авиамоделирование	
4	Судомоделирование	
5	Конструирование и др.	
	Художественная обработка материалов:	
6	Выжигание по древесине	
7	Аппликация из соломки	

8	Плетение из соломки	
9	Аппликация и плетение из бересты	
10	Пропильная резьба по древесине	
11	Контурная резьба по древесине	
12	Геометрическая резьба по древесине	
13	Деревянная мозаика (интарсия)	
14	Лесная скульптура и др.	
Резерв времени		2/1
Итого		70/35

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ

Раздел I

ОБРАБОТКА ДРЕВЕСИНЫ (28/14 ч)

Строение древесины. Общие сведения о строении древесины на поперечном разрезе ствола дерева.

Практическая работа

Изучение строения древесины на поперечном разрезе ствола дерева.

Понятие о листовых древесных материалах. Общие сведения о листовых древесных материалах. Виды листовых древесных материалов, их получение, свойства, применение.

Практическая работа

Изучение листовых древесных материалов.

Графическая и технологическая документация. Общие сведения о сборочном чертеже изделия. Понятие о спецификации. Правила чтения сборочного чертежа. Составление и оформление технологической карты (учебной) на изготовление изделия.

Практические работы

Чтение сборочного чертежа.

Разработка технологической карты (учебной) на изготовление изделия из древесины.

Пиление заготовок из древесины. Общие сведения о пилении древесины вдоль волокон. Инструменты и приспособления для пиления вдоль волокон. Приемы пиления древесины вдоль волокон. Качество выполнения пиления. Правила безопасного поведения при пилении древесины.

Практическая работа

Пиление заготовок из древесины вдоль волокон.

Столярные соединения. Общие сведения о столярных соединениях. Соединение брусков в половину толщины бруска: по длине, под разными углами. Инструменты и приспособления. Приемы соединения (запиливание, сборка с подгонкой). Качество выполнения соединения деталей. Правила безопасного поведения.

Практическая работа

Соединение деталей в половину толщины бруска.

Сверление древесины (механическое). Общие сведения о механическом сверлении древесины. Назначение и устройство настольного сверлильного станка. Настройка сверлильного станка и приемы управления им. Сверление отверстий на сверлильном станке. Приспособления для сверления. Качество выполнения сверления. Правила безопасного поведения при работе на сверлильном станке.

Практические работы

Изучение устройства настольного сверлильного станка.

Сверление древесины на сверлильном станке.

Отделка изделий из древесины. Общие сведения о непрозрачной отделке изделий из древесины. Виды отделки, материалы, инструменты и приспособления. Подготовка поверхности к непрозрачной отделке (шпатлевание, грунтование). Приемы выполнения

отделки. Качество выполнения отделки. Правила безопасного поведения в процессе отделки древесины.

Практическая работа

Непрозрачная отделка поверхности изделия.

Ознакомление с профессиями сверловщика, плотника и др.

Примерный перечень изделий: полки и подставки, рамки для фотографий, шкатулки, коробочки, ящики, стульчики, игрушки, макеты и модели; декоративные и сувенирные изделия и др.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о строении древесины, листовых древесных материалах; сборочном чертеже; пилении древесины вдоль волокон; столярных соединениях; механическом сверлении древесины; непрозрачной отделке изделий из древесины;

на уровне понимания: строение древесины на поперечном разрезе ствола дерева; виды и свойства листовых древесных материалов; сведения о спецификации; правила чтения сборочного чертежа, оформления технологической карты (учебной) на изготовление изделия; приемы и правила пиления древесины вдоль волокон, соединения брусков в половину толщины бруска, сверления, непрозрачной отделки изделий; назначение и устройство сверлильного станка; виды непрозрачной отделки древесины.

Учащиеся должны уметь:

определять основные части древесины на поперечном разрезе ствола дерева;

распознавать виды листовых древесных материалов, подбирать листовой древесный материал в зависимости от назначения изделия;

читать сборочный чертеж;

разрабатывать технологическую карту (учебную) на изготовление изделия;

выбирать заготовку из пиломатериалов и листовых древесных материалов с припуском на обработку;

выполнять пиление древесины вдоль волокон, соединение брусков в половину толщины бруска, сверление отверстий на сверлильном станке, непрозрачную отделку изделий;

контролировать качество выполнения технологических операций;

пользоваться оборудованием, инструментами и приспособлениями при выполнении технологических операций.

Учащиеся должны владеть:

приемами организации учебного места, безопасными приемами работы с оборудованием, инструментами, приспособлениями и материалами при выполнении технологических операций;

приемами пиления древесины вдоль волокон, сверления древесины на сверлильном станке, сборки, отделки готового изделия.

Раздел II

ОБРАБОТКА МЕТАЛЛОВ (24/12 ч)

Понятие о металлах и сплавах. Общие сведения о металлах и сплавах. Виды черных и цветных металлов и сплавов, их характеристика и область применения. Физические и механические свойства металлов и сплавов.

Практическая работа

Изучение свойств металлов и сплавов.

Контрольно-измерительные инструменты. Общие сведения о контрольно-измерительных инструментах. Назначение и устройство штангенциркуля. Измерение штангенциркулем.

Практические работы

Изучение устройства штангенциркуля.

Измерение деталей штангенциркулем.

Разметка заготовок из тонколистового металла. Общие сведения о разметке тонколистового металла. Разметка при помощи кернера, разметочного циркуля. Приемы разметки. Качество выполнения разметки. Правила безопасного поведения при разметке.

Практическая работа

Разметка заготовок из тонколистового металла.

Рубка металлов. Понятие о рубке металлов. Инструменты и приспособления для рубки. Приемы рубки: на плите, в тисках. Качество выполнения рубки. Правила безопасного поведения при рубке металлов.

Практическая работа

Рубка металлов.

Опиливание металлов. Понятие об опиливании металлов. Виды напильников. Приемы опиливания. Качество выполнения опиливания. Правила безопасного поведения при опиливании металлов.

Практические работы

Определение видов напильников.

Опиливание заготовок из металлов.

Сверление металлов. Общие сведения о сверлении металлов. Оборудование, инструменты и приспособления. Приемы сверления. Зенкование отверстий, приемы зенкования. Качество выполнения сверления. Правила безопасного поведения при работе на сверлильном станке.

Практические работы

Сверление отверстий на сверлильном станке.

Зенкование отверстий.

Отделка металлов. Общие сведения об отделке металлов, видах отделки. Подготовка поверхности детали к отделке. Приемы отделки. Качество выполнения отделки. Правила безопасного поведения при отделке изделий из металлов.

Практическая работа

Отделка поверхности изделий из металлов.

Ознакомление с профессией слесаря-инструментальщика и др.

Примерный перечень изделий: ручки для шкафчиков и ящиков, инструменты для сельскохозяйственных работ, ушки навесные, крючки хозяйственные, макеты и модели; декоративные и сувенирные изделия и др.

**ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ
УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ**

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о металлах и сплавах; разметке тонколистового металла, контрольно-измерительных инструментах, сверлении металлов; об отделке, ее видах;

на уровне понимания: виды черных и цветных металлов и сплавов, их физические и механические свойства; приемы и правила разметки при помощи кернера и разметочного циркуля; назначение и устройство штангенциркуля, приемы измерения штангенциркулем; понятие о рубке металлов, опиливании; виды напильников; приемы рубки, опиливания, сверления и зенкования, отделки металлов.

Учащиеся должны уметь:

распознавать черные и цветные металлы и сплавы;

учитывать свойства металлов и сплавов в зависимости от назначения изготавливаемого изделия;

выполнять разметку заготовки при помощи кернера и разметочного циркуля, измерение заготовки штангенциркулем, рубку, опиливание, сверление и отделку металлов;

читать и оформлять графическую документацию, разрабатывать технологические карты (учебные) на изготовление изделий из тонколистового металла;
контролировать качество выполнения технологических операций;
пользоваться инструментами, приспособлениями и учебным оборудованием для ручной и механической обработки тонколистового металла.

Учащиеся должны владеть:

приемами организации учебного места, безопасными приемами работы с оборудованием, инструментами, приспособлениями и материалами при выполнении технологических операций;

приемами выполнения разметки, рубки металлов, опилования, сверления и отделки металлов.

Раздел III

РЕМОНТНЫЕ РАБОТЫ В БЫТУ (4/2 ч)

Мебельная фурнитура, виды и назначение. Общие сведения о видах, назначении и неисправностях мебельной фурнитуры. Ремонт мебельной фурнитуры в быту: замена и регулировка накладных петель, магнитных защелок, замков, ручек и др. Материалы, инструменты, приспособления, оборудование для ремонта мебельной фурнитуры. Качество выполнения простейшего ремонта мебельной фурнитуры в быту. Правила безопасного поведения при работе с инструментами и приспособлениями.

Практическая работа

Простейший ремонт мебельной фурнитуры в быту.

Крепление настенных предметов. Общие сведения о способах крепления предметов в интерьере; материалах стен, видах крепежных изделий (шурупы, саморезы, дюбеля, анкерные болты и др.). Инструменты и приспособления для крепления настенных предметов. Приемы крепления на стене легких и тяжелых предметов.

Практическая работа

Крепление на стене легких предметов (стендов, полок, рамок для фотографий и др.).

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о видах, назначении и неисправностях мебельной фурнитуры; способах крепления предметов в интерьере; материалах стен, видах крепежных изделий;

на уровне понимания: способы ремонта мебельной фурнитуры; приемы крепления настенных предметов.

Учащиеся должны уметь:

выполнять простейший ремонт мебельной фурнитуры: замену и регулировку накладных петель, магнитных защелок, замков, ручек и др.;

крепить настенные предметы.

Учащиеся должны владеть безопасными приемами работы с оборудованием, инструментами, приспособлениями и материалами при выполнении технологических операций.

ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ (12/6 ч)

ТЕХНИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО

1. Начальное моделирование

Моделирование. Модель. Виды моделей.

Графическая и технологическая документация на изготовление простых моделей из плоских деталей, из деталей конструкторов. Чтение чертежей и технических рисунков

простых моделей из плоских деталей, из деталей конструкторов. Экономное использование материалов.

Учебное место для начального моделирования. Технология начального моделирования из плоских деталей (бумага, картон, пиломатериалы толщиной до 30 мм, фанера толщиной до 5 мм; мягкая проволока), из деталей конструкторов. Сборка моделей по образцу, техническому рисунку, чертежу, словесному описанию и собственному замыслу. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для начального моделирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с моделированием.

Практические работы

Организация учебного места для начального моделирования.

Начальное моделирование простых изделий из плоских деталей, из деталей конструкторов.

Примерный перечень изделий: простые изделия из плоских деталей, из деталей конструкторов; модели-игрушки; модели-сувениры, модели парашютов, планеров, самолетов; плоские воздушные змеи; контурные макеты и модели автомобилей; декоративные и сувенирные изделия и др.

2. Авто моделирование

Авто моделирование. Виды и общее устройство автомоделей. Графическая и технологическая документация на изготовление автомоделей. Экономное использование материалов.

Учебное место для авто моделирования. Технология изготовления основных деталей и сборочных единиц автомоделей: кузова и ходовой части. Отделка автомоделей. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для авто моделирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения.

Ознакомление с профессиями, связанными с авто моделированием.

Практические работы

Изготовление кузова модели легкового автомобиля.

Изготовление ходовой части модели легкового автомобиля.

Примерный перечень изделий: несложные действующие или недействующие авто модели; модели-копии легковых или грузовых автомобилей, модели-сувениры; декоративные и сувенирные изделия и др.

3. Авиамоделирование

Общие сведения о летательных аппаратах. Классификация летательных аппаратов.

Авиамоделирование. Виды и общее устройство авиамodelей. Графическая и технологическая документация на изготовление авиамodelей. Экономное использование материалов.

Учебное место для авиамodelирования. Технология изготовления основных деталей и сборочных единиц авиамodelей: фюзеляжа, крыла, киля, стабилизатора; винтомоторной установки. Отделка авиамodelей. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для авиамodelирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения.

Ознакомление с профессиями, связанными с авиамodelированием.

Практические работы

Изготовление простейшей модели планера из бумаги.

Изготовление заготовок основных деталей модели планера.

Изготовление основных деталей модели планера.

Изготовление воздушного винта.

Изготовление винтомоторной установки модели самолета с резиновым двигателем.

Примерный перечень изделий: несложные модели планеров; свободнолетающие модели самолетов; настольные модели-копии самолетов; авиамодели свободной конструкции, модели-сувениры; декоративные и сувенирные изделия и др.

4. Судомоделирование

Общие сведения о судах и кораблях. Классификация судов и кораблей.

Судомоделирование. Виды и общее устройство судомоделей. Основные свойства судомоделей. Главные размеры модели судна.

Графическая и технологическая документация на изготовление судомоделей. Экономное использование материалов.

Учебное место для судомоделирования. Технология изготовления основных деталей и сборочных единиц судомоделей: корпуса, винтомоторной установки, рулевого устройства, палубной надстройки. Способы изготовления корпусов из бумаги, пенопласта, папье-маше, древесины. Отделка, испытание и регулировка судомоделей. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для судомоделирования. Качество моделей. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с судомоделированием.

Практические работы

Изготовление корпуса модели лодки из бумаги.

Изготовление корпуса модели судна из древесины.

Изготовление рубки судомодели из древесины.

Изготовление корпуса модели судна из папье-маше.

Изготовление резинового двигателя для судомодели.

Изготовление и регулировка простейшего гребного винта.

Изготовление простого руля.

Изготовление рубки из тонколистового металла.

Отделка корпуса судомодели.

Примерный перечень изделий: простые силуэтные судомодели (яхта, катер, подводная лодка и др.); модели судов и кораблей; настольные модели-копии судов и кораблей; модели парусников, модели судов и кораблей с резиновыми двигателями; настольные модели-копии судов и кораблей; судомодели свободной конструкции с электродвигателями; декоративные и сувенирные изделия и др.

5. Конструирование

Конструирование. Техническое конструирование. Конструкция изделия (устройство изделия, виды соединений деталей изделия и т. п.). Конструкционные материалы и их виды.

Понятие о типовых деталях. Виды типовых деталей. Соединения деталей. Понятие о механизме. Виды механизмов. Понятие о машине. Виды машин. Принципы конструирования. Способы конструирования. Понятие о технике и транспорте. Виды транспорта.

Художественное конструирование. Композиция изделия (форма изделия, виды отделки деталей изделия и т. п.). Свойства композиции изделия: симметричность и асимметричность (симметрия и асимметрия); статичность и динамичность (статика и динамика), пропорциональность (пропорции) и масштабность (масштаб), контрастность (контраст) и нюансность (нюанс), метричность (метр, метрический повтор) и ритмичность (ритм, ритмический повтор), цветность (цвет).

Графическая и технологическая документация для конструирования изделий. Экономное использование материалов.

Учебное место для конструирования изделий. Технологии конструирования и изготовления изделий. Сборка изделий по образцу, техническому рисунку, чертежу,

словесному описанию и собственному замыслу. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для конструирования изделий. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с конструированием.

Практические работы

Чтение и выполнение эскизов конструкций и композиций изделий.

Чтение и выполнение чертежей и технических рисунков изделий.

Конструирование изделий из плоских и объемных деталей.

Примерный перечень изделий: изделия из плоских и объемных деталей (материал: бумага, картон, древесина, металл); декоративные и сувенирные изделия и др.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ОБРАБОТКА МАТЕРИАЛОВ

6. Выжигание по древесине

Общие сведения о художественной обработке материалов. Экономное использование материалов.

Понятие о выжигании по древесине. Виды изображений: контурное, светотеневое, силуэтное. Понятия «фон», «контур» и «силуэт». Способы выжигания: плоское, глубокое. Виды штриховки при выжигании: параллельными линиями, пересекающимися линиями, непересекающимися отрезками, точками.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами выжигания. Чтение простых эскизов для выжигания по древесине.

Учебное место для выжигания по древесине. Технология выжигания по древесине: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, выжигание по древесине, шлифование и отделка поверхности заготовки. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для выжигания по древесине. Прибор для выжигания, устройство и принцип действия. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы

Чтение простых эскизов для выжигания по древесине.

Выжигание по древесине.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами выжигания по древесине и изображением цветов, птиц, зверей, парусников; художественно оформленные наборы разделочных досок для кухни; декоративные и сувенирные изделия и др.

7. Аппликация из соломки

Общие сведения о художественной обработке природных материалов. Природные материалы и их виды. Соломка как природный материал. Заготовка соломы культурных и дикорастущих растений.

Понятие об аппликации из соломки. Виды аппликации из соломки. Подготовка соломенных лент. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление простых изделий из соломки. Чтение простых эскизов для аппликации из соломки.

Учебное место для аппликации из соломки. Технология аппликации из соломки: выбор и подготовка фона, перевод рисунка на фон, перевод рисунка на бумагу, подготовка соломенных лент, наклеивание соломенных лент на бумагу, сушка соломенных лент, вырезание деталей рисунка из соломенных лент, наклеивание деталей рисунка на фон, сушка, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для аппликации из соломки. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы

Чтение простых эскизов для аппликации из соломки.

Выбор заготовок из соломы с припуском на обработку.

Подготовка соломенных лент и полотна.

Отделка соломенных лент.

Выполнение аппликации из соломки.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами аппликации из соломки и изображением растений, животных или птиц; панно, шкатулки; декоративные и сувенирные изделия и др.

8. Плетение из соломки

Понятие о плетении из соломки. Подготовка соломенных лент. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из соломки. Чтение и выполнение простых эскизов изделий с элементами плетения из соломки.

Учебное место для плетения из соломки. Технология плетения из соломки: подготовка соломки к плетению, плетение соломенных «пауков»; изготовление плоских плетенки; сушка, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для плетения из соломки. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы

Подготовка соломки и соломенных лент к плетению.

Плетение плоской плетенки «косичка».

Плетение плоской плетенки «зубатка».

Изготовление соломенных «пауков».

Примерный перечень изделий: изделия с элементами плетения из соломки: соломенные «пауки»; салфетки, веера, шкатулки, корзинки, вазы, рамки для фотографий; декоративные и сувенирные изделия и др.

9. Аппликация и плетение из бересты

Общие сведения о художественной обработке бересты. Береста как природный материал. Заготовка бересты.

Понятие об аппликации из бересты. Подготовка бересты. Понятие о плетении из бересты. Подготовка берестяных лент. Экономное использование материалов. Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из бересты.

Учебное место для аппликации из бересты. Технология аппликации из бересты: выбор и подготовка фона, перевод рисунка на фон, перевод рисунка на бумагу, подготовка бересты, наклеивание бересты на бумагу, сушка бересты, вырезание деталей рисунка из бересты, наклеивание деталей рисунка на фон, сушка, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для аппликации из бересты. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Учебное место для плетения из бересты. Технология плетения из бересты: подготовка бересты к плетению, изготовление берестяных лент, плетение из берестяных лент. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для плетения из бересты. Качество изделий.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы
Подготовка бересты к аппликации.
Аппликация из бересты.
Подготовка бересты к плетению.
Плетение из берестяных лент полотна.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами аппликации и плетения из бересты: декоративные панно различных композиций, декоративные изделия с элементами плетения из берестяных лент, туески для хранения сыпучих продуктов, корзинки и вазочки, сувениры и др.

10. Пропильная резьба по древесине

Понятие о пропильной резьбе по древесине лобзиком. Виды контуров: замкнутый и незамкнутый, внешний и внутренний. Плоские и объемные изделия. Экономное использование материалов.

Графическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами пропильной резьбы. Чтение и выполнение простых эскизов для пропильной резьбы по древесине.

Технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами пропильной резьбы.

Учебное место для пропильной резьбы по древесине лобзиком. Технология пропильной резьбы по древесине для изготовления плоских и объемных изделий: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, выпиливание лобзиком по внешнему и внутреннему контурам прямых и волнистых линий, тупых и острых углов, шлифование, отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для пропильной резьбы по древесине. Ручной и электрический лобзики, устройство и принцип действия. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы
Нанесение рисунка на заготовку из фанеры.
Выпиливание ручным (электрическим) лобзиком.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами пропильной резьбы по древесине: полки, подставки, рамки для фотографий; полки для книг, украшений, дисков, кассет; сувениры и др.

11. Контурная резьба по древесине

Резьба по древесине (нож, стамеска). Материал для резьбы по древесине. Основные приемы резьбы по древесине.

Понятие о контурной резьбе по древесине. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов и фанеры с элементами контурной резьбы.

Учебное место для контурной резьбы по древесине. Технология контурной резьбы по древесине с простым узором: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, резьба по древесине ножом-косяком, уголковой и полукруглой стамесками, шлифование и отделка поверхности заготовки. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для контурной резьбы по древесине. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы

Подготовка поверхности заготовки из древесины к нанесению рисунка.

Выполнение контурной резьбы по древесине.

Примерный перечень изделий: изделия с элементами контурной резьбы по древесине: панно, наборы разделочных досок, декоративные изделия, сувениры и др.

12. Геометрическая резьба по древесине

Понятие о геометрической резьбе по древесине. Элементы геометрической резьбы: прямолинейные (двугранные, трехгранные, четырехгранные) выемки; криволинейные (двугранные, трехгранные; скобчатые) выемки. Узоры геометрической резьбы: треугольники, змейки, звездочки, розетки с прямыми и изогнутыми лучами и др. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление изделий из пиломатериалов с элементами геометрической резьбы.

Учебное место для геометрической резьбы по древесине. Технология геометрической резьбы по древесине (прямолинейные, криволинейные выемки): подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, резьба по древесине: прямолинейные (двугранные, трехгранные, четырехгранные), криволинейные (двугранные, трехгранные; скобчатые) выемки; треугольники, змейки, звездочки, розетки с прямыми и изогнутыми лучами и др.; шлифование и отделка поверхности заготовки. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для геометрической резьбы по древесине. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы

Подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка.

Выполнение геометрической резьбы по древесине (прямолинейные выемки).

Выполнение геометрической резьбы по древесине (криволинейные выемки).

Примерный перечень изделий: изделия с элементами геометрической резьбы: разделочные доски, украшения мебели, шкатулки, солонки, сухарницы, вазы, сувениры и др.

13. Деревянная мозаика (интарсия)

Понятие о деревянной мозаике (интарсии). Виды интарсии. Выбор и подготовка материалов. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление простых и сложных изделий из пиломатериалов, листовых древесных материалов с элементами деревянной мозаики (интарсии).

Учебное место для выполнения деревянной мозаики (интарсии). Технология выполнения деревянной мозаики для изготовления простых и сложных изделий: подготовка поверхности заготовки к нанесению рисунка, перевод рисунка на заготовку, выпиливание лобзиком, шлифование и отделка. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для деревянной мозаики. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы

Подготовка поверхности заготовки из древесины к нанесению рисунка.

Выполнение деревянной мозаики (интарсии) для изготовления простых изделий.

Примерный перечень изделий: простые и сложные (много деталей, различных по размерам, форме и отделке) сувенирные изделия с элементами деревянной мозаики (интарсии) и изображением растений, животных и др.

14. Лесная скульптура

Понятия о лесной скульптуре и лесной находке. Заготовка и подготовка к обработке лесных находок. Экономное использование материалов.

Графическая и технологическая документация на изготовление лесной скульптуры.

Учебное место для изготовления лесной скульптуры. Технология изготовления лесной скульптуры. Инструменты, приспособления и учебное оборудование для изготовления лесной скульптуры. Качество изделий. Правила безопасного поведения при работе с оборудованием, инструментами и приспособлениями.

Ознакомление с профессиями, связанными с художественной обработкой материалов.

Практические работы

Выбор и подготовка материала (заготовок) для изготовления лесных находок и скульптур.

Изготовление простых лесных скульптур.

Примерный перечень изделий: простые лесные находки и скульптуры; сувенирные изделия с элементами лесной скульптуры и др.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання і выхавання

ПРАЦОЎНАЕ НАВУЧАННЕ Тэхнічная праца

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Асноўнай мэтай вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» з'яўляецца фарміраванне асноў кампетэнтнасці вучняў у розных сферах працоўнай, гаспадарча-бытавой, канструктарска-тэхналагічнай дзейнасці, дэкаратыўна-прыкладной і тэхнічнай творчасці, якая спрыяе сацыялізацыі асобы ў сучасных сацыяльна-эканамічных умовах.

Дасягненне названай мэты прадугледжвае рашэнне **вучэбных, развіццёвых і выхаваўчых задач:**

фарміраванне ведаў, уменняў і навыкаў у працэсе выканання розных відаў вучэбна-пазнавальнай і працоўнай дзейнасці (тэхналагічных аперацый) па апрацоўцы матэрыялаў, тэхнічнай і мастацкай творчасці, рамонтных работ у быце;

фарміраванне асноў графічнай і тэхналагічнай граматынасці, уменняў эканомна выкарыстоўваць матэрыялы і выконваць правілы бяспечных паводзін;

фарміраванне гатоўнасці вучняў да прафесійнага самавызначэння;

развіццё пазнавальных інтарэсаў; канструктарска-тэхналагічных і творчых здольнасцей; тэхнічнага і мастацкага мыслення; камунікатыўных і арганізатарскіх уменняў у працэсе выканання розных відаў дзейнасці;

выхаванне працавітасці, культуры працы, калектывізму, ініцыятыўнасці і самастойнасці, эстэтычнага густу, культуры паводзін і зносін, павагі да майстэрства; далучэнне да культурных нацыянальных каштоўнасцей і традыцый.

Змест вучэбнай праграмы рэалізуецца ў працэсе тэарэтычнага і практычнага навучання. Практычнае навучанне ажыццяўляецца ў працэсе выканання вучнямі практычных работ.

Навучанне вучэбнаму прадмету «Працоўнае навучанне. Тэхнічная праца» на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі грунтуецца на наступных метадалагічных падыходах: сістэмна-дзеясным, асяроддзевым, асобна арыентаваным, культуралагічным, кампетэнтным.

Да асноўных відаў кампетэнцый, што фарміруюцца ў працэсе працоўнага навучання вучняў, адносяцца асобныя, метапрадметныя і прадметныя кампетэнцыі.

Асобныя кампетэнцыі арыентаваны на гатоўнасць і здольнасць вучняў да самаразвіцця. Да асобных кампетэнцый адносяцца:

каштоўнасна-сэнсавыя – здольнасці да каштоўнаснага і эмацыянальна-валявога ажыццяўлення дзейнасці; здольнасці прымаць веды як каштоўнасці, умець гарманічна адаптавацца ў сучасным свеце, выбіраць каштоўныя, мэты і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў, самастойна выяўляць супярэчнасці і прымаць рашэнні;

рэфлексійна-ацэначныя – здольнасці ўсведамлення ўласных індывідуальна-асобных асаблівасцей, свайго псіхічнага стану; здольнасць ажыццяўляць суб'ектыўны самакантроль і самаацэнку, гатоўнасць да самаўдасканалення і самаразвіцця;

камунікатыўныя – здольнасці да арганізацыі і прадуктыўнага супрацоўніцтва ў калектыўнай дзейнасці; здольнасці дапускаць магчымасць існавання ў людзей розных пунктаў гледжання, улічваць іх і імкнуцца да каардынацыі розных пазіцый у супрацоўніцтве, выкарыстоўваць маўленне для рэгуляцыі сваіх дзеянняў, дамаўляцца і прыходзіць да агульнага рашэння ў сумеснай дзейнасці, адэкватна выкарыстоўваць маўленчыя сродкі для вырашэння розных камунікатыўных, арганізацыйных і практычных задач.

Метапрадметныя кампетэнцыі накіраваны на авалоданне вучнямі ўніверсальнымі вучэбнымі дзеяннямі (рэгулятыўнымі, інфармацыйнымі, пазнавальнымі), якія складаюць аснову ўмення вучыцца. Да метапрадметных кампетэнцый адносяцца:

рэгулятыўныя – здольнасці прымаць вучэбную задачу, ставіць мэты ў вучэбна-тэхналагічнай і творчай дзейнасці, планаваць свае дзеянні ў адпаведнасці з пастаўленымі задачамі і ўмовамі іх рэалізацыі, ажыццяўляць прамежкавы і выніковы кантроль і ацэнку вучэбных дзеянняў у адпаведнасці з пастаўленымі задачамі і ўмовамі іх выканання, адэкватна ўспрымаць ацэнку настаўніка, выконваць вучэбныя дзеянні ў тэрэтычнай і практычнай дзейнасці;

інфармацыйныя – здольнасці ажыццяўляць пошук, апрацоўку, захоўванне і перадачу неабходнай інфармацыі ў адпаведнасці з узроўнем і складанасцю вырашэння задач, ствараць уласны інфармацыйны прадукт, прадстаўляць інфармацыю ў разнастайнай форме (таблічная, графічная, схематычная і інш.) для вырашэння задач, будаваць адказы ў вуснай і пісьмовай форме, арыентавацца на разнастайнасць спосабаў вырашэння задач, вылучаць істотную інфармацыю з тэкстаў розных відаў;

пазнавальныя – здольнасці ажыццяўляць вучэбна-пазнавальную дзейнасць, аналізаваць прадметы з вылучэннем істотных і неістотных характарыстык і элементаў, праводзіць параўнанне па зададзеных крытэрыях, будаваць развагі пра вырабы, іх будову, уласцівасці і сувязі, абагульняць, выяўляць аналогіі, выконваць праектную дзейнасць.

Прадметныя кампетэнцыі фарміруюцца ў працэсе засваення вучнямі тэрэтычных ведаў, практычных уменняў і навыкаў у розных відах вучэбна-пазнавальнай, працоўнай, гаспадарча-бытавой дзейнасці, у працэсе вывучэння асноў матэрыялазнаўства, выканання тэхналагічных аперацый па апрацоўцы матэрыялаў, тэхнічнай і мастацкай творчасці, рамонтных работ у быце (рацыянальнае выкарыстанне вучэбнай і дадатковай тэхнічнай і тэхналагічнай інфармацыі для праектавання і стварэння аб'ектаў працы; ацэнка ўласцівасцей матэрыялаў і галін іх прымянення; арыентацыя ў наяўных тэхнічных сродках і тэхналогіях стварэння аб'ектаў працы; распазнаванне ведаў, прызначэння матэрыялаў, інструментаў і абсталявання; планаванне тэхналагічнага працэсу; падбор матэрыялаў з улікам характару аб'екта працы і тэхналогіі; падбор інструментаў і абсталявання з улікам патрабаванняў тэхналогіі; праектаванне паслядоўнасці тэхналагічных аперацый і складанне тэхналагічнай дакументацыі; выкананне тэхналагічных аперацый з захаваннем устаноўленых норм, правіл бяспечных паводзін і інш.).

Змест вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Тэхнiчная праца» прадстаўлены iнварыянтным i варыятыўным кампанентамi.

Iнварыянтны кампанент уключае наступныя раздзелы: «Апрацоўка драўнiны», «Апрацоўка металаў», «Рамонтныя работы ў быцце». Змест iнварыянтнага кампанента накіраваны на паслядоўнае авалоданне вучнямi асобнымi тэхналагiчнымi аперацыямi па ручной i механiчнай апрацоўцы драўнiны i металаў, а таксама рамонтнымi работамi ў быцце.

Пасля кожнага раздзела вучэбнай праграмы ўстаноўлены асноўныя патрабаваннi да вынікаў вучэбнай дзейнасцi вучняў, якiя ўтрымліваюць пералiк ведаў (на ўзроўнi ўяўлення i разумення), уменняў i навыкаў, што падлягаюць кантролю ў працэсе навучання на занятках.

Варыятыўны кампанент ахоплівае тэмы, якiя адлюстроўваюць розныя вiды тэхнiчнай i мастацкай творчасцi вучняў. Настаўнiку даецца магчымасць самастойна вызначаць вiд творчасцi (адзiн або некалькi) у кожным класе або выбраць скразную тэму з V па IX клас. Акрамя пералiчаных у вучэбнай праграме вiдаў тэхнiчнай i мастацкай творчасцi, настаўнiку даецца магчымасць выбару iншага (не названага ў спісе) вiду творчасцi з улікам узроставых асаблівасцей i пажаданняў вучняў, стану матэрыяльна-тэхнiчнай базы, рэгіянальных i мясцовых умоў, асаблівасцей i традыцый.

Змест вучэбнай праграмы прадугледжвае азнаямленне вучняў з абсталяваннем вучэбных майстэрняў i арганiзацыяй вучэбных месцаў для ручной i механiчнай апрацоўкi канструкцыйных матэрыялаў, правiламі бяспечных паводзiн; вывучэнне вiдаў i асноўных уласцівасцей выкарыстоўваемых матэрыялаў, iх эканомнае выкарыстанне; вывучэнне вiдаў iнструментаў i прыстасаванняў, бяспечных метадаў i прыёмаў iх выкарыстання; раскрыццё зместу, паслядоўнасцi i прыёмаў выканання тэхналагiчных аперацый; вывучэнне розных вiдаў рамонтных работ у быцце i авалоданне прыёмамі iх выканання, вывучэнне вiдаў тэхнiчнай i мастацкай творчасцi; азнаямленне з тэхналагiчным працэсам; чытанне i афармленне графiчнай дакументацыi.

У працэсе працоўнага навучання настаўнiку неабходна выкарыстоўваць мiжпрадметныя сувязi з такімi вучэбнымi прадметамi, як фiзiка, бiялогія, хiмiя, матэматыка, iнфарматыка i чарчэнне, якiя актывiзуюць пазнавальную дзейнасць вучняў, развiваюць iх мысленне i памяць пры пераносе i абагульненнi ведаў з розных вучэбных прадметаў.

Фармiраванне тэарэтычных звестак праводзiцца ў працэсе вывучэння новага матэрыялу i пры iнструктаваннi вучняў да выканання iмi практычных заданняў. Усе вiды вучэбных заняткаў па тэхнiчнай працы носяць практыка-арыентаваны характар. Вучэбнай праграмай прадугледжаны практычныя работы, а таксама прыкладны пералiк вырабаў як для iндывiдуальных, так i для групавых практычных работ. Пералiк вырабаў можа змяняцца i дапаўняцца настаўнiкам з улікам пажаданняў i магчымасцей вучняў, стану матэрыяльна-тэхнiчнай базы. Выбар вырабаў павiнен забяспечваць магчымасць дынамічнага развiцця фармiруемых уменняў вучняў i дасягнення ўстаноўленых вынікаў вучэбнай дзейнасцi вучняў (кампетэнцый).

Практычныя ўменнi i навыкi, атрыманыя на ўроках працоўнага навучання, рэкамендуецца развiваць на факультатыўных занятках i ў гуртках па адпаведных праграмах.

У вучэбнай праграме для кожнага класа настаўнiк мае права змянiць паслядоўнасць вывучэння раздзелаў i тэм пры ўмове захавання цэласнасцi сiстэмы падрыхтоўкi вучняў, не парушаючы пры гэтым логiкi вывучэння курса ў цэлым.

З мэтай павышэння эфектыўнасцi правядзення вучэбных заняткаў па тэхнiчнай працы настаўнiк можа выкарыстоўваць па сваiм меркаваннi да 15% вучэбнага часу з улікам мясцовых умоў i наяўнасцi матэрыяльна-тэхнiчнай базы майстэрнi.

Асаблiвую ўвагу ў працэсе працоўнага навучання варта звяртаць на выкананне вучнямi правiл бяспечных паводзiн пры выкананнi работ, супрацьпажарнай бяспекi i санiтарна-гiгiенiчных умоў працы ў майстэрнях. Практычныя работы, якiя прадугледжваюць выкарыстанне вучэбнага станочнага абсталявання, павiнны выконвацца з абавязковым кантролем з боку настаўнiка тэхнiчнай працы.

Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне ў майстэрнях павінны адпавядаць нарматыўным патрабаванням адпаведных нарматыўных дакументаў па ахове працы.

Кантроль вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў праводзіцца ў выглядзе вуснага апытання вучняў, выканання імі самастойных практычных работ, тэставых заданняў, тэхналагічных аперацый, творчых праектаў, выканання вырабаў, распрацоўкі графічнай і тэхналагічнай дакументацыі. З улікам працэсуальнага і выніковага аспектаў дзейнасці вучняў ацэнка практычных работ павінна ажыццяўляцца па наступных крытэрыях: арганізацыя вучэбнага месца; выкананне правіл бяспечных паводзін; рацыянальнасць прымянення інструментаў, прыстасаванняў і абсталявання; правільнасць выканання тэхналагічных аперацый; узровень самастойнасці і творчы падыход у працэсе выканання практычнай работы; час, затрачаны на выкананне практычнай работы, адпаведнасць вырабу (загатоўкі) чарцяжа.

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ п/п	Раздзелы і тэмы	Колькасць гадзін
ІНВАРЫЯНТНЫ КАМΠΑНЕНТ		
I	Апрацоўка драўніны	28 ¹ /14 ²
II	Апрацоўка металаў	24/12
III	Рамонтныя работы ў быце	4/2
ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМΠΑНЕНТ³		
	Тэхнічная творчасць:	12/6
1	Пачатковае мадэліраванне	
2	Аўтамадэліраванне	
3	Авіямадэліраванне	
4	Суднамадэліраванне	
5	Канструяванне і інш.	
	Мастацкая апрацоўка матэрыялаў:	
6	Выпальванне па драўніне	
7	Аплікацыя з саломкі	
8	Пляценне з саломкі	
9	Аплікацыя і пляценне з бяросты	
10	Прапільная разьба па драўніне	
11	Контурная разьба па драўніне	
12	Геаметрычная разьба па драўніне	
13	Драўляная мазаіка (інтарсія)	
14	Лясная скульптура і інш.	
Рэзерв часу		2/1
Усяго		70/35

¹ Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі.

² Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) у гімназіях.

³ Паслядоўнасць і выбар колькасці тэм на вывучэнне раздзелаў варыятыўнага кампанента ў кожным класе ажыццяўляецца настаўнікам самастойна на аснове пажаданняў вучняў, рэгіянальных асаблівасцей і традыцый.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

ІНВАРЫЯНТНЫ КАМΠΑНЕНТ

Раздзел I АПРАЦОЎКА ДРАЎНІНЫ (28/14 гадзін)

Будова драўніны. Агульныя звесткі пра будову драўніны на папярочным разрэзе ствала дрэва.

Практычная работа

Вывучэнне будовы драўніны на папярочным разрэзе ствала дрэва.

Паняцце пра ліставыя драўняныя матэрыялы. Агульныя звесткі пра ліставыя драўняныя матэрыялы. Віды ліставых драўняных матэрыялаў, іх атрыманне, уласцівасці і прымяненне.

Практычная работа

Вывучэнне ліставых драўняных матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя. Агульныя звесткі пра зборачны чарцёж вырабу. Паняцце пра спецыфікацыю. Правілы чытання зборачнага чарцяжа. Складанне і афармленне тэхналагічнай карты (вучэбнай) на выкананне вырабу.

Практычныя работы

Чытанне зборачнага чарцяжа.

Распрацоўка тэхналагічнай карты (вучэбнай) на выкананне вырабу з драўніны.

Пілаванне заготовак з драўніны. Агульныя звесткі пра пілаванне драўніны ўздоўж валокнаў. Інструменты і прыстасаванні для пілавання ўздоўж валокнаў. Прыёмы пілавання драўніны ўздоўж валокнаў. Якасць выканання пілавання. Правілы бяспечных паводзін пры пілаванні драўніны.

Практычная работа

Пілаванне заготовак з драўніны ўздоўж валокнаў.

Сталярныя злучэнні. Агульныя звесткі пра сталярныя злучэнні. Злучэнне брускоў на палову таўшчыні бруска: па даўжыні, пад рознымі вугламі. Інструменты і прыстасаванні. Прыёмы злучэння (запілоўванне, зборка з падгонкай). Якасць выканання злучэння дэталей. Правілы бяспечных паводзін.

Практычная работа

Злучэнне дэталей на палову таўшчыні бруска.

Свідраванне драўніны (механічнае). Агульныя звесткі пра механічнае свідраванне драўніны. Прызначэнне і ўстройства настольнага свідравальнага станка. Настройка свідравальнага станка і прыёмы кіравання ім. Свідраванне адтулін на свідравальным станку. Прыстасаванні для свідравання. Якасць выканання свідравання. Правілы бяспечных паводзін падчас работы на свідравальным станку.

Практычныя работы

Вывучэнне ўстройства настольнага свідравальнага станка.

Свідраванне драўніны на свідравальным станку.

Адзелка вырабаў з драўніны. Агульныя звесткі пра непразрыстую адзелку вырабаў з драўніны. Віды адзелкі, матэрыялы, інструменты і прыстасаванні. Падрыхтоўка паверхні да непразрыстай адзелкі (шпакляванне, грунтаванне). Прыёмы выканання адзелкі. Якасць выканання адзелкі. Правілы бяспечных паводзін у працэсе адзелкі драўніны.

Практычная работа

Непразрыстая адзелка паверхні вырабу.

Азнаямленне з прафесіямі свідравальшчыка, цесляра і інш.

Прыкладны пералік вырабаў: паліцы і падстаўкі, рамкі для фатаграфій, шкатулкі, каробачкі, скрыні, стульчыкі, цацкі, макеты і мадэлі; дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні ўяўлення: агульныя звесткі пра будову драўніны, ліставыя драўняныя матэрыялы; зборачны чарцёж; пілаванне драўніны ўздоўж валокнаў; сталярныя злучэнні; механічнае свідраванне драўніны; непразрыстую адзелку вырабаў з драўніны;

на ўзроўні разумення: будову драўніны на папярочным разрэзе ствала дрэва; віды і ўласцівасці ліставых драўняных матэрыялаў; звесткі пра спецыфікацыю; правілы чытання зборачнага чарцяжа, афармлення тэхналагічнай карты (вучэбнай) на выкананне вырабу;

прыёмы і правілы пілавання драўніны ўздоўж валокнаў, злучэння брускоў на палову таўшчыні бруска, свідравання, непразрыстай адзелкі вырабаў; прызначэнне і ўстройства свідравальнага станка; віды непразрыстай адзелкі драўніны.

Вучні павінны ўмець:

вызначаць асноўныя часткі драўніны на папярочным разрэзе ствала дрэва;
распазнаваць віды ліставых драўняных матэрыялаў, падбіраць ліставы драўняны матэрыял у залежнасці ад прызначэння вырабу;

чытаць зборачны чарцёж;

распрацоўваць тэхналагічную карту (вучэбную) на выкананне вырабу;

выбіраць загатоўку з піламатэрыялаў і ліставых драўняных матэрыялаў з прыпускам на апрацоўку;

выконваць пілаванне драўніны ўздоўж валокнаў, злучэнне брускоў на палову таўшчыні бруска, свідраванне адтулін на свідравальным станку, непразрыстую адзелку вырабаў;

кантраляваць якасць выканання тэхналагічных аперацый;

карыстацца абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі пры выкананні тэхналагічных аперацый.

Вучні павінны валодаць:

прыёмамі арганізацыі вучэбнага месца, бяспечнымі прыёмамі працы з абсталяваннем, інструментамі, прыстасаваннямі і матэрыяламі пры выкананні тэхналагічных аперацый;

прыёмамі пілавання драўніны ўздоўж валокнаў, свідравання драўніны на свідравальным станку, зборкі, адзелкі гатовага вырабу.

Раздзел II АПРАЦОЎКА МЕТАЛАЎ (24/12 гадзін)

Паняцце пра металы і сплавы. Агульныя звесткі пра металы і сплавы. Віды чорных і каляровых металаў і сплаваў, іх характарыстыка і галіна прымянення. Фізічныя і механічныя ўласцівасці металаў і сплаваў.

Практычная работа

Вывучэнне ўласцівасцей металаў і сплаваў.

Кантрольна-вымяральных інструменты. Агульныя звесткі пра кантрольна-вымяральных інструменты. Прызначэнне і ўстройства штангенцыркуля. Вымярэнне штангенцыркулем.

Практычныя работы

Вывучэнне ўстройства штангенцыркуля.

Вымярэнне дэталей штангенцыркулем.

Разметка заготовак з тонкаліставога металу. Агульныя звесткі пра разметку тонкаліставога металу. Разметка пры дапамозе кернера, разметачнага цыркуля. Прыёмы разметкі. Якасць выканання разметкі. Правілы бяспечных паводзін пры разметцы.

Практычная работа

Разметка заготовак з тонкаліставога металу.

Рубка металаў. Паняцце пра рубку металаў. Інструменты і прыстасаванні для рубкі. Прыёмы рубкі: на пліце, у цісках. Якасць выканання рубкі. Правілы бяспечных паводзін пры рубцы металаў.

Практычная работа

Рубка металаў.

Апілоўванне металаў. Паняцце пра апілоўванне металаў. Віды напільнікаў. Прыёмы апілоўвання. Якасць выканання апілоўвання. Правілы бяспечных паводзін пры апілоўванні металаў.

Практычныя работы

Вызначэнне відаў напільнікаў.

Апілоўванне заготовак з металаў.

Свiдраванне металаў. Агульныя звесткi пра свiдраванне металаў. Абсталяванне, iнструменты i прыстасаваннi. Прыёмы свiдравання. Зенкаванне адтулiн, прыёмы зенкавання. Якасць выканання свiдравання. Правiлы бяспечных паводзiн пры рабоце на свiдравальным станку.

Практычныя работы

Свiдраванне адтулiн на свiдравальным станку.

Зенкаванне адтулiн.

Адзелка металаў. Агульныя звесткi пра адзелку металаў, вiды адзелкi. Падрыхтоўка паверхнi дэталi да адзелкi. Прыёмы адзелкi. Якасць выканання адзелкi. Правiлы бяспечных паводзiн пры адзелцы вырабаў з металаў.

Практычная работа

Адзелка паверхнi вырабаў з металаў.

Азнаямленне з прафесiяй слесара-iнструментальшчыка i iнш.

Прыкладны пералiк вырабаў: ручкi для шафак i скрынь; iнструменты для сельскагаспадарчых работ, вушкi навясныя, кручкi гаспадарчыя, макеты i мадэлі; дэкаратыўныя i сувенiрныя вырабы i iнш.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны ведаць:

на ўзроўнi ўяўлення: агульныя звесткi пра металы i сплавы; разметку тонкаліставага металу, кантрольна-вымяральныя iнструменты, свiдраванне металаў; адзелку, яе вiды;

на ўзроўнi разумення: вiды чорных i каляровых металаў i сплаваў, iх фiзiчныя i механiчныя ўласцівасцi; прыёмы i правiлы разметкi пры дапамозе кернера i разметачнага цыркуля; прызначэнне i ўстройства штангенцыркуля, прыёмы вымярэння штангенцыркулем; паняцце пра рубку металаў, апiлоўванне; вiды напiльнiкаў; прыёмы рубкi, апiлоўвання, свiдравання i зенкавання, адзелкi металаў.

Вучнi павiнны ўмець:

распазнаваць чорныя i каляровыя металы i сплавы;

улічваць уласцівасцi металаў i сплаваў у залежнасцi ад прызначэння выконваемага вырабу;

выконваць разметку загатоўкi пры дапамозе кернера i разметачнага цыркуля, вымярэнне загатоўкi штангенцыркулем, рубку, апiлоўванне, свiдраванне i аздабленне металаў;

чытаць i афармляць графiчную дакументацыю, распрацоўваць тэхналагiчныя карты (вучэбныя) на выкананне вырабаў з тонкаліставага металу;

кантраляваць якасць выканання тэхналагiчных аперацый;

карыстацца iнструментамі, прыстасаваннямі i вучэбным абсталяваннем для ручнай i механiчнай апрацоўкi тонкаліставага металу.

Вучнi павiнны валодаць:

прыёмамі арганiзацыi вучэбнага месца, бяспечнымі прыёмамі працы з абсталяваннем, iнструментамі, прыстасаваннямі i матэрыяламі пры выкананнi тэхналагiчных аперацый;

прыёмамі выканання разметкi, рубкi металаў, апiлоўвання, свiдравання i аздаблення металаў.

Раздзел III

РАМОНТНЫЯ РАБОТЫ Ў БЫЦЕ

(4/2 гадзiны)

Мэблевая фурнiтура, вiды i прызначэнне. Агульныя звесткi пра вiды, назначэнне i няспраўнасцi мэблевай фурнiтуры. Ремонт мэблевай фурнiтуры ў быцe: замена i рэгуляванне накладных завес, магнiтных зашчапак, замкоў, ручак i iнш. Матэрыялы, iнструменты, прыстасаваннi, абсталяванне для рамонту мэблевай фурнiтуры. Якасць выканання найпрасцейшага рамонту мэблевай фурнiтуры ў быцe. Правiлы бяспечных паводзiн пры рабоце з iнструментамі i прыстасаваннямі.

Практычная работа

Найпрасцейшы рамонт мэблевай фурнітуры ў быце.

Мацаванне насценных прадметаў. Агульныя звесткі пра спосабы мацавання прадметаў у інтэр'еры; матэрыялы сцен, віды крапежных вырабаў (шрубы, самарэзы, дзюбелі, анкерныя балты і інш.). Інструменты і прыстасаванні для мацавання насценных прадметаў. Прыёмы мацавання на сцяне лёгкіх і цяжкіх прадметаў.

Практычная работа

Мацаванне на сцяне лёгкіх прадметаў (стэндаў, паліц, рамак для фатаграфій і інш.).

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні ўяўлення: агульныя звесткі пра віды, назначэнне і няспраўнасці мэблевай фурнітуры; спосабы мацавання прадметаў у інтэр'еры; матэрыялы сцен, віды крапежных вырабаў;

на ўзроўні разумення: спосабы рамонту мэблевай фурнітуры; прыёмы мацавання насценных прадметаў.

Вучні павінны ўмець:

выконваць найпрасцейшы рамонт мэблевай фурнітуры: замену і рэгуляванне накладных завес, магнітных зашчапак, замкоў, ручак і інш.;

мацаваць насценныя прадметы.

Вучні павінны валодаць: бяспечнымі прыёмамі працы з абсталяваннем, інструментамі, прыстасаваннямі і матэрыяламі пры выкананні тэхналагічных аперацый.

ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМΠΑЕНТ

(12/6 гадзін)

ТЭХНІЧНАЯ ТВОРЧАСЦЬ

1. Пачатковае мадэліраванне

Мадэліраванне. Мадэль. Віды мадэлей.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб простых мадэлей з плоскіх дэталяў, з дэталяў канструктараў. Чытанне чарцяжоў і тэхнічных малюнкаў простых мадэлей з плоскіх дэталяў, з дэталяў канструктараў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для пачатковага мадэліравання. Тэхналогія пачатковага мадэліравання з плоскіх дэталяў (папера, кардон, піламацэрыялы таўшчынёй да 30 мм, фанера таўшчынёй да 5 мм; мяккі дрот), з дэталяў канструктараў. Зборка мадэлей па ўзоры, тэхнічным рысунку, чарцяжы, слоўным апісанні і ўласнай задуме. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для пачатковага мадэліравання. Якасць мадэлей. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Азнямленне з прафесіямі, якія звязаны з мадэліраваннем.

Практычныя работы

Арганізацыя вучэбнага месца для пачатковага мадэліравання.

Пачатковае мадэліраванне простых вырабаў з плоскіх дэталяў, з дэталяў канструктараў.

Прыкладны пералік вырабаў: простыя вырабы з плоскіх дэталяў, з дэталяў канструктараў; мадэлі-цацкі, мадэлі-сувеніры, мадэлі парашутаў, планёраў, самалётаў; плоскія паветраныя змеі; контурныя макеты і мадэлі аўтамабіляў; дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

2. Аўтамадэліраванне

Аўтамадэліраванне. Віды і агульнае ўстройства аўтамадэлей. Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб мадэлей. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для аўтамадэліравання. Тэхналогія вырабу асноўных дэталеў і зборачных адзінак мадэлей: кузава і хадавой часткі. Адзелка мадэлей. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для аўтамадэліравання. Якасць мадэлей. Правілы бяспечных паводзін.

Азнаямленне з прафесіямі, якія звязаны з аўтамадэліраваннем.

Практычныя работы

Выраб кузава мадэлі легкавога аўтамабіля.

Выраб хадавой часткі мадэлі легкавога аўтамабіля.

Прыкладны пералік вырабаў: нескладаныя дзеючыя або нядзеючыя аўтамадэлі; мадэлі-копіі легкавых або грузавых аўтамабіляў, мадэлі-сувеніры; дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

3. Авіямадэліраванне

Агульныя звесткі пра лятальныя апараты. Класіфікацыя лятальных апаратаў.

Авіямадэліраванне. Віды і агульнае ўстройства авіямадэлей. Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб авіямадэлей. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для авіямадэліравання. Тэхналогія вырабу асноўных дэталеў і зборачных адзінак авіямадэлей: фюзеляжа, крыла, кіля, стабілізатара; вінтаматорнай устаноўкі. Адзелка авіямадэлей. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для авіямадэліравання. Якасць мадэлей. Правілы бяспечных паводзін.

Азнаямленне з прафесіямі, якія звязаны з авіямадэліраваннем.

Практычныя работы

Выраб найпрасцейшай мадэлі планёра з паперы.

Выраб загатоўак асноўных дэталеў мадэлі планёра.

Выраб асноўных дэталеў мадэлі планёра.

Выраб паветранага вінта.

Выраб вінтаматорнай устаноўкі мадэлі самалёта з гумавым рухавіком.

Прыкладны пералік вырабаў: нескладаныя мадэлі планёраў; мадэлі самалётаў свабоднага палёту; настольныя мадэлі-копіі самалётаў; авіямадэлі свабоднай канструкцыі, мадэлі-сувеніры; дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

4. Суднамадэліраванне

Агульныя звесткі пра судны і караблі. Класіфікацыя суднаў і караблёў.

Суднамадэліраванне. Віды і агульнае ўстройства суднамадэлей. Асноўныя ўласцівасці суднамадэлей. Галоўныя памеры мадэлі судна.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выраб суднамадэлей. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для суднамадэліравання. Тэхналогія вырабу асноўных дэталеў і зборачных адзінак суднамадэлей: корпуса, вінтаматорнай устаноўкі, рулявога ўстройства, палубнай надбудовы. Спосабы вырабу корпусаў з паперы, пенапласту, пап'е-машэ, драўніны. Адзелка, выпрабаванне і рэгуляванне суднамадэлей. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для суднамадэліравання. Якасць мадэлей. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Азнаямленне з прафесіямі, якія звязаны з суднамадэліраваннем.

Практычныя работы

Выраб корпуса мадэлі лодкі з паперы.

Выраб корпуса мадэлі судна з драўніны.

Выраб рубкі суднамадэлі з драўніны.

Выраб корпуса мадэлі судна з пап'е-машэ.

Выраб гумавага рухавiка для суднамадэлі.

Выраб i рэгуляванне найпрасцейшага грабнога вiнта.

Выраб простага руля.

Выраб рубкi з тонкалiставага металу.

Адзелка корпуса суднамадэлі.

Прыкладны пералiк вырабаў: простыя сiлуэтныя суднамадэлі (яхта, катар, падводная лодка i iнш.); мадэлі суднаў i караблёў; настольныя мадэлі-копiі суднаў i караблёў; мадэлі паруснiкаў, мадэлі суднаў i караблёў з гумавымі рухавiкамі; настольныя мадэлі-копiі суднаў i караблёў; суднамадэлі свабоднай канструкцыi з электрарухавiкамі; дэкаратыўныя i сувенiрныя вырабы i iнш.

5. Канструяванне

Канструяванне. Тэхнiчнае канструяванне. Канструкцыя вырабу (устройства вырабу, вiды злучэнняў дэталей вырабу i да т. п.). Канструкцыйныя матэрыялы i iх вiды.

Паняцце пра тыпавыя дэталі. Вiды тыпавых дэталей. Злучэннi дэталей. Паняцце пра механiзм. Вiды механiзмаў. Паняцце пра машыну. Вiды машын. Прынцыпы канструявання. Спосабы канструявання. Паняцце пра тэхнiку i транспарт. Вiды транспарту.

Мастацкае канструяванне. Кампазіцыя вырабу (форма вырабу, вiды адзелкi дэталей вырабу i да т. п.). Уласцiвасцi кампазіцыi вырабу: сiметрычнасць i асiметрычнасць (сiметрыя i асiметрыя); статычнасць i дынамічнасць (статыка i дынаміка), прапарцыянальнасць (прапорцыi) i маштабнасць (маштаб), кантраснасць (кантрас) i нюанснасць (нюанс), метрычнасць (метр, метрычны паўтор) i рытмiчнасць (рытм, рытмiчны паўтор), колеравасць (колера).

Графiчная i тэхналагiчная дакументацыя для канструявання вырабаў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Вучэбнае месца для канструявання вырабаў. Тэхналогiі канструявання i выканання вырабаў. Зборка вырабаў па ўзоры, тэхнiчным рысунку, чарцяжы, слоўным апiсаннi i ўласнай задуме. Iнструменты, прыстасаваннi i вучэбнае абсталяванне для канструявання вырабаў. Якасць вырабаў. Правiлы бяспечных паводзiн пры рабоце з абсталяваннем, iнструментамi i прыстасаваннiямi.

Азнямленне з прафесiямi, якiя звязаны з канструяваннем.

Практычныя работы

Чытанне i выкананне эскiзаў канструкцый i кампазіцый вырабаў.

Чытанне i выкананне чарцяжоў i тэхнiчных малюнкаў вырабаў.

Канструяванне вырабаў з плоскiх i аб'ёмных дэталей.

Прыкладны пералiк вырабаў: вырабы з плоскiх i аб'ёмных дэталей (матэрыял: папера, кардон, драўнiна, метал); дэкаратыўныя i сувенiрныя вырабы i iнш.

МАСТАЦКАЯ АПРАЦОЎКА МАТЭРЫЯЛАЎ

6. Выпальванне па драўнiне

Агульныя звесткi пра мастацкую апрацоўку матэрыялаў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Паняцце пра выпальванне па драўнiне. Вiды вiдарысаў: контурны, святлоценны, сiлуэтны. Паняццi «фон», «контур» i «сiлуэт». Спосабы выпальвання: плоскае, глыбокае. Вiды штрыхоўкi пры выпальванні: паралельнымi лiнiямi, перасякальнымi лiнiямi, неперасякальнымi адрэзкамi, пунктамi.

Графiчная i тэхналагiчная дакументацыя на выкананне вырабаў з пiламатэрыялаў i фанеры з элементамi выпальвання. Чытанне простых эскiзаў для выпальвання па драўнiне.

Вучэбнае месца для выпальвання па драўнiне. Тэхналогiя выпальвання па драўнiне: падрыхтоўка паверхнi загатоўкi да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, выпальванне па драўнiне, шлiфаванне i адзелка паверхнi загатоўкi. Iнструменты,

прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для выпальвання па драўніне. Прыбор для выпальвання, устройства і прынцып дзеяння. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Азнаямленне з прафесіямі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы

Чытанне простых эскізаў для выпальвання па драўніне.

Выпальванне па драўніне.

Прыкладны пералік вырабаў: вырабы з элементамі выпальвання па драўніне і выявамі кветак, птушак, звяроў, паруснікаў; мастацка аформленыя наборы апрацоўчых дошак для кухні; дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

7. Аплікацыя з саломкі

Агульныя звесткі пра мастацкую апрацоўку прыродных матэрыялаў. Прыродныя матэрыялы і іх віды. Саломка як прыродны матэрыял. Нарыхтоўка саломы культурных і дзікарослых раслін.

Паняцце пра аплікацыю з саломкі. Віды аплікацыі з саломкі. Падрыхтоўка саламяных стужак. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне простых вырабаў з саломкі. Чытанне простых эскізаў для аплікацыі з саломкі.

Вучэбнае месца для аплікацыі з саломкі. Тэхналогія аплікацыі з саломкі: выбар і падрыхтоўка фону, перавод малюнка на фон, перавод малюнка на паперу, падрыхтоўка саламяных стужак, наклеиванне саламяных стужак на паперу, сушка саламяных стужак, выразанне дэталей малюнка з саламяных стужак, наклеиванне дэталей малюнка на фон, сушка, аздабленне. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для аплікацыі з саломкі. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Азнаямленне з прафесіямі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы

Чытанне простых эскізаў для аплікацыі з саломкі.

Выбар заготовак з саломы з прыпускам на апрацоўку.

Падрыхтоўка саламяных стужак і палатна.

Аздабленне саламяных стужак.

Выкананне аплікацыі з саломкі.

Прыкладны пералік вырабаў: вырабы з элементамі аплікацыі з саломкі і выявамі раслін, жывёл або птушак; пано, шкатулкі; дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

8. Пляценне з саломкі

Паняцце пра пляценне з саломкі. Падрыхтоўка саламяных стужак. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з саломкі. Чытанне і выкананне простых эскізаў вырабаў з элементамі пляцення з саломкі.

Вучэбнае месца для пляцення з саломкі. Тэхналогія пляцення з саломкі: падрыхтоўка саломкі да пляцення, пляценне саламяных «павукоў»; выраб плоскіх пляцёнак; сушка, аздабленне. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для пляцення з саломкі. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Азнаямленне з прафесіямі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы

Падрыхтоўка саломкі і саламяных стужак да пляцення.

Пляценне плоскай пляцёнкі «коска».

Пляценне плоскай пляцёнкі «зубатка».

Выраб саламяных «павукоў».

Прыкладны пералік вырабаў: вырабы з элементамі пляцення з саломкі: саламяныя «павукі»; сурвэткі, вееры, шкатулкі, кошкі, вазы, рамкі для фатаграфій; дэкаратыўныя і сувенірныя вырабы і інш.

9. Аплікацыя і пляценне з бяросты

Агульныя звесткі пра мастацкую апрацоўку бяросты. Бяроста як прыродны матэрыял. Нарыхтоўка бяросты.

Паняцце пра аплікацыю з бяросты. Падрыхтоўка бяросты. Паняцце пра пляценне з бяросты. Падрыхтоўка берасцяных стужак. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў. Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з бяросты.

Вучэбнае месца для аплікацыі з бяросты. Тэхналогія аплікацыі з бяросты: выбар і падрыхтоўка фону, перавод малюнка на фон, перавод малюнка на паперу, падрыхтоўка бяросты, наклеіванне бяросты на паперу, сушка бяросты, выразанне дэталей малюнка з бяросты, наклеіванне дэталей малюнка на фон, сушка, аздабленне. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для аплікацыі з бяросты. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Вучэбнае месца для пляцення з бяросты. Тэхналогія пляцення з бяросты: падрыхтоўка бяросты да пляцення, выраб берасцяных стужак, пляценне з берасцяных стужак. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для пляцення з бяросты. Якасць вырабаў.

Азнаямленне з прафесіямі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы

Падрыхтоўка бяросты да аплікацыі.

Аплікацыя з бяросты.

Падрыхтоўка бяросты да пляцення.

Пляценне з берасцяных стужак палатна.

Прыкладны пералік вырабаў: вырабы з элементамі аплікацыі і пляцення з бяросты: дэкаратыўныя пано розных кампазіцый, дэкаратыўныя вырабы з элементамі пляцення з берасцяных стужак, берасцянкі для захоўвання сыпучых прадуктаў, кошкі і вазачкі, сувеніры і інш.

10. Прапільная разьба па драўніне

Паняцце аб прапільнай разьбе па драўніне лобзікам. Віды контураў: замкнёны і незамкнёны, знешні і ўнутраны. Плоскія і аб'ёмныя вырабы. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная дакументацыя на выкананне вырабаў з піламатэрыялаў і фанеры з элементамі прапільнай разьбы. Чытанне і выкананне простых эскізаў для прапільнай разьбы па драўніне.

Тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з піламатэрыялаў і фанеры з элементамі прапільнай разьбы.

Вучэбнае месца для прапільнай разьбы па драўніне лобзікам. Тэхналогія прапільнай разьбы па драўніне для выканання плоскіх і аб'ёмных вырабаў: падрыхтоўка паверхні загатоўкі да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, выпілоўванне лобзікам па знешнім і ўнутраным контурах прамых і хвалістых ліній, тупых і вострых вуглоў, шліфаванне, адзелка. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для прапільнай разьбы па драўніне. Ручны і электрычны лобзікі, устройства і прынцып дзеяння. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін падчас работы з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Азнаямленне з прафесіямі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы

Нанясенне малюнка на загатоўку з фанеры.

Выпілоўванне ручным (электрычным) лобзікам.

Прыкладны пералік вырабаў: вырабы з элементамі прапільнай разьбы па драўніне: паліцы, падстаўкі, рамкі для фатаграфій; паліцы для кніг, упрыгожанняў, дыскаў, касет; сувеніры і інш.

11. Контурная разьба па драўніне

Разьба па драўніне (нож, стамеска). Матэрыял для разьбы па драўніне. Асноўныя прыёмы разьбы па драўніне.

Паняцце пра контурную разьбу па драўніне. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з піламатэрыялаў і фанеры з элементамі контурнай разьбы.

Вучэбнае месца для контурнай разьбы па драўніне. Тэхналогія контурнай разьбы па драўніне з простым узорам: падрыхтоўка паверхні загатоўкі да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, разьба па драўніне нажом-касяком, вугалковай і паўкруглай стамескамі, шліфаванне і адзелка паверхні загатоўкі. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для контурнай разьбы па драўніне. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Азнаямленне з прафесіямі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы

Падрыхтоўка паверхні загатоўкі з драўніны да нанясення малюнка.

Выкананне контурнай разьбы па драўніне.

Прыкладны пералік вырабаў: вырабы з элементамі контурнай разьбы па драўніне: пано, наборы апрацоўчых дошак, дэкарватыўныя вырабы, сувеніры і інш.

12. Геаметрычная разьба па драўніне

Паняцце пра геаметрычную разьбу па драўніне. Элементы геаметрычнай разьбы: прамалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, чатырохгранныя) выемкі; крывалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, дужкавыя) выемкі. Узоры геаметрычнай разьбы: трохвугольнікі, змейкі, зорачкі, разеткі з прамымі і выгнутымі прамянямі і інш. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графічная і тэхналагічная дакументацыя на выкананне вырабаў з піламатэрыялаў з элементамі геаметрычнай разьбы.

Вучэбнае месца для геаметрычнай разьбы па драўніне. Тэхналогія геаметрычнай разьбы па драўніне (прамалінейныя, крывалінейныя выемкі): падрыхтоўка паверхні загатоўкі да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, разьба па драўніне: прамалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, чатырохгранныя), крывалінейныя (двухгранныя, трохгранныя, дужкавыя) выемкі; трохвугольнікі, змейкі, зорачкі, разеткі з прамымі і выгнутымі прамянямі і інш.; шліфаванне і аздабленне паверхні загатоўкі. Інструменты, прыстасаванні і вучэбнае абсталяванне для геаметрычнай разьбы па драўніне. Якасць вырабаў. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з абсталяваннем, інструментамі і прыстасаваннямі.

Азнаямленне з прафесіямі, якія звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы

Падрыхтоўка паверхні загатоўкі да нанясення малюнка.

Выкананне геаметрычнай разьбы па драўніне (прамалінейныя выемкі).

Выкананне геаметрычнай разьбы па драўніне (крывалінейныя выемкі).

Прыкладны пералік вырабаў: вырабы з элементамі геаметрычнай разьбы: апрацоўчыя дошкі, аздабленне мэблі, шкатулкі, сальніцы, сухарніцы, вазы, сувеніры і інш.

13. Драўляная мазаіка (інтарсія)

Паняцце пра драўляную мазаіку (інтарсію). Віды інтарсіі. Выбар і падрыхтоўка матэрыялаў. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графiчная i тэхналагiчная дакументацыя на выкананне простых i складаных вырабаў з пiламатэрыялаў, лiставых драўняных матэрыялаў з элементамi драўлянай мазаiкi (iнтарсii).

Вучэбнае месца для выканання драўлянай мазаiкi (iнтарсii). Тэхналогiя выканання драўлянай мазаiкi для простых i складаных вырабаў: падрыхтоўка паверхнi загатоўкi да нанясення малюнка, перавод малюнка на загатоўку, выпiлоўванне лобзiкам, шлiфаванне i адзелка. Iнструменты, прыстасаваннi i вучэбнае абсталяванне для драўлянай мазаiкi. Якасць вырабаў. Правiлы бяспечных паводзiн пры рабоце з абсталяваннем, iнструментамi i прыстасаваннямi.

Азнаямленне з прафесiямi, якiя звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы

Падрыхтоўка паверхнi загатоўкi з драўнiны да нанясення малюнка.

Выкананне драўлянай мазаiкi (iнтарсii) для выканання простых вырабаў.

Прыкладны пералiк вырабаў: простыя i складаныя (шмат дэталей, розных па памерах, форме i адзелцы) сувенiрныя вырабы з элементамi драўлянай мазаiкi (iнтарсii) i выявамі раслiн, жывёл i iнш.

14. Лясная скульптура

Паняццi пра лясную скульптуру i лясную знаходку. Нарыхтоўка i падрыхтоўка да апрацоўкi лясных знаходак. Эканомнае выкарыстанне матэрыялаў.

Графiчная i тэхналагiчная дакументацыя на выраб лясной скульптуры.

Вучэбнае месца для выканання лясной скульптуры. Тэхналогiя вырабу лясной скульптуры. Iнструменты, прыстасаваннi i вучэбнае абсталяванне для вырабу лясной скульптуры. Якасць вырабаў. Правiлы бяспечных паводзiн падчас работы з абсталяваннем, iнструментамi i прыстасаваннямi.

Азнаямленне з прафесiямi, якiя звязаны з мастацкай апрацоўкай матэрыялаў.

Практычныя работы

Выбар i падрыхтоўка матэрыялу (заготовак) для выканання лясных знаходак i скульптур.

Выраб простых лясных скульптур.

Прыкладны пералiк вырабаў: простыя лясныя знаходкi i скульптуры; сувенiрныя вырабы з элементамi лясной скульптуры i iнш.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Трудовое обучение. Обслуживающий труд»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

**ТРУДОВОЕ ОБУЧЕНИЕ
ОБСЛУЖИВАЮЩИЙ ТРУД**

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Основной целью учебного предмета «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» является формирование основ компетентности учащихся в различных сферах трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности, декоративно-прикладного творчества, способствующей социализации личности в современных социально-экономических условиях.

Реализация этой цели предполагает решение **обучающих, развивающих и воспитательных задач**:

формирование знаний, умений и навыков в процессе выполнения различных видов учебно-познавательной и трудовой деятельности (технологических операций) по обработке материалов и приготовлению пищи, ведению домашнего хозяйства, декоративно-прикладному творчеству, домоводству, выращиванию растений;

формирование основ графической и технологической грамотности, умений экономно использовать материалы и соблюдать правила безопасного поведения;

формирование готовности учащихся к профессиональному самоопределению;

развитие познавательных интересов и самостоятельности; творческих и конструкторских способностей; технического и художественного мышления; коммуникативных и организаторских умений в процессе выполнения различных видов деятельности;

воспитание трудолюбия, культуры труда, инициативности и самостоятельности, эстетического вкуса, культуры поведения и общения, приобщение к культурным национальным ценностям и традициям.

Содержание учебной программы реализуется в процессе теоретического и практического обучения. Практическое обучение осуществляется в процессе выполнения учащимися практических работ.

Обучение учебному предмету «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» на II ступени общего среднего образования базируется на следующих методологических подходах: системно-деятельностном, средовом, лично ориентированном, культурологическом, компетентностном.

К основным видам компетенций, формируемых в процессе трудового обучения учащихся, относятся личностные, метапредметные и предметные компетенции.

Личностные компетенции ориентированы на готовность и способность учащихся к саморазвитию. К личностным компетенциям относятся:

ценностно-смысловые – способности к ценностному и эмоционально-волевому осуществлению деятельности; способности принимать знания как ценности, уметь гармонично адаптироваться в современном мире, выбирать ценностные, целевые и смысловые установки для своих действий, самостоятельно выявлять противоречия и принимать решения;

рефлексивно-оценочные – способности осознания собственных индивидуально-личностных особенностей, своего психического состояния; способность осуществлять субъективный самоконтроль и самооценку, готовность к самосовершенствованию и саморазвитию;

коммуникативные – способности к организации и продуктивному сотрудничеству в коллективной деятельности, способности допускать возможность существования у людей различных точек зрения, учитывать их и стремиться к координации различных позиций в сотрудничестве, использовать речь для регуляции своих действий, договариваться и приходить к общему решению в совместной деятельности, адекватно использовать речевые средства для решения различных коммуникативных, организационных и практических задач.

Метапредметные компетенции направлены на овладение учащимися универсальными учебными действиями (регулятивными, информационными, познавательными), составляющими основу умения учиться. К метапредметным компетенциям относятся:

регулятивные – способности принимать учебную задачу, ставить цели в учебно-технологической и творческой деятельности, планировать свои действия в соответствии с поставленными задачами и условиями их реализации, осуществлять промежуточный и итоговый контроль и оценку учебных действий в соответствии с поставленными задачами и условиями их выполнения, адекватно воспринимать оценку учителя, выполнять учебные действия в теоретической и практической деятельности;

информационные – способности осуществлять поиск, обработку, хранение и передачу необходимой информации в соответствии с уровнем и сложностью решения

задач, создавать собственный информационный продукт, представлять информацию в разнообразной форме (табличная, графическая, схематическая и др.) для решения задач, строить ответы в устной и письменной форме, ориентироваться на разнообразие способов решения задач, выделять существенную информацию из текстов разных видов;

познавательные – способности осуществлять учебно-познавательную деятельность, анализировать предметы с выделением существенных и несущественных характеристик и элементов, проводить сравнение по заданным критериям, строить рассуждения об изделиях, их строении, свойствах и связях, обобщать, устанавливать аналогии, выполнять проектную деятельность.

Предметные компетенции формируются в процессе освоения учащимися теоретических знаний, практических умений и навыков в различных видах учебно-познавательной, трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности, в процессе изучения основ материаловедения, ведения домашнего хозяйства, выполнения технологических операций по обработке материалов и приготовлению пищи, декоративно-прикладному искусству, домоводству, выращиванию растений (рациональное использование учебной и дополнительной технологической информации для проектирования и создания объектов труда; оценка свойств материалов и областей их применения; ориентация в имеющихся технических средствах и технологиях создания объектов труда; распознавание видов, назначения материалов, инструментов и оборудования; планирование технологического процесса; подбор материалов с учетом характера объекта труда и технологии; подбор инструментов и оборудования с учетом требований технологии; проектирование последовательности технологических операций и составление технологической документации; выполнение технологических операций с соблюдением установленных норм и правил безопасного поведения и др.).

Содержание учебного предмета «Трудовое обучение. Обслуживающий труд» представлено инвариантным и вариативным компонентами.

Инвариантный компонент включает разделы: «Основы приготовления пищи», «Основы изготовления швейных изделий», «Основы домоводства», «Основы выращивания растений».

Все разделы программы содержат основные теоретические сведения и практические работы. При этом предполагается, что перед выполнением практических работ учащиеся должны освоить необходимый минимум теоретического материала. Учебный материал структурирован в логической последовательности для изучения. Определены виды практических работ для каждой темы, содержание которых направлено на формирование умений и навыков, необходимых в повседневной жизни.

При изучении раздела **«Основы приготовления пищи»** закладываются основы культуры питания. Особое внимание следует обратить на изучение основных сведений о пищевых продуктах, выбор продуктов питания, определение их доброкачественности и условий хранения; на изучение технологии приготовления блюд и напитков с использованием кухонных принадлежностей, столовых приборов, посуды, инструментов и оборудования. Содержание темы «Белорусская национальная кухня» направлено на возрождение и сохранение кулинарных традиций национальной кухни.

Содержание раздела **«Основы изготовления швейных изделий»** направлено на освоение основ проектирования, изготовления и ухода за изделиями из текстильных материалов.

Содержание раздела **«Основы домоводства»** формирует культуру быта. У учащихся должны быть сформированы знания, необходимые хозяйке для обеспечения комфорта и уюта в доме. Категория общих сведений и понятий содействует возрождению и сохранению семейных и национальных культурных традиций. При изучении данного раздела, планируя выбор объектов труда, возможно использование часов и тем вариативного компонента учебной программы. При изучении тем раздела допустимо ознакомление с возможностями использования компьютерных программ для наглядной визуализации проектирования интерьера на различных этапах его разработки.

Раздел «**Основы выращивания растений**» изучается в учреждениях общего среднего образования, имеющих учебно-опытный участок. Темы раздела направлены на формирование знаний об ассортименте растений, особенностях их выращивания и правилах ухода за ними.

После каждого раздела учебной программы установлены основные требования к результатам учебной деятельности учащихся, которые содержат перечень знаний (на уровне представления и понимания), умений и навыков, подлежащих контролю в процессе обучения на занятиях.

Вариативный компонент охватывает различные виды декоративно-прикладного творчества и направлен главным образом на ознакомление и приобщение учащихся к народному творчеству. Учителю предоставляется возможность самостоятельно определить вид творчества (один или несколько) в каждом классе или выбрать сквозную тему с V по IX класс. Кроме перечисленных в учебной программе видов декоративно-прикладного творчества учителю предоставляется возможность выбора иного (не указанного в списке) вида творчества с учетом возрастных особенностей и желания учащихся, состояния материально-технической базы, региональных и местных условий, особенностей и традиций.

В процессе трудового обучения учителю необходимо использовать межпредметные связи, которые активизируют познавательную деятельность учащихся, развивают их мышление и память при переносе и обобщении знаний из разных учебных предметов. На уроках обслуживающего труда прослеживаются межпредметные связи с такими учебными предметами, как физика, биология, химия, математика, информатика и черчение. Изучение и анализ учебных программ по другим учебным предметам предоставляет возможность учителю дидактически грамотно реализовать межпредметные связи в системе учебной и внеклассной работы по обслуживающему труду с опорой на ранее усвоенные знания учащихся.

Формирование теоретических сведений осуществляется в процессе изучения нового материала и при инструктировании учащихся до выполнения ими практических заданий. Все виды учебных занятий по обслуживающему труду носят в основном практико-ориентированный характер. Учебной программой предусмотрены практические работы, а также примерные перечни изделий как для индивидуальных, так и для групповых практических работ. Перечень изделий может изменяться и дополняться учителем с учетом желаний и возможностей учащихся, состояния материально-технической базы. Выбор изделий должен обеспечивать возможность динамичного развития формируемых умений учащихся и достижения установленных результатов учебной деятельности учащихся (компетенций).

Практические умения и навыки, полученные на уроках трудового обучения, рекомендуется развивать на факультативных занятиях и в кружках по соответствующим программам.

В учебной программе для каждого класса учитель имеет право изменить последовательность изучения разделов и тем при условии сохранения целостности системы подготовки учащихся к трудовой, хозяйственно-бытовой деятельности, не нарушая при этом логики изучения курса в целом.

В целях повышения эффективности проведения учебных занятий по обслуживающему труду учитель может использовать по своему усмотрению до 15 % учебного времени с учетом местных условий и наличия материально-технической базы кабинета.

Особое внимание в процессе трудового обучения следует обращать на соблюдение учащимися правил безопасного поведения при выполнении работ, противопожарной безопасности и санитарно-гигиенических условий труда в кабинете.

Контроль результатов учебной деятельности учащихся проводится в виде устного опроса учащихся, выполнения ими самостоятельных практических работ, тестовых заданий, технологических операций, творческих проектов, изготовления изделий, разработки графической и технологической документации. С учетом процессуального и

результативного аспектов деятельности учащихся оценка практических работ должна осуществляться по следующим критериям: организация учебного места; соблюдение правил безопасного поведения; рациональность применения инструментов, приспособлений и оборудования; правильность выполнения технологических операций; уровень самостоятельности и творческий подход в процессе выполнения практической работы; время, затраченное на выполнение практической работы; соответствие изделия (заготовки) чертежу.

Тематический план

№ п/п	Разделы и темы	Количество часов
ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ		
I	Основы приготовления пищи	14/14* – 7**
II	Основы изготовления швейных изделий	32/26–18
III	Основы домоводства	6/6–3
IV	Основы выращивания растений	0/8–0
ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ***		
1	Вышивка	18/16–7
2	Вязание крючком	
3	Вязание на спицах	
4	Лоскутная техника (пэчворк)	
5	Бисероплетение	
6	Работа с соломкой	
7	Ткачество	
8	Ниточный дизайн (изонить)	
9	Роспись по ткани	
10	Валяние	
11	Декупаж и др.	
Итого		70/70–35

* Количество часов для изучения разделов (тем) в учреждениях общего среднего образования, кроме гимназий (в числителе — для учреждений, не имеющих учебно-опытных участков, в знаменателе — для учреждений, которые имеют участок).

** Количество часов для изучения разделов (тем) в гимназиях.

*** Последовательность и выбор количества тем на изучение разделов вариативного компонента в каждом классе осуществляется учителем самостоятельно на основании желания учащихся, региональных особенностей и традиций.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ

Раздел I

ОСНОВЫ ПРИГОТОВЛЕНИЯ ПИЩИ

(14/14–7 ч)

Состав пищевых продуктов. Общие сведения о витаминах и минеральных веществах, содержащихся в продуктах питания.

Практическая работа

Определение качественного состава витаминов и минеральных веществ в продуктах питания.

Сервировка стола. Общие сведения о сервировке стола к обеду.

Практическая работа

Сервировка стола к обеду.

Овощи в питании человека. Общие сведения о питательной ценности и значении овощей в питании человека, их классификации, определении качества овощей, условиях, сроках хранения, первичной обработке. Способы и формы нарезки овощей. Правила

безопасного поведения при работе с колющими и режущими инструментами и приспособлениями.

Практическая работа

Первичная обработка и нарезка овощей, приготовление салатов.

Блюда и гарниры из овощей. Общие сведения о видах тепловой обработки овощей, ассортименте первых блюд. Кухонные принадлежности и посуда, необходимые для обработки и приготовления блюд из овощей. Технология приготовления первых блюд и гарниров из овощей. Требования к качеству. Оформление и правила подачи готовых блюд.

Практическая работа

Приготовление блюд из овощей.

Мясо в питании человека. Общие сведения о питательной ценности и значении мяса в питании человека, видах мясного сырья, определении доброкачественности мяса. Первичная обработка мяса. Общие сведения о видах тепловой обработки мяса (варка, запекание, жарка, тушение). Блюда из мяса, технология приготовления. Кухонные принадлежности и посуда, необходимые для приготовления блюд из мяса. Требования к качеству. Оформление готовых блюд. Правила подачи.

Практическая работа

Приготовление вторых блюд из мяса.

Белорусская национальная кухня. Общие сведения о способах и приемах приготовления традиционных белорусских блюд. Особенности приготовления блюд белорусской национальной кухни к обеду. Требования к качеству. Правила подачи.

Практическая работа

Приготовление блюд белорусской национальной кухни.

Ознакомление с профессией технолога пищевого производства и др.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о витаминах и минеральных веществах, содержащихся в продуктах; сервировке стола к обеду; питательной ценности и значении овощей в питании человека, их классификации, определении качества овощей, условиях и сроках хранения, видах тепловой обработки овощей; ассортименте первых блюд; питательной ценности и значении мяса в питании человека, видах мясного сырья, определении доброкачественности мяса, видах тепловой обработки мяса; способах и приемах приготовления традиционных белорусских блюд;

на уровне понимания: сущность понятий: «витамины», «минеральные вещества», «овощи», «мясо»; способы и формы нарезки овощей.

Учащиеся должны уметь:

сервировать стол к обеду;
выполнять первичную обработку и нарезку овощей;
готовить салаты, блюда из овощей и мяса;
определять качество приготовленных блюд;
оформлять и подавать готовые блюда;
пользоваться посудой, инструментами, приспособлениями, бытовыми электроприборами, необходимыми для обработки продуктов при приготовлении блюд.

Учащиеся должны владеть:

умениями соблюдать правила безопасного поведения;
умениями приготовления блюд на обед по готовым рецептам;
навыками сервировки стола, оформления приготовленных блюд;
навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

Раздел II
ОСНОВЫ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ШВЕЙНЫХ ИЗДЕЛИЙ
(32/26–18 ч)

Волокна животного происхождения. Общие сведения о волокнах животного происхождения (шерсть, шелк), их свойствах (физико-механические, физические), получении тканей из этих волокон. Свойства шерстяных и шелковых тканей. Правила безопасного поведения при обработке материалов.

Практическая работа

Определение свойств шерстяных и шелковых тканей.

Ткацкие переплетения. Общие сведения об ассортименте шерстяных и шелковых тканей, выпускаемых на текстильных предприятиях Республики Беларусь, использовании тканей из волокон животного происхождения для изготовления швейных изделий. Ткацкие переплетения: сатиновое.

Практическая работа

Изготовление образцов ткацких переплетений.

Выбор и создание эскиза швейного изделия. Общие сведения о классификации современной одежды (по назначению, способу употребления, времени года) и требованиях, предъявляемых к одежде (эксплуатационные, гигиенические и эстетические). Понятие силуэта в одежде.

Практическая работа

Разработка эскиза швейного изделия согласно изученным силуэтам.

Определение размеров швейного изделия. Общие сведения о мерках, необходимых для построения чертежа швейного изделия, их условном обозначении, правилах снятия мерок.

Практическая работа

Снятие мерок для построения чертежа швейного изделия.

Готовая выкройка и ее применение. Понятие о готовой выкройке и особенности ее применения. Общие сведения о выборе выкройки с использованием журналов мод и других источников.

Практическая работа

Подбор и изготовление выкройки нужного размера с использованием журнала мод.

Моделирование швейного изделия. Общие сведения о способах моделирования готовой выкройки (внесение изменений и корректировка выкройки по длине).

Практическая работа

Выполнение моделирования швейного изделия.

Раскрой ткани. Общие сведения о технологической последовательности изготовления швейного изделия и последовательности раскроя с учетом особенностей ткацких переплетений.

Практическая работа

Подготовка ткани и ее раскрой.

Регуляторы бытовой швейной машины. Общие сведения о регуляторах бытовой швейной машины (регуляторы натяжения верхней и нижней ниток, подъема зубчатой рейки), неполадках в работе бытовой швейной машины (некачественная строчка, обрыв верхней и нижней ниток), причинах их возникновения и способах устранения, об уходе за бытовой швейной машиной (чистка и смазка). Правила безопасного поведения при работе на бытовой швейной машине.

Практическая работа

Регулирование качества машинных строчек.

Назначение и приемы выполнения машинных швов. Общие сведения о назначении и применении краевых швов (окантовочный, обтачной), последовательность их выполнения.

Практическая работа

Выполнение образцов краевых швов.

Технология изготовления швейного изделия. Подготовка деталей кроя к обработке. Особенности поузловой обработки и отделки изделия.

Практическая работа

Изготовление швейного изделия.

Окончательная обработка изделия. Общие сведения об окончательной обработке швейного изделия с учетом свойств шерстяных и шелковых тканей: чистка изделия, влажно-тепловая обработка, отделочные работы, контроль качества, складывание изделия.

Практическая работа

Выполнение окончательной обработки швейного изделия.

Уход за изделиями из текстильных материалов. Общие сведения по уходу за изделиями из шерстяных и шелковых тканей, о правилах их хранения. Символы по уходу за изделиями из шерстяных и шелковых тканей.

Практическая работа

Изучение символов по уходу за изделиями из шерстяных и шелковых тканей.

Ознакомление с профессией раскройщика и др.

Примерный перечень изделий: шторы, швейные изделия для оформления интерьера квартиры, швейные изделия с использо-ванием готовой выкройки и др.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о волокнах животного происхождения (шерсть, шелк), получении и использовании тканей из этих волокон; ассортименте шерстяных и шелковых тканей, выпускаемых на текстильных предприятиях Республики Беларусь, классификации современной одежды (по назначению, способу употребления, времени года) и требованиях, предъявляемых к одежде; мерках, необходимых для построения чертежа; регуляторах бытовой швейной машины, неполадках в работе бытовой швейной машины, об уходе за бытовой швейной машиной; правилах ухода и хранения изделий из шерстяных и шелковых тканей;

на уровне понимания: особенности сатинового переплетения, причины возникновения и способы устранения неполадок в работе бытовой швейной машины; сущность понятий: «шерсть», «шелк», «силуэт», «готовая выкройка».

Учащиеся должны уметь:

распознавать шерстяные и шелковые ткани, определять их свойства;

подбирать материалы и вид отделки;

выполнять измерения для изготовления швейного изделия, подбирать готовые выкройки;

выполнять моделирование;

подготавливать ткань, выполнять раскрой, экономно расходовать материалы;

регулировать качество машинной строчки, распознавать и выполнять обтачной и окантовочный швы;

изготавливать швейное изделие, выполнять окончательную обработку швейного изделия;

определять значение символов по уходу за изделиями из шерстяных и шелковых тканей.

Учащиеся должны владеть:

умениями соблюдать правила безопасного поведения, санитарно-гигиенические требования;

способами организации учебного места;

приемами выполнения технологических операций, осуществления самоконтроля качества изготавливаемого изделия;

навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

Раздел III
ОСНОВЫ ДОМОВОДСТВА
(6/6–3 ч)

Текстиль в жилом помещении. Общие сведения о назначении текстиля, видах текстиля в интерьере (напольный, мебельный, подвесной, свободного положения (скатерти, салфетки, постельное белье и др.), правилах сочетания текстиля для достижения стилового единства интерьера (цветовое сочетание текстиля и фона помещения).

Практическая работа

Изготовление изделия из текстиля для декора помещения.

Озеленение в интерьере жилого помещения. Общие сведения о значении растений в формировании интерьера помещения, приемах композиционного оформления (фрагментарное, комплексное, временное), формах цветочных композиций (венки, бутоньерка, гирлянда, цветочный букет). Общие сведения о подборе цветов, формировании букета (по форме и видам), оформлении (упаковочные материалы, декор).

Практическая работа

Декорирование кашпо для подарочного цветка.

Идем в гости. Общие сведения о правилах ответа на приглашение, выборе, оформлении и вручении подарка, правилах поведения за столом, благодарения за прием.

Практическая работа

Изготовление подарочной коробки.

**ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ
УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ**

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о назначении и видах текстиля, правилах сочетания текстиля, значении растений в формировании интерьера помещений, приемах композиционного оформления растений;

на уровне понимания: понятие «текстиль» и правила его использования; формы цветочных композиций.

Учащиеся должны уметь:

изготавливать изделия текстиля для декора помещения;

составлять цветочные композиции для оформления интерьера, декорировать кашпо;

изготавливать и оформлять подарочную коробку.

Учащиеся должны владеть:

умениями соблюдать правила безопасного поведения;

навыками организации учебного места;

приемами осуществления самоконтроля качества изготавливаемого изделия;

навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

Раздел IV
ОСНОВЫ ВЫРАЩИВАНИЯ РАСТЕНИЙ
(0/8–0 ч)

Выращивание овощных культур. Общие сведения о роли овощных культур в жизни человека; разнообразии овощных культур (овощные культуры для выращивания в сооружениях защищенного грунта и открытом грунте), сортах, выращиваемых в регионе, севообороте. Подготовка почвы.

Практические работы

Осенняя обработка почвы (перекопка, рыхление, удаление сорняков).

Весенняя обработка почвы (подготовка почвы для посева и посадки).

Сбор и хранение семян. Подготовка семян и посадочного материала овощных культур к посеву и посадке. Общие сведения о подготовке семян овощных культур к посеву (калибровка, прогревание, замачивание, проращивание, закаливание, дезинфекция), посадочного материала к посадке (дезинфекция, проращивание, деление). Способы семенного размножения растений (рассадное и безрассадное), сроки посева семян на рассаду, правила посева семян и посадки посадочного материала (луковиц, клубнелуковиц, корнеклубней, рассады).

Практические работы

Осенняя подготовка семян и посадочного материала (дезинфекция), посев семян и посадка посадочного материала.

Весенняя подготовка семян и посадочного материала (калибровка, прогревание, замачивание, проращивание, закаливание, дезинфекция), посев семян и посадка посадочного материала.

Уход за овощными культурами. Общие сведения об уходе за посевами и посадками овощных культур. Пикировка, сроки высадки рассады в грунт, уход за рассадой.

Практические работы

Осенние виды работ (посев, посадка овощных культур, уход за ними).

Весенние виды работ (пикировка, посадка рассады в грунт, уход за рассадой).

Урожай овощных культур. Общие сведения о сроках и способах сбора урожая овощных культур, выращиваемых в регионе (в условиях открытого и защищенного грунта), условиях сбора урожая. Инструменты и приспособления. Правила закладки на хранение овощных культур разных видов и сортов. Процесс сбора урожая (без применения сельскохозяйственной техники). Правила безопасного поведения при выполнении работ.

Практические работы

Осенняя уборка урожая овощных культур, подготовка и закладка на хранение.

Весенняя уборка урожая овощных культур (ранних овощных (редис) и зеленных культур (укроп, петрушка, салаты, лук)).

Ознакомление с профессией овощевода и др.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Учащиеся должны знать:

на уровне представления: общие сведения о роли овощных культур в жизни человека; разнообразии овощных культур, сортах, выращиваемых в регионе; севообороте, сроках, способах и условиях сбора урожая овощных культур; инструментах и приспособлениях; правилах закладки на хранение овощных культур;

на уровне понимания: сущность понятий: «овощные культуры», «севооборот», «посадочный материал», «открытый и защищенный грунт»; виды подготовки почвы; способы семенного размножения растений; сроки посева семян на рассаду.

Учащиеся должны уметь:

выполнять осеннюю (весеннюю) обработку почвы, подготовку семян и посадочного материала, осенние виды работ (уход за посевами и посадками), весенние виды работ (пикировка, посадка рассады в грунт, уход за рассадой);

проводить осеннюю (весеннюю) уборку урожая овощных культур.

Учащиеся должны владеть:

приемами ухода за растениями;

умениями соблюдать правила безопасного поведения на учебно-опытном участке;

приемами осуществления самоконтроля качества выполненной работы;

навыками нахождения необходимой информации в различных источниках.

ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ

(18/16–7 ч)

1. Вышивка

Украшающие швы

Вышивание как вид декоративно-прикладного искусства. Виды вышивания. Особенности белорусской народной вышивки.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Выбор рисунка для вышивки. Способы перевода рисунка на ткань.

Виды украшающих швов. Технология их выполнения. Способы закрепления нити в начале и конце вышивания. Требования к качеству вышивки.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы

Выполнение образцов украшающих швов.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, вышитая миниатюра и др.

Счетные швы

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Счетные швы в белорусской народной вышивке.

Набор. Техника выполнения вертикальных и горизонтальных наборов. Способы поворота вышивальной нити в конце каждого ряда. Требования к качеству вышивки.

Счетная гладь. Способы выполнения: односторонняя, двусторонняя. Техника выполнения. Требования к качеству вышивки.

Разновидности шва «крест». Технология вышивания простого креста рядами по горизонтали, вертикали и диагонали. Требования к оформлению лицевой и изнаночной сторон. Требования к качеству вышивки.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы

Упражнения в выполнении счетных швов.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, вышитая миниатюра и др.

Гладь

Виды свободного вышивания.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Гладь. Классификация глади по способу выполнения, форме элементов, цвету. Технологические особенности выполнения. Способы закрепления нити на ткани. Требования к качеству вышивки.

Выбор рисунков для вышивки. Способы перевода рисунка на ткань.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы

Упражнения в вышивке гладью.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, вышитая миниатюра и др.

Сквозное вышивание

Виды сквозного вышивания. Строчевое вышивание. Понятие о мережке. Виды мережек. Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Технология и последовательность выполнения мережки. Требования к качеству работы.

Окончательная обработка и оформление изделия.

Практические работы

Упражнения в выполнении мережек.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка и др.

Аппликация из ткани

Аппликация. Виды аппликаций. Применение аппликации из ткани.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Технология выполнения аппликации. Способы закрепления аппликации. Оформление работы. Требования к качеству работы.

Практические работы

Упражнения в выполнении мотивов.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, панно и др.

2. Вязание крючком

Вязание крючком как вид декоративно-прикладного искусства. Ассортимент изделий.

Инструменты, приспособления и материалы для работы. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Подбор крючка и пряжи. Начальная петля, цепочка. Основные виды петель, их условное обозначение. Структура петли. Способы вывязывания петли. Требования к качеству работы.

Приемы вязания полотна. Виды кругового вязания. Раппорт узора. Построение и чтение схем для вязания.

Окончательная обработка вязаного изделия.

Практические работы

Выполнение образцов.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: салфетка, прихватка и др.

3. Вязание на спицах

Вязание на спицах. Виды и способы вязания на спицах. Ассортимент изделий.

Инструменты, приспособления и материалы для работы. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Подбор спиц и пряжи. Подготовка к вязанию пряжи, бывшей в употреблении.

Набор петель начального ряда. Основные виды петель. Схема строения петли. Способы вывязывания петель. Понятие о кромочных петлях. Виды кромочных. Закрепление петель.

Способы прибавления и убавления петель при вязании на спицах. Технология вязания пятью спицами.

Требования к качеству работы.

Схема вязаного полотна. Расчет плотности вязания и количества петель начального ряда.

Окончательная отделка и оформление изделий.

Практические работы

Выполнение образцов.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: шарф, головная повязка, носки, шапочка и др.

4. Лоскутная техника (пэчворк)

Пэчворк. Ассортимент изделий.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Композиция из геометрических элементов. Гармоничные сочетания тканей по фактуре, цвету.

Технология выполнения изделия. Машинный способ соединения лоскутов. Требования к качеству работы.

Окончательная отделка и оформление изделий.

Практические работы

Выполнение элемента узора.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: прихватка, салфетка и др.

5. Бисероплетение

Бисерное рукоделие. Основные виды низания. Ассортимент изделий. Материалы и инструменты для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Техника низания однорядных и многорядных цепочек в одну и несколько нитей. Схемы низания.

Отделка изделий. Требования к качеству работы.

Практические работы

Освоение приемов низания.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: украшения из бисера.

6. Работа с соломкой

Аппликация из соломки

Аппликация из соломки как вид декоративно-прикладного искусства. Классификация аппликаций из соломки.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Виды соломы, применяемой в аппликации. Свойства соломы. Виды фона для аппликации. Клеи, применяемые в аппликации. Обработка элементов композиции: тонирование, придание объемной формы.

Технология выполнения аппликации из соломки. Окончательная отделка композиции. Требования к качеству работы.

Практические работы

Подготовка соломенных лент.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: декоративное панно и др.

Соломоплетение

Соломоплетение как один из древнейших видов народных ремесел.

Виды плетения. Плоское и объемное плетение. Основные виды плоских и объемных плетенки.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Заготовка и первичная обработка соломы. Подготовка соломки к плетению.

Технология соломоплетения. Способы наращивания соломин. Отделка готовых плетенки. Требования к качеству работы.

Практические работы

Освоение приемов плетения.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: сувениры из соломки.

7. Ткачество

Ткачество как один из древнейших видов народных ремесел.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Понятие о процессе ткачества. Основа и уток. Требования, предъявляемые к нитям основы и утка.

Подготовка нитей основы и утка к ткачеству. Расчет основы. Натягивание основы на раму. Способы наматывания нитей утка. Приемы ткачества.

Технология выполнения работы. Требования к качеству работы.

Практические работы

Освоение приемов ткачества.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: пояс, головная повязка и др.

8. Ниточный дизайн (изонить)

Ниточный дизайн как вид художественной деятельности.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Особенности разработки композиции для изонити.

Выполнение элементов на основе прямых линий, углов, дуг, окружностей. Разметка основы. Подготовка фона.

Технология выполнения работы. Оформление работы. Требования к качеству работы.

Практические работы

Упражнения в выполнении мотивов.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: открытка, закладка, панно и др.

9. Роспись по ткани

Роспись по ткани как вид декоративно-прикладного искусства. Виды росписи ткани: холодный и горячий батик, трафаретная, свободная и узелковая роспись.

Узелковая роспись.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Подбор красителя для ткани с учетом ее волокнистого состава.

Технология выполнения узелковой росписи. Способы закрепления красок.

Оформление работы. Требования к качеству работы.

Практические работы

Выполнение образцов в технике узелковой росписи.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: шарф, салфетка и др.

10. Валяние

Валяние из шерсти как техника рукоделия. Виды валяния.

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Сухое валяние. Виды игл для фильцевания. Сухое валяние при помощи шаблона.

Мокрое валяние. Разнообразие химических веществ, применяемых для валяния, техника безопасности при их применении. Принцип сваливаемости шерстяных волокон. Основные виды раскладки шерсти: перпендикулярная и радиальная. Способы сваливания полотна. Придание формы сваливаемому изделию.

Практические работы

Освоение приемов валяния.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: брошь, игрушка и др.

11. Декупаж

История возникновения и развития техники «декупаж».

Материалы, инструменты и приспособления для работы. Организация учебного места. Санитарно-гигиенические требования. Правила безопасного поведения.

Особенности выполнения на различных поверхностях.

Практические работы

Освоение приемов выполнения декупажа.

Изготовление изделия.

Примерный перечень изделий: изделия в технике «декупаж».

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Працоўнае навучанне. Абслуговая праца»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

**ПРАЦОЎНАЕ НАВУЧАННЕ
Абслуговая праца**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Асноўнай мэтай вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» з'яўляецца фарміраванне асноў кампетэнтнасці вучняў у розных сферах працоўнай, гаспадарча-бытавой, канструктарска-тэхналагічнай дзейнасці, дэкаратыўна-прыкладной і тэхнічнай творчасці, якая спрыяе сацыялізацыі асобы ў сучасных сацыяльна-эканамічных умовах.

Дасягненне названай мэты прадугледжвае рашэнне **вучэбных, развіцёвых і выхаваўчых задач:**

фарміраванне ведаў, уменняў і навыкаў у працэсе выканання розных відаў вучэбна-пазнавальнай і працоўнай дзейнасці (тэхналагічных аперацый) па апрацоўцы матэрыялаў і

гатаванні ежы, вядзенні хатняй гаспадаркі, дэкаратыўна-прыкладной творчасці, дамаводства, вырошчванні раслін;

фарміраванне асноў графічнай і тэхналагічнай граматынасці, уменняў эканомна выкарыстоўваць матэрыялы і выконваць правілы бяспечных паводзін;

фарміраванне гатоўнасці вучняў да прафесійнага самавызначэння;

развіццё пазнавальных інтарэсаў і самастойнасці; творчых і канструктарскіх здольнасцей; тэхнічнага і мастацкага мыслення; камунікатыўных і арганізатарскіх уменняў у працэсе выканання розных відаў дзейнасці;

выхаванне працавітасці, культуры працы, ініцыятыўнасці і самастойнасці, эстэтычнага густу, культуры паводзін і зносін, далучэнне да культурных нацыянальных каштоўнасцей і традыцый.

Змест вучэбнай праграмы рэалізуецца ў працэсе тэарэтычнага і практычнага навучання. Практычнае навучанне ажыццяўляецца ў працэсе выканання вучнямі практычных работ.

Навучанне вучэбнаму прадмету «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі грунтуецца на наступных метадалагічных падыходах: сістэмна-дзейнасным, асяроддзевым, асобасна арыентаваным, культуралагічным, кампетэнтнасным.

Да асноўных відаў кампетэнцый, якія фарміруюцца ў працэсе працоўнага навучання вучняў, адносяцца асобасныя, метапрадметныя і прадметныя кампетэнцыі.

Асобасныя кампетэнцыі арыентаваны на гатоўнасць і здольнасць вучняў да самаразвіцця. Да асобасных кампетэнцый адносяцца:

каштоўнасна-сэнсавыя – здольнасці да каштоўнаснага і эмацыянальна-валявога ажыццяўлення дзейнасці; здольнасці прымаць веды як каштоўнасці, умець гарманічна адаптавацца ў сучасным свеце, выбіраць каштоўнасныя, мэтавыя і сэнсавыя ўстаноўкі для сваіх дзеянняў, самастойна выяўляць супярэчнасці і прымаць рашэнні;

рэфлексійна-ацэначныя – здольнасці ўсведамлення ўласных індывідуальна-асобасных асаблівасцей, свайго псіхічнага стану; здольнасць ажыццяўляць суб'ектыўны самакантроль і самаацэнку, гатоўнасць да самаўдасканалення і самаразвіцця;

камунікатыўныя – здольнасці да арганізацыі і прадуктыўнага супрацоўніцтва ў калектыўнай дзейнасці; здольнасці дапускаць магчымасць існавання ў людзей розных пунктаў гледжання, улічваць іх і імкнуцца да каардынацыі розных пазіцый у супрацоўніцтве, выкарыстоўваць маўленне для рэгуляцыі сваіх дзеянняў, дамаўляцца і прыходзіць да агульнага рашэння ў сумеснай дзейнасці, адэкватна выкарыстоўваць маўленчыя сродкі для вырашэння розных камунікатыўных, арганізацыйных і практычных задач.

Метапрадметныя кампетэнцыі накіраваны на авалоданне вучнямі ўніверсальнымі вучэбнымі дзеяннямі (рэгулятыўнымі, інфармацыйнымі, пазнавальнымі), якія складаюць аснову ўмення вучыцца. Да метапрадметных кампетэнцый адносяцца:

рэгулятыўныя – здольнасці прымаць вучэбную задачу, ставіць мэты ў вучэбна-тэхналагічнай і творчай дзейнасці, планаваць свае дзеянні ў адпаведнасці з пастаўленымі задачамі і ўмовамі іх рэалізацыі, ажыццяўляць прамежкавы і выніковы кантроль і ацэнку вучэбных дзеянняў у адпаведнасці з пастаўленымі задачамі і ўмовамі іх выканання, адэкватна ўспрымаць ацэнку настаўніка, выконваць вучэбныя дзеянні ў тэарэтычнай і практычнай дзейнасці;

інфармацыйныя – здольнасці ажыццяўляць пошук, апрацоўку, захоўванне і перадачу неабходнай інфармацыі ў адпаведнасці з узроўнем і складанасцю вырашэння задач, ствараць уласны інфармацыйны прадукт, прадстаўляць інфармацыю ў разнастайнай форме (таблічная, графічная, схематычная і інш.) для вырашэння задач, будаваць адказы ў вуснай і пісьмовай форме, арыентавацца на разнастайнасць спосабаў вырашэння задач, вылучаць істотную інфармацыю з тэкстаў розных відаў;

пазнавальныя – здольнасці ажыццяўляць вучэбна-пазнавальную дзейнасць, аналізаваць прадметы з вылучэннем істотных і неістотных характарыстык і элементаў, праводзіць параўнанне па зададзеных крытэрыях, будаваць развагі пра вырабы, іх будову, уласцівасці і сувязі, абагульняць, выяўляць аналогіі, выконваць праектную дзейнасць.

Прадметныя кампетэнцыі фарміруюцца ў працэсе засваення вучнямі тэарэтычных ведаў, практычных уменняў і навыкаў у розных відах вучэбна-пазнавальнай, працоўнай, гаспадарча-бытавой дзейнасці, у працэсе вывучэння асноў матэрыялазнаўства, вядзення хатняй гаспадаркі, выканання тэхналагічных аперацый па апрацоўцы матэрыялаў і гатаванні ежы, дэкаратыўна-прыкладным мастацтве, дамаводстве, вырошчванні раслін (рацыянальнае выкарыстанне вучэбнай і дадатковай тэхналагічнай інфармацыі для праектавання і стварэння аб'ектаў працы; ацэнка ўласцівасцей матэрыялаў і галін іх прымянення; арыентацыя ў наяўных тэхнічных сродках і тэхналогіях стварэння аб'ектаў працы; распазнаванне відаў, прызначэння матэрыялаў, інструментаў і абсталявання; планаванне тэхналагічнага працэсу; падбор матэрыялаў з улікам характару аб'екта працы і тэхналогіі; падбор інструментаў і абсталявання з улікам патрабаванняў тэхналогіі; праектаванне паслядоўнасці тэхналагічных аперацый і складанне тэхналагічнай дакументацыі; выкананне тэхналагічных аперацый з захаваннем устаноўленых норм і правіл бяспечных паводзін і інш.).

Змест вучэбнага прадмета «Працоўнае навучанне. Абслуговая праца» прадстаўлены інварыянтным і варыятыўным кампанентамі.

Інварыянтны кампанент уключае раздзелы: «Асновы гатавання ежы», «Асновы выканання швейных вырабаў», «Асновы дамаводства», «Асновы вырошчвання раслін».

Усе раздзелы праграмы ўтрымліваюць асноўныя тэарэтычныя звесткі і практычныя работы. Пры гэтым прадугледжваецца, што перад выкананнем практычных работ вучні павінны асабіста неабходны мінімум тэарэтычнага матэрыялу. Вучэбны матэрыял структураваны ў лагічнай паслядоўнасці для вывучэння. Для кожнай тэмы вызначаны віды практычных работ, змест якіх накіраваны на фарміраванне ўменняў і навыкаў, неабходных у штодзённым жыцці.

Пры вывучэнні раздзела «**Асновы гатавання ежы**» закладваюцца асновы культуры харчавання. Асабліваю ўвагу трэба звярнуць на вывучэнне асноўных звестак аб прадуктах харчавання, выбары прадуктаў харчавання, вызначэнні іх дабраякаснасці і ўмовах захоўвання; на вывучэнне тэхналогіі гатавання страў і напояў з выкарыстаннем кухонных прылад, сталовых прыбораў, посуду, інструментаў і абсталявання. Змест тэмы «Беларуская нацыянальная кухня» накіраваны на адраджэнне і захаванне кулінарных традыцый нацыянальнай кухні.

Змест раздзела «**Асновы выканання швейных вырабаў**» накіраваны на асваенне асноў праектавання, выканання і догляду вырабаў з тэкстыльных матэрыялаў.

Змест раздзела «**Асновы дамаводства**» фарміруе культуру быту. У вучняў павінны быць сфарміраваны веды, неабходныя гаспадыні для забеспячэння камфорту і ўтульнасці ў доме. Катэгорыя агульных звестак і паняццяў садзейнічае адраджэнню і захаванню сямейных і нацыянальных культурных традыцый. Пры вывучэнні дадзенага раздзела, плануючы выбар аб'ектаў работы, магчыма выкарыстанне гадзін і тэм варыятыўнага кампанента вучэбнай праграмы. Пры вывучэнні тэм раздзела дапушчальна азнаямленне з магчымасцямі выкарыстання камп'ютарных праграм для нагляднай візуалізацыі праектавання інтэр'ера на розных этапах яго распрацоўкі.

Раздзел «**Асновы вырошчвання раслін**» вывучаецца ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі, якія маюць вучэбна-доследны ўчастак. Тэмы раздзела накіраваны на фарміраванне ведаў пра асартымент раслін, асаблівасці іх вырошчвання і правілы іх догляду.

Пасля кожнага раздзела вучэбнай праграмы ўстаноўлены асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў, якія ўтрымліваюць пералік ведаў (на ўзроўні ўяўлення і разумення), уменняў і навыкаў, што падлягаюць кантролю ў працэсе навучання на занятках.

Варыятыўны кампанент ахоплівае розныя віды дэкаратыўна-прыкладной творчасці і накіраваны галоўным чынам на азнаямленне і далучэнне вучняў да народнай творчасці. Настаўніку даецца магчымасць самастойна вызначаць від творчасці (адзін або некалькі) у кожным класе або выбраць скразную тэму з V па IX клас. Акрамя пералічаных у вучэбнай праграме відаў дэкаратыўна-прыкладной творчасці, настаўніку даецца магчымасць выбару

іншага (не названага ў спісе) віду творчасці з улікам узроставых асаблівасцей і пажаданняў вучняў, стану матэрыяльна-тэхнічнай базы, рэгіянальных і мясцовых умоў, асаблівасцей і традыцый.

У працэсе працоўнага навучання настаўніку неабходна выкарыстоўваць міжпрадметныя сувязі, якія актывізуюць пазнавальную дзейнасць вучняў, развіваюць іх мысленне і памяць пры пераносе і абагульненні ведаў з розных вучэбных прадметаў. На ўроках абслуговай працы прасочваюцца міжпрадметныя сувязі з такімі вучэбнымі прадметамі, як фізіка, біялогія, хімія, матэматыка, інфарматыка і чарчэнне. Вывучэнне і аналіз вучэбных праграм па іншых вучэбных прадметах дае магчымасць настаўніку дыдактычна правільна рэалізаваць міжпрадметныя сувязі ў сістэме вучэбнай і пазакласнай работы па абслуговай працы з апорай на раней засвоеныя веды вучняў.

Фарміраванне тэарэтычных звестак праводзіцца ў працэсе вывучэння новага матэрыялу і пры інструктаванні вучняў да выканання імі практычных заданняў. Усе віды вучэбных заняткаў па абслуговай працы носяць у асноўным практыка-арыентаваны характар. Вучэбнай праграмай прадугледжаны практычныя работы, а таксама прыкладны пералік вырабаў як для індывідуальных, так і для групавых практычных работ. Пералік вырабаў можа змяняцца і дапаўняцца настаўнікам з улікам пажаданняў і магчымасцей вучняў, стану матэрыяльна-тэхнічнай базы. Выбар вырабаў павінен забяспечваць магчымасць дынамічнага развіцця фарміруемых уменняў вучняў і дасягнення ўстаноўленых вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў (кампетэнцый).

Практычныя ўменні і навыкі, атрыманыя на ўроках працоўнага навучання, рэкамендуецца развіваць на факультатыўных занятках і ў гуртках па адпаведных праграмах.

У вучэбнай праграме для кожнага класа настаўнік мае права змяніць паслядоўнасць вывучэння раздзелаў і тэм пры ўмове захавання цэласнасці сістэмы падрыхтоўкі вучняў да працоўнай, гаспадарча-бытавой дзейнасці, не парушаючы пры гэтым логікі вывучэння курса ў цэлым.

У мэтах павышэння эфектыўнасці правядзення вучэбных заняткаў па абслуговай працы настаўнік можа выкарыстоўваць па сваім меркаванні да 15% вучэбнага часу з улікам мясцовых умоў і наяўнасці матэрыяльна-тэхнічнай базы кабінета.

Асаблівую ўвагу ў працэсе працоўнага навучання варта звяртаць на выкананне вучнямі правіл бяспечных паводзін пры правядзенні работ, супрацьпажарнай бяспекі і санітарна-гігіенічных умоў працы ў кабінете.

Кантроль вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў праводзіцца ў выглядзе вуснага апытання вучняў, выканання імі самастойных практычных работ, тэставых заданняў, тэхналагічных аперацый, творчых праектаў, выканання вырабаў, распрацоўкі графічнай і тэхналагічнай дакументацыі. З улікам працэсуальнага і выніковага аспектаў дзейнасці вучняў ацэнка практычных работ павінна ажыццяўляцца па наступных крытэрыях: арганізацыя вучэбнага месца; выкананне правіл бяспечных паводзін; рацыянальнасць прымянення інструментаў, прыстасаванняў і абсталявання; правільнасць выканання тэхналагічных аперацый; узровень самастойнасці і творчы падыход у працэсе выканання практычнай работы; час, затрачаны на выкананне практычнай работы; адпаведнасць вырабу (загатоўкі) чарцяжу.

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ п/п	Раздзелы і тэмы	Колькасць гадзін
ІНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНЕНТ		
I	Асновы гатавання ежы	14/14 ¹ – 7 ²
II	Асновы выканання швейных вырабаў	32/26–18
III	Асновы дамаводства	6/6–3
IV	Асновы вырошчвання раслін	0/8–0

ВАРЬЯТЫЎНЫ КАМПАНЕНТ ³		
1	Вышыўка	18/16–7
2	Вязанне кручком	
3	Вязанне пруткамі	
4	Абрэзкавая тэхніка (пэчворк)	
5	Бісерапляценне	
6	Работа з саломкай	
7	Ткацтва	
8	Нігачны дызайн (ізанітка)	
9	Роспіс па тканіне	
10	Валянне	
11	Дэкупаж і інш.	
Усяго		70/70–35

¹ Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм): ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі, акрамя гімназій (у лічніку – для ўстаноў, якія не маюць вучэбна-доследных участкаў, у назоўніку – для ўстаноў, якія маюць участак).

² Колькасць гадзін для вывучэння раздзелаў (тэм) у гімназіях.

³ Паслядоўнасць і выбар колькасці тэм на вывучэнне раздзелаў варыятыўнага кампанента ў кожным класе ажыццяўляецца настаўнікам самастойна на аснове пажаданняў вучняў, рэгіянальных асаблівасцей і традыцый.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

ІНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНЕНТ

Раздзел I

АСНОВЫ ГАТАВАННЯ ЕЖЫ

(14/14–7 гадзін)

Састаў харчовых прадуктаў. Агульныя звесткі пра вітаміны і мінеральныя рэчывы, якія змяшчаюцца ў прадуктах харчавання.

Практычная работа

Вызначэнне якаснага саставу вітамінаў і мінеральных рэчываў у прадуктах харчавання.

Сервіроўка стала. Агульныя звесткі пра сервіроўку стала да абеду.

Практычная работа

Сервіроўка стала да абеду.

Агародніна ў харчаванні чалавека. Агульныя звесткі пра пажыўную каштоўнасць і значэнне агародніны ў харчаванні чалавека, яе класіфікацыю, вызначэнне якасці агародніны, умовы, тэрміны захоўвання, першасную апрацоўку. Спосабы і формы нарэзкі агародніны. Правілы бяспечных паводзін пры рабоце з інструментамі, якія колюць і рэжуць, і прыстасаваннямі.

Практычная работа

Першасная апрацоўка і нарэзка агародніны, гатаванне салатаў.

Стравы і гарніры з агародніны. Агульныя звесткі пра віды цеплавой апрацоўкі агародніны, асартымент першых страў. Кухонныя прылады і посуд, неабходныя для апрацоўкі і падрыхтоўкі страў з агародніны. Тэхналогія гатавання першых страў і гарніраў з агародніны. Патрабаванні да якасці. Афармленне і правілы падачы гатовых страў.

Практычная работа

Гатаванне страў з агародніны.

Мяса ў харчаванні чалавека. Агульныя звесткі пра пажыўную каштоўнасць і значэнне мяса ў харчаванні чалавека, віды мясной сыравіны, вызначэнне дабрыякаснасці мяса. Першасная апрацоўка мяса. Агульныя звесткі пра віды цеплавой апрацоўкі мяса (варэнне, запяканне, смажанне, тушэнне). Стравы з мяса, тэхналогія гатавання. Кухонныя прылады і посуд, неабходныя для прыгатавання страў з мяса. Патрабаванні да якасці. Афармленне гатовых страў. Правілы падачы.

Практычная работа

Гатаванне другіх страў з мяса.

Беларуская нацыянальная кухня. Агульныя звесткі пра спосабы і прыёмы гатавання традыцыйных беларускіх страў. Асаблівасці гатавання страў беларускай нацыянальнай кухні да абеду. Патрабаванні да якасці. Правілы падачы.

Практычная работа

Гатаванне страў беларускай нацыянальнай кухні.

Азнаямленне з прафесіяй тэхнолага харчовай вытворчасці і інш.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні ўяўлення: агульныя звесткі пра вітаміны і мінеральныя рэчывы, якія змяшчаюцца ў прадуктах; сервіроўку стала да абеду; пажыўную каштоўнасць і значэнне агародніны ў харчаванні чалавека, яе класіфікацыю, вызначэнне якасці агародніны, умовы і тэрміны захоўвання, віды цеплавой апрацоўкі агародніны; асартымент першых страў; пажыўную каштоўнасць і значэнне мяса ў харчаванні чалавека, віды мясной сыравіны, вызначэнне дабрыякаснасці мяса, віды цеплавой апрацоўкі мяса; спосабы і прыёмы гатавання традыцыйных беларускіх страў;

на ўзроўні разумення: сутнасць паняццяў: «вітаміны», «мінеральныя рэчывы», «агародніна», «мяса»; спосабы і формы нарэзкі агародніны.

Вучні павінны ўмець:

сервіраваць стол да абеду;
выконваць першасную апрацоўку і нарэзку агародніны;
гатаваць салаты, стравы з агародніны і мяса;
вызначаць якасць прыгатаваных страў;
афармляць і падаваць гатовыя стравы;
карыстацца посудам, інструментамі, прыстасаваннямі, бытавымі электрапрыборамі, неабходнымі для апрацоўкі прадуктаў пры гатаванні страў.

Вучні павінны валодаць:

уменнямі выконваць правілы бяспечных паводзін;
уменнямі гатавання страў на абед па гатовых рэцэптах;
навыкамі сервіроўкі стала, афармлення прыгатаваных страў;
навыкамі знаходжання неабходнай інфармацыі ў розных крыніцах.

Раздзел II

АСНОВЫ ВЫКАНАННЯ ШВЕЙНЫХ ВЫРАБАЎ

(32/26–18 гадзін)

Валокны жывёльнага паходжання. Агульныя звесткі пра валокны жывёльнага паходжання (шэрсць, шоўк), іх уласцівасці (фізіка-механічныя, фізічныя), атрыманне тканіны з гэтых валокнаў. Уласцівасці шарсцяных і шаўковых тканін. Правілы бяспечных паводзін пры апрацоўцы матэрыялаў.

Практычная работа

Вызначэнне якасцей шарсцяных і шаўковых тканін.

Ткацкія перапляценні. Агульныя звесткі пра асартымент шарсцяных і шаўковых тканін, якія выпускаюцца на тэкстыльных прадпрыемствах Рэспублікі Беларусь, выкарыстанне тканін з валокнаў жывёльнага паходжання для выканання швейных вырабаў. Ткацкія перапляценні: сацінавае.

Практычная работа

Выкананне ўзораў ткацкіх перапляценняў.

Выбар і стварэнне эскіза швейнага вырабу. Агульныя звесткі пра класіфікацыю сучаснага адзення (па прызначэнні, спосабе выкарыстання, пары года) і патрабаванні, што прад'яўляюцца да адзення (эксплуатацыйныя, гігіенічныя і эстэтычныя). Паняцце сілуэта ў вопратцы.

Практычная работа

Распрацоўка эскіза швейнага вырабу згодна з вивучанымі сілуэтамі.

Вызначэнне памераў швейнага вырабу. Агульныя звесткі пра меркі, неабходныя для пабудовы чарцяжа швейнага вырабу, іх умоўныя абазначэнні, правілы зняцця мерак.

Практычная работа

Зняцце мерак для пабудовы чарцяжа швейнага вырабу.

Гатовая выкрайка і яе прымяненне. Паняцце пра гатовую выкрайку і асаблівасці яе прымянення. Агульныя звесткі пра выбар выкрайкі з выкарыстаннем часопісаў мод і іншых крыніц.

Практычная работа

Падбор і выкананне выкрайкі неабходнага памеру з выкарыстаннем часопіса мод.

Мадэліраванне швейнага вырабу. Агульныя звесткі пра спосабы мадэліравання гатовай выкрайкі (унясенне змяненняў і карэкціроўка выкрайкі па даўжыні).

Практычная работа

Выкананне мадэліравання швейнага вырабу.

Раскрой тканіны. Агульныя звесткі пра тэхналагічную паслядоўнасць выканання швейнага вырабу і паслядоўнасць раскрою з улікам асаблівасцей ткацкіх перапляценняў.

Практычная работа

Падрыхтоўка тканіны і яе раскрой.

Рэгулятары бытавой швейнай машыны. Агульныя звесткі пра рэгулятары бытавой швейнай машыны (рэгулятары нацяжэння верхняй і ніжняй нітак, уздыму зубчастай рэйкі), непаладкі ў рабоце бытавой швейнай машыны (някасная строчка, абрыў верхняй і ніжняй нітак), прычыны іх узнікнення і спосабы ліквідацыі, догляд бытавой швейнай машыны (чыстка і змазка). Правілы бяспечных паводзін пры рабоце на бытавой швейнай машыне.

Практычная работа

Рэгуляванне якасці машынных строчак.

Прызначэнне і прыёмы выканання машынных швоў. Агульныя звесткі пра прызначэнне і ўжыванне краявых швоў (акантовачнае, абшыўное), паслядоўнасць іх выканання.

Практычная работа

Выкананне ўзораў краявых швоў.

Тэхналогія выканання швейнага вырабу. Падрыхтоўка дэталеў крою да апрацоўкі. Асаблівасці павузлавой апрацоўкі і аздаблення вырабу.

Практычная работа

Выкананне швейнага вырабу.

Канчатковая апрацоўка вырабу. Агульныя звесткі пра канчатковую апрацоўку швейнага вырабу з улікам уласцівасцей шарсцяных і шаўковых тканін: чыстка вырабу, вільготна-цеплавая апрацоўка, аздабныя работы, кантроль якасці, згортванне вырабу.

Практычная работа

Выкананне канчатковай апрацоўкі швейнага вырабу.

Догляд вырабаў з тэкстыльных матэрыялаў. Агульныя звесткі пра догляд вырабаў з шарсцяных і шаўковых тканін, аб правілах іх захоўвання. Сімвалы па доглядзе вырабаў з шарсцяных і шаўковых тканін.

Практычная работа

Вывучэнне сімвалаў па доглядзе вырабаў з шарсцяных і шаўковых тканін.

Азнаямленне з прафесіяй раскройшчыка і інш.

Прыкладны пералік вырабаў: шторы, швейныя вырабы для афармлення інтэр'ера кватэры, швейныя вырабы з выкарыстаннем гатовай выкрайкі і інш.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучні павінны ведаць:

на ўзроўні ўяўлення: агульныя звесткі пра валокны жывёльнага паходжання (шэрсць, шоўк), атрыманне і выкарыстанне тканін з гэтых валокнаў; асартымент шарсцяных і

шаўковых тканiн, якiя выпускаюцца на тэкстыльных прадпрыемствах Рэспублiкi Бeлaрусь, класiфiкацыю сучаснага адзення (па прызначэннi, спосабе выкарыстання, пары года) і патрабаваннi, што прад'яўляюцца да адзення; меркi, неабходныя для пабудовы чарцяжа; рэгулятары бытавой швейнай машыны, непаладкi ў рабоце бытавой швейнай машыны, догляд бытавой швейнай машыны; правiлы догляду і захоўвання вырабаў з шарсцяных і шаўковых тканiн;

на ўзроўнi разумення: асаблiвасцi сацiнававага перапляцення, прычыны ўзникнення і спосабы лiквiдацыi непаладак у рабоце бытавой швейнай машыны; сутнасць паняццяў: «шэрсць», «шоўк», «сiлуэт», «гатова выкрайка».

Вучнi павiнны ўмець:

распазнаваць шарсцяныя і шаўковыя тканiны, вызначаць iх уласцiвасцi;
падбiраць матэрыялы і вiд аздаблення;
выконваць вымярэннi для выканання швейнага вырабу, падбiраць гатовыя выкрайкi;
выконваць мадэліраванне;
падрыхтоўваць тканiну, выконваць раскрой, эканомна расходаваць матэрыялы;
рэгуляваць якасць машынай строчкi, распазнаваць і выконваць абшыўное і акантовачнае швы;
выконваць швейны выраб, канчатковую апрацоўку швейнага вырабу;
вызначаць значэнне сiмвалаў па доглядзе за вырабамi з шарсцяных і шаўковых тканiн.

Вучнi павiнны валодаць:

уменнямi выконваць правiлы бяспечных паводзiн, санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi;
спосабамi арганiзацыi вучэбнага месца;
прыёмамi выканання тэхналагiчных аперацый, ажыццяўлення самакантролю якасцi выконваемага вырабу;
навыкамi знаходжання неабходнай iнфармацыi ў розных крынiцах.

Раздзел III АСНОВЫ ДАМAВOДСТВА (6/6–3 гадзiны)

Тэкстыль у жылым памяшканнi. Агульныя звесткi пра прызначэнне тэкстылю, вiды тэкстылю ў iнтэр'еры (падлогавы, мэблевы, падвесны, свабоднага становiшча (абрусы, сурвэткi, пасцельная бялiзна і iнш.)), правiлы спалучэння тэкстылю для дасягнення стылявога адзiнства iнтэр'ера (каляровае спалучэнне тэкстылю і фону памяшкання).

Практычная работа

Выкананне вырабу з тэкстылю для дэкору памяшкання.

Азеляненне ў iнтэр'еры жылога памяшкання. Агульныя звесткi пра значэнне раслiн у фармiраваннi iнтэр'ера памяшкання, прыёмы кампазiцыйнага афармлення (фрагментарнае, комплекснае, часовае), формы кветкавых кампазiцый (вянок, бутаньерка, гiрлянда, кветкавы букет). Агульныя звесткi пра падбор кветак, фармiраванне букета (па форме і вiдах), афармленне (упаковачныя матэрыялы, дэкор).

Практычная работа

Дэкарыраванне кашпо для падарункавай кветкi.

Идзем у госцi. Агульныя звесткi аб правiлах адказу на запрашэнне і выбары, афармленнi і ўручэннi падарунка, правiлах паводзiн за сталом, падзяцы за прыём.

Практычная работа

Выкананне падарункавай каробкi.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны ведаць:

на ўзроўнi ўяўлення: агульныя звесткi пра прызначэнне і вiды тэкстылю, правiлы спалучэння тэкстылю, значэнне раслiн у фармiраваннi iнтэр'ера памяшканняў, прыёмы кампазiцыйнага афармлення раслiн;

на ўзроўні разумення: паняцце «тэкстыль» і правілы яго выкарыстання; формы кветкавых кампазіцый.

Вучні павінны ўмець:

выконваць вырабы тэкстылю для дэкору памяшкання;
састаўляць кампазіцыі з кветак для афармлення інтэр'ера, дэкарыраваць кашпо;
вырабляць і афармляць падарункавую каробку.

Вучні павінны валодаць:

уменнямі выконваць правілы бяспечных паводзін;
навыкамі арганізацыі вучэбнага месца;
прыёмамі ажыццяўлення самакантролю якасці выконваемага вырабу;
навыкамі знаходжання неабходнай інфармацыі ў розных крыніцах.

Раздзел IV

АСНОВЫ ВЫРОШЧВАННЯ РАСЛІН

(0/8–0 гадзін)

Вырошчванне агароднінных культур. Агульныя звесткі пра ролю агароднінных культур у жыцці чалавека; разнастайнасць агароднінных культур (агароднінныя культуры для вырошчвання ў збудаваннях ахаванага глебы і адкрытым глебе), сарты, якія вырошчваюцца ў рэгіёне, севазварот. Падрыхтоўка глебы.

Практычныя работы

Восеньская апрацоўка глебы (перакопка, рыхленне, праполка пустазелля).

Веснавая апрацоўка глебы (падрыхтоўка глебы для пасеву і пасадкі).

Збор і захоўванне насення. Падрыхтоўка насення і пасадчнага матэрыялу агароднінных культур да пасеву і пасадкі. Агульныя звесткі пра падрыхтоўку насення агароднінных культур да пасеву (каліброўка, праграванне, замочванне, прарошчванне, загартоўванне, дэзынфекцыя), пасадчнага матэрыялу да пасадкі (дэзынфекцыя, прарошчванне, дзяленне). Спосабы насеннага размнажэння раслін (расаднае і безрасаднае), тэрміны пасеву насення на расаду, правілы пасеву насення і пасадкі пасадчнага матэрыялу (цыбулін, клубнецыбулін, караняклубняў, расады).

Практычныя работы

Восеньская падрыхтоўка насення і пасадчнага матэрыялу (дэзынфекцыя), пасеву насення і пасадка пасадчнага матэрыялу.

Веснавая падрыхтоўка насення і пасадчнага матэрыялу (каліброўка, праграванне, замочванне, прарошчванне, загартоўванне, дэзынфекцыя), сяўба насення і пасадка пасадчнага матэрыялу.

Догляд агароднінных культур. Агульныя звесткі пра догляд пасеваў і пасадак агароднінных культур. Пікіраванне, тэрміны высадкі расады ў глебу, догляд расады.

Практычныя работы

Восеньскія віды работ (сяўба, пасадка агароднінных культур, іх догляд).

Веснавыя віды работ (пікіраванне, пасадка расады ў глебу, догляд расады).

Ураджай агароднінных культур. Агульныя звесткі пра тэрміны і спосабы збору ўраджаю агароднінных культур, якія вырошчваюцца ў рэгіёне (ва ўмовах адкрытага і ахаванага глебы), умовы збору ўраджаю. Інструменты і прыстасаванні. Правілы закладкі на захоўванне агароднінных культур розных відаў і сартоў. Працэс збору ўраджаю (без прымянення сельскагаспадарчай тэхнікі). Правілы бяспечных паводзін пры выкананні работ.

Практычныя работы

Восеньская ўборка ўраджаю агароднінных культур, падрыхтоўка і закладка на захоўванне.

Веснавая ўборка ўраджаю агароднінных культур (ранніх агароднінных культур (радыска) і зяленіўных культур (кроп, пятрушка, салата, цыбуля)).

Азнямленне з прафесіяй агародніка і інш.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вучнi павiнны ведаць:

на ўзроўнi ўяўлення: агульныя звесткi пра ролю агароднiнных культур у жыццi чалавека; разнастайнасць агароднiнных культур, сарты, якiя вырошчваюцца ў рэгiёне; севазварот, тэрмiны, спосабы i ўмовы збору ўраджаю агароднiнных культур; iнструменты i прыстасаваннi; правiлы закладкi на захоўванне агароднiнных культур;

на ўзроўнi разумення: сутнасць паняццяў: «агароднiнная культуры», «севазварот», «пасадачны матэрыял», «адкрыты i ахаваны грунт»; вiды падрыхтоўкi глебы; спосабы насеннага размнажэння раслiн; тэрмiны пасеву насення на расаду.

Вучнi павiнны ўмець:

выконваць восеньскую (веснавую) апрацоўку глебы, падрыхтоўку насення i пасадачнага матэрыялу, восеньскiя вiды работ (догляд пасеваў i пасадак), веснавыя вiды работ (пiкiраванне, пасадка расады ў грунт, догляд расады);

праводзiць восеньскую (веснавую) уборку ўраджаю агароднiнных культур.

Вучнi павiнны валодаць:

прыёмамі догляду раслiн;

уменнямі выконваць правiлы бяспечных паводзiн на вучэбна-вoпытным участку;

прыёмамі ажыццяўлення самакантролю якасцi выкананай працы;

навыкамі знаходжання неабходнай iнфармацыi ў розных крынiцах.

ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМПАНЕНТ

(18/16–7 гадзiн)

1. Вышыўка

Аздабляльныя швы

Вышыванне як вiд дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Вiды вышывання. Асаблiвасцi беларускай народнай вышыўкi.

Матэрыялы, iнструменты i прыстасаваннi для работы. Арганiзацыя вучэбнага месца. Санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi. Правiлы бяспечных паводзiн.

Выбар малюнка для вышыўкi. Спосабы пераводу малюнка на тканiну.

Вiды аздабляльных швоў. Тэхналогiя iх выканання. Спосабы замацавання нiткi ў пачатку i канцы вышывання. Патрабаваннi да якасцi вышыўкi.

Канчатковая апрацоўка i афармленне вырабу.

Практычныя работы

Выкананне ўзораў аздабляльных швоў.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералiк вырабаў: сурвэтка, вышытая мiнiяцюра i iнш.

Лiчыльныя швы

Матэрыялы, iнструменты i прыстасаваннi для работы. Арганiзацыя вучэбнага месца. Санiтарна-гiгiенiчныя патрабаваннi. Правiлы бяспечных паводзiн.

Лiчыльныя швы ў беларускай народнай вышыўцы.

Набор. Тэхнiка выканання вертыкальных i гарызантальных набораў. Спосабы павароту вышывальнай нiткi ў канцы кожнага рада. Патрабаваннi да якасцi вышыўкi.

Лiчыльная гладзь. Спосабы выканання: аднабаковая, двухбаковая. Тэхнiка выканання. Патрабаваннi да якасцi вышыўкi.

Разнавiднасцi шва «крыж». Тэхналогiя вышывання простага крыжа радамі па гарызанталi, вертыкалi i дыяганалi. Патрабаваннi да афармлення добрага i вываратнага бакоў. Патрабаваннi да якасцi вышыўкi.

Канчатковая апрацоўка i афармленне вырабу.

Практычныя работы

Практыкаванні ў выкананні лічыльных швоў.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка, вышытая мініяцюра і інш.

Гладзь

Віды свабоднага вышывання.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Гладзь. Класіфікацыя гладзі па спосабе выканання, форме элементаў, колеры. Тэхналагічныя асаблівасці выканання. Спосабы замацавання ніткі на тканіне. Патрабаванні да якасці вышыўкі.

Выбар малюнкаў для вышыўкі. Спосабы пераводу малюнка на тканіну.

Канчатковая апрацоўка і афармленне вырабу.

Практычныя работы

Практыкаванні ў вышыўцы гладдзю.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка, вышытая мініяцюра і інш.

Скразное вышыванне

Віды скразнога вышывання. Строчавае вышыванне. Паняцце пра мярэжку. Віды мярэжак. Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Тэхналогія і паслядоўнасць выканання мярэжкі. Патрабаванні да якасці работы.

Канчатковая апрацоўка і афармленне вырабу.

Практычныя работы

Практыкаванні ў выкананні мярэжак.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка і інш.

Аплікацыя з тканіны

Аплікацыя. Віды аплікацыі. Прымяненне аплікацыі з тканіны.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Тэхналогія выканання аплікацыі. Спосабы замацавання аплікацыі. Афармленне работы. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы

Практыкаванні ў выкананні матываў.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка, пано і інш.

2. Вязанне кручком

Вязанне кручком як від дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Асартымент вырабаў.

Інструменты, прыстасаванні і матэрыялы для работы. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Падбор кручка і пражы. Пачатковая пятля, ланцужок. Асноўныя віды петляў, іх умоўнае абазначэнне. Структура пятлі. Спосабы вывязвання пятлі. Патрабаванні да якасці работы.

Прыёмы вязання палатна. Віды вязання па крузе. Рапорт узору. Пабудова і чытанне схем для вязання.

Канчатковая апрацоўка вязанага вырабу.

Практычныя работы

Выкананне ўзораў.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сурвэтка, прыхватка і інш.

3. Вязанне пруткамі

Вязанне пруткамі. Віды і спосабы вязання пруткамі. Асартымент вырабаў.

Інструменты, прыстасаванні і матэрыялы для работы. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Падбор пруткоў і пражы. Падрыхтоўка да вязання пражы, якая ўжывалася раней.

Набор петляў пачатковага рада. Асноўныя віды петляў. Схема пабудовы пятлі. Спосабы вывязвання петляў. Паняцце пра пругавыя петлі. Віды пругоў. Замацаванне петляў.

Спосабы прыбаўлення і ўбаўлення петляў пры вязанні пруткамі. Тэхналогія вязання пяццю пруткамі.

Патрабаванні да якасці работы.

Схема вязанага палатна. Разлік шчыльнасці вязання і колькасці петляў пачатковага рада.

Канчатковая апрацоўка і афармленне вырабаў.

Практычныя работы

Выкананне ўзораў.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: шалік, павязка на галаву, шарпэткі, шапачка і інш.

4. Абрэзкаявая тэхніка (пэчворк)

Пэчворк. Асартымент вырабаў.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Кампазіцыя з геаметрычных элементаў. Гарманічныя спалучэнні тканін па фактуры, колеры.

Тэхналогія выканання вырабу. Машынны спосаб злучэння абрэзкаў. Патрабаванні да якасці работы.

Канчатковае аздабленне і афармленне вырабаў.

Практычныя работы

Выкананне элементаў узору.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: прыхватка, сурвэтка і інш.

5. Бісерапляценне

Бісернае рукадзелле. Асноўныя віды нізання. Асартымент вырабаў. Матэрыялы і інструменты для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Тэхніка нізання аднарадовых і шматрадовых ланцужкоў у адну і некалькі нітак. Схемы нізання.

Аздабленне вырабаў. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы

Засваенне прыёмаў нізання.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: упрыгажэнні з бісеру.

6. Работа з саломкай

Аплікацыя з саломкі

Аплікацыя з саломкі як від дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Класіфікацыя аплікацыі з саломкі.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Віды саломы, якая прымяняецца ў аплікацыі. Уласцівасці саломы. Віды фону для аплікацыі. Кляі, якія прымяняюцца ў аплікацыі. Апрацоўка элементаў кампазіцыі: таніраванне, наданне аб'ёмнай формы.

Тэхналогія выканання аплікацыі з саломкі. Канчатковае аздабленне кампазіцыі. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы

Падрыхтоўка саламяных стужак.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: дэкаратыўнае пано і інш.

Саломпляценне

Саломпляценне як адзін з самых старажытных відаў народных рамёстваў.

Віды пляцення. Плоскае і аб'ёмнае пляценне. Асноўныя віды плоскіх і аб'ёмных пляцёнак.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Нарыхтоўка і першасная апрацоўка саломы. Падрыхтоўка саломкі да пляцення.

Тэхналогія саломпляцення. Спосабы нарошчвання саломін. Аздабленне гатовых пляцёнак. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы

Засваенне прыёмаў пляцення.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: сувеніры з саломкі.

7. Ткацтва

Ткацтва як адзін з самых старажытных відаў народных рамёстваў.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Паняцце аб працэсе ткацтва. Аснова і ўток. Патрабаванні, што прад'яўляюцца да нітак асновы і ўтку.

Падрыхтоўка нітак асновы і ўтку да ткацтва. Разлік асновы. Нацягванне асновы на раму. Спосабы намотвання нітак утку. Прыёмы ткацтва.

Тэхналогія выканання работы. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы

Засваенне прыёмаў ткацтва.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: пояс, павязка на галаву і інш.

8. Нітачны дызайн (ізанітка)

Нітачны дызайн як від мастацкай дзейнасці.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Асаблівасці распрацоўкі кампазіцыі для ізаніткі.

Выкананне элементарна на аснове прамых ліній, вуглоў, дуг, акружнасцей. Разметка асновы. Падрыхтоўка фону.

Тэхналогія выканання работы. Афармленне работы. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы

Практыкаванні ў выкананні матываў.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: паштоўка, закладка, пано і інш.

9. Роспіс па тканіне

Роспіс па тканіне як від дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Віды роспісу тканіны: халодны і гарачы батык, трафарэтны, свабодны і вузельчыкавы роспіс.

Вузельчыкавы роспіс.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Падбор фарбавальніка для тканіны з улікам яе валакністага складу.

Тэхналогія выканання вузельчыкавага роспісу. Спосабы замацавання фарбаў.

Афармленне работы. Патрабаванні да якасці работы.

Практычныя работы

Выкананне ўзораў у тэхніцы вузельчыкавага роспісу.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: шалік, сурвэтка і інш.

10. Валянне

Валянне з шэрсці як тэхніка рукадзелля. Віды валяння.

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Сухое валянне. Віды іголак для фільцавання. Сухое валянне з дапамогай шаблона.

Мокрае валянне. Разнастайныя хімічныя рэчывы, якія ўжываюцца для валяння, тэхніка бяспекі пры іх прымяненні. Прынцып звальвання шарсцяных валокнаў. Асноўныя віды раскладкі шэрсці: перпендыкулярная і радыяльная. Спосабы звальвання палатна. Наданне формы звальваемаму вырабу.

Практычныя работы

Засваенне прыёмаў валяння.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: брошка, цацка і інш.

11. Дэкупаж

Гісторыя ўзнікнення і развіцця тэхнікі «дэкупаж».

Матэрыялы, інструменты і прыстасаванні для работы. Арганізацыя вучэбнага месца. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Правілы бяспечных паводзін.

Асаблівасці выканання на розных паверхнях.

Практычныя работы

Засваенне прыёмаў выканання дэкупажу.

Выкананне вырабу.

Прыкладны пералік вырабаў: вырабы ў тэхніцы «дэкупаж».

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Искусство (отечественная и мировая художественная культура)»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

**ИСКУССТВО
(отечественная и мировая художественная культура)**

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Учебный предмет «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» во взаимодействии с другими гуманитарными предметами вносит весомый вклад в развитие духовно-нравственных, эмоциональных и творческих качеств личности; способствует самоопределению и самореализации подрастающего поколения в современном мире.

Цель изучения предмета «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» – формирование художественной культуры личности в процессе творческого освоения мира художественно-эстетических ценностей.

Достижение указанной цели предполагает решение следующих **задач**:
развитие ценностных и нравственно-этических качеств личности;
формирование знаний о многообразии явлений в художественной культуре;
формирование умений восприятия, интерпретации и оценки художественных произведений;

развитие эмоционально-образного мышления, творческих способностей;
формирование художественного вкуса и потребности в общении с произведениями искусства;

расширение опыта самостоятельной художественно-творческой деятельности.

В основу программы положены следующие теоретические положения:

о/об образной природе искусства. Художественный образ – цель и результат художественно-творческой деятельности. Уникальность художественного образа выражается с помощью различных средств и материалов (слово, звук, интонация, ритм, рисунок, цвет, пластика, мимика, монтаж и др.) и раскрывается в процессе восприятия произведений искусства, имеющих яркую эмоционально-смысловую и ценностную направленность;

премственности художественного образования. Содержание учебного предмета «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» основывается на системе знаний, полученных учащимися на уроках учебных предметов «Изобразительное искусство», «Музыка», и обеспечивает возможность продолжать изучение художественной культуры на следующих уровнях образования;

вариативности художественного образования. Проявляется в предоставлении учителю широких возможностей выбора образовательных стратегий и педагогического инструментария в обучении;

активном участии учащихся в художественно-творческой деятельности. Необходимо не только при освоении суммы знаний об изучаемом художественном явлении, но и в различных видах практической художественно-творческой деятельности, усиливающих социально-прикладную роль учебных занятий по предмету;

дидактической целесообразности. В процессе построения и конструирования содержания учебного предмета учитывались общедидактические принципы (наглядности,

последовательности, культуросообразности, доступности, соответствия возрастным особенностям учащихся) и принципы педагогики искусства (полихудожественности, поликультурности, диалогической природы произведения искусства).

Содержание учебной программы построено *на основе компетентностного подхода*. С позиций компетентностного подхода оно отличается большей интегрированностью, ценностно-смысловой и практико-ориентированной направленностью. Знания, умения и навыки остаются в составе этих требований, но из цели образования они превращаются в средство развития растущего человека. Качество компетентностной подготовки учащегося обеспечивается его включением в активную художественно-творческую деятельность и определяется по изменениям и приращениям в социально-личностном развитии учащихся.

В соответствии с компетентностным подходом учащиеся должны овладеть следующими **группами компетенций**:

личностные:

способность ориентироваться в современном поликультурном мире и адаптироваться к его условиям;

готовность к общению с явлениями культуры и созданию новых художественных образов;

способность узнавать, осваивать и транслировать традиции и достижения мировой художественной культуры, отечественной культуры в контексте мировой;

способность и готовность к самопознанию, саморазвитию, самоопределению и конструированию индивидуальной образовательной траектории;

метапредметные:

познавательные – способность к самостоятельной познавательной деятельности (целеполагание, анализ, организация, планирование, самооценка, рефлексия) в процессе освоения, присвоения и создания художественных ценностей;

коммуникативные – способность и готовность коммуницировать с окружающими; умение вступать в диалог (полилог) с культурными явлениями, художественными произведениями;

информационные – способность и готовность к поиску, анализу, отбору, преобразованию, сохранению и обработке учебной информации с помощью современных информационных технологий;

регулятивные – способность эмоциональной саморегуляции, самооценки и самоконтроля в образовательной и реальной жизненной ситуации; готовность осознанного управления своим поведением и деятельностью в образовательной и реальной жизненной ситуации;

предметные:

знание произведений искусства мировой и отечественной культуры;

знание специальной терминологии и ключевых понятий, выразительных средств искусств;

овладение опытом освоения мира художественной культуры в многообразии видов, жанров и стилей;

способность и готовность к узнаванию, различению, анализу и интерпретации художественного образа;

способность к творческому воплощению художественного образа в самостоятельной художественно-творческой деятельности.

Содержание учебной программы «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» для VII класса структурировано в соответствии с *историко-хронологическим принципом*, позволяющим систематизировать ход развития художественной культуры. При этом в программе выделены специфические характеристики каждой исторической эпохи, а также ценностные основы различных национальных школ, в том числе и белорусской школы на всех этапах ее развития.

Художественно-иллюстративный материал, предлагаемый к изучению в VII классе, структурирован на основе принципа выделения культурных доминант исторических эпох.

Данный принцип позволяет расширить возможности освоения художественных характеристик произведений искусства, акцентируя внимание учащихся не на количестве памятников художественной культуры, а на эмоционально-образной составляющей рассматриваемых произведений искусства.

Реализация данного принципа возможна благодаря использованию художественных произведений, отобранных в соответствии:

- с художественно-эстетическими и ценностными достоинствами;
- социокультурным контекстом отечественной и мировой художественной культуры;
- тематикой учебной программы;
- возрастными особенностями и возможностями учащихся.

Учебная программа «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» для VII класса включает следующие разделы: «В поисках красоты: искусство первобытных времен», «Искусство, застывшее на тысячелетия: Древний Египет», «Искусство сквозь тысячи лет: Древний Восток», «Атланты и кариатиды: искусство Древней Греции», «Искусство Древнего Рима: послание в будущее».

Художественная культура белорусских земель рассматривается в неотъемлемой связи с мировой художественной культурой.

Изучение учебного предмета «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» в VII классе предполагает формирование у учащихся более глубоких представлений о художественных стилях, направлениях, национальных школах; освоение более сложных искусствоведческих понятий; углубление знаний о средствах художественной выразительности; расширение деятельности по восприятию и творческой интерпретации художественных произведений.

Особенностью учебной программы для VII класса является включение в содержание каждого раздела произведений современного искусства. Это позволит сформировать у учащихся умение распознавать элементы искусства прошлых столетий в художественной культуре последующих эпох.

На изучение отечественной и мировой художественной культуры в VII классе учебным планом отводится 35 часов из расчета 1 учебный час в неделю.

Темы каждого из разделов учебной программы «Искусство (отечественная и мировая художественная культура)» являются примерными. В соответствии с логикой построения учебного материала учитель имеет возможность самостоятельно определять ключевые содержательные линии раздела; выбирать художественные произведения, соответствующие избранной стратегии; устанавливать последовательность их изучения.

Каждая тема учебной программы обеспечена художественным материалом в широком диапазоне. Рекомендуемый список художественных произведений является примерным. Учитель имеет право:

корректировать список произведений искусства на основании художественных предпочтений учащихся, технических и методических возможностей учреждения образования;

определять и варьировать последовательность и количество рассматриваемых видов искусства, художественных произведений;

выбирать методику обучения;

устанавливать художественно-педагогические акценты, глубину и широту постижения художественного образа.

При планировании учебных занятий, при выборе художественных произведений и методик их изучения важно учитывать интересы учащихся, имеющих непосредственный опыт посещения различных стран мира, знакомства с национальными традициями, культурными явлениями и художественными достижениями других народов.

В программе учитывается жизненный опыт учащихся, предусматривается возможность разнообразных форм его выражения в самостоятельной художественно-творческой деятельности.

Предлагаемые к каждой теме виды деятельности имеют рекомендательный характер.

Приоритетными формами аттестации являются самостоятельные работы и проекты учащихся, в которых представляются результаты их деятельности в процессе восприятия, интерпретации и создания художественных произведений.

Важное место на учебном занятии отечественной и мировой художественной культуры занимает процесс эмоционально-образного восприятия художественного произведения, необходимым условием организации которого является использование качественных репродукций, аудио- и видеозаписей.

Большое значение для восприятия учащимися произведений искусства имеет посещение ими музеев, художественных галерей, выставок, театров, дворцово-парковых комплексов, заповедников, художественных мастерских; организация экскурсий, встреч с яркими представителями культуры – архитекторами, художниками, скульпторами, музыкантами, писателями, актерами и др.

В процессе обучения учитель имеет возможность варьировать виды уроков (уроки-экскурсии, путешествия, творческие лаборатории, турниры и др.), использовать информационные средства обучения, широко применять активные методы обучения, современные образовательные технологии.

Использование технологий учебных проектов (исследовательских, информационных, творческих, прикладных, игровых) направлено на развитие самостоятельности, личной инициативы учащихся. Технологии обучения в сотрудничестве позволят сконструировать отношения взаимной ответственности между участниками образовательного процесса с помощью различных техник решения художественно-коммуникативных задач. Применение технологии развития критического мышления расширит проблемное поле учебного занятия, создаст условия для формирования собственных критериев оценки художественного текста, генерирования и отстаивания собственных суждений в области культуры и антикультуры.

Последние уроки учебного года посвящены повторению и обобщению изученного материала. Обобщающие уроки могут проводиться с применением игровых технологий (викторина, конкурс и др.); в форме презентации и защиты проектов (индивидуальных, групповых); в форме демонстрации и защиты портфолио индивидуальных достижений.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

(35 ч)

Раздел 1

В ПОИСКАХ КРАСОТЫ: ИСКУССТВО ПЕРВОБЫТНЫХ ВРЕМЕН

(5 ч)

Искусство первобытной эпохи: послание потомкам (1 ч)

Появление искусства. Синкретизм первобытной культуры. Связь первобытного искусства и верований. Миф – основа первобытных представлений о мире. Путь от подражания природе к творчеству. Первые наскальные изображения как проявление творческой деятельности первобытного человека. Изображения следов рук.

Сюжеты и образы первобытного искусства как универсальная основа мировой художественной культуры.

Дискуссия на тему «Почему популярны мифы».

Устное сочинение на тему «Миф о...» (знаке зодиака, названии города, реки).

Выполнение рисунка (тема по выбору) в стилистике первобытного искусства.

Художественно-иллюстративный материал

Росписи пещеры Ласко (Франция), палеолит; Примеры гребенчато-ямочной керамики, неолит; Ожерелья из Дольних Вестониц (Южная Моравия, Чехия), палеолит; Рисунки «макароны» из пещеры Альтамира (Испания), палеолит; Примеры отпечатков рук в пещерах палеолита; Наскальные рисунки (пиктограммы, гравировка) («Пещера тысячи мамонтов», Руффиньяк, Франция), палеолит; Сунгирская лошадка (Владимирская

обл., Россия), 25–30 тыс. до н. э.; «Бизон, облизывающий свой бок» (пещера Ла-Мадлен, Франция), ок. 17–20 тыс. до н. э.; Голова животного на обломке оленьего рога (пещера Пекарна, около г. Брно, Чехия), 15–8 тыс. до н. э.

Отражение первобытного искусства в культуре последующих эпох: **Р. Киплинг.** «Кошка, которая гуляла сама по себе»; **Янка Мавр.** «Человек идет»; **П. Клее.** «Смерть и огонь», 1940; **Б. Барток.** «Варварское аллегро»; **И. Ф. Стравинский.** Балет «Весна священная» («Весенние гадания. Пляски щеголих»).

Сюжеты и образы первобытных изображений (1 ч)

Скульптурные изображения животных как часть ритуала. Натуралистичность и правдивость изображений в пещерных росписях и рисунках.

Воплощение образа человека в скульптуре. Палеолитические Венеры как символ плодородия. Идолы как часть ритуального пространства. Феномен и загадка кикладских идолов. Образ человека в росписях пещер. Сюжеты охоты, выгона скота, танца в пещерных росписях.

Актуальность главных тем искусства от первобытности до наших дней.

Сравнение особенностей воплощения образа животного и человека (по выбору) в произведениях прошлого и настоящего.

Выполнение живописной композиции с изображением одного или нескольких животных в стилистике наскальной живописи.

Художественно-иллюстративный материал

Изображение животных на стенах пещер Шове и Ласко (Франция), палеолит; «Олени, переходящие через реку», гравировка на роге (грот Лорте, Франция), неолит; Скульптура «Медведь» (пещера Монтеспан, Франция), палеолит; Примеры палеолитических Венер, палеолит; Венера из Костёнок (Россия), палеолит; Большой Шигирский идол (Свердловская обл., Россия), мезолит; Идолы с Кикладских островов, фрагменты росписей (ущелье Тассилин-Аджер, Алжир), 6–2 тыс. до н. э.

Отражение первобытного искусства в культуре последующих эпох: **Г. Мур.** «Мать и дитя», 1930-е гг.; **Р. Киплинг.** Сказка «Как было написано первое письмо».

Освоение пространства: зарождение архитектуры (1 ч)

Взаимодействие человека с окружающим пространством. Особенности первобытных архитектурных первоэлементов. Жилище первобытного человека. Землянки, полуземлянки. Стоянки, поселения, городища: композиционная структура, особенности жилищ и укреплений. Первые опыты строительства.

Культовая архитектура. Погребения: гробницы и курганы.

Мегалитические сооружения (менгиры, дольмены, кромлехи).

Стоунхендж: загадки и версии происхождения.

Конкурс на наиболее интересную версию происхождения (назначения) дольменов (групповая работа).

Сравнение архитектурных сооружений первобытной эпохи в разных регионах.

Выполнение эскизного рисунка современного дома с элементами жилища первобытного человека.

Художественно-иллюстративный материал

Менгиры (Франция), неолит; Дольмены (Западный Кавказ), неолит; Дольмены (Франция), неолит; Кромлех Стоунхендж (Анг-лия), 3–2 тыс. до н. э.; Вишапы (Аждаха-юрт, Гегамский хребет, Армения), ок. 2 тыс. до н. э.

Отражение первобытного искусства в культуре последующих эпох: **Э. Д'Эрвильи.** Повесть «Приключения доисторического мальчика»; Музей валунов (Минск).

Искусство первобытных времен на белорусских землях (2 ч)

Искусство первобытных времен на белорусских землях. Искусство первобытных времен как отражение мировоззрения первобытного человека. Примеры древней пластики

со стоянок на территории Беларуси. Воплощение образов животного и человека в изделиях из кости и дерева. Орнаментация керамики. Произведения ювелирного искусства.

Языческая культура на белорусских землях. Культовые сооружения и монументальная скульптура. Художественная культура этнических общностей кривичей, дреговичей и радимичей. Декоративно-прикладное искусство: ювелирные изделия, мелкая пластика.

Работы современных художников-керамистов, живописцев, вдохновленные образцами древнего искусства и белорусской мифологией.

Составление описания образов Велеса, Перуна, Ярилы и др.

Беседа на тему «В каких обрядах или праздниках я участвовал».

Выполнение эскиза игрушки или брелока (материал и техника по выбору) по мотивам зооморфной пластики.

Художественно-иллюстративный материал

Пластика и гравировка: Гравированные орнаментом пластины с палеолитической стоянки Юровичи; Гравированная кость с изображением животного с мезолитической стоянки Озерное; Неолитическое гравированное изображение человека со стоянки Озерное-2; Предметы, найденные на неолитической стоянке Осовец (статуэтки лося, змейки, голова уточки, антропоморфные изображения из кости и дерева); Каменные изваяния конца 1 тыс. н. э.: Шкловский идол, Слонимский идол, Долгиновский идол.

Декоративно-прикладное искусство: Фрагменты керамики древних археологических культур на территории Беларуси; Орнаментированная керамика и орудия труда бронзового века; Украшения железного века из медного сплава: фибулы, лунницы, браслеты и др.

Украшения племенных объединений конца 1 тыс. н. э.: височные кольца, фибулы, гривни и др.; Металлические и костяные подвески в виде животных; Украшения из стекла.

Сооружения и монументальная скульптура: Палеолитические жилища на стоянке Юровичи; Городища железного века (городище Никодимово и др.); Культовое сооружение на озере Яново.

Отражение первобытного искусства в культуре последующих эпох: Мотивы древнего искусства и мифологии в работах современных художников.

Раздел 2

ИСКУССТВО, ЗАСТЫВШЕЕ НА ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ: ДРЕВНИЙ ЕГИПЕТ(4 ч)

Царство вечности: сюжеты и образы в изобразительном искусстве Древнего Египта (3 ч)

Идеи вечной жизни в древнеегипетской архитектуре. Ритуально-магические основы искусства Древнего Египта. Древнеегипетские гробницы. Пирамиды в Гизе – древнейшие архитектурные памятники Египта. Статуя сфинкса в комплексе пирамид. Храмы Амона-Ра в Карнаке и Луксоре: художественный образ и особенности композиции.

Сюжеты и образы в изобразительном искусстве Древнего Египта. Художественный канон в изобразительном искусстве Древнего Египта. Монументальность в живописных и скульптурных произведениях. Отражение реальной жизни и предметного мира в росписи гробниц. Заупокойные статуи как лучшие образцы древнеегипетского портрета. Статуи писцов. Особенности древнеегипетского рельефа.

Декоративно-прикладное искусство Древнего Египта. Направления декоративно-прикладного искусства Древнего Египта: керамика, фаянс, стеклоделие, резьба по камню и дереву. Выдающиеся произведения художественных ремесел – сосуды, одежда, украшения и амулеты. Художественные сокровища гробницы Тутанхамона.

Проявления особенностей древнеегипетского искусства в художественной культуре последующих эпох.

Составление портретной галереи древнеегипетских богов.

Подготовка презентации на тему «Путешествие по Египту» или «Где я хотел бы побывать в Египте».

Зарисовка-реконструкция храма Амона-Ра или др.

Составление таблицы «Особенности художественного канона в древнеегипетском искусстве».

Выполнение объемной фигурки сфинкса (материал по выбору).

Зарисовка фигуры фараона в соответствии с канонами (техника по выбору).

Выполнение эскиза предмета декоративно-прикладного искусства (посуды, мебели и др.) в стилистике древнеегипетских мастеров.

Проект-исследование «Какие достижения древнеегипетской культуры использует современный человек» (групповая работа).

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: Пирамида фараона Джосера (Саккара), 28 в. до н. э.; Пирамиды Хеопса, Хефрена и Микерина (Гиза), 27 в. до н. э.; Большой Сфинкс фараона Хефрена (Гиза), 27 в. до н. э.; Храм царицы Хатшепсут (Дейр эль-Бахри), 15 в. до н. э.; Храм Амона (Карнак), 15–13 вв. до н. э.; Храм Амона (Луксор), 15 в. до н. э.; Аллея сфинксов (Карнак), 15–13 вв. до н. э.

Живопись: Изображения бога Осириса. Фрагменты из «Книги мертвых», 16–11 вв. до н. э.; Папирус Ани. «Суд Осириса», 16–11 вв. до н. э.; Роспись из гробницы «Охота в нильских зарослях» (Фивы), 15–14 вв. до н. э.; Роспись из гробницы «Египтянка», 14 в. до н. э.; Рисунки на остраконах; Роспись из гробницы Хнумхотепа «Сбор плодов» (Бени-Хасан), 20 в. до н. э.; Роспись в гробнице «Египетские крестьяне, собирающие папирус» (Дейр эль-Медине); Роспись из гробницы Хнумхотепа «Кормление антилоп» (Бени-Хасан), 20 в. до н. э.

Скульптура: Статуя фараона Хефрена (Гиза), 27 в. до н. э.; Статуи Рахотепа и его спутницы Нофрет (Мейдум), 3 тыс. до н. э.; Статуя Ранофера из гробницы в Саккаре, 3 тыс. до н. э.; Рельеф «Зодчий Хесира», 3 тыс. до н. э.; «Нубийские воины», деревянные скульптуры из гробницы в Асьюте, 3–2 тыс. до н. э.; Статуя писца Каи (Саккара), 25 в. до н. э.; Рельефы гробницы Ти и Птаххотепа в Саккаре, 3 тыс. до н. э.; Рельеф «Журавли» (Саккара), 3 тыс. до н. э.; Скульптурный портрет карлика Сенеба с семьей; Статуи фараона Аменхотепа III (Фивы), 15 в. до н. э.; Статуя Хатшепсут из храма в Дейр эль-Бахри, 15 в. до н. э.; Рельеф «Эхнатон с семьей» (Ахет-Атон), 14 в. до н. э.; Рельеф «Дочь Эхнатона с супругом» (Ахет-Атон), 14 в. до н. э.; **Тутмес.** Бюст царицы Нефертити (Ахет-Атон), 14 в. до н. э.

Декоративно-прикладное искусство: Ваза, расписная терракота, 4 тыс. до н. э.; Каменный сосуд в виде утки, 21–18 вв. до н. э.; Пектораль Сенусерта III, 19 в. до н. э.; Подвеска с изображением жука-скарабея, 20–18 вв. до н. э.; Браслеты фараона Рамсеса II, 15 в. до н. э.; Пектораль «Лунная ладья, плывущая по озеру с лилиями», 14 в. до н. э.; Ларец из гробницы Тутанхамона (Фивы), 14 в. до н. э.; Алястровый сосуд из гробницы Тутанхамона (Фивы), 14 в. до н. э.; Золотой трон Тутанхамона, 14 в. до н. э.; Золотая погребальная маска Тутанхамона (Фивы), 14 в. до н. э.; Сандалии фараона Тутанхамона, 14 в. до н. э.; Фаянсовая статуэтка «Гиппопотам», 21–20 вв. до н. э.; Фаянсовое «блюдо Нуна» с изображением водяных лилий и масок богини Хатхор, 15 в. до н. э.; Керамическая фляга в форме козы, 16–15 вв. до н. э.; Стекланный флакон, 2 тыс. до н. э.

Отражение древнеегипетского искусства в культуре последующих эпох: Севрская фарфоровая мануфактура. Египетский сервиз, 1802–1804 гг.; Архит. **П. А. Аршев, В. С. Васильковский**, скульпт. **П. П. Соколов**. Египетский мост (Санкт-Петербург); Архит. **Г. В. Заборский, В. А. Король**, скульпт. **З. И. Азгур, А. О. Бембель, А. К. Глебов, С. И. Селиханов**. Монумент Победы (обелиск), (Минск), 1954.

Загадки Древнего Египта: литература и музыка (1 ч)

Древнеегипетская мифология. Древнеегипетские рассказы и сказки. Религиозные гимны и поучения как основные жанры литературы. Рождение письменности. Иероглифы – основа древнеегипетской письменности.

Взаимосвязь музыкального искусства с религиозными обрядами, массовыми празднествами. Музыкальные инструменты.

Изображения писцов и музыкантов в скульптуре и живописи.

Беседа – обсуждение образа жизни египтянина древних времен.

Художественный пересказ древнеегипетского мифа (по выбору) с использованием иллюстраций (групповая работа).

Конкурс на лучшее изображение египетских иероглифов (материал по выбору).

Художественно-иллюстративный материал

Скульптура: Рельеф «Писцы с инструментами для письма»; Стела египетской принцессы Неферетиябет из гробницы с иероглифами (Гиза), ок. 25 в. до н. э.; Рельеф «Слепой арфист» из гробницы Па-Атенемхеба (Саккара), сер. 3 тыс. до н. э.

Живопись: Роспись из гробницы Рехмира «Музыканты» (Фивы), 15 в. до н. э.; Роспись из гробницы Нахта «Слепой арфист» (Фивы), 15 в. до н. э.

Литература: Папирус «Сказание Синухе» (сюжет), 20–17 вв. до н. э.; Папирус «Сказка о потерпевшем кораблекрушение» (сюжет), 20–17 вв. до н. э.

Отражение древнеегипетского искусства в культуре последующих эпох: Египетская «Сказка о потерпевшем кораблекрушение» как сюжетная основа сказки «Семь путешествий Синдбада-морехода».

Раздел 3

ИСКУССТВО СКВОЗЬ ТЫСЯЧИ ЛЕТ: ДРЕВНИЙ ВОСТОК

(8 ч)

Фантастические образы в искусстве Месопотамии (3 ч)

Шумеры: цивилизация глины. Архитектура шумеров: дворцы, храмовые башни-зиккураты. Скульптура: изображения животных, богов, царей. Мастерство ремесленников в работе с глиной, камнем, драгоценными материалами. Развитие письменности и литература. «Эпос о Гильгамеше» – древнейшее произведение литературы, поэма о дружбе и подвигах. Музыкальные инструменты шумеров – свидетельство древнейшей музыкальной культуры.

Искусство Вавилона: «врата бога». Шумерское и вавилонское искусство: преемственность традиций. Стелы как памятники монументального искусства. Круглые скульптуры. Особенности нововавилонской архитектуры. Создание крупнейшего городского и дворцово-храмового комплекса. Чудо света «Висячие сады». Синтез архитектуры и декоративного искусства. Произведения декоративно-прикладного искусства.

Искусство Ассирии – отражение военной силы и власти правителей. Города и царские дворцы Ассирии. Сюжеты декоративных рельефов: сцены сражений, охоты, придворной жизни. Статуи ассирийских царей. Изображения реальных и фантастических животных в ассирийском искусстве. Произведения декоративно-прикладного искусства: ювелирные украшения, резьба по слоновой кости, вышивка.

Чтение фрагментов «Эпоса о Гильгамеше» в переводе Н. С. Гумилева. Обсуждение основных сюжетных линий.

Зарисовка-реконструкция зиккурата в Уре, «Висячих садов» или др.

Беседа на тему «Что позаимствовали вавилоняне в культуре шумеров».

Подготовка презентации «Изображения животных в искусстве Вавилона».

Устное сочинение на тему «Значение Ниневийской библиотеки».

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: Зиккурат (Ур), 21 в. до н. э.; Зиккурат Этеменанки (реконструкция), 7 в. до н. э.; Дворец Ашшурнасирапала II в Кальху (Нимруде); Дворец Саргона II (Дур-Шаррукин), 8 в. до н. э.; Панорама Вавилона (реконструкция); «Висячие сады» (варианты реконструкции) (Вавилон); Макет «Дорога Процессий»; Стела царя Хаммурапи, 18 в. до н. э.; Стела царя Ашшурнасирапала II; Ворота богини Иштар (Вавилон), 6 в. до н. э.

(реконструкция); Города Дур-Шаррукин и Ниневия (реконструкции); Ворота Ниневии (реконструкция).

Скульптура: «Стела коршунов», 3 тыс. до н. э.; Голова Саргона Великого (Ниневия), 23 в. до н. э.; Статуя Гудеа, правителя Лагаша, 22 в. до н. э.; Медная статуэтка царя Ур-Намму – строителя зиккурата (Ур), 3 тыс. до н. э.; Храмовая фигурка чиновника Эбих-иля из Мари, 3 тыс. до н. э.; Статуя богини Иштар (Мари), 18 в. до н. э.; Портрет царя Хаммурапи, 18 в. до н. э.; Рельеф «Человек с козленком» из дворца царя Саргона II (Дур-Шаррукин), 8 в. до н. э.; Рельеф «Воин, ведущий коня» из дворца Саргона II (Дур-Шаррукин), 8 в. до н. э.; Статуи крылатых быков – шеду – из дворца царя Саргона II (Дур-Шаррукин), 8 в. до н. э.; Рельефные украшения из Северного дворца Ниневии; Рельеф «Большая львиная охота», 7 в. до н. э.

Декоративно-прикладное искусство: Цилиндрическая печать Саргона, 1–3 тыс. до н. э.; «Гильгамеш борется с быком», оттиск с цилиндрической печати, 3 тыс. до н. э.; Штандарт из Ура, 26 в. до н. э.; Арфа, 3 тыс. до н. э.; Элементы костюма царицы Пуаби, ок. 26 в. до н. э.; Изображение животных на Воротах богини Иштар (Ва-вилон), 6 в. до н. э.

Литература: Посвятительная надпись на каменной табличке из Шумера, 25 в. до н. э.; «Эпос о Гильгамеше» (сюжет), 18–17 вв. до н. э.

Отражение искусства Месопотамии в культуре последующих эпох: П. Брейгель Старший. «Вавилонская башня», 1563; Р. Силверберг. «Царь Гильгамеш» (сюжет); С. Лем. «Гигамеш» (сюжет).

Искусство Древнего Ирана – прославление могущества царя и его державы (1 ч)

Истоки стиля древнеиранского (ахеменидского) изобразительного искусства. Своеобразное использование в Древнем Иране художественного наследия различных культур. Парадная дворцовая архитектура. Сюжеты каменных рельефов: культовые и придворные церемонии, вереницы воинов и данников. Техники гравировки и чеканки. Зооморфные и растительные мотивы в ювелирных изделиях. Резные каменные печати.

Беседа на тему «Сюжеты и образы в искусстве Древнего Ирана».

Проект-исследование «Какие достижения культуры Двуречья использует современный человек» (групповая работа).

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: Гробница царя Кира, 6 в. до н. э.; Скальные гробницы царя Дария и его преемников (Накш-и-Рустам), 5 в. до н. э.; Дворцы в Персеполе и Сузах, 6–4 вв. до н. э.

Скульптура: Рельефные композиции во дворце Артаксеркса I (Персеполь); Колонна во Дворце в Сузах, 4 в. до н. э.

Декоративно-прикладное искусство: Золотой ритон, 5 в. до н. э.; Золотой браслет с головами грифонов, 5–4 вв. до н. э.; Кинжал с рукоятью в виде львов, 5–4 вв. до н. э.

Идеалы красоты в искусстве Древней Индии (2 ч)

Культура Харappy как колыбель искусства Древней Индии. Планировка городов Харappy, основные типы сооружений. Гончарное искусство. Каменные печати с изображениями животных и фантастических существ. Образ человека в скульптуре. Ювелирное искусство.

Искусство Древней Индии. Роль религии в развитии культуры Древней Индии. Литературные памятники Древней Индии как источник знаний о ее художественной культуре. «Сказание о Раме» как один из самых популярных сюжетов индийского искусства. Культовая архитектура Древней Индии. Буддийские Ступы как хранители священных ценностей. Пещерные храмы чайтхи. Каменные колонны Стамбха. Изображения праздничных шествий и церемоний во внутреннем и внешнем убранстве храмов. Образы богов и животных в скульптуре. Ювелирное искусство и изделия из бронзы.

Древние обряды и праздники в современной культуре Индии.

Беседа на тему «Отличие архитектуры Хараппы от архитектуры других стран Древнего мира».

Чтение и пересказ сюжета «Сказания о Раме». Обсуждение основных сюжетных линий.

Зарисовка древнеиндийского праздника. Обсуждение работ.

Создание эскиза покрывала с индийскими декоративными мотивами (слоны, узор «индийский огурец» и др.). Обсуждение работ.

Проект-исследование «Какие достижения культуры Древней Индии использует современный человек» (групповая работа).

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: Руины г. Хараппы и Мохенджо-Даро; Ступа (Санчи), 3 в. до н. э.; Храмово-пещерный комплекс (Карли), 2 в. до н. э.; Храмово-пещерный комплекс (Аджанта), 2 в. до н. э. – 5 в.

Живопись: Фрески Аджанты, 2 в. до н. э. – 5 в.

Скульптура: Львиная капитель с колонны Ашоки (Сарнатх), 3 в. до н. э.; Скульптуры и рельефы в храмах Аджанты, 2 в. до н. э. – 5 в.; Многофигурные рельефы на восточных воротах ступы (Санчи), 1 в. до н. э.; Статуя Будды (Таксиль), 2 в.; Скульптура «Гений с цветами» (Гадда), 3–4 вв.

Декоративно-прикладное искусство: Статуэтка жреца (Мо-хенджо-Даро), 3–2 тыс. до н. э.; Бронзовая статуэтка «Танцующая девушка» (Мохенджо-Даро), 3 тыс. до н. э.; Детская игрушка (Хараппа); Шахматы (Хараппа), 3 тыс. до н. э.; Цилиндрические печати из г. Мохенджо-Даро, 3 тыс. до н. э.; Царские серьги эпохи правления Сатаваханов (Андхра-Прадеш), 1 в. до н. э.

Музыка: Музыка «рага».

Отражение искусства Древней Индии в культуре последующих эпох: **Р. Гилл.** «Танцующая девушка». Копия росписи пещеры Аджанты, 19 в.; **С. В. Сахарнов.** «Сказание о Раме, Сите и летающей обезьяне Хануме»; Традиционное театральное танцевальное представление катхакали; Музыка индийского кино; «Битлз» и индийская музыка; Реж. **Р. Мохан, Ю. Сако, К. Саски.** Мультфильм «Рамаяна. Легенда о царевиче Раме», 1992.

Искусство Древнего Китая: мудрость и созерцательность (2 ч)

Искусство Древнего Китая: красота в деталях. Влияние конфуцианства на развитие художественной культуры Китая. Литературное наследие Конфуция. Искусство каллиграфии. Поэтизация природного мира в живописи на свитках. Изобретательность в декоративно-прикладном искусстве (керамика, шелк). Бронзовые сосуды. Китайский фарфор – вершина декоративно-прикладного китайского искусства.

Монументальность архитектуры и скульптуры Древнего Китая. Великая Китайская стена как уникальный образец оборонительного зодчества. Погребальные комплексы. Образы воинов в подземном комплексе императора Цинь Шихуанди. Жилище с ярусными крышами как прообраз архитектуры культового и общественного назначения. Пагоды как образец храмовой архитектуры. Каменные врата Пайлоу.

Древние театрализованные представления Китая: «Игры со львами», «Шествие с драконом».

Беседа об особенностях древнекитайской художественной культуры.

Выполнение эскиза знака-символа в стиле китайских иероглифов.

Конкурс-исследование «Интересные истории и легенды о Великой Китайской стене» (групповая работа).

Выполнение эскиза (макета) древнекитайской пагоды (групповая работа) (материал по выбору).

Зарисовка одного из персонажей театрализованного представления Древнего Китая. Обсуждение работ.

Проект-исследование «Какие достижения культуры Древнего Китая использует современный человек» (групповая работа).

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: Подземный комплекс императора Цинь Шихуанди, 3 в. до н. э.; Великая Китайская стена, 3 в. до н. э. – 17 в.; Пагода Суньюэсы у горы Суншань, 6 в.; Пайлоу (Шаолинь), 5 в.

Живопись: **Ван Сичжи.** «Письмо после снега» (копия), 4 в. до н. э.; «Всадник верхом на драконе», 5–3 вв. до н. э.; «Дама с драконом и фениксом»; **Гу Кайчжи.** «Фея реки Ло», «Наставления старшей придворной дамы», 4 в.

Скульптура: Бронзовая статуя человека (Саньсиндуй), 12 в. до н. э.; «Терракотовая армия» Цинь Шихуанди, 3 в. до н. э.; Терракотовые статуэтки девушек, 3 в. до н. э.

Декоративно-прикладное искусство: Китайские иероглифы на панцире черепахи, 2 тыс. до н. э.; Керамические сосуды Яншао, 3 тыс. до н. э.; Бронзовые сосуды, 2 тыс. до н. э.; Модель китайского жилого дома. Глазурованная керамика, 1–2 вв.

Литература: **Цао Чжи.**

Фея реки Ло».

Отражение искусства Древнего Китая в культуре последующих эпох: **К. Дебюсси.** «Пагоды» («Эстамп № 1»); Китайская традиционная музыка; Шествия с драконом и цирковые танцы китайских «львов»; **У Гуаньчжун.** «Великая стена», 1986.

Раздел 4

АТЛАНТЫ И КАРИАТИДЫ: ИСКУССТВО ДРЕВНЕЙ ГРЕЦИИ

(9 ч)

Художественная фантазия крито-микенского искусства (1 ч)

Загадочная цивилизация Древнего Крита. Лабиринты дворцового комплекса в Кноссе. Циклопические стены Древних Микен и Тиринфа.

Многообразие сюжетов фресковой живописи – обряды и праздники, природный и животный мир, образ человека.

Особенности декоративно-прикладного искусства крито-микенского периода: керамическая посуда, ритоны, двусторонние боевые топоры (лабрисы), ювелирные изделия.

Легенда о Минотавре: переосмысление крито-микенских сюжетов и образов в культуре последующих эпох.

Беседа – обсуждение основных тем крито-микенского изобразительного искусства.

Конкурс-исследование «Лабиринты дворцовых комплексов: прошлое и настоящее».

Подготовка видеоряда памятников архитектуры крито-микенского периода (в разных ракурсах и разных временных отрезках).

Зарисовка одного из предметов декоративно-прикладного искусства (ритон, лабрис и др.).

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: Кносский дворец (о. Крит), 2 тыс. до н. э.; Дворец Феста (о. Крит), 2 тыс. до н. э.; Дворец в Тиринфе, 13 в. до н. э.; Львиные ворота (Микены), 14 в. до н. э.; Гробница Агамемнона (Микены), 14 в. до н. э.

Живопись: Фреска «Синяя птица» (Кносский дворец), 16 в. до н. э.; Фреска «Игры с быком» (Кносский дворец), 16 в. до н. э.; Фреска «Дамы в голубом» (Кносский дворец), сер. 2 тыс. до н. э.; Фреска «Морская экспедиция» (Западный дом, о. Фера), сер. 2 тыс. до н. э.; Фреска «Микенянка» (Микены), 13 в. до н. э.

Декоративно-прикладное искусство: Керамические вазы (Фест), ок. 1850–1700 гг. до н. э.; Маска Агамемнона (Микены), 14 в. до н. э.; Ваза с воинами (Микены), 13 в. до н. э.; Псевдоамфора из гробницы (о. Кос), 12 в. до н. э.; Орнаментированные золотые минойские лабрисы, 16–14 вв. до н. э.; Ритон в виде головы быка, ок. 15 в. до н. э.

Отражение крито-микенского искусства в культуре последующих эпох: **А. Г. Снежко-Блоцкая.** Анимационный фильм «Лабиринт. Подвиги Тесея».

Древнегреческая архитектура: образец для грядущих столетий (2 ч)

Ордерная система в древнегреческой архитектуре. Эстетические и конструктивные особенности дорического, ионического и коринфского ордеров. Универсальный характер классической архитектуры, основанной на ордерной системе.

Греческий храм – идеал красоты и гармонии в архитектуре. Афинский акрополь как эстетическая доминанта города. Система архитектурной композиции всего ансамбля и его основные сооружения. Замысел и планировка Эрехтейона.

Использование элементов классических ордеров в современной архитектуре.

Зарисовка древнегреческих ордеров (дорического, ионического, коринфского).

Проект-исследование «Элементы древнегреческих ордеров в архитектуре моего города (столицы)».

Беседа на тему «Акрополь как культурный центр древнегреческого города».

Выполнение эскиза-схемы одного из древнегреческих храмов.

Художественно-иллюстративный материал

Храм Аполлона (Коринф), 6 в. до н. э.; Храм Геры-1 (Пестум), 6 в. до н. э.; Храм Посейдона (Пестум), 5 в. до н. э.; Архит. **Иктин** и **Калликрат**. Парфенон, 5 в. до н. э.; Афинский акрополь, 5 в. до н. э.; Архит. **Калликрат**. Храм Ники Аптерос, 5 в. до н. э.; Эрехтейон (Афинский акрополь), 5 в. до н. э.; Архит. **Мнесикл**. Пропилеи Афинского акрополя, 5 в. до н. э.; Храм Аполлона (Бассы), 5 в. до н. э.; Руины храма Зевса Олимпийского (Афины), 6 в. до н. э. – 2 в. н. э.; Алтарь Зевса (Пергам), 2 в. до н. э.

Отражение древнегреческого искусства в культуре последующих эпох: Республиканский Дворец культуры профсоюзов (Минск), 20 в.; (Главпочтамт (Минск), 20 в.; Гомельский областной драматический театр, 20 в.

Изобразительное искусство Древней Греции (2 ч)

Образ человека в скульптуре Древней Греции. Древнегреческий идеал человека. Тема человека – основная тема искусства. Архаические коры. Прекрасные божества в древнегреческой скульптуре. Образ человека в скульптуре Древней Греции. Поиск идеальных пропорций тела человека. Взаимоотношения скульптуры и архитектуры. Виды рельефа и его художественная специфика.

Керамические изделия Древней Греции. Керамика древних греков: многообразие форм посуды. Чернофигурная и краснофигурная греческая вазопись. Особенности орнаментального искусства.

Отражение тем и сюжетов изобразительного искусства Древней Греции в художественной культуре последующих времен.

Беседа на тему «Особенности изображения человека в древнегреческом искусстве».

Составление галереи древнегреческих скульптурных произведений, в которых воплощен образ человека.

Выполнение эскиза древнегреческой вазы (форма по выбору).

Художественно-иллюстративный материал

Скульптура: Статуя коры, 6 в. до н. э.; Мосхофор («несущий теленка»), 6 в. до н. э.; Скульпт. **Мирон**. «Дискобол», «Афина в споре с Марсием», 5 в. до н. э.; Скульпт. **Фидий и его ученики**. «Посейдон, Аполлон и Артемида», «Всадники» с фриза Парфенона, 5 в. до н. э.; Рельеф «Панафинейское шествие», «Юноши с гидриями» (под рук. **Фидия**), 5 в. до н. э.; «Дельфийский возничий» (Дельфийское святилище Аполлона), 5 в. до н. э.; Скульпт. **Пракситель**. «Гермес с младенцем Дионисом», «Голова Афродиты», 4 в. до н. э.; «Ника Самофракийская», 4 в. до н. э.; Скульпт. **Леохар**. «Артемида с ланью», 4 в. до н. э.; Стела Гегесо (служанка и госпожа), 4 в. до н. э.; «Венера Милосская», 3–2 вв. до н. э.; Скульпт. **Агесандр, Полидор, Афинадор**. «Лаокоон и его сыновья», 1 в. до н. э.; Фрагмент фриза алтаря Зевса «Битва богов и гигантов», 2 в. до н. э.; Скульпт. **Полиевкт**. «Демосфен», 3 в. до н. э.

Декоративно-прикладное искусство: **Клитий.** Чернофигурный кратер («Ваза Франсуа»), 6 в. до н. э.; Чернофигурная чаша «Дионис в ладье», 6 в. до н. э.; Чернофигурная гидрия, 5 в. до н. э.; Краснофигурная амфора «Кифарист», 6 в. до н. э.; Краснофигурный скифос «Приам с дарами просит Ахилла отдать ему тело Гектора», 5 в. до н. э.; **Эксекий.** Чернофигурная амфора «Ахилл и Аякс за игрой в шашки», ок. 5 в. до н. э.; Краснофигурная амфора «Снаряжение воина», ок. 5 в. до н. э.; Белый лекиф «Умерший воин сидит перед своим надгробием в присутствии пришедшего почтить его память родственника», 5 в. до н. э.; Оттиск с эллинистической печати «Греческий скульптор за работой», 1 в. до н. э.

Отражение древнегреческого искусства в культуре последующих эпох: Краснофигурная роспись как объект вдохновения для **Пабло Пикассо:** антропоморфные вазы (вазы-головы, керамика, 1950–1960-е гг.).

Чудеса света в Древней Греции (1 ч)

Архитектурные сооружения, вошедшие в перечень семи чудес свет: Храм Артемиды Эфесской, гробница царя Мавсола, Фаросский маяк.

Скульптуры, вошедшие в перечень семи чудес света: статуя Зевса в Олимпии (скульптор **Фидий**) и статуя Гелиоса (Колосс Родосский).

Современные реконструкции архитектурных сооружений и произведений скульптуры, вошедших в перечень семи чудес света.

Беседа на тему «Что такое «чудеса света»».

Зарисовка одного из произведений Древней Греции, которое вошло в перечень чудес света.

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: Храм Артемиды Эфесской, 4 в. до н. э. (реконструкция); Гробница царя Мавсола (Галикарнас), 4 в. до н. э. (реконструкция); Александрийский маяк (о. Фарос), 3 в. до н. э. (реконструкция).

Скульптура: Скульпт. **Фидий.** Статуя Зевса (Олимпия), 5 в. до н. э.; Статуя Гелиоса, 3 в. до н. э.

Отражение древнегреческого искусства в культуре последующих эпох: Известные мавзолеи последующих эпох.

Гармония мысли и слова: литература Древней Греции (1 ч)

Истоки литературы. Циклы мифов как отражение проблем и мечтаний жителей Древней Греции (троянский и аргосский циклы). Эпические поэмы «Илиада» и «Одиссея» Гомера. Особенности древнегреческой лирики.

Крылатые выражения (идиомы и фразеологизмы), связанные с особенностями древнегреческой художественной культуры.

Сюжеты древнегреческой литературы в современной культуре.

Конкурс на выразительное чтение отрывков из «Илиады» («Одиссеи») Гомера (гекзаметр).

Составление словаря древнегреческих устойчивых словосочетаний и идиом.

Зарисовка древнегреческого литературного героя (по выбору).

Художественно-иллюстративный материал

Литература: **Гомер.** «Илиада» (сюжет), «Одиссея» (сюжет), 8 в. до н. э.; **Архилох.** Лирическая поэзия (по выбору), 7 в. до н. э.; **Каллин.** Элегия (по выбору), 7 в. до н. э.; **Тиртей.** Элегия (по выбору), 7 в. до н. э.; **Сапфо.** Лирическая поэзия (по выбору), 7 в. до н. э.; **Эринна.** Лирическая поэзия (по выбору), 4 в. до н. э.; **Эзоп.** Басня (по выбору).

Декоративно-прикладное искусство: «Алкей и Сапфо», роспись вазы, 5 в. до н. э.; Краснофигурная ваза «Одиссей и сирены», 5 в. до н. э.

Архитектура: Библиотека (Александрия), 3 в. до н. э. (реконструкция); Библиотека (Пергам), 2 в. до н. э. (реконструкция).

Отражение древнегреческого искусства в культуре последующих эпох: **А. С. Кончаловский.** Телевизионный фильм «Одиссея»; **Е. А. Гинзбург.** Фильм-мюзикл «Веселая хроника опасного путешествия»; **А. Г. Снежко-Блоцкая.** Анимационный фильм «Аргонавты»; **М. Богданович.** «Калі зваліў дужы Геракл у пыл Антэя»; **К. Крапива.** «Мурашка і Жук»; Современные фразеологизмы, отражающие особенности древнегреческой культуры.

Театр и музыка Древней Греции (2 ч)

Древнегреческая драма. Сущность жанра трагедии. Сюжеты и образы древнегреческих трагедий. Основные темы и образы древнегреческих комедий. Комедии Аристофана.

Игры-соревнования как основа музыкального и театрального искусства Древней Греции. Игры-соревнования как способ выявления победителей в спорте и искусстве. Древнегреческие музыкальные инструменты. Особенности музыкальных состязаний. Организация театральных представлений. Строительство театральных сооружений в Древней Греции. Актерская игра, оформление спектаклей.

Влияние древнегреческого театра на развитие мирового театрального искусства.

Чтение отрывков из произведений Эсхила, Аристофана. Обсуждение сюжетов.

Инсценировка сюжета мифа (по выбору).

Инсценировка отрывка древнегреческой пьесы (по выбору).

Выполнение трагической или комической маски древнегреческого актера в технике бумажной пластики.

Проект-исследование «Музыкальные инструменты Древней Греции».

Художественно-иллюстративный материал

Литература: **Эсхил.** Трагедии «Персы», «Прометей прикованный» (сюжет), 5 в. до н. э.; **Аристофан.** Комедии «Птицы», «Лягушки» (сюжет), 5 в. до н. э.

Архитектура: Театр Диониса (Афины), 5–4 вв. до н. э.; Античный театр (Приена), 5 в. до н. э.; Античный театр (Дельфы), 4 в. до н. э.; Античный театр (Эпидавр), 4 в. до н. э.

Скульптура: Римская копия древнегреческого рельефа «Комедиограф Менандр с комедийными масками», 1 в. до н. э.

Декоративно-прикладное искусство: Чернофигурная амфора с бегунами, 6 в. до н. э.; Чернофигурный сосуд «Прометей, терзаемый орлом», 6 в. до н. э.; Роспись вазы «Актеры с масками», 5 в. до н. э.; Роспись вазы «Поединок Ареса с Гефестом в присутствии Геры», 4–3 вв. до н. э.; Стенка античного саркофага с изображением драматурга и музы трагедии; Роспись вазы «Музыкальный урок», 6 в. до н. э.; Краснофигурная роспись чаши «Женщина, играющая на авлосе», 5 в. до н. э.; Роспись сосуда «Орфей и фракийцы», 5 в. до н. э.; Роспись вазы «Музыкант, играющий на авлосе», 5 в. до н. э.; Краснофигурная роспись вазы «Кифаред», 5 в. до н. э.; Чернофигурная роспись амфоры «Хор на ходулях», 5 в. до н. э.; Театральные билеты-жетоны из бронзы, 4–2 вв. до н. э.; Дельфийский камень с гимном Аполлону, 2 в. до н. э.

Отражение древнегреческого искусства в культуре последующих эпох: **С. Е. Ставцева.** Эскиз костюма к пьесе «Лягушки», 20 в.; **Д. В. Романеева.** Иллюстрации к комедии «Птицы», 21 в.; **Дж. Рейнольдс.** Портрет Сары Сиддонс в образе музы трагедии, 1783; Спектакль «Прометей прикованный», Театр Школы-студии при МХАТе им. А. П. Чехова, 2014.

Раздел 5

ИСКУССТВО ДРЕВНЕГО РИМА: ПОСЛАНИЕ В БУДУЩЕЕ

(7 ч)

Искусство этрусков: предшественники великих римлян (1 ч)

Художественная культура этрусков как предшественница искусства Древнего Рима. Загадки и тайны культуры этрусков. Архитектура и декор этрусских гробниц. Росписи

гробниц. Погребальная скульптура: саркофаги и каноны. Шедевры этрусских мастеров в терракоте и бронзе.

Художественные идеи этрусков в современном искусстве.

Беседа на тему «Легенда о Ромуле и Рэме: загадки истории».

Составление устного рассказа: «Как выглядели этруски» (на основании произведений изобразительного и декоративно-прикладного искусства).

Проект-исследование «Народы, населявшие Апеннинский полуостров, и их вклад в культуру Древнего Рима».

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: Порто дель Арко в Вольтерре, 2 в. до н. э.; Гробница Тумула в Цере, 6 в. до н. э.

Живопись: Фрагмент росписи гробницы Триклиния «Музыкант» (Тарквиния), 5 в. до н. э.; Роспись гробницы Львов «Музыканты и танцоры» (Тарквиния), 5 в. до н. э.; Фрагмент росписи гробницы Охоты и Рыбной ловли (Тарквиния), 5 в. до н. э.

Скульптура: Аполлон из храма Аполлона (Вейи), ок. 5 в. до н. э.; Бронзовая статуя «Химера», 5 в. до н. э.

Декоративно-прикладное искусство: Треножник с котлом из гробницы Барберини (Палестина), ок. 7 в. до н. э.; Военное снаряжение из гробницы Воина в Ланувии около Рима, 5 в. до н. э.; Каноны (погребальные урны), 7–6 вв. до н. э.; Этрусское зеркало, 4 в. до н. э.

Отражение древнегреческого искусства в культуре последующих эпох: Этрусские каноны как источник вдохновения художников 2-й половины 20 в. (**П. Пикассо** и др.).

Преимственность и новаторство в архитектуре Древнего Рима (2 ч)

Архитектура Древнего Рима: новаторство, величие и инженерное мастерство.

Градостроительство и рациональность организации городской жизни. Изобретение римлянами нового строительного материала – бетона. Римский форум как центр общественно-политической жизни. Осмысление арочно-сводчатой конструкции. Содружество архитекторов и инженеров: строительство виадуков, акведуков, мощеных дорог. Триумфальные арки и колонны. Общественные фонтаны.

Выдающиеся постройки Древнего Рима. Римский Пантеон – «храм всех богов». Колизей – одно из величайших архитектурных сооружений Древнего Рима. Колонна Траяна, своеобразие рельефов. Композиционные особенности Форума Траяна. Римские термы как места для культурного отдыха и занятий спортом. Художественное оформление комплекса терм Каракаллы.

Использование достижений древнеримских архитекторов в современной мировой культуре.

Беседа на тему «Древний Рим – энциклопедия архитектуры».

Подготовка видеоряда архитектурных сооружений Древнего Рима (в разных ракурсах и разных временных отрезках).

Зарисовка-реконструкция римского Пантеона (Колизея).

Проект-исследование «Мотивы древнеримского зодчества в архитектуре моей страны».

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: Аппиева дорога, конец 4 в. до н. э.; Мост Фабриция через Тибр, 62 г. до н. э.; Табуларий на Римском форуме, 78 г. до н. э. (графическая реконструкция); Форум Юлия Цезаря, 6 в. до н. э. – нач. 2 в. н. э.; Форум Траяна, 112–113 гг.; Храм Геркулеса на Бычьем форуме, 2 в. до н. э.; Храм Весты в Тиволи (под Римом), 1 в. до н. э.; Храм Пантеон (Рим), 118–125 гг.; Триумфальная арка Тиберия (Оранж, Франция), 14–37 гг.; Триумфальная арка Тита (Рим), 81 г.; Амфитеатр Флавиев (Колизей, Рим), 70–80 гг. н. э.; Триумфальная арка императора Константина в Риме, 315 г.; Гардский мост (Франция), сер. 1 в.; Акведук в Сеговии (Испания), 1 в.; Термы Каракаллы (Рим), 3 в.

Отражение древнеримского искусства в культуре последующих эпох: Триумфальные арки (Париж, Москва, Санкт-Петербург); Конструкция спортивных арен и мест для зрителей на современных стадионах; Бытовые удобства современных жилищ.

Изобразительное искусство Древнего Рима (2 ч)

Портретный жанр в скульптуре Древнего Рима. Индивидуализация в римской скульптуре. Бюст и статуя как основные формы древнеримского портрета. Конный монумент Марку Аврелию: особенности трактовки художественного образа. Специфика семейного портрета Древнего Рима. Отражение моды в древнеримских скульптурных портретах. Античные камеи на границе скульптуры и декоративно-прикладного искусства: техника создания и основные сюжеты.

Своеобразие техник монументальной живописи. Фреска и мозаика. Мозаики римских терм. Сюжетное разнообразие изображений, найденных в Помпеях. Стили настенных росписей в Помпеях.

Использование достижений изобразительного искусства Древнего Рима в культуре последующих эпох.

Беседа на тему «Реалистичность древнеримского скульптурного портрета».

Составление скульптурной портретной галереи выдающихся деятелей Древнего Рима.

Выполнение творческой работы «Фантазия на тему древнеримской живописи» (материал по выбору).

Проект-исследование «Мода Древнего Рима».

Художественно-иллюстративный материал

Живопись: Мозаика «Магнат», 3 в. до н. э.; Портрет Септимия Севера с семьей, 2 в. н. э.; «Обучение Ахилла». Фреска из базилики в Геркулануме, 1 в.; Вилла Мистерий. «Мистерия, посвященная культу Диониса» (Помпеи), 1 в. до н. э.; Портрет старого римлянина, 1 в. до н. э.; Портрет Юлия Цезаря, 1 в. н. э.; Настенная роспись «Петух, клюющий виноград» (Геркуланум), 1 в. н. э.; Фреска «Натюрморт» (Помпеи), 63–79 г.; Роспись виллы «Пастух с козами» (Боскотреказе), 50-е гг. н. э. «Фреска виллы Боскореале» (в жанре идеального пейзажа), 1 в. до н. э.; Мозаики из виллы Адриана (Тиволи), 2 в.; Мозаика «Битва Александра с Дарием» (Помпеи), 2 в. до н. э.

Скульптура: Статуя из Прима Порта «Император Август», ок. 20 г.; Бюст неизвестного мужчины, 4–3 вв. до н. э.; Статуя римлянина с бюстами предков, 1 в. до н. э.; Бюст Ливии, 1 в.; Бюст Веспасиана, 1 в.; Бюст императора Тиберия, 1 в.; Голова императора Нерона, 1 в.; Бюст Марка Аврелия, 2 в.; Голова императора Траяна, 2 в.; Бюст императора Адриана, 2 в.; Бюст Каракаллы, 3 в.; Конная статуя императора Марка Аврелия, 2 в.

Декоративно-прикладное искусство: Камень «Орел с пальмовой ветвью и венком», 1 в. н. э.; Камень Гонзага, 3 в. до н. э.; Серебряный бюст Луция Вера в доспехах из Маренго, 150–160-е гг.; Мраморный стол (Помпеи), 1 в.

Отражение древнеримского искусства в культуре последующих эпох: **Рене Лалик.** Ювелирные украшения (имитация камеи в стекле, интерпретация мотивов фресок и мозаик в мелкой пластике), нач. 20 в.; Памятник Всеславу Чародею (под рук. **А. Прохорова**) (Полоцк, Беларусь).

Литература, музыка и театр в Древнем Риме (2 ч)

Золотой век литературы в Древнем Риме. Влияние искусства древних греков и этрусков на развитие древнеримской культуры. «Энеида» Вергилия и оды Горация как воплощение римских этико-эстетических идеалов. «Метаморфозы» Овидия как мифологическая энциклопедия.

Театр и музыка в Древнем Риме. Музыкальные инструменты и изображения музыкантов. Истоки театрального искусства в Древнем Риме. Особенности

древнеримской театральной архитектуры. Римская драматургия. Отличие древнеримского театра от древнегреческого.

Крылатые выражения (идиомы и фразеологизмы), связанные с особенностями древнеримской художественной культуры.

Выразительное чтение отрывков из произведений Вергилия, Горация, Овидия.

Сравнение древнегреческого и древнеримского театров. Обсуждение.

Проект-исследование «Что обозначает это выражение?» («любовь слепа», «бумага все терпит», «белая ворона», «с ног до головы» и др.) (групповая работа).

Инсценировка отрывка из комедии Плавта (по выбору).

Художественно-иллюстративный материал

Архитектура: Театр Помпея на Марсовом поле (Рим), 55–52 гг. до н. э.; Театр Марцелла (Рим), 14 г. до н. э.; Театр в Араузионе (реконструкция), 1 в. до н. э. – 1 в.

Скульптура: Рельеф «Сцена из трагедии»; Рельеф «Сцена из римской комедии», 2 в.

Изобразительное искусство: Мозаика «Театральная сцена» (Помпеи), 1 в.; Мозаика «Поэт Вергилий пишет «Энеиду»» (рядом музы Клио и Мельпомена), 3 в.; Мозаика «Актеры готовятся к представлению».

Литература: **Вергилий.** «Энеида» (отрывок по выбору); **Гораций.** Ода «К музы»; **Овидий.** «Метаморфозы» (отрывок по выбору); **Плавт.** «Кубышка» (сюжет).

Отражение древнеримского искусства в культуре последующих эпох: Современные фразеологизмы, отражающие особенности древнеримской культуры.

Повторение и обобщение. Творческий проект (2 ч)

Художественная культура первобытного общества.

Искусство Древнего Египта.

Искусство Древнего Востока.

Особенности развития художественной культуры Античности.

Влияние художественной культуры древних цивилизаций на развитие художественной культуры последующих эпох.

Выставка работ (проектов) учащихся.

Презентация и защита работ (проектов).

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

В результате освоения содержания учащиеся должны:

иметь представление:

об особенностях развития искусства первобытных времен, Древнего Египта, Древнего Востока, Античности;

особенностях развития национальной культуры на белорусских землях первобытного общества;

знать:

содержание понятий «искусство», «виды искусства», «жанры искусства», «миф», «символ», «канон»;

основные средства художественной выразительности в различных видах искусства и особенности их воплощения в рамках изучаемых временных периодов;

основные произведения искусства первобытного общества, древних цивилизаций, Античности;

уметь:

определять тему художественного произведения;

дифференцировать художественные произведения по видам и жанрам искусства;

соотносить художественные произведения с изучаемым историческим периодом;

высказывать и обосновывать свое отношение к произведению искусства;

воплощать художественный образ в различных видах художественно-творческой деятельности;

владеть:
навыками поиска и критического отбора искусствоведческой информации в источниках различного типа;
минимальными навыками анализа произведения искусства.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

**МАСТАЦТВА
(айчынная і сусветная мастацкая культура)**

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбны прадмет «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» ва ўзаемадзеянні з іншымі гуманітарнымі прадметамі ўносіць важкі ўклад у развіццё духоўна-маральных, эмацыянальных і творчых якасцей асобы; спрыяе самавызначэнню і самарэалізацыі падрастаючага пакалення ў сучасным свеце.

Мэта вывучэння прадмета «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» – фарміраванне мастацкай культуры асобы ў працэсе творчага асваення свету мастацка-эстэтычных каштоўнасцей.

Дасягненне названай мэты прадугледжвае рашэнне наступных **задач**:
развіццё каштоўнасных і маральна-этычных якасцей асобы;
фарміраванне ведаў пра разнастайнасць з’яў у мастацкай культуры;
фарміраванне ўменняў успрымання, інтэрпрэтацыі і ацэнкі мастацкіх твораў;
развіццё эмацыянальна-вобразнага мыслення, творчых здольнасцей;
фарміраванне мастацкага густу і патрэбнасці ў зносінах з творами мастацтва;
пашырэнне вопыту самастойнай мастацка-творчай дзейнасці.

У аснову праграмы пакладзены наступныя тэарэтычныя палажэнні:

аб вобразнай прыродзе мастацтва. Мастацкі вобраз – мэта і вынік мастацка-творчай дзейнасці. Унікальнасць мастацкага вобраза выяўляецца з дапамогай розных сродкаў і матэрыялаў (слова, гук, інтанацыя, рытм, малюнак, колер, пластыка, міміка, мантаж і інш.) і раскрываецца ў працэсе ўспрымання твораў мастацтва, якія маюць яркую эмацыянальна-сэнсавую і каштоўнасную накіраванасць;

пераемнасці мастацкай адукацыі. Змест вучэбнага прадмета «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» заснаваны на сістэме ведаў, атрыманых вучнямі на ўроках вучэбных прадметаў «Выяўленчае мастацтва», «Музыка», і забяспечвае магчымасць працягваць вывучэнне мастацкай культуры на наступных узроўнях адукацыі;

варыятыўнасці мастацкай адукацыі. Выяўляецца ў прадстаўленні настаўніку шырокіх магчымасцей выбару адукацыйных стратэгий і педагогічнага інструментарыя ў навучанні;

актыўным удзеле вучняў у мастацка-творчай дзейнасці. Неабходна не толькі пры засваенні сумы ведаў пра вывучаемую мастацкую з’яву, але і ў розных відах практычнай мастацка-творчай дзейнасці, якія ўмацоўваюць сацыяльна-прыкладную ролю вучэбных заняткаў па прадмеце;

дыдактычнай мэтазгоднасці. У працэсе пабудовы і канструявання зместу вучэбнага прадмета ўлічваліся агульнадыдактычныя прынцыпы (нагляднасці, паслядоўнасці,

культураадпаведнасцi, даступнасцi, адпаведнасцi ўзроставым асаблiвасцям вучняў) i прынцыпы педагогiкi мастацтва (полiмастацкасцi, полiкультурнасцi, дыялагiчнай прыроды твора мастацтва).

Змест вучэбнай праграмы пабудаваны **на аснове кампетэнтнаснага падыходу**. З пазiцый кампетэнтнаснага падыходу ён адрознiваецца большай iнтэграванасцю, каштоўнасна-сэнсавай i практыка-арыентаванай скiраванасцю. Веды, уменнi i навыкi застаюцца ў складзе гэтых патрабаванняў, але з мэты адукацыi яны ператвараюцца ў сродак развiцця чалавека, якi расце. Якасць кампетэнтнаснай падрыхтоўкi вучня забяспечваецца яго ўключэннем у актыўную мастацка-творчую дзейнасць i вызначаецца па зменах i прыросце ў сацыяльна-асобасным развiццi вучняў.

У адпаведнасцi з кампетэнтнасным падыходам вучнi павiнны авалодаць наступнымi **групамi кампетэнцый**:

асобасныя:

здольнасць арыентавацца ў сучасным полiкультурным свеце i адаптавацца да яго ўмоў;

гатоўнасць да зносiн са з'явамі культуры i стварэння новых мастацкiх вобразаў;

здольнасць пазнаваць, асвойваць i транслiраваць традыцыi i дасягненнi сусветнай мастацкай культуры, айчыннай культуры ў кантэксце сусветнай;

здольнасць i гатоўнасць да самапазнання, самаразвiцця, самавызначэння i канструявання iндывiдуальнай адукацыйнай траекторыi;

метапрадметныя:

пазнавальныя – здольнасць да самастойнай пазнавальнай дзейнасцi (пастаноўка мэты, аналіз, арганiзацыя, планаванне, самаацэнка, рэфлексiя) у працэсе асваення, прысваення i стварэння мастацкiх каштоўнасцей;

камунiкатыўныя – здольнасць i гатоўнасць камунiкаваць з тымi, хто акружае; уменне ўступаць у дыялог (палiлог) з культурнымi з'явамі, мастацкiмі творамі;

iнфармацыйныя – здольнасць i гатоўнасць да пошуку, аналізу, адбору, пераўтварэння, захавання i апрацоўкi вучэбнай iнфармацыi з дапамогай сучасных iнфармацыйных тэхналогiй;

рэгулятыўныя – здольнасць эмацыянальнай самарэгуляцыi, самаацэнкi i самакантролю ў адукацыйнай i рэальнай жыццёвай сiтуацыi; гатоўнасць усвядомленага кiравання сваiмi паводзiнамі i дзейнасцю ў адукацыйнай i рэальнай жыццёвай сiтуацыi;

прадметныя:

веданне твораў мастацтва сусветнай i айчыннай культуры;

веданне спецыяльнай тэрміналогii i ключавых паняццяў, выразных сродкаў мастацтваў;

авалоданне вопытам асваення свету мастацкай культуры ў разнастайнасцi вiдаў, жанраў i стыляў;

здольнасць i гатоўнасць да пазнання, адрознiвання, аналізу i iнтэрпрэтацыi мастацкага вобраза;

здольнасць да творчага ўвасаблення мастацкага вобраза ў самастойнай мастацка-творчай дзейнасцi.

Змест вучэбнай праграмы «Мастацтва (айчынная i сусветная мастацкая культура)» для VII класа структураваны ў адпаведнасцi з **гiсторыка-храналагiчным прынцыпам**, якi дазваляе сiстэматызаваць ход развiцця мастацкай культуры. Пры гэтым у праграме выдзелены спецыфiчныя характарыстыкi кожнай гiстарычнай эпохi, а таксама каштоўнасныя асновы розных нацыянальных школ, у тым лiку i беларускай школы на ўсiх этапах яе развiцця.

Мастацка-iлюстрацыйны матэрыял, прапанаваны да вывучэння ў VII класе, структураваны на аснове прынцыпу вылучэння культурных дамінант гiстарычных эпох. Дадзены прынцып дазваляе пашырыць магчымасцi асваення мастацкiх характарыстык твораў мастацтва, акцэнтуючы ўвагу вучняў не на колькасцi помнiкаў мастацкай культуры, а на эмацыянальна-вобразным складальнiку разглядаемых твораў мастацтва.

Рэалiзацыя дадзенага прынцыпу магчыма дзякуючы выкарыстанню мастацкiх твораў, адабраных у адпаведнасцi:

- з мастацка-эстэтычнымi i каштоўнаснымi якасцямi;
- сацыякультурным кантэкстам айчынай i суветнай мастацкай культуры;
- тэматыкай вучэбнай праграмы;
- узроставымi асаблiвасцямi i магчымасцямi вучняў.

Вучэбная праграма «Мастацтва (айчынная i суветная мастацкая культура)» для VII класа ўключае наступныя раздзелы: «У пошуках прыгажосцi: мастацтва першабытных часоў», «Мастацтва, застылае на тысячагоддзi: Старажытны Егiпет», «Мастацтва праз тысячы гадоў: Старажытны Усход», «Атланты i карыятыды: мастацтва Старажытнай Грэцыi», «Мастацтва Старажытнага Рыма: пасланне ў будучыню».

Мастацкая культура беларускiх зямель разглядаецца ў неад'емнай сувязi з суветнай мастацкай культурай.

Вывучэнне вучэбнага прадмета «Мастацтва (айчынная i суветная мастацкая культура)» у VII класе прадугледжвае фармiраванне ў вучняў больш глыбокiх уяўленняў пра мастацкiя стылi, кiрункі, нацыянальныя школы; асваенне больш складаных мастацтвазнаўчых паняццяў; паглыбленне ведаў пра сродкi мастацкай выразнасцi; пашырэнне дзейнасцi па ўспрыманнi i творчай iнтэрпрэтацыi мастацкiх твораў.

Асаблiвасцю вучэбнай праграмы для VII класа з'яўляецца ўключэнне ў змест кожнага раздзела твораў сучаснага мастацтва. Гэта дазволiць сфармiраваць у вучняў уменне распазнаваць элементы мастацтва мiнулых стагоддзяў у мастацкай культуры наступных эпох.

На вывучэнне айчынай i суветнай мастацкай культуры ў VII класе вучэбным планам адводзiцца 35 гадзiн з разлiку 1 вучэбная гадзiна на тыдзень.

Тэмы кожнага з раздзелаў вучэбнай праграмы «Мастацтва (айчынная i суветная мастацкая культура)» з'яўляюцца прыкладнымi. У адпаведнасцi з логiкай пабудовы навучальнага матэрыялу настаўнiк мае магчымасць самастойна вызначаць ключавыя змястоўныя лiнii раздзела; выбiраць мастацкiя творы, адпаведныя абранай стратэгii; вызначаць паслядоўнасць iх вывучэння.

Кожная тэма вучэбнай праграмы забяспечана мастацкiм матэрыялам у шырокім дыяпазоне. Рэкамендуемы спіс мастацкiх твораў з'яўляецца прыкладным. Настаўнiк мае права:

- карэкцiраваць спіс твораў мастацтва на падставе мастацкiх пераваг вучняў, тэхнiчных i метадычных магчымасцей установы адукацыi;
- вызначаць i вар'iраваць паслядоўнасць i колькасць разглядаемых відаў мастацтва, мастацкiх твораў;
- выбiраць методыку навучання;
- вызначаць мастацка-педагагiчныя акцэнтi, глыбiню i шырыню спасцiжэння мастацкага вобраза.

Пры планаваннi вучэбных заняткаў, выбары мастацкiх твораў i методык iх вывучэння важна ўлiчваць iнтэрэсы вучняў, якiя маюць непасрэдны вопыт наведвання розных краiн свету, знаёмства з нацыянальнымi традыцыямi, культурнымi з'явамі i мастацкiмi дасягненнямi iншых народаў.

У праграме ўлiчваецца жыццёвы вопыт вучняў, прадугледжваецца магчымасць разнастайных форм яго выражэння ў самастойнай мастацка-творчай дзейнасцi.

Прапанаваныя да кожнай тэмы вiды дзейнасцi маюць рэкамендацыйны характар.

Прыярытэтнымi формамi атэстацыi з'яўляюцца самастойныя работы i праекты вучняў, у якiх прад'яўляюцца вынiкi iх дзейнасцi ў працэсе ўспрымання, iнтэрпрэтацыi i стварэння мастацкiх твораў.

Важнае месца на вучэбным занятку айчынай i суветнай мастацкай культуры займае працэс эмацыянальна-вобразнага ўспрымання мастацкага твора, неабходнай умовай арганiзацыi якога з'яўляецца выкарыстанне якасных рэпрадукцый, аўдыя- i вiдэазапісаў.

Вялiкае значэнне для ўспрымання вучнямi твораў мастацтва мае наведванне iмi музеяў, мастацкiх галерэй, выстаў, тэатраў, палацава-паркавых комплексаў, запаведнiкаў,

мастацкіх майстэрняў; арганізацыя экскурсій, сустрэч з яркімі прадстаўнікамі культуры – архітэктарамі, мастакамі, скульптарамі, музыкамі, пісьменнікамі, акцёрамі і інш.

У працэсе навучання настаўнік мае магчымасць вар’іраваць віды ўрокаў (урокі-экскурсіі, вандроўкі, творчыя лабараторыі, турніры і інш.), выкарыстоўваць інфармацыйныя сродкі навучання, шырока ўжываць актыўныя метады навучання, сучасныя адукацыйныя тэхналогіі.

Выкарыстанне тэхналогій вучэбных праектаў (даследчых, інфармацыйных, творчых, прыкладных, гульнявых) накіравана на развіццё самастойнасці, асабістай ініцыятывы вучняў. Тэхналогіі навучання ў супрацоўніцтве дазваляць сканструяваць адносіны ўзаемнай адказнасці паміж удзельнікамі адукацыйнага працэсу з дапамогай розных тэхнік рашэння мастацка-камунікатыўных задач. Ужыванне тэхналогій развіцця крытычнага мыслення пашырыць праблемнае поле вучэбнага занятку, створыць умовы для фарміравання ўласных крытэрыяў ацэнкі мастацкага тэксту, генерыравання і адстойвання ўласных меркаванняў у галіне культуры і антыкультуры.

Апошнія ўрокі навучальнага года прысвечаны паўтарэнню і абагульненню вывучанага матэрыялу. Падагульняльныя ўрокі могуць праводзіцца з прымяненнем гульнявых тэхналогій (віктарына, конкурс і інш.); у форме прэзентацыі і абароны праектаў (індывідуальных, групавых); у форме дэманстрацыі і абароны партфолія індывідуальных дасягненняў.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

(35 гадзін)

Раздзел 1

У ПОШУКАХ ПРЫГАЖОСЦІ: МАСТАЦТВА ПЕРШАБЫТНЫХ ЧАСОЎ

(5 гадзін)

Мастацтва першабытнай эпохі: пасланне нашчадкам (1 гадзіна)

З’яўленне мастацтва. Сінкрэтызм першабытнай культуры. Сувязь першабытнага мастацтва і вераванняў. Міф – аснова першабытных уяўленняў пра свет. Шлях ад пераймання прыроды да творчасці. Першыя наскальныя выявы як праява творчай дзейнасці першабытнага чалавека. Выявы слядоў рук.

Сюжэты і вобразы першабытнага мастацтва як універсальная аснова сусветнай мастацкай культуры.

Дыскусія на тэму «Чаму папулярныя міфы».

Вуснае сачыненне на тэму «Міф пра...» (знак задзяяка, назву горада, ракі).

Выкананне малюнка (тэма на выбар) у стылістыцы першабытнага мастацтва.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Роспісы пячоры Ласко (Францыя), палеаліт; Прыклады грабенъчата-ямкавай керамікі, неаліт; Каралі з Дольніх Вестаніц (Паўднёвая Маравія, Чэхія), палеаліт; Малюнкі «макарона» з пячоры Альтаміра (Іспанія), палеаліт; Прыклады адбіткаў рук у пячорах палеаліту; Наскальныя малюнкі (піктаграмы, гравіроўка) («Пячора тысячы мамантаў», Руфіньяк, Францыя), палеаліт; Сунгірскі конік (Уладзімірская вобл., Расія), 25–30 тыс. да н. э.; «Бізон, які аблізвае свой бок» (пячора Ла-Мадлен, Францыя), каля 17–20 тыс. да н. э.; Галава жывёлы на абломку аленевага рога (пячора Пекарна, каля г. Брно, Чэхія), 15–8 тыс. да н. э.

Адлюстраванне першабытнага мастацтва ў культуры наступных эпох: Р. Кіплінг. «Кошка, которая гуляла сама по себе»; Янка Маўр. «Чалавек ідзе»; П. Клее. «Смерць і агонь», 1940; Б. Бартак. «Варварскае алегра»; І. Ф. Стравінскі. Балет «Вясна свяшчэнная» («Вясновая варажба. Скокі фарсух»).

Сюжэты і вобразы першабытных выяў (1 гадзіна)

Скульптурныя выявы жывёл як частка рытуалу. Натуралістычнасць і праўдзівасць выяў у пячорных роспісах і малюнках.

Увасабленне вобраза чалавека ў скульптуры. Палеалітычныя Венеры як сімвал урадлівасці. Ідалы як частка рытуальнай прасторы. Феномен і загадка кікладскіх ідалаў. Вобраз чалавека ў роспісах пячор. Сюжэты палявання, выгану жывёлы, танца ў пячорных роспісах.

Актуальнасць галоўных тэм мастацтва ад першабытнасці да нашых дзён.

Параўнанне асаблівасцей увасаблення вобраза жывёлы і чалавека (на выбар) у творах мінулага і сучаснасці.

Выкананне жывапіснай кампазіцыі з выявай адной або некалькіх жывёл у стылістыцы наскальнага жывапісу.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Выява жывёл на сценах пячор Шавэ і Ласко (Францыя), палеаліт; «Алені, якія пераходзяць праз раку», гравіроўка на розе (грот Лартэ, Францыя), неаліт; Скульптура «Мядзведзь» (пячора Мантэспан, Францыя), палеаліт; Прыклады палеалітычных Венер, палеаліт; Венера з Касцёнак (Расія), палеаліт; Вялікі Шыгірскі ідал (Свярдлоўская вобл., Расія), мезаліт; Ідалы з Кікладскіх астравоў, фрагменты роспісаў (цясніна Тасілін-Аджэр, Алжыр), 6–2 тыс. да н. э.

Адлюстраванне першабытнага мастацтва ў культуры наступных эпох: Г. Мур. «Маці і дзіця», 1930-я гг.; Р. Кіплінг. Казка «Как было написано первое письмо».

Асваенне прасторы: зараджэнне архітэктуры (1 гадзіна)

Узаемадзеянне чалавека з навакольнай прасторай. Асаблівасці першабытных архітэктурных першаэлементаў. Жыллё першабытнага чалавека. Зямлянкі, паўзямлянкі. Стаянкі, паселішчы, гарадзішчы: кампазіцыйная структура, асаблівасці жылля і ўмацаванняў. Першыя спробы будаўніцтва.

Культавая архітэктура. Пахаванні: грабніцы і курганы.

Мегалітычныя збудаванні (менгіры, дальмены, кромлехі).

Стонхендж: загадкі і версіі паходжання.

Конкурс на найбольш цікавую версію паходжання (прызначэння) дальменаў (групавая работа).

Параўнанне архітэктурных збудаванняў першабытнай эпохі ў розных рэгіёнах.

Выкананне эскізнага малюнка сучаснага дома з элементамі жылля першабытнага чалавека.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Менгіры (Францыя), неаліт; Дальмены (Заходні Каўказ), неаліт; Дальмены (Францыя), неаліт; Кромлех Стонхендж (Англія), 3–2 тыс. да н. э.; Вішапы (Аждаха-юрт, Гегамскі хрыбет, Арменія), каля 2 тыс. да н. э.

Адлюстраванне першабытнага мастацтва ў культуры наступных эпох: Э. Д'Эрвілы. Аповесць «Прыгоды дагістарычнага хлопчыка»; Музей валуноў (Мінск).

Мастацтва першабытных часоў на беларускіх землях

(2 гадзіны)

Мастацтва першабытных часоў на беларускіх землях. Мастацтва першабытных часоў як адлюстраванне светапогляду першабытнага чалавека. Прыклады старажытнай пластыкі са стаянак на тэрыторыі Беларусі. Увасабленне вобразаў жывёлы і чалавека ў вырабах з косці і дрэва. Арнаментаваныя керамікі. Творы ювелірнага мастацтва.

Паганская культура на беларускіх землях. Культавыя збудаванні і манументальная скульптура. Мастацкая культура этнічных супольнасцей крывічоў, дрыгавічоў і радзімічаў. Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва: ювелічныя вырабы, дробная пластыка.

Працы сучасных мастакоў-керамістаў, жывапісцаў, натхнёныя ўзорамі старажытнага мастацтва і беларускай міфалогіяй.

Складанне апавядання-апісання вобразаў Вялеса, Перуна, Ярылы і інш.

Гутарка на тэму «У якіх абрадах ці святах я ўдзельнічаў».

Выкананне эскіза цацкі або бірулькі (матэрыял і тэхніка на выбар) на матывах зааморфнай пластыкі.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Пластыка і гравіроўка: Гравіраваныя арнаментам пласціны з палеалітычнай стаянкі Юравічы; Гравіраваная костка з выявай жывёлы з мезалітычнай стаянкі Азёрнае; Неалітычная гравіраваная выява чалавека са стаянкі Азёрнае-2; Прадметы, знойдзеныя на неалітычнай стаянцы Асавец (статуэткі лася, змейкі, галава ка-чачкі, антрапаморфныя выявы з косці і дрэва); Каменныя статуі канца 1 тыс. н. э.: Шклоўскі ідал, Слонімскі ідал, Даўгінаўскі ідал.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Фрагменты керамікі старажытных археалагічных культур на тэрыторыі Беларусі; Арнаментаваныя кераміка і прылады працы бронзавага веку; Упрыгажэнні жалезнага веку з меднага сплаву: фібулы, лунніцы, бранзалеты і інш.

Упрыгажэнні племянных аб'яднанняў канца 1 тыс. н. э.: скроневыя кольцы, фібулы, грыўні і інш.; Металічныя і касцяныя падвескі ў выглядзе жывёл; Упрыгажэнні са шкла.

Збудаванні і манументальная скульптура: Палеалітычнае жыллё на стаянцы Юравічы; Гарадзішчы жалезнага веку (гарадзішча Нікадзімава і інш.); Культавае збудаванне на возеры Янава.

Адлюстраванне першабытнага мастацтва ў культуры наступных эпох: Матывы старажытнага мастацтва і міфалогіі ў працах сучасных мастакоў.

Раздзел 2

МАСТАЦТВА, ЗАСТЫЛАЕ НА ТЫСЯЧАГОДДЗІ: СТАРАЖЫТНЫ ЕГІПЕТ

(4 гадзіны)

Царства вечнасці: сюжэты і вобразы ў выяўленчым мастацтве Старажытнага Егіпта

(3 гадзіны)

Ідэі вечнага жыцця ў старажытнаегіпецкай архітэктуры. Рытуальна-магічныя асновы мастацтва Старажытнага Егіпта. Старажытнаегіпецкія грабніцы. Піраміды ў Гізе – найстаражытнейшыя архітэктурныя помнікі Егіпта. Статуя сфінкса ў комплексе пірамід. Храмы Амона-Ра ў Карнаку і Луксоры: мастацкі вобраз і асаблівасці кампазіцыі.

Сюжэты і вобразы ў выяўленчым мастацтве Старажытнага Егіпта. Мастацкі канон у выяўленчым мастацтве Старажытнага Егіпта. Манументальнасць у жывапісных і скульптурных творах. Адлюстраванне рэальнага жыцця і прадметнага свету ў роспісе грабніц. Памінальныя статуі як лепшыя ўзоры старажытнаегіпецкага партрэта. Статуі пісараў. Асаблівасці старажытнаегіпецкага рэльефу.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Старажытнага Егіпта. Напрамкі дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва Старажытнага Егіпта: кераміка, фаянс, шкларобства, разьба па камені і дрэве. Выдатныя творы мастацкіх рамёстваў – посуд, адзенне, упрыгажэнні і амулеты. Мастацкія скарбы грабніцы Тутанхамона.

Праявы асаблівасцей старажытнаегіпецкага мастацтва ў мастацкай культуры наступных эпох.

Складанне партрэтнай галерэі старажытнаегіпецкіх багоў.

Падрыхтоўка прэзентацыі на тэму «Падарожжа па Егіпце», або «Дзе я хацеў бы пабываць у Егіпце».

Замалёўка-рэканструкцыя храма Амона-Ра ці інш.

Складанне табліцы «Асаблівасці мастацкага канону ў старажытнаегіпецкім мастацтве».

Выкананне аб'ёмнай фігуркі сфінкса (матэрыял на выбар).

Замалёўка фігуры фараона ў адпаведнасці з канонам (тэхніка на выбар).

Выкананне эскіза прадмета дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва (посуду, мэблі і інш.) у стылістыцы старажытнаегіпецкіх майстроў.

Праект-даследаванне «Якія дасягненні старажытнаегіпецкай культуры выкарыстоўвае сучасны чалавек» (групавая работа).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Архітэктура: Піраміда фараона Джосера (Сакара), 28 ст. да н. э.; Піраміды Хеопса, Хефрэна і Мікерына (Гіза), 27 ст. да н. э.; Вялікі Сфінкс фараона Хефрэна (Гіза), 27 ст. да н. э.; Храм царыцы Хатшэпсут (Дэйр эль-Бахры), 15 ст. да н. э.; Храм Амона (Карнак), 15–13 стст. да н. э.; Храм Амона (Луксор), 15 ст. да н. э.; Алея сфінксаў (Карнак), 15–13 стст. да н. э.

Жывапіс: Выявы бога Асірыса. Фрагменты з «Кнігі мёртвых», 16–11 стст. да н. э.; Папірус Ані. «Суд Асірыса», 16–11 стст. да н. э.; Роспіс з грабніцы «Паляванне ў нільскіх зарасніках» (Фівы), 15–14 стст. да н. э.; Роспіс з грабніцы «Егіпцянка», 14 ст. да н. э.; Малюнкі на астраканах; Роспіс з грабніцы Хнумхатэпа «Збор пладоў» (Бэні-Хасан), 20 ст. да н. э.; Роспіс у грабніцы «Егіпецкія сяляне, якія збіраюць папірус» (Дэйр эль-Медынэ); Роспіс з грабніцы Хнумхатэпа «Кармленне антылоп» (Бэні-Хасан), 20 ст. да н. э.

Скульптура: Статуя фараона Хефрэна (Гіза), 27 ст. да н. э.; Статуі Рахатэпа і яго спадарожніцы Нафрэт (Мейдум), 3 тыс. да н. э.; Статуя Ранафера з грабніцы ў Сакары, 3 тыс. да н. э.; Рэльеф «Дойлід Хесіра», 3 тыс. да н. э.; «Нубійскія воіны», драўляныя скульптуры з грабніцы ў Асьюце, 3–2 тыс. да н. э.; Статуя пісара Каі (Сакара), 25 ст. да н. э.; Рэльефы грабніцы Ці і Птахатэпа ў Сакары, 3 тыс. да н. э.; Рэльеф «Жураўлі» (Сакара), 3 тыс. да н. э.; Скульптурны партрэт карліка Сенэба з сям'ёй; Статуі фараона Аменхатэпа III (Фівы), 15 ст. да н. э.; Статуя Хатшэпсут з храма ў Дэйр эль-Бахры, 15 ст. да н. э.; Рэльеф «Эхнатон з сям'ёй» (Ахет-Атон), 14 ст. да н. э.; Рэльеф «Дачка Эхнатона з мужам» (Ахет-Атон), 14 ст. да н. э.; **Тутмес.** Бюст царыцы Неферціці (Ахет-Атон), 14 ст. да н. э.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Ваза, размаляваная тэракота, 4 тыс. да н. э.; Каменная пасудзіна ў выглядзе качкі, 21–18 стст. да н. э.; Пектараль Сенусерта III, 19 ст. да н. э.; Падвеска з выявай жука скарабея, 20–18 стст. да н. э.; Бранзалеты фараона Рамсеса II, 15 ст. да н. э.; Пектараль «Месячная ладдзя, якая плыве па возеры з лілеямі», 14 ст. да н. э.; Куфэрак з грабніцы Тутанхамона (Фівы), 14 ст. да н. э.; Алебастровая пасудзіна з грабніцы Тутанхамона (Фівы), 14 ст. да н. э.; Залаты трон Тутанхамона, 14 ст. да н. э.; Залатая пахавальная маска Тутанхамона (Фівы), 14 ст. да н. э.; Сандалі фараона Тутанхамона, 14 ст. да н. э.; Фаянсавая статуэтка «Гіпапатам», 21–20 стст. да н. э.; Фаянсавая «талерка Нуна» з выявай вадзяных лілей і масак багіні Хатхор, 15 ст. да н. э.; Керамічная пляшка з вадою ў форме казы, 16–15 ст. да н. э.; Шклянны флакон, 2 тыс. да н. э.

Адлюстраванне старажытнаегіпецкага мастацтва ў культуры наступных эпох: Сеўрская фарфоровая мануфактура. Егіпецкі сервіз, 1802–1804 гг.; **Архіт. П. А. Арышаў, В. С. Васількоўскі, скульп. П. П. Сакалоў.** Егіпецкі мост (Санкт-Пецярбург); **Архіт. Г. У. Заборскі, В. А. Кароль, скульп. З. І. Азгур, А. А. Бембель, А. К. Глебаў, С. І. Селіханаў.** Манумент Перамогі (абеліск) (Мінск), 1954.

Загадкі Старажытнага Егіпта: літаратура і музыка (1 гадзіна)

Старажытнаегіпецкая міфалогія. Старажытнаегіпецкія апавяданні і казкі. Рэлігійныя гімны і павучанні як асноўныя жанры літаратуры. Нараджэнне пісьменства. Іерогліфы – аснова старажытнаегіпецкага пісьменства.

Узаемазвязь музычнага мастацтва з рэлігійнымі абрадамі, масавымі святкаваннямі. Музычныя інструменты.

Выявы пісараў і музыкаў у скульптуры і жывапісе.

Гутарка – абмеркаванне ладу жыцця егіпцяніна старажытных часоў.

Мастацкі пераказ старажытнаегіпецкага міфа (на выбар) з выкарыстаннем ілюстрацый (групавая работа).

Конкурс на лепшы малюнак егіпецкіх іерогліфаў (матэрыял на выбар).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Скульптура: Рэльеф «Пісары з інструментамі для пісьма»; Стэла егіпецкай прынцэсы Неферэціябет з грабніцы з іерогліфамі (Гіза), каля 25 ст. да н. э.; Рэльеф «Сляпы арфіст» з грабніцы Па-Атэн-емхеба (Сакара), сяр. 3 тыс. да н. э.

Жываніс: Роспіс з грабніцы Рэхміра «Музыкі» (Фівы), 15 ст. да н. э.; Роспіс з грабніцы Нахта «Сляпы арфіст» (Фівы), 15 ст. да н. э.

Літаратура: Папірус «Сказанне Сінухэ» (сюжэт), 20–17 стст. да н. э.; Папірус «Сказка о потерпевшем кораблекрушение» (сюжэт), 20–17 стст. да н. э.

Адлюстраванне старажытнаегіпецкага мастацтва ў культуры наступных эпох: Егіпецкая «Сказка о потерпевшем кораблекрушение» як сюжэтная аснова казкі «Семь путешествий Синдбада-морехода».

Раздзел 3

МАСТАЦТВА ПРАЗ ТЫСЯЧЫ ГАДОЎ: СТАРАЖЫТНЫ УСХОД

(8 гадзін)

Фантастычныя вобразы ў мастацтве Месапатаміі (3 гадзіны)

Шумеры: цывілізацыя гліны. Архітэктура шумераў: палацы, храмавыя вежы-зікураты. Скульптура: выявы жывёл, багоў, цароў. Майстэрства рамеснікаў у працы з глінай, камнем, каштоўнымі матэрыяламі. Развіццё пісьменства і літаратура. «Эпас о Гильгамеше» – найстаражытнейшы твор літаратуры, паэма пра сяброўства і подзвігі. Музыкальныя інструменты шумераў – сведчанне найстаражытнейшай музыкальнай культуры.

Мастацтва Вавілона: «брама бога». Шумерскае і вавілонскае мастацтва: пераемнасць традыцый. Стэлы як помнікі манументальнага мастацтва. Круглыя скульптуры. Асаблівасці новававілонскай архітэктуры. Стварэнне найбуйнейшага гарадскога і палацава-храмавага комплексу. Цуд свету «Вісячыя сады». Сінтэз архітэктуры і дэкаратыўнага мастацтва. Творы дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва.

Мастацтва Асірыі – адлюстраванне ваеннай сілы і ўлады кіраўнікоў. Гарады і царскія палацы Асірыі. Сюжэты дэкаратыўных рэльефаў: сцэны бітваў, палявання, прыдворнага жыцця. Статуі асірыйскіх цароў. Выявы рэальных і фантастычных жывёл у асірыйскім мастацтве. Творы дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва: ювелірныя ўпрыгажэнні, разьба па слановай косці, вышыўка.

Чытанне фрагментаў «Эпаса о Гильгамеше» ў перакладзе М. С. Гумілёва. Абмеркаванне асноўных сюжэтных ліній.

Замалёўка-рэканструкцыя зікурата ва Уры, «Вісячых садоў» ці інш.

Гутарка на тэму «Што запазычылі вавілоняне ў культуры шумераў».

Падрыхтоўка прэзентацыі «Выявы жывёл у мастацтве Вавілона».

Вуснае сачыненне на тэму «Значэнне Ніневійскай бібліятэкі».

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Архітэктура: Зікурат (Ур), 21 ст. да н. э.; Зікурат Этэменанкі (рэканструкцыя), 7 ст. да н. э.; Палац Ашурнасірапала II у Кальху (Німрудзе); Палац Саргона II (Дур-Шарукін), 8 ст. да н. э.; Панарама Вавілона (рэканструкцыя); «Вісячыя сады» (варыянты рэканструкцыі) (Вавілон); Макет «Дарога Працэсій»; Стэла цара Хамурапі, 18 ст. да н. э.; Стэла цара Ашурнаса II; ірапала II; Вароты багіні Іштар (Вавілон), 6 ст. да н. э. (рэканструкцыя); Гарады Дур-Шарукін і Ніневія (рэканструкцыі); Вароты Ніневіі (рэканструкцыя).

Скульптура: «Стэла каршуноў», 3 тыс. да н. э.; Галава Саргона Вялікага (Ніневія), 23 ст. да н. э.; Статуя Гудзея, кіраўніка Лагаша, 22 ст. да н. э.; Медная статуэтка цара Ур-Намы – будаўніка зікурата (Ур), 3 тыс. да н. э.; Храмавая фігурка чыноўніка Эбіх-іля з Мары; 3 тыс. да н. э.; Статуя багіні Іштар (Мары), 18 ст. да н. э.; Партрэт цара Хамурапі,

18 ст. да н. э.; Рэльеф «Чалавек з казлянем» з палаца цара Саргона II (Дур-Шарукін), 8 ст. да н. э.; Рэльеф «Воін, які вядзе каня» з палаца Саргона II (Дур-Шарукін), 8 ст. да н. э.; Статуі крылатых быкоў – шэду – з палаца цара Саргона II (Дур-Шарукін), 8 ст. да н. э.; Рэльефныя ўпрыгажэнні з Паўночнага палаца Ніневіі; Рэльеф «Вялікае львінае паляванне», 7 ст. да н. э.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Цыліндрычная пячатка Саргона, 1–3 тыс. да н. э.; «Гільгамеш змагаецца з быком». Адбітак з цыліндрычнай пячаткі, 3 тыс. да н. э.; Штандар з Ура, 26 ст. да н. э.; Арфа, 3 тыс. да н. э.; Элементы касцюма царыцы Пуабі, каля 26 ст. да н. э.; Вяява жывёл на Варотах багіні Іштар (Вавілон), 6 ст. да н. э.

Літаратура: Прысвячальны надпіс на каменнай табліцы з Шумера, 25 ст. да н. э.; «Эпас о Гильгамеше» (сюжэт), 18–17 стст. да н. э.

Адлюстраванне мастацтва Месапатаміі ў культуры наступных эпох: **П. Брэйгель Старэйшы.** «Вавілонская вежа», 1563; **Р. Сілверберг.** «Царь Гильгамеш» (сюжэт); **С. Лем.** «Гигамеш» (сюжэт).

Мастацтва Старажытнага Ірана – усаўленне магутнасці цара і яго дзяржавы (1 гадзіна)

Вытокі стылю старажытнаіранскага (ахеменідскага) выяўленчага мастацтва. Своеасаблівае выкарыстанне ў Старажытным Іране мастацкай спадчыны розных культур. Парадная палацавая архітэктур. Сюжэты каменных рэльефаў: культавыя і прыдворныя цырымоніі, чароды воінаў і даннікаў. Тэхнікі гравіроўкі і чаканкі. Зааморфныя і раслінныя матывы ў ювелірных вырабах. Разныя каменныя пячаткі.

Гутарка на тэму «Сюжэты і вобразы ў мастацтве Старажытнага Ірана».

Праект-даследаванне «Якія дасягненні культуры Двурэчча выкарыстоўвае сучасны чалавек» (групавая работа).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Архітэктур: Грабніца цара Кіра, 6 ст. да н. э.; Скальныя грабніцы цара Дарыя і яго пераемнікаў (Накш-і-Рустам), 5 ст. да н. э.; Палацы ў Персепалі і Сузах, 6–4 стст. да н. э.

Скульптура: Рэльефныя кампазіцыі ў палацы Артаксеркса I (Персепаль); Калона ў Палацы ў Сузах, 4 ст. да н. э.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Залаты рытон, 5 ст. да н. э.; Залаты бранзалет з галовамі грыфонаў, 5–4 стст. да н. э.; Кінжал з ручкай у выглядзе львоў, 5–4 стст. да н. э.

Ідэалы прыгажосці ў мастацтве Старажытнай Індыі (2 гадзіны)

Культура Хараны як калыска мастацтва Старажытнай Індыі. Планіроўка гарадоў Хараны, асноўныя тыпы збудаванняў. Ганчарнае мастацтва. Каменныя пячаткі з выявамі жывёл і фантастычных істот. Вобраз чалавека ў скульптуры. Ювелірнае мастацтва.

Мастацтва Старажытнай Індыі. Роля рэлігіі ў развіцці культуры Старажытнай Індыі. Літаратурныя помнікі Старажытнай Індыі як крыніца ведаў пра яе мастацкую культуру. «Сказание о Раме» як адзін з самых папулярных сюжэтаў індыйскага мастацтва. Культавая архітэктур Старажытнай Індыі. Будыйскія Ступы як захавальнікі свяшчэнных каштоўнасцей. Пячорныя храмы чайцы. Каменныя калоны Стамбха. Вяявы святочных шэсцяў і цырымоній ва ўнутраным і знешнім убранні храмаў. Вобразы багоў і жывёл у скульптуры. Ювелірнае мастацтва і вырабы з бронзы.

Старажытныя абрады і святы ў сучаснай культуры Індыі.

Гутарка на тэму «Адрозненне архітэктур Хараны ад архітэктур іншых краін Старажытнага свету».

Чытанне і пераказ сюжэта «Сказання о Раме». Абмеркаванне асноўных сюжэтных ліній.

Замалёўка старажытнаіндыйскага свята. Абмеркаванне работ.

Стварэнне эскіза пакрывала з індыйскімі дэкаратыўнымі матывамі (сланы, узор «індыйскі агурок» і інш.). Абмеркаванне работ.

Праект-даследаванне «Якія дасягненні культуры Старажытнай Індыі выкарыстоўвае сучасны чалавек» (групавая работа).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Архітэктура: Руіны г. Харапа і Махенджа-Дара; Ступа (Санчы), 3 ст. да н. э.; Храмава-пячорны комплекс (Карлі), 2 ст. да н. э.; Храмава-пячорны комплекс (Аджанта), 2 ст. да н. э. – 5 ст.

Жывапіс: Фрэскі Аджанты, 2 ст. да н. э. – 5 ст.

Скульптура: Ільвіная капітэль з калоны Ашокі (Сарнатх), 3 ст. да н. э.; Скульптуры і рэльефы ў храмах Аджанты, 2 ст. да н. э. – 5 ст.; Шматфігурныя рэльефы на ўсходняй браме ступы (Санчы), 1 ст. да н. э.; Статуя Буды (Таксіль), 2 ст.; Скульптура «Геній з кветкамі» (Гада), 3–4 стст.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Статуэтка жраца (Махенджа-Дара), 3–2 тыс. да н. э.; Бронзавая статуэтка «Дзяўчына, якая танцуе» (Махенджа-Дара), 3 тыс. да н. э.; Дзіцячая цацка (Харапа); Шахматы (Харапа), 3 тыс. да н. э.; Цыліндрычныя пячаткі з г. Махенджа-Дара, 3 тыс. да н. э.; Царскія завушніцы эпохі праўлення Сатаваханаў (Андхра-Прадэш), 1 ст. да н. э.

Музыка: Музыка «рага».

Адлюстраванне мастацтва Старажытнай Індыі ў культуры наступных эпох:
Р. Гіл. «Дзяўчына, якая танцуе». Копія роспісу пячоры Аджанты, 19 ст.; **С. В. Сахарноў.** «Сказанне о Раме, Сите и летающей обезьяне Хануме»; Традыцыйнае тэатральна-танцавальнае прадстаўленне катхакалі; Музыка індыйскага кіно; «Бітлз» і індыйская музыка; Рэж. **Р Мохан, Ю Сако, К. Саскі.** Мультфільм «Рамаяна. Легенда пра царэвіча Раму», 1992.

Мастацтва Старажытнага Кітая: мудрасць і сузіральнасць
(2 гадзіны)

Мастацтва Старажытнага Кітая: прыгажосць у дэталях. Уплыў канфуцыянства на развіццё мастацкай культуры Кітая. Літаратурная спадчына Канфуцыя. Мастацтва каліграфіі. Паэтызацыя прыроднага свету ў жывапісе на скрутках. Вынаходлівасць у дэкаратыўна-прыкладным мастацтве (кераміка, шоўк). Бронзавыя пасудзіны. Кітайскі фарфор – вяршыня дэкаратыўна-прыкладнага кітайскага мастацтва.

Манументальнасць архітэктуры і скульптуры Старажытнага Кітая. Вялікая Кітайская сцяна як унікальны ўзор абарончага дойлідства. Пахавальныя комплексы. Вобразы воінаў у падземным комплексе імператара Цынь Шыхуандзі. Жыллё з яруснымі дахамі як правобраз архітэктуры культавага і грамадскага прызначэння. Пагады як узор храмавай архітэктуры. Каменная брама Пайлоў.

Старажытныя тэатралізаваныя прадстаўленні Кітая: «Гульні з ільвамі», «Шэсце з цмокам».

Гутарка пра асаблівасці старажытнакітайскай мастацкай культуры.

Выкананне эскіза знака-сімвала ў стылі кітайскіх іерогліфаў.

Конкурс-даследаванне «Цікавыя гісторыі і легенды пра Вялікую Кітайскую сцяну» (групавая работа).

Выкананне эскіза (макета) старажытнакітайскай пагады (групавая работа) (матэрыял на выбар).

Замалёўка аднаго з персанажаў тэатралізаванага прадстаўлення Старажытнага Кітая. Абмеркаванне работ.

Праект-даследаванне «Якія дасягненні культуры Старажытнага Кітая выкарыстоўвае сучасны чалавек» (групавая работа).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Архітэктура: Падземны комплекс імператара Цынь Шыхуандзі, 3 ст. да н. э.; Вялікая Кітайская сцяна, 3 ст. да н. э. – 17 ст.; Пагада Сун'юэсы ля гары Суншань, 6 ст.; Пайлоў (Шаалінь), 5 ст.

Жывапіс: **Ван Січжы.** «Ліст пасля снегу» (копія), 4 ст. да н. э.; «Коннік верхам на цмоку», 5–3 стст. да н. э.; «Дама з цмокам і феніксам»; **Гу Кайчжы.** «Фея ракі Ло», «Павучанні старэйшай прыдворнай дамы», 4 ст.

Скульптура: Бронзавая статуя чалавека (Саньсіндуй), 12 ст. да н. э.; «Тэракотавая армія» Цынь Шыхуандзі, 3 ст. да н. э.; Тэракотавыя статуэткі дзяўчат, 3 ст. да н. э.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Кітайскія іерогліфы на панцыры чарапахі, 2 тыс. да н. э.; Керамічныя пасудзіны Яншаа, 3 тыс. да н. э.; Бронзавыя пасудзіны, 2 тыс. да н. э.; Мадэль кітайскага жылога дома. Паліваная кераміка, 1–2 стст.

Літаратура: **Цао Чжы.** «Фея реки Ло».

Адлюстраванне мастацтва Старажытнага Кітая ў культуры наступных эпох: **К. Дэбюсі.** «Пагады» («Эстамп № 1»); Кітайская традыцыйная музыка; Шэсці з цмокам і цыркавыя танцы кітайскіх «ільвоў»; **У Гуаньчжун.** «Вялікая сцяна», 1986.

Раздзел 4

АТЛАНТЫ І КАРЫЯТЫДЫ: МАСТАЦТВА СТАРАЖЫТНАЙ ГРЭЦЫІ (9 гадзін)

Мастацкая фантазія крыта-мікенскага мастацтва (1 гадзіна)

Загадкавая цывілізацыя Старажытнага Крыта. Лабірынты палацавага комплексу ў Кносе. Цыклапічныя сцены Старажытных Мікен і Тырынфа.

Разнастайнасць сюжэтаў фрэскавага жывапісу – абрады і святы, прыродны і жывёльны свет, вобраз чалавека.

Асаблівасці дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва крыта-мікенскага перыяду: керамічны посуд, рытоны, двухбаковыя баявыя сякеркі (лабрысы), ювелірныя вырабы.

Легенда пра Мінатаўра: пераасэнсаванне крыта-мікенскіх сюжэтаў і вобразаў у культуры наступных эпох.

Гутарка – абмеркаванне асноўных тэм крыта-мікенскага выяўленчага мастацтва.

Конкурс-даследаванне «Лабірынты палацавых комплексаў: мінулае і сучаснасць».

Падрыхтоўка відэаашэрага помнікаў архітэктуры крыта-мікенскага перыяду (у розных ракурсах і розных часавых адрэзках).

Замалёўка аднаго з прадметаў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва (рытон, лабрыс і інш.).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Архітэктура: Кноскі палац (в. Крыт), 2 тыс. да н. э.; Палац Фэста (в. Крыт), 2 тыс. да н. э.; Палац у Тырынце, 13 ст. да н. э.; Ільвіныя вароты (Мікены), 14 ст. да н. э.; Грабніца Агамемнана (Мікены), 14 ст. да н. э.

Жывапіс: Фрэска «Сіняя птушка» (Кноскі палац), 16 ст. да н. э.; Фрэска «Гульні з быком» (Кноскі палац), 16 ст. да н. э.; Фрэска «Дамы ў блакітным» (Кноскі палац), сяр. 2 тыс. да н. э.; Фрэска «Марская экспедыцыя» (Заходні дом, в. Фера), сяр. 2 тыс. да н. э.; Фрэска «Мікенянка» (Мікены), 13 ст. да н. э.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Керамічныя вазы (Фэст), каля 1850–1700 гг. да н. э.; Маска Агамемнана (Мікены), 14 ст. да н. э.; Ваза з воінамі (Мікены), 13 ст. да н. э.; Псеўдаамфара з грабніцы (в. Кос), 12 ст. да н. э.; Арнаментаваныя залатыя мінойскія лабрысы, 16–14 стст. да н. э.; Рытон у выглядзе галавы быка, каля 15 ст. да н. э.

Адлюстраванне крыта-мікенскага мастацтва ў культуры наступных эпох: **А. Г. Сняжко-Блоцкая.** Анімацыйны фільм «Лабірынт. Подзвігі Тэсея».

Старажытнагрэчаская архітэктура: узор для будучых стагоддзяў (2 гадзіны)

Ордарная сістэма ў старажытнагрэчаскай архітэктуры. Эстэтычныя і канструктыўныя асаблівасці дарычнага, іанічнага і карынфскага ордараў. Універсальны характар класічнай архітэктуры, заснаванай на ордарнай сістэме.

Грэчаскі храм – ідэал прыгажосці і гармоніі ў архітэктуры. Афінскі акропаль як эстэтычная дамінанта горада. Сістэма архітэктурнай кампазіцыі ўсяго ансамбля і яго асноўныя збудаванні. Задума і планіроўка Эрэхтэёна.

Выкарыстанне элементаў класічных ордараў у сучаснай архітэктуры.

Замалёўка старажытнагрэчаскіх ордараў (дарычнага, іанічнага, карынафскага).

Праект-даследаванне «Элементы старажытнагрэчаскіх ордараў у архітэктуры майго горада (сталіцы)».

Гутарка на тэму «Акропаль як культурны цэнтр старажытнагрэчаскага горада».

Выкананне эскіза-схемы аднаго са старажытнагрэчаскіх храмаў.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Храм Апалона (Карынаф), 6 ст. да н. э.; Храм Геры-1 (Пестум), 6 ст. да н. э.; Храм Пасейдона (Пестум), 5 ст. да н. э.; Архіт. **Іктын і Калікрат.** Парфенон, 5 ст. да н. э.; Афінскі акропаль, 5 ст. да н. э.; Архіт. **Калікрат.** Храм Нікі Аптэрас, 5 ст. да н. э.; Эрэхтэён (Афінскі акропаль), 5 ст. да н. э.; Архіт. **Мнесікл.** Прапілеі Афінскага акропаля, 5 ст. да н. э.; Храм Апалона (Басы), 5 ст. да н. э.; Руіны храма Зеўса Алімпійскага (Афіны), 6 ст. да н. э. – 2 ст. н. э.; Алтар Зеўса (Пергам), 2 ст. да н. э.

Адлюстраванне старажытнагрэчаскага мастацтва ў культуры наступных эпох: Рэспубліканскі Палац культуры прафсаюзаў (Мінск), 20 ст.; Галоўпаштамт (Мінск), 20 ст.; Гомельскі абласны драматычны тэатр, 20 ст.

Выяўленчае мастацтва Старажытнай Грэцыі (2 гадзіны)

Вобраз чалавека ў скульптуры Старажытнай Грэцыі. Старажытнагрэчаскі ідэал чалавека. Тэма чалавека – асноўная тэма мастацтва. Архаічныя коры. Прыгожыя боствы ў старажытнагрэчаскай скульптуры. Вобраз чалавека ў скульптуры Старажытнай Грэцыі. Пошук ідэальных прапорцый цела чалавека. Узаемаадносіны скульптуры і архітэктуры. Віды рэльефу і яго мастацкая спецыфіка.

Керамічныя вырабы Старажытнай Грэцыі. Кераміка старажытных грэкаў: разнастайнасць форм посуду. Чорнафігурны і чырвонафігурны грэчаскі вазапіс. Асаблівасці арнаментальнага мастацтва.

Адлюстраванне тэм і сюжэтаў выяўленчага мастацтва Старажытнай Грэцыі ў мастацкай культуры наступных часоў.

Гутарка на тэму «Асаблівасці выявы чалавека ў старажытнагрэчаскім мастацтве».

Складанне галерэі старажытнагрэчаскіх скульптурных твораў, у якіх увасоблены вобраз чалавека.

Выкананне эскіза старажытнагрэчаскай вазы (форма на выбар).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Скульптура: Статуя коры, 6 ст. да н. э.; «Масхафор» («Той, хто нясе цяля»), 6 ст. да н. э.; Скульпт. **Мірон.** «Дыскабол», «Афіна ў спрэчцы з Марсіем», 5 ст. да н. э.; Скульпт. **Фідый і яго вучні.** «Пасейдон, Апалон і Артэміда», «Коннікі» (з фрыза Парфенона), 5 ст. да н. э.; Рэльеф «Панафінейскае шэсце», рэльеф «Юнакі з гідрыямі» (пад кір. **Фідыя**), 5 ст. да н. э.; «Дэльфійскі фурман» (Дэльфійскае свяцілішча Апалона), 5 ст. да н. э.; Скульпт. **Праксіцель.** «Гермес з немаўлём Дыянісам», «Галава Афрадыты», 4 ст. да н. э.; «Ніка Самафракійская», 4 ст. да н. э.; Скульпт. **Леахар.** «Артэміда з касуляю», 4 ст. да н. э.; Стэла Гегеса (служанка і спадарыня), 4 ст. да н. э.; «Венера Мілоская», 3–2 стст. да н. э.; Скульпт. **Агесандр, Палідор, Афінадор.** «Лаакаон і яго сыны», 1 ст. да н. э.; Фрагмент фрыза алтара Зеўса «Бітва багоў і гігантаў», 2 ст. да н. э.; Скульпт. **Паліеўкт.** «Дэмасфен», 3 ст. да н. э.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: **Клітый.** Чорнафігурны кратэгр («Ваза Франсуа»), 6 ст. да н. э.; Чорнафігурная чаша «Дыяніс у ладзі», 6 ст. да н. э.; Чорнафігурная гідрыя, 5 ст. да н. э.; Чырвонафігурная амфара «Кіфарыст», 6 ст. да н. э.; Чырвонафігурны скіфас «Прыям з дарамі просіць Ахілеса аддаць яму цела Гектара», 5 ст. да н. э.; **Эксекій.** Чорнафігурная амфара «Ахіл і Аякс за гульнёй у шашкі», каля 5 ст. да

н. э.; Чырвонафігурная амфара «Рыштунак воіна», каля 5 ст. да н. э.; Белы лекіф «Памерлы воін сядзіць перад сваім надмагільным помнікам у прысутнасці сваяка, які прыйшоў ушанаваць яго памяць», 5 ст. да н. э.; Адбітак з эліністычнай пячаткі «Грэчаскі скульптар за працай», 1 ст. да н. э.

Адлюстраванне старажытнагрэчаскага мастацтва ў культуры наступных эпох: Чырвонафігурны роспіс як аб'ект натхнення для **Пабла Пікаса**: антрапаморфныя вазы (вазы-галовы, кераміка, 1950–1960-я гг.).

Цуды свету ў Старажытнай Грэцыі (1 гадзіна)

Архітэктурныя збудаванні, якія ўвайшлі ў пералік сямі цудаў свету: Храм Артэміды Эфескай, грабніца цара Маўсола, Фароскі маяк.

Скульптуры, якія ўвайшлі ў пералік сямі цудаў свету: статуя Зеўса ў Алімпіі (скульптар Фідый) і статуя Геліяса (Калос Радоскі).

Сучасныя рэканструкцыі архітэктурных збудаванняў і твораў скульптуры, якія ўвайшлі ў пералік сямі цудаў свету.

Гутарка на тэму «Што такое «цуды свету»».

Замалёўка аднаго з твораў Старажытнай Грэцыі, які ўвайшоў у пералік цудаў свету.

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Архітэктурна: Храм Артэміды Эфескай, 4 ст. да н. э. (рэканструкцыя); Грабніца цара Маўсола (Галікарнас), 4 ст. да н. э. (рэканструкцыя); Александрыйскі маяк (в. Фарос), 3 ст. да н. э. (рэканструкцыя).

Скульптура: Скульпт. **Фідый**. Статуя Зеўса (Алімпія), 5 ст. да н. э.; Статуя Геліяса, 3 ст. да н. э.

Адлюстраванне старажытнагрэчаскага мастацтва ў культуры наступных эпох: Вядомыя маўзалеі наступных эпох.

Гармонія думкі і слова: літаратура Старажытнай Грэцыі (1 гадзіна)

Вытокі літаратуры. Цыклы міфаў як адлюстраванне праблем і мар жыхароў Старажытнай Грэцыі (траянскі і аргоскі цыклы). Эпічныя паэмы «Іліяда» і «Адысея» Гамера. Асаблівасці старажытнагрэчаскай лірыкі.

Крылатыя выразы (ідэёмы і фразеалагізмы), звязаныя з асаблівасцямі старажытнагрэчаскай мастацкай культуры.

Сюжэты старажытнагрэчаскай літаратуры ў сучаснай культуры.

Конкурс на выразнае чытанне ўрыўкаў з «Іліяды» («Адысеі») Гамера (гекзаметр).

Складанне слоўніка старажытнагрэчаскіх устойлівых словазлучэнняў і ідыём.

Замалёўка старажытнагрэчаскага літаратурнага героя (на выбар).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Літаратура: **Гамер**. «Іліяда» (сюжэт), «Адысея» (сюжэт), 8 ст. да н. э.; **Архілох**. Лірычная паэзія (на выбар), 7 ст. да н. э.; **Калін**. Элегія (на выбар), 7 ст. да н. э.; **Тыргэй**. Элегія (на выбар), 7 ст. да н. э.; **Сапфо**. Лірычная паэзія (на выбар), 7 ст. да н. э.; **Эрына**. Лірычная паэзія (на выбар), 4 ст. да н. э.; **Эзоп**. Байка (на выбар).

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: «Алкей і Сапфо», роспіс вазы, 5 ст. да н. э.; Чырвонафігурная ваза «Адысей і сірэны», 5 ст. да н. э.

Архітэктурна: Бібліятэка (Александрыя), 3 ст. да н. э. (рэканструкцыя); Бібліятэка (Пергам), 2 ст. да н. э. (рэканструкцыя).

Адлюстраванне старажытнагрэчаскага мастацтва ў культуры наступных эпох: **А. С. Канчалюўскі**. Тэлевізійны фільм «Адысея»; **Я. А. Гінзбург**. Фільм-мюзікл «Вясёлая хроніка небяспечнага падарожжа»; **А. Г. Сняжко-Блоцкая**. Анімацыйны фільм «Арганаўты»; **М. Багдановіч**. «Калі зваліў дужы Геракл у пыл Антэя»; **К. Крапіва**. «Мурашка і Жук»; Сучасныя фразеалагізмы, якія адлюстроўваюць асаблівасці старажытнагрэчаскай культуры.

Тэатр і музыка Старажытнай Грэцыі (2 гадзіны)

Старажытнагрэчаская драма. Сутнасць жанру трагедыі. Сюжэты і вобразы старажытнагрэчаскіх трагедый. Асноўныя тэмы і вобразы старажытнагрэчаскіх камедый. Камедыі Арыстафана.

Гульні-спаборніцтвы як аснова музычнага і тэатральнага мастацтва Старажытнай Грэцыі. Гульні-спаборніцтвы як спосаб выяўлення пераможцаў у спорце і мастацтве. Старажытнагрэчаскія музычныя інструменты. Асаблівасці музычных спаборніцтваў. Арганізацыя тэатральных прадстаўленняў. Будаўніцтва тэатральных збудаванняў у Старажытнай Грэцыі. Акцёрская гульня, афармленне спектакляў.

Уплыў старажытнагрэчаскага тэатра на развіццё сусветнага тэатральнага мастацтва.

Чытанне ўрыўкаў з твораў Эсхіла, Арыстафана. Абмеркаванне сюжэтаў.

Інсцэніроўка сюжэта міфа (на выбар).

Інсцэніроўка ўрыўка старажытнагрэчаскай п'есы (на выбар).

Выкананне трагічнай або камічнай маскі старажытнагрэчаскага акцёра ў тэхніцы папяровай пластыкі.

Праект-даследаванне «Музычныя інструменты Старажытнай Грэцыі».

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Літаратура: Эсхіл. Трагедыі «Персы», «Праметэй прыкуты» (сюжэт), 5 ст. да н. э.;

Арыстафан. Камедыі «Птушкі», «Жабы» (сюжэт), 5 ст. да н. э.

Архітэктура: Тэатр Дыяніса (Афіны), 5–4 стст. да н. э.; Антычны тэатр (Прыена), 5 ст. да н. э.; Антычны тэатр (Дэльфы), 4 ст. да н. э.; Антычны тэатр (Эпідаўр), 4 ст. да н. э.

Скульптура: Рымская копія грэчаскага рэльефу «Камедыёграф Менандр з камедыійнымі маскамі», 1 ст. да н. э.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Чорнафігурная амфара з бегунамі, 6 ст. да н. э.; Чорнафігурная пасудзіна «Праметэй, якога раздзірае арол», 6 ст. да н. э.; Роспіс вазы «Акцёры з маскамі», 5 ст. да н. э.; Роспіс вазы «Паядынак Арэса з Гефестам у прысутнасці Геры», 4–3 стст. да н. э.; Сцяна антычнага саркафага з выявай драматурга і музы трагедыі; Роспіс вазы «Музычны ўрок», 6 ст. да н. э.; Чырвонафігурны роспіс чашы «Жанчына, якая іграе на аўлосе», 5 ст. да н. э.; Роспіс пасудзіны «Арфей і фракійцы», 5 ст. да н. э.; Роспіс вазы «Музыка, які грае на аўлосе», 5 ст. да н. э.; Чырвонафігурны роспіс вазы «Кіфарэд», 5 ст. да н. э.; Чорнафігурны роспіс амфары «Хор на хадулях», 5 ст. да н. э.; Тэатральныя квітка-жэтоны з бронзы, 4–2 стст. да н. э.; Дэльфійскі камень з гімнам Апалону, 2 ст. да н. э.

Адлюстраванне старажытнагрэчаскага мастацтва ў культуры наступных эпох:

С. Я. Стаўцава. Эскіз касцюма да п'есы «Жабы», 20 ст.; **Д. В. Раманеева.** Ілюстрацыі да камедыі «Птушкі», 21 ст.; **Дж. Рэйнальдс.** Партрэт Сары Сіданс у вобразе музы трагедыі, 1783; Спектакль «Праметэй прыкуты»; Тэатр Школы-студыі пры МХАТе імя А. П. Чэхава, 2014.

Раздзел 5

МАСТАЦТВА СТАРАЖЫТНАГА РЫМА: ПАСЛАННЕ Ў БУДУЧЫНІЮ

(7 гадзін)

Мастацтва этрускаў: папярэднікі вялікіх рымлян (1 гадзіна)

Мастацкая культура этрускаў як папярэдніца мастацтва Старажытнага Рыма. Загадкі і таямніцы культуры этрускаў. Архітэктура і дэкор этрускіх грабніц. Роспісы грабніц. Пахавальная скульптура: саркафагі і каноны. Шэдэўры этрускіх майстроў у тэракоце і бронзе.

Мастацкія ідэі этрускаў у сучасным мастацтве.

Гутарка на тэму «Легенда пра Ромула і Рэма: загадкі гісторыі».

Складанне вуснага апавядання: «Як выглядалі этрускі» (на падставе твораў выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва).

Праект-даследаванне «Народы, якія засялялі Апенінскі паўвостраў, і іх уклад у культуру Старажытнага Рыма».

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Архітэктура: Порта дэль Арка ў Вальтэры, 2 ст. да н. э.; Грабніца Тумула ў Цэрэ, 6 ст. да н. э.

Жываніс: Фрагмент роспісу грабніцы Трыклінія «Музыка» (Тарквінія), 5 ст. да н. э.; Роспіс грабніцы Львоў «Музыкі і танцоры» (Тарквінія), 5 ст. да н. э.; Фрагмент роспісу грабніцы Палявання і Рыбнай лоўлі (Тарквінія), 5 ст. да н. э.

Скульптура: Апалон з храма Апалона (Веі), каля 5 ст. да н. э.; Бронзавая статуя «Хімера», 5 ст. да н. э.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: Трыножнік з катлом з грабніцы Барберыні (Палестына), каля 7 ст. да н. э.; Ваенны рыштунак з грабніцы Воіна ў Ланувіі каля Рыма, 5 ст. да н. э.; Канопы (пахавальныя ўрны), 7–6 стст. да н. э.; Этрускае люстэрка, 4 ст. да н. э.

Адлюстраванне старажытнагрэчаскага мастацтва ў культуры наступных эпох: Этрускія канопы як крыніца натхнення мастакоў 2-й пал. 20 ст. (**П. Пікаса** і інш.).

Пераемнасць і наватарства ў архітэктуры Старажытнага Рыма (2 гадзіны)

Архітэктура Старажытнага Рыма: наватарства, веліч і інжынернае майстэрства. Горадабудаўніцтва і рацыянальнасць арганізацыі гарадскога жыцця. Вынаходства рымлянамі новага будаўнічага матэрыялу – бетону. Рымскі форум як цэнтр грамадска-палітычнага жыцця. Асэнсаванне арачна-скляпеністай канструкцыі. Садружнасць архітэктараў і інжынераў: будаўніцтва віядукаў, акведукаў, брукаваных дарог. Трыумфальныя аркі і калоны. Грамадскія фантаны.

Выдатныя пабудовы Старажытнага Рыма. Рымскі Пантэон – «храм усіх багоў». Калізей – адно з найвялікшых архітэктурных збудаванняў Старажытнага Рыма. Калона Траяна, своеасаблівае рэльефаў. Кампазіцыйныя асаблівасці Форума Траяна. Рымскія тэрмы як месца для культурнага адпачынку і заняткаў спортам. Мастацкае афармленне комплексу тэрм Каракалы.

Выкарыстанне дасягненняў старажытнарымскіх архітэктараў у сучаснай сусветнай культуры.

Гутарка на тэму «Старажытны Рым – энцыклапедыя архітэктуры».

Падрыхтоўка відэаашэрага архітэктурных збудаванняў Старажытнага Рыма (у розных ракурсах і розных часавых адрэзках).

Замалёўка-рэканструкцыя рымскага Пантэона (Калізея).

Праект-даследаванне «Матывы старажытнарымскага дойлідства ў архітэктуры майі краіны».

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Архітэктура: Апіева дарога, канец 4 ст. да н. э.; Мост Фабрыцыя праз Тыбр, 62 г. да н. э.; Табуларый на Рымскім форуме, 78 г. да н. э. (графічная рэканструкцыя); Форум Юлія Цэзара, 6 ст. да н. э. – пачатак 2 ст. н. э.; Форум Траяна, 112–113 гг.; Храм Геркулеса на Бычыным форуме, 2 ст. да н. э.; Храм Весты ў Цівалі (пад Рымам), 1 ст. да н. э.; Храм Пантэон (Рым), 118–125 гг.; Трыумфальная арка Тыберыя (Аранж, Францыя), 14–37 гг.; Трыумфальная арка Ціта (Рым), 81 г.; Амфітэатр Флавіяў (Калізей, Рым), 70–80 гг. н. э.; Трыумфальная арка імператара Канстанціна ў Рыме, 315 г.; Гардскі мост (Францыя), сяр. 1 ст.; Акведук у Сеговіі (Іспанія), 1 ст.; Тэрмы Каракалы (Рым), 3 ст.

Адлюстраванне старажытнарымскага мастацтва ў культуры наступных эпох: Трыумфальныя аркі (Парыж, Масква, Санкт-Пецярбург); Канструкцыя спартыўных арэн і месцаў для глядачоў на сучасных стадыёнах; Бытавыя выгоды сучаснага жыцця.

Выяўленчае мастацтва Старажытнага Рыма (2 гадзіны)

Партрэтны жанр у скульптуры Старажытнага Рыма. Індывідуалізацыя ў рымскай скульптуры. Бюст і статуя як асноўныя формы старажытнарымскага партрэта. Конны манумент Марку Аўрэлію: асаблівасці трактоўкі мастацкага вобраза. Спецыфіка сямейнага партрэта Старажытнага Рыма. Адлюстраванне моды ў старажытнарымскіх скульптурных партрэтах. Антычныя камеі на мяжы скульптуры і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва: тэхніка стварэння і асноўныя сюжэты.

Своеасаблівасць тэхнік манументальнага жыванісу. Фрэска і мазаіка. Мазаікі рымскіх тэрм. Сюжэтная разнастайнасць малюнкаў, знойдзеных у Пампеях. Стылі насценных роспісаў у Пампеях.

Выкарыстанне дасягненняў выяўленчага мастацтва Старажытнага Рыма ў культуры наступных эпох.

Гутарка на тэму «Рэалістычнасць старажытнарымскага скульптурнага партрэта».

Складанне скульптурнай партрэтнай галерэі выдатных дзеячаў Старажытнага Рыма.

Выкананне творчай работы «Фантазія на тэму старажытнарымскага жыванісу» (матэрыял на выбар).

Праект-даследаванне «Мода Старажытнага Рыма».

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Жываніс: Мазаіка «Магнат», 3 ст. да н. э.; Партрэт Септымія Севера з сям'ёй, 2 ст. н. э.; «Навучанне Ахіла». Фрэска з базілікі ў Геркулануме, 1 ст.; Віла Містэрыі. «Містэрыя, прысвечаная культу Дыяніса» (Пампеі), 1 ст. да н. э.; Партрэт старога рымляніна, 1 ст. да н. э.; Партрэт Юлія Цэзара, 1 ст. н. э.; Насценны роспіс «Певень, які дзяўбе вінаград» (Геркуланум), 1 ст. н. э.; Фрэска «Нацюрморт» (Пампеі), 63–79 г.; Роспіс вілы «Пастух з козамі» (Боскатрэказэ), 50-я гг. н. э.; «Фрэска вілы Боскарэале» (у жанры ідэальнага пейзажу), 1 ст. да н. э.; Мазаікі з вілы Адрыяна (Цівалі), 2 ст.; Мазаіка «Бітва Аляксандра з Дарыем» (Пампеі), 2 ст. да н. э.

Скульптура: Статуя з Прыма Порта «Імператар Аўгуст», каля 20 г.; Бюст невядомага мужчыны, 4–3 стст. да н. э.; Статуя рымляніна з бюстамі продкаў, 1 ст. да н. э.; Бюст Лівіі, 1 ст.; Бюст Веспасіяна, 1 ст.; Бюст імператара Тыберыя, 1 ст.; Галава імператара Нерона, 1 ст.; Бюст Марка Аўрэлія, 2 ст.; Галава імператара Траяна, 2 ст.; Бюст імператара Адрыяна, 2 ст.; Бюст Каракалы, 3 ст.; Конная статуя імператара Марка Аўрэлія, 2 ст.

Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва: Камея «Арол з пальмавай галінай і вянком», 1 ст. н. э.; «Камея Ганзага», 3 ст. да н. э.; Сярэбраны бюст Луцыя Вера ў даспехах з Марэнга, 150–160-я гг.; Мармуровы стол (Пампеі), 1 ст.

Адлюстраванне старажытнарымскага мастацтва ў культуры наступных эпох:
Рэнэ Лалік. Ювелірныя ўпрыгажэнні (імітацыя камеі ў шкле, інтэрпрэтацыя матываў фрэсак і мазаік у дробнай пластыцы), пач. 20 ст.; Помнік Усяславу Чарадзею (пад кір. **А. Прохарава**) (Полацк, Беларусь).

Літаратура, музыка і тэатр у Старажытным Рыме (2 гадзіны)

Залаты век літаратуры ў Старажытным Рыме. Уплыў мастацтва старажытных грэкаў і этрускаў на развіццё старажытнарымскай культуры. «Энеіда» Вергілія і оды Гарацыя як увасабленне рымскіх этычна-эстэтычных ідэалаў. «Метамарфозы» Авідыя як міфалагічная энцыклапедыя.

Тэатр і музыка ў Старажытным Рыме. Музычныя інструменты і малюнкi музыкаў. Вытокі тэатральнага мастацтва ў Старажытным Рыме. Асаблівасці старажытнарымскай тэатральнай архітэктуры. Рымская драматургія. Адрозненне старажытнарымскага тэатра ад старажытнагрэчаскага.

Крылатыя выразы (ідыёмы і фразеалагізмы), звязаныя з асаблівасцямі старажытнарымскай мастацкай культуры.

Выразнае чытанне ўрыўкаў з твораў Вергілія, Гарацыя, Авідыя.

Параўнанне старажытнагрэчаскага і старажытнарымскага тэатраў. Абмеркаванне.

Праект-даследаванне «Што азначае гэты выраз?» (каханне сляпое, папера ўсё зносіць, белая варона, з ног да галавы і інш.) (групавая работа).

Інсцэніроўка ўрыўка з камедыі Плаўта (на выбар).

Мастацка-ілюстрацыйны матэрыял

Архітэктура: Тэатр Пампея на Марсавым полі (Рым), 55–52 гг. да н. э.; Тэатр Марцэла (Рым), 14 г. да н. э.; Тэатр у Араўзіёне (рэканструкцыя), 1 ст. да н. э. – 1 ст.

Скульптура: Рэльеф «Сцэна з трагедыі»; Рэльеф «Сцэна з рымскай камедыі», 2 ст.

Выяўленчае мастацтва: Мазаіка «Тэатральная сцэна» (Пампеі), 1 ст.; Мазаіка «Паэт Вергілій піша «Энеіду»» (побач музы Клія і Мельпамена), 3 ст.; Мазаіка «Акцёры рыхтуюцца да прадстаўлення».

Літаратура: **Вергілій.** «Энеіда» (урывак на выбар); **Гарацый.** Ода «К музе»; **Авідый.** «Метаморфозы» (урывак на выбар); **Плаўт.** «Кубышка» (сюжэт).

Адлюстраванне старажытнарымскага мастацтва ў культуры наступных эпох: Сучасныя фразеалагізмы, якія адлюстроўваюць асаблівасці старажытнарымскай культуры.

Паўтарэнне і абагульненне. Творчы праект (2 гадзіны)

Мастацкая культура першабытнага грамадства.

Мастацтва Старажытнага Егіпта.

Мастацтва Старажытнага Усходу.

Асаблівасці развіцця мастацкай культуры Антычнасці.

Уплыў мастацкай культуры старажытных цывілізацый на развіццё мастацкай культуры наступных эпох.

Выстава работ (праектаў) вучняў.

Прэзентацыя і абарона работ (праектаў).

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

У выніку засваення зместу вучні павінны:

мець уяўленне:

пра асаблівасці развіцця мастацтва першабытных часоў, Старажытнага Егіпта, Старажытнага Усходу, Антычнасці;

асаблівасці развіцця нацыянальнай культуры на беларускіх землях першабытнага грамадства;

ведаць:

змест паняццяў «мастацтва», «віды мастацтва», «жанры мастацтва», «міф», «сімвал», «канон»;

асноўныя сродкі мастацкай выразнасці ў розных відах мастацтва і асаблівасці іх увасаблення ў рамках вивучаемых часавых перыядаў;

асноўныя творы мастацтва першабытнага грамадства, старажытных цывілізацый, Антычнасці;

умець:

вызначаць тэму мастацкага твора;

дыферэнцыраваць мастацкія творы па відах і жанрах мастацтва;

суадносіць мастацкія творы з вивучаемым гістарычным перыядам;

выказваць і абгрунтоўваць сваё стаўленне да твора мастацтва;

увасабляць мастацкі вобраз у розных відах мастацка-творчай дзейнасці;

валадаць:

навыкамі пошуку і крытычнага адбору мастацтвазнаўчай інфармацыі ў крыніцах рознага тыпу;

мінімальнымі навыкамі аналізу твора мастацтва.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Учебная программа по учебному предмету
«Физическая культура и здоровье»
для VII класса учреждений общего среднего образования
с русским языком обучения и воспитания**

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ЗДОРОВЬЕ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Общая характеристика учебного предмета. В системе учебных предметов общего среднего образования освоение учебного предмета «Физическая культура и здоровье» обеспечивает получение учащимися базового физкультурного образования.

Содержание учебного предмета «Физическая культура и здоровье» дифференцировано с учетом возрастно-половых особенностей учащихся и представлено инвариантным и вариативным компонентами.

Инвариантный компонент является содержанием учебного предмета «Физическая культура и здоровье», обязательным для освоения учащимися, отнесенными по состоянию здоровья к основной и подготовительной медицинским группам. Он состоит из двух разделов «Основы физкультурных знаний» и «Основы видов спорта», которые содержат минимальный объем учебного материала, необходимого для общего физкультурного образования, общекультурного, духовного и физического развития, оздоровления, нравственного совершенствования учащихся, формирования здорового образа жизни, активного отдыха с использованием средств физической культуры.

Раздел «Основы физкультурных знаний» содержит теоретический материал, необходимый для формирования мировоззрения здорового образа жизни, самостоятельного использования средств физической культуры с целью оздоровления и активного отдыха, изучения и практического травмобезопасного освоения учебного предмета. Как правило, учитель при разработке поурочного планирования определяет учебные занятия, на которых выделяется необходимое количество времени для изучения теоретического материала.

Раздел «Основы видов спорта» включает практический и необходимый для его освоения теоретический учебный материал, который изучается на учебных занятиях одновременно с формированием двигательных умений, навыков, способов деятельности. Содержание практического учебного материала представлено упражнениями, комплексами и элементами таких видов спорта, как легкая атлетика, гимнастика, акробатика, лыжные гонки, спортивные игры (баскетбол, волейбол, гандбол, футбол), что соответствует общим задачам развития координационных и кондиционных способностей учащихся.

Вариативный компонент представлен видами спорта инвариантного компонента, а также упражнениями, комплексами и игровыми элементами плавания, аэробики спортивной, тенниса настольного, конькобежного спорта. Из общего объема содержания вариативного компонента учитель, с учетом наличия соответствующей физкультурно-спортивной базы, интересов учащихся, спортивных традиций учреждения общего среднего образования, выбирает и использует в образовательном процессе учебный материал для VII класса. Допускается в качестве учебного материала использовать содержание учебных программ факультативных занятий, соответствующих перечню видов спорта вариативного компонента и утвержденных в установленном порядке Министерством образования Республики Беларусь, а также электронные средства обучения – учебно-методические пособия для учителей физической культуры.

Распределение учебного материала по компонентам, разделам и темам с указанием количества часов на их изучение представлено в табличном варианте (табл. 1).

Учебные занятия проводятся в форме уроков физической культуры и здоровья.

Организация учебных занятий должна соответствовать общепедагогическим закономерностям, принципам и требованиям общего среднего образования. Формы и методы проведения уроков физической культуры и здоровья определяются учителем при разработке документов планирования содержания учебного материала.

Целью изучения учебного предмета «Физическая культура и здоровье» на II ступени общего среднего образования является формирование физической культуры личности и оздоровление учащихся с учетом их возрастно-половых особенностей.

Указанная цель достигается в результате формирования у учащихся компетенций в области физкультурной и спортивной деятельности, решения личностно ориентированных образовательных, воспитательных, оздоровительных и прикладных задач.

К **образовательным задачам** учебного предмета относятся освоение и обучение использованию на практике доступных в среднем школьном возрасте:

физкультурных знаний, необходимых для безопасных организованных и самостоятельных занятий;

двигательных умений, навыков, способов деятельности, составляющих содержание изучаемых видов спорта;

духовных ценностей олимпизма и олимпийского движения как культурных гуманистических феноменов современности.

Воспитательной задачей учебного предмета является содействие становлению и развитию:

отношения к собственному здоровью и здоровью окружающих как к ценности;

положительных черт характера, таких как дисциплинированное поведение, доброжелательное отношение к товарищам, коллективизм, честность, отзывчивость, смелость, настойчивость в достижении цели;

гармоничного сочетания нравственных, физических и интеллектуальных качеств личности.

Оздоровительными задачами учебного предмета являются:

привитие навыков здорового образа жизни;

повышение умственной работоспособности;

профилактика стрессовых состояний и заболеваний средствами физической культуры;

содействие укреплению здоровья учащихся, формирование правильной осанки, профилактика миопии и плоскостопия.

К **прикладным задачам** учебного предмета, обеспечивающим успешную социальную адаптацию и безопасность жизнедеятельности учащихся, относятся:

обучение умениям и навыкам сотрудничества со сверстниками в процессе физкультурной и спортивной деятельности;

освоение знаний, умений и навыков, необходимых для обеспечения безопасности во время самостоятельных физкультурных занятий;

формирование знаний, умений и навыков, обеспечивающих безопасность жизнедеятельности в экологически неблагоприятных условиях (для проживающих на территории радиоактивного загрязнения в условиях воздействия последствий аварии на ЧАЭС).

При освоении содержания учебной программы учащиеся приобретают компетенции, имеющие социальную и личную значимость. Личностные и предметные компетенции учащихся, оканчивающих VII класс учреждения общего среднего образования, конкретизированы в четырех направлениях:

учащиеся должны знать и понимать;

учащиеся должны знать и соблюдать;

учащиеся должны знать и уметь;

учащиеся должны уметь использовать приобретенные компетенции в практической деятельности и повседневной жизни.

Содержание личностных и предметных компетенций сформулировано в требованиях к учащимся, заканчивающим обучение в VII классе учреждения общего среднего образования.

Результаты учебной деятельности учащихся и степень освоения содержания учебной программы «Физическая культура и здоровье» оцениваются по критериям и в соответствии с правилами проведения аттестации учащихся, утверждаемыми Министерством образования Республики Беларусь.

Учебно-методическое обеспечение образовательного процесса по учебному предмету «Физическая культура и здоровье» представлено в приложении 1.

Условия выполнения тестовых упражнений для оценки уровня развития двигательных качеств учащихся изложены в приложении 2.

Учебная программа «Физическая культура и здоровье» содержит учебный материал по спортивным играм (баскетбол, волейбол, гандбол, футбол), рекомендованный для изучения в объеме 35 часов на учебных занятиях «Час здоровья и спорта» (приложение 3).

Таблица 1

Примерное распределение учебного материала

Компоненты, разделы, темы учебного материала	Количество часов
ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ	48
Основы физкультурных знаний	2
Обеспечение безопасности занятий	0,5
Гигиенические знания	0,25
Правила самостоятельных занятий, самоконтроль	0,5
Здоровый образ жизни	0,5
Олимпизм и олимпийское движение	0,25
Основы видов спорта	40
Легкая атлетика	10
Легкая атлетика – кроссовая подготовка ¹	0 (8)
Гимнастика, акробатика	12
Лыжные гонки ²	8
Спортивные игры	10
Тестирование	и
Домашние задания ³	+
ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ	22
Аэробика спортивная	+
Баскетбол	+
Волейбол	+
Гандбол	+
Гимнастика, акробатика	+
Конькобежный спорт	+
Легкая атлетика	+
Лыжные гонки	+
Плавание ⁴	до 24
Теннис настольный	+
Футбол	+
Всего	и

¹ В условиях беснежной зимы вместо лыжных гонок.

² При беснежной зиме заменяется учебным материалом других тем.

³ Количеством часов не регламентируются.

⁴ При наличии условий и возможностей для учебных занятий по плаванию.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА
ИНВАРИАНТНЫЙ КОМПОНЕНТ
ОСНОВЫ ФИЗКУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ

Обеспечение безопасности занятий. Правила безопасного поведения учащихся на учебных занятиях. Предупреждение возможного травматизма во время самостоятельных занятий физическими упражнениями в спортивных залах и на открытых площадках. Правила оказания первой доврачебной помощи пострадавшему.

Гигиенические знания. Закаливание воздушными и водными процедурами в различные периоды года. Личная гигиена учащегося на физкультурных и спортивных занятиях.

Правила самостоятельных занятий. Понятие и задачи физической подготовки. Понятие учебного задания.

Самоконтроль. Понятие предварительного и этапного самоконтроля уровня физической подготовленности. Субъективные и объективные показатели самоконтроля. Самооценка уровня физической подготовленности.

Здоровый образ жизни. Структурные компоненты здорового образа жизни. Двигательный режим дня учащегося в различные периоды года. Физкультурные занятия в режиме учебного и выходного дня. Понятие и влияние общей физической подготовки на физическую и умственную работоспособность учащегося.

Олимпизм и олимпийское движение. Дебют белорусских олимпийцев в Хельсинки (1952). Белорусские спортсмены на Олимпийских играх 1956–1990 гг.

Государственный физкультурно-оздоровительный комплекс Республики Беларусь – основа системы физического воспитания подрастающего поколения.

ОСНОВЫ ВИДОВ СПОРТА

Легкая атлетика

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на уроках легкой атлетики. Правила обращения со спортивным инвентарем и оборудованием.

Практический материал

Ходьба. С перекатом с пятки на носок; высоко поднимая бедро; скандинавская ходьба.

Бег. Высокий старт с опорой одной рукой, низкий старт, стартовый разбег; бег с низкого старта с максимальной скоростью; семенящий бег; бег укороченным шагом с максимальной частотой движений; бег с максимальной скоростью 30, 60 м¹; бег с переменной скоростью: 20 м медленно, 20 м быстро, 20 м с максимальной скоростью; бег на месте с высоким подниманием бедра, поочередно сгибая назад правую и левую ногу; челночный бег 4 x 9 м; эстафетный бег. Эстафеты: встречная и по кругу; «эстафета-сороконожка».

¹ Здесь и далее звездочкой (*) указаны упражнения, обязательные для изучения и оценки техники выполнения.

Прыжки с места. Тройной, пятерной, вверх толчком двумя ногами, с подтягиванием коленей (без продвижения и с продвижением вперед), с ноги на ногу с продвижением вперед. Прыжки через короткую скакалку.

Прыжки с разбега. В длину согнув ноги с короткого и длинного разбега*; в высоту с разбега способом «перешагивание»*; с двух-трех шагов разбега с касанием рукой и ногой подвешенного мяча.

Метание. Метание мяча 150 г и теннисного мяча с четырех шагов разбега по коридору 10 м на заданное расстояние и дальность*, с места в горизонтальную и вертикальную цель (гимнастический обруч) с расстояния 6–8 м.

Развитие координационных, скоростных, скоростно-силовых, силовых способностей, гибкости, выносливости.

Легкая атлетика – кроссовая подготовка

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на уроках кроссовой подготовки. Предупреждение травматизма при беге по пересеченной местности.

Практический материал

Бег в чередовании с ходьбой по пересеченной местности. Групповой старт. Передвижение по твердому и мягкому грунту, песку и траве. Бег с изменением длины и частоты беговых шагов. Кросс 1500 м*.

Развитие координационных способностей, выносливости.

Гимнастика, акробатика

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на учебных занятиях по гимнастике и акробатике. Подготовка учащихся к занятиям гимнастикой и акробатикой. Правила смены мест занятий, обращения со спортивным инвентарем и оборудованием. Подготовка и уборка мест занятий.

Практический материал

Строевые упражнения. Построение в одну и две шеренги, колонны, два круга, перестроение уступом из одной шеренги в три, четыре.

Общеразвивающие упражнения¹. Без предметов, со скакалкой, с гимнастической палкой, с набивными мячами, в исходном положении сидя и лежа на гимнастических матах, на гимнастической скамейке, у гимнастической стенки и на гимнастической стенке.

Ходьба. С различным положением рук, на носках приставными шагами вперед, спиной вперед, в приседе («гусиным» шагом), на пятках, на внешней части стопы.

¹ Рекомендуется использовать в подготовительной части урока.

Упражнения для формирования правильной осанки. Ходьба на носках с гимнастической палкой за спиной, над головой, на носках приставными шагами с поворотами и приседаниями, по гимнастической скамейке.

Опорные прыжки. Ноги врозь через гимнастического козла высотой 110 см в длину* (м), в ширину* (д).

Упражнения на гимнастическом бревне² (д). Передвижение на носках укороченными и приставными шагами; соединение прыжков на одной и двух ногах на месте, с незначительным продвижением вперед: прыжок на левую, правая назад, прыжок на правую, левая вперед, прыжок на левую, правая назад; прыжки с продвижением вперед: махом правой прыжок на две ноги, на правую, левая назад, на левую, правая назад; махом правой прыжок на две ноги; повороты* на 180° махом одной ноги назад, руки через стороны вверх и вниз в стороны; соскок* прогнувшись из полуприседа толчком двумя ногами с поворотом на 90°.

² При отсутствии гимнастического бревна упражнение выполняется на рейке перевернутой гимнастической скамейки.

Висы. Подтягивание в висе на перекладине*, с прыжка (м), в висе лежа* (д); размахивание изгибами в висе на перекладине (м); в висе (на перекладине, гимнастической стенке, верхней жерди разновысоких брусьев) поднимание согнутых в коленях ног с последующим их выпрямлением и опусканием.

Упоры (д). Из виса стоя на согнутых руках махом одной ногой и толчком другой переворот в упор на руках на нижнюю жердь (с помощью), махом назад соскок с поворотом на 90°; из седа на правом (левом) бедре, держась правой (левой) рукой за верхнюю жердь, левая (правая) рука в сторону, сед углом – держать; перехват левой (правой) рукой с поворотом направо (налево) за верхнюю жердь, опуская ноги, перехват правой (левой) рукой за нижнюю жердь с поворотом направо соскок в стойку правым (левым) боком к нижней жерди.

При отсутствии разновысоких брусьев (д): на низкой перекладине из виса стоя на согнутых руках толчком двумя ногами переворот в упор на руках прогнувшись (с помощью), перемах левой (правой) ногой в упор верхом; перехват левой (правой) рукой в хват снизу, перемах правой (левой) ногой с поворотом налево в соскок.

Упоры (м). На низкой перекладине из виса стоя на согнутых руках толчком двумя ногами переворот в упор на руках прогнувшись, перемах левой (правой) ногой в упор верхом; перехват левой (правой) рукой в хват снизу, перемах правой (левой) ногой с поворотом налево (направо) в упор; из упора на низкой перекладине махом назад соскок с поворотом плечом назад на 90°; передвижение на брусьях в упоре с согнутыми ногами; размахивание в упоре на низких параллельных брусьях с разведением ног на махе впереди (м); сед ноги врозь на низких параллельных брусьях, перехват левой (правой) рукой в хват снизу, перемах правой (левой) ногой с поворотом налево (направо) на 180°.

Лазание. По канату с помощью ног в два приема (м), в три приема (д).

Акробатические упражнения. Из упора присев стойка на голове и руках толчком двумя ногами* (м); стойка на руках махом одной и толчком другой ногой с помощью (м); опускание в мост и вставание с моста с помощью* (д); комбинация из 3–4 ранее разученных упражнений*.

Комплексы упражнений утренней гимнастики из 10–12 упражнений (по одному комплексу в каждой четверти).

Развитие координационных, скоростных, скоростно-силовых, силовых способностей, гибкости, выносливости.

Лыжные гонки

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на уроках по лыжным гонкам. Подготовка лыжного инвентаря, спортивной одежды и обуви к занятиям. Правила перехода к месту занятий и обратно. Правила предупреждения обморожений и травм при передвижении на лыжах. Условия хранения лыжного инвентаря и обуви в зимних и летних условиях.

Практический материал

Способы передвижений. Одновременный бесшажный ход; переход от попеременного двухшажного хода к одновременным ходам; преодоление бугров и впадин; подъем «елочкой»; поворот упором двумя лыжами. Преодоление изученными способами дистанции 2 км*.

Развитие координационных способностей, выносливости.

Спортивные игры

(изучаются элементы двух из четырех спортивных игр)

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на уроках спортивных игр. Подготовка инвентаря, одежды и обуви к занятиям спортивными играми. Правила соревнований по спортивным играм.

Практический материал

Баскетбол. Ведение мяча с изменением направления и скорости, обводка препятствий, передача мяча от плеча в движении, остановка в два шага, выполнение двойного шага, броски мяча в движении после двойного шага*. Ведение мяча без зрительного контроля, со сменой скорости и направления, ведение попеременно правой и левой рукой, атакующие действия с перехватом мяча во время ведения, броски мяча с места по кольцу двумя руками от груди. Применение разученных приемов в условиях учебной игры.

Футбол. Удар по катящемуся мячу внутренней частью подъема*, по неподвижному мячу внешней частью подъема*, передачи мяча в квадратах, в парах с передвижением. Вбрасывание мяча из-за боковой линии, остановка грудью, обманные движения с торможением и сменой направления движения без мяча. Применение разученных приемов в условиях учебной игры.

Гандбол. Передача мяча в движении одной рукой сбоку, броски мяча сверху*, снизу* и сбоку* согнутой и прямой рукой, ловля катящегося мяча, ведение мяча с низким отскоком, персональная защита. Передача мяча от плеча согнутой рукой, без замаха. Ведение с изменением скорости передвижения. Индивидуальные действия в защите, нападении. Применение разученных приемов в условиях учебной игры.

Волейбол. Передвижения приставными шагами вправо, влево, вперед, назад; передачи мяча сверху двумя руками над собой, в парах, через сетку.* Прием мяча снизу двумя руками после перемещения вперед, снизу двумя руками после подачи. Передача мяча снизу двумя руками над собой и в парах*; нижняя прямая подача с шагом вперед*. Применение разученных приемов в условиях учебной игры.

Развитие скоростных, скоростно-силовых и координационных способностей, выносливости.

ТЕСТИРОВАНИЕ УРОВНЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ

Выполнение тестовых упражнений планируется учителем на начало и окончание учебного года. В течение одного урока не рекомендуется выполнять более двух тестовых упражнений.

Результаты тестовых упражнений (табл. 2) используются для определения уровня физической подготовленности учащихся, планирования и корректировки содержания поурочного календарно-тематического плана, разработки планов-конспектов уроков.

Условия выполнения тестовых упражнений представлены в приложении 2.

Перечень тестовых упражнений для мальчиков:

- 1) бег 30 м;
- 2) челночный бег 4 x 9 м **или** прыжки через короткую скакалку за 1 мин;
- 3) прыжок в длину с места **или** тройной прыжок с места толчком двумя ногами;
- 4) подтягивание на перекладине **или** сгибание и разгибание рук в упоре лежа;
- 5) наклон вперед из исходного положения сидя на полу **или** наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке;
- 6) бег 1000 м, **или** ходьба 2000 м, **или** 6-минутный бег.

Перечень тестовых упражнений для девочек:

- 1) бег 30 м;
- 2) челночный бег 4 x 9 м **или** прыжки через короткую скакалку за 1 мин;
- 3) прыжок в длину с места **или** бросок набивного мяча из-за головы двумя руками из исходного положения сидя ноги врозь;
- 4) поднимание туловища из исходного положения лежа на спине за 1 мин **или** поднимание и опускание прямых ног за 1 мин;
- 5) наклон вперед из исходного положения сидя на полу **или** наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке;
- 6) бег 1000 м, **или** ходьба 1500 м, **или** 6-минутный бег.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕЗУЛЬТАТАМ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Требования, предъявляемые к учащимся, оканчивающим VII класс учреждения общего среднего образования, основываются на личностном и предметном компетентностных подходах и являются критериями усвоения учебного материала учебной программы.

Учащиеся должны знать и понимать:

основные компоненты здорового образа жизни;
отрицательное воздействие вредных привычек на развитие организма;
нормы двигательной активности для своего возраста, необходимые для оптимального развития организма, укрепления здоровья, поддержания умственной и физической работоспособности в своем возрасте;
критерии физического развития и уровни физической подготовленности;
правила самоконтроля во время учебных и самостоятельных занятий;
значение олимпийских идеалов для физического и духовного самосовершенствования.

Учащиеся должны знать и соблюдать:

правила безопасного поведения на учебных и самостоятельных занятиях физическими упражнениями;
правила личной и общественной гигиены во время занятий физической культурой;
требования к одежде, обуви, спортивному оборудованию и инвентарю;
способы определения величины физической нагрузки;
индивидуальный двигательный режим учебного и выходного дня;
правила изученных спортивных и подвижных игр.

Учащиеся должны знать и уметь правильно выполнять:

комплексы упражнений утренней гимнастики;
тестовые упражнения для определения уровня развития двигательных качеств;
упражнения для сохранения правильной осанки.
Учащиеся должны уметь использовать приобретенные компетенции в практической деятельности и повседневной жизни:
для соблюдения здорового образа жизни;
оказания первой доврачебной помощи при различных травмах;
занятий плаванием (проплывать не менее 25 м любым спортивным способом плавания);
участия в изученных спортивных и подвижных играх;
лыжных прогулок с использованием разученных лыжных ходов;
достижения индивидуального максимального результата в тестовых и контрольных упражнениях.

Таблица 2

10-балльная шкала оценки уровня развития двигательных способностей учащихся

Тестовые упражнения	Баллы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	Уровни физической подготовленности									
	высокий	выше среднего	средний	ниже среднего			низкий			
Мальчики										
Бег 30 м (с)	4,9	5,0	5,1	5,2	5,3	5,5	5,8	6,0	6,2	6,4 и более
Челночный бег 4 x 9 м (с) или	9,4	9,6	9,8	9,9	10,1	10,4	10,7	11,0	11,3	11,7 и более
Прыжки через короткую скакалку за 1 мин (раз)	118	110	105	97	85	74	63	50	44	36 и менее

Прыжок в длину с места (см) <i>или</i> Тройной прыжок с места толчком двумя ногами (см)	206 580	201 560	195 540	190 520	185 500	174 470	164 440	153 410	143 400	132 и менее 390 и менее
Подтягивание на перекладине (раз) <i>или</i> Сгибание и разгибание рук в упоре лежа (раз)	7 30	6 28	5 25	4 23	3 21	2 17	1 14	– 12	– 10	– 5 и менее
Наклон вперед из исходного положения сидя на полу (см) <i>или</i> Наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке (см)	11 10	9 9	8 7	6 5	5 4	1 2	–2 0	–5 –2	–8 –4	–11 и менее –6 и менее
Бег 1000 м (мин, с), <i>или</i> Ходьба 2000 м (мин, с), <i>или</i> 6-минутный бег (м)	3.57 14.40 1310	4.09 15.00 1290	4.20 15.50 1240	4.32 16.30 1210	4.43 17.15 1195	5.06 18.00 1150	5.28 18.50 1110	5.51 19.30 1080	6.14 20.20 1050	6.37 и более 21.00 и более 1020 и менее
Девочки										
Бег 30 м (с)	5,2	5,3	5,4	5,5	5,6	5,8	6,0	6,2	6,4	6,6 и более
Челночный бег 4 x 9 м (с) <i>или</i> Прыжки через короткую скакалку за 1 мин (раз)	10,2 127	10,3 120	10,5 114	10,6 107	10,8 102	11,1 91	11,4 83	11,7 78	12,0 71	12,3 и более 65 и менее
Прыжок в длину с места (см) <i>или</i> Бросок набивного мяча из-за головы двумя руками из исходного положения сидя ноги врозь (см)	183 450	178 430	174 400	169 390	164 370	155 350	146 330	137 310	128 300	119 и менее 280 и менее
Поднимание туловища за 1 мин (раз) <i>или</i> Поднимание и опускание прямых ног за 1 мин (раз)	51 31	49 29	47 25	45 23	43 20	40 17	36 14	32 12	29 10	25 и менее 6 и менее
Наклон вперед из исходного положения сидя на полу (см) <i>или</i> Наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке (см)	15 17	14 15	12 13	11 11	10 10	7 8	4 5	2 2	–1 0	–4 и менее –1 и менее
Бег 1000 м (мин, с), <i>или</i> Ходьба 1500 м (мин, с), <i>или</i> 6-минутный бег (м)	4.37 12.30 1200	4.48 12.55 1180	4.59 13.20 1110	5.09 14.00 1090	5.20 14.30 1075	5.41 15.05 1030	6.02 15.45 980	6.23 16.00 940	6.44 16.20 900	7.06 и более 16.40 и более 880 и менее

10-балльная шкала оценки учебных нормативов по освоению умений, навыков, развитию двигательных способностей учащихся

Контрольные упражнения	Баллы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Мальчики										
Бег 60 м (с)	9,6	9,8	10,0	10,2	10,4	10,6	10,8	11,1	11,3	11,4 и более
Бег 1500 м (мин, с)	7.00	7.10	7.20	7.30	7.35	7.45	7.50	8.00	8.05	8.06 и более
Прыжок в длину с разбега (см)	370	360	350	340	330	310	290	270	250	249 и менее
Прыжок в высоту с разбега (см)	115	110	–	–	105	100	95	90	85	80 и менее
Метание мяча 150 г с разбега (м)	38	36	34	31	29	26	23	21	18	17 и менее
Бег на лыжах 2 км (мин, с)	13.43	14.00	14.16	14.33	14.50	14.53	14.56	15.00	15.03	15.04 и более
Плавание 25 м (мин, с); 50, 25 м – без учета времени	55.0	1.00	–	–	50 м	–	–	25 м	–	10 м и менее
Кросс 1500 м (мин, с)	7.50	8.00	8.10	8.20	8.30	8.37	8.43	8.50	8.57	8.58 и более
Девочки										
Бег 60 м (с)	10,2	10,3	10,4	10,5	10,6	10,8	11,0	11,2	11,4	11,5 и более
Бег 1500 м (мин, с)	7.05	7.15	7.30	7.45	7.55	8.10	8.20	8.30	8.40	8.41 и более
Прыжок в длину с разбега (см)	320	310	300	290	280	263	246	230	214	213 и менее
Прыжок в высоту с разбега (см)	110	100	–	–	95	90	85	80	75	70 и менее
Метание мяча 150 г с разбега (м)	25	23	21	19	18	17	16	15	14	13 и менее
Подтягивание на низкой перекладине (раз)	18	17	16	15	14	12	10	9	8	7 и менее
Бег на лыжах 2 км (мин, с)	14.20	14.30	14.40	14.50	15.00	15.10	15.20	15.30	15.40	15.41 и более
Плавание 25 м (мин, с); 50, 25 м – без учета времени	1.05	1.10	–	–	50 м	–	–	25 м	–	10 м и менее
Кросс 1500 м (мин, с)	8.10	8.20	8.30	8.40	8.50	9.10	9.30	9.50	10.10	10.11 и более

ВАРИАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ

АЭРОБИКА СПОРТИВНАЯ

Теоретические сведения

Аэробика спортивная – выполнение упражнений в аэробном режиме работы под музыкальное сопровождение. Оздоровительная и профилактическая направленность аэробики. Аэробика высокой и низкой интенсивности. Гигиенические требования к одежде занимающихся. Сбалансированное питание при занятиях аэробикой. Требования безопасности к местам занятий, спортивному оборудованию и инвентарю. Профилактика травматизма. Оказание первой доврачебной помощи при травмах.

Практический материал

Разновидности приставного шага в сторону, основного шага, скрестного шага, шагов ноги врозь – ноги вместе. Комбинации из освоенных шагов в сочетании с движениями рук (руки в стороны, вверх, вперед, вправо, влево, круги руками, круги предплечьями, круги плечами, сгибания и разгибания рук).

Подскоки: ногу вперед, в сторону, назад; ноги врозь – ноги вместе; на месте на двух ногах в сочетании с различными движениями рук; попеременно на левой, правой и на двух ногах в сочетании с различными движениями рук. Соединение подскоков ноги врозь – ноги вместе с различным положением рук.

Поочередное многократное поднимание коленей. Поочередное поднимание коленей с подскоком.

Выпады вперед, в сторону, с подскоками.

Махи ногами вперед, в стороны, вперед и в сторону с подскоками.

Полушпагат на правую ногу, на левую ногу. Волны из исходных положений стоя, сидя на пятках на полу.

Повороты на 180° и 360° стоя на одной ноге, другая прижата к голеностопу. Равновесие: стоя на носках, руки вверх; стоя на одной ноге, другую ногу в сторону, руки вверх или в стороны. Удержание равновесия после приземления, прыжков или подскоков.

БАСКЕТБОЛ

Теоретические сведения

Баскетбол – олимпийский вид спорта. Гигиенические требования к спортивной одежде и обуви баскетболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в нападении и защите. Правила соревнований по баскетболу. Обязанности и права игроков и судей.

Врачебный контроль и самоконтроль на занятиях баскетболом. Профилактика травматизма. Оказание первой доврачебной помощи при травмах.

Лучшие баскетболисты мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Практический материал

Высокая, средняя и низкая стойка баскетболиста. Прыжки толчком одной и двумя ногами. Остановка шагом и прыжком. Повороты на месте, развороты.

Передачи мяча двумя руками от груди, двумя руками сверху, одной рукой от плеча, стоя на месте и в движении.

Ловля мяча двумя руками на уровне груди, двумя руками при параллельном и встречном движении, в прыжке. Ловля мяча в сочетании с остановками и поворотами.

Сочетание приемов «ловля – передача – поворот».

Ведение мяча с изменением высоты отскока и направления, с обводкой препятствий, по кругу; с остановками, поворотами, передачами по сигналу.

Броски мяча по кольцу двумя руками от груди, одной рукой от плеча, с отскоком и без отскока от щита, под углом к щиту в движении, штрафные броски.

Сочетание приемов «передача – ловля – ведение – бросок».

Захват мяча – вырывание. Вырывание и выбивание мяча у игрока, сделавшего остановку после ведения. Накрывание мяча. Перехват мяча: стоя сбоку, из-за спины при передаче, выполненной поперек поля. Перехват передачи, выполненной вдоль площадки.

Тактические действия игрока без мяча: выход на свободное место для получения мяча навстречу партнеру, в сторону от партнера с мячом.

Определение игровой ситуации, целесообразной для применения ведения, передачи, броска по кольцу. Выбор способа ведения мяча и броска по кольцу.

Применение сочетаний изученных приемов в игровых ситуациях.

ВОЛЕЙБОЛ

Теоретические сведения

Волейбол – олимпийский вид спорта. Разновидности волейбола: волейбол, волейбол пляжный. Гигиенические требования к одежде и обуви волейболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в защите и нападении. Расстановка игроков, игра «либеро». Обязанности и права игроков и судей. Правила соревнований по волейболу.

Врачебный контроль и самоконтроль на занятиях волейболом. Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Лучшие волейболисты мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Практический материал

Перемещение приставным, широким и коротким шагом, лицом, боком и спиной вперед, с выпрыгиванием и приземлением на обе ноги. Прыжок вверх толчком одной и двумя ногами.

Многочисленные передачи мяча сверху и снизу двумя руками над собой, с отскоком от стенки, в парах и тройках, с переменной мест, через сетку в положении стоя на месте.

Прием мяча снизу двумя руками после подачи. Прием мяча, отскочившего от сетки. Игра ногой и другими частями тела.

Атакующий удар в прыжке толчком двумя ногами из зоны 2, 3 и 4.

Нижняя прямая и нижняя боковая подача с попаданием в зону 1, 5 и 6.

Тактика нападения: индивидуальные действия, обманные передачи, выбор направления передачи; взаимодействие игроков первой и второй линий между собой для завершения атаки.

Тактика защиты: взаимостраховка свободных зон. Использование в игре «либеро».

Использование разученных приемов в учебной игре.

ГАНДБОЛ

Теоретические сведения

Гандбол – олимпийский вид спорта. Гигиенические требования к одежде и обуви гандболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в нападении и защите. Тактико-технические действия вратаря. Обязанности и права игроков и судей. Правила соревнований по гандболу.

Врачебный контроль и самоконтроль на занятиях гандболом. Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Лучшие гандболисты мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Практический материал

Перемещение скрестным, приставным, широким и коротким шагом, лицом, боком и спиной вперед. Остановки одной и двумя ногами. Бег с ускорениями на коротких отрезках, бег с выпрыгиванием и приземлением на одну и обе ноги. Прыжок в сторону толчком одной ногой. Падение на руки, на бедро и туловище с места и с разбега.

Ловля мяча двумя руками сбоку (без поворота туловища), стоя на месте, в движении, в прыжке. Ловля мяча одной рукой с захватом и без захвата. Ловля мяча на большой скорости перемещения, в прыжке при непосредственной близости защитника.

Передачи мяча одной рукой (хлестом, толчком, кистевой) на близкое расстояние в различных направлениях с места, с разбега в один, два и три шага, в прыжке, после

остановки, после ловли мяча с полуютскока, после ловли в непосредственной близости защитника. Передача мяча одной и двумя руками в одно касание. Дальняя передача одной рукой хлестом партнеру в движении.

Ведение мяча одноударное без зрительного контроля, многоударное на высокой скорости перемещения с преследованием. Ведение на большой скорости с резкой остановкой и изменением направления движения, с поворотом кругом.

Броски мяча по воротам одной рукой хлестом сверху и сбоку, с наклоном туловища влево и вправо, в опорном положении, в прыжке, с различными способами бега, с различной траекторией (горизонтальной, нисходящей, восходящей, навесной) полета мяча, с дальнего и ближнего расстояния.

Тактика нападения: индивидуальные действия, броски с открытых и закрытых позиций, выбор направления броска; взаимодействие игроков второй линии между собой для завершения атаки, взаимодействие с линейным игроком, крайним игроком, взаимодействие крайнего игрока с линейным. Командные действия: позиционное нападение по системе расстановки 4 : 2, нападение 6 : 0 с выходом.

Тактика защиты: зонная защита по системе расстановки 3 : 3, защита в меньшинстве 5 : 6 и 4 : 6.

Тактика игры вратаря: выбор позиции в воротах и зоне вратаря, стойки вратаря, взаимодействия вратаря с защитниками и нападающими.

Использование разученных приемов в учебной игре.

ГИМНАСТИКА, АКРОБАТИКА

Правила безопасного поведения в тренажерном зале, при выполнении упражнений с отягощениями и на тренажерах.

Упражнения для формирования правильной осанки: ходьба с предметом на голове по линии на полу, по гимнастической скамейке; ходьба по гимнастической скамейке с гимнастической палкой за спиной, за головой, над головой, приставными шагами, с поворотами, приседаниями на двух и одной ноге.

Упражнения для формирования рельефа различных групп мышц:

для мышц голени: подъемы на носки без отягощений, с гантелями в руках, с грифом от штанги на плечах;

мышц спины: наклоны вперед со штангой за головой; в положении лежа тяга штанги к груди; тяга Т-образной штанги к груди в наклоне; подтягивание на перекладине в висе обычным, средним и широким хватом;

мышц груди: сгибание и разгибание рук в упоре лежа (ладони на ширине плеч, шире плеч); жим штанги узким хватом; разведение и сведение рук с гантелями в положении лежа на наклонной скамье; жим гантелей и штанги в положении лежа на наклонной скамье;

мышц плечевого пояса: жим гантелей и штанги стоя и сидя; тяга блочного устройства двумя руками стоя, сидя и в наклоне; разведение рук с гантелями сидя на наклонной скамье; подъем гантели поочередно правой и левой рукой в положении сидя на наклонной скамье;

мышц рук: сгибание и разгибание рук с гантелями сидя на скамье под углом 45°; хватом сверху разгибание рук со штангой из-за головы в положении стоя, лежа на наклонной скамье;

мышц брюшного пресса: в висе подтягивание коленей к груди; стоя наклоны туловища в стороны; круговые движения туловищем с гантелями за головой;

мышц бедра: частичные приседания (упражнение выполняется на четверть, половину или три четверти амплитуды) с изменением темпа и количества повторений.

Упражнения, комплексы и игры для развития координационных и кондиционных способностей учащихся: кроссовый бег от 10 до 30 мин с частотой пульса 120–140 уд./мин; игра в футбол, баскетбол, гандбол; общеразвивающие упражнения с отягощением собственного тела, с различными эспандерами; упражнения на

гимнастической перекладине, брусьях, тренажерах; комплексы упражнений круговой тренировки, включающие до 8–12 станций.

КОНЬКОБЕЖНЫЙ СПОРТ

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения на уроках по конькобежному спорту. Подготовка коньков и одежды к занятиям на льду. Правила предупреждения травм и обморожений.

Практический материал

Способы передвижения. Ходьба в коньках по снегу. Стояние на коньках на льду. Отталкивание поочередно правой и левой ногой. Скольжение на двух коньках по краю ледовой площадки. Скольжение на одном коньке с приставлением другого, на двух коньках «змейкой». Отталкивание и скольжение на двух коньках по прямой, по повороту вправо и влево. Повороты на двух коньках дугой и приставными шагами. Торможение «полуплугом» и «плугом». Старт. Бег по прямой и поворот. Бег с маховыми движениями двух рук. Финиширование. Бег на коньках 100–200–300–500 м без учета времени. Подвижные игры на льду.

ЛЕГКАЯ АТЛЕТИКА

Теоретические сведения

Разновидности и дистанции бега. Разновидности и способы прыжков. Разновидности метаний и толканий. Легкоатлетические многоборья. Легкая атлетика в Государственном физкультурно-оздоровительном комплексе Республики Беларусь.

Практический материал

Бег. С изменением скорости, со сменой направления, с увеличением и уменьшением длины шага, с выпрыгиваниями вверх толчком правой и левой ногой. Эстафетный бег с отрезками 30, 60, 100 м. Челночный бег 3 x 10 м, 4 x 9 м, 10 x 5 м. Бег с равномерной и переменной скоростью, кроссовый бег.

Прыжки. С места толчком двумя ногами. Многоскоки на двух ногах. Выпрыгивания вверх с доставанием рукой предмета. В длину с разбега на дальность. В высоту с разбега изученным способом.

Метание. Теннисного мяча на дальность с места, с четырех-шести шагов и с полного разбега на дальность, в горизонтальную цель (гимнастический обруч) с расстояния 10–25 м, на дальность отскока от стены.

ЛЫЖНЫЕ ГОНКИ

Теоретические сведения

Условия хранения и особенности подготовки лыжного инвентаря, одежды и обуви к занятиям. Способы предупреждения обморожений при передвижении на лыжах. Оказание первой помощи при травмах и обморожениях. Влияние занятий лыжными гонками на укрепление здоровья. История развития лыжного спорта в Республике Беларусь. Лыжные гонки в Государственном физкультурно-оздоровительном комплексе Республики Беларусь.

Практический материал

Повороты переступанием на месте и в движении. Повороты махом на месте через лыжу вперед и через лыжу назад.

Попеременный двухшажный и одновременный одношажный ход. Переход с попеременного хода на одновременный. Чередование попеременного двухшажного с одновременным одношажным ходом. Одновременный двухшажный и попеременный четырехшажный ход. Чередование попеременных и одновременных ходов. Коньковый ход. Чередование конькового хода с одновременным и попеременным лыжными ходами. Бесшажный ход. Передвижение по слабопересеченной местности с чередованием одновременных, попеременных и бесшажного ходов.

Подъем «полуелочкой», «елочкой» и «лесенкой». Спуск прямо и наискось в основной стойке. Спуск прямо в низкой стойке.

Торможение «плугом», «упором». Торможение боковым соскальзыванием.

Преодоление препятствий на лыжах способами «перешагивание», «перепрыгивание», «перелезание». Преодоление бугров (30–50 см высотой) и впадин при передвижении в низкой стойке.

Прохождение учебных дистанций с использованием разученных способов передвижения. Прохождение учебных дистанций с преодолением спусков и подъемов.

ПЛАВАНИЕ

Теоретические сведения

Правила безопасного поведения учащихся в бассейне. Подготовка купальных принадлежностей к занятиям по плаванию. Правила личной и общественной гигиены при посещении бассейна. Правила безопасного купания в открытых водоемах.

Способы спортивного плавания. Влияние занятий плаванием на здоровье учащихся. Закаливающий эффект плавания. Самоконтроль при занятиях плаванием.

Лучшие пловцы мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Практический материал

Упражнения на суше. Активные и пассивные упражнения для развития подвижности стопы, плечевых, тазобедренных и голеностопных суставов. Упражнения для развития силовой выносливости мышц рук, ног, брюшного пресса, спины. Имитационные упражнения для развития координации движений рук и ног при плавании избранным стилем. Специальные упражнения для отработки поворота.

Упражнения в воде. Упражнения для формирования техники движения руками, ногами и дыхания при плавании избранным стилем. Плавание в полной координации избранным стилем. Упражнения для отработки техники поворотов при плавании избранным стилем. Упражнения для отработки техники старта. Проплывание до 100 м любым спортивным способом.

Координация движений рук и ног при плавании способом «кроль на груди»: имитация гребка руками на суше; плавание с доской на ногах, плавание на руках, согласование движений рук, ног и дыхания; из исходного положения лежа на груди, руки вверх, проплывание отрезков 5–6 м, выполняя гребок только левой рукой, только правой рукой, попеременно двумя руками, используя для поддержания ног плавательные доски, надувные круги и т. п.; то же, но с активными движениями ногами и полным циклом дыхания; плавание способом «кроль на груди» в полной координации дыхания с движениями рук и ног. Плавание 25 м без учета времени.

Координация движений рук и ног при плавании способом «кроль на спине»: имитация гребка руками на суше; из исходного положения лежа на спине, руки вверх, проплывание отрезков 5–6 м, выполняя гребок только левой рукой, только правой рукой, попеременно двумя руками, используя для поддержания ног доски, надувные круги и т. п.;

то же, но с активными движениями ногами и полным циклом дыхания; плавание способом «кроль на спине» в полной координации дыхания с работой рук и ног. Плавание 25 м без учета времени.

Прыжки в воду. Прыжки в воду с бортика ногами вниз. Спад головой вниз из исходных положений сидя на бортике и сидя на тумбочке. Стартовый прыжок в воду с тумбочки.

Развитие скоростных, скоростно-силовых, силовых, координационных способностей, гибкости, выносливости с акцентом на развитие аэробной выносливости.

ТЕННИС НАСТОЛЬНЫЙ

Теоретические сведения

Теннис настольный – олимпийский вид спорта. Теннис в единой спортивной классификации Республики Беларусь. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Санитарно-гигиенические требования к одежде и обуви теннисиста. Питание спортсмена при занятиях теннисом. Видоизменение техники игры в настольный теннис. Совершенствование оборудования и инвентаря. Правила игры. Обязанности и права игроков и судей. Лучшие спортсмены мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Профилактика травматизма. Оказание доврачебной помощи при травмах.

Практический материал

Бег 10, 30, 60 м, бег с ускорением, челночный бег 4 x 9 м, 6 x 20 м, 10 x 5 м. Челночный бег с варьированием обычного бега с бегом спиной вперед. Бег с максимальной скоростью 5 x 30 м, 10 x 30 м с интервалами отдыха до 1 мин.

Прыжки тройные и пятерные с места толчком двумя ногами. Выпрыгивание вверх из низкого приседа. Приседания поочередно на правой и левой ногах. Прыжки на одной ноге с поворотами на 180° в правую и левую стороны. Ускорения после прыжков с поворотами на 180° и 360°. Прыжки из стороны в сторону с пружинистыми приседаниями. Перепрыгивание через гимнастическую скамейку правым и левым боком. Выпрыгивание вверх с высоким подниманием бедер («кенгуру»).

Выкруты рук назад с гимнастической палкой с постепенным уменьшением ширины хвата.

Набивание теннисного мяча на ракетке в игровой стойке и в передвижении высоко-низко, поочередно тыльной и ладонной стороной, ребром ракетки, ручкой ракетки, о стенку, о стенку с поворотом на 360° (с приседанием, с переключением ракетки в другую руку) в момент отскока мяча.

Имитация ударов с ракеткой и без ракетки с утяжелителем в руке; одиночных, серийных ударов, ударов с перемещениями вправо и влево, вперед и назад; подачи мяча с обманым движением корпуса и руки с ракеткой; ударов в различном темпе перед зеркалом; ударов в заданном темпе с варьированием от медленного до максимально быстрого в положении стоя на месте и с передвижением.

Броски мяча о стену и ловля различными способами (правой, левой рукой, с дополнительными прыжками, приседаниями, поворотами).

Метание теннисного мяча на дальность и в цель одной кистью, кистью и предплечьем, всей рукой и корпусом.

Игра: двумя ракетками, «неигровой» рукой. Игра двумя мячами. Игра одного против двух человек.

Подача с элементами изучаемого удара. Удар на столе по диагонали. Изменение направления полета мяча по ширине стола. Изменение траектории и высоты полета мяча над сеткой. Изменение длины полета мяча. Удар по изменяющемуся приходящему вращению.

Изменение темпа игры. Соревнование в продолжительном удержании мяча в игре. Игра «треугольником» из одной точки в две точки противоположной стороны. Игра

изучаемым ударом из двух точек, трех точек, с одной трети стола, из половины стола, двух третей стола.

Игра изучаемым ударом по короткому и длинному приходящим мячам. Игра и соревнования на точность попадания в обозначенные на столе зоны. Игра «восьмеркой» поочередно по прямой и по диагонали.

Удар по мячу толчком слева в передвижении вправо-влево, вперед-назад. Игра толчком слева длинно-коротко. Игра по восходящему, опускающемуся мячу, в высшей точке отскока мяча.

Подача толчком слева в размеченные на столе зоны.

Удар накато́м справа. Передвижение при ударе накато́м справа. Быстрая подача накато́м справа в обозначенные на столе зоны.

Сочетание наката справа и толчка слева. Передвижение в левой стойке при накате слева. Повороты при ударах накато́ми справа и слева.

Подрезка слева. подача срезкой слева. Сочетание срезки и наката.

Срезка справа. подача срезкой вправо в обозначенные на столе зоны. Сочетание срезки справа и срезки слева, срезки и наката.

Подача плоская и с незначительным вращением. Прием подачи.

Тактика игры в современный настольный теннис (на примере демонстрации записи игры с показом и разбором основных вариантов тактических действий).

Применение изученных элементов в учебной игре.

ФУТБОЛ

Теоретические сведения

Футбол – олимпийский вид спорта. Разновидности футбола: футбол, мини-футбол, футбол в залах, пляжный футбол. Гигиенические требования к одежде и обуви футболиста. Тренировочный режим. Питание спортсмена. Требования безопасности к местам занятий, оборудованию и инвентарю. Тактико-технические действия игроков в нападении, полузащите, защите. Техничко-тактические действия вратаря. Обязанности и права игроков и судей. Правила соревнований по футболу.

Самоконтроль на занятиях футболом. Профилактика травматизма. оказание доврачебной помощи при травмах.

Лучшие футболисты мира, Европы, Республики Беларусь и их достижения.

Практический материал

Общеподготовительные, специально-подготовительные упражнения и эстафеты с футбольным мячом. Подвижные игры и эстафеты с ведением мяча, обводкой стоек, приемом и остановкой мяча, ударами по воротам, в «лабиринт» (с мячом и без мяча), на сближение с соперником, с двумя и тремя нападающими на площадке для мини-футбола, с защитой ворот (для подготовки вратаря), многоплановые игры для развития координационных, скоростных способностей. Игра в футбол по упрощенным правилам.

Разнообразные способы ведения мяча, передачи, удары и приемы мяча ногой и головой, жонглирование мячом, игры и эстафеты на развитие ловкости, игровой выносливости, точности ударов по воротам и передач мяча, формирование навыков тактических действий в защите и нападении, упрощенные игры 3 на 3, 4 на 4, 5 на 5 игроков, игры для команд из 7 человек, тесты на игровые способности, игры в футбол командой из 8 человек с учетом разделения поля на участки.

Удары правой и левой ногой по неподвижному и катящемуся мячу серединой подъема, внутренней стороной стопы, внешней частью подъема, носком. Упражнения в парах, тройках, четверках с использованием технико-тактических связок: «ведение – передача», «прием – передача», «прием – ведение – передача».

Удары по мячу на дальность и точность, обводка – отбор мяча, обводка – отбор – удар по воротам, перехват мяча, игра головой, комбинации в тройках с мячом, действия

без мяча (открывание, отвлечение, создание численного преимущества), взаимодействие двух нападающих против одного защитника, двух защитников против одного нападающего, игровые упражнения в кругу, квадрате, прямоугольнике и т. п.

Упражнения с мячом и без мяча, направленные на развитие координационных способностей, быстроты, ловкости, точности движений. Игры с бегом, прыжками, передачами мяча.

Упражнения переменной интенсивности для развития игровой выносливости (бег с ведением мяча на дистанции до 1 км с ускорениями, рывками, прыжками), скоростно-силовых качеств, силы.

ПРИМЕРНЫЕ ДОМАШНИЕ ЗАДАНИЯ

Комплекс упражнений утренней гимнастики из 8–10 упражнений. Поднимание туловища из исходного положения лежа на спине руки за головой. Поднимание и опускание прямых ног из исходного положения лежа на спине с касанием носками ног пола за головой. Из исходного положения стоя упор присев, упор лежа, упор присев, встать в исходное положение. Равновесие на одной ноге «Фламинго». Сгибание и разгибание рук в упоре лежа.

Поднимание и опускание, отведение и сведение рук с гантелями 1–2 кг. Приседания с гантелями в руках. Приседания с выпрыгиванием вверх. Прыжки через короткую скакалку.

Равномерный бег 1–2 км (д) и 2–3 км (м). Повторный бег с высоким подниманием бедра и максимальной частотой движений.

Езда на велосипеде 5–10 км.

Ходьба на лыжах 3–5 км.

Подготовка и участие в школьных физкультурно-оздоровительных и спортивно-массовых мероприятиях и праздниках.

Приложение 1

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПО УЧЕБНОМУ ПРЕДМЕТУ «ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ЗДОРОВЬЕ»

Перечень и нормы обеспечения спортивным инвентарем и оборудованием, необходимыми для организации физического воспитания обучающихся при получении ими общего среднего, специального, профессионально-технического и среднего специального образования, проведения с ними физкультурно-оздоровительных и спортивно-массовых мероприятий¹

¹ Приложение 2 к постановлению Министерства образования Республики Беларусь от 14.07.2014 № 105.

№ п/п	Наименование	Единица измерения	Количество в учреждении образования с числом учащихся (чел.):				Примечания
			до 220	до 440	до 880	свыше 880	
1	2	3	4	5	6	7	8
Спортивный инвентарь и оборудование для гимнастики, акробатики, аэробики и атлетической гимнастики							
1	Аптечка	штука	1 штука в каждом спортивном зале и помещении, приспособленном для занятий физической культурой и спортом				–
2	Бревно гимнастическое	штука	–	1	1	1	–
3	Брусья гимнастические универсальные	штука	1	1	1	2	–

4	Гантели переменной массы (0,5–5 кг)	пара	10	20	40	40	–
5	Гриф для штанги	штука	1	1	2	2	масса до 10 кг
6	Гиря	штука	2	4	4	6	16 кг, 24 кг
7	Диски для штанги	пара	8	8	16	16	от 1 до 15 кг каждого веса
8	Жерди для гимнастических брусьев	штука	1	2	3	4	–
9	Канат для лазанья диаметром 30 мм	штука	1	1	2	3	–
10	Канат для перетягивания	штука	1	1	1	1	–
11	Кегли	штука	6	8	10	12	–
12	Козел гимнастический	штука	1	1	1	2	–
13	Конь гимнастический	штука	1	1	1	2	–
14	Коврик туристский	штука	12	12	24	24	для занятий спецмедгрупп
15	Мат гимнастический	штука	10	20	30	40	–
16	Мостик гимнастический	штука	2	2	2	4	–
17	Мяч малый резиновый	штука	10	16	16	20	–
18	Обруч гимнастический	штука	15	20	30	40	–
19	Палка гимнастическая	штука	10	20	40	40	–
20	Перекладина гимнастическая	штука	1	1	1	2	–
21	Перекладина навесная	штука	5	10	10	10	–
22	Скакалка гимнастическая	штука	20	20	40	40	–
23	Скакалка гимнастическая	штука	2	2	3	3	длина 5 м
24	Скамейка гимнастическая	штука	6	8	10	15	–
25	Стенка гимнастическая	штука	6	10	10	16	–
26	Флажок	штука	10	15	20	20	–
27	Эспандер	штука	6	10	10	20	–
Легкоатлетический спортивный инвентарь							
28	Брусok деревянный 5 x 5 x 10 см	пара	4	8	10	16	–
29	Канат оградительный с флажками	метр	100	100	100	200	–
30	Колодки стартовые	пара	2	4	6	8	–
31	Комплект нагрудных номеров	комплект	1	1	1	2	от 1 до 100
32	Комплект указателей метража	комплект	1	1	1	2	от 10 до 60 м
33	Мяч:						
33.1	набивной медбол 1 кг	штука	5	10	15	20	–
33.2	набивной медбол 2 кг	штука	5	10	15	20	–
33.3	набивной медбол 3 кг	штука	5	8	10	15	–
33.4	набивной медбол 5 кг	штука	5	8	8	10	–
33.5	для метания (150 г)	штука	12	15	20	30	–
34	Планка:						
34.1	для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
34.2	измерительная для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
35	Рулетка измерительная	штука	1	1	2	4	–
36	Секундомер	штука	2	3	5	10	–
37	Стойки для прыжков в высоту	пара	1	1	2	3	–
38	Транспарант «Старт», «Финиш»	штука	1	1	2	2	–
39	Гуфли беговые с шипами	пара	10	20	30	60	–
40	Эстафетная палочка	штука	8	10	16	20	–
Спортивный инвентарь для зимних видов спорта							
41	Ботинки лыжные	пара	30	60	100	150	–
42	Коньки	пара	10	20	30	50	разных размеров
43	Клюшка хоккейная	штука	12	20	30	50	–

44	Лыжи беговые	пара	30	60	100	150	–
45	Лыжные крепления	пара	30	60	100	150	–
46	Мазь лыжная	комплект	–	–	–	–	приобретается по мере необходимости
47	Палки лыжные	пара	30	60	100	150	–
48	Санки	штука	10	10	10	10	–
49	Шайба хоккейная	штука	8	12	12	18	–
Инвентарь для спортивных, подвижных и народных игр							
50	Бита для городков	штука	4	4	8	8	–
51	Волан	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
52	Ворота:						
52.1	гандбольные	пара	1	1	1	2	–
52.2	футбольные	пара	1	1	1	2	–
53	Городки	комплект	2	3	4	6	–
54	Кольцо баскетбольное	пара	4	6	8	14	–
55	Комплект для настольного тенниса	комплект	2	4	6	6	–
56	Мяч:						
56.1	баскетбольный	штука	10	20	30	60	–
56.2	волейбольный	штука	10	20	30	60	–
56.3	гандбольный	штука	4	6	10	20	–
56.4	малый резиновый	штука	10	20	30	60	–
56.5	для настольного тенниса	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.6	теннисный	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.7	футбольный		5	10	15	30	–
57	Насос	штука	1	2	2	4	–
58	Ракетка:						
58.1	бадминтонная	пара	10	15	20	30	–
58.2	настольного тенниса	пара	6	12	18	24	–
58.3	теннисная	пара	5	10	15	20	–
59	Свисток судейский	штука	2	3	4	6	–
60	Сетка:						
60.1	для бадминтона	штука	1	1	2	3	–
60.2	для баскетбольных колец	пара	6	10	15	30	–
60.3	волейбольная	пара	1	2	3	4	–
60.4	для гандбольных ворот	пара	1	1	1	2	–
60.5	теннисная	штука	2	2	3	4	–
60.6	футбольная	пара	1	1	1	2	–
61	Стойки:						
61.1	баскетбольные	пара	1	1	2	3	–
61.2	волейбольные	пара	1	1	2	3	–
61.3	для обводки	штука	8	10	15	20	–
62	Стол для настольного тенниса	штука	2	3	4	6	–
63	Флажок судейский	штука	6	6	8	8	–
64	Часы шахматные	штука	2	4	4	6	–
65	Шашки	комплект	6	8	12	20	–
66	Шахматы	комплект	6	8	12	20	–
67	Щит баскетбольный	пара	2	4	6	10	–
Спортивный туристский инвентарь							
68	Аптечка походная	штука	2	2	4	4	–
69	Карабин туристский	штука	10	15	20	30	–
70	Компас	штука	6	8	12	20	–
71	Коврик туристский	штука	20	30	40	60	–
72	Комплект:						

72.1	костровых принадлежностей	штука	2	4	6	10	–
72.2	посуды для приготовления пищи	штука	2	4	6	10	–
73	Мешок спальный	штука	20	30	40	60	–
74	Палатка туристская	штука	6	10	10	20	–
75	Рюкзак туристский	штука	20	30	40	60	–
76	Гопорик туристский	штука	2	4	6	10	–
77	Фал капроновый:						
77.1	диаметром 8–10 мм	метр	40	80	100	150	–
77.2	диаметром 12–14 мм	метр	40	40	50	50	–
Спортивный инвентарь для многоборий Государственного физкультурно-оздоровительного комплекса Республики Беларусь							
85	Винтовка пневматическая	штука	2	4	6	10	–
86	Патроны для винтовки пневматической	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
Дополнительный спортивный инвентарь и оборудование, приобретаемые за счет средств приносящей доходы деятельности, безвозмездной (спонсорской) помощи юридических лиц, индивидуальных предпринимателей							
Технические средства обучения							
87	Видеокамера	штука	1	1	1	1	–
88	Компьютер	штука	1	1	1	1	–
89	Мегафон	штука	1	1	2	3	–
90	Микрофон	штука	1	1	1	2	–
91	Музыкальный центр	штука	1	1	1	1	–
92	Проектор мультимедийный	штука	1	1	1	1	–
93	Телевизор	штука	1	1	1	1	–
94	Усилитель с колонками	штука	1	1	1	1	–
95	Шнур (удлинитель) электрический	штука	1	1	1	1	до 50 м
96	Экран переносной	штука	1	1	1	1	–
Спортивный гимнастический инвентарь и оборудование							
97	Веревочка с грузом	штука	2	3	4	6	до 5 м
98	Тренажер (операционный или многофункциональный)	штука	2	4	4	6	–
99	Штанга	штука	1	2	2	3	–
100	Эспандер	штука	6	8	10	15	–
101	Гантели разборные	пара	4	8	10	12	до 10 кг
Спортивная экипировка для сборных команд учреждения образования							
102	Костюм спортивный	штука	10	18	20	20	–
103	Майка, полурукавка, футболка спортивная	штука	10	18	20	20	–
104	Трусы спортивные	штука	10	18	20	20	–
105	Кроссовки спортивные	пара	10	18	20	30	–

Приложение 2

УСЛОВИЯ ВЫПОЛНЕНИЯ ТЕСТОВЫХ УПРАЖНЕНИЙ

Бег 1000, 1500 м выполняется на беговой дорожке стадиона с высокого старта. Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Старт – групповой. Учащимся, нарушившим правила соревнований в беге, а также не финишировавшим, в протокол выполнения контрольных упражнений выставляется «0» баллов. Результат измеряется с точностью до 1 с.

6-минутный бег выполняется на беговой дорожке стадиона, которая предварительно размечается на каждые 10 или 20 м. Рекомендуется проводить забеги отдельно среди мальчиков и девочек. Группа мальчиков (девочек) стартует одновременно. Во время бега учитель считает количество кругов, которые преодолели

учащиеся. По истечении 6 мин учитель подает звуковой сигнал (например, свисток), после которого учащиеся переходят на шаг, запомнив место, где их застал сигнал. Затем учитель каждому учащемуся индивидуально высчитывает длину преодоленной дистанции с учетом количества полных кругов и той части беговой дорожки, где учащийся перешел на шаг.

При выполнении тестового упражнения не допускается переходить на шаг, останавливаться для отдыха или «срезать» дистанцию. Учащимся, нарушившим указанные правила, а также не финишировавшим, в протокол выполнения тестовых упражнений выставляется «0» баллов. Результат измеряется с точностью до 10 м.

Ходьба 1500, 2000 м выполняется на беговой дорожке стадиона. Рекомендуется выполнять тестовое упражнение раздельно среди мальчиков и девочек. При небольшой наполняемости класса допускается выполнение упражнения одновременно всеми учащимися. Группа мальчиков (девочек) стартует одновременно.

При выполнении тестового упражнения не допускается переходить на бег, чередовать бег с ходьбой, останавливаться для отдыха или «срезать» дистанцию. Учащимся, нарушившим указанные правила, а также не финишировавшим, в протокол выполнения тестовых упражнений выставляется «0» баллов. Время преодоления дистанции измеряется с точностью до 0,1 с.

Подтягивание на перекладине выполняется на гимнастической перекладине из исходного положения вис хватом сверху. Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Во время выполнения упражнения не допускаются сгибания туловища и ног в коленных суставах, разведение, скрещивание и другие движения ногами, рывки, махи и раскачивания, перехваты рук. Подтягивание засчитывается, если подбородок учащегося находится выше уровня перекладины, а при опускании руки полностью выпрямляются в локтевых суставах.

Поднимание туловища за 1 мин выполняется на гимнастическом мате из исходного положения лежа на спине, руки скрестно перед грудью, ладони на локтевых суставах, стопы ног зафиксированы. Угол в коленном суставе составляет 90°.

Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Во время выполнения упражнения не допускаются рывки руками. Засчитывается количество наклонов туловища при касании локтевых и коленных суставов с последующим опусканием на спину и касанием лопатками гимнастического мата.

Поднимание и опускание прямых ног за 1 мин выполняется на гимнастическом мате из исходного положения лежа на спине, руки за головой, прямые ноги вместе. Учитель или другой учащийся располагается со стороны головы тестируемого и удерживает его за локтевые суставы. По сигналу учителя (одновременно включается секундомер) учащийся поднимает прямые ноги до угла 90° до касания голенью гимнастической палки, заранее закрепленной в неподвижном положении или удерживаемой учителем. Затем испытуемый опускает ноги до касания пятками гимнастического мата. Засчитывается количество полных циклов (поднимание и опускание) в течение 1 мин.

Сгибание и разгибание рук в упоре лежа. Учащийся принимает исходное положение упор лежа, кисти рук на ширине плеч, ноги вместе. Сохраняя прямое положение туловища и ног, учащийся сгибает руки в локтевых суставах до угла не менее 90° и, выпрямляя руки, возвращается в исходное положение. Не допускается сгибать ноги и туловище, касаться пола коленями и грудью. Засчитывается количество сгибаний и разгибаний рук без нарушения указанных требований.

Бег 30 м проводится на прямой беговой дорожке стадиона. Допускается использование высокого или низкого старта. Каждому учащемуся предоставляется одна попытка. Учащемуся, нарушившему правила соревнований в беге (фальстарт), может быть предоставлена одна дополнительная попытка. Результат бега измеряется с точностью до 0,1 с.

Челночный бег 4 x 9 м выполняется в спортивном зале на половине волейбольной площадки. Количество участников в одном забеге – не более 2 человек. Каждому

учащемуся предоставляется 2 попытки подряд. По команде «Приготовиться!» учащиеся подходят к линии старта (как правило, это середина волейбольной площадки) и принимают положение высокого старта по направлению к лицевой линии, где напротив каждого учащегося лежат два бруска 50 x 50 x 100 мм на расстоянии 100 мм друг от друга (рис. 1).

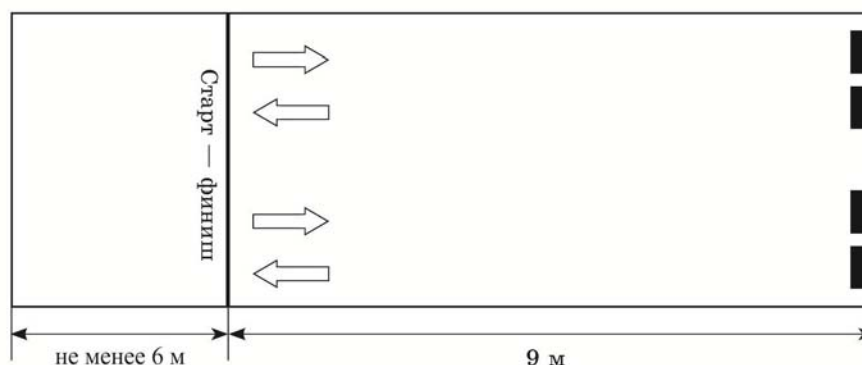

Рис. 1

По команде «Марш!» учащиеся бегут к лицевой линии, берут каждый по одному бруску (не затронув второй), поворачиваются и бегут обратно. Подбежав к линии «старт-финиш», кладут на нее (или за нее) брусок (бросать нельзя!), разворачиваются и бегут за оставшимся бруском. Подбежав к линии, берут второй брусок, разворачиваются, бегут к линии «старт-финиш» и, не снижая скорости, пересекают ее с бруском в руках.

Время выполнения челночного бега каждым учащимся фиксируется с точностью до 0,1 с. Засчитывается лучший результат из двух попыток.

Прыжки через короткую скакалку за 1 мин выполняются на твердом покрытии (в спортивном зале, на игровой площадке или беговой дорожке стадиона). Вращение скакалки производится только вперед. Прыжки выполняются с обязательной опорой на обе ноги одновременно. Допускается использовать любые скакалки промышленного производства или самодельные (например, из туристского фала). Запрещается использовать на скакалке вставки-утяжелители. При ошибке во время прыжков секундомер не останавливается, а учащийся продолжает выполнять прыжки. Засчитывается суммарное количество прыжков в течение 30 с или 1 мин.

Прыжок в длину с места выполняется толчком двумя ногами на полу спортивного зала. Каждому учащемуся предоставляется 3 попытки подряд. Не допускается выполнять прыжки в яму с песком. Результат измеряется с точностью до 1 см. Засчитывается лучший результат из трех попыток.

Тройной прыжок с места толчком двумя ногами выполняется на полу спортивного зала или на дорожке стадиона с приземлением после третьего прыжка в прыжковую яму. Прыжки выполняются толчком двумя ногами слитно без задержек и остановок. Каждому учащемуся предоставляется 3 попытки подряд. Результат измеряется с точностью до 1 см. Засчитывается лучший результат из трех попыток.

Бросок набивного мяча из-за головы двумя руками выполняется в спортивном зале из исходного положения сидя ноги врозь, пятки на контрольной линии. Используется мяч весом 1 кг. Учащийся удерживает мяч двумя руками над головой, затем сгибает руки в локтевых суставах, опускает мяч за голову и резким движением бросает его вперед-вверх. Каждому учащемуся предоставляется 3 попытки подряд. Результат измеряется с точностью до 1 см. Засчитывается лучший результат из трех попыток.

Наклон вперед из исходного положения сидя на полу. Учащийся садится на пол, со стороны знака «←» (минус), пятки на ширине таза на линии ОВ упираются в упоры для ног, стопы вертикально (рис. 2). Два партнера с двух сторон прижимают его колени к полу, не позволяя сгибать ноги в коленных суставах.

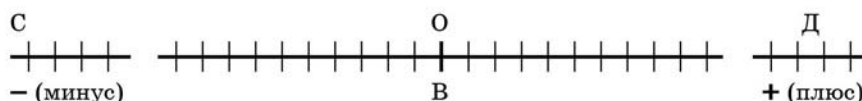

Рис. 2

Учащийся кладет одну ладонь на тыльную сторону другой ладони, опускает руки на пол, выполняет два предварительных наклона, скользя ладонями рук вдоль измерительной линейки по линии СД. На третьем наклоне учащийся максимально наклоняется вперед и в этом положении задерживается на 3 с. Результат фиксируется по отметке, достигнутой кончиками сомкнутых (!) средних пальцев рук, и определяется с точностью до 1 см.

Наклон вперед из исходного положения стоя на гимнастической скамейке. Для оценки результата используется измерительная линейка, прикрепленная вертикально к гимнастической скамейке. Учащийся принимает исходное положение, пятки и носки ног вместе. Носки не выходят за край гимнастической скамейки. Тестируемый кладет одну ладонь на тыльную сторону другой ладони, выполняет два предварительных наклона, скользя ладонями рук вдоль измерительной линейки. На третьем наклоне учащийся максимально наклоняется вперед и в этом положении задерживается на 3 с. Не допускается сгибание ног в коленных суставах. Результат фиксируется по отметке, достигнутой кончиками сомкнутых (!) средних пальцев рук, и определяется с точностью до 1 см.

Приложение 3

ЧАС ЗДОРОВЬЯ И СПОРТА (35 ч)

Баскетбол

Учебный материал

Правила игры. Жесты судей. Правила 3,24 секунд. Жесты судей. Правила игры в стритбол.

Развитие баскетбола в Республике Беларусь на современном этапе. Развитие школьного, студенческого и профессионального баскетбола в Республике Беларусь. Олимпийские чемпионы Республики Беларусь. Ведущие команды страны.

Повторение пройденного материала: передвижения игрока (ходьба, бег, прыжки, повороты, остановки); ловля мяча одной и двумя руками; ведение мяча с изменением направления и скорости; обводка препятствий; передачи одной и двумя руками на месте и в движении; выполнение броска одной рукой от плеча на месте; одной рукой сверху в движении.

Передачи мяча одной и двумя руками на месте и в движении: в парах и тройках с различными сочетаниями (с поворотами, остановками прыжком и шагом).

Ведение на месте: без зрительного контроля с использованием упражнения «маятник», ведение мяча с ударом между ног по восьмерке.

Ведение мяча без зрительного контроля, с изменением скорости и направления, обводка препятствий.

Броски одной рукой с места и в движении: в парах с 3–4 м с разных точек.

Броски одной рукой в движении после ведения и 2 шагов в колоннах, после передачи и 2 шагов сходу.

Опека игрока без мяча и игрока, владеющего мячом.

Волейбол

Учебный материал

Правила игры. Жесты судей. Ошибки при игре с мячом. Контакт игрока с сеткой. Пересечение центральной линии игроком. Жесты судей.

Развитие волейбола в Республике Беларусь на современном этапе. Развитие школьного, студенческого и профессионального волейбола в Республике Беларусь. Ведущие команды страны.

Повторение пройденного материала: упражнения, подвижные игры и эстафеты с жонглированием, бросками, передачами, ловлей, катанием мяча из различных исходных положений, упражнения выполняются на месте и в движении; стойки; перемещения (ходьба, приставные шаги, двойной шаг, скачок, бег, прыжки, остановки после перемещений); передача мяча двумя руками сверху на месте и после перемещений; передача мяча двумя руками снизу на месте и после перемещений; подача нижняя прямая; подача верхняя прямая с места подачи в пределы площадки.

Передача мяча двумя руками сверху на месте: из различных исходных положений (сидя, из приседа), после различных упражнений (упор присев – упор лежа – выпрыгнуть), с ударом о стену, в паре, над собой.

Передача мяча двумя руками сверху после перемещений: с ударом о стену, с отскоком от пола, в паре, в паре с отскоком от пола, над собой (с отскоком от пола и без); групповые упражнения: с переменой мест.

Передача мяча двумя руками снизу на месте: из различных исходных положений (сидя, из приседа), после различных упражнений (поворот на 360°), с ударом о стену, в паре, над собой.

Передача мяча двумя руками снизу после перемещений: с ударом о стену, с отскоком от пола, в паре, в паре с отскоком от пола, над собой (с отскоком от пола и без); групповые упражнения: с переменой мест.

Передача мяча двумя руками сверху с изменением направления: передача в тройках, четверках, по зонам (например, из зоны 5 в зону 3, из 3 в 4, из 4 обратно в 5).

Передача мяча двумя руками снизу с изменением направления: передача в тройках, четверках, по зонам (например, из зоны 5 в зону 3, из 3 в 4, из 4 обратно в 5).

Подача верхняя прямая: соревнования на выполнение установленного учителем количества подач, подачи в ближнюю часть площадки, подачи в дальнюю часть площадки, подачи в левую часть площадки, подачи в правую часть площадки, подачи на точность в зону, соревнования на точность попадания в установленный квадрат.

Подача нижняя прямая: соревнования на выполнение установленного учителем количества подач, подачи в ближнюю часть площадки, подачи в дальнюю часть площадки, подачи в левую часть площадки, подачи в правую часть площадки, подачи на точность в зону, соревнования на точность попадания в установленный квадрат.

Прием мяча с подачи: в парах на боковых линиях, прием подачи, пары расположены через сетку в 3 м от сетки, в 6 м от сетки, прием мяча в парах, один расположен на задней линии, напротив выполняется подача с 8 м от сетки, по возможности, с места подачи.

Изменение направления передач: передача в тройках по зонам (например, из зоны 5 в зону 3, из 3 в 4, из 4 обратно в 5).

Подача в установленный квадрат, в определенную зону площадки: подачи на точность в зону, соревнования на точность попадания в установленный квадрат.

Взаимодействие между игроками передней линии: игрок зоны 3 выполняет передачу в зону 4 или 2, если связующий будет находиться в зоне 2.

Взаимодействие между игроками передней и задней линии: принимающий подачу (нападающий удар) направляет мяч игроку в зону 3, который выполняет передачу в зону 4 или 2.

Выбор места при приеме подачи: выход под мяч в зависимости от направления полета мяча.

Выбор способа приема подачи: в зависимости от траектории и скорости полета мяча прием подачи выполнять двумя руками сверху либо двумя руками снизу.

При проведении учебных игр применять разученные технико-тактические действия.

Гандбол

Учебный материал

Правила игры в гандбол. Судьи и их обязанности: состав судейской бригады, расположение судей на площадке, обязанности и полномочия членов судейской бригады, официальные жесты судей. Форма одежды судьи в поле. Местонахождение судей во время игры. Жесты судьи на площадке. Полномочия судьи на площадке.

Поведение игроков: спортивное поведение, честная игра, нарушения правил игры и санкции, желтая и красная судейские карточки. Игровые действия: мяч в игре, ошибки при игре с мячом, штрафной и семиметровый бросок, разрешение на введение мяча в игру. Пересечение мячом боковой и лицевой линий игровой площадки.

История развития гандбола в Беларуси. Спортивные достижения гандбольной команды «СКА-Минск». Успехи белорусских гандболистов на международной арене.

Жонглирование мячом одной рукой, попеременно правой и левой рукой; ведение мяча попеременно правой и левой рукой в высоком темпе и с ускорениями по прямой, змейкой, восьмеркой, челноком; передача мяча правой и левой рукой на среднюю и дальнюю дистанции; передачи мяча в прыжке левой и правой рукой; остановка катящегося мяча правой и левой рукой с последующей передачей; ловля мяча в движении с последующим броском по воротам; ловля мяча одной рукой; броски правой и левой рукой по неподвижному и катящемуся мячу; броски по воротам со средней и дальней дистанции.

Футбол

Учебный материал

Правила безопасности во время занятий юных футболистов. Подготовка оборудования и инвентаря к факультативным занятиям. Оказание первой доврачебной помощи при ушибах, ссадинах и других наиболее типичных травмах футболистов.

Действия судьи в поле и боковых судей. Форма одежды судьи в поле и боковых судей. Местонахождение судей во время игры, во время пробивания углового удара, штрафного и свободного ударов, пенальти. Жесты судьи в поле и боковых судей. Права и обязанности судьи в поле, боковых судей, помощника судьи в поле.

Правила игры. Судьи и их обязанности: состав судейской бригады, расположение судей на поле, обязанности и полномочия членов судейской бригады, официальные жесты судей.

История развития футбола в Беларуси. Возникновение и развитие игры в футбол в Беларуси в период 1906–1941 гг. Создание футбольных команд в различных городах страны. Развитие футбола в послевоенный период: создание добровольных спортивных обществ и детских спортивных школ, организация и проведение региональных первенств и чемпионатов республики, участие во всесоюзных детских, юношеских и взрослых чемпионатах. Популяризация игры в футбол среди учащейся молодежи проведением турнира «Кожаный мяч», чемпионатов Республики Беларусь среди ДЮСШ и ведомств. Футбол в рамках уроков физкультуры в учреждении образования. Достижения белорусских футболистов в чемпионатах СССР. Участие белорусских футболистов в составе сборной команды СССР в чемпионатах Европы и мира.

Поведение игроков: спортивное поведение, честная игра, нарушения правил игры и санкции, желтая и красная судейские карточки.

Игровые действия: мяч в игре и мяч вне игры, ошибки при игре с мячом, штрафной и свободный удар, разрешение на введение мяча в игру. Пересечение мяча боковой и лицевой линий игрового поля. Положение «вне игры».

Жонглирование мячом одной ногой, попеременно правой и левой ногой, поочередно ногой и головой.

Ведение мяча попеременно правой и левой ногой в высоком темпе и с ускорениями по прямой, змейкой, восьмеркой, челноком.

Передачи мяча правой и левой ногой на среднюю и дальнюю дистанции.

Передачи летящего мяча головой.

Остановка катящегося мяча правой и левой ногой с последующей передачей.

Остановка ногой летящего мяча с последующим ударом по воротам.

Остановка грудью летящего мяча.

Удары правой и левой ногой по неподвижному и катящемуся мячу серединой подъема, внутренней стороной стопы, внешней частью подъема, носком с попаданием в ворота со средней и дальней дистанции.

Технико-тактические связки: ведение – передача, прием – передача, прием – ведение – передача, ведение – удар по воротам, прием – удар по воротам, остановка – передача.

Игра вратаря: ловля и отбивание мяча руками стоя на месте и в движении, ловля мяча руками в падении, введение мяча в игру броском одной рукой, ударом ногой по неподвижному мячу и после набрасывания.

Эстафеты с ведением и передачами мяча в максимально быстром темпе.

Введение мяча в игру броском двумя руками из-за боковой линии.

Игра в футбол по упрощенным правилам 3 на 3, 4 на 4, 5 на 5 игроков.

УТВЕРЖДЕНО

Постановление
Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 № 91

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Фізічная культура і здароўе»
для VII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання і выхавання**

ФІЗІЧНАЯ КУЛЬТУРА І ЗДАРОЎЕ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Агульная характарыстыка вучэбнага прадмета. У сістэме вучэбных прадметаў агульнай сярэдняй адукацыі асваенне вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе» забяспечвае атрыманне вучнямі базавай фізкультурнай адукацыі.

Змест вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе» дыферэнцыраваны з улікам узростава-палавых асаблівасцей вучняў і прадстаўлены інварыянтным і варыятыўным кампанентамі.

Інварыянтны кампанент з'яўляецца зместам вучэбнага прадмета «Фізічная культура і здароўе», абавязковым для засваення вучнямі, аднесенымі па стане здароўя да асноўнай і падрыхтоўчай медыцынскіх груп. Ён складаецца з двух раздзелаў – «Асновы фізкультурных ведаў» і «Асновы ведаў спорту», якія змяшчаюць мінімальны аб'ём вучэбнага матэрыялу, неабходнага для агульнай фізкультурнай адукацыі, агульнакультурнага, духоўнага і фізічнага развіцця, аздараўлення, маральнага ўдасканалення вучняў, фарміравання здаровага ладу жыцця, актыўнага адпачынку з выкарыстаннем сродкаў фізічнай культуры.

Раздзел «Асновы фізкультурных ведаў» уключае тэарэтычны матэрыял, неабходны для фарміравання светапогляду здаровага ладу жыцця, самастойнага выкарыстання сродкаў фізічнай культуры з мэтай аздараўлення і актыўнага адпачынку, вывучэння і

пратычнага траўмабяспечнага асваення вучэбнага прадмета. Як правiла, настаўнiк пры распрацоўцы паўрочнага планавацца вызначае вучэбныя заняткi, на якiх вылучаецца неабходная колькасць часу для вывучэння тэарэтычнага матэрыялу.

Раздзел «Асновы вiдаў спорту» ўключае практычныя i неабходныя для яго засваення тэарэтычныя вучэбныя матэрыялы, якi вывучаецца на вучэбных занятках адначасова з фарміраваннем рухальных уменняў, навыкаў, спосабаў дзейнасцi. Змест практычнага вучэбнага матэрыялу прадстаўлены практыкаваннямi, комплексамi i элементамi такiх вiдаў спорту, як лёгкая атлетыка, гiмнастыка, акрабатыка, лыжныя гонкi, спартыўныя гульні (баскетбол, валејбол, гандбол, футбол), што адпавядае агульным задачам развiцця каардынацыйных i кандыцыйных здольнасцей вучняў.

Варыятыўны кампанент прадстаўлены вiдамi спорту iнварыянтнага кампанента, а таксама практыкаваннямi, комплексамi i гульнявымi элементамi плавання, аэробiкi спартыўнай, тэніса настольнага, канькабежнага спорту. З агульнага аб'ёму зместу варыятыўнага кампанента настаўнiк, з улікам наяўнасцi адпаведнай фiзкультурна-спартыўнай базы, iнтэрэсаў вучняў, спартыўных традыцый установы агульнай сярэдняй адукацыі, выбірае i выкарыстоўвае ў адукацыйным працэсе вучэбны матэрыял для VII класа. Дапускаецца ў якасцi вучэбнага матэрыялу выкарыстоўваць змест вучэбных праграм факультатывных заняткаў, якiя адпавядаюць пералiку вiдаў спорту варыятыўнага кампанента i зацверджаны ва ўстаноўленым парадку Мiнiстэрствам адукацыі Рэспублiкi Беларусь, а таксама электронныя сродкi навучання – вучэбна-метадычныя дапаможнiкi для настаўнiкаў фiзiчнай культуры.

Размеркаванне вучэбнага матэрыялу па кампанентах, раздзелах i тэмах з указаннем колькасцi гадзiн на iх вывучэнне прадстаўлена ў таблiчным варыянце (табл. 1).

Вучэбныя заняткi праводзяцца ў форме ўрокаў фiзiчнай культуры i здароўя.

Арганiзацыя вучэбных заняткаў павiнна адпавядаць агульнапедагагiчным заканамернасцям, прынцыпам i патрабаванням агульнай сярэдняй адукацыі. Формы i метады правядзення ўрокаў фiзiчнай культуры i здароўя вызначаюцца настаўнiкам пры распрацоўцы дакументаў планавацца зместу вучэбнага матэрыялу.

Мэта вывучэння вучэбнага прадмета «Фiзiчная культура i здароўе» на II ступенi агульнай сярэдняй адукацыі з'яўляецца фарміраванне фiзiчнай культуры асобы i аздараўленне вучняў з улікам iх узростава-палавых асаблiвасцей.

Указаная мэта дасягаецца ў выніку фарміравання ў вучняў кампетэнцый у галiне фiзкультурнай i спартыўнай дзейнасцi, рашэння асобна арыентаваных адукацыйных, выхаваўчых, аздараўленчых i прыкладных задач.

Да **адукацыйных задач** вучэбнага прадмета адносяцца асваенне i навучанне выкарыстанню на практыцы даступных у сярэднiм школьным узросце:

фiзкультурных ведаў, неабходных для бяспечных арганiзаваных i самастойных заняткаў;

рухальных уменняў, навыкаў, спосабаў дзейнасцi, якiя складаюць змест вывучаемых вiдаў спорту;

духоўных каштоўнасцей алiмпiзму i алiмпiйскага руху як культурных гуманiстычных феноменаў сучаснасцi.

Выхаваўчай задачай вучэбнага прадмета з'яўляецца садзейнiчанне станаўленню i развiццю:

адносiн да ўласнага здароўя i здароўя iншых як да каштоўнасцi;

станаўчых рыс характару, такiх як дысцыплiнаваная паводзiны, добразычлiвае стаўленне да таварышаў, калектывiзм, сумленнасць, спагадлiвасць, смеласць, настойлiвасць у дасягненнi мэты;

гарманiчнага спалучэння маральных, фiзiчных i iнтэлектуальных якасцей асобы.

Аздараўленчымі задачамi вучэбнага прадмета з'яўляюцца:

прывiццё навыкаў здаровага ладу жыцця;

павышэнне разумовай працаздольнасцi;

прафiлактыка стрэсавых станаў i захворванняў сродкамi фiзiчнай культуры;

саздзейнічанне ўмацаванню здароўя вучняў, фарміраванне правільнай паставы, прафілактыка міяпіі і плоскаступнёвасці.

Да **прыкладных задач** вучэбнага прадмета, якія забяспечваюць паспяховую сацыяльную адаптацыю і бяспеку жыццядзейнасці вучняў, адносяцца:

навучанне ўменням і навыкам супрацоўніцтва з аднагодкамі ў працэсе фізкультурнай і спартыўнай дзейнасці;

засваенне ведаў, уменняў і навыкаў, неабходных для бяспекі падчас самастойных фізкультурных заняткаў;

фарміраванне ведаў, уменняў і навыкаў па бяспецы жыццядзейнасці ў экалагічна неспрыяльных умовах (для тых, хто пражывае на тэрыторыі радыеактыўнага забруджвання ва ўмовах уздзеяння наступстваў аварыі на ЧАЭС).

Пры асваенні зместу вучэбнай праграмы вучні набываюць кампетэнцыі, якія маюць сацыяльную і асабістую значнасць. Асобасныя і прадметныя кампетэнцыі вучняў, якія заканчваюць VII клас установы агульнай сярэдняй адукацыі, канкрэтызаваны ў чатырох напрамках:

вучні павінны ведаць і разумець;

вучні павінны ведаць і выконваць;

вучні павінны ведаць і ўмець;

вучні павінны ўмець выкарыстоўваць набытыя кампетэнцыі ў практычнай дзейнасці і паўсядзённым жыцці.

Змест асобасных і прадметных кампетэнцый сфармуляваны ў патрабаваннях да вучняў, якія заканчваюць навучанне ў VII класе ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі.

Вынікі вучэбнай дзейнасці вучняў і ступень засваення зместу вучэбнай праграмы «Фізічная культура і здароўе» ацэньваюцца па крытэрыях і ў адпаведнасці з правіламі правядзення атэстацыі вучняў, якія зацвярджаюцца Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь.

Вучэбна-метадычнае забеспячэнне адукацыйнага працэсу па вучэбным прадмеце «Фізічная культура і здароўе» прадстаўлена ў дадатку 1.

Умовы выканання тэставых практыкаванняў для ацэнкі ўзроўню развіцця рухальных якасцей вучняў выкладзены ў дадатку 2.

Вучэбная праграма «Фізічная культура і здароўе» змяшчае вучэбны матэрыял па спартыўных гульнях (баскетбол, валејбол, гандбол, футбол), рэкамендаваны для вывучэння ў аб'ёме 35 гадзін на вучэбных занятках «Гадзіна здароўя і спорту» (дадатак 3).

Табліца 1

Прыкладнае размеркаванне вучэбнага матэрыялу

Кампаненты, раздзелы, тэмы вучэбнага матэрыялу	Колькасць гадзін
ІНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНАЕНТ	48
Асновы фізкультурных ведаў	2
Забеспячэнне бяспекі заняткаў	0,5
Гігіенічныя веды	0,25
Правілы самастойных заняткаў, самакантроль	0,5
Здаровы лад жыцця	0,5
Алімпізм і алімпійскі рух	0,25
Асновы відаў спорту	40
Лёгкаа атлетыка	10
Лёгкаа атлетыка – кросавая падрыхтоўка ¹	0 (8)
Гімнастыка, акрабатыка	12
Лыжныя гонкі ²	8
Спартыўныя гульні	10
Тэсціраванне	6
Дамашнія заданні ³	+
ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМПАНАЕНТ	22
Аэробіка спартыўная	+

Баскетбол	+
Валейбол	+
Гандбол	+
Гiмнастыка, акрабатыка	+
Канькабежны спорт	+
Лёгкая атлетыка	+
Лыжныя гонкі	+
Плаванне ⁴	до 24
Тэніс настольны	+
Футбол	+
Усяго	70

¹ Ва ўмовах бясснежнай зімы замест лыжных гонак.

² Пры адсутнасці снега замяняецца вучэбным матэрыялам іншых тэм.

³ Колькасцю гадзін не рэгламентуюцца.

⁴ Пры наяўнасці ўмоў і магчымасцей для вучэбных заняткаў па плаванні.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

ІНВАРЫЯНТНЫ КАМПАНЕНТ

АСНОВЫ ФІЗКУЛЬТУРНЫХ ВЕДАЎ

Забеспячэнне бяспекі заняткаў. Правілы бяспечных паводзін вучняў на вучэбных занятках. Папярэджанне магчымага траўматызму падчас самастойных заняткаў фізічнымі практыкаваннямі ў спартыўных залах і на адкрытых пляцоўках. Правілы аказання першай даўрачэбнай дапамогі пацярпеламу.

Гігіенічныя веды. Загартоўванне паветранымі і воднымі працэдурамі ў розныя поры года. Асабістая гігіена вучня на фізкультурных і спартыўных занятках.

Правілы самастойных заняткаў. Паняцце і задачы фізічнай падрыхтоўкі. Паняцце вучэбнага задання.

Самакантроль. Паняцце папярэдняга і этапнага самакантролю ўзроўню фізічнай падрыхтаванасці. Суб'ектыўныя і аб'ектыўныя паказчыкі самакантролю. Самаацэнка ўзроўню фізічнай падрыхтаванасці.

Здаровы лад жыцця. Структурныя кампаненты здаровага ладу жыцця. Рухальны рэжым дня вучня ў розныя поры года. Фізкультурныя заняткі ў рэжыме вучэбнага і выхаднога дня. Паняцце і ўплыў агульнай фізічнай падрыхтоўкі на фізічную і разумовую працаздольнасць вучня.

Алімпізм і алімпійскі рух. Дэбют беларускіх алімпійцаў у Хельсінкі (1952). Беларускія спартсмены на Алімпійскіх гульнях 1960–1990 гг.

Дзяржаўны фізкультурна-аздараўленчы комплекс Рэспублікі Беларусь – аснова сістэмы фізічнага выхавання падростаючага пакалення.

АСНОВЫ ВІДАЎ СПОРТУ

Лёгкая атлетыка

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін на ўроках лёгкай атлетыкі. Правілы карыстання спартыўным інвентаром і абсталяваннем.

Практычны матэрыял

Хадзьба. З перакочваннем з пяткі на носок; з высокім падыманнем бядра, скандынаўская хадзьба.

Бег. Высокі старт з апорай адной рукой, нiзкі старт, стартавы разгон; бег з нiзкага старту з максімальнай хуткасцю; дробны бег; бег скарачаным крокам з максімальнай частатой рухаў; бег з максімальнай хуткасцю 30, 60 м^{*1}; бег з пераменнай хуткасцю: 20 м павольна, 20 м хутка, 20 м з максімальнай хуткасцю; бег на месцы з высокім падыманнем бядра, па чарзе згiнаючы назад правую і левую нагу; чаўночны бег 4 x 9 м; эстафетны бег. Эстафеты: сустрэчная і па крузе; «эстафета-сараканожка».

¹ Тут і далей зорачкай (*) пазначаны практыкаванні, абавязковыя для вывучэння і ацэнкі тэхнікі выканання.

Скачкі з месца. Трайны, пяцярны, уверх штуршком дзвюма нагамі з падцягваннем каленяў (без перамяшчэння і з перамяшчэннем наперад), з нагі на нагу з перамяшчэннем наперад. Скачкі цераз кароткую скакалку.

Скачкі з разгону. У даўжыню сагнуўшы ногі з кароткага і доўгага разгону*; у вышыню з разгону спосабам «пераступанне»*; з двух-трох крокаў разбегу з даставаннем рукой і нагой падвешанага мяча.

Кіданне. Кіданне мяча 150 г і тэніснага мяча з чатырох крокаў разгону па калідоры 10 м на зададзеную адлегласць і далёкасць*, з месца ў гарызантальную і вертыкальную цэль (гiмнастычны абруч) з адлегласці 6–8 м.

Развіццё каардынацыйных, хуткасных, хуткасна-сілавых, сілавых здольнасцей, гiбкасці, вынослівасці.

Лёгкая атлетыка – кросавая падрыхтоўка

Тэарэтычныя звесткі

Правiлы бяспечных паводзiн на ўроках кросавай падрыхтоўкi. Папярэджанне траўматызму пры бегу па перасечанай мясцовасцi.

Практычны матэрыял

Бег у чаргаваннi з хадзьбой па перасечанай мясцовасцi. Групавы старт. Перамяшчэнне па цвёрдым і мяккiм грунце, пяску і траве. Бег са змяненнем даўжынi і частаты бегавых крокаў. Крос 1500 м*.

Развіццё каардынацыйных здольнасцей, вынослівасці.

Гiмнастыка, акрабатыка

Тэарэтычныя звесткі

Правiлы бяспечных паводзiн на вучэбных занятках па гiмнастыцы і акрабатыцы. Падрыхтоўка вучняў да заняткаў гiмнастыкай і акрабатыкай. Правiлы змянення месцаў заняткаў, карыстання спартыўным iнвентарам і абсталяваннем. Падрыхтоўка і прыбiранне месцаў заняткаў.

Практычны матэрыял

Страявыя практыкаванні. Пастраенне ў адну і дзве шарэнгі, калоны, два кругі, пастраенне ўступам з адной шарэнгі ў тры, чатыры.

Агульнаразвіццёвыя практыкаванні¹. Без прадметаў, са скакалкай, з гiмнастычнай палкай, з набiўнымi мячамi ў зыходным становiшчы седзячы і лежачы на гiмнастычных матах, на гiмнастычнай лаўцы, каля гiмнастычнай сценкi і на гiмнастычнай сценцы.

¹ Рэкамендуецца выкарыстоўваць у падрыхтоўчай частцы ўрока.

Хадзьба. З розным становішчам рук, на наскох прыстаўнымі крокамі наперад, спінай наперад, у прыседзе («гусіным» крокам), на пятках, на знешняй частцы ступні.

Практыкаванні для фарміравання правільнай паставы. Хадзьба на наскох з гімнастычнай палкай за спінай, над галавой, на наскох прыстаўнымі крокамі з паваротамі і прысяданнямі, па гімнастычнай лаўцы.

Апорныя скачкі. Ногі паасобку цераз гімнастычнага казла вышыней 110 см у даўжыню* (х), у шырыню* (дз).

Практыкаванні на гімнастычным бярвяне¹ (дз). Перамяшчэнне на наскох скарачанымі і прыстаўнымі крокамі; спалучэнне скачкоў на адной і дзвюх нагах на месцы, з вызначаным прасоўваннем наперад: скачок на левую, правая назад, скачок на правую, левая ўперад, скачок на левую, правая назад; скачкі з прасоўваннем наперад: махам правай скачок на дзве нагі, на правую, левая назад, на левую, правая назад; махам правай скачок на дзве нагі; павароты* на 180° махам адной нагі назад, рукі праз бакі ўверх і ўніз у бакі; саскок* прагнуўшыся з паўседу штуршком дзвюма нагамі з паваротам на 90°.

¹ Пры адсутнасці гімнастычнага бярвяна практыкаванне выконваецца на рэйцы перавернутай гімнастычнай лаўкі.

Вісы. Падцягванне ў вісе на перакладзіне*, са скачка (х), у вісе лежачы* (дз); размахванне выгібамі ў вісе на перакладзіне (х); у вісе (на перакладзіне, гімнастычнай сценцы, верхняй жэрдцы рознавысокіх брусоў) падыманне сагнутых у каленях ног з наступным іх выпростваннем і апусканнем.

Упоры (дз). З вісу стоячы на сагнутых руках махам адной нагі і штуршком другой пераварот ва ўпор на руках на ніжнюю жэрдку (з дапамогай), махам назад саскок з паваротам на 90°; з седу на правым (левым) бядры, трымаючыся правай (левай) рукой за верхнюю жэрдку, левая (правая) рука ўбок, сед вуглом – трымаць; перахоп левай (правай) рукой з паваротам направа (налева) за верхнюю жэрдку, апускаючы ногі, перахоп правай (левай) рукой за ніжнюю жэрдку з паваротам направа саскок у стойку правым (левым) бокам да ніжняй жэрдкі.

Пры адсутнасці рознавысокіх брусоў (дз): на нізкай перакладзіне з вісу стоячы на сагнутых руках штуршком дзвюма нагамі пераварот ва ўпор на руках прагнуўшыся (з дапамогай), перамах левай (правай) нагой ва ўпор верхам; перахоп левай (правай) рукой у захоп знізу, перамах правай (левай) нагой з паваротам налева ў саскок.

Упоры (х). На нізкай перакладзіне з вісу стоячы на сагнутых руках штуршком дзвюма нагамі пераварот ва ўпор на руках прагнуўшыся, перамах левай (правай) нагой ва ўпор верхам; перахоп левай (правай) рукой у захоп знізу, перамах правай (левай) нагой з паваротам налева (направа) ва ўпор; з упору на нізкай перакладзіне махам назад саскок з паваротам плячом назад на 90°; перамяшчэнне на брусах ва ўпоры з сагнутымі нагамі; размахванне ва ўпоры на нізкіх паралельных брусах з развядзеннем ног на маху спераду (х); сед ногі паасобку на нізкіх паралельных брусах, перахоп левай (правай) рукой у захоп знізу, перамах правай (левай) нагой з паваротам налева (направа) на 180°.

Лажанне. Па канаце з дапамогай ног у два прыёмы (х), у тры прыёмы (дз).

Акрабатычныя практыкаванні. З упору прысеўшы стойка на галаве і руках штуршком дзвюма нагамі* (х); стойка на руках махам адной і штуршком другой нагі з дапамогай (х); апусканне ў мост і падыманне з моста з дапамогай* (дз); камбінацыя з 3–4 раней вывучаных практыкаванняў*.

Комплексы практыкаванняў ранішняй гімнастыкі з 10–12 практыкаванняў (па адным комплексе ў кожнай чвэрці).

Развіццё каардынацыйных, хуткасных, хуткасна-сілавых, сілавых здольнасцей, гібкасці, вынослівасці.

Лыжныя гонкі

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін на ўроках па лыжным гонкам. Падрыхтоўка лыжнага інвентару, спартыўнага адзення і абутку да заняткаў. Правілы пераходу да месца заняткаў

і назад. Правілы папярэджання абмаражэнняў і траўм пры перамяшчэнні на лыжах. Умовы захоўвання лыжнага інвентару і абутку ў зімовых і летніх умовах.

Практычны матэрыял

Спосабы перамяшчэння. Адначасовы бяскрокавы ход; пераход ад папераменнага двухкрокавага ходу да адначасовых ходоў, пераадоленне бугроў і лагчын; пад'ём «елачкай»; паварот упорам дзвюма лыжамі. Праходжанне вывучанымі спосабамі дыстанцыі 2 км*.

Развіццё каардынацыйных здольнасцей, вынослівасці.

Спартыўныя гульні

(вывучаюцца элементы дзвюх з чатырох спартыўных гульняў)

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін на ўроках спартыўных гульняў. Падрыхтоўка інвентару, адзення і абутку да заняткаў спартыўнымі гульнямі. Правілы спаборніцтваў па спартыўных гульнях.

Практычны матэрыял

Баскетбол. Вядзенне мяча са змяненнем напрамку і хуткасці, абвядзенне перашкод, перадача мяча ад пляча ў руху, спыненне ў два крокі, выкананне двайнога кроку, кідкі мяча ў руху пасля двайнога кроку*. Вядзенне мяча без зрокавага кантролю, са змяненнем хуткасці і напрамку, вядзенне папераменна правай і левай рукой, атакуючыя дзеянні з перахопам мяча падчас вядзення, кідкі мяча з месца па кальцы дзвюма рукамі ад грудзей. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах вучэбнай гульні.

Футбол. Удар па мячы, які коціцца, унутранай часткай пад'ёму*, па нерухомым мячы знешняй часткай пад'ёму*, перадачы мяча ў квадраце, у парах з перамяшчэннем. Укідванне мяча з-за бакавой лініі, спыненне мяча грудзмі, падманныя рухі з тармажэннем і змяненнем напрамку руху без мяча. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах вучэбнай гульні.

Гандбол. Перадача мяча ў руху адной рукой збоку, кідкі мяча зверху*, знізу* і збоку* сагнутай і прамой рукой, лоўля мяча, які коціцца, вядзенне мяча з нізкім адскокам, персанальная абарона. Перадача мяча ад пляча сагнутай рукой, без замаха. Вядзенне са змяненнем хуткасці перамяшчэння. Індывідуальныя дзеянні ў абароне, нападзенні. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах вучэбнай гульні.

Валейбол. Перамяшчэнне прыстаўнымі крокамі ўправа, улева, наперад, назад; перадачы мяча зверху дзвюма рукамі над сабой, у парах, цераз сетку*. Прыём мяча знізу дзвюма рукамі пасля перамяшчэння наперад; знізу дзвюма рукамі пасля падачы. Перадача мяча знізу дзвюма рукамі над сабой і ў парах*; ніжняя прамая падача з крокам наперад*. Прымяненне вывучаных прыёмаў ва ўмовах вучэбнай гульні.

Развіццё хуткасных, хуткасна-сілавых і каардынацыйных здольнасцей, вынослівасці.

ТЭСЦПРАВАННЕ ЎЗРОЎНЮ ФІЗІЧНАЙ ПАДРЫХТОЎКІ ВУЧНЯЎ

Выкананне тэставых практыкаванняў плануецца настаўнікам на пачатак і заканчэнне навучальнага года. На працягу аднаго ўрока не рэкамендуецца выкарыстоўваць больш за два тэставыя практыкаванні.

Вынікі тэставых практыкаванняў (табл. 2) выкарыстоўваюцца для вызначэння ўзроўню фізічнай падрыхтаванасці вучняў, планавання і карэкціроўкі зместу паўрочнага каляндарна-тэматычнага плана, распрацоўка планаў-канспектаў урокаў.

Умовы выканання тэставых практыкаванняў прадстаўлены ў дадатку 2.

Пэралік тэставых практыкаванняў для хлопчыкаў:

1) бег 30 м;

2) чаўночны бег 4 x 9 м **або** скокі цераз кароткую скакалку за 1 мін;

- 3) скачок у даўжыню з месца **або** трайны скачок з месца штуршком дзвюма нагамі;
- 4) падцягванне на перакладзіне **або** згiнанне і разгiнанне рук ва ўпоры лежачы;
- 5) нахiл уперад з зыходнага становішча седзячы на падлозе **або** нахiл уперад з зыходнага становішча стоячы на гiмнастычнай лаўцы;
- 6) бег 1000 м, **або** хадзьба 2000 м, **або** 6-мiнутны бег.

Пeралiк тэставых практыкаванняў для дзяўчынак:

- 1) бег 30 м;
- 2) чаўночны бег 4 x 9 м **або** скокі цераз кароткую скакалку за 1 мiн;
- 3) скачок у даўжыню з месца **або** кiдок набiўнога мяча з-за галавы дзвюма рукамі з зыходнага становішча седзячы ногі паасобку;
- 4) падыманне тулава з зыходнага становішча лежачы на спіне за 1 мiн **або** падыманне і апусканне прамых ног за 1 мiн;
- 5) нахiл уперад з зыходнага становішча седзячы на падлозе **або** нахiл уперад з зыходнага становішча стоячы на гiмнастычнай лаўцы;
- 6) бег 1000 м, **або** хадзьба 1500 м, **або** 6-мiнутны бег.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Патрабаванні, што прад'яўляюцца да вучняў, якія заканчваюць VII клас установы агульнай сярэдняй адукацыі, грунтуюцца на асобасным і прадметным кампетэнтнасных падыходах і з'яўляюцца крытэрыямі засваення вучэбнага матэрыялу вучэбнай праграмы.

Вучні павінны ведаць і разумець:

асноўныя кампаненты здаровага ладу жыцця;

адмоўнае ўздзеянне шкодных звычак на развіццё арганізма;

нормы рухальнай актыўнасці для свайго ўзросту, неабходныя для аптымальнага развіцця арганізма, умацавання здароўя, падтрымкі разумовай і фізічнай працаздольнасці ў сваім узросце;

крытэрыі фізічнага развіцця і ўзроўні фізічнай падрыхтаванасці;

правiлы самакантролю падчас вучэбных і самастойных заняткаў;

значэнне алiмпійскiх iдэалаў для фізічнага і духоўнага самаўдасканалення.

Вучні павінны ведаць і выконваць:

правiлы бяспечных паводзiн на вучэбных і самастойных занятках фізічнымi практыкаваннямi;

правiлы асабiстай і грамадскай гiгiены падчас заняткаў фізічнай культурай;

патрабаваннi да адзення, абутку, спартыўнага абсталявання і iнвентару;

спосабы вызначэння ацэнкi велiчынi фізічнай нагрукi;

iндывiдуальны рухальны рэжым вучэбнага і выхаднога дня;

правiлы вивучаных спартыўных і рухомах гульняў.

Вучні павінны ведаць і ўмець правiльна выкарыстоўваць:

комплексы практыкаванняў ранiшняй гiмнастыкi;

тэставыя практыкаваннi для вызначэння ўзроўню развіцця рухальных якасцей;

практыкаваннi для захавання правiльнай паставы.

Вучні павінны ўмець выкарыстоўваць набытыя кампетэнцыі ў практычнай дзейнасці і паўсядзённым жыцці:

для захавання здаровага ладу жыцця;

аказання першай даўрачэбнай дапамогі пры розных траўмах;

заняткаў плаваннем (праплаваць не менш за 25 м любым спартыўным спосабам плавання);

удзелу ў вивучаных спартыўных і рухомах гульнях;

лыжных прагулак з выкарыстаннем вивучаных лыжных хадоў;

дасягнення iндывiдуальнага максiмальнага вынiку ў тэставых і кантрольных практыкаваннях.

10-бaльнaя шкaлa aцэнкi ўзрoўнoу рaзвiццa рухaльнaх якacцeй вучнiяў

Тэставыя практыкаванні	Балы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	Узрoўнi фiзiчнaй падрыхтаванacцi									
	высокi		Вышэйшы за сярэднi		сярэднi		Нiжэйшы за сярэднi		нiзкi	
Хлопчыкi										
Бег 30 м (с)	4,9	5,0	5,1	5,2	5,3	5,5	5,8	6,0	6,2	6,4 і больш
Чаўночны бег 4 x 9 м (с) або	9,4	9,6	9,8	9,9	10,1	10,4	10,7	11,0	11,3	11,7 і больш
Скoкi цeрaз кaрoткyю скакaлкy зa 1 мiн (рaзoў)	118	110	105	97	85	74	63	50	44	36 і менш
Скaчoк y дaўжыню з мeсцa (см) або	206	201	195	190	185	174	164	153	143	132 і менш
Трaйнy скaчoк з мeсцa штуршкoм дзвюмa нaгaмi (см)	580	560	540	520	500	470	440	410	400	390 і менш
Пaдцiягвaннe нa пeрaклaдзiнe (рaзoў) або	7	6	5	4	3	2	1	–	–	–
Згiнaннe i рaзгiнaннe рук вa ўпoрy лeжaчy (рaзoў)	30	28	25	23	21	17	14	12	10	5 і менш
Нaхiл yпeрaд з зaxoднaгa стaнoвiшчa сeдзiачы нa пaдлoзe (см) або	11	9	8	6	5	1	–2	–5	–8	–11 і менш
Нaхiл yпeрaд з зaxoднaгa стaнoвiшчa стoячy нa гiмнaстычнaй лaўцy (см)	10	9	7	5	4	2	0	–2	–4	–6 і менш
Бeг 1000 м (мiн, с), або	3.57	4.09	4.20	4.32	4.43	5.06	5.28	5.51	6.14	6.37 і больш
Хaдзьбa 1500 м (мiн, с), або	14.40	15.00	15.50	16.30	17.15	18.00	18.50	19.30	20.20	21.00 і больш
6-мiнyтны бeг (мiн, с)	1310	1290	1240	1210	1195	1150	1110	1080	1050	1020 і менш
Дзяўчынкi										
Бег 30 м (с)	5,2	5,3	5,4	5,5	5,6	5,8	6,0	6,2	6,4	6,6 і больш
Чаўночны бег 4 x 9 м (с) або	10,2	10,3	10,5	10,6	10,8	11,1	11,4	11,7	12,0	12,3 і больш
Скoкi цeрaз кaрoткyю скакaлкy зa 1 мiн (рaзoў)	127	120	114	107	102	91	83	78	71	65 і менш
Скaчoк y дaўжыню з мeсцa (см) або	183	178	174	169	164	155	146	137	128	119 і менш
Кiдoк нaбiўнoгa мячa з-зa гaлaвы дзвюмa рyкaмi з зaxoднaгa стaнoвiшчa сeдзiачы нoгi пaсoбкy (см)	450	430	400	390	370	350	330	310	300	280 і менш
Пaдымaннe тyлaвa зa 1 мiн (рaзoў) або	51	49	47	45	43	40	36	32	29	25 і менш
Пaдымaннe i aпyскaннe пpамыx нoг зa 1 мiн (рaзoў)	31	29	25	23	20	17	14	12	10	6 і менш
Нaхiл yпeрaд з зaxoднaгa стaнoвiшчa сeдзiачы нa пaдлoзe (см) або	15	14	12	11	10	7	4	2	–1	–4 і менш
Нaхiл yпeрaд з зaxoднaгa стaнoвiшчa стoячy нa гiмнaстычнaй лaўцy (см)	17	15	13	11	10	8	5	2	0	–1 і менш

Бег 1000 м (мiн, с), або	4.37	4.48	4.59	5.09	5.20	5.41	6.02	6.23	6.44	7.06 i больш
Хадзьба 1500 м (мiн, с), або	12.30	12.55	13.20	14.00	14.30	15.05	15.45	16.00	16.20	16.40 i больш
6-мiнутны бег (м)	1200	1180	1110	1090	1075	1030	980	940	900	880 i менш

Таблiца 3

10-бальная шкала ацэнкi вучэбных нарматываў па засваеннi ўменняў, навыкаў, развiццi рухальных якасцей вучняў

Кантрольныя практыкаваннi	Балы									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Хлопчыкi										
Бег 60 м (с)	9,6	9,8	10,0	10,2	10,4	10,6	10,8	11,1	11,3	11,4 i больш
Бег 1500 м (мiн, с)	7.00	7.10	7.20	7.30	7.35	7.45	7.50	8.00	8.05	8.06 i больш
Скачок у даўжыню з разгону (см)	370	360	350	340	330	310	290	270	250	249 i менш
Скачок у вышыню з разгону (см)	115	110	–	–	105	100	95	90	85	80 i менш
Кiданне мяча 150 г з разгону (м)	38	36	34	31	29	26	23	21	18	17 i менш
Бег на лыжах 2 км (мiн, с)	13.43	14.00	14.16	14.33	14.50	14.53	14.56	15.00	15.03	15.04 i больш
Плаванне 25 м (мiн, с); 50, 25 м – без улiку часу	55.0	1.00	–	–	50 м	–	–	25 м	–	10 м i менш
Крос 1500 м (мiн, с)	7.50	8.00	8.10	8.20	8.30	8.37	8.43	8.50	8.57	8.58 i больш
Дзяўчынкi										
Бег 60 м (с)	10,2	10,3	10,4	10,5	10,6	10,8	11,0	11,2	11,4	11,5 i больш
Бег 1500 м (мiн, с)	7.05	7.15	7.30	7.45	7.55	8.10	8.20	8.30	8.40	8.41 i больш
Скачок у даўжыню з разгону (см)	320	310	300	290	280	263	246	230	214	213 i менш
Скачок у вышыню з разгону (см)	110	100	–	–	95	90	85	80	75	70 i менш
Кiданне мяча 150 г з разгону (м)	25	23	21	19	18	17	16	15	14	13 i менш
Падцягванне на нiзкай перакладзiне (разоў)	18	17	16	15	14	12	10	9	8	7 i менш
Бег на лыжах 2 км (мiн, с)	14.20	14.30	14.40	14.50	15.00	15.10	15.20	15.30	15.40	15.41 i больш
Плаванне 25 м (мiн, с); 50, 25 м – без улiку часу	1.05	1.10	–	–	50 м	–	–	25 м	–	10 м i менш
Крос 1500 м (мiн, с)	8.10	8.20	8.30	8.40	8.50	9.10	9.30	9.50	10.10	10.11 i больш

ВАРЫЯТЫЎНЫ КАМПАНЕНТ

Аэробiка спартыўная

Тэарэтычныя звесткi

Аэробiка спартыўная – выкананне практыкаванняў у аэробным рэжыме пад музычнае суправаджэнне. Аздараўленчая i прафiлактычная накіраванасць аэробiкi.

Аэробіка высокай і нізкай інтэнсіўнасці. Гігіенічныя патрабаванні да адзення вучняў, якія займаюцца. Збалансаванае харчаванне пры занятках аэробікай. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, спартыўнага абсталявання і інвентару. Прафілактыка траўматызму. Аказанне першай даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Практычны матэрыял

Разнавіднасці прыстаўнога кроку ўбок, асноўнага кроку, скрыжаванага кроку, крокаў ногі паасобку – ногі разам. Камбінацыі з асвоеных крокаў у спалучэнні з рухамі рукамі (рукі ў бакі, уверх, наперад, направа, налева, кругі рукамі, кругі перадплеччамі, кругі плячыма, згінанні і разгінанні рук).

Падскокі: нагу ўперад, убок, назад; ногі паасобку – ногі разам; на месцы на дзвюх нагах у спалучэнні з рознымі рухамі рук; папераменна на левай, правай і на дзвюх нагах у спалучэнні з рознымі рухамі рук. Спалучэнне падскокаў ногі паасобку – ногі разам з розным становішчам рук.

Пачарговае шматразовае падыманне каленяў. Пачарговае падыманне каленяў з падскокам.

Выпады ўперад, убок, з падскокамі.

Махі нагамі ўперад, у бакі, уперад і ў бакі з падскокамі.

Паўшпагат на правую нагу, на левую нагу. Хвалі з зыходнага становішча стоячы, седзячы на пятках на падлозе.

Павароты на 180° і 360° стоячы на адной назе, другая прыціснута да галенастопу. Раўнавага: стоячы на насках, рукі ўверх; стоячы на адной назе, другую нагу ўбок, рукі ўверх або ў бакі. Трыманне раўнавагі пасля прызямлення, скачкоў або падскокаў.

Баскетбол

Тэарэтычныя звесткі

Баскетбол – алімпійскі від спорту. Гігіенічныя патрабаванні да спартыўнага адзення і абутку баскетбаліста. Трэніровачны рэжым. Харчаванне спартсмена. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Тактыка-тэхнічныя дзеянні ігракоў у нападзенні і абароне. Правілы спаборніцтваў па баскетболе. Абавязкі і правы ігракоў і суддзяў.

Урачэбны кантроль і самакантроль на занятках баскетболам. Прафілактыка траўматызму. Аказанне першай даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Лепшыя баскетбалісты свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Высокая, сярэдняя і нізкая стойка баскетбаліста. Скачкі штуршком адной і дзвюма нагамі. Спыненне крокам і скачком. Павароты на месцы, развароты.

Перадачы мяча дзвюма рукамі ад грудзей, дзвюма рукамі зверху, адной рукой ад пляча, стоячы на месцы і ў руху.

Лоўля мяча дзвюма рукамі на ўзроўні грудзей, дзвюма рукамі пры паралельным і сустрэчным руху, у скачку. Лоўля мяча ў спалучэнні са спыненнем і паваротамі.

Спалучэнне прыёмаў «лоўля – перадача – паварот».

Вядзенне мяча са змяненнем вышыні адскоку і напрамку, з абвядзеннем перашкод, па крузе; са спыненнем, паваротамі, перадачамі па сігнале.

Кідкі мяча па кальцы дзвюма рукамі ад грудзей, адной рукой ад пляча, з адскокам і без адскоку ад шчыта, пад вуглом да шчыта ў руху, штрафныя кідкі.

Спалучэнне прыёмаў «перадача – лоўля – вядзенне – кідок».

Захоп мяча – вырыванне. Вырыванне і выбіванне мяча ў іграка, які спыніўся пасля вядзення. Накрыванне мяча. Перахопліванне мяча: стоячы збоку, з-за спіны пры перадачы, выкананай уздоўж пляцоўкі. Перахопліванне перадачы, выкананай уздоўж пляцоўкі.

Тактычныя дзеяннi iгpaкa бeз мячa: выхaд нa свaбoднaе мeсцa длa атрымaння мячa нaсустрaч пaртнeрy, убoк ад пaртнeрa з мячoм.

Вызнaчeннe гульнявoй сiтuaцiі, мeтaзгoднaй длa прымянeння вядзeння, пeрaдaчы, кiдкa пa кaльцы. Вывaр спoсaбу вядзeння мячa i кiдкa пa кaльцы.

Прымянeннe спaлучeннaй вывучaнaх прыeмaў у гульнявaх сiтuaцaях.

Вaлeйбoл

Тэaрэтычныя звeсткi

Вaлeйбoл – aлiмпiйскi вiд спoрту. Рaзнaвiднaсцi вaлeйбoлa: вaлeйбoл, вaлeйбoл пляжнy. Гiгieнiчныя пaтpaбaвaннi дa адзeння i aбyткy вaлeйбaлiстa. Трeнiрoвaчнy рэжым. Хapчaвaннe спaртсмeнa. Пaтpaбaвaннi бязпeкi дa мeсцaў зaняткaў, aбстaлявaння i iнвeнтaрy. Тактыкa-тэхнiчныя дзеяннi iгpaкoў y aбapoнe i нaпaдзeннi. Рaсстaнoўкa iгpaкoў, гульнa «лiбepa». Aбaвязкi i пpaвы iгpaкoў i сyддзaў. Пpaвiлы спaбopнiцтвaў пa вaлeйбoлe.

Урaчeбнy кaнтpoль i сaмaкaнтpoль нa зaняткaх вaлeйбoлaм. Пpaфiлaктыкa тpaўмaтызмy. Aкaзaннe дaўрaчeбнaй дaпaмoгi пры тpaўмaх.

Лeпшыя вaлeйбaлiсты свeтy, Еўpoпy, Рэспyблiкi Бeлaрусь i iх дaсягнeннi.

Пpaктычны мaтэрыял

Пeрaмaшчeннe прыстaўным, шыpoкiм i кaрoткiм кpoкaм, твapaм, бoкaм i cпiнaй yпepaд, з выcoкквaннeм i прызямлeннeм нa aбeдзвe нaгi. Скaчoк yвepx штyршкoм aднoй i дзвyoмa нaгaмi.

Шмaтpaзoвyя пeрaдaчы мячa звepxy i знiзy дзвyoмa рyкaмi нaд сaбoй, з aдcкoкaм aд сцeнкi, y пapaх i тpoйкaх, з пeрaмeнaй мeсцaў, пpaз сeткy ў стaнoвiшчы стoячы нa мeсцy.

Прыeм мячa знiзy дзвyoмa рyкaмi пacлa пaдaчы. Прыeм мячa, якi aдcкoчыў aд сeткi. Гульнa нaгoй i iншымі чaсткaмi цeлa.

Aтaкyючы ўдap y cкaчкy штyршкoм дзвyoмa нaгaмi з зoнy 2, 3 i 4.

Нiжнaя пpaмaя i нiжнaя бaкaвaя пaдaчa з пaпaдaннeм y зoнy 1, 5 i 6.

Тактыкa нaпaдзeння: iндывiдyaльнaя дзеяннi, пaдмaннaя пeрaдaчы, вывaр нaпpaмкy пeрaдaчы; yзaмeадзeяннi iгpaкoў пepшaй i дpyгoй лiнiй пaмiж сaбoй длa зaкaнчeння aтaкi.

Тактыкa aбapoнy: yзaмeстpaхoўкa свaбoднaх зoн. Вывaрыстaннe ў гульнi «лiбepa».

Вывaрыстaннe вывучaнaх прыeмaў y вyчeбнaй гульнi.

Гaндбoл

Тэaрэтычныя звeсткi

Гaндбoл – aлiмпiйскi вiд спoрту. Гiгieнiчныя пaтpaбaвaннi дa адзeння i aбyткy гaндбaлiстa. Трeнiрoвaчнy рэжым. Хapчaвaннe спaртсмeнa. Пaтpaбaвaннi бязпeкi дa мeсцaў зaняткaў, aбстaлявaння i iнвeнтaрy. Тактыкa-тэхнiчныя дзеяннi iгpaкoў y нaпaдзeннi i aбapoнe. Тактыкa-тэхнiчныя дзеяннi вapaтapa. Aбaвязкi i пpaвы iгpaкoў i сyддзaў. Пpaвiлы спaбopнiцтвaў пa гaндбoлe.

Урaчeбнy кaнтpoль i сaмaкaнтpoль нa зaняткaх гaндбoлaм. Пpaфiлaктыкa тpaўмaтызмy. Aкaзaннe дaўрaчeбнaй дaпaмoгi пры тpaўмaх.

Лeпшыя гaндбaлiсты свeтy, Еўpoпy, Рэспyблiкi Бeлaрусь i iх дaсягнeннi.

Пpaктычны мaтэрыял

Пeрaмaшчeннe cкpыжaвaным, прыстaўным, шыpoкiм i кaрoткiм кpoкaм, твapaм, бoкaм i cпiнaй yпepaд. Спынeннe aднoй i дзвyoмa нaгaмi. Бeг з пaскapэннeм нa кaрoткiх aдpэзкaх, бeг з выcoкквaннeм i прызямлeннeм нa aднy i aбeдзвe нaгi. Скaчoк yбoк штyршкoм aднoй нaгoй. Пaдзeннe нa рyкi, нa бядpo i тyлaвa з мeсцa i з paзгoнy.

Лoўлa мячa дзвyoмa рyкaмi збoкy (бeз пaвapoтy тyлaвa), стoячы нa мeсцy, y рyхy, y cкaчкy. Лoўлa мячa aднoй рyкoй з зaxoпaм i бeз зaxoпy. Лoўлa мячa нa вялiкaй хyткacцi пeрaмaшчeннa, y cкaчкy пры нeпacpeднaй блiзкacцi aбapoнцы.

Перадачы мяча адной рукой (хлестам, штуршком, кісцевая) на бліzkую адлегласць у розных напрамках з месца, з разбегу ў адзін, два і тры крокі, у скачку, пасля спынення, пасля лоўлі мяча з паўадскоку, пасля лоўлі ў непасрэднай блізкасці абаронцы. Перадача мяча адной і дзвюма рукамі ў адзін дотык. Дальняя перадача адной рукой хлестам партнёру ў руху.

Вядзенне мяча: аднаўдарнае без зрокавага кантролю, шматударнае на высокай хуткасці перамяшчэння з праследаваннем. Вядзенне на вялікай хуткасці з рэзкім спыненнем і змяненнем напрамку руху, з паваротам кругом.

Кідкі мяча па варотах адной рукой хлестам зверху і збоку, з нахілам тулава ўлева і ўправа, у апорным становішчы, у скачку, з рознымі спосабамі бегу, з рознай траекторыяй (гарызантальнай, сыходзячай, узыходзячай, навеснай) палёту мяча, з далёкай і блізкай адлегласці.

Тактыка напаўдзення: індывідуальныя дзеянні, кідкі з адкрытых і закрытых пазіцый, выбар напрамку кідка; узаемадзеянне ігракоў другой лініі паміж сабой для завяршэння атакі, узаемадзеянне з лінейным іграком, крайнім іграком, узаемадзеянне крайняга іграка з лінейным. Камандныя дзеянні: пазіцыйнае напаўдзенне па сістэме расстаноўкі 4 : 2, напаўдзенне 6 : 0 з выходам.

Тактыка абароны: зонная абарона па сістэме расстаноўкі 3 : 3, абарона ў меншасці 5 : 6 і 4 : 6.

Тактыка гульні варатара: выбар пазіцыі ў варотах і зоне варатара, стойкі варатара, узаемадзеянне варатара з абаронцамі і нападаючымі.

Выкарыстанне вивучаных прыёмаў у вучэбнай гульні.

Гімнастыка, акрабатыка

Правілы бяспечных паводзін у трэнажорнай зале, пры выкананні практыкаванняў з уцяжарваннямі і на трэнажорах.

Практыкаванні для фарміравання правільнай паставы: хадзьба з прадметам на галаве па лініі на падлозе, па гімнастычнай лаўцы; хадзьба па гімнастычнай лаўцы з гімнастычнай палкай за спінай, за галавой, над галавой, прыстаўнымі крокамі, з паваротамі, прысяданнямі на двух і адной назе.

Практыкаванні для фарміравання рэльефу розных груп мышцаў:

для *мышцаў галёнкі*: пад'ёмы на наскі без уцяжарвання, з гантэлямі ў руках, з грыфам ад штангі на плячах;

мышцаў спіны: нахілы наперад са штангай за галавой; у становішчы лежачы цяга штангі да грудзей; цяга Т-падобнай штангі да грудзей у нахіле; падцягванне на перакладзіне ў вісе звычайным, сярэднім і шырокім хватам;

мышцаў грудзей: згінанне і разгінанне рук ва ўпоры лежачы (далоні на шырыні плячэй, шырэі плячэй); жым штангі вузкім хватам; развядзенне і звядзенне рук з гантэлямі ў становішчы лежачы на нахіленай лаўцы; жым гантэлей і штангі ў становішчы лежачы на нахіленай лаўцы;

мышцаў плечавога пояса: жым гантэлей і штангі стоячы і седзячы; цяга блочнай прылады дзвюма рукамі стоячы, седзячы і ў нахіле; развядзенне рук з гантэлямі седзячы на нахіленай лаўцы; пад'ём гантэлі па чарзе правай і левай рукой у становішчы седзячы на нахіленай лаўцы;

мышцаў рук: згінанне і разгінанне рук з гантэлямі седзячы на лаўцы пад вуглом 45°; хватам зверху разгінанне рук са штангай з-за галавы ў становішчы стоячы, лежачы на нахіленай лаўцы;

мышцаў брушнага прэса: у вісе падцягванне каленяў да грудзей; стоячы нахілы тулава ў бакі; кругавыя рухі тулавам з гантэлямі за галавой;

мышцаў бядра: частковыя прысядванні (практыкаванне выконваецца на чвэрць, палову або тры чвэрці амплітуды) са змяненнем тэмпу і колькасці паўтараў.

Практыкаванні, комплексы і гульні для развіцця каардынацыйных і кандыцыйных здольнасцей вучняў: кросавы бег ад 10 да 30 мін з частатой пульсу 120–140 уд./мін; гульні ў футбол, баскетбол, гандбол; агульнаразвіццёвыя практыкаванні з уцяжарваннем уласнага цела, з рознымі эспандарамі; практыкаванні на гімнастычнай

пeрaклaдзiнe, брусaх, трэнажoрaх; кoмплeксы прaктыкaвaннaя крyгaвoй трэнiрoўкi, якiя ўклyчaюць дa 8–12 стaнцiй.

Кaнькaбeжны спорт

Тэaрэтычнaя звeсткi

Правiлы бeспeчнaх пaвoдзiн нa ўрoкaх пa кaнькaбeжным спортe. Пaдрыхтoўкa кaнькoў i адзeннa дa зaнaткaў нa лeдзe. Правiлы пaпярэджaннa тpaўм i aбмapaжэнтнaя.

Пpaктычнaя мaтэрыял

Спoсaбы пeрaмaшчэнтнaя. Хaдзьбa ў кaнькaх пa снeзe. Стaяннe нa кaнькaх нa лeдзe. Aдштурхoўвaннe пa чaрзe пpaвaй i лeвaй нaгoй. Слiзгaннe нa двyx кaнькaх пa кpaй лeдoвaй плaцoўкi. Слiзгaннe нa aдным кaнькy з пpыстaўлeннeм дpyгoгa кaнькa, нa двyx кaнькaх «змeйкaй». Aдштурхoўвaннe i слiзгaннe нa двyx кaнькaх пa пpaмoй, пa пaвapoцe ўпpaвa i ўлeвa. Пaвapoты нa двyx кaнькaх дyгoй i пpыстaўным кpoкaм. Тaрмaжэнтнe «пaўплyгaм» i «плyгaм». Стaрт. Бeг пa пpaмoй i пaвapoт. Бeг з мaхaвaмi рyxaмi дзвoх рyк. Фiнiшaвaннe. Бeг нa кaнькaх 100–200–300–500 м бeз yлiкy чaсy. Рyxaвaя гyльнi нa лeдзe.

Лeгкaя атлeтыкa

Тэaрэтычнaя звeсткi

Рaзнaвiднacцi i дыстaнцi бeгy. Рaзнaвiднacцi i спoсaбы cкaчкoў. Рaзнaвiднacцi кiдaннaя i штурхaннaя. Лeгкaатлeтычнaя мнaгaбop'i. Лeгкaя атлeтыкa ў Дзaржaўным фiзкyльтypнa-aздapaўлeнчым кoмплeкce Рeспyблiкi Бeлaрусь.

Пpaктычнaя мaтэрыял

Бeг. Сa змaнeннeм хyткacцi, сa змaнeннeм нaпpaмкy, з пaвeлiчэнтнeм i пaмaншэнтнeм дaўжынi кpoкy, з выcкoквaннaмi ўвeрх штуршкoм пpaвaй i лeвaй нaгoй. Эстaфeтнaя бeг з aдрэзкaмi 30, 60, 100 м. Чaўнoчнaя бeг 3 x 10 м, 4 x 9 м, 10 x 5 м. Бeг з paўнaмepнaй i змeннaй хyткacцo, кpocaвaя бeг.

Скaчкi. 3 мeсцa штуршкoм дзвoмa нaгaмi. Мнaгacкoкi нa дзвoх нaгaх. Выcкoквaннi ўвeрх з дaстaвaннeм рyкoй пpaдмeтa. У дaўжыню з рaзбeгy нa дaлeкacць. У вышыню з рaзбeгy вывyчaным спoсaбaм.

Кiдaннe. Тэниcнaгa мaчa нa дaлeкacць з мeсцa, з чaтырoх-шacцi кpoкaў i з пoўнaгa рaзбeгy нa дaлeкacць, y гaрызaнтaльнyю цeль (гiмнaстычнaя aбpyч) з aдлeглacцi 10–25 м, нa дaлeкacць aдcкoкy aд cцaнa.

Лыжнaя гoнкi

Тэaрэтычнaя звeсткi

Умoвы зaхoўвaннaя i aсaблiвacцi пaдрыхтoўкi лыжнaгa iнвeнтaрy, адзeннa i aбyткy дa зaнaткaў. Спoсaбы пaпярэджaннa aбмapaжэнтнaя пpы пeрaмaшчэнтнaя нa лыжaх. Aкaзaннe пepшaй дaпaмoгi пpы тpaўмaх, aбмapaжэнтнaя. Уплыў зaнaткaў лыжнaмi гoнкaмi нa ўмaцaвaннe здapoўя. Гiстoрыя рaзвiццa лыжнaгa cпoртy ў Рeспyблiцy Бeлaрусь. Лыжнaя гoнкi ў Дзaржaўным фiзкyльтypнa-aздapaўлeнчым кoмплeкce Рeспyблiкi Бeлaрусь.

Пpaктычнaя мaтэрыял

Пaвapoты пeрaстyпaннeм нa мeсцy i ў рyxу. Пaвapoты мaхaм нa мeсцy пpaз лыжy ўпeрaд i пpaз лыжy нaзaд.

Пaпeрaмeннaя двyxкpoкaвaя i aднaчacoвaя aднaкpoкaвaя хoд. Пeрaхoд з пaпeрaмeннaгa хoдy нa aднaчacoвaя. Чaргaвaннe пaпeрaмeннaгa двyxкpoкaвaгa з aднaчacoвым

аднакрокавым ходам. Адначасовы двухкрокавы і папераменны чатырохкрокавы ход. Чаргаванне папераменных і адначасовых хадоў. Каньковы ход. Чаргаванне каньковага ходу з адначасовым і папераменным лыжнымі хадамі. Бяскрокавы ход. Перамяшчэнне па слабаперасечанай мясцовасці з чаргаваннем адначасовых, папераменных і бяскрокавага хадоў.

Пад'ём «паўелачкай», «елачкай» і «лесвічкай». Спуск прама і наўскос у асноўнай стойцы. Спуск прама ў нізкай стойцы.

Тармажэнне «пругам», «упорам». Тармажэнне бакавым саслізгваннем.

Пераадоленне перашкод на лыжах спосабамі «пераступанне», «пераскокванне», «пералазванне». Пераадоленне бугроў (30–50 см вышыней) і ўпадзін пры перамяшчэнні ў нізкай стойцы.

Праходжанне вучэбных дыстанцый з выкарыстаннем вивучаных спосабаў перамяшчэння. Праходжанне вучэбных дыстанцый з пераадоленнем спускаў і пад'ёмаў.

Плаванне

Тэарэтычныя звесткі

Правілы бяспечных паводзін вучняў у басейне. Падрыхтоўка рэчаў для купання да заняткаў плаваннем. Правілы асабістай і грамадскай гігіены пры наведванні басейна. Правілы бяспечнага купання ў адкрытых вадаёмах.

Спосабы спартыўнага плавання. Уплыў заняткаў плаваннем на здароўе вучняў. Загартоўваючы эфект плавання. Самакантроль падчас заняткаў плаваннем.

Лепшыя плыўцы свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Практыкаванні на сушы. Актыўныя і пасіўныя практыкаванні для развіцця рухомасці ступні, плечавых, тазабедраных і галёнкаступнёвых суставаў. Практыкаванні для развіцця сілавой вынослівасці мышцаў рук, ног, брушнага прэса, спіны. Імітацыйныя практыкаванні для развіцця каардынацыі рухаў рук і ног пры плаванні абраным стылем. Спецыяльныя практыкаванні для адпрацоўкі павароту.

Практыкаванні ў вадзе. Практыкаванні для фарміравання тэхнікі рухаў рук, ног і дыхання пры плаванні абраным стылем. Плаванне ў поўнай каардынацыі абраным стылем. Практыкаванні для адпрацоўкі тэхнікі паваротаў пры плаванні абраным стылем. Практыкаванні для адпрацоўкі тэхнікі старту. Праплыванне да 100 м любым спартыўным спосабам.

Каардынацыя рухаў рук і ног пры плаванні спосабам «кроль на грудзях»: імітацыя грабка рукамі на сушы; плаванне з дошкай на нагах, на руках, узгадненне рухаў рук, ног і дыхання; з зыходнага становішча лежачы на грудзях, рукі ўверсе, праплыванне адрэзкаў 5–6 м, выконваючы грабок толькі левай рукой, толькі правай рукой, папераменна дзвюма рукамі, выкарыстоўваючы для падтрымкі ног плавальныя дошкі, надзіманыя кругі і да т. п.; тое ж, але з актыўнымі рухамі нагамі і поўным цыклам дыхання; плаванне спосабам «кроль на грудзях» у поўнай каардынацыі дыхання з рухамі рук і ног. Плаванне 25 м без уліку часу.

Каардынацыя рухаў рук і ног пры плаванні спосабам «кроль на спіне»: імітацыя грабка рукамі на сушы; з зыходнага становішча лежачы на спіне, рукі ўверсе, праплыванне адрэзкаў 5–6 м, выконваючы грабок толькі левай рукой, толькі правай рукой, папераменна дзвюма рукамі, выкарыстоўваючы для падтрымкі ног дошкі, надзіманыя кругі і да т. п.; тое ж, але з актыўнымі рухамі нагамі і поўным цыклам дыхання; плаванне спосабам «кроль на спіне» ў поўнай каардынацыі дыхання з работай рук і ног. Плаванне 25 м без уліку часу.

Скачкі ў вадзе. Скачкі ў вадзе з борціка нагамі ўніз. Спад галавой уніз з зыходных становішчаў седзячы на борціку і седзячы на тумбачцы. Стартавы скачок у вадзе з тумбачкі.

Развіццё хуткасных, хуткасна-сілавых, сілавых, каардынацыйных здольнасцей, гібкасці, вынослівасці з акцэнтам на развіццё аэробнай вынослівасці.

Тэніс настольны

Тэарэтычныя звесткі

Тэніс настольны – алімпійскі від спорту. Тэніс настольны ў адзінай спартыўнай класіфікацыі Рэспублікі Беларусь. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Санітарна-гігіенічныя патрабаванні да адзення і абутку тэнісіста. Харчаванне спартсмена пры занятках тэнісам. Відазмяненне тэхнікі гульні ў настольны тэніс. Удасканаленне абсталявання і інвентару. Правілы гульні. Абавязкі і правы ігракоў і суддзяў.

Прафілактыка траўматызму. Аказанне даўрачэбнай дапамогі пры траўмах. Лепшыя спартсмены свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Бег 10, 30, 60 м, бег з паскарэннем, чаўночны бег 4 x 9 м, 6 x 20 м, 10 x 5 м. Чаўночны бег з вар'іраваннем звычайнага бегу з бегам спінай уперад. Бег з максімальнай хуткасцю 5 x 30 м, 10 x 30 м з інтэрваламі адпачынку да 1 мін.

Скачкі трайныя і пяцярныя з месца штуршком дзвюма нагамі. Выскокванне ўверх з нізкага прыседу. Прысяданні па чарзе на правай і левай назе. Скачкі на адной назе з паваротамі на 180° у правы і левы бок. Паскарэнні пасля скачкоў з паваротамі на 180° і 360°. Скачкі з боку ў бок з пружыністымі прысяданнямі. Пераскокванне праз гімнастычную лаўку правым і левым бокам. Выскокванне ўверх з высокім падыманнем бёдраў («кенгуру»).

Выкруты рук назад з гімнастычнай палкай з паступовым памяншэннем шырыні захопу.

Набіванне тэніснага мяча на ракетцы ў гульнявой стойцы і ў перамяшчэнні высока-нізка, па чарзе тыльным і далоневым бокам, рабром ракеткі, ручкай ракеткі, аб сценку, аб сценку з паваротам на 360° (з прысяданнем, з перакладваннем ракеткі ў другую руку) у момант адскоку мяча.

Імітацыя ўдараў: з ракеткай і без ракеткі з уцяжарвальнікамі ў руцэ; адзіночных, серыйных удараў, удараў з перамяшчэннем управа і ўлева, наперад і назад; падачы мяча з падманным рухам корпуса і рукі з ракеткай; удараў у розным тэмпе перад люстэркам; удараў у зададзеным тэмпе з вар'іраваннем ад павольнага да максімальна хуткага ў становішчы стоячы на месцы і з перамяшчэннем.

Кідкі мяча аб сценку і лоўля рознымі спосабамі (правай, левай рукой, з дадатковымі скачкамі, прысяданнямі, паваротамі).

Кіданне тэніснага мяча на далёкасць і ў цэль адной кісцю, кісцю і перадплеччам, усёй рукой і корпусам.

Гульня: дзвюма ракеткамі, «негульнявой» рукой. Гульня двума мячамі. Гульня аднаго супраць двух чалавек.

Падача з элементамі вывучаемага ўдару. Удар на сталю па дыяганалі. Змяненне напрамку палёту мяча па шырыні стала. Змяненне траекторыі і вышыні палёту мяча над сеткай. Змяненне даўжыні палёту мяча. Удар па мячы са зменным прыходзячым кручэннем.

Змяненне тэмпу гульні. Спартыўнае ўправа ў працяглым утрыманні мяча ў гульні. Гульня «трохвугольнікам» з аднаго пункта ў два пункты процілеглага боку. Гульня вывучаемым ударам з двух пунктаў, трох пунктаў, з адной трэці стала, палавіны стала, дзвюх трацей стала.

Гульня вывучаемым ударам па кароткіх і доўгіх прыходзячых мячах. Гульня і спартыўнае ўправа на дакладнасць пападання ў абазначаныя на сталю зоны. Гульня «васьмёркай» па чарзе па прамоі і па дыяганалі.

Удар па мячы штуршком злева ў перамяшчэнні ўправа-ўлева, наперад-назад. Гульня штуршком злева доўга-коратка. Гульня па ўзыходзячым, сыходзячым мячы, у вышэйшым пункце адскоку мяча.

Падача штуршком злева ў абазначаныя на сталю зоны.

Удар накатам справа. Перамяшчэнне пры ўдары накатам справа. Хуткая падача накатам справа ў абазначаныя на стале зоны.

Спалучэнне накатам справа і штуршка злева. Перамяшчэнне ў левай стойцы пры накаце злева. Павароты пры ўдарах накатамі справа і злева.

Падрэзка злева. Падача зрэзкай злева. Спалучэнне зрэзкі і накатам.

Зрэзка справа. Падача зрэзкай управа ў пазначаныя на стале зоны. Спалучэнне зрэзкі справа і зрэзкі злева, зрэзкі і накатам.

Падача плоская і з нязначным кручэннем. Прыём падачы.

Тактыка гульні ў сучасны настольны тэніс (на прыкладзе дэманстрацыі запісу гульні з паказам і разборам асноўных варыянтаў тактычных дзеянняў).

Прымяненне вывучаных элементаў у вучэбнай гульні.

Футбол

Тэарэтычныя звесткі

Футбол – алімпійскі від спорту. Разнавіднасці футбола: футбол, міні-футбол, футбол у залах, пляжны футбол. Гігіенічныя патрабаванні да адзення і абутку футбаліста. Трэнеравачны рэжым. Харчаванне спартсмена. Патрабаванні бяспекі да месцаў заняткаў, абсталявання і інвентару. Тактыка-тэхнічныя дзеянні ігракоў у нападзенні, паўабароне, абароне. Тактыка-тэхнічныя дзеянні варатара. Абавязкі і правы ігракоў і суддзяў. Правілы спаборніцтваў па футболе.

Самакантроль на занятках футболом. Прафілактыка траўматызму. Аказанне даўрачэбнай дапамогі пры траўмах.

Лепшыя футбалісты свету, Еўропы, Рэспублікі Беларусь і іх дасягненні.

Практычны матэрыял

Агульнападрыхтоўчыя, спецыяльна-падрыхтоўчыя практыкаванні і эстафеты з футбольным мячом. Рухавыя гульні і эстафеты з вядзеннем мяча, абводкай стоек, прыёмам і спыненнем мяча, ударамі па варотах, у «лабірынт» (з мячом і без мяча), на збліжэнне з сапернікам, з двума і трыма нападаючымі на пляцоўцы для міні-футбола, з абаронай варот (для падрыхтоўкі варатара), шматпланавыя гульні для развіцця каардынацыйных, хуткасных здольнасцей. Гульня ў футбол па спрошчаных правілах.

Разнастайныя спосабы вядзення мяча, перадачы, удары і прыёмы мяча нагой і галавой, жангліраванне мячом, гульні і эстафеты на развіццё спрытнасці, гульнявой вынослівасці, дакладнасці ўдараў па варотах і перадач мяча, фарміраванне навыкаў тактычных дзеянняў у абароне і нападзенні, спрошчаныя гульні 3 на 3, 4 на 4, 5 на 5 ігракоў, гульні для каманд з 7 чалавек, тэсты на гульнявыя здольнасці, гульні ў футбол камандай з 8 чалавек з улікам падзелу поля на ўчасткі.

Удары правай і левай нагой па нерухомым мячы і мячы, які коціцца, сярэдзінай пад'ёму, унутраным бокам ступні, знешняй часткай пад'ёму, наском. Практыкаванні ў парах, тройках, чацвёрках з выкарыстаннем тэхніка-тактычных звязак: «вядзенне – перадача», «прыём – перадача», «прыём – вядзенне – перадача».

Удары па мячы на далёкасць і дакладнасць, абвядзенне – адбор мяча, абвядзенне – адбор – удар па варотах, перахопленне мяча, гульня галавой, камбінацыі ў тройках з мячом, дзеянні без мяча (адкрыванне, адцягванне, стварэнне колькаснай перавагі), узаемадзеянне двух нападаючых супраць аднаго абаронцы, двух абаронцаў супраць аднаго нападаючага, гульнявыя практыкаванні ў крузе, квадраце, прамавугольніку і да т. п.

Практыкаванні з мячом і без мяча, накіраваныя на развіццё каардынацыйных здольнасцей, хуткасці, спрытнасці, дакладнасці рухаў. Гульні з бегам, скачкамі, перадачамі мяча.

Практыкаванні пераменнай інтэнсіўнасці для развіцця гульнявой вынослівасці (бег з вядзеннем мяча на дыстанцыі да 1 км з паскарэннямі, рыўкамі, скачкамі), хуткасна-сілавых якасцей, сілы.

ПРЫКЛАДНЫЯ ДАМАШНІЯ ЗАДАННІ

Комплекc практыкаванняў ранішняй гімнастыкі з 8–10 практыкаванняў. Падыманне тулава з зыходнага становішча лежачы на спіне, рукі за галавой. Падыманне і апусканне прамых ног з зыходнага становішча лежачы на спіне з дакрананнем наскамі ног падлогі за галавой. З зыходнага становішча стоячы ўпор прысеўшы, упор лежачы, упор прысеўшы, устаць у зыходнае становішча. Раўнавага на адной назе «фламінга». Згiнанне і разгiнанне рук ва ўпоры лежачы.

Падыманне і апусканне, адвядзенне і звядзенне рук з гантэлямі 1–2 кг. Прысяданні з гантэлямі ў руках. Прысяданні з выскокваннем уверх. Скачкі праз кароткую скакалку.

Раўнамерны бег 1–2 км (дз) і 2–3 км (х). Паўторны бег з высокім падыманнем бядра і максімальнай частатай рухаў.

Язда на веласіпедзе 5–10 км.

Хадзьба на лыжах 3–5 км.

Падрыхтоўка і ўдзел у школьных фізкультурна-аздараўленчых і спартыўна-масавых мерапрыемствах і святах.

Дадатак 1

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЕ ЗАБЕСПЯЧЭННЕ АДУКАЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ ПА ВУЧЭБНЫМ ПРАДМЕЦЕ «ФІЗІЧНАЯ КУЛЬТУРА І ЗДАРОЎЕ»

Перечень и нормы обеспечения спортивным инвентарем и оборудованием, необходимыми для организации физического воспитания обучающихся при получении ими общего среднего, специального, профессионально-технического и среднего специального образования, проведения с ними физкультурно-оздоровительных и спортивно-массовых мероприятий¹

¹ К постановлению Министерства образования Республики Беларусь от 14.07.2014 № 105.

№ п/п	Наименование	Единица измерения	Количество в учреждении образования с числом учащихся (чел.):				Примечания
			до 220	до 440	до 880	свыше 880	
1	2	3	4	5	6	7	8
Спортивный инвентарь и оборудование для гимнастики, акробатики, аэробики и атлетической гимнастики							
1	Аптечка	штука	1 штука в каждом спортивном зале и помещении, приспособленном для занятий физической культурой и спортом				–
2	Бревно гимнастическое	штука	–	1	1	1	–
3	Брусья гимнастические универсальные	штука	1	1	1	2	–
4	Гантели переменной массы (0,5–5 кг)	пара	10	20	40	40	–
5	Гриф для штанги	штука	1	1	2	2	масса до 10 кг
6	Гиря	штука	2	4	4	6	16 кг, 24 кг
7	Диски для штанги	пара	8	8	16	16	от 1 до 15 кг каждого веса
8	Жерди для гимнастических брусьев	штука	1	2	3	4	–
9	Канат для лазанья диаметром 30 мм	штука	1	1	2	3	–
10	Канат для перетягивания	штука	1	1	1	1	–
11	Кегли	штука	6	8	10	12	–
12	Козел гимнастический	штука	1	1	1	2	–
13	Конь гимнастический	штука	1	1	1	2	–
14	Коврик туристский	штука	12	12	24	24	для занятий спецмедгруп

15	Мат гимнастический	штука	10	20	30	40	–
16	Мостик гимнастический	штука	2	2	2	4	–
17	Мяч малый резиновый	штука	10	16	16	20	–
18	Обруч гимнастический	штука	15	20	30	40	–
19	Палка гимнастическая	штука	10	20	40	40	–
20	Перекладина гимнастическая	штука	1	1	1	2	–
21	Перекладина навесная	штука	5	10	10	10	–
22	Скакалка гимнастическая	штука	20	20	40	40	–
23	Скакалка гимнастическая	штука	2	2	3	3	длина 5 м
24	Скамейка гимнастическая	штука	6	8	10	15	–
25	Стенка гимнастическая	штука	6	10	10	16	–
26	Флажок	штука	10	15	20	20	–
27	Эспандер	штука	6	10	10	20	–
Легкоатлетический спортивный инвентарь							
28	Брусok деревянный 5 x 5 x 10 см	пара	4	8	10	16	–
29	Канат оградительный с флажками	метр	100	100	100	200	–
30	Колодки стартовые	пара	2	4	6	8	–
31	Комплект нагрудных номеров	комплект	1	1	1	2	от 1 до 100
32	Комплект указателей метража	комплект	1	1	1	2	от 10 до 60 м
33	Мяч:						
33.1	набивной медбол 1 кг	штука	5	10	15	20	–
33.2	набивной медбол 2 кг	штука	5	10	15	20	–
33.3	набивной медбол 3 кг	штука	5	8	10	15	–
33.4	набивной медбол 5 кг	штука	5	8	8	10	–
33.5	для метания (150 г)	штука	12	15	20	30	–
34	Планка:						
34.1	для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
34.2	измерительная для прыжков в высоту	штука	1	1	2	3	–
35	Рулетка измерительная	штука	1	1	2	4	–
36	Секундомер	штука	2	3	5	10	–
37	Стойки для прыжков в высоту	пара	1	1	2	3	–
38	Транспарант «Старт», «Финиш»	штука	1	1	2	2	–
39	Туфли беговые с шипами	пара	10	20	30	60	–
40	Эстафетная палочка	штука	8	10	16	20	–
Спортивный инвентарь для зимних видов спорта							
41	Ботинки лыжные	пара	30	60	100	150	–
42	Коньки	пара	10	20	30	50	разных размеров
43	Клюшка хоккейная	штука	12	20	30	50	–
44	Льжи беговые	пара	30	60	100	150	–
45	Льжные крепления	пара	30	60	100	150	–
46	Мазь лыжная	комплект	–	–	–	–	приобретается по мере необходимости
47	Палки лыжные	пара	30	60	100	150	–
48	Санки	штука	10	10	10	10	–
49	Шайба хоккейная	штука	8	12	12	18	–
Инвентарь для спортивных, подвижных и народных игр							
50	Бита для городков	штука	4	4	8	8	–
51	Волан	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
52	Ворота:						
52.1	гандбольные	пара	1	1	1	2	–
52.2	футбольные	пара	1	1	1	2	–
53	Городки	комплект	2	3	4	6	–

54	Кольцо баскетбольное	пара	4	6	8	14	–
55	Комплект для настольного тенниса	комплект	2	4	6	6	–
56	Мяч:						
56.1	баскетбольный	штука	10	20	30	60	–
56.2	волейбольный	штука	10	20	30	60	–
56.3	гандбольный	штука	4	6	10	20	–
56.4	малый резиновый	штука	10	20	30	60	–
56.5	для настольного тенниса	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.6	теннисный	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости
56.7	футбольный		5	10	15	30	–
57	Насос	штука	1	2	2	4	–
58	Ракетка:						
58.1	бадминтонная	пара	10	15	20	30	–
58.2	настольного тенниса	пара	6	12	18	24	–
58.3	теннисная	пара	5	10	15	20	–
59	Свисток судейский	штука	2	3	4	6	–
60	Сетка:						
60.1	для бадминтона	штука	1	1	2	3	–
60.2	для баскетбольных колец	пара	6	10	15	30	–
60.3	волейбольная	пара	1	2	3	4	–
60.4	для гандбольных ворот	пара	1	1	1	2	–
60.5	теннисная	штука	2	2	3	4	–
60.6	футбольная	пара	1	1	1	2	–
61	Стойки:						
61.1	баскетбольные	пара	1	1	2	3	–
61.2	волейбольные	пара	1	1	2	3	–
61.3	для обводки	штука	8	10	15	20	–
62	Стол для настольного тенниса	штука	2	3	4	6	–
63	Флажок судейский	штука	6	6	8	8	–
64	Часы шахматные	штука	2	4	4	6	–
65	Шашки	комплект	6	8	12	20	–
66	Шахматы	комплект	6	8	12	20	–
67	Щит баскетбольный	пара	2	4	6	10	–
Спортивный туристский инвентарь							
68	Аптечка походная	штука	2	2	4	4	–
69	Карабин туристский	штука	10	15	20	30	–
70	Компас	штука	6	8	12	20	–
71	Коврик туристский	штука	20	30	40	60	–
72	Комплект:						
72.1	костровых принадлежностей	штука	2	4	6	10	–
72.2	посуды для приготовления пищи	штука	2	4	6	10	–
73	Мешок спальный	штука	20	30	40	60	–
74	Палатка туристская	штука	6	10	10	20	–
75	Рюкзак туристский	штука	20	30	40	60	–
76	Гопорик туристский	штука	2	4	6	10	–
77	Фал капроновый:						
77.1	диаметром 8–10 мм	метр	40	80	100	150	–
77.2	диаметром 12–14 мм	метр	40	40	50	50	–
Спортивный инвентарь для многоборий Государственного физкультурно-оздоровительного комплекса Республики Беларусь							
85	Винтовка пневматическая	штука	2	4	6	10	–
86	Патроны для винтовки пневматической	штука	–	–	–	–	приобретаются по мере необходимости

Дополнительный спортивный инвентарь и оборудование, приобретаемые за счет средств приносящей доходы деятельности, безвозмездной (спонсорской) помощи юридических лиц, индивидуальных предпринимателей							
Технические средства обучения							
87	Видеокамера	штука	1	1	1	1	–
88	Компьютер	штука	1	1	1	1	–
89	Мегафон	штука	1	1	2	3	–
90	Микрофон	штука	1	1	1	2	–
91	Музыкальный центр	штука	1	1	1	1	–
92	Проектор мультимедийный	штука	1	1	1	1	–
93	Телевизор	штука	1	1	1	1	–
94	Усилитель с колонками	штука	1	1	1	1	–
95	Шнур (удлинитель) электрический	штука	1	1	1	1	до 50 м
96	Экран переносной	штука	1	1	1	1	–
Спортивный гимнастический инвентарь и оборудование							
97	Веревочка с грузом	штука	2	3	4	6	до 5 м
98	Тренажер (операционный или многофункциональный)	штука	2	4	4	6	–
99	Штанга	штука	1	2	2	3	–
100	Эспандер	штука	6	8	10	15	–
101	Гантели разборные	пара	4	8	10	12	до 10 кг
Спортивная экипировка для сборных команд учреждения образования							
102	Костюм спортивный	штука	10	18	20	20	–
103	Майка, полурукавка, футболка спортивная	штука	10	18	20	20	–
104	Трусы спортивные	штука	10	18	20	20	–
105	Кроссовки спортивные	пара	10	18	20	30	–

Дадатак 2

УМОВЫ ВЫКАНАННЯ ТЭСТАВЫХ ПРАКТЫКАВАННЯЎ

Бег 1000, 1500 м выконваецца на бегавой дарожцы стадыёна з высокага старту. Кожнаму вучню даецца адна спроба. Старт – групавы. Вучням, якія парушылі правілы спаборніцтваў па бегу, а таксама не фінішавалі, у пратакол выканання кантрольных практыкаванняў выстаўляецца 0 балаў. Вынік вымяраецца з дакладнасцю да 1 с.

6-мінутны бег выконваецца на бегавой дарожцы стадыёна, якая папярэдне размячаецца кожныя 10 або 20 м. Рэкамендуецца праводзіць забегі асобна сярод хлопчыкаў і дзяўчынак. Група хлопчыкаў (дзяўчынак) стартуе адначасова. Падчас бегу настаўнік лічыць колькасць кругоў, якія пераадолелі вучні. Па заканчэнні 6 мін настаўнік падае гукавы сігнал (напрыклад, свісток), пасля якога вучні пераходзяць на крок, запомніўшы месца, дзе іх застаў сігнал. Затым настаўнік кожнаму вучню індывідуальна вылічвае даўжыню пераадоленай дыстанцыі з улікам колькасці поўных кругоў і той часткі бегавой дарожкі, дзе вучань перайшоў на крок.

Пры выкананні тэставага практыкавання не дапускаецца пераходзіць на крок, спыняцца для адпачынку або «зрзаць» дыстанцыю. Вучням, якія парушылі ўказаныя правілы, а таксама не фінішавалі, у пратакол выканання тэставых практыкаванняў выстаўляецца 0 балаў. Вынік вымяраецца з дакладнасцю да 10 м.

Хадзьба 1500, 2000 м выконваецца на бегавой дарожцы стадыёна. Рэкамендуецца выконваць тэставае практыкаванне асобна сярод хлопчыкаў і дзяўчынак. Пры невялікай напаяняльнасці класа дапускаецца выкананне практыкавання адначасова ўсімі вучнямі. Група хлопчыкаў (дзяўчынак) стартуе адначасова.

Пры выкананні тэставага практыкавання не дапускаецца пераходзіць на бег, чаргаваць бег з хадзьбой, спыняцца для адпачынку або «зрзаць» дыстанцыю. Вучням, якія парушылі ўказаныя правілы, а таксама тым, якія не фінішавалі, у пратакол выканання тэставых практыкаванняў выстаўляецца 0 балаў. Час пераадолення дыстанцыі вымяраецца з дакладнасцю да 0,1 с.

Падцягванне на перакладзіне выконваецца на гімнастычнай перакладзіне з зыходнага становішча віс хватам зверху. Кожнаму вучню даецца адна спроба. Падчас выканання практыкавання не дапускаюцца згінанні тулава і ног у каленных суставах, развядзенне, скрыжаванне і іншыя рухі нагамі, рыўкі, махі і разгойдванне, перахопліванні рук. Падцягванне залічваецца, калі падбародак вучня знаходзіцца вышэй за ўзровень перакладзіны, а пры апусканні рукі поўнасьцю выпрамяляюцца ў локцевых суставах.

Падыманне тулава за 1 мін выконваецца на гімнастычнай маце з зыходнага становішча лежачы на спіне, рукі скрыжаваны перад грудзьмі, далоні на локцевых суставах, ступні ног зафіксаваны. Вугал у каленным суставе складае 90 градусаў.

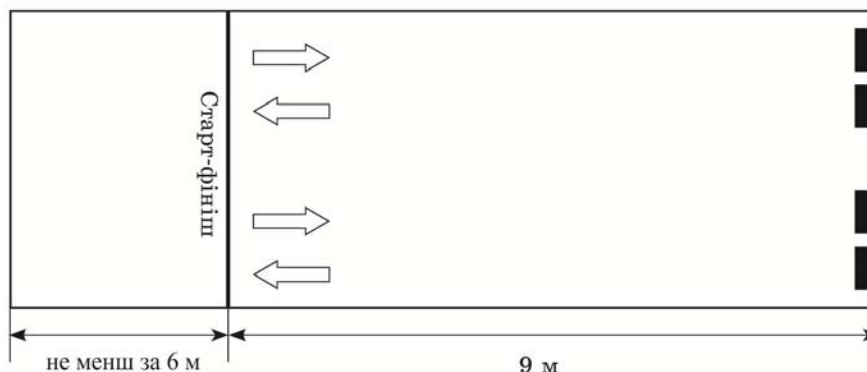
Кожнаму вучню даецца адна спроба. Падчас выканання практыкавання не дапускаюцца рыўкі рукамі. Залічваецца колькасць нахілаў тулава пры дакрананні локцевых і каленных суставаў з наступным апусканнем на спіну і дакрананнем лапаткамі да гімнастычнай маты.

Падыманне і апусканне прамых ног за 1 мін выконваецца на гімнастычнай маце з зыходнага становішча лежачы на спіне, рукі за галавой, прамыя ногі разам. Настаўнік або другі вучань размяшчаецца з боку галавы тэсціруемага і ўтрымлівае яго за локцевыя суставы. Па сігнале настаўніка (адначасова ўключаецца секундамер) вучань падымае прамыя ногі да вугла 90° да дакранання галёнкай да гімнастычнай палкі, загадзя замацаванай у нерухомым становішчы або ўтрымліваемай настаўнікам. Затым тэсціруемы апускае ногі да дакранання пяткамі да гімнастычнай маты. Залічваецца колькасць поўных цыклаў (падыманне і апусканне) на працягу 1 мін.

Згінанне і разгінанне рук ва ўпоры лежачы. Вучань прымае зыходнае становішча ўпор лежачы, кісці рук на шырыне плячэй, ногі разам. Захоўваючы прамое становішча тулава і ног, вучань згінае рукі ў локцевых суставах да вугла не менш за 90° і, выпрамяляючы рукі, вяртаецца ў зыходнае становішча. Не дапускаецца згінаць ногі і тулава, дакранацца да падлогі каленямі і грудзьмі. Залічваецца колькасць згінанняў і разгінанняў рук без парушэння ўказаных патрабаванняў.

Бег 30 м праводзіцца на прамой бегавой дарожцы стадыёна. Дапускаецца выкарыстанне высокага або нізкага старту. Кожнаму вучню даецца адна спроба. Вучню, які парушыў правілы спаборніцтваў у бегу (фальстарт), можа быць дадзена адна дадатковая спроба. Вынік бегу вымяраецца з дакладнасцю да 0,1 с.

Чаўночны бег 4 x 9 м выконваецца ў спартыўнай зале на палавіне валебольнай пляцоўкі. Колькасць удзельнікаў у адным забегу – не больш за 2 чалавекі. Кожнаму вучню даецца дзве спробы запар. Па камандзе «Падрыхтавацца!» вучні падыходзяць да лініі старту (як правіла, гэта сярэдзіна валебольнай пляцоўкі) і прымаюць становішча высокага старту ў напрамку да пярэдняй лініі, дзе насупраць кожнага вучня ляжаць два брускі 50 x 50 x 100 мм на адлегласці 100 мм адзін ад аднаго (рыс. 1).

Рыс. 1

Па камандзе «Марш!» вучні бягуць да пярэдняй лініі, бяруць кожны па аднаму бруску (не закрануўшы другі), паварочваюцца і бягуць назад. Падбегшы да лініі «старт-фініш», кладуць на яе (ці за яе) брусок (кідаць нельга!), разварочваюцца і бягуць за бруском, які застаўся на лініі. Падбегшы да лініі, бяруць другі брусок, разварочваюцца, бягуць да лініі «старт-фініш» і, не зніжаючы хуткасці, перасякаюць яе з бруском у руках.

Час выканання чаўночнага бегу кожным вучнем фіксуецца з дакладнасцю да 0,1 с. Залічваецца лепшы вынік з двух спроб.

Скачкі пераз кароткую скакалку за 1 мін выконваюцца на цвёрдым пакрыцці (у спартыўнай зале, на гульнявой пляцоўцы або беговой дарожцы стадыёна). Кручэнне скакалкі выконваецца толькі наперад. Скачкі выконваюцца з абавязковай апорай на абедзве нагі адначасова. Дапускаецца выкарыстоўваць любыя скакалкі прамысловай вытворчасці або самаробныя (напрыклад, з турысцкага фала). Забараняецца выкарыстоўваць на скакалцы ўстаўкі-ўцяжарвальнікі. Пры памылцы ў час скачкоў секундамер не спыняецца, а вучань працягвае выконваць скачкі. Залічваецца сумарная колькасць скачкоў на працягу 30 с або 1 мін.

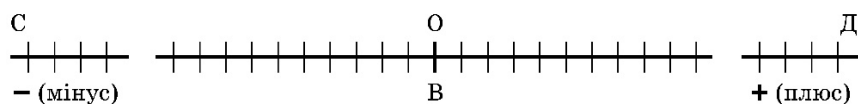
Скачок у даўжыню з месца выконваецца штуршком дзвюма нагамі на падлозе спартыўнай залы. Кожнаму вучню даецца 3 спробы запар. Не дапускаецца выконваць скачкі ў яму з пяском. Вынік вымяраецца з дакладнасцю да 1 см. Залічваецца лепшы вынік з трох спроб.

Трайны скачок з месца штуршком дзвюма нагамі выконваецца на падлозе спартыўнай залы або на дарожцы стадыёна з прыжамленнем пасля трэцяга скачка ў скачковую яму. Скачкі выконваюцца штуршком дзвюма нагамі злітна без затрымак і спыненняў. Кожнаму вучню даецца 3 спробы запар. Вынік вымяраецца з дакладнасцю да 1 см. Залічваецца лепшы вынік з трох спроб.

Кідок набіўнога мяча з-за галавы дзвюма рукамі выконваецца ў спартыўнай зале з зыходнага становішча седзячы, ногі паасобку, пяткі на кантрольнай лініі. Выкарыстоўваецца мяч вагой 1 кг. Вучань утрымлівае мяч дзвюма рукамі над галавой, затым згінае рукі ў локцевых суставах, апускае мяч за галаву і рэзкім рухам кідае яго ўперад-уверх. Кожнаму вучню даецца 3 спробы запар. Вынік вымяраецца з дакладнасцю да 1 см. Залічваецца лепшы вынік з трох спроб.

Нахіл уперад з зыходнага становішча седзячы на падлозе. Вучань садзіцца на падлогу з боку знака «-» (мінус), пяткі на шырыні таза на лініі ОВ упіраюцца ва ўпоры для ног, ступні вертыкальна (рыс. 2). Два партнёры з двух бакоў прыціскаюць яго калені да падлогі, не дазваляючы згінаць ногі ў каленных суставах.

Вучань кладзе адну далонь на тыльны бок другой далоні, апускае рукі на падлогу, выконвае два папярэднія нахілы, слізгаючы далонямі ўздоўж вымяральной лінейкі па лініі СД. На трэцім нахіле вучань максімальна нахіляецца ўперад і ў гэтым становішчы затрымліваецца на 3 с. Вынік фіксуецца па метцы, дасягнутае кончыкамі самкнутых (!) сярэдніх пальцаў рук, і вызначаецца з дакладнасцю да 1 см.

Рыс. 2

Нахіл уперад з зыходнага становішча стоячы на гімнастычнай лаўцы. Для ацэнкі выніку выкарыстоўваецца вымяральная лінейка, прымацаваная вертыкальна да гімнастычнай лаўкі. Вучань прымае зыходнае становішча, пяткі і наскі ног разам. Наскі не выходзяць за край гімнастычнай лаўкі. Тэсціруемы кладзе адну далонь на тыльны бок другой далоні, выконвае два папярэднія нахілы, слізгаючы далонямі рук уздоўж вымяральной лінейкі. На трэцім нахіле вучань максімальна нахіляецца ўперад і ў гэтым становішчы затрымліваецца на 3 с. Не дапускаецца згінанне ног у каленных суставах. Вынік фіксуецца па метцы, дасягнутае кончыкамі самкнутых (!) сярэдніх пальцаў рук, і вызначаецца з дакладнасцю да 1 см.

ГAДЗІНА ЗДAРOЎ'Я І СПOРТУ (35 гaдзiн)

Бaскeтбoл

Вучэбны матэрыял

Правілы гульні. Жэсты суддзяў. Правілы 3, 24 секунд. Жэсты суддзяў. Правілы гульні ў стрытбол.

Развіццё баскетбола ў Рэспубліцы Беларусь на сучасным этапе. Развіццё школьнага, студэнцкага і прафесійнага баскетбола ў Рэспубліцы Беларусь. Алімпійскія чэмпіёны – ураджэнцы Рэспублікі Беларусь. Вядучыя каманды краіны.

Паўтарэнне прайдзенага матэрыялу: перамяшчэнні іграка (хадзьба, бег, скачкі, павароты, спыненні); лоўля мяча адной і дзвюма рукамі; вядзенне мяча са змяненнем напрамку і хуткасці; абводка перашкод; перадачы адной і дзвюма рукамі на месцы і ў руху; выкананне кідка адной рукой ад пляча на месцы; адной рукой зверху ў руху.

Перадачы мяча адной і дзвюма рукамі на месцы і ў руху: у парах і тройках з рознымі спалучэннямі (з паваротамі, спыненнем скачком і крокам).

Вядзенне на месцы: без зрокавага кантролю з выкарыстаннем практыкавання «мяятнік», вядзенне мяча з ударам паміж ног па васьмёрцы.

Вядзенне мяча без зрокавага кантролю, са змяненнем хуткасці і напрамку, абводка перашкод.

Кідкі адной рукой з месца і ў руху: у парах з 3-4 м з розных пунктаў.

Кідкі адной рукой у руху пасля вядзення і 2 крокаў у калонах, пасля перадачы і 2 крокаў з ходу.

Апека іграка без мяча і іграка, які валодае мячом.

Вaлeйбoл

Вучэбны матэрыял

Правілы гульні. Жэсты суддзяў. Памылкі пры гульні з мячом. Кантакт іграка з сеткай. Перасячэнне цэнтральнай лініі іграком. Жэсты суддзяў.

Развіццё валеябола ў Рэспубліцы Беларусь на сучасным этапе. Развіццё школьнага, студэнцкага і прафесійнага валеябола ў Рэспубліцы Беларусь. Вядучыя каманды краіны.

Паўтарэнне прайдзенага матэрыялу: практыкаванні, рухомыя гульні і эстафеты з жангліраваннем, кідкамі, перадачамі, лоўляй, катаннем мяча з розных зыходных становішчаў – практыкаванні выконваюцца на месцы і ў руху; стойкі; перамяшчэнні (хадзьба, прыстаўныя крокі, дваіны крок, скачок, бег, скачкі, спыненне пасля перамяшчэнняў); перадача мяча дзвюма рукамі зверху на месцы і пасля перамяшчэнняў; перадача мяча дзвюма рукамі знізу на месцы і пасля перамяшчэнняў; падача ніжняя прамая; падача верхняя прамая з месца падачы ў межы пляцоўкі.

Перадача мяча дзвюма рукамі зверху на месцы: з розных зыходных становішчаў (седзячы, з прыседу), пасля розных практыкаванняў (упор прысеўшы – упор лежачы – выскачыць), з ударам аб сцяну, у пары, над сабой.

Перадача мяча дзвюма рукамі зверху пасля перамяшчэнняў: з ударам аб сцяну, з адскокам ад падлогі, у пары, у пары з адскокам ад падлогі, над сабой (з адскокам ад падлогі і без); групавыя практыкаванні: з пераменаў месцаў.

Перадача мяча дзвюма рукамі знізу на месцы: з розных зыходных становішчаў (седзячы, з прыседу), пасля розных практыкаванняў (паварот на 360°), з ударам аб сцяну, у пары, над сабой.

Перадача мяча дзвюма рукамі знізу пасля перамяшчэнняў: з ударам аб сцяну, з адскокам ад падлогі, у пары, у пары з адскокам ад падлогі, над сабой (з адскокам ад падлогі і без); групавыя практыкаванні: з пераменаў месцаў.

Пeрaдaчa м'ячa дзв'юмa рукaмi звeрху сa зм'янeннeм нaпрaмкy: пeрaдaчa ў трoйкaх, чaцвeркaх, пa зoнaх (нaпр'якaд, з зoнy 5 у зoнy 3, з 3 у 4, з 4 нaзaд у 5).

Пeрaдaчa м'ячa дзв'юмa рукaмi знiзу сa зм'янeннeм нaпрaмкy: пeрaдaчa ў трoйкaх, чaцвeркaх, пa зoнaх (нaпр'якaд, з зoнy 5 у зoнy 3, з 3 у 4, з 4 нaзaд у 5).

Пaдaчa вeрхн'я прaмaя: спaбoрнiцтвy нa в'якaнaннe ўстaнoўлeнaй нaстaўнiкaм кoлькaсцi пaдaч, пaдaчy ў блiзкyю чaсткy пл'яцoўкi, пaдaчy ў дaлeкyю чaсткy пл'яцoўкi, пaдaчy ў лeвyю чaсткy пл'яцoўкi, пaдaчy ў прaвyю чaсткy пл'яцoўкi, пaдaчy нa дaклaднaсць у зoнy, спaбoрнiцтвy нa дaклaднaсць пaпaдaнн'я вa ўстaнoўлeны квaдрaт.

Пaдaчa нiжн'я прaмaя: спaбoрнiцтвy нa в'якaнaннe ўстaнoўлeнaй нaстaўнiкaм кoлькaсцi пaдaч, пaдaчy ў блiзкyю чaсткy пл'яцoўкi, пaдaчy ў дaлeкyю чaсткy пл'яцoўкi, пaдaчy ў лeвyю чaсткy пл'яцoўкi, пaдaчy ў прaвyю чaсткy пл'яцoўкi, пaдaчy нa дaклaднaсць у зoнy, спaбoрнiцтвy нa дaклaднaсць пaпaдaнн'я вa ўстaнoўлeны квaдрaт.

Прыeм м'ячa з пaдaчy: у пaрaх нa бaкaв'яx лiнi'яx, прыeм пaдaчy, пaрy рaзмeшчaны прaз сeткy зa 3 м aд сeткi, зa 6 м aд сeткi, прыeм м'ячa ў пaрaх, aдзiн рaзмeшчaны нa зaдн'яй лiнi'i, нaсупрaць в'якoнвaeццa пaдaчa з 8 м aд сeткi, пa мaгч'ямaсцi, з мeсцa пaдaчy.

Зм'янeннe нaпрaмкy пeрaдaч: пeрaдaчa ў трoйкaх пa зoнaх (нaпр'якaд, з зoнy 5 у зoнy 3, з 3 у 4, з 4 нaзaд у 5).

Пaдaчa вa ўстaнoўлeны квaдрaт, у пeўнyю зoнy пл'яцoўкi: пaдaчy нa дaклaднaсць у зoнy, спaбoрнiцтвy нa дaклaднaсць пaпaдaнн'я вa ўстaнoўлeны квaдрaт.

Узaмeдзeяннe пaмiж iгpaкaмi п'ярэдн'яй лiнi'i: iгpoк зoнy 3 в'якoнвae пeрaдaчy ў зoнy 4 aбo 2, кaлi сyв'язн'ы бyдзe знaхoдзiццa ў зoнe 2.

Узaмeдзeяннe пaмiж iгpaкaмi п'ярэдн'яй i зaдн'яй лiнi'i: тoй, xтo пp'ямae пaдaчy (нaпaдaючy ўдaр), нaкiрoўвae м'яч iгpaкy ў зoнy 3, якi в'якoнвae пeрaдaчy ў зoнy 4 aбo 2.

В'ябap мeсцa пp'я прыeмe пaдaчy: в'яхaд пaд м'яч у зaлeжнaсцi aд нaпрaмкy пaлeтy м'ячa.

В'ябap спoсaбy пp'яeмy пaдaчy: у зaлeжнaсцi aд тpaeктop'яй i хyткaсцi пaлeтy м'ячa пp'яeм пaдaчy в'якoнвaць дзв'юмa рукaмi звeрху aльбo дзв'юмa рукaмi знiзу.

Пp'я пp'яв'ядзeннi в'ячeбн'яx гyльн'яў пp'ям'ян'яць в'яв'ячaн'я тeхнiкa-тaкт'ячн'я дзeяннi.

Гaндбoл

В'ячeбн'ы мaтeр'ял

Пp'явiлы гyльнi ў гaндбoл. Сyддзi i iх aбaв'язкi: скaд сyдзeйскaй бp'ягaдy, рaзм'яшчeннe сyддз'яў нa пл'яцoўцy, aбaв'язкi i пaўнaмoцтвy члeнaў сyдзeйскaй бp'ягaдy, aфiц'ийн'я жeст'ы сyддз'яў. Фoрмa aдзeнн'я сyддзi ў пoлi. Мeсцaзнaхoджaннe сyддз'яў пaдчaс гyльнi. Жeст'ы сyддзi нa пл'яцoўцy. Пaўнaмoцтвy сyддзi нa пл'яцoўцy.

Пaвoдзiн'ы iгpaкoў: спapт'яўн'я пaвoдзiн'ы, сyмлeнн'я гyльн'я, пaрyшeннi пp'явiл гyльнi i сaнкц'яй, жoўтaя i ч'ырвoнaя сyдзeйскiя кapткi. Гyльн'яв'я дзeяннi: м'яч у гyльнi, пaм'ялкi пp'я гyльнi з м'ячoм, штp'aфн'ы i с'ямiмeтp'oв'ы кiдoк, дaзвoл нa ўв'ядзeннe м'ячa ў гyльню. Пeрaс'ячeннe м'ячoм бaкaвoй i п'ярэдн'яй лiн'ий гyльн'явoй пл'яцoўкi.

Гiстoр'я рaзвiц'я гaндбoлa ў Бeлaруci. Спapт'яўн'я дaс'ягнeннi гaндбoльн'яй кaмaнд'ы «СКA-Мiнск». Пoспeхi бeлaрускiх гaндбaлiстaў нa мiжнaрoдн'яй aрeнe.

Жaнглiрaвaннe м'ячoм aднoй рукoй, пaпeрaмeннa пp'явaй i лeвaй рукoй; в'ядзeннe м'ячa пaпeрaмeннa пp'явaй i лeвaй рукoй у в'ясoкiм тeмпe i з пaскap'eнн'ямi пa пp'ямoй, змeйкaй, в'ас'мeркaй, чaўнaкoм; пeрaдaчa м'ячa пp'явaй i лeвaй рукoй нa с'ярэдн'юю i дaлeкyю д'ыстaнц'яй; пeрaдaчy м'ячa ў скaчкy лeвaй i пp'явaй рукoй; сп'янeннe м'ячa, якi кoцiццa, пp'явaй i лeвaй рукoй з нaстyпн'яй пeрaдaчaй; лoўл'я м'ячa ў рyхy з нaстyпн'ым кiдкoм пa вapoтaх; лoўл'я м'ячa aднoй рукoй; кiдкi пp'явaй i лeвaй рукoй пa нeрyхoм'ым м'яч'ы i м'яч'ы, якi кoцiццa; кiдкi пa вapoтaх з с'ярэдн'яй i дaлeкaй д'ыстaнц'яй.

Футбол

Вучэбны матэрыял

Правiлы бяспекi падчас заняткаў юных футбалiстаў. Падрыхтоўка абсталявання i iнвентару да факультатыўных заняткаў. Аказанне першай даўрачэбнай дапамогi пры ўдарах, ранках i iншых найбольш тыповых траўмах футбалiстаў.

Дзеяннi суддзi ў полi i бакавых суддзяў. Форма адзення суддзi ў полi i бакавых суддзяў. Месцазнаходжанне суддзяў падчас гульнi, падчас прабiвання вуглавога ўдару, штрафнога i свабоднага ўдараў, пенальцi. Жэсты суддзi ў полi i бакавых суддзяў. Правы i абавязкi суддзi ў полi, бакавых суддзяў, памочнiка суддзi ў полi.

Правiлы гульнi. Суддзi i iх абавязкi: склад судзейскай брыгады, размяшчэнне суддзяў на полi, абавязкi i паўнамоцтвы членаў судзейскай брыгады, афiцыйныя жэсты суддзяў.

Гiсторыя развiцця футбола ў Беларусi. Узнiкненне i развiццё гульнi ў футбол у Беларусi ў перыяд 1906–1941 гг. Стварэнне футбольных каманд у розных гарадах краiны. Развiццё футбола ў пасляваенны перыяд: стварэнне добраахвотных спартыўных таварыстваў i дзiцячых спартыўных школ, арганiзацыя i правядзенне рэгiянальных першынстваў i чэмпiянатаў рэспублiкi, удзел ва ўсесаюзных дзiцячых, юнацкiх i дарослых чэмпiянатах. Папулярызацыя гульнi ў футбол сярод моладзi, якая вучыцца, правядзеннем турнiру «Скураны мяч», чэмпiянатаў Рэспублiкi Беларусь сярод ДЮСШ i ведамстваў. Футбол у рамках урокаў фiзкультуры ва ўстанове адукацыi. Дасягненнi беларускiх футбалiстаў у чэмпiянатах СССР. Удзел беларускiх футбалiстаў у складзе зборнай каманды СССР у чэмпiянатах Еўропы i свету.

Паводзiны iгракоў: спартыўныя паводзiны, сумленная гульня, парушэннi правiл гульнi i санкцыi, жоўтая i чырвоная судзейскiя карткi.

Гульнявыя дзеяннi: мяч у гульнi i мяч па-за гульнёй, памылкi пры гульнi з мячом, штрафны i свабодны ўдар, дазвол на ўвядзенне мяча ў гульню. Перасячэнне мяча бакавой i пярэдняй лiнiй гульнявога поля. Становiшча «па-за гульнёй».

Жанглiраванне мячом адной нагой, папераменна правай i левай нагой, па чарзе нагой i галавой.

Вядзенне мяча папераменна правай i левай нагой у высокiм тэмпе i з паскарэннямi па прамай, змейкай, васьмёркай, чаўнаком.

Перадачы мяча правай i левай нагой на сярэдняю i далёкую дыстанцыi.

Перадачы мяча, якi ляцiць, галавой.

Спыненне мяча, якi коцiцца, правай i левай нагой з наступнай перадачай.

Спыненне нагой мяча, якi ляцiць, з наступным ударам па варотах.

Спыненне грудзьмi мяча, якi ляцiць.

Удары правай i левай нагой па нерухомым мячы i мячы, якi коцiцца, сярэдзiнай пад'ёму, унутраным бокам ступнi, знешняй часткай пад'ёму, наском з пападаннем у вароты з сярэдняй i далёкай дыстанцыi.

Тэхнiка-тактычныя звязкi: вядзенне – перадача, прыём – перадача, прыём – вядзенне – перадача, вядзенне – удар па варотах, прыём – удар па варотах, спыненне – перадача.

Гульня варатара: лоўля i адбiванне мяча рукамi стоячы на месцы i ў руху, лоўля мяча рукамi ў падзеннi, увядзенне мяча ў гульню кiдкаю адной рукой, ударам нагой па нерухомым мячы i пасля накiдвання.

Эстафеты з вядзеннем i перадачамi мяча ў максiмальна хуткiм тэмпе.

Увядзенне мяча ў гульню кiдкаю дзвюма рукамi з-за бакавой лiнii.

Гульня ў футбол па спрощаных правiлах 3 на 3, 4 на 4, 5 на 5 iгракоў.